PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE!

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ

USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU

KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

K. MARX
B. ENGELS
SPISY
36

(DOPISY SVAZEK 10)

1973

NAKLADATELSTVÍ
SVOBODA
PRAHA

Vysoká škola politická
KNIHOVNA
ÚV KSČ

I 70.472

Ze svazku Karl Marx-Friedrich Engels, Werke, Band 36, vydaného Institutem marxismu-leninismu při ÚV SED, Dietz Verlag, Berlín 1967, a z fotokopií rukopisů přeložili dr. Zdeněk Dvořáček, Miluše Svatošová, Bohumila Žežulková a kolektiv překladatelů. Jak německé, tak české vydání se opírá o ruské vydání K. Marx i F. Engels, Sočiněnija, tom 36, vydané Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS, Izdatělstvo politiceskoj litěratury, Moskva 1964. Předmluvu k českému vydání napsal docent ing. Miroslav Křížek, CSc.

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Dopisy obsažené v 36. svazku spisů Marxe a Engelse jsou výstižným odrazem bohaté teoretické i praktické činnosti B. Engelse v letech 1883—1887 ve prospěch tehdy úspěšně se rozvíjejícího mezinárodního dělnického hnutí.

Osmdesátá léta minulého století, jejichž celkovou společenskou atmosféru podstatná část dopisů tak věrně odráží, jsou charakteristická narůstáním prvků a jevů nového, monopolistického stadia kapitalismu. Anglie v té době v souvislosti s ekonomickým rozmachem Spojených států a Německa ztrácí své monopolní postavení na světovém trhu. Konkurenční boj mezi velmocemi se zostřuje. To se projevuje nejvýrazněji v růstu koloniálních expanzí. Zvlášť výrazné a ostré formy nabývá toto konkurenční střetnutí proto, že se na světové kolbiště velmocí dostává stále silnější Německo. Jeho nástup spadá do doby, kdy je svět mezi hlavní evropské imperialistické mocnosti v podstatě již rozdělen. V tom je také příčina jeho neobyčejné agresivity, která se stupňuje a později vyúsťuje v rozpoutání imperialistické světové války.

Za trvající tíživé deprese a latentní krizové situace osmdesátých let dochází v politické oblasti k vytváření vojenských bloků, zostřuje se celková mezinárodní situace a zvyšuje válečné nebezpečí. V této době probíhá uvnitř dělnické třídy evropských zemí sjednocovací proces. Dělnická třída začíná soustřeďovat své síly a připravuje se k rozhodným třídním bojům. Velké a úspěšné stávky přispívají k tomu, že se sdružuje v masové politické organizace. Tyto postupně narůstající revoluční podmínky poskytují současně nejlepší předpoklady pro šíření revolučních myšlenek vědeckého

socialismu. Na dělnické hnutí ztrácejí tehdy vliv různé, na romantických představách spočívající maloměšťácké ideologie, kritizované samotnou tehdejší skutečností. To ovšem neznamená, že by různé revizionistické teorie nepůsobily i nadále. Ovšem, v konfrontaci s danými podmínkami bylo je možno před dělnickou třídou lépe odhalovat a tím i účinněji potírat. V návaznosti na předchozí revoluční činnost Mezinárodního dělnického sdružení a na zkušenosti Pařížské komuny vznikají v jednotlivých evropských zemích politicky samostatné revoluční dělnické strany. Toto hnutí se staví do čela boje za konečné osvobození proletariátu.

V tomto osudovém období se po Marxově smrti stává vedoucím ideologem a organizátorem mezinárodního dělnického hnutí Bedřich Engels. Zaměřuje svoji intenzívní práci v podstatě dvojím směrem: jednak na ideologickou oblast, tj. na teoretické rozvíjení marxismu, a jednak na praktickou činnost v dělnickém hnutí, jež nacházela svůj výraz v konkrétních úvahách a návrzích, jak vidíme v dopisech vůdčím osobnostem tehdejších dělnických stran.

V oblasti tvůrčího rozvíjení teorie vědeckého socialismu je pak nezbytné rozlišovat mezi Engelsovou záslužnou prací na teoretickém odkazu Marxově, především na „Kapitále", a jeho vlastní tvůrčí prací, konkretizující se v samostatných knižních publikacích, v předmluvách k starším jeho a Marxovým pracem a v řadě statí a článků v dělnickém tisku.

Dopisy obsažené v tomto spise jsou svým obsahem teoretickým přínosem k oběma stránkám Engelsovy činnosti. Současně dávají nahlédnout do způsobu jeho práce a odrážejí, jak odpovědně přistupoval k úkolům, které na něho jako na jednoho ze zakladatelů vědeckého socialismu kladla doba.

Za jeden ze svých hlavních úkolů pokládal Engels pokračování v oněch teoretických pracích, které Marx již nemohl dokončit. Jde zde především o nová vydání a rozšiřování hlavního Marxova díla — „Kapitálu". Ještě v roce 1883 dokončil úpravu třetího německého vydání, kterou započal Marx. V dopise Sorgovi (29. 6. 83) píše o „nekřesťanské práci", kterou s úpravou tohoto třetího vydání má, poněvadž ji provádí podle věcných i stylistických Marxo-

vých poznámek k francouzskému vydání. Tato činnost současně poněkud odsunula začátek Engelsovy práce na rukopisech II. a III. dílu „Kapitálu".

Je všeobecně známo, že mezi Marxem a Engelsem existovala od počátku jejich spolupráce určitá dělba práce. Zhruba od poloviny čtyřicátých let spočívalo těžiště Marxovy činnosti v politické ekonomii. Engels naproti tomu zaměřil své hlavní úsilí na studium historie, dějin dělnického hnutí, na otázky vojenství, filosofie, přírodních věd atd. Při tom má velký význam i jeho poměrně méně rozsáhlý přínos k otázkám vlastní ekonomické teorie. Stačí zde vzpomenout jeho „Nástinu kritiky politické ekonomie" („Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie") z roku 1849, který sám Marx označoval za geniální, dále jeho významného teoretického přínosu v ekonomických částech „Anti-Dühringa" atd.

Z dopisů týkajících se dokončení hlavního Marxova díla — „Kapitálu", vyplývá zcela jednoznačně Engelsovo úsilí, aby rukopisy byly zpracovány a zveřejněny co nejdříve. On sám si nejlépe uvědomoval, jak velký význam má úplné vydání tohoto základního filosofického a ekonomického spisu vědeckého socialismu pro celé mezinárodní dělnické hnutí. Byl zhruba informován o průběhu Marxových prací jak na prvním díle „Kapitálu", tak i na jeho zbývajících částech, a to z výměny názorů na řadu teoretických otázek, řešených v tomto díle. Engels v tomto smyslu „Kapitál" spolutvořil od samého počátku, a proto byl jako jediný povolán k tomu, aby jeho zásluhou spatřily světlo světa i zbývající rukopisy.

V posledních letech však Engels již neměl bezprostřední přehled o skutečném stavu prací na Marxově stěžejním teoretickém díle. Navíc před ním Marx ke konci svého života pravý stav věcí tajil, jak konečně vyplývá z Engelsova dopisu Bebelovi (30. 8. 83). Dosvědčuje to i dopis F. D. Nieuwenhuisovi (11. 4. 83), který Engels píše záhy po Marxově smrti a ve kterém říká: „... Marx zanechal po sobě objemný rukopis pro druhý díl „Kapitálu", který musím nejprve celý pročíst (ale to písmo!), než budu moci říci, nakolik to může jít do tisku a jak dalece se to bude muset doplnit z pozdějších sešitů. V každém případě je to *hlavní tady*..."

Z uvedených skutečností lze usoudit, že Engels našel v Marxově

pozůstalosti rukopis, který tvořil základ jím později vydaného II. a III. dílu „Kapitálu". Z rozsáhlého písemného materiálu si tedy teprve postupně ujasňoval logickou strukturu oné části Marxova základního díla, která se zabývá analytickým popisem jevových stránek kapitalistického výrobního způsobu jako celku. Práce to byla nadmíru obtížná, náročná, kterou plnil s největším úsilím a vypětím sil. Byla to vyčerpávající a mravenčí práce, při které si bohužel zničil zrak, takže mohl později pracovat jen část dne.

Velmi odpovědný Engelsův přístup k Marxovu teoretickému odkazu se projevoval i v tom, jakým způsobem vážil každé slovo textu, do kterého chtěl zasahovat co nejméně. V dopise Lavrovovi zdůrazňuje: „Nejvíc mi záleží na tom, aby kniha vyšla co nejdříve, a hlavně na tom, aby to, co vydám, bylo opravdu dílo *Marxovo*." (28. 1. 84) Také v tom se projevuje Engelsova vědecká důkladnost a neobyčejná skromnost. Opakuje velmi často, že jde o Marxovo dílo, i když podstatná část textu je velmi pracně v konečné podobě formulována přímo jím. Z dopisu Bebelovi vyplývá, že „...Vedle plně zpracovaných pasáží jsou tu jiné pouze v náčrtu, samý koncept, až asi na 2 kapitoly... (30. 8. 83)"

Uvedené závěry v konfrontaci s vydaným a teoreticky ucelený dílem svědčí o tom, že se osobně podílel na teoretickém *dotvoření* II. a III. dílu „Kapitálu". I když vlastní redakční práce s texty i číselnými údaji, tabulkami a ostatními materiály tvořily převážnou náplň jeho činnosti na „Kapitálu", přesto nelze opomenout, že některé části a dokonce kapitoly II. a III. dílu jsou výsledkem Engelsovy samostatné teoretické práce. Tak např. ze IV. kapitoly III. dílu „Vliv obratu na míru zisku" byl v Marxově rukopisu pouze název a celou kapitolu napsal Engels. Podobně tomu je i s některými historickými kapitolami II. a III. dílu. Právem lze proto za hluboce pravdivý pokládat Leninův závěr o tom, že „...tyto dva díly ‚Kapitálu' jsou dílem dvou lidí: Marxe a Engelse" (V. I. Lenin, Spisy, sv. 2, str. 20).

Engels je proto ve shora uvedeném smyslu spoluautorem „Kapitálu", tohoto stěžejního teoretického díla. Proto mu také přísluší nesmrtelné zásluhy na rozhodujícím úseku učení vědec-

kého socialismu a komunismu — v oblasti ekonomické teorie. Zasloužil se tak spolu s Marxem o teoretické vítězství dělnické třídy nad buržoazií v klíčové ideologické oblasti. A to tím spíše, že poměrně dlouhá přestávka a Marxova odmlka po vydání prvního dílu „Kapitálu" v roce 1867 byla příčinou řady spekulací buržoazních ekonomů. Tvrdili totiž, že se Marx vydáním prvního dílu dostal do neřešitelných teoretických rozporů. Vydání obou zbývajících dílů udělalo definitivně konec těmto spekulacím. Mezinárodní dělnické hnutí bylo obohaceno o dokonalou teoretickou zbraň. Dostalo též do rukou učebnici vědecké metodologie, materialistické dialektiky. Proto již po vydání druhého dílu v roce 1885 nastala v táboře buržoazních „kritiků" vřava a projevila se snaha zdiskreditovat jak samotného Marxe, tak i výsledky Engelsovy vědecké práce. Je to konečně zcela pochopitelné; teoretická i třídní omezenost těchto „kritiků" jim také tehdy nedovolovala pravdivě zhodnotit význam této události. Plně však význam vydání zbývajících dílů „Kapitálu" pochopila dělnická třída, celé mezinárodní dělnické hnutí, pro které se toto dílo jako celek stalo klíčem k poznání pravdy o buržoazním zřízení a návodem k tomu, jak toto na soukromém vlastnictví výrobních prostředků spočívající společenské zřízení revolučním bojem odstranit a nastolit nový společenský řád.

Engels si je významu tohoto základního díla plně vědom a v řadě dopisů vysvětluje jak jeho obsah, tak i vědecký a politický význam. O třetím díle se vyjadřuje zvlášť pozitivně, poněvadž podle jeho slov „...obsahuje závěrečné rezultáty, a jsou to docela skvělé věci, způsobí definitivní převrat v celé ekonomii a vyvolá obrovský poplach" (2. 4. 85)."

Tyto závěry nebere ovšem jako vědec a dokonalý znalec Marxova díla formálně. Je si vědom toho, že teorii vědeckého socialismu, a to především marxistickou ekonomickou teorii, je možno vnést mezi lidové masy pouze cílevědomou popularizační prací. Při tom vystupuje velmi kriticky vůči těm, kdož při popularizaci marxistických idejí základní postuláty vědeckého socialismu zplošťují, vulgarizují. Je si plně vědom toho, že takovýto způsob zkreslování může dezorientovat dělnickou třídu a hnutí samo, a kromě toho že nahrává ideologickým odpůrcům.

Totéž se i naopak týká vysokých vědeckých požadavků na kritiku reformistických a buržoazních teorií, jak např. plyne z jeho kritických výhrad v dopise P. Lafarguovi (11. 8. 84). Nezůstává ovšem pouze u kritiky nepřesností, ale dává mu rady, jak uvedené chyby odstranit. Z hlediska vědeckých metod a přístupů není tedy vysoce náročný pouze sám k sobě, ale i ke svým bezprostředním spolupracovníkům. I v tom jde ve šlépějích Marxe a také v tomto smyslu hájí čistotu marxistické teorie. Síla marxismu je v jeho vědecké pravdě a jakékoliv jeho zplošťování, zkreslování a vulgarizování vede nutně k jeho postupnému popření, k zeslabení jeho účinu v ideologickém působení jak na lidové masy, tak i na protivníka. Z toho důvodu nabádá Engels také na mnoha místech svých dopisů k vysoké náročnosti na kritiku nepřátelských teorií a idelogií, které lze kriticky vyvrátit jedině na základě hlubokých vědeckých znalostí marxismu a těchto teorií samotných.

To vše jsou zcela zřejmé základní příčiny toho, proč Engels chtěl, aby „Kapitál" měla dělnická třída a celé mezinárodní dělnické hnutí v rukou co nejdříve a proč se s takovým úsilím zasazoval o to, aby toto dílo bylo co nejšíře popularizováno. Dopisy svědčí o tom, jak pozorně sledoval jeho překlady v jiných zemích. K anglickému překladu I. dílu „Kapitálu" dal sám podnět a podílel se na jeho redakci.

Zcela mimořádný význam má Engelsova teoretická práce v jeho boji proti oněm představitelům buržoazní ekonomie, kteří se snažili snížit vědeckou hodnotu a význam „Kapitálu" různými „důkazy" o rozporech v něm obsažených. „Státní socialista" Rodbertus a jeho přívrženci přišli dokonce s nehorázným tvrzením, že toto životní Marxovo dílo je plagiátem. Engelsova zásadní polemika proti tomuto tvrzení je klasickým příkladem toho, jak principiální a důsledný dovedl být v ideologických sporech. V dopisech Bernsteinovi a Kautskému podává zásadní kritiku hlavních prací Rodbertusových a uvedená obvinění zcela přesvědčivě vyvrací. Tyto dopisy těsně souvisejí s Engelsovou předmluvou k německému vydání druhého dílu „Kapitálu" v roce 1885. Celá polemika měla kromě toho zcela mimořádný politický význam: definitivně vyvrátila tehdy mezi dělnictvem rozšiřované reakční

iluze o tom, že by buržoazní stát mohl pomocí reforem postupně odstranit třídní protiklady. Zvláště je třeba vyzvednout ony dopisy, které mezi 26. červnem 1884 až 20. zářím 1884 napsal Engels K. Kautskému v souvislosti s jeho polemickým článkem proti Rodbertusovi. Obsahují řadu nových myšlenek ať již z oblasti vlastní ekonomické teorie či metodologie, které přispívají k hlubšímu pochopení Marxova „Kapitálu". I když Engels označuje Kautského stať za velmi dobrou, přesto jej současně kritizuje, a to zejména pokud jde o jeho metodický přístup. Na základě vysvětlení hlavních rozdílů v Marxově a Rodbertusově pojetí metody abstrakce dokazuje Engels, že Kautsky v podstatě upadá v týž omyl jako Rodbertus, tj. že chápe ekonomické kategorie idealisticky a současně nehistoricky. Myšlenky vyslovené Engelsem v uvedených dopisech o kategorii „hodnoty" mají trvalý význam; mohou významně přispět i v současných diskusích o podstatě socialistické zbožní výroby. Z toho je vidět, jak důsledný byl Engels, když hájil Marxův teoretický odkaz, jak dovedl být nekompromisní i vůči těm, kdož v té době patřili k nejvýznamnějším interpretům marxismu.

Dopisy tedy odrážejí, jak neobyčejně obětavě se Engels věnoval dílu svého přítele i po jeho smrti. Je zavalen prací na „Kapitálu" a na předmluvách k řadě nových vydání Marxových spisů. K této práci si vytváří zcela cílevědomě optimální podmínky, jež mu nabízí Anglie, (vzdaluje se záměrně od vlastní politicko-organizační práce v hnutí a práce v redakci „Sozialdemokratu" jak vyplývá z dopisu Bebelovi z 30. 4. 83) a věnuje jí tolik energie, že se mu však do konce života nepodařilo už splnit řadu pracovních záměrů, o kterých hovoří v témž dopise. (Chtěl napsat Marxovu biografii, historii německého socialistického hnutí od roku 1843—1863, dějiny První internacionály v letech 1864—72 atd.)

Dík dopisům lze dále nahlédnout do vlastní Engelsovy teoretické práce. I když nesplnil všechny své pracovní záměry, přesto je celé uvedené období kromě usilovné redakční práce na Marxově teoretickém odkazu s dokončováním „Kapitálu" obdobím jeho samostatné tvůrčí práce na tématech, jež odpovídala již zmíněné dělbě práce mezi oběma tvůrci vědeckého socialismu. Nejvýznam-

nějšími Engelsovými díly z tohoto období jsou práce „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ (1883) a „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ (1884). Zatímco se první spis svým jasným a srozumitelným slohem stal základem rychlého šíření marxistických idejí především mezi německým dělnictvem, je druhá práce přímo klasickým rozvinutím základních tezí historického materialismu. Také tento spis zapůsobil ideologicky na dělnickou třídu velmi hluboce. Je přesvědčivým vědeckým důkazem historické přechodnosti soukromého vlastnictví, nutnosti zániku buržoazní společnosti a současně nutnosti vzniku společnosti komunistické. V uvedeném významném díle jsou soustředěny důkazy o tom, jak z vývoje výrobního způsobu zákonitě vznikly třídy a jak v souvislosti s tím vznikl i stát, nezbytný nástroj třídní moci. Dále ze spisu zcela jednoznačně vyplývá, jak významnou hybnou silou celých dosavadních dějin lidstva je revoluční hnutí pracujících mas. Engels napsáním tohoto spisu splnil záměr, který se Marxovi již splnit nepodařilo: využít výsledků významných Morganových výzkumů jako důkazů platnosti materialistického pojetí dějin.

Rozsah vlastní Engelsovy tvůrčí vědecké práce, projevující se i v dopisech v daném období, byl tedy značný. Jedním z hlavních cílů této Engelsovy činnosti bylo postupné ideologické sjednocování nejen evropského, ale i světového proletariátu. Pokračoval i v tom v Marxových záměrech, a to i z hlediska organizačního, poněvadž nemohlo být přerušeno spojení s vedoucími osobnostmi První internacionály: „...ani po zániku ‚Mezinárodního sdružení‘ v sedmdesátých letech nepřestali Marx a Engels usilovat o sjednocení dělnického hnutí... Po smrti Marxově zůstal Engels sám dále rádcem a vůdcem evropských socialistů. K němu se obraceli o radu a pokyny jak němečtí socialisté, jejichž síla přes vládní persekuci rychle a neustále rostla, tak zástupci zaostalých zemí, na př. Španělé, Rumuni a Rusové, kteří teprve promýšleli a zvažovali své první kroky. Ti všichni čerpali z bohaté studnice vědomostí a zkušeností starého Engelse.“ (V. I. Lenin, Spisy, sv. 2, str. 20)

Otázek mezinárodního dělnického hnutí se Engels dotýkal téměř ve všech dopisech. Největší pozornost věnoval pochopitelně německému dělnickému hnutí, které v té době hrálo vzhledem

k masovosti německé sociální demokracie na evropském kontinentu rozhodující úlohu. S velkým zájmem sledoval její boj za ztížených podmínek protisocialistických zákonů a radoval se z každého dílčího úspěchu německého dělnického hnutí.

V řadě dopisů tehdejším vůdčím osobnostem německé a rakouské sociální demokracie Bebelovi, Liebknechtovi, Beckerovi, Schlüterovi, Kautskému, Bernsteinovi a ostatním udílí rady v nejzávažnějších politických otázkách. Činí tak s hlubokou znalostí ekonomického vývoje Německa, s odhalením vnitřních podstatných souvislostí tohoto vývoje. S jemu vlastní vědeckou střízlivostí správně hodnotí postupný přechod předmonopolního kapitalismu k imperialistickému monopolnímu stadiu kapitalismu. V souvislosti s těmito ekonomickými rozbory odhaluje nové rysy průmyslového cyklu a jasně vymezuje nové jevy ve vývoji světového kapitalismu. Analyzuje specifiku ekonomického a politického postavení Německa ve stále se zostřující konkurenci mezi tehdy nejsilnějšími světovými mocnostmi. Jeho rady jsou zaměřeny na vypracování vědecky podložených zásad revoluční taktiky německé sociální demokracie, která tehdy, v době zákona proti socialistům, musela spojovat legální a ilegální metody třídního boje. Engels poskytoval v této době svými radami vůdčím německým revolucionářům, především Bebelovi a Liebknechtovi, rozhodující pomoc. Šlo hlavně o jeho podporu revolučních sil v německé sociální demokracii, které se tehdy stále ostřeji začínaly střetávat s oportunistickými silami uvnitř strany. Tyto síly se pokoušely zanášet do hnutí stále více prvků z maloměšťáckých pozic vycházející reformistické politiky. Z Engelsových dopisů vyplývá, že pokládal za rozhodující předpoklad úspěchu revolučních bojů jednotu strany. Proto také tak ostře vystupoval proti reformistickým a oportunistickým živlům, které tuto jednotu vážně ohrožovaly. Příčiny existence oportunistických názorů v německé sociální demokracii viděl Engels v maloburžoazním vlivu na dělnickou třídu, který byl dán celým dosavadním historickým vývojem Německa. Ve svých dopisech, které byly často v ústředním orgánu německé sociální demokracie „Sozialdemokrat" uveřejňovány jako úvodníky, odhaloval demagogii oportunistů a pomáhal tím tomu, aby byli od revolučních sil

neustále spojovat s bezprostředními potřebami pracujících mas, s neustále se měnícími podmínkami, a vystupovat proti jakémukoliv dogmatismu pružnou a tvůrčí aplikací marxistické revoluční teorie. Otázkám týkajícím se správného pochopení marxismu jako tvůrčího a neustále se rozvíjejícího učení věnoval Engels mimořádnou pozornost. Zřejmě si již tehdy plně uvědomoval, jaké velké škody by celému mezinárodnímu revolučnímu dělnickému hnutí přineslo strnulé, školometské chápání základních pouček marxismu. Proto se také v řadě svých dopisů obrací proti těm, kteří brali marxismus jako souhrn hotových formulí, a kteří nepochopili, že „naše teorie je teorie vývoje, a ne dogma, které se má člověk naučit nazpaměť a mechanicky opakovat" (27. 1. 1887).

Dalším významným úsekem, kterému ve svých dopisech věnoval Engels velkou pozornost, jsou otázky strategie a taktiky proletariátu v samotné proletářské revoluci. Za jednu z nezbytných podmínek úspěchu pokládal analýzu rozložení daných třídních sil a varoval především před tím, aby se nepřeskakovaly nezbytné etapy revoluce. Ve svých dopisech Bernsteinovi a Bebelovi dokazoval, že proletariát musí být zainteresován na vytvoření takové demokratické republiky, ve které se rozvíjí třídní boj mezi dělnickou třídou a buržoazií v přímé, zcela nezakryté formě. Jedině takováto podoba buržoazní diktatury vytváří nejlepší předpoklady k tomu, aby se proletariát mohl organizovat, aby mohl soustřeďovat své síly k rozhodnému boji za dobytí politické moci. Tyto cenné teoretické myšlenky tvůrčím způsobem rozvinul V. I. Lenin ve svém učení o postupném přerůstání buržoazně demokratické revoluce v revoluci socialistickou.

Dalším důležitým teoretickým úsekem obsaženým v Engelsových dopisech jsou otázky týkající se hlavního článku a obsahu proletářské revoluce — svazku mezi dělnickou třídou a rolnictvem. Společný boj dělníků a rolníků pokládal za jeden z nezbytných předpokladů vítězství socialistické revoluce. V souvislosti s tím řeší otázky, jak zapojit rolnictvo po převzetí politické moci do výstavby nové, socialistické společnosti. Ve svém dopise Bebelovi, který napsal mezi 20.—23. lednem 1886, píše o tom, že by tomu tak mohlo být prostřednictvím zemědělských výrobních družstev. V témže

dopise vysvětluje ve zkratce obsah onoho kvalitativně nového, co je třeba chápat pod *socialistickým* výrobním družstvem v zemědělství. Také tyto myšlenky rozvinul, jak známo, V. I. Lenin ve svém družstevním plánu, který se stal základem socialistických přeměn v zemědělství jak v SSSR, tak i v ostatních socialistických zemích.

To jsou ve zkratce zásady, které lze vyvodit pro dělnické hnutí z teoretického bohatství uloženého v Engelsových dopisech z osmdesátých let minulého století. Svědčí o tom, že způsoby vedení třídního boje mezi buržoazií a proletariátem mají své obecné zákonitosti, k nimž musí revoluční strany přihlížet i dnes. Dokazují dále, že i při samotné výstavbě socialistické společnosti je nutné přihlížet k obecným zákonitostem, které byly odhaleny a formulovány oběma zakladateli vědeckého socialismu.

Hodnocení významu dopisů uložených v tomto svazku sebraných spisů by nebylo úplné, kdybychom si nevšimli oněch stránek, ze kterých vystupuje do popředí ušlechtilý Engelsův charakter, jeho hluboké lidství, obětavost, neobyčejná pracovitost a čestnost. Na mnoha místech lze vidět, jak hluboce si vážil Marxe, s jakou samozřejmostí se i po hmotné stránce stará po jeho smrti o jeho děti. Přes nesmírné pracovní zatížení nezapomíná na staré zasloužilé revolucionáře, jejichž zkušeností a rad využívá a podporuje je též finančně. Engelsova korespondence nám tedy přibližuje velikost tohoto spoluzakladatele vědeckého socialismu nejen jako vědce a politika — praktického organizátora hnutí, ale též jako člověka.

Miroslav Křížek

BEDŘICH ENGELS

DOPISY

DUBEN 1883—PROSINEC 1887

1883

1

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

Londýn 2. dubna 83

Milý Lavrove,

potvrzuji Vám obratem příjem Vašeho dopisu s poukázkou na 124,50 franku. Budu moci vyzvednout ty peníze nejdříve ve středu, protože zítra musím prohlédnout rukopisy z Marxovy pozůstalosti. Až bude úkol splněn, zmíním se o tom v curyšském „Sozialdemokratu" a požádám redakci, aby Vám několik výtisků tohoto čísla poslala. Je samozřejmé, že jméno občana Krantze nebude uvedeno.[1]

Našel jsem rukopis „Oběhu kapitálu" a 3. knihy: „Celkový proces kapitalistické výroby" — je to zhruba 1000 stránek foliového formátu.[2] Zatím se nedá říci, zda rukopis může jít tak, jak je, do tisku. V každém případě ho budu muset přepsat, protože je to koncept. Zítra mohu konečně věnovat pár hodin prohlídce všech rukopisů, které nám Mouřenín zanechal. Jde hlavně o jakýsi nástin dialektiky, který chtěl dávno udělat. Tajil ale vždycky před námi stav svých prací; věděl, že bychom ho otravovali tak dlouho, až by svolil k uveřejnění, kdybychom věděli, co už má hotovo. To všechno jen mezi námi, nemám právo nic uveřejňovat bez Tussy, která je spolu se mnou vykonavatelkou literárního odkazu.

Byli jsme všichni radostně překvapeni zprávou, že náš statečný Lopatin — statečný až k nerozvážnosti — se dostal šťastně zase na svobodu.[3] Doufejme, že tu nerozvážnost nechal v Rusku,

aniž mu to ubralo na statečnosti. Snad se tu co nejdřív ukáže. Pozdravujte ho ode mne srdečně.

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

2

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 11. dubna 1883

Moje milá Lauro,

přirozeně s Tebou souhlasím, že by Paul měl zajet za matkou, a také jsem mu to celá ta léta znovu a znovu opakoval. Pokud jde o ty mimořádné výdaje, nemohou být tak hrozné, a já Vám na ně rychle seženu, když mi dáte včas vědět. Je-li to ale tak, jak píšeš, bude ovšem Paul muset postupovat značně diplomaticky, aby si sám neuškodil; nesmí si udělat z té křesťanské milosrdné sestry[4] nepřítele: ona je tam *pořád* a on *ne*, a stačilo by v ní vzbudit podezření, a ona pak nedá té staré paní pokoj, dokud ji nepřiměje, aby sepsala závěť, která jí bude tak příznivá, jak to jenom zákon dovoluje. Tím je, myslím, tento bod vyřízen — o to, jak ho realizovat, se budeš muset postarat sama.

Všichni jsme se srdečně zasmáli, když jsme četli Tvé vyprávění o dobrodružstvích z Argenteuil[5]. To je mu* podobné, od začátku do konce. Je to dnes právě týden, co mu Tussy poslala velmi kategorický dopis: kdy vlastně chlapec** přijede? Absolutně žádná odpověď. Stále si to rozmýšlí.

Paul vyfasuje nejmíň šest měsíců.[6] Když byl tady, měl z toho těžkou hlavu a Liebknecht se nesmírně bavil tou jeho horror carceris***. Jestliže se ale teď nepustí pořádně do němčiny, budu ho

* Charlesi Longuetovi.
** Jean Laurent Frederick Longuet.
*** hrůzou ze žaláře.

prostě považovat za rozmazlené dítě a dost. Představ si, píše mi, že *se chce* německy učit, neboť — „jak *velmi správně* (!) říkáte, mohl bych to (!) potřebovat pro překládání"! Jako by zdokonalení jeho schopností, jakkoli skvělých, nezáviselo plně na četbě určitých německých zveřejněných i nezveřejněných textů! Má radost, že vyjde druhý díl „Kapitálu"[2], ale bude vůbec někdy s to si ho přečíst?

Přeloží-li madame Gendreová* „Manifest" do francouzštiny a dá-li mi překlad k revizi (víš, že to není žádná hračka), napíšu k tomu rád patřičnou předmluvu, která vysvětlí historické okolnosti atd. Protože ale o té dámě celkem nic nevím, jsem momentálně nucen k tomu říci: Když nebude revize, nebude předmluva. *Právo* znemožnit jí, aby v tom směru jednala jak chce, nemám. To je notabene adresováno Paulovi. Právě tak toto: nevím ani o které Giffenově řeči to mluví, ani kde byla uveřejněna.

Pumps je stále „v naději", alespoň byla ještě včera večer. Percymu řekla nedávno matka, že by měl být v takovém případě opravdu trochu líp informován.

Je tu na pár dní Jollymeier. Od té doby (stejně jako několik dní před jeho odjezdem před 10 dny) korzuje nám večer co večer, když pouštím Carla kolem půlnoci ven, před domem policajt. Ti blázni si zřejmě myslí, že vyrábíme dynamit, a my si zatím ve skutečnosti povídáme o whisky.

Srdečné pozdravy od něho a ode mne Vám oběma.

Upřímně Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Varvara Nikolajevna Nikitina.

3

Engels Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi

do Haagu

Londýn, 122, Regent's Park Road
N. W. 11. dubna 1883

Vážený soudruhu,

jistě chápete, že jsem měl po smrti svého starého přítele tolik práce s korespondencí, obchodními záležitostmi, prohlížením literární pozůstalosti atd., že jsem mohl vyřizovat opravdu jen to nejnutnější. Dnes konečně nacházím pár minut, abych Vám poděkoval za Váš milý dopis a za vynikající nekrolog v „*Recht voor Allen*"[7]. Tento nekrolog patřil rozhodně k nejlepším, které se nám dostaly do rukou — na tomto názoru jsme se v našem úzkém kroužku jednomyslně shodli.

Srdečně děkuji také jménem obou dcer zesnulého i jménem svým holandské dělnické straně[8] za to, že se zúčastnila, alespoň v duchu, poslední pocty našemu příteli. Postavila se tak po bok německým, francouzským, španělským, ruským a americkým soudruhům.

Kdyby mě někdy osud nebo touha po cestování, která je teď bohužel velmi omezena, přivedly do Holandska, pokládal bych za povinnost Vás vyhledat, a prosím Vás také, abyste mě navštívil, zavítáte-li do Anglie.

Marx zanechal po sobě objemný rukopis pro druhý díl „Kapitálu"[2], který musím nejprve celý pročíst (ale to písmo!), než budu moci říci, nakolik to může jít do tisku a jak dalece se to bude muset

doplnit z pozdějších sešitů. V každém případě je to *hlavní tady*. Protože však nemohu říci ještě nic určitějšího, prosím Vás, abyste o tom zatím nic nezveřejňoval v tisku, mohlo by to vést jenom k nedorozuměním. Kromě toho je spolu se mnou vykonavatelkou literárního odkazu Marxova nejmladší dcera Eleanor, bez ní nemohu nic dělat, a dámy, jak víte, si potrpí na formu.

Odpusťte, dat ik niet op hollandsch schrijf*, neměl jsem v posledních letech příležitost pocvičit se ve Vašem jazyce.

V úctě Váš
B. Engels

Svou fotografii přikládám, o Vaši prosím. Jakmile dostaneme nové Marxovy, nějakou Vám pošlu.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Istorik-marxist", čís. 6, 1934

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* že nepíši holandsky.

4

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 14. dubna 83

Milý pane Bernsteine,

dr. Aveling, redaktor „Progressu", napsal do „Republicanu", že chce koupit desku s dřevorytem Marxova portrétu[9], který tam byl otištěn. Obdržel odpověď: *Tato* deska byla poslána do Německa pro „*Sozialdemokrat*", takže ji nemůžete dostat. Aveling mě teď žádá, abych hned napsal, zda by nemohl dostat desku co nejdříve. Ne-li, tak snad alespoň štoček. Je také možné, že je to nedorozumění a že tu desku poslali do „Neue Welt". Informujte mě, prosím, obratem dopisnicí.[10]

Zpráva o sjezdu je velmi potěšující.[11]

Ve velkém spěchu Váš

B. E.

2. díl „Kapitálu[2] je tu — ale v jakém stavu, to nemohu říci, musím pročíst 1000 stránek rukopisu. Nedávejte ale o tom ještě nic do listu; jakmile budu s to říci něco určitého, pošlu vám autentickou informaci.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

5

Engels Jamesu Knowlesovi

do Londýna[12]

(Koncept)

[Londýn] 17. 4. 83

Vážený pane,

mezi papíry zesnulého dr. Marxe je můj rukopis kritického resumé „Kapitálu“[13], ale zatím jsme ho v těch horách písemností, které po sobě dr. Marx zanechal, nenašli.

I kdybychom ho však objevili, rozmýšlel bych se, zda Vám ho mám poslat, alespoň k tomu účelu, o němž se zmiňujete. Není mi nic známo o tom, že by mezi literáty této či kterékoli jiné země bylo zvykem, aby jeden autor půjčoval druhému své rukopisy.

Pokud jde o naše zkušenosti s anglickými recenzenty, nebyly příliš povzbuzující. S výjimkou několika kněží anglikánské církve zkreslovali stále naše názory a vykládali nesprávně naši činnost. Jejich naprosté neznalosti naší teorie a praxe se rovná jen jejich troufalost. „The Nineteenth Century“ přinesl, myslím že v červenci 1878, článek z pera George Howella o Internacionále, který se hemžil nepravdami a nepřesnostmi. Marx vám poslal repliku*, ale Vy jste ji odmítl zařadit.

Obávám se, že si budete muset přečíst „Kapitál“ v německé, ruské nebo francouzské verzi, budete-li se chtít seznámit s Marxovými názory.

* „Dějiny Mezinárodního dělnického sdružení z pera pana George Howella“.

Znám jen jednoho Angličana, který je schopen správně reprodukovat obsah „Kapitálu". Je to jeden manchesterský advokát*. Budete-li si přát, rád se ho zeptám, zda by to byl ochoten pro Vás udělat.

Váš oddaný

James Knowles Esq.
The Hollies, Clapham Common S. W.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinënija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Samuel Moore.

anarchistickou taktikou jsme opovrhovali stejně jako lidmi, od nichž se obojímu naučil.

Když byl ještě v Německu, vydal Most „populární" výtah z „*Kapitálu*". Marx byl požádán, aby jej pro druhé vydání zrevidoval. Pomáhal jsem mu s tím. Shledali jsme, že nemůžeme dělat nic víc než vyházet ty nejhorší Mostovy kopance, pokud jsme nechtěli přepsat celou tu věc od začátku do konce znova. Marx také svolil k tomu, aby jeho opravy byly vsunuty do textu, jenom s tou výslovnou podmínkou, že jeho jméno nebude nijak spojováno ani s tímto přehlédnutým vydáním výplodu Johanna Mosta.

Můžete klidně uveřejnit tento dopis v „The Voice of the People", jestliže budete chtít.

S bratrským pozdravem Váš

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle anglického rukopisu, porovnaného s německým textem v novinách Přeloženo z angličtiny

7

Engels redakci „New Yorker Volkszeitung“ do New Yorku

(Koncept)

[Londýn] 18. dubna 83
122, Regent's Park Road

Redakci „New Yorker Volkszeitung“

Ve svém čísle z 15.* otiskujete mou depeši Sorgovi**, jako bych ji byl adresoval *Vám.*

Podle čísla ze 17. jsem Vám prý telegrafoval, že Marx zemřel v Argenteuil.[15]

Nejsme tady zvyklí dovolovat si takovou volnost v zacházení se jmény jiných lidí nebo připouštět, aby se někdo tak choval k nám.

Znemožňujete mi tím, abych Vám posílal další informace.

Kdyby bylo ještě někdy ve Vašem listě zneužito podobným způsobem mého jména, nezbývalo by mi než požádat svého starého přítele Sorga, aby to prohlásil za přímé klamání z Vaší strany.

Váš v úctě
B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinënija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 15. března.
** Friedrichu Adolphu Sorgovi.

8

Engels Jamesu Knowlesovi

do Londýna[16]

(Koncept)

[Londýn] 20. 4. 83

Vážený pane,

najdeme-li příslušný rukopis*, přenechám Vám rád přednostní právo na zveřejnění, a to za dvou podmínek, jež jsou samozřejmé, ale jež chci přesto připomenout: 1. že je nepřenesete na nikoho jiného, a 2. pokud to otisknete, pak jako zvláštní článek bez veškeré souvislosti s jakýmkoli jiným.

Váš oddaný
B. E.

Dovolte mi poznamenat, že nejsem žádný „dr.", nýbrž majitel přádelny bavlny na odpočinku.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinënija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Bedřich Engels, „Konspekt prvního dílu Marxova ‚Kapitálu'".

9

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[17]

Posílám zároveň korekturu.[18] Váš dopis jsem dostal, odpovím na něj tento týden článkem o Marxovi pro „Sozialdemokrat".[19] Musím ještě ledacos vyřídit, než to budu moci definitivně dodělat.

Bajka o zlém Engelsovi, který svedl hodného Marxe, se vyskytuje od roku 1844 bezpočtukrát střídavě s jinou bajkou o Ahrimanovi Marxovi, jenž svedl toho Ormuzda Engelse z cesty ctnosti. Teď se konečně pánům Pařížanům otevřou oči.[20]

Váš
B. E.

[Londýn] 23. 4. 83

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

10

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 24. dubna 83

Milý Sorge,

přikládám pro Hartmanna pár řádek od jeho přítele Brochera, popleteného anarchisty, ale jinak prima chlapíka. Buď tak laskav a nějak to zařiď.

„Volkszeitung" nadělaly dost hloupostí, ale ne zase tolik, kolik jsem očekával. Přispěli k tomu svým dílem všichni, Schewitsch, Cuno, Douai, Hepner. Bylo to kvarteto mudrlantů, kteří věděli vždycky všechno líp a ve skutečnosti toho věděli po čertech málo, dohromady i každý zvlášť. Pokládal jsem ale za nutné napsat redakci pár řádků*: otiskli mou depeši, kterou jsem Ti poslal, jako by byla adresována *jim*, a druhou, určenou *jim*, zkreslili dodatkem, že Marx zemřel v Argenteuil.[15] Něco takového si tu nedáme líbit; znemožnili mi tím, abych jim napříště posílal informace, a kdyby si ještě dovolili zneužít tak mého jména, nezbývalo by mi, než požádat Tě, abys to všechno hned prohlásil veřejně za klamání z jejich strany. Ať si jen ti pánové balamutí takhle po yankeeovsku jeden druhého. Američané jsou ostatně mnohem slušnější: podle „Volkszeitung" mi prý poslali telegram, který jsem vůbec nedostal, takže jsem si skoro myslel, že si pánové z „Volkszeitung" strčili ty peníze do vlastní kapsy.[22] Teď píše Van Patten, že vůbec o žádné peníze nešlo. To teď musím tady zveřejnit, jinak by se říkalo, že jsem ten telegram pařížskému tisku a „Sozialdemokratu"

* Viz tento svazek, str. 35.

zatajil. Odpověď o Mostovi, kterou jsem mu poslal na jeho žádost*, Van Patten zřejmě uveřejní ještě než dostaneš tento dopis.

Na sjezdu v Kodani[23] bylo rozhodnuto, aby Liebknecht s Bebelem jeli počátkem příštího roku do Ameriky.[24] Jde o peníze na předvolební kampaň 84—85. (To všechno jen *mezi námi.)* Liebknecht navrhl Tussy, aby s ním jela jako sekretářka, a ona má do toho tisíc chutí; a tak by se mohlo snadno stát, že by ses tam s ní brzo setkal. Plány jsme si zatím nedělali vůbec žádné. Literární činnost (III. vydání I. dílu „Kapitálu", vydání II. dílu[2], ke kterému jsme našli rukopisy, ale ještě nevíme, jak dalece je to připraveno do tisku a v čem to potřebuje doplnit, životopis** na základě té rozsáhlé korespondence atd.) odčerpává náš volný čas, a to má ještě Tussy splnit spoustu svých literárních závazků.

Máš samozřejmě plné právo dát otisknout pasáže o H. Georgeovi z Marxových dopisů. Je ale otázka, zda by nebylo líp počkat, až uspořádám Marxovy poznámky vepsané do jednoho výtisku Georgeovy knihy, a udělat to pak všechno najednou.[25] Teoreticky pronikavá, ale stručná, příklady neilustrovaná Marxova resumé jsou na běžného Američana přece jen příliš náročná, a přitom to nijak nespěchá. Jakmile budu mít čas, podívám se na to blíž. Kdybys mi zatím ta místa z Marxova dopisu opsal a poslal, měl bych to tím jednodušší.

Přikládám brožuru. Dostal jsem sám právě pár výtisků, 2. vydání je v tisku.[18] *Umí teď už Weydemeyer anglicky?*[26] Jeho dřívější překlady byly po gramatické a stylistické stránce takové, že se absolutně nedaly tisknout, byly by nás hrozně blamovaly a zesměšnily by autory. V každém případě bych chtěl vidět ukázku.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 32—34.
** Marxův.

11

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 28. dubna 83

Milý Bernsteine,

(Myslím, abychom od toho škrobeného „pane" upustili.) K dopisu přikládám nějakou korespondenci, mj. korespondenci s Američany ohledně Mosta*.

Že jste se nevrátil přes Londýn,[27] to Vám neodpustím, pevně jsem s tím počítal. Snad tedy přijedete v létě, a pak si spolu zaplaveme v moři. Postel se tu pro Vás vždycky najde.

Mayall, přední londýnský fotograf, který pro Marxe vždycky pracoval, má zásadu: od významných osobností peníze nebereme. A tak teď nemůžeme z toho člověka (je velmi nepořádný) dostat kopie jinak než oklikou. Objednali jsme si tedy u něho, údajně pro jednoho německého nakladatele, 1000 vizitek (12 liber = 240 marek = 24 pfeniků za kus) a 200 snímků kabinetního formátu ($^3/_4$ postavy) à 8 liber = 160 marek = 80 pfeniků za kus. Je to poslední, nejlepší snímek, který Mouřenína zachycuje v celém tom jeho usměvavém, triumfálním olympském klidu. Nabízím je Vám, Liebknechtovi a Sorgovi v New Yorku, kromě těch, které budeme sami potřebovat. Kolik jich chcete? Není vůbec třeba, aby se hned všechny rozprodaly. V každém případě budou lepší než ty, které se dělají tam u Vás.

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 32–34.

12

Engels Achillu Loriovi

do Mantovy[28]

(Koncept)

Prof. Achille Loria.

[Londýn koncem dubna 1883]

Vážený pane,

dostal jsem Váš spisek o Karlu Marxovi. Můžete podrobit jeho učení co nejostřejší kritice a dokonce mu i neporozumět; můžete načrtnout Marxův životopis, který bude čirou fantazií. Co však nemůžete a co nikdy nikomu nedovolím, to je pomlouvat charakter mého zesnulého přítele.

Už v jedné ze svých dřívějších prací jste se opovážil obvinit Marxe, že záměrně nesprávně cituje. Když si to Marx přečetl, srovnal své a Vaše citáty s originály a řekl mi, že jeho citáty jsou správné a jestli tady někdo *záměrně nesprávně* cituje, pak jste to Vy. A když vidím, jak Vy teď citujete Marxe, že máte tolik nestoudnosti nechat jej mluvit o „*zisku*" tam, kde mluví o „*nadhodnotě*", kde se znovu a znovu ohrazuje proti mylnému názoru, jako by obojí bylo totéž — (což jsme Vám ostatně — pan Moore a já — ústně vyložili už zde v Londýně), vím, komu mám věřit a kdo záměrně nesprávně cituje.

Ale to je jen maličkost ve srovnání s Vaším „pevným a hlubokým přesvědčením..., že veškeré" (Marxovo učení) „je ovládáno *vědomým sofismatem*", str. 510; že „Marx se nedal odradit falešnými závěry, i když *dobře věděl, že jsou falešné*"; že „často byl sofistou, který se chtěl *na úkor pravdy* dostat k negaci existující společnosti",

a že si, jak řekl Lamartine, „pohrával se lží a pravdou, jako si děti hrají s kůstkami".[29]

V Itálii, která je zemí antické civilizace, by to možná byla poklona. Možná že i mezi katedrovými socialisty[30] znamená něco podobného velkou pochvalu, vždyť jinak než „na úkor pravdy" by přece tito čačtí profesoři nemohli své nesčetné systémy přivést na svět. My, revoluční komunisté, se na to díváme jinýma očima. Taková tvrzení považujeme za zostouzející obvinění, a poněvadž víme, že jsou vylhaná, házíme je zpátky jejich autorovi, jenž takovými výmysly zostouzí jen sám sebe.

Mám za to, že bylo Vaší povinností sdělit veřejnosti, v čem vlastně tkví ono proslulé „vědomé sofisma", jímž je ovládáno veškeré Marxovo učení. Marně to však hledám. Nagott!*

Jaký slepičí mozek musí mít ten, kdo si představuje, že člověk jako Marx „vyhrožoval svým odpůrcům vždycky druhým dílem", ačkoli „mu nikdy ani na okamžik nepřišlo na mysl" ho napsat; že tento druhý díl není nic než „Marxův chytrácký prostředek, jímž se vyhýbal vědeckým argumentům". Tento druhý díl[2] mám před sebou a brzy bude publikován. Pak snad také konečně pochopíte rozdíl mezi nadhodnotou a ziskem.

Mám čest pozdravit Vás se všemi pocity, které si zasluhujete.

B. E.

Německý překlad tohoto dopisu** vyjde v příštím čísle curyšského „Sozialdemokratu".

Poprvé otištěno v listě „Der Sozialdemokrat", čís. 21 ze 17. května 1883

Podle rukopisu srovnaného s textem listu
Přeloženo z italštiny

* V německém překladu tohoto dopisu vysvětluje Engels tento výraz takto: „silný lombardský výraz pro: nikde nic".

** B. Engels, „K úmrtí Karla Marxe".

13

Engels Augustu Bebelovi

do Borsdorfu u Lipska[31]

Londýn 30. dubna 83

Milý Bebele,

odpověď na Tvou otázku, zda bych se nepřestěhoval do Německa či Švýcarska nebo jinam na kontinent, je jednoduchá: nepůjdu do žádné země, ze které by mě mohli vypovědět. Před tím si je ale člověk jist jen v Anglii a Americe. Do Ameriky se pojedu nanejvýš podívat, pokud tam nebudu muset. A tak zůstanu tady.[32]

K tomu má ale Anglie ještě jednu velkou přednost. Od rozpuštění Internacionály tu vůbec neexistuje dělnické hnutí kromě toho, které je ve vleku buržoazie, radikálů a usiluje jen o dílčí cíle *v rámci* kapitalistických poměrů. Takže jedině tady má člověk klid pro další teoretickou práci. Všude jinde by se musel podílet na praktické agitaci a ztratil by spoustu času. V praktické agitaci bych nedokázal víc než kdokoli jiný; v oblasti teoretických prací neznám prozatím nikoho, kdo by mohl mě a Marxe nahradit. To, oč se v té věci pokoušeli mladší, je dost špatné, povětšině dokonce horší než nic. Kautsky, jediný kdo pilně studuje, musí psát, aby se uživil, a už proto nemůže nic dokázat. A teď, v třiašedesáti letech, kdy na mne doléhá spousta vlastní práce a kdy na mne čeká 1 rok práce na II. dílu „Kapitálu" a další rok na Marxově životopise, kromě dějin německého socialistického hnutí od roku 43 do roku 63 a Internacionály za léta 64—72, to bych musel být blázen, abych svůj zdejší klidný azyl vyměnil za místa, kde by člověk musel chodit po schůzích a bít se v novinách a už tím si nutně zkresloval jasný pohled na věci. Jo, kdyby to tak bylo zas jako v letech 48 a 49, to bych i já zas sedl na koně, kdyby to muselo být. Ale teď to zna-

mená přesně si rozdělit práci. Dokonce i „Sozialdemokrat" musím pokud možno nechat stranou. Pomysli jen na tu obrovskou korespondenci, o kterou jsem se dřív dělil s Marxem, a teď ji přes rok musím vést sám. Pokud to bude v mých silách, musíme přece tu spoustu nitek ze všech zemí, které se dobrovolně sbíhaly v Marxově pracovně, zachovat.

Pokud jde o Marxův pomník, nevím co s tím.[33] Rodina je proti tomu. Považovala by za znesvěcení toho prostého náhrobního kamene, který dali udělat pro Marxovu ženu a na kterém je teď i Marxovo jméno se jménem jeho vnoučka*, kdyby ho měl nahradit nějaký monument, který by byl tady v Londýně takřka k nerozeznání od všech těch snobských filistrovských pomníků kolem. Takový londýnský hřbitov vypadá docela jinak než německý. Tady je hrob vedle hrobu, že mezi nimi není místo ani pro strom, a pomník nesmí přesáhnout šířku ani délku zakoupeného proužku země.

Liebknecht se zmiňoval o souborném vydání Marxových spisů. To je všechno velmi krásné, ale ti lidé zapomínají — to platí i pro Dietzův plán, pokud jde o II. díl[2] —, že právo na vydání II. dílu bylo už dávno přenecháno Meissnerovi a že vydání jiných menších věcí by se muselo rovněž nabídnout přednostně Meissnerovi, a pak by mohlo vyjít *jen* v *cizině*. Vždyť už *před* zákonem proti socialistům[34] vždycky platilo, že v Německu se nesmí vytisknout ani „Komunistický manifest"! — jedině jako dokument[35] předčítaný v tom vašem procesu.

Rukopis II. dílu byl dokončen před rokem 1873, pravděpodobně už před rokem 1870. Je psán švabachem, od roku 1873 psal už Marx jenom latinkou.

Je už pozdě posílat dopis doporučeně, musí jít tedy takhle, ale dám na něj svou pečeť.

Liebknechtovi posílám dnes večer dopis do Berlína.[36]

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize
A. Bebel, „Aus meinem Leben",
díl III, Stuttgart 1914

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Henriho Longueta.

14

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 1. května 83

Milý Sorge,

abychom získali nějaké dobré Marxovy fotografie, objednali jsme u Mayalla, zdejšího předního fotografa, který dělal poslední snímky, ty nejzdařilejší:

1000 vizitek 12 liber št.
tedy asi 3 penny za kus;

200 kabinetního formátu, $^3/_4$ postavy, à 8 liber št.
tedy asi 9 penny za kus.

Můžeš jich dostat za režijní cenu, kolik chceš — nabídl jsem je také Liebknechtovi a Bernsteinovi v Curychu*. Nebude-li uvedený počet stačit, můžeme jich objednat víc, je ale třeba rychle se rozhodnout.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 40.

15

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 10. května 83

Milý Liebknechte,

budeš-li mě těmi svými věčnými plány a nepředloženými činy, které podnikáš na vlastní pěst, i nadále nutit k zbytečnému papírování, tak určitě nechám korespondenci s Tebou zase usnout.

Prosil jsem Tě tenkrát prostě o *odpověď:* jaký je můj právní vztah k Wigandovi? Smlouva z roku 1845 počítá s 2. vydáním a určuje za ně příslušný honorář. Ptám se:

1. je to pro mne ještě závazné?

2. jestliže *ano*, a Wigand nebude chtít vytisknout 2. vydání za honorář podle dohodnutých podmínek, budu mít pak bez průtahů *volné ruce?*[37]

Na ty prosté otázky jsem od Tebe *nikdy* nedostal odpověď, a protože jsi mi ji slíbil, říkám jednoduše, že „ses na to vykašlal".

Nikdy jsem Tě ale nepověřil, abys sám či prostřednictvím někoho jiného v mé věci vyjednával, a nechápu, jak jsi přišel na to, začínat teď s něčím podobným na vlastní pěst a navíc bez rozmyšlení. **Výslovně** *si vyprošuji*, abys neudělal ani ten nejmenší krok, jinak bych hned napsal Wigandovi a *všechno vyvrátil.*

Meissner dnes píše, o sešitovém vydání* se vůbec nezmiňuje. Smlouva nám nedává právo do toho zasahovat. Může-li ale Dietz Meissnerovi dokázat, že je to pro něj výhodné, tak to pravděpodobně přece jen udělá.

* Pravděpodobně jde o třetí německé vydání prvního dílu „Kapitálu".

Lafarguova adresa
66 Boulevard de Port Royal, Paris
(hned vedle Sainte-Pélagie, pohodlné kvůli base).[6]
Fotografie budou expedovány po částech a poslány Dietzovi co nejdříve.*

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 40.

připadli — ale jako dezorganizovaný houf, bez těch zkrachovaných vůdců.

Vidíš, že Ti důvěřuji a mluvím s Tebou zcela otevřeně. Myslím si ale také, že bys udělal dobře, kdyby ses kategoricky postavil proti tomu Liebknechtovu přívalu výmluvnosti. On pak už povolí. Musí-li se doopravdy rozhodnout, jde určitě tou správnou cestou. Ale udělal by to raději zítra než dneska a ještě raději za rok než zítra.

Kdyby několik poslanců skutečně hlasovalo pro Bismarckovy zákony[44] a odpovědělo mu tak na kopanec do zadnice políbením týchž míst, a kdyby frakce ty lidi nevyhodila, byl bych ovšem i já nucen zřeknout se veřejně strany, která to trpí. Pokud však vím, nešlo by to vzhledem k nynější stranické kázni, kdy menšina *musí* hlasovat s většinou. Ty to ale víš líp než já.

Pokládal bych, v době zákona proti socialistům, každý rozkol za neštěstí, protože strana je připravena o jakoukoli možnost styku s masami. Může nám být ale vnucen, a pak se budeme muset se skutečnostmi otevřeně vyrovnat. Stane-li se tedy něco takového — ať už budeš kdekoli —, buď tak laskav a zprav mě o tom, a to hned, protože dostávám německé noviny vždycky s velkým zpožděním.

Pravda, Blos mi napsal, když byl vypovězen z Hamburku a odejel do Brém, velmi žalostný dopis, a já mu na to velmi kategoricky odpověděl.[45] Ale dávno už mám v dopisech tak strašlivý zmatek, že bych potřeboval celý den, abych ho našel. Jednou v tom ale musím udělat pořádek, a bude-li třeba, pošlu Ti ten dopis v *originále*.

Tvůj názor na hospodářskou situaci potvrzují poměry v Anglii, Francii a Americe.[46] Je to mezikrize jako ta z let 1841—1842, ale v mnohem kolosálnějším měřítku. Vůbec se ten desetiletý cyklus vyhranil až po roce 1847 (v důsledku kalifornské a australské produkce zlata a plného zformování světového trhu). Teď, kdy Amerika, Francie a Německo začínají podlamovat monopolní postavení Anglie na světovém trhu a kdy se proto zase začíná, jako před rokem 1847, rychleji projevovat nadvýroba, objevují se také znova pětileté mezikrize. Je to důkaz, že kapitalistický výrobní způsob zcela vyčerpal své možnosti. Období prosperity se už plně nerozvine, už

po 5 letech dochází zase k nadvýrobě, a dokonce i během těch 5 let to jde vcelku uboze. Což ale vůbec nedokazuje, že v letech 1884—1887 nepůjdou obchody zas velmi pěkně, jako v letech 1844 až 1847. Pak ale přijde ten hlavní krach docela určitě.

11. května. Chtěl jsem Ti toho napsat o všeobecné obchodní situaci víc, jenomže za chvíli přestanou brát doporučené dopisy. A tak až příště.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

17

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 22. května 1883

Milý starouši,

jak jen Tě mohlo napadnout, že bych *já* mohl nějak sehnat mladému soudruhovi* literární výdělek?[47] Vždyť už celá léta neudržuji s žádným německým nakladatelem, až na Meissnera (kvůli „*Kapitálu*"), absolutně žádné styky, a s novinami a časopisy teprve ne. Co tedy mohu dělat? I kdyby ten člověk uměl překládat opačně, z němčiny do francouzštiny nebo angličtiny, nedokázal bych mu najít nějaké zaměstnání. Obrať se raději na Liebknechta, ten má přece „*Neue Zeit*" a spoustu známostí.

S Marxovým domem si vyhrajeme až do března příštího roku, a tak tedy nemusíme se stěhováním a plány do budoucna nijak pospíchat. Je to taky nekřesťanská práce dát tu pozůstalost do pořádku. Udivuje mě, že Marx zachránil dokonce i z doby před osmačtyřicátým takřka všechny písemnosti, dopisy a rukopisy, skvostný materiál pro životopis, který přirozeně napíšu a který bude zároveň mj. dějinami „Neue Rheinische Zeitung" a hnutí z let 1848—1849 v dolním Porýní, dějinami té hnusné londýnské emigrace z let 1849—1852 a dějinami Internacionály. Nejdřív je ale potřeba vydat 2. díl „Kapitálu"[2], a to není legrace. Od 2. knihy existuje 4—5 verzí, z nichž je dokončena jenom první, ostatní jsou jen začaty; u člověka, jako je Marx, který vážil každé slovo na zlatých vážkách, to dá pěknou práci. Pro mne je to ale příjemná práce, vždyť jsem při ní zase spolu se svým starým kamarádem.

* Ludwigu Klopferovi.

V posledních dnech jsem třídil dopisy z let 1842—1862. Tu mi opět vyvstaly ty staré časy pěkně živě před očima, i všechna ta legrace, kterou jsme si užili se svými protivníky. Často jsem nad těmi starými historkami slzel smíchy, vždyť humor nám nikdy nedokázali vzít. Je ale mezi tím i ledacos velmi vážného.

To jen mezi námi, nedávej o tom nic do tisku. Co je možné zveřejnit, dám čas od času do „Sozialdemokratu". Bernstein si vede velmi dobře, má chuť do učení, neschází mu vtip a je to otevřená hlava, snáší kritiku a nepotrpí si na žádné maloburžoazní fráze o morálce. Ale naši mládenci v Německu si vedou taky opravdu znamenitě od té doby, co je zákon proti socialistům[34] osvobodil od „študovanejch" pánů, kteří se do roku 1878 pokoušeli dělníky zvysoka poučovat s tou svou zmatenou universitní pseudovědou, v čemž jim bohužel vycházelo vstříc až moc „vůdců". Úplně ta veteš odstraněna ještě není, ale hnutí přece jen zas vplulo do revolučních vod. To je právě na našich chlapcích tak skvělé, že masy jsou mnohem lepší než většina vůdců; a teď, kdy zákon proti socialistům nutí masy, aby rozvíjely hnutí *samy*, a vliv předáků je omezen na minimum, teď je hnutí lepší než kdykoli jindy.

Tvůj starý
B. Engels

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

18

Engels Ludwigu Klopferovi

do Ženevy

Londýn 22. května 1883

Milý pane Klopfere,

velmi rád bych Vám pomohl, kdybych nějak mohl. Nemám ale *vůbec žádné* styky s nakladateli či literárními kruhy v Německu a nevím tedy, na koho bych se měl obrátit. Strana má ale ještě různé časopisy atd. v Německu, např. Liebknechtovu a Kautského „Neue Zeit" ve Stuttgartu (Dietzovo nakladatelství), tam by Vás měl Becker* písemně doporučit. Dá-li se pro Vás něco udělat, pak jedině tam, my jsme tady od všeho odtrženi zrovna jako Vy v Ženevě.

Váš dopis z 9. má razítko ženevské pošty ze 13. Prosím, abyste to považoval alespoň za částečný důvod zpoždění mé odpovědi.

V naději, že se Vám výše uvedenou cestou podaří dosáhnout Vašeho cíle, zůstávám

Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Johann Philipp Becker.

19

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 22. května 1883

Moje milá Lauro,

na Paulovu pětilibrovku jsem nezapomněl, jak se domnívá, ale protože tady byl Sam Moore, neměl jsem ani chvilku času, abych to připravil a poslal dopis doporučeně. Včera večer se Sam vrátil do Manchesteru, a tak bych byl bankovku dnes expedoval, kdyby nepřišel Paulův dopis se změněnými direktivami. Přikládám šek na 10 liber.[48]

Tak je tedy náš milý Paul, zatímco píšu tyhle řádky, vězněm.[6] Právě v tuhle dobu (5.45) má po návštěvách a může teď v klidu a míru diskutovat s Guesdem o vyhlídkách té révolution révolutionnaire*. Vypili jsme minulou neděli na jeho zdraví výborné májové víno a popřáli mu hodně odvahy a trpělivosti.

Pomýšlel jsem sice už dávno na to, že bys mohla toho Paulova nedobrovolného poustevnictví využít a podívat se do Londýna, celý Regent's Park Road čís. 122 by Ti byl hned k dispozici; jenže po všem, co jsem slyšel, jsem se bál, že bych takovým návrhem mohl zranit něčí city. Ani Nim se po návratu slovíčkem nezmínila o tom, že bys byla uvažovala o tom, ukázat svůj usměvavý obličej ve zdejším pošmourném klimatu; a když Paul psal, že Tě čeká v Sainte-Pélagie každé ráno ke společné snídani, ztratil jsem úplně odvahu. Teď je ale všechno v pořádku, a já snad od Tebe brzo uslyším, že

* revoluční revoluce.

přijímáš mé pozvání a rozbiješ si tady alespoň na dva měsíce svůj hlavní stan, což přirozeně nevylučuje výlety k moři atd. Když už Paul trčí za mřížemi, musíš dbát tím víc o vlastní zdraví.

Když tu byl Sam, dověděli jsme se od něho velmi nepříjemnou skutečnost, že Mouřenín nikdy neměl právo — a nemáme ho tedy ani my — zarazit neautorizované překlady „*Kapitálu*". Přišel o ně, když se *nezačalo* s uveřejňováním překladu* před uplynutím jednoho roku. A protože je zájemců víc, musíme na to jít od lesa a využít nevydaného 2. dílu[2], abychom si je ochočili.

S tím 2. dílem budu mít hrůzu práce — alespoň s II. knihou. Existuje jeden *úplný* text, přibližně z roku 1868, ale to je jenom koncept. Pak jsou tu přinejmenším tři, ne-li čtyři přepracované verze z různých pozdějších období, ale žádná není úplná. Bude to pěkná práce, vybrat z toho definitivní text! 3. kniha je ukončená od let 1869—1870 a Mouřenín pak už na ni nikdy nesáhl. Ale protože tady pojednává o pozemkové rentě, budu s ní muset porovnat jeho ruské výpisky[49] kvůli poznámkám, faktům a příkladům. Snad bych mohl dát dohromady dokonce část 3. dílu z rukopisu z let 1858—1862[50] (jeho začátek vyšel v roce 1859 v Berlíně**), který v závěru každé kapitoly obsahuje kritický historický přehled probíraných teoretických otázek.

V poslední době jsem pořádal korespondenci. Je tu velká bedna s velmi důležitými dopisy z období od roku 1841 (vlastně už od roku 1837 od Tvého dědečka Marxe***) do roku 1862. Jsou skoro všechny seřazeny, ale budu potřebovat ještě pár hodin, abych to dodělal. Mohu Tě ujistit, že se v těch starých věcech, z nichž se většina týká mne stejně jako Mouřenína, hrabu s velkým potěšením, a že je tam toho hodně, co mě dokáže rozesmát. Nim mi pomáhá — musí se utírat strašná spousta prachu! — a tak se kolikrát spolu srdečně zasmějeme těm starým časům. Korespondenci od roku 1862 už docela dobře uspořádal Mouřenín sám. Než ale prozkoumáme všechna tajemství té půdy, která je plná beden, balíků, balíčků, knih atd., uplyne ještě hodně času. A já musím ještě udělat pro 3. vydání

* anglického překladu prvního dílu „Kapitálu".
** Karel Marx, „Ke kritice politické ekonomie".
*** Heinricha Marxe.

různé doplňky z francouzského překladu,[51] o kterých vím, že je tam Mouřenín chtěl zařadit; a to se musí udělat během 3—4 neděl.

Budou ale zavírat na poště, a tak pro dnešek sbohem.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

20

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 2. června 83

Moje milá Lauro,

přikládám šek na 10 liber pro Paula, jak si přál. Soudě podle jeho dopisu, je zřejmě přes své postavení celkem v dobré náladě, ale to skřípění klíčů a závor musí být určitě hrozné.[6] Co to je relativní svoboda ve dne, když je v noci odsouzen k samotě, a jak by si tam mohl zpívat:

Pláčete, že noční chvíle
osamělost znamená?
Naopak, vy krásky milé,
pro družnost je stvořena.[52]

Protože si chce ve vězení prohloubit své znalosti němčiny, můžeš mu to dát přeložit.

Oba ti hrdinští mučedníci* se tam už zřejmě docela dobře zabydleli, a nemyslíš tedy, že bys sem mohla, řekněme příští čtvrtek nebo pátek, přijet? Dnes večer čekám totiž Jollymeiera, který tady bude moci zůstat celý týden, až do pondělka 10. června, a moc rád by Tě viděl. Kromě toho mluví o Tvém příjezdu hodně Tussy, nesporně by Tě tu hrozně ráda měla a poradila se s Tebou, co s věcmi v domě atd. atd.; zřejmě ji velmi tíží, že odpovědnost spočívá jen na ní. Takže Tvá cesta by v určitém smyslu byla *pracovní*.

* Paul Lafargue a Jules Guesde.

Budeš-li chtít přijet a hned mi napíšeš, pošlu Ti obratem peníze; přiložil bych je už dnes k tomu šeku, jenže mi konto pořádně vyschlo, ale příští týden mi nějaké peníze přijdou.

Mezi Mouřenínovými papíry jsem našel celou horu rukopisů, byla to naše společná práce z doby před rokem 1848*. Něco z toho brzo uveřejním.

Je mezi nimi jeden, který Ti přečtu, až přijedeš, budeš se válet smíchy. Když jsem ho předčítal Nim a Tussy, řekla Nim: „Teď už vím, proč jste se vy dva tenkrát v Bruselu v noci tak chechtali, že nikdo v domě nemohl oka zamhouřit." Nebrali jsme si tenkrát servítek; Heinova poezie je dětsky nevinná proti naší próze.[53]

Je možné, že překlad „Kapitálu"** vyjde u Kegana Paula a spol., tedy u lidí, kteří by se k tomu hodili nejlíp. Tussy k nim v pondělí*** zajde; jestliže se z toho vyklube něco konkrétního, půjdeme tam ještě jednou spolu. S. Moore to bude překládat a já to budu po něm revidovat. Zájemců je sice víc, ale jestli se nám podaří to nějak dojednat, budou muset brzo vyklidit pole. S. Moore tady byl na svatodušní svátky a pokud jde o něho, je to domluveno. Hodí se pro to rozhodně nejvíc ze všech; je sice trochu těžkopádný, ale to se dá napravit. Prokázal nám jako náš právní poradce neocenitelné služby. Musím mu ostatně ještě napsat hned první poštou kvůli jedné právní záležitosti.

Pumps i jejím oběma mrňatům se vede velmi dobře, kluk je hrozně velký a tlustý, je skoro tak velký jako jeho sestřička! Tak to alespoň říká pyšná maminka. Jestli tady příští neděli (od zítřka za týden) budeš, dáme si vynikající májové vínečko; právě teď je nejlepší — myslím květ mařinky; pili jsme je dvakrát tady v neděli a dvakrát v týdnu u Tussy a zbyla nám ještě spousta moselského!

Jestli mi oznámíš, že přijedeš, napíšu ještě ten den do Dublinu

* K. Marx a B. Engels, „Německá ideologie"; B. Engels, „Praví socialisté" atd.

** anglický překlad prvního dílu „Kapitálu".

*** 4. června.

pro bedýnku extra a *super*-extra klaretu a tomu se pak v tichosti podíváme na zoubek ve dvou.

Paulovi pošlu zítra nebo pozítří pár řádek. Zatím zůstávám

upřímně Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

21

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 12. června 83

Milý Bernsteine,

je půl dvanácté v noci a já právě přečetl a odeslal korekturu 2. archu 3. vydání „Kapitálu" (nebyla to malá práce), a tak chci využít zbytku večera k tomu, abych Vám alespoň začal psát dopis.

Pokud jde o vnitřní záležitosti, vyčetl jsem z protokolu[54] mezi řádky už dost a dostal jsem také krátce potom od Bebela stručné vysvětlení. Napsal jsem Bebelovi už mnohem dříve: k rozchodu s těmi poseroutky z pravého křídla stejně jednou dojde, ale, podle mého názoru, není v našem zájmu to urychlovat, dokud nebudeme zase s to udržovat přímý styk s masami; tj. dokud je zákon proti socialistům[34] v platnosti[55]. Jestliže nás k tomu *donutí*, pak musíme dbát na to, aby se proti stranické kázni postavili *oni*, ne my, a pak budeme mít už předem vyhráno. A k tomu by se měli přimět, nebudou-li chtít sekat dobrotu. Pokud jde o Liebknechta, udělá všechno, aby krizi oddálil, ale nastane-li a on uzná, že už se odkládat nedá, postaví se na správné místo.

Zkrátka, čeká mě tahle práce:

1. uspořádat pozůstalost, přičemž musím skoro všechno udělat sám, ty staré věci kromě mne nikdo nezná; je toho strašná hromada a je to v pěkném nepořádku. Ledacos ještě chybí, hodně balíků a beden není ještě vůbec otevřeno!

2. zařídit 3. vydání, s různými změnami a několika dodatky z francouzského vydání. Přitom číst korektury.

3. využít nabízejících se možností vydat anglický pře-

klad* — byl jsem dnes kvůli tomu u jednoho zdejšího velkého nakladatele** — a pak překlad sám revidovat (Moore, který to bude překládat, je výborný, přátelíme se s ním už šestadvacet let, ale je těžkopádný).

4. porovnat 3—4 varianty začátku II. dílu a připravit pro tisk, přitom *přepsat načisto* celý 2. díl.

5. čas od času proflámovat týden se Schorlemmerem, který se včera vrátil zas do Manchesteru — vždycky si s sebou přiveze práci, ale o jerum!

Takový je život!

Ten mezek ve „Vossische" (poslali mi ten krám[56] *čtyřikrát*) vyvolal zřejmě v hodném Německu veliký žal nad tím žaluplným Marxem. Jednou ho možná nakopnu, až se pořádně rozdovádím. Kdyby ti volové měli příležitost přečíst si korespondenci mezi Mouřenínem a mnou, přecházel by jim zrak i sluch. Heinova poezie je proti naší drzé a výsměšné próze dětské žvatlání. Rozzuřit se, to Mouřenín uměl, ale truchlit — nikdy! Válel jsem se smíchy, když jsem četl zas ty staré věci. Tahle korespondence, pamětihodná ostatně i historicky, přijde, pokud to bude záležet na mně, do správných rukou. Bohužel, mám od Marxe dopisy jen od roku 1849, ale ty jsou zato kompletní.

Přikládám kousek původního konceptu závěrečné části „Komunistického manifestu", který si chcete nechat na památku. Horní dva řádky psala na diktát paní Marxová.[57]

Přiloženou Weerthovu báseň bych Vám byl poslal ještě včas pro fejeton, kdybyste to byl nezařídil tak, že se Váš dopis zpozdil o 12 hodin — takhle jsem musel čekat, jestli jste fejeton uveřejnil beze změn.[58] Můžete to ještě otisknout. Weerthovy věci jsou, už jako protiklad slavnostního Freiligratha, vždycky ironické a humoristické. O něčem „vážným" se v nich nikdy nemluví.

Pokud jde o zrušení zákona proti socialistům, nevidí si lidé v Německu nikdy dál než na špičku nosu. Tím, že Alexandr III. zklamal v Moskvě Rusko svou proklamací, stejně jako Bedřich Vilém IV. v roce 1840 Prusko[59] (a situace je tam mnohem ožeha-

* prvního dílu „Kapitálu".
** Kegana Paula.

vější), udělal pro to víc, než kdy dokáží všichni ti Geiserové, Blosové a spol. tím svým bědováním. Jestliže ho jednoho krásného dne odprásknou, a to se mu určitě stane, ukáže se, že celý ten *vnitřní* Bismarckův režim nestojí za zlámanou grešli. Pak se načne z jiného soudku. I kdyby zemřel jen ten starý Vilém* — nemyslím tím Viléma Blose —, dojde nezbytně k změnám. Dnešní lidé nikdy nezažili a ani si nedovedou představit, čeho je schopen zestárlý korunní princ** v revoluční situaci, která mezitím nastala. A k tomu ještě takový nerozhodný šílenec bez vlastní vůle, jako je „náš Fric". Není dokonce vyloučeno, že si to bláznivá francouzská vláda nerozdá s celým světem, a vyvolá v Paříži nějaké násilnosti. Tunisko, Egypt, Madagaskar, Tonkin,[60] a teď chtějí dokonce Angličanům upřít právo na nějaké skály u normandského pobřeží, kde žije ani ne 50 lidí. Chci jen doufat, že se v Paříži nic nestrhne, protože tu hloupost, co tam vládne v masách, předčí jenom u nás v Londýně.

A přitom pro nás pracuje ten dobrák Bismarck jako půl tuctu dromedárů. Jeho nejnovější teorie, že říšská ústava není nic jiného než smlouva mezi vládami, kterou vlády mohou kdykoli nahradit jinou smlouvou, aniž by se ptaly říšského sněmu, to je něco pro nás. Jen ať si to zkusí. Přitom ta jeho očividná snaha vyvolat konflikt, ti jeho pitomí, nestydatí Bödiker a spol. v říšském sněmu — všechno to je voda na náš mlýn. Samozřejmě při tom přestává platit fráze o „jediné reakční mase"[61], která se hodí většinou jen pro deklamování (nebo když už, tak pro *opravdu* revoluční situaci). Protože v tom je právě ironie dějin, která pracuje pro nás, že totiž *různé* elementy této feudální a buržoazní masy se k *našemu* prospěchu vzájemně oslabují, perou, požírají, vytvářejí tedy pravý opak jednolité masy — a jen zabedněnec si o nich myslí, že se s nimi vypořádá, když je všechny hodí do jednoho „reakčního" pytle. Naopak. Všichni tihle všelijací mizerové se musí napřed navzájem pomlátit, totálně zruinovat a zostudit a připravit nám půdu tím, že dokáží, jedna sorta za druhou, svou neschopnost. To byla jedna z největších Lassallových chyb, že tu trochu dialektiky, kterou se naučil z Hegela,

* V orig.: der alte Wilhelm bloss.
** Bedřich Vilém.

22

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa[63]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 19. června 1883

Vážený pane,

s velkou radostí jsem obdržel pěkný italský překlad mého „Utopického socialismu a vědeckého socialismu"*, který jste pořídil. Prohlédl jsem jej a navrhuji Vám na několika místech drobné změny, i když si nejsem příliš jist, protože neznám příliš italsky a chybí mi praxe. Doufám, že přesto porozumíte překladu (italskému či francouzskému) dodatků, které jsem připojil k 1. německému vydání a poznamenal na příslušných místech Vašeho rukopisu.[64]

Přikládám jeden exemplář německého vydání, jež právě vyšlo, a pak pošlu exemplář 2. vydání, které je právě v tisku. Škoda že jste nemohl překládat podle německého textu; vždyť italština je mnohem vhodnější pro dialektický způsob výkladu než francouzština.

Děkuji Vám za laskavou nabídku, že mi pošlete několik exemplářů překladu; šest nebo nanejvýš dvanáct bude stačit.

S hlubokou úctou

Vás zdraví
Bed. Engels

* „Vývoj socialismu od utopie k vědě".

Toutéž poštou odesílám *doporučený* balíček, obsahující:

1. Váš rukopis
2. exemplář německého vydání.[65]

Poprvé otištěno v knize
„La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z italštiny

23

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 22. června 1883

Milý Bernsteine,

až přijedete do Paříže, musíte na pár dní sem k nám přes vodu. Cesta tam a zpátky Vás bude stát míň, než kolik za tu dobu utratíte v Paříži. Pokoj tu už máte připravený. Ukáži Vám pak také tamten drzý rukopis a další rukopisy.[53] Paní Lafarguová Vám poradí, jak se sem nejlépe dostanete.

Váš
B. E.

Pozdrav Liebknechtovi.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

24

Engels Lauře Lafargüové

do Paříže

Londýn 24. června 1883

Moje milá Lauro,

když jsi mluvila o tom, že ses ve Vevey dověděla o úmyslech a přáních chudáka Mouřenína, bylo to v souvislosti s dispozicemi víceméně testamentární povahy, a já jsem z toho tedy přirozeně vyvodil, že narážíš na podobné věci.[66] A protože ty dispozice by mohly obsahovat i přání, jak naložit s některými památkami po vaší mamince atd., knihami a podobně, a protože tady budeme muset dospět k nějakému rozhodnutí, a Tussy si zřejmě nechce brát na sebe zodpovědnost a jednat jen podle svého uvážení, pokládal jsem za svou samozřejmou povinnost Tě informovat, abys nás mohla včas vyrozumět, pokud bys nám chtěla k tomu něco sdělit.

Po smrti chudáka Mouřenína mě Tussy informovala, když jsem se jí zeptal, že jí řekl, že my dva, ona a já, máme disponovat všemi jeho písemnostmi a zařídit vydání všeho, co se má vydat, především 2. dílu[2] a matematických prací[67]. Na 3. německém vydání* se právě pracuje, dohlížím i na to. Chceš-li vědět přesně, jak to Mouřenín řekl, Tussy Ti to určitě poví, když ji o to požádáš.

Mluvili jsme o těch věcech, když tu byl Paul, a jistě se na to pamatuje.

Pokud jde o výraz „vykonavatelé literárního odkazu“[68], odpovídám za něj jenom já. Nenapadlo mě tehdy nic lepšího, a jestliže jsem se Tě tím nějak dotkl, prosím snažně o prominutí.

Jak tě ale mohou zraňovat samy ty dispozice, to nechápu. Ta

* prvního dílu „Kapitálu“.

práce se musí udělat *přímo tady*. Vlastní práci, což víš stejně dobře jako Tussy, budu muset udělat převážně já. Protože však jedna z Mouřenínových dcer žije v Londýně, připadá mi jenom přirozené, že spojil se mnou ji, aby mi v tom podle svých možností pomáhala. Kdybys bydlela zde a ne v Paříži, byl by nás ustanovil všechny tři, o tom nemůže být pochyb.

Je tu ale ještě další aspekt. Podle anglických zákonů (které nám vysvětlil Sam Moore) je jediným žijícím zákonným Mouřenínovým představitelem v Anglii Tussy. Či vlastně jedinou osobou, která se jeho zákonným představitelem může stát, a to tím, že si dá vystavit plnou moc k správě pozůstalosti. To musí udělat *nejbližší rodinný příslušník žijící v Anglii* — tedy Tussy, ledaže by to odmítla a navrhla někoho jiného, ale ten by také musel bydlet ve Spojeném království. Takže z právního hlediska jsem z toho vyloučen i já. Z nejrůznějších důvodů *je třeba* dát si tuto plnou moc k správě pozůstalosti vystavit.

O Mouřenínových plánech, o kterých s Tebou mluvil ve Vevey, jsem přirozeně vůbec nevěděl, a lituji jenom, žes sem po 14. březnu nepřijela; byli bychom se o nich dověděli a zařídili se všemožně podle toho. Teď ale jak to vypadá s tím anglickým překladem.* Dověděli jsme se (od S. Moora i od Meissnera), že *nemáme právo* nikomu zabránit ve vydání neautorizovaného překladu.** Toto právo trvá v nejlepším případě tři roky po prvním vydání a propadlo definitivně v roce 1870. Teď se tu objevilo několik zájemců a nakladatel Reeves, který to sice dobře myslí, ale je chudý a není žádný zvláštní obchodník, a je nejméně žádoucí ze všech, řekl Radfordovi, že našel překladatele a že jeho překlad vydá. To už se nedal ztrácet čas. Museli jsme najít někoho, kdo by to chtěl a mohl udělat — nepřišli jsme na nikoho jiného než na S. Moora a K. Paula a spol. jako nakladatele. Ti dva začali v té věci korespondovat, načež se Tussy sešla s K. Paulem, a po ní i já. Nic není ještě rozhodnuto, ale velmi pravděpodobně dospějeme k nějaké dohodě. Otázka zní: převzala bys za změněných okolností ten překlad a udělala ho závazně v určitém termínu, řekněme do 6 měsíců?

* prvního dílu „Kapitálu".
** Viz tento svazek, str. 55—57.

Pokud jde o dějiny Internacionály, já sám souhlasím plně s tím, abys dostala všechny písemnosti týkající se Internacionály. Měl jsem ale v úmyslu napsat zevrubný Mouřenínův životopis, a když si ty papíry vezmeš, nebude z toho nic. Mouřenínův život bez Internacionály, to by bylo něco jako diamantový prsten s vylomeným kamenem.

Neřekl jsem Tussy nic o Tvém dopisu, protože nechci zasahovat do vztahu mezi dvěma sestrami. Když budeš proto chtít od ní nějaké vysvětlení, napiš, prosím, přímo jí. Myslím si ale, že nejlíp bys udělala, kdybys sem přijela a všechno jste si spolu vysvětlily. Víš velmi dobře, že si nepřeji nic jiného než respektovat všemožně a po všech stránkách Tvá přání. A o totéž mi jde u Tussy. Jestliže chceš, aby se Tvé jméno objevilo spolu s našimi při společné práci, jestliže se chceš na ní podílet a najdeme nějaký způsob, jak na to, budu osobně jen velmi rád. Tak jak to vypadá, budeme stejně potřebovat často Tvou pomoc kvůli informacím atd., a nic by nám nepostavilo do cesty větší překážky než nějaká nová nedorozumění mezi Tebou a Tussy. Všem nám jde o to, postavit Mouřenínovi pomník, jenž by ho byl hoden, a prvním krokem k tomu musí být a bude posmrtné vydání jeho prací. Přispějme tedy všichni k tomu cíli podle svých sil.

Jediná osoba, se kterou jsem mluvil o těch věcech, je Nim, a ta plně souhlasí s výše uvedeným názorem.

Pokud jde o naše dva mučedníky*, zdá se, že jsou vcelku šťastni a spokojeni, a dokonce se bojí, že by Grévy mohl udělat té jejich vězeňské idyle 14. července konec. Byl to ale pěkný rozsudek nad Louisou Michelovou![69] Naštěstí nikdo neví, kdo bude ve Francii vládnout za pár let. Jedna bomba Alexandru III. pod nohy a rozletí se brány všech vězení v Evropě a v Asii — až na irská.

Teď už ale končím. Musím přečíst 4. arch korektur 3. vydání, který sem přišel v sobotu**, zavázal jsem se vrátit ho do 48 hodin. Pak musím pracovat na změnách pro 3. vydání (zatím hotovo až po stranu 404), jednak podle výtisku, který Marx opatřil poznám-

* Paula Lafargua a Jules Guesda.
** 23. června.

kami, jednak podle francouzského vydání; musí se to udělat rychle, aby tím nemohli omlouvat zpoždění. Zatím tedy jen tolik.

Upřímně vždy Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

25

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 29. června 83

Milý Sorge,

večer, který jsem chtěl věnovat práci, mi překazila návštěva, a tak mám trochu času, abych Ti napsal.

Kritika H. Georgea, kterou Ti poslal Marx, je po věcné stránce tak mistrovská a po stylistické tak ucelená, že by bylo škoda oslabovat ji zběžnými poznámkami, které Marx připsal anglicky do svého výtisku.[25] Ty se dají eventuálně využít i později. Celý ten dopis, který Ti Marx poslal, je psán — tak jak to při podobných příležitostech většinou dělal — s ohledem na pozdější doslovné uveřejnění. Nedopustíš se tedy žádné indiskrétnosti, když ho dáš otisknout. Kdyby to mělo být v angličtině, tak Ti ho přeložím, protože překlad „Manifestu"* znova ukazuje, že tam zřejmě nemáte nikoho, kdo by dokázal přetlumočit němčinu, alespoň tu *naši*, do literární a gramaticky správné angličtiny.[70] K tomu musí mít člověk literární praxi v obou jazycích, a to nejenom v denním tisku. Přeložit „Manifest" je zoufale těžké, ruské překlady[71] jsou ještě zdaleka to nejlepší, co jsem viděl.

Se 3. vydáním „Kapitálu" mám nekřesťanskou práci. Máme jeden výtisk, v němž Marx vyznačuje změny a dodatky, které se mají provést podle francouzského vydání, ale celá ta detailní práce se musí teprve udělat.[51] Jsem zatím hotov až po „Akumulaci"[72], ale tady jde o takřka úplné přepracování celé teoretické části. Navíc

* „Manifest Komunistické strany".

ta zodpovědnost. Francouzský překlad totiž částečně zplošťuje německý text a Marx by tak německy nikdy nepsal. Přitom nakladatel pospíchá.

Než to dodělám, nemohu pomýšlet na to, dát se do 2. dílu.[2] Existují nejméně 4 verze začátku, tolikrát s tím Marx začínal a pokaždé mu nemoc zabránila v definitivní redakci. Jak dalece bude seřazení materiálu a konec poslední varianty, datované 1878, odpovídat té první z roku 1870, nemohu ještě říci.

Z doby před rokem 1848 se zachránilo skoro všechno. Takřka úplně (pokud to nesežraly myši) se zachovaly nejen naše tehdejší rukopisy, ale i korespondence. Přirozeně že i od roku 1849 je všechno kompletní, od roku 1862 je to dokonce poněkud seřazené. Také je tam velmi obšírný písemný materiál o Internacionále, myslím, že pro její celkové dějiny postačí, ale ještě jsem se na to nemohl blíž podívat.

Matematických prací jsou tu také 3—4 sešity, Tvému Adolphovi* jsem jednou ukazoval příklad, jak Marx nově zdůvodnil diferenciální počet[67].

Nebýt té spousty amerického a ruského materiálu (jenom ruských statistik je víc než 2 krychlové metry knih), byl by 2. díl už dávno vytištěn. Studium těch podrobností ho zdrželo o celá léta. Jako vždycky mělo být všechno dovedeno až do současnosti, a teď to všechno není k ničemu, až na jeho výpisky, v nichž snad bude — jak bylo jeho zvykem — hodně kritických glos, kterých by šlo použít pro poznámky k 2. dílu.

Fotografie jsou tady**, jakmile si najdu čas na zabalení, pošlu Ti je. Ale jak? Jako tiskopis se to nedá pořádně zabalit, balíková pošta ještě neexistuje, a posílat takový balíček přes nějaké zasilatelství balíků bude stát nekřesťanské peníze. Třebas mi můžeš poradit, jak to nejlíp udělat.

Ze 3. vydání jsem už přečetl 5 archů poslední korektury, ten člověk slibuje dodávat 3 archy týdně.

Tvůj

B. Engels

* Adolphu Sorgovi ml.
** Viz tento svazek, str. 45.

Odpovídat teď Hepneříkovi na tu spoustu jeho dlouhých dopisů, na to nemám absolutně čas. Jeho zprávy jsou pro mne vždycky zajímavé, i když je v nich hodně drbů ze soukromí a jsou psány s duševní převahou novopečeného emigranta. Musíš mě proto u něho zatím omluvit.

Schewitsch mi „důstojně" odpověděl a lituje mé „malichernosti".* Ta důstojnost mu sedne. Odpověď nedostane žádnou.

Právě tak Most, který musí uznat všechno, co jsem tvrdil**, a právě proto tolik zuří. Myslím, že v té sektářské Americe najde přívržence a nějakou dobu bude dělat zmatky. V tom je ale právě charakter amerického hnutí, že se tam všechny omyly musí vyzkoušet v praxi. Kdyby měli Američané s tou svou energií a životaschopností ještě tak teoreticky jasno jako Evropané, bylo by to tam u vás během deseti let vyřízeno. Jenže to je právě historicky nemožné.

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 38 a 133—135.
** Viz tento svazek, str. 32—34.

26

Engels Gabrielu Devillovi

do Paříže[73]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 12. srpna 83

Milý občane Deville,

dostal jsem Váš dopis a Váš rukopis[74], a děkuji Vám za ně. Příští týden jedu z Londýna k moři do lázní;[75] tam budu mít čas na Vaši práci, kterou Vám vrátím co nejdříve.

Váš rukopis jsem dostal ve vhodnou chvíli: právě včera jsem dokončil závěrečnou redakci 3. německého vydání „Kapitálu" a předsevzal si, že se pustím do redakce 2. dílu[2], jen co se vrátím od moře. Vaši práci jsem tedy dostal, právě když mám trochu volného času.

Četl jsem část, kterou jste poslal před nějakou dobou Marxovi; připadala mi velmi jasná a velmi správná. A protože zahrnovala nejobtížnější partie díla, není proč se bát, že by ve zbývajících částech byla nějaká nedorozumění.

S přátelskými pozdravy Váš

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

27

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

4, Cavendish Place, Eastbourne,
19. srpna 1883

Moje milá Lauro,

konečně jsem z Londýna pryč.[75] Jakmile jsem věděl, co a jak, poslal jsem sem Percyho (minulou středu*), aby se poohlédl po nějakém tom ubytování. Provedl to dobře a našel — ne právě snadno — vynikající byteček. Rovnou vedle promenády, proti přístavišti, pěkné pokoje, slunce tak akorát, krásný výhled na moře, dobrá kuchyně; litujeme jenom, že se to nedalo zařídit tak včas, abys mohla s námi. Přijeli jsme sem v pátek, Pumps, mrňata, chůva, Nim, Jollymeier (ten zas trochu postonával, ale dal se tu hned dohromady a brzy nás zase opustí) a já. Když jsme přijeli, byla tu pravá skotská mlha a celou noc mrholilo — moc povzbudivé! Ale druhý den bylo už zase nádherně, takže jsme si vyšli na procházku pod stromy a mohli to tady Nim trochu ukázat. Dnes, v neděli, bylo ráno pěkně, ale začíná se dělat mlha; musíme to zkrátka brát tak, jak to je, rozhodně to tu vypadá úplně jinak než naposled[76], kdy nám pořád pršelo. Postavilo se toho tu spousta, obytná čtvrť města se rozrostla skoro na dvojnásobek, všechna pole ve směru na Beachy Head a velká část svahu jsou zastavěny. Plzeňské tu má vysoký kurs a je dokonce lepší než v Londýně. Nim a Pumps shledávají, že je tu všechno levnější a lepší než doma.

* 15. srpna.

To nedonošené dítě Emily Rosherové zemřelo, včera to bylo týden — nic lepšího nemohlo udělat.

Napsal jsem hned Devillovi a potvrdil mu příjem jeho rukopisu[74]*. Zároveň nebo snad trochu později jsem dostal i překlad Sama Moora** — a tak tady budu muset vedle likvidace kolosálního dluhu v korespondenci vyřídit spoustu věcí.

Je tu plno lidí, ale zdá se, že jsou tu „volnější a nenucenější" způsoby než dříve. Cylindrů je tu dokonce i v neděli dopoledne poskrovnu a chodí se klidně ve „sportovním".

Právě sem vtrhla zase celá naše kumpanie s jazykem až na vestě, Jollymeier musí otevírat plzeňské, a tak chápeš, že nemá smysl bojovat proti překážkám, které se přede mnou kupí a brání mi nejenom v racionální, ale i v iracionální korespondenci. Zrovna jsme otevřeli druhou láhev, malá se mi motá pod nohama, a tak se v zoufalství vzdávám. Celá parta Tě dává srdečně pozdravovat, i Paula, jehož poločas tu pozítří oslavíme extra rundou plzeňského.[6]

Nim Ti doslovně vzkazuje, abys „určitě počítala s jejím bohatstvím, protože čeká, že už je brzo bude mít".[77]

A tak zůstávám, milá Lauro, upřímně

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 76.
** anglický překlad prvního dílu „Kapitálu".

28

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

[Eastbourne] 21. srpna 83

Milý Liebknechte,

neodpověděl jsem Ti na dopis[78], protože jsem dodělával 3. vydání*, a pak jsem odjel sem do

4, Cavendish Place, Eastbourne, Anglie, kde bych rád zůstal asi do 12. září.[75]

Paní Marxová zemřela 2. prosince 1881; Jenny 9. ledna 1883. Oboje bylo v „Sozialdemokratu".**

Pařížský „Vorwärts!" byl plátek, kterému se teď přisuzuje větší význam, než si zaslouží, v redakci byli strašní lajdáci. Marx dbal hlavně na to, aby zůstali ve správných kolejích, také psal tu a tam do listu polemické články a poznámky proti Prusům***. Heine poslal Marxovi z Hamburku část korektury „Zimní pohádky", aby to otiskl ve „Vorwärts!", ještě než kniha vyšla v Německu.[79]

Protože jsem dostal do rukou jen pár čísel a ten plátek nevycházel dlouho, nemohu Ti sdělit nic podrobnějšího.

Do „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" psal Marx hodně, mj. tam polemizoval s Heinzenem†.

Bebelův dopis jsem v pořádku dostal, odpověď pošlu odsud††,

* prvního dílu „Kapitálu".

** B. Engels, „Jenny Marxová, rozená von Westphalen", „Jenny Longuetová, rozená Marxová".

*** „Kritické poznámky k ‚Prusovu' článku ‚Pruský král a sociální reforma'"; „Ilustrace nového slohového cvičení vlády Bedřicha Viléma IV."

† „Moralizující kritika a kritizující morálka".

†† Viz tento svazek, str. 87–89.

Londýnská adresa, které jste použil, je správná; jsem tady na několik týdnů u moře.[75]

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z italštiny

30

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[81]

4, Cavendish Place, Eastbourne
27. srpna 83

Milý Bernsteine,

přikládám poštovní poukázku na 4 libry pro starého Beckera. Pořád ještě doufám, že tu zprávu jeho rodina přehnala, nebylo by to poprvé. Ale má už ovšem leta, hodně toho prodělal, a paní Lafarguová mi povídala, že se jí v Ženevě loni zdálo, že hodně zestárl proti tomu, jak dobře vypadal v Haagu.[82]

Ani dnes toho nemohu moc napsat. Pošta odchází odsud v 1 hodinu po poledni, a vedle mne leží korektura 19. archu „Kapitálu"*, která musí také hned pryč.

Srdečný dík za Váš návrh ohledně Kalera-Reinthala[83], ale nemohu toho bohužel využít. Až na maličkosti je všechna moje mimořádná práce taková, že ji musím vykonat *sám*. A pokud bych mohl v nejhorším případě svěřit něco někomu jinému, tak pouze tomu, kdo mluví plynně anglicky, dobře zná Londýn a zdejší poměry a mohl by mě ušetřit zbytečných pochůzek.

Zůstanu tu zhruba do 12. září, do té doby je správná hořejší adresa, pak budu zas v Londýně.[75]

Musím tu kromě korektury a staré korespondence vyřídit: 1. Devillův rukopis, populární výklad „*Kapitálu*" ve francouzštině,[74] 2. rukopis části anglického překladu**, přičemž oba potřebují

* třetího německého vydání prvního dílu.
** prvního dílu „Kapitálu".

důkladnou revizi. Vidíte, že ani tady nemám klid. Naštěstí bydlím přímo u moře a sedím u otevřeného okna, kterým proudí dovnitř mořský vzduch.

Velmi mě mrzelo, že jste sem nepřijel. Potřeboval bych si s Vámi o ledačems promluvit. Musí se v každém případě počítat s tím, že *část* Marxova odkazu vyjde zřejmě v cizině*, a k tomu mi můžete pouze Vy sdělit nebo navrhnout nějaké řešení; dojednat se to ale musí ústně, korespondence by nebrala konce. Nic ale o tom, prosím, neříkejte, aby si tam lidé z tiskárny nedělali marné naděje; mám takové zkušenosti se stranickými tiskárnami, že bych si to *dobře rozmyslel*, než bych některé z nich svěřil nějakou větší a důležitější práci.

Poštovní poukázku si nechávám tady, protože je na ní výslovná poznámka, že ji příjemce nepotřebuje. Udal jsem Vaši adresu zpaměti, 137 alte Landstrasse Riesbach, není-li to správně, opravte to, prosím, na curyšském *hlavním* poštovním úřadě.

Ten návrh s drzým rukopisem, to byl spíš špatný vtip.** Dokud platí zákon proti socialistům[34] a dokud je jediným možným orgánem „Sozialdemokrat", nesmí se za žádnou cenu kvůli takovým podružným záležitostem zasévat mezi straníky símě sváru, a to by se stalo, kdybychom z toho chtěli dělat „zásadní otázku".

Pokud pojednává „Sozialdemokrat" o „republice", zvláště ve Francii, není podle mého názoru hlavní stanovisko dost jasně formulováno[84]; totiž toto stanovisko:

V třídním boji mezi proletariátem a buržoazií přejímá bonapartovská monarchie (kterou charakterizoval Marx v „18. brumairu" a já v „Bytové otázce", II, a jinde) podobnou úlohu, jakou měla stará absolutní monarchie v boji mezi feudalismem a buržoazií. Ale právě tak jako nemohl být tento boj vybojován za staré absolutní monarchie, nýbrž jenom v monarchii konstituční (Anglie, Francie 1789—92 a 1815—1830), může být boj mezi buržoazií a proletariátem vybojován jenom v republice. Jestliže tedy příznivé podmínky a revoluční minulost pomohly Francouzům svrhnout

* Viz tento svazek, str. 44.
** Viz tento svazek, str. 65.

Bonaparta* a vyhlásit buržoazní republiku, pak mají Francouzi před námi, kteří vězíme v směsici polofeudalismu a bonapartismu, tu výhodu, že už mají tu formu, ve které musí být ten boj vybojován a kterou my si musíme teprve *vydobýt*. Politicky jsou před námi o celou etapu. Restaurace monarchie ve Francii by tedy zřejmě vedla k tomu, že by na pořad přišel zase boj o obnovení *buržoazní* republiky; trvání republiky naproti tomu znamená, že se neustále zostřuje *přímý*, nezastřený třídní boj proletariátu a buržoazie až ke krizi.

U nás může a *musí* být prvním, bezprostředním výsledkem revoluce, co do *formy*, také jen *buržoazní* republika. Tady to ale bude jen krátký přechodný moment, protože naštěstí nemáme žádnou čistě republikánskou buržoazní stranu. Buržoazní republika, možná s Pokrokovou stranou[85] v čele, nám slouží především k tomu, abychom *získali široké masy dělnictva pro revoluční socialismus;* to se za rok dva podaří a povede to k tomu, že se všechny ještě možné přechodné strany mimo nás úplně vyčerpají a zruinují. Teprve pak můžeme přijít s úspěchem na řadu my.

Němci dělají velkou chybu, když si revoluci představují jako něco, co se dá sfouknout přes noc. Ve skutečnosti je to několikaletý proces, v kterém se masy vyvíjejí za podmínek, jež tento vývoj urychlují. Každá revoluce, provedená přes noc, odstranila jenom reakci, která už předem neměla žádnou naději (1830), nebo vedla bezprostředně k opaku toho, oč se usilovalo (Francie 1848).

Váš
B. E.

Co říkáte tomuhle:

„Poslední takzvané *rudé číslo ‚Rheinische Zeitung'*** (třetí vydání) z 19. května 1849, kde se *‚Neue Rheinische Zeitung'* loučí hned na čelném místě slovy F. Freiligratha, tu bylo v těchto dnech ještě jednou zkonfiskováno policií. Nějaký antikvář koupil jako makulaturu určitý počet výtisků tohoto posledního čísla tehdejšího or-

* Napoleona III.
** „Neue Rheinische Zeitung".

gánu demokracie, které bylo vydáno na rozloučenou, a prodával kus po 10 fenicích. Policie tomu udělala konec konfiskací novin, které měl obchodník ještě na skladě. Jestliže se tak stalo proto, že celý ten ubohý světlečervený tisk uškodí očím čtenáře, může veřejnost policii jen poděkovat; sám text by dnes asi sotva vzbouřil nějakou mysl."[86]

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

31

Engels Augustu Bebelovi

do Borsdorfu u Lipska

4, Cavendish Place, Eastbourne
30. srpna 83

Milý Bebele,

využívám chvilky klidu, abych Ti napsal.[87] V Londýně ta spousta práce, tady zas pořád někdo ruší (3 dospělí a 2 malé děti v jedné místnosti!) a k tomu korektura*, revize jednoho anglického překladu, zadaného na zkoušku, a jednoho populárního výkladu „Kapitálu" ve francouzštině[74] — potom piš dopisy!

Ze 3. vydání, značně rozšířeného, jsem zatím zkorigoval 21 archů, do konce roku to vyjde. Jakmile se vrátím, pustím se pořádně do 2. dílu[2], a to bude nekřesťanská práce. Vedle plně zpracovaných pasáží jsou tu jiné pouze v náčrtu, samý koncept, až asi na 2 kapitoly. Příslušné citáty v nepořádku, shromážděné nazdařbůh v jedné kupě, pouze pro pozdější výběr. Přitom to písmo, které přečtu vůbec jen *já* — a to ještě s potížemi. Ptáš se, jak je možné, že právě přede mnou Marx tajil, jak je s věcí daleko? Zcela jednoduše: kdybych to byl věděl, ve dne v noci bych mu nedal pokoj, dokud by to nedodělal a nevydal. A to věděl Marx líp než kdokoli jiný; kromě toho věděl, že v nejhorším případě, k jakému teď došlo, bych mohl rukopis vydat v jeho duchu já,[88] což také řekl Tussy.

Hlava je na fotografii** výtečná. Postoj je nepřirozený jako na všech jeho fotografiích, jako „model" nevynikal. Nic vyzývavého

* třetího německého vydání prvního dílu „Kapitálu".
** Marxově.

v tom nevidím, ale kvůli strnulému držení se mi ten malý snímek líbí víc než ten velký.

Volby v Hamburku[89] vzbudily velkou senzaci i v zahraničí. Však se také naši drží víc než vzorně. Taková houževnatost, vytrvalost, pružnost, pohotovost a takový optimismus v boji s malými i velkými strastmi německé současnosti — to je v novějších německých dějinách něco neslýchaného. Zvlášť skvěle se to vyjímá v kontrastu se zkorumpovaností, ochablostí a celkovou zchátralostí všech ostatních tříd německé společnosti. Čím víc ony dokazují svoji neschopnost vládnout, tím skvěleji vyniká to, že vládnout je povolán německý proletariát, že je schopen smést všechno to staré svinstvo.

Bismarckova „studená sprcha pro Paříž“[90] začíná být k smíchu i francouzským buržoům. I takový hloupý list, jako je „Soir“, pochopil, že jde jen o to, aby říšský sněm schválil další peníze na vojáky (tentokrát na polní dělostřelectvo). Pokud jde o jeho aliance (snížil se až k Srbsku, Rumunsku a teď i ke Španělsku[91]), jsou to všechno domečky z karet, které padnou při prvním náporu větru. Bude-li mít štěstí, nebude je potřebovat, a bude-li mít smůlu, tak ho nechají s holým zadkem v louži. Čím větší je kdo pacholek, tím víc věří v poctivost těch druhých a nakonec na to zajde. Tak daleko se ale Bismarck se svou zahraniční politikou sotva dostane, protože Francouzi mu neudělají tu radost, aby si něco začali. Jenom pan car* by se mohl ze zoufalství o něco takového pokusit a zařvat na to. Doufejme ale, že zařve ještě předtím doma.

Manifest té londýnské Demokratické federace[92] vydalo asi 20—30 malých spolků, které se už přinejmenším dvacet let pod různými názvy (stále tíž lidé) neustále snaží tvářit důležitě, a vždycky stejně neúspěšně. Důležité je jen to, že jsou teď konečně přinuceni naši teorii, která jim za Internacionály připadala jako naoktrojovaná zvenku, prohlásit otevřeně za svou; a to, že se v poslední době vynořila mezi buržoazií spousta mladých hlav, které — což je k hanbě anglických dělníků třeba říci — chápou věci líp a stavějí se za ně s větším zaujetím než dělníci. Neboť

* Alexandr III.

i v Demokratické federaci přijímají dělníci nový program většinou jen neochotně a formálně. Předák Demokratické federace, Hyndman, je bývalý konzervativec, krajně šovinistický, ale ne hloupý kariérista, který se zachoval vůči Marxovi (s nímž ho seznámil R. Meyer) dost sprostě, a proto jsme s ním přerušili osobní styky.[93] Za nic na světě si nenech namluvit, že se tu začalo rozvíjet opravdu proletářské hnutí. Já vím, Liebknecht to chce nabulíkovat sobě i celému světu, ale tak to není. Význam těchto dnes aktivních elementů může zesílit, jakmile přijmou náš teoretický program a získají tím základnu; ale jenom tehdy, když tu mezi dělníky propukne spontánně hnutí a jim se podaří je ovládnout. Do té doby jsou to pouze jednotlivci, za kterými je jenom směsice zmatených sekt, zbytky velkého hnutí ze čtyřicátých let[94], nic víc. A opravdu všeobecné dělnické hnutí tady vznikne — nebereme-li v úvahu nečekané okolnosti — jenom tehdy, pocítí-li dělníci, že světovému monopolu Anglie je odzvoněno. Účast na ovládání světového trhu byla a je ekonomickým základem politické nicotnosti anglických dělníků. Jako přívěsek buržoazie při ekonomickém využívání tohoto monopolu — ale vždycky s podílem na výhodách z něho — jsou přirozeně politicky přívěskem „velké liberální strany", která si je na druhé straně v maličkostech předchází, uznává odbory a stávky jako oprávněné činitele, vzdala se boje za časově neomezený pracovní den a dala mase lépe postavených dělníků hlasovací právo. Prolomí-li ale Amerika a spojená konkurence ostatních průmyslových zemí náležitě anglický monopol (v železe se to už co nejdřív stane, v bavlně bohužel ještě ne), tak uvidíš, co se tu bude dít.

Vzkázal jsem Ti po Liebknechtovi,* abys dal vědět Schorlemmerovi, dostaneš-li se do 12. září někam k Darmstadtu, je totiž tam a chtěl by se s Tebou někde sejít. Teď už bude asi pozdě. Pozdravuj Liebknechta.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 80.

32

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 18. září 83

Milý pane Kautsky,

pokud jde o tu geiserovštinu, myslím si, že by zatím bylo předčasné, abych se do toho pletl. Ti lidé musí napřed před veřejností ukázat, kam až zabředli. Nějaký ten leták a nezdařilý projekt práva na práci, to nestačí; musí vystrčit ještě víc růžky, aby je bylo zač popadnout a aby se z toho nemohli vykroutit falešnými výmluvami. Prozatím bude velmi užitečné, budete-li k tomu sbírat materiál, přijde chvíle, kdy se bude třeba do těch pánů obout. — Zatím to nespěchá. Bebel a „Sozialdemokrat" mají, jak sám říkáte, masy za sebou, a protijed je také po ruce. Že v té švábské díře musíte od téhle branže leccos vytrpět, to rád věřím, vždyť Stuckert* a Mnichov jsou také nejhorší místa v Německu. A pak nemám absolutně čas pouštět se do polemiky, která by vyžadovala hodně námahy a práce. Bude-li *třeba* — budiž! Leták v příloze vracím.[95]

K těm článkům o manželství se pro nedostatek času nemohu zas podrobně vyjádřit.[96] V každém případě patří prvotní rodové společenství do tak dávné minulosti a je dalším nebo zpětným vývojem zastřeno natolik, že se dnes jeho příklady v nezkreslené formě už nikde nedají očekávat. Ale veškeré pozdější formy odkazují na tento prazáklad. Pokládám ovšem za jisté, že vylíčit správně vývoj není možné, dokud se úplně nevzdáte prvku žárlivosti jako prvku *společensky určujícího* (v pravěku).

* Stuttgart ve švábském dialektu.

Vůbec je při všem tom vědeckém zkoumání, které zahrnuje tak širokou oblast a tak rozsáhlý materiál, možné něčeho doopravdy dosáhnout jen dlouholetým studiem. Jednotlivá nová a správná hlediska, jaká se najdou i ve Vašich článcích, se naskytnou už spíš; ale posoudit a nově uspořádat celý materiál může člověk teprve tehdy, jestliže jej zpracuje úplně. Jinak by bylo knih, jako je „Kapitál", mnohem víc. Proto mě těší, že jste si vybral — pro bezprostřední literární zpracování — témata, jako je biblická prehistorie a kolonizace, u nichž se dá i při méně vyčerpávajícím studiu podrobností vždycky ještě něco dokázat a přitom je to aktuální. Článek o kolonizaci[97] se mi velmi líbil. Bohužel jste měl většinou jen německý materiál, který je jako obvykle příliš šedivý a plně neosvětluje kolonizaci v tropech a její nejnovější formu. Tou je kolonizace v zájmu burzovní spekulace, jakou teď přímo a nepokrytě provádí Francie v Tunisku a Tonkinu.[60] Pro obchod s otroky v jižních mořích je tu nový pádný důkaz: Queenslandu šlo při pokusu o anektování Nové Guineje přímo o obchod s otroky. Takřka týž den, kdy na Novou Guineu vyrazila expedice kvůli anexi, vyplula tam a na ostrovy položené dále na východ queenslandská loď „Fanny", aby se zmocnila *pracovních sil*, ale vrátila se se zraněnými a jinými nepříjemnými stopami boje *bez* pracovních sil. Vypráví to „Daily News" a poznamenává v úvodníku, že Angličané sotva mohou Francouzům takové praktiky vyčítat, dokud si počínají stejně! (Počátkem září.)[98]

Sjezd tradeunionů, který zasedal minulý týden v Nottinghamu, zamítl z podnětu „dělnického" poslance Broadhursta 26 hlasy proti 2 návrh Adama Weilera, aby se tovární zákony prosazovaly v mezinárodním měřítku.[99] To jsou ty Liebknechtovy tolik vychvalované tradeuniony![100]

Proč už nepíše do „Neue Zeit" Fritz Denhardt?[101] Psal velmi jasně a živě. Časopis sám musí přirozeně bojovat s hroznými potížemi: nařízená autocenzura je tisíckrát horší, než byla ta stará oficiální. Máte tam navíc různé podivné spolupracovníky a jistě často toužíte po lepších. V každém případě to má pro Vás tu výhodu, že přitom můžete pokračovat ve svém vědeckém studiu a nechat pomalu dozrávat výsledky.

Mimochodem, Jáva je důkazem toho, že obyvatelstvo se nikde a nikdy nemnoží tak rychle jako za systému ne příliš tíživé nevolnické práce: 1755 — 2 mil.; 1826 — 5 1/2 mil.; 1850 — 9 mil.; 1878 — 19 mil.; — za 125 let takřka desetinásobek — jediný příklad bezmála malthusovského růstu. Pošlete ty holandské pijavice pryč, a obyvatelstvo se do značné míry stabilizuje.

Adler tu byl, právě když jsem jel k moři, a pak znovu, když jsem se vrátil; je to člověk, z kterého může ještě něco být. Viděl tu ledacos, co mu může být ku prospěchu.[102]

Ze Stuttgartu jsem dostal včera poštovní poukázku na 6,3 libry št. za ty fotografie*, ale bez průvodního dopisu. Požádal byste Dietze, aby mi 2 řádky laskavě sdělil, jaké jméno (křestní) a adresa (stuttgartská) byly při vyzvednutí na poště udány? Zdejší pošta je v takových věcech velmi puntičkářská, a když to neudám absolutně přesně, peníze nedostanu.

Se 2. dílem „Kapitálu“[2] budu mít ještě velkou práci. Největší část rukopisu pochází z doby *před rokem 1868* a místy je to jen koncept. Druhá kniha vulgární socialisty velmi zklame, obsahuje takřka jen přísně vědecké, velmi zevrubné zkoumání věcí probíhajících uvnitř kapitalistické třídy samé, vůbec nic, z čeho by šlo vymýšlet hesla a deklamace.

Pumps už má dvě mrňata. Tussy Marxová se usadila poblíž Britského muzea. Lenka mi vede domácnost.

Srdečný pozdrav.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa“, sv. I. (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 40.

33

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 19. září 1883

Moje milá Lauro,

konečně jsem se vrátil z Eastbournu[75], kde mi okolnosti ztěžovaly, neřku-li znemožňovaly korespondenci. Když přišly korektury* — chodily třikrát týdně — nechala mě ta naše kumpanie pracovat, ale očekávali přitom, že nebudu chtít volna víc — a opravdu, jak bych také mohl chtít klid a pokoj v jediné obytné místnosti, kterou jsme měli k dispozici všichni, zvlášť když je v určitou denní dobu do ní vždycky zaháněla žízeň a chuť na plzeňské?

Kromě toho jsem se zabýval ukázkou překladu** Sama Moora, který je většinou velmi dobrý a živý; počátek — značně obtížná kapitola[103] — si však přesto vyžadoval velkou „pozornost", protože Moore nepřeložil dost přesně terminologii, ale to se dalo snadno napravit. Po tom, co jsem viděl, jsem přesvědčen, že to udělá dobře.

S revizí Devillovy brožury[74] jsem už také začal, ta si vyžádá větší práci, zvlášť na začátku, kde to chce velkou přesnost, která ale tu a tam chybí. Dám to přesto snadno do pořádku, ale zabere mi to jeden až dva týdny. Zítra se do toho doopravdy pustím. To, co jsem z Devillovy práce zatím přečetl, se mi velmi líbí, všemu (až na nějaké maličkosti) dobře porozuměl a je to psáno živěji, než jsem očekával.

Jakmile s tím budu hotov, začnu s 2. dílem „Kapitálu".[2]

* třetího německého vydání prvního dílu „Kapitálu".
** prvního dílu „Kapitálu".

Doufám, žes už dostala mou dopisnici[104] s informací, kterou jsi ode mne chtěla. Poslal jsem ji den poté, co jsem dostal Tvůj dopis.

Vrátili jsme se v pátek*, Pumps a Percy zůstali přes neděli tady, protože u nich nebylo uklizeno. Měli jsme tu totiž mezitím velkou bouřku a v Londýně na několika místech hrozně lilo, takže to ten jejich zadní pokoj zatopilo. Jinak se jim vede dobře. Klučík skvěle prosperuje, včera mu bylo pět měsíců a je na svůj věk mimořádně chytrý.

Nim prohlašuje, že musí svou dávku piva zredukovat. Myslí si, že po něm moc tloustne.

Dnes ráno se tu objevil Lopatin, který těmi svými dobrodružstvími podstatně vyzrál.[105] Za chvíli zase přijde a poobědvá s námi. Říká, že nedávno viděl Paula a že při vší té smůle vypadá spokojeně a zdráv.[6]

Tussy jsem ještě neviděl, asi není v Londýně; napsal jsem jí pár řádek, ale v neděli se neukázala. Jakmile bude mít Nim chvilku času, zajde za ní.

Toho mého malého spisku „Vývoj“** atd. se už rozprodaly dva náklady, třetí je v tisku.[18] To v každém případě dokazuje, že není pro masu dělníků v Německu příliš obtížný.

Až dojde tenhle dopis, bude už mít Paul 2/3 „odsezeny“ — doufám, že neklesne na mysli ani v těch dvou posledních a nejhorších měsících.

Ze 3. vydání „Kapitálu“*** jsem přečetl korektury až po stranu 448, půjde-li to tímhle tempem dál, bude to v prosinci hotovo celé. Škoda že se Mouřenín nedožil toho, jak dobře to jde tentokrát od ruky: žádné průtahy, žádné trápení s tiskaři, na sebemenší námitky se okamžitě reaguje, korektury jsou vynikající a je v nich minimálně chyb. Lipsko se zřejmě stává, alespoň po této jedné stránce, pokud jde o tisk, konečně „malou Paříží“.[106] Bylo už také na čase.

A tím uzavírám výčet všemožných novinek, abych mohl vy-

* 14. září.
** „Vývoj socialismu od utopie k vědě“.
*** prvního dílu „Kapitálu“.

řídit ještě pár maličkostí, než zase přijde Lopatin. Zdravím srdečně Paula a Tobě posílám pěknou pusu.

Upřímně Tvůj

*Generál k smíchu**

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* V orig.: Le général pour rire.

35

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 15. října 1883

Moje milá Lauro,

můj poslední dopis byl velmi strohý. Ale nesměl jsem dlouho vysedávat u psacího stolu a *musel* jsem — jak jistě uznáš — napsat nejdřív Devillovi. A tak jsem Ti mohl říci jen pár slov, a ta opravdu nezněla asi ani trochu laskavě. Odpusť.

Rozhodl jsem se tedy s tou zatracenou chronickou nemocí skoncovat. Od středy* večer jsem v posteli, abych nemohl svádět všechny ty věčné recidivy na nedostatek klidu a pokušení chodit. Dnes je mi tak dobře, že bych se dal do tance. Ale právě v takové chvíli je nejvíc žádoucí absolutní klid, a proto se nehnu z postele, dokud mi ležení nebude víc škodit než prospívat. Nepřijde-li mi do toho něco nečekaného, myslím, že budu do konce týdne úplně v pořádku. Doufám, že teď budeš spokojena, pokud se týče mého zdraví.

Chápu velmi dobře, co Jollymeier myslel tím dopisem, který Ti poslal.[107] To Gumpert ho poplašil — i když to v mém případě *hrozně přehnal* — jenže Gumpert nemohl sám zasahovat do léčení jiného lékaře. Přesto si myslím, že mohl Jollymeier najít jinou cestu, jak se vypořádat s Gumpertovými ohledy na lékařskou etiketu, než tím, že vylekal *Tebe*. Když už se to ale stalo, využil jsem Tvého dopisu k tomu, abych své lékaře tak trochu prohnal, a s úspěchem. Řádně jsem jim vycinkal, a tak mne teď začali kurýrovat ostošest.

* 10. října.

Ale dost už toho. Jenom mě moc, moc mrzí, že jsem na Tvůj dopis a Tvou milou účast, která Tě k němu vedla, reagoval tak nevlídně. Tížilo mě to celou tu dobu, ale nechtěl jsem Ti přesto psát, dokud jsem Ti nemohl ohlásit rozhodný obrat k lepšímu a dobré vyhlídky na brzké úplné uzdravení.

Fortin psal, že by rád dostal předmluvu*, a položil mi kolem dvaceti otázek, které by mi zabraly rok, kdybych na ně měl odpovědět zevrubně. Když přišel jeho dopis, byla tu Tussy, já jí ho přečetl a přál bych Ti slyšet, jak jsme se nasmáli té nekonečné řadě otázek, z nichž každá by při podrobné odpovědi vystačila na celý svazek. Požádám ho, aby mi rukopis poslal,** a ostatní nechám na lepší časy.

Pročetl jsem dnes korektury*** až na stranu 600.

Tussy slíbila, že se podívá po těch amerických zprávách pro Paula.[108]

Bude čas dát dopis na poštu a poobědvat. Než ale skončím, ještě toto: Deville píše, že nemá čas ty tři kapitoly, které jsem mu označil,† přepracovat. Prosím Vás, Tebe a Paula, přičiňte se všemožně, aby je přepracoval co nejdůkladněji. V dosavadní podobě jsou srozumitelné jen lidem, kteří znají originál. Říká, že nakladatel mu na to nedá čas. Vždyť se to ale nemůže vytisknout celé najednou!! Čtrnáct dní by na to stačilo, a znamenalo by to *ohromné zlepšení.*

Srdečné pozdravy vězňovi, který se teď už brzo dostane na svobodu.

Pusu od Nim a ode mne.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* k francouzskému překladu „Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta" (viz tento svazek, str. 464).
** Viz tento svazek, str. 730.
*** třetího německého vydání prvního dílu „Kapitálu".
† Viz tento svazek, str. 96—97.

36

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 8. listopadu 83

Milý Bernsteine,

jsem už několik neděl v posteli, abych se vyléčil ze sice lehké, ale otravné a zanedbané chronické nemoci, za pár dní budu však už zase na nohou. Proto jsem se neozval. Omluvte mě, prosím, také u Kautského, nevím ani, je-li ještě ve Stuckertu*.

Článek o právu na práci byl velmi dobrý a přišel velmi vhod. Kautsky mě kvůli tomu také bombardoval, ** a já jsem k tomu plně ochoten, jakmile to bude *nutné*; myslím si ale, ať se ti páni nejdřív ještě trochu spálí; ať nejdřív konkrétně zformulují, co si pod tím představují; lidem se nemá nikdy bránit říkat hlouposti „na plnou hubu", teprve pak je máš za co chytit. Doufejme, že Váš článek je přiměje, aby to udělali.

Jestliže pařížští Němci ani *teď* Malona a spol. neprohlédli, tak jim není pomoci. To, že se dali otevřeně do spolku se *zrádci* anglického dělnického hnutí, s oficiálními zástupci tradeunionů, jim vyneslo potlesk celého anglického buržoazního tisku, od „Times" a „Daily News" až po „Standard". Jak je dobře, že Guesde s Lafarguem bručeli[6], takže se celá ta nádhera mohla nerušeně odbýt![109]

Apropos. Znáte nějakého dr. Moritze Quarcka (sic!) z Rudolstadtu? Tenhle člověk, kterého vůbec neznám, se odvolává na nějaký spis, který také neznám, proti nějakému ještě mnohem

* Stuttgartu.
** Viz tento svazek, str. 90.

neznámějšímu Fleischmannovi[110], a chce přeložit „Bídu filosofie" do němčiny. Moc mu nevěřím.

Dejte mi brzo zas vědět, co se děje ve světě, zpitoměl jsem od toho povalování v posteli tak, že se sotva mohu na něco soustředit.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

37

Engels Věře Ivanovně Zasuličové

do Ženevy

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 13. listopadu 83

Milá občanko,

těžko Vám mohu odpovědět na otázky, s nimiž jste se na mne obrátila.[111] Vydání druhého dílu „*Kapitálu*" v původním znění se značně opozdilo; musel jsem se zatím zabývat především 3. vydáním prvního dílu.

Zatím jsem nedostal z Petrohradu žádné informace o vydání ruského překladu 2. dílu. Také si nemyslím, že by teď v ruském hlavním městě na vydání něčeho takového pomýšleli; nepochybně budou chtít vidět napřed německý text.

Na druhé straně je politická situace v Rusku tak napjatá, že může dojít každým dnem ke krizi. Pokládám dokonce za pravděpodobné, že v Rusku bude svoboda tisku dřív než v Německu. A v takovém případě by měl překladatel prvního dílu, Г. Лопатин, určitě právo i na překlad druhého.[112]

Myslím si tudíž, že by bylo poněkud předčasné chtít dospět už teď k nějakému konečnému rozhodnutí. Beru s upřímnými díky na vědomí Vaši laskavou nabídku; za několik měsíců budeme snad už vědět lépe co a jak, a pak si o tom budeme moci znova porozprávět.

Udělala jste mi velkou radost sdělením, že jste se sama ujala

překladu mého „Vývoje" atd.*; očekávám Vaše dílo netrpělivě a vážím si plně cti, kterou mi tím prokazujete.

Přijměte, drahá a statečná občanko, ujištění mé oddanosti.

B. Engels

Občance Věře Zasuličové

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Gruppa ‚Osvobožděnije truda'", čís. 1, Moskva 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Vývoj socialismu od utopie k vědě".

dání, o tom jsem jaktěživ nezaslechl ani slovo. To se ovšem může stát jen u těch „dobráků" Němců.

Z mých portrétů existuje jen ten, co máte, nevěřím, že by ten člověk (z Brightonu) přidělal levně další kopie, ale zkusím to. Vidíte, že *já* se na Vaši expedici* nijak nehorším, ale ani ona by nemusela být tak citlivá na nepovedený vtip, když si jich dovoluje půl sloupce v každém čísle.

Před „právem na lenost" se mějte na pozoru.[117] Dokonce i Francouzům to bylo místy moc silné, a Malon s Broussem toho důkladně využili proti Lafarguovi. Dbejte na to, abyste těm vzdychalům[118] nedával teď žádnou lacinou záminku, i přítel Bebel je v tomhle ohledu ještě trochu Germán. Přitom mě napadá ta báseň „o prdeli". Jestliže se autor dopustil všech hrdinských činů, o nichž se tam mluví, může je také opěvovat. Ostatně mluvím o pohlavních orgánech, a nemohu se tedy dost dobře pouštět do diskusí s lidmi, kteří k tomu počítají i svou zadnici.

Příteli Lavrovovi bylo jistě proti srsti, když měl podepsat, že on a jeho Rusové se teď „definitivně rozešli se svými anarchistickými tradicemi".[119] Ne že by mu na nich tolik záleželo, ale mělo to přece svůj půvab, bylo to něco „ruského". Je to ostatně velmi hodný děda, ale s tou svou „ruskou mládeží" je pořád jako ta slepice, co vysedí kachní vejce a pak se s hrůzou kouká, jak se kachňátka pouštějí na tu strašnou vodu. To se mu teď stalo po x-té.

Z Kautského budu mít velkou radost, doufám, že už budu zase v pořádku, až sem přijede.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Sozialdemokratu".

40

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 30. listopadu 83

Milý starouši,

měl jsem bezmeznou radost, když jsem zas dostal pár řádek psaných Tvou rukou. Nemohl jsem se nikde dovědět nic bližšího o tom, jak se Ti vede, a tak jsem teď rád, že je Ti zas aspoň trochu líp.[120]

Já taky už přes měsíc ležím, abych se vyléčil ze sice lehké, ale velmi mrzuté a zdlouhavé nemoci, a mohu proto napsat jen stručně, protože mám zakázanou každou jinou polohu kromě horizontální. Ale snad už budu moci taky brzo vstát a dát se do práce, které se mi zatím tolik nahromadilo.

Jakmile se budu moci zase pustit do pořádání Marxových papírů, vyhledám ty věci, které jsi chtěl[121], ale všechno je ještě v největším nepořádku, protože všechno musím dělat sám. Paní Lafarguová bydlí už rok, možná déle, v Paříži, a nejmladší sestra* si zařídila poblíž několik pokojů — poblíž, tj. půl hodiny odsud, a protože o tom, co je v těch horách papíru důležité a co ne, musím rozhodnout sám, je pochopitelné, že při tolika svých literárních povinnostech přenechává to uspořádání mně.

Doufám také, že se s Tebou, starým kamarádem z války, ještě někde setkám — kdo ví, jestli ne jako tenkrát, v Durlachu a Vöhrenbachu uprostřed bojů?[122] To by byla nádhera. A dlouho ty dnešní podfuky trvat nemohou, pokud pan Bismarck nějakou všeobecnou

* Eleanor Marxová.

válkou, ke které očividně směřuje, nepřibrzdí a dočasně nenaruší revoluční vývoj.

Poštou dostaneš poukázku na pět liber.

Teď se ale musím zase natáhnout. Žij blaze, staroušku, koukej zase zesílit a napiš někdy svému starému věrnému

B. Engelsovi

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlin 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

41

Engels Karlu Kautskému

do Londýna[123]

[Londýn 1. prosince 1883]

Milý Kautsky,
co je s Vámi, že se neukážete ani u Tussy, ani u mne?

Váš
B. E.

Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky",
Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

42

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 13. prosince 1883

Moje milá Lauro,

chtěl jsem Ti vlastně psát až se zprávou, že už jsem zase „na nohou a v plné práci". Dnes je to osm neděl, co jsem nadobro (jenže ne pro dobro) ulehl, a přestože se cítím už podstatně líp a zůstávám v posteli jen pro jistotu, zdaleka mi ještě nohy neslouží tak, jak by měly. Tyhle nebohé „dolní končetiny", abych se vyjádřil jaksepatří, se mi žalostně smrskly a „za nimi vzadu" — což je stejně zlé — už pomalu taky nic nezůstalo. Nejhorší ale je, že se cítím doopravdy dobře jenom když ležím rovně na zádech; a psát v téhle nepohodlné poloze, to je za chvíli utrpení; musíš mě proto omluvit, že píšu tak stručně a s takovými přestávkami.

Paulův článek v „*Progressu*"[124] jsem si přečetl s velkým potěšením, uhodil tam na víc místech hřebík na hlavičku. Doufejme, že to „blé"[108] vyjde brzy po novoročních svátcích a že zakrátko po něm bude následovat ten román, kterého se nemohu dočkat. Paul v Balzacových pantoflích, to bude něco! Mimochodem, celou dobu, co ležím, jsem četl prakticky jenom Balzaca a labužnicky toho skvostného starého chlapíka vychutnávám. *U něho* jsou dějiny Francie 1815—1848 zachyceny mnohem líp než u všech těch Vaulabellů, Capefiguů, Louis Blanců a tutti quanti. A ta smělost! Ta revoluční dialektika v té jeho poetické spravedlnosti!

Z kvetoucích luhů romantiky se ale bohužel vždycky dostáváme zas do toho pochmurného lazaretu skutečnosti. Vypadá to na smutné vánoce! V nejlepším případě mi dovolí, abych sešel

do prvního poschodí, a pak mě odkomandují do ložnice, sotva začne legrace! A ničeho ani kapku, nebo nanejvýš vína na lžičku, jako medicínu! Nedá se ale zkrátka nic dělat.

Percy je teď společníkem u Garmana & Roshera, Chartered Accountants, Wallbrook House, E. C. Doufám, že se mu bude dařit. Tatíček se konečně praštil přes kapsu a pomohl mu začít, i když s tím nejkyselejším obličejem a krajně nevlídně.

Tussy má zase neuralgii, zajde k nám večer, ale až později, to už bude dopis pryč. Minulý týden sem přijeli Jutovi (on, ona a Willa), a tak se bude muset Tussy ohánět.

3. vydání „Kapitálu" je už kompletně vytištěno a bude venku co nevidět; jakmile dostaneme výtisky, pošleme Ti jeden.

Pumps a Percy byli minulý týden v Manchesteru; říkali, že Jollymeier ještě není docela zdráv. Až budeme všichni zase v pořádku, budeme si zase užívat jako minulé léto, a ty musíš s sebou vzít taky Paula, pokud nebude takový chytrák a nenechá se zase zavřít. Zatím tisíc pozdravů jemu i Tobě.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

43

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[17]

[Londýn 22. prosince 1883]

Máte-li ještě ten „Labour Standard", pošlete ho, prosím, *ihned Lafarguovi*, zpracoval tu Shiptonovu poznámku v „Cri du Peuple" a chtějí originál, protože je z toho skandál.[125] Já mohu sehnat nový výtisk teprve v pondělí nebo dokonce až ve čtvrtek (a snad ani pak ne).

Od soboty* už zase běhám, ale ještě se mi podlamují kolena.

Tomu von der Markovi jste to pěkně nandal.[126] Ten mezek si myslí, že se má brát ohled na to, co *on* si představuje pod „státem"! Stejně jako když Rodbertus vyčítá Marxovi, že prý si představuje pod kapitálem *skutečný* kapitál a ne rodbertusovský „pojem kapitálu"[127]. Typicky německé.

Už se vrátil Kautsky?

Přijměte pozdrav od Vašeho

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 15. prosince.

44

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 1. ledna 84

Milý Bernsteine,

nejprve přeju Vám, Kautskému a celé expedici* šťastný a veselý nový rok.

Za druhé prosím, abyste mi poslali „Sozialdemokrat" z minulého týdne. Měl přijít v sobotu 29. prosince, ale dodnes tu ještě není.

Už 14 dní jsem konečně zas na nohou, stále se to lepší a doufám, že za týden se pustím zase do práce. Však je to opravdu třeba.

Doufám, že se na mě příliš nehněváte pro tu spoustu změn ve Vašem rukopise.[113] Jak jsem řekl už Kautskému: nemůžeme sice Marxův styl napodobovat, ale přece jen je nutné, aby náš styl nebyl pravým opakem stylu Marxova. Budete-li na to trošku pamatovat, pak odvedeme práci, za kterou se nebudeme muset stydět.

Poznámku k americkému otrokářství[128] udělám, stejně jako různé další. Ledacos budu moci shrnout v předmluvě.** Ještě dnes se ukazuje, jak pravdivá byla ta pasáž o otrokářství: kapitalistická výroba se v bavlnářských státech nijak nerozmáhá, protože nemá žádné *kulie*, Číňany nebo Indy, tj. žádné otroky v rouše svobodných dělníků; zatímco na Kubě, Mauritiu, Réunionu atd. otrokářství vzkvétá — a vzkvétá právě potud, pokud má k dispozici kulie.

Pokud jde o Váš dřívější dotaz na to místo z „Občanské války

* „Sozialdemokratu".

** B. Engels, „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'".

ve Francii"[129] v předmluvě k „Manifestu", budete pravděpodobně souhlasit s odpovědí, která je dána v originále („Občanská válka", str. 19 a další)[130]. Posílám Vám jeden výtisk pro případ, že tam žádný nemáte. Jde prostě o to dokázat, že vítězný proletariát musí starou byrokratickou, administrativně centralizovanou státní moc nejdříve přetvořit, než ji bude moci použít ke svým účelům; zatímco *všichni* buržoazní republikáni od roku 1848 do téhle mašinérie nelítostně bušili, dokud byli v opozici, ale jen se dostali k vládě, beze změny ji přejímali a využívali, částečně proti reakci, ale ještě víc proti proletariátu. Že se připisují Komuně v „*Občanské válce*" její *neuvědomělé* tendence k dobru jako víceméně vědomé plány, to bylo za tehdejších okolností oprávněné a dokonce nutné. Rusové připojili tuto pasáž z „Občanské války" naprosto správně ke svému překladu „Manifestu". Kdyby byla tenkrát expedice tolik nespěchala, mohlo se udělat i to i ledacos jiného.[131]

Apropos, zmínil jste se jednou o tom, že Guesde má špatnou minulost nebo tak nějak. Vůbec o tom nic nevím. Určitě v tom má prsty Malon, ale byl bych rád, kdybyste mi pomohl celou tu záležitost objasnit.

Teď někdy Vám pošlu od Schorlemmera libru na jeho abonmá, zbytek na stranické účely, dnes už je na poštovní bon pozdě.

Konečně se to v Rusku zas počíná hýbat. Ten případ s carovými saněmi[132] je velmi podezřelý, a ten se Sudějkinem naproti tomu velmi jasný.[133] Máme chuť popřát Alexandrovi telegraficky „příjemné svátky".

Poslala Vám Tussy Marxová „*To-Day*" a poslední čísla „*Progressu*"? Jestliže ne, udělám to sám. Tyhle orgány stojí *úplně mimo* tradeunionistické hnutí a spravuje je *velmi pestrá* společnost. Bax je velmi řádný člověk, ale ještě trochu zelenáč, Aveling je dobrý, ale má málo času na to, aby pronikl do ekonomie, která je pro něj španělskou vesnicí, Joynes je nespolehlivý živel (byl kantorem v staroslavné škole v Etonu, jezdil s Henry Georgem po Irsku, byl s ním zatčen a přišel o místo, takže hledá, kde by se uchytil), a pak je tam ten štrébr Hyndman, šéf strany in partibus infidelium[134], který nějakou stranu teprve hledá a zatím komanduje do prázdna, jinak ale dost chytrý člověk. Nejlepší bude uznat tyto snahy a nezto-

tožňovat se přitom s určitými osobami. V každém případě má velký význam to, že vychází „To-Day" a že se „Progress" přeměnil v socialistický časopis právě ve chvíli, kdy se chudina londýnského East Endu začíná ozývat. K tomu je v celé zemi chronická nadvýroba, která teď zřejmě povede ke krizi. Okolnosti jsou příznivé, ale zda budou lidé, kteří to vzali do rukou, na tuto situaci stačit, to se teprve ukáže. Že by to teď zase úplně vzalo za své jako už tolikrát předtím, je dost nepravděpodobné.

Tak už dost. Tak dlouhý dopis jsem už nenapsal tři měsíce. Srdečné pozdravy od Schorlemmera a ode mne všem přátelům.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

45

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 9. ledna 1884*

Milý Kautsky,

(proč bychom se měli navzájem zatěžovat tím „pane"?) Zpráva o té korunovační dekoraci je velmi příznačná a vzbudila velké veselí; zároveň jsme se postarali o to, aby se tu nedostala na veřejnost dřív, tj. dokud nebudou dekorace odeslány a zaplaceny.[135] Kromě Schorlemmera, Lenky a Tussy o tom nikdo neví.

Srdečný dík za Frankelovu adresu.

Ta Devillova věc[136] je, pokud jde o čistě teoretické části, nejlepší výtah, jaký doposud vyšel. Všechno správně pochopil, a jen v termínech byl značně nepřesný, což jsem v rukopise odstranil. Naproti tomu je popisná část zpracována příliš povrchně, takže je pro lidi, kteří neznají originál, místy úplně nesrozumitelná. Dále příliš odsunul do pozadí to, co právě v populárním výkladu velmi usnadňuje porozumění — že manufaktura a velký průmysl *historicky* vystupují *jako po sobě následující dějinná období.* (Člověk se ani nedoví, že „tovární zákonodárství" se vůbec netýká Francie, nýbrž jen Anglie!) A konečně podává úplný výtah z celého obsahu včetně věcí, které tam Marx musel zařadit pro úplnost vědeckého výkladu, ale které nejsou nutné pro pochopení teorie nadhodnoty a jejích důsledků (a u populárního výtahu jde jen o to). Tak třeba o množství obíhajících peněz atd.

Přitom ale přejímá také doslovně Marxovy resumující teze, i když premisy, z nichž je Marx vyvozoval, uvádí jen v nedostatečné míře. Tím jsou tyto teze často úplně zkreslené, takže jsem měl při

* V orig. 1883.

revizi často chuť pustit se do polemiky s Marxovými tezemi, které v originále mají v důsledku předchozího výkladu jasný a přesně vymezený význam, zatímco u Devilla dostávají absolutně všeobecnou a tím nesprávnou platnost. To jsem změnit nemohl, nechtěl-li jsem celý rukopis přeorat.

Pokud jde o Váš překlad té věci[137], nutí mě moje postavení vůči Meissnerovi, abych zaujal naprosto neutrální stanovisko. Jakmile mi napíšete, že jste se definitivně rozhodl ujmout se toho, hodlám teď po rozhovoru s Tussy, která plně sdílí můj názor, udělat toto: Napíšu Meissnerovi, že někdo má v úmyslu vydat tu Devillovu věc (kterou mu nepošlu), že v tom nevidím nic, co by mohlo škodit prodeji „Kapitálu" — spíš naopak; a že tomu nemohu zabránit; kdyby ale chtěl proti tomu něco podniknout, tak aby mi to dal vědět, a já to pak sdělím dále.

Abstraktně vzato, tj. nehledě na Meissnera — je nový populární a *stručný* (*polovina* rozsahu Devillovy práce) výklad teorie nadhodnoty velmi zapotřebí, a Devillova práce je ve své teoretické části nesrovnatelně lepší než ostatní. Odpadnout by mělo: 1. to, že se ve struktuře opírá a přesně sleduje jednotlivé kapitoly a oddíly „*Kapitálu*", 2. všechno, čeho není třeba k pochopení teorie nadhodnoty. Chce to prostě přepracovat popisnou část a podstatně ji zkrátit. Tím se také ulomí hrot Meissnerovým pochybnostem, zvlášť změní-li se také název, např.: Nezaplacená práce a její přeměna v kapitál nebo tak nějak.

V nejhorším případě by se to dalo vytisknout u Dietze a vydat ve Švýcarsku, jako Bebelova „*Žena*"[138].

Rozmyslete si to tedy a ještě mi o tom napište.

Obě fotografie* pro Vás a pro Mottelera přikládám.

Ten případ s chybějícím číslem „Sozialdemokratu" se mezitím vysvětlil — je to největší úspěch, jakého zatím sociální demokracie dosáhla, *vměstnat do roku 53 neděl*[139] — div divoucí! Jen tak dál, pak budeme žít všichni o 2 procenta déle.

Srdečný pozdrav Bernsteinovi i Vám od

Vašeho

B. E.

* Engelsovy.

Chtěl jsem přiložit poštovní bon na 1 libru od Schorlemmera, ale zmeškal jsem to — tak tedy až příště. Kdy vyprší mně a Tussy předplatné? Tussy Váš „Sozialdemokrat" ještě předevčírem také nedostala, že by se snad na to zapomnělo? Prosím Vás, ať se na to podívají.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (IV), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

46

Engels Lauře Lafargüové

do Paříže

Londýn 14. ledna 84

Moje milá Lauro,

přikládám šek na 15 liber, kterým se, jak doufám, nenasytnost pana domácího uspokojí. Tady je o novinky stejná nouze, na jakou si stěžuješ Ty, a my, stará Nim a já, máme většinou dům sami pro sebe, na což si alespoň já nijak nestěžuji, protože se mi nohy ještě podlamují a lepší se to jenom pomalu. Percy má s tím svým novým podnikáním spoustu práce a poslední dobou byl na tom moc špatně se zdravím: revma, růži na nose a — k dovršení všeho — žaludeční katar. Včera se tu zastavila Tussy s Avelingem. To „včera" mi připomíná „*To-Day*",* který jsi už asi dostala. Je to značně pestrá společnost**, a o většině těch lidí by Heine řekl: Nad mraky temnější byla myšlenka, kterou chovali ve svých srdcích. Ale to je teprve začátek, a časem jejich řady prořídnou, postarají se o to sami.***

Dostáváš „Sozialdemokrat"? Jestli ne, dej mi o tom vědět. Vyměňovat si publikace mezi Curychem a Paříží by bylo dobré, mohla bys to zorganizovat, nedocházelo by k takovým kopancům a nedorozuměním, jaké byly před nějakou dobou běžné. Kautsky chce přeložit Devillův „Kapitál"[137], poslali jste nějaký výtisk do Curychu? Jestliže ne, tak to prosím zařiď (adresa: Redakce „Sozialdemokratu", Volksbuchhandlung, Hottingen-Curych, Švýcary).

* časopis „To-Day" („Dnešek").
** Viz tento svazek, str. 114.
*** Viz tento svazek, str. 124.

47

Engels Augustu Bebelovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 18. ledna 84

Milý Bebele,

konečně si zase mohu sednout denně aspoň na pár hodin k psacímu stolu a plnit tak své povinnosti v korespondenci. Nebylo to nijak vážné ani bolestivé, ale strašně zdlouhavé a otravné, a ještě dlouho si budu muset dávat na sebe dobrý pozor.

Ten dopis o slečně Issleibové, který jsem psal tužkou v posteli, jsi už jistě dostal. Protože jsem pak o tom víc neslyšel, předpokládám, že od toho upustili.[141] — Pro Liebknechta jsem nadiktoval dopis Kautskému, který tu právě byl, doufám, že ho už dostal a že Ti ho dal přečíst, jak jsem ho o to prosil. Zjistíš z něho, že si o té americké záležitosti* nedělám vůbec žádné iluze a že jsem Ti to nechtěl prezentovat jako něco absolutně nezbytného. Ale na jednom trvám: má-li mít tahle záležitost úspěch, musíte jet vy dva a nikdo jiný. Zda s ním můžeš jet, to nemohu rozhodně posoudit, to musíš vědět sám. Jisté ale je, že jakákoliv suma amerických peněz by nemohla vyvážit škodu, která by nutně vznikla, kdyby vyslaní soudruzi degradovali opět stanovisko strany na vulgární demokratičnost a šosáckou filistrovštinu, jako to udělali Fritzsche s Viereckem[43]. A proti něčemu takovému by byla Tvá přítomnost ovšem tou nejlepší zárukou.

Velmi mě potěšily Tvoje dobré zprávy o rozmachu hnutí.[142] Pro to, aby vláda hnutí udržela a vystupňovala, nemohla opravdu udělat nic lepšího, než že zapletla naše lidi všude do těch ostrých

* Viz tento svazek, str. 38—39.

místních konfliktů s policií, zvlášť jsou-li policajti takoví ubožáci jako v Německu, a naši mládenci pak mohou obrátit ostří kopí a přejít do útoku proti nepříteli. Když je pak navíc policie popletená tím, že shora přicházejí protichůdné instrukce, jako tomu bylo nedávno v Berlíně, pomáhá nám to tím víc.

Kdyby se měl znovu opakovat pokus uvést „právo na práci" do módy[95], napsal bych k tomu taky něco do „Sozialdemokratu". Jednal jsem o tom s Kautským*, rád bych, aby se Geiser a spol. nejdřív trochu angažovali a projevili se nějak konkrétně, abychom je měli za co chytit, ale Kautsky si myslí, že to neudělají. Tihle zběhlí studenti, příručí atd. jsou kletbou celého hnutí. Vědí méně než nic a nechtějí se právě proto ničemu naučit; jejich tzv. socialismus jsou vyložené šosácké fráze.

Nevím, jestli vás zbaví toho paragrafu o stavu obležení[143], vždycky se budou odvolávat na to, že jen tak lze chránit osobu starého Viléma, a před touhle frází padají všichni filistři na zadek.

Srdečný dík za Tvou knihu „*Žena*"[138]. Přečetl jsem si ji s velkým zájmem, je v ní hodně opravdu dobrého. Zvlášť jasné a pěkné je to, co říkáš o rozvoji průmyslu v Německu. V poslední době jsem ty věci zase trošku studoval a napsal bych o tom něco do „Sozialdemokratu", jen mít čas. Zvláštní je, že filistři nechápou, že ten „kříž s vagabundy" — kvůli kterému se tolik hořekuje, je naprosto nezbytným produktem rozmachu velkého průmyslu v podmínkách, jaké panují v Německu v zemědělství a řemesle; a že právě ten velký průmysl se může v Německu — protože Německo je ve všem poslední — rozvíjet jen pod trvalým tlakem špatné hospodářské situace. Němci totiž mohou vydržet konkurenci jen při nižších mzdách stlačených na hladovou úroveň a při stále větším vykořisťování domáckého průmyslu na pozadí průmyslu továrního. V Německu teď dochází k přeměně řemesla v domácký průmysl a k postupné přeměně domáckého průmyslu — pokud se to vyplatí — v průmysl tovární a strojní. Skutečně velký průmysl máme zatím jen v železe, v textilním průmyslu převládá stále ještě ruční tkalcovský stav — díky hladovým mzdám a tomu, že tkalci mají zahrádky osázené brambory.

* Viz tento svazek, str. 90–92.

I tady se charakter průmyslu změnil. Desetiletý cyklus je zřejmě narušen od roku 1870, kdy americká a německá konkurence odstraňuje anglický monopol na světovém trhu. Od roku 1868 je v hlavních odvětvích hospodářská situace stísněná, přičemž výroba pomalu roste; a teď zřejmě máme v Americe a tady před sebou novou krizi, aniž tomu zde v Anglii předcházelo období prosperity. To je to tajemství, proč se tu tak náhle — i když se to už tři léta pomalu připravovalo — dalo do pohybu socialistické hnutí. Organizovaní dělníci — tradeuniony — se zatím drží úplně stranou; hnutí se rozvíjí mezi „vzdělanými" elementy z buržoazních vrstev, které tu a tam usilují o kontakt s masami a místy jej skutečně navazují. Tyhle elementy mají různou morální a intelektuální úroveň, a bude trvat nějakou dobu, než se vybarví a než se situace vyjasní. Ale tentokrát to sotva zas úplně usne. Henry George zazáří s tím svým zestátněním půdy[144] možná jako meteor, protože tahle otázka tu má tradiční význam a vzhledem k obrovským pozemkovým majetkům i faktický význam. Ale v nejpřednější průmyslové zemi světa to nemůže být natrvalo přitažlivé. Přitom je George ryzí buržoa, a *jeho* plán: krýt všechny výdaje státu z pozemkové renty je jen papouškování plánu *Ricardovy* školy, a je tedy čistě buržoazní.

Chceš-li si prostudovat vzor státního socialismu, pak *Jávu*. Holandská vláda tam na základě starých komunistických vesnických obcí zorganizovala celou výrobu tak krásně socialisticky a vzala prodej všech produktů tak pěkně do rukou, že vedle cca 100 miliónů marek na platy úřednictva a vojska vybývá ročně čistý výnos cca 70 miliónů marek na splácení úroků nešťastným státním věřitelům z Holandska.* Proti tomu je Bismarck úplné neviňátko!

V Rusku bude asi letos tak či onak vyhlášena ústava, a pak to může začít.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 147.

48

Engels Augustu Bebelovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 23. ledna 84

Milý Bebele,

zapomněl jsem Ti v tom svém sobotním dopise* říci, abyste si — Ty a Liebknecht — neobjednávali žádné výtisky 3. vydání „Kapitálu", protože Vám každému po jednom pošleme, jen co nějaké dostaneme. Třetí výtisk přijde do stranického archívu v Curychu[145].

Kvůli překladu té „Ženy"[146] Ti už asi napsala Tussy. Pokud jde o Tvůj honorář, stěží se nám podaří něco vyždímat, ale mohli bychom to přesto zkusit — nanejvýš 3 pence = 0,25 marky z prodaného výtisku, tak se to tu běžně dělá. Kniha sama by se tu mohla myslím prodávat jen po 2—2,5 markách, z čehož by připadlo na knihkupce nejmíň 30 %. Nakladatelů, kteří pracují s tímhle druhem knih, je jako šafránu a jsou chudí. Sami asi vrazíme do anglického vydání „Kapitálu" na 200 liber v hotovosti; snad budeme muset dát také zálohu překladateli a pak pojedeme na polovic; jinak to asi udělat nepůjde.

Srdečný pozdrav Liebknechtovi a Tobě od

Tvého

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 122.

49

Engels Charlesi Fitzgeraldovi

do Londýna[147]

(Koncept)

[Londýn, mezi 26. a 28. lednem 1884]

Posílám Vám v příloze poštovní bon na 10 šilinků 10 pencí jako roční předplatné „*Justice*".

Jsem pracovně přetížen nejenom pro bezprostřední budoucnost, nýbrž pro podstatně delší časový úsek natolik, že by bylo ode mne neseriózní slibovat Vám příspěvky pro Vaše noviny. Během posledních šesti měsíců jsem byl absolutně neschopen práce a nabývám teprve teď zase pomalu sil, které potřebuji, abych splnil svůj nejnaléhavější úkol: připravit k tisku rukopisy, jež po sobě zanechal můj zesnulý přítel Marx. Tomu musím věnovat všechen svůj čas. Slíbil jsem „To-Day" článek, ale to bylo v lepších dnech, a obávám se, že i oni budou muset počkat.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

50

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 28. ledna 1884

Milý Bernsteine,

můj dopis z 1. jste už jistě dostal. Ditto Kautsky dopis z 9.* S tím druhým dopisem si nejsem tak docela jist, neznal jsem přesně číslo domu (38?), poslal jsem mu také žádané fotografie**.

Dnes mám tento dotaz:

Z Marxovy pozůstalosti se může leccos hodit pro stranický archív[145]; třídím právě knihy atd. a jsem rád, že to zas mohu dělat. Vedle toho tu ale přebývá leccos, co by mohlo být velmi užitečné pro redakční knihovnu stranického orgánu*** a tady je to zbytečné, protože to máme in duplo. Především slovníky: 1. velký francouzsko-německý Mozin-Peschier, 5 svazků kvartového formátu, vazba v dezolátním stavu, 2. starý italský Jagemann, také velmi dobrý, 3. španělské, holandské a dánské slovníky a možná i jiné. Ještě přesně nevím, nebude-li si chtít něco z toho nechat Tussy, jestliže ne, mám je poslat do Curychu s tím ostatním? Kromě toho se tu najde ledacos, co bych Vám mohl nabídnout, jen když budu vědět, že s tím souhlasíte.

Dále pokud jde o „Justice". Hyndman vyrukoval s tímhle listem nečekaně bez dostatečné finanční a *jakékoli* literární přípravy. „To-Day" se mohl udržet a prorazit po 6—12 měsících cestu týdeníku. Takhle se ale budou oba listy navzájem oslabovat. Ale

* Viz tento svazek, str. 113 a 116.
** Engelsovy.
*** „Sozialdemokratu".

Hyndman má naspěch a pravděpodobně si spálí zase znova prsty. Vyzvali mě ke spolupráci a já pro nedostatek času odmítl. S „To-Day" se dá klidně spolupracovat, ne však s týdeníkem, který vystupuje jako orgán strany, to musí člověk nejdřív vědět co a jak. Obě první čísla se vyznačují naprostým nedostatkem myšlenek a ukazují, že ti lidé jsou už se svým uměním v koncích a čekají pomoc od nových spolupracovníků. Je to zkrátka omyl a jen nečekaně příznivé změny mohou postavit list na nohy.

Pro případ, že by pan von der Mark či někdo jiný ještě mluvil o našich „ústupcích" anarchistům,[126] dokazují následující pasáže, že jsme proklamovali zánik státu ještě než anarchisté vůbec existovali: „Bída filosofie", str. 177:

„Dělnická třída nahradí během svého vývoje starou buržoazní společnost asociací, která vylučuje třídy a jejich antagonismus, a nebude již politické moci ve vlastním smyslu, *protože právě politická moc je oficiálním výrazem třídního antagonismu uvnitř občanské společnosti.*"[148]

„Manifest", závěr II. kapitoly:

„Jakmile v průběhu vývoje zmizí třídní rozdíly... *ztratí veřejná moc svůj politický charakter. Politická moc ve vlastním smyslu slova je organizované násilí jedné třídy k potlačování druhé.*"[149]

Poslední číslo „Sozialdemokratu"* bylo zas velmi dobré. Vtipné a obsažné. Obsažnost nezávisí ovšem vždycky na redakci. Vaše zpracování Lafargua je rozkošné[117], ty německé ekvivalenty mě nesmírně pobavily.

Pozdrav Kautskému.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* z 24. ledna.

51

Engels Ludwiku Krzywickému

do Borsdorfu u Lipska[150]

(Koncept)

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 28. ledna 1884

Vážený soudruhu!

Odpovídám na Vaše přátelské řádky z 23. t. m. Vydání polského překladu „Kapitálu" Karla Marxe můžeme jen s radostí uvítat, a rádi, pokud bude v našich silách, pomůžeme odstranit jakoukoli překážku, která by bránila jeho uveřejnění.

Jako vykonavatelé autorova literárního odkazu na úseku literatury dáváme Vám tedy tímto výslovné svolení k vydání tohoto překladu* a přejeme Vám mnoho úspěchů.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V rukopise následuje škrtnutá věta: pokud jsme vůbec oprávněni dávat takové svolení.

52

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 28. ledna 1884

Milý Lavrove,

asi před třemi týdny jsem Vám poslal „*Standard*" s článkem, který by Vás mohl zajímat; doufám, že jste jej už dostal.*

Dávám právě do pořádku — zdraví mi to konečně dovoluje — knihy atd., jež po sobě zanechal Marx. Je tam také celá ruská knihovna, za kterou vděčil Danielsonově laskavosti a která obsahuje velmi důležité materiály o současné sociální situaci v Rusku; je tam takřka všechno, co k tomu vyšlo. Ve svém věku a při tom pracovním přetížení nebudu s to vrátit se *a novo* k hlubšímu studiu Ruska, jež bohužel přerušila smrt našeho přítele. Myslel jsem si tedy, a Tussy můj názor sdílí, že je naší povinností dát Vám tyto knihy k dispozici. Jako uznávaný představitel ruské revoluční emigrace a starý přítel zesnulého máte samozřejmě na sbírku knih, vytvořenou díky oddanosti Vašich i našich přátel v Rusku, největší právo Vy; ať už jich budete používat osobně nebo z nich vytvoříte jádro knihovny ruské revoluční emigrace. Souhlasíte-li, mohl bych je poslat Vám — nebo na jakoukoli jinou adresu, kterou byste mi udal — někdy v únoru. Nechal bych si tu jenom knihy, ze kterých si Marx dělal výpisky, a několik jiných, které bych mohl potřebovat pro 2. díl *Kapitálu*[2]; po odečtení všech těchto knih zbude nanejvýš asi sto svazků.

* Viz tento svazek, str. 120—121.

Pokud jde o ten 2. díl, začínám v tom mít konečně jasno. Ke 2. knize, oběžnému procesu kapitálu, máme verzi z roku 1875 a pozdějšího období, pro nejdůležitější části, to jest pro začátek a konec. Sem bude třeba jen vsunout citace podle pokynů, které máme k dispozici. Pro střední část existují celé 4 verze z období před rokem 1870; to je ta jediná potíž. 3. kniha: celkový pohled na kapitalistickou výrobu, existuje ve dvou verzích z období před rokem 1869; z pozdějších let je jenom pár poznámek a celý sešit s rovnicemi k propočítávání četných faktorů, podle nichž se míra nadhodnoty mění v míru zisku[151]. Výpisky z knih o Rusku[49] i o Spojených státech obsahují však spoustu materiálu a poznámek o pozemkové rentě, jiné se týkají peněžního kapitálu, úvěru, papírových peněz jako prostředku úvěru atd. Ještě nevím, co z toho budu moci použít pro 3. knihu; možná že bude lepší shrnout je do zvláštní publikace; a to také určitě udělam, bude-li příliš obtížné začlenit je do „Kapitálu". Nejvíc mi záleží na tom, aby kniha vyšla co nejdříve, a hlavně na tom, aby to, co vydám, bylo opravdu dílo *Marxovo*.

Každým dnem čekáme výtisky třetího vydání 1. dílu* a hned, jak je dostaneme, jeden Vám pošleme.

Ruské publikace z Ženevy — „Manifest" atd. — mi udělaly velkou radost.

Právě jsem dostal dopis od dvou Poláků, Krzywického a Sosnowského, kteří nás žádají o souhlas k polskému překladu „Kapitálu" — samozřejmě že souhlasíme. Sosnowski je v Paříži; neznáte náhodou ty občany?[152]

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Kapitálu" německy.

53

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 4. února 84

Milý Kautsky,

než zavřou na poště, rychle pár řádek.

Sdělte mi prosím obratem, *jak* chcete zpracovat toho Devilla[153] — doslovně se všemi těmi kapitolami nebo zkráceně, jak jsem to navrhoval?* Jakmile to budu vědět, mohu se zeptat Meissnera; musím mu přece říci něco určitého. Jeden výtisk pro Meissnera je objednán v Paříži, než přijde, může tu být i Vaše odpověď.

Teoretickou část přehlédnu rád, i když to nepokládám za nutné. Přehlížet popisnou část nemá smysl, Devillových chyb se jistě vyvarujete. Jeho základní chybou je, že prohlašuje za absolutní ty Marxovy teze, které u Marxe platí jen za určitých podmínek (ty Deville vynechává), a proto se zdají jako nesprávné.

O všem ostatním za několik dnů.

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 116—117.

54

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 5. února 84

Milý Bernsteine,

v jedné věci můžete být klidný: nepřeji si žádného lepšího překladatele než právě Vás.[154] V prvním archu jste ve snaze tlumočit správně a přesně smysl poněkud zanedbal větnou skladbu — to je všechno. Navíc jsem chtěl do toho dostat Marxovu originální, pro Vás však nezvyklou stavbu vět, proto tolik změn.

Jestliže si ten rukopis, až přetlumočíte smysl do němčiny, ještě jednou pročtete se zřetelem k tomu, aby stavba vět byla nenásilná, a budete mít přitom na paměti, že je třeba vyhnout se v každém případě rozvláčné pedantské syntaxi, která staví sloveso ve větě vedlejší vždycky až na konec — a kterou nám všem vtloukli do hlavy —, pak nebudete mít žádné velké potíže a dáte to už všechno sám do pořádku.

Nejlíp uděláte, když mi budete rukopis posílat *po částech*, tak aby každý kus představoval víceméně celek, najednou vždy 1, 1 $^1/_2$ nebo 2 tiskové archy. Pak k tomu udělám rovnou poznámky. Korekturu bych také rád viděl, po vytištění vypadá ledacos jinak.

Ten článek o Proudhonovi[155] ze starého „Social-Demokratu" mi prosím pošlete, přehlédl jsem to, šlo by ho možná dát *celý* do předmluvy. Dostanete ho přirozeně zpátky.

Ohledně von der Marka a „Volkszeitung" s Vámi naprosto souhlasím.[126] Když zemřel Marx, *zfalšoval* Schewitsch můj telegram Sorgovi a otiskl jej tak, jako kdybych ho posílal do „Volkszeitung".

Protestoval jsem.* Zfalšování zastíral lží, že prý první slovo bylo nečitelné — otiskl je ale přitom *správně!* a že prý to také „pokládal za nutné v zájmu listu"! Navíc je prý reklama, kterou si tím dělám, „malicherná". Ovšem to, jak ti pánové využili Marxovy smrti ke své reklamě a k proklamování své poloviční aliance s Mostem, to nebylo „malicherné", nýbrž spíš velikášské. Schewitsch je ale poslední socialistický ruský aristokrat, a ti musí vždycky „jít co nejdál" a mají ve zvyku používat celého světa jako prostředku pro své účely. Ten článek o snášenlivosti byl prostě hloupý. Rusové se mezi sebou láskyplně mydlili a Irové také.[156]

Nevím, zda Vám chodí „Travailleur" atd., já občas nějaká čísla dostanu, a tak Vám je posílám. Kromě toho 2 „Sozialdemokraty" s Marxovými poznámkami, které Vás možná budou zajímat.

Libru od Schorlemmera si tu tedy nechávám, prosím, abyste mi ji připsali k tíži, Schorlemmerovi za to připište k dobru roční předplatné a (zbytek na volební fond) dejte to s příslušným oznámením do „Sozialdemokratu". Právě tak prosím, abyste mi připsali k tíži moje a Tussino předplatné, pokud Tussy nedostává list výměnou za „To-Day". Pak si ještě, prosím, opravte Tussinu adresu a posílejte to

Slečně Marxové,

32 Great Coram st. W. C. London.

Co počít s těmi penězi na Marxův pomník, to vůbec nevím.** Kolik to dohromady dělá? Chcete-li, napíšu Vám článek pro číslo, které vyjde 14. března, jenom mi řekněte přibližně o čem, aby se Vám to hodilo.[157]

Meissner tedy nějaké výtisky „18. brumairu"*** zřejmě ještě má; že s tím nic nedělá, to bude asi ze strachu. Protože mu Marx prodal *celý* náklad, nemůžeme s tím nic dělat.

Z knih si vzala Tussy nejlepší slovníky — francouzský a italský, zůstává toho ale pořád dost, a jeden obzvlášť pěkný kus jsem Vám schoval — redakční výtisk „*Neue Rheinische Zeitung*". Zásilku vypravím během tohoto měsíce.

* Viz tento svazek, str. 35.
** Viz tento svazek, str. 44.
*** K. Marx, „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta".

Básně neznám žádné — snad toho „*Krále Páru*“ z mého „Postavení dělnické třídy“?[158] Hledají tu teď anglický originál, ale není po něm ani potuchy stejně jako po srbském originálu Goethova Žalozpěvu ušlechtilé paní Hassana Agy, ba je to s ním ještě horší, protože ten srbský existuje alespoň v rukopise.

Co by dal Bismarck za to, kdyby měl „v Berlíně Vídeňáky“, totiž anarchisty! Vyložená karikatura Rusů — ale na první pohled *vypěstovaná policií!*[159]

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“,
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

55

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

Londýn 5. února 1884

Milý Lavrove,

pošlu Vám tedy ty knihy; dohodnuto.[160]

Ach, ten druhý díl![2] Kdybyste věděl, můj milý příteli, jak mě to tíží! A zase jsem už šest měsíců ztratil tou svou proklatou nemocí. A ještě se do toho nebudu moci pořádně pustit dříve než v polovině března; do té doby budu muset dát do pořádku všechny ty knihy, písemnosti, noviny atd. — a tu práci nevydržím dělat déle než několik hodin denně, protože mě to příliš unavuje. Tíží mě to tím víc, že *kromě mne neexistuje živá duše*, která by dovedla dešifrovat to písmo a ty slovní a stylistické zkratky. Pokud jde o vydávání v sešitech, to bude záviset zčásti na vydavateli a na zákonech v Německu;[161] prozatím se domnívám, že by to u knihy, jako je tato, nemělo valný smysl. S obtahy se to pokusím udělat tak, jak si přeje Л.* Ale asi před dvěma měsíci mi psala Bepa З.**, abych jí svěřil překlad. Odpověděl jsem jí, že rezervuji přednostní právo Л.* a že je ještě příliš brzy o tom jednat,*** avšak dalo by se už diskutovat o tom, zda by se nedal vydat překlad *v Rusku*. Myslíte, že by to šlo? 2. kniha je čistě vědecká a pojednává pouze o otázkách týkajících se *vztahů mezi buržoy;* ale ve 3. knize budou místa, o kterých mám pochybnosti, zda se dají uveřejnit v Německu, dokud je tam v platnosti výjimečný zákon[34].

* German Alexandrovič Lopatin.
** Věra Ivanovna Zasuličová.
*** Viz tento svazek, str. 102.

Vydání Marxových sebraných spisů naráží na stejnou potíž; a to je jen jedna z nesčetných obtíží, které bude třeba překonat. Mám asi 60 archů (po 16 tištěných stranách) starých Marxových a mých rukopisů z let 1845—48. Z toho všeho bude možno uveřejnit jen výňatky, ale nemohu si k tomu sednout dřív, než dokončím rukopis 2. dílu „Kapitálu". Musí se tedy počkat, nedá se nic dělat.

Článek, o kterém mluvíte a který tu také už nemáme, bude mít 3—5 tiskových archů.[162] Je to fundovaný souhrnný výklad politického vývoje Francie od 24. února 48 do roku 1851; shrnut je v „18. brumairu"*, ale i tak stojí za přeložení. Sám sháním kompletní exemplář revue „Neue Rheinische Zeitung", ze které mám jenom 2/5.

Deville mi poslal svůj rukopis k revizi.[136] Protože jsem byl nemocen, omezil jsem se jen na teoretickou část a našel jsem tam jen málo věcí, které bylo potřeba opravit. Ale popisná část je šitá příliš horkou jehlou; jednak je místy nesrozumitelná pro toho, kdo nečetl originál, a potom, Deville uvádí příliš často Marxovy závěry, ale vynechává podmínky, za kterých tyto závěry jedině platí; to mnohdy vyvolává víceméně zkreslený dojem. Upozorňoval jsem ho na to, ale měli s vydáním knihy velmi naspěch.

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* K. Marx, „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta".

56

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 5. února 84

Moje milá Lauro,

věděl jsem, že se zase objeví*. „Travailleur" jsem dostal. Velmi mě pobavilo, jak Paul a Guesde „zmeškali vlak".[163] Doufám, že brzo dostanu dobré zprávy o dětech**, Tussy má strach, co s nimi je; a doufám, že už ses zbavila toho nastuzení. Nim má taky takovou rýmu, že si s tou Tvou jistě nezadá, včera večer jsem chtěl, aby se napila na noc horké whisky, ale ona odmítla, jak se dalo čekat. Dole je Pumps, včera sem přišla s Elsou, která je *ošklivá* jako vždycky (a je také *samá kost)*; setkali se tu s Tussy a Avelingem, kteří sem zašli pracovně. Bradlaugh a paní Besantová zuří, že v Londýně se zase „horuje" pro socialismus, což by jim mohlo zkrátit výdělky, a tak párkrát na Tussy a Avelinga zaútočili.[164] Bradlaugh šíří krajně tajuplné narážky na to, že prý Mouřenín hlásal vraždění a žhářství a že udržoval tajné styky s vládami na kontinentě — ale nic konkrétního. Chci, aby se vyslovil trochu určitěji, než demaskuji *své* baterie.

Máme teď s Nim plné ruce práce s knihami v Maitland Parku[165]. Je tam hodně takových, které nemá smysl hromadit u mne nebo u Tussy, a my tu taky budeme mít místo nanejvýš na polovinu. Je tam ale spousta dobrých a hodnotných francouzských knížek, o kterých jsme si mysleli, že je Ty a Paul užijete víc než kdokoli jiný, například:

* Jde o Paula Lafargua.
** Jeanu Laurentu Frederickovi, Edgaru, Marcelu a Jenny Longuetových.

Mably. Ouvres complètes.

Adam Smith ve francouzštině (přepychové vázané vydání).

Malthus — totéž.

Guizot. Histoire de la civilisation en France.

Všechny knihy o Francouzské revoluci (Loustallot, „Deux Amis de la liberté“[166] atd. atd.).

Stojíte-li o ně, pošleme vám je vyplaceně. Nemohu sepsat úplný seznam. A kdyby chtěl Paul nějaké americké oficiální publikace, je jich tu spousta[167] — budu jich potřebovat jen pár. Je tu také několik jiných Tvých knih (staří angličtí dramatikové atd.), které by se daly poslat s ostatními.

Dejte mi prosím brzo vědět, co a jak, protože čas utíká a pro nás je to opravdu embarras de richesse*. Ruské knihy jsme slíbili Lavrovovi, myslím, že má na ně jako nejbližší Danielsonův přítel mimo Rusko rozhodně právo. Jinou spoustu knih, které tu máme dvojmo atd., chceme poslat do Curychu, zčásti pro stranický archív[145], zčásti pro redakční knihovnu. Modré knihy[168] chceme dát hlavně Samu Moorovi, aby je mohl využít při překladu**. A několik těch „populárních“ věcí dostane zdejší Dělnický spolek[169].

Kdybyste Ty nebo Paul chtěli kromě toho nějaké další knížky, řekněte to prosím a my pošleme všechno, čeho tu nebude absolutně zapotřebí.

Včera jsem dostal dopis od nějakého Nonna, kandidáta filologie, byl tady před nějakou dobou a je teď v Paříži, kde bydlí na Boulevard de Port Royal 56. Je to čelná postava mezi německými dělníky v Paříži, kteří, jak si vzpomínáš, se dali před několika lety navnadit Malonovými medovými řečmi a které pak zavedlo dál tím směrem několik hloupých chyb „Citoyenu“. Jsou to teď od „mezinárodní konference“[109] zuřiví antibroussovci; stále jsou ale velmi zadobře s Adh. Leclèrem a jeho Mezinárodním kroužkem[170]. Žádal jsem Paula několikrát, aby navázal styk s pařížskými Němci. Nestojí za moc, ale *ovlivňují německou stranu v pařížských záležitostech.* Co byl vyhlášen zákon proti socialistům[34], nabyly tyhle zahraniční spolky přirozeně mnohem většího vlivu, než si zaslouží, protože

* příliš dobrého.

** anglického překladu prvního dílu „Kapitálu“.

to jsou jediná sdružení, která se mohou veřejně organizovat. „Sozialdemokrat" bude při hodnocení vnitřních sporů v Paříži těžko moci postupovat přímo proti nim. Proto se vyplatí trochu si je předcházet, což nebude těžké, a jelikož ten člověk je vaším sousedem, pokládal jsem za nejlepší poslat mu svou vizitku, „abych uvedl p. Nonna k manželům Lafarguovým". Nevím, jestli z toho něco bude, ale doufám, že se pro tuto moji troufalost na mne nebudete zlobit.

Škoda že jsem viděl občana Robeleta tak málo — přijel, ukázal se a zase zmizel.

Udělá nám Paul tu radost a napíše nám pár slov o těch svých tajuplných dobrodružstvích na venkově?[171]

Copak se stalo s občankou Paulou Minkovou? Poslední zprávy říkaly, „qu'elle *se multipliait* dans le midi"*, a což by pak nebyl žádný div, „qu'elle *développait son sujet*"**.[172] Výsledek?

Upřímně Tvůj
B. Engels

Poslala bys mi prosím co nejrychleji ještě jeden výtisk Devillova „Kapitálu?" Kautsky ho má přeložit, ale musí k tomu svolit Meissner, a já nemohu počítat s jeho souhlasem, nepošlu-li mu originál.***

Jak to vypadá s novým vydáním „*Bídy filosofie*"? Lidé mě s tím pořád otravují. Udělalo se s tím něco?[173]

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „že je *na roztrhání* na jihu".
** „že *rozvíjí své téma*".
*** Viz tento svazek, str. 116–117.

57

Engels Heinrichu Nonnovi

do Paříže[174]

(Koncept)

[Londýn, mezi 9. a 21. únorem 1884]

K plánu, který jste naznačil, se nemohu jednoznačně vyjádřit, dokud nebudu vědět, o jaké osoby jde a co se tím sleduje. Mohu říci jen tolik, že s lidmi, kteří nezastávají plně revoluční komunistické stanovisko, bych sice mohl za určitých okolností, a jsou-li toho hodni, uzavřít *dohodu*, avšak rozhodně ne *alianci*. Kromě toho jsem velmi zaneprázdněn pracemi, které se musí stůj co stůj udělat, a moje mezinárodní korespondence je už beztak hodně rozsáhlá. Clemenceaua by bylo ovšem zapotřebí dostat ještě mnohem dál, než bychom s ním mohli uzavřít alianci; pochybuji, že si může jako příští kandidát krajní levice na ministerské křeslo přát něco víc než obvyklé „dobré vztahy" s námi. Takové dobré vztahy se mohou udržovat se socialisty nejrůznějších odstínů tak dlouho, dokud nedojde k zásadní nebo taktické rozepři, při níž se pak sympatie mění v nevraživost. Podle toho rozhodněte sám, zda jsem pro Vás vhodnou osobou.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

58

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy[175]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 14. února 84

Milý starouši,

s mým zdravím si nemusíš dělat starosti, táhlo se to sice, ale vůbec to nebylo nebezpečné, a teď je to čím dál lepší.

Ty řádky s novoročním blahopřáním jsem opsal a poslal Lauře.

Také jsem Ti právě poslal zase bonem pět liber, abyste si mohli, staroušku, se ženou trošičku přilepšit. Doufám, že ta poměrně mírná zima a blížící se lepší roční období vás oba zase postaví na nohy.

Našel jsem nějaké ty Tvoje věci, ale ještě zdaleka nevím, je-li to už všechno, budu muset prohlédnout ještě jeden celý velký koš dopisů atd. Jakmile se s tím vypořádám, pošlu Ti všechno, co najdu.[121]

Pokud jde o Tvůj plán[176], je především třeba brát ohled na současné poměry v Německu. Dostávám o tom čas od času přímé informace z Německa, a podle nich si může policie dělat co chce a vláda je rozhodnuta učinit přítrž *každé* veřejné agitaci naší strany, ať už by se prováděla pod jakoukoli hlavičkou a záminkou. Stačí, že původci jsou sociální demokraté, a je rozpuštěna každá schůze; každý pokus vystoupit v tisku je potlačen a z míst, kde byl vyhlášen stav obležení[143], vypovídají každého, kdo se toho zúčastní. Zkušenosti z posledních šesti let o tom nepřipouštějí žádné pochybnosti.

A tak se domnívám, že o tom, zda, kdy a na jaké téma by se

zase mělo začít s masovou agitací, nemůžeme my tady v cizině vůbec rozhodovat, a že se to musí přenechat výhradně lidem v Německu, kteří ten tlak zakoušejí a vědí nejlíp, co je možné a co ne. Jestliže se tedy obrátíš na Bebela nebo Liebknechta a ti se tam o tom poradí, tak bych byl toho názoru, aby oni rozhodli, zda ano či ne, a my se pak podřídíme.

Ostatně to s agitací v Německu nevypadá nijak špatně, i když to buržoazní tisk většinou zamlčuje a jen tu a tam si bezděčně ve strachu posteskne, že strana prudce získává půdu, místo aby ji ztrácela. Policie otevřela našim lidem jedinečné pole působnosti: všude probíhající a nepřetržitý boj s ní samou. Bojuje se všude a pořád, s velkým úspěchem a, což je na tom to nejlepší, s velkým humorem. Policie prohrává — a navíc je pro smích. A tenhle boj pokládám za všech okolností za nejužitečnější. Udržuje v našich mládencích především opovržení vůči nepříteli. Nemohou proti nám vůbec postavit horší jednotky, než jsou jednotky německé policie; dokonce tam, kde má policie převahu, sklízí morální porážku, a víra ve vítězství roste v našich mládencích den ode dne. Tenhle boj povede k tomu, že nás budou už ne statisíce, ale milióny, jen až ten tlak konečně povolí (a to se stane ihned, jakmile začne ten tanec v Rusku). Mezi tzv. předáky je hodně pochybných elementů, našim masám ale bezpodmínečně důvěřuji, a to, co jim chybělo na revolučních tradicích, získávají víc a víc v té malé válce s policií. A říkej si, co chceš, ještě jsme neviděli proletariát, který se za tak krátkou dobu naučil kolektivně jednat a společně pochodovat. Proto podle mne můžeme, i když na povrchu není nic vidět, očekávat naprosto klidně okamžik, až polnice zavolá — pak uvidíš ten nástup!

S bratrským pozdravem Tvůj starý

B. Engels

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlin 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

59

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

Londýn 14. února 1884

Milý Lavrove,

beru na vědomí Vaši zprávu o ruském překladu 2. dílu „Kapitálu“[177]; ještě se k tomu vrátím, až to bude aktuální.

Pokud jde o německé vydání, víte, že jsme tam u nás vystaveni nejhorší zvůli a že se tam dá zakázat *všechno*: Marx nikdy nebral ohled na existující zákony, mluvil o všem otevřeně, a byl by to opravdový zázrak, kdyby 2. díl neobsahoval dost věcí, které by se mohly podle zákona z roku 1878[34] konfiskovat a zakázat. Musí se to ale riskovat, a já určitě nic zmírňovat nebudu.

Když tu byl Г. Л.*, řekl mi, že N. Danielson by chtěl, abych mu vrátil knihu nazvanou „Труды Коммиссіи для изслѣдованіи хлѣбной промышленности въ Россіи“; ale já našel o obchodu s obilím a produkci obilí víc knih; ta, jejíž název se nejvíc blíží udanému titulu, se jmenuje „Труды экспедиціи снаряженной императорскими вольнымъ экономическимъ и русскимъ географическимъ обществами для изслѣдованіи хлѣбной торговли и промышленности въ Россіи,“ svazek II, 1870.

Jde o tuto knihu? V tom případě ji vrátím do Petrohradu, Мойка č. 27. jakmile mi to potvrdíte.

Doufám, že Vám budu moci poslat Vaše knihy** příští týden;

* German Alexandrevič Lopatin, viz tento svazek, str. 94.
** Viz tento svazek, str. 130—131.

několik jsem si jich nechal, jestli zjistím, že je nebudu potřebovat pro 2. díl, pošlu Vám je později také.

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

60

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 16. února 84

Milý Kautsky,

mám teď právě trochu volna a tak odpovídám ihned.

U Devilla je třeba přepracovat nejen *historickou* část, ale i popisnou (pracovní den, kooperace, manufaktura, velký průmysl atd.), jak se o tom můžete přesvědčit, když si proberete pár kapitol. Meissnerovi prozatím nic nenapíšu, jen mu pošlu tu francouzskou knihu a oznámím mu, že se právě přepracovává[137] a že mu v patřičnou dobu sdělím bližší.

Také „Bída" vychází v Paříži v novém francouzském vydání.[173] Píšu k ní předmluvu[178]; v předmluvě k německému vydání* vyvrátím mýtus o Rodbertusovi. Ten je dílem R. Meyera[179] a rozšířil se v Německu a tady, dokonce i v Americe, natolik, že se tomu musí udělat konec. Dokážu 1. že jsme v roce 1850 neměli příležitost se od pana Rodbertuse něčemu naučit, 2. že jsme ho vůbec neznali, 3. že jeho velké objevy byly už v roce 1848 banální, 4. že jeho specifické léky k socialistické kúře jsou kritizovány už v „Bídě", *ještě než* je Rodbertus objevil.[180]

Uvidíte, že Vám tam zůstane i tak ještě hodně práce; ty uvedené věci mohu ale udělat jenom *já*, protože jsem to prožíval a jsem také jediný, kdo má k tomu materiál z let 1840—1850.

Rodbertusova teorie renty je nesmysl, v prvním rukopise „Kapitálu" z let 1861—1863 ji Marx podrobně, dosti ironicky kri-

* „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'".

tizuje ve velmi rozsáhlém oddílu: „Teorie o nadhodnotě", který dám pravděpodobně otisknout na závěr 2. dílu nebo jako 3. díl.[181]

Ke své předmluvě ale potřebuji Rodbertusův „Otevřený dopis výboru Německého dělnického spolku", Lipsko 1863. Nemohl byste mi to Vy či Eda na pár dní sehnat? Jakmile si udělám výpisky, hned to vrátím.

Ten článek o Proudhonovi ze starého „Social-Demokratu"[155], který mi Eda slíbil, jsem ještě nedostal, přijde možná dneska večer. Pravděpodobně ho přeložím pro francouzské vydání.

Kdyby se tu Eda znenadání objevil, měl bych obrovskou radost, mohu s ním už zase něco vypít, i když jen pár kapek.

Teď se ale vraťme k Vašemu předposlednímu dopisu.[182] „Postavení dělnické třídy" chtěl mít Dietz už dávno, a já mu to prakticky přislíbil s tím, že musím napřed vědět, jak jsem na tom s prvním vydavatelem *Wigandem*. Už před 15 lety Liebknecht slíbil, že to (tj. jaké jsou mé právní závazky k Wigandovi) přes Freytaga zjistí, a dodnes nevím nic. V každém případě má přednostní právo Dietz, a já už sám něco podniknu, abych zjistil, k čemu jsem oprávněn.

Chtělo by to, aby si někdo dal práci a vysvětlil státní socialismus — který se teď šíří jako lavina — na příkladu *Jávy*, kde se velmi zdařile praktikuje. Všechen materiál k tomu je v „Java, how to manage a colony" od advokáta J. W. B. Moneyho, Londýn 1861, 2 svazky. Kniha ukazuje, jak Holanďané na základě starých komunistických obcí zorganizovali výrobu z moci státu a jak zajistili lidem podle svých představ docela pohodlnou existenci; výsledek: udrželi lid na stupni prvobytné omezenosti a inkasují ročně 70 miliónů marek (teď asi víc) pro holandskou státní pokladnu. Případ je nanejvýš zajímavý a praktická aplikace je nasnadě. Mimochodem to dokazuje, že dnes prvobytný komunismus vytváří jak tam, tak i v Indii a Rusku, nejkrásnější a nejširší základnu pro vykořisťování a despotismus (dokud jím neotřese nějaký moderní komunistický element) a že to je uprostřed moderní společnosti stejně křiklavý anachronismus (který musí být buď odstraněn, nebo bude vývoj téměř brzdit) jako nezávislé markovní společenství původních kantonů[183].

O prvobytných poměrech společnosti existuje *směrodatná* kniha, tak směrodatná jako Darwin v biologii, a objevil ji přirozeně zase Marx: Morgan, „Ancient Society", 1877. Marx mi o ní říkal, ale já měl tehdy v hlavě jiné věci, a on už se pak k tomu nikdy nevrátil, což mu určitě vyhovovalo, protože s tou knihou chtěl seznámit Němce *on sám*, jak zjišťuji z jeho velmi podrobných výpisků. Morgan objevil samostatně v mezích daných jeho předmětem Marxovo materialistické pojetí dějin a dospívá k přímým komunistickým postulátům, pokud jde o dnešní společnost. Římský a řecký rod je tu poprvé dokonale vysvětlen na základě rodu divochů, totiž amerických Indiánů, a tím byla nalezena pevná základna pro pravěké dějiny. Kdybych měl čas, zpracoval bych tu látku s Marxovými poznámkami pro článek v „Sozialdemokratu" nebo v „Neue Zeit", ale na to není ani pomyšlení. Všechny ty mystifikace Tylora, Lubbocka a spol. jsou definitivně rozbity, endogamie, exogamie a jak se všem těm nesmyslům říká.[184] Tihle pánové tady tu knihu všemožně potlačují, vyšla v Americe; objednal jsem si ji už před 5 týdny, ale dosud jsem ji nedostal! přestože na titulním listě figuruje jedna londýnská firma jako spoluvydavatel.

Srdečný pozdrav.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

61

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 16. února 1884

Moje milá Lauro,

zítra je neděle a v pondělí se budeme muset zase hrabat v těch věcech v Maitland Parku[165], takže kdoví, kdy bych Ti zas napsal, jestliže Ti nenapíšu dnes. Konečně jsme to staré „skladiště" probrali a našli jsme přitom spoustu věcí, které se musí uschovat, ale taky asi půl tuny starých novin, které je vyloučeno třídit. Myslím si, že příští týden můžeme začít s vyklízením a další týden prodáme ten zbytek za tolik, kolik nám někdo nabídne. Jednu dobu jsem se bál, že toho budu muset zase nechat, ale naštěstí se to každým dnem lepší, mohu zase půl hodiny běhat postaru a vyzunknout s pomocí Nim každých 24 hodin dvě lahve plzeňského a obstojnou dávku klaretu.

Mezi rukopisy je první verze „Kapitálu" (1861—1863)[181]; našel jsem v ní několik set stran „Teorií o nadhodnotě", z nichž část byla zapracována do textu pozdějších verzí, ale zůstane toho ještě dost, aby se 2. díl rozrostl ve 2. a 3.[2]

Bernstein mi posílá Mouřeninův článek o *Proudhonovi* uveřejněný v berlínském „Social-Demokratu" z roku 1865.[155] Velmi pravděpodobně se to bude muset přeložit celé pro francouzské vydání „*Bídy*".[173]

Mimochodem, Bernstein bude zítra v Lyonu; přijede možná, když už se vypravil na cestu, do Paříže a snad to pak vezme i do Londýna. Přijede-li do Paříže, zařiďte prosím, aby zajel i sem, rád bych se s ním sešel kvůli mnoha věcem; ví, že tu bude mít připravenou postel, a má-li hluboko do kapsy, nevadí, to už nějak zařídíme.

Paul píše, že nemusím s tou předmluvou k „Bídě"[178] pospí-

chat, ale já tomu nevěřím, na to mám příliš zkušeností s vydavateli. Chtěl bych vědět, kdy ji bude Oriol potřebovat, ačkoli se nechci zavázat, že ji dodám na den nebo dokonce na týden přesně; *nějakou* představu bych ale o tom měl mít. Dům v Maitland Parku musíme předat 25. března, a já mám vyřídit ještě spoustu jiných věcí; musím si svou práci alespoň do určité míry naplánovat předem.

To, co Paul pokládá za Mouřeninův článek k Proudhonově la propriété c'est le vol*, je ve „*Svaté rodině*", kterou mám.[185]

Paulovo nadšení nad londýnskou „Justice" nemohu sdílet,[186] podle mne jsou to strašně nudné noviny. Co se ale dá očekávat od kliky lidí, kteří chtějí poučovat svět o věcech, o kterých sami nemají ani ponětí? Není ani jediná palčivá otázka, kterou by dovedli vzít za správný konec; Hyndman spojuje internacionalistickou frazeologii s šovinistickými aspiracemi, Joynes je popletený ignorant (setkal jsem se s ním před čtrnácti dny), Morris by celkem ušel, ale jen celkem, ten chudák Bax zabředá do německé filosofie, a to do značně zastaralé — to všechno by šlo u měsíčníku, kde si mohou dát na čas, ale u týdeníku, s těmi všemi aktuálními otázkami, kterými se musí zabývat, je to pro ostudu.

Při tom všem tu nové „úctyhodné" socialistické hnutí velmi pěkně prosperuje, stává se módou, ale pracující třídy na ně ještě nereagují. Na tom ale všechno záleží. A právě proto bylo tak hloupé s vydáváním „Justice" tolik pospíchat. Články, jako jsou tyhle, nikdy masy nevyburcují. Šest měsíců kontaktu s dělnictvem by připravilo čtenáře a naučilo autory pro ně psát. Nač se ale zlobit? Ti malí velikáni přece musí jít za každou cenu tou svou cestičkou!

Doufám, že dětem** je už líp. Nim si s nimi dělá velké starosti. Dej nám prosím vědět, jak to s nimi vypadá.

Srdečné pozdravy od Nim a

upřímně Tvého

B. Engelse

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* vlastnictví je krádež.
** Longuetovým.

62

Engels Johnu Darbyshirovi

do Manchesteru[187]

(Koncept)

[Londýn, po 17. únoru 1884]

Nemohu v té věci vůbec nic udělat. Mám předat Vaše „Principy" Demokratické federaci[92], „Justice" nebo „To-Day"?

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

63

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 21. února 1884

Moje milá Lauro,

Tvé zprávy o zdraví dětí* nás celkem uklidnily — až na toho chudáčka Vlčka**, který ale vypadá zase ze všech nejzdatnější a bude, jak doufáme, už z nejhoršího venku, až nám budeš příště zase referovat.

Co dělat, kdyby se něco stalo s Longuetem — to by se muselo zvážit až pak; nevím, k čemu by bylo dobré „spekulovat" o tom teď — mám na mysli spekulaci ve filosofickém smyslu — a já rozhodně nevím, co bychom mohli za nynějších okolností dělat s tak starostlivým tatínkem, jako je Longuet; jestliže Tě ale něco napadá, dověděl bych se velmi rád Tvůj názor.

Zadali jsme zabalení knih atd. a vypravení té zásilky Vám a Lavrovovi*** u Gittensů, protože pro knihy ale dva dny nikdo nepřišel, šla tam Nim, aby to popohnala.

Přikládám předmluvu k „Bídě" od — Mouřenína![155] Bernstein objevil ten starý článek a já ho hned přeložil. Prosím Vás, Tebe a Paula, zredigujte ten můj překlad, aby to bylo správně francouzsky, a vraťte mi ho pak i s originálem, který patří do stranického archívu v Curychu[145]. Stačí k tomu přičinit jen pár slov. Co ale řekne francouzská veřejnost tomu, že se Mouřenín o ní vyjadřuje tak bez obalu? A bude moudré nechat to pravdivé, nestranné hodnocení,

* Longuetových.
** Edgara Longueta.
*** Viz tento svazek, str. 138–139.

když by broussovci mohli říci: tady ho máte, Prušáka? V každém případě se mi vůbec nechce článek zmírňovat podle pařížského vkusu, ale za úvahu to stojí. Nedá se popřít, že tam existuje bas-empire[188] už osmnáct let.

Paulův pámbíček je kouzelný,[189] a právě tak úvod k jeho přednášce.[190] Také vlastní výklad může na posluchače pěkně zapůsobit a jeho úspěch mě nepřekvapuje. Mohl by to ale sem tam ilustrovat i *jinými* příklady z „*Kapitálu*" než jen starou citací toho, co uvádí Liebig o mírách odvedenců[191], a nemusel by také pojednávat 1. o konkurenci, 2. o nabídce a poptávce, což je v podstatě zase jenom konkurence. Jestliže mu nic neprominu, tak proto, že mu to jde očividně k duhu a že mu značně prospívá, když ho občas sjedu; jeho poslední věci svědčí rozhodně o velkém pokroku, a kdyby jenom věnoval trochu větší pozornost určitým teoretickým bodům (většinou to jsou detaily), mohl by zazářit i v Paříži, v tom městě světel.

Musím teď končit. Nim se vrátila a čeká na nás příprava těch balíků s knihami pro Rusko a Ameriku, abychom je mohli včas podat. Říká, že od Gittensů nemohou přijít dřív než v úterý nebo ve středu. Posílá Ti pusu, já také, a Paulovi tisknu pevně ruku.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

64

Engels Heinrichu Nonnovi

do Paříže

(Koncept)

[Londýn, kolem 26. února 1884]

To, co jsem Vám psal o Malonovi[36], jsou nesporná fakta, která mi byla dokázána a na kterých pařížské žvásty nic nezmění. Malon skutečně opustil s Bakuninem a 15 dalšími mírový kongres a podílel se na založení tajné Aliance.[192] Dokument z března 1870[193] jsem měl v rukou. Co si teď zas Malon vymyslí o Internacionále, to je mi jedno, ani se na to nepodívám. Že je samouk, to mu podle mne nedává právo padělat dějiny. Je-li *on* ten pravý muž, který má hrát mezi Francouzi roli vůdce, pak je mi francouzského proletariátu líto.

Pokud jde o Vaše propagování mezinárodních styků, jsou

1. cíle tak neurčité, že skutečně nemohu věnovat čas na něco s tak všeobecnými perspektivami;

2. neznám takřka nikoho z uvedených (jediný, koho *blíže* znám, není právě uveden). Člověk ale nemůže působit 40 let v mezinárodním hnutí, aniž by měl všude staré přátele a spojence, s kterými je politicky a morálně spjat. Musel bych se tedy u nich napřed informovat o některých Vašich lidech a o tom, jak vypadají jejich vztahy k nim. To ale nemohu dost dobře udělat, aniž upozorním na Váš projekt;

3. nemohu ale přistoupit k alianci, o které vůbec nevím, kam a do jakých dalších svazků by mě zavedla. V Paříži by se tak vytvo-

řil jakýsi ústřední výbor, který by rozhodoval o přijetí nových členů a případné činnosti, a mně by se pak mohlo stát, že bych se ocitl v téže organizaci s lidmi, proti kterým bych musel rozhodně bojovat, nebo bych zodpovídal za činnost, kterou neschvaluji. Této možnosti se absolutně nemohu vystavovat.

Nedejte se tím ale odradit. Dáte-li dohromady něco pořádného, budu přese všechno rád. Děkuji Vám za Vaši důvěru a zůstávám atd.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

65

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 3. března 1884

Milý Kautsky,

Eda Bernstein převzal zodpovědnost za to, že si připije Tvým jménem a na Tvůj účet se mnou na bratrství. Dovoluji si to okamžitě realizovat v naději, že ho nebudeš dezavuovat.

Odjíždí ostatně dnes večer do Paříže, kde stráví den, a večer pak pojede do Curychu, kam asi dorazí zároveň s tímhle dopisem.

Přikládám něco o tom, jak prodali Bismarckovi Rusko za to, že se přimluvil u Bleichrödera, aby Rusko dostalo novou půjčku.[194] Nejdřív se chytili na vějičku Ferry a Gladstone; dá-li ale Bleichröder peníze, může se nachytat i Bismarck, a jakmile začne tanec v Rusku, budou se v tom točit všichni.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

66

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže[195]

Milý Lavrove,

minulý pátek jsem Vám poslal prostřednictvím firmy Bratří Flageolletové, 27 rue Paul Lelong, Paříž, bednu s těmi knihami*. *Přepravné bylo uhrazeno už tady;* kdyby je na Vás chtěli, hned mi to oznamte. Kdybyste bednu nedostal, reklamujte ji, prosím, na udané adrese.

Odsud jde zásilka prostřednictvím firmy Gittens a spol.

Srdečně Váš

B. Engels

122, Regent's Park Road
[Londýn] 3. března 84

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 130.

67

Engels Věře Ivanovně Zasuličové

do Ženevy

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 6. března 1884

Milá občanko!

Pro mne a Marxovy dcery bude svátkem den, kdy vyjde „Bída filosofie" v ruském překladu.[196] Je samozřejmé, že Vám s radostí dám k dispozici veškerý materiál, který Vám může být užitečný. Rád bych udělal toto:

Kromě německého vydání se tiskne nyní v Paříži nové francouzské vydání.[173] Píši k těmto dvěma vydáním pár poznámek a jejich text Vám zašlu.

Jako předmluva celkem stačí Marxův článek o Proudhonovi* z berlínského „Social-Demokratu" (1865). Bude otištěn jako úvod v obou nových vydáních, francouzském i německém.[155] Tento článek se uchoval pouze v jediném výtisku v archívu naší strany v Curychu[145]. Nenajde-li se druhý výtisk v Marxových nebo mých papírech (což budu vědět v několika týdnech), můžete snadno dostat opis prostřednictvím Bernsteina.

Pro německé vydání budu muset napsat zvláštní předmluvu**, abych vyvrátil nesmyslné tvrzení reakčních socialistů, že Marx v „*Kapitálu*" opisoval Rodbertuse, a abych dokázal, že Marx naopak podrobil Rodbertuse kritice už v „*Bídě*", ještě než Rodbertus napsal své „*Sociální dopisy*". Myslím, že ruskou veřejnost, k níž

* „O Proudhonovi".
** „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'".

naši pseudosocialisté ještě nepronikli, by to nezajímalo. Posoudíte to však sama, předmluva je Vám k dispozici, budete-li to pokládat za nutné.

Velmi mě potěšilo Vaše sdělení, jak v Rusku vzrůstá zájem o studium socialistických teoretických knih. Z našich německých škol téměř úplně vymizel teoretický a kritický duch, patrně si našel útočiště v Rusku. Žádáte mě, abych Vám doporučil nějaké knihy k překladu. Ale vždyť jste přeložila nebo slíbila přeložit skoro všechny Marxovy spisy; z mých jste už vybrala to nejlepší; ostatní naše německé knihy jsou buď slabé z teoretického hlediska, anebo se omezují na otázky, jež mají význam hlavně pro Německo. V poslední době napsali Francouzi mnoho dobrých věcí, ale to všechno jsou teprve začátky. Devillův výtah „*Kapitálu*" se v teoretické části vydařil, ale popisná část je šita horkou jehlou, a pro toho, kdo nezná originál, je skoro nesrozumitelná; přitom je to na výtah příliš obšírné. Ale myslím, že by se přesto z toho dala udělat dobrá věc, kdyby se to přepracovalo; a v zemi, kde se dá „Kapitál" jen těžko sehnat, by byl výtah z „Kapitálu" vždycky užitečný.

Když jsem mluvil o situaci v Rusku*, myslel jsem ovšem také zejména na finance, ale nikoliv výhradně na ně. Situace vlády, která je — jako petrohradská — v posledním tažení, a cara zajatce, jakým je ten gatčinský poustevník[197], musí být nutně stále napjatější. Šlechta i rolníci jsou zruinováni, armáda uražená ve svých šovinistických citech a pobouřená každodenní podívanou na to, jak se jejich государь schovává. Zahraniční válka, která by byla ventilem pro „zlé vášně" a všeobecnou nespokojenost, se zdá nevyhnutelná, ale současně neuskutečnitelná pro nedostatek peněz a nepříznivé politické okolnosti, silná národní inteligence, která si horoucně přeje rozbít své okovy; k tomu všemu ještě naprostý nedostatek peněz a nůž, který dávají na krk vládě různí деятели — to vše musí zřejmě tuto nemožnou situaci každým měsícem přiostřovat, a kdyby se našel nějaký konstitučně smýšlející a odvážný velkokníže, připadala by nejspíš ruské „společnosti" palácová revoluce jako nejlepší východisko z této slepé uličky. Zachrání Bismarck a

* Viz tento svazek, str. 102.

Bleichröder teď své nové přátele? Pochybuji, spíše jsem zvědav, kdo z obou spojenců koho okrade.[194]

Přikládám Marxův rukopis (opis), se kterým můžete naložit, jak uznáte za vhodné. Nevím, zda to bylo „Слово" nebo „Отеч. Записки", kde Marx našel článek: „Karel Marx před soudnou stolicí pana Žukovského"[198]. Napsal tuto odpověď, která byla zřejmě určena k uveřejnění v Rusku; nikdy ji však do Petrohradu neposlal, protože se bál, že pouhé jeho jméno by mohlo ohrozit existenci časopisu, v němž by byla jeho odpověď otištěna.

Váš oddaný
B. Engels

Váš překlad mé brožury* považuji za výtečný. Jaký krásný jazyk je ruština! Má všechny přednosti němčiny bez její strašné hrubosti.

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Gruppa ‚Osvobožděnije truda'", čís. I, Moskva 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Vývoj socialismu od utopie k vědě".

68

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 7. března 1884

Milý Sorge,

celý podzim a zimu jsem postonával — nebylo to nijak vážné, ale dost nepříjemné — dokonce jsem 2 měsíce musel ležet, abych byl v klidu, takže jsem teprve teď konečně zase schopen pořádně pracovat a vyrovnávat své dluhy v korespondenci. Doufám, že se taky Ty s manželkou časem zbavíte následků té Vaší mnohem těžší nemoci a že se pak postupně všechno vrátí do starých kolejí.

Protože se ještě nemohu pohybovat tak, jak bych chtěl, mohu se vydat jen do nejbližšího okolí, a protože také nemám nikoho, kdo by mi obstarával pochůzky, vyřídil jsem Tvoji objednávku trochu jinak. Tvůj výtisk III. vyd. „Kapitálu" a Devillův „Le Capital" jsem Ti zaslal ve 2 balíčcích knižní poštou, fotografie Ti pošlu stejnou cestou, protože jsem se je už naučil balit. 2 další výtisky „Kapitálu" u vás jistě snadno seženeš.

„To-Day" jsem Ti předplatil na rok, a tak ho snad budeš pravidelně dostávat. Ti lidé mají všichni hodně dobré vůle, ale po čertech málo vědomostí, u „To-Day" by to ještě šlo, ale teď vydává „Demokratická federace"[92] týdeník „Justice", který je velmi nudný pro svou neustále stejnou náplň a absolutně neschopný popadnout byť jedinou aktuální otázku za pravý konec. Posílám Ti pár čísel, předplácet to nemá cenu. Vůbec není dobře přijímat Demokratickou federaci s nějak zvláštní důvěrou, jsou v ní různé pochybné elementy. Hyndman, který se vydává za šéfa strany in partibus infi-

delium[134], je značně bezohledný kariérista; ještě jako kandidát za konzervativce propadl před několik lety ve volbách do parlamentu, zachoval se také sprostě vůči Marxovi — držím se stranou celé té Demokratické federace, omlouvám se nedostatkem času a bližší je mi jen „To-Day", hlavně Bax, to je velmi poctivý chlapík, ale dře teď, v úplně nevhodnou dobu, *Kanta. Nemáš-li nic proti tomu*, dám přetisknout v „To-Day" anglicky dopis o H. Georgovi[11], který Ti poslal Marx, budete ho pak moci využít i u vás.

Na nějakou debatu se Stiebelingem budu mít sotva čas.[199] Takové nepatrné bůžky můžeme klidně ponechat jim samým. Beztak bude trvat celá léta, než se podaří zabránit sektářství v Americe. I ten velký Most tak možná jednou skončí jako K. Heinzen II. „Wochen-Volkszeitung"* dostávám, moc toho tam ale není.

Jak to vypadá s cestou Bebela, Liebknechta či koho jiného do Ameriky, to nevím.[24] Odpověděl jsem jim, když se mě ptali, že nepokládám za vhodné tahat každé 3 roky z Ameriky peníze kvůli volbám. V Německu to ostatně vypadá velmi dobře. Naši mládenci se drží úplně skvěle. Zákon proti socialistům[34] je všude zapojuje do místního boje s policií, ve kterém naši uplatňují vtip a zesměšňují protivníka, vítězství v něm je většinou na naší straně, a to je vůbec ten nejlepší propagační prostředek. Všem buržoazním listům uklouzne čas od času povzdech nad obrovskými úspěchy našich lidí a z nových voleb mají všechny strach. Před 14 dny jsem tu měl synovce z Barmenu — svobodného konzervativce —, kterému jsem řekl: Jsme teď v Německu tak daleko, že můžeme složit ruce do klína a nechat své nepřátele, aby pracovali za nás. Ať už ten zákon proti socialistům zrušíte, prodloužíte, zostříte nebo zmírníte, to je jedno, ať uděláte cokoli, nahráváte nám. — Ano, řekl, okolnosti pracují pozoruhodně pro vás. — Ovšem, řekl jsem, ale ony by asi nepracovaly, kdybychom je už před 40 lety správně nerozpoznali a nepočínali si podle toho. — Žádná odpověď.

Ve Francii se to také zlepšilo, jakmile se Lafargue, Guesde a Dormoy vrátili zase z vězení[6]. Jsou velmi aktivní, jezdí hodně po venkově, kde mají naštěstí své hlavní síly, mají v Remeši

* „Wochenblatt der N. Y. Volkszeitung".

a St. Pierre-les-Calais své žurnálky* a za měsíc budou mít v Roubaix sjezd[200]. K tomu pořádají každou neděli v Paříži přednášky, na které jim chodí hodně lidí, Lafargue o materialistickém pojetí dějin, Deville o „Kapitálu".[190] Napíšu jim, aby Ti ty věci, které se všechny tisknou, poslali. Štěstí, že teď nemají v Paříži žádný deník, na to je ještě moc brzo. „Bída filosofie" vychází v Paříži v novém vydání.[178] Vychází rovněž německy v Curychu a rusky v Ženevě. Od svého „Vývoje"** jsem Ti, myslím, ještě žádný výtisk neposlal, protože jsem sám pokaždé dostal jen jeden nebo dva. (Mamlasové!) Teď to vyšlo ve 3. vydání, navíc francouzsky, italsky, rusky a polsky. Aveling to chce přeložit do angličtiny[201], i tenhle mladý muž je velmi dobrý, jenže se honí za příliš mnoha zajíci najednou, a teď ztrácí čas v boji se svým bývalým přítelem Bradlaughem; tomu bere zdejší socialistické hnutí půdu pod nohama a tím i — existenční prostředky. Pak se musí člověk ovšem bránit, ale pro toho omezeného mizeru to není snadné.

Tussy se vede celkem dobře, zajde sem většinou v neděli. Lenka, jak už asi víš, mi vede domácnost. Za 14 dní se budu moci pustit doopravdy do 2. dílu „Kapitálu"[2] — dá to tedy ještě nekřesťanskou práci, ale už se těším.

Přečti si Morgana (Lewis H.), „*Ancient Society*", vyšlo v roce 1877 v Americe. Odhaluje mistrovsky pravěk a jeho komunismus. *Dospěl přirozeným způsobem znovu k Marxově teorii dějin* a končí komunistickými závěry pro dnešek.

Pozdravuj srdečně Adolpha***.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „La Défense des travailleurs", „Le Travailleur".
** „Vývoj socialismu od utopie k vědě".
*** Adolpha Sorga mladšího.

69

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže[202]

[Londýn] 11. března 84

Milý Lafarguu,

souhlasím plně takřka se všemi vašimi změnami až na tyto:

Str. 6. nesprávné představy o ...směnné hodnotě — nedá se pokračovat s „a"; to, co následuje, jeho utopická interpretace, je *způsobeno* těmi nesprávnými představami; tuto příčinnou souvislost je třeba ukázat.

Str. 6 dole: rve člověku neustále uši, atd. je příliš zkráceno; schází tam to *falešné holedbání vědou*. Bylo by potřeba snažit se o větší věrnost originálu.

Str. 7 tytéž námitky; a pak „jenž však musel slevit ze svých nároků na originalitu" — to zkresluje text. Marx říká: „K tomu to nemotorné a odporné předstírání učenosti u samouka, jehož svérázná hrdost na originální samostatné myšlení je už zlomena"; ve skutečnosti byl původní myslitel, byl na to hrdý a teď už není, protože shledal, že to, co bylo pro něho originální a nové, řekli před ním jiní; přechází tedy k falešné vědě atd. Váš text *popírá* Proudhonovu originalitu.

Tamtéž. Cabet. Nemáte právo vkládat Marxovi do úst více, než řekl: Cabet, jenž si zaslouží úctu pro svůj praktický postoj k francouzskému proletariátu. Marx neříká nic o obětavosti, což je slovo, které, jak víte, nenáviděl — dalo by se říci: jehož je nutno si vážit pro úlohu, kterou sehrál mezi francouzským proletariátem — (či v politickém hnutí francouzského proletariátu) atd. nebo něco v tom smyslu.

Tamtéž. Dá se říci: kázat *během 3 svazků?*

Tamtéž dole, *Thiers:* když to tak zkracujete, bylo by potřeba připojit to, co říká originál: Thiers ve své replice na Proudhonovy názory, *která byla pak uveřejněna jako zvláštní spis.* To je, myslím, ta proslulá kniha *„De la propriété"*; nevím to ale jistě.

Str. 8. *úvěr ... by mohl urychlit* — ne úvěr, ale jeho použití; mělo by se tedy říci: mohl by *sloužit* k urychlení, nebo by se mělo použít nějakého podobného obratu.

Str. 9. staví na odiv kreténský cynismus na carovu počest? „Projevuje na carovu počest kreténský cynismus." Cynismus, s nímž se Proudhon dívá na neštěstí Polska, je lichocením pro carovu politiku. To by mělo z toho vyplynout.[203]

Tamtéž dole. *Na jedné straně* atd. — *Dva protikladné proudy*, dominující zájmům maloměšťáka, nesmějí chybět; váš text je zřejmě vynechává.

Str. 10. hlučný je lepší než skandalózní.

15. března

Tak to bychom měli! Snažte se o větší věrnost originálu. S Marxem se nedá zacházet povrchně. Doufám, že Laura bude trvat na dobrém a věrném překladu.

Přikládám 10 liber št.

Máme tu všechny knihy a knihovny a už 3 dny děláme ze dvou knihoven jednu a dáváme to do pořádku. Je to příšerná práce, jsme z toho s Nim oba utahaní, a *tak posíláme oba Lauře srdečný pozdrav. Pro dnešek dost.*

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny
a němčiny

70

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 24. března 84

Milý Edo,

ve velkém spěchu pár drbů. Dnes jsme konečně dodělali ten Maitland Park a předali jsme starý dům majiteli[165]; naproti tomu s knihami a papíry mám ještě práce až nad hlavu a nemohu se do ničeho většího pustit, dokud to nedám do pořádku.

Demonstrace ze 16.[204] měla za následek dvojí blamáž: Hyndmanovu a Frohmovu.

Hyndman byl pověřen, aniž to přímo přislíbil, aby tam promluvil — říká se, že s tím přišel Rackow. Protože nevěřil v úspěch, prohlásil v „Justice", že mluvit musí nějaký „dělník", *on* že bude pouze naslouchat. V tomtéž čísle „Justice" se referovalo krajně drze o posledním čísle „To-Day" — div mu nevypověděli válku.[205] Pak intrikoval Hyndman proti vyslání delegátů na sjezd v Roubaix[200]: ti lidé prý tvoří menšinu a do vnitřních francouzských rozepří prý není správné se míchat. Příští úterý, na schůzi výboru Demokratické federace[92], utrpěl ale totální porážku: ti, s kterými nejvíc počítal, vystoupili proti němu; nebyl schopen uvést skutečné motivy svého jednání; výbor se s nadšením usnesl zúčastnit se demonstrace i sjezdu; a Hyndman, který by teď v Highgate rád promluvil, se sám připravil o možnost ústupu, jako řečník byl pozván Aveling, který to rád přijal. Takhle to s těmi malými chytračícími pleticháři dopadá vždycky — hynou na svou vlastní mazanost.

Frohme prý mluvil v Highgate velmi dobře, ale zato ve spolku[169] příšerně. Posílám vám „Deutsche Londoner Zeitung", v nichž nějaký filistr, který o tom referuje, prozrazuje naivně, jak je rád, že mu Frohme s těmi svými příšernými banálnostmi promluvil úplně z duše. Ve spolku to prý pak vyvolalo velký kravál, bylo to přece jen trochu silné, takže Frohma sepsuli, a ten prý prohlásil, že se v Londýně nesetkal s jediným socialistou, natož s *člověkem*. Ten se jen tak brzo neukáže. Mne naštěstí ušetřil.

Vřelý dík za „Deutsches Tageblatt", posílám ho zpátky s ostatním. Vracet se k těm blbostem B. Beckera, to by byla pro něho příliš velká čest. Co píše expresident lidstva[206] a otiskuje „Tageblatt", je zcela lhostejné a dokonce i v Berlíně už na to dávno zapomněli. Taková bezmocná zloba se zalkne sama sebou. Co je to ale za tisk, když takový krám otiskuje. I pařížští figarovci[207] lhali líp, a to ještě jen krátce po Komuně, kdy se všichni báli.

Březnový článek byl přesto velmi dobrý, nejpodstatnější body v něm byly zcela správně zdůrazněny. Právě tak i v dalším čísle článek o rolnickém kázání člena lidové strany, kde nesedí jen odvolání na „pojem" demokracie.[208] Tento pojem se mění vždycky, když se mění démos, a proto nám nepomůže ani o krok vpřed. Podle mého názoru se mělo říci toto: i proletariát potřebuje k tomu, aby si osvojil politickou moc, demokratické *formy*, ale ty jsou pro něj jako všechny politické formy jenom prostředkem. Kdo teď ale vidí v demokracii *cíl*, musí se opírat o rolníky a maloburžoazii, tj. třídy, které jsou předurčeny k zániku a projevují se, pokud se pokoušejí uměle udržet, jako *reakční* vzhledem k proletariátu. Dále se nesmí zapomínat, že *důslednou* formou panství buržoazie je právě demokratická republika, která je už ovšem příliš nebezpečná vzhledem k stupni vývoje, jehož dosáhl proletariát, ale přesto je ještě možná jako pouhé panství buržoazie, jak ukazuje příklad Francie a Ameriky. „Zásada" liberalismu jako něčeho „určitého a historicky vzniklého" je tedy vlastně pouhá nedůslednost; liberální konstituční monarchie je adekvátní formou panství buržoazie: 1. na začátku, když se buržoazie ještě docela nevypořádala s absolutní monarchií, a 2. na konci, když proletariát dělá z demokratické republiky příliš velké nebezpečí. A přesto zůstane demokratická republika vždy

poslední formou panství buržoazie: formou, v níž sama zajde. Tím končím ty své rozumy.

Nim Tě pozdravuje, Tussy jsem včera neviděl.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

71

Engels Karlu Kautskému

do Curychu[209]

Londýn 24. března 84

Milý Kautsky,

Morganovu knihu je nejlepší objednat v Americe, těch pár exemplářů vytištěných firmou MacMillan pro Anglii je zřejmě skoupeno nebo rozebráno — dalo mi práci sehnat si výtisk v *antikvariátě*. Amerického nakladatele neznám. Můj výtisk mě přišel na 13 šilinků 4 pence.

Budu-li mít čas, zpracuji Ti to pro „Neue Zeit", ale jen v případě, že to vydáte jako separátní brožuru (vyšlo by to asi na 3 archy), jsem to vlastně Marxovi dlužen a mohu převzít jeho poznámky.[184]

S Meissnerem jsem se teď dohodl, že nejdřív vydáme zvlášť 2. díl „Kapitálu", 3. díl a „Teorie o nadhodnotě"[181] až pak, jako 2. polovinu 2. dílu. Tím se to urychlí. Už zavírají na poště.

Tvůj
B. E.

S tím Morrisem to nemá žádný význam, ti lidé jsou velcí zmatkáři.[210]

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

72

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 31. března 1884

Moje milá Lauro,

i kdyby nepřišel ráno ten Paulův dopis, bylo tohle odpoledne vyhrazeno pro dopis Tobě. Teď právě mě tak ruší a otravují, že nejsem pánem nejen svého času, ale ani své místnosti a svého psacího stolu. Minulé pondělí* jsme to vyklidili v č. 41 na Maitland Parku, zaplatili Willisovi a předali mu klíč.[165] Nábytek, který tam zbyl, má prozatím firma Gittens; nabízí 12 liber 10 šilinků — radí ale, abychom to prodali v dražbě — a tak se pokusíme vyrazit z nich 15 liber, abychom se toho zbavili; což se stane tento týden. Pak jsem se věnoval těm knihám a už jsem to málem dodělal — ještě dva dny a bylo by po dřině —, když najednou domácí zavolá řemeslníky, aby mu nahodili barák zvenčí, a tak se nám tři chlapi flákají po domě, všechna okna dokořán, lezou do všech pokojů, právě když je člověk nejmíň čeká, a k dovršení všeho foukal nejen venku, ale i dovnitř mrazivý východní vítr. Takže jsem přirozeně chytil pěkné revma. I když se ti chlapi stále courají po domě, ten vítr naštěstí ustal a spolu s ním víceméně i to revma; slíbili mi, že smím dnes zůstat ve svém pokoji, s tou podmínkou, že ho zítra uvolním. A tak chci vychutnat dnešek, dokud trvá.

Nim říká, že jí teď spadl kámen ze srdce, když máme konečně ten starý dům z krku, a že může zase spát; tížilo ji to jako noční můra, kterou nedokázal zahnat ani sem tam nějaký ten „irský"

* 24. března.

šláftruňk. Naše domácnost se hodně změnila, dvě mé knihovny přišly dolů, klavír je v rohu mezi krbem a dvoukřídlými dveřmi (v předním pokoji), v druhém rohu stojí jedna Mouřenínova knihovna, a ta jeho velká knihovna (ta co ji měl za pohovkou) je teď v zadním pokoji, tam co stál klavír. Jakmile ti chlapi vypadnou, dám se zase do třídění a dodělám tu poslední hromadu knížek, a pak se budu snažit vyexpedovat poslední bednu knih pro Vás; je tam pár pěkných věcí o Francouzské revoluci, Loustallot, „Feuille Villageoise", „Prisons de Paris pendant la Révolution"[211] atd. atd.

Dohodl jsem se s Meissnerem, že 2. díl (Proces oběhu kapitálu) vydáme napřed a zvlášť; jakmile skončím *hrubou* práci, mohu začít. Pak bude následovat 3. díl spolu s „Teoriemi o nadhodnotě"; je to dlouhá, kritická práce tvořící část *prvního* rukopisu Kapitálu (1862), kterou jsem objevil.[181] S anglickým překladem to jde kupředu pomalu, Sam má spoustu práce jako právník a je příliš svědomitý, než aby s tím pospíchal „bez ohledu na kvalitu".

Každým týdnem se ukazuje jasněji, jak jalové je zdejší hnutí. „*Justice*" mě dohání k zoufalství svou naprostou neschopností vzít třebas jedinou otázku za správný konec. „To-Day" bude žít příští měsíc jenom z Davitta a Paula, o kterém se z „Justice" jistě s potěšením dovíte, že je to největší žijící autorita na rolnické vlastnictví ve Francii.[212] Tihle chlapi nedovedou ani člověka patřičně ohodnotit, aby ho přitom nezesměšnili. Bax a Aveling jsou, pokud to mohu teď posoudit, jediní, z koho se dá něco udělat; Baxovi ale straší v hlavě Kant a Aveling musí běhat za příliš mnoha zajíci najednou, aby se uživil, a je úplný nováček ve všem, co se týká politické ekonomie. Paul se určitě setká s Baxem v Roubaix[200]; jeho a jednoho dělníka* tam delegovala Demokratická federace[92], vysloveně proti vůli Hyndmana, který se v poslední době několikrát pokusil vnutit jim své osobní plány a pletichy, ale utrpěl hanebnou porážku; stavěl se tedy proti vyslání delegátů do Roubaix, protože chtěl zachovat možnost spojení s Broussem a spol. Ten člověk to daleko nedotáhne: neumí čekat.

Bojím se, že Paul bude německým delegátem v Roubaix zkla-

* Harryho Quelche.

mán, ledaže by přijel Liebknecht; ten sice účast slíbil, ale není pravděpodobné, že by přijel. Ostatní nemluví francouzsky, až snad na Bernsteina, a toho tam poslanci určitě nepošlou, protože ho většinou nenávidí a vystřídali by ho v Curychu, kdyby jen mohli a troufali si to udělat. Díky velkému přílivu maloměšťáků — vzdělaných ťulpasů — stal se z našich „předáků" v Německu žalostný spolek. Buď jak buď, doufám, že Roubaix bude znamenat velký veřejný úspěch, obrovsky nám to pomůže; zatím přikládám šek na 10 liber a posílám Ti spoustu pus od Nim a Tvého upřímného starého mrzáka

B. Engelse

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

73

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 11. dubna 84

Milý Kautsky,

Dopis od Tebe a od Edy jsem dostal.[213] Morgan bude, doufám, příští týden hotov[184]; moc toho teď neudělám, je tu Schorlemmer s Moorem. Na nějakou dobu to bude moje poslední práce, a není to také žádná maličkost udělat resumé obsahově tak bohaté a přitom tak špatně napsané knihy. Najde-li Tussy ten dopis[214], přijde do toho ještě Marxovo hodnocení Richarda Wagnera; jak to souvisí, to se dovtipte sami.

Potom se bez váhání vrhnu na II. díl*, kromě toho musím zrevidovat: 1. vaši „Bídu"[215], 2. poznámky a předmluvu k jejímu francouzskému vydání[178], 3. udělat revizi anglického překladu**, s kterým teď bude třeba energicky pohnout. K tomu 4. teď ještě Dühringa[216] a případně další věci, které mi snad ještě pošlou z Francie k revizi.

Fabian mě pronásleduje s tvrdošíjností, kterou by si uspořil, kdyby věděl, že je nám tu s tím jen pro legraci.[217] Před lety jsme měli spolupracovat na časopise, který se chystal vydávat ještě s jiným velkým myslitelem***, a to na základě jednoho z těch narychlo slepených filosofických programů, který tvořilo nepochopené a mírně vyčpělé kantovství čtvrté generace. Pak se obořil na můj dialektický výklad matematiky a stěžoval si Marxovi, že jsem pomlou-

* „Kapitálu".
** prvního dílu „Kapitálu".
*** Wilhelmem Ludwigem Rosenbergem.

val $\sqrt{-1}$.[218] A teď to tedy zase začíná. Ruku v ruce s von der Markem poputuje světem, a já ho číst nebudu.

„*Postavení dělnické třídy*". Poslední zprávy, které jsem o tom dostal *já* od Liebknechta, byly takové, že podle Freytaga jsem ještě vázán smlouvou s Wigandem. Na to, co Liebknecht *říká*, se nedá vůbec spolehnout, nehne v té věci fakticky ani prstem.* Napíšu Freytagovi sám, to bude jediné východisko.

Geiser ať si nadává na ateisty, jak chce,[219] Bismarck mu přece neudělá takovou laskavost, aby zrušil zákon proti socialistům. Kdo měl v tomhle bodě ještě nějaké iluze, ten se jich určitě zbaví teď, když Bismarck nasadil svou poslední zálohu, starého hlupáka Lehmanna**, aby zákon zachránil.[220]

Že frakce *zakazuje* Liebknechtovi spolupracovat s novinami***, to je přece unikum. Přesahuje to i starou pruskou cenzuru. No, dá-li si to Liebknecht líbit, pak už to zašlo příliš daleko.

Rodbertuse atd. jsem dostal,[221] srdečný dík, příští týden ho vrátím. Příslušná poznámka z „Kapitálu" je ve 2. vydání na str. 552, a ve 3. vydání ji podstatně doplním; prosím, aby ses na to podíval.[222]

Tím se musíš spokojit, protože musím ještě psát Edovi.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 46.
** Viléma I.
*** „Berliner Volksblatt".

74

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 11. dubna 84

Milý Edo,

taky si myslím, že bude lepší nechat tu tlustou Frohmovu knihu zajít přirozenou cestou.[223]

Posílat delegaci do Roubaix, právě když se rokovalo o zákoně proti socialistům, to by bylo natropilo hodně zla. Vzdychalové[118] by třeba řekli, že právě to vyprovokovalo prodloužení zákona, i když k tomu stejně dojde; tomu bylo zapotřebí se vyhnout. Sjezdy, to jsou demonstrace a užitečná osobní setkání, a jako taková mají druhořadý význam, závažnější zřetele se jim nesmějí obětovat. Pokusím se to Pařížanům vysvětlit. Ta Adresa byla za těchto okolností jedině možná a stačila.[200] Pomyšlení na mezinárodní kongres v Londýně mi nahání hrůzu, to bych odejel.

S Rodbertusem raději počkejte, až budete mít moji předmluvu k „Bídě"*, to hlavní tam u vás vůbec nemůžete znát, totiž ty anglické práce (uvedené v „Bídě", str. ...[224]), z kterých vyplývá, že socialistické *využití* Ricardovy teorie hodnoty — oblíbený Rodbertusův koníček — je v Anglii od roku 1820 všeobecně známou samozřejmostí pro ekonomy a od roku 1830 i pro socialisty. Už jsem vám myslím psal,** že v předmluvě dokážu, že Marx nejen neukradl Rodbertusovi ani čárku, ale naopak už v „Bídě" předem a nevědomky zkritizoval všechna už napsaná i dosud nenapsaná díla zmí-

* „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'".

** Viz tento svazek, str. 146—147.

něného Rodbertuse. Myslím, že s útokem bude nejlíp počkat, až vyjde „Bída" německy, a pak do nich jít hlava nehlava (tj. mám na mysli hlavní útok, šarvátkami vyprovokovat rodbertusovce k palbě, to nemůže nikdy škodit).

Čekám na rukopis.[215] Notabene, kdyby vám v druhé části dělaly potíže hegelovské výrazy, vynechte prostě v rukopise místo, já je tam doplním; v němčině to musí být správná vědecká terminologie, jinak tomu nebude nikdo rozumět.

Z třetího vydání* jsem dostal *3* exempláře. Nad přiloženým „Dühringem" jsem si trochu lámal hlavu, ale pak jsem usoudil, že se tam dostal nedopatřením, a klidně jsem ho odložil. Že je to pokyn k druhému vydání, to mě ani nenapadlo. Ale mám z toho tím větší radost, že se teď z různých stran dovídám, že práce měla, zvlášť v Rusku, ohlas, který jsem vůbec nečekal. Nudná polemika s bezvýznamným protivníkem tedy přece jen knihu nezabila a pokus podat encyklopedický přehled našeho pojetí filosofických, přírodovědných a historických problémů měl úspěch. Provedu v knize většinou jen stylistické změny a možná nějaké doplňky v přírodovědné části. — Dřívější vydání ve dvou dílech bylo odůvodněno způsobem vydání (po částech), jinak to byl holý nesmysl.[216]

Ty kartičky pro Nim, na které se ptáš, ještě nedošly.[225]

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* I. dílu „Kapitálu".

75

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 18. dubna 1884

Moje milá Lauro,

děkuji srdečně za zprávy o dětech*, které nás všechny moc potěšily. Doufejme, že toto nové řešení bude alespoň nějakou dobu a bez velkých konfliktů fungovat, i když ta ženská**, podle toho co říkáš, by jich mohla vyvolat dost.[226]

Pokud jde o zdejší „socialistickou" skupinu, myslím si také, a řekl jsem to už, že za něco stojí jenom Bax a Aveling, že se alespoň chtějí učit, i když se při tom vždycky dobře neorientují. Nejhorší ale je, že ta malá klika lidí, kteří se *navenek* „vzájemně obdivují" a *potají* alespoň zčásti „vzájemně pomlouvají" (zvlášť Hyndman), začíná těmi svými zlovolnými klevetami doopravdy škodit. Nejdřív jsme se dověděli od S. Moora, že v Manchesteru zaslechl, jak Hyndman právě překládá „*Kapitál*". Téhle záhadě jsme se zatím nemohli podívat důkladně na zub, ale pravděpodobně se ukáže, že je to *kachna*. A teď, ještě než jsme si to ujasnili, rozšiřují ti dva šťouralové*** v Paříži zprávu, že na tom dělá Aveling![227] Stručně řečeno, je to takhle: Aveling, který studuje německý text, si přeložil pár stránek pro vlastní potřebu. Když byl Hyndman jmenován jako možný konkurent na tomhle poli, prohlásil Sam, že pokračuje s tím svým překladem velmi pomalu a že by byl rád, kdyby mu s tím někdo trochu píchl. Tak přišla řeč na Avelinga; podíval jsem se na to, co udělal, a zjistil jsem, že to je k ničemu. Byl ale do toho celý

* Longuetových.
** nová hospodyně rodiny Longuetových.
*** Ernest Belfort Bax a James Leigh Joynes.

žhavý, a tak jsme se dohodli minulý týden, když se tu sešel se Samem Moorem, že by to měl zkusit s kapitolou „Pracovní den", která je především popisná a kde je poměrně málo těžkých teoretických pasáží, na které Aveling *zatím* — to jest dokud se neprokousal celou knihou a neporozuměl jí — naprosto nestačí. Zároveň jsem ale řekl Samovi, že si kladu podmínku, aby přizvali k té práci Tebe, což on s velkou radostí uvítal, a tak Tě prosím, aby sis vybrala. Vypadá to teď takto:

Sam teď dělá 1. oddíl[228] od začátku; prošli jsme si část té 1. kapitoly a je velmi dobrá, ale stejně ji zrevidujeme ještě jednou. Chce ji dodělat do konce, na str. 127 (2. vyd.)[229], a tu nejtěžší část (str. 22—44) uděláme každý zvlášť a pak si ji porovnáme. — Od str. 128 po str. 221 (2. oddíl a 3. oddíl, kapitoly 5, 6 a 7) je překlad hotov. Kapitolu 8 chceme dát na zkoušku Avelingovi. Ze všeho ostatního si můžeš vybrat. Nemyslím, že by se Ti chtělo do dalšího, 4. oddílu — kooperace, dělba práce,... stroje, atd. na str. 318—529, protože to je hodně odborné, a stejný je i 6. oddíl: mzda. 7. oddíl: akumulace, by Ti myslím seděl nejlíp. Vyber si ale sama. U odborných termínů, pro které by se v Paříži těžko sháněly anglické ekvivalenty, můžeš vynechat místo, seženeme je snad tady nebo v Manchesteru a doplníme je. Protože mi všechny části překladu projdou rukama, budu moci terminologii snadno sjednotit (aby se v celé knize používalo stejných odborných termínů). Doufám, že přijmeš náš návrh a nějaký oddíl si vybereš, splníme tím alespoň částečně Mouřenínovo přání — spojit Tvé jméno a Tvou práci s tímto překladem, který je, jak se o tom den ze dne stále víc přesvědčuji, absolutně nezbytný, nemá-li tady to nynější hnutí splasknout na tu svou prázdnotu jako děravý míč; a budeme tak moci taky trochu uspíšit vydání. Tussy si vzala na starost vyhledat všechny citáty z Modrých knih[168] a přepsat je v původním znění, abychom to nepřekládali zpátky do angličtiny, při čemž by se nutně nadělaly chyby. Zajde také co nejdřív za Keganem Paulem, možná už dnes (nemohli jsme v tom směru nic udělat, protože byly velikonoce), a sjedná mi s ním schůzku, při které snad dohodneme obchodní stránku věci; to se také už dozvíme, je-li něco na tom, co se povídá o Hyndmanovi.

Řekneš-li tedy ano, tak vyplyne z toho Baxova a Jonesova žvanění alespoň něco k světu; abych Ti totiž pravdu řekl, moc těm Avelingovým *současným* pokusům nevěřím.

Mouřenínových fotografií tu máme asi 450 malých (vizitky), 24 šilinků za 100 kusů a 250 velkých (kabinetní formát), 50 šilinků za 100 kusů (režijní cena). Pošlu Ti jich celý balík, budeš-li chtít, jakmile najdu čas je zabalit. Zatím musím ještě likvidovat haldy knih. Sam odjel v pátek, Schorlemmer se tu ještě zdrží do pondělka. Posílá Ti milión srdečných pozdravů.

Jeden výtisk 3. vydání* jsem poslal 5. května *doporučeně* přímo Danielsonovi a byl bych rád, kdyby se Paul o tom zmínil, až mu bude příště psát. Lopatin mě požádal, abych mu to poslal, a dal mi adresu.

Teď musím ale psát ještě Paulovi. Zatím tedy zůstávám

upřímně Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* prvního dílu „Kapitálu" v němčině.

76

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

Londýn 18. dubna 84

Milý Paule,

je tři čtvrti na pět — tedy: rychle!

Gratuluji k úspěchu vašeho sjezdu.[200] „Le Journal de Roubaix" ho dokládá tím, jak rozdílně referuje o prvních a posledních zasedáních.[230] Němci udělali dobře, že tam nikoho nedelegovali. Vládě a buržoům by to příliš usnadnilo prodloužení výjimečného zákona;[231] *umírnění* v naší straně (velmi početní mezi předáky, velmi málo početní v masách, které jsou skvělé) by toho využili; a to je nepřípustná chyba. Demonstrace, i mezinárodní, se musí v takovém případě obětovat.

Kdypak vrátíte rukopis toho překladu?* Dejte si na tom tentokrát, prosím vás, opravdu záležet. Musí se to absolutně udělat dobře, nebo vůbec ne. A kdy se bude moci začít s tiskem?** Abych si totiž mohl udělat čas na těch několik poznámek a stručnou předmluvu — chcete-li, udělejte tu předmluvu a pošlete ji sem. Chtěl jste na mně, abych Vám dal přednost před německým vydáním; od toho mám ale úplný rukopis první části, a v Curychu tisknou hned, jakmile dostanou rukopis do rukou.

S revizí toho německého textu a s anglickým „Kapitálem" mám plné ruce práce a chtěl bych tedy vědět, jak se zařídit, abych neztrácel zbytečně čas. Musím se totiž už jednou dostat k tomu

* francouzského překladu Marxova článku „O Proudhonovi".
** francouzského vydání „Bídy filosofie".

2. dílu*, a teď mi oznamují z Curychu, že by mělo vyjít 2. vydání mého „*Dühringa*“[216] a 4. vydání „Selské války“[232] — a to znamená nové revize a nové předmluvy! Vida, co vynesl — panu Bismarckovi a mně — zákaz mých knížek v Německu!

Starý Vilém** je víceméně in extremis. Nepoznává už lidi, kteří za ním přijdou, a není už schopen ani opakovat slova, která ho učí, aby mohl odpovídat deputacím.

Nim se právě vrací z nějaké pochůzky a posílá Vám v náležitých kvantech „pozdravy“ (loves).

Váš
B. E.

5 hodin 20 min.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
‚Correspondance‘, sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Kapitálu“.
** Vilém I.

77

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 26. dubna 84

Milý Kautsky,

umínil jsem si a taky jsem to už kdekomu tady povídal, že provedu Bismarckovi nějaké darebáctví a napíšu něco (Morgana), co by prostě nemohl zakázat. Ale při nejlepší vůli — nejde to. Kapitolu o monogamii a závěrečnou kapitolu o soukromém vlastnictví jako zdroji třídních protikladů a jako nástroji k rozbití prvobytných společenství *nemohu* rozhodně napsat tak, aby proklouzla zákonem proti socialistům[34]. Jak říká Luther: Čert mě vem, ale nemůžu jinak.[184]

Nemělo by také smysl, abych o věci jen „objektivně" referoval a Morgana kriticky nezhodnotil, nevyužil nově získaných poznatků a nevylíčil všechno v souvislosti s našimi názory a dřívějšími závěry. Z toho by naši dělníci nic neměli. Tedy — buď to napsat dobře, pak to nutně zakážou — anebo padoušsky, a projde to. To druhé bych nedokázal.

Příští týden budu asi hotov (je tu zase Schorlemmer, do pondělka). Budou toho dobré čtyři archy, možná víc. Kdybyste — až si to přečtete — *chtěli* riskovat otištění v „Neue Zeit", pak krev, případně prolitá, padniž na vaši hlavu, na mne vinu nesvalujte. Jste-li ale rozumní, nebudete pro jeden článek riskovat celý časopis a dáte to raději vytisknout jako brožuru v Curychu nebo jako „Ženu"[138]. To už je vaše věc.

Domnívám se, že pro náš celkový světový názor bude tento spis zvlášť důležitý. Morgan nám umožňuje podívat se na to z docela

nového hlediska, tím že nám dává svou prehistorií dosud chybějící faktický základ. I když člověk může mít o různých podrobnostech pravěkého a „divošského" stavu lidstva ještě pochybnosti, objevem rodu je to v zásadě vyřízeno a pravěké dějiny objasněny. A proto je třeba tu věc řádně zpracovat, pečlivě uvážit, ukázat všechny souvislosti — ale také *nebrat ohled na zákon proti socialistům.*

A ještě jeden důležitý bod: musím ukázat, jak geniálně předjímal Fourier v celé řadě věcí Morgana. Fourierova kritika civilizace vystupuje v celé své genialitě teprve vedle Morgana. A to dá práci.[233]

Můj pondělní dopis[36] kvůli těm novým vydáním jsi už jistě dostal. Zařiď prosím, aby se *vůbec nic* nesázelo, dokud tam nebude můj rukopis. „Selskou válku"[232] *celou* předělám. U „*Dühringa*" se musí mj. uvést hned na začátku změny provedené ve „*Vývoji socialismu*", řada věcí se musí vylepšit a mnohé je potřeba dodat.[216]

Apropos. Leží mi tady zhruba 50 výtisků „Dühringa", můžete-li je potřebovat, pošlu vám je hned, řekněte ale, jakou cestou, aby nešly přes Německo a nebyly zkonfiskovány. To už tam budou vědět. Prosím o co nejpřesnější informace.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

78

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 4. května 1884

Milý Kugelmanne,

se zdravím jsem na tom dobře, byla to sice vleklá a nepříjemná záležitost, ale jinak nic vážného; na její vylíčení bych však spotřeboval spoustu stránek. Tvůj lístek jsem dostal, rovněž díky za tu leibniziádu[234]; bohužel nemohu se zabývat studiem takových podružných otázek, protože mám plné ruce práce s 2. dílem* a revizí překladů Marxových věcí do němčiny, angličtiny** a francouzštiny[173]. K tomu nová vydání dvou mých prací.*** II. kniha vyjde pravděpodobně zvlášť; protože jsem ale na podzim a v zimě ztratil tolik času, jsem se vším velmi pozadu a na splnění mých slibů naléhají z tolika stran, že jsem si umínil už vůbec nic neslibovat.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu".
** Jde o německé vydání „Bídy filosofie" a anglické vydání prvního dílu „Kapitálu".
*** Viz tento svazek, str. 181.

79

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

Londýn 10. května 84

Milý Lafarguu,

přikládám šek na 14 liber.

Nedostávám žádné noviny — vím tedy, co se děje, jenom ze „Standardu" a od Vás. — Vaši volební taktiku bych byl také doporučil[235] — ti lidé se utopí sami, když se nechají jednat; jen jim popusťte pořádně uzdu a určitě se sami uženou k smrti. Bernstein mi ale psal[236], že jste někoho kandidovali proti Joffrinovi, což mu nepřipadalo vhodné;* řekněte mi, jak to je, abych mu mohl odpovědět.

Děkuji za článek, je to jenom první, a já si už nepamatuji, zda jsem psal také pokračování.[237]

Z Vaillantova překladu jsem viděl jen první číslo, je dobrý a přesný, až na to, že mu někdy pokulhává vojenská terminologie.

Vaše a Devillovy přednášky jsou vynikající,[190] ale měl byste, alespoň v tom tištěném vydání, u té druhé o darwinismu do větší šíře rozvinout závěry; tahle část je jaksi přetížena spoustou materiálu, který předchází závěru a ten pak není dostatečně výrazný a není také dost rozvinut v podrobnostech. Třetí přednášku jsem ještě nečetl. Jakmile budou v Curychu hotovi s překladem „*Bídy filosofie*"[215], navrhnu jim, aby vydali ty přednášky německy.

Budu končit, musím dodělat důležitou věc: „Původ rodiny,

* Viz tento svazek, str. 194.

soukromého vlastnictví a státu“ — doufám, že to budu mít koncem příštího týdne z krku — a do té doby musím zkrátka dřít.

Dejte pusu Lauře za mne a za Nim, která Vám posílá také jednu.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

80

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

[Londýn] 17. května 84

Milý Edo,

rukopis dnes dokončím, ale musím ho ještě zrevidovat a vypilovat, což zabere několik dní. Pak vám ho pošlu. Myslím, že Kautsky dá tu kapitolu o rodině (minus monogamie)[238] na zkoušku do „Neue Zeit", a jako celek to vyjde samostatně. Kde a jak, to mi můžete navrhnout, jakmile to dostanete.

O pařížských volbách* a jiných věcech napíšu, jakmile budu mít čas. Teď mi nedá spát ten rukopis, nechávám kvůli němu ležet všechno ostatní, i to nejnutnější. Bude dlouhý — cca 130 hustě psaných stránek osmerkového formátu a bude se jmenovat „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".

Je čas dojít na poštu a najíst se. Pozdravuj Kautského.

Tvůj
B. E.

Od práce mě odvádí mj. to, že Pumps velmi vážně onemocněl chlapeček, moc se o něho bojím.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 194.

81

Engels Eduardu Bernsteinovi a Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 22. května 84

Milí chlapci,

posílám rukopis* bez závěrečné kapitoly, která ještě potřebuje zrevidovat. Uvidíte, že pro *veřejný* německý trh se to nehodí, uvažte, zda to vydat ve Stuttgartu pod falešnou firmou nebo rovnou v Curychu, a napište mi to. Od pruské kořalky[239] je zakázáno *všechno, na čem je mé jméno*. Půjde-li to do Stuttgartu, nerad bych, aby se to nejdřív dávalo v plen těm mudrcům, kteří tam vládnou.[240] *Korekturu* musím v každém případě přečíst sám, a tak prosím o *dvoje* obtahy na dobrém papíře se širokým okrajem, protože jinak se nedá pořádně korigovat. Příjem mi laskavě potvrďte na korespondenčním lístku. Dnes večer nebo zítra vám odpovím na vaše dopisy, nechal jsem všechno ležet, abych s tím byl hotov, teď právě musím na pohřeb Pumpsina chlapečka, který v neděli zemřel.

Váš starý
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 187.

82

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

[Londýn] 23. května 84

Milý Kautsky,

rukopis — kapitolu 1—8* — jsi už doufám dostal, poslal jsem Ti ho včera *doporučeně*. Jak jsem Ti už navrhoval, myslím, že nejlepší bude, pokud z toho něco chceš pro „Neue Zeit", vzít tu kapitolu o rodině, s výjimkou monogamie**. O monogamii se tam mluví předem dost, takže to dělá do jisté míry ucelený dojem.

Pokud jde o zákaz, psal jsem Ti už, že se ze zásady zakazuje všechno ode mne, ta „pruská kořalka"[239] znamenala pro Bismarcka osobní urážku a od té doby, co na tom Richter postavil svou kořalkovou politiku[241], už mi ten hrdina kořalky a papíru na obálky absolutně nic nedaruje. Všechny Tvoje argumenty[242] beztak padají přijetím zákona proti socialistům[243] a zákazem „Süddeutsche Post"[244], který hned potom následoval. A vláda možná začne rychle sypat zákazy, dokazuje to liberální tisk — doslova volá po tom, aby se proti nám důrazně zakročilo. Ty jako Rakušan si vůbec neumíš představit, jak uvažují hlavy, jako je Bismarck, Puttkamer a spol; k tomu musí člověk znát tu pruskou policejní státnost před rokem 48; přivést *právě ji* znovu k rozkvětu prostřednictvím zákona proti socialistům — to je hlavní motiv těch junkerských byrokratů. Všechno ostatní — vnitřní záležitosti — je druhořadé.

* „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".
** Viz tento svazek, str. 187.

Ohledně těch „Dühringů", které mi tu leží, jsem se ještě nic dalšího nedověděl.[245]

Rodbertusův „Kapitál" mám. Zdá se, že tam nic není. Jen věčně omílá pár chatrných myšlenek.

Ty archívní věci mám dobře schované a pošlu je v nejlepším pořádku zpět.[246] Jakmile budu mít z krku závěrečnou kapitolu a dám ještě doma do pořádku různé věci — knihy atd. —, pustím se do 2. dílu „Kapitálu" — přes *den*, a *večer* především zreviduji vaši „Bídu filosofie"[215], rovněž k tomu udělám poznámky a předmluvu. Tohle rozdělení je nejen praktické, nýbrž absolutně nutné, protože Marxovo písmo se nedá dlouho luštit při umělém světle, nechce-li člověk zbůhdarma oslepnout. Moje kritika Rodbertuse se bude omezovat v podstatě jen na výtku plagiátu[247] a o všem ostatním — jeho utopiích sociální spásy, pozemkové rentě, pozemkovém úvěru, jehož cílem je zprostit statkářskou šlechtu dluhů atd. — se právě jen zmíním. Zbude Ti tedy ještě dost, abys mohl pořádně setřít tohohle malého pomořanského vykořisťovatele domkářů, který by se byl možná stal druhořadým ekonomem, nebýt toho, že je z Pomořan. Od té doby, co bačkory à la Freiarsch Thüringer*, kteří dolézají za námi i za katedrovými socialisty a chtějí se pojistit na obě strany, používají „velikého Rodbertuse" proti Marxovi, a když ho teď dokonce i Adolfové Wagnerové a jiní bismarckovci povyšují na proroka kariéristického socialismu[248], nemáme nejmenší důvod brát ohledy na tuto velikost, kterou si Rodbertus sám vymyslel a Meyer vytroubil do světa (ten nemá o ekonomii ani ponětí a v Rodbertusovi měl své tajné orákulum). Rodbertus v ekonomii nedokázal naprosto nic; měl velký talent, ale zůstal vždycky jen diletantem a především nevědomcem z Pomořan a arogantním Prušákem. Dotáhl to nanejvýš k jednotlivým pěkným a správným hlediskům, ale nikdy z toho nedokázal něco udělat. Jak se vůbec může pořádnému člověku přihodit, že se stane evangeliem kariéristů bismarckovského socialismu? Tak se dějiny pomstily té uměle nafouknuté „veličině".

* Engels nazývá takto posměšně Maxe Quarcka, který psal pod pseudonymem Freiwald Thüringer.

Tvé zprávy o vnitřních záležitostech z Německa jsou vždycky velmi vítané.

Ale teď musím psát Edovi.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

83

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[249]

Londýn 23. května 84

Milý Edo,

doufám, že Tvá obchodní cesta byla nakonec přece jen korunována úspěchem. Myslím si, že jde především jen o to svést ty pány ze staré stopy; jakmile se to podaří, dá se zas částečně používat té staré cesty. O ostatní se postará hloupost policie.[250]

Rodbertusův „Normal-Arbeitstag" jsem si objednal, je ale rozebrán. Kdybys mi to mohl poslat — přirozeně jen půjčit — byl bych rád, protože tam uvádí jedinou autentickou verzi svých návrhů reforem pro dělníky. — Čísla starého „Social-Demokratu" Ti posílám *doporučeně* zpátky, protože jsem přišel na to, že je má Lessner. Překlad, na kterém jsme se měli dohodnout s Lafarguem, je ještě ve hvězdách*, a proto jsem si tu originál ponechal; teď to mohu přirozeně vrátit.

Byl tady Singer, a já mu řekl mj. svůj názor na taktiku při užších volbách. Pokládám totiž za nesmysl chtít vytyčit nějaké ve všech případech platné pravidlo, to se v praxi stejně nikdy nedodrží. Máme tady v rukou velkou moc, která zůstane totálně nevyužita, jestliže vyhlásíme neúčast na volbách ve všech těch případech, kdy se nikdo z našich užších voleb neúčastní. Ve skutečnosti v takových případech přece vždycky živelně vznikaly volební dohody, např. se středem[251]: my pro vás budeme hlasovat *tady*, jestliže vy pro nás budete hlasovat *tam*, a tak jsme získali lecjaký mandát. Samozřejmě

* Viz tento svazek, str. 164—165.

se při tom dělají i hlouposti, ale ty se dělávají vždycky, a to není důvod, abyste se dopustili hlouposti ještě větší. Řekl jsem mu dokonce, že např. v místech, jako je Berlín, kde volební boj probíhá takřka jen mezi námi a pokrokáři[85], není vyloučeno ani uzavírání dohod *před* hlavními volbami: vy nám přenecháte tyhle volební obvody, my vám zas tyhle — přirozeně jen tehdy, dá-li se počítat s tím, že se to dodrží. Hloupé mi jen připadá, chtít na sjezdech předem vytyčovat pravidla platná obecně pro taktiku v případech, které teprve nastanou.

Jsem vlastně rád, že byl zákon proti socialistům prodloužen[243], a *ne* zrušen. Liberální šosák by byl při volbách pomohl konzervativcům[252] k velkému vítězství; aby zachránil zákon proti socialistům, skočí ochotně nejen do ohně a do vody, ale i do nejhlubší žumpy. A výsledkem by byl pak ještě krutější zákon proti socialistům. Soudě podle současné situace, byl prodloužen zřejmě naposledy, a jestli starého Viléma* sklátí jeho ledvinová kolika, přestane zákon brzy prakticky existovat. Cenu má i to, že se Německá svobodomyslná strana[253] a střed tak důkladně zostudily při hlasování[254], ale ještě důležitější je bismarckovské právo na práci[255]. Od té doby, co se toho chytil tenhle popleta, máme naději, že se zbavíme těch vzdychalů à la Geiser[118]. Ostatně člověk musí být Bismarckem, aby provedl takovou hloupost tváří v tvář vzrůstajícímu dělnickému hnutí, které nelze potlačit ani výjimečnými zákony. Doposud se ho naši správně snažili přitisknout ke zdi požadavkem, aby své sliby uskutečnil; až se Bismarck ještě víc zaplete (což ale určitě nebude jen tak brzo), skončí celé to chvástání — pruskou policajtštinou. Jako volební program mu ta prázdná fráze čerta pomůže.

Právo na práci vymyslel Fourier, ale u něho se uskutečňuje jen ve falanstéře[256], předpokládá tedy její přijetí. Fourierovci — pokojní šosáci z „Démocratie pacifique", jak se jmenoval jejich orgán — se oháněli touto frází právě proto, že zní tak nevinně. Pařížští dělníci z roku 1848, kteří měli v teoretických otázkách velký zmatek, se na ni dali nachytat, protože vypadala tak prakticky, naprosto ne utopicky, a zdála se tak snadno uskutečnitelná. Vláda ji uskutečnila — jediným způsobem, jakým ji může usku-

* Viléma I.

tečnit kapitalistická společnost — formou nesmyslných národních dílen[257]. Právě tak bylo za krize v bavlnářském průmyslu v letech 1861—64 tady v Lancashiru uskutečněno právo na práci v podobě obecních dílen. A v Německu je rovněž uskutečňují formou pracovních kolonií, v kterých se dělá o hladu pod karabáčem a pro které teď horuje německý šosák. Když se ale právo na práci zdůrazňuje jako *zvláštní* požadavek, *nedá* se ani jinak uskutečnit. Na kapitalistické společnosti se chce, aby toto právo uskutečnila. Ale ona je může uskutečnit jen v mezích *svých* existenčních podmínek, a žádá-li se *na ní* právo na práci, tak se žádá za daných určitých podmínek, žádá se vlastně zřizování národních dílen, robotáren a pracovních kolonií. Má-li požadavek práva na práci *nepřímo* zahrnovat požadavek převratu kapitalistického způsobu výroby, je to za dnešního stavu hnutí zbabělý krok zpět, ústupek zákonu proti socialistům, fráze, která nemá jiný účel než dělníky dezorientovat a ztížit jim pochopení cílů, o které mají usilovat, a podmínek, za kterých jich jedině mohou dosáhnout.

V Paříži se naši fakticky řídili při volbách do městské rady taktikou, kterou jsi požadoval, a postavili Dereura proti Joffrinovi jen proto, že proti němu ze začátku nestál žádný oportunista[258], opozice tu tedy byla takřka namístě. Teprve pak vystoupil Simoneau; a Guesde ihned požadoval, aby Dereure odstoupil, jenže k tomu scházela odvaha, a tak Dereure náramně pohořel. Naproti tomu Vaillant zvítězil ve svém obvodu nad posibilistou[259], Reties byl ochlasta (poivrard) s tou nejhorší reputací a po zásluze propadl. A že Joffrin v užších volbách propadl, není vinou našich lidí, ale těch jeho. Bude ostatně nutné vystupovat proti posibilistům tak dlouho, dokud se s našimi při volbách nedohodnou; dokud ze sebe dělají bez okolků dělnickou stranu par excellence, nutí naše lidi k přímé opozici. Tedy buď — anebo. To závisí pouze na nich.

Pokud jde speciálně o Joffrina, byl jeho program tak vlažný a mizerný, že ani radikálové proti němu nikoho nekandidovali, protože se prý Joffrinův program v hlavních věcech kryje s *jejich!*

Zdejší „Justice" je týden od týdne horší.

Tvůj

B. E.

Do „Dühringa“ se také pustím.[216] Kdy byste asi tak chtěli začít s tiskem? Jakmile si k tomu jednou sednu, mohu urazit naráz 6—8 archů, i když právě na začátku bude třeba hodně revidovat.

„Selská válka“ bude úplně nová, až na ten vojensko-historický výklad[232]. K tomu jsem si v posledních letech prostudoval spoustu materiálu, přijde do toho pořádná část německých dějin. Jen co dodělám „Dühringa“!

V plném znění otištěno poprvé v knize „Die Briefe von Friedrich Engels an Eduard Bernstein“, Berlín 1925

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

84

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 26. května 1884

Moje milá Lauro,

od té doby, co jsme dostali Tvůj dopis z 15., jsme prožili těžké časy. 18. zemřel Pumpsin chlapeček a 22. měl pohřeb. Dostal černý kašel, bronchitidu, křeče a záškrt; už týden před smrtí byla jen malá naděje, že zůstane naživu. Předpokládal jsem, že Vám Pumps nebo Percy napsali, a oni se asi zas spoléhali, že Vás vyrozumím já; ale já jsem právě dodělával tu svou věc*, kvůli které jsem odložil i nejnaléhavější korespondenci — a dokončil ji, jak si umíte představit, s nejrůznějšími překážkami. Už je to ale hotové, poslední archy expeduji zítra. Jak dlouho bude ovšem trvat tisk, to nevím.

Je mi líto, že se nechceš pustit do toho „Akumulačního procesu kapitálu".** Rozmysli si to ještě. Bojím se, že to bez pomoci odjinud nesvedeme, a po pravdě řečeno důvěřuji té pomoci, kterou snad získám tady, pramálo. Aveling má nejlepší vůli, ale má překládat látku pro něj cizí z němčiny, kterou nezná, do angličtiny, kterou nezná také; kdyby to byly přírodní vědy, vypořádal by se s tím snadno, ale ta politická ekonomie a fakta z průmyslu, kde nezná ani ty nejběžnější termíny! A Sam, který dělá tu první kapitolu mnohem líp, než jsem očekával, si dává tolik načas. A přitom je den ze dne nutnější to vydat, a Kegan Paul a spol., se kterými se doufám brzo dohodnu, na nás naléhají; když jim ale nebudu moci slíbit kompletní rukopis řekněme na listopad, nemohu ani dobře

* „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".
** Viz tento svazek, str. 178.

nic dohadovat. Mohla bys to zkusit s několika stránkami, abys viděla, jak Ti to jde. Německo-anglický slovník by nebyl k ničemu; slova, která bys musela hledat *Ty*, bys tam stejně nenašla; mohla bys je vynechat a já bych je doplnil, budou to většinou odborné nebo filosofické termíny.

Paulovy přednášky[190] mají velký úspěch, „*New Yorker Volkszeitung*" je pravidelně otiskuje; myslím, že ve vlastním překladu. Kdyby Francouzi měli dva tři lidi, kteří by chtěli a mohli takhle zpracovávat německé publikace, nesmírně by jim to prospělo. Tuším, že Paul bude mít tisíc chutí přeložit ten můj „Původ rodiny atd.", až bude venku, jsou tam právě věci z jeho oboru; jenže jestli se do toho pustí, bude muset brát německá slova v jejich vlastním významu a ne v tom, který jim sám ráčí dát, protože já nebudu mít vůbec čas na tom pracovat. Musím teď začít s 2. dílem „Kapitálu" a dělat na něm za denního světla, večery si nechám na revizi různých překladů, které už tu mám nebo které jsou na obzoru. Ta věc, kterou jsem právě dodělal, bude na nějakou dobu má poslední samostatná práce. Řekni laskavě Devillovi, že jsem zatím neměl čas přečíst si jeho poslední přednášku, ale že to udělám ještě tenhle týden a doufám, že je tak dobrá jako ty předcházející.[260]

Teď už musím končit, je jedenáct pryč a Nim chce jít spát, má „bolesti v celém těle", tj. lehký svalový revmatismus z nachlazení, a musí čekat u dveří, dokud dopis nehodím, protože Annie už leží. A tak, abych Nim dlouho nezdržoval od zaslouženého odpočinku (trochu si právě schrupla v křesle), doufám, že omluvíš to prázdné místo dole.

Mimochodem, zdá se, že Liebknecht byl v Paříži; německé noviny uvádějí ty nejpodivnější věci o jeho záhadném počínání a také o tom, že prý mluvil na nějakém banketu spolu s tím mamlasem Leclèrem.[261]

Pusu od Nim a Tvého upřímného

B. Engelse

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

85

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 5. června 84

Milý Edo,

byl jsem týden u moře.[262] Tam jsem se hrozně řízl do ukazováčku na pravé ruce, takže mohu psát jen málo a špatně. Kautsky musí tedy počkat, protože „Sozialdemokrat" je důležitější než „Neue Zeit", u které navíc nezáleží na tom, jestli se tam ozvu nebo ne. Všechny kroky Kautského, pokud mě o nich informoval a pokud jsem s to posoudit situaci, pokládám ostatně za naprosto správné.[263]

Se „Sozialdemokratem" to je poněkud jinak. Od té doby, co se páni vzdychalové[118] fakticky spojili ve stranu a mají ve frakci většinu, od té doby, co rozpoznali a využívají sílu, kterou jim dává zákon proti socialistům[84], pokládám za naši dvojnásobnou povinnost držet všechny *naše* mocenské pozice pevně až do posledního dechu; především mocenskou pozici v „Sozialdemokratu", která je nejdůležitější.

Tihle lidé *žijí* ze zákona proti socialistům. Kdyby se zítra naskytla možnost svobodné diskuse, byl bych pro to přejít okamžitě k útoku, a pak by bylo brzo po nich. Dokud ale není možné svobodně diskutovat, dokud ovládají všechen tisk vydávaný v Německu a jejich počet (mají většinu „předáků") jim plně umožňuje těžit z drbů, intrik a tajného pomlouvání, dotud se podle mého názoru musíme *my* vyhnout všemu, co by rozkol, tj. *vinu* na rozkolu, svalilo na nás. To je obecné pravidlo pro boj ve vlastní straně, a je dnes aktuálnější než kdy jindy. Rozkol se musí udělat tak, abychom

my vedli dále starou stranu a oni vystoupili nebo byli vyhozeni.

Dále jde o dobu. Teď je všechno na *jejich* straně. Nemůžeme jim zabránit v tom, aby nás po rozkolu v Německu špinili a pomlouvali, vydávali se za představitele mas (vždyť masy přece *volí* je!). My máme pouze „Sozialdemokrat" a zahraniční tisk. Oni si mohou zjednat auditorium, my jen s potížemi. A jestliže teď dáme dokonce podnět k rozkolu *my*, řekne celá masa straníků, ne neprávem, že to my jsme vyvolali roztržku a dezorganizovali stranu v době, kdy se pracně a v nebezpečné situaci teprve reorganizuje. Pokud se tomu můžeme vyhnout, měl by se rozkol — zastávám stále ten názor — ještě oddálit, dokud nenastane v Německu nějaká změna, která nám dá větší akční prostor.

Nebude-li přesto možné se rozkolu vyhnout, nesmí mít osobní ráz, nesmí to být žádná individuální srážka (nebo něco, co by se dalo jako takové vyložit) např. mezi Tebou a stuttgartskými, nýbrž musí k němu dojít na základě zcela určité principiální otázky, tj. v tomto případě kvůli porušování programu. Ať už je ten program[264] jakkoli neslavný, najdeš v něm, když si ho trochu prostuduješ, dostatek bodů, o které se budeš moci opřít. O programu nemůže ale frakce rozhodovat. Dále musí být rozkol připraven tak, aby s ním souhlasil alespoň Bebel a šel okamžitě s vámi. A za třetí musíš vědět Ty, co chceš a *můžeš* dělat, až rozkol nastane. Dopustit, aby „Sozialdemokrat" přešel do rukou těchhle lidí, by znamenalo zostudit německou stranu před celým světem.

Netrpělivost, to je v takovém případě to nejhorší; okamžitá rozhodnutí diktovaná vášní se nám vždycky zdají hrozně ušlechtilá a hrdinská, vedou ale zpravidla k hloupostem, o čemž jsem se stokrát z vlastní praxe přesvědčil.

Tedy: 1. oddalovat rozkol, jak to jen půjde; 2. nebude-li možné se mu vyhnout, zařídit to tak, aby ho vyvolali *oni*, 3. mezitím všechno připravit, 4. nedělat nic, aspoň ne bez Bebela a pokud možno ani bez Liebknechta, který se zas polepší (snad *až příliš*), jakmile uvidí, že rozkol je nevyhnutelný, a 5. držet mocenskou pozici v „Sozialdemokratu" envers et contre tous* až do posledního dechu. To je můj názor.

* proti všem.

Že se ti pánové na vás dívají „z vysoka", to jim přece můžete tisíckrát oplatit. Pro pádnou odpověď nemáte přece obyčejně daleko a určitě dokážete dát těm mezkům najevo dostatek pohrdání a ironie, aby jim přešla chuť na podobné věci. S takovými nevzdělanými a na svou nevzdělanost nafoukanými lidmi není zapotřebí vážně diskutovat, stačí je ironizovat a usazovat jejich vlastními slovy atd.

Nezapomeň také, že až půjde do tuhého, budu mít svázané ruce ohromnou spoustou svých pracovních závazků a nebudu mít tedy čas, abych se mohl angažovat tak, jak bych třeba chtěl.

Byl bych také rád, kdybys mi místo všeobecných stížností na ty šosáky řekl nějaké podrobnosti o tom, *co* jim vlastně není vhod a *co* chtějí. Notabene — čím déle s nimi budeš jednat, tím víc materiálu Ti přece proti sobě dají!

Napiš mi, jak dalece se mohu o těch věcech zmínit v korespondenci s Bebelem, musím mu teď někdy napsat, a odkládám to až na pondělí 9. t. m., do té doby mohu mít od Tebe odpověď.

Pozdravuj Kautského.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Die Briefe von Friedrich Engels an Eduard Bernstein", Berlín 1925

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

86

Engels Augustu Bebelovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 6. června 84

Milý Bebele,

Tvůj dopis ze 4. t. m. jsem dostal a přílohu pošlu. Nepíšeš, zda jsi dostal můj doporučený dopis z 21. dubna[36], v kterém jsem Ti vracel *rozlepenou obálku* Tvého dopisu z 18. dubna. Jestliže byl zachycen, byl by to už druhý důkaz, že na poště řádí stieberovština.[265]

Kdyby šlo všechno podle přání konzervativců[252] a liberálů[266] a podle toho, po čem prahne v duchu i pokrokový[85] filistr, byl by ovšem zákon proti socialistům[34] už dávno v Německu věčnou institucí a takovou by také zůstal. To se ale může stát jen tehdy, jestliže se ve světě nic zvláštního nestane a všechno zůstane při starém. Přes všechna ta filistrovská přání by zákon totálně propadl, kdyby přítel Bismarck nenasadil obě své poslední a nejsilnější páky: přímý Lehmannův* zákrok[220] a pohrůžku rozpuštěním[267]. Nemusel by to tedy být ani příliš silný otřes momentálně tak klidného statu quo, aby se s tím vším skoncovalo. A takový otřes podle mého názoru určitě přijde, dřív než ty dva roky uplynou.

Bismarck nás, pravda, poprvé *doopravdy* vypekl, když opatřil Rusům 300 miliónů marek.[194] To carovi pomůže na pár let proti *akutnímu* nedostatku peněz a tím se odstraní pro nejbližší dobu největší nebezpečí, tj.: že by musel svolat stavy, aby mu povolily peníze, jako tomu bylo roku 1789 ve Francii a roku 1846 v Prusku. Aby revoluce v Rusku nebyla oddálena o několik let, to by muselo

* Viléma I.

buď dojít k nějakým nepředvídaným komplikacím, nebo vybuchnout pár nihilistických bomb. Ani v jednom tom případě nelze předem nic odhadnout. Jisté je jen to, že nedávný manévr s půjčkou se nedá opakovat.

Doma nás naproti tomu čeká, jak sám říkáš, změna na trůně, a ta jistě všechno zviklá v základech. Je to zase tak jako v roce 1840, než zemřel starý Bedřich Vilém III. Stará tradiční politická stagnace připoutala k sobě tolik zájmů, že filistři jako celek nebaží po ničem jiném víc, než aby trvala do alelujá. Se starým monarchou* zmizí ale základní pilíř a celá ta umělá klenba se zhroutí; ocitnou-li se tytéž zájmy ve zcela nové situaci, najednou se ukáže, že svět vypadá dnes docela jinak než včera a že je nutné hledat nové opory. Nový monarcha** a jeho okolí mají plány, s kterými nemohli dlouho vyrukovat; veškerý vládnoucí personál i personál schopný vládnout se rozroste a změní; úředníci budou za nových poměrů dezorientováni, nejistota, co bude v budoucnu, kdo se dostane zítra či pozítří k veslu, rozloží činnost celé vládní mašinérie. Ale to my právě potřebujeme. Jenže dostaneme víc. Za prvé je totiž jisté, že nová vláda bude mít zpočátku liberalistické tendence, pak se ale brzo začne bát sama sebe, začne kolísat a nakonec tápat tu i onde, žít z ruky do úst a přijímat podle potřeby protichůdná usnesení. Nehledě na všeobecné účinky takového kolísání, co bude ze zákona proti socialistům, bude-li se plnit za takových poměrů? Sebemenší pokus o „poctivé" plnění ho postačí připravit o účinnost. Buď se bude muset uplatňovat jako teď, tj. na základě vyslovené policejní zvůle, anebo se bude všude porušovat. — To je jedna věc. Druhá je však to, že pak zas konečně ožije měšťácké politické kramaření, oficiální strany přestanou být jedinou reakční masou, jakou jsou teď (což pro nás není žádný zisk, naopak nám to vyloženě škodí), znova se začnou navzájem doopravdy potírat a bojovat také o politickou nadvládu. Pro nás je obrovský rozdíl, zda budou mít šance na to, dostat se k veslu nejen národní liberálové, ale i svobodomyslní z řad stoupenců korunního prince, nebo zda, jak se to děje teď, budou za způsobilé k vládě uznáni

* Vilémem I.
** Korunní princ Bedřich Vilém.

jen svobodní konzervativci. Nikdy neodvrátíme masy od liberálních stran, dokud tyto strany nebudou mít příležitost blamovat se v praxi, dostat se k moci a ukázat svou neschopnost. Jsme pořád ještě, jako roku 1848, opozice budoucnosti, a proto potřebujeme, aby u vesla byla nejextrémnější z nynějších stran, a pak se můžeme proti ní postavit jako opozice současnosti. Politická stagnace, tj. bezúčelný a bezvýchodný boj oficiálních stran jako teď, nám nemůže natrvalo prospívat. Zato ale stupňující se boj těchto stran, kdy se těžiště bude ponenáhlu přesouvat doleva. Tak je tomu teď ve Francii, kde má politický boj jako vždy klasickou formu. Vlády, které se střídají, jdou stále více doleva, už je na obzoru Clemenceauův kabinet; nebude to ještě nejextrémnější buržoazní vláda. Každým posunem doleva dostává se dělníkům nových ústupků (viz poslední stávku v Denainu[268], kde poprvé *nezakročilo* vojsko), a co je důležitější, stále víc se připravuje pole pro rozhodující bitvu, postavení strany se ujasňuje a vyhraňuje. Pokládám tento pomalý, ale nezadržitelný vývoj francouzské republiky k jeho nezbytnému konečnému důsledku — rozporu mezi radikální, socialisticky se tvářící buržoazií a opravdu revolučními dělníky — za jednu z nejdůležitějších událostí a doufám, že to tak půjde dál; a jsem rád, že naši lidé v Paříži nejsou ještě natolik silní (zato jsou tím silnější na venkově), aby je síla revoluční fráze svedla k pučům. — Vývoj ve zmateném Německu neprobíhá ovšem tak klasicky čistě jako ve Francii; na to jsme opravdu příliš zaostali a všechno prožíváme teprve tehdy, když se to už jinde přežilo. Ale přes veškerou ubohost našich oficiálních stran je pro nás jakýkoli politický ruch mnohem příznivější než nynější politický mrtvolný klid, kdy se nic neděje, až na to, že se intrikuje a pletichaří v zahraniční politice.

Rychleji, než jsem si myslel, spustil přítel Bismarck kaťata a ukázal shromážděnému lidu pozadí svého práva na práci[255]: anglický zákon o chudině ze 43. roku Alžbětina panování včetně bastil, kterými to vylepšili v roce 1834.[269] Jaká radost pro Blose, Geisera a spol., kteří už dlouho rajtují na právu na práci a zřejmě si už namlouvali, že toho Bismarcka nachytali *oni*. A když už jsem se dostal k tomuhle tématu, nemohu Ti zamlčet, že mě vystupování těch pánů v říšském sněmu — dá-li se to posoudit podle těch

špatných referátů v novinách — a v jejich vlastním tisku přesvědčuje stále víc o tom, že alespoň *já* s nimi ani v nejmenším nejsem na jednom břehu a že s nimi nemám nic společného. Tihle údajně „študovaní" filantropové, ve skutečnosti naprostí ignoranti, kteří se zuby nehty brání jakémukoli vzdělání, které přes Marxovo a mé dlouholeté varování nejen pustili do křesel v říšském sněmu, ale dokonce jim tam pomáhali, ti si podle mne stále víc uvědomují, že mají ve frakci většinu a že mají — jako ti, kteří se rozplývají vděčností pokaždé, když jim Bismarck přece hodí nějaký ten drobeček státního socialismu — maximální zájem na tom, aby zákon proti socialistům byl zachován, nanejvýš aby byl proti takovým loajálním lidem, jako jsou oni, uplatňován mírnou formou; v tom však vládě brání pouze lidé jako Ty a já, protože kdyby se nás zbavili, mohli by celkem snadno dokázat, že kvůli nim není zákona proti socialistům zapotřebí. Ta jejich abstence a vůbec celé vystupování kolem dynamitového zákona[270], to bylo také příznačné. Jaké to ale bude v příštích volbách[271], jestliže těmhle lidem připadnou, jak situace nasvědčuje, nejspolehlivější volební obvody?

Je to velká škoda, že teď budeš, v těch kritických měsících před volbami, tak dlouho pryč, určitě bychom si měli sem tam co říci. Snad bys mi mohl aspoň sdělit adresu, odkud by ti posílali moje dopisy; a doufám také, že mi ze své cesty napíšeš občas nějakou tu zajímavost.

Až na to, že se ty měšťácké študované elementy ve straně asi dávají stále víc a víc dohromady, nebojím se vůbec o další vývoj. Byl bych také rád, kdybychom se mohli vyhnout rozkolu, dokud nebudeme mít volné pole. Jestliže to ale musí být — a o tom musíte rozhodnout vy — budiž!

Vyjde mi teď práce o „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu", pošlu Ti ji, jen co bude venku.

Tvůj starý

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

87

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 20. června 84

Milý starouši,

tak Ti oznamuji, že jsem Ti dnes poslal poštou pět liber a doufám, že až dostaneš tohle psaní, které posílám další poštou, budeš už mít v ruce oznámení z pošty. Už delší dobu jsem číhal na chvíli, kdy se mi podaří tu částku uvolnit, a jsem rád, že se to teď podařilo.

Dlouhý dopis Ti ale bohužel napsat nemohu, protože vysedávat za psacím stolem mi při mém zdravotním stavu škodí a mám to tudíž zakázáno. Trochu jsem si tím bohužel to zdraví zase pošramotil; měl jsem moc práce; ale odpočinek vleže, kterému už zase pár dní plně holduji, to zase brzy spraví. Diktuji teď druhý díl „*Kapitálu*", dost rychle to prozatím přibývá, ale je to nekřesťanská práce a bude to chtít hodně času a místy také hodně přemýšlení. Naštěstí mám hlavu úplně v pořádku a dokonale schopnou práce, jak Ti to snad dokáže knížka o „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu", která teď někdy vyjde. Myslím si, že do konce roku vyjde i druhá kniha „Kapitálu" a třetí napřesrok.

O svatodušních svátcích jsem byl týden u Borkheima[262], stále ještě leží ochrnut na půl těla, třikrát denně vstává, aby se najedl a trochu psal — píše svůj životopis[272]; je tak veselý a dobře naladěn, že je to v té jeho situaci až zázrak, chvílemi se ale přesto hrozně nudí. Navíc nemůže číst nic, co by ho příliš unavovalo, ale to nedělal ani předtím. Posílám mu sem tam knížky a podobně. Často se na Tebe vyptával a vůbec jsme hodně rozprávěli o Tobě a o starých časech.

Mezi Marxovými papíry jsem našel několik vojenských pochodových deníků apod. o německých kolonách ve Švýcarsku, patří zřejmě k těm papírům, o nichž ses zmiňoval.[121] Snad se toho najde ještě víc. Všechno je tu v bezpečí, ale také ještě v hrozném nepořádku. Zatím budu muset všechnu tu korespondenci atd. složit do nějaké velké bedny, dokud nebudu mít čas, abych to roztřídil a uspořádal. Teď se musí v první řadě přepsat čitelně závěrečné díly „Kapitálu" a připravit text do tisku. Ani jedno, ani druhé nemůže udělat nikdo jiný než já. Kdybych snad ještě před tím natáhl bačkory, nedokázal by nikdo jiný rozluštit ty věci, které častokrát po sobě neuměl přečíst ani sám Marx, nýbrž jen jeho žena a já. Dopisy jsou naproti tomu napsány tak, že je přečtou i jiní.

Za čtyři měsíce budeme mít v Německu volby.[271] Doufám v to nejlepší. Mezi předáky je hodně bábovek, ale masám skálopevně věřím.

Tvůj starý
B. Engels

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

88

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 21. června 84

Milý Kautsky,

doufám, že ses už vrátil ze své cesty do Salcburku[273] a že mi budeš moci brzo sdělit něco o tom, jak skončila ve Stuckertu* na březích Neckaru aféra s „Neue Zeit“[263]; podle toho, co mi píšou Eda i August, přece jen ti páni mudrci[240] mezitím poněkud zkrotli. Také by snad bylo na čase, abych se dověděl něco definitivního o osudech svého rukopisu**. Eda napsal pár řádek tužkou, slíbil napsat víc, splnil = 0.

Váš rukopis[215] tu ještě leží, zatím jsem se k němu nedostal, a sice z tohoto důvodu. Když jsem dodělal rukopis**, byl jsem jako na jehlách, než jsem se pustil do II. dílu „Kapitálu“. To se stalo. Měl jsem v úmyslu revidovat váš překlad a anglický překlad (I. dílu „Kapitálu“) po večerech. Ale přepočítal jsem se. Dřel jsem od velikonoc jako mezek, vysedával často 8—10 hodin za psacím stolem, a tahle poloha těla mi přivodila částečně zase moje staré potíže — tentokrát ale chronicky, ne už v té subakutní formě jako dříve. Sedět za stolem mám tedy zase zakázáno, až na pár výjimek. Sáhl jsem tedy k hrdinskému prostředku: angažoval jsem Eisengartena, abych mu rukopis diktoval, a dřu s ním od začátku týdne každý den od 10 až do 5, přičemž ležím na pohovce a viditelně (hloupé slovo, vidět není nic, pouze cítit) se zotavuji, i když přirozeně pomalu. Jde to nad očekávání dobře. Eisengarten je in-

* Stuttgartu.

** „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“.

teligentní a pilný a dělá to s chutí, zvlášť proto, že právě zdolává třetí vydání I. dílu. Rukopisy ale bývají většinou v takovém stavu, že musím večer co večer nadiktovaný text ještě zpracovat, abych dal dohromady aspoň předběžnou verzi. To mi teď zabírá všechen volný čas. Ale myslím, že se to zlepší, protože právě přicházíme k původnímu evangeliu z doby před rokem 1870, a to se nebude muset tolik revidovat. Navíc bych nemohl Váš rukopis dost dobře redigovat *vleže*. Máte-li ale naspěch, tak si čas k tomu najdu a postupně to udělám. Ovšem mohl bych to udělat pouze v tom případě, resp. bych byl nucen, kdybyste to měli brzo celé hotové. Pak udělám — pokud ne dříve — i předmluvu o Rodbertusovi*.

Pokud jde o Tvé stížnosti na ty študované, nechci se k tomu v jednotlivostech vracet, znám tyhle šosáky v různých podobách už 40 let a Edovi jsem už podrobně napsal, co si o nich myslím**. Hlavní je nedat si od nich nic líbit, ale zachovat přitom nebeský klid.

Dynamitníci teď konečně objevili to pravé. Jde o to, vyrvat starou společnost i s kořenem a přitom se ukáže, že tím kořenem je vlastně ocas. Naplněni touto hlubokou pravdou přišli konečně na to, kde popadnout věc za pravý konec — a vyhodili do povětří pisoár.[274]

Přitom mně napadá, že za tou ženevsko-carougeskou „Explosion" nevězel nikdo jiný než ten italský špicl Carlo Terzaghi, kterého jsme odhalili už v „Alianci socialistické demokracie"![275]

Tady se dávají vypovězení rakouští anarchisté[276] dohromady s ordinérními německými žebráckými spolky, které tu existují už dlouho. Jeden z těch lidí ze mne podvodně vylákal podporu, byl ale odhalen, a když se tu dnes objevil podruhé, hned jsem ho vyhodil.

2. kniha „Kapitálu" mi dá ještě víc zabrat než první, alespoň na začátku. Jsou to ale nádherné rozbory, které lidem teprve osvětlí, co to jsou peníze a kapitál, i ledacos jiného.

* „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'".
** Viz tento svazek, str. 198–200.

Teď si ale musím zase lehnout. Až na ty lokální potíže jsem zdráv jako řípa a hlavu mám v naprostém pořádku.

Zdravím Edu.

Tvůj
B. E.

Neděle 22.

Dodatečně: Hyndman chce *skoupit* celé to zdejší malé hnutí. Udělal, co mohl, aby „To-Day" zruinoval. Bax, který do toho vrazil peníze, se přepočítal a brzy bude na suchu. Hyndman, který je bohatý a ještě disponuje prostředky velmi zámožného, ale politicky neschopného nadšence pro umění, Morrise, pak buď vezme „To-Day" pod svá ochranná křídla, nebo nechá list zajít. Tak či onak, chce vládnout v té říši sám. Jsem rád, že jsem se od toho distancoval. Hyndman je chytrák a dobrý obchodník, ale povrchní a zarputilý John Bull a jeho ctižádost daleko přesahuje jeho talent i jeho výsledky. Bax a Aveling mají nejlepší vůli, taky něco studují, ale všechno se to rozpadlo a tihle literáti sami nic nezmohou. Masy za nimi ještě nejdou. Teprve až se ti lidé trochu roztřídí, bude to lepší.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
·as I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

89

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 26. června 84

Milý Kautsky,

rukopis „Anti-Rodbertuse“[277] pošlu zítra doporučeně. Mám jen málo připomínek — připsal jsem na okraj několik poznámek tužkou. Jinak ještě toto:

1. Římské právo je dokonalé právo *jednoduché výroby zboží*, tedy předkapitalistického období, které však zahrnuje i většinu právních poměrů období kapitalistického. Tedy právě to, co naši měšťané v době svého vzestupu *potřebovali* a co v domácím zvykovém právu *nenalézali*.

K straně 10 bych měl více výtek. 1. Nad*hodnota* je při výrobě uskutečňované otroky a nevolníky jen výjimkou; je třeba tam napsat nad*výrobek*, který se většinou přímo spotřebovává, ale *nezhodnocuje se*.

2. S výrobními prostředky je to trochu jinak. Ve všech společnostech založených na přirozeně vzniklé dělbě práce ovládá výrobek, a tedy do určité míry i výrobní prostředek — alespoň v některých případech — výrobce: ve středověku půda rolníka, který je pouze jejím příslušenstvím, řemeslnické nářadí cechovního řemeslníka. Dělba práce znamená bezprostředně vládu pracovního prostředku nad dělníkem, i když ne v kapitalistickém smyslu.

Něco podobného se Ti přihodilo s výrobními prostředky v závěru:

1. Nesmíš tolik oddělovat *zemědělství*, a tím méně *techniku*, od politické ekonomie, jak to děláš na straně 21 a 22. Střídavý osev,

umělé hnojivo, parní stroj, mechanický tkalcovský stav jsou stejně neodlučitelné od kapitalistické výroby jako nástroje divocha a barbara od *jeho* výroby. Nástroje divocha podmiňují *jeho* společnost právě tak jako novější nástroje společnost kapitalistickou. Tvůj názor v podstatě znamená, že výroba sice určuje společenské zřízení *teď*, ale před kapitalistickou výrobou že tomu tak nebylo, poněvadž se nástroje ještě nedopustily smrtelného hříchu.

Jakmile řekneš výrobní prostředek, říkáš i společnost, a to společnost, která je těmito výrobními prostředky *spoluurčována*. Neexistují výrobní prostředky *o sobě*, mimo společnost a bez vlivu na ni, stejně jako neexistuje kapitál *o sobě*.

Jak ale dospěly k dnešní despotické nadvládě výrobní prostředky, které v ranějších obdobích, včetně období jednoduché výroby zboží, vládly ve srovnání s dneškem velmi mírně, to je třeba dokázat a Tvůj důkaz se mi zdá nedostatečný, protože se nezmiňuje o jednom pólu: o vzniku třídy, která už sama neměla žádné výrobní prostředky, tedy ani životní prostředky, takže se musela sama po částech prodávat.

U Rodbertusových pozitivních návrhů je třeba zdůraznit jeho proudhonismus — sám se přece prohlašuje za Proudhona I., který francouzského Proudhona předjímal. Má se obnovit konstituovaná hodnota, kterou Rodbertus objevil už roku 1842.[278] Návrhy přitom žalostně pokulhávají za Brayem a Proudhonovou směnnou bankou. Dělník má dostat jen čtvrtinu výrobku, ale tu má mít jistou! O tom můžeme hovořit později.

Klid (tělesný) mi skvěle svědčí, každý den je mi líp a tentokrát se musím vykurýrovat. Diktování II. knihy „Kapitálu" pokračuje výborně. Jsme už u II. oddílu — tam jsou ale značné mezery. Redakce je ovšem provizorní, ale i to se udělá. Další cesta je mi jasná, a to stačí.

Edův dopis jsem s díky obdržel.[279] S tou mou korespondencí musíte mít ale strpení, nesmím si znovu pokazit zdraví, a látka k práci i k dopisům se hrozně hromadí.

S pozdravem Váš

B. E.

„Kapitál a námezdní práci“[280] pošlu, jakmile to srovnám, možná zítra.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa“, sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

90

Engels Jevgenii Eduardovně Papricové

do Londýna

122, Regent's Park Road N. W.
[Londýn] 26. června 1884

Vážená paní,

slyšel jsem už o litografovaném časopise, o kterém se laskavě zmiňujete, ale dosud se mi nepodařilo spatřit ani jediný výtisk.[281]

Nekřivdíte poněkud svým krajanům? My oba, Marx ani já, jsme si na ně nemohli stěžovat. I když se některé školy vyznačovaly spíše svým revolučním zanícením než vědeckým bádáním, i když se leckde tápalo a tápe, ukázalo se tu na druhé straně kritické myšlení a obětavé zkoumání v oblasti ryzí teorie, důstojné národa, který zrodil Dobroljubova a Černyševského. Nemluvím tu jen o aktivních revolučních socialistech, nýbrž také o historické a kritické škole v ruské literatuře, která stojí neskonale výše než všechno, co vytvořila oficiální historická věda v tomto oboru v Německu a Francii. Ba i mezi aktivními revolucionáři nacházely naše myšlenky a ekonomická věda, přepracovaná od základů Marxem, vždy pochopení a sympatie. Je Vám jistě známo, že v poslední době byly do ruštiny přeloženy a vydány mnohé z našich prací a brzy budou přeloženy a otištěny ještě některé další, zejména Marxova „Bída filosofie". Jeho menší práce („Наемный трудъ и капиталъ")[282] napsaná před rokem 1848, patří rovněž k této řadě a vyšla pod tímto názvem.

Velmi mi lichotí, že považujete za užitečné přeložit můj „Ná-

stin atd."*. Třebaže jsem dosud trošku hrdý na tuto svou první práci z oboru společenských věd, vím velmi dobře, že je dnes úplně zastaralá a plná nejen chyb, nýbrž i „bot". Obávám se, že by způsobila více nedorozumění než užitku.

Zasílám Vám poštou výtisk „Převratu Dühringa" atd.**

Pokud jde o naše staré novinové články, těžko by se nyní hledaly. Většina z nich ztratila dnes svou aktuálnost. Až budou vydány rukopisy z Marxovy pozůstalosti a já budu mít na to čas, rád bych je vydal ve formě sborníku s poznámkami atd. Ale to je věc budoucnosti.

Nevím dobře, o jakém manifestu k *anglickým* dělníkům hovoříte. Nemáte snad na mysli „Občanskou válku ve Francii,"*** manifest Internacionály o Pařížské komuně? Ten Vám mohu poslat.

Kdyby to připouštělo mé zdraví, poprosil bych Vás o dovolení, abych Vás směl navštívit; ačkoli se *doma* cítím docela snesitelně, mám bohužel zakázáno chodit do města. Kdybyste mi chtěla prokázat čest svou návštěvou, jsem Vám k dispozici vždy okolo sedmé nebo osmé hodiny večer.

Přijměte, vážená paní, ujištění mé hluboké úcty.

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Nástin kritiky politické ekonomie".
** „Pana Eugena Dühringa převrat vědy" („Anti-Dühring").
*** K. Marx, „Občanská válka ve Francii".

91

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 29. června 84

Milý Edo,

1. vracím „Kapitál a námezdní práci". To slezské vydání potřebovalo ovšem důkladnou revizi.[280] Neměl jsem pochopitelně čas srovnat to celé s originálem, srovnal jsem jen místa, kde bylo nejvíc rozporů, ale originál tam máte, a tak to můžete udělat při korektuře.

2. Objednám ještě jeden Marxův portrét u toho člověka, který ho dělal pro mne, a pošlu vám ho. Není to křídová kresba, nýbrž zvětšená fotografie. Jak ale dopadne barevný tisk, když ten člověk Mouřenína s tou jeho zvláštní tmavou pletí nikdy neviděl?[283]

3. Balík se 40 „Převraty"* byl odeslán předevčírem na adresu: Volksbuchhandlung 3, Kasinostrasse, Hottingen-Curych, Švýcarsko, „Books, Value £ 3 Carriage *forward*"** (tj. nevyplaceně) odsud přes kontinentální balíčkovou službu, která spolupracuje s německou říšskou poštou, švýcarskou poštou a také francouzskými zasílatelstvími. Spolkové věci z Curychu sem přicházejí stejnou cestou. Balíková pošta mezi Anglií a kontinentem neexistuje, a proto také nejsou, aspoň tady, žádné „poštovní balíky po pěti kilech"; rozdělit zásilku by *tady* znamenalo zdvojnásobit výdaje; nebude-li se to dělit, pak se *tam* zásilka určitě tolik neprodraží, jako kdyby šla odtud ve 2 balíčcích.

4. Schorlemmer píše, že jeho bratr Ludwig v Darmstadtu nedostal ještě ani jedno číslo „Sozialdemokratu", ačkoli má potvrzení o předplatném. Je to tak všude nebo má zvláštní smůlu? Ať se na to, prosím Tě, podívají.

* „Pana Eugena Dühringa převrat vědy" („Anti-Dühring").
** „Knihy v ceně 3 liber št., doprava *předem*".

5. Socialistické verše, speciálně od Weertha, obstarat nemohu. Ve starém „Gesellschaftsspiegelu" Mosese Hessíčka z roku 1845 myslím nějaké jsou, ale ty už znáš. O jedné sbírce jeho básní jsem kdysi něco zaslechl, nikdy jsem ji ale neviděl. V každém případě *on* nic takového nevydal a *my* také ne.[284]

6. Archivář musí počkat, nemám čas dát do pořádku ani vlastní věci, jakmile se k tomu dostanu, budu na něho bohatě pamatovat.[285] Teď je ale především potřeba dodělat 2. díl „Kapitálu". Jde to svižně kupředu, předběžně je zredigována asi $^1/_3$ a pokračuje to tempem asi $^1/_2$ tiskového archu denně, nebo snad o něco míň. Jakmile se dostaneme k poslednímu oddílu (oběh celkového společenského kapitálu), může Eisengarten opsat s mou pomocí rukopis z roku 1878, který k tomu existuje; já zatím udělám závěrečnou redakci toho, co už je hotové. Takže to budeme mít poměrně brzo, a pak se pustíme do 3. knihy, ta je nejdůležitější.

Teprve pak se dá pomýšlet na to, že by se měly uspořádat staré rukopisy z doby před rokem 48 a připravit ve výtahu do tisku. Chuť mi k tomu nechybí, ale chce to práci, tj. čas.

I Ty tedy dospíváš nakonec k názoru, že s těmi „mudrci"[240] je možné se docela dobře vypořádat. Dal jsem si poslat pár čísel „Neue Welt", abych si aspoň ty pány prohlédl zblízka. Zatím jsem četl jen redakční korespondenci, je to drzost německých školáčků, která předpokládá velmi krotké publikum.

Jinak se nenech dráždit různými úštěpky, to je první pravidlo v boji, a pamatuj, že

Vždyť není větší krásy žádné
než hryznout nepřátele v zlosti
a mamlasy ty těžkopádné
častovat vtipnou kousavostí.[286]

Pozdravuj Kautského.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

92

Engels Sarah Allenové

do Londýna[287]

(Koncept)

[Londýn, po 6. červenci 1884]

Madame,

na Váš dotaz z 5., který jsem dostal včera a jejž jsem nemohl ihned zodpovědět, jelikož jsem nebyl doma, dovoluji si Vám sdělit, že pokládám pana E. Avelinga za zcela žádoucího nájemníka a že určitě nebudete litovat, že jste mu pronajala svůj domek.

Váš atd.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

93

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 11. července 1844

Milý Kautsky,

Eda se ještě nepochybně vyrovnává s horečkou, pozdravuj ho ode mne, taky tu něco vypiji na jeho zdraví.

Že se hamburská záležitost předala Auerovi, s tím naprosto souhlasím. Jmenoval jsem Bebela a Dietze jen proto, že jsem tomu člověku přece musel říci, *komu* chci sdělit jeho jméno; rozumí se, že vám to vůbec nijak nebrání, abyste jednali podle svého.

Ta věc s Dietzem se moc táhne. Neřekne-li ano či ne, nemůžeme už déle čekat. Záleží mi na tom, aby práce* vyšla a 2. aby to hned nebylo hromadně zkonfiskováno. Tedy dvě věci, které se pohromadě najdou jenom ve Švýcarsku. Na tisk v Rakousku by se mohlo přistoupit jen v *nezbytném případě:* 1. znamená to nový odklad a jednání; 2. práce bude *stejně* zakázána, o tom si nemusíte dělat žádné iluze**, a 3. v Rakousku může být nejen zakázána, ale i zkonfiskována (vzpomeň si na ten vídeňský případ, o kterém jsi mi vyprávěl loni na podzim). Tak s tím konečně udělejte něco kloudného.

V „Neue Zeit" to musí vypadat stále divně, jinak by byli tomu mudrci Schippelovi určitě nedovolili mluvit o „Rodbertusově-Marxově teorii" a o věcech, které „*jsou* známy už od Rodbertuse"[288]; a to bez redakční poznámky. Němci opravdu strašně upadli, když ještě nepřišli na to, že všechno, co má Marx s Rodbertusem společného, je jen *rovnostářská aplikace Ricardovy teorie*, o kte-

* B. Engels, „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".
** Viz tento svazek, str. 182—183.

ré se Marx zmiňuje na str. 49 „Bídy“[289] a která je už od roku 1827 mezi anglickými socialisty úplně běžná! To ale ještě zdaleka není nadhodnota, tak jak ji Marx určil a jak ji rozvinul v celé ekonomické vědě. Páni Angličané, a stejně i Rodbertus, si proto nedovedli s tím, co opsali od Ricarda, v oblasti ekonomiky nijak poradit; teprve Marx jde dál a převrací celou starou ekonomii.

Mimochodem. Abych mohl Rodbertuse *důkladně* rozebrat, musím mít jeho spis z roku 1842** „Zur Erkenntniss unserer Zustände“, nebo jak se to jmenuje. Ty jsi z toho citoval. Mohl bys mi to na pár dní opatřit, nebo ještě líp koupit? Podle některých citátů je to zřejmě to nejlepší — protože první — co napsal, pozdější věci jsou jenom čím dál slabší odvary.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa“, sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V orig.: 1841.

94

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 19. července 1884

Milý Kautsky,

Tvůj a Edův dopis jsem dostal teprve dnes ráno, ačkoli je na něm poštovní razítko Curych 17. 7.

S Tvými návrhy souhlasím za předpokladu, že se to teď pohne. Mohou-li číst naši dělníci latinku stejně dobře jako švabach, pak je mi přirozeně latinka milejší. Formát asi takový jako u „*Vývoje*“[18] — Bebelova „Žena“[138] byla moc velká. Myslíte-li, že se dá prodat 5000 výtisků, prosím. Tak jen do toho a pošlete mi brzo korektury. S tím Schabelitzem jste to zařídili také velmi dobře.[290]

Tak to máme za to, že jsme brali na Dietze vždycky ohled — teď nás pokládá všechny za své nepřátele!

Že má „Neue Zeit“ přestat vycházet,[291] není pro stranu žádné neštěstí. Stále víc se ukazuje, že velká většina stranických *publicistů* v Německu patří k oportunistům a tichošlápkům, kteří jsou za zákona proti socialistům[34] — ať už je jim po stránce finanční jakkoli nepříjemný — po stránce *literární* úplně ve svém živlu; oni se mohou vyjadřovat naprosto volně, a my jim za to nemůžeme dát na zobák. Už jenom zaplnit každý měsíc takovou revui vyžaduje proto obrovskou benevolenci a nese s sebou záplavu filantropie, humanismu, sentimentality a jak se ty antirevoluční nectnosti těch Freiwaldů, Quarcků, Schippelů, Rosů* atd. všechny jmenují. Lidé, kteří se ze zásady nechtějí nic naučit a dělají jen literaturu o literatuře

* Robert Schweichel.

a pro literaturu ($^{9}/_{10}$ toho, co se dnes v Německu napíše, je psaní o jiném psaní), zplodí přirozeně víc tiskových archů ročně než ti, kdo něco dřou a chtějí psát o jiných knihách teprve tehdy, když je 1. zvládli a 2. když v nich vůbec něco je, co za tu práci stojí. Tahle převaha těchto pánů v literatuře tištěné v *Německu* — a za ni vděčí jen zákonu proti socialistům — je po dobu jeho platnosti nevyhnutelná. Zato my máme mnohem pádnější zbraň v literatuře vydávané v zahraničí.

Bylo by báječné, kdybys sem zajel. Dá-li se ale tak bezpečně počítat s Newyorskými, to nevím. Avelinga přijali už před 3 měsíci jako londýnského dopisovatele*, pravidelně jim psal, ale peníze dodneška nedostal. Tady u nás se nedá nic vydělat. „Justice" ani „To-Day" neplatí, a dá-li se něco urvat v nějakém jiném listě, hned se na to vrhne celá smečka.

Jasnovidectví v „Neue Welt"[292] je to nejlepší, co se mohlo stát. Tahle „věda" vyústí vždycky v takovou absurdnost. Čím víc křiku, tím líp; tím dřív tomu bude konec. Moc jsem se nasmál, když jsem dostal Tvou dopisnici. Ještě pár takových chrabrých geiseriád, a ten člověk to musí zabalit.

Hyndmanova kniha je stejná jako ten chlap, namyšlená a nestydatá slátanina, ve které nevynechá jedinou příležitost, aby si do Marxe nezaryl (to proto, že není Angličan — Hyndman je takový šovinistický John Bull, že mu není rovno), a přitom zná sám anglické dějiny tak málo, že všechno, co se nenaučil od Němců, je **nesprávné**. Hyndmanův pád se ale blíží, skoupil sice teď za své a Morrisovy peníze celé hnutí (i „To-Day", který Bax už nemůže dál vydávat, protože mu došly finanční zdroje, a který teď Hyndmanovi plně připadl), ale jeho netrpělivost, se kterou si chce zahrát na diktátora, jeho závist vůči všem možným soupeřům, jeho tvrdošíjná snaha vyšvihnout se — to všechno vyvolalo i u jeho nejvěrnějších přátel podezření a otřáslo jeho postavením v Demokratické federaci[92]. Daleko to nedotáhne, neumí čekat. Přitom je „Justice" čím dál hloupější, doufám, že to tu s touhle *první* fází hnutí půjde rychle ke konci**, je to pořád horší a horší.

* „New Yorker Volkszeitung".
** Viz tento svazek, str. 307—309.

S tím bacillu*m* jsi hodil Geiserovi trumf[293], který ale při své hlouposti nebude snad umět využít. Oba tvary, baculus i baculum jsou běžné, a další tvary se tedy dají odvozovat od obou rodů. V biologii už ale dávno zdomácněl výhradně tvar bacillus.

Protože asi pojedu koncem tohoto měsíce nebo začátkem příštího na pár dní k moři, byl bych rád, kdybych dostal to Rodbertusovo „Zur Erkenntniss"* pokud možno *teď*. Vrátím to ihned zároveň s tím „Normal-Arbeitstag"** atd., ale musím to vidět, protože *on sám* v roce 1879 tvrdil, že Marx to použil, aniž ho citoval.[294] Vinit Marxe z něčeho takového mohou jen lidé, kteří vůbec nevědí, jakou příšernou nevědomost odhaluje takové tvrzení. Kdo četl Ricarda — a už u Smitha je dostatek míst, kde se říká totéž —, musí přece vědět, z čeho „pramení" nadhodnota, a nepotřebuje si k tomu napřed přečíst velikého Rodbertuse.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 219.
** Viz tento svazek, str. 192.

95

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

[Londýn po 21. červenci 1884]

Milý Edo,

tu přiloženou věc můžeš poslat, chceš-li, Auerovi, udělal jsem to tak kvůli tomu.

Pokud jde o rozdělení volebních obvodů[295], už jsem se proto nejednou rozčilil, ale je to tím, že se chce v čistě taktických otázkách postupovat podle všeobecných zásad, a to se dělá vždycky na sjezdech: tam je všechno prosté a jasné. Dvojnásobné kandidatury nejsou ovšem zpravidla k ničemu; když se ale počítá s tím, že nejlepší lidé projdou v nejistých volebních obvodech spíš než jiní, a když se kandidují kvůli tomu, pak se musí buď připustit, aby kandidovali na dvou místech, nebo riskovat, že nebudou vůbec zvoleni. Nemají-li tedy být vůbec žádné dvojnásobné kandidatury, pak musejí nejlepší lidé kandidovat v nejjistějších volebních obvodech. Je ale divné, že do nejistého volebního obvodu nepošlou nikdy Liebknechta, ale vždycky jen Bebela, a že Liebknecht měl např. při minulých volbách, pokud se nemýlím, *dva* docela dobré volební obvody. Nu, tomu se nedá zabránit. Nesmí se také zapomínat, že v boji je štěstí vždycky vrtkavé, a nedělat si proto velkou hlavu z toho, že to jednou jde trochu hůř.

V každém případě je jisté, že dokud máme „Sozialdemokrat", mohou si páni oportunisté dělat, co chtějí — a i kdyby dostali do rukou frakci (což by se mohlo stát, jen kdyby Bebel nebyl znova zvolen), — nebudou tím mít ještě ani zdaleka vyhráno. Co zmůžou proti masám? Ty je přece tlačí stále dál, ať se jim to líbí nebo ne. A kdyby se

těm mudrcům[240] podařilo zmocnit se i „Sozialdemokratu", netrvalo by to tak dlouho jako to první neslané nemastné období, kdy „Sozialdemokrat" podporovali zpočátku i ti lepší z „předáků", ale masy jim to obrátily naruby.

Pokud jde o Velkou Vědu toho proslaveného neateisty[296], bude moc dobře, dá-li se jí co největší příležitost, aby se mohla projevit. V „Amant de la Lune" od Paula de Kocka se vyskytuje také jeden takový záhadný učenec*; když se konečně po veliké dřině přišlo na kloub té jeho vědě, zjistilo se, že spočívá v několika tricích se zátkami. Vždyť kolik práce to už zatím stálo, než byl ten slavný muž ochoten demonstrovat nám svou vědu jen *několika* ukázkami! A jak krásně! A dostal se už k jasnovidectví.[292] Co můžeme chtít víc — pokrok to je!

Pozdravuj Kautského, taky od Schorlemmera.

Tvůj
B. E.

Vyřiď Manzovi, který mi psal, že se na portrétu pro něho, přesně takovém, jako je můj, pracuje**; dostane ho, jakmile bude hotový; nemohu ale kvůli takovým věcem běhat po tom obrovském Londýně sám, a tak jsem odkázán na jiné.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Saucissard.
** Viz tento svazek, str. 215.

96

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 22. července 1884

Moje milá Lauro,

„Pokračování zítra!"... ale já na ně pořád čekám, na to pokračování, které mi mělo vysvětlit spoustu jinak nevysvětlitelných věcí z Tvého posledního dopisu. Já jsem si ovšem myslel, že bydlíš v jedné z nejpěknějších, nejvzdušnějších, nejzdravějších atd. pařížských čtvrtí, dostatečně vysoko, aby ses povznesla nad všechny pozemské věci. A teď se najednou stěhuješ, v té zatraceně horké sezóně, Paul jede do Bordeaux, všechno je vzhůru nohama a závěr je, že nepřijedeš,[297] musíš přečkat ta vedra v Paříži a chceš ji opustit až v období, ve kterém ji Heine nejvíc obdivoval:

Ach, hvězdy,
v Paříži jsou nejkrásnější,
když se v zimě za večerů
třpytí v pouličním blátě.[298]

A tak jsme to Nim, Jollymeier, který přijel v pátek, a já co nejseriózněji probrali a dospěli jsme k jednomyslnému, i když nepříliš uspokojivému závěru: někde něco neklape.

Ať už je to jak chce, protože to *pokračování* nepřichází, doufám, že přece jen přijedeš sama a všechny ty naše spekulace rozptýlíš. Budeš-li s tím čekat, až Paul pojede do Bordeaux založit nový list, může to trvat ještě sto let. Jestliže nepojede a vy budete absolutně muset z čís. 66 na Boulevardu de Port-Royal pryč, ať shání byt a zařizuje stěhování *on*. Takže nevidím nic, co by Ti mohlo bránit

v tom, abys přijela sem — i když třeba jen na 3 neděle — a jakmile napíšeš, že přijedeš, usnadníme Ti tu cestu, jak jen budeme moci.

Tussy a Edward odjeli, slaví líbánky čís. 1, pokud se z nich právě nevrátili, velké líbánky jim začnou příští týden. Přirozeně jsme věděli už dávno, Nim, Jollymeier a já, oč jde, a měli pěknou legraci z těch ubohých neviňátek, která si stále myslela, že nemáme oči, a očekávala rabelaisovskou čtvrthodinku* se strachem. Brzy jsme jim to ale rozmluvili. Kdyby se mne Tussy byla zeptala na radu, než do toho skočila, pokládal bych asi za povinnost obsáhle jí vylíčit, jaké různé a nevyhnutelné důsledky by ten krok mohl mít, ale když už to bylo všechno hotovo, udělali nejlíp, když s tím vyrukovali hned, než mohli lidé vytloukat kapitál z toho, že se to utajuje. A to byl jeden z důvodů, proč jsem byl rád, že o tom všechno víme — abychom byli připraveni, kdyby se to nějací chytráci dověděli a přišli za námi s tou velkou novinkou. Doufám, že zůstanou spolu tak šťastni, jako jsou zřejmě teď; mám Edwarda velmi rád a myslím, že mu prospěje víc kontaktu s jinými lidmi, než jsou ty literární a lektorské kruhy, ve kterých se pohybuje: má dobré základy v solidním studiu a necítí se sám na pravém místě v tom strašně povrchním prostředí, do kterého se řízením osudu dostal.

Jollymeier je čilý a cítí se velmi dobře — zatímco já pracuji, chodí na dlouhé procházky a teď si právě na jednu vyrazil. Pumps se konečně zbavila té bronchitidy atd. a stěhuje se dnes do nového domu v Kilburnu — pardon, „West Hampsteadu" (netušil jsem, že Hampstead sahá až k Edgware-Road, ale asi to tak bude).

Nim je čilá a cítí se velmi dobře — příští týden máme zřejmě vyrazit k moři, ale kam? Tu velkou otázku jsme ještě nerozřešili. Pokud jde o mne, jsem na tom dobře, ale musím se držet — prozatím — velmi zkrátka, pokud jde o pohyb, práci a zábavu. Doufám, že změna vzduchu mě definitivně postaví na nohy.

A teď tedy čekám na to „pokračování" — a doufám, že to bude dobré pokračování v podobě Tvého příjezdu!

* okamžik, kdy se musí s pravdou ven.

Paulovo „*Blé*“ přišlo dnes ráno. Jaká škoda, že se neřídí moudrými radami redakce „*Journal des Économistes*“![299]

Velmi upřímně Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

97

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 26. července 1884

Moje milá Lauro,

pokračování, pokračování toho pokračování a Paulův závěr* jsem dostal. Právě jsem poslal svého tajemníka** domů a mám pár minut na to, abych Ti řekl, že nejenom velmi rád přehlédnu Paulův článek, ale také mu navrhnu body, na které by měl zaútočit***.[300] K tomu ale musím mít tu knihu, a abych ji dostal, musím znát *přesný název* — pošli mi ho prosím hned, abych si ji mohl objednat.

Tak tedy budeme u moře zřejmě bez Tebe.[297] Nezmění-li se počasí, nevím, není-li to ve Francii lepší. Je teď pět odpoledne, sotva 17 stupňů a lije tak, že chudák Jollymeier ani nemohl na procházku.

Pumps a Percy právě přicházejí na oběd, a tak musím končit. Všichni Tě pozdravují.

Upřímně Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 225.
** Oskara Eisengartena.
*** Viz tento svazek, str. 240—244.

98

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Vážený pane Schlütere,

v příloze vracím korekturu*. Vracet ji budu vždy okamžitě. Prosím ale, abyste víc respektovali můj pravopis, nevím, proč bych se měl dávat na stará kolena **Z**ivilisieren, **Z**entralisieren nebo dokonce **Z**itieren.** Údajně „důsledný" pravopis je většinou ještě mnohem nedůslednější a nehistoričtější než ty staré hloupé zlozvyky.

S Vašimi návrhy plně souhlasím. To jsou ale věci, kterým rozumíte lépe než já.

Prosím, abyste mi laskavě zaslal vývěsky a po dokončení tisku rovněž 25 výtisků luxusního a 5 obyčejného vydání, s menším počtem určitě nevystačím.[290]

Aby se ušetřilo na poštovném, můžete poslat rukopis *zároveň* s korekturou pod tuhou, pevnou křížovou páskou, na rukopisy i korektury je tady stejné porto jako na knihy. Musí se to ale *plně* frankovat, jinak to sem nedojde.

S úctou

B. Engels

[Londýn] 28. července 1884

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinėnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Bedřich Engels, „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".
** V orig. psáno se „z", místo tehdy obvyklého psaní s „c".

99

Engels Jamesu Leighovi Joynesovi

do Londýna[301]

(Koncept)

[Londýn] 30. /7./ 84

Vážený pane,

nemohu Vám nyní bohužel dát svolení k překladu svého „*Vývoje* atd.“* pro „*To-Day*“, protože jsem vázán dřívější dohodou s jiným pánem**.

Pokud jde o můj příslib, že napíši pro „*To-Day*“ článek, dal jsem jej panu Baxovi, a ten, pokud je mi známo, nepatří již k redaktorům „To-Day“***.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Vývoj socialismu od utopie k vědě“.
** Edwardem Avelingem.
*** Viz tento svazek, str. 236.

100

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

[Londýn červenec 1884]

...* Obětoval jsem se a prohlédl několik sešitů „Neue Welt". Je to smrtelná nuda, takže jsem u toho dlouho nevydržel. Pokud jde o pana Geisera, nelze [*tam*]** tu jeho „vědu" napadnout. Ten, kdo se chvástá svou vědou v takovém šestákovém plátku, dokazuje už tím, že se doopravdy ničemu nenaučil. I kdyby stále netiskl Cholera-Ba*cc*ilus*** místo bacillus, jako by to slovo pocházelo od slova bacca a ne od baculus. Navíc je to v každém latinském slovníku. Fráze o tom, že materialismus i idealismus jsou oba jednostranné a musí se shrnout v jednotu vyššího typu,[296] je prastará a neměl by ses proto trápit, a že ateismus vyjadřuje jenom negaci, to jsme říkávali už před 40 lety v polemice s filosofy a jen jsme k tomu dodávali, že ateismus, který je *pouhá* negace náboženství a který se na náboženství stále odvolává, není bez něho ničím, a je tudíž sám ještě náboženstvím. Pro ostatní vědu je příznačný Blosův článek o řeckých a římských bozích[302], kde mi padly do oka tyhle hrubé chyby:

1. „Epistolae obscurorum virorum" jsou prý od Reuchlina. Vznikly mezi jeho stoupenci, ale on se na nich podílel míň než U. von Hutten.

2. řečtí bohové „*si pochutnávají* na nektaru a *přihýbají si* ambrosie"!

* Začátek dopisu schází.
** V rukopise nečitelné.
*** Viz tento svazek, str. 222.

3. „Met" alias Meth* je v závorkách vysvětleno jako „pivo", ačkoli každé dítě ví, že se nedělá ze sladu, nýbrž dodnes z medu.

4. Blos ani nezná jména německých bohů, uvádí jednou praseverská a jindy zas německá. Vedle praseverského Odina, jehož německé jméno nezná (starosasky Wodan, starohornoněmecky Wuotan) stojí starohornoněmecký Ziu. Odin prý měl ženu Freiu, i když její praseverské jméno je Frigg, starohornoněmecky Fricka, což věděl líp i Richard Wagner. A to je stručná povrchní žeň po 10 minutách čtení! *Taková* věda neublíží ani mouše! Ať se tedy v tom svém šestákovém magazínu naparují jako páví; když se člověk podívá pod ten paví chvost, najde jen to místo, odkud vycházejí exkrementy!

Tvůj
B. E.

Pozdravuj K. Kautského.

Poprvé otištěno v knize „Die Briefe von Friedrich Engels an Eduard Bernstein", Berlín 1925

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* medovina.

101

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 1. srpna 84

Moje milá Lauro,

Leroy-Beaulieu došel v pořádku.[300] Díky. Zatím jsem se na to nemohl důkladně podívat, ale udělám to teď.* Schorlemmer odejel včera do Německa.

My pravděpodobně vyrazíme v pondělí** do Worthingu u Brightonu — vybral to Percy, a jak všichni říkají, má to být hrozně nudné hnízdo.[303] Mně je to jedno, ale když se to nebude zamlouvat Pumps, musí si to vyřídit se svým milovaným chotěm. Adresu Ti pošlu co nejdřív.

Bylo vedro a všude průvan, a tak jsem se škaredě nastydl — takřka týden jsem nekouřil a neměl ani kapku piva, ale od včerejška už zase mohu oboje.

Protože ten Paulův článek o obilí nevyšel ještě celý a je téměř jisté, že útok na Leroye-Beaulieua nebudou publikovat dřív než za měsíc, takže ten druhý článek vyjde až v *říjnovém* čísle***, budu mít — doufám alespoň — chvilku času na oddech. Chtěl bych si trochu odpočinout a budu u moře muset vedle téhle věci zrevidovat spoustu překladů. Pro Paula bude nejdůležitější: *stručnost*, musí se omezit *výhradně na Leroyovu-Beaulieuovu kritiku Mouřenína* a úplně vynechat Lassalla atd. — leda tam, kde mu Leroy-Beaulieu dává příležitost, aby dokázal, jaký je to do nebe volající ignorant. Budu to

* Viz tento svazek, str. 240—244.
** 4. srpna.
*** „Journal des Economistes".

ale moci posoudit líp, až si prohlédnu celou knihu. Jenže je silná a místa na odpověď málo, takže bude v každém případě nevyhnutelné omezit se na to, co je bezpodmínečně nutné.

Teď musím končit — je vedro jako v peci, napsal jsem už pět dopisů a mám ještě psát „paní Avelingové" a do Curychu.

Nim taky pokašlává a chvílemi mi to připadá jako černý kašel — ale nebude to nic vážného. Víš, že Tussy dostala *opravdový černý kašel* od malé Lilian Rosherové! Opravdu!

Řekni Paulovi, aby Ti dal pusu za Nim a za mne.

Velmi upřímně Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno francouzsky v časopise „Economie et politique", čís. 11, 1955

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

102

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 1. srpna 1884

Milý Kautsky,

poslal jsem dnes Rodbertusovo „*Zur Erkenntniss*“ *doporučeně* zpátky, doufám, že přijde v pořádku. Až dostanete tenhle *dopis*, tak už mi sem nic neposílejte, jedu v pondělí* k moři[303] a pošlu snad už zítra novou (prozatímní) adresu.

Rodbertusova kniha je skutečně zdaleka to nejlepší, co napsal — typická práce z mladých let v dobrém i špatném smyslu — originál pozdějších rozbředlých myšlenek — dokazuje, nakolik se věci přiblížil, jen kdyby se toho byl držel a nepouštěl se do utopií. Jsem *moc rád*, že jsem se na to podíval. Pošta zavírá a bude oběd!

Tvůj
B. E.

Pozdravuj Edu, toho vyléčeného epididymitika.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa“, sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 4. srpna.

103

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

48, Marine Parade
Worthing 6. srpna 84

Milý Edo,

tak jsem sem konečně po všelijakém tom bloudění dorazil a usadil se tu, jak doufám, na dobré tři neděle, na jižním pobřeží, přede dveřmi široký průliv, který ale při odlivu ustupuje o dobrých 300 kroků; jinak je to tiché nudné místečko,[303] kde si mezi lenošením jistě najdu čas i na revizi vašeho překladu „Bídy"[215].

Buď tak laskav a zařiď, aby mi korektury* posílali až na další sem. O zasílání „Sozialdemokratu" z Londýna se stará Eisengarten.

Je nádherné teplé počasí, a já musím poslat svou adresu ještě X lidem. Ze všech novinek (ostatně je jich zatraceně málo) tedy jen tu, že Hyndmanovi se teď podařilo koupit i „To-Day". Bax, který do toho vrazil to málo, co měl — varoval jsem ho už v říjnu, že to nebude stačit —, je s penězi na dně, a tak Hyndman vytáhl na světlo svého poddaného zbrojnoše Championa a nabídl jeho prostřednictvím další peníze, jestliže se Champion dostane do redakce místo Baxe. Bax, kterého tak přitiskli ke zdi, odstoupil a výsledek je, že Hyndman teď ovládá celý tzv. socialistický tisk. Ale u všech takových nepatrných lidiček, jejichž talent a charakter je neúměrný jejich ctižádosti, je chvíle vítězství zároveň vždy chvílí porážky. Vnějšímu úspěchu odpovídá neúspěch uvnitř vlastní frakce. Hyndmanova suita stále slábne a omezuje se čím dál tím víc na lidi,

* „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu".

které si přímo koupil nebo kteří jsou na něm finančně závislí, a tak ztrácí v Demokratické federaci denně půdu. Předevčírem měli konferenci delegátů[304], nevím, co se tam dělo. Aveling tam byl, ale teď je v Derbyshire. Vzali se totiž s Tussy bez pomoci magistrátu atd. a teď si spolu užívají na horách v Derbyshire. Notabene — nesmí se kolem toho dělat na veřejnosti žádný poprask, je možné, že nějaký reakcionář o tom dá něco do novin, pak bude času dost. Jde o to, že Aveling má zákonnou manželku, které se nemůže de iure zbavit, ačkoli se s ní už před lety fakticky rozešel. Tady se to dost rozneslo a přijali to vcelku dobře i literární filistři. Můj Londýn, to je pomalu malá Paříž a vychovává svoje lidi.

Tak to by stačilo. Pozdravuj Kautského.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

104

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

48, Marine Parade, Worthing
6. srpna 84

Moje milá Lauro,

tak už jsme tady[303] a posíláme Ti adresu do toho nejprimitivnějšího místa, jaké se na britském pobřeží vůbec najde — první byt jsme museli vyklidit, protože stará paní měla námitky proti kouření!!

Zatím jsme tady bez ležáku, ale Percy ho shání v Brightonu — jakmile tu bude, pokusím se strávit toho Leroye-Beaulieua*; je vedro jako v peci, ale je to pěkné kontinentální vedřížko s vánkem od moře; průliv máme přímo před nosem, ale při odlivu asi o čtvrt míle couvá. Pumps a Nim právě přicházejí na pivo — je prý tak horko, že se venku nedá vydržet, v domě je opravdu chladněji.

Snad ti chudáci Pařížané nepřijdou po tom všem o tu svou choleru! Ta ostuda po všech těch přípravách.

Nim právě doufá, že 31. července při tom velkém tahu v Paříži zbohatla. Jestliže ano, máš hned telegrafovat na udanou adresu baronce de Demuthové, protože chce uspořádat velkolepou trachtaci.

Jsem líný a musím psát tolik dopisů! A tak doufám v dobré zprávy od Paula, jinak řečeno v to, že velký Leroy-Beaulieu na ten nářez tolik nepospíchá.

* Viz tento svazek, str. 240—244.

V každém případě musím využít toho blahodárného teplíčka a končit.

Celá ta naše kumpanie Ti posílá spoustu pozdravů, což platí i o Tvém upřímném

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle textu knihy
Přeloženo z angličtiny

105

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže[305]

[Worthing 11. srpna 1884]

Str. 1: Beaulieu píše stále Schoeffle, ten pán se jmenuje *Schaeffle.*

Str. 3: *Rodící se* kapitalistický systém —? kolem 1780—1800? *Zrod* tohoto systému spadá do 15. století, rodící se velký průmysl byl jen počátkem jeho vrcholu.

Str. 1 a 4: Maine si naprosto nezaslouží, aby byl citován vedle Maurera; nic neobjevil, je to jen žák Maurerových žáků; společné vlastnictví půdy v Indii znal a popsal dávno před ním Campbell atd.; to na Jávě Money atd.; a v Rusku Haxthausen.[306] Jeho jediná zásluha spočívá v tom, že je to první Angličan, který přijal a popularizoval Maurerovy objevy.

Str. 5: Musí se úplně předělat. Vaše příklady se nevztahují k probíranému bodu. Rolníkův kousek půdy, jenž se stává kapitálem, by byl *pozemkovým kapitálem*, což je velmi složitá věc, o které Marx pojednává až ve *3. díle*. Váš otrokář vyrábějící pro trh v New Orleansu není kapitalista o nic víc než rumunský bojar vykořisťující nevolníky. Kapitalistou je jenom vlastník výrobních prostředků, *který vykořisťuje* svobodného dělníka!

Řekněte spíše: tkalcovský stav malého rolníka před revolucí, který sloužil k tkaní oděvů pro jeho rodinu, nebyl kapitálem; není také ještě kapitálem, když rolník prodá obchodníkovi látky, jež mohl zhotovit za dlouhých zimních večerů; když ale zaměstná námezdního dělníka, aby mu tkal zboží pro obchodníka, a on inka-

suje rozdíl mezi výrobními náklady a prodejní cenou látky — pak se stane ze stavu kapitál. — Cíl sledovaný výrobou — vyrábět zboží — *nevtiskuje* nástroji charakter kapitálu. Výroba zboží je jedním z předpokladů existence kapitálu; pokud však výrobce prodává jen *svůj vlastní výrobek*, není kapitalistou; stává se jím, až když použije svého nástroje *k vykořisťování námezdní práce někoho jiného*. To platí rovněž pro str. 6. Jak je možné, že jste to neodlišil?

Místo toho Vašeho nemožného otrokáře (nebuďte takový *Réache!*[307]) byste mohl říci: Feudál, který dává obdělávat svá pole svými nevolníky a který kromě toho vybírá od nich desátek ve vejcích, drůbeži, ovoci, dobytku apod., není kapitalista. Žije z nadpráce jiných, avšak nepřeměňuje produkt této nadpráce v nadhodnotu; neprodává jej, nýbrž spotřebovává, vydává, rozhazuje. Když se však onen pán zbaví části svých nevolníků, jako se to dělo v mnoha případech v 18. století, když spojí jejich kousky půdy v jeden velký statek, který pronajme onomu velkému pachtýři podnikateli tak drahému fyziokratům, a když tento velký pachtýř zaměstná bývalé nevolníky jako námezdní zemědělské dělníky k obdělávání své půdy, stává se z feudálního zemědělství kapitalistické a z pachtýře kapitalista.

Str. 6: *Bezprostřední* formou zbožního oběhu je ovšem jeho forma *původní*[308]; musí existovat, než vznikne forma 2. *Není* původní, když se porovná s prostým *výměnným obchodem;* zbožní oběh však předpokládá existenci peněz; výměnný obchod vede jen k příležitostné směně, ne ke zbožnímu oběhu.

Str. 7: Kapitalistická výroba není tou či onou formou, zprostředkovanou či bezprostřední formou zbožního oběhu. Výroba a oběh jsou dvě různé věci. Jakákoli kapitalistická výroba předpokládá zbožní oběh a probíhá v něm, není však oběhem o nic víc než trávení oběhem krve. Můžete celou tuto větu, která nic nového neříká, škrtnout.

Str. 11: Podtržené pasáži nerozumím a je v každém ohledu nesprávná. Kapitalista v průměru *prodává* a *může prodávat* produkt v hodnotě 10 franků za víc než 10 franků. To Vás pletou „*výrobní náklady*". Výrobní náklady však v pojetí ekonomů zahrnují zisk; skládají se: 1. z částky, kterou výrobek stál kapitalistu, a 2. ze zisku;

jinak řečeno: 1. z částky nahrazující vynaložený konstantní kapitál; 2. z částky, která nahrazuje vyplacenou mzdu; 3. z nadhodnoty — celé nebo její části — vytvořené nadprací námezdních dělníků. Je tedy potřeba vzít Beaulieuovu větu, jeho definici hodnoty (str. 9 dole) a postavit obě vyjádření hodnoty proti sobě: buď zahrnuje cena vlastních nákladů zisk, a pak se zboží platí „podle společenské práce, kterou obsahuje". V tom případě zahrnuje cena (hodnota) *nadhodnotu*, která je vytvořena živou prací, nad zaplacenou mzdu, a kterou si přivlastňuje kapitál. Anebo cena vlastních nákladů neobsahuje zisk; hodnota pak není určována společenskou prací, kterou předmět obsahuje, nýbrž mzdou, vysokou či nízkou, za tuto práci zaplacenou — což jsou staré povídačky, obšírně vyvrácené Ricardem.

Str. 12—13: Stroj a bavlna přenášejí na výrobek *celou* svou hodnotu, *dokonce i hodnotu odpadu;* a v tom je právě jádro Vašeho argumentu. Dá-li 115 liber bavlny jenom 100 liber příze, je hodnota těchto 100 liber zatížena cenou oněch 115 liber surové bavlny. Že by p. Beaulieu nazýval *nadhodnotou* toto — hodnotu těch 15 liber, které jako surovina zmizely, ale objevily se znovu jako hodnota?

Str. 13: Kdyby kapitalista *půjčoval* dělníkovi svůj stroj atd., patřil by výrobek dělníkovi — tak to ale není.

Str. 13—14: „Plodí výhodu nazývanou ziskem": srovnejte první odstavec na str. 270, kde p. Beaulieu dokazuje, že z technického pokroku nemá prospěch kapitalista, nýbrž spotřebitel. Vytýká Marxovi, že zapomíná na konkurenci: a Marx v celé kapitole o manufaktuře a velkém průmyslu dokazuje, že stroje slouží jen ke snižování cen výrobků a že tento účinek vyvolává konkurence, to jest, že výhoda spočívá v tom, že se za stejnou dobu vyrobí více výrobků, takže práce ztělesněná v každém výrobku je o to menší a hodnota každého produktu úměrně tomu klesá. Pan Beaulieu nám zapomíná říci, v jakém ohledu má námezdní dělník výhodu z toho, že jeho produktivita roste, když produkt této zvýšené produktivity mu nepatří a když jeho mzda není určována produktivitou nástroje.

Str. 14—15: Zdůvodnění zisku, které zde podává Beaulieu, obsahuje kvintesenci vulgární ekonomie, její ospravedlnění vykořisťování dělníka kapitalistou. *Tvůrce kapitálu* požaduje „legitimní" náhradu za to, že jej vytvořil (to jest „mzdu za zdrženlivost", viz

Marx[309]), a tuto náhradu mu má zaplatit vykořisťovaný dělník ve formě nezaplacené práce. A vy tomu aplaudujete, když říkáte, že „zisk je legitimním synem živé práce"! „*Mzda za řízení*" je znázorněna a měřena mzdou, kterou dostává placený ředitel, mzdou, kterou by se nespokojil žádný kapitalista. Podívejte se do „Kapitálu" 3. německé vydání, str. 171—172[310] (francouzské vydání tu nemám), tam najdete všechny tyhle fráze vyvráceny několika slovy. Pojišťovací prémie proti „*riziku*" se ve skutečnosti hradí z nadhodnoty, *připočítává* se ale k zisku; kapitalista si dává každý rok částku... stranou na to, čemu říká „ducroire" (italsky del credere, tj. na ochranu před nespolehlivými úvěry či zárukami). A konečně k *odměně za obzvlášť zdařilé obchodní transakce*, za vynálezy, které se ještě hromadně neuplatnily, dochází jen v mimořádných případech a může to přinést *mimořádný* zisk; tady však jde o průměrný, běžný zisk společný všem průmyslníkům. O tomto druhu zisku se ostatně pojednává v „Kapitálu", 3. německé vydání, na str. 314—317.[311]

Když berete ty Beaulieuovy fráze vážně, když prohlašujete, že dělají „ze zisku legitimního syna živé práce" *(ne práce dělníka*, nýbrž *práce kapitalisty!)*, přijímáte — za Marxe a jeho jménem — ty doktríny vulgární ekonomie, proti kterým vždy a všude bojoval. Musíte tedy absolutně pozměnit své formulace tak, aby nepřipouštěly ani zdání takového výkladu. Jinak padnete do pasti Vy.

Vaše tvrzení na str. 16, že „když výrobky... rovná se kapitalistický zisk nule nebo téměř nule", je v absolutním rozporu s fakty. Kde je v tom případě vykořisťování dělníků? Nač si stěžujete? A z čeho pak žijí, hýří a bohatnou kapitalisté? Kde jste k čertu vzal tuto myšlenku, kterou nikdy nevyslovili dokonce ani vulgární ekonomové a která neexistuje ani u Beaulieua? A Vy tomu říkáte obecný zákon! Pravda je na tom jen to, že kapitalista může u stroje, který udělá 100 metrů tkaniny s vynaložením stejné práce, jaké bylo při ruční práci zapotřebí na 1 metr, rozdělit svůj zisk na 100 metrů, místo aby jej soustředil na jediný metr; v důsledku toho je každý metr zatížen jen $^1/_{100}$ zisku; zisk připadající na sumu vynaložené práce může však zůstat stejný, ba může dokonce růst.

Str. 16: Marx by protestoval proti „politickému a společen-

skému ideálu", který mu přisuzujete. Když je někdo „vědec", ekonom, nemá ideály, zpracovává vědecké výsledky, a když je kromě toho straníkem, bojuje za jejich uskutečnění. Kdo ale má ideál, nemůže být člověkem vědy, protože zaujal už stanovisko předem.

Celkem vzato, článek zapůsobí, odstraníte-li hlavní chyby, které jsem Vám uvedl. Pokud však jde o Vaši repliku,[312] jež musí být ještě mnohem serióznější, zastávám rozhodně názor, že byste si měl znova důkladně pročíst celý „Kapitál" s Beaulieuovou knihou po ruce; a že byste si v něm měl označit všechna místa týkající se vulgární ekonomie. Říkám „Kapitál" a ne Devillovu knihu[136], jež by na to vůbec nestačila vzhledem k závažným nedostatkům v popisné části.

A pak: nezapomeňte, že ti pánové Beaulieuové a jiní ovládají běžnou ekonomickou literaturu mnohem podrobněji než Vy, a že to je terén, na kterém s nimi nebojujete stejnými zbraněmi, je to jejich profese vyznat se v tom všem, ne Vaše. Neodvažujte se příliš daleko v téhle oblasti.

Mluvil jsem otevřeně a doufám, že se na mne nebudete zlobit. Je to příliš vážná záležitost, a kdybyste střelil vedle, doplatila by na to celá strana.

Umíráme tu vedrem, ale přesto se nám vede celkem dobře. Všichni vám — Lauře a Vám — posílají tisíc pozdravů. Naneštěstí nám docházejí zásoby plzeňského, a trvá to dva dny, než se z Brightonu přiveze další! Žijeme tady úplně jak divoši.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno v časopise „Economie et politique", čís. 11, 1955

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

106

Engels
Georgu Heinrichu von Vollmarovi

do Mnichova[313]

48, Marine Parade
Worthing, Anglie, 13. srpna 84

Vážený soudruhu,

Vaše milé řádky mi poslali z Londýna teprve včera, proto odpovídám tak pozdě.

Na otázku, kterou mi kladete,[314] je odpověď těžká, případně vůbec negativní. Žádná věda se dnes na všech universitách světa neprzní víc než ekonomická. Nejen že neexistuje člověk, který by přednášel starou klasickou ekonomii ve smyslu Ricarda a jeho školy; bylo by dokonce těžké najít někoho, kdo by přednášel v čisté podobě vulgární teorii svobodného obchodu, tzv. manchesteriánství à la Bastiat. V Anglii a v Americe, stejně jako ve Francii a Německu, nabyli buržoazní ekonomové pod tlakem proletářského hnutí takřka bez výjimky katedrově socialisticko-filantropického zbarvení a všude panuje nekritický, blahovolný eklekticismus: měkká, poddajná, rosolovitá želatina, která se dá libovolně vecpat do kterékoli formy a právě proto skýtá vynikající živnou půdu pro pěstování kariéristů, stejně jako opravdová želatina pro pěstování bakterií. Účinek téhle únavné, neudržitelné myšlenkové hatlaniny zasahuje, alespoň v Německu a místy u německých Američanů, až do naší strany a bujně se rozmáhá na jejím pomezí.

Za těchto okolností nevidím mezi jednotlivými vysokými školami žádný podstatný rozdíl. Nejdůležitější bude důkladné vlastní studium klasické ekonomie od fyziokratů a Smitha po Ricarda a

jeho školu, a pak utopistů Saint-Simona, Fouriera a Owena, a konečně Marxe — studium, při kterém je třeba vytvářet si neustále svůj vlastní názor. Předpokládám, že Vaše přítelkyně studuje přímo prameny a nedá se pomýlit příručkami a jinými prameny z druhé ruky. Pokud jde o poznání ekonomických poměrů samých, udal k tomu Marx nejdůležitější prameny v „Kapitálu". Jak využívat oficiálních statistik různých zemí, určovat, čeho z toho lze použít a čeho ne, to se člověk nejlépe naučí samotným studiem a porovnáváním. Vůbec dává vlastní studium, čím víc člověk do věci pronikne, nejlepší návod, jak se dále učit, za předpokladu, že se začalo skutečně klasickými knihami, a ne těmi, které jsou ze všech nejméně přijatelné: německými příručkami ekonomie, respektive přednáškami jejich autorů.

To je asi tak všechno, co k tomu mohu říci. A budu rád, najde-li v tom slečna Kjellbergová něco, co by jí mohlo být ku prospěchu.

Jinak se těším na volby do říšského sněmu[271] a zůstávám s upřímnou úctou.

Váš
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

107

Engels
Marii Jankowské-Mendelsonové (S. Leonowiczovi)

do Ženevy[315]

(Koncept)

[Worthing, v polovině srpna 1884]

Ano. — Jediná podmínka, kterou Vám absolutně musím uložit, je ta, že neuveřejníte v polštině *nic*, dokud nevyjde celá ta věc německy. Byla by pak v Německu ihned zakázána, a sebemenší indiskrétnost nebo předčasné upozornění by vyburcovaly německou policii, ztížily rozšiřování originálu a mohly by mít případně za následek i konfiskaci značné části nákladu. Prosím Vás proto, abyste mi potvrdil příjem tohoto dopisu a ujistil mě, že se podříditě této bohužel nezbytné podmínce.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

108

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

48, Marine Parade
Worthing, *Anglie*, 22. srpna 84

(prosím *neuvádět*
v adrese *Brighton*,
na poště to pak pletou)

Milý Kautsky,

právě jsem dostal Vaše dopisy[316], které se trochu opozdily, protože na nich není číslo domu a naši zdejší pošťáci jsou co do rozumových schopností úplní primitivové.

„*Bída*".[203] Přiložený rukopis je celý zrevidován. Až na několik nepatrných neporozumění francouzským finesám, kterým se člověk může naučit právě jen ve Francii, jsem nemusel mnoho měnit. Místo „Beziehungen" dávám za francouzské rapports většinou *Verhältnis*, protože Beziehungen je příliš neurčité a protože Marx sám překládal německé Verhältnis vždycky francouzským rapport a naopak. K tomu je např. v rapport de proportionalité* rapport *kvantitativní*, což se dá tlumočit jedině slovem poměr, protože *vztah* má převážně kvalitativní smysl. Ještě k tomu musím udělat několik poznámek. Čekám od vás další část rukopisu. Místa týkající se Hegela a hegelovštiny mohu probrat až v Londýně, protože k tomu potřebuji Hegela. Udělám, co budu moci, aby to bylo brzy. V stejnou dobu má být ale také hotova i II. kniha „*Kapitálu*", a na tom

* poměr proporcionality.

je ještě hrůza práce; při *této* kolizi má ovšem „Kapitál" přednost! Ale udělám, co bude v mých silách. Kdy vlastně musíte mít tu předmluvu*? Repliku na Rodbertuse rozdělím, kus do předmluvy ke II. knize „Kapitálu", kus do předmluvy k „Bídě".[294] Jinak to nejde, protože obě věci vycházejí současně a obvinění vznesl oficiálně sám Rodbertus. V „*Kapitálu*" to musím udělat důstojně, v předmluvě k „Bídě" mohu mluvit víc od plic.

Kdybys měl odejít z Curychu, tak by bylo opravdu lepší, abys přijel sem než někam jinam, snad s výjimkou Paříže. Materiální otázka je při tom ovšem také důležitá, zvlášť když jako solidní ženáč nemůžeš už riskovat to, co svobodný mládenec. Ostatně, život v Paříži musí stát přinejmenším tolik jako tady. A pokud jde o studium, je Britské muzeum samozřejmě to nejlepší, co může být; ve srovnání s tím je pařížská knihovna pro našince úplně na nic už proto, že jsou tam potíže s vypůjčováním, scházejí katalogy atd. Doufejme, že to půjde zařídit.

Co dělat s tou mou brožurou, to byste měli vědět líp než já; udělejte tedy, co pokládáte za účelné.[317] Ale chtěl bych se vsadit, že to zakážou.

Myslím si stejně jako Eda, žes, pokud jde o Bebela, příliš podlehl prvnímu dojmu. Jeho poslední dopis ovšem svědčil o tom, že je poněkud unaven a rád by si odpočinul.[318] Nepůjde-li to jinak, měl by se mu odpočinek na nějakou dobu dopřát; ale byl by to pro něho odpočinek, i kdyby se na čas zbavil říšského sněmu? Jisté ovšem je, že ho v Německu nemůžeme postrádat a že si ho musíme zachovat, musí se proto, bude-li třeba, šetřit, aby byl v rozhodujícím okamžiku schopen boje.

I ty lidi v Německu posuzuješ snad příliš přísně — tj. masy. S dorostem to šlo odjakživa zatraceně pomalu, většina jich byla à la Geiser a Viereck. Že tu zákon proti socialistům[34] víc škodí než prospívá, na to můžeš vzít jed. Dokud se ale do země dostává ještě tolik zakázané literatury, připravuje se tam přece jen pro nás půda, a až tam budeme moci zase volně vydechnout, bude možné

* „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'".

zjednat i v tom rychle nápravu, snad rychleji, než kdyby nedošlo k této přestávce.

Teď ale musím napsat ještě Edovi.* Je jedna, a ve dvě hodiny odchází pošta!

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 251.

109

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[319]

[Worthing 22. srpna 1884]

...*Rejstřík ke „Kapitálu" by byl velmi žádoucí.[320] Ale proč ho neudělat rovnou, až to bude všechno? Však to bude určitě příští rok, pokud se nezhroutím, a zatím to na to nevypadá. Také „*Dějiny teorie*" jsou, mezi námi, v podstatě napsané. Rukopis „Ke kritice politické ekonomie" z let 1860—1862[181] obsahuje, jak jsem Ti to tu myslím ukazoval, asi 500 kvartových stran „Teorií o nadhodnotě", kde by se ovšem muselo leccos vyškrtnout, protože to bylo od té doby zpracováno jinak, ale pořád toho bude ještě dost.

Lassalle ve svém „Schulzovi-Bastiatovi" citoval Rodbertuse při takové příležitosti, že by ho každý jiný za to k smrti nenáviděl. Totiž jako autoritu, jinými slovy objevitele jedné maličkosti. Je ovšem možné, že k rodbertusovskému kultu *dopisy*[321] přispěly. Nejsilněji tu však působilo přání nekomunistů postavit proti Marxovi stejně nekomunistického soka, a taky nevědeckost a popletenost těchto lidí. Pro všechnu tu čeládku, která se potlouká na státně socialistickém pomezí naší strany, vede líbivé řeči, ale přece jen nechce mít nepříjemnosti s policií, pro tu je excelence Rodbertus přímo stvořený.

Přeložení „Neue Zeit" do Hamburku[291] možná přece jen signalizuje zánik tohoto časopisu. Nevím ovšem vůbec, kdo to teď v Hamburku vede.

* Začátek dopisu chybí.

Minulé úterý* jsme měli tady ve Worthingu revoluci. Do krámu, který patří nějakému fanatikovi z Armády spásy, vtrhli lidé a zdemolovali mu ho; střílel z revolveru a tři poranil. Den nato byla vymlácena okna v policejním vězení, večer přijelo 40 dragounů a 50 policistů (to hnízdo má asi 10 000 obyvatel), vyklidily se ulice, přičemž počestný měštěnín, který zůstal na ulici jist si svou bezpečností, byl nejednou bez milosti seřezán, ale teď už je zas klid. Jakých hloupostí se to člověk nedožije. *Obě strany se nechávají tajně vydržovat od buržoů*, spasitelé i antispasitelé.**

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky,
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 19. srpna.
** stoupenci i odpůrci Armády spásy.

110

Engels Karlu Kautskému

do Curychu[322]

[Worthing 30. srpna 1884]

Dopisy jsem dostal. Brožurku G. Adlera mám objednanou, snad už ji najdu v Londýně. Děkuji za informaci.[323] Toho chlapa musíme pořádně zpražit. Dělám teď „Bídu“[215] a doufám, že ji dodělám ještě tady. Ve filosofické části bude třeba ledacos přeložit do správného hegelovského žargonu.

S Bachofenovými „Antiquarische Briefe“ to nespěchá. Už v „Mateřském právu“ hraje Meleagros určitou roli; pro mne to má význam jen z toho hlediska, o kterém se tam zmiňuji.[324]

Tady dělají 4 muzikanti Bismarckovi propagandu falešnou muzikou, tj. poučují Angličany rýnskofranckým dialektem, kterému dokonce ani já vůbec nerozumím, že tělem i duší jsou oddáni jen pro Tebe žíti atd. atd. a že Štrasburk překrásné je město. Pozdravuj Edu.

Tvůj
B. E.

Pište už jen do Londýna. V úterý se vracíme.[303]

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

111

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 13. září 84

Milý Edo,

už 14 dní (přibližně) jsem zas tady.[303] Eisengarten, který měl během mé nepřítomnosti přepsat hotovou část rukopisu II. dílu* načisto, se jednak při tom horku poflakoval, jednak psal tak krásně, ale tak pomalu a málo, že se ani neodvážím poslat Meissnerovi přepsanou část, protože bych nemohl vypravit dost rychle další várku. Z rychlého uveřejnění nebude tedy zatím nic; co teď Meissner bude dělat, to nevím. Částečně jsem rád, mám teď větší jistotu, že se nic nebude muset spíchnout narychlo.

To, co říkáš o překladu mé brožury**, je moc pěkné a správné. Ale *jak* překládá Lafargue? Nezeptá se ani své ženy, ani slovníku; dělá všechno sám, dekretuje: tohle německé slovo se řekne francouzsky takhle, a pak mi pošle rukopis, hrd na své mistrovské dílo. To si to mohu rovnou udělat sám. Chce se do toho přirozeně hned pustit — však se na to ještě podíváme. Pokud jde o anglický překlad, má Aveling ještě co dělat a chtěl také přeložit můj „*Vývoj*"***. Kde ale sebrat platící nakladatele? A zadarmo nemůže v té své situaci pracovat víc, než už pracuje. Taky to tolik nespěchá. Napřed musíme mít anglicky „Kapitál"† a s tím bude ještě spousta námahy a práce.

* druhého dílu „Kapitálu".
** Zřejmě „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".
*** „Vývoj socialismu od utopie k vědě".
† první díl.

Náramně jsem se pobavil tím, jak dopadli Bahr a Fabian, rovněž přítel Gumbel ohledně burzovní daně[325] (Gumbela poznám vždycky, ať se zastává heilbronnských filistrů, s kterými ve vší počestnosti vysedává po hospodách, nebo dělá cokoli jiného). V Bahrovi a Fabianovi máte dva krásné příklady německé „vědy", a já mám vždycky radost, když je někdo jaksepatří usadí. Řežou do Bahra a myslí tím Geisera. Zvlášť mě ale potěšil způsob, jakým útočíš, schopnost vyzvednout hlavní body a Tvoje ráznost.

Teď musím udělat přestávku, stále ještě nemohu vysedávat dlouho u psacího stolu. Když jsem byl u moře, koupal jsem se ve studené vodě a víc mi to uškodilo, než prospělo. Tak tedy až zítra.

14. září. Rukopis „Bídy"[215] jsem Ti poslal minulý týden, 4. září, doporučeně a s poznámkami. Jistě jsi ho už dostal. Srovnáte-li moje zásahy s originálem, uvidíte, že jste různé obraty nepochopili správně (k několika jsem udělal poznámky), to je ale nevyhnutelné, pokud člověk nežil delší dobu přímo v té zemi.

Tomu umělci — jeho jméno jsem zapomněl, a dopis od něho někam založil, — který chce vytisknout Marxe barevně, jsem konečně sehnal kopii té mé zvětšené fotografie.* Pošlu Ti ji zítra nebo pozítří.

Protože tentokrát na výsledku voleb[271] velmi záleží, musíme se všichni vynasnažit, a tak Ti posílám na volební fond poukázku na *25 liber št.*

Sorge mi poslal Gronlunda, „The Cooperative Commonwealth" — teorie je vyložena podle Marxe, sice značně povrchně, ale filistr ji pochopí; jeho hlavním účelem je zřejmě prezentovat svou konstrukci budoucnosti, příliš nudnou, než abych ji četl — jako pravý německý socialismus. Marx tam citován není, říká se tu jenom: such *noble Jews as Marx and Lassalle!*** Ouvej!

„To-Day" je za Hyndmana čím dál horší. Aby to udělali zajímavější, berou všechno možné: redakce mi píše, že do říjnového čísla přijde kritika „Kapitálu"![326], a vyzývá mě, abych na ni odpověděl — což jsem s díky odmítl. Ze socialistického orgánu se

* Viz tento svazek, str. 224.
** takoví *ušlechtilí Židé jako Marx a Lassalle!*

tedy stal orgán, kde diskutuje nejrůznější sebranka o socialismu, pro i proti.

Posílám Ti jednu „Kölnische", abys viděl, jak i ta humánní, civilizátorská Mezinárodní společnost Stanleyho a belgického Leopolda působí v Africe.[327] A co tam teprve natropí Portugalci a Francouzi — nemluvě ani o našich Prušácích s karabáčem a olovem, až ti začnou! Bismarck ostatně udělal s tou koloniální aférou[328] před volbami famózní terno. Na to mu filistr skočí, slepě a hromadně. Zřejmě se mu zase podaří dostat dvojí většinu, aby si mohl laskavě vybrat: konzervativce + národní liberály, nebo, kdyby se ti liberálové přece jen zase opovážili ozvat, konzervativce + střed.[251] Nám to nevadí.

Zbude-li mi ještě čas, přiložím pár řádek pro Kautského.

Tvůj
B. E.

15. září. Čas nemám. Kautsky musí trochu počkat.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

112

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 20. září 84

Milý Kautsky,

zároveň s dopisem vracím doporučeně rukopisy[329].

Tvůj článek o Rodbertusovi byl, pokud jde o ekonomickou stránku, velmi dobrý; co bych Ti znovu vytkl, jsou apodiktická tvrzení v oborech, kde se sám necítíš dost jistý a kde proto taky odhaluješ Schrammovi své slabiny, kterých on šikovně využil.

Týká se to hlavně „abstrakce", kterou jsi samozřejmě strhal příliš všeobecně. Rozdíl je v daném případě tento:

Marx shrnuje společný obsah tkvící ve věcech a vztazích na jejich nejobecnější myšlenkový výraz, jeho abstrakce tedy pouze reprodukuje ve formě myšlenky obsah, který je už ve věcech obsažen.

Rodbertus si naproti tomu takový víceméně nedokonalý myšlenkový výraz vytváří a měří tímto pojmem věci, které se pak mají podle něho řídit. Hledá pravý, *věčný* obsah těch věcí a společenských vztahů, jejichž obsah je ale v podstatě pomíjivý. Odtud tedy *pravý* kapitál. Není to nynější kapitál, ten prý je jen nedokonalou realizací tohoto pojmu. Místo aby odvodil pojem kapitálu z nynějšího, fakticky přece jedině skutečně existujícího kapitálu, bere si, aby se dostal od dnešního kapitálu k pravému kapitálu, na pomoc izolovaného člověka a ptá se, co prý může v jeho výrobě figurovat jako kapitál. Totiž jednoduchý výrobní prostředek. Tím se bez rozpaků hází do jednoho pytle *pravý* kapitál s výrobním prostředkem, který podle okolností může být kapitálem, nebo taky ne.

Tím je kapitál očištěn od všech *špatných* vlastností, totiž od všech *skutečných* vlastností kapitálu. A teď už může Rodbertus žádat, aby se skutečný kapitál řídil podle tohoto pojmu, totiž aby fungoval pouze jako jednoduchý společenský výrobní prostředek, aby odvrhl všechno, co z něho dělá kapitál, ale přesto zůstal kapitálem, ba dokonce aby se právě tím teprve stal pravým kapitálem.

Podobně to děláš Ty s *hodnotou*. Nynější hodnota je hodnota zbožní výroby, ale s odstraněním zbožní výroby se „mění" i hodnota, tj. *hodnota o sobě* zůstává, mění se jen forma. Ve skutečnosti je ale ekonomická hodnota kategorie spjatá se zbožní výrobou a *mizí* s ní (viz „Dühring", str. 252—262[330]), stejně jako neexistovala před ní. Vztah mezi prací a výrobkem není před zbožní výrobou a po ní vyjadřován ve formě *hodnoty*.

Naštěstí není Schramm ve filosofii taky nijak pevný v kramflecích a má slabiny, které jsi velmi dobře napadl a ukázal.

Dále:

1. Schramm zná materiální zájmy, které nevyplývají — přímo či nepřímo — z výrobního způsobu. Srovnej k tomu Marxovo „Ke kritice", „Předmluvu"[331], kde je tato otázka stručně a jasně vyložena ve 20 řádcích.

2. Stejně jako kritizoval Rodbertus současnou společnost, kritizovali ji — neméně dobře a ještě líp — už dávno před ním angličtí a francouzští utopisté i poricardovská socialistická ekonomická škola vycházející z Ricardovy teorie hodnoty; Marx některé z nich cituje v „Bídě" na str. 49 a 50.[332]

3. Robinson u Marxe[333] je pravý, původní Robinson Daniela Defoa, z kterého jsou převzaty i vedlejší okolnosti — kusy zachráněné po ztroskotání atd. Měl později i svého Pátka (Friday) a byl obchodníkem, který ztroskotal a který, nemýlím-li se, svého času obchodoval také s otroky. Tedy pravý „buržoa".

4. Mluvit o marxistické historické škole bylo ovšem značně předčasné. Tu pasáž Tvé repliky bych zkrátil a především bych poukázal na samotného Marxe. Na výše uvedené místo z „Ke kritice", pak přímo na „Kapitál", zvlášť na původní akumulaci[334], kde se Schramm může informovat i na téma slepice nebo vejce.

Jinak je vskutku báječné, že se teď buržoazní elementy shro-

mažďují kolem Rodbertuse. Nic lepšího si ani nemůžeme přát.

Váš rukopis „Bídy“[215] jste už jistě dostali. Rovněž Eda můj dopis* z minulé neděle s příspěvkem na volební fond.

Tussy prosí, abyste jí napříště posílali „Sozialdemokrat“ na adresu:

Mrs. Avelingová,
55, Great Russell st. W. C. London

Tvůj
B. E.

Bebelův dopis vracím.

Tedy v lednu či únoru Tě tu čekáme.

Z „To-Day“ se stalo vyložené „symposium“, tj. revue, v které si každý může psát o socialismu pro i proti. V příštím čísle bude kritika „Kapitálu“[326], měl jsem tomu anonymovi odpovědět, ale s díky jsem se toho vzdal. Psal tam taky i dr. Drysdale, odvolává se na Tebe[335]; je tu odpověď od Burrowse, který se na Tebe ptal. Zařídil jsem potřebné, ale tak trochu opatrně, protože nevím, jestli nemá Drysdale Tvou knihu.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa“, sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 254—256.

113

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu[336]

[Londýn 1. října 1884]

Vážený pane Schlütere,

korektury* jsem dostal a s díky vrátil. Čekám teď už jen na vývěsky 8—9. Nebudou-li v nich žádné podstatné chyby, pak je seznam tiskových chyb zbytečný.

Rodbertusovo „Erkenntniss" atd. inzeruje Fock v Lipsku à 4 marky 20 feniků. Za tuhle cenu nebo i nižší si rád jeden výtisk koupím.

Od Marxe existuje *francouzsky* Řeč o svobodě obchodu, ale — pokud vím — žádná o ochranných clech. Překládat ji a vydat jako separát, na to se moc nehodí, ale chce-li ji Eda přidat k německé „Bídě"[215], to by nemuselo být špatné, mohu v tom případě poslat svůj výtisk.

S úctou Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* B. Engels, „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".

114

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu[337]

Vážený pane Schlütere,
všechno jsem dostal, děkuji.* Jen tyto tiskové chyby:
Str. 134 řádek 8 shora Gesellschaft místo Lesellschaft
řádek 9 " Lebensbedingungen místo Gebensbedingungen
Str. 144 řádek 2 " platte místo glatte
Mou dopisnici jste už jistě dostal.

Ve spěchu Váš oddaný
B. E.

[Londýn] 3. 10. 84

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* B. Engels, „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".

115

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan[338]

Londýn 11. října 84

Milý Bebele,

musím se Ti moc a moc omluvit, že odpovídám na Tvé dopisy z 8. června a 3. t. m. teprve dnes. Ale nemohl jsem se od začátku června bez bolestí posadit ke stolu a psát a byl bych taky jednal proti zákazu lékaře. Už skoro půldruhého roku trpím zvláštním neduhem, v kterém se pořádně nevyznají ani doktoři, a nemohu se pohybovat tak, jak bych chtěl; musel jsem upustit od svého dřívějšího způsobu života, při kterém nebylo o pohyb nouze, a především jsem nemohl psát. Teprve asi tak 10 dnů jsem zase jakž takž schopen volněji se pohybovat pomocí různých mechanických zařízení, a až budou řádně uzpůsobena, myslím, že to bude brzo zas ten starý Engels; ale nehledě na to, že to bylo pro mne nepříjemné, nijak zvlášť vážné to nebylo a postupně to, doufejme, úplně zmizí.

I když jsem nemohl psát, diktovat jsem mohl — nadiktoval jsem tak z rukopisu celou II. knihu „Kapitálu" a připravil ji skoro celou do tisku; k tomu jsem zrevidoval hotové první 3/8 anglického překladu* a přehlédl vedle toho ještě řadu jiných věcí, takže mám za sebou pěknou kupu práce.

Exemplář té mé věci, která právě vyšla,** dostaneš zároveň s tímhle dopisem; stačím ho ještě poslat.

Agitace k volbám[271] mi straší celé dny v hlavě. Generální zkouška, která nás čeká každé tři roky, je událost evropského vý-

* prvního dílu „Kapitálu".
** „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".

znamu, takže všem těm vystrašeným císařům nejsou jejich cesty nic platné.[339] Ještě si moc dobře pamatuji, jak vítězství našich sil ve volbách v roce 1875[340] ohromilo Evropu a jak zahnalo ze scény bakuninovský anarchismus v Itálii, Francii, Švýcarsku a Španělsku. A právě teď je taková bomba zas velmi potřebná. Takové karikatury anarchistů à la Most, kteří už klesli od Rinalda Rinaldiniho k Schinderhannesovi*, a ještě níž, by dostaly, přinejmenším v Evropě, stejně drtivou ránu a nám by to ušetřilo hodně námahy a práce. V Americe, kde mají sekty zvlášť tuhý život, by pak mohly klidně a pomalu umírat — vždyť se tam udržel ještě i Karl Heinzen dalších 25 let po tom, co ho v Evropě odepsali a pochovali. Pro Francouze v provinciích, kteří dělají velmi pěkné pokroky, by to byla velká injekce a pro pařížské masy nový podnět k tomu, aby přestaly být pouhým chvostem krajní levice. Tady v Anglii, kde zákon o reformě[341] posiluje pozice dělníků, by ten podnět přišel právě vhod k příštím volbám v roce 1885 a mohl by dát Sociálně demokratické federaci[342] — která se skládá na jedné straně jen z literátů, na druhé ze zbytků starých sekt a na straně třetí ze sentimentálního publika — příležitost k tomu, aby se stala *opravdu* stranou. V Americe chybí jen ještě taková událost, která by anglicky mluvícím dělníkům konečně ukázala, jakou moc mají ve svých rukou, pokud ji jen budou chtít využít. A v Itálii a Španělsku by to byla nová rána anarchistickému doktrinářskému frazérství, které tam pořád ještě bují. Stručně řečeno, vítězství, která vybojujete, zapůsobí od Sibiře po Kalifornii a od Sicílie po Švédsko.

Jak ale bude vypadat ta nová „frakce"? Z nových kandidátů, kteří mají vyhlídky na úspěch, jich řadu vůbec neznám, většinu „študovaných" znám jen z té horší stránky. Za zákona proti socialistům[34] mohou buržoazní a buržoazně zabarvení socialisté velmi snadno uspokojit voliče a naplnit svou touhu po vyniknutí. Taky je naprosto v pořádku, že tihle lidé jsou kandidováni a voleni v poměrně zaostalých volebních obvodech. Oni se ale tlačí i do starých obvodů, jež si zaslouží lepší představitele, a mají přitom podporu lidí, kteří by se v tom měli lépe vyznat. Jak potom bude

* Johannu Bücklerovi.

vypadat frakce, to mi není jasné; a ještě míň to, co bude dělat. Dělení na proletářský a buržoazní tábor je stále výraznější, a jestliže se ti buržoazní jednou vzchopí a přehlasují proletářské, může to vyvolat rozkol. S touhle možností se podle mne musí počítat. Pokud ten rozkol vyvolají *oni* — k čemuž by se ale museli nejdřív napít na kuráž — nebude to tak zlé. Jsem stále toho názoru, že dokud trvá zákon proti socialistům, nesmíme rozkol vyvolat my; jestliže ale k němu dojde, tak jen rázně do toho, a pak se do toho vrhneme i my dva.

Mám radost, že ten podvod s koloniemi[328] nezabral. Byla to nejšikovnější karta, kterou Bismarck vynesl, správně vypočítaná na filistra, víc než plná iluzorních nadějí a výdajů, které se jen pomalu vracejí, ale jsou zato děsivě těžké. Bismarck mi s těmi svými koloniemi připomíná posledního vévodu z Bernburgu*, pomatence (opravdového idiota), který začátkem čtyřicátých let řekl: Já chci mít také železnici, i kdyby mě měla stát třeba *tisíc tolarů*. To, co je 1000 tolarů v poměru k nákladům na železnici, to jsou představy Bismarcka a jeho filistrů o koloniálním rozpočtu ve srovnání se skutečnými výdaji. Pokládám totiž v tomhle případě Bismarcka za natolik hloupého, aby věřil, že náklady by hradili Lüderitz s Woermannem.

K Bismarckovi. Jeden náš přítel se setkal na schůzi inženýrů s Bismarckovým společníkem ve Varzinských papírnách (Behrensem), a ten mu vyprávěl spoustu věcí o tom, jak hulvátsky se Bismarck chová. Pravý pruský junker, který se ještě tak v salónně přemůže, aby se jeho chování dalo výjimečně snést, ale jinak dává volný průchod své brutálnosti. To ale přece znáte. Jednomu továrnímu inspektorovi, který mu na jeho dotaz řekl, že má plat 1000 tolarů, odpověděl: „No, to jste teda odkázán na úplatky." Zajímavé ale bylo, že Bismarck tomu Behrensovi řekl, že jediný řečník v říšském sněmu hodný toho jména — řečník, kterého vždycky všichni poslouchají — je August Bebel.

Čím častěji mi píšeš o situaci v Německu, zvlášť o rozvoji průmyslu, tím líp. Neodpovídám na to vždycky podrobně, protože

* Alexandra Karla.

to beru jen jako informaci — tím spíš, že ze všech zpráv mohu jen Tvoje považovat bezpodmínečně za spolehlivé. Vcelku zůstává německý průmysl tím, čím byl: dělá zboží, které je pro Angličany příliš bezvýznamné a pro Francouze příliš všední, ale konečně ve velkém měřítku; i nadále žije z toho, že 1. krade vzory ze zahraničí, 2. věnuje odběrateli vlastní nadhodnotu, a jedině tak se stává schopným konkurence, a pak bezmezně ždímá z lidí nadhodnotu tlakem na mzdy, z čehož jedině žije. Tím ale boj mezi dělníkem a kapitalistou na jednotlivých místech sice stagnuje (tam, kde se nenormální mzda už stala zvykem), ale většinou se zostřuje, protože tlak stále stoupá. V každém případě probíhá v Německu od roku 1848 průmyslová revoluce, která dá pánům buržoům ještě co proto. Zatím žij blaze.

Tvůj starý
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

116

Engels Karlu Kautskému

do Curychu[322]

Píšu hodně narychlo. Archy jsem vrátil Dietzovi, jen jsem tam opravil h, tz a uvedl do pořádku cizí slova.[343] Dietzovi jsem napsal: že jste protestovali Vy*, já se k tomu připojil a provedl opravy po dohodě s Vámi. Nedám si vnucovat žádný pravopis, stejně jako bych si nenechal vnutit ženu, a proto, nebude-li korektura provedena tak, jak požaduji, pak 1. chci, aby byly vyškrtnuty všechny mé poznámky, 2. nedám předmluvu**; je vyloučeno, abych měl ve svých věcech dvojí pravopis.

Cožpak nechcete být uvedeni na titulním listě jako překladatelé? Titulní list se musí v každém případě udělat tak, abych tam figuroval jen jako autor poznámek a předmluvy, pokud netrváte výslovně na tom, aby tam byla zmínka o revizi, což pokládám za zcela zbytečné.

S touhle volovinou jsem zas ztratil celý den. A to jsou v plném proudu volby.[271]

Váš
B. E.

[Londýn] 13. 10. 84

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Karl Kautsky a Eduard Bernstein.

** „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'".

117

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy[344]

Londýn 15. října 84

Milý starouši,

poslal jsem Ti včera svou knížečku o původu rodiny atd. a poštovní poukázku na pět liber. Obojí dostaneš, doufám, zároveň.

Jsem rád, že Tě v létě navštívil Bebel. Mám na něho úplně stejný názor jako Ty.[345] Je to nejbystřejší hlava v celé německé straně a přitom spolehlivý každým coulem a nedá se zmýlit. S čím se však člověk setkává jen vzácně, je to, že ho jeho velké řečnické nadání — které uznávají ochotně dokonce všichni filistři, a Bismarck řekl svému společníku z papíren Behrensovi, že Bebel je jediný řečník v celém říšském sněmu — nesvádí v žádném případě k povrchnosti. Něco takového tu od Démosthena ještě nebylo. Všichni ostatní řečníci byli povrchní.

S mým zdravím si nedělej starosti, mám na jednom místě bolesti, mnohdy protivné, ale žádný vliv na celkové zdraví to nemá, ani se nedá říci, že by to nešlo vůbec vyléčit; v nejhorším případě budu neschopen vojenské služby, ale dost možná, že za pár let se zas vyhoupnu na koně. Čtyři měsíce jsem nemohl psát, diktovat ale ano, a tak jsem s II. knihou „Kapitálu" skoro hotov; zrevidoval jsem taky anglický překlad I. knihy (to, co bylo hotové, 3/8 všeho). Kromě toho jsem teď našel prostředky, které mě postavily trochu na nohy, a doufám, že se to brzy začne zlepšovat. Smůla je v tom, že od té doby, co jsme ztratili Marxe, musím ho zastupovat. Celý život jsem dělal to, k čemu jsem se hodil, totiž hrál druhé housle, a myslím si, že jsem to dělal docela obstojně. A byl jsem rád, že

jsem měl tak skvělé první housle, jako byl Marx. Když mám teď ale najednou nahrazovat Marxe v teoretických záležitostech a hrát první housle, neobejde se to bez kopanců a nikdo to necítí víc než já. A teprve až bude doba poněkud rušnější, pak teprve pořádně pocítíme, co jsme v Marxovi ztratili. Takový rozhled, se kterým ve chvíli, kdy se muselo jednat rychle, vyhmátl vždycky to pravé a ihned zaútočil na rozhodující místo, takový nemá nikdo z nás. V pokojných dobách se sice stávalo, že události daly sem tam za pravdu mně a ne jemu, ale v revolučních okamžicích se ve svém úsudku takřka nemýlil.

Marxova nejmladší dcera* si vzala velmi správného Irčana, dr. Avelinga, chodí ke mně každou neděli. Druhá dcera**, kterou znáš, je teď taky u mne a posílá Ti srdečné pozdravy. Vzpomíná ještě často a ráda na den, který s Tebou strávila v Ženevě.

Doufám, že jsi na tom se zdravím čím dál líp, ale kdyby se Ti zase něco stalo, hned mi dej vědět, posledně jsem neměl dlouho o ničem ani tušení, a to už mi příště nesmíš udělat.

Po těch Tvých dopisech atd. se podívám,[346] jen co se vůbec dostanu k těm papírům. Od května jsem toho nebyl fyzicky schopen a teď musím rychle vyřídit tolik naléhavé práce, že na to není ani pomyšlení. Musí se dát do pořádku přes 6 velkých beden, ani knihy nejsou ještě natolik v pořádku, abych je mohl všechny podle potřeby používat.

Tak Ti tedy přeji hodně zdraví, odvahu ne, té máš dost. Srdečně Tě zdraví

Tvůj starý
B. Engels

Od Borkheima Ti mám vyřídit pozdrav, psal mi před týdnem, je to s ním pořád stejné. Žádná změna.

V plném znění otištěno poprvé v časopise „Der Kampf", čís. 12, 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Eleanor.
** Laura Lafarguová.

118

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 15. října* 84

Milý Kautsky,

mou dopisnici** jsi jistě už dostal. Pustím se zítra pokud možno do předmluvy***, není dne, aby mi do toho něco nevlezlo, dnes jsem např. vyřizoval celý den korespondenci a taky ještě nesmím dlouho vysedávat u psacího stolu. Ale jakmile se k tomu dostanu, udělám to během několika dnů.

Tak ten famózní pravopis vynalezl Geiser![343] Nová zásluha. Přiznávám se, že strach z toho Prokrustova lože přispěl trošku k tomu, že jsem s příspěvky pro „Neue Zeit" nijak nepospíchal. Pověz mi, jestli byl ten krásný systém závazný i pro jiné *knihy*, které vyšly u Dietze — u Bebelovy „*Ženy*"[138] nebyl; potřebuji to vědět pro případ, že bych Dietzovi odpověděl.

Protože jsem u Dietze protestoval tak kategoricky proti té geiserovštině, nemohu se jí teď podřizovat v „Neue Zeit" — ani u té přetištěné předmluvy. Jinak proti tomu přirozeně nic nemám.

Pro Edu: Wehner píše, že dotyčná osoba *nepožadovala* peníze jménem našich lidí, poslal je dobrovolně, ale ona řekla, že by je *přijali*. Je to prakticky totéž.

Rodbertusovu „Creditnoth"[347] jsem také nečetl, ale může tam být jen to, co už beztak každý ví: že hypotéky jsou nevypovědi-

* V orig.: srpna.

** Viz tento svazek, str. 266.

*** „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'".

telné a nemusí být splatné v hotovosti, nýbrž mají jenom zakládat nárok na „rentu", tj. pravidelné vyplácení úroků; jestliže se úroky neplatí, může být majetek vydražen; žádný další nárok hypoteční věřitel nemá. To je ten Rodbertusův „princip renty", který má junkerům umožnit, aby ročně produkovali jako buržoové 5000 tolarů a 10 000 jich jako šlechtici vydávali, a nepřišli přitom na mizinu. Jak to udělat, to je tajemství. Musel jsem se smát, když jsem četl, jak se Schramm snažil vidět v tom něco velikého.[348]

Marxovu fotografii jsem dnes poslal Manzovi.* Ptá se na barvu? Vždyť v tom mu můžeš pomoci. Tak snědý, jak je to možné jen u Jihoevropana, nijak zvlášť červené tváře (když jsi Marxe viděl, měl už žlutou pleť nemocných, to nebylo normální). Knír černý jako smůla, s bílými nitkami, ale bez sebemenší příměsi hnědi, až na několik vybledlých vousků, jinak měl vlasy a plnovous sněhobílé. Obraz — retušovaná zvětšená fotografie — je věrná podobenka, dostane ho švýcarskou poštou.

Kromě polského překladu „Původu" se přihlásila V. Zasuličová o překlad do ruštiny a jeden student práv, Anderfuhren (z Meiringen) z Bernu, o překlad do italštiny.[349] Nevíte něco o tom člověku? Dr. Cerioli, který ho učí italštině a socialismu, chce ten překlad zrevidovat.

Tobě a Edovi jsem poslal včera výtisky. Přes 30 se jich už poslalo do všech koutů světa. „To-Day" a „Justice" jsem taky poslal, ostatní recenzní výtisky zařídíte jistě Vy. Vřelý dík Tobě i Edovi za práci, kterou jste s tím měli.

Tvůj
B. E.

Jak to vypadá s Tvým příjezdem**? Nemyslím tím origo, ale adventus***.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 266.
** V orig. slovní hříčka: „Herkommen" znamená „příjezd", ale také „původ".
*** origo: latinsky původ, adventus: příjezd, příchod.

119

Engels Karlu Kautskému

do Curychu[322]

Dietz píše, že ten pravopis změnili[343]: „Malá Kautského poznámka při zaslání rukopisu by Vám i mně ušetřila práci s těmi změnami.“ Že si to ale nechali pro sebe, dokud nevysadili celé 3 archy (není to možná jeho vina), o tom neříká nic.

Jestlipak ještě žije starý Bachofen, a je ještě v Basileji? Rád bych mu poslal jeden výtisk s věnováním.

Předmluva* je v přípravném stadiu, tj. znovu se prokousávám celým tím „Zur Erkenntnis“[350]. Vyplatí se to, protože teprve při hodně podrobném rozboru se pozná, jaké zarážející nesmysly se tu hlásají — nesmysly, které doslova pohřbívají těch několik sice ne nových, ale zato správných a pro Německo velmi záslužných myšlenek. II. kniha „Kapitálu“ tu *mnoho* objasní.

Pozdravuj Edu.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 17. října 84

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie‘“.

120

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 20. října 84

Milý Kautsky,

poslal jsem Ti *doporučeně* korekturu a str. 49—96 rukopisu „*Bídy*"[215]. Jen jsem ji spěšně pročetl a nemohl ji tudíž srovnávat s rukopisem, prosím, abyste to rychle udělali. Dietze prosím, aby zbytek poslal vám, mně ať pošle jen obtahy *předmluvy**, do které bych se byl pustil už dneska, kdyby mě právě ta korektura nebyla připravila o nejlepší hodiny k práci. Zítra s tím ale začnu; myslím, že nejdřív přijde moje předmluva a pak Marxův článek ze starého „Social-Demokratu"** jako locum tenens za *jeho* předmluvu.

Chtěl jsem se vás právě zeptat na toho Nonna, protože paní Lafarguová chtěla vědět, co je zač ten její podezřelý soused. A v tom se objeví ta „Exekuce" v pařížském tisku.[351] Všichni se diví, jak mohli Prušáci zaměstnávat a platit (?) tak neohrabané hovado.

Právě byl u mne Joynes z „To-Day". Před nějakou dobou se rozhodli vydat anglicky „Vývoj"*** a já dal právo na překlad už kdysi Avelingovi.† Jenže toho oni nechtějí, protože je s Hyndmanem víceméně na štíru, a tak se mi chystali vnutit Shawa, který neumí slovo německy a chtěl to překládat z francouzštiny. Na to jsem ale nereflektoval a odkázal jsem ho na Avelinga, který se mi ostatně líbí čím dál víc. Tyhle malicherné pletichy mezi literáty

* „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'".
** „O Proudhonovi."
*** „Vývoj socialismu od utopie k vědě."
† Viz tento svazek, str. 230.

tvoří převážnou většinu vnitřních záležitostí zdejšího hnutí. Ani jinak se jim moc nevede. Minulé úterý byla paní Lafarguová na schůzi rady Sociálně demokratické federace[342], a tam se hádali o nějakou pitomost, ale tak, že slova damned liars* lítala ze všech stran. Prý to byla krása. Jediní, ke kterým mám důvěru, jsou Bax a Aveling, oba poctivci do morku kostí, inteligentní a upřímní, i když také potřebují notně pomáhat; o těch ostatních, pokud jsem měl příležitost je posoudit, nemám valné mínění.

Pana Mommsena mám teď taky pěkně v hrsti. Napáchal s enuptio gentis** spoustu pitomostí v těch svých „Römische Forschungen". Já jsem se tím zabýval a teď mám všechna ta místa pohromadě.[352] Jestliže mě bude chtít Mommsenova škola z něčeho nařknout ohledně římských dějin (což je docela možné *formálně*, ale ne obsahově), tak si to s nimi vyřídím.

Hirsch mi posílá „Frankfurter Zeitung" s fejetonem o Lippertově „Geschichte der Familie".[353] Kniha je jasný a nestydatý plagiát z Morgana a Bachofena, sem tam doplněný z jiných pramenů, které se dají snadno zjistit.

Srdečný pozdrav Edovi.

Tvůj
B. E.

Tvůj fejeton ve „Frankfurter"[354] jsem taky ještě neviděl, máš ho ještě? Vrátím Ti ho.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* zatracení lháři.
** sňatkem mimo vlastní rod.

121

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 22. října 84

Milý Edo,

přerušuji práci na předmluvě*, abych Ti sdělil,

1. že Ti zároveň posílám doporučeně Marxovu „Řeč o svobodě obchodu". Je to unikátní výtisk, který jsem sehnal pracně v antikvariátě, a až ho nebudeš potřebovat, tak mi ho musíš vrátit.

2. že je podle mého názoru třeba otisknout na závěr „Bídy" jako dodatek tu pasáž z práce „Ke kritice politické ekonomie", kde se mluví o *Johnu Grayovi, prvním předchůdci Proudhona a Rodbertuse*, na str. 61 od „nauky o pracovní době" atd. až do konce odstavce na str. 64.[355] Buď tak laskav a pošli tu pasáž hned do Stuttgartu, odvolávám se na ten dodatek v předmluvě. Tak se *kompletně a najednou* vypořádáme s touhle stránkou maloburžoazního socialismu a zároveň tak odpovíme na Rodbertusovu utopii; to, co ještě chybí, doplním totiž v předmluvě.

Budete-li chtít připojit tu „svobodu obchodu", to si rozhodněte sami, nevím dost dobře, kam to jinak dát, a pochybuji, že to zapůsobí jako samostatná brožura — jistě to můžete posoudit líp než já.

Kdyby Dietz dělal potíže s tím dodatkem o Grayovi, tak by se to mohlo také zařadit za předmluvu a za článek o Proudhonovi

* „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'".

ze „Social-Demokratu“ (starého). Ale dát se to tam musí, sami se o tom přesvědčíte.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“,
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

122

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 23. října 84

Milý Edo,

přikládám předmluvu*. Jestliže k tomu přidáte i „svobodu obchodu“**, pak tam dejte ten dodatek z poslední stránky, jinak jej změňte.***

Zároveň Ti posílám poštou 1 libru št., Schorlemmerův příspěvek na volební fond. Snad už víte, že byl Schorlemmer v Darmstadtu vystaven represáliím. Když ve Freiburgu chytili Hauga, našli mj. jeden výtisk „Sozialdemokratu“ adresovaný jeho bratrovi† — následovala domovní prohlídka, při níž našli Schorlemmerovy dopisy se zlomyslnými vtipy na Bismarckovu adresu — hledali ho pak znova u jeho matky a v Höchstu, kde právě byl. Aby ušetřil matku mrzutostí, odejel. V Darmstadtu z toho byl velký skandál.[356]

Na Bebelovo přání jsem poslal Schumacherovi několik informací o tom, co dělal Rittinghausen v roce 1848.

Touhle mou předmluvou, která se bohužel tak strašně rozrostla, není pan Rodbertus ještě vyřízen, v předmluvě ke II. knize „Kapitálu“[357] se znovu pustím do těch jeho „objevů“ nadhodnoty. Je to komické, jak už v Německu zapomněli na Ricarda! Pozdravuj Kautského.

Tvůj

B. E.

* „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie‘“.

** K. Marx, „Řeč o svobodě obchodu“.

*** Viz tento svazek, str. 274—275.

† Ludwigu Schorlemmerovi.

Kdyby Vám snad Dietz poslal korekturu předmluvy s rukopisem, tak mi ji sem prosím pošlete.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

123

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska

Londýn 29. října 84

Milý Bebele,

Tvůj telegram sem přišel několik minut po šesté a byl uvítán jásotem.[358] Hned jsem tady i mimo Londýn rozeslal řadu dopisnic s jeho obsahem a oznámil to rovněž do Paříže, kam obvykle přicházejí ze začátku jen zmatené a protichůdné zprávy. Srdečný dík za to, žes na mne uprostřed toho volebního zmatku myslel. Spolek[169] jsem také informoval.

Je to víc, než jsem čekal. Teď už se mi nezdá tak důležité, kolik míst se nakonec získá; těch obligátních patnáct[359] máme, a hlavní je, že hnutí jde kupředu stejně rychlými jako jistými kroky a zachvacuje jeden volební obvod za druhým, takže ostatní strany s nimi nemohou spolehlivě počítat. Rovněž skvěle si počínají naši dělníci; s jakou houževnatostí, rozhodností a hlavně s humorem dobývají pozici za pozicí a maří všechny úskoky, výhrůžky a všechno násilí vlády a buržoazie. Německo by zatraceně potřebovalo, aby si ho svět začal zase vážit, Bismarck a Moltke mohli dosáhnout toho, že vzbuzovalo strach; respekt, opravdovou úctu, jakou si zaslouží jen svobodní lidé, zachovávající ze své vůle kázeň — takový respekt si ale vynutí jen naši proletáři.

Vliv na Evropu a Ameriku to bude mít obrovský. Ve Francii si od toho slibuji nový vzestup naší strany. Tam ještě pořád doplácejí na následky Komuny. Jak silně zapůsobila na Evropu, tak silně vrhla zpět francouzský proletariát. Být tři měsíce u moci — ke všemu ještě v Paříži — a nepohnout přitom světem, nýbrž zajít na vlastní

neschopnost (a takhle jednostranně se to dnes chápe) — to dokazuje, že strana není schopna žít. Tak se běžně vyjadřují lidé, kteří nechápou, že Komuna byla hrobem *starého* specificky francouzského socialismu, ale zároveň také pro Francii kolébkou nového mezinárodního komunismu. A tomu pomohou německá vítězství pořádně na nohy. Téhož názoru je i paní Lafarguová, která je tady a srdečně Tě pozdravuje.

Stejný vliv bude mít ta zpráva i na anglicky mluvící proletariát v Americe.

Můj doporučený dopis a tu dopisnici[360], kterou jsem Ti posílal předevčírem, jsi už jistě dostal.

Největší starost mi teď dělá, zda jsi i Ty prošel v těch svých nejistých volebních obvodech.[361] Vzhledem k těm mnoha novým elementům, které se v každém případě dostanou do frakce, bys tam měl právě na začátku rozhodně být, abys později nenarazil na hotová fakta, o jejichž existenci jsi neměl ani potuchy. Vím, že na tom nejsi se zdravím právě nejlíp a že také musíš bezpodmínečně zůstat straně k dispozici pro kritičtější časy. Ale to se dá přece zařídit.

Chtěl jsem Ti ještě napsat o tom rodbertusovském krámu, ale dnes večer to už nepůjde. Schramm už to slízl od Kautského.* V předmluvě k „Bídě“** objasňuji Rodbertusův vztah k nám už natolik, že to myslím stačí, než se do něho ještě důkladněji pustím v předmluvě ke „Kapitálu“, II. kniha.[357] Ukáže-li se mezitím, že je to nutné, mohu se ozvat ještě jednou předtím. Podrobněji o tom v nejbližších dnech.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa“, sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 257–259.

** „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie‘“.

124

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 8. listopadu 84

Milý Kautsky,

mezi Tvým posledním dopisem a dnešním dnem leží volby — tj. pět let.[362] Vrátím se k němu proto jen stručně.

Přikládám Liebknechtův dopis — je charakteristický. Proč bys nemohl redigovat „Neue Zeit" z Londýna stejně dobře jako z Curychu, to nechápu. Proč bys měl být v Londýně pro německou stranu ztracen, to také nechápu. Ten dopis není ovšem ještě důkazem, že Liebknecht nebude napříště — vlivem jiného prostředí a jiné nálady — psát a smýšlet úplně jinak. Snad ho to, že měl v Offenbachu jen poloviční úspěch — jak dopadly užší volby, to tu ještě nevíme[363] — přiměje k zamyšlení. Skvostné je to místo o „nedobytné" pozici ve Stukkertu*. Jako když ten poddůstojník francouzské revoluční armády tlumočil svým bosým maníkům projev zástupce lidu: Zástupce řekl: s železem a chlebem se dojde až do Číny. O *botách* neříkal nic. Nedobytná — kdyby nebylo policie!

Píšu Dietzovi, aby mi poslal korekturu předmluvy** *nezlomenou*, musí se to ještě na některých místech opravit. V takovém díle nemůže být člověk ve volbě výrazů nikdy dost opatrný, nechce-li, aby ho pak chytali za nějaké ne zrovna vhodné nebo dvojznačné slovíčko.

Volby budou mít ohlas po celé Evropě a Americe. Však to ale byl taky den triumfů. „Kölnische"*** nám přiznává $^3/_4$ miliónu hlasů a plazí se po břiše před těmi 4000, co hlasovali v Kolíně pro Bebela,

* Redakce „Neue Zeit" ve Stuttgartu.

** „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'".

*** „Kölnische Zeitung".

aby si vyžebrala jejich hlasy pro užší volby.[364] „Kölnische" je pro mne důležitější než ostatní listy, protože porýnský buržoa je vůbec nejvyspělejším buržoou v Německu a v ní se odrážejí jeho názory. A tak je ten úplný obrat, ten náhlý respekt před novou silou o to příznačnější.

Ale je to opravdu velkolepé. Poprvé v dějinách tu vystupuje pevně semknutá dělnická strana jako opravdová politická síla, strana, která vyspěla a vyrostla za nejtvrdší perzekuce, nezadržitelně dobývá jednu pozici za druhou, prosta jakéhokoli filistrovství a jakéhokoli šovinismu v nejfilistrovštější a vítězstvím nejvíc zpité zemi Evropy — síla, jejíž existence a narůstání jsou vládám a starým vládnoucím třídám stejně nepochopitelné a tajuplné, jako byl rostoucí příval křesťanství mocnostem zanikajícího Říma, síla, která se ale propracovává vzhůru stejně jistě a nezadržitelně jako tenkrát křesťanství, tak jistě, že už teď se dá matematicky propočítat rovnice její stoupající rychlosti a tím i okamžik jejího konečného vítězství. Zákon proti socialistům[34] jí pomohl vpřed, místo aby ji potlačil, Bismarckovu sociální reformu[365] uznala za hodnou jenom kopance a poslední prostředek, jak ji teď potlačit — přimět ji k předčasnému puči — by vyvolal jen a jen nezadržitelný smích.

Zvláštní. Co nám nejvíc pomáhá, je právě průmyslová zaostalost Německa. V Anglii a ve Francii je přechod k velkému průmyslu takřka dovršen. Poměry, ve kterých žije proletariát, se už stabilizovaly; zemědělské a průmyslové kraje, velký a domácký průmysl se diferencovaly a vyhranily tak, jak to jen připouští moderní průmysl. I ty výkyvy, které přináší desetiletý krizový cyklus, se staly tradičními podmínkami existence. Politická nebo přímo socialistická hnutí, která vznikala v období průmyslového převratu — patřičně nezralá — ztroskotala a spíš lidi odradila, než aby je povzbudila; buržoazní kapitalistický vývoj se ukázal silnější než revoluční protitlak; k novému nástupu proti kapitalistické výrobě by musel přijít nový, mocnější popud, například kdyby byla Anglie zbavena dosavadní vlády na světovém trhu nebo kdyby ve Francii vznikla obzvlášť revoluční situace.

Naproti tomu v Německu se velký průmysl datuje teprve od roku 1848 a je největším odkazem tohoto roku. Průmyslový pře-

vrat ještě stále pokračuje, a to za těch nejnepříznivějších podmínek. Domácký průmysl, který se opírá o malou, svobodnou nebo pachtovní držbu půdy, bojuje neustále proti strojům a páře; zanikající malorolník se vrhá na domácký průmysl jako na poslední spásu; sotva ale začne působit v průmyslu, už ho znovu drtí stroj a pára. Vedlejší výdělek v zemědělství, brambory, které pěstuje sám, to je ten nejsilnější prostředek ke stlačování jeho mzdy pro kapitalistu, který teď může darovat celou normální nadhodnotu zahraničnímu zákazníkovi, čímž si jedině uchovává schopnost konkurence na světovém trhu, a který získává všechen svůj zisk snižováním normálních mezd. Vedle toho se zásluhou mohutného rozmachu velkého průmyslu přímo mění všechny podmínky života v průmyslových centrech. A tak je celé Německo — snad až na ten junkerský severovýchod — strhováno do společenské revoluce, malorolník je vtahován do průmyslu, i ty nejpatriarchálnější kraje jsou rázem uvedeny do pohybu a revolucionizovány tím mnohem důkladněji než Anglie nebo Francie. Tahle společenská revoluce, která nakonec znamená vyvlastnění malého rolníka a řemeslníka, probíhá ale v době, kdy bylo právě jednomu Němci, Marxovi, dopřáno teoreticky zpracovat výsledky dějin anglického a francouzského praktického a teoretického vývoje, vyložit celou podstatu kapitalistické výroby a tedy i její historický konečný osud; a tím dát německému proletariátu program, jaký Angličané a Francouzi, jeho předchůdci, nikdy neměli. Hlubší společenský převrat na jedné straně, větší jasno v hlavách na straně druhé — to je to tajemství nezadržitelného vzestupu německého dělnického hnutí.

Chtěl jsem ještě psát Edovi, ale je už pozdě — k tomu přišla Pumps s holčičkou, a tak si s ní budu muset hrát. V 5 přijdou Aveling a Tussy a v 7 Morris, který se chce se mnou poradit o něčem důležitém. Tak se tedy musí Eda prozatím spokojit mým pozdravem.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

125

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa[366]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 8. listopadu 1884

Vážený pane,

jakmile jsem obdržel Váš milý dopis z 27. minulého měsíce, poslal jsem Vám jeden exemplář své brožury „Původ"* atd. a byl bych to udělal už dříve, kdybych byl s určitostí věděl, že poslední adresa ještě platí.

Blahopřeji Vám ke skvělému pokroku, jehož jste dosáhl ve studiu němčiny. Rád Vám svěřuji překlad „Původu" do italštiny. Dostal jsem sice už dříve odjinud podobnou nabídku**, ale dosud jsem nic neslíbil. Abych ji mohl s konečnou platností odmítnout, potřeboval bych vědět, zda máte k dispozici nakladatele, který by mohl Váš překlad bez průtahů vytisknout a vydat.[367]

S hlubokou úctou

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
„La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z italštiny

* „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".
** Viz tento svazek, str. 270.

126

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 11. listopadu 84

Milý Edo,

na Tvůj dotaz k Marxovu článku o Proudhonovi* jsem odpověděl ve své předmluvě**, kde se na něj přímo odvolávám. Napište mi, jak to budete chtít celé uspořádat, mohu dostat každým dnem korekturu předmluvy a budu se pak podle toho řídit ve svých odkazech na zmíněný článek, na výtah z „Ke kritice“*** a případně i v odkazech na „Řeč“†.[355]

Právem jsi zdůraznil v „Sozialdemokratu“, že jsme jediným opravdovým soupeřem středu.[368] Jen tehdy, pronikneme-li do pevností středu, Mnichova, Mohuče, Kolína, Cách, Düsseldorfu, Essenu atd., může se rozbít tenhle uměle udržovaný galimatyáš protichůdných směrů, a donutit každý z nich, aby jednotlivě přiznal barvu. A pak se ukáže, že ta *opravdu* katolická frakce není nic jiného než katolické křídlo reakce, zatímco v Belgii a Francii představuje reakci *celou*. A pro nikoho by nemělo tohle rozbití středu tak neblahé následky jako pro pana Bismarcka, který může takovou různorodou partaj po čertech potřebovat.

O průběhu užších voleb dostávám jen málo informací a i ty chodí pozdě.[369] Doufám teď, že ve většině případů dopadnou dobře, protože dnes platí, že čím víc nových lidí přijde do frakce, tím líp.

* „O Proudhonovi“.

** „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie‘“.

*** K. Marx, „Ke kritice politické ekonomie“.

† K. Marx, „Řeč o svobodě obchodu“.

Ti nejhorší („studovaní") jsou už zvoleni, dodatečně budou zvoleni většinou dělníci, a ti mohou tu společnost jen ozdravit.

Zákon proti socialistům[34] je odsouzen. Stát a buržoazie se před námi strašně blamovaly. Žijí si však přesto vesele dál, a kdo by si myslel, že proto musí zákon padnout, ten by se mohl pořádně napálit. Tady starý John Russell zůstal premiérem ještě dvacet let, i když byl politicky mrtev. Odstranění zákona předpokládá vždycky nějaké rozhodnutí, a k tomu se sotva kdo vzchopí. V nejlepším případě budou v trestním zákoníku určité paragrafy, které nás budou stát víc obětí než zákon proti socialistům.

Budeme teď muset předkládat pozitivní návrhy zákonů. Budou-li formulovány rozhodně, tj. bez ohledu na maloburžoazní předsudky, budou velmi dobré. Jestliže to ale budou geiserovské čtyřúhelníky*, bude to velmi špatné. Normální pracovní den (10 hodin, postupně snižovaných asi na 8), vnitřní a mezinárodní tovární zákonodárství (přičemž se ve vnitřním může dojít dál než v mezinárodním), radikální přepracování zákonů o povinném ručení, úrazech, nemocích, pracovní invaliditě atd. dají dost materiálu a příležitosti. Uvidíme.

Volby z roku 1884 jsou pro nás to, co byly volby z roku 1866 pro německého filistra. Tenkrát se stal najednou, bez vlastního přičinění, ba proti své vůli, „velkým národem". Teď jsme my, ale už vlastní tvrdou prací a za cenu těžkých obětí, „velkou stranou". Noblesse oblige.** Nedokážeme přetáhnout k sobě masu národa, jestliže tato masa postupně nevyspěje. Frankfurt, Mnichov a Královec nemohou mít najednou tak vysloveně proletářský ráz jako Sasko, Berlín a bergské průmyslové okresy. Maloburžoazní elementy mezi předáky budou dočasně tu a tam nacházet v masách oporu, která jim dosud scházela. To, co bylo dosud známo jako reakční tendence jednotlivců, může se jako nezbytný moment vývoje reprodukovat — lokálně — u mas. To by vyžadovalo změnit taktiku, aby mohly být masy dál vedeny, a nesmělo by se dovolit, aby se špatní předáci dostávali do čela. I tady bude třeba vyčkat.

* V orig. slovní hříčka: Viereck — čtyřúhelník; zároveň příjmení poslance Louise Vierecka.

** Postavení zavazuje.

Zítra se dám do velmi složité závěrečné redakce 3. oddílu II. knihy „Kapitálu“.[370] Jen co s tím budu hotov, najdu si, doufám, čas na přepracování „Selské války“[232], kterou tentokrát ukážu jako mezník v celých německých dějinách, musím tedy na začátek a na konec připojit důležité historické dodatky. Jen výklad o boji samém zůstane zhruba tak, jak je. Myslím, že důležitější bude vytisknout „Selskou válku“ před „Dühringem“*, kde toho moc nezměním — udělám jen poznámky nebo dodatky. Jak to chcete zařídit s tiskem?

Ať už to dopadne se zákonem proti socialistům jakkoli, list** a tiskárnu v Curychu musíme podle mého názoru udržet. Svobodu, ani takovou jako před rokem 1878, nám už nedají. Geiserům a Viereckům nechají úplně volnou ruku, a jako krásný důvod na omluvu uvedou, že jdou tak daleko, jak jen mohou. My ale najdeme potřebnou svobodu tisku pouze v zahraničí. Ostatně je také možné, že se budou snažit všeobecné hlasovací právo oklestit, zbabělost připravuje o rozum a filistr je schopen všeho. Nejdřív nám ovšem budou sekat zleva zprava komplimenty, které nepadnou vždycky na neúrodnou půdu. Jmenovitě by mohl přítel Singer dostat chuť dokázat lidem, že přes svůj břich či kvůli němu není žádný lidožrout.

Karel Kautsky už jistě dostal můj včerejší dopis.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“, kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Pana Eugena Dühringa převrat vědy“.
** „Sozialdemokrat“.

127

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu[371]

Londýn 11. listopadu 1884

Milý Hermanne,

ty smutné zprávy o Emilově* nemoci, které píšeš ve svém dopise z 25. září, mě nijak nepřekvapily. Sám mi čas od času psával o svém zdravotním stavu a o tom, že musí strávit zimu na jihu, rovněž Ty jsi ve svých dřívějších dopisech ledacos naznačil, co mi dělalo starosti. Jestliže se nakonec objevily tuberkule — v našem věku ne právě časté —, tak je to ovšem velmi zlé znamení, ale doufám, že přesto mezi námi ještě nějakou tu dobu pobude, a to v takovém stavu, aby mu život nebyl zcela na obtíž. Jedné radosti se v každém případě dožil, jak jsem se nedávno dověděl z novin: byl zahájen provoz na železnici v údolí Aggeru, o kterou se taková léta bez ustání zasazoval. I když tahle malá odbočka není zdaleka to, oč usiloval, pořád je to lepší než vůbec nic a pro údolí a Engelskirchen znamená počátek zcela jiného života.

Byl bych Ti napsal už dřív, ale přišla do toho ta Hermannova** svatba, a tak jsem ani pořádně nevěděl, kde vlastně jsi; mezitím jsem měl pořád nějaké vyřizování a také spoustu práce. Navíc jsem si půldruhého roku na vlastní kůži názorně ověřoval, jak křehké je lidské tělo. Co to vlastně bylo, to se asi nikdy nedovím, ale což, teď už se to zdá být v pořádku a zůstane mi z toho asi jen něco na způsob kýly (přičemž nejde snad o vychlípení střeva, ale bude to spíš voda v břiše). Našel jsem si schopného bandažistu, který

* Emila Engelse staršího.
** Hermanna Friedricha Theodora Engelse.

už měl co dělat s několika takovými případy, jinak celkem vzácnými, a sestrojil mi velmi praktické zařízení, které mi vůbec nepřekáží; delší dobu jsem je zkoušel a víceméně jsem si na ně zvykl, takže se mohu zase konečně pohybovat a — což jsem předtím skoro nemohl — pracovat u psacího stolu. Bude-li to i nadále takové, budu rád; kromě toho, že mi ochably svaly a vazivo, což je po tak dlouhém polehávání na pohovce úplně přirozené, necítím už nic a postupně se dostávám zas do starých kolejí.

Doufám, že se jinak máte všichni dobře. Rudolf* bude zřejmě taky brzo chlapík. Asi zdědil víc z konstituce našeho otce, který měl také do své čtyřicítky pořád nějaké potíže se žaludkem, ale pak se úplně uzdravil a byl by tu asi dodnes, kdyby ho nesklátil ten tyfus.

Dej mi, prosím, zas brzo vědět, jak se vede Emilovi a všem ostatním a co dělá Hedvika**. Hermann by se měl už brzy vrátit ze svatební cesty.

Srdečné pozdravy všem sourozencům, Emmě***, Tvým dětem a samozřejmě Tobě

Tvůj
Bedřich

Poprvé otištěno v časopise „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Rudolf Engels.
** Hedvika Boellingová, rozená Engelsová.
*** Emmě Engelsové.

128

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan[372]

Londýn 18. listopadu 1884

Milý Bebele,

chtěl jsem Ti napsat o té rodbertusovštině, ale právě vyjde v „Neue Zeit" moje předmluva k „Bídě filosofie"[373], a tam najdeš to nejnutnější vysvětleno líp, než bych to mohl udělat v dopise. Další pak je v předmluvě ke II. knize „Kapitálu".[357]

Existuje ale jiná věc, na kterou bych Ti rád řekl svůj názor a která je podle mne velmi naléhavá.

Všichni liberální filistři mají teď před námi takový respekt, že unisono volají: Ano, chtějí-li se sociální demokraté postavit na půdu *zákona* a zříci se *revoluce*, pak jsme pro to, aby zákon proti socialistům[34] byl okamžitě zrušen. Určitě to taky na vás budou v říšském sněmu hned chtít. Odpověď, kterou na to dáte, bude mít velký význam — ani ne tak pro Německo, kde ji naši stateční chlapci dali ve volbách, jako pro zahraničí.[271] *Krotká* odpověď by ten ohromný dojem z voleb okamžitě zmařila.

Podle mého názoru to vypadá tak:

Současné politické poměry v celé Evropě jsou výsledkem revolucí. Zákonnost, historické právo, legitimita, to už bylo všude tisíckrát narušeno nebo úplně smeteno. Ale všem stranám, respektive třídám, které se dostaly k moci cestou revoluce, je vlastní požadavek, aby nová, revolucí vytvořená zákonnost byla bezpodmínečně uznána a pokládána za posvátnou. Právo na revoluci existovalo *vždy* — jinak by ti, kdo dneska vládnou, neměli žádné oprávnění —, ale od nynějška už existovat nemá.

V Německu spočívá současná situace na revoluci, která začala v roce 1848 a skončila v roce 1866. Rok 1866 představuje úplnou revoluci. Tak jako se Prusko stalo něčím jen díky zradě a válce vedené proti německé říši ve spolku se zahraničím (1740, 1756, 1795[374]), tak také vytvořilo německo-pruskou říši jen násilným rozbitím Německého spolku a občanskou válkou. Tvrdí-li Prusko, že spolkovou smlouvu porušili druzí, to je vedlejší. Ti druzí říkají opak. Ještě nikdy se revoluce neobešla bez záminky zákonnosti — viz rok 1830 ve Francii, kdy král* i buržoazie tvrdili, že jsou v právu. Prostě, Prusko vyvolalo válku, a tím i revoluci. Po vítězství svrhlo *tři trůny „z boží milosti"* a anektovalo jejich oblasti i s někdejším svobodným městem Frankfurtem.[375] Jestliže to nebylo revoluční, pak už nevím, co to slovo znamená. A to ještě nebylo všechno, Prusko konfiskovalo také soukromý majetek vyhnaných knížat. Že to nebylo zákonné, nýbrž revoluční, přiznalo, když dalo ten akt dodatečně schválit shromážděním — říšským sněmem, který měl právě tak málo právo disponovat těmi fondy jako vláda.

Německo-pruská říše jako dovršení Severoněmeckého spolku, vytvořeného roku 1866 násilím, je veskrze revoluční výtvor. Nestěžuji si na to. Lidem, kteří to udělali, vyčítám pouze to, že byli jen ubozí revolucionáři, že nešli mnohem dál a nepřipojili k Prusku rovnou celé Německo. Kdo ale operuje krví a železem, kácí trůny, polyká celé státy a konfiskuje soukromý majetek, ten nemá zatracovat jiné jen proto, že jsou revolucionáři. Jestliže si strana zachová právo být revoluční, tak jako byla říšská vláda, o nic víc a o nic míň, pak už víc nepotřebuje.

Nedávno se polooficiálně říkalo: říšská ústava není žádná smlouva knížat s lidem, je to jenom smlouva mezi knížaty a svobodnými městy, kterou mohou smluvní strany kdykoli nahradit jinou. Vládní orgány, které tohle hlásaly, požadovaly, aby vlády měly právo *říšskou ústavu likvidovat.* Nepřijal se proti nim žádný výjimečný zákon, nebyly pronásledovány. A my pro sebe v krajním případě nechceme víc, než se tady požaduje pro vlády.

Vévoda z Cumberlandu je legitimní následník brunšvického

* Karel X.

trůnu, o čemž není sporu. Pruský král sedí v Berlíně stejným právem, jakým si dělá Cumberland nárok na Brunšvik. Všechny nároky vůči Cumberlandovi bude možné vznášet, teprve až nastoupí na trůn, jehož je podle práva zákonným dědicem. Revoluční německá říšská vláda mu v tom ale násilně brání. Nový revoluční akt.

Jak to vypadá se stranami?

Konzervativci porušili v listopadu 1848 bez váhání novou zákonnost vytvořenou v březnu 1848.[376] Konstituční pořádky berou beztak jen jako dočasné a s jásotem by uvítali každý absolutisticko-feudální státní převrat.

Liberálové všech odstínů se zúčastnili revoluce z let 1848 až 1866 a nedali by si ani dnes upřít právo vystoupit mocensky proti násilné likvidaci ústavy.

Střed[251] uznává církev jako nejvyšší moc nad státem, tedy moc, která mu případně může revoluci uložit jako *povinnost*.

A to jsou strany, které od nás požadují, abychom *my a pouze my* prohlásili, že nesáhneme *za žádných okolností* k násilí, že se podřídíme každému tlaku, každému násilnému činu, nejenom tehdy, když bude formálně zákonný — zákonný podle úsudku našich protivníků —, nýbrž i když bude přímo nezákonný?

Žádná strana nikdy nepopírala právo na ozbrojený odpor *za určitých okolností*, aniž lhala. Žádná se nemůže tohoto krajního práva vzdát.

Začne-li se ale napřed diskutovat o *okolnostech*, pro které si jistá strana ono právo vyhrazuje, máme vyhráno. Melou pak páté přes deváté. A zvlášť když jde o stranu postavenou mimo zákon, takže ji shora na revoluci přímo odkazují. Postavit ji mimo zákon mohou kdykoliv, což se už jednou stalo. Chtít na takové straně podobné bezpodmínečné prohlášení je čirý nesmysl.

Ostatně pánové mohou být klidní. Tak jak to teď vypadá s vojskem, nepůjdeme do toho, dokud bude proti nám ozbrojená moc. Můžeme počkat, až ozbrojená moc sama přestane *být mocí proti nám*. Každá dřívější, třebas vítězná revoluce, by nevynesla k moci *nás*, nýbrž nejradikálnější z buržoů, resp. maloburžoů.

Volby ostatně ukázaly, že povolností, tj. ústupky našim protivníkům, ničeho nedosáhneme. Jenom urputným odporem jsme si

získali vážnost a stali se silou. Jenom síla budí respekt, a jen dokud budeme touto silou, bude nás filistr respektovat. Kdo mu dělá ústupky, tím opovrhuje, ten pro něho už silou není. Je možné dát pocítit železnou pěst v sametové rukavičce, ale cítit ji musejí. Německý proletariát se stal mohutnou stranou, ať jsou ho tedy jeho představitelé hodni!

Tvůj
B. E.

(Na poště se zavírá.)

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

129

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 23. listopadu 1884

Moje milá Lauro,

jsem rád, žes v pořádku dojela a že Paulovi chutnal ten koláč[377] — ale Nim se nemůže smířit s tím, že nedal jinak a jedl ho se sýrem. Hodně zkusila se zubem — byl zdravý, ale viklal se jí. Včera vzala staré kleštičky, které si přinesla z Maitland Parku, vytáhla ho, odměnila se za kuráž douškem brandy a teď už je zase fit.

Minulý pátek* měla Sociálně demokratická federace[342] benefici. Tussy a Edward** hráli v jedné věci — já tam nešel, protože ještě nevydržím sedět tři hodiny bez přestávky na tvrdém sedadle. Nim říká, že hráli velmi pěkně — ten kus podle ní vlastně zachycoval jejich život. Stará Wrightová předčítala — velmi dobře. Bax hrál na klavír — moc dlouho. Morris, který byl u mne tuhle večer a byl nadšen, když viděl na stole starou skandinávskou Eddu (nadchl se pro Island), četl jednu svou báseň („přebásnění" Helreidh Brynhildars***) z Eddy (líčí se tam, jak se Brunhilda upálila se Sigurdovým tělem) atd. atd. Probíhalo to všechno velmi dobře — jejich umění je zřejmě lepší než jejich literatura a jejich poezie lepší než próza.

Paulova replika Blockovi je vynikající, nejenom stylem, ale i obsahově.[378] Lidé se učí různým způsobem, a jestliže se on učí politickou ekonomii v boji, je všechno v pořádku, hlavní je, že se ji

* 21. listopadu.
** Aveling.
*** Brunhildiny cesty do podsvětí.

učí. Měl úplně pravdu, že vynechal tu otázku stejné ceny obilí produkovaného s vynaložením různého množství práce — je to příliš složité a řeší se to až ve III. knize „Kapitálu". K čemu by se ale mohl vrátit, až bude mít příležitost, je ta Blockova hloupá pomluva v poznámce na str. 131: že Mouřenín klade důraz hlavně na kapitál použitý v obchodě, jak ve formě *peněz* (espèces), tak ve formě *zboží*. To je přímá lež nebo důkaz, že neví, o čem píše. Mouřenín se zmiňuje o úrokovém a obchodním kapitálu jako o historických *skutečnostech*, ale výslovně je *vylučuje* z celého ekonomického výkladu v knize I, kde o kapitálu pojednává jenom v jeho nejjednodušší formě kapitálu průmyslového.

Na str. 285 se Paul přepsal: velikost nadhodnoty je *přímo* úměrná délce pracovního dne, ale *nepřímo* úměrná mzdě.

Víš přece, že má jediná námitka proti Paulově replice Blockovi byla diktována obavou, že by tím mohl „zablokovat" svou konečnou odpověď Leroyovi-Beaulieuovi[378]. Jestliže Paul doběhl Molinariho tak, že ten mu dovoluje odpovědět komukoli cokoli, tím líp.

Zpráva v „Sozialdemokratu" o tom mítinku na podporu Němců i ty reprodukované výňatky z „Lyon Socialiste" budou mít v Německu i všude jinde obrovský účinek.[380] Nic nepřekvapí filistra i dělníky jiných zemí víc než to, jak srdečný poměr k sobě mají a jak ruku v ruce spolupracují proletáři těch dvou „dědičně nepřátelských" národů. To by se mělo zdůrazňovat co nejčastěji a co nejvíce.

Pokud jde o toho chudáka Broussa, člověka bez programu, který má pochybnosti o tom, na základě jakého programu byli zvoleni naši lidé, bylo mu jistě odpovědí Müllerovo prohlášení v Darmstadtu[381], které Guesde k mému potěšení použil v „Cri du Peuple". Ještě lepší je ten hannoverský program v „Sozialdemokratu" z tohoto týdne, čís. 47.[382] Byl bych rád, kdyby to Guesde nějak použil. Tahle dvě prohlášení a ta skutečnost, že je vydali v *nových* obvodech — Darmstadtu a Hannoveru —, kde by se dalo čekat, že naši budou muset o hlasy prosit, mi udělaly stejnou radost jako volby samy. Ukazují, v jaké míře podnítila bismarckovská perzekuce revolučního ducha. Skoro jsem čekal, že by nové obvody mohly poslat do sněmu „umírněné" muže, ale teď už se nebojím.

I Sabor, ten židovský kantor z Frankfurtu, patří k *Bebelovu* křídlu strany.

Bernsteinův dopis Paulovi o Lassallovi[383] je třeba si vysvětlit tím, že v *Paříži*, stejně jako v Londýně a v New Yorku, je mezi Němci pořád hodně starých lassallovců. Většinou emigrovali, v Německu je pro ně půda příliš horká, a taky tam na ně nikdo nedá. V cizině jsou poměrně neškodní, představují užitečný internacionální tmel a kromě toho opatřují Němcům doma prostředky, takže se proti nim nevystupuje zvlášť tvrdě.

Loria si dává dobrý pozor, aby mi neposlal ty své výplody. Jako pravý „katedrově socialistický kariérista" nás vykrádá zprava zleva. Ostatně, co chce Paul dělat, když ho Loria pošle do háje.[384] Loria ví stejně jako my, *proč* kapitalisté jdou do jednoho průmyslového odvětví stejně jako do druhého. Skutečnou otázkou je ale ta, na kterou jsem ukázal, a ta není vůbec snadná; to ona fakticky vedla ke zhroucení klasické ekonomie, která ji nemohla rozřešit. To, že se Ricardova škola *rozložila* — jak tomu říká Mouřenín ve svém rukopise[385] — právě v téhle otázce, otevřelo brány vulgární ekonomii.

Ty procházky s Tebou mi udělaly moc dobře — denně je prodlužuji a svaly mi zase sílí.

Srdečné pozdravy Paulovi. Nim také zdraví.

Upřímně Tvůj
B. E.

Chudák stará matička Hessová! „My tkáme, my tkáme!"* Doufám, že konečně má, co potřebuje.

Než skončím, chtěl bych Tě ještě požádat o laskavost. Paul má ode mne: 1. Darwinův „*Origin of Species*". 2. Thierryho „*Histoire du Tiers Etat*". 3. Paquetovy „*Institutions provinciales et communales de la France*". 4. Buonarrotiho „*Conspiracy of Babeuf*". A Jenny ode mne dostala: 1. „*Eddu*", v poezii a v próze. 2. „*Beowulfa*", obojí v Simrockově překladu do nové hornoněmčiny. Zvlášť potřebuji ty dvě

* Heinrich Heine, „Slezští tkalci".

poslední knihy a toho Darwina. Mohla bys je dát dohromady, pokud se dají sehnat (Thierryho a Paqueta budu potřebovat také, a Buonarroti se teď nedá sehnat) a poslat mi je v balíčku? Kontinentální balíčková služba (agentura Continentale) má agenty

E. d'Odiardi, 18, rue Bergère a

P. Bigeault, 23, rue de Dunkerque, proti Severnímu nádraží.

Přepravné *neplať*, protože pak bude alespoň jisté, že to dojde, a uvědom si, že na to zase tolik nepospíchám, abys musela všeho nechat a letět pro knížky do Argenteuil.

Clemenceau jde sice politicky nahoru, ale zřejmě upadá morálně — ve francouzské buržoazní politice to asi nejde jinak. Je to vidět z jeho návštěvy u Gladstona a z toho nesmyslu, co tam řekl; je také příznačné, že mlčel ve sněmovně k tomu štvaní proti socialistům a krutým rozsudkům v Lyonu, Montluçonu atd.

Pokud jde o to Paulovo přání dostávat nějaký irský list, není mu co doporučit. Mimochodem, jestliže „Egalité" nazývá každou vraždu, třeba sebehloupější, popravou, pak Havasovy telegramy úplně stačí. U ostatních otázek příspěvky irského dopisovatele „Daily News".

Bude-li Paul dbát na to, aby „Egalité" docházela pravidelně curyšskému „Sozialdemokratu", budou mu za to posílat řádně svůj list, ale já napíšu Bernsteinovi, ať to posílá na *Tvou* adresu, abys to dostávala *Ty* a ne lidé, kteří tomu nerozumějí.

Srdečné pozdravy Paulovi.

Upřímně Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

130

Engels Johnu Lincolnu Mahonovi

do Londýna[386]

122, Regent's Park Road, N. W.
28. listopadu 1884

Vážený pane,

dostal jsem Vaše řádky teprve dnes ráno, jelikož na adrese bylo uvedeno špatně číslo (132 místo 122).

Zastavíte-li se u mne laskavě zítra, v pátek večer mezi sedmou a osmou, rád Vás vyslechnu.

V úctě Váš
B. Engels

Panu J. L. Mahonovi

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

131

Engels Charlottě Engelsové

do Engelskirchenu

Londýn 1. prosince 1884

Milá Lotko,

dnes ráno krátce před desátou jsem dostal Tvůj telegram. Byl jsem už na tu zprávu připraven — od té doby, co mi Hermann* napsal podrobněji o Emilově** stavu a zvlášť co mě předminulý týden navštívil Tvůj švagr Colsman. Hodně jsme o Emilovi mluvili, Colsman byl o povaze choroby plně informován, naděje už žádná nebyla, rozhodnutí padlo a konec byl už jen otázkou několika týdnů. A přece jsem nečekal, že to půjde tak rychle. Stalo se, a my se s tím musíme vyrovnat.

V Tvém životě, milá Lotko, skončilo období, jaké už nikdy neprožiješ; čára přes celý souhrn životního štěstí, kterému je neodvolatelně konec. Vím, jak smutný a prázdný Ti teď musí připadat svět, vím, že si v hloubi duše myslíš, že by bylo nejlíp, kdybys tak mohla spočinout v klidu po boku svého Emila. Je to přirozené, přeje si to každý, kdo stojí u úmrtního lože milovaného manžela. Mysli ale na to, že i moje matka musela tohle prodělat. 41 let byla šťastna, pak najednou ovdověla. Jen málo žen milovalo svého muže vřeleji než ona mého otce. A přece se jí mezi dětmi a vnuky vrátila chuť k životu a byla mezi námi ještě 14 let, přinejmenším ne nešťastna. A to byla starší než Ty a všechny její děti byly už dospělé a zaopatřené, zatímco Ty máš několik dětí, k nimž Tě váže povinnost — povinnost, kterou může doopravdy vyplnit jen matka a která je proto tak závažná, že děti právě ztratily otce.

* Hermann Engels.
** Emila Engelse staršího.

Mezi mnou a Emilem byl odjakživa zvlášť srdečný vztah, a ať už se naše názory rozcházely jakkoli, přece jen jsme si byli blízcí v tom, že jsme se oba zabývali vědou bez ohledu na přímý praktický užitek. Na jedno ale nikdy nezapomenu. Když jsem se tu po otcově smrti octl v těch nejtěžších podmínkách, fyzicky a zdravotně na tom tak, že jsem nebyl schopen sám udělat rozumně a uvážlivě nějaké nezbytné rozhodnutí, dostal mě z toho svým jasným pohledem na situaci, rozhodností a věcnou znalostí právě Emil, který dovedl zdárně do konce jednání v Manchesteru, na němž závisela celá má budoucnost. Sedím-li tedy dnes v Londýně jako nezávislý člověk, děkuji za to v neposlední řadě Emilovi.

Ačkoli nejsem ještě úplně zdráv, byl bych se k Vám dnes večer vypravil, abych prokázal drahému bratrovi poslední poctu. Je ale možné a dokonce pravděpodobné, že má přítomnost by mohla vyvolat nepříjemnosti ze strany policie, a tomu bych Tebe i vás všechny právě teď nechtěl za nic na světě vystavovat. Vždyť před několika měsíci šikanovali jednoho světoznámého chemika — který přijal anglické občanství a je členem zdejší Akademie věd — v jeho rodném městě Darmstadtu jen proto, že byl Marxovi na pohřbu, a to tak, že hned odcestoval.[356] Co by pak čekalo mě? Budu se zřejmě muset zatím stále pokládat za politického emigranta.

Jedno však, milá Lotko, vím — že vy ženy jste statečnější a silnější než my muži. Co všechno musíte vydržet, je-li třeba, to muži nikdy nedokážou. A Ty, která se dovedeš tak obdivuhodně ovládat, což jsem Ti často záviděl, překonáš i tu nejtěžší bolest, kterou s Tebou všichni sdílíme a jejíž největší díl byl přesto přisouzen Tobě.

Polib za mne svoje děti. S láskou

Tvůj věrný starý
Bedřich

Poprvé otištěno v časopise „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle textu časopisu
Přeloženo z němčiny

132

Engels Karlu Kautskému

do Vídně[387]

[Londýn 9. prosince 1884]

Milý Kautsky,

můžeš si samozřejmě dát posílat dopisy na adresu 122, Regent's Park Road kdykoliv a jakkoliv budeš chtít. Doufám, že Tě tohle psaní zastihne ještě ve Vídni, nevšiml jsem si ve spěchu Tvého dotazu a v týdnu jsem se k ničemu nedostal.

Nechápu, proč to s tou „Řečí"* nezařídíte vy, vždyť se přece v těchhle otázkách vyznáte líp než já. Napíšu Dietzovi, ať to vyřídí sám.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* K. Marx, „Řeč o svobodě obchodu" (viz tento svazek, str. 274—276).

133

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska[388]

Londýn 11. prosince 1884

Milý Bebele,

s mým posledním dopisem* to bylo tak:

Znal jsem mezi nově zvolenými pár lidí, kteří by vzhledem k svému vzdělání a povaze posílili *pravé*, buržoazní křídlo frakce. Při tom, jak se k nám po našich vítězstvích začaly všechny ostatní strany najednou nehorázně lísat, jsem pokládal za možné, že by se Ti pánové dali nachytat a byli ochotni vydat prohlášení, jaké na nás chtěly např. „Kölnische Zeitung"[389] jako podmínku pro zrušení zákona proti socialistům — prohlášení, které by mohlo vyznít jen o chloupek víc doprava než ty žvásty, v nichž se ztrácí revoluční charakter strany, jako byla např. Geiserova řeč při projednávání zákona proti socialistům, kterou dal Grillenberger otisknout s Tvým projevem.[390] Páni liberálové zkrotli, spokojí se málem, malý ústupek z naší strany by jim byl stačil, a tohoto malého ústupku jsem se bál, protože bychom si s ním byli uřízli před cizinou pěknou ostudu. Že bys jej byl neudělal Ty, to jsem přirozeně věděl. Ale byli by Tě mohli — tedy i nás — přehlasovat. Ano, jenom naznačit rozkol — v projevech — by bylo obrovsky uškodilo. Proto a jenom proto jsem si myslel, že je mou povinností Tě pro takový případ podpořit a dát Ti k dispozici několik historických argumentů, které Ti možná nezůstaly v paměti tak svěží jako mně. A abys mohl ten dopis ukázat, pokud bys to pokládal za vhodné, vynechal sem všechny narážky na ty, o které v něm koneckonců šlo.

* Viz tento svazek, str. 289–292.

Že moje obavy byly liché, že hnutí strhlo svou silou i buržoazní elementy strany a že frakce zůstane na úrovni svých voličů, z toho nemůže mít nikdo větší radost než já. A já opravdu vidím, jak se Singer změnil —, v neděli se u mne zastavil a příští neděli hodlá znovu přijít. Začíná opravdu věřit (doslova), že se může ještě dožít něčeho takového, jako je přestavba společnosti. Chci doufat, že to vydrží a že naši „študovaní" budou trvale odolávat pokušení dokázat jiným stranám, že nejsou žádní lidožrouti.

V našich proletářských masách jsem se nikdy nezmýlil. Jak jistě, s vírou ve vítězství a právě proto vesele a s humorem šlo jejich hnutí vpřed, to je něco velkolepého a jedinečného. Žádný evropský proletariát by neobstál tak skvěle ve zkoušce zákona proti socialistům[34] a neodpověděl by po šesti letech represálií takovým důkazem rostoucí síly a upevněním své organizace; žádný by nedokázal vytvořit takovou organizaci, jaká byla u nás, bez jakéhokoli konspiračního humbuku. A když jsem pak viděl volební manifesty z Darmstadtu[381] a Hannoveru[382], zmizely i moje obavy, že by se na nových místech (v nových volebních obvodech) musely dělat ústupky. Jestliže se mohlo v těchto dvou městech mluvit tak revolučně a proletářsky, znamená to, že cíle je dosaženo.

Máme velkou výhodu v tom, že u nás je teď průmyslová revoluce teprve v plném proudu, zatímco ve Francii a Anglii v podstatě skončila. Tam je dělení na město a vesnici, průmyslové a zemědělské oblasti tak dalece ukončeno, že se už mění jen pomalu. Široké vrstvy lidí tam vyrůstají v poměrech, ve kterých budou muset později žít; jsou na to zvyklí, dokonce i výkyvy a krize se pro ně staly něčím takřka samozřejmým. K tomu ještě vzpomínky na dřívější ztroskotané pokusy o hnutí. U nás naproti tomu je všechno ještě v pohybu. Zbytky staré průmyslové výroby rolníků, která sloužila jen k uspokojování jejich vlastních potřeb, jsou zatlačovány kapitalistickým domáckým průmyslem, zatímco jinde kapitalistická domácká výroba už zase ustupuje strojům. A právě charakter našeho průmyslu, který pokulhává až docela na konci, vede k tomu, že je naše revoluce* o to důkladnější. Protože hromadnou

* Cizím rukopisem přepsáno na: sociální převrat.

výrobu pro masovou i luxusní spotřebu si už zajistili Angličané a Francouzi, zbyly na náš vývozní průmysl většinou jen drobnosti, které však rovněž slouží masové spotřebě, a vyrábějí se nejprve po domácku a teprve později masově, strojově. Domácký průmysl (kapitalistický) proniká tak do mnohem širších oblastí a připravuje tím důkladněji půdu. Necháme-li stranou Prusko na východ od Labe, tedy Východní Prusko, Pomořany, Poznaňsko a větší část Braniborska, dále původní Bavorsko, zbude velmi málo krajů, kde by nebyl rolník čím dál víc zapojován do domáckého průmyslu. Takto zrevolucionizovaná oblast je* u nás větší než kdekoli jinde.

Dále: protože dělník v domáckém průmyslu obdělává ještě většinou své políčko, je možné stlačovat jeho mzdu tak jako nikde jinde. Spojení zemědělství s průmyslem, které bylo dříve požehnáním drobného člověka, se stává nejsilnějším prostředkem kapitalistického vykořisťování. Pár řádek brambor, kráva, trochu toho rolničení dovolují prodávat pracovní sílu pod cenou; *nutí* k tomu, protože poutají dělníka k hroudě, která ho ale uživí jen zčásti. Náš průmysl se tedy stává schopným vývozu proto, že většinou daruje celou nadhodnotu kupujícímu, zatímco kapitalistův zisk tvoří srážka z normální mzdy. Tak je tomu víceméně u každého venkovského domáckého průmyslu, nikde však v takové míře jako u nás.

Kromě toho byl náš průmyslový převrat, rozpoutaný revolucí z roku 1848 s jejími buržoaznímі vymoženostmi (jakkoli ubohými), ještě obrovsky urychlen: 1. odstraněním vnitřních překážek v letech 1866—1870 a 2. francouzskými miliardami[391], které se musely konec konců kapitalisticky investovat. Tak jsme to konečně dotáhli k průmyslovému převratu, který je důkladnější, hlubší, prostorově rozlehlejší a rozsáhlejší než v jiných zemích, a to se zcela svěžím, neporušeným, porážkami nedemoralizovaným proletariátem, který konečně — díky Marxovi — chápe příčiny hospodářského a politického vývoje a podmínky příští revoluce jako žádný z našich předchůdců. Zato jsme ale také *povinni* zvítězit.

v * Cizím rukopisem vepsána slova: „Takto „průmyslově" zrevolucionizoaná oblast je „proto"....

Pokud jde o čistou demokracii a její úlohu v budoucnosti, jsem jiného názoru než Ty. Samozřejmě, že v Německu hraje mnohem podřadnější úlohu než v zemích se starším průmyslovým vývojem. To však neznamená, že nemůže ve chvíli revoluce získat dočasně význam jako nejkrajnější *buržoazní* strana, za jakou se vydávala už ve Frankfurtu, jako poslední spása veškerého buržoazního a dokonce i feudálního hospodářství. V takové chvíli se za ni postaví celá ta reakční masa a posílí ji: všechno, co bylo reakční, se pak bude tvářit demokraticky. Tak posílila veškerá feudálně byrokratická masa v březnu až září 1848 liberály, aby udržela na uzdě revoluční masy, a jakmile se to podařilo, aby přirozeně vykopla i liberály. Tak vládla roku 1848, od května až do prosince, kdy byl zvolen Bonaparte, ve Francii nejslabší ze všech stran, ryze republikánská strana „Nationalu“[392] jen proto, že se za ní organizovala veškerá reakce. Tak to bylo v každé revoluci: k veslu se dostává nejkrotší strana, která je vůbec ještě schopna vlády, jen proto, že v ní poražení vidí poslední možnost záchrany. Nelze ovšem očekávat, že v okamžiku, kdy nastoupí krize, budeme mít za sebou už většinu voličů, tedy většinu národa. Celá buržoazní a zbytek feudální majetné třídy, velká část maloburžoazie a venkovského obyvatelstva se pak shlukne kolem nejkrajnější buržoazní strany, která se bude ohánět nejrevolučnějšími frázemi, a podle mne je velmi pravděpodobné, že tato strana bude zastoupena v prozatímní vládě a dokonce bude dočasně tvořit její většinu. Jak za podobných okolností taková menšina jednat *nemá*, dokázala soc. dem. menšina v pařížské únorové vládě roku 1848. Prozatím je to však jen akademická otázka.

Vývoj v Německu může ovšem probíhat i jinak, a to z vojenských důvodů. Při dnešní situaci může přijít podnět sotva odjinud než z Ruska. Nepřijde-li podnět odtud, nýbrž z Německa, může revoluce propuknout jen v armádě. Neozbrojený lid je proti dnešní armádě vojensky úplně mizivá veličina. Kdyby však vstoupila do akce naše záloha ve věku od 20 do 25 let, která nevolí, ale prodělává výcvik, bylo by možné čistou demokracii přeskočit. Ale i tahle otázka je dneska ještě akademická, ačkoli já jako takříkajíc představitel velkého generálního štábu strany ji nesmím pouštět ze

zřetele. Rozhodně bude naším jediným protivníkem za krize i po ní *veškerá reakce seskupená kolem čisté demokracie*, a na to podle mého názoru nesmíme zapomínat.

Až budete podávat v říšském sněmu návrhy, je tu jeden, na který by se nemělo zapomenout. Státní panství se většinou pronajímají velkým pachtýřům a jen menší část se jich prodává rolníkům, jejichž dílec je ale tak malý, že noví rolníci musí pracovat jako nádeníci na velkých hospodářstvích. Mělo by se požadovat, *aby se velká nerozdělená panství dávala do pachtu družstvům zemědělských dělníků ke společnému hospodaření*. Říše žádná panství nemá, a tak se jistě najde záminka takový návrh zamítnout. Ale myslím si, že je třeba hodit tuhle pochodeň mezi zemědělské nádeníky, lze k tomu využít nejedné debaty o státním socialismu. Tak a jenom tak můžeme získat zemědělské dělníky; je to nejlepší způsob, jak jim ukázat, že později budou společně hospodařit na velkých statcích dnešního panstva. A to bude příteli Bismarckovi, který chce od vás pozitivní návrhy, na nějakou dobu stačit.

Srdečné pozdravy.

Tvůj
B. E.[372]

12. prosince 84

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

134

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže[393]

(Výňatek)

[Londýn, v polovině prosince 1884]

...V Německu je opravdu příliš vojáků a poddůstojníků, kteří jsou ve straně, aby bylo možné hlásat se sebemenší nadějí na úspěch vzpouru. Vědí, že k *demoralizaci* (z buržoazního hlediska) musí dojít právě v řadách armády; v podmínkách moderní vojenské techniky (rychlopalné zbraně atd.) musí revoluce nutně začít v armádě. U nás tak alespoň začne. Nikdo neví líp než vláda, jak rok od roku roste počet nováčků, kteří jsou socialisté. Všeobecné volební právo platí u nás až od pětadvaceti let; ta velká záloha dvaceti až pětadvacetiletých lidí nefiguruje sice při hlasování, ale je v armádě...

Poprvé otištěno v listu „Lyon-Socialiste", čís. 15, 21. prosince 1884

Podle textu v novinách
Přeloženo z francouzštiny

135

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 29. prosince 84

Milý Edo,

od Kautského jsem se dozvěděl, že jsi ztratil nejen sestru, ale i otce. Přijmi mou nejhlubší soustrast. To jsou stíny exilu, které jsem si taky prožil. Vlast jako takovou může člověk postrádat, ale —

Teď něco o zdejších událostech. V sobotu se Sociálně demokratická federace[342] šťastně rozpadla. Bublina praskla o něco dřív, než jsem čekal, ale přijít to muselo.

Dávno ovládl celý tento spolek Hyndman, politický dobrodruh usilující o kariéru v parlamentě. Když Bax začal před rokem s „To-Day", nebylo dost literárních sil, aby mohl udržet tento malý list, natož pak týdeník, ale Hyndmanovi mohl pomoci jenom týdeník, a tak byla založena „Justice" — za peníze dvou nadšenců, Morrise a Carpentera; redigoval ji Hyndman za pomoci několika mladých literátů, kteří měli políčeno na nějaké nové solventní hnutí (Fitzgerald a Champion), a jakéhosi učitele Joynese*; toho vyhodili z Etonu za agitaci, kterou prováděl s Henry Georgem a tak se stal socialistou proti své vůli. Tihle lidé byli přímo či nepřímo placeni — Hyndman je bohatý, ale šetrný — zatímco ostatní museli pracovat gratis. Všechny dokumenty federace dostávali Hyndman, Fitzgerald a Champion, kteří předkládali výboru jen to, co se jim hodilo, na vlastní pěst vedli jménem federace korespondenci, krátce, Hyndman nakládal s výborem jako Bismarck

* Viz tento svazek, str. 114.

s říšským sněmem. Lidé si nahlas stěžovali, mezi jiným i mně. Odpovídal jsem: Jen ho nechte, žádný velký duch to není a dlouho nevydrží — *neumí čekat.** A on si zlámal vaz dřív než jsem si myslel.

Morris, který byl před 14 dny ve Skotsku, se tam dozvěděl o takových Hyndmanových intrikách, že řekl, že s tímhle člověkem už nemůže spolupracovat. Podezření měl už dávno. Provalilo se to, když se sešel s A. Scheuem v Edinburghu. Hyndman rozšiřoval o Scheuovi, že je anarchista a dynamitník — a Scheu předložil Morrisovi nejen důkazy o opaku, ale i důkazy, že si toho byl Hyndman vědom. Právě tak pletichařil Hyndman v Glasgowě, kde sekce dostávala od tajemníka Fitzgeralda dopisy s razítkem federace, které nejen že nebyly psány z pověření výboru, ale dokonce v rozporu s jeho usneseními. Dále Hyndman leckomu tvrdil, že ten poněkud záhadný dopis, který přišel výboru z Paříže, je padělek a že ho vyrobila paní Lafarguová s Tussy, aby mu nastražily léčku. Dopis sám ale výboru zatajil. A konečně je dokázáno — vedle toho, že štval jedny členy výboru proti druhým —, že si vymyslel jednu venkovskou sekci, která vůbec neexistovala.

Krátce, minulé úterý** se to provalilo. Na Hyndmana útočili ze všech stran, byl tam i Scheu s dokumenty v ruce, Tussy měla od sestry dopis ohledně toho údajného falšování. Skandál. Odloženo na sobotu. Před schůzí byli u mne Morris s Avelingem, mohl jsem jim ještě v lecčems poradit. V sobotu bouřlivá debata. Uvedená fakta nemohl z nich nikdo popřít, ani Hyndman, ani jeho narychlo svolaná banda. Hyndmanovi byla odhlasována důtka. Nato vystoupila většina z federace. Z těchto důvodů: 1. že Hyndman stloukl na jednom sjezdu většinu pomocí svých bogus (fiktivních) sekcí, zatímco oni nemohli dokázat, aspoň ne včas, že žádné takové sekce neexistují, 2. hlavně ale *proto, že celá federace je jenom švindl.*

Vystoupili Aveling, Bax a Morris, jediní z těch literátů, kteří to myslí poctivě, ale všichni tři jsou zároveň tak nepraktičtí — dva poetové a jeden filosof —, že bys podobné těžko hledal. Kromě nich ještě ti lepší ze známějších dělníků. Chtějí jít do londýnských sekcí, doufají, že tam získají většinu, a Hyndman ať si pak

* Viz tento svazek, str. 221.
** 23. prosince 1884.

hospodaří s těmi svými neexistujícími venkovskými sekcemi sám. Jako orgán budou mít nevelký měsíčník*. Konečně budou vystupovat skromně, podle svých sil, a nebudou si už počínat tak, jako by musel anglický proletariát ihned nastoupit, jakmile se pár literátů přihlásí k socialismu a zatroubí k nástupu. (V Londýně měli, jak doznal Morris, všeho všudy ani ne 400 lidí a jinde necelých 100.) „Justice" má náklad cca 3500 výtisků.

Hyndmanovi zůstává „Justice" a „To-Day" i ti jeho spekulující literáti Fitzgerald, Champion, Burrows, Shaw, pravděpodobně i Sketchley, který si zřejmě jako starý chartista myslí, že už má nárok na penzi. Vedle toho mu zůstanou zbytky starých demokratických či socialistických sekt. Komu připadnou ostatní pozůstatky federace, to se teprve uvidí. Protože už ale Hyndman nedostane od Morrise a Carpentera na své ztrátové orgány žádné peníze, bude buď muset platit sám, nebo bude muset prodat sebe, své orgány a zbytek frakce křesťanským socialistům anebo — lordu Randolphu Churchillovi a toryovské demokracii. Musí si s tím pospíšit, chce-li na podzim kandidovat v nových volbách.

Hřeje mě pomyšlení, že jsem celý ten švindl hned od začátku prohlédl, zhodnotil po zásluze všechny ty lidi a předpověděl, jak to skončí, i to, že ten švindl konec konců napáchá víc škody než užitku.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „The Commonweal".

136

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína[394]

(Výňatek)

[Londýn 29. prosince 1884]

...Pokud frakce nechce prostě zaujmout zamítavé stanovisko, pak podle mého názoru může k této státní pomoci buržoazii, z které by *mohli* (což se ovšem musí teprve dokázat) nepřímo těžit i dělníci, *dát svolení jenom tehdy, bude-li zajištěna právě taková státní pomoc dělníkům.** „Jestliže nám dáte 4—5 miliónů ročně pro *dělnická družstva* (ne úvěr, ale dar, jako rejdařům), budeme ochotni jednat. Jestliže nám zaručíte, že se *v Prusku* nebudou *panství* propachtovávat velkým pachtýřům nebo sedlákům, jejichž hospodářství nemohou existovat bez nádenické práce, nýbrž *dělnickým družstvům*, že *veřejné práce* budou zadávány *dělnickým družstvům*, a ne kapitalistům, pak vám vyjdeme všemožně vstříc. Jestliže ne, tak ne."

Podá-li frakce takové návrhy, k čemuž se přirozeně musí najít správná forma, nebude nikdo moci sociálně demokratickým poslancům vyčítat, že pro budoucnost zanedbávají *současné potřeby* dělníků.[395]

Poprvé otištěno v listu „Der Sozialdemokrat", čís. 2, 8. ledna 1885

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 312—313.

137

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan[338]

Londýn 30. prosince 84

Milý Bebele,

odpovídám na Tvůj dopis hned.[396]

Přítel Singer pochopil zřejmě z mých slov jen to, co ladilo s jeho názory —, člověk se to snadno naučí v obchodě, kde to bývá leckdy výhodné, ale v politice stejně jako ve vědě je třeba učit se chápat věci objektivně.

Předně jsem Singerovi řekl, že jsem si tu věc ještě nijak důkladně nepromyslel (teprve předešlý večer mě na to upozornil „Sozialdemokrat")[397] a že to, co mu říkám, *nemůže naprosto pokládat za můj konečný názor.*

Pak jsem ale řekl: *za určitých okolností a podmínek se snad* dá pro to hlasovat, tj. jestliže se vláda zaváže poskytnout dělníkům stejnou státní pomoc, jakou chce teď poskytnout buržoazii. Tedy zejména propachtovat panství dělnickým družstvům atd. Protože však vím, že to vláda neudělá, znamená to jinými slovy: ukázat lidem, kteří *by rádi* hlasovali pro, jak by *mohli*, podle všech pravidel slušnosti a aniž by si dělali nějaké násilí, hlasovat proti.

Také jsem řekl Singerovi, což byla zřejmě pro něho novinka, že se v parlamentním životě může člověk dostat do situace, kdy musí hlasovat *proti* něčemu, třebaže si v hloubi duše přeje, aby to prošlo.

Včera jsem psal taky Liebknechtovi, ale kvůli něčemu jinému, a využil jsem příležitosti, abych mu na to vyložil svůj názor, k němuž jsem dospěl po zralé úvaze. Souhlasím — ať Ti to místo někdy přečte — v mnoha věcech takřka doslovně s tím, co píšeš, i když

Tvůj dopis přišel až dnes ráno. V čem se rozcházíme, je stručně toto:

1. Jste především ekonomická strana. Svého času jste se hrozně vytahovali — nebo alespoň někteří z vás — s ekonomickou převahou strany, ale jakmile jste se prakticky střetli s první ekonomickou otázkou — ochrannými cly[398] — rozpadli jste se. Kdyby se to mělo u každé ekonomické otázky opakovat, k čemu potom vůbec celá ta frakce je?

2. Principiálně by se mělo hlasovat proti. To jsem řekl Liebknechtovi dost jasně. Co když ale bude chtít většina hlasovat pro? Pak zbývá jen jedno, přimět je k tomu, aby svůj souhlas vázali na takové podmínky, které by je aspoň ospravedlnily v očích Evropy, jinak z toho bude ostuda. Tyhle podmínky ale jsou a mohou být pouze takové, aby vláda na ně nemohla přistoupit, a většina frakce, která na ně váže svůj souhlas, nemohla tedy hlasovat pro.

Aby se bez podmínek odhlasovalo darovat takto dělnické groše buržoazii, na to jsem samozřejmě nikdy nepomýšlel. Ale právě tak nepřicházelo v úvahu dát při té příležitosti hlasovat o důvěře — což by znamenalo rozbití frakce.

Při všech takových otázkách, kdy je třeba brát ohled na maloburžoazní předsudky voličů, je podle mého názoru nejlíp, když se řekne: Jsme zásadně proti tomu. Protože ale na nás chcete pozitivní návrhy a tvrdíte, že tyhle věci by prospěly i dělníkům, což my popíráme, pokud jde o víc než o nějakou nepatrnou výhodu — no dobrá: udělejte to tedy s dělníky a s buržoazií stejně. Za každý milión, který dáte přímo či nepřímo buržoazii z dělnické kapsy, dejte jeden milión dělníkům; právě tak u státního úvěru. Tedy zhruba tohle (uvádím to jen jako příklad, stranou ponechávám formu, jakou by to muselo mít speciálně v Německu, protože k tomu neznám dostatečně podrobnosti dnešního zákonodárství):

1. Schválit subvence a úvěry dělnickým družstvům, ne proto a ne tak, aby se zakládaly nové podniky (což by jen znamenalo Lassallův návrh se všemi jeho nedostatky), ale především:

a) aby se propachtovávala panství (nebo i jiné statky) a obhospodařovávala družstevně,

b) aby se továrny atd., jejichž vlastníci za krize nebo i kvůli

úpadku zastavili provoz, nebo které jsou jinak na prodej, mohly zakoupit na vlastní účet nebo na účet státu a provozovat družstevně, a tak připravit postupný přechod veškeré výroby na družstevní.

2. Dávat družstvům přednost před kapitalisty a jejich sdruženími při všech veřejných zakázkách, za stejných podmínek, tedy vůbec zásadně zadávat podle možnosti všechny veřejné práce družstvům.

3. Odklidit všechny zákonné překážky a zábrany, které ještě stojí v cestě svobodným družstvům, tedy především vrátit dělnické třídě obecné právo — ať už je jakkoli ubohé — zrušením zákona proti socialistům[34], který jen všechny odbory a družstva ničí.

4. Úplná svoboda pro odbory (tradeuniony) a jejich uznání jako *právních osob* se všemi příslušnými důsledky.

Přijdete-li s takovými požadavky, tak žádáte jen to, aby se na dělníky bral stejný ohled jako na buržoazii; a mají-li dary buržoazii pozvednout průmysl, pak dary dělníkům budou mít v tomto směru mnohem větší účinek. Vůbec nechápu, jak by *bez* takové protihodnoty mohla sociální demokracie pro něco takového hlasovat. Jestliže hodíte takové požadavky mezi lid, ustanou brzy i mezi voliči nářky kvůli státní pomoci průmyslu ve formě darů buržoazii. To všechno jsou věci, které se mohou přes noc připravit a během roku realizovat a kterým stojí v cestě jen buržoazie a vláda. A přece jsou to na dnešní dobu velká opatření, která jistě zapůsobí na dělníky zcela jinak než subvencování paroplavby, ochranná cla atd. A Francouzi požadují v podstatě totéž.

Je tu ale ještě něco, co se ukázalo teprve teď: je velmi dobře možné, že o výsledku hlasování rozhodnou sociální demokraté. Jaká by to byla ostuda před celým světem, kdyby se měla buržoazie dotovat *pomocí našich hlasů!* a bez protihodnoty! Opravdu nevím, co bych pak řekl Francouzům a zdejším lidem. A jak budou anarchisté triumfovat a s jásotem volat: tak takhle je to, jsou to vyložení šosáci!

O ostatním až jindy. Záleží mi na tom, abys v téhle věci ani na chviličku nezapochyboval o mých názorech. Doufám, že změny

v Tvých pracovních záležitostech se odrážejí příznivě především na Tvém zdraví. A přeji všechno nejlepší Tobě a rodině do nového roku.

Tvůj
B. E.

Že peníze nebudou stačit, to je nad slunce jasnější. Taky jsem řekl Singerovi, že ten, kdo hlasuje pro, musí logicky hlasovat i pro kolonie. Pokud zde jde o finanční otázky, přečti si můj dopis Liebknechtovi*.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 310.

138

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 30. prosince 1884

Vážený pane,

lituji, že jsem ještě neodpověděl na Váš milý dopis z 18. listopadu. Prosím, abyste mě omluvil: jsem přetížen prací a různými záležitostmi.

Moje „*Selská válka*" je malá práce, zajímavá jen pro Německo. Kromě toho musím připravit nové, úplně přepracované vydání a nebudu moci začít dříve než v únoru nebo v březnu — kniha by vyšla asi v červenci (vím, co mohu čekat od našich stranických tiskáren). Její téma konečně nemá nic společného s tématem „*Původu*" atd.[399]

Myslím tedy, že bude lepší vydat „Původ" samostatně, a co se způsobu publikování týče, ponechávám všechno Vašemu rozhodnutí.

Jakmile „Selská válka" vyjde, dovolím si poslat Vám jeden výtisk. Budete pak moci posoudit, zda by se práce s překladem vyplatila; já o tom pochybuji.

V nejhlubší úctě zůstávám

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z italštiny

139

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 31. prosince 1884

Milý Sorge,

doufám, že už je Ti líp, mně taky, i když ještě nejsem docela v pořádku, ale už to brzy taky bude.

„Kapitál", II. kniha (cca 600 tištěných stran), půjde v lednu do tisku. Za deset dní budu hotov s redakcí, a pak jen zreviduji čistopis. Práce to dalo dost — byly k tomu 2 úplné verze a 6 variant jednotlivých částí!

Jakmile vyřídím pár naléhavých věcí, přijde na řadu kniha III; jsou k ní 2 verze a sešit rovnic[400], bude mít taky 600—700 stran.

Konečně je tu kniha IV, „Teorie o nadhodnotě", z nejstaršího rukopisu z let 1859—1861.[181] Co v ní je, o tom nemám vůbec ponětí, mohu se do ní pustit, teprve až budu hotov se vším ostatním. Je toho asi 1000 hustě psaných kvartových stran.

Tu svou „Selskou válku" úplně předělávám. Bude představovat stěžejní bod celých německých dějin.[232] To dá taky práci. Ale s přípravnými studiemi jsem prakticky hotov.

Anglický překlad „Kapitálu" postupuje velmi pomalu, je hotovo něco přes polovinu. Tussin muž, Aveling, pomáhá, ale nedělá to tak důkladně jako Sam Moore, který dělá ty hlavní věci.

U Schorlemmera provedli v létě v Darmstadtu domovní prohlídku, podezírali ho totiž z rozšiřování „Sozialdemokratu".[356] Velký skandál mezi filistry, vyneslo nám to cca 500 hlasů.

Demokratická federace[342] se tu v sobotu rozpadla. Dobrodruh Hyndman, jenž v ní vládl, byl odhalen jako člověk, který roze-

štvával členy, zatajoval korespondenci adresovanou výboru a zakládal fiktivní pobočky mimo Londýn, aby dostal na konference a sjezdy své kreatury. Byla mu odhlasována nedůvěra, ale většina vystoupila, hlavně proto, že celá ta organizace není nic než *švindl*. Je to pravda, nemají ani 400 platících členů a čtou je sentimentální buržoové. Chtějí teď založit novou organizaci (Morris, Bax, Aveling atd.) a Hyndmanovi a jeho lidem (Fitzgerald, Champion, Burrows atd.) přenechat „Justice" a „To-Day"; sami ale chtějí začít s malým měsíčníkem* — konečně si uvědomili, že na víc jim síly nestačí. Protože kapitalisté, kteří to financovali, vystoupili zároveň s ostatními (pocítili víc než ostatní, jak je Hyndman vykořisťoval), bude muset Hyndman financovat své ztrátové listy sám nebo prodat celou stranu, pokud půjde za ním (to se ukáže za týden,) tomu, kdo nabídne nejvíc. A protože by se moc rád v příštích volbách dostal do parlamentu, tak si musí pospíšit.

Mezi německými poslanci se projevují všechny možné maloburžoazní předsudky, tak např. chce většina „v zájmu průmyslu" hlasovat pro subvencování paroplavby.[395] Mám s tím hodně korespondence. Naštěstí je tam Bebel, který podstatu věci vždycky správně pochopí, a tak doufám, že to proběhne bez ostudy. Od té doby, co vedu „oficiální" korespondenci s Bebelem místo s Liebknechtem, probíhá všechno nejen hladce, ale je to také někde vidět, a moje názory se dostávají k lidem v autentické podobě. Bebel je skvělý chlapík, doufám, že si to své chatrné zdraví nezničí.

Teď ale šťastný a veselý nový rok a hodně zdraví — pozdravuj Adolfa.**

Tvůj
B. E.

Děkuji za ty „Volkszeitung"*** s tím mudrcem a jeho obavami kvůli odstranění státu. Kdybych začal odpovídat na všechny takové pochybnosti, mohl bych ostatní práci prostě položit. Apro-

* „The Commonweal".
** Adolpha Sorga mladšího.
*** „New Yorker Volkszeitung".

pos. Z „Volkszeitung“ mi přestali posílat týdeník. Objeví-li se tam něco zajímavého, tak bych byl rád, kdybys mi ho příležitostně poslal.

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u A. an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

140

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 1. ledna 85

Moje milá Lauro,

nakvap několik řádek. Moore a Jollymeier šli k Tussy, a tak jsem využil příležitosti, abych se zbavil hromady nutných dopisů — zbývá mi ještě malá chvilka do půl šesté.

Zaplatil jsem Vám „Justice" do 31. prosince, ale protože jsem neměl žádnou pořádnou stvrzenku, moc jsem toho nepořídil — mimoto na každý můj dopis, ať jsem ho napsal komukoli z redakce, jsem dostal odpověď, abych jim poslal článek, takže jsem jim opravdu nemohl už psát ani obchodně. Edward ale říká, že předplácí v „Modern Press", poslal jsem proto dnes peníze jak za Vás, tak za sebe na půl roku za „*Justice*" *a* „*To-Day*" a doufám, že je budete dostávat. Pokud se dají sehnat dřívější čísla, dostanete je taky, ale mnoho zajímavého tam pro Vás není. Inklinování k posibilistům je teprve nedávného data a není vůbec výrazné, s výjimkou posledního čísla, v němž je něco málo od Adolpha Smithe.[401] Teď se to ale jistě rozvine.

Včera večer jsme navštívili Pumps, daří se jí neobyčejně dobře, až to trochu přehání — mrně je zdravé.

Škoda že se nedala ještě trochu oddálit krize v Sociálně demokratické federaci;* Hyndman by byl zabředl ještě hlouběji do toho bahna a osobní otázky by byly ustoupily ještě víc do pozadí. Ale nic se tu nedalo dělat. Většina, místo aby využila svého vítěz-

* Viz tento svazek, str. 316–317.

ství, *vystoupila* a zakládá novou organizaci,[402] a to hlavně proto, jak mi řekl Morris, že stará organizace *nestála za nic*. Londýnské odbočky mají celkem asi 300 členů a oni doufají, že je většinou získají, a co se týče venkova, je prý to všechno podvod a klam.

Nuže uvidíme, co z toho vykvete. V jejich prospěch je třeba říci: sotva by se v celé Anglii našli tři méně praktičtí lidé, než je Aveling, Bax a Morris. Ale berou to poctivě.

Vám oběma a také chudáčkům maličkým v Argenteuil*, až je uvidíte, přejeme s Nim ještě jednou šťastný nový rok.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Jean, Edgar, Marcel a Jenny Longuetovi.

141

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 1. ledna 1885

Vážený pane Schlütere,

dostal jsem Váš ctěný dopis z 10., jakož i rukopis paní Kelley-ové-Wischnewetzké[403], jehož příjem jsem jí potvrdil, a doufám, že jej budu moci příští týden zrevidovat.

„Postavení dělnické třídy" jsme z Wigandových rukou ještě úplně nevypáčili.[37] Jak pravil advokát Freytag asi tak před 10 lety, nevypršela ještě platnost staré smlouvy, ve které se počítalo s druhým vydáním. Od té doby jsem se nejedenkrát u Freytaga dotazoval, jaké je mé postavení vůči Wigandovi podle saského práva, ale nikdy jsem nedostal odpověď. A dokud v tom nebudu mít jasno, nevím, co mohu podniknout. Napsal jsem to také Dietzovi, ale ten se mi už neohlásil; říkal něco o novém vydání, ale nedověděl jsem se nic určitého.

Nové vydání by ovšem nebylo možné bez různých mých poznámek, k tomu patří všelijaké dodatky a místy studie, a to momentálně na sebe vzít nemohu, mám jiné práce víc než dost. Mohl bych na to pomýšlet tak v polovině tohoto roku. Myslím tedy, že by bylo nejlíp nechat to do té doby v klidu.

Teď mi ale psal Eda, že by se měl znovu vydat můj „Anti-Dühring".[216] Po všestranném uvážení jsem se rozhodl otisknout jej *beze změny*. Jsem tím povinen svému odpůrci a napíšu jen novou předmluvu[404] a k několika kapitolám dodatky, které mohou být zařazeny na konci. Pak nová předmluva. Na to si udělám také čas. Chcete-li tedy zaměstnat tiskárnu, navrhoval bych Vám, abyste

s tím začali. Přitom je to kniha, která nijak zvlášť nespěchá, může být tedy tištěna, jak to bude vyhovovat.

V lednu zamýšlím dokončit II. díl Marxova „Kapitálu" a pak hned začnu s přepracováním „Selské války"[232]. To mi zabere dobrých 6 týdnů. Musím to ale udělat, abych se dostal k III. dílu „Kapitálu". Ten mě zpočátku zaměstná jenom přes den, takže večery mi zůstanou částečně volné, a pak se mohu dát do „Postavení dělnické třídy" — dovolí-li mi to totiž revize různých překladů, provádění korektur atd.

Laskavě tam tedy uvažte, co s tím, a dejte mi potom vědět, jak jste se rozhodl. Rád pak udělám všecko, co budu moci, abych Vás podpořil.

Srdečné pozdravy a šťastný nový rok celé kolonii.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

142

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 13. ledna 85

Milý Kautsky,

doufám, že Tě dopis zastihne ještě ve Vídni.

Teprve před několika dny jsem dostal I. sešit „Neue Zeit". Nemůžeš mi opatřit ještě tak 2—3 výtisky? Slíbil jsem Rud. Meyerovi svou kritiku Rodbertuse[373] a teď mu nemohu poslat ani jeden výtisk, jestliže ho chci zároveň poslat paní Lafarguové a Tussy, a ten ubohý konzervativec a sociální zmatkař je jak na trní.

Pro tyto zájemce bych prosil také o výtisky „Bídy filosofie". Je už ohlášena, že „vyšla".

Gross je zřejmě hovado, ale pořádné. Proti životopisu nic nenamítám, ale chceš-li vyvrátit jeho zmatenou teorii, tak Ti tu námahu nezávidím.[405]

Pozdravuj ode mne srdečně Frankela. Ještě mi povíš, co vlastně dělá.

Novoroční přání od něho a soudruhů mi udělalo velkou radost.

Všechno ostatní tedy až přijedeš!

Tvůj

B. E.

Redigovat s □* bys nevydržel ani 14 dnů. Bude lepší, když sem přijedeš, aby sis neudělal ve frakci ještě jednoho osobního nepřítele.[406]

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Louisem Viereckem. (Viereck znamená v němčině čtyrúhelník.)

143

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 13. ledna 1885

Vážený pane Schlütere,

začněte jen s „Anti-Dühringem", jakmile se Vám to bude hodit, co ten biederman* namítá, jsem nečetl a nechci číst.[407] Odpovědět mi nemůže, a drzých frází ať namele kolik chce.

Po léta se marně pídím po „Rheinische Zeitung"**, mám jen sešity *3*, *5* a *6*; chybějí mi 1., 2., 4.[408] Sotva je tam nějaký článek vhodný k přetištění, sešity 1—4 obsahují Marxovy dějiny francouzské revoluce z let 1848 až 50*** (zahrnuté do „18. brumairu"); a moje vyprávění o květnových dnech 49 v Porýní a bádenské Falci†. Pak „Selskou válku" (5 a 6) a drobné kritické články[409], jakož i přehled denních událostí††. O právu na práci je snad jenom v 1. sešitu něco velmi stručného,[410] Marx se frázemi příliš nezabýval.

To je dobře, že se svým jménem zeptáte Wiganda na nové vydání „*Postavení* atd."[37], ale jinak nám to moc nepomůže. Musím vědět, jaké je moje právní postavení vůči němu, a ještě jednou se na to přeptám u Freytaga. Notabene, počítám s tím, že se domluvíte

* Eugen Karl Dühring.
** „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue".
*** „Třídní boje ve Francii 1848—1850".
† „Německá kampaň za říšskou ústavu".
†† „První mezinárodní přehled", „Druhý mezinárodní přehled", „Třetí mezinárodní přehled".

— jakmile bude věc tak daleko — s Dietzem, vždyť vlastně on má starší právo nebo by je mohl uplatňovat.

Pozdrav Edovi.

Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

144

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 17. ledna 1885

Vážený pane Schlütere,

k „Anti-Dühringu" Vám ještě dodatečně poznamenávám: 1. za starou předmluvou bude následovat předmluva k 2. vydání, kterou teď ale nemohu ještě udělat; začněte tedy jako obyčejně přímo s textem a předmluvu a název nechte nakonec. 2. Co pošlu z doplňků, zařadí se jako dodatek.[411]

Z Bonnu mi píší, že prý „Původ rodiny atd." není v knihkupectvích k dostání, knihkupci říkají, že jim ze Švýcarska nakladatel sdělil, že kniha je prý *zakázána*, a já jsem bombardován dotazy od různých přátel, kde lze knihu dostat. Protože, pokud vím, nebyl vydán žádný *veřejný* zákaz, *tajný* zákaz je ovšem nesmysl, a domnívat se, že pověst o zákazu je rozšiřována z Curychu, je ještě větší nesmysl, zůstává mi to hádankou. Nebo se dali Schabelitzovi lipští komisionáři vládou přemluvit, aby něco takového šířili a ztížili tak odbyt, aniž by se vláda zesměšnila veřejným zákazem? Prosím Vás laskavě, abyste se tam na to zeptal a sdělil mi výsledek, pokusím se také zjistit, zda se podobná taktika neprovádí i jinde.

Co dělá Eda? Není po něm ani vidu ani slechu.

Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

145

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína[412]

Londýn 19. ledna 85

Milý Bebele,

doufám, žes dostal můj poslední doporučený dopis týkající se paroplavební předlohy[395] (z 30. nebo 31. prosince*). Dnes Tě musím obtěžovat jedním dotazem. Pan Franz Mehring mi teď podruhé píše, že mu mám dát k dispozici materiál k Marxovu životopisu atd., a nerozpakuje se dokonce mezi jiným žádat, abych mu „půjčil" do Berlína naše *unikátní* spisy, které si tam nemůže obstarat![413] Neodpovím mu, ale pošlu mu zprávu po Hirschovi. Abych však uhodil na správnou strunu, rád bych věděl něco určitějšího o jeho minulosti a přítomnosti a o jeho poměru ke straně. Vím jen všeobecně, že se do něho před rokem 1878 ve „Volksstaatu" a „Vorwärtsu" dosti tvrdě obuli jako do odpadlíka a patolízala, a z těch několika jeho písemných prací, které se mi dostaly do rukou, jsem viděl, že literárně využívá své důvěrnější známosti s hnutím, jak jen může, aby o něm dodával filistrům „pravdu i báseň" v libovolném množství a vydával se v těchto věcech za autoritu. Opravdu bych moc rád věděl, jestli se dopustil zvláštních lumpáren a jestli tím mimořádně vyniká nad ostatní literární sebranku.[414]

A ještě něco. Velmi na mne naléhají ohledně nového vydání „Postavení dělnické třídy". Tady nemohu absolutně nic dělat, dokud nebudu znát své právní postavení vůči Wigandovi, dřívěj-

* Viz tento svazek, str. 311–314.

šímu nakladateli.[37] Liebknechta jsem se na to xkrát ptal, pokaždé se zaručil, že mi opatří od Freytaga informaci, ale nikdy jsem žádnou nedostal; a kdo se pak divil, že není nic vyřízeno, byl přirozeně Liebknecht. Poněvadž by tedy bylo bláhové obtěžovat jej nadále věcmi, které je nutno vyřídit, musím opět obtěžovat Tebe a prosím Tě, abys mi zajistil odpověď na přiložené otázky od Freytaga nebo od jiného *saského* advokáta. Jakmile budu mít tuto odpověď, mohu a budu jednat dál.

Co se týče průmyslového postavení Německa, přiznávám rád neobyčejný pokrok od roku 1866 a zvlášť od roku 1871. Ale přece je musíme srovnat s ostatními zeměmi. Výrobky masové spotřeby strhla na sebe Anglie, *jemnější* luxusní a módní zboží Francie, a v tom se přece nic tak výrazně nezměnilo. Ve výrobě železa je ovšem Německo na úrovni Ameriky, pouze za Anglií; anglickou masovou výrobu ale ještě zdaleka nedostihlo, a konkurovat s ní může jenom, když prodává *se ztrátou*. Z bavlny dělá Německo pro světový trh pouze druhořadé výrobky. Obrovské množství příze a tkanin (shirtings a jiné výrobky masové spotřeby) pro indický a čínský trh jsou stále ještě anglickým monopolem, a kdo tu konkuruje, není Německo, nýbrž Amerika. Také ve vlněném zboží ovládá Anglie ještě světový trh, rovněž ve lnu (Irsko). Centrem výroby kovového zboží pro domácnost atd. zůstává ještě Birmingham, nožířského Sheffield, a nejnebezpečnější konkurencí je opět zboží americké, nikoli německé. Ve strojírenství (s výjimkou lokomotiv) vede Anglie a Amerika.

Co se týče módního zboží, Francie hodně ztratila. Také zde se vkus podstatně změnil a v Německu přirozeně také. Obě země však, zejména Německo, vyvážejí v podstatě jen výrobky 2., 3. a 4. řádu a jsou pořád ještě závislé do značné míry na pařížském vkusu. Zatím je jasné, že pro kupující, což jsou většinou samí zbohatlíci, mají velký význam výrobky druhého a třetího řádu a mohou být těmto zbohatlíkům prodávány jako prvotřídní.

Jisté ale je, že velký objem německého vývozu se skládá z množství — jednotlivě vzato — více či méně bezvýznamných druhů zboží, jejichž výroba, pokud v tom hraje roli móda, má ke všemu základ v krádeži pařížských vzorů. Např. berlínská konfekce dám-

ských plášťů, jak to otevřeně přiznává ve svých zprávách „Kölnische Zeitung". Také se většinou zpracovává zahraniční látka.

Věřím, že odsud se dá světový trh posuzovat správněji než tam od Vás; přitom jsem ale pravidelně sledoval i speciální německé obchodní zprávy a vidím tedy obě strany. Přál bych si, abych měl jednou čas napsat z tohoto hlediska pojednání o ochranných clech v Německu. Je to ohromný nesmysl. Německý průmysl zmohutněl a stal se schopným vývozu za podmínek rozsáhlého svobodného obchodu — a tu, když je schopen exportu, spoutává se ochrannými cly! Že *vývozci* požadují ochranná cla, je pro Německo příznačné: musíme je mít, abychom mohli v cizině prodávat se ztrátou a ještě na konci roku skončit s výdělkem! Co darujeme cizině, musí nám zaplatit vnitřní trh: právě tak jako když darujeme cizině nadhodnotu a dosahujeme zisku srážkou ze mzdy!

NB. Bodrý Mehring je autorem „úvodníků" „*Demokratische Blätter*", posílá mi je jako doklad svého smýšlení!

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

146

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže[415]

(Fragment)

[Londýn kolem 25. ledna 1885]

...Víte, jaké úsilí vynakládá po léta ruská vláda, aby si vynutila na Anglii a Francii — především však na Anglii — vydání hrdinných nihilistů. Kdyby pro to obě země získala, ostatní Evropa by musela učinit totéž. Dokonce by se dalo čekat, že k takovému postupu strhnou i Ameriku.

Tak „Pall Mall Gazette" z 15. ledna přinesla článek paní Novikovové, zaprodané tělem i duší carismu, která se znovu obrací k Anglii s výzvou, aby odepřela azyl Hartmannům, Stěpňakům a všem těm, kteří „organizují v Rusku vraždy". Angličané, říká se v ní, jsou teď ohrožováni stejnými pumovými atentáty; poskytují prý útočiště ruským dynamitníkům podobně jako Amerika irským. Co Anglie žádá od Ameriky, je prý totéž, co žádá Rusko od Anglie.

Tak to je už dost jasné. Ale ještě něco lepšího. 24. ledna ráno přinesly všechny noviny znění dohody mezi Petrohradem a Berlínem[416], která byla uzavřena diplomatickou cestou, stanoví vydávání politických emigrantů a má být rozšířena na Německo a pak na celou Evropu.

A téhož dne, 24. ledna odpoledne, vyděsí Londýn trojnásobný výbuch, proti zákonodárství v Dolní sněmovně, proti soudnictví ve Westminster Hallu a proti exekutivě v Toweru. Tentokrát už nejde o to, vyhodit do povětří záchodky[274] nebo zastrašit cestující

podzemní dráhy. Útok je soustředěn proti třem hlavním odvětvím státní moci symbolizovaným budovami, v nichž sídlí.

Je to pouze akt nadmíru popudlivých fenianů? Není to spíš velký útok, který potřebuje carismus, aby přinutil Anglii ke vstupu do protirevolučního spolku? Je-li dynamit ruského původu, jestliže ho použili „ruští agenti", mohl, ptám se, vybuchnout ve vhodnější dobu, aby vrhl vystrašeného a kajícího se Johna Bulla k nohám Alexandra III.?...

Poprvé otištěno v listě „Cri du Peuple", čís. 461 z 31. ledna 1885

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

147

Engels
Florence Kelleyové - Wischnewetzké

do Heidelberku

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 4. února 85

Vážená paní,

doufám, že jste dostala dopis, který jsem Vám napsal kolem Nového roku.

Dnes Vám posílám *doporučeně* rukopis[403], který jste mi zaslala, a jenom lituji, že jsem jej pro naléhavou práci nemohl vrátit dříve. Pečlivě jsem ho přehlédl a tužkou jsem vepsal opravy a návrhy, abych Vám naznačil, jak bych to měl rád přeloženo. Tu a tam zjistíte, že mé návrhy nezní v kontextu věty správně anglicky; ponechávám na Vás, abyste taková místa opravila sama.

Co se týče odborných termínů, rád Vám sdělím anglické ekvivalenty, budete-li tak laskavá a pošlete mi občas jejich seznam s udáním stránek.

Německou předmluvu (a také anglické věnování) bych na Vašem místě úplně vypustil.[417] Není v nich nic, co by bylo *teď* zajímavé. První část předmluvy se vztahuje na jedno období myšlenkového vývoje v Německu i jinde, které je teď už skoro zapomenuté, a druhá část je za našich dnů zbytečná,

Pokud jde o překlady mých ostatních spisů, jistě pochopíte, že teď nemohu nic určitého slíbit. Jsou tu lidé, kteří chtějí tu nebo onu věc přeložit, a já jsem jim k tomu dal souhlas s podmínkou, že najdou nakladatele a skutečně se dají do práce.

Anglickou předmluvu napíšu[418], až překlad trochu víc pokročí. Zatím zůstávám

Váš zcela oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

148

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

Londýn 4. února 1885

Milý Liebknechte,

toho literáta jsi mi tedy přece poslal, doufejme, že je to poslední toho druhu. Sám jistě vidíš, jak Tě ti nestydatí klackové zneužívají. Ten člověk je absolutně nenapravitelný, právě tak jeho přítel Quarck — oba jsou to kvákalové —, a když se na Vás obracejí a Vy je přijímáte, pak se poněkud odvrátím já. Copak nikdy nepochopíš, že tahle polovzdělaná literátská sebranka může stranu jen zfalšovat a zaneřádit? Tys tvrdil, že se Viereck nikdy nedostane do říšského sněmu! Maloměšťácký živel nabývá ve straně stále víc vrchu. Marxovo jméno má být co možná nejvíc potlačeno. Půjde-li to takhle dál, dojde ve straně k rozkolu, s tím určitě počítej. Ukazuješ pořád na to, že se s pány šosáky zachází bezohledně. Ale jsou momenty, kdy to je nutné, a kdyby se to nestalo, moc by zbujněli. Copak má být po 40 letech znovu aktuální kapitola o německém aneb pravém socialismu?[419]

Jinak se mi daří dobře, ale mám pekelně moc práce a nemohu psát dlouhé dopisy.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

149

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 10. února 1885

Vážená paní,

vracím Vám dopis pana Putnama — přirozeně že by to byl skvělý úspěch, kdyby se podařilo vydat knihu* u této firmy, ale obávám se, že pan Putnam bude na svých námitkách trvat, a já naprosto uznávám jejich odůvodněnost z nakladatelského hlediska. Snad jím trochu pohne skutečnost, že se právě připravuje nové německé vydání této práce. Moji přátelé v Německu říkají, že je pro ně ta kniha důležitá právě teď, poněvadž popisuje situaci, která se téměř přesně opakuje momentálně v Německu; a poněvadž vývoj průmyslu, parní síla a stroje a jejich společenský produkt, vznik proletariátu, se v současné Americe velmi blíží stavu v Anglii v roce 1844 (ačkoli váš průbojný lid jistě v příštích 15—20 letech předčí Starý svět), mohlo by srovnání průmyslové Anglie z roku 1844 s průmyslovou Amerikou 1885 být také zajímavé.

Ovšemže v nové předmluvě k anglickému překladu[418] poukážu zevrubně, pokud to jen dovolí místo, na změny, které od té doby nastaly v postavení britské dělnické třídy, na zlepšené postavení víceméně privilegované menšiny, na bídu velké masy, která se určitě nezmírnila, a zvláště na hrozící zhoršení, které nutně musí nastat, když se hroutí průmyslový monopol Anglie v důsledku ros-

* B. Engels, „Postavení dělnické třídy v Anglii".

toucí konkurence kontinentální Evropy a zvláště Ameriky na světových trzích.

Váš zcela oddaný
B. Engels

Paní F. K. Wischnewetzká

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

150

Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 11. února 1885

Milý pane,

rád Vám pošlu obtahy druhého dílu, jakmile oznámíte, zda je mám poslat „*sous bande*“ (jako tiskopis) nebo v zalepené obálce jako dopis.[420] Kdyby se totiž jeden arch ztratil, nedá se nahradit, dokud nebude celá kniha hotova. Než odpovíte, počítám, že pro Vás budu mít dva nebo tři archy.

Děkuji Vám velice za nabídku, kterou jste mi před časem učinil, že mi dáte k dispozici dopisy, které Vám psal Mr. Williams*. Momentálně zabírají všechen můj čas a pozornost rukopisy, ale určitě se dostanu k tomu, abych použil Vaší laskavé nabídky.

Máte zprávy o našem společném příteli** od té doby, co ho nedávno potkalo to neštěstí?[421]

Adresujte laskavě své dopisy příště na adresu uvedenou dole.

S upřímným pozdravem Váš

P. Rosher[422]

Mrs. Rosherová
6, Richmond Villas, Messina Avenue
West Hampstaed N. W. London

Poprvé otištěno rusky
v časopise „Minuvšije gody“,
čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Marxovo krycí jméno.
** Germanu Alexandroviči Lopatinovi.

151

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

Londýn 12. února 1885

Milý Lavrove,

spěchám, abych odpověděl na Vaše otázky.[423] Údaje o „Neue Rheinische Zeitung. Revue," kterou vydával K. Marx v Hamburku a Londýně 1850, jsou úplně přesné. Vyšly sešity I—VI. Nakladatelem byl Schuberth v Hamburku. Vy sám jste mě před několika měsíci žádal o informace o Marxových článcích, které v této revue vyšly,[162] a to o únorové revoluci a událostech, jež následovaly. Mám jenom 3 sešity a marně jsem se snažil obstarat úplný ročník. — Ostatní údaje, jak je uvádí Gross, jsou také správné, pokud si pamatuji (můj výtisk má Tussy, nemohu si je porovnat). S jeho stupidní kritikou Marxových teorií nemám přirozeně nic společného. Byl mi doporučen vídeňskými socialisty, položil mi několik otázek životopisné povahy a já jsem mu dal fakta.

V německém překladu „*Misére*"* je pouze několik mých vysvětlivek[113], ale je tam Marxův článek „O Proudhonovi" napsaný roku 1865 a jeho „Řeč o svobodě obchodu" z roku 1847.

Druhý díl „Kapitálu" je v tisku, včera jsem korigoval 4. arch. Zbytek rukopisu pošlu během dvou týdnů. Nejdůležitější bude 3. díl, dám se do něho ihned, jakmile bude druhý díl úplně hotov. — Anglické vydání** vázne, oba překladatelé*** mají mnoho jiné práce, takže se do toho nemohou pustit plnou parou. Do léta to doufám dokončí.

* „Bídy filosofie".
** prvního dílu „Kapitálu".
*** Samuel Moore a Edward Aveling.

Slyšel jsem už, že máte potíže s očima; nebylo by lépe, abyste na nějaký časek vysadil a nenamáhal si příliš zrak? Myslím, že v našem věku je vždycky lépe čelit příznakům nemoci hned od počátku. Doufám, že mi dáte brzy lepší zprávy.

V předmluvě k druhému dílu „Kapitálu" se vrátím k Rodbertusovi, abych dokázal, že jeho námitky proti Marxovi spočívají na docela neslýchané neznalosti klasické politické ekonomie.[424]

Srdečně Váš

B. Engels

(Федоръ Федорычъ)

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

152

Engels Karlu Kautskému

do Londýna[425]

[Londýn] 14. února 1885

Milý Kautsky,

předevčírem jsem Ti zapomněl připomenout, že čekáme Tebe a Tvou ženu v neděli (zítra 15. t. m.) jako obyčejně k obědu, tj. nemáte-li nic lepšího na práci, a tím Vás jednou provždy zvu na každou neděli.

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Friedrich Engels' Briefwechsel mit Karl Kautsky", Vídeň 1955

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

153

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 22. února 1885

Vážený pane Schlütere,

těším se na sloupcovou korekturu „Anti-Dühringa".

S Wigandem[37] je to tak: Že nejsou k dostání žádné výtisky „*Postavení*", bylo konstatováno už v Lipsku roku 1875 nebo 76, a já mám prvopis faktury s poznámkou: „poslední výtisky". Nebude ale na škodu, zjistí-li se to ještě jednou z jiné strany. Teď jsem konečně dostal právnické dobrozdání, podle něhož ta věc není naprosto tak jednoduchá, jak na první pohled vypadá. Když teď vím, na čem jsem, podniknu další kroky a napíšu Vám, jakmile budu mít od Wiganda kladnou odpověď.

Schabelitze znám ještě z doby před rokem 48, kdy byl tady v Londýně a v komunistickém spolku.[169] Uvidíte-li ho, prosím, abyste ho ode mne srdečně pozdravoval. Vaše vysvětlení ohledně údajného „zákazu" mi přišlo velice vhod, je to velmi příznačné pro německý knižní obchod.[426] Nedá se tu ovšem nic dělat, dokud se nenajde komisionář, který má odvahu. Ale většina buržoazního publika naše věci nekupuje, a proto se odvaha nijak zvlášť nevyplácí. Něco jiného bylo, dokud byly zakázány jen radikální nebo liberální knížky, či dokonce dokud byl před rokem 48 komunismus ještě něčím, s čím buržoové koketovali.

Poslední rukopis II. dílu „Kapitálu" odešlu zítra a pozítří se pustím do III. dílu. Pokud to mám ještě na svědomí já, nemohu na nic jiného vážně myslet.

Vyřiďte laskavě Edovi, že mu napíšu, jakmile budu mít volnou chvilku.

Srdečný pozdrav od

Vašeho
B. Engelse

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinënija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

154

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 8. března 1885

Moje milá Lauro,

náhodou mám dnes večer chvilku čas a tak sedám, abych Ti napsal — doufám, že sem nikdo nezaskočí. V poslední době se tu objeví večer co večer nějaká návštěva, víc než bývá příjemné, když člověka čeká práce. A já musím přehlédnout nadiktované části „Kapitálu"*, dokud to mám ještě v čerstvé paměti a originál po ruce, abych opravil chyby. Mimoto musím ještě přehlédnout překlady (minulý týden část dánského překladu mého „*Původu*" — velmi pěkný) a louskat ruské publikace (Věra Zasuličová mi poslala jednoho Plechanova[427], který polemizuje proti Lavrovovi a Tichomirovovi, a přeje si, abych jí sdělil svůj názor, a tyhle ruské hádky nejsou ani nezajímavé) a podobně, takže jsem už celé měsíce neměl čas přečíst si knížku, až na běžné maličkosti.

Třetí díl „Kapitálu" je tím skvělejší, čím víc se do něho začítám, a to jsem teprve na stránce 230 z 525 (přitom jsem přeskočil asi 70 stran, které víceméně nahrazuje pozdější rukopis). Je téměř nepochopitelné, jak člověk, který měl v hlavě takové ohromné objevy, takovou všeobsáhlou a dokonalou vědeckou revoluci, jak to mohl v sobě všechno udržet 20 let. Vždyť rukopis, na kterém právě pracuji, byl napsán buď před *prvním dílem*, nebo ve stejnou dobu; a jeho podstatná část je už ve starém rukopise z let 1860 až 62.[181] Je fakt, že ho za prvé zdržela obtížnost 2. knihy (kterou psal

* třetího dílu „Kapitálu".

naposled a kterou jako jedinou se zabýval po roce 1870), poněvadž přirozeně chtěl vydat 3 díly popořádku; a pak by byl musel svůj ruský a americký materál pro teorii o pozemkové rentě[49] zapracovat do starého rukopisu, a to by bylo pravděpodobně jeho rozsah takřka zdvojnásobilo.

Obě socialistické organizace[428] zde působí vedle sebe prozatím bez třenic, ale zahraniční oddělení je pravděpodobně rozkmotří. Snad jsi viděla v devátém čísle „Sozialdemokratu" Varenholzův dopis diktovaný Hyndmanem. Tento do značné míry nestoudný výpad si vyžadoval odpověď, kterou jsme dali dohromady a která možná vyjde v příštím sobotním čísle „Sozialdemokratu". Tentokrát ovšem musel Aveling mluvit bez obalu, a to dosti ostře, aby jednou provždy udělal konec Hyndmanově hře.[429]

Je tu Kautsky, myslím, že jsi ho už viděla, s mladou ženou, Vídeňačkou*, roztomilou osůbkou. Chtějí se tu zatím usadit — a bydlet v Maitland Park, hned za Crescent.[165] Takže je se starými místy stále nějaké spojení.

U Pumps a Percyho není nic nového. V neděli se tu teď scházívá velká společnost na karty; někteří hrají whist, sejdou-li se na to 4, ostatní hrají „mariáš" a „nap", hry, které zavedl vznešený Percy. Jeho firma měla proces, který prohrála, ale není to nic vážného, doufám jenom, že to zchladí Percyho horoucí důvěru v anglické právo. Maličkým se daří celkem dobře; Lily je velice roztomilá a veselá. Má neobyčejně dobrý sluch a výbornou paměť na nadávky a dovedeš si jistě představit, že má dost příležitostí, aby je pochytala.

V sobotu** chce jít Nim, Tussy i Pumps na Highgate.[430] Já jít nemohu, nepohybuji se totiž ještě vždycky stejně jistě a právě teď mě zase malé memento varuje, abych byl v klidu. Rozhodně budu pracovat dál na knize, kterou si Mouřenín zbudoval sám monumentálnější pomník, než jaký by mu mohli kdy postavit jiní lidé. V sobotu tedy už dva roky! Ale já mohu upřímně říci, že dokud pracuji na této knize, jsem s ním v živém styku.

Druhý díl pokračuje dobře. 13 archů je zkorigováno. Řekni,

* Louisou Kautskou.
** 14. března.

prosím Tě, Paulovi, aby mi *poslal* ihned adresu, na kterou píše Danielsonovi. Dostal jsem od něho dopis a chci mu poslat korektury, ale nejsem si jist, mám-li správnou adresu, jestli se nezměnila.[420]

Co je nového v aféře Montceau-Brenin-Thévenin?[431] A co „Cri du Peuple", vykřikl už naposled?

Pozdravuj Paula.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Nim pozdravuje!

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

155

Engels Richardu Stegemannovi

do Tübingen[432]

(Koncept)

[Londýn] 26. 3. 85

Velevážený pane,

myslím, že sotva budu moci vyhovět Vašemu přání. Z celé Marxovy činnosti, nejen literární, ale i politické, byste si však přece mohl udělat dost jasný obrázek o Marxovi jako člověku; jeho činnost je nyní celému světu známá, jenže ne právě německému, poněvadž příslušný materiál vyšel většinou v cizině. Naproti tomu by charakteristika ode mne dopadla nezbytně kuse, tedy nejen mezerovitě, ale i ± stroze a mimochodem „beletristicky", a to je horší než vůbec žádná. Mimoto ani od Vás nemohu očekávat, že mi v mém posudku budete věřit na slovo, a nevěděl bych tak nakonec ani, co by se z písemného podkladu stalo, i když nesporně máte ty nejlepší úmysly. Budete-li ale vycházet z předpokladu, že Marx byl ve všem všudy pravý protiklad německého filistra, nemůžete mnoho pochybit.

Zda je právě příhodný okamžik pro kritiku Marxe, když za několik měsíců vyjde II. díl „Kapitálu" a na III. se pracuje, to rozhodněte sám. Určitě máte pravdu v tom, že kritika a takzvaná „věda" prokázaly dosud jen „všeobecnou neschopnost úsudku", tím se právě bavil Marx ze všeho nejvíc. Vidím ho stále, jak se směje povzdechu pana Schäffla — že studuje „Kapitál" už deset let a ještě jej nepochopil.[433]

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

156

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 2. dubna 85

Milý starouši,

aby sis nemyslel, že jsem na Tebe zapomněl, vyzvedl jsem Ti pětilibrový poštovní bon a doufám, že peníze ihned dostaneš. Daří se mi celkem obstojně, nejsem sice ještě opět schopen vojenské služby, a pochybuji, zda se budu moci někdy zas vyhoupnout na koně, ale pro mírovou práci jsem hbitý ještě dost. Druhý díl „Kapitálu" je ze $^2/_3$ vytištěn a vyjde asi za 2 měsíce, na třetím se pilně pracuje. Tenhle třetí, který obsahuje závěrečné rezultáty, a jsou to docela skvělé věci, způsobí definitivní převrat v celé ekonomii a vyvolá obrovský poplach.

Mezitím začíná být zase trochu živo. Pád Ferryho[434] je počátek, pak přijde na řadu Gladstone, a jakmile natáhne bačkory ten blbec Vilém*, bude se poroučet Bismarck. Nejpříznivější situace pro nás nastane, budou-li při vypuknutí revoluce všude u vesla nejradikálnější živly buržoazie, Clemenceau ve Francii, Dilke a Chamberlain tady a Richter v Německu, aby se napřed sami zničili, a revoluce se pak neuskuteční v jejich prospěch, ale proti nim. Tak k tomu zřejmě dojde, neudělají-li v Paříži nějakou nepředloženost.

Jak za zákona proti socialistům[34] není ani jinak možné, poslali naši lidé do říšského sněmu pěknou řádku opravdových šosáků a těm už narůstá hřebínek, protože tvoří většinu frakce.[435] Musíme jen vyčkat, jak daleko až zajdou, v závěsu je můžeme nějaký čas strpět, ale v čele nikoli. Vědí, že nemají za sebou masy, ale vědí

* Vilém I.

také, že masy mají v této době pevně svázané ruce. Jedno je jisté. Nabudou-li vrchu, potáhnu s nimi jen k určité hranici, a pak — adié, pánové. Bohužel nemohu se pro nával práce do toho pustit, jak bych chtěl, ale snad je dobré dopřát těm pánům trochu svobody. Ta historie se subvencováním paroplavby[395] proběhla hladce právě proto, že se jednotlivci těžce blamovali. Teď si vzali na mušku curyšský „Sozialdemokrat".[436] Zde to už bude vážnější. Neboť dost na tom, že si dáme líbit, aby nás ti pánové blamovali v říšském sněmu, ale před celou Evropou — to už je příliš. Kdyby byl Bebel zdravý, tak by to všecko moc neznamenalo, ale on je nervózní, přetažený a musí přitom dřít na rodinu.

Ale to se všechno urovná, jen co starý Vilém zhebne. Korunní princ* je slabý, nerozhodný hoch, zrovna jako stvořený pro katův meč, jeho manželka** je ctižádostivá, má svou vlastní kliku, zkrátka nastanou všelijaké změny, které staré pořádky uvedou ve zmatek, úředníky vyplaší a rozkolísají, a buržoazie bude nucena odbourat konečně zas kousek toho starého krámu a hrát politickou úlohu, která jí u všech čertů patří. Jen zase trochu života do vnitřní politiky, víc nic nepotřebujeme. Ale ta prašivá buržoazie je tak na dně, že to, co by měla dělat jako třída ve vlastním zájmu sama od sebe, dělá z přinucení, donucena historickými okolnostmi, když se jim už nemůže vyhnout. A pokud ten starý blbec žije, nebude nucena se pohnout, a proto doufám, že natáhne bačkory, a to přirozenou smrtí, aby se mohl následník svobodně rozhodnout, kterou hloupost udělat nejdřív. A s tímto zbožným přáním končím, neboť se blíží hodina poštovní uzávěrky. Borkheim v zimě poněkud stonal, ale daří se mu opět líp, tzn. je zas ve své kůži.

S bratrským pozdravem.

Tvůj starý

B. E.

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Bedřich Vilém.
** Viktorie, nejstarší dcera britské královny Viktorie.

157

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

Londýn 4. dubna 85

Milý Bebele,

poněvadž jsi právě teď doma, využívám toho — zatím jsem si také udělal dovolenou — abych Ti dal o sobě vědět.

Pánové z frakční většiny se tedy přece jen chtějí ustavit jako „moc", soudě podle jejich prohlášení v dnešním „Sozialdemokratu".[436] Je to slabý pokus, vlastně si sami vystavují vysvědčení chudoby ducha. Mrzí nás stanovisko listu, odporuje našemu, máme nést odpovědnost za mínění opačné našemu a tak nevíme, jak to vyřešit — politujte nás! — Ale současně to je jejich první krok k tomu, aby se maloburžoazní živel ustavil ve straně jako panující, oficiální a aby se proletářský potlačil pouze na živel trpěný. Jak dalece se na této cestě odváží riskovat, na to si musíme počkat. Jestliže se zmocní „Sozialdemokratu", nebudu moci stranu dál v cizině tak bezvýhradně bránit za všech okolností jako dosud. A jejich vyšetřovací komise, jak se zdá, dává tušit, že mají zálusk na to, aby se listu zmocnili. Ostatně nejvíce je zřejmě mrzí, že nakonec byli přece donuceni hlasovat proti předloze zákona o paroplavbě, která jim tak velice přirostla k srdci.

Jinak to ve světě jde opravdu pěkně kupředu. Rok 85 začíná znamenitě. Ve Francii pád Ferryho, zhroutila se koloniální politika řízená burzovními spekulanty,[434] čekají se nové volby podle nového volebního zákona[437]. Přitom v Paříži vrcholí vzrušení vyvolané hrabivostí a neschopností vládnoucí buržoazie a vyhrocené hanebnostmi policie (které je vše dovoleno, každá hrubost, jenom když

pomáhá držet masy na uzdě), ale doufejme, že se nebude stupňovat až k pučům. Jestliže to proběhne klidně, musí v nedaleké době přijít k veslu radikalismus, tj. Clemenceau. Nepřijde-li k moci v důsledku povstání, nýbrž pokojnou cestou, takže bude nucen dodržet své sliby a uskutečňovat své radikální všeléky v praxi, budou pařížští dělníci brzy vyléčeni ze své víry v radikalismus. Teď přijdou i nové volby podle nového volebního zákona a tak se bahno přece zas pohne.

V Anglii rovněž nové volby podle nového volebního zákona[341] a vláda, která se úplně přežila[438]. A v Německu změna na trůně, která může nastat každým dnem, a to v zemi tak zamořené tradicemi jako pruské Německo znamená vždycky pro hnutí začátek nového období. Zkrátka všude na světě začíná být živo a to má ekonomický základ ve všeobecné nadvýrobě, která je nevyléčitelná a ústí ponenáhlu v akutní krach.

Právě přichází Kautsky s dlouhým dopisem od Edy o jeho konfliktu s frakcí. Řekl jsem Kautskému, že podle mého názoru je Eda také povinen dát v listu slovo stranické mase a že frakce nemá právo tomu bránit. Postaví-li se na toto stanovisko, je na něho frakce krátká. Za druhé se nesmí dát dohnat frakcí k tomu, aby musel odstoupit, vždyť ti lidé se ho chtějí zbavit, a tím jim udělá jen obrovskou radost. Za třetí nesmí přebírat odpovědnost za články jiných lidí, aniž by si vyhradil právo je jmenovat. Ty víš, koho myslím a kdo napsal nejvíc článků v té záležitosti s paroplavbou, nad kterými většina zuřila a které vzal asi Eda na sebe.[439] Boj s maloburžoazní frakcí musel vést přece už dávno, zápas teď vzal na sebe jen jinou podobu, věcně je to totéž. Ale věřím s Tebou, že to pánové nepoženou do krajnosti, jakkoli chtějí využít pozice, kterou jim dává zákon proti socialistům[34], když se jejich voliči nemohou proti nim a o nich ani oficiálně, ani autenticky vyjádřit.

Všechno by podle mého názoru proběhlo hladčeji, kdyby „Sozialdemokrat" přestal mít *oficiální* charakter, který mu byl vnucen. Kdysi to bylo dobré, ale teď už to ničemu neprospívá. Zda a jak se to má změnit, to víš líp než já.

Z druhé knihy „Kapitálu" je vytištěno 25 archů (z 38). Na třetí knize se pracuje. Je skvělá, a to zcela jedinečně. Tento převrat

ve staré ekonomii je skutečně něco neslýchaného. Teprve tím dostává teorie neochvějnou základnu a my můžeme vytvořit vítěznou frontu na všech stranách. Jak to vypadá, také šosáci ve straně dostanou za vyučenou, že na to nezapomenou. Neboť v debatě zase vystoupí do popředí obecné ekonomické otázky.

Poštovní uzávěrka. Jestliže dopis nepošlu, nepůjde dřív než v pondělí a nezastihne Tě snad už doma. Tedy srdečný pozdrav, buď zdráv a šetři se, nepotřebujeme prostě jen Bebela, ale i Bebela zdravého a silného.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

158

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa[440]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 11. dubna 1885

Vážený pane,

píši Vám těchto několik řádek, jen abych Vám sdělil, že jsem překlad obdržel a zabývám se jím. Doufám, že Vám jej budu moci během deseti či patnácti dnů poslat zpět se svými poznámkami a návrhy. Co jsem stačil až dosud přečíst, zdá se mi velmi zdařilé.

Děkuji Vám co nejsrdečněji a zůstávám

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z italštiny

159

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

[Londýn] 16. dubna 1885

Milý Kautsky,

Lenka má jakousi bronchitidu a lékař ji poslal do postele — náš obvyklý oběd v neděli musí tedy bohužel odpadnout.

Doufám, že Tvou paní konečně přešly bolesti hlavy.

Srdečný pozdrav.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

160

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 16. dubna 85

Moje milá Lauro,

po posledním dopise, který jsem Ti psal, mě dodatečně napadlo, že by se dalo pro Lavrovovy ruské přátele něco udělat, kdyby byli ochotni obětovat nějaké peníze na předběžná vydání. 1. Jestliže ten člověk zemřel v Londýně a ví se přibližně, kdy a kde zemřel atd., umožnily by snad tyto podrobnosti někomu vypátrat autentický záznam o úmrtí. 2. Jakmile to bude mít, bude snadné zjistit u pozůstalostního soudu, zda tam byla ověřena závěť nebo zda si dal někdo a kdo vystavit plnou moc k správě pozůstalosti a přivlastnil si zlato, které prý ten člověk zanechal.

Rozhodně se nejdříve musí podniknout tyto dva kroky a pátrající strany pak budou s to lépe posoudit, zda to stojí za námahu zabývat se tím dál. Myslím, že Percy by mohl být pověřen předběžným šetřením v této záležitosti a já bych dohlédl, aby nepožadoval víc, než je obvyklé. Bude to přirozeně záležet na tom, kolik to dá práce.

Jak to vypadá se zrakem chudáka starého Lavrova? Musí to být pro něho strašné, že se nemůže věnovat svým knihám.

A teď zase o jiném pacientu: starý Harney se od července stále potuloval po celé Anglii a Skotsku a všude ho pronásledoval kloubový revmatismus a špatné počasí — a teď se konečně objevil v Londýně. Prodělal všemožné polomastičkářské kúry — turecké koupele, koupele v mořské vodě, magnetické pásy atd., všechno ovšem bez účinku, nyní se svěřil zase do rukou inzerujícímu „spe-

cialistovi", který vychází z teorie, že dnu působí kyselina močová (to je samo o sobě správné), ale podle mne léčí nanejvýš mastičkářským způsobem. Přesto doufám v to nejlepší; a ten starý chudák to velice potřebuje. Pořádně se mu chvějí paže, ruce i nohy, a velice zhubl po kúrách, které podstoupil. Dnes odpoledne jsem ho navštívil (bydlí někde blízko Brecknocku) a mluví jenom o svých strastech, i když tu a tam s nádechem svého starého suchého humoru. Léčení ho stálo ovšem spoustu peněz a zdá se, že má strach, aby se nemusel vrátit do Ameriky. Z toho všeho vidíš, jak toho starocha sebralo osm měsíců neustálých bolestí a postupně mizející naděje na zlepšení. Doufám, že jarní počasí, které přece jednou musí přijít, mu aspoň trochu uleví.

Dnes jsou na tapetě jenom pacienti. Snad Ti Tussy napsala, že před 10 dny onemocněl Edward a že Donkin říká, že je to ledvinový kámen — je teď ve Ventnoru a doufejme, že v klidu se utiší i podráždění. Mnoho lidiček přirozeně běhá po světě s takovou věcí v ledvinách, ale jistě to není příjemné.

S dalším pacientem to není tak zlé, je to Nim, škaredě se nachladila, a poněvadž ji nikdo nemohl dostat z kuchyně, přešlo nachlazení — prozatím v lehkou — bronchitidu. Dnes jsem ji přece jen přiměl, aby se poradila s lékařem, který jí řekl, že nejlepší prostředek, jak se toho všeho naráz zbavit, je lehnout si do postele; podařilo se nám ji tam dostat, leží ve vytopeném pokoji, má tam 64° Farenheita a doufáme, že v pondělí snad už bude moci vstát.

Tak, teď jsem skončil s výčtem nemocných, nejdelší v poslední době, je to moc příjemné téma pro dopis a ještě příjemnější pro čtenáře!

Paulův článek pro Kautského vyjde německy v „Neue Zeit" a anglicky v příštím čísle „Commonwealu".[441] Nevím, dostáváte-li jej pravidelně. Administrace listu je jako každá strašně nepořádná, všechno leží na Edwardových bedrech, a poněvadž nemůže každou maličkost hlídat, nikdo neví, jestli list dostávají skutečně všichni lidé v cizině, kteří jej mají dostávat. Celá Socialistická liga[402] je hrozně vzrušena afghánskou panikou[442] — vidí už na obzoru nejen válku, ale i porážku Anglie, povstání v Indii a konečně revoluci doma a vítězství socialismu — hurá! Chudák Bax už chtěl v tom

smyslu psát, ale Tussy mu řekla, aby si o tom se mnou raději promluvil, a já jsem dělal, co jsem mohl, abych ho trochu zchladil. Kdykoli se Angličan oprostí dokonale od hurávlastenectví, začne, jak se zdá, vysloveně nenávidět vlastní národnost. To není tak špatná vlastnost, jenže není tak docela namístě, jde-li o válku proti ruskému carovi. Socialistická liga ještě nerozpoutá v Anglii požár, ale ruským nihilistům se to může podařit s Ruskem — pomocí neúspěšné války.

Asi jsi četla to hloupé prohlášení německých poslanců v „Sozialdemokratu".[436] Maloburžoazní živel má teď mezi poslanci rozhodnou většinu, jak jsem se obával od počátku. Je to důsledek zákona proti socialistům[34], který jim dává mimořádnou příležitost, aby prosazovali své kandidatury. Ale oni na to brzy přijdou, jestliže už nepřišli, že dělají chybu. Jsem docela rád, že tak brzo a tak hloupě ukazují, jací jsou. Ale s těmito živly, které prosazoval a hýčkal hlavně přítel Liebknecht — jako obyčejně s nejlepšími úmysly, toť se ví — se rozejdeme, ale já to nechci vyvolat, dokud je v platnosti zákon proti socialistům, který nám brání, abychom si to s nimi vyřídili. To dává těm lidem určitou výhodu, ale s tím se musíme prozatím smířit. A myslím, že to nepoženou až ke krizi.

Nyní pár slov pro Paula.[443] Nepochybně je *lex** odvozen od legere** a *νόμος*** od *νέμο*† a může tak být stanovena určitá spojitost mezi zemědělskými a politickými termíny. A nemůže tomu být jinak. První společenská pravidla, která platila, se nutně vztahovala na výrobu a na prostředky k získání obživy. Že to potvrzuje vývoj řeči, rien de plus naturel††. Ale abychom se dostali dál a abychom utvořili z odvozenin od legere a *νέμο* úplný systém, to může vést jenom k fantastickým výsledkům, třebas jen proto, že nevíme, v které době se určitá odvozenina utvořila, a tím méně kdy nabyla významu, v kterém se nám dochovala. A mimoto jsou staří etymologové jako Vico špatní rádci; ilex††† má kořen *il* a ne-

* zákon.
** sbírat, číst.
*** nomos, zákon, původně pastva.
† ženu na pastvu.
†† to je jenom přirozené.
††† žalud.

pochází od lex. Etymologie jako fyziologie a každá jiná -ologie se musí zkoumat, a ne vymýšlet. A to mě vede k Rosherům. Pamatuješ se, že Charley se zabýval novým železničním vozem, v kterém by při srážce mohl být cestující rozdrcen novým způsobem. Nuže, s tím pohořel. Ale Charleyho mladší bratři (první 20, druhý 18letý) zkonstruovali nový vůz, dali si ho patentovat a starý Rosher zřejmě není ani proti tomu pustit se do toho! Geniální rodinka!

Tím končím. Mnoho pozdravů Paulovi — doufám, že „příště budou lepší zprávy".

Upřímně Tvůj

B. E.

17. dubna. Byl tu lékař. Nim je lépe a za několik dní smí vstát.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

161

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 23. dubna 1885

Vážený pane,

dostal jsem Váš milý dopis z 9. (21.) minulého měsíce a děkuji Vám za velmi zajímavé zprávy v něm.[444] Skutečně je velmi zajímavé, že se také v Rusku potvrzuje zákon o obráceném poměru mezd k délce pracovní doby. Rovněž je zajímavé, jak rychle se rozpadá мiръ* v důsledku rozvoje moderního průmyslu a peněžnictví, což dokazují безхозяйственные хозяева**, jejichž počet se rozrůstá. Všechna tato fakta jsou pro mne velice důležitá a budu Vám velmi vděčen, sdělíte-li mi občas, co víte o ekonomických podmínkách a vývoji Vaší velké země. Naneštěstí zabírá všechen můj čas momentálně vydání rukopisů*** do té míry, že jsem musel přerušit nejen samostatnou práci, ale i svá studia a stěží mi zbývá čas i na korespondenci; jak vidíte, nemohu teď využít Vaší laskavé nabídky, že mi pošlete původní ruská díla o ekonomických otázkách, opravdu mi nezbývá čas, abych se jim věnoval. Doufám však, že mi nebudete zazlívat, jestliže si v budoucnu při nejbližší příležitosti dovolím připomenout Vám Váš laskavý slib. Zatím mi ale tyto neocenitelné rukopisy působí největší vědecký *požitek*, a nepochybuji, že až je dostanete v obtazích[420], budou jej působit i Vám. Poslal jsem Vám z nich asi před třemi týdny 27. března

* vesnické shromáždění.
** hospodáři bez hospodářství.
*** Marxova „Kapitálu".

archy 5—9 a včera číslo 10—14. Brzy zase pošlu další, vždycky *doporučeně*. Celkem bude druhého dílu asi 37 archů a vyjde koncem května. Pracuji nyní pilně na třetím dílu, který je závěrečnou a vrcholnou částí a zastíní i první díl. Diktuji z originálu, jenž je pro každého smrtelníka kromě mne absolutně nečitelný a nebudu mít klid, dokud to nebude celé přepsáno rukopisem, který bude pro všechny případy čitelný i pro ostatní. Pak se teprve mohu v klidu věnovat konečně redakci, a to nebude lehký úkol vzhledem k tomu, že originál není dotažený. Ale v každém případě, i kdyby mi nebylo dopřáno, abych to dokončil, bude dílo zachráněno před úplnou ztrátou a může být v nejhorším případě vydáno tak, jak je. Tento třetí díl je tak strhující, že jsem něco takového ještě nečetl, a tisíckrát škoda, že se autor nedožil toho, aby dílo dokončil, vydal je sám a viděl účinek, který musí vyvolat. Takový jasný výklad už není možno otevřeně odmítat. Nejnesnadnější otázky jsou vysvětleny a rozřešeny, jako by to byla hračka, a celý systém dostává nový a jednoduchý aspekt. Obávám se, že tento III. díl bude třeba rozdělit do dvou svazků. Mimoto mám ještě starý rukopis, který pojednává o dějinách teorie[181] a bude rovněž vyžadovat, abych se mu důkladně věnoval. Vidíte tedy, že mám plné ruce práce.

S upřímným pozdravem Váš

P. W. Rosher[422]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

162

Engels Věře Ivanovně Zasuličové

do Ženevy[445]

Londýn 23. dubna 1885

Vážená občanko,

dlužím Vám ještě odpověď na Váš dopis ze 14. února. Uvidíte, co zavinilo mé zpoždění, a že to rozhodně nebyla má lenost.

Tázala jste se mne na můj názor o Plechanovově knize „Наши разногласія".[427] To bych musel nejdříve tu knihu přečíst; a já čtu rusky dosti snadno, když se tím zabývám aspoň týden. Ale často se k tomu měsíce nedostanu; tu ztrácím cvik a musím se učit rusky takřka znovu. Tak tomu bylo i s „Разногл". — Celý den strávím tím, že diktuji Marxovy rukopisy svému sekretáři*; večer pak se sem přihrne spouta lidí, které přece nemohu vyprovodit ze dveří; musím číst korektury, vyřizovat spoustu korespondence a konečně tu jsou překlady (italské, dánské atd.) mého „*Původu*"** aj., které dostávám s prosbou, abych je přehlédl a jejich revize někdy není ani zbytečná, ani snadná. Když jsem tedy musel četbu tolikrát přerušit, nemohl jsem se dostat dále než na 60. stránku „Разногл". Kdybych měl pro sebe tři dny volné, dočetl bych je a ještě bych si osvěžil znalost ruštiny.

Ale i ten zlomek knihy, který jsem přečetl, myslím stačí, abych se celkem seznámil s názorovými rozdíly***, o něž jde.

Především Vám opakuji, že jsem hrdý na to, když se dovídám, že mezi ruskou mládeží je strana, která otevřeně a bezvýhradně

* Oskaru Eisengartenovi.
** „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu".
*** V konceptu je na tomto místě škrtnuto: mezi Vaší frakcí a narodovolci.

Londres le 23 Avril 1885

Chère citoyenne

Je vous dois encore la réponse à votre lettre du 14 février. Voici les causes du retard qui, certainement, n'ont pas leur racine dans ma paresse.

Vous me demandiez mon opinion sur le livre de Plechanoff Matthe paganorum acia. Pour cela, il faut l'avoir lu; et je lis le russe assez facilement quand je m'en suis occupé pendant une semaine. Mais il y a des semestres entiers où cela m'est impossible; alors j'en perds l'habitude et je suis obligé à l'apprendre pour ainsi dire de nouveau. Cela m'est arrivé avec les Paganoul. — Les manuscrits de Marx que je dicte à un secrétaire, m'engagent pendant toute la journée; le soir, il vient du monde qu'après tout on ne peut pas mettre à la porte; il y a les épreuves à lire, beaucoup de correspondance à faire, et enfin il y a des traductions (italiennes, danoises &c) de mon Ursprung &c qu'on me prie de revoir et dont la révision parfois n'est ni superflue ni facile. Eh bien, toutes ces interruptions m'ont empêché d'arriver plus loin qu'à la 60e page des Paganoul. — Si j'avais trois jours à moi, ce

První strana Engelsova dopisu Věře Ivanovně Zasuličové 23. dubna 1885

příjímá Marxovy velké ekonomické a historické teorie a která se rozhodně rozešla se všemi anarchistickými a poněkud slavjanofilskými tradicemi svých předchůdců.[446] A Marx sám by byl na to hrdý, kdyby žil trochu déle. Je to pokrok, který bude mít pro revoluční vývoj v Rusku velký význam. Marxova historická teorie je pro mne základní podmínkou každé *systematické* a *důsledné* revoluční taktiky; abychom tuto taktiku stanovili, je třeba pouze aplikovat tuto teorii na ekonomické a politické podmínky té které země.

Ale k tomu je třeba tyto podmínky znát; a já toho vím velmi málo o současné situaci v Rusku, než abych si mohl dovolit povolaně soudit o podrobnostech taktiky, kterou tam daný okamžik vyžaduje. Mimoto skoro naprosto nic nevím o vnitřní a důvěrné historii ruské revoluční strany, zejména z posledních let. Moji přátelé z řad narodovolců mi o ní nikdy nic neřekli. A to je nezbytný předpoklad, aby si člověk utvořil nějaký názor.

Podle toho, co vím nebo se domnívám, že vím o situaci v Rusku, přikláním se k názoru, že Rusko spěje k svému roku 1789. Do určité doby *musí* vypuknout revoluce; *může* vypuknout každým dnem. Za těchto podmínek je země jako nabitá mina, stačí jenom zapálit doutnák. Zvláště po 13. březnu.[447] Je to jeden z výjimečných případů, kdy hrstka lidí může *provést* revoluci; to znamená malým nárazem zvrátit celý systém, jehož rovnováha je víc než labilní (abych použil Plechanovovy metafory*) a uvolnit tak jinak bezvýznamným činem výbušné síly, které se pak už nedají spoutat. Jestliže tedy blanquismus — fantazie, že celou společnost převrátí akce malé spiklenecké skupiny — měl kdy určité oprávnění, pak je to rozhodně v Petrohradě.** Jakmile se jednou prach zapálí, jakmile se uvolní síly a potencionální energie národa se přemění v kinetickou (opět oblíbený a výtečný obraz Plechanovův) — budou lidé, kteří minu zapálili, výbuchem strženi a ten bude tisíckrát silnější než oni a bude si hledat ventil, kde to bude možné, jak rozhodne ekonomická potence a rezistence.

Dejme tomu, že si tito lidé představují, že budou s to chopit se

* V konceptu: oblíbené metafory.

** V konceptu je škrtnuto: neříkám v Rusku, neboť na venkově vzdáleném od vládního centra není možné takový úder zasadit.

moci, co na tom? Ať jen prolomí v hrázi trhlinu, dravý proud jim sám serve jejich iluze. Ale i kdyby tyto iluze měly náhodou úspěch a dodaly jim větší sílu vůle, proč se nad tím horšit? Lidé, kteří se chvástali, že provedli revoluci, vždycky ještě na druhý den poznali, že vůbec nevěděli, co dělají; že *provedená* revoluce se nepodobá vůbec té, kterou chtěli udělat. To je to, čemu Hegel říká ironie dějin[448], ironie, které uniknou jen málokteří historičtí деятели*. Podívejte se jenom na Bismarcka, revolucionáře proti své vůli, a na Gladstona, který se nakonec dostal do křížku se svým zbožňovaným carem.**

Pro mne je důležité, že k tomuto nárazu v Rusku dojde, že revoluce vypukne. Dá-li signál ta či ona skupina, bude-li to pod tím či oním praporem, na tom moc nezáleží. Jestli to bude*** palácová revoluce, bude na druhý den smetena. Tam, kde je situace tak napjatá, kde se revoluční živly nahromadily v tak velké míře, kde se hospodářské postavení obrovské masy lidu stává dne ze dne nesnesitelnější, kde jsou zastoupeny všechny stupně společenského vývoje, od prvobytné pospolitosti po velký moderní průmysl a vysoké finance, a kde jsou všechny tyto rozpory spoutány násilně despotismem, jemuž není rovno, despotismem čím dál nesnesitelnějším mládeži, která v sobě spojuje národní inteligenci a důstojnost — až tam jednou propukne rok 1789, rok 1793 nedá na sebe dlouho čekat.

Loučím se, milá občanko. Je půl třetí ráno, zítra před vypravením pošty už nebudu mít čas, abych něco dodal. Pište mi rusky, jestliže Vám to lépe vyhovuje, ale nezapomínejte prosím, že nemám často příležitost číst *psané* ruské písmo.

V úctě Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Gruppa ‚Osvobožděnije truda'", čís. 3, 1925

Podle rukopisu srovnaného s konceptem
Přeloženo z francouzštiny

* činitelé. V konceptu následuje nyní věta: Možná že se to stane nám všem.

** Alexandrem III.

*** V konceptu škrtnuto: klika šlechticů nebo burziánů, budou vítáni — až do...

163

Engels Richardu Stegemannovi

do Tübingen

(Koncept)

[Londýn] 5. května 85

Velevážený pane,

Vašemu přání nemohu po zralém uvážení rozhodně vyhovět.[449]

Buďto bude práce, kterou požadujete, *stručná*, a pak bude obsahovat jen moje tvrzení a zůstane pak strohým vyprávěním.

Nebo musím uvádět doklady, a pak z toho bude kniha, a to nepotřebujete, a ani ji nemohu napsat jen tak levou rukou a kdykoliv, na to je můj materiál příliš rozsáhlý.

Mimoto také stojí za uváženou, mám-li se stát morálně více méně odpovědným spoluvydavatelem díla, které znám jenom z Vašeho stručného popisu.

Nakonec by ta věc byla — v rámci přípustného rozsahu — docela zbytečná. Moje nejpádnější ujištění by polovzdělaného šosáka, proti jehož zaujatosti chcete působit, nechala absolutně chladným. Lidé, kteří tvrdí, že Marx „zemřel bez přátel", musí především věřit, že já vůbec neexistuji. A tu by měla mít moje ujištění kouzelný účinek?

Staré báchorky, vymyšlené vulgárně demokratickou emigrací z let 1850—59 a dále rozpřádané placeným bonapartistickým agentem Karlem Vogtem — il lui a été remis en 1859 — frs. 40 000*,

* v roce 1859 mu bylo vyplaceno 40 000 franků.

praví se v dokumentech z Tuilerií[450], — tyto báchorky se snad ve Vaší zemi rozmohly víc než kde jinde, poněvadž švábská lidová strana[451] je přímou dědičkou oné emigrační demokracie a ten nebo onen vůdce důvěrným přítelem řečeného Vogta. Poněvadž Marx se s tím vším vypořádal už v „*Panu Vogtovi*", nemám důvod se k tomu vracet ještě jednou právě teď. O Marxovi se toho tak nehorázně mnoho nalhalo, a on se ani nenamáhal, aby na to odpověděl. Možná přijde doba, kdy to budu muset udělat za něho, ale to si už sám vyberu dobu, místo a modus operandi*. A pak se bude zase povídat, že jsem taky „nerudný".

Rozhodně nemám v tomto okamžiku čas zabývat se něčím podobným, co by odpovídalo tomu účelu a vyhovovalo mým vlastním nárokům na takovou práci. Jsem po celou dobu zaměstnán vydáváním Marxových rukopisů a nesporně jednám v jeho duchu, když vzhledem k této povinnosti pohrdlivě pomíjím jakékoli šosácké blábolení.

S veškerou úctou Váš oddaný

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* způsob jak to udělat.

164

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

[Londýn před 15. květnem 1885]

Milý Edo,

Díky. August* píše: ve frakci, jejíž kompetenci August odmítl, bylo po třídenní debatě *jednomyslně* rozhodnuto, aby se upustilo od *osobního* sporu, věcný spor aby se odložil až na dobu *po* zasedání říšského sněmu, s čímž August souhlasil. Tedy zpráva o porážce je falešná, zvítězili jsme na celé čáře.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* August Bebel.

165

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 15. května 85

Milý Edo,

nic naplat, musím Ti zas jednou napsat pár řádků, jinak mi propadneš načisto melancholii. Ty a Kautsky, jak se zdá, jste si toho navzájem nafňukali, že by z toho byl úplný molový koncert, to je docela jako pozouny u Wagnera, které také vždycky spustí, stane-li se něco nepříjemného. Když přijde špatná zpráva, zapomenete vždycky na staré přísloví: žádná kaše se nejí tak horká, jak se uvaří.

Dojem z celé kolize mezi „frakcí a redakcí" je tedy všude a nesporně ten, že se frakce blamovala. A kdyby frakce trvala na tom, že to udělá ještě jednou, není třeba jí v tom bránit. Kdybys otiskl první reskript[452] hned, jak žádala, to by se teprve blamovala, a „bouře rozhořčení" by se snesla ze všech stran. Ovšemže v prvním okamžiku nebylo správné to od Tebe požadovat, ale stejně tak je jisté, že není v našem zájmu bránit frakci, aby *se ukázala, jaká je*. Jak to teď vypadá, stojí „frakce a redakce" proti sobě jako rovnoprávné síly — před veřejností — to je výsledek posledního dlouhého kompromisního prohlášení[453], a uvidíme, co bude dál.

V neděli* jsem tu měl Singera a všechny jeho výklady jsem krátce odbyl: první prohlášení frakce, povídal, nebylo ani tak namířeno proti článkům v listu,[439] jako proti (údajně) zamýšlenému pokusu rozpoutat proti frakci bouři rozhořčení. To, řekl jsem,

* 10. května.

nemůže veřejnost vědět. Děláte-li veřejné prohlášení, může se týkat jen skutečností veřejně známých. Útočíte-li ale na list kvůli věcem, které vůbec v listu nebyly, řekne veřejnost právem: Co jiného ti pánové chtějí než potlačovat svobodu projevu? To musel přiznat. Pak jsem řekl, že soudě podle stylu, který mi je velmi dobře znám, byla většina článků, které vzbudily nelibost, od Liebknechta. — Singer: Zcela správně, a my jsme taky za to dali Liebknechtovi ve frakci řádně co proto. — Já: To ale nejde peskovat list veřejně za to, že tiskne věci, které jsou interní záležitostí frakce. To jste si měli vyřídit mezi sebou. Místo toho napadáte veřejně redakci za věci, které jsou čistě interní záležitostí frakce. Koho má tedy redakce poslouchat? Na to také nemohl nic říci. Zkrátka, blamovali se neuváženým krokem, a kdo před veřejností zvítězil, je redakce. To také musel nepřímo přiznat. Protože jsem se prostě držel hlavních bodů a všechny jeho osobní povídačky, kterých měl fůru, jsem nechal bez povšimnutí, byli jsme za deset minut hotovi.

Tím to ovšem neskončilo. Ale známe teď slabiny těch pánů. Kdybych byl redaktorem „Sozialdemokratu", nechal bych, co se týče redakce, řádit frakci po libosti, tj. v říšském sněmu, kritiku toho bych přenechal straníkům na základě oblíbené „svobody projevu" a Liebknechtovi bych dal jednou provždy najevo, že za své články si musí před frakcí ručit sám, aby byl aspoň potud s jeho dvojakou hrou konec. Jestliže bude redakce listu ve všech ostatních směrech pokračovat v dosavadní rozhodné linii, pak je to vše, co potřebujeme. Je mnohem důležitější, že se proti žvástu tištěnému v Německu hájí teoretické stanovisko, než že se kritizuje způsob jednání frakce. Zvolení zástupci se sami přičiňují, seč jsou, aby poučili voliče o charakteru těch, jež zvolili. A jinak dávají přece denní události dosti podnětů, aby se zdůraznilo stanovisko, i když se frakce přenechá frakci a straníkům. Co ji ale nejvíc mrzí, je právě tohle stanovisko, a to se neodváží veřejně napadnout.

Teď se říšský sněm brzy rozejde. Pánové zatím viděli — ačkoli jsou téměř všichni tajní ochranáři — jak celní ochranářství hospodaří.[454] To je už první zklamání. Dočkají se ještě dalších. Nezmění to sice jejich šosácký charakter, rozhodně to ale ubere jistotu jejich vystoupením a rozdělí je to v jejich stanoviscích k těm šosáckým

otázkám, pro něž nebo proti nimž se mají vyslovit. Takoví lidé potřebují pouze trochu volného prostoru, pak se navzájem sami zneškodní.

Zkrátka a dobře, myslím, že musíme vést vyčkávací politiku. Výhodou je pro ně zákon proti socialistům[34] a my v podstatě nepotřebujeme nic víc, než aby se jim za jeho platnosti naskytla příležitost ukázat, jací jsou. Zatím musíme každou pozici, zejména v tisku, všemi prostředky hájit, ale k tomu není vždycky třeba přímého odporu. Obchvat je také prostředek obrany s útočnými protiúdery. Momentálně je toho na nás moc. Bebel je nemocný, a jak se zdá, ochabl. Já také nemohu pomoci tak, jak bych chtěl, dokud nebudu hotov s Marxovými rukopisy. Tím padá veškerá tíha boje na Tebe a na Kautského. Ale nezapomeň na staré pravidlo: nezapomínat pro přítomnost hnutí na jeho budoucnost. A ta patří nám. Třetí díl „Kapitálu" zasadí všem těm chlapíkům smrtelnou ránu.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

166

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu[455]

Londýn 15. května 85

Vážený pane Schlütere,

co se týče básní:

Marseillaisou selské války byla píseň: Hrad přepevný je Pán Bůh náš,[456] a ačkoli text a nápěv této písně jsou prodchnuty vírou ve vítězství, nemůže a nemusí se v tomto smyslu vůbec chápat. Jiné dobové písně se najdou ve sbírkách lidových písní, jako je „Des Knaben Wunderhorn" atd. Tu se snad ještě něco najde. Ale lancknecht už tenkrát zaujímá pevné místo v naší lidové poezii.

Z cizích znám jen krásnou starodánskou píseň o Panu Tidmannovi, kterou jsem přeložil roku 1865 pro berlínský „Social-Demokrat".[457]

Byly lecjaké chartistické písně, ale dnes už je nedostanete. Jedna začínala:

Britannia's Sons, though slaves you be,
God your creator made you free;
To all he life and freedom gave,
But never, never made a slave.*

Dál už to neumím.

* Proč Brit dnes žije v porobě,
ač stvořen k Boží podobě;
všem dáno volně v míru žít,
však nikdy, nikdy otročit.

Všechno to zapadlo, ostatně tato poezie ani za moc nestála. V roce 1848 byly v oblibě dvě písně na stejnou melodii.

1. Šlesvik-Holštýn.
1. Píseň o Heckerovi.[458]

Heckere, Tvé jméno slaví
mezi Němci celý Rýn.
Duch Tvůj, ba jen zrak Tvůj chrabrý
plní muže vírou v čin.
Hecker Němec, kamarád
za svobodu zemře rád.

Doufám, že to stačí. Pak je tu varianta:

Hecker, Struve, Blenker, Zitz a Blum
ať zakroutí krkem tyranům!

Vůbec má poezie minulých revolucí (výjimkou je stále „Marseillaisa“[459]), zřídkadky revoluční efekt pro pozdější doby, neboť aby působila na masy, musí také vyjadřovat předsudky mas své doby — proto se i u chartistů setkáváme s tím náboženským nesmyslem.

Pokud pak jde o Marxovy drobné spisy, je to věc, k níž mají co říci i jiné osoby a kde i já musím dbát na to, aby nedošlo k něčemu, co by bylo na překážku zamýšlenému souhrnnému vydání. Věci z Internacionály, „Inaugurální adresu“, „Občanskou válku“, „Zprávu z Haagu“* atd., ani „Manifest“ k tomu nepočítám, ačkoli bych si rád vyhradil, že napíšu několik řádků úvodem. Co se týče článků z „Neue Rheinische Zeitung“, to musíte nejprve zjistit, co je od Marxe. Např. o červnovém povstání napsal jen jeden skvělý článek. Celé líčení boje atd. je ode mne.[460] Právě tak článek proti Bakuninovi a panslavismu.** Marxovy a moje věci z oné doby se nedají skoro oddělit, protože jsme si práci plánovitě rozdělovali.

Jak jsem řekl, jistěže Vám nebudu dělat žádné zbytečné pře-

* „Zpráva generální rady pátému výročnímu kongresu Mezinárodního dělnického sdružení, konanému v Haagu 2.—7. září 1872“.

** „Demokratický panslavismus“.

kážky, ale přece bych chtěl, abyste svůj plán poněkud blíže precizoval, dříve než k tomu budu moci dát určitou odpověď. V každém případě by sotva bylo vhodné vydat věci z „Neue Rheinische Zeitung" a z Internacionály společně, tj. v jednom sešitu; dělí je od sebe 15—20 let. — „Kolínský proces"* sám bude stačit na jeden sešit, k tomu bych Vám napsal úvod**. Ale notabene musím pak také vědět, kdy ho bude *skutečně třeba*, a teď máte dost práce s tiskem nešťastného „Dühringa". Oba archy 4 a 5 jste snad dostal.

Apropos, zamýšlím otisknout kapitolu „*Teoretická část*" z oddílu „Socialismus" podle textu, jak je zrevidován ve „Vývoji socialismu". Až to bude tak daleko, pošlu Vám, co bude třeba, jen abyste to předem věděl.

Zatím srdečný pozdrav

Váš

B. Engels[461]

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům".
** „K dějinám Svazu komunistů".

167

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

Londýn 19. května 1885

Milý Lafarguu,

Lissagarayova aféra mě velice pobavila a doufám, že ho z „Bataille" vyhodí.[462] Ironie dějin je neúprosná, i pro revoluční štěnice.

Ya me comen, ya me comen
Per do mas pecado habia,*

jak pravil dobrý král Rodrigo, když mu hadi požírali pohlavní úd. Brousse v čele deníku by byl velice podařený, neudržel by se dlouho; to by mu ještě scházelo, aby rovnou zkrachoval.

Myšlenka, že život je pouze normální způsob existence bílkovinných hmot a že v důsledku toho budoucí protein, jestliže se jednou chemii podaří jej vyrobit, musí vykazovat projevy života — se nachází v mé knize proti Dühringovi, kde jsem ji poněkud rozvedl na straně 60 an.[463] Když ji Schorlemmer převzal, pustil se do odvážné věci, neboť jestliže tato myšlenka ztroskotá, bude se on blamovat, a jestliže se mu to podaří, bude první, kdo to bude přisuzovat mně. Ostatně Váš Grimaux je hlupák, jestliže skutečně řekl: nic nám nenaznačuje, jak dochází k prvnímu pohybu, jímž se bílkovina *organizuje v živou buňku.*[464] Ten dobrák tedy neví, že je spousta živých věcí, které mají ještě daleko k nějaké organizaci buňky a které jsou, jak říká Haeckel, jenom „plasson", albuminoidy

* Teď mi žerou, teď mi žerou
to, čím nejvíc hřešil jsem.

bez jakékoli stopy organizace, ale živé, např. protaméby, siphony atd.[465] Ubohý albuminoid se pravděpodobně propracovával milióny let, aby se zorganizoval v buňku. Váš Grimaux ani neví, oč jde. Projevuje ještě svou neznalost ve fyziologii, když srovnává původní protoplazmu, zdroj všecho života na zemi, s produktem tak specializovaným, jako je vajíčko obratlovce.

Už deset dnů tu máme chudáka Harneyho, trápí ho velice chronický kloubový revmatismus a ± dna, Nim s ním má spoustu práce, jestli se ale počasí zlepší, chce Harney odjet v sobotu* do Macclesfieldu. Čekáme tuto sobotu Sama Moora s jeho překladem — bohužel ještě nedokončeným.**

Druhý díl je vytištěn až na mou předmluvu, jejíž korektury čekám každý den. Danielsonovi všechny zásilky zatím došly, a 7 archů je přeloženo.[466] Z třetího dílu jsem nadiktoval přes polovinu, ale dva oddíly[467] mi dají pěkně zabrat. V oddílu o bankovním kapitálu a úvěru je takový zmatek, že by polekal i většího siláka, než jsem já, ale nedá se nic dělat. Jsem teď u pozemkové renty. Je to přímo nádherné. Ale dá mi to ještě práci, protože rukopis pochází z roku 1865, a bude třeba studovat výpisky z let 1870—1878 o bankách a pozemkovém vlastnictví v Americe a v Rusku. A těch není málo. Tak na třetí díl se bude čekat ještě nejméně rok.

Ta malá bouřka v našich řadách v Německu[436] se pravděpodobně zatím uklidní; poněvadž říšský sněm byl poslán na prázdniny, páni ze „socialistické frakce" se rozešli. Morální vítězství získal „Sozialdemokrat" nad „frakcí". Ale neskončilo to a může to znova vypuknout. Kdyby nebylo zákona proti socialistům[34], byl bych pro otevřenou roztržku. Ale dokud je v platnosti, načisto nás odzbrojuje a poskytuje všechny výhody maloburžoazní frakci ve straně; a konečně není na nás, abychom roztržku vyvolávali. Bylo to nevyhnutelné, muselo to přijít dřív nebo později; ale přišlo by to buď později, nebo za podmínek pro nás příznivějších, bez neuvěřitelných Liebknechtových hloupostí. Ten se nejenom potácel mezi oběma frakcemi a podporoval stále maloburžuje, ale nejednou byl ochoten obětovat proletářský charakter strany pro zdánlivou jed-

* 23. května.
** prvního dílu „Kapitálu".

notu, na kterou nikdo nevěří. Zdá se, že teď jeho vlastní chráněnci, představitelé maloburžoazního křídla, měli už po krk jeho dvojaké hry. Liebknecht pořád věří tomu, co říká, když to říká, ale on věří pokaždé něčemu jinému, když mluví s druhým. Tady je samá revoluce, tam je samá opatrnost. To mu nebude bránit, aby s námi nebyl v rozhodný den a neřekl: vždycky jsem vám to říkal! *To jen mezi námi!* Dejte za mne pusu Lauře.

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

168

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa[468]

(Koncept)

[Londýn 19. května 1885]

Vážený občane,

dne... t. m. jsem Vám poslal překlad* se svými poznámkami jako „doporučenou zásilku". Lituji velice, že mi má chabá znalost italštiny nedovolila vypracovat je lépe; ale doufám, že budou srozumitelné. Je kupodivu, že jste dokázal mé myšlenky tak dobře přetlumočit, aniž jste žil v Německu a učil se řeči přímo tam. Jen na několika místech jsem našel zkrácené, idiomatické nebo hovorové výrazy, v nichž jste udělal chybu; a právě těmto výrazům nemůže porozumět ten, kdo nemluví hovorovou řečí nebo dokonce dialekty dotyčné země, protože něco takového nenajdeme ani v gramatikách, ani ve slovnících. Ale v některých případech byste myslím mohl, protože jste správně porozuměl smyslu, překládat poněkud volněji a odvážněji.

Obávám se, že poznámka k „Marce" není dosti jasná.[469] Je to jediná poznámka, která by měla být podle mne otištěna. Ostatní jsou jen pro Vaši informaci. Kdyby tedy u Vás tato poznámka budila jakoukoli pochybnost, laskavě mi to sdělte a já se pokusím napsat ji znovu.

Omluvte prosím, že mi revize trvala tak dlouho. Celé dny však diktuji Marxovy rukopisy a ani večer nemívám vždy volno;

* italský překlad „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu".

kromě toho jsem současně dostal k revizi dánský překlad*, nemluvě ani o anglickém překladu „Kapitálu".

Děkuji Vám ještě jednou za rozhodně nemalou námahu, kterou jste vynaložil na mé dílo, a zůstávám

Váš oddaný

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z italštiny

* „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu".

169

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 29. května 1885

Moje milá Lauro,

tak aspoň jedna věc je jistá — a to, že je chudák Paul ve své kuchyňce v Sainte-Pélagie.[470] Snad to nebude na 4 měsíce — a ještě k tomu nejhezčí měsíce roku! Ať je to jak chce, je to pro něho přece útěcha, že nebude dále na kříži mezi pytlákem po levici a lupičem (smraďochem) po pravici! A za těžce vybojované vítězství je třeba pokládat i to, že může mít zas svou starou kuchyni společně s upovídaným anarchistou. Doufejme, že Révillon a několik dalších poslanců zatopí liberálnímu ministerstvu a postarají se, aby byl propuštěn.

Harney odjel včera do Macclesfieldu a šťastně se tam dostal. Je mu mnohem lépe, podstatně lépe, ale bolesti ovšem nepominou najednou, jenže jakmile se mu trochu uleví, začne se hned projíždět drožkou; tak to dělal dva dny před odjezdem, pak přišla cesta, a ovšemže přijel v horším stavu. Bojím se, že se toho nikdy úplně nezbaví, částečně proto, že ty potíže jsou příliš zastaralé, a částečně proto, že je nedůsledný a dá na každého, kdo mu navrhne nějaký léčebný prostředek. Byla to pro chudáka Nim pěkná dřina a kvůli ní jsem rád, že je tomu konec. Sam Moore musel jít k Pumpsovým, myslím, že je mu to milejší, protože toužil po výstavách, galeriích, Královské adademii a podobně, a tak on a Pumps toho užijí. Dnes se šli podívat na kriketový zápas na Lord's[471].

Dnes ráno jsem dostal poslední kartáčový obtah své předmluvy k druhému dílu*, takže vidíš, že ta zpráva, že už vyšel, je zase kachna. Pochopitelně, že jakmile vyjde a dostaneme výtisky, pošlu

* „Kapitálu".

Ti jeden ještě týž den. Třetí vydání „18. brumairu"* je v tisku, jsou vytištěny 2 archy.

Rovněž je v tisku italský překlad „*Původu*".** Ale hned poznáš, že bude sotva možné překládat z něho do francouzštiny.[472] Jestli ho Paul použije pouze k tomu, aby snadněji pochopil originál, tak prosím; jinak by mu umožnil podat jen velmi nedokonalou *napodobeninu* a ubohou přihřívanou kaši a já netoužím po tom, abych se představil francouzskému čtenářstvu v této podobě. Ten člověk*** udělal, co mohl, a některá místa jsou skutečně dobrá. Ale nedá se od něho čekat, když se naučil německy v Beneventu sám, že by mohl překládat idiomatickou němčinu do adekvátní idiomatické italštiny. A tento nedostatek jsem nemohl napravit, poněvadž moje idiomatická italština není italština, nýbrž pouze milánština, a tu jsem také už skoro zapomněl.

Doufám, že v Paříži nedojde kvůli rudým vlajkám atd. k dalším srážkám — policie si *přeje* několik barikád, a jestliže se jí to podaří, bude to pěkná řež — lid nemá ani nejmenší naději na vítězství. I kdyby vláda zaváhala, reakční vojenští páni se postarají, aby byli v pohotovosti a zasáhli.[473]

Jediná útěcha pro Paula — že v den pohřbu velkého starého Francouze† bude doslova „mimo Paříž".

Než jsem přečetl korektury, napsal Harneymu a zabalil pro něho balíčky, a než jsem napsal jednomu cukráři z Kolmaru[474], který se radil, zda může najít v Londýně práci (odpověď: určitě ne) a vyřídil to a ono, je 5,20 a tak musím končit, chci-li ještě stihnout poštu. Doufám, že Paul nebude moc nešťastný a že nebude dlouho tam, kde je, a Ty si přes to všechno uchováš své zdraví, na Paříž *abnormální*, a tím končím.

Pozdrav od Nim.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* K. Marx, „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta".
** B. Engels, „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".
*** Pasquale Martignetti.
† Victora Huga.

170

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 3. června 1885

Vážený pane,

dostal jsem Váš dopis z 24. [dubna] — (6.) května a doufám, že jste dostal archy 21/26, které jsem Vám odeslal 13. května.[475] Dnes posílám 27/33, dokončení. Myslím, že Vám za několik dní budu moci poslat předmluvu atd. Z této předmluvy se dovíte, že rukopis třetího dílu byl napsán už v letech 1864—66, tedy dříve, než se autor, díky Vaší laskavosti, seznámil tak podrobně s agrárním systémem Vaší země: právě pracuji na kapitole o pozemkové rentě a dosud jsem nenašel ani zmínku o ruských poměrech.[476] Jakmile bude celý rukopis přepsán čitelným rukopisem, budu jej muset upravit tak, že jej srovnám s jinými materiály, které autor zanechal, a to jsou pro kapitolu o rentě velmi objemné výpisky z různých statistických děl, za něž vděčil Vám — ale zda obsahují nějaké kritické poznámky, kterých by se dalo použít pro tento svazek, nemohu zatím říci. Ať je tam cokoli, bude toho použito co nejodpovědněji. Rozhodně pouhé přepisování mě zaměstná do pozdního podzimu, a ježto rukopis má asi 600 stran folia, bude asi muset být opět rozdělen do dvou svazků.

Rozbor renty je teoreticky tak úplný, že tam jistě najdete mnoho zajímavého pro zvláštní podmínky Vaší země. Avšak v tomto

rukopise se nepojednává o předkapitalistických formách pozemkového vlastnictví; pouze se tu a tam připomínají pro srovnání.

Co nejupřímněji Váš

P. W. Rosher[422]

Poprvé otištěno rusky
v časopise „Minuvšije gody",
čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

171

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 3. června 1885

Milý Sorge,

s lítostí jsem se dověděl, že nemůžeš psát, snad se to zlepšilo. Gronlunda a Elyho[477] jsem obdržel, díky, noviny taky. Ely je blahosklonný šosák a dává si aspoň víc práce než jeho němečtí kolegové, stejně ubozí a hloupí, to se musí přiznat. Gronlund naopak na mne dělá dojem pořádného spekulanta: to vynášení našich věcí, ať už jim rozumí nebo ne, má zřejmě za cíl udat u čtenáře vlastní utopie jako real live German socialism*. Rozhodně je to příznačné.

Čísla „To-Day" Ti pošlu počínaje březnem, „Commonweal" od samého začátku. Administrace není dost pořádná; jestli „Socialist" nebude dostávat časopis („Commonweal") pravidelně, byl bych *velice rád*, kdyby se mi to oznámilo, abych mohl předložit *důkazy* o nepořádku, který tajemník stále popírá, ale který tam nepochybně vládne.

Fabiana je nejlepší vůbec si nevšímat, ten chce, aby se o něm mluvilo, a to nemůžeme podporovat.** Jeho hlavní stížnost na mne je, že jsem v „Anti-Dühringu" zlomyslně pomluvil $\sqrt{-1}$, na což si už stěžoval v dopise Marxovi.[218]

O hoších z říšského sněmu jsi měl totéž správné tušení jako já — při jednání o subvencování paroplavby[395] prozradili své neobyčejně šosácké choutky. Málem došlo k rozkolu, a to teď, dokud je v platnosti zákon proti socialistům[34], není radno. Jakmile ale budeme mít

* skutečný, živý německý socialismus.
** Viz tento svazek, str. 173.

v Německu zas trochu volné ruce, rozkol asi nastane a bude pak jen na prospěch. V zemi jako Německo se nelze vyhnout maloburžoazní socialistické frakci, protože šosáctvo tu mnohem víc než historické právo „má žádné datum“[478]. Frakce bude také prospěšná, jakmile se ustaví odděleně od proletářské strany. Toto rozdělení by teď však jen uškodilo, kdybychom je vyvolali *my*. Zřeknou-li se ale sami fakticky programu, tím líp, a může se začít.

Vy v Americe také trpíte na všelijaké ty velké učence, jaké mají němečtí šosáčtí socialisté v Geiserovi, Frohmovi, Blosovi atd. Historické exkurze Stiebelingů, Douaiů atd. o stěhování národů v „Sozialistu“[479] mě rozesmály, poněvadž ti lidé to všechno studovali mnohem líp a důkladněji než já. Zvláště Douai si o sobě moc myslí. Tak říká v čísle 13 „Sozialistu“, že když Němci podmaňovali Itálii atd., dostal král 1/3 půdy, vojáci a důstojníci 2/3 a z toho dostali opět 2/3 dosavadní otroci atd. „*Tak napsáno u Jornandese a Cassiodora.*“[480] Doslova jsem se posadil, když jsem to četl. „*Úplně stejné zprávy máme o Visigotech.* A ve Francii to *nebylo jiné.*“ Vždyť to je od a až do zet vymyšleno, a *ani u Jornandese, ani u Cassiodora, ani u žádného jiného spisovatele té doby není o tom zmínky.* Je to nehorázná nevědomost a nestydatost zároveň, předhazovat mi takový pustý nesmysl a říkat, že „jsem průkazně v neprávu“. V pramenech, které téměř všechny znám, stojí o tom pravý opak. Tentokrát jsem to nechal projít, poněvadž to bylo v Americe, kde něco takového se dá sotva vybojovat, ale monsieur Douai se musí mít příště na pozoru, mohl bych přece jen jednou ztratit trpělivost.

Druhý díl „Kapitálu“ teď brzy vyjde, čekám ještě poslední půli vývěskového archu předmluvy, kde dostane Rodbertus znovu co proto.[481] Práce na třetím dílu vesele pokračuje, ale bude to ještě dlouho trvat, také to ani nevadí, nejdřív se musí strávit druhý díl. Druhý díl vyvolá velké zklamání, poněvadž je čistě vědecký a obsahuje málo materiálu pro agitaci. Naproti tomu třetí zapůsobí opět jako hrom, protože se tu o celé kapitalistické výrobě pojednává poprvé v celé souvislosti a veškerá oficiální buržoazní ekonomie je poražena na hlavu. Ale dá to ještě pernou práci. Od Nového roku jsem už nadiktoval polovici načisto a myslím, že asi za 4 měsíce budu s touto první fází práce hotov. Pak ale nastane vlastní redakční

práce a ta nebude lehká, protože nejdůležitější kapitoly jsou dost v nepořádku — pokud jde o formu. Ale to už se všechno udělá, chce to čas. Pochopíš, že všechno ostatní musím nechat stranou, dokud s tím nebudu hotov, a proto také zanedbávám svou korespondenci a nemůže být ani řeči, abych psal úvodníky. Buď ale tak laskav a nepouštěj do „*Sozialistu*" nic z toho, co jsem řekl o III. dílu. V Curychu a jinde to vždycky znamená nepříjemnosti. Co potřebuje veřejnost vědět, povím v předmluvě k II. dílu.

Tussy se vede dost dobře. Ti dva* si moc dobře rozumějí, ale bohužel každou chvíli je některý z nich nemocen. Lafargue musí teď zase odsedět 4 měsíce za starou pokutu a soudní útraty.[470] Pařížská policie chtěla na 24. května mermomocí nějakou výtržnost, ale nepodařilo se, a ministří dostali strach.[473] Tak tedy pohřeb Victora Huga proběhl klidně, a to je dobře. Když není národní garda, nejsou zbraně a každý puč musí skončit porážkou. Taktika se musí totiž měnit podle okolností. Pozdravuj Dietzgena a Adolpha**.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling.
** Adolpha Sorga mladšího.

172

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 13. června 1885

Vážený pane,

pošlete mi prosím *šest* výtisků svého překladu*, to bude stačit.

Doufám, že jste dostal můj dopis, který jsem odesílal asi 10 dní po překladu.**

Váš oddaný

B. Engels

Posílám Vám také jeden exemplář „Manifestu Komunistické strany z roku 1847" (autoři Marx a Engels). I když je tak starý, myslím, že stále ještě stojí za to si ho přečíst.[482]

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels on italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z italštiny

* B. Engels, „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".
** Viz tento svazek, str. 377—378.

173

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy[483]

Londýn 15. června 1885

Milý staroušku!

Tvůj dopis mě velice potěšil, a je to skutečně mrzuté, že jsme tak daleko od sebe. Ale snad přece jen přijde čas, kdy našinec bude moci zase jednou bez obav cestovat a nebude ho přitom pronásledovat ani pilná práce, ani policejní šikany na kontinentu. A pak sbalím svých pět švestek a navštívím Tě.[484]

Zatím to jde ve světě pomalounku vpřed a snad to brzy půjde i trochu rychleji. Starý Vilém by byl už dávno na onom světě, ale shora mu dali na vědomí, že execírka andělů není ještě moc valná a hlavně že vůbec ještě nemrskají při parádním pochodu nohama do vzduchu tak, jak stojí v předpisech, takže ho ještě nemohou přijmout s náležitými poctami. Tak tam teď poslal Bedřicha Karla na inspekci.[485] Doufejme, že bude moci podat zprávu, že se polnímu maršálkovi archandělu Michaelovi podařilo vycvičit nebeské zástupy ke kýžené pruské dokonalosti, a pak si snad starý Vilém pospíší vykonat sám přehlídku nebeských stráží.

Máš docela pravdu, ve Francii se radikalismus náramně rychle otrkává. Vlastně je třeba, aby se otrkal už jen jeden, a to Clemenceau. Když se dostane k veslu, ztratí hromadu iluzí, především tu, že dnes se dá ve francouzské buržoazní republice vládnout a nekrást nebo nedovolit krást. Je právě možné, že pak půjde dál. Ale nutné to není. Nutné pouze je, že i tato poslední záchrana bur-

žoazie ukáže jeho možnosti — totiž při jeho dnešním stanovisku žádné.

Tady v Anglii se daří naše věc docela dobře, i když ne v naší tradiční formě. Anglický parlament byl od roku 1848 rozhodně nejrevolučnější instituce světa a od posledních voleb začíná novou epochu, i když se to třebas tak rychle neprojeví.[341] V parlamentu budou dělníci, bude jich stále víc, a jeden horší než druhý. Ale to je zde nutné. Všichni ti darebáci, kteří si za časů Internacionály hráli na buržoazně radikální biedermany, se musí v parlamentu projevit, jací jsou. Průmyslová nadprodukce vykoná zbytek.

Hádka v německé straně mě nepřekvapila.[436] V šosácké zemi, jako je Německo, musí mít strana také „vzdělané" pravé křídlo šosáků, které v rozhodném okamžiku setřese. Šosácký socialismus se v Německu vyskytuje od roku 1844 a je kritizován už v „Komunistickém manifestu". Je tak nesmrtelný jako německý šosák sám. Pokud trvá protisocialistický zákon[34], nejsem pro to, abychom vyvolali roztržku *my*, poněvadž není rovnost zbraní. Ale kdyby pánové vyvolali roztržku sami, tím že by potlačovali proletářský charakter strany a chtěli jej nahradit tovaryšsko-esteticko-sentimentální filantropií bez masa a krve, pak to musíme přijmout jako hotovou věc.

Stále se ještě zabývám diktováním třetího dílu „Kapitálu". Je to skvostné dílo, které vědecky zastíní i první díl. Teprve až to budu mít v rukopise, který by byl čitelný i pro druhé lidi, mohu si udělat čas, abych dal do pořádku papíry. Pak vyhledám i Tvoje věci.[121] Do té doby — někdy na podzim — nemohu rozhodně vzít nic jiného do rukou. Druhý díl je vytištěn, za 14 dní nebo tak nějak Ti snad budu moci poslat jeden výtisk.

Marxovým dcerám se vede poměrně dobře, paní Lafarguová má muže zase na 4 měsíce ve vězení (kde si odsedí pokutu)[470], a paní Avelingová se tu velmi činí v propagaci, ale výsledek v masách se může projevit teprve později.

Poslal jsem Ti opět pětilibrový poštovní bon, snad Ti už přišel. Doufám, že se hodí. A tak hleď být zdravý, abys ještě nějaký ten žertík zažil, rozhodně něco brzy přijde. Já celkem zdravý jsem, ale

doktoři říkají, že prý sotva budu moci na koně — tedy neschopen služby v poli — čert to vem!

Jinak zůstávám stále

Tvůj starý

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

174

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 16. června 85

Milý Edo,

minulý týden jsem Ti poslal *doporučeně* obě Rodbertusovy brožury z archívu, doufám, žes je dostal. Včera dostal K. Kautsky úplnou sbírku „Frankfurter Zeitung" s různými „prohlášeními". Velmi zábavné. Ale vsadil bych se, že se to zas všechno nechá usnout a většina frakce se spokojí s výrokem, že se chybovalo na obou stranách.[436] Všechno je to zatím jenom blýskání na časy, ale i to je příznačné.

Dnes už koná Bedřich Karel inspekci u nebeských zástupů a nadává na jejich mizerný parádní krok.[485]

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

175

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 16. června 85

Moje milá Lauro,

tak Ty máš stejné potíže jako já! Hosté jsou sami o sobě celkem příjemní, ale čert aby je vzal, když máš víc práce než oni. Minulý týden jsem si už každý večer sedal, že Ti napíšu, a buď návštěvy, nebo vyřizování neodkladné korespondence mi v tom zabránily. A dokonce i teď, je půl druhé po půlnoci, musím jen urvat nějakou chvilku, abych Ti napsal pár řádek, které se budou žalostně vyjímat vedle Tvých milých a živých dopisů! Ale nedá se nic dělat, musíš vzít zavděk mou škrábanicí.

Podrobnosti o Lavrovovu nebožtíku se dají podle mého mínění zjistit bez velkých nesnází. Ale co mám v tom dělat já? Percy to může zjistit jako každý jiný, ale musí se mu samozřejmě zaplatit za tu práci tak, jak je to v Londýně obvyklé.*

Tussy zde minulou neděli nebyla — šli** s jakýmsi mládencem, který má člun a stan, někam k řece a chtějí oba užít co nejvíc přírody. Britské muzeum je sice docela pěkné, ale žít naproti němu už pěkné není. Neuvidím je tady do příští neděle.

Kautsky dostal a přeložil Paulův článek o „srdci srdce světa, které přestalo bít" (srdce čís. 1 myslím).[486]

Velice mě těší, že Němci posílají nějaké peníze na francouzské volby.[487] Jen lituji, že to dali Hamburští, poněvadž je to míněno jako úplatek pro Liebknechta, aby ho v současné bouři — ve skle-

* Viz tento svazek, str. 354.
** Eleanor Marxová a Edward Aveling.

nici vody, která se rozpoutala mezi německými poslanci, přetáhli na *svou* stranu (maloburžoazní). Věřím, že se ta bouřka zase utiší, aspoň dočasně, ale je to příznačné. Kdyby už byl zrušen zákon proti socialistům[34] a my měli větší volnost, a kdyby byl dokončen 3. díl „Kapitálu", nerozpakoval bych se ani trochu ihned to vyřídit. Za dané situace jsem pro vyčkávací politiku. Ale jednoho dne k rozkolu dojde a pak šosáka odkopneme jak se patří. Mimochodem z newyorského „Sozialist" vidím, že tam také sebrali peníze na francouzské volby.

Chudáček Paul! Obávám se, že bude muset strávit nejkrásnější dobu roku v *base*. Když je jednou za mřížemi, myslím, že se nemůže dostat ven jinak než cestou milosti od starého Grévyho. V každém případě má teď asi měsíc za sebou a jeho přizpůsobivost mu musí pomoci přečkat zbytek trestu.

Z Petrohradu se dovídám, že došly všechny obtahy a že 18 archů z 33 je už přeloženo.[466] To je práce až příliš kvapná, než aby mohla být dobrá.

Nemáš zdání, jak je spokojen John Bull se svou vládní krizí.[488] Po rozruchu ani stopy. Večerníky, zvláštní vydání atd. vůbec nejdou na odbyt. Grand Old Man,* jak říkají Gladstonovi, mizí z politické scény a ani si ho nikdo nevšimne. Nevděčnost tohoto světa je opravdu ohromující. Je fakt, že whigové a radikálové[489] právě před novými volbami s docela změněným voličstvem[341] přišli na to, že se už nadále nemohou spolu dohodnout. Je tedy naděje, že po podzimních volbách utvoří koalici toryové a whigové. Pak budeme mít *celé* pozemkové vlastnictví na jedné straně a na opačné straně *celý* průmyslový kapitál, a dělnická třída bude nucena postavit se proti nim oběma — to je základ revoluční situace.

Dnes je v nebi velká přehlídka. Bedřich Karel inspicíruje vojska Pána zástupů. Obávám se, že na jejich parademarši shledá velké nedostatky a že podá starému Vilémovi zprávu, že ještě nejsou schopna před ním defilovat. Kdyby jen tak bylo bývalo možno poslat archanděla Michaela, aby sloužil několik let v pruské gardě!

Nim si stěžuje na revmatismus a hrozila, že přestane pít pivo,

* skvělý stařík.

ale já jsem jí to rozmluvil, že je to nesmysl, a doufám, že mě poslechne. Pumps a jejím dětem se daří dobře. Percy se pořád hádá s rodiči. Přikládám šek na 10 liber št. A s tím — sur ce —

zůstávám jako vždycky upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

176

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu[490]

Londýn 16. června 1885

Vážený pane Schlütere,

1. Oba procesy před porotou — s „Neue Rheinische Zeitung" a s demokratickým výborem — z roku 1849 vyšly tehdy podle novinové zprávy společně jako „Zwei politische Prozesse". Budete-li z nich chtít jeden nebo oba znovu vydat, uděláte dobrý skutek, a já Vám k tomu napíšu předmluvu.[491]

2. Vytisknout znovu „Komunistický proces"* by bylo rovněž užitečné, jednak by starým lassallovcům ještě jednou dokázal, že i před velkým Ferdinandem** se už v Německu něco dělo, a pak je přece tehdejší jednání Prusů ukázkou toho, co se děje teď za protisocialistického zákona[34]. Také k tomu můžete mít předmluvu***, dojde-li skutečně k tisku, bohužel čas mi nedovoluje, abych pracoval předem do zásoby. Pak mi také chybí výtisk lipského vydání s Marxovými dodatečnými poznámkami.† Je příznačné pro jejich tehdejší administraci, že jsme ani Marx, ani já nedostali nikdy ani výtisk tohoto vydání!

Máte v archívu: Stieber a Wermuth, „Die Kommunistenverschwörungen des 19. Jahrhunderts"? (Berlín, Hayn, 1853, 2

* K. Marx, „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům".
** Ferdinandem Lassallem.
*** B. Engels, „K dějinám Svazu komunistů".
† „Doslov k druhému vydání „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům".

díly), takzvaná „černá kniha". Jsou v ní dvě provolání ústředního výboru ke Svazu*, která by mohla být otištěna jako přílohy.

3. Jestliže Vám správně rozumím, měl jste na mysli, aby se sebraly články z „Neue Rheinische Zeitung" o pařížských červnových bojích 1848**. To by bylo moc dobré, mohl bych Vám k určitým místům přidělat nějaké doplňující poznámky, aby vynikly souvislosti, a zařadit to, co by bylo třeba z Marxova článku v „Revue Neue Rheinische Zeitung"*** atd. Jako *jediné* soudobé vylíčení první bitvy pařížského proletariátu, které hájilo červnové bojovníky, mají články svůj význam, a nebude na škodu připomínat tuto událost masám co nejčastěji. Ale to je práce aspoň na týden a věnovat se jí mohu teprve na podzim.[492]

4. Další věci z „Neue Rheinische Zeitung" by mohly následovat, ale já teď prostě nemám čas, abych je vyhledával, chcete-li mi něco navrhnout, můžeme o tom uvažovat. Totéž platí o ostatních menších Marxových a mých pracích z té doby. Budu muset ty papíry uspořádat, jen co bude rukopis III. dílu „Kapitálu" zhruba přepsán čitelným rukopisem, tedy na podzim. Pak teprve budu mít zase přehled o tom, co je vůbec k dispozici, a mohu vyhledat něco vhodného. Ale do té doby budu i já lovit jen tak v paměti. Dokud není skončeno diktování III. dílu „Kapitálu", jsem zaneprázdněn každý den od 10 do 5 hodin, a večer, nehledě na návštěvy, musím nejen vyřizovat stále větší kupu korespondence, ale i přehlédnout to, co jsem nadiktoval, mimoto revidovat francouzské, italské, dánské a anglické překlady našich věcí (k tomu anglický překlad „Kapitálu"), a rád bych věděl, kde vzít čas na jiné věci. Mohu se tedy omezit — jak sám jistě uznáte — jen na to nejnutnější.

Kromě uvedeného vydání „Komunistického procesu" mi prosím pošlete:

3 výtisky Marxovy „Námezdní práce a kapitálu".

6 výtisků „Komunistického manifestu", curyšské vydání, a připište mi to na účet. Výpis ze svého účtu bych také uvítal, abych

* K. Marx a B. Engels, „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů. Březen 1850" a „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů. Červen 1850".

** V orig.: 1849.

*** „Třídní boje ve Francii 1848—1849".

věděl, jak na tom jsme. Marxovy fotografie v obou formátech tu ještě nějaké jsou.

Přílohu prosím odevzdejte Edovi.

S přátelským pozdravem

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

177

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 22. června 1885

Milý Bebele,

odpovídám ihned na Tvůj dopis z 19., který jsem dnes ráno dostal,[493] aby Tě ještě zastihl před tou větší cestou.

O posledních událostech jsem byl celkem, aspoň pokud jde o veřejné projevy, běžně informován, a tak jsem četl různé Geiserovy a Frohmovy drzé výlevy i Tvoje krátké a pádné odpovědi.[494]

Za ten celý neřád máme co děkovat většinou Liebknechtovi a jeho zálibě ve vzdělaných chytrácích a lidech s určitým postavením v buržoazních kruzích, aby se tím mohl chvástat před šosáky. Literátovi nebo obchodníkovi, kteří koketují se socialismem, nemůže odolat. Ale to jsou právě v Německu nejnebezpečnější lidé a ty jsme spolu s Marxem od roku 1845 neustále potírali. Jakmile se jednou pustili do strany, kde se všude tlačí do popředí, musí se neustále zatlačovat, protože se jejich maloměšťácké stanovisko dostává každou chvíli do rozporu se stanoviskem proletářských mas anebo chtějí toto stanovisko zfalšovat. Přesto jsem přesvědčen, že až půjde jednou skutečně do tuhého, bude Liebknecht stát na naší straně a dokonce bude tvrdit, že to vždycky říkal a že my jsme mu bránili v tom, aby udeřil dříve. Prozatím je dobře, že dostal trochu za vyučenou.

K rozkolu dojde, to je jisté, jen trvám na tom, že jej nesmíme vyvolat, dokud platí protisocialistický zákon.[34] Řízne-li se jednou do živého, no pak se nedá nic jiného dělat. Připravit se na to mu-

síme a tu je třeba podle mého názoru za všech okolností uhájit tři pozice. 1. Curyšskou tiskárnu a vydavatelství, 2. Redakci „Sozialdemokratu", 3. redakci „Neue Zeit". Jsou to jediné pozice, které teď ještě držíme, a i za protisocialistického zákona postačí k našemu styku se stranou. Všechny ostatní pozice v tisku mají páni šosáci, ale ty se nevyrovnají zdaleka těmto třem. Budeš tam moci lecčemus zabránit, co se proti nám kuje, a měl bys podle mého mínění udělat všechno, abychom měli tyto tři pozice tak nebo onak zajištěné. Jak to zařídit, víš jistě líp než já. Eda a Kautsky se cítí na svých redakčních místech pochopitelně velmi ohroženi a je třeba je povzbuzovat. Že se proti nim silně intrikuje, je jasné. A jsou to dva velmi zdatní a potřební lidé: Eda, to je otevřená hlava na teorii, přitom je vtipný a pohotový, chybí mu však ještě sebedůvěra, to je dnes opravdu vzácná věc a vzhledem k všeobecnému velikášství i toho posledního studovaného osla relativně hotový poklad; Kautsky se na universitě naučil strašnou spoustu nesmyslů, ale hodně se snaží, aby se to zase odnaučil, a oba snesou upřímnou kritiku, správně pochopili podstatu a jsou spolehliví. Při tom hrozném literárním dorostu, který se na stranu lepí, jsou takoví dva lidé pravé perly.

Úplně souhlasím s tím, co říkáš o našich parlamentních zástupcích všeobecně a o tom, že je nemožné — v mírové době jako nynější — vytvořit skutečně proletářskou reprezentaci. Poslanci, nutně více nebo méně buržoazní, jsou zrovna tak nevyhnutelné zlo jako agitátoři z povolání vnucení straně z řad dělníků, které buržoazie bojkotuje, a jsou tedy bez zaměstnání. Tento jev byl velmi rozšířen už v letech 1839—48 u chartistů a mohl jsem to sám už tenkrát pozorovat. Jestliže budou diety, postaví se tito lidé po bok převážně buržoazních a maloburžoazních, resp. „študovaných" poslanců. Ale to se všechno překoná. Mám v náš proletariát tak neomezenou důvěru, jako mám bezmeznou nedůvěru k úplně zchátralým německým šosákům. A jakmile nastane trošku oživení, přiostří se i boj takovým způsobem, že jej bude možno vést con amore*, a zlost na malichernost a šosáctví, s kterými se musíš en

* s vervou.

détail potýkat a s kterými mám i já staré zkušenosti, se ztratí ve velkých rozměrech boje, a pak dostaneme do parlamentu pravé lidi. Ale ovšem, mně se to tu mluví, zatímco celou tu špínu musíš vylízat sám a to není žádná legrace. Rozhodně však jsem rád, že jsi zas zdravý jako ryba. Šetři si nervy pro lepší časy, budeme je ještě potřebovat.

„Kapitál", III. díl, je v podstatě z rukopisu přediktován a čitelně přepsán. Za 5—6 týdnů bude tato první práce celkem hotova. Pak přijde velmi těžká závěrečná redakce, která si vyžádá mnoho práce. Je to ale skvělé, to zapůsobí, jako když udeří hrom. Denně čekám první výtisky druhého dílu. Hned jeden dostaneš.

Tvůj starý
B. E.

23. června. Dnes je už pozdě, abych to podal doporučeně, odešlu to proto až zítra.

24. června. Berlínské noviny jsem s díky obdržel.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

178

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 1. července 85

Milý pane Schlütere,

přikládám předmluvu pro „Proces“*. Ostatní vedu v patrnosti.

Předmluvu** a poznámky k „Procesu s komunisty“*** mohu pravděpodobně udělat až počátkem září. Na červenec mám práce habaděj a v srpnu si musím trochu odpočinout u moře.

Pak dojde také na *červnové povstání*[492].

Vydání „*Slezské miliardy*“ tiskem mě *velmi potěší*.[495] K tomu by měl být připojen můj životopis Wolffa z „Neue Welt“ (myslím asi 1873), a úvod udělám také.[496]

Na druhý díl „Kapitálu“ také ještě čekám. U Meissnera mohu pro Vás sotva něco udělat, nemám právo, abych se do toho pletl, a je to velice nedůtklivý člověk.[497]

Marxových portrétů v obou velikostech je k dispozici ještě několik stovek.

Jinak v Německu všecko docela dobře pokračuje, naši dělníci si už se vším poradí.

Váš oddaný
B. E.

* B. Engels: „Předmluva k brožuře ‚Karel Marx před kolínskou porotou‘“.

** „K dějinám Svazu komunistů“.

*** „K. Marx, ‚Odhalení o kolínském procesu proti komunistům‘“.

Zašlete mi prosím vývěsky „*Dühringa*“, abych mohl připravit opravný lístek. Propříště prosím posílat vždy *2* obtahy korektur, jak je to všude obvyklé a skutečně zapotřebí.

Jestliže si přejete dát těm věcem název: „Z ‚Neue Rheinische Zeitung‘“, sešit I, II atd., přirozeně s tím souhlasím.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

179

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 4. července 1885

Moje milá Lauro,

přikládám šek na 15 liber št., jak si přál Paul; doufám, že příliš netrpí vedrem, které v této době musí být v Sainte Pélagie dost úmorné.[470]

Tvoje dobrodružství s Rusy mi živě připomnělo časy, kdy člověk nebyl nikdy jist, zda se o půl druhé v noci neobjeví Dupont s jedním nebo dvěma citoyens* (někdy v lehce povznesené náladě), které hned u nás nechal i na noc.

„Justice" hlásí, snad jsi to četla, že Reeves (dost nezámožná nicka z Fleet Street) vydá v „sešitech" překlad Devillova výtahu z „Kapitálu".[498] To je rána do zad našemu překladu**. Vyjde-li, budu muset prohlásit, že Devillův výtah zdaleka není přesný nebo v druhé části spíše otrocký, neboť uvádí všechny závěry a pomíjí většinu premis a všechna bližší určení.

Fortin z Beauvais mi posílá začátek svého překladu „18. brumairu".*** Neměl jsem ještě čas, abych se na to podíval.

Jsem téměř hotov s diktováním třetího dílu†, totiž s tím, co se z toho mohlo nadiktovat. Až se vrátím od moře (koncem srpna), roztřídím dopisy atd. (a také knihy) a potom se dám do vlastní práce na 3. dílu. — O 2. dílu nejsou žádné zprávy. Nepřijde-li příští

* občany.
** prvního dílu „Kapitálu".
*** Viz tento svazek, str. 99.
† „Kapitálu".

týden, napíšu. Ti nakladatelé najdou vždycky nějakou výmluvu na provoz, proč něco nemůže vyjít hned.

Mouřenínův proces v Kolíně* vychází znovu v Curychu.

Z ruského překladu 2. dílu je hotovo 18 sešitů z 33.[466]

Teď musím do města za důležitou soukromou záležitostí (peníze), proto pro dnešek už nic víc od

vždy upřímně Tvého

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Karel Marx před kolínskou porotou". Viz také pozn. 575.

180

Engels
Gertrudě Guillaumové-Schackové

do Bytomi[499]

(Koncept)

[Londýn kolem 5. července 1885]

Vážená paní,

na Váš dotaz Vám mohu jen říci, že nemám právo podávat informace, které jsou koneckonců určeny pro veřejnost, o Marxově a své účasti na politických pracích, k nimž jsme byli *důvěrně* přibráni. Také nemohu ani Marxovým, ani svým jménem převzít odpovědnost za celý francouzský program, při němž*, jak vyplývá ze samé podstaty věci, jsme byli nanejvýš dotázáni o radu. *Důvěrně* Vám mohu sdělit, že *considérants* programu Dělnické strany** *roannského* směru jsou skutečně Marxovým dílem.[500]

Jestliže Francouzi nenaléhají tolik na omezení práce žen jako Němci, je to proto, že tovární práce žen ve Francii, zvláště v Paříži, hraje jen poměrně vedlejší roli. Pokud vím, žádají všichni socialisté stejnou mzdu za stejný výkon pro obě pohlaví do té doby, dokud nebude mzda vůbec zrušena. Je mi jasné, že pracující žena potřebuje v důsledku svých zvláštních fyziologických funkcí zvláštní ochranu proti kapitalistickému vykořisťování. Přední anglické bojovnice za formální právo žen, aby je kapitalisté mohli vykořisťovat stejně důkladně jako muže, mají většinou samy přímo či nepřímo zájem na kapitalistickém vykořisťování obou pohlaví. Přiznávám,

* V konceptu škrtnuto: jsme byli zastoup... pouze jako poradci.
** K. Marx, „Úvod k programu Francouzské dělnické strany".

že mě zajímá víc zdraví příští generace než absolutně formální rovnoprávnost pohlaví v posledních letech existence kapitalistického výrobního způsobu. Jsem přesvědčen, že skutečnou rovnoprávnost ženy a muže lze uskutečnit teprve tehdy, až* se odstraní vykořisťování kapitálem obou pohlaví a soukromá domácí práce se přemění ve veřejný průmysl.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V konceptu jsou na tomto místě škrtnuta slova: kapitál, který se vyvinul na základě nadvlády mužů.

181

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 23. července 1885

Moje milá Lauro,

jsem opravdu rád, že náš vězeň* bude zas brzy dýchat l'air pur de la liberté (sans égalité et fraternité)** a... ***[501]

Přirozeně, že Deville nemá vůbec vinu na tom triku Hyndmana a spol. — říká se totiž, že „John Broadhouse", který je hlášen jako překladatel, je sám nesmrtelný Hyndman — a já doufám, že z toho snad stejně nic nebude.[498] Možná že si to Hyndman a K. Paul jenom tak vymysleli, aby nás popohnali, poněvadž jsem se u K. Paula už dlouho nehlásil z toho prostého důvodu, že dosud nemohu určit přesný termín, kdy budeme hotovi.[502] Rozhodně se nemůžeme o této údajné publikaci nic dozvědět. Bylo by ovšem lépe, kdyby se z toho vyklubal pouhý strašák. Ale jestliže ne, budu nucen veřejně prohlásit, že druhá polovina výtahu *ne*tlumočí originál přesně. Říkal jsem to Devillovi, ještě než to bylo vytištěno,† a přece to vyšlo ve staré podobě, „protože nakladatel nechtěl počkat". Ve Francii bylo možné nechat to projít bez povšimnutí, protože tam je francouzské vydání v prodeji. Ale tady to rozhodně není možné, pokud nebude venku anglický překlad†† nebo pokud se to bude vydávat jako konkurence tomuto překladu.

* Paul Lafargue.

** čistý vzduch svobody (bez rovnosti a bratrství).

*** Na tomto místě jsou přeškrtány dva řádky neznámou rukou tak, že je nelze přečíst.

† Viz tento svazek, str. 96–97 a 99.

†† prvního dílu „Kapitálu".

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie.

Von

Karl Marx.

Zweiter Band.

Buch II: Der Cirkulationsprocess des Kapitals.

Herausgegeben von Friedrich Engels.

A [illegible] P. Lavroff
F. Engels
London, 11 Juillet 1885.

Das Recht der Uebersetzung ist vorbehalten.

Hamburg
Verlag von Otto Meissner.
1885.

Titulní list prvního vydání druhého dílu „Kapitálu“ s Engelsovým věnováním Petru Lavroviči Lavrovovi

Ta malá hádka mezi německými poslanci zapůsobila celkem vzato výtečně. Dělníci vystoupili všude proti těmto směšným nárokům tak energicky, že velikáni v parlamentu nebudou pravděpodobně opakovat svůj pokus, aby všecko ovládli.[436] Naši lidé zasáhli naprosto jednoznačně, a nenechali se spoutat zákonem proti socialistům.[34] Toho času se chudák Liebknecht štve z jednoho konce Německa na druhý, káže o svornosti a vysvětluje každému, že nejde o žádné názorové rozdíly, že to jsou všecko osobní spory, že se obě strany dopustily chyb atd. — jako slepice, která vyseděla káčata. Jemu se líhnou po dvacet let „študovaní" socialisti a teď se tvrdošíjně zdráhá uznat, že ta kuřata jsou káčata, že ti socialisté jsou filantropičtí šosáci.

Velice mě těší, když pozoruji, že kandidátní listiny[437], vymyšlené proto, aby se udržela natrvalo oportunistická vláda, pravděpodobně oportunismus[258] naprosto smetou. Jestliže Clemenceau dodrží jen polovinu toho, co slibuje, jestliže pouze *začne* odbourávat ohromnou francouzskou byrokracii, bude to nesmírný pokrok. Naproti tomu i když předpokládáme, že zamýšlí být opravdu poctivý a dostát slovu, narazí na tolik skutečných překážek a bude muset brzy zabrzdit, takže v očích pařížských voličů bude vypadat vždycky jako zrádce. Když si někdo myslí, že ve Francii může být zavedena anglosaská a zejména americká místní samospráva, aniž se naruší celý buržoazní režim, klame sám sebe. Tak bude mít velmi brzy na vybranou: buď nechat padnout své reformy a zůstat buržoou mezi buržoy, nebo jít do toho a revolucionizovat se. Myslím, že zůstane buržoou, a pak snad nadejde náš čas.

Schorlemmer je tu, nemá dosud určitý plán svých cest po kontinentě, ale má na mušce Paříž. Je právě venku, snad se vrátí, než to dopíšu.

Také my zde budeme mít v listopadu pokojnou revoluci.[341] Nové voličstvo jistě změní od základu staré strany. Whigové už prohlásili ve své halasné tribuně „Edinburgh Review", že teď musí nastat „rozestoupení vod": radikálové mají jít svou cestou a whigové se hodlají připojit k toryům, kteří podle jejich soudu nejsou konec konců tak špatní.[503] Nezbývá než vyčkat, zda je toryové přijmou a za jakých podmínek. Toto spojenectví se fakticky přetřásá už ce-

lých 10 let, ale vždycky ztroskotalo, když šlo o to jak rozdělit kořist. Ještě jiný pokrok: pravděpodobně dostaneme do parlamentu všechny zkorumpované „reprezentativní dělníky". To je zrovna místo, kam je chceme dostat.

Pumps by chtěla, abychom letos jeli na Jersey; pojedeme-li a Paul bude venku, nechceš tam přijet za námi a pak jet do Londýna? Parník ze *St. Malo* — nebo počkáš v Paříži, až přijede Jollymeier a vezme Tě s sebou? Rozmysli si to trochu a dej mi vědět. Nemůžeme odejet dřív než 8. nebo 10. srpna kvůli Percyho obchodům.

Nim a Jollymeier pozdravují.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

182

Engels Augustu Bebelovi

do Curychu

Londýn 24. července 85

Milý Bebele,

snad Tě tento dopis zastihne 26. v Curychu, jak usuzuji podle Tvých slov, aspoň se o to pokusím.

Spor ve straně probíhá, pokud zde mohu pozorovat, jak si jen můžeme přát. Frohme potápí svoje kamarády, seč mu síly stačí, to nám může být jen vhod, ale naštěstí je tu Liebknecht a s ním i spása; oznámil zdejšímu spolku, že teď pojede *osobně* do Frankfurtu a dá všechno do pořádku,[504] jestli se to ale nepodaří, tak bude muset Frohme vyletět. Liebknecht působí v celé záležitosti humorně jako slepice, která vyseděla káčata: chtěl vychovat „študované" socialisty, a hleďme, z vajíček se vyklubali samí šosáci a filistři, a teď nás chce ta dobrá kvočna přesvědčit, že to jsou přece kuřata, která si tu plovou v buržoazních vodách, a žádné kačeny. V tom se taky nedá nic dělat, musíme brát jeho iluze tak, jak jsou, ale v Offenbachu zdá se přece jen trochu přestřelil, dá-li se věřit novinám.[505] Z celé věci zůstane ve straně pouze vědomí, že v ní jsou dva proudy, z nichž *jeden* udává směr masám, druhý většině takzvaných vůdců, a že se tyto směry musí víc a víc rozcházet. Tím se připraví roztržka, ke které později dojde, a to je naprosto v pořádku. Páni z pravého křídla si to ale rozmyslí, než zase vydají nějaký „ukaz".

U Kautského jsi úplně vystihl jeho hlavní slabinu. Jeho mladistvý sklon k ukvapeným závěrům byl posílen ještě víc ničemnou metodou ve výuce dějin na universitách — zvláště rakouských. Tam učí studenty soustavně, aby dělali historické práce s materiálem,

o němž vědí, že je nedostatečný, který ale *musí považovat* za *dostatečný*, tedy psát věci, o jejichž nepravdivosti nemohou sami nevědět, ale přece je musí pokládat za správné. To ovšem Kautsky dělával načisto bez skrupulí. Pak ten literátský život — psát za honorář a psát hodně. Takže absolutně neměl ani zdání o tom, co znamená skutečně vědecká práce. Pak si párkrát spálil pořádně prsty těmi svými dějinami zalidnění a později články o manželství v pravěku.[506] Také jsem mu to přátelsky jak se patří vytmavil a nic mu v tom ohledu neodpustím a po *této* stránce nemilosrdně kritizuji všechny jeho věci. Naštěstí ho mohu utěšovat tím, že jsem ve svém zeleném mládí dělal přesně totéž a teprve od Marxe jsem se naučil, jak se musí pracovat. A už to také znamenitě pomáhá.

Články v berlínské „Zeitung"* jsou jistě od Mehringa, aspoň neznám nikoho v Berlíně, kdo umí tak dobře psát. Ten člověk má velký talent a otevřenou hlavu, je to ale vypočítavý darebák a od přirozenosti zrádce; doufám, že se na to nezapomene, až se k nám zas vrátí, což určitě udělá, jakmile se časy změní.[414]

Walther se ženou tu byli a přinesli mi noviny o té partajní hádce. Přijdou zase v neděli.

„Kapitál" II jsem Ti poslal do Drážďan, jakmile přišel. Rukopis III** jsem celý prediktoval, pokud to šlo, a na podzim se dám do konečné redakce, jen co si trochu odpočinu a vyřídím různé jiné naléhavé práce. Teď jsem ale klidný, rukopis je čitelně přepsán a v nejhorším ho lze také tak vytisknout, i kdybych já už byl ten tam. Dokud to nebylo hotovo, neměl jsem chvilku stání. Jinak redakce 3 velmi důležitých oddílů, tj. $^2/_3$ díla, bude taky ještě dřina. Ale to se snese a už se těším na to haló, které kniha vyvolá, až vyjde. Na podzim si zažijeme dvě pokojné revoluce; volby ve Francii a tady.

Ve Francii scrutin de liste[487], které vymysleli čistí republikáni a zavedli gambettovci proto, aby si nucenou volbou advokátů a novinářů, zvláště pařížských, zajistili věčnou vládu, smete pravděpodobně šmahem gambettovce a dopomůže k vládě skoro jistě Clemenceauovi a radikálům[507], když ne hned, tedy přece jen brzy. Mezi

* „Volks-Zeitung".
** třetího dílu „Kapitálu".

buržoaznímí stranami, které v současné době existují, je to *poslední přijatelná* strana. Clemencauovou zvláštností je samospráva v departementech a obcích, tj. decentralizace vlády a odstranění byrokracie. Jen začátek něčeho takového by vyvolal ve Francii větší revoluci, než byly ty od roku 1800. Ale vláda radikálů znamená ve Francii především osvobození proletariátu od *staré* revoluční tradice, přímý boj mezi proletariátem a buržoazií, tedy vyjasnění konečné bojové situace.

Tady nové hlasovací právo[341] převrátí od základu staré pozice stran. Sloučení whigů a toryů[508] v jednu velkou konzervativní stranu, která má za základ *veškeré* pozemkové vlastnictví, ne už rozdělené do dvou táborů jako doposud, a která sdružuje všechny konzervativní živly buržoazie: banky, vysoké finance, obchod, část průmyslu; vedle toho naopak radikální buržoazie, tj. masa velkoprůmyslu, maloburžoazie a nakonec ještě jako přívěsek proletariát probouzející se znovu k životu — to je revoluční východisko, jaké Anglie nezažila od roku 1689.

A k tomu starý Vilém, který je už jednou nohou v hrobě. Báječně to začíná. To ještě uvidíš.

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

183

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

[Londýn 24. července 1885]

Milý Edo,

Bebel mi psal, že bude 26. t. m. v Curychu — přiložené řádky* jsou pro něho, kdyby tam snad nebyl, budeš už vědět, co s tím máš udělat.

Pozdrav od Schorlemmera.

Na podzim budou nové volby ve Francii[509] a v Anglii[341] počátkem konce, který přeji i starému Vilémovi. Poněvadž Rusové zřejmě uvázli, budeme asi muset začít sami. A jestliže se tři velké západní země dají do pohybu, bude to také stačit.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 411—413.

184

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu[510]

Londýn 8. srpna 1885

Vážený pane,

uvažoval jsem o Vašem návrhu, abych napsal zvláštní předmluvu k ruskému vydání, ale nevím, jak bych se toho uspokojivě zhostil.[511]

Myslíte-li, že bude lépe nezmiňovat se vůbec o Rodbertusovi, pak bych Vám navrhoval, abyste vypustil celou druhou část předmluvy. Na výklad, jaké místo zaujímá autor* v dějinách ekonomické vědy, je tato část příliš neúplná, nepřihlíží-li se k zvláštním okolnostem, za nichž byla předmluva psána, totiž k útokům Rodbertusovy kliky. Tato klika je mimořádně vlivná v Německu, nadělá mnoho hluku a bezpochyby o ní bude v Rusku také brzo slyšet. Je to velmi snadná a pohodlná cesta, odbýt celou otázku tvrzením, že náš autor pouze opsal Rodbertuse,[247] takže se to bude omílat všude, kde je náš autor čten a diskutován. Ale to vše můžete nejlépe posoudit Vy sám, a tak vkládám celou věc úplně do Vašich rukou, tím spíš, že nemám ani potuchy, co Vaše cenzura pustí a co ne.

Zde se šíří nějaké potěšitelné zvěsti o našem společném příteli**. Můžete mi o tom něco sdělit?

Váš oddaný

P. W. Rosher[422]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Karel Marx.
** Germanu Alexandroviči Lopatinovi.

185

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 8. srpna 1885

Moje milá Lauro,

ke svému údivu jsem zpozoroval, že ve všech výtiscích*, které se mi dostaly do rukou, byl při vazbě vypuštěn obsah. Ihned jsem psal Meissnerovi a požádal o vysvětlení, jakmile dostanu výtisky, jeden Ti pošlu.

Je zcela správné, že chceš navštívit matku Vaillantovou ve Villerville, ale to není důvod, proč bys neměla navštívit nás. Chceme odtud odjet v úterý 11. a vrátíme se nejpozději 11. září. Schorlemmer odcestuje asi ve stejnou dobu do Německa a bude se vracet přes Paříž asi v půli září, a nevíme, proč bys nemohla pak přijet sem s ním. Nemůže-li jet Paul do Bordeaux *teď*, může si to zařídit, aby tam jel *potom*, a tak by bylo vše v nejlepším pořádku.

Tvůj dopis[512] mi připomíná, že Devillův nakladatel** opravdu může zdržovat vydání překladu, dokud neuplyne *jeden* rok od vydání originálu. Ale ten rok už minul, neboť to jsou už dva roky, co jsem měl rukopis v Eastbournu***, a takřka hned nato kniha vyšla. Člověk, který chce překlad vydat, je William Reeves, 185 Fleet Street, ale my nemůžeme dostat ani exemplář, ani se něco víc o tom dovědět.

Tussy a Edward měli včera odjet do Dealu, ale nedostal jsem ještě od nich žádnou zprávu s jejich adresou. Chtějí se tam zdržet

* druhého dílu „Kapitálu".
** Henri Oriol.
*** Viz tento svazek, str. 78.

10—14 dní. Kautští jeli do Eastbournu. Na německou spisovatelku je matka Kautská vzácně prostá žena. Četl jsem jeden její román[513], není vůbec špatný. Přesto jsem jí radil, aby studovala Balzaca, a ona si vzala několik svazků, jenom jestli vystačí na takovou četbu se svou franštinou?

Scrutin de liste je bezpochyby namířeno především proti našim lidem, ale to nic neznamená, dokud nemáme víc stoupenců.[437] Podaří-li se našim lidem, aby dosáhli slušných výsledků v Paříži a v některých velkých venkovských centrech, budou příště radikálové nuceni utvořit s nimi na některých místech společnou kandidátku a pak někdo může projít; kromě toho budou značně silnější a jistě hodně odštěpeneckých sekt, jako posibilisté atd., bude rozdrceno. Jestliže příští volby pomohou Clemenceauovi k vládě, budu docela spokojen. To je poslední člověk, pokud mohu posoudit, kterého může buržoazie podporovat. Po něm potopa. A zároveň se tady konají volby s docela novým voličstvem,[341] a to *musí* být začátek konce; a starý Vilém je jednou nohou v hrobě (včera v Gasteinu opět upadl, když šel do schodů) — nu, uvidíme, co se z toho vyklube.

Po zdejších volbách — v kterých doufejme se dostanou všichni ti Potteři, Cremeři a ostatní falešní bratří do parlamentu — rozšíří se a upevní základna pro socialistické hnutí. A proto se těším, že Hyndmanovo hnutí se nikde vážně neujímá a že prosté, neohrabané, obdivuhodně nemotorné, ale *upřímné* hnutí Socialistické ligy[402] pomalu a očividně jistě získává půdu. „Justice" je čím dál jalovější a „To-Day" zkomírá, jestli už nevzal nadobro za své.

Končím — mám ještě napsat hromadu dopisů — srdečně Tě všichni zdravíme.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

186

Engels Karlu Kautskému

do Eastbournu[514]

[Jersey v neděli 16. srpna 1885]

Milý Kautsky. Po všelijakém bloudění jsme tu předevčírem ráno přistáli a po větší námaze se také ubytovali.[515] To hnízdo se za 10 let mnoho nezměnilo, když je hezky, je pořád tak krásné. Plavba po moři byla velice pěkná, pouze k ránu pociťovaly Nim, Pumps a Lili trochu nevolnost, tj. vlastně Pumps a Lili, Nim si lehla a hned jí bylo líp. V Guernsey jsme vyložili asi 10 telat a 20 ovcí, byl na ně žalostný pohled, jak trpěly mořskou nemocí. Už jsme kápli na plzeňské pivo a statečně mu holdujeme, mimoto tu mají velmi dobré červené víno po 10 pencích za láhev. Strana ať si teď dělá co chce, ale máš-li zajímavé zprávy, budou vítány. Adresa: 2, Royal Crescent. Jersey. Od všech srdečné pozdravy Tobě, Tvé ženě a mamince.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

187

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

31, Roseville st., Jersey
25. srpna 85

Vážený pane,

dostal jsem Vaše dopisy z 6. (18.) a 9. (21.) srpna a odpovím na ně po návratu do Londýna.* Zatím přikládám dopis vydavateli časopisu „Сѣверный Вѣстникъ". Předpokládám, že odpověď máte.[516] Jestliže ne, pište jako dříve do Londýna a já Vám po svém návratu odtud za 14 dní pošlu nový opis.

Váš oddaný
P. W. Rosher[422]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 451—453.

188

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu[517]

31, Roseville st., Jersey
26. srpna 85

Vážený pane Schlütere,

archy 16 a 17* přišly do Londýna po mém odjezdu — Kautských a Avelingovi byli rovněž pryč, takže tu nebyl nikdo, kdo by mohl došlé tiskoviny poněkud roztřídit a poslat za mnou. Teprve v pondělí přišla paní Avelingová do mého bytu a pak mi ty archy poslala sem. Včera, ve středu, jsem je opravené poslal zpátky Vám. Bylo mi tam vloženo mnoho slov, která v originále nejsou, a úplně komolí smysl. A zvláště v archu 17 jsou stránky úplně zpřeházené: 257, 262, 263, 258, 259, 264, atd., což je právě v této nejdůležitější kapitole knihy nepřípustné, a proto Vám z opatrnosti o tom píšu.

Zůstanu tu ještě dva týdny. *Po sobotě 3. září* bude lepší posílat všechny zásilky opět do Londýna. — Doslova se tu zalykáme pěkným počasím, protože když neprší, je na tom malém krásném ostrově velká nouze o vodu. O straně nic nevím ani neslyším, což není po posledních bouřích v parlamentní sklenici vody[436] žádné neštěstí. Mnoho pozdravů Edovi.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinënija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* druhého vydání „Pana Eugena Dühringa převrat vědy".

189

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

Milý Kautsky,

ve čtvrtek* odtud odjedeme a doufáme, že Vás tedy jako obvykle přivítáme v neděli u nás. „Volks-Zeitung" s □ ** jsem s díky obdržel. Ten člověk se chce zalichotit svému papá.[518] Papínek má ale něco důležitějšího na práci. Nestačí mu, že zplodil v roce 1870 francouzskou republiku, musí teď taky ještě napnout všechny síly, aby zplodil španělskou.[519] Doufejme, že se mu to povede. Jak tupí jsou tihle velikáni!

Od všech srdečný pozdrav Tvé ženě a Tobě

Tvůj
B. E.

[Jersey] 6. 9. 85

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 10. září.
** šifra Louise Vierecka.

190

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu[517]

Poslední obtahy „Dühringa" ke korektuře jsem tu včera dostal. Zítra se vracím, nemohu s tím tady proto nic udělat, tím spíš, že arch 18 leží ještě neopravený v Londýně. Letos jsem to měl se zasíláním věcí z Londýna velmi špatně zařízeno, proto to zdržení. Nejdřív budu pracovat na těch korekturách a na předmluvě*. Ostatní je v záznamu a bude následovat. Wolffův životopis z „Neue Welt" pošlete, prosím Vás, hned do Londýna, vezmu si jej okamžitě do práce.[496] Mnoho pozdravů od

Vašeho
B. E.

Jersey 9. 9. 85

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „K dějinám pruských rolníků".

191

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

Milý Kautsky,

protože je velká bouře, nebylo by ode mne odpovědné, kdybych se teď s dětmi vydal na moře, a jsme proto ještě tady a stěží budeme moci zítra odcestovat. Takže z plánu, že se v neděli u mne sejdeme*, nebude nic. Pozdravuj srdečně svou paní.

Tvůj
B. E.

[Jersey] čtvrtek [10. září 1885]

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 421.

192

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 22. září 1885

Moje milá Lauro,

když jsem se Ti včera chystal napsat, přišla sem návštěva, a tak jsem musel nechat poštu poštou. Proto Ti mohu poslat šek na 10 liber št. teprve dnes, je to vše, co mohu postrádat, dokud nedostanu víc peněz, což doufejme nebude dlouho trvat. O Schorlemmerovi jsem neslyšel, ale domnívám se, že Ty ano, poněvadž ho očekáváš, a v tom případě jdu přirozeně o krůček dál a vyslovuji naději, že Tě sem někdy příští týden s sebou přiveze. Všechno jsme pro Tebe připravili.

Zatímco jste měli minulou neděli pěknou melu v Paříži[520], Tussy a Aveling zažili podobnou zde v East Endu; pošlu Ti „Daily News", kde o tom mají nejlepší zprávu a úvodník.[521] Byli zde dnes ráno, a zdá se mi, že nezískají-li na svou stranu radikály, kteří by se toho zřejmě s vervou chopili, nebude to stát ani za fajfku tabáku. Socialisté neznamenají nic, radikálové představují sílu. Jestliže se z toho dá udělat taková záležitost, že by se pro ni dalo zavřít tak deset radikálů, vláda povolí — i když jenom vzhledem k volbám. Budou-li oběťmi pouze socialisté, půjdou do vězení a nedosáhne se ničeho.

Líbí se mi systematický a teoreticky korektní způsob, s jakým Francouzi připravují scrutin de liste[437]. Každá strana sestaví svou vlastní úplnou kandidátku. Důsledek toho bude, že všude poměrně nejsilnější strana prosadí všechny své kandidáty, ostatní žádné. Ale současně každá strana bude mít přehled o své početní síle. A v příš-

tích volbách z toho nezbytně vyplyne, že strany, které si jsou nejblíže, utvoří společnou kandidátní listinu podle poměru svých sil — jestliže to už neučinily teď před volbami. Systém kandidátních listin nutí radikály[507] a socialisty, aby postavili společné kandidátky, stejně jako to bude postupně nutit oportunisty[258] a monarchisty, aby se sdružili ke společné kandidátce aspoň v jednotlivých departementech. Ale pro francouzského ducha je charakteristické, že k tomu může dojít teprve na základě praktické zkušenosti. Právě tento ideologický, absolutní charakter dodává francouzským politickým dějinám jejich klasickou formu ve srovnání se zmatenou politikou jiných národů.

Jsem až po krk zavalen obtahy ke korektuře, revidováním textů, psaním předmluv atd. atd., takže jsem neměl ještě čas podívat se vážně na Tvůj překlad „Manifestu“[522]. Jakmile budu mít z krku ty nejnaléhavější věci, doufám že koncem tohoto týdne, dám se do toho a pak si o tom zde můžeme podiskutovat. Jsem rád, že konečně přinášíš svou zakopanou hřivnu na světlo a že nám pomáháš přeložit některé dobré věci do francouzštiny, protože naši rodilí Francouzi zřejmě němčině dobře nerozumějí. Jakmile se do toho jednou pustíš, budeš podle zákona setrvačnosti pokračovat a postupně si ten kolovrátek oblíbíš.

Bude odcházet pošta, a tak se loučím s tím, že Tě tu uvidíme a že snad dovezeš zbytek svého překladu.

Nim Tě líbá.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

193

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 23. září 1885

Vážený pane Schlütere,

I. Už jste pravděpodobně dostal všechny korektury „Dühringa". Byly odtud odeslány 13. a 14. Kdyby něco chybělo, prosím, abyste mi to laskavě sdělil, sazba byla taková, že se z ní bez mých korektur nemůže absolutně tisknout.

Z vývěskových archů přišlo naposled čís. 14. Na zbytek čekám, abych mohl připravit seznam tiskových chyb. Přikládám zatím předběžný seznam, který opravuje mnoho nesmyslů, nechal jsem je tam většinou asi sám. Ale celé to ještě jednou projdu.

Konečně přikládám také předmluvu[523], s kterou jsem se notně zapotil. Předně jsem často přerušoval práci. Pak jsem také dlouho nesledoval přírodní vědy a měl jsem co dohánět.

II. Prosím, z „Marxe před porotou" mi pošlete (kromě „Předmluvy") pokud možná korektury (dvojmo), jinak aspoň vývěsky, kvůli seznamu tiskových chyb. V původním vydání byly hrubé chyby a páni sazeči myslí někdy víc, než je autorovi milé.

III. „Předmluvu"* atd. k „Procesu s komunisty"** pošlu ještě tento týden, nebudu-li muset přerušit práci.

IV. Hned potom upravím Lupusův*** životopis k „Slezské miliardě" včetně ostatního, co k tomu patří.[496] To pošlu také v nejbližších dnech.

* B. Engels, „K dějinám Svazu komunistů".
** K. Marx, „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům".
*** Wilhelma Wolffa.

Především mi prosím pošlete vývěsky a od mých předmluv atd. obtahy ke korektuře. Dále od všech těchto věcí po 12 výtiscích.

Rovněž obstarám Marxovu fotografii.

Dále přijde na řadu přepracování „Selské války", jen co budu mít z krku revizi francouzských a anglických překladů.[232]

Teď, když jsem zase tady, budu vyřizovat korektury rychle a včas.

Kvůli úpravě II. dílu „Kapitálu" jsem musel panu Meissnerovi leccos vytknout. Typy předmluvy a textu jsou všude přeházené a většinou jsem je trochu roztřídil až při korektuře, pokud to šlo. To se nedá prominout. Také v 500 výtiscích vypadl úplně obsah. Přikládám jeden exemplář pro archív.

□* je nepolepšitelný.** Výzva k jeho papínkovi je dojemná.[518] Táta mu asi napráská.

Se srdečnými pozdravy

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Louis Viereck.
** Viz tento svazek, str. 421.

194

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 8. října 1885

Milý Edo,

posílám Ti současně úvod* k „Odhalení o kolínském procesu". Chceš-li jej napřed otisknout jako fejeton v „Sozialdemokratu", tak *já* proti tomu nejsem. Jen se musíš o tom dohodnout se Schlüterem, který na to asi netrpělivě čeká. Vyřiď mu, že zítra dostane poznámky a korektury k Marxovu textu a také zprávu, které přílohy** se mají otisknout ze Stiebera.

K. Kautsky Ti pošle několik čísel „Kölnische Zeitung", v kterých je první souvislá zpráva o bulharských událostech[524]. Dopisovatel, zasvěcený odborník, je v Bělehradě, a protože Bismarck neměl dosud zájem nařídit nějaké utajení, můžeme pokládat zprávu také za pravdivou. Rusové se tedy chytli do pasti, kterou sami nastražili; zapomněli, že se Alexander Battenberg jako pruský gardový poručík právem spoléhá na svého „kamaráda" Viléma***.

Děláš si zbytečně moc starostí kvůli „nástupci" v „Sozialdemokratu". To je právě dobře, že Tě tam nemohou postrádat; kdyby se ti páni pokusili dosadit tam někoho ze svých vlastních nohsledů, pak ztroskotají; neboť 1. nikdo z té sorty nepůjde dobrovolně do exilu, a 2. strana by tomu udělala brzy přítrž a přestala by takový list podporovat. Odejdeš-li, zanikne i „Sozialdemokrat",

* „K dějinám Svazu komunistů".

** K. Marx - B. Engels, „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů. Březen 1850" a „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů. Červen 1850".

*** Viléma I.

a je právě dobře, že to spolu souvisí. Také August* je toho názoru, že si musíme curyšská zařízení stůj co stůj udržet, a také je jistě udržíme, poněvadž pro druhé by to byla jenom přítěž. Tvou starostí myslím bude, aby nám zůstala zachována tiskárna a vydavatelství; tím se to samo sebou vyřídí i se „Sozialdemokratem", v nejhorším případě tak, že se založí nový list, zanikne-li tento. Ale Ty přisuzuješ těm pánům příliš velkou útočnost.

Osvobozující rozsudek v Saské Kamenici[525] je báječný. I pro saské soudce to tedy byl přece jen silný tabák.

Francouzské volby[509] znamenají velký pokrok. Jak jsem předtím říkal,** scrutin de liste[437] rozdrtilo oportunisty[258]. Že je ale rozdrtí tak, že velká, střední a část malé buržoazie přeběhne k monarchistům, a tak masově, to se nedalo předpokládat — aspoň ne za hranicemi Francie. Oportunisté si hráli na „direktorium", dopouštěli se takové korupce, že zastínila i úplatkářství II. císařství. Ale nezaručili buržoovi klid, který mu zaručuje monarchie. Návrat k monarchismu, který se tu nazývá *orleanismem*, byl tím přirozenější, že celý centre gauche*** (Ribot, „Journal des Débats" atd.) jsou jen orleanisté přestrojení za republikány, dává se tedy přednost opravdovým orleanistům, a také se, když to nejde jinak, vezme zavděk bonapartisty a legitimisty. V užších volbách pravděpodobně už dojdek obratu, projeví se strach buržoy z vlastního volebního úspěchu, budou tedy volit radikály. Jestliže ne, brzy to propukne.

Rozhodně se dosáhlo úspěchu v tomto: potlačení stran středu, monarchisté stojí proti radikálům, několik málo poslanců středu si bylo nuceno vybrat, zda se přidají k těm nebo oněm. Tím je situace *revoluční*. Přímo na monarchii ve Francii nikdo vážně nevěří. Už pro množství uchazečů. Ale orleanistický pokus by byl možný, a pak by se to rozhodlo. V každém případě stojí otázka takto: buďto la république en danger†, nebo nastolení „radikální" republiky. Se vší pravděpodobností zvítězí druhé řešení. Pak ale musí radiká-

* August Bebel.
** Viz tento svazek, str. 412—413.
*** levý střed.
† republika v nebezpečí.

lové nejen splnit vlastní sliby, nahradit Napoleonovu centralizovanou administrativu samosprávou departementů a obcí, samosprávou z let 1792—98, ale také se musí opřít o socialisty. Příznivější situaci si nemůžeme přát. Francie zůstává věrna svému logicko-dialektickému rytmu vývoje. Protiklady se nikdy nezahladí natrvalo, nýbrž stále se probojovávají. A to nám může být jenom vhod.

Že mají socialisté tak málo hlasů (Lafargue nad tím hrozně naříká), je úplně přirozené.[526] Francouzský dělník svůj hlasovací lístek nezahodí. A protože ve Francii existují ještě *živé* strany, a ne jako v Německu jenom mrtvé nebo skomírající, není nijak politicky uvážlivé hlasovat pro beznadějného socialistu, když v důsledku toho některý radikál dostane méně hlasů a některý oportunista získá většinu. Kandidatury, kterými pouze zjišťujeme svou početní sílu, mají právě ve Francii velkou slabinu, a to se projeví místy i v Německu, jakmile se tam zase rozproudí politický život. Teprve až vývoj událostí ve Francii socialistům dovolí, aby se stali oficiální opozicí, tj. až se Clemenceau dostane definitivně k veslu, teprve pak získáme okamžitě milióny hlasů. Nesmíme však Francouzům předpisovat, aby se vyvíjeli tak jako *Němci*. Ale to dělá mnoho i těch nejlepších lidí v Německu.

Konečný soud můžeme přirozeně vynést až po druhém volebním kole.[527]

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

195

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 9. října 85

Milý pane Schlütere,

úvod ke „Kolínskému procesu" jsem včera poslal Edovi pro případ, že by jej chtěl napřed otisknout v „Sozialdemokratu", ale o tom se musí s Vámi dohodnout. Přikládám zatím přehled obsahu, aby bylo patrno, z čeho se bude kniha skládat, seznam tiskových chyb z lipského vydání 1875 a poznámky k němu.[528] Zařadil jsem do knihy jen obě prohlášení londýnského ústředního výboru z března a června, „Kolínské prohlášení" z prosince 1850 nepřináší teoreticky nic nového a zachází do podrobností o rozkolu, které jsou dnes důležité jenom pro *podrobnější* dějiny tehdejšího hnutí.[529]

Protáhlo se to strašně — bez mé viny. La bravoure, c'est dans le ventre,* řekl jednou maršál Davout svému ubytovateli, Marxovu tchánovi**, když mu tento blahopřál k jeho výtečnému apetitu. L'ésprit, c'est dans le ventre,*** říkám já, když jsem se přesvědčil, jak hluboce může člověk otupět a zmalátnět při žaludečním kataru. Potit se pět hodin nad jednou stránkou a pak vzteky hodit do ohně to, co člověk napsal — nu což, už to máme za sebou a doufejme, že se to tak brzy nevrátí.

Zítra se pustím do úvodu ke „Slezské miliardě"[496].

Naproti tomu s červnovým povstáním nebude zatím nic. Přesvědčil jsem se, že články z „Neue Rheinische Zeitung" nemohou

* Statečnost prochází žaludkem.
** Ludwigu von Westphalen.
*** Duch prochází žaludkem.

být otištěny jen tak bez *skutečných* dějin těchto událostí.[492] K tomu je ale třeba všechno podrobně prostudovat, což já nemohu, dokud neuspořádám hromadu Marxových brožur, poněvadž teprve pak uvidím, *které* věci si ještě musím pro ten účel opatřit. A pak bych se teprve dostal ke studiu. Musí to tedy zatím počkat.

Srdečný pozdrav od

Vašeho
B. Engelse

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

196

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže[530]

(Fragment)

[Londýn 12. října 1885]

...Ve 4. říjnu nevidím žádnou porážku, pokud jste se neoddávali přehnaným iluzím. Šlo o to rozdrtit oportunisty[258], a to se stalo. Aby se to však mohlo stát, bylo zapotřebí tlaku ze dvou protilehlých stran, zprava i zleva. Že tlak zprava byl silnější, než se předpokládalo, je očividné. Ale tím je situace ještě mnohem revolučnější.

Buržoa, velký i malý, volil místo zakuklených orleanistů a bonapartistů raději orleanisty a bonapartisty bez masky, místo lidí, kteří se chtějí obohatit na úkor národa, raději ty, kteří se už okrádáním národa obohatili, místo zítřejších konzervativců raději staré konzervativce. To je všechno.

Monarchie je ve Francii nemožná, už jen proto, že tam je tolik pretendentů. Kdyby byla možná, znamenalo by to, že bismarckovci mají pravdu, když říkají, že Francie degeneruje. Jenomže tato degenerace postihuje pouze buržoazii, a to právě tak v Německu a v Anglii jako ve Francii.

Republika vždycky zůstane vládou, která tři monarchistické sekty[531] rozděluje nejméně a dovoluje jim spojit se v konzervativní stranu. Jakmile se začne hovořit o možnosti restaurace monarchie, rozdělí se konzervativní strana ihned na tři sekty, zatímco republikáni budou nuceni seskupit se kolem jediné možné vlády; a v této chvíli je to pravděpodobně Clemenceauův kabinet.

Clemenceau je pořád ještě lepší než Ferry a Wilson. Je velice důležité, aby se dostal k moci ne jako zastánce vlastnictví proti komunistům, ale jako zachránce republiky proti monarchii. V tom případě bude totiž víceméně *nucen* dodržet, co slíbil; jinak by se zachoval jako jiní, kteří si o sobě podobně jako Ludvík Filip mysleli, že jsou „nejlepší republikou"[532]: u moci jsme my, republika může klidně spát; stačí, že jsme se zmocnili ministerstev, už nám tedy nepovídejte nic o slibovaných reformách.

Soudím, že lidé, kteří 4. října hlasovali pro monarchisty, se už polekali svého vlastního úspěchu a že 18. říjen přinese výsledky víceméně clemenceauovské;[533] přitom určitý úspěch budou mít i oportunisté, ne proto, že by si jich voliči nějak vážili, ale proto, že jimi pohrdají. Šosák si řekne: konečně při tolika roajalistech a bonapartistech potřebuji také nějakého oportunistu. — Ostatně 18. se situace rozhodne; Francie je zemí nepředvídaných situací, a raději tedy nevyslovím definitivní názor.

V každém případě však budou proti sobě stát radikálové[570] a monarchisté. Republika bude ohrožena právě natolik, nakolik musí být ohrožena, aby maloburžoa byl nucen přiklonit se trochu víc na stranu krajní levice, což by jinak nikdy neudělal. A *to je přesně taková situace, jakou potřebujeme my, komunisté.* Až dosud nevidím důvod k domněnce, že by tak mimořádně logický průběh politického vývoje ve Francii byl narušen: je to stále táž logika jako v letech 1792 až 1794; jenom nebezpečí, které tenkrát hrozilo ze strany koalice, hrozí dnes ze strany koalice monarchistických stran uvnitř země. Podíváme-li se na ni zblízka, je méně nebezpečná, než byla tamta...

B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Le Socialiste", čís. 8 ze 17. října 1885

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

197

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 13. října 1885

Moje milá Lauro,

vracím Ti touto poštou prvních deset listů „Manifestu“[523] — byl jsem nucen práci přerušit, za prvé je 5 hodin a za druhé je tam značně rozsáhlá *vynechávka*, kterou nemohu doplnit. Doufám, že mi Paul ihned pošle, co chybí, a já to pokud možná vrátím ještě týž den zpět. Vidím totiž, že mi to už nezabere moc času. Abych Ti řekl pravdu, překlad „Manifestu“ mi vždycky nahání hrůzu — připomíná mi úmorné hodiny strávené nadarmo nad tímto dokumentem, který je na překlad ze všech nejhorší. Ale Ty jsi udeřila hřebík na hlavičku. Jsou tam pouze dvě místa, při kterých Tě zřejmě někdo vyrušil a neporozuměla jsi přesně smyslu. Jinak je to přeloženo výborně a tento spisek vyjde poprvé francouzsky v podobě, na niž můžeme být hrdi a z níž si čtenář udělá představu o originálu. Než to dokončíš, nabudeš praxí ještě větší dokonalosti a budeš stále méně překládat, zato budeš převádět do cizího jazyka. Proto mé poznámky — kde se nejedná o smysl — pokládej pouze za podněty, o jejichž hodnotě musíš rozhodnout sama. Tak jsem si odvykl mluvit a psát francouzsky, že hodinová zábava s Johnnym* na mě působí jako vzpruha, asi tak jako na německého advokáta přídavek k honoráři, a opravdu obnovuje mou schopnost myslet francouzsky víc, než jsem kdy tušil.

Jsem skutečně rád, že jsi se ujala tohoto úkolu; nikdy jsem sice

* Jeanem Laurentem Frederickem Longuetem.

nepochyboval, že se Ti to podaří, jestliže se do toho jednou pořádně dáš, ale těší mě, že už čtu *hotovou věc*. Teď už jsme Tě zapřáhli a budeme se snažit, abychom si Tě udrželi. Hnutí ve Francii to neobyčejně prospěje, protože znalost němčiny se v něm ještě nějakou dobu moc nerozšíří, tím si můžeš být jista. A dokonce ti, kteří se jí učí, učí se jí jako školáci a snad ani nikdy s rodilým Němcem nepromluví. S překladem chudáka Fortina* mám pernou práci — německá slova jsou pro něho pouhé kostry bez masa a krve — jak může najít odpovídající výraz ve franštině! A ještě k tomu pro Mouřenínovu jadrnou němčinu! Přeji Ti tedy hodně zdraví a úspěchů, po „Manifestu" se Ti bude zdát všechno, do čeho se pustíš, hračkou!

Zvoní k obědu — tak na shledanou.

Stále Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* s francouzským překladem Marxova „Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta", viz tento svazek, str. 402.

198

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

[Londýn 14. října 1885]

Poslední zákon se nazývá:

„The Factory and Workshops Act*, 1878, 41. Viktorie**, kapitola 16." — a je k dostání u firmy

P. S. King & Son
Canada Building
King st., Westminster.

Je otištěn v:

„The Factory & Workshops Act 1878."* — s komentářem Alexandra Redgrava, továrního inspektora Jejího Veličenstva. 2. vyd., Londýn, Shaw & Sons, Fetter Lane and Crane Court, právnická tiskárna a vydavatelství 1879. 238 stran malé osmerky. *5 šilinků.*

Zákon sám bude stát nejvýše 1 šilink.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky",
Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Zákon o továrnách a dílnách.
** Myslí se 41. rok vlády královny Viktorie.

199

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže[534]

Milý Lavrove,

velice mě mrzí, že Vám nemohu udat žádné prameny k dějinám chartismu.[535] Všechny mé papíry, knihy, časopisy atd., které se vztahovaly k této době, se v bouřlivých letech 1848—49 ztratily. „*Northern Star*", hlavní pramen, se nedá sehnat ani na anglickém severu (jeho někdejší šéfredaktor Harney se marně snaží obstarat si úplné ročníky). Co o tom napsali buržoové, je většinou nesprávné; také jsem se touto literaturou vůbec nezabýval. Je to škoda, neboť jestliže Harney nenapíše vzpomínky, budou dějiny první velké dělnické strany navždy ztraceny.

Lituji velice a jsem srdečně Váš

B. E.

[Londýn] 20. 10. 85

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

200

Engels Salo Faerberovi

do Vratislavi

Londýn 22. října 1885

Vážený pane,

Vaše ctěné řádky z 15. jsem dostal[536], ale se silně poškozenou pečetí, kterou přikládám pro větší slávu pana Stephana[537].

Také já jsem po roce 1848 nejednou vyslovil názor, že ruský carismus je poslední oporou a velkou rezervní armádou evropské reakce. Ovšem za posledních 20 let se v Rusku leccos změnilo. Takzvané osvobození rolnictva vytvořilo naprosto revoluční situaci, tím že přivedlo rolníky do postavení, které není ani k životu, ani k smrti. Rychlý rozvoj velkého průmyslu a jeho dopravních prostředků, bank atd. tuto situaci jen vyhrotil. Rusko stojí před svým rokem 1789. Nihilisté na jedné straně, finanční tíseň na druhé jsou příznaky této situace. Před poslední půjčkou to vypadalo tak, že ruská vláda nemohla dokonce ani v Berlíně sehnat žádné peníze jinak než s podmínkou, že půjčka bude garantována zastupitelským shromážděním. Tuto podmínku si kladl i Mendelssohn. Když už byl carismus v nejhorší bryndě, tu zakročil Bismarck, půjčku umožnil, sice jen ve výši 15 miliónů liber št., a to je kapka na rozpálený kámen, ale stačí pro šibeniční lhůtu několika let.[194] Bismarck si tím jednak podmanil Rusko, které teď bez něho ani žádné peníze nedostane, a jednak oddálil ruskou revoluci, která mu také nejde pod vousy. Je to poprvé, že Bismarck udělal něco, co nám neprospělo ani nepřímo a proti jeho vůli, a bude-li tak pokračovat, nemůžeme jej už potřebovat.

Zda tedy Rusové dostanou ještě další peníze, závisí v podstatě na Bismarckovi, a když on to dovolí, vrhne se německý zazobanec nadšeně do nastavené léčky. Že přitom o své peníze přijde, to je mi úplně lhostejné, naopak, dobře mu tak; a takzvaný německý národní kapitál při tom ani mnoho neztratí, protože ta jeho část, na které máme zájem, se skládá z hutí, továren a jiných výrobních prostředků, které se nedají Rusům půjčit. Takzvaný peněžní kapitál, který se rozpůjčuje, je většinou fingovaný kapitál, úvěrové listiny, ale na tom tak nezáleží. Mnohem víc by záleželo na tom, ztížit Rusku úvěr nebo jej znemožnit, ale německý zazobanec Michl věří víc Bismarckovi než nám. Nemám naprosto čas, abych se pokoušel uvádět na patřičnou míru ruský státní úvěr, taková práce by sice byla určitě záslužná a aktuální, ale vyžaduje to studium ruských poměrů z ruských pramenů. Pro vlastní stav financí postačí soupis ruského státního dluhu a záznam kursů z posledních let, ale abychom získali správnou představu o vnitřních ekonomických poměrech v zemi, muselo by se prostudovat mnoho materiálu. Hlavním pramenem je šetření zpracované ruským ministerstvem války pod titulem

Военно-статистическій сборникъ IV. Россія, Petrohrad 1871. Dále:

А. Скребицкій, Крестьянское дѣло въ царствованіе Императора Александра II. Bonn 1862—68, 4 svazky, dohromady asi 5000 stran.

Dále сборники статистическихъ свѣдѣній jednotlivých gubernií, zejména Moskvy a Tveru, a Янсонъ, Сравнительная статистика Россіи и западно-европейскихъ государствъ. Petrohrad 1880, několik svazků.

Ruské rozpočty nemají ani cenu papíru, na němž jsou napsány. Samá lež a výmysl, ještě větší než pruské rozpočty před rokem 1848.

O nějakém hodnocení dnešních armád, reorganizovaných podle pruského vzoru, nemůže být ani řeči. Jen tolik je jisté, že Rakousku, a ještě víc Rusku, chybí početná vzdělaná třída, která jedině může dodat tak velkým armádám dostatek potřebných důstojníků, a že způsob, jakým vedli Rusové v roce 1878 válku

v Turecku, nedosahoval podle svědectví jejich vlastního generála Kuropatkina pruské úrovně z roku 1806.[538]

V příloze vracím dopis od Liebknechta.[539]

V hluboké úctě Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

201

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

Londýn 28. října 1885

Milý Bebele,

je mi líto Liebknechta, že v Sasku neprošel, kvůli němu osobně, ale jinak mu to neuškodí. Přikládá popularitě příliš velkou důležitost, obětuje jí víc, než se sluší, a tak mu prospěje, když se jednou přesvědčí, že veškeré ústupky vpravo nevedou k ničemu, a zvlášť ne, jsou-li volby omezeny cenzem, to se mu nepodaří získat ani maloburžoazní hlasy.[540]

Velmi jsi mě potěšil zprávami o nezávislém smýšlení mas. Pánové z pravého křídla tomu ovšem uvěří, teprve až to několik z nich zakusí na vlastní kůži; žijí v prostředí malých klik, a co tam uslyší, pokládají za hlas lidu. Ti ještě budou otvírat oči.

I tady, stejně jako ve Francii a v Americe, vládne dál nepřetržitě chronická deprese ve všech rozhodujících průmyslových odvětvích. Zejména v železe a bavlně. Je to neslýchaný stav, třebaže je nevyhnutelným důsledkem kapitalistického systému: tak ohromná nadvýroba, že nemůže dospět ani ke krizi! Je takový nadbytek pohotového kapitálu, který hledá uplatnění, že tu diskont kolísá skutečně mezi 1—1½% ročně a peníze na krátkodobé zápůjčky, které může každá z obou stran kdykoli buď zaplatit, nebo vypovědět (money at call), se dají těžko umístit na ½ % ročně. Ale finanční kapitalista tím, že ukládá své peníze raději takto, než by je investoval do nových průmyslových podniků, přiznává, jak prohnilé se mu jeví celé hospodářství. A tento strach z nových investic a jakékoli spekulace, který se projevil už v krizi z roku 1867, je hlavním

důvodem, proč dosud nenastala akutní krize. Ale jednou přece musí nastat a pak tu doufejme skoncuje se starými odbory. Ty si klidně zachovaly cechovní ráz, který na nich lpěl od samého začátku a který je čím dál nesnesitelnější. Asi si myslíte, že k mechanikům, tesařům, zedníkům atd. může přistoupit každý dělník toho oboru? Chyba lávky. Kdo se chce stát členem, musí být nejdříve několik let (většinou 7) učedníkem některého dělníka, člena odborového svazu. Tím se měl omezovat počet dělníků, ale jinak to bylo úplně bezúčelné, až na to, že to mistrovi vynášelo peníze, a to skutečně bez práce. To tak šlo ještě před rokem 1848. Potom ale obrovský rozvoj průmyslu vytvořil kategorii dělníků stejně početnou nebo početnější, než byli „vyučení" z tradeunionů, a ti dovedou totéž nebo víc, ale nemohou se nikdy stát členy. Tito lidé *byli doslova odchováni* cechovními řády tradeunionů. Ale myslíš, že snad svazy uvažují o odstranění těchto zastaralých nesmyslů? Ani nápad. Nevzpomínám si, že bych četl o podobném návrhu na sjezdu tradeunionů. Ti blázni chtějí, aby se společnost reformovala podle nich, nikoli oni podle vývoje společnosti. Raději se zuby nehty drží své tradiční pověry, která jim samým jen škodí, než aby tu veteš odstranili a zdvojnásobili tak svůj počet i moc a stali se opravdu opět tím, čím teď den za dnem přestávají být, totiž svazy veškerých dělníků stejného oboru proti kapitalistům. To Ti myslím objasní leccos v chování těchto privilegovaných dělníků.

Zde je především nutné, aby se oficiální dělničtí vůdci dostali hromadně do parlamentu. Pak to půjde brzy jako po másle; sami se dost rychle odhalí. Listopadové volby[541] k tomu vydatně přispějí, 10—12 se jich tam jistě dostane, nevyvedou-li jim jejich liberální přátelé nakonec ještě nějaký pěkný kousek. První volby podle nového systému jsou vždy něco jako loterie a odhalují jenom zcela nepatrnou část revoluce, která se jimi zahajuje. Ale všeobecné volební právo — a to zdejší nové dává dělníkům tolik moci jako všeobecné volební právo v Německu, protože tu není třída rolníků a Anglie má předstih v průmyslu — je dnes nejlepší pákou proletářského hnutí a stane se jím i zde. Proto je také důležité co nejrychleji rozbít Sociálně demokratickou federaci[342], v jejímž čele stojí samí političtí kariéristé, dobrodruzi a literáti. Hyndman, jejich šéf, na-

pomáhá, seč mu síly stačí; nemůže čekat, až odbije dvanáctá, jak se zpívá v lidové písni[542], a v honbě za úspěchem se denně zostuzuje čím dál víc. Je ubohou karikaturou Lassalla.

Francouze neposuzuješ myslím docela spravedlivě. Masy v Paříži jsou „socialistické" v duchu dosti neutrálního průměrného socialismu, vydestilovaného během let z Proudhona, Louise Blanca, Pierra Lerouxe atd. Jediná zkušenost, kterou udělali s komunismem, byla zkušenost s Cabetovou utopií, která skončila vzornou kolonií v Americe, tj. útěkem z Francie a hádkou a polovičním bankrotem v Americe.[543] Všechno ostatní k nim přichází z Německa a není divu, že se Francie, země, kde v letech 1789—1850 byly politické ideje nejen vždy nejdřív ostře formulovány, ale i uváděny do praxe, poněkud zdráhá zpečetit svou ztrátu teoretického revolučního vedení; zejména po slavné Komuně, a ještě k tomu vůči Německu, nad nímž pařížští dělníci roku 1870 fakticky zvítězili, neboť německá armáda se neodvážila obsadit Paříž; takový případ, jen si toho dobře všimni, se v dosavadních válečných dějinách ještě nevyskytl. Ale ještě něco uvaž: jak mohou francouzští dělníci přijít k lepším názorům? I francouzské vydání „*Kapitálu*" je pro ně knihou pod sedmi pečetěmi; nejen pro ně, ale i pro většinu vzdělanců. Jediné, co znají, je můj „Vývoj socialismu"[544], a ten skutečně působil překvapivě. Žádný z vůdců, Vaillanta nepočítám, protože jako blanquista má docela jinou taktiku než my, neumí německy. Paní Lafarguová teď konečně překládá „Manifest" jadrnou francouzštinou.[522] Ani vůdcové neovládli ještě dokonale teorii, a kdybys znal Paříž, přesvědčil by ses, jak lehce se tam žije a agituje, ale jak těžko se tam vážně pracuje. Odkud tedy mají francouzští dělníci čerpat správné názory?

Ještě něco, co se týká voleb. U nás se lehce hlasuje pro sociálního demokrata, protože jsme jedinou skutečně opoziční stranou a protože říšský sněm nic neznamená, je tedy konečně jedno, zda se vůbec pro někoho hlasuje a pro koho z „těch psů, kterými ovšem jsme"[545]. Stranou se samostatnou politikou je nanejvýš ještě střed[251]. Ale ve Francii je to něco jiného. Tam je sněmovna rozhodující silou v zemi, a tak voliči záleží na tom, aby jeho hlasovací lístek nepřišel nazmar. A tu je třeba uvážit, že tam vždy znamenají nějaký pokrok

gambettovci proti monarchistům, radikálové[507] proti gambettovcům. A to se projevuje i v praxi. V Německu je ve flóru od roku 1870 junkerská reakce, všechno zaostává. Ve Francii mají dnes nejlepší školy na světě, řádnou povinnou školní docházku, a zatímco si Bismarck neví rady s pátery, jsou ve Francii ze škol úplně vytlačeni. Naše německá armáda, nehledě na vzrůst sociálně demokratických živlů, je hanebnějším nástrojem reakce než kdy jindy. Ve Francii všeobecná vojenská povinnost velice přiblížila armádu k lidu, a *armáda především* znemožňuje obnovení monarchie (srov. 1878[546]). A jestliže se dostanou radikálové ke kormidlu a budou nuceni uskutečňovat svůj program, pak to znamená: decentralizaci správy, samosprávu departementů a obcí jako v Americe a jako ve Francii 1792—98, odluku církve od státu, každý si bude platit svého faráře. Ani v Německu, ani ve Francii nejsme dosud schopni řídit dějinný vývoj. Ale vývoj se proto nezastaví. Jenže v německé říši jde momentálně nazpět, ve Francii stále vpřed. Ale my přijdeme na řadu — to je pomalý, ale jistý běh dějin — teprve až buržoazní a maloburžoazní strany prokáží skutečně a přesvědčivě svou neschopnost vésti zemi a budou koukat jak tele na nová vrata. (V Německu bychom mohli po nějaké francouzské revoluci vystoupit poněkud dříve, ale *jen když budeme strženi do víru evropské bouře.*) Proto se pařížští dělníci řídí v určitém smyslu správným instinktem, když podporují nejradikálnější *myslitelnou* stranu. Jakmile se ujmou vlády radikálové, přivede je tentýž instinkt do náručí komunistů, neboť radikálové přísahali na *starý*, zmatený socialistický (*nikoli* komunistický) program a musí tedy ztroskotat. A pak se spojí instinkt s rozumem, nejradikálnější myslitelná strana je pak stranou proletariátu jako taková, a pak to půjde rychle. Ale Angličané a Francouzi už dávno zapomněli na své předrevoluční panictví, kdežto my Němci se ještě vláčíme s touto mnohdy velmi svízelnou přítěží, protože jsme ještě nikdy nedělali *samostatnou* revoluci. Obojí má své výhody a nevýhody; ale bylo by nespravedlivé měřit různý postoj dělníků těchto tří zemí stejným metrem.

Velmi povrchní a v podstatě ze Stiebera vycházející Adlerovu knihu[547] mi dal Kautsky, pomohu mu s kritikou.*

* Viz tento svazek, str. 469.

Proč sem zase někdy nepřijedeš, až budeš mít cestu do Porýní, byl by to jenom skok.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

202

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 7. listopadu 1885

Moje milá Lauro,

naprosto nic nenamítám proti tomu, abych napsal krátký úvod k „Manifestu". Ale abych se toho úkolu mohl zhostit, měl bych vědět, která místa ve staré předmluvě by zněla nepříjemně citlivému uchu pařížského publika. Přiznávám se, že nemohu žádná najít, není-li to jedno místo o Komuně, které tam vložil sám Mouřenín a na němž výslovně trval.[548] Ačkoli jsem toho názoru, že naši pařížští přátelé příliš ustupují před takovou přecitlivělostí, místo aby ji všemožně potlačovali, jsem docela ochoten v zájmu míru jim vyhovět, pokud je to možné, aniž by se tím falšovala historie nebo posilovala víra, že všechno světlo nezbytně přichází z Paříže. Nedovedu si vůbec představit, že by „Manifest" vyšel v nějakém jazyku bez výkladu, jak vznikl. Závěr II. kapitoly a celá kapitola III a IV jsou jinak úplně nesrozumitelné.

„Mr. Broadhouse" byl skutečně tak nestydatý a ptal se Avelinga — přes nakladatele Reevese —, zda bych nebyl ochoten s ním spolupracovat na překladu *„Kapitálu"!** Doufám, že jsi dostala poslední číslo „Commonwealu"? Vzkaž mi, která čísla „To-Day" Ti chybějí, postarám se, abys je dostala.

Nim je veselá jako vždycky, právě jsme spolu vypili láhev plzeňského. Včera večer byla s Pumps v Lyceu, aby se podívala na „Olivii"[549], říká, že to je správný doják, Irving nic mimořádného, Ellen Terryová velmi dobrá.

* Viz tento svazek, str. 402.

Lavigne psal, že poslal svůj překlad „18. brumairu" Paulovi, ale že z toho nic nebylo, proč? Mám to zde, ale protože jsem vázán slibem Fortinovi,* netroufám se na to podívat, mohl bych být totiž obviněn, že jsem překladu neoprávněně použil, nemohu se tedy vyslovit, jaký je.[550]

Příští týden začíná velký politický kabaret. Desátého francouzské sněmovny, devatenáctého nebo tak nějak Německý říšský sněm a o týden později volby u nás. Ať už budou mít jakýkoli vliv na složení parlamentu, dvě věci jsou jisté: irští poslanci v něm budou svými 80—90 hlasy rozhodovat[541] a velká liberální strana vezme konečně za své roztržkou mezi whigy a radikály[489] a připravovaným nebo už provedeným spojením whigů s toryi.

Pěkný pozdrav Paulovi (11 500 hlasů[551]), doufám, že ho ten výsledek nadobro nezdrtil. Příští rok bude mít víc štěstí.

Upřímně Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 464.

203

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 11. listopadu 1885

Milý pane Schlütere,

vývěskové archy „*Dühringa*“ včetně 20. jsem dostal, ještě chybí konec a předmluva; jakmile přijdou, pošlu Vám seznam tiskových chyb.

Na úvodu ke „slezské miliardě“[496] pracuji, byl by už dávno hotov, kdybych z různých důvodů nemusel práci často přerušovat. Určitě jej zbytečně nezdržím ani o hodinu, už proto, abych měl klidné svědomí.

Korekturu ke „Svazu komunistů“* jste už asi dostal. Řekněte laskavě Edovi, že jsem knihu toho vrabce, který si říká „orel“**, dostal prostřednictvím Kautského už dříve,*** a úmyslně jsem se o ní nezmínil, protože používá jako hlavní pramen také Stiebera.[547] Odstavec o Buttermilchovi-Bornovi jsem tak napsal právě proto, že ta knížka mi dokázala, že Born sice Adlerovi tajně nalil trošku svého podmáslí†, ale zakázal mu (viz předmluvu), aby ho jmenoval.[552] Za to musel dostat přes panímandu.

Dietz napsal Kautskému, že by *teď* rád převzal do svého nakladatelství můj „*Původ*“, zda bych proti tomu nebyl. Odpověděl jsem, že bych proti tomu nebyl za předpokladu, že se domluví s Vámi a se Schabelitzem. Jednejte tedy tak, jak uznáte za nejlepší. Dietz

* B. Engels, „K dějinám Svazu komunistů“.

** Georg Adler.

*** Viz tento svazek, str. 445.

† Slovní hříčka: Buttermilch — skutečné Bornovo jméno, znamená „podmáslí“.

slibuje, že dostane-li ten náklad, že jej rozšíří na knižním trhu, což by mi bylo přirozeně velice vhod, ale to jde udělat i z Curychu, vždyť se prodává už rok bez zákazu. Naopak, byla to právě jeho nerozhodnost, proč se po měsíce odkládal tisk, a jestliže přichází k hotovému, pěkně se mu to mluví, když jiní vzali na sebe riziko. Mimoto neznám podrobnosti toho, o čem se s ním tenkrát jednalo, a proto nemohu udělat nic jiného než ho prostě odkázat na Vás. Dojednejte to s ním laskavě, tak jak uznáte sám za vhodné.

V „Dühringovi" jsem našel spoustu tiskových chyb — které mi všechny unikly. Tak jsem si navykl číst *dvojí* korekturu, jednu pro smysl, druhou pro drobné chyby, že nemám-li k tomu příležitost, nechávám v textu mnoho nesmyslů. Vyskytují se proto většinou v prvních 11 arších, které jsem ostatně opravoval za ztížených okolností.

Srdečný pozdrav.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

204

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 13. listopadu 1885

Vážený pane,

oba Vaše dopisy z 6. (18.) a 9. (21.) srpna jsem dostal ještě na Jersey a ihned jsem Vám poslal dopis pro „Сѣверный Вѣстникъ“[516], jak jste si přál. Od té doby mi naléhavá práce nedovolila na tyto dopisy, jakož i na dopis z 25. srpna (5. září) odpovědět podrobněji.

Nepochyboval jsem, že Vám 2. díl* způsobí stejnou radost jako mně. Obsahuje výklady, které jsou skutečně tak mimořádně náročné, že se průměrný čtenář nebude namáhat, aby jimi pronikl a sledoval je až do konce. Toho jsme svědky teď v Německu, kde celá historická věda, včetně politické ekonomie, tak upadla, že je sotva možný větší úpadek. Naši katedroví socialisté[30] nebyli teoreticky nikdy celkem nic víc než vulgární ekonomové mírně filantropického ražení a nyní klesli na úroveň prostých apologetů Bismarckova státního socialismu. Pro ně druhý díl zůstane navždy knihou pod sedmerou pečetí. Copak není výstižným příkladem toho, čemu Hegel říká ironie světových dějin[448], ten fakt, že vzestupem Německa na místo první evropské velmoci upadla historická věda znovu do stejně žalostného stavu, v jakém byla za nejhlubšího politického úpadku Německa po „třicetileté“ válce? Ale je to tak. A tak civí německá „věda“ na tento nový díl a není schopna jej po-

* „Kapitálu“.

chopit; pouze zdravý strach z následků brání těmto Němcům, aby jej kritizovali veřejně, a proto o něm oficiální ekonomická literatura zachovává obezřetné mlčení. Třetí díl je ale přinutí promluvit.

Pokud jde o třetí díl, dokončil jsem první přepis z originálu do čitelného rukopisu. Tři čtvrtiny z toho jsou už skoro v takovém stavu, že mohou jít do tisku tak, jak jsou; ale zbývající čtvrtina nebo snad třetina si vyžádá mnoho práce: první oddíl (vztah míry nadhodnoty k míře zisku), pak následující oddíl o úvěru a částečně také o pozemkové rentě; kromě toho určité části téměř ze všech ostatních oddílů. V posledních dvou měsících jsem musel věnovat pozornost mnoha jiným pracím, které jsem zanedbával, protože jsem se zabýval výhradně druhým a třetím dílem. Ještě nějaký čas to potrvá, a pak snad mi zabere další měsíc přehlédnutí anglického překladu prvního dílu, který je skoro hotov, ale potom se dám do třetího dílu, abych jej dokončil. Možná že vyjde ve dvou svazcích, poněvadž bude mít asi 1000 stran.

Děkuji Vám velice za Vaše výpisky z autorových dopisů z let 1879 až 1881.[553] Když jsem je četl, nemohl jsem se ubránit bolestnému úsměvu. No ano, my jsme si všichni už tak zvykli na ty omluvy, proč nemůže být dílo dokončeno! Kdykoli mu jeho zdravotní stav znemožňoval, aby pokračoval v práci, byl tím velice sklíčen, a tak velice rád nacházel nějakou teoretickou omluvu, proč tehdy dílo nebylo dokončeno. Všechny tyto důvody uváděl tenkrát i přímo mně; zdá se, že to uklidňovalo jeho svědomí.

Jakmile dokončím třetí díl a vyberu z ostatních rukopisů to, co je vhodné k uveřejnění, pokusím se velice pravděpodobně sebrat tu část autorovy korespondence, která má vědecký význam, a v tom případě dopisy, které psal Vám, patří mezi nejpřednější. Až k tomu dojde, využiji Vaší laskavé nabídky, že mi dáte k dispozici opisy těchto dopisů.

Často se mi naskytne příležitost poslat Vám brožury atd. — nová vydání autorových prací i moje vlastní atd., ale nevím, jak dalece je bezpečné posílat je přímo Vám. Byl bych velmi rád, kdybyste mi dal vědět, jak to zařídit.

Doufám, že se zdravotní stav našeho společného přítele* lepší

* Germana Alexandroviče Lopatina.

přes nepříznivou prognózu jeho lékařů.[421] Každou zprávu o něm vždy rád uvítám.

Krize, o které mluví autor ve svém dopise, byla skutečně mimořádná.[554] Je pravda, že ještě trvá, celá Evropa a Amerika jí dodnes trpí. Jednou z příčin toho je, že se nedostavil finanční krach. Ale hlavní příčina je bezesporu v naprosto změněné situaci na světovém trhu. Od roku 1870 se Německo a zvlášť Amerika staly konkurenty Anglie v moderním průmyslu, zatímco většina ostatních evropských zemí rozšířila svou vlastní výrobu tak, že přestaly být závislé na Anglii. V důsledku toho proces nadvýroby zasáhl daleko širší oblast, než když se omezoval hlavně na Anglii, a nabyl — aspoň doposavad — chronický charakter místo akutního. Takovým oddalováním bouře, která dříve úplně vyčistila ovzduší každých deset let, musí tato vleklá chronická deprese připravit tak mohutný a rozsáhlý krach, jaký jsme ještě nezažili. A to tím spíše, že se také zemědělská krize, o níž autor hovoří, rozšířila téměř na všechny evropské země; a musí pokračovat, dokud se nevymrská panenská чернозем* západních prérií v Americe.

V hluboké úctě Váš

P. W. Rosher[422]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* černozem.

205

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže[555]

Londýn 14. listopadu 1885

Milý Lafarguu,

děkuji za portrét — to mě museli nakreslit tak zamračeného právě ve Francii, v zemi, kde se přece občas rozléhá smích — aspoň se tak říká; snad se zasmějí i mně. Nim říká, že vypadám o 10 let starší, než ve skutečnosti jsem, ale pravděpodobně mi tím chce jenom polichotit.

Povstání z května 1849 byla vyvolána tím, že většina německých vlád odmítla podřídit se ústavě, odhlasované pro celé Německo frankfurtským Národním shromážděním. Toto shromáždění, které nikdy nevládlo materiální mocí a opominulo učinit veškerá opatření, aby jí nabylo, ztratilo nadobro také poslední špetku morálního vlivu v okamžiku, kdy dokončilo na papíře svou dost romantickou „ústavu". Nicméně tato ústava byla tehdy jediným praporem, s nímž bylo ještě možno pokusit se o nové hnutí — s tím, že se jí po vítězství zbavíme. Chtěli jsme tedy v malých zemích přinutit vlády, aby ji přijaly; následovala povstání v Drážďanech (3. května) a o několik dnů později v bavorské Falci a ve velkovévodství Bádenském, kde velkovévoda* uprchl, když se armáda vyslovila pro lid.

V Drážďanech po hrdinném odporu — boj trval čtyři dny — bylo povstání poraženo za pomoci pruských jednotek (v Prusku zvítězila reakce státním převratem v listopadu 1848, Berlín byl odzbro-

* Leopold Karl Friedrich.

jen a byl vyhlášen stav obležení). Ale k podrobení Falce a Bádenských bylo zapotřebí armády. V Prusku se tedy počala povolávat do zbraně zeměbrana. V Iserlohnu (Vestfálsko) a Elberfeldu (Porýnské Prusko) odmítli vojáci zeměbrany jít do boje. Města se zabarikádovala a odmítla vyslané jednotky vpustit. O čtrnáct dní později byl po dvoudenním odporu dobyt Iserlohn; Elberfeld neměl tolik možností k obraně, a když se blížilo vojsko ze všech stran, obránci v počtu asi tisíc mužů se rozhodli, že si probijí cestu do povstaleckých zemí na jihu; cestou byli úplně rozprášeni, ale velké části se podařilo za pomoci obyvatelstva projít na jih. Byl jsem pobočníkem velitele Mirbacha v Elberfeldu; ale ten mě poslal, dříve než uskutečnil svůj plán, s rozkazem do Kolína, to je do tábora nepřítele, kde jsem se skryl u Danielse; ve skutečnosti nechtěl mít u svého sboru známého komunistu, aby nevystrašil buržoazii v těch místech, kterými musel procházet; smluvil si se mnou setkání ve Falci, ale nedošel tam, poněvadž byl zajat (po roce byl porotou v Elberfeldu osvobozen). Mirbach se zúčastnil tažení v Řecku 1825—1829 a v Polsku 1830 a 1831; později odešel znovu do Řecka, kde umřel.

Zatím povstání na jihu zesílilo, ale dopustilo se osudné chyby, že nepřešlo do útoku. Vojska sousedních menších států čekala jenom na záminku, aby se připojila k povstání, byla tedy rozhodnuta nebojovat proti lidu. Pak se naskytla záminka, že se musí postupovat, aby se chránilo frankfurtské shromáždění proti pruským a rakouským vojákům, kteří je obklíčili. Po zastavení „Neue Rheinische Zeitung" jsme odešli s Marxem do Mannheimu, abychom toto tažení vůdcům navrhli. Ale měli všelijaké výmluvy: že armáda je po útěku starých důstojníků dezorganizována, že všechno chybí atd. atd.

V prvních červnových dnech postupovali na povstalecké země z jedné strany Prusové, z druhé Bavoři, posíleni těmi vojsky menších států, která jsme mohli získat při větší dávce smělosti na svou stranu my, která však byla nyní stržena přívalem reakčních armád. Jeden týden stačil, aby byla vyčištěna Falc — 36 000 Prusů stálo proti 8—9000 povstalců, a obě pevnosti v zemi zůstaly v rukou reakce. Stáhli jsme se k bádenským oddílům, asi 8000 mužů řado-

vého vojska a 12 000 dobrovolníků; byli tísněni reakčním vojskem v síle 30 000 mužů. Byly svedeny čtyři velké bitvy, v nichž získalo reakční vojsko převahu dík své početní přesile a tím, že nerespektovali württemberské území, což jim umožnilo, aby nás v rozhodující chvíli obešli. Po desetitýdenním boji musely zbytky povstalecké armády přejít do Švýcarska.

Během této války jsem byl pobočníkem plukovníka Willicha, velitele dobrovolnického sboru vysloveně proletářského charakteru; účastnil jsem se tří menších srážek a posledního rozhodujícího boje na Murgu.[556]

Myslím, že to stačí, abyste z toho vytáhl několikařádkové resumé, když tak rozhodně trváte na tom, že je třeba komentáře k pěknému výtvoru občana Claruse.

Doufám, že Váš zajímavý furunkl bude brzy zbaven svého hnisavého obsahu. Omývejte si ránu dvouprocentním roztokem kyseliny karbolové, to je znamenitý prostředek, kterým se usmrtí zhnisané buňky.

Srdečný pozdrav Lauře.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

206

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 17. listopadu 85

Milý Bebele,

ještě pár slov, než půjdeš do říšského sněmu[557].

Rovněž jsem podrobně odpověděl[36] Schumacherovi na dlouhý dopis, v kterém hájil svůj postoj k subvencování paroplavby[558], a setrval jsem na svém starém stanovisku vůči němu: Jestliže nechtějí, aby se nedotkli údajných předsudků určitých voličů, hlasovat *bezpodmínečně* proti státní podpoře ve prospěch buržoazie na účet dělníků a rolníků, pak to podle mého soudu mohou udělat jen tehdy, jestliže bude povolena stejná částka státní podpory přímo dělníkům ve městech i na venkově — především družstvům zemědělských dělníků na státních panstvích.

Abych předešel nedorozumění, požádal jsem ho, aby vždy seznámil soudruhy *s celým dopisem*, jestliže tohoto dopisu v rozhovoru s nimi použije.

Liebknecht vystupuje najednou docela statečně. Patrně mu velice prospělo „soustředění" ve věznici[559], četba napolo zapomenutého „Kapitálu" a vyhlídka, která se mu otvírá zprava, že si sedne mezi dvě židle. To mě velice těší, jen ať je to natrvalo. V rozhodné chvíli bude určitě na pravém místě, ale než k tomu dojde, nadělá nám příšerné nepříjemnosti se svým zastíráním, které pokládá za diplomacii, a v tom nás ovšem všechny úplně překonává.

Začíná nám vážně hrozit evropská válka. Ty ubohé trosky někdejších národů, Srbové, Bulhaři, Řekové a ostatní loupežná sebranka, pro něž horují liberální šosáci v zájmu Rusů, závidí jeden

druhému slunce nad hlavou a podřezávají si proto navzájem chamtivá hrdla. Bylo by to nádherné a vyhovovalo by to šosákům horujícím pro národnosti, kdyby každý ten trpasličí kmen nerozhodoval o válce nebo míru v Evropě. První rána padla u Dragomanu[560], ale kde a kdy padne poslední, neví nikdo.

Naše hnutí dělá pěkné pokroky, všude, kam se podíváš, mu poměry nahrávají, a konečně potřebujeme nutně několik roků klidného vývoje, abychom zesílili, takže si rozhodně nemůžeme přát velký politický krach. Zatlačil by naše hnutí na léta do pozadí, a potom bychom museli pravděpodobně, jako po roce 1850, začínat znova s velkým zpožděním.

Jinak by mohla válka vyvolat v Paříži revoluci a tato později opět rozdmychat nepřímo hnutí v ostatní Evropě, pak by stáli v čele — a za těch okolností by z nich byli určitě zarytí šovinisté — Francouzi, a k tomu je stupeň jejich teoretického vývoje moc málo opravňuje. Právě pro Francouze, kteří se od roku 1871 velmi dobře vyvíjejí s bezděčnou logickou důsledností, která je jim vlastní, by bylo několik let klidné vlády radikálů k nezaplacení. Neboť tito radikálové si všichni osvojili tamější průměrný socialismus slepený z L. Blanca, Proudhona atd., a mělo by pro nás nesmírnou cenu, kdyby měli příležitost nechat ztroskotat ty fráze na praxi.

Naproti tomu jestliže vypukne velká válka, vyštve do boje šest miliónů vojáků a pohltí dosud neslýchanou spoustu peněz. To bude znamenat krveprolití, zpustošení a konečně vyčerpání jako nikdy v dějinách. Proto také mají z toho všichni ti páni takový strach. A dojde-li k této válce, pak se dá už dneska říci, že to bude válka poslední; bude to nejdokonalejší zhroucení třídního státu, politické, vojenské, ekonomické (také finanční) a morální. Může způsobit, že se vzbouří válečný stroj a bude se zdráhat jít příště na porážku kvůli všivým balkánským národům. To je heslo třídního státu: après nous le déluge*; ale po potopě přijdeme my a jenom my.

Zůstává tedy při starém: ať se stane cokoli, obrátí se to nakonec v prostředek, který přivede naši stranu k vládě a udělá celému starému podvodu konec. Ale přiznávám, že bych si přál, aby se to

* po nás potopa.

odehrálo bez toho vraždění; nutné není. Musí-li to ale být, pak jen doufám, že moje stará choroba mi v pravou chvíli nezabrání, abych se znovu vyhoupl na koně.

Tvůj starý
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

207

Engels Minně Kautské

do Vídně

Londýn 26. listopadu 1885

Milá paní Kautská,

(dovolte mi prosím toto prosté oslovení, proč by si měli dva lidé jako my dělat komplimenty?) Především srdečný dík za milou vzpomínku.[561] Velice jsem litoval, že jsem tu nemohl být s Vámi déle, ujišťuji Vás, že jsem se velmi rád seznámil s německou spisovatelkou, která zůstala prostou ženou — měl jsem tu smůlu, že jsem dosud poznal jenom afektované „študované" Berlíňanky, a to takové, že jim už člověk nemohl dát ani vařečku do ruky, aby s ní nakonec nenatropily ještě více zla než s perem. A tak doufám, že se zase co nejdříve přeplavíte přes tu vodní úžinu, a pak se s Vámi budu moci trochu toulat po Londýně a okolí a budeme si vyprávět různé veselé historky, aby rozhovor nebyl vůbec nijak vážný.

Rád věřím, že se Vám Londýn nelíbil. Mně se kdysi také nelíbil. Těžko se jen zvyká na zachmuřenou oblohu, na lidi také většinou zachmuřené, na uzavřenost, třídní přehrady ve společenském životě, na život v uzavřených místnostech, jak to předpisuje podnebí. Lidé musí držet na uzdě svůj duševní rozlet, který si přinášejí z kontinentu, barometr životní radosti je třeba nechat klesnout ze 760 asi na 750 milimetrů, až si člověk ponenáhlu zvykne. A když se do toho pozvolna vpraví, přijde na to, že to má také své dobré stránky, že lidé jsou celkem přímější a spolehlivější než jinde, že žádné město se tak nehodí pro vědeckou práci jako Londýn a že leccos vyváží ta okolnost, že tu člověk není obtěžován policejními šikanami. Znám a miluji Paříž, ale kdybych měl volit, zůstanu

raději natrvalo v Londýně než tam. Paříž může opravdu vychutnat ten, kdo se sám stane Pařížanem, se všemi předsudky Pařížana, kdo se zajímá v první řadě jen o pařížské události, a osvojí si víru, že kolem Paříže se točí svět, že je alfa a omega všeho. Londýn je ošklivější, ale přece jen velkolepější než Paříž, je skutečným střediskem světového obchodu a je daleko rozmanitější. Ale v Londýně je také možné zaujmout naprostou neutrálnost vůči celému okolí, a ta je nutná pro vědeckou, ba i uměleckou nestrannost. Paříž a Vídeň budí nadšení, Berlín nenávist, vůči Londýnu zachovává každý neutrální lhostejnost a objektivitu. A to také za něco stojí.

Apropos Berlín. Jsem rád, že se toto neblahé hnízdo konečně stává pomalu světovým městem. Ale už Rahel Varnhagenová řekla před 70 lety: V Berlíně je všecko *ošumělé*, a tak chce asi Berlín ukázat světu, jak může být světové město ošumělé. Otravte tam všechny inteligentní Berlíňany, přičarujte tam aspoň trochu snesitelné okolí, přestavte celé to hnízdo od základu, a pak z toho snad vyleze něco slušného. Dokud tam však budou mluvit *tím* svým dialektem, to těžko!

„Die Alten und die Neuen", za něž Vám srdečně děkuji, jsem už také přečetl. Život dělníků v solných dolech je opět vylíčen tak mistrně jako život rolníků ve „Stefanovi"[513]. Také záběry ze života vídeňské společnosti jsou většinou velmi pěkné. Vídeň je přece jen jediné německé město, kde je nějaká společnost, Berlín má jen „určité kruhy" a ještě víc těch neurčitých, a proto tam může vyrůst jenom literátský, úřednický a herecký román. Zda motivace děje v této části Vašeho díla není místy příliš uspěchaná, můžete posoudit lépe než já; mnoho věcí, které tak na našince působí, mohou být ve Vídni úplně přirozené — při jejím svérázně internacionálním charakteru, promíšeném jižními a východoevropskými prvky. V obou prostředích se setkáváme také s obvyklou ostrou individualizací charakterů; každá postava je typ, ale zároveň i určitý jedinec, „tento", jak se vyjadřuje starý Hegel, a tak to také má být. Nyní ale, abych byl nestranný, musím přece také něco vytknout, a tu mám na mysli Arnolda. Ten je skutečně přece jen příliš hodný, a když nakonec najde smrt pod sesutou horou, dá se to srovnat s poetickou spravedlností jen tak, že si třeba řekneme: byl příliš dobrý pro tento

svět. Není nikdy dobře, je-li básník nadšen svým vlastním hrdinou, a této chyby jste se podle mého soudu do jisté míry dopustila. Elsa má ještě jisté individuální rysy, i když také už idealizované, ale Arnold se jako osobnost rozplývá v princip.

Odkud pramení tento nedostatek, to prozrazuje sám román. Cítila jste zřejmě potřebu postavit se v této knize na určitou stranu, vyznat se před celým světem ze svého přesvědčení. To se také stalo, máte to za sebou a nepotřebujete to už v této formě opakovat. Nejsem rozhodně odpůrcem tendenční poezie jako takové. Otec tragédie Aischylos a otec komedie Aristophanes byli oba silně tendenční básníci, a neméně Dante a Cervantes, a to nejlepší na Schillerově „Kabale und Liebe" je, že je to první německé politické tendenční drama. Moderní Rusové a Norové, kteří tvoří výborné romány,jsou vesměs tendenčními básníky. Ale já myslím, že tendence musí vyplývat přímo ze situace a děje, aniž se na ni výslovně poukazuje, a že básník není nucen dávat čtenáři po lopatě budoucí dějinné řešení společenských konfliktů, které líčí. K tomu všemu se za našich poměrů obrací román převážně na čtenáře z buržoazních kruhů, které tedy přímo nepatří k nám, a tu splní podle mého názoru socialistický tendenční román už dokonale své poslání, když věrným líčením skutečných poměrů rozptyluje převládající konvenční iluze, otřásá optimismem buržoazního světa, zasévá pochybnosti o věčné platnosti toho, co existuje, i když přitom přímo nepodává řešení, ba za určitých okolností ani se sám výrazně nestaví na tu či onu stranu. Nabízí se Vám nepřeberné množství námětů, abyste na nich uplatnila svou podrobnou znalost jak rakouského rolnictva, tak vídeňské „společnosti", jež zobrazujete s obdivuhodně svěží fantazií, a že se také na své hrdiny dovedete podívat s jemnou ironií, která dokazuje nadvládu básníka nad jeho výtvorem, to jste dokázala ve „Stefanovi".

Už s tím ale musím přestat, nebo Vás začnu nudit. Zde je všecko ve starých kolejích, Karl a jeho žena* se učí v Avelingových večerních kursech fyziologii a i jinak pilně pracují; já mám také plno práce, Lenka, Pumps a její muž** jdou dnes večer do divadla

* Karl Kautsky a jeho žena Louise.
** Percy Rosher.

na senzační kus, a stará Evropa se zatím chystá dát se zase trochu do pohybu, však už je načase. Doufám jen, že budu mít ještě čas dokončit třetí díl „Kapitálu", pak to může vypuknout!

Se srdečným a přátelským pozdravem a v upřímné úctě

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

208

Engels Paulu Lavignovi

do Paříže[562]

(Koncept)

[Londýn] 1. prosince 85

Občane,

když jsem dostal Váš dopis z 8. srpna a Váš rukopis[550], odjížděl jsem právě na Jersey, odkud jsem se vrátil teprve 14. září. Potom jsem měl tak napilno s neodkladnou prací, že jsem se nemohl věnovat francouzskému překladu „18. brumairu". Dnes, kdy konečně mám na to volný čas, vidím, že mám soudit mezi dvěma soutěžícími rukopisy.[563]

Předně se nemohu stát soudcem ve sporu, jehož příčiny ani obsah bych nemohl důkladně prozkoumat. Vím jenom, že Fortin korespondoval několik let s Marxem, než Marx zemřel[564]; že mě požádal, abych jeho překlad prohlédl, to jsem mu slíbil, a část jeho rukopisu jsem už zrevidoval. Mám tedy vůči němu určitý závazek. Za těchto okolností se necítím oprávněn použít Vaší práce jakýmkoli způsobem; nedovolil jsem si přečíst ani jedinou řádku Vašeho překladu, neboť kdyby byl lepší než Fortinův, neubránil bych se tomu, abych nepřevzal Vaše obraty do jeho rukopisu; to by bylo vůči Vám nespravedlivé a snad také vůči Fortinovi, poněvadž mezi Vámi došlo k jakémusi nedorozumění. Povinnost zůstat nestranný mi tedy brání k mé velké lítosti, abych se seznámil s Vaším dílem.

Rukopis je Vám k dispozici.

Překlad druhého dílu „Kapitálu" je neobyčejně obtížná věc; tím spíše, že se během celého příštího roku rozhodně nebudu moci

věnovat jeho revizi; potom je ještě mnoho jiných otázek, které je třeba vzít v úvahu. Nemohu v této chvíli nikomu nic slibovat; to je otázka budoucnosti.

Přijměte můj upřímný pozdrav.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

209

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína

Londýn 1. prosince 1885

Milý Liebknechte,

o ruských financích[565] viz Kolbovu „Statistiku", vydání z roku 1875, str. 44 a následující. Naposled je tam uvedena půjčka z listopadu 73 ve výši 15 miliónů liber št. Potom se roku 1875 podařilo s velkou bídou uzavřít ještě jednu půjčku na dalších 15 miliónů liber št., ale současně bankéři Rusům prohlásili, že je to naposled, jestliže nedostanou záruku zastupitelského sboru. Když byly totiž roku 1869 předběžně uzavřeny operace s penězi, které byly půjčeny na budování železnic, dostali Rusové ještě tyto půjčky:

1870 — 12 miliónů liber št.
1871 — 12 miliónů liber št.
1872 — 15 miliónů liber št.
1873 — 15 miliónů liber št.
1875 — 15 miliónů liber št.

tedy v šesti letech 1870—75 — *69 miliónů liber št. = 1380 miliónů* marek. Muselo se tedy sáhnout k novým trikům. Tak tedy 1. *vnitřní* půjčka. Ačkoli to byla skutečně nucená půjčka, výsledek se přesto rovnal téměř 0. Poněvadž se v zemi dalo získat málo kapitálu, musela si vláda sama půjčit své vlastní peníze (papírové), aby to přece budilo dojem, že je půjčka překročena. 2. zakavkazská železniční půjčka 8 904 200 liber št. Ta byla (1880 nebo 81?) umístěna v cizině a zaručena zástavním právem na dráhu Poti-Baku, ale muselo se jí použít z větší části přímo na stavbu železnice; finanční tíseň trvala dál. Po celou tu dobu neustávají pokusy u bankéřů, všechny

bez výsledku. Konečně odcestoval sám ministr financí* na Západ — do Paříže, Berlína, Amsterodamu; do Londýna ani nejel, tam to bylo úplně beznadějné. Všude odešel s nepořízenou, dokonce dvorní bankéř v Berlíně, Mendelssohn, prý přímo žádal záruku parlamentu, rozhodně i on odmítl. Šlo už jen o to, zda se ruské ústavodárné shromáždění svolá o rok dříve nebo později, jiné východisko nebylo. Tu se odebral Giers do Friedrichsruh, pokořil se a Bismarck mu opatřil v Německu těch 15 miliónů liber št., které šibeniční lhůtu poněkud prodlouží.[566]

(Z toho mj. vyplývá, že Rusko nemůže začít válku bez Bismarckova svolení, neboť jenom s jeho protekcí může sehnat peníze, a těch 15 miliónů je dávno fuč. Jestliže se tedy Rusko přece chystá k válce nebo jí vážně vyhrožuje, je za to Bismarck přímo odpovědný.)

„Economist" nečtu a ani nevím, kde opatřit celý ročník, protože se tu vyrojilo tolik klubů, že skoro všechny čítárny vzaly za své. Řeknu Kautskému, aby se pokusil sehnat „Economist", „Statist", „Bullionist" a „Money Market Review" a udělat Ti výpisky.

Ačkoli jsi dával dopis na poštu 26. listopadu mezi 11—12 hod. dopoledne, přišel teprve 28. listopadu ráno, jsou také na něm vidět stopy lepidla, jak se můžeš přesvědčit na obálce, kterou Ti v příloze vracím. Měl tu být 27. listopadu večer. Bible přece leží na oltáři jenom proto, aby se *otvírala*.[567]

Tvou řeč při 1. čtení rozpočtu mi poslal Bebel z Drážďan. Byla velmi dobrá; jen se divím, žes byl tak málo přerušován. Obligátní volání k pořádku sis ovšem vynutil.[568]

Tvůj
B. E.

Tento dopis je zapečetěn hraběcí korunkou a monogramem s propletenými písmeny JC.

Zdejší volby probíhají velice pěkně. Poprvé hlasovali Irové v Anglii hromadně pro *jednu* stranu, a to pro torye. Tak ukázali li-

* Nikolaj Christianovič Bunge.

berálům, že jsou rozhodnou silou také v Anglii. 80—85 stoupenců Home Rule — jeden byl zvolen také v Liverpoolu! — tu stojí v parlamentu jako střed a mohou znemožnit jakoukoli vládu. Teď musí Parnell ukázat, co dovede.[541]

Jinak vítězí i *nové* „manchesteriánství“[569], totiž teorie bojových cel, která je zde ovšem ještě nesmyslnější než v Německu, ale po osmileté obchodní depresi* ovládla mysl mladé továrnické generace. Potom oportunistická slabost Gladstonova a neobratná Chamberlainova taktika, který byl zprvu hrubý, pak trochu ústupný a provolal heslo: the Church in danger![570] Konečně žalostná Gladstonova zahraniční politika. Liberálové se tváří, jako by očekávali, že noví venkovští voliči budou hlasovat pro ně. Od voličů se dá ovšem čekat ledacos; ale aby liberálové získali absolutní většinu, museli by vyhrát volby ve 180 obvodech z 300, které ještě zbývají, a to se bohdá nestane. Parnell se skoro určitě stane diktátorem Velké Británie a Irska.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa“, sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V orig. Geschäftsmisere.

210

Engels Karlu Kautskému

do Londýna[571]

[Londýn] 2. prosince 85

Milý Kautsky,

ad vocem Adler:

1. Nezapomeň k té historce s pistolí poznamenat, že ti poddůstojníci měli u sebe *šavle*. Stěžovali si na urážku poddůstojnického stavu.[572]

2. Hess. Nedá se přirozeně zjistit — poněvadž jsem ho od května 48 už nikdy neviděl a on úplně kdesi zapadl —, jestli nebyl nějaký den v Bádensku nebo ve Falci. Ale ničeho se „nezúčastnil", nebyl tam ani lidovým řečníkem, ani novinářem nebo úředníkem či vojákem, a nedá se proto odhadnout, kde by ho nějaká vláda odsoudila k smrti — to by byl musel Adler přece uvést.[573]

Ad vocem Liebknecht. Dej mi vědět, než mu napíšeš, abych mu mohl přiložit několik řádek na vysvětlenou, něco jsem mu včera zapomněl napsat.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

211

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 5. prosince 1885

Milý starouši,

dlouho jsem o Tobě neslyšel, a tak se Ti sám ozývám, abych Tě upozornil na poukázaných pět liber, doufejme, že je dostaneš současně s tímto dopisem a snad Ti trochu ulehčí přechod ze starého roku do nového. Doufám, žes stále zdráv a dobré mysli a že mě o tom brzy přesvědčíš několika řádky.

Byl jsem poslední dobou pořádně zapřažen, jak Ti to jistě dosvědčí nakladatelství curyšského „Buchhandlung", a hlavně jsem využil příležitosti, abych znovu oživil různé události z krásné doby našeho mládí 1848—49. To je zatroleně nutné, neboť mladá generace, která to všechno zapomněla nebo vůbec neprožila, se teď začíná pídit po tom, co se tehdy dělo, a tu je ji také třeba co nejsprávněji poučit, když je teď tolik falešných pramenů a zpráv. Bylo by moc důležité, abys dokončil své paměti, před lety přinesla „Neue Welt" několik moc roztomilých článků,[574] a Ty dovedeš tak kouzelně vyprávět, a mimoto sahají Tvé vzpomínky určitě o 10—15 let dál než moje a zahrnují léta 1830—40, která jsou také velmi důležitá pro pozdější vývoj.[575] Snad si tím i něco vyděláš, to se vždycky hodí.

Teď mám ještě přepracovat „Selskou válku"[232], která to velice potřebuje, a pak se pustím do III. dílu „Kapitálu", který je už z původního rukopisu zhruba přediktován a čitelně přepsán. Bude to ještě pekelná práce, ale skvělá. Bohužel mi do toho vždycky přijde spousta překladů do franštiny, angličtiny, italštiny a dánštiny, které musím revidovat a které to většinou velmi potřebují.[576] Na-

štěstí nestačí moje ruština a polština na to, abych pomáhal i v těchto jazycích, jinak by to nebralo konce. Pro Tebe to ale může být důkaz, jakého rozšíření dosáhl teď náš komunismus v mezinárodním měřítku, a člověka vždycky potěší, může-li přispět k tomu, aby se rozšířil ještě víc.

Doufám, že ta neblahá balkánská aféra[524] proběhne v klidu. Postupujeme všude tak nádherně kupředu, že světová válka by nám nebyla teď vhod — přišla by příliš pozdě nebo příliš brzy. Ale konečně i válka by nám prospěla tím, že by skoncovala navždy s militarismem — za cenu vyhlazení $1^1/_2$ miliónu lidských životů a promarnění 1000 miliard franků. Potom by už válka nebyla nikdy možná.

Volby ve Francii otevřely radikálům vyhlídku na brzký příchod k vládě a tím také pomohly i nám notný kus kupředu.[509] Volby zde[541] učinily Iry dočasně pány Anglie a Skotska; ani jedna, ani druhá strana nemůže bez nich vládnout. Zbývá ještě provést volby asi ve 100 obvodech, ale ty na tom změní jen málo. Tak se konečně sprovodí ze světa irská otázka — ne-li ihned, tedy v nejbližší budoucnosti, a pak bude i tady volná cesta. Současně bylo zvoleno 8—10 dělníků — kteří jsou částečně zaprodaní buržoazii, částečně čistí odboráři — a ti se pravděpodobně budou škaredě blamovat a neobyčejně uspíší vznik samostatné dělnické strany, tím že zničí tradiční sebeklam dělníků. Dějiny tu kráčejí pomalu, ale hýbají se.

Srdečně Tě zdraví

Tvůj starý
B. Engels

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

212

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína[565]

Londýn 5. prosince 1885

Milý Liebknechte,

přikládám výpisky z časopisů „Economist" a „Bullionist".*

Částky uvedené v mém dopise z 1. t. m. se týkají ruských půjček běžných na zdejší burze. S půjčkou z roku 1884 (Bismarckovou)[566] *se zde vůbec neobchoduje*, je *vyloučena* z kursovního listu, na němž jsou uvedeny papíry, které se mohou na burze prodávat. Rovněž tak menší půjčky, uzavřené s bídou tu a tam po roce 1878, jsou umístěny většinou v tuzemsku a znamenají se na berlínské burze. Vidím, že z nich jsou na kursovním listu uváděny:

východní půjčka	5 %, I, II a III
půjčka z roku 1880	4 %
renta z roku 1883	6 %

a jiné, o kterých mi není jasno. Na ty se musíš informovat v Berlíně u některého burziána. Vyskytují se také částečně v přiložených výpiscích, ale uvádí se jen čistá částka, kterou prý vláda dostala.

Ruský papírový rubl, který al pari má stát 39 pencí, stojí dnes 23 pencí, tedy o 16 pencí čili o 41 % méně, než činí jeho plná zlatá hodnota.

Jestliže se ruskému státu ještě podaří umístit doma svoje dluhopisy, pak jenom díky obrovské stagnaci, během které je pro ruské továrníky výhodnější, aby své přebytečné peníze ukládali do cenných papírů, které vynášejí 6—7 % úroků, než do rozšiřování továr-

* Viz tento svazek, str. 467.

ren, což je dnes riskantní, a do obchodních spekulací. Kupóny slouží v oběhu jako platidlo, zejména při výplatě dělnických mezd. Tak v Rusku teď obíhají z ruky do ruky kupóny, které jsou splatné až v letech 1891—92 a které dělníci musí přijímat při výplatě v jejich nominální hodnotě, ale sotva je mohou prodat za polovic (podobně jako nedávno v Německu). Toto mám *přímo z Ruska.*

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

213

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 7. prosince 85

Milý Edo,

také u nás je bouře v socialistické sklenici vody. Kautsky Ti už jistě leccos napsal, zároveň je to ve 2 číslech „Echa" (liberálního). Toto a dokument (Blandův dopis, psaný na základě protokolů výkonného výboru Sociálně demokratické federace, který Ti posílá Aveling), to je to hlavní.[577]

Tentokrát se Hyndman sám oddělal. Přijal od toryů peníze, aby socialisté mohli kandidovat a připravili liberály o hlasy. Přiznal 340 liber št., ale poněvadž oficiální výlohy na 3 kandidatury činí 600 liber št., musí to dělat 1000 liber — nebo víc.

Přijmout peníze od jiné strany může být přípustné za určitých okolností a jako výjimka, jestliže 1. jsou peníze poskytovány bez jakýchkoli podmínek a 2. nevznikne z toho víc škody než užitku. V tomto případě tomu bylo naopak. 1. podmínkou bylo postavit socialistické kandidáty v obvodech, kde se mohli jenom zesměšnit, a to se také stalo: Williams dostal 27 hlasů ze 4722, Fielding 32 ze 6374, jen Burns získal 598 hlasů z 11 055 v Nottinghamu. 2. Hyndman ovšem věděl, že brát peníze od toryů neznamená nic jiného než socialisty beznadějně morálně zničit v očích *jediné* třídy, z níž se mohou rekrutovat, totiž velké radikální dělnické masy. Je to úplně totéž jako tehdy v Berlíně, kdy se navrhovalo uzavřít alianci se Stoeckerem proti Pokrokové straně.[578]

Ale Hyndman se nespokojil ani tímhle hrdinským kouskem. Připadal si už jako druhý Parnell, který je jazýčkem na váze mezi

o běma stranami, a zapomněl jen, že na rozdíl od Parnella nemá k dispozici 80 hlasů v parlamentu a ve volbách[541] 200 000 irských voličů v Anglii a Skotsku. Dosáhl toho, že ho výkonný výbor federace pověřil, aby odjel s Championem do Birminghamu za Chamberlainem, vůdcem radikálů[489]. Tomu nabídl, s penězi od toryů v kapse, podporu, jestliže mu Chamberlain postoupí kandidaturu za Birmingham a zajistí mu liberální hlasy a navrhne zákon o osmihodinové pracovní době. Chamberlain nebyl tak hloupý jako toryové a ukázal mu dveře.

Věc dojednaná potají ve výkonném výboru federace zatím pronikla do sekcí a vyvolala velké pobouření. Podrobnosti jsou v Blandově dopise, který je psán pro veřejnost, nesmíš ale o něm prozradit, že je psán na základě protokolů. Sejde se valné shromáždění, a je otázka, zda je federace přežije; stěží jako organizace schopná života.

Přikládám prohlášení Huntera Wattse v „Pall Mall Gazette".[579] Je sestaveno za Hyndmanovy spolupráce, avšak označení „kteří špatně pochodili" si tam musel nechat líbit. Naproti tomu Williamsovo prohlášení v „Echu" se od všeho přímo distancuje a vyhlašuje — za daných okolností nikoli bezdůvodně — úplné nepřátelství všem socialistickým měšťákům*. To tedy dokázal pan Hyndman svým kariérismem. Ten člověk je dokonalá karikatura Lassalla, naprosto nevybíravý v prostředcích, i když *nevedou* k cíli, jen kdyby z toho mohlo něco kápnout Hyndmanovi; přitom stále dychtí po okamžitém úspěchu a je ochoten kdykoli obětovat všechno za mísu čočovice; konečně se stále pokládá za pupek světa a nedokáže naprosto vidět skutečnosti jinak, než jak by je vlastně rád viděl. Navíc politický dobrodruh k pohledání. Má všechny špatné Lassallovy vlastnosti, ale ani jednu dobrou.

Jak to vypadá ve Vaší parlamentní sklenici vody?

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V orig. middle-class men.

214

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže[580]

Londýn 7. prosince 85

Milý Lafarguu,

o Davittovi promluvím s Tussy, snad Vám obstará, co si přejete.

Jako protiváhu Vašeho kroužku pro studium sociálních otázek[190] založili právě čacký Malon a neméně proslulý Elie May Republikánskou společnost pro sociální ekonomii i s hotovými stanovami.[581] Doufejme, že se tato „badatelská skupina" omezí na Malona, který bude bádat v nitru Mayově, a na Maye, jenž bude hloubat v srdci Malonově. To jsou ti malí velikáni, lépe si jich vůbec nevšímat, to je nejvíc hněte. Jako by z oka vypadli Karlu Blindovi.

Proč děláte v „Socialiste"[582] reklamu Williamsovi a kandidátům Sociálně demokratické federace[342]? Mohli byste přece vědět, co vězí v takovém Hyndmanovi, a tentokrát jste se pěkně spálili. Předně se Hyndmanovi podařilo zesměšnit svou stranu, jak se jen zesměšnit dá. Williams dostal *27* hlasů z 10 000, Fielding v North Kensingtonu *32* z 10 000, Burns v Nottinghamu dostal *598* z 11 000. Liberální tisk nato spustil pekelný povyk, že potřebné peníze na tyto nesmyslné kandidatury poskytli toryové a že se socialisté shodili, když se propůjčili k takové špinavé práci pro tuto stranu. Pak napsal Williams v „Echu" z 5. prosince, že to vše bylo nastrojeno, zatímco byl v Liverpoolu, že byl telegraficky povolán zpět, aniž by mu sdělili podrobnosti, že se stal pouhým nástrojem vůdců a teď že vidí, „že už nemůžeme dále důvěřovat měšťákům v našem hnutí.

Nejsem ochoten být nástrojem měšťáků. Vyzývám soudruhy z řad námezdních otroků, abychom se co nejdříve sešli a dali vale měšťákům a vyloučili je z organizace, která musí být skutečnou dělnickou organizací atd."* — nakonec přechází rovnou do opozice proti Hyndmanovi, Championovi atd.

Co se nepřihodilo v Sociálně demokratické federaci (dostanete o tom dopis jednoho jejího člena, Blanda, Aveling ho posílá stejnou poštou)!** Hyndman dostal od toryů peníze, aby mohl postavit kandidáty proti liberálům. Přiznal 340 liber št. Ale musí to dělat aspoň 1000 liber, neboť *oficiální* výlohy na 3 kandidáty převyšují 600 liber. Výkonný výbor — s výjimkou Burrowse — Hyndmanovo počínání schválil. Ale uvnitř federace se zvedla opozice. Jednak ještě než mohla vystoupit, Hyndman se už viděl v roli politického rozhodčího jako Parnell a odebral se s Championem do Liverpoolu, aby nabídl své služby — *Chamberlainovi*, vůdci radikálů[489]! Nabídli mu, že budou podporovat liberály, jestliže Chamberlain odvolá liberálního kandidáta v Birminghamu ve prospěch Hyndmana a zajistí mu hlasy liberálů! Chamberlain jim ukázal dveře.

Opozice ve federaci vzrůstá. Na poslední schůzi výboru, na níž bylo přítomno mnoho prostých členů federace, byla čtena korespondence o toryovských penězích, přes Hyndmanův odpor, který ji chtěl zatajit. Veliký skandál. Proč se neporadili se sekcemi, když se jednalo o tak závažnou otázku? Na valném shromáždění konečně uvidíme, zda to federace přežije.

Je ovšem možné přijmout peníze od jiné strany, když je poskytuje bez jakýchkoli podmínek a jestliže to víc prospěje než uškodí. Ale Hyndman si počínal jako hlupák. Především měl vědět, že jeho kandidatury mohou pouze ukázat směšnou slabost socialismu v Anglii. Potom měl vědět, že přijmout peníze od toryů znamená ztratit nenávratně a navždy prestiž v očích radikálních dělníků, kteří tvoří obrovskou masu a *mezi nimiž jedině může socialismus hledat stoupence*. Konečně mohl vědět, že dělají-li se takové věci, že s nimi každý vystupuje sám na veřejnost a používá jich v agitaci, ale neskrývá je. Ale Hyndman je karikatura Lassalla, všechny prostředky

* V originále citováno anglicky.
** Viz tento svazek, str. 474.

jsou mu dobré, i když *nevedou* k cíli. Žene se tak za rolí velkého politika, že nevidí reálnou situaci. Navíc trpí nejen všemi špatnými vlastnostmi anglického profesionálního politika — avanturisty, ale i vlastností dost běžnou ve Francii, zde ojedinělou, že nevidí fakta taková, jaká jsou, ale jaká by měla být podle jeho přání.

To vše přišlo tak náhle po jeho poslední hanebnosti, které se dopustil vůči Avelingovi[583] a kterou mu ještě nikdo neodpustil — ani ve vlastní straně ne —, že by musel mít tuhý život, aby to přežil. Ze Sociálně demokratické federace, bude-li dále existovat, rozhodně zbude pouhý stín.

Polibte za mne Lauru.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

215

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 7. prosince 85

Milý pane Schlütere,

děkuji pěkně za 2 výtisky „Dühringa“[216]. Dostanu-li celkem 20 výtisků, bude to zatím stačit. Pošlete mi prosím také 4 exempláře „Selské války“, 3. vydání, už nemám ani jeden, abych mohl připravit nové vydání.[232]

S Eccariem nemám žádné spojení a nechci, ba ani je nemohu navazovat. Pokusím se, dá-li se opatřit adresa přes Lessnera. Radím však, aby se jeho kniha v krajním případě prostě přetiskla beze změn atd., neboť Eccarius totálně zpustl a sotva tu práci opravdu udělá, a pak má tak špatné svědomí, že by využil všech dodatků pravděpodobně k tomu, aby tam vpašoval odůvodnění, kterými by ospravedlňoval všechny ty špatné kousky, jichž se od roku 1873 dopustil, tedy aby podstatně zhoršil knihu, kterou napsal za vydatné Marxovy spolupráce a podle jeho diktátu (na konci jsou celé stránky doslova od Marxe), kdoví, zda by se pak vůbec hodila pro naši propagandu. Dokonce bych radil, abyste trval na nezměněném přetisku.[584]

Účet za fotografie* jste dostal.

* Karla Marxe.

I opravným lístkem k „Dühringovi" mě musí sazeč pozlobit. Stojí tu: hülflosen Verirrung místo Verwirrung*.

Srdečný pozdrav.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „bezmocného tápání" místo „zmatku".

216

Engels
Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi

do Haagu

Londýn 19. prosince 1885

Vážený soudruhu,

poslal jsem Vám prostřednictvím kontinentální služby balíček, adresovaný na Vás, s třemi parlamentními zprávami, jak jste si přál. Jak se dočtete na přiloženém oznámení, nebyla už k dostání první zpráva Horní sněmovny o prostituci.

Je úplně správné, že se u Vás nepouštíte do žádné násilné akce. Stálo by to jenom marné oběti a hnutí by to vrhlo o celá desetiletí zpět. Příští rok to bude sto let, co Prusové podnikli svůj první loupežný vpád do Holandska,[585] a nic by Bismarcka nepotěšilo víc, než kdyby mohl oslavit stoleté výročí tohoto „hrdinského činu" jeho reprízou. Anekční choutky, které jsou dnes ještě bezmocným přáním, by pak mohly lehce nabýt hmatatelnější podoby.

Posílám Vám poštou druhé vydání svého „Anti-Dühringa", které právě vyšlo.

Jsem Vám stále k službám pro společnou věc a zůstávám

Váš upřímný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v časopise „Istorik-marxist", čís. 6 (40), 1934

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

217

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 21. prosince 1885

Vážený občane,

byl bych velmi potěšen, kdybyste se chtěl ujmout překladu Marxovy brožury „Námezdní práce a kapitál“.[586] K životopisu budou sotva stačit údaje ze „Socialiste“[587]. Poprosil jsem proto curyšské přátele, aby Vám poslali jeden výtisk brunšvického „Kalendáře“*, do něhož jsem napsal podrobnější životopis**.

S úctou Vás zdraví

B. Engels

Přirozeně rád provedu korekturu, jak si přejete.

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895“, Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z italštiny

* „Volks-Kalender“.
** „Karel Marx“.

218

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 21. prosince 85

Milý pane Schlütere,

20 „Dühringů" (celkem) a 4 „Selské války" jsem s díky obdržel.*

Vyřiďte laskavě paní Wischnewetzké, že jsem *podle ujednání* připraven přehlédnout rukopis jejího překladu a napsat předmluvu**, jakmile se *pevně dohodne* s některým nakladatelem.[403] Jsem tak zavalen prací, že se prostě nemohu věnovat jiným úkolům, než které jsou naléhavě nutné.

Na nové německé vydání*** budu moci myslet teprve, až se zbavím podstatné části svého nynějšího pracovního zatížení. V lednu mám revidovat anglický překlad „Kapitálu", vyjednávat s nakladatelem atd. Pak je na řadě „Selská válka"[232] a mnoho jiných vedlejších prací. Dále je velmi naléhavý „Kapitál", III. díl. Až budu hotov se vším včetně „Kapitálu", pak budu moci myslet na tu starou knihu.

Na brožuru, o které se zmiňuje Bucher, si nevzpomínám.[588] Peel zemřel 1850. Marxovy pamflety† vyšly 1855. Také se nedá předpokládat, že by Palmerston dal nějakému spisovateli 100 guineí a soudek sherry, aby podal důkaz, že je Palmerston ruský agent. Je možné, že Tucker, maje na mysli spis, který vyšel dříve, navrhl,

* Viz tento svazek, str. 479.
** „Dodatek k americkému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii'".
*** „Postavení dělnické třídy v Anglii".
† „Lord Palmerston".

aby jeden z Marxových pamfletů měl stejný titul, to by všechno vysvětlovalo. V Marxových pamfletech také není žádný dřevoryt.

Srdečný pozdrav.

Váš
B. Engels

Martignetti chce přeložit do italštiny „Námezdní práci a kapitál“[586] a také Marxův životopis, který však nemá, protože to torzo ze „Socialiste“[587] nestačí. Můžete mu poslat Brackův „Volks-Kalender“, kde je můj životopis Marxe*? Myslím, že je to ročník 1878, ostatně to brzo najdete. Adresa je

Paolo** Martignetti
Benevento, Italia.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Karel Marx“.
** Správně Pasquale (viz tento svazek, str. 535).

219

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 22. prosince 1885

Moje milá Lauro,

posílám Ti šek, o němž psal Paul, a přidal jsem k tomu pro Tebe malý dáreček k Novému roku. Krabici se švestkovým pudingem a koláčem jsme posílali minulou sobotu*, ale nešla odtud asi dříve než v pondělí, takže jsi ji dostala v nejlepším případě dnes.

Když přijel Jollymeier z Paříže, vyřizoval mi, že pro svou překladatelskou práci potřebuješ nutně slovníky. Mezi Mouřenínovými knihami byl jediný, který by se Ti hodil, a to Mozinův francouzsko-německý, ale byl už tak chatrný, že by ho nikdo nemohl při běžné práci používat; Tussy si ho tenkrát vzala. Anglicko-německý tam nebyl žádný. Pokusil jsem se tedy zjistit, které jsou teď nejlepší, a pověřil jsem Williamse a Norgatea, aby Ti je poslali *vázané*. Jsou to

Flügelův anglicko-německý a německo-anglický,

Mozinův-Peschierův francouzsko-německý a německo-francouzský.

Myslím, že je zašlou ještě před vánoci. Poněvadž jsem si je nemohl prohlédnout, prosím Tě, abys to udělala Ty a napsala mi o nich. Flügelův je nejlepší z toho, co je k dostání, ačkoli by mohl být lepší; je dobré, že je oboustranný, anglicko-německý a německo-anglický. Ale co se týče Mozinova-Peschierova slovníku, nejsem si jist, zda to není zkrácené vydání toho, který jsem Ti chtěl poslat,

* 19. prosince.

totiž: „Dictionnaire *complet* des langues française et allemande", ve 2 svazcích francouzsko-německý a rovněž ve dvou německo-francouzský. Kdyby to nebyl on, napiš mi, a já ho vyměním, neboť by to nebylo podle objednávky.

V sobotu večer k nám přišel Jollymeier, má do 12. ledna dovolenou; a kdo se neobjeví zčista jasna dnes ráno — nikdo jiný než nepostradatelný Meyer*, který přijel přímo z Winnipegu, kde mu v srpnu minulého roku zmrzla první úroda pšenice. Už je zase pryč a zítra ráno chce být v Paříži — ale říká, že k Lafarguovým nepůjde — proč ne? — poněvadž ho Lafargue také nikdy nenavštíví — zdá se, že si to bere moc k srdci, a tak jsem mu řekl, že je to od něho pořádná hloupost. Sděluji Ti to, jak to povídal, pro útěchu, jestliže Vás vzácný cizinec nenavštíví.

Pokusím se, abych dostal pro Paula výtisk „Justice"[589], právě teď to není tak snadné, poněvadž Tussy a Edward jsou na několik dnů v Kingstonu nad Temží a do pátku se nevrátí. Johnny je zatím u nás, osvěžil si opět angličtinu, a to dost rychle, zvláště co chodí do školy. Je to výborný chlapec a čte hrozně moc knih, kterým ještě nemůže rozumět.

Doufám, že Paul je opět v pořádku, zdravý jako křen, že má pevný kořen, pevnější než Pont-Neuf, který asi má také sklon ke karbunklům a vředům.[590] Mimochodem, v posledním dopise se ani slovem nezmiňuje o konečném řešení aféry Labruyère-Séverinová-Lissagaray, naposled psal, že Labruyère tvrdí, že Lissagaray lhal. Rozplynulo se všechno jako pára, jako většina nynějších skandálů?

Hyndman tentokrát bezpochyby sám sebe vyřídil. Podaří-li se mu udržet zdání, že Sociálně demokratická federace[342] existuje, bude to jenom její stín. Sekce na venkově určitě odpadnou a zde v Londýně si jeho vlastní lidé pamatují, jak v době roztržky s Morrisem a Avelingem** dosáhl plné účasti na valném shromáždění tak, že tam nahnal spoustu nových členů, které nabral jen za tím účelem. Proto se usnesli, že hlasovat mohou jenom ti, kteří byli členy v době všeobecných voleb a jeho hrdinských kousků[577].

Nim, Pumps a Jollymeier šli do Westendu, tvrdí, že jdou obsta-

* Rudolf Hermann Meyer.
** Viz tento svazek, str. 307—309, 317 a 319—320.

rat vánoční nákupy, ve skutečnosti jdou na oběd do vídeňské pivnice. Poněvadž se musím ještě držet zpátky, zůstal jsem doma a využívám volné chvíle, abych Ti napsal. Ale zvoní k obědu — pro mne a Johnnyho — a tak na shledanou! Přeji Paulovi hodně zdraví, dobrou náladu a ať se drží při síle!

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

220

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 28. prosince 1885

Milý Liebknechte,

ve středu 16. prosince zemřel v Hastingsu Borkheim a hned v pondělí byl pochován. V neděli předtím dostal zápal plic a smrt nedala na sebe dlouho čekat. Už 12 let měl tuberkulózu a deset let ležel, poněvadž byl ochrnut na celou levou stranu, celé dny trávil v posteli, vstával vždycky jenom na malou chvilku. Snášel bolesti se vzácným sebezapřením a nic nemohlo zkalit jeho veselou mysl; neustále sledoval politické a sociální hnutí, doposledka předplácel „Sozialdemokrat". Ještě minulý rok dostával penzi, nejprve od dvou firem, pak od jedné, pro něž dříve prodával, resp. nakupoval. Poslední rok se nám podařilo uspořádat mezi zdejšími přáteli pěknou sbírku, takže netrpěl nouzí. Snad bys mu mohl věnovat v „Sozialdemokratu" malý nekrolog, já se při takových příležitostech nerad tlačím do popředí, Ty to můžeš beze všeho udělat a také víš víc o jeho činnosti v Bádensku.

K ruským financím[565] ještě něco o nejnovějším kritickém obratu v celé záležitosti:

Asi před 14 dny uzavřela ruská vláda prostřednictvím Bleichrödera a ruské banky novou půjčku, ale jenom ve výši 20 miliónů rublů, a tato částka byla v Berlíně při upisování daleko překročena. Podle toho, jde-li o papírový nebo kovový rubl, což se tam můžeš dovědět, vynesla asi 60 nebo 40 miliónů marek. Půjčka měla uhradit ruské bance zálohy poskytnuté vládě. To je stará lichá záminka. Jak lichá byla, ukázalo se za několik dnů potom! Asi před týdnem

stálo v anglických novinách, že ruská vláda nařídila ruské bance, aby prodala za 100 miliónů hypotečních zástavních listů ruské šlechty (snad úvěrnímu ústavu). Německé noviny to doplnily v tom, že banka má za to půjčit z výnosu 75 miliónů. Vláda tedy zaplatí bance v nejlepším případě 20 miliónů rublů ve zlatě a půjčí si za to od ní nových 75 miliónů. Poněvadž zpeněžit zástavní listy v hodnotě 100 miliónů je zejména v Rusku zdlouhavá operace, znamená to jinými slovy: musí se natisknout nových 75 miliónů papírových peněz a půjčit vládě. Rubl tu stál před svátky $23^1/_8$ *pencí* (místo 39 pencí) a jistě klesne ještě víc — ale také v Rusku; prostředky, kterých je nutno použít ve finanční tísni, aby se otřesená měna udržela nad vodou (těch dvacet miliónů ve zlatě, jestliže je banka dostane), slouží jenom k tomu, aby se papírová měna ještě víc znehodnotila. Rok 1789 se blíží — i bez nihilistů, a vláda musí jeho příchod sama uspíšit.

Dále z toho plyne, že Bismarck drží své Rusy zkrátka a povoluje jim německé peníze jenom ze dne na den, aby nezbujněli a nelezli jim do zelí na Balkáně.[524]

Mohu Ti uvést jen hlavní body, ale nebude pro Tebe těžké získat v Berlíně další podrobnosti.

Na vánoce jsme tu — Avelingovi, Kautských, Pumps a její muž*, Schorlemmer, Lenka a já do 4 hodin do rána pořádně popíjeli a veselili se.

Šťastný nový rok.

Tvůj
B. E.

Schorlemmer co nejsrdečněji pozdravuje.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Percy Rosher.

221

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 28. prosince 1885

Milý starouši,

dnes Ti oznamuji, že náš milý Borkheim zemřel 16. t. m. v Hastingsu po třídenním utrpení na zápal plic. Měl 12 let tuberkulózu a deset let byl ochrnut na celou levou polovinu těla. Lékař říkal, že měl tolik nemocí, že by to přivedlo do hrobu tři lidi. Snášel všechno s nezdolným optimismem a doposledka sledoval hnutí, pokud mohl. Požádal jsem Liebknechta, aby mu věnoval v „Sozialdemokratu" malý nekrolog.[591]

Počátkem tohoto měsíce jsem Ti poslal poukázku, snad jsi ji v pořádku dostal.

Jinak Ti — poněvadž pošta spěchá a já se v těchto dnech, které jsou tu pro mne dosti neklidné, nedostanu často ke psaní — přeji ze srdce šťastný nový rok a hodně zdraví; našemu hnutí není třeba přát nic zvláštního, všude — podle místních poměrů a povahy lidu sice různým tempem — ale všude dělá skvělé pokroky, a ta balkánská šlamastyka[524] asi také mine bez světové války.

Z celého srdce Tvůj starý

B. Engels

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

222

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do Curychu[21]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 7. ledna 86

Vážená paní Wischnewetzká,

rukopis[403] jsem od Vás dostal, dosud jsem však neměl čas se na něj podívat, takže Vám nemohu říci, jak dlouho mi to bude trvat. Rozhodně to nebudu zdržovat, o tom Vás mohu ujistit.

Pokud jde o ty moudré Američany, kteří si myslí, že jejich země bude ušetřena důsledků plně rozvinuté kapitalistické výroby, ti patrně žijí v blažené nevědomosti o tom, že v některých státech, jako v Massachusetts, New Jersey, Pensylvánii, Ohiu atd., existuje instituce zvaná pracovní úřad, z jejíchž zpráv by se mohli poučit o opaku.[592]

S uctivým pozdravem
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

223

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína

Londýn 7. ledna 86

Milý Liebknechte,

Tvoje dohady, pokud jde o „Blosse", jsou pro mne jen dalším důkazem, že „nervozita", na kterou si stěžuješ, je opravdu jen Tvá nervozita. Leč jak říkáš, nechme toho.

Borkheim se narodil roku 1825 v Hlohovci, studoval v Greifswaldu a v Berlíně, 1848 sloužil jako tříroční dobrovolník u dělostřelectva v Hlohovci, byl vyšetřován pro účast na demokratických schůzích a utekl, byl pak delší čas v Berlíně, uprchl, myslím že po útoku na zbrojnici[593], a odjel — nemýlím-li se — do Švýcarska, odkud se vrátil společně se Struvem. Na všechny podrobnosti si už nevzpomínám.[594]

Kvůli životopisu napíšu.

Tussy vyřídím Tvé upozornění v neděli.

Pojedete-li do Ameriky oba, Ty a Bebel, pak ty peníze jistě seženete, pojede-li jen jeden z Vás a místo druhého někdo jiný, tak to bude znamenat asi tak o 25—30 % méně, než by se dalo získat. Kromě toho tam budeme potřebovat hlavně Tebe, protože alespoň občas musí někdo pronést nějaký anglický projev.[595]

Pokud jde o baltský průplav, jsem rozhodně pro to, aby byl prohlouben nejméně do 8 metrů.[596] Obchodní parníky se stavějí stále větší a s větším ponorem (teď už je 5500 tun běžná věc) a u nových přístavních zařízení se stále častěji počítá s hloubkou 9—10 m, takže mělčí průplav by byl za pár let zastaralý, tak jako je nynější

Eiderský průplav už 30 let totálně zastaralý (zčásti byl už od začátku).

Vaši cestu by mohlo urychlit rozpuštění říšského sněmu v souvislosti s bezprostředně hrozícím skonem starého Viléma. Tím dřív bychom ale měli potěšení přivítat Tě tady.

Schorlemmer tu ještě je a srdečně pozdravuje.

Jinak jde všechno dobře, až na Sociálně demokratickou federaci[342], kterou pan Hyndman, jak se zdá, tentokrát důkladně zruinoval.* I když si příští neděli na valném shromáždění svých věrných vybojuje zdánlivé vítězství, *ve venkovských obvodech je s ním amen*, a tady má jen *dennodenně ubývající počet stoupenců*.

Srdečné pozdravy.

Tvůj starý
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 474–475 a 476–478.

224

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 17. ledna 1886

Moje milá Lauro,

jsem rád, že slovníky konečně došly.* Podle slibu je měli odsud odeslat víc než týden před vánoci.

Včera jsem dostal lístek od dr. Maxe Quarcka, píše mi, že je zapotřebí dobrého výtahu z „Kapitálu" a že proto zamýšlí přeložit ten Devillův[136]: „Pan *Deville mi teď na mou žádost dal výhradní autorizaci pro překlad svého výtahu do němčiny*"; veliký Quarck ho teď nabídl Meissnerovi a žádá mě, abych laskavě napsal předmluvu.[597]

Jestli to Deville opravdu udělal, pak podle mého názoru jednal velmi nemoudře a navíc v rozporu se všemi internacionálními závazky, které se mezi námi všemi prakticky dodržují. Jak si proboha mohl něco začít s člověkem, o kterém nic neví? Tenhle Quarck patří k té hrstce mladých literátů, kteří se potácejí někde na pomezí mezi naší stranou a katedrovým socialismem[30], dávají si moc dobře pozor, aby si nějak nezadali tím, že by se spojili s naší stranou, a přitom jsou ochotni těžit ze všech výhod, které by snad z takového spojení vyplynuly. Horlivě propagují *sociální císařství Hohenzollernů* (které Quarck dithyrambicky opěvoval), Rodbertuse proti Marxovi (Quarck měl tu drzost, že mi napsal, že ve své knihovně zařadil „Kapitál" na čestné místo *vedle děl velkého Rodbertuse!*), a zejména propagují jeden druhého. Tenhle člověk je tak neschopný, že dokonce i Liebknecht, který má pro tyhle lidi určité sympatie, dal

* Viz tento svazek, str. 485—486.

zapravdu Kautskému, že to není vhodný autor pro „*Neue Zeit*".[598]

Právě přišel Kautsky s dopisem od Paula; podle toho Deville *ne*odpověděl a Quarck lže. Je-li to tak, budu velmi rád, protože si toho malého darebáka pořádně vypůjčím.

Ale teď k překladu vůbec. Předně výtah z „Kapitálu" pro naše německé dělníky se musí pořídit z německého originálu, a ne z francouzského vydání. Za druhé, Devillova kniha je pro dělníky příliš rozsáhlá, a v překladu, zejména v druhé polovině, by byla stejně těžká jako originál, protože obsahuje maximum doslovných výňatků. Je to dobrá věc pro Francii, kde většina termínů *nejsou* cizí výrazy a kde je početné publikum, ne přímo dělnické, které nicméně touží získat nějaké znalosti — snadno přístupné — v tomto oboru, aniž by muselo číst rozsáhlou knihu. Toto publikum v Německu by mělo číst knihu v originále. — Za třetí, a hlavně, kdyby Devillova kniha vyšla německy, nevím, jak bych mohl — vzhledem ke svým povinnostem vůči Mouřenínovi — bez jakýchkoli námitek připustit, aby byla pokládána za věrné resumé. Mlčel jsem, když vyšla jen francouzsky, ačkoli jsem před vydáním výslovně protestoval proti celé druhé polovině.* Ale má-li být předložena německému publiku, pak je to něco docela jiného. Nemohu dovolit, aby byl Mouřenín v Německu překrucován — a těžce překrucován — svými *vlastními slovy*.

Kdyby se s tím nebylo bývalo tak nesmyslně spěchalo, kdyby se byla provedla revize, jak jsem navrhoval, nebyly by teď žádné námitky. Mohu říci jen tolik: vyjde-li ta kniha v němčině, vyhrazuji si plnou volnost jednání; musím to udělat tím spíš, protože se rozneslo, že jsem provedl revizi už v rukopise.

Nemohu se teď už Kautského zeptat, co s Devillovou knihou zamýšlí, protože už se sešli všichni k nedělnímu obědu, takže musím končit. Kautsky musí napsat sám. Pokud vím, mají Kautsky a Bernstein v úmyslu pořídit nový výtah sami, což by určitě bylo to nejlepší, a přitom mohou použít Devillovy knihy a *vyslovit mu vděčnost a uznání*.[599]

Tussy, Edward, Pumpsovi a Kautských, všichni srdečně po-

* Viz tento svazek, str. 96 a 99.

zdravují a líbají a nevím co ještě. Rovněž Johnny a ostatní drobotina.

Tvůj upřímný, leč hladový
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

225

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 20.—23. ledna 86

Milý Bebele,

tak ta bomba už vybuchla, Schramm mi prokázal tu čest a ráčil mi poslat výtisk toho veledíla; musím však říci, že je to ubohoučké a že předběžné upozornění na toto dílo, které přinesl „Sozialdemokrat", bylo až příliš lichotivé. Eda už mu dá co proto, na některé věci, kterých jsem si všiml, jsem ho už upozornil prostřednictvím Kautského, a na to hlavní přijde sám.[600]

Pro Kautského byla celá tahle polemika se Schrammem velmi užitečná.[601] Schramm je natolik obratný — protože pokud jde o věc samu, nemůže nic říci —, že dovede vyhmátnout všechny formální chyby, kterých se Kautsky dopouští jednak z mladické horlivosti, jednak proto, že si zvykl na universitní a literární praxi, takže to pro něj byla velmi užitečná lekce. Po této stránce Eda, který nemá za sebou universitu, není literátem z povolání, a přesto neustále bojuje v „Sozialdemokratu", navíc je to člověk praktický a konečně — což není nijak zanedbatelné — protože je Žid, už teď Kautského daleko předčí. Válčit se totiž člověk naučí jen ve válce.

Tvoje zprávy o náladě ve frakci jsou velmi potěšující.[602] Dokud je to se stranou v pořádku — a tam určitě nezíská převahu maloměšťáctví —, mohou kopance pánů poslanců posloužit jen k tomu, že dostanou sami řádně za vyučenou. Jak sám říkáš, a je to i můj názor — v dobách míru nedostaneme do říšského sněmu nikdy ty nejvhodnější lidi, a tak nelze ani dost ocenit pomoc, kterou nám strana poskytuje svým nátlakem na pány poslance; to jim ukazujec

že se musí vyhýbat jakémukoli vážnému konfliktu, a jistota, že tomu tak je, může v rozhodující chvíli sehrát velmi důležitou roli, protože nám dává jistotu, že můžeme vystupovat rezolutně, aniž tím způsobíme nějakou škodu.

Liebknecht mě v poslední době přímo bombarduje dopisy, v nichž se ptá na všelijaké hlouposti. Využil jsem příležitosti a napsal jsem mu[36] velmi přátelsky, ale rozhodně své mínění o jeho rozporuplném vystupování; a když to chtěl jako obvykle svádět na klepy, které se mi donesly, napsal jsem mu, že jediný člověk, který mu to může u mne „polepit", se jmenuje W. Liebknecht; ten pořád zapomíná, co napsal v dopisech a co dal vytisknout v novinách. Že tyto jeho slabiny musíme ostatně brát tak, jak jsou, a že to děláme celkem rádi, protože víme, že v opravdu rozhodující chvíli bude přece jen stát na správném místě. Přitom si proti svému zvyku, že musí mít vždycky poslední slovo, přece jen dal už pokoj.

Protože se zmínil o té záležitosti se šlesvicko-holštýnským průplavem*, použil jsem té příležitosti a napsal jsem mu, že by bylo hloupé z údajné opozice proti využívání průplavu válečným loďstvem hlasovat pro mělký průplav, hluboký necelých 8—9 metrů. Velké obchodní parníky se stavějí stále větší, 5000—6000 tun je teď už běžná věc, a přístavy se stále víc přizpůsobují pro příslušný ponor. Přístavy, kde se to nedá provést, zastarávají a upadají; a to se stane i na Baltu. Má-li se Baltské moře podílet na zámořském obchodu, musí se tam zřídit příslušně hluboké přístavy, a to se tam udělá určitě stejně jako všude jinde. Vybudovat průplav tak, že bude za 10—20 let k ničemu tak jako Eiderský, znamená vyhazovat zbůhdarma peníze.

Pokud jde o můj návrh týkající se výrobního družstva na panstvích**, sledoval jediný cíl, a to ukázat většině, která tehdy přece byla *pro* subvencování paroplavby[395], východisko, jak může důstojně hlasovat proti a dostat se ze slepé uličky, v níž uvízla. Byl to však návrh podle mého názoru v zásadě naprosto korektní. Máš pravdu, navrhujeme-li něco pozitivního, máme podávat jen *proveditelné* návrhy. Ale proveditelné co do *merita věci*, ať už to existující vláda

* Viz tento svazek, str. 492—493.
** Viz tento svazek, str. 457.

může provést nebo ne. Půjdu ještě dál: navrhujeme-li socialistická opatření, která mají vést ke svržení kapitalistické výroby (jako např. toto), pak jen taková, která jsou *v podstatě praktická*, ale *pro tuto* vládu *nemožná*. Neboť tato vláda každé takové opatření zpotvoří a zkazí, bude je provádět jen proto, aby je zmařila. Tento návrh však žádná junkerská nebo buržoazní vláda neprovede. Ukázat cestu zemědělskému proletariátu z východních provincií, uvést ho na cestu, na které se může zbavit junkerského a pachtýřského vykořisťování — dostat do pohybu právě to obyvatelstvo, jehož zotročení a ohlupování umožňuje získávat pluky, o které se opírá celé Prusko, zkrátka zničit Prusko zevnitř, přímo u kořene, to je ani nenapadne. Je to jedno z opatření, které musíme za všech okolností prosazovat, dokud tam trvá velké pozemkové vlastnictví, a které musíme sami uskutečnit hned, jakmile se dostaneme k moci: svěřit — zprvu ve formě pachtu — velké statky samostatně hospodařícím družstvům řízeným státem, a to tak, že půda zůstane ve vlastnictví státu. Toto opatření má však tu velkou výhodu, že je prakticky proveditelné, co do merita věci, že však žádná strana kromě nás s ním nemůže přijít, tudíž žádná strana je také nemůže zpotvořit. A jedině tím se Prusko zničí, a čím dřív to opatření zpopularizujeme, tím líp pro nás.

Nemá to nic společného ani se Schulze-Delitzschem, ani s Lassallem. Ti počítali s malými družstvy, jeden se státní podporou, druhý bez ní, u obou se však družstva neměla stát držiteli *už existujících* výrobních prostředků, nýbrž *vedle* trvající kapitalistické výroby se měla zavádět nová, družstevní. Můj návrh požaduje začlenění družstev do stávající výroby. *Má se jim dát půda, která by jinak byla exploatována kapitalisticky;* jak to žádala Pařížská komuna, dělníci měli zavést družstevní provoz v továrnách, kde továrníci zastavili výrobu. To je ten velký rozdíl. A že při přechodu k plně komunistickému hospodářství budeme muset široce využívat družstevní výrobu jako mezistupeň, o tom jsme Marx a já nikdy nepochybovali. Jen se to musí zařídit tak, že společnost, zprvu tedy stát, si ponechá vlastnictví výrobních prostředků, takže zvláštní zájmy družstva, vůči společnosti jako celku, nemohou zapustit kořeny. Na tom, že říše nemá žádná panství, nezáleží; dá se najít forma, tak jako při

rozpravě o Polsku, kde se vypovídání také netýkalo přímo říše.[603]

Právě proto, že vláda na takové věci nikdy nemůže přistoupit, právě proto nebylo nijak nebezpečné požadovat dotaci, kterou jsem navrhoval, jako protiváhu dotace na paroplavbu. Kdyby na to byla mohla vláda přistoupit, pak bys byl měl ovšem pravdu.

Tříštění německých svobodomyslných[253] v ekonomických otázkách plně odpovídá tomu, co se děje u anglických radikálů[489]. Staří manchesteriáni à la John Bright pomalu vymírají, a mladší generace se věnuje — úplně stejně jako berlínská — sociálnímu příštipkaření. Jenže tady buržoa nechce pomoci ani průmyslovému dělníkovi, ani zemědělskému dělníkovi, který mu nedávno prokázal tak skvělé služby ve volbách[541], a podle anglického stylu nezakročí ani stát, ani obec. Zemědělským dělníkům zahrádky a bramborová políčka, městským hygienická apod. zlepšení — to je jejich program. Je to skvělý příznak toho, že buržoové už musí obětovat svou vlastní klasickou ekonomickou teorii, jednak z politických pohnutek, jednak ale proto, že je zmátly praktické důsledky této teorie, takže se v ní už sami nevyznají. Totéž dokazuje růst katedrového socialismu[30], který v té či oné formě i tady a ve Francii vytlačuje z universitních kateder stále víc klasickou ekonomii. Faktické rozpory, které plodí nynější výrobní způsob, bijí tak do očí, že je prostě už nemůže zastírat žádná teorie, i když je to třeba katedrově socialistický mišmaš, což už ani není teorie, ale jen žvást.

Před šesti týdny se tu říkalo, že se ukazují příznaky zlepšení v obchodním podnikání. Teď už se to zase všecko rozplynulo, nouze je větší než kdykoli předtím a špatné vyhlídky také, navíc neobyčejně krutá zima. Tlak nadvýroby na trhy trvá teď už osmý rok, a místo aby se to zlepšovalo, stále se to zhoršuje. Je už naprosto jasné, že se situace proti dřívějšku podstatně změnila; od té doby, co se na světovém trhu objevili významní soupeři Anglie, skončilo období krizí v dosavadním smyslu. Jestliže se krize mění z akutních na chronické, přitom však jsou stejně intenzívní, jak to může dopadnout? Nějaké období prosperity, i když jen krátké, musí přece zas přijít, až se rozběhne ta záplava zboží; jak se to ale všecko provede, na to jsem sám zvědav. Dvě věci jsou však jisté: dostali jsme

se do období, které je pro další existenci staré společnosti daleko nebezpečnější než období desetiletých krizí; a za druhé: prosperita, jestliže přijde, postihne Anglii v mnohem menší míře než dříve, kdy sbírala sama všechnu smetanu ze světového trhu. A toho dne, kdy si to tady ujasní, toho dne se tady stane socialistické hnutí vážnou věcí, dříve ne.

O složení anglických liberálů někdy jindy. Je to obsáhlé téma, protože jde o vylíčení přechodného stavu.[508]

Rozpravu o polském návrhu (1. den) jsem dostal dnes dopoledne z Drážďan. 2. den bude snad brzy následovat. Tyto zásilky jsou pro mne velmi důležité, protože teď dostávám jen jednou týdně „Kölnische Zeitung", která mívá jen velmi stručné výtahy z rozprav. Prodávají se stenografické zprávy? Zaplatím rád za všechny rozpravy, ve kterých závažným způsobem zasáhli naši lidé.

Cesty do Ameriky by ses měl za všech okolností zúčastnit.[595] Jednak závisí úspěch hodně na Tvé přítomnosti. Za druhé bude strana naprosto správně reprezentována jen v případě, že tam budeš i Ty. Jestliže nepojedeš, pošlou s Liebknechtem prvního, kdo se namane, a kdoví co se může stát. Za třetí by sis neměl nechat ujít příležitost spatřit na vlastní oči nejprogresívnější zemi světa. Život v německých poměrech má na každého, i na toho nejlepšího, tísnivý a skličující vliv, vím to z vlastní zkušenosti, člověk se musí aspoň občas podívat ven. A pak — aspoň bychom Tě tu zas uviděli. Kdybych se mohl odtrhnout od své práce, byl bych se k Vám už dávno na skok podíval, vždycky jsem doufal, že to jednou uděláme s Marxem společně. Ty a Liebknecht reprezentujete teď stranu před cizinou, a tak nelze žádného z Vás dvou nahradit. Jestliže se nezúčastníš, bude to znamenat o takových 5000 až 10 000 marek méně, možná i o víc.

Může to být i velmi příjemná záležitost. Tussy a Aveling si totiž dopisují s americkými volnomyšlenkáři kvůli pracovní cestě do Ameriky a chtěli by ji spojit s Vaší. Odpověď tu má být asi za 3—4 týdny. Pak by to mohlo být docela příjemné cestování ve čtyřech.

Teď už ale pro dnešek sbohem. Apropos, Eda ve svém prvním

článku proti Schrammovi[600] překonal všechna moje očekávání. Báječné. Naučil se opravdu válečné strategii a taktice.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

226

Engels Edwardu R. Peasovi

do Londýna[604]

(Koncept)

[Londýn] 27. ledna 86

Vážený pane,

odpovídám tímto na Váš ctěný přípis z včerejšího dne a sděluji Vám s politováním, že jsem natolik zaneprázdněn naléhavými pracemi, že nemohu, přinejmenším celý rok, převzít žádný nový závazek.

Po tomto sdělení není snad už nutné, abych Vám vysvětloval, z jakých důvodů nemohu napsat článek, o který jste mě požádal. Rád bych však pro všechny případy konstatoval, že strana, k níž náležím, nepředkládá nějaké neměnné hotové návrhy. Naše názory na rozdíly mezi budoucí nekapitalistickou společností a nynější jsou exaktní závěry z historických faktů a vývojových procesů, a nemají cenu — ať teoretickou či praktickou — nejsou-li uváděny ve spojitosti s těmito fakty a vývojovými procesy. Ekonomický aspekt těchto rozdílů jsem se pokusil nastínit a vysvětlit ve své knize „Pana Eugena Dühringa převrat vědy", 2. vyd., str. 253—271[605]; přetištěno v mé brožuře „Vývoj socialismu atd.", 3. vyd., str. 28—48[606]. Stručněji nemohu už rozhodně napsat ani tento dílčí nástin, aby se vůbec nedotýkal politických nebo neekonomických sociálních otázek. Napsat Vám resumé o 600 slovech je tudíž úkol, který je naprosto nad mé síly.

V plné úctě

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

227

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 29. ledna 86

Milý Sorge,

konečně mám trochu volného času, a tak Ti píšu hned, ještě než se budu muset věnovat něčemu jinému.

Doufejme, že Tvůj Adolph* bude mít s tím novým podnikem štěstí. Vždyť tomu rozumí a je čilý, navíc je v tom trochu spekulace — a v tom je velké riziko v Americe stejně jako tady — a tak nevím, proč by se to nemělo podařit. Přeji tedy mnoho štěstí!

Tu Marxovu věc pro anglický překlad bych *velice* rád viděl.[607] Mám konečně *celý* rukopis anglického překladu u sebe a příští týden se do toho dám. Jakmile budu vědět, jak dlouho asi bude trvat revize, jakmile tedy budu moci určit termín začátku sazby, uzavřu definitivní smlouvu s nakladatelem. Víš přece, že mi pan Hyndman alias Broadhouse chtěl hodit klacek pod nohy (v „To-Day").[608] To mě nutí pracovat rychleji, aby se moje pozice vůči nakladateli nezhoršila, jinak to není na škodu.

Jistá Američanka** přeložila do angličtiny mou knihu o dělnické třídě*** a poslala mi také rukopis k revizi — která místy vyžaduje příliš mnoho času. Tisk v Americe je zajištěn, ale nechápu, co ta paní ještě dnes vidí na té staré věci.

Dále musím provést ještě tyto revize: 1. „18. brumaire" francouzsky — asi $^1/_3$ je už hotová. 2. Marxova „Námezdní práce a ka-

* Adolph Sorge ml.
** Florence Kelleyová-Wischnewetzká.
*** „Postavení dělnické třídy v Anglii".

pitál" — italsky. 3. „Původ rodiny" — dánsky. 4. „Manifest" a „Vývoj socialismu" atd. dánsky, obě ty věci už vyšly, ale se spoustou chyb. 4. „Původ rodiny" francouzsky. 5. „Vývoj socialismu" anglicky. A spousta dalších mě ještě čeká. Tak vidíš, je ze mne hotový kantor, který opravuje úlohy. Naštěstí tím končí moje jazykové znalosti, jinak by mi naložili ještě také ruské, polské, švédské atd. věci. Je to však práce, které má člověk nakonec plné zuby — rozhodně budou muset všechny tyhle hezké věcičky (od 2. až po 5. přinejmenším) počkat až po III. díle „Kapitálu", který jsem už prediktoval z rukopisu, ale v některých nejdůležitějších kapitolách dá redigování *hrozně moc* práce, protože leccos z toho je jen přichystaný stavební materiál. Je to jediná práce, na kterou se těším.

„New Yorker Volkszeitung" jsem ještě *nedostal*. „To-Day" ze září dojde patrně ještě dnešní poštou. Nedovedeš si představit, jak těžko se tady ty věci shánějí — vydavatelé jsou nepořádní až hanba.

Ať Ti Dietzgen dá to od H. Blanda o Hyndmanově volebním manévru s toryi a současně s liberály*, jestli to ještě neznáš. Je to do písmene pravda. Sociálně demokratickou federaci[342], udrží-li se pohromadě, to morálně zabilo. Hyndman musí být blázen, když si takhle počíná. Jeho úplně šílený výpad proti Avelingovi[583] jsi už asi i s dokumenty četl v „Justice" a „Commonwealu". Ostatní předáci federace nejsou bohužel o nic lepší, jsou to literáti a političtí spekulanti. Celé hnutí je tu dosud bohužel jen zdáním, ale podaří-li se vychovat v Socialistické lize[402] kádr lidí schopných dívat se na věc teoreticky, udělá se tím velký kus práce pro to, aby se rozvinulo skutečné masové hnutí, a k tomu musí dojít už velmi brzy.

Pozdravuj ode mne Dietzgena. Má těžkou pozici, ale nějak to půjde.[609] Koneckonců dělá hnutí v Americe přece jen pěkné pokroky. Angloameričané si v tom počínají *po svém*, pohrdají rozumem a vědou, nic jiného se od nich nedá ani čekat, ale přece jen se přibližují. A nakonec přijdou úplně. Kapitalistická centralizace pokračuje u Vás sedmimílovými kroky, úplně jinak než tady.

* Viz tento svazek, str. 474—475 a 476—478.

Doufám, že jsi zdravotně zas úplně v pořádku; mně se vede většinou dobře, jinak bych vůbec nezvládl práci.

Zpracovávám Bebela, aby tam k Vám přijel s Liebknechtem.* Možná že přijede i Tussy s Avelingem. Ale to je ještě ve hvězdách.

Srdečné pozdravy Adolphovi.

Tvůj
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 492 a 501.

228

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do Curychu

Londýn 3. února 1886

Vážená paní Wischnewetzká,

dnes jsem Vám poslal doporučeně první část rukopisu* až po Vaši stránku 70 včetně. Nemohl jsem to bohužel poslat dříve. Měl jsem totiž rozdělanou práci, kterou jsem musel dokončit, než jsem se mohl pustit do Vašeho rukopisu. Teď mi to půjde jako na drátku; během práce vidím, že se začínáme vzájemně lépe poznávat, Vy mou svéráznou staromódní němčinu, já Vaši američtinu. Opravdu jsem se přitom hodně naučil. Nikdy mi rozdíl mezi britskou a americkou angličtinou nebyl tak nápadný jako při tomto *experimentum in proprio corpore vili***. Jakou skvělou budoucnost musí mít před sebou jazyk, který se obohacuje a rozvíjí na obou březích oceánu a který může očekávat další přínos z Austrálie a Indie!

Nejsem si jist, zda tato část rukopisu dojde včas, než slečna Fosterová odpluje, doufám však, že Vám zdržení rukopisu, kterému jsem opravdu nemohl zabránit, nezpůsobí nějaké větší nepříjemnosti. Jsem velmi vděčný všem přátelům, kteří chtějí překládat Marxovy a moje spisy do jazyků různých civilizovaných zemí a kteří mi projevují důvěru tím, že mě žádají, abych jejich překlad přehlédl. Jsem ochoten to udělat, ale pro mne jako pro kohokoli jiného má den jen 24 hodin, takže naprosto nemohu vždycky každému vyhovět a přizpůsobit se všem ujednaným dohodám.

* anglického překladu „Postavení dělnické třídy v Anglii".
** *experimentu na vlastním těle.*

Nebudu-li příliš často večer vyrušován, doufám, že budu s to poslat Vám zbytek rukopisu a pokud možná i úvod do 14 dnů. Úvod se může vytisknout buď jako předmluva, nebo jako doslov*. Jak bude dlouhý, nemohu ještě vůbec říci. Pokusím se napsat jej co nejstručněji, tím spíš, že bych se marně pokoušel čelit argumentům amerického tisku, které neznám ani povrchně. Jestliže ovšem američtí dělníci nečtou zprávy, které vydávají pracovní úřady[592] v jejich vlastních státech, a spoléhají se na výtahy, které jim předkládají politikové, pak jim není pomoci. Myslím si však, že následky nynější chronické deprese, která zatím, jak se zdá, nemá konce, se projeví jak v Americe, tak v Anglii. Amerika zlomí průmyslový monopol Anglie — to, co z něho zbylo — ale Amerika sama nemůže v tomto monopolu převzít její žezlo. A dokud nebude mít monopol světového trhu *jedna* země, alespoň v rozhodujících obchodních odvětvích, nemohou se nikde znovu vytvořit relativně příznivé podmínky, které existovaly tady v Anglii v letech 1848 až 1870, a také v Americe se musí situace dělnické třídy postupně stále zhoršovat. Neboť jestliže o ovládnutí *světového trhu* soupeří tři země (dejme tomu Anglie, Amerika, Německo) za přibližně stejných podmínek, pak není jiná vyhlídka než chronická nadvýroba, protože každá z těch tří zemí je schopna krýt veškerou potřebu. A proto sleduji vývoj nynější krize s větším zájmem než kdykoli dříve, a proto si myslím, že bude znamenat novou epochu v duchovní a politické historii americké a anglické dělnické třídy — těch dvou, jejichž podpora je naprosto nezbytná a také žádoucí.

S úctou Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Dodatek k americkému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii'".

229

Engels
Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi

do Haagu[610]

Londýn 4. února 1886

Vážený soudruhu,

čtu Vaši knihu „Hoe ons land geregeerd wordt" s velkým zaujetím, jednak proto, že se tím znovu učím holandské mluvené řeči, a za druhé proto, že se dovídám velmi mnoho o vnitřním zřízení Holandska. Holandsko je vedle Anglie a Švýcarska jediná západoevropská země, která v 16. až 18. století *nezažila* absolutní monarchii a má proto různé přednosti, zejména zbytky místní a provinční samosprávy bez vlastní byrokracie ve francouzském nebo pruském smyslu. To je velká výhoda pro rozvoj národního charakteru a také pro pozdější dobu; po malých změnách tu může pracující lid nastolit svobodnou samosprávu, která musí být naším nejlepším nástrojem při přeměně výrobního způsobu. To všechno v Německu a ve Francii chybí, musí se to teprve nově vytvořit. K Vašemu zdařilému populárnímu výkladu Vám blahopřeji.

Jsem Vám zavázán srdečnými díky za to, že jste přeložil mou brožuru*. Nebude tak snadné mluvit tu všude stejně populárně jako ve Vašem dílku, ale ten, kdo ovládá oba jazyky tak jako Vy, ten si s tím už poradí.

„Gewanne"** jsou pozemky přibližně stejné kvality, na které se zprvu dělí společná orná půda a louky; asi tak deset až dvacet celkem. Potom každý plnoprávný člen marky dostane stejný podíl

* „Vývoj socialismu od utopie k vědě".
** úděly.

z každého „gewannu". Je-li tedy deset „gewannů" a sto členů marky, je celkem 1000 parcel, a každý člen marky dostane 10 parcel, z každého „gewannu" jednu. Potom si je členové marky často zase mezi sebou vyměňují, takže každý má pak méně jednotlivých parcel a pozemky v jeho držbě jsou víc pohromadě. Totéž se dělo donedávna v Irsku ve vesnicích „rundale"[611] a v horním Skotsku (srov. „Fortnightly Review" z listopadu 1885, článek o vesnických společenstvích (village communities) ve Skotsku[612]).

Spisy G. L. Maurera jsou:

1. „Einleitung in die Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Städteverfassung in Deutschland".
2. „Geschichte der Markenverfassung in Deutschland".
3. Geschichte der Hofverfassung in Deutschland, 4 svazky.
4. Geschichte der Städteverfassung in Deutschland, 2 svazky.
5. Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland, 2 svazky.

Čís. 1 a 2 jsou nejdůležitější, ale i ostatní jsou důležité, zejména pro německé dějiny. Opakování, špatný sloh, zmatené uspořádání ztěžují studium těchto jinak výtečných knih. On n'est pas Allemand pour rien!*

Nejlepší díla o Velké francouzské revoluci jsou nesporně díla Georges Avenela, který zemřel kolem roku 1875: „Lundis révolutionnaires", soubor fejetonů, které vycházely v „République Française", dále: „Anacharsis Cloots", což je přehled o průběhu revoluce až po thermidor 1794, navazující na životopis. Je to psáno melodramaticky, člověk si musí co chvíli hledat přesná data u Migneta nebo Thierse, aby si to ujasnil. Ale Avenel pilně prostudoval archívy a přitom přináší ohromně mnoho nových a spolehlivých faktů. Je to rozhodně nejlepší pramen pro dobu od září 92 do července 94. Pak existuje velmi dobrá kniha od Bougearta o Jeanu Paulu Maratovi, „L'Ami du Peuple"; a ještě jedna o Maratovi, která prý je dobrá, jméno autora mi vypadlo z paměti, začíná na Ch.[613] A ještě další dobré věci vyšly v posledních letech císařství, méně dobré jsou věci od robespierrovců (Hamel, „St.-Just" atd.), většinou fráze a výňatky z projevů.

* To má člověk z toho, že je Němec!

Mezi buržoazními historiky dávám stále ještě přednost Mignetovi.

Kautských, Avelingovi a Lenka srdečně pozdravují. Jak to vypadá, přijedete sem v létě?

Upřímně zdraví Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v časopise „Istorik-marxist", čís. 6 (40), 1934

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

230

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže[614]

Milý Lavrove,

napište mi prosím, co míníte výrazem *worthies** — nerad bych tomuto slovu, když jste je použil Vy, přikládal onen šosácký smysl, který je tady téměř oficiální a zahrnuje celou škálu od lidí, jako je Faraday, až po lidi rázu Peabodyho nebo lady Burdettové-Couttsové; pak se pokusím opatřit Vám, co žádáte.

Konečně jsem dostal rukopis anglického překladu prvního dílu**, hned ho začnu revidovat; pak přijde na řadu definitivní verze třetího dílu. Bude to těžké, ale nějak to dokážu.

Se srdečnými pozdravy od Vašeho

B. E.

Энгельса

[Londýn] 7. února 86

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* význační lidé.
** „Kapitálu".

Laura Lafarguová

zemí a zapustit tam pevné kořeny. A průvodní jevy spojené s tímto procesem se opakují všude. To, co mi píšete o platbách dosud nesplatnými kupóny, se dálo před takovými deseti či patnácti lety v celém Německu a někde se možná dosud děje; ale zejména před zavedením nové měny se ozývaly všeobecné stížnosti na oběh takových dosud nesplatných kupónů, kterých se původně užívalo k výplatě mezd. Prudký rozvoj německého průmyslu nyní už toto stadium překonal, a dochází-li k tomu i teď, pak patrně jen výjimečně; před patnácti lety se to však dělo běžně hlavně v Sasku a Durynsku. Jestliže to však Vaši ekonomové pokládají za důkaz nedostatku oběživa, a to za situace, kdy papírové peníze byly nadměrnou emisí znehodnoceny nejméně o 36 %, pak jsou asi na stejné úrovni jako američtí greenbackovci, kteří také požadovali větší emisi papírových peněz, protože tyto papírové peníze už nebyly znehodnoceny a tudíž jejich emise byla zřejmě nedostatečná![617]

Potěšila mě zpráva, že našemu příteli* byla doporučena změna podnebí — myslím, že jde přibližně o totéž místo, kam ho lékaři poslali předtím a které, jak se zdá, docela vyhovovalo jeho zdravotnímu stavu. Ať tak či onak, je to pro mne důkaz, že v jeho nemoci pominulo nebezpečí náhlé krize.

Mám teď konečně už u sebe celý rukopis anglického překladu prvního dílu** a příští týden se pustím do revidování; jakmile budu mít představu, za jak dlouho to asi dokončím, uzavřu hned smlouvu s nakladatelem. Překladatelé jsou dva, jeden je advokát a náš starý přítel*** (Vy a on jste jediní dva lidé, kteří tu knihu nejlépe znají), ale jeho povolání mu nedovoluje, aby přeložil celou knihu včas, a proto se nabídl dr. Aveling, manžel autorovy nejmladší dcery;† ale jak autorova ekonomická teorie, tak jeho jazyk jsou pro něho novum, takže vím, že ta část, kterou překládá on, mi dá víc práce. Jakmile se to bude blížit ke konci a bude to celkem připraveno pro tisk, začnu zase pracovat na třetím dílu, dokončím ho a nedám se z toho rozhodně vytrhovat jinou prací.

* Germanu Alexandroviči Lopatinovi.
** „Kapitálu".
*** Samuel Moore.
† Viz tento svazek, str. 177—178.

Tady se průmyslová krize stupňuje, místo aby polevovala, a lidé si čím dál tím víc uvědomují, že je konec s průmyslovým monopolem Anglie. A protože Amerika, Francie a Německo vystupují na světovém trhu jako soupeři a vysoká cla brání tomu, aby se zahraniční zboží dostalo na trhy jiných rozvíjejících se průmyslových zemí, lze si to spočítat na prstech. Jestliže jedna velká monopolní průmyslová země způsobovala krizi každých 10 let, co způsobí čtyři takové země? Krizi zhruba za $^{10}/_{4}$ roku, tj. prakticky krizi bez konce. Nám to může vyhovovat.

Váš oddaný
P. W. Rosher[422]

Poprvé otištěno rusky
v časopise „Minuvšije gody",
čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

232

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[618]

Milý Sorge,[21]

můj dopis z 30. ledna*, dále „To-Day" a nové vydání „Procesu proti komunistům"** jsi už patrně dostal. „New Yorker Volkszeitung", týdenní příloha*** z 23. ledna, došla, *jinak nic*. Zářijový sešit „To-Day" jsi snad taky dostal.

Včera provedli pánové ze Sociálně demokratické federace[342] na ulici tu nejhroznější pitomost† — asi jste už dostali telegrafickou zprávu. Teď už snad mají dohráno.

Jak jdou Adolphovi†† obchody?

Tvůj
B. E.

[Londýn] 9. 2. 86

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 504—506.
** Karel Marx, „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům".
*** „Wochenblatt der New Yorker Volkszeitung".
† Viz tento svazek, str. 517—518 a 520—522.
†† Adolphu Sorgovi ml.

233

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 9. února 1886

Moje milá Lauro,

ty naše chytráky ze Sociálně demokratické federace[342] už omrzelo odpočívat na vavřínech. Včera jim to nedalo a museli zasáhnout do mítinku nezaměstnaných — kterých jsou už na statisíce —, aby jim hlásali Revoluci s velkým R, revoluci jako takovou; žádali všechny, aby zvednutím ruky dali najevo, že jsou ochotni následovat pana Championa, kamkoli je povede — ale kam, to on sám neví. Hyndman, který dovede přemáhat svou osobní zbabělost jen tak, že ji přehlušuje vlastním křikem, pokračoval v témže duchu. Víš přece, jak vypadá mítink ve 3 hodiny odpoledne na Trafalgar Square: davy chuďasů z East Endu, kteří živoří někde na hranici mezi dělnickou třídou a lumpenproletariátem, s dostatečnou příměsí pouličních rváčů a povalečů, aby z toho mohla vzniknout masa připravená na jakoukoli „švandu", až po divokou rvačku pro nic za nic. A právě ve chvíli, kdy tyhle živly začínaly nabývat převahy (Kautsky, který tam byl,[619] říká: vlastní mítink už skončil, začala rvačka, a tak jsem šel pryč), vedli dotyční mudrci tyhle rváče průvodem přes Pall Mall a Piccadilly do Hyde Parku na další, opravdu revoluční mítink. Ale cestou se rváči ujali iniciativy, vytloukali okna klubů a výkladní skříně, plenili nejprve obchody s vínem a pekařství, pak také nějaká klenotnictví, takže v Hyde Parku museli naši revoluční šviháci hlásat „klid a umírněnost"! Zatímco to takto „hasili", ničení a plenění pokračovalo v Audley Street, a dokonce až v Oxford Street, kde konečně zasáhla policie.*

* Viz tento svazek, str. 521—522.

To, že se policie zprvu neukazovala, svědčí o tom, že *chtěla*, aby došlo k výtržnostem, ale že Hyndman a spol. takhle sedli na lep, to je neodpustitelné a dává jim to punc nejen nemožných hlupáků, ale i darebáků. Chtěli smýt své provinění s volebním manévrováním[577] a teď způsobili nenapravitelné škody zdejšímu hnutí. Dělat revoluci — a to pro nic za nic, kdykoli a kdekoli se jim zlíbí — k tomu stačí podle jejich názoru pár ubohých triků, aby se „rozpoutala" agitace za nějaký malicherný vrtoch, obsazovat mítinky svými lidmi, lhát v tisku, a pak, s takovými pětadvaceti lidmi za sebou, vyzvat masy, aby ať tak či onak „povstaly", jak nejlíp to půjde, proti nikomu speciálně a proti všemu vůbec, a aby se spolehly, že to dobře dopadne. No, nevím, zda se z toho tentokrát tak snadno dostanou. Nepřekvapilo by mě, kdyby byli do týdne zatčeni.[620] Anglický zákon je v tomto ohledu velmi přesný: můžete si otvírat hubu jak dlouho chcete, dokud po tom nic nenásleduje; jakmile to však má za následek nějaké „veřejné činy", které vedou k nějaké vzpouře, padá odpovědnost za to na vás, a leckterý chudák chartista, Harney nebo Jones či jiní, dostali dva roky za menší provinění.[621] A pak, není každý Louise Michelová.[69]

Konečně mám *skoro* celý rukopis anglického překladu prvního dílu*; to málo, co zbývá, slíbil Edward do neděle. Pustím se do toho ještě tento týden — jediné, co mě od toho zdržuje, je revize překladu (anglického) mé staré knihy o anglické dělnické třídě; překládá to jedna Američanka**, která také — kupodivu! — našla pro tuto věc v Americe nakladatele. Dělám to po večerech a skončím to — nebudu-li příliš vyrušován — tento týden. Jakmile budu moci stanovit datum, kdy může začít sazba, půjdu za Keganem Paulem, a jestliže se nedohodneme, tak za někým jiným; máme několik typů a nabídek.[502] Naše pozice se po této stránce hodně zlepšila. A pak — třetí díl, a žádné vyrušování nepřipustím.

Bylo nám velmi divné, že by Bernstein doporučil někoho takového, jako je Quarck,*** a zeptali jsme se ho. Tady je jeho odpověď a píšu Ti ji doslova, aby nedošlo k nedorozumění: „O nějakém do-

* „Kapitálu".
** Florence Kelleyová-Wischnewetzká.
*** Viz tento svazek, str. 494—495.

poručení Quarcka nic nevím, jak bych mohl doporučit člověka, *kterého vůbec neznám?* Je možné, že jsem někdy na nějaký dotaz odpověděl, *že to není člen naší strany*, ale že není známo nic proti němu, ale i to jen možná... Nejde o nějakou záměnu? Já *Quarcka vůbec neznám* a *nikdy* jsem si s ním nedopisoval. Tedy, jak už jsem řekl, nepopírám absolutně, že jsem někdy o Quarckovi dal nějakou informaci, ale *nedoporučoval jsem ho.*"*

Odpusť, že Tě s touhle věcí zase obtěžuji, ale chci, aby se tento výňatek dostal do Paříže v originálním německém znění. Co se týká ostatního, napíšu o tom Paulovi. Jinak přeju Devillovi mnoho štěstí v novém manželství; doufám, že se nebude muset úplně vzdát svých návyků. Zvykne-li si na nový způsob života, bude z něho patrně ten nejlepší a nejšťastnější manžel.

Tady se pracuje dál celkem jako dřív. Edward si najal sál v Tottenham Court Road, kde mluví každou neděli dvakrát k pozornému a celkem slušně platícímu posluchačstvu — trochu mu vadí, že si musí po obědě odepřít portské, ale je to pro něj dobré, protože tím maří Bradlaughův záměr *zničit ho jako veřejného řečníka;* jezdí teď také občas do provinčních měst, kde mívá 3 přednášky za neděli! A jednu v sobotu večer. Bax se trochu podobá Paulovi, píše dost často kouzelné články do „Commonwealu", ale je naprosto nevypočitatelný, když ho něco popadne. Pro praktickou agitaci je chudák Bax hrozně nebezpečný, neboť je úplně nezkušený; myšlenky ze své pracovny šíří v úplně surové podobě na schůzích; má pocit, že se musí něco udělat, aby se to rozjelo, ale neví co; jinak je velmi příjemný, velmi inteligentní, velmi pilný, takže doufejme, že vydrží déle než ten jeho zápal.

Upřímně Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Citát z Bernsteinova dopisu uvedl Engels v anglicky psaném dopise německy.

234

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 15. února 86

Milý Bebele,

Tvůj dopis[622] přišel právě vhod, stejně jsem Ti chtěl dnes napsat jednu potěšující věc — ale o tom později.

Tedy k těm výtržnostem z 8. t. m.*

Sociálně demokratická federace, přes všechny reklamní zprávy velmi slabá organizace, v níž jsou sice dobré elementy, ale vedou ji političtí dobrodruzi a literáti, se díky geniálním kouskům těchto vůdců za listopadových voleb** div nerozpadla. Hyndman (vyslovuje se Hajndman), šéf tohoto spolku, vzal tehdy peníze od toryů (konzervativců) a za ně postavil ve dvou londýnských obvodech sociálně demokratické kandidáty. Protože v těch dvou volebních obvodech neměli žádné členy, hrozila jim blamáž (jeden dostal 27 a druhý 32 hlasů ze 4000—5000!). Ale jakmile měl Hyndman peníze od toryů v kapse, narostl mu velikánský hřebínek, a hned se tedy vydal do Birminghamu za Chamberlainem, který je teď ministrem, a nabídl mu svou „podporu" (která v celé Anglii obnáší ani ne 1000 hlasů), jestliže mu (Hyndmanovi) Chamberlain s pomocí liberálů zajistí v Birminghamu místo v parlamentu a jestliže předloží návrh zákona o osmihodinovém pracovním dni. Chamberlain není hlupák a vyhodil ho. Kvůli tomu — přes všechny pokusy to utajit — ve federaci velký poprask a hrozící rozklad. Teď se tedy muselo něco stát, aby se to zase rozhýbalo.

* Viz tento svazek, str. 517—518.
** Viz tento svazek, str. 474—475 a 476—478.

Mezitím tu stále stoupala nezaměstnanost. Zhroucení anglického monopolu na světovém trhu způsobilo, že krize trvá nepřetržitě od roku 1878 a spíš se zhoršuje, než zmírňuje. Bída, hlavně v East Endu, je strašná. Neobyčejně krutá zima, už od ledna, přitom naprostá lhostejnost majetných tříd, vyvolaly větší neklid mezi masami nezaměstnaných. Jako vždycky se pokusili toto hnutí zneužít ke svým cílům političtí čachráři. Konzervativci, právě vytlačení z vlády,[623] sváděli nezaměstnanost na zahraniční konkurenci (právem) a na zahraniční ochranná cla (většinou neprávem) a hlásali „fair trade"[624], tj. odvetná cla. Existuje také jedna dělnická organizace, která věří převážně na odvetná cla. Ta svolala 8. t. m. mítink na Trafalgar Square. Mezitím Sociálně demokratická federace také nezahálela, uspořádala už menší demonstrace a chtěla teď tohoto mítinku využít. Konaly se tedy dva mítinky, mítink stoupenců odvetných cel u Nelsonova sloupu, zatímco lidé ze Sociálně demokratické federace mluvili na severní straně náměstí, z ulice, která leží asi o 25 stop výše, proti Národní galérii. Kautsky tam byl,[619] ale odešel, ještě než začal ten kravál; vyprávěl mi, že masa opravdových dělníků byla u těch stoupenců odvetných cel, zatímco Hyndman a spol. měli smíšené, zčásti už rozjařené publikum toužící po legraci. Když to viděl Kautsky, který je tu sotva rok, museli to tím líp vidět páni z federace. Přesto ale uskutečnili, když už se zdálo, že se všichni rozcházejí, starou Hyndmanovu oblíbenou myšlenku — průvod „nezaměstnaných" přes Pall Mall, ulici, kde jsou velké politické, aristokratické a velkokapitalistické kluby, centra politických intrik v Anglii. Ti nezaměstnaní, kteří za nimi šli, aby se zúčastnili dalšího mítinku v Hyde Parku, byli většinou lidé, kterým práce nevoní, podomní prodavači, povaleči, policejní špiclové, všelijací darebáci. Protože se jim aristokraté za okny klubů posmívali, začali tato okna vytloukat, a také výkladní skříně, plenili obchody s vínem a vytvářeli rovnou na ulici spotřební družstva, takže Hyndman a spol. museli v Hyde Parku ihned přestat se svými krvelačnými řečmi a začít uklidňovat. Ale už to bylo v proudu. Během průvodu, během tohoto druhého mítinku a po něm se masy lumpenproletariátu, které Hyndman považoval za nezaměstnané, valily přilehlými vznešenými ulicemi, drancovaly klenotnictví a jiné obchody, chleby

a skopové kýty, kterých se zmocnily, házely do oken a rozběhly se, aniž narazily na odpor. Jen zbytek byl v Oxford Street rozehnán čtyřmi, slovy čtyřmi policisty.

Jinak nebylo policii nikde vidět, a byla tak nápadně nepřítomná, že jsme to byli nejen *my*, kdo v tom musel vidět úmysl. Zdá se, že policejní náčelníci jsou konzervativci a že celkem rádi uvítali trochu kraválu v těchto dobách liberální vlády. Vláda ale ihned ustavila vyšetřovací komisi a možná, že to leckoho z těch pánů bude stát místo.

Mimoto bylo proti Hyndmanovi a spol. zavedeno velmi liknavé stíhání, takže to vypadá, jako by chtěli, aby z toho nic nebylo, přestože anglický zákon poskytuje velmi ostré prostředky, jakmile po pobuřujících řečech následují činy.[620] Tihle pánové ovšem toho už hodně nažvanili o sociální revoluci, což před tímto publikem a bez jakékoli organizované opory v masách byla úplná pitomost; nechce se mi však věřit, že je vláda tak hloupá, že by z nich chtěla udělat mučedníky. Tihle páni socialisté chtějí násilím přes noc vyčarovat hnutí, které tady, stejně jako kdekoli jinde, nezbytně vyžaduje celé roky práce, i když tu — jakmile se dá do pohybu a bude masám vnuceno historickými událostmi — bude postupovat mnohem rychleji než na kontinentě. Ale lidé jako oni nedovedou čekat a dopouštějí se proto takových dětinskostí, na jaké jsme jinak zvyklí jen u anarchistů.

Hrůza, která se zmocnila šosáků, trvala čtyři dny, teď se konečně uklidnili. Bylo to dobré k tomu, že se teď uznává bída, kterou liberálové jednoduše zapírali a kterou se konzervativci snažili využít jen ke svým cílům, a nahlíží se, že se aspoň naoko musí něco stát. Ale subskripce zahájená londýnským starostou dosáhla do soboty výše ani ne 20 000 liber št., takže nestačí, počítá-li se se všemi nezaměstnanými, ani na celé dva dny! Dokazuje to znovu jednu věc: majetné třídy jsou lhostejné vůči veškeré bídě mas, dokud se jim nenažene strach, a nejsem si jist, zda nepotřebují ještě trochu víc hrůzy.

A teď k Francii. Tam se minulý týden stalo něco přímo epochálního: *konstituování dělnické strany ve sněmovně*. Jsou to jen tři lidé, navíc ještě dva radikálové, ale začátek je tady a rozchod je hotová věc.

Basly (vyslovuje se Bali), horník a později hostinský (protože byl za trest propuštěn) z Anzinu, vyšetřoval přímo na místě zma-

sakrování bídáka Watrina, správce dolů v Decazevillu.[625] Po návratu o tom nejprve referoval 7. t. m. na velkém mítinku v Paříži tak, že to radikálům ve sněmovně nijak neposloužilo. Ve čtvrtek* interpeloval báječnou řečí ve sněmovně ministerský kabinet. *Celá krajní levice ho nechala na holičkách.* Jen oba další dělníci, Boyer (z Marseille, bývalý anarchista) a Camélinat (bývalý proudhonovec, uprchlý komunard), se ho zastali, jinak mu tleskali ještě Clovis Hugues a Planteau, ostatní krajní radikálové zůstali při tomto prvním smělém samostatném vystoupení francouzského proletariátu ve sněmovně, jako by do nich uhodil hrom.

(Mezi námi, Basly je plně pod vlivem našich lidí, Lafargua, Guesda atd., jejichž teoretické rady velmi potřebuje a rád přijímá.)

Posílám Ti „Cri du Peuple" s podrobnou zprávou o tomto historickém zasedání, prostuduj ji, prosím Tě. Stojí to za to. Důležitost této roztržky jsem si ověřil i z opačné strany, protože sem právě přijel Longuet, který se jako Clemenceauův přítel a spoluredaktor vyjádřil velmi nemilostivě o tomto neparlamentním chování dělníků.

Teď tedy máme lidi v parlamentu i v Paříži; mám z toho radost nejen kvůli Francouzům, kterým to pomůže jít nesmírně rychle kupředu, nýbrž i kvůli naší frakci, která se co do statečnosti vystupování může od těchto lidí místy ještě lecčemu naučit, teď máme přece i příklady ze zahraničí, které můžeme těm strašpytlům a slabochům předhazovat.

Nejkrásnější na tom je, že tyhle lidi navrhli radikálové, neboť doufali, že je opijí rohlíkem, a teď pozdě bycha honí. I já jsem velmi pochyboval o Camélinatovi jako o starém proudhonovci, mluvilo však pro něho to, že jakmile se sem dostal jako uprchlík, hned si v Birminghamu hledal práci (je to jeden z nejlepších cizelérů) a vůbec si nevšímal emigrantské politiky.

Pošta zavírá.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 11. února.

235

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

(Fragment)

[Londýn] 16. února 1886

Milý Lafarguu,

gratuluji Vám. Zasedání francouzské sněmovny z 11. t. m. je historická událost.* Led — neomezená parlamentní moc radikálů[507] — je prolomen, a nezáleží na tom, zda si jej troufali prolomit tři lidé nebo třicet. A síla radikálů se zakládala právě na té pověře pařížských dělníků, na té domněnce, že půjde-li se dál, než jdou radikálové, ohrozí to republiku nebo že to bude přinejmenším nahrávat oportunistům[258] tím, že se „revoluční strana" rozštěpí.

Je to definitivní porážka utopického socialismu ve Francii. Radikálové byli totiž všichni „socialisté" ve starém smyslu slova; to, co ještě přežívalo z tezí Louis Blanca a Proudhona, jim sloužilo jako socialistický pláštík; reprezentují francouzský utopický socialismus zbavený utopií a tudíž redukovaný na pouhopouhou frázi. Tento starý francouzský socialismus byl 11. února na hlavu poražen dnešním internacionálním socialismem. „Bída filosofie!"

Pro Vaši propagandu v Paříži a ve Francii vůbec je to událost prvního řádu. Účinek se projeví velmi rychle; radikálové — ať už se budou bez obalu distancovat od dělníků, ať už budou vyčkávat a dělat jim víceméně jalové ústupky — ztratí vliv na masy, s tímto vlivem zmizí poslední panství tradičního socialismu a mysli budou přístupné novým myšlenkám...

* Viz tento svazek, str. 522—523.

Z.* mě nenechává na pochybách, že Clemenceau a celá jeho banda, která se teď zapletla do kabinetních intrik, se nakazila parlamentní nemocí, takže už nerozeznává, co se děje za zdmi Bourbonského a Lucemburského paláce; tam je pro ně stěžejní bod hnutí, a Francie mimo parlament je pro ně něco až na druhém místě. To mi ukázalo, zač tito pánové stojí.

Zkrátka, poznal jsem, že „flectere si nequeo superos, Acheronta movebo"** už není jejich heslo. Jejich zadky sedí na téže šikmé ploše, po níž sklouzli Ranc, Gambetta a spol. Mají strach z proletářského Acherontu.

Řekl jsem Z.: dokud se radikálové dají zastrašovat — jako při volbách — pokřikem: „Republika je ohrožena", budou jen služebníky oportunistů, budou za ně tahat kaštany z ohně. Ale dejte každému dělníkovi pušku a 50 patron, a republika nebude už nikdy ohrožena!

Poprvé otištěno v listě „Le Socialiste", čís. 115 z 24. listopadu 1900

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

* Pravděpodobně Charles Longuet.

** „Nelze-li nebeskou moc již získati, podsvětí zbouřím." Vergilius, „Aeneis", Kniha VII, verš 312.

236

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[626]

[Londýn 24. února 1886]

Milý Edo, Tvoje články na adresu C. A. Schramma byly velmi krásné a velice nás potěšily.[627] Ten člověk už dostal co proto.

Nový obrat ve Francii si zasluhuje velkou pozornost. Viz „Cri du Peuple". 7. t. m. se konal mítink v Château d'Eau, kde se Basly zřekl radikálů[507], 11. t. m. ve sněmovně, Baslyho interpelace ve věci Decazevillu[625], podporovaná Camélinatem a Boyerem, za potlesku Cl. Huguese a Planteaua — roztržka s radikály, *vytvoření parlamentní dělnické strany**. Skvělý vstup na scénu. Velký žal radikálů nad těmito krajně neparlamentními událostmi. Ti tři dělníci mají být ihned ztrestáni vótem nedůvěry buržoazních voličů. Svolán mítink na 21. t. m. do Château d'Eau, ale odvolán, jakmile ti tři prohlásí, že se ho zúčastní. Místo toho ohlášen mítink obchodu v Château d'Eau, kvůli veřejným pracím v zájmu nezaměstnaných, ve skutečnosti tam potom mají ti tři dostat vótum nedůvěry. Ale místo toho velké vítězství dělníků, Basly předsedá, buržoové berou do zaječích, skvělá řeč Guesdova.[628] Přečti si „Cri du Peuple" z 23. t. m. — Francouzská parlamentní dělnická strana je velká historická událost a velké štěstí pro Německo. Někteří lidé v Berlíně budou muset

* Viz tento svazek, str. 522—523.

přidat do kroku. Přitom je plně internacionální, šovinistické popichování bylo potlačeno v zárodku.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

237

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do Curychu

Londýn 25. února 1886

Vážená paní Wischnewetzká,

dnes jsem Vám poslal poštou *doporučeně* zbytek rukopisu se svým úvodem nebo doslovem*, podle toho, kam to zařadíte. Myslím, že bude lépe název pouze přeložit: The Condition of the Working Class in England *in 1844* atd.

Jsem rád, že byly úspěšně překonány všechny překážky, které bránily uveřejnění. Jen mě mrzí, že se slečna Fosterová obrátila na výkonný výbor Socialistické dělnické strany[629] v New Yorku, jak je vidět ze zprávy o jeho schůzi, která byla uveřejněna v „Der Sozialist", New York, 13. února. Ani Marx, ani já jsme nikdy nepodnikli sebemenší kroky, které by se daly vykládat tak, že jsme požádali některou dělnickou organizaci, aby udělala něco pro nás osobně — bylo to nezbytné nejen proto, abychom si zachovali nezávislost, ale také proto, že buržoové neustále poukazují na „demagogy, kteří z dělníků tahají jejich těžce vydělané peníze, aby je mohli použít pro své vlastní cíle". Budu proto nucen sdělit onomu výboru, že k této žádosti došlo, aniž jsem o ní vůbec věděl nebo k ní dal svolení. Slečna Fosterová jednala zřejmě tak, jak pokládala za nejlepší, a tento její krok sám o sobě je nesporně naprosto přípustný; jenže kdybych to byl tušil, byl bych určitě udělal všechno, co je v mých silách, abych tomu zabránil.[630]

* „Dodatek k americkému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii'".

Revidováním Vašeho překladu se zdrželo o tři týdny revidování anglického překladu „Kapitálu"*, a to v nejkritičtější době roku. Dám se do něho dnes večer, bude mi to trvat patrně několik měsíců. Potom se budu muset pustit do německého třetího dílu; vidíte, že po určitou dobu nebudu moci revidovat nějaký další překlad, leda občas sem tam něco méně rozsáhlého. Teď tady na mne právě čeká italský překlad Marxovy „Námezdní práce a kapitálu", bude také muset přinejmenším několik týdnů počkat. Kdybyste však přeložila tuto věc do angličtiny (nedávno vyšlo v Curychu nové vydání) a příliš byste na mne nespěchala, rád bych to přehlédl, a byla by to ta nejlepší populární brožura, jakou si jen lze přát. Aveling chce přeložit můj „Vývoj"**, a protože je to místy poměrně obtížná věc, nemohl bych to dost dobře svěřit někomu jinému než tomu, kdo je tady, abych mu mohl různé věci vysvětlit ústně.[201] Co se týče mého „Anti-Dühringa", pochybuji, že by anglicky mluvící čtenářská obec strávila tuto polemiku a ten nepřátelský postoj k náboženství, kterým je celá kniha prodchnuta. Konečně máte-li na to jiný názor, můžeme si o tom promluvit později. Teď je na prvním místě zpracování rukopisů z Marxovy pozůstalosti.

Polohegelovský jazyk v mnoha pasážích mé staré knihy je nejen nepřeložitelný, ale také už ztratil valnou část svého významu, dokonce i v němčině. Proto jsem ho co nejvíc zmodernizoval.

S úctou Váš
B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* prvního dílu.
** „Vývoj socialismu od utopie k vědě".

238

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

Londýn 25. února 86

Milý Liebknechte,

pro rozšíření Tvé řeči o Rusku[631] se tady nedá nic podniknout, protože, jak víš, do *velkých* novin nemáme přístup a měsíčník „Commonweal" je na podobné věci příliš malý. To si tam musíte obstarat sami, spojte se např. s dopisovatelem „Standardu", jako to udělal např. Longuet v Paříži se starou Crawfordovou, dopisovatelkou „Daily News". Anglické noviny vědí, že říšský sněm nic neznamená, a proto se o něm skoro nikdy nezmiňují, přinášejí nanejvýš velmi stručné telegramy. Kdyby ses nebyl tak zatvrzele držel Faerberova stanoviska o poškození německých kapitalistů,* kdybys byl do toho třeba zamíchal nynější zápletku na Východě[524] a svedl ji na Bismarcka, protože ten má Rusy kvůli penězům úplně v hrsti, bylo by jim to úplné mlčení sotva vyšlo. Ale to, co říkáš o znehodnocení ruských cenných papírů, to se tady už ví.

Pokud jde o ty roztomilé německé literáty, kteří se pohybují na neutrálním území mezi námi a katedrovými[30] a státními socialisty a chtějí těžit ze všech výhod, jež mohou získat od naší strany, dovedou se však obezřetně chránit před všemi nevýhodami plynoucími ze spojení s námi — ti mi zas dali jeden pěkný příklad, jací jsou to poserové. Jistý dotěrný Max Quarck — nomen est omen** — mi napsal, že dostal od Devilla z Paříže *výhradní autorizaci* na překlad

* Viz tento svazek, str. 439—440.

** jméno mnoho napoví (Quarck znamená v němčině jednak tvaroh, jednak něco nicotného).

jeho výtahu z „Kapitálu", že ho mám doporučit Meissnerovi a napsat mu *předmluvu.** Byla to lež, jak mi oznámili z Paříže a jak on sám ještě *téhož dne* napsal Kautskému.[597] A teď si ten nestydatý hadrník troufá požadovat, abych se mu *já* omluvil za to, že *on* mě obelhal! Jen ať si na mne ten mizera ještě jednou přijde!

Ve Francii budete mít teď konkurenci. Tři dělníci, Basly, Boyer, Camélinat, k nimž se přidal Clovis Hugues, se ve sněmovně odtrhli od radikálů[507] a konstituovali se jako socialistická dělnická frakce,** a když se minulou neděli radikálové pokoušeli úskokem dosáhnout toho, aby jim voliči odhlasovali vótum nedůvěry, utrpěli zdrcující porážku, takovou, že na mítinku, který radikálové sami svolali,[628] se neopovážili ani ceknout. Tihle tři francouzští dělníci budou mít v Evropě větší efekt než vás 25, protože oni sedí ve sněmovně, která není debatním klubem jako říšský sněm, a protože setřásli ten maloměšťácky krotký chvost, který Vás tíží jako olověné závaží. Clemenceau teď stojí před posledním rozhodnutím, je však skoro jisté, že se rozhodně postaví na stranu buržoazie; pak bude sice ministrem, ale bude vyřízen.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 494—495 a 518—519.
** Viz tento svazek, str. 522—523.

239

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Pošlete laskavě 1 výtisk „Vývoje socialismu atd." i s účtem (včetně poštovného) jako tiskopis — na adresu Williams & Norgate, 14, Henrietta St., Covent Garden, London — ti lidé se na mne obrátili (jsou to moji dodavatelé a navíc nakladatelé, velká firma); napsal jsem jim, že všechny moje věci jsou stále k dostání ve Volksbuchhandlung.

Paní Wischnewetzká Vám se svým rukopisem* provedla nepříjemnou věc. Na její naléhání, že na tom všechno závisí, jsem se do toho musel hned dát, a teď musí být okamžitě vyřízen anglický překlad „Kapitálu", neboť hrozí konkurence (viz „To-Day"[608]). Nemá-li všechno přijít nazmar, musí to rychle pokračovat a všechno ostatní, i „Selská válka"[232], musí zůstat stranou. Ten konkurenční překlad je ostatně hrozný, ale tím hůř, nebude-li okamžitě zatlačen do pozadí.

Srdečné pozdravy.

Váš
B. E.

[Londýn] 3. 3. 86

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* anglickým překladem Engelsova „Postavení dělnické třídy v Anglii".

240

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do Curychu[21]

Londýn 12. března 1886

Vážená paní Wischnewetzká,

jsem plně zabrán do práce na anglickém „Kapitálu“*, takže mám čas napsat Vám ve spěchu jen pár řádek. Nebylo ani třeba, abyste mi vysvětlovala všechny ty okolnosti, stejně jsem přesvědčen, že za to, co se s Vaším překladem** v Americe dělo, vůbec nemůžete. Už se stalo a nedá se to změnit, třebaže jsme oba přesvědčeni, že to byla chyba.***

Děkuji Vám za upozornění na jedno místo v dodatku[632], které je opravdu hodně nejasné. Gradace od polského Žida k Hamburčanovi a od Hamburčana zase k manchesterskému obchodníkovi není rozhodně dost výrazná. Pokusil jsem se to tedy změnit tak, že to teď snad bude vyhovovat jak Vám, tak mně, a doufám, že se mi to podařilo.

A teď, než skončím, musím Vám opravdu upřímně poděkovat za ohromnou námahu, kterou jste vynaložila, abyste vzkřísila v anglickém jazyce moji knihu, která je v německém originálu téměř zapomenutá.

Ubezpečuji Vás, milá paní Wischnewetzká, že jsem Vám vždy k službám, pokud mi to čas a síly dovolí.

Váš oddaný

B. Engels

* prvním dílu.
** anglickým překladem Engelsova „Postavení dělnické třídy v Anglii“.
*** Viz tento svazek, str. 528.

Věnování anglickým dělníkům by se mělo vynechat.[417] Dnes nemá smysl.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

241

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa[633]

[Londýn 12. března 1886]

Vážený občane,

omluvte prosím mou opožděnou odpověď.

Dostal jsem Váš milý dopis z 8. února i rukopis, kterým se budu zabývat co nejdříve.[634] Nyní však musím především provést revizi anglického překladu I. dílu „Kapitálu", který velice spěchá a má být bez prodlení vytištěn; snadné to nebude. Jakmile budu mít volnou chvilku, věnuji ji Vaší práci.

Dostal jsem také šest výtisků „Původu atd." a děkuji Vám za ně.*

Lituji, že Vám můj omyl s „Paolo" způsobil nepříjemnosti. Příště se to už nestane.[635]

Musím někde sehnat ten kalendář, abych mohl doplnit tu slepenou část,[636] doufám, že ho objevím tady v Londýně u některého známého. Tím se to ale zase zdrží.

Lituji, že to nemohu udělat lépe a rychleji, ale anglický „Kapitál" musí mít přednost, tím spíš, že jsem vázán termíny, které stanovil vydavatel.

S velmi uctivým pozdravem

B. Engels

* Viz tento svazek, str. 386.

Doufám, že si na „Námezdní práci a kapitál" najdu čas během dubna.

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle textu knihy
Přeloženo z italštiny

242

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 12. března* 1886

Milý pane Schlütere,

chci Vám odpovědět rychle, proto budu stručný.

1. Ten člověk s penězi tu dosud nebyl.

2. Lexise tu máme. Děkuji za upozornění.

3. „*Původ*". Ta záležitost s „2. vydáním" je na pováženou, vezmu-li ale v úvahu, že jde o dva naprosto rozdílné trhy a že „1. vydání" bude tedy sotva překážet „2. vydání", tak to snad nemůže příliš škodit. Bylo by mi ovšem bývalo milejší, kdyby se byl Dietz s námi napřed poradil. Takhle svévolně si počínal už dříve, v jiných záležitostech. Tentokrát to vůbec nebylo nutné, mohl mi o tom snadno dát vědět např. prostřednictvím Kautského.[637] Ale dělá rád faits accomplis. Vzkážu mu to.

4. Zprávy Internacionály. Tenkrát jsem bydlel v Manchesteru a nepamatuji se dobře na všechny podrobnosti. V každém případě podávala generální rada zprávy všem kongresům, ale Marxovy papíry a brožury jsou vesměs ještě neroztříděné, jak jsem je sem nanosil, uspořádání bude trvat asi tak 6 týdnů. Požádal jsem Kautského, aby se pozeptal Lessnera, velmi bych se divil, kdyby ten to všechno neměl.[638]

5. Stephensova řeč.[639] Ta věc je ovšem od Weertha.

Co se týče úvodu, rád se na Váš rukopis podívám. Ovšem pramenů je i tady málo, a je v tom i spousta lží od buržoů. Harney

* V orig.: května.

vloni prochodil celý Yorkshire, Lancashire a Londýn, aby sehnal jeden výtisk „Northern Star", který sám redigoval a který měl náklad 100 000 výtisků. Marně. Kletbou veškeré proletářské literatury, která je vyloučena z oficiální literatury, je, že zaniká. Tak nejsou nikde k sehnání Owenovy spisy a Britské muzeum by rádo dobře zaplatilo, aby je mělo kompletní. Vylíčení podle skutečnosti bude tedy těžké. Páni Brentanové a spol. nevědí *nic.* Charta vznikla roku 1835, *ne* 1838, a jestli se nemýlím, byl přitom i O'Connell. Co o petici vykládá Brentano, na tom vůbec nezáleží, po 10. dubnu[640] drželi buržoové *obou* stran dohromady, a to se pak vždycky šíří lži, když neexistuje možnost je vyvracet ani v parlamentu, ani v tisku. I když petici zkoumal výbor Dolní sněmovny (a ani tomu nevěřím), pak nebylo vůbec v jeho silách rozeznat pravé podpisy od podvržených. Takovými lapáliemi se ale na jaře 1848 nemohl nikdo zabývat, tenkrát byly na pořadu jiné věci. Kromě toho jsme tehdy nebyli v Anglii.

Srdečně Vás zdraví

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

243

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 15. března 1886

Moje milá Lauro,

stěžuješ si na počasí a přitom žiješ v Paříži! Co máme říkat my — posledních deset dní teploměr neustále na nule, řezavý východní vítr, o kterém se dá těžko říci, zda je horší ze severovýchodu nebo z jihovýchodu — a dnes nová vrstva sněhu na ulicích i na střechách. Nim je podruhé nachlazena, ale už se to lepší; také jsem to prodělal, Pumps a Percy jsou na tom stejně; děti jsou bohudík zdravé. Nu co, jednou to přece musí skončit, jen aby to už bylo!

Anglický „Kapitál"* dostává konečně podobu a tvar. Mám už celý rukopis a začínám ho revidovat. Kromě první kapitoly, kterou musím ještě jednou důkladně projít, je prvních 200 stran podle německého originálu připraveno pro tisk. Minulý týden jsem se sešel s Keganem Paulem, odmítl jsem jeho návrhy, s nimiž přišel před dvěma roky, a přednesl jsem mu své návrhy. V zásadě na to přistoupil. To ovšem u člověka, jako je Kegan Paul, který je všeobecně pokládán za neobyčejně nespolehlivého, nic neznamená, čekám, že se s ním ještě chytnu. To ovšem nevadí, protože naše pozice na trhu se báječně zlepšila, a tak máme přinejmenším ještě jednu dobrou firmu, která to ráda vezme za velmi výhodných podmínek. Jakmile to bude dohodnuto, hned Ti napíšu.[502]

Kniha vyjde koncem září, aby se neobjevila uprostřed mrtvé sezóny, a to mi umožňuje provádět revizi důkladně. Mám zre-

* první díl.

vidováno prakticky 300 stran podle originálu, na dalších 500 jsem se ale zatím ani nepodíval, a je tam několik velmi obtížných kapitol. Ty se rozhodně nedají jen tak rychle projít.

Broadhouse-Hyndman uveřejňuje dál překlad „z německého originálu" v „To-Day".[608] V šestém čísle měsíčníku právě dokončil první kapitolu. Ale jeho „německý originál" je teď *francouzský překlad;* chce mermomocí dokázat, že si s francouzštinou dovede dělat co chce, stejně jako s němčinou. Zatím to vůbec nevadí, Kegan Paul se o něm ani nezmínil. Je však k něčemu dobrý, a to k tomu, že jsem přiměl Moora a Edwarda, aby dokončili překlad. Nedovedeš si představit, jak se „To-Day" těžko shání. Předplatil jsem si ho, ale skoro každý měsíc je musím o svůj výtisk upomínat; navíc to vychází vždycky až někdy *příští* měsíc. Tussy vloni předplatila jeden výtisk pro Tebe, který Ti mají posílat, ale jak vidím, nic Vám neposlali a neposílají. Není tam stejně vůbec nic než — křesťanský socialismus!

V „*Justice*" — alespoň tu snad dostáváš výměnou za „Socialiste" — ses asi dočetla, jak Hyndman udržuje spojenectví s Broussem a jak naprosto ignoruje novou proletářskou stranu ve sněmovně.[641]

Pro mne je toto vystoupení dělnické strany v Bourbonském paláci *největší* událostí roku. Teď jsou prolomeny ledy, pod nimiž se radikálům[507] dosud dařilo držet masy francouzských pracujících. Tito radikálové jsou teď donuceni ukázat svou pravou tvář, anebo se přidat na stranu Baslyho. To jen tak honem neudělají, a také ne ochotně. Ať ale udělají cokoli, nutně se odcizí masám, a tím je vženou k nám, a to brzy. Události se vyvíjejí rychle, decazevillská aféra[625] přišla opravdu ve vhodnou dobu. C'est coup sur coup.* A je moc dobře, že se to neodehrává v Paříži, ale v jednom z nejzaostalejších a nejreakčnějších klerikálních koutů na venkově. Jsem nesmírně zvědav, jak ta aféra dnes dopadla ve sněmovně.** Ale ať se stane cokoli, nutně to prospěje nám.

To, že Francie znovu vstupuje na scénu proletářského hnutí „jako velmoc", bude mít obrovský účinek všude, ale zejména v Německu a v Americe; pokud jde o Německo, udělal jsem, co bylo

* Jde to ráz na ráz.
** Viz tento svazek, str. 545–546.

v mých silách, aby tam pochopili plný význam této události, a poslal jsem Bebelovi Baslyho řeč.* Camélinatovu pošlu, jakmile mi ji Kautsky vrátí. Longuet asi zuří, že mu jeho dávný přítel, a jak si myslel, chráněnec Camélinat ukázal záda!

Naši francouzští přátelé zároveň dělali, co mohli, aby této události urovnali cestu, takže když k ní došlo, měla už půdu připravenou. Jejich jednání po volbách bylo naprosto správné — pokoušeli se sjednotit všechny revoluční proletářské elementy, byli shovívaví vůči posibilistům, omezovali své útoky na otázky a fakty, které ukazovaly, že hlavní překážkou sjednocení jsou Brousse a spol., to všechno bylo právě velmi zapotřebí. A teď tedy sklízejí ovoce: Brousse byl zatlačen do pozice, kdy musí Baslyho a spol. kritizovat, a tak přetrhnout poslední pouto, které ho spojovalo s hnutím mas. Savoir attendre** — tomu se naši přátelé konečně naučili, a to jim pomůže i nadále. Paul — bude-li chtít — bude v Bourbonském paláci dřív než Longuet.

Jakýsi občan Hermann se na mne obrátil se žádostí, abych poslal poselství shromáždění, patrně Vašemu, které se koná 18. t. m.[642] Posílám Ti je v příloze, 1) abych měl jistotu, že se dostane do správných rukou, 2) abyste se s Paulem na to mohli podívat a opravit mou kostrbatou francouzštinu.

A teď dobrou noc, je jedna hodina a musím ještě projít některé noviny, abych se s tím nemusel zítra zdržovat. Srdečně pozdravuji Paula.

Velice upřímně

Tvůj

B. Engels

16. března. Právě jsem viděl ordre du jour*** schválený sněmovnou. Zdá se, že se dost liší od všech dřívějších ordres du jour odhlasovaných za podobných okolností. Je to naše rozhodné vítěz-

* Viz tento svazek, str. 523.

** umět čekat.

*** doslova denní pořad; usnesení sněmovny o přechodu k dennímu pořadu.

ství, a také Freycinet začal zpívat jinou písničku. Pro pány radikály se situace vyvíjí povážlivě.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

244

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

Londýn 18. března 1886

Milý Bebele,

zabral jsem se do revize anglického překladu „Kapitálu", 1. dílu, který teď konečně vyjde, ale protože ta věc s Liebknechtovým fondem[643] spěchá, musím si přece jen ukrást chvilku a rychle odpovědět na Tvůj dopis. Přikládám tedy svůj příspěvek — šek na londýnskou banku Union ve výši 10 liber št.

Srdečné díky za rozpravy o zákonu proti socialistům a kořalečnímu monopolu[644] i za „Bürger-Zeitung".

Bije přímo do očí, jak se ta nálada v rozpravě o zákonu proti socialistům obráží na pánech z frakční většiny. Rádi by, ale nejde to, a tak musí — i když je jim to zatěžko — mluvit poměrně korektně, a účinek rozpravy je vcelku dobrý, zejména když Singera donutil případ s Ihringem k ostrému vystoupení.[645] Tihle lidé jsou vůbec, tak např. i Frohme, docela dobří vždycky, když musí vystoupit ve vlastní záležitosti nebo ve věci svých voličů proti policii, pak šosák v nich vůbec nevystrčí růžky. Neboť jedna z jejich nejhorších vlastností je právě šosáctví, které by rádo protivníka přemluvilo, místo aby proti němu bojovalo, protože „naše věc je přece tak ušlechtilá a spravedlivá", že se k nám musí každý šosák přidat, jakmile ji správně pochopí. Takto apelovat na šosácké smýšlení a přitom vůbec nevidět a nechtít vidět zájmy, které tímto smýšlením nevědomky hýbají — to je právě hlavní rys specificky německého šosáctví a je to něco, co tady nebo ve Francii není ani v parlamentu, ani v literatuře možné.

Něco tak odporně nudného, jako je rozprava o kořalce, jsem už dávno nečetl, dokonce i Bambergerovy špatné vtipy jsou doopravdy špatné, horší než obvykle. Pak také celkem nesejde na tom, že mluvil nudně i Schumacher. Z jeho řeči krásně čouhá „*zestátňovací*" kopýtko. Nejlíp ještě mluvil Richter s těmi statistickými fakty.[646]

O Liebknechtově řeči si podle zprávy „Bürger-Zeitung"[647] netroufám pronést žádný úsudek. Velmi záleží na nuancích, na způsobu, jak se co řekne, a to ve stručné zprávě není zachyceno.

Tu zprávu Kautského, o které mluvíš, neznám.[648] Co se ale týče Hyndmana, tak jeho vystoupení na Trafalgar Square a v Hyde Parku 8. února* daleko víc uškodilo než prospělo. Revoluční křiklounství, které je ve Francii běžné jako obnošená veteš a nijak neškodí, je tady, kde masy nejsou vůbec připraveny, úplný nesmysl a na proletariát působí odpudivě, povzbuzuje to jen zchátralé živly; tady se to jednoduše chápe jako výzva k plenění, k němuž také došlo, a to nás na dlouhou dobu u dělníků zdiskreditovalo. Pokud však jde o to, že se tím snad pozornost veřejnosti obrací na socialismus, pak tam u Vás nemáte vůbec představu, jak je veřejnost staletou svobodou tisku a shromažďování a s tím spojenou reklamou otupena proti takovým prostředkům. První zděšení měšťáků bylo ovšem velmi potěšitelné a vyneslo asi 40 000 liber št. při subskripci na nezaměstnané — všeho všudy asi 70 000 liber št., ale to už je všecko pryč, teď už nikdo neplatí a bída je stejná jako dřív. Čeho se dosáhlo — u buržoazní veřejnosti — je to, že socialismus se ztotožňuje s drancováním, a i když to celou záležitost nemění příliš k horšímu, není to pro nás určitě žádný přínos. Jestli si myslíš, že Hyndman prokázal velkou odvahu, tak se to jen zdá. Já však vím od Morrise a jiných, že Hyndman je zbabělý a že si počínal zbaběle i v rozhodujících chvílích. To mu nijak nebrání, když už se dostane do nebezpečné situace, aby svou zbabělost nepřehlušoval pokřikem a nevřískal do světa ty nejkrvelačnější nesmysly. Ale o to nebezpečnější je pro své pomocníky — ani oni, ani on nevědí nikdy předem, co udělá. Naštěstí se tady na celou tu věc už skoro zapomnělo.

Sdílím naprosto Tvůj názor, že už skončila období prosperity

* Viz tento svazek, str. 517—518 a 520—522.

delší než 6 měsíců. Jediná vyhlídka na oživení obchodu — alespoň v oboru železa přímo a jinak nepřímo — je v možnosti, že se pronikne se stavbou železnic do Číny, a tak se zničí poslední civilizace uzavřená sama do sebe a založená na spojení zemědělství a řemesel. 6 měsíců ale postačí, aby se to eskontovalo, a pak asi znovu zažijeme *akutní* krizi. Nové komunikace nejen zničily monopol Anglie na světovém trhu, přispěly svým dílem i k tomu, že byly porušeny desetileté průmyslové cykly: elektrický telegraf, železnice, Suezský průplav a vytlačení plachetních lodí parníky. Jestliže se navíc pronikne do Číny, vyřadí se tím nejen poslední pojistný ventil nadvýroby, ale nastane také tak kolosální čínská emigrace, že to samo vyvolá revoluci ve výrobních podmínkách v celé Americe, Austrálii, Indii a postihne to možná i samu Evropu —, jestli to tady ještě tak dlouho vydrží.

Bismarck blázní čím dál víc. Ale jedno se ozývá všude: *víc peněz!* Jeho nejztřeštěnější podniky vyúsťují vždycky neomylně ve schválení výdajů, a vypadá to, jako by páni národní liberálové[266] byli přímo posedlí zuřivou touhou poskytnout mu ještě víc peněz.

Ve Francii další vítězství. Camélinatova interpelace v decazevillské záležitosti vyvolala rozpravu trvající tři dny, v sobotu* bylo zamítnuto sedm motivovaných denních pořadů, až se konečně páni radikálové[507] a vláda shodli na rezoluci, která je v dějinách francouzského parlamentu neslýchaná a byla v pondělí přijata**: Sněmovna přechází k dennímu pořadu v důvěře, že vláda navrhne všechna nezbytná zlepšení zákonů o hornictví a v decazevillské záležitosti zaujme postoj dbající práv státu i zájmů práce.[649]

Práva práce — to tu ještě nebylo. Přitom je celé usnesení zaměřeno proti společnosti, která žije ze *státní koncese* a proti níž se teď podmínky této koncese obracejí. Je to ovšem všecko jen na papíře, ale jako první krok to stačí. V důsledku vystoupení těch tří dělníků se ve Francii změnila celá politická situace. Radikálové, kteří si také říkají socialisté a fakticky představují nacionální francouzský socialismus, to, co ještě zbylo z Proudhona a Louis Blanca, kteří si však jako kandidáti na ministerská křesla musí zajišťovat

* 13. března.
** Viz tento svazek, str. 541—542.

oporu i u republikánské buržoazie, jsou teď nuceni přiznat barvu. Jejich chladný, hned od počátku téměř nepřátelský postoj vůči dělnickým poslancům prolomil ledy v dělnických masách; ty teď najednou vidí *skutečné* dělnické socialisty vedle „študovaných" radikálů a nadšeně je pozdravují. Radikálové včetně Clemenceaua se teď musí buďto rovnou vzdát svých vyhlídek na ministerská křesla a přidat se na stranu Baslyho a Camélinata, anebo se vystavují riziku, že nebudou znovu zvoleni. Najednou je na pořadu dne otázka kapitálu a práce, i když ještě ve velmi elementární formě (výše mezd, právo na stávku, eventuál. družstevní provoz dolů), ale je tu a nemůže už být znovu škrtnuta. Vždyť dělníci ve Francii byli výborně připraveni svými dějinami a výtečným postojem našich lidí v posledních dvou letech, takže taková událost, jako decazevillská stávka, a hloupost radikálů, že si dali na volební kandidátku tři dělníky, stačila způsobit výbuch. Teď to ve Francii pokračuje rychle; z usnesení pařížské, lyonské atd. městské rady, jimiž se povolují peníze na decazevillské stávkující, je vidět, jaký strach mají radikálové. To je rovněž něco nevídaného.

Když to s Tvým hlasem vypadá, jak píšeš, tak do Ameriky nejezdi.[595] Nároky na hlasové orgány, které klade praxe běžná v této zemi, předčí daleko všechna Vaše očekávání. Zato se ale těšíme, že Tě tady na podzim uvidíme.

Pošta zavírá. Na podání doporučeného dopisu je už pozdě. Oznam mi prosím Tě dopisnicí, že jsi šek dostal.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

245

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

Londýn 20. března 1886

Milý Lafarguu,

přikládám šek na 12 liber št. Včera jsem se k tomu ještě nedostal, tak je to vždycky, když se má vyřídit něco, co spěchá.

Pondělní* hlasování ve sněmovně znamená velké vítězství.** Francouzská sněmovna se poprvé staví na stranu práce proti kapitálu — a přitom proti své vůli! Avšak Baslyho a spol. statečně podporovali páni monarchisté, kterým stouplo do hlavy poměrně velké vítězství ve volbách[509] a kteří si zřejmě myslí, že si mohou — především jako kapitalisté, akcionáři atd. — všechno dovolit. Když se octli mezi ultramonarchistickou společností a revolučními dělníky, nezbylo jim než se přidat na stranu dělníků; jsou alespoň republikáni, a pak nízké finance oportunismu a radikalismu[507] si nepřejí návrat vlády vysokých financí, svržené s Mac-Mahonem a Thiersem.[546]

Tušil jsem to — tuhle Malonovu novou opozici v zákulisí.[650] Parlamentní strana posibilistů všech odstínů, s Malonem jako tajným vůdcem v čele, jaký krásný sen! Stále ta bakuninovská taktika, která těmhle intrikánům přešla do krve víc než ty velkohubé anarchistické fráze! Těmto pokušením je třeba umět odolávat. Podaří-li se Vám, aby Basly a Camélinat — i když úplně sami — pokračovali

* 15. března.

** Viz tento svazek, str. 541—542 a 545.

tak, jak začali, nedají-li se přesvědčit, aby vstoupili do strany, *kde budou bezmocnou menšinou*, pak je vyhráno. Sebemenší transakce z jejich strany by je zničila a znamenala by vítězství radikálů. Když však budou postupovat rozhodně a nebudou naslouchat úlisným řečem umírňovačů a zprostředkovatelů, pak se celá ta vřava brzy usadí. Tihle pánové se neřídí dobrou vůlí, ale strachem, jen a jen strach jim dodává tu trošku dobré vůle, kterou projevují — v jádře je to však dobrá vůle zmařit to, co Basly začal, nic jiného. Ostatně takováto strana není možná; buď si Basly a Camélinat budou počínat jako zrádci, a tomu nevěřím, nebo budou nuceni se hned v první důležité věci s těmito pány rozejít. Proto je lepší se s nimi nespolčovat.

Váš článek v „Revue Nouvelle" se mi velmi líbil; samozřejmě že se musí vzít v úvahu, jak se může psát do takového orgánu. Dokonce jsem se divil, že Vám tam nechali všelijaké ty pikantnosti, ale — je to žena*, má svou slabou stránku... Kdyby tam byl šéfredaktorem muž, narazil byste na mnohem nepřístupnější morálku.[651] Tedy — „Journal des Economistes", „La Revue philosophique" a Juliette* — to už jste vstoupil do vznešené oficiální literatury.[652] A protože Vaše francouzština je víc francouzská (protože má blíž k 16. století a je méně pařížská) než u ostatních, měl byste mít úspěch.

Juliette* mě moc pobavila svou vysokou zahraniční politikou.[653] Je to úplný Blowitz, jen v méně groteskní formě.

Socialistická liga[402] naštěstí zatím spí. Naše čacké muže, Baxe a Morrise, hořící touhou něco udělat (kdyby jen věděli co), brzdí jedině ta okolnost, že není vůbec co dělat. Mají ostatně mnohem těsnější vztahy s anarchisty, než je zdrávo. 18. t. m. pořádali společně s anarchisty slavnost[654] — mluvil tam Kropotkin různé hlouposti, jak jsem slyšel. To všechno přejde už proto, že se tady právě teď nedá nic dělat. Ale s Hyndmanem, který se vyzná v politikaření a který je schopen provést kdejakou hloupost, jen aby se prosadil, s tímto Hyndmanem z jedné strany a s našimi dvěma politickými nemluvňaty z druhé nemáme skvělé vyhlídky — a už zahraniční

* Juliette Adamová.

socialistické noviny z plna hrdla křičí, že socialismus v Anglii kráčí mílovými kroky kupředu! Jsem celkem rád, že to, co se tady vydává za socialismus, se vůbec nikam nehýbá.

Váš
B. E.

Mimochodem, Bax vydal přehled dějin filosofie, kde jsou velmi dobré věci.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

246

Engels Věře Ivanovně Zasuličové

do Ženevy

Londýn 31. března 1886

Vážená občanko,

děkuji Vám srdečně za překlad „Bídy filosofie", který došel v pořádku.

Když jsem otvíral balíček, roztrhl jsem adresu odesílatele, která na něm byla napsaná. Podařilo se mi jakžtakž složit kousíčky zase pracně dohromady, takže jsem vyluštil adresu, na kterou dnes píšu. Protože však nevím, zda jsem ji přečetl správně, prosím Vás, abyste mi znovu napsala adresu, protože bych Vám rád poslal jeden výtisk ruského překladu II. dílu „Kapitálu", který jsem dostal z Petrohradu.

Odpusťte, prosím, že jsem Vám svou neobratností přidělal práci a přijměte ujištění mé upřímné oddanosti.

B. Engels

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Gruppa ‚Osvobožděnije truda'", čís. 1, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

247

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 12. dubna 1886

Milý Bebele,

díky za rozpravu o zákonu proti socialistům — měl jsem z ní velkou radost. To je zas něco, co je na výši hnutí, tento dojem to dělá od začátku až do konce. I Liebknecht je zas takový, jaký býval, zdá se, že francouzská konkurence má dobrý vliv.* Je to moc pěkná podívaná, jak se celá ta banda — chtěl jsem říci smečka — na Tebe ze všech stran vrhá a štěká na Tebe a vyje, načež ji zažene švihnutí biče. Jaké štěstí, že kromě Vás promluvil pár slov jen Vollmar a že Singer, kterého sprostě napadli, musel pádně odpovědět, zatímco masa krotkých držela hubu.[655]

Strach těchto pánů z vraždění panovníků je víc než směšný. Vždyť oni sami nebo jejich tatíci svorně zpívali:

Měl snad někdo už ten pech
jako pan starosta Tschech:
tlusťocha — pořádný cíl —
ze dvou kroků netrefil!

Tenkrát měla ovšem německá buržoazie ještě životní elán, a rozdíl je i v tom, že roku 1844 vznikla píseň o baronce von Droste-Vischeringové[656], zatímco dnes vedou kulturní boj[657] úplně ochablé paže těmi nejnudnějšími zbraněmi.

* Viz tento svazek, str. 540–541.

Tady byli socialisté zproštěni obžaloby.[620] Posílám Ti dnešní krajně konzervativní „Standard" (v něm výtisk „Cri du Peuple") se zprávou o posledním přelíčení. Z toho můžeš vidět, jak vystupuje soudce v Anglii (ne ovšem v *Irsku*!). Přeloženo z právnického jazyka se tu říká: Zákon o pobuřujících projevech se na obžalované vztahuje, ale je to zákon zastaralý a prakticky neplatný, jinak byste museli odsoudit všechny radikální řečníky a ministry, musíte si tedy pouze položit otázku: chtěli obžalovaní, aby se 8. února* plenilo, nebo nechtěli? A Cave je jeden z 16 nejvyšších soudců v Anglii.

Rozsudek je výborná reklama pro Hyndmana, přišla však příliš pozdě. Hyndman dokázal svou organizaci nadobro zruinovat, v Londýně už skomírá, zatímco na venkově zaujímají jednotlivé organizace vůči zdejším rozkolům vyčkávavé a neutrální stanovisko. Obě organizace — federace i liga[428] — mají suma sumárum necelých 2000 platících členů a jejich listy** ani ne 5000 čtenářů — jsou to většinou sympatizující buržoové, kněží, literáti atd. Tak jak to tu vypadá, je přímo štěstí, že se těmhle nezralým elementům nedaří proniknout do mas. Musí nejdřív vykvasit samy uvnitř, pak to může k něčemu vést.

Jinak to teď všechno připomíná dobu Internacionály. Jen dnes ráno došel celý stoh německých, francouzských, španělských a belgických novin, a to mě připravuje o čas, který bych měl věnovat anglickému překladu „Kapitálu"***. Kdyby to všecko vydrželo aspoň tak dlouho, abych mohl dodělat 3. díl — pak to může spustit, co se mne týče.

Decazeville[625] pokračuje báječně. Ze zprávy, kterou Ti dnes posílám („Cri du Peuple") o mítinku z minulé neděle (včera týden), uvidíš, jak obratně dovedou tito Pařížané, pověstní jako revoluční tlučhubové, hlásat klid a zákonnost při stávce, aniž nějak slevují z revolučního postoje. Dokazuje to však, oč dál jsou Francouzi díky revoluční půdě, na které stojí, že tam vůbec neexistuje ta spousta rafinovaných vytáček a pochybností, které v Německu straší ještě v tolika hlavách. Tam je samozřejmé, že se podle okolností postu-

* Viz tento svazek, str. 517—518 a 520—522.
** „Justice" a „The Commonweal".
*** prvního dílu.

puje zákonně nebo taky nezákonně, a nikdo v tom nevidí rozpor. Pro Paříž je příznačné, že „Cri du Peuple" vybral na Decazeville do včerejška 35 000 franků. A Rochefortův „Intransigeant" ani ne 11 000 franků.

Bismarckovi, který, jak se zdá, velice zuřil, ale zřejmě mluvil na adresu korunního prince*, odpoví na jeho směšné podezření vůči Marxovi patřičně Laura a Tussy.[658] Z ostatních projevů je z právnického hlediska nejlepší Hänelův, ukazuje v pravém světle absurdní požadavek, že se občané mají podrobovat zákonu nejen navenek, ale i *vnitřně* —, že něco takového vyžaduje, aby se pouhý *úmysl* a jeho otevřené vyslovení mohly prohlásit za trestné, za něco, co stojí mimo zákon — to dokazuje, jak v Německu upadly všechny právní představy buržoazie — uplatňovaly se tam ovšem jen u opoziční buržoazie; ve skutečnosti vždycky platila bezprávnost policejního státu, která se v jiných zemích může prosazovat jen stydlivě a jako násilnost (ovšem vyjma Irsko).

Končím, abych stačil podat dopis doporučeně (do 5 hodin).

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", v. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Bedřicha Viléma.

248

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 28. dubna 1886

Moje milá Lauro,

s anglickým překladem „Kapitálu“* je strašná práce. Nejdřív to překládají oni.** Pak já kontroluji překlad a vpisuji své návrhy tužkou. Potom jim to vrátím. Pak porada, aby se vyřešila sporná místa. Nato to musím znovu celé projít, abych se přesvědčil, že je všechno definitivně připraveno pro tisk, jak po stylistické, tak po technické stránce, a že jsou správně zařazeny všechny citáty, které vyhledala Tussy v anglických originálech. Dosud jsem dokončil 300 stran podle němčiny, brzy budu mít asi 100 dalších. Ale je tu ještě jeden háček. Edward zapomněl přeložit asi 40 stran ze své části, doufám, že je dostanu koncem týdne. Jakmile je budu mít, vyburcuji K. Paula*** z jeho ospalosti. Ten prohnaný Skot žije stále ještě v domnění, že nevíme, jak výhodná je naše pozice na trhu, a tak se rozhodl pro vyčkávací taktiku, ale jednoho krásného dne spláče nad výdělkem. To my si můžeme dovolit vyčkávat, a také chceme počkat, dokud nebudeme úplně hotovi, aby se mohlo začít s tiskem, řekněme tak za týden. A protože máme písemnou nabídku od jiné firmy, můžeme trvat na svých podmínkách.

Tím se Ti také omlouvám, že můj poslední dopis[36] byl tak krátký a že jsem tak dlouho nepsal. Musíme opravdu začít s tiskem asi v polovině května, aby kniha mohla vyjít koncem září. A to

* prvního dílu.
** Samuel Moore a Edward Aveling.
*** Viz tento svazek, str. 539.

můžeme, ačkoli budu muset pilně pracovat přinejmenším skoro až do konce června.

Vaše milostné psaníčko Bismarckovi[658] vyvolává v Německu velký rozruch. Bebel píše: „Prohlášení Laury a Eleanor M. je skvělé, převážná většina německého tisku si ho všímá, i když se samozřejmě střeží ho otisknout. Otto bude zuřit, na takové útoky je velmi citlivý."*

Výsledek nového rozmachu ve Francii** se zřetelně odráží na rozpravě o zákonu proti socialistům v Berlíně[655]. Library*** by si sotva byl troufal zase tak odvážně vyjet jako kdysi ve svých nejlepších dobách, nebýt toho, že ho události v Paříži a Decazevillu[625] zase trochu rozhýbaly. Tahle konkurence je pro naše lidi v Německu přímo nedocenitelná. Rozkol a neshody v Paříži posloužily šosácké sekci mezi nimi za záminku, aby se začali dívat na Francouze svrchu, de haut en bas, jako kdyby se oni sami nebyli po celé roky zmítali v rozkolech, hádkách a neshodách; a začali mluvit tak, jako by oni, německá *maloburžoazní sekce* ve straně, byli vůdci celého hnutí. Tenhle vyslovený šovinismus dostal teď pěknou ránu palicí. Bohužel jeden důsledek zákona proti socialistům je ten, že se téměř vůbec nedají rozšiřovat takové listy, jako je „Socialiste" a „Cri du Peuple", takže se *běžné* denní zprávy z Francie musí čerpat z mizerných buržoazních listů. Poslal jsem ty „*Cri*" a „*Intransigeanty*", které jsi mi dodala, dál Bebelovi a Liebknechtovi, ale moc dál už se asi nedostanou a možná že pokaždé nedojdou ani k nim.

Velice se divím, že nikde nevidím nic o tom, že bylo podáno odvolání proti rozsudku z Villefranche.[659] Pokud vím, je možné dvojí odvolání: 1) na základě doložené nekompetentnosti soudu, 2) proti rozsudku jako takovému; a pak nakonec pourvoi en cassation† na základě obou těchto bodů. Myslím si, že to stojí za pokus, i kdyby jen proto, aby se ukázala hanebnost soudů a aby se celá věc předložila veřejnosti.

* Citováno z Bebelova dopisu Engelsovi z 23. dubna 1886; citát je v anglicky psaném dopise uveden německy.

** Viz tento svazek, str. 522—523 a 540—541.

*** Wilhelm Liebknecht.

† zmateční stížnost.

Ani si netroufám doufat, že Roche příští neděli projde.[660] Protože jsem už asi týden nečetl žádné „Cri", nevím, jací jiní kandidáti jsou navrženi kromě Gauliera. Ale ať to dopadne jakkoli, hlasování ukáže velký pokrok a stačí na ještě větší zastrašení radikálů[507].

Tady je samý zmatek. Bax a Morris se dostávají stále a víc do rukou několika anarchistickým frazérům a píšou stále nehoráznější nesmysly. Přeměna „Commonwealu" na „týdeník" — po všech stránkách absurdní — poskytla Edwardovi příležitost, aby se zbavil odpovědnosti za tento orgán, který je teď nevypočitatelný.[661] Bax à la recherche* — s pomocí špatně strávené hegelovské dialektiky — extrémní a paradoxní návrhy, a Morris, který se žene jako býk hlavou proti zdi, proti „parlamentarismu", těm oběma ukáže zřejmě až zkušenost, co jsou zač ti jejich anarchističtí přátelé. Bylo by směšné očekávat, že dělnická třída si sebeméně povšimne těchhle různých vrtochů takzvaného anglického socialismu, jak se tomu ze zdvořilosti říká, a je velké štěstí, že tomu tak je. Tihle pánové mají dost co dělat, aby si to srovnali ve vlastních makovicích.

Schorlemmer, který je tady, šel s Nim a s malou Lily do zoologické zahrady, Pumps jede na několik dní do Manchesteru. Když si večer povídáme, často mluvíme o tom, že jsi slíbila přijet sem do Londýna. Kdy to bude? Schorlemmer říká, že ses zmínila, že s Tebou přijede Paul. Tím lépe. Ať tak či onak, je načase, aby se tyto dobré úmysly začaly pomalu měnit ve víceméně reálné plány a projekty, doba vhodná k uskutečnění není v tomto požehnaném podnebí příliš dlouhá.

Četla jsi v posledním „Sozialdemokratu" o té aféře s Kallem a společenstvím žen?[662] Ten chlapík se pěkně nachytal. Je to velké lumen mezi národními liberály[266] a vlastní velký chemický závod (barviva) ve Wiesbadenu.

Srdečné pozdravy od Schorlemmera a Nim a od

upřímně Tvého

B. Engelse

* který hledá, vymýšlí.

Paul mě doufám omluví, že mu nepíšu tak často, jak bych chtěl.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

249

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 29. dubna 1886

Milý Sorge,

Tvé dopisy z 15. a 28. února a z 8. března i dopisnici z 21. března jsem dostal.

Rukopis obsahuje z velké části tytéž věci, které Marx vyznačil ve svém výtisku pro 3. vydání.[607] V ostatních, které zařazují víc vsuvek podle francouzského vydání, se tím bezpodmínečně neřídím, 1) protože práce pro 3. vydání je mnohem pozdější, a pro mne tedy směrodatnější, 2) protože Marx by byl uvítal, kdyby se některá obtížná místa přeložila pro vydání v Americe, tedy mimo jeho působiště, raději správně podle povrchnějšího vyjádření ve francouzštině než nesprávně z němčiny; tyto ohledy teď odpadají. Přesto jsem z toho převzal některé velmi užitečné pokyny, které se v patřičnou dobu uplatní i pro 4. německé vydání. Jakmile s tím budu hotov, pošlu Ti to doporučeně zpátky.

„Volkszeitung"* a „Sozialist" teď docházejí pravidelně. Během posledních dvou týdnů jsem Ti poslal „To-Day" a „Commonweal" z března a dubna. Potom včera „To-Day" z května. Zpoždění bylo zaviněno jedině nepořádností vydavatelů. Jestliže Ti ještě něco chybí, napiš mi.

Broadhousův (Hyndmanův) překlad „Kapitálu" je úplná komedie.[608] První kapitola byla přeložena z němčiny, plná chyb přímo komických. Teď se překládá z francouzštiny,** chyby jsou stejného

* „New Yorker Volkszeitung".
** Viz tento svazek, str. 540.

rázu. Podle dosavadního tempa to nebude hotové ani léta páně 1900.

Děkuji za „Kalendář". Ani jsem netušil, že ten Douai je tak hanebně zneuznaný velikán.[663] Ať si tedy to vědomí vlastní velikosti vezme i s celou její zneuznaností do hrobu dřív, než se mu rozplyne jako sen. Pro Ameriku to byl ale pravý muž, a kdyby byl zůstal řadovým demokratem, přál bych mu jen to nejlepší. Takhle se ale dostal na nesprávnou kolej.

Tomu puristovi, kterého rozčiluje náš styl a naše interpunkce: neumí ani německy, ani anglicky, jinak by nenacházel anglicismy tam, kde nejsou. Pokud jde o tu němčinu, pro kterou horuje a kterou nám vtloukali do hlavy ve škole, s těmi jejími hroznými větnými periodami, kde je sloveso odděleno od podmětu až na samý konec věty sáhodlouhými vsuvkami — trvalo mi to třicet let, než jsem se téhle němčině zase *od*naučil. Tahle úřednická školometská němčina, pro kterou vůbec neexistuje Lessing, upadá teď totálně dokonce i v Německu. Co by ten horlivec řekl, kdyby slyšel mluvit lidi v říšském sněmu, kteří ty příšerné konstrukce odhodili, protože se do nich stále zaplétali, a pak mluvili jako židé: „když Bismarck došel před nezbytnou volbu, radši políbil papeže na zadek než revoluci na ústa"* atd. Tenhle pokrok zavedl Laskeřík, a je to jediná dobrá věc, kterou udělal. Až ten pan purista přijde s tou svou školometskou němčinou do Německa, řeknou mu tam, že mluví jako Američan. „Vždyť víte, jak malicherný je učený německý šosák" — tak se mi zdá, že hlavně v Americe. Německá větná skladba včetně interpunkce, tak jak se učila na školách před 40 až 50 lety, patří jedině na smetiště, a to s nimi v Německu po zásluze udělají.[664]

Myslím, že už jsem Ti psal, jak si jedna americká panička** provdaná za Rusa vzala do hlavy, že přeloží mou starou knihu***. Provedl jsem revizi překladu, dalo to hodně práce. Psala však, že tisk je zajištěn a že se to musí provést hned, tak jsem se do toho musel dát. Teď se ukazuje, že svěřila vyjednávání jakési slečně Fosterové,

* V němčině výrok s chybnou větnou skladbou zní: „Als der Bismarck ist gekommen vor die Zwangswahl, hat er lieber geküsst den Papst auf den Hintern als die Revolution auf den Mund."

** Florence Kelleyová-Wischnewetzká.

*** „Postavení dělnické třídy v Anglii" (viz tento svazek, str. 504).

sekretářce nějakého spolku pro ženská práva, a ta provedla tu pitomost, že to dala Socialistické dělnické straně[629].* Napsal jsem překladatelce, co si o tom myslím, ale už se stalo. Jsem ostatně rád, že ti páni tam nic ode mne nepřekládají, to by to dopadalo. Stačí jejich němčina, natožpak jejich angličtina!?

Pánové z „Volkszeitung" jsou jistě spokojeni. Dostali do rukou celé hnutí mezi Němci, jejich obchody jistě vzkvétají. Samozřejmě, že je pak člověk jako Dietzgen zatlačen do pozadí.[609] Zahrávání si s bojkotem a malými stávkami je samozřejmě mnohem důležitější než teoretické objasňování. Ale přitom všem jde celá věc v Americe velmi dobře kupředu. Poprvé tam existuje mezi anglicky mluvícím obyvatelstvem skutečné masové hnutí. Že toto hnutí ještě tápe, že je neobratné, nejasné, nevědomé, tomu se nelze vyhnout. To se všechno vytříbí, hnutí se bude a musí rozvíjet v důsledku svých vlastních chyb. Teoretická neznalost je vlastnost všech mladých národů, ale i praktická rychlost vývoje. Stejně jako v Anglii, nepomáhá ani v Americe kázání, dokud nenastane faktická nutnost. A ta už v Americe je a lidé si ji uvědomují. To, že v Americe vstupují do hnutí dělnické masy rodilých Američanů, je pro mne jedna z velkých událostí roku 1886.[665] Co se týče tamějších Němců, i když se ta nyní úspěšná sorta třeba postupně přidá k Američanům, bude stále ještě o něco před nimi; a mezi tamějšími Němci zůstane koneckonců vždycky jakési jádro, které si uchová teoretické chápání povahy a postupu celého hnutí a bude udržovat v proudu proces kvašení a nakonec zas nabude vrchu.

Druhá velká událost roku 1886 je vytvoření dělnické strany ve francouzské sněmovně zásluhou Baslyho a Camélinata, dvou dělnických poslanců, které radikálové[507] dali na kandidátku a prosadili, kteří se ale proti všem zvyklostem nestali služebníky pánů radikálů, nýbrž vystoupili jako dělníci. Rozkol mezi nimi a radikály propukl kvůli decazevillské stávce[625] — přidalo se 5 dalších poslanců.** Radikálové teď museli vyrukovat se svou politikou vůči dělníkům, a protože vládu drží jen radikálové, bylo to velmi nepříjemné, neboť jim dělníci právem přičítali odpovědnost za všechny činy

* Viz tento svazek, str. 528.
** Viz tento svazek, str. 522—523.

vlády. Zkrátka radikálové, Clemenceau a všichni, se zachovali bídně, a tak se stalo to, čeho se dosud nemohlo dosáhnout kázáním: *francouzští dělníci se rozešli s radikály*. A druhý výsledek byl: spojení všech socialistických frakcí ke společné akci. Jen ti ubožáci posibilisté[259] se drželi stranou a v důsledku toho se denně stále víc rozpadají. K tomuto novému vývoji báječně přispěla vláda svým hloupým jednáním. Chce totiž uzavřít půjčku ve výši 900 miliónů franků a k tomu potřebuje vysoké finanční kruhy, ale ty sedí jako akcionáři i v Decazevillu a nechtějí vládě poskytnout peníze, dokud nepotlačí stávku. Proto byli zatčeni Duc a Roche;[659] odpověď dělníků: Roche je kandidován v Paříži na příští neděli (volby do sněmovny) a Duc (Quercy) do městské rady, kam bude určité zvolen.[660] Zkrátka ve Francii je zas v plném pohybu báječné hnutí, a nejlepší na tom je, že jeho teoretickými vůdci jsou naši lidé, Guesde, Lafargue, Deville.

A to všechno zpětně zapůsobilo na Německo. Revoluční řeč a akce Francouzů ukázaly, jak fádní je všechno kňučení těch Geiserů, Vierecků, Auerů a spol., a tak v poslední rozpravě o zákonu proti socialistům vystoupili jen Bebel a Liebknecht, — oba velmi dobře.[655] S touhle rozpravou se zas už můžeme ukázat ve slušné společnosti, a to jsme dřív se všemi rozhodně nemohli. Vůbec je dobré, že se Němcům, hlavně potom, co si zvolili tolik šosáckých živlů (což bylo ovšem nevyhnutelné), trochu upírá vedení. V Německu dostává v pokojných dobách všechno pečeť šosáctví; a tak je ostruha francouzské konkurence absolutně nutná. A ta zapůsobí. Francouzský socialismus se stal náhle ze sekty stranou, a teprve teď a teprve tím je umožněno, aby se k němu masově hlásili dělníci, kteří tam mají až po krk sektářství, a to bylo to tajemství, proč se přidávali k extrémní buržoazní straně, k radikálům. Příští neděli při volbách se už ukáže významný pokrok, ačkoli se nedá očekávat, že Roche projde.

Asi tak za 2 až 3 týdny začne tisk anglického překladu „Kapitálu", I. dílu. Revizi nemám ani zdaleka hotovou, ale 300 stran je úplně a 200 téměř připraveno pro tisk.

Ještě něco. Před několika dny mě interviewoval jistý pan J. T. McEnnis pod záminkou, že žádá jménem státu Missouri

o radu v otázce dělnického zákonodárství. Brzy jsem poznal, že za tím vězí tisk, a on také přiznal, že pracuje pro čelný demokratický list v St. Louis*; slíbil mi však na čestné slovo, že mi každé slovo napřed předloží k revizi. Poslal ho ke mně ten Rus Stěpňak. Teď už je to skoro 14 dní a bojím se, že nedodržel slovo. Jméno toho saintlouiského listu jsem si nezapamatoval. Kdyby tedy snad něco o tom interviewu vyšlo, prosím Tě, dej v „Sozialistu", „Volkszeitung" a všude, kde to uznáš za vhodné, otisknout přiložené prohlášení**. Kdyby se ten člověk znovu ukázal a dodržel slovo, dám Ti samozřejmě ihned vědět a můžeš to prohlášení roztrhat.[666]

Tady hnutí naštěstí *vůbec nepostupuje*. Hyndman a spol. jsou političtí šplhouni, kteří všechno kazí, a v Socialistické lize[402] dělají velice rychlé pokroky anarchisté. Teď právě mají úplně v rukou Morrise a Baxe — jednoho jako emocionálního socialistu, druhého jako lovce filosofických paradoxů — ti musí teď udělat tuto zkušenost in corpore vili***. V příštím „Commonwealu" uvidíš, že Aveling, především zásluhou Tussiny energie, už není spoluodpovědný za tenhle podfuk,[661] a to je dobře. A tihle zmatkáři by chtěli vést anglickou dělnickou třídu! Ta o tom naštěstí nechce ani slyšet.

Srdečné pozdravy.

Tvůj
B. Engels

Redakci atd.

Jestliže v Saint Louis vyjde zpráva o interviewu dopisovatele tohoto listu se mnou, chci k tomu poznamenat toto:

Skutečně mě navštívil jistý pan McEnnis jako zástupce tohoto listu a dotazoval se mne na různé věci; dal mi však *čestné slovo*, že neuveřejní ani řádek, aniž mi jej napřed předloží k nahlédnutí. Místo toho se u mne víckrát neobjevil. Prohlašuji tedy, že odmítám jakoukoli odpovědnost za to, co zveřejnil, tím spíš, že jsem měl příležitost se přesvědčit, že pan McEnnis by pro nedostatek před-

* „Missouri Republican".
** „Prohlášení redakci ‚New Yorker Volkszeitung' ".
*** na vlastní kůži.

běžných znalostí nebyl ani při nejlepší vůli s to správně pochopit, co jsem říkal.

Londýn 29. dubna 1886

Bedřich Engels

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus den Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

250

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

(Fragment)

[Londýn] 7. května 1886

...Blahopřeji Vám k nedělnímu vítězství, které fakticky potvrzuje, že se pařížští dělníci rozešli s radikalismem.[660] Ti radikálové jsou ale hlupáci! je to však hloupost, které neodvratně propadá každá buržoazní strana, jakmile se blíží chvíle jejího vstupu do vlády, jakmile tedy ztrácí charakter opoziční strany. Každý je netrpělivý, aby se užuž stal ministrem, třebaže ví, že ta chvíle ještě nenastala; hrají si na tajnou vládu, dokonce se cítí spoluodpovědní za hlouposti a chyby současné vlády. Naproti tomu pozorují, jak dělnická strana[667] každým dnem mohutní právě v důsledku těchto hloupostí vlády, s nimiž se oni mohou neztotožňovat jen zpola. Dělnická strana se už nespokojuje krásnými řečmi a sliby, požaduje činy, které jí nemohou poskytnout; chtěli by ji zadržet, ale jsou nuceni působit proti ní; a mezi vládou, kterou ještě nemají, a masami, které stále víc ztrácejí, *jsou nuceni poukazovat na monarchistické spiklence, ukazovat je jako reálné nebezpečí, křičet: Spojme se, abychom zachránili republiku,* zkrátka *jsou nuceni stát se oportunisty*[258]. *Každá strana, která se chce dostat do vlády, dřív než jí chvíle nebo okolnosti dovolí uskutečňovat vlastní program, je ztracena;* ale netrpělivost buržoazních stran, aby se dostaly k moci, je tak velká, že všechny ztroskotávají na tomto úskalí, ještě než přijde jejich chvíle. Pro nás to jen zkracuje dobu vývoje.

Z druhé strany vstoupilo naše hnutí v Paříži do fáze, kdy mu příliš neuškodí ani chyba, které se dopustí. Rychlost příštího vývoje závisí nepochybně do značné míry na směru, kterým půjdou vůdcové skupin; jakmile jsou však masy v pohybu, jsou jakýmsi zdravým tělem, které má sílu překonat zárodky nemoci, a dokonce i trochu jedu.

Poprvé otištěno v časopise „Le Socialiste", čís. 115 z 24. listopadu 1900

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

251

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

Londýn 12. května 1886

Milý Liebknechte,

francouzské noviny (poslal jsem Ti je přinejmenším třikrát) Ti měly jen umožnit, aby sis přečetl přímo sám některé zprávy o skvělém vývoji věcí ve Francii. Protože odebíráš „Cri du Peuple", stačí Ti tedy posílat jen „Intransigeant" atd. Lafargue mi je občas pošle, když se něco děje, a tak jsem si myslel, že se takto ještě dál využijí.

Co se týče Clemenceaua, může ovšem brzy nastat doba, kdy bude pro Tebe lepší pustit „Justice" k vodě. Jednak blízká vyhlídka na ministerské křeslo, jednak ale také nečekaně rychlý — zejména pro něho — vývoj dělnické strany ho zatlačuje na stranu konzervativních, vysloveně buržoazních živlů. Jeho vystupování je pošetilé, dokonce i z jeho vlastního hlediska. To se ale stává všem buržoům, i těm nejpokrokovějším. Longuet si také bude muset brzy vybrat, nebo se úplně zničí. Kandidatura Gauliera, jehož kandidoval tisk sám, bez pomoci radikálně socialistických výborů, stála radikály[507] 50 000 hlasů, které přešly k nám a jsou teď nejzuřivějšími protivníky svých bývalých šéfů.[660] Neudělají-li se obrovské chyby — hnutí je teď už dost silné, aby mohlo snést beze škody malé přehmaty — budeme mít v příštích volbách v Paříži $^1/_4$ až $^1/_3$ poslaneckých míst. A naši lidé si teď, kdy je skutečně co dělat, počínají úplně vzorně.

Psát do „Justice" zadarmo je bláhovost. Vždyť může docela dobře zaplatit; hlavní redaktory — poslance — platí přece národ.

Bebel mi psal, že mu po několika dnech namáhání selhává

hlas, a tak jsem mu ovšem řekl,* že pro americkou agitační cestu je hřímavý hlas první podmínkou. Nevím samozřejmě, zda to nepřehání, ale bylo by to v každém případě velké riziko; co Yankeeové v tomto směru za své penízky požadují, to v plné míře poznáš až tam u nich. Nepojede-li Bebel, musíš se samozřejmě postarat, aby s Tebou nejel někdo z těch krotkých maloměšťáků.[595]

Chicagská aféra[668] bude patrně znamenat konec té anarchistické komedie v Americe. Křičet je nechají co hrdlo ráčí, ale pokud jde o zbytečné kravály, v tom nejsou s Američany od té doby, co se stali průmyslovým národem, žádné žerty.

O zdejším takzvaném „hnutí"[428] nemám žádné dobré zprávy. Hyndman den ze dne víc chátrá, ztratil už všecku důvěru svých lidí, a liga se dostává stále víc pod vedení anarchistů. Od té doby, co „Commonweal" vychází týdně — nestačí na to ani peníze, ani síly —, musel Aveling postoupit (neplacenou) redakci Baxovi, a ten je stejně jako Morris pod silným vlivem anarchistů. Ti pánové to musí zakusit in corpore vili**, budou toho mít až po krk; je to opravdu štěstí, že se tyhle dětské nemoci prodělají, dřív než do hnutí vstoupí masy. A ty se tomu dosud tvrdošíjně brání. Je to stejné jako ve Francii. Celou velkou dělnickou třídu neuvedeš do pohybu nějakým kázáním; když jsou však poměry zralé, stačí malý popud a lavina se začne valit. A ten popud přijde i tady, a brzy. Bude to velmi pravděpodobně finanční zhroucení velkých tradeunionů pod tlakem chronické nadvýroby, které bude znamenat chvíli, kdy si Angličané ujasní, že „svépomoc" a radikalismus nestačí.

Tak na podzim tady!

Tvůj

B. E.

Paní Pfänderová odjíždí od zítřka za týden parníkem do Ameriky ke svému švagrovi do Neu Ulmu v Minnesotě.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 546.
** na vlastní kůži.

252

Engels
nakladatelství F. H. Nestler & Melle

do Hamburku[669]

(Koncept)

[Londýn] 13. května 86

Pp. F. H. Nestler & Melle, nakladatelství, Hamburk

Vážení pánové,

třebaže Vaše ctěná nabídka ze dne 10. t. m. je pro mne velmi lichotivá, musím ji bohužel odmítnout, a to pro nedostatek času.

Jen povinnost vydat rukopisy z Marxovy pozůstalosti a využití všech ostatních materiálů z jeho pozůstalosti mě stačí zaměstnat ještě po několik let, a to je pro mne povinnost, před kterou musí všechno ostatní ustoupit stranou.

K tomu však přistupuje ještě povinnost provádět většinou velmi nutnou revizi překladů našich spisů do jiných jazyků. Nejen anglický překlad „Kapitálu", který teď právě dokončuji a který jde příští měsíc do tisku; neustále dostávám takovéto rukopisy k přehlédnutí, překlady menších děl do francouzštiny, italštiny, dánštiny, holandštiny atd.[576], a to mi zabírá všechen ostatní volný čas.

Jestliže to však jednou všechno dokončím, pak musím především pomýšlet na to, abych dodělal své vlastní samostatné práce, které jsem před třemi roky úplně přerušil, jestli se toho vůbec dožiji.

Z lidí stejného zaměření, jako jsem já, by se snad pro tuto funkci dobře hodil můj přítel K. Kautsky, tím spíš, že teď právě bydlí tady, a mohl bych mu v tom tedy, pokud budou mé síly stačit, pomáhat; navíc je příslušná anglická literatura, která je většinou úplně neznámá, přístupná jedině v Britském muzeu. Dovolil jsem si mu proto včera sdělit Váš návrh. Má už však — nehledě na redigování „Neue Zeit" — tolik závazků a tak dlouhodobých, že mi nemohl dát souhlas, abych Vám ho navrhl.

I když mám o Váš plán velký zájem, jak vidíte, je mi velmi líto, že se nemohu podílet na jeho uskutečnění; děkuji Vám tímto za Vaši nabídku, která je pro mne velkou ctí, a poroučím se Vám s veškerou úctou

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

253

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 22. května 86

Milý Edo,

posílám Ti parlamentní rozpravu ze čtvrtka („Daily News") o irském zbrojním zákonu[670]: omezení práva nosit a vlastnit zbraně platné pro Irsko, namířené dosud proti nacionalistům, se teď má uplatnit i proti protestantským chvastounům z Ulsteru, kteří vyhrožují vzpourou. Pozoruhodnou řeč pronesl lord Randolph Churchill, bratr vévody z Marlborough, tory se sklonem k demokratismu, v posledním toryovském kabinetu ministr pro Indii, a tudíž doživotní člen státní rady (Privy Council). Proti bezvýrazným a zbabělým protestům a zapřísahání, že chtějí užívat pokojných metod za všech okolností, na které se ještě tak zmohou naši maloměšťáčtí socialisté, je už skutečně načase ukázat, jak angličtí ministři — Althorp, Peel, Morley a sám Gladstone hlásají právo na revoluci jako ústavní teorii — ovšem jen *dokud jsou v opozici*, jak dokazují Gladstonovy tlachy, které přikládám, v nichž se ale přece jen neodvažuje popírat toto právo jako takové — zejména také proto, že to přichází z Anglie, země zákonnosti par excellence. Krásnější repliku si naši Viereckové nemohou ani přát.

Mám radost, neboť na znovu vzkříšené vervě „Sozialdemokratu" poznávám, že jsi už zase ve své kůži.

Jsem teď plně zabrán do anglického překladu „Kapitálu"*. Dnes dopoledne jsem s Avelingem všechno dojednal u naklada-

* prvního dílu.

tele*, smlouva bude podepsána během dvou dnů, pak tisk, minimálně pět archů týdně. Revizi nemám bohužel ještě hotovou, ale str. 1—450 podle originálu jsou připraveny pro tisk; *téměř* připraveny jsou str. 450—640. Prosím však, aby se ještě nic neuveřejňovalo, protože ještě není nic podepsáno.

Naši Francouzi si vedou skvěle. Naproti tomu tady je to všechno stále diletantská hra. Ty anarchistické hlouposti v Americe mohou být užitečně[668]; není žádoucí, aby američtí dělníci s tou svou nynější, ještě zcela měšťáckou myšlenkovou úrovní — vysoké mzdy a krátká pracovní doba — vydobyli *příliš rychlé* úspěchy. To by mohlo tradeunionistickou jednostrannost posílit víc, než je třeba.

Zdejší Amalgamated Engineers**, nejsilnější tradeunion, musel loňského roku dosadit na nezaměstnané členy přes 43 000 liber št. z rezervního fondu, který se tím snížil z asi 165 000 liber. št. na asi 122 000. S těmihle lidmi bude řeč, až bude fond vyčerpán, dříve ne.

Tvůj
B. E.

Adresuji to na Schlütera, protože nevím zcela přesně, jaké máš domovní číslo.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Williama Swana Sonnenscheina.
** Sdružení strojírenských dělníků.

254

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 23. května 1886

Moje milá Lauro,

myslím, že Ti dnes mohu oznámit, že anglické vydání „Kapitálu“* je konečně dojednáno. S Keganem Paulem a spol. se nedalo dosáhnout uspokojivé dohody, proto jsme se domluvili se Swanem Sonnenscheinem a spol. Včera jsme navštívili s Edwardem Swana Sonnenscheina, a teď už zbývá jen podepsat formálně smlouvu, a pak může jít rukopis hned do tisku. Swan Sonnenschein a spol. nám zaplatí z prvních 500 prodaných výtisků 10 % velkoobchodní ceny a z dalších výtisků 12 ½ %. První vydání bude vydání pro knihovny, za 32 šil. ve 2 svazcích; sazba bude hned odlita, ale tak, aby se dalo provést určité procento změn pro druhé vydání, potom druhé vydání v jednom svazku, za přibližně 7 a půl až 10 šilinků. Tento plán nám vyhovuje mnohem lépe než záměr Kegana Paula, který chtěl zachovat cenu 28 šil., takže by se kniha nemohla dostatečně rozšířit.

Pro tisk mám připraveno 450 stran (podle německého originálu), asi 200 dalších mohu připravit do 14 dnů, a celý zbytek je hotov nanečisto, a tak není důvod, proč by se nemohlo tisknout 5 archů týdně, takže bychom s tím byli hotovi asi v polovině srpna, a kniha by mohla vyjít k 1. říjnu.

Myslím, že Paul dost dobře nepochopil, proč od něho chtěli příspěvek o pařížských volbách pro „Commonweal“. Zdejší lidé

* prvního dílu.

nechtějí přímo napadnout „*Justice*", a navíc by jejich tvrzení nemělo zdaleka takový účinek jako autoritativní zpráva z Paříže.[671] Ale to je jedno — v lize totiž zavládl hrozný zmatek, protože připustili, aby se mezi ně vetřeli anarchisté. Na Svatodušní neděli svolali konferenci delegátů, a tak uvidíme, jak to dopadne.[672]

Nedovedu pochopit, jak to, že se Decazeville tak náhle zhroutil,[673] hlavně proto, že mi Paul — jako Napoleon po požáru Moskvy — přestal náhle v kritické chvíli posílat „Cri du Peuple". Což je tak naprosto nemožné, aby pařížská mentalita přiznala nepříjemné věci, kterým se nedá zabránit? Vítězství v Decazevillu by bylo neobyčejně příjemné, ale porážka může být koneckonců pro hnutí prospěšnější. Myslím si také, že i anarchistické výstřednosti v Chicagu budou velmi prospěšné.[668] Kdyby současné americké hnutí — které je, pokud není výhradně německé, stále ještě ve stadiu tradeunionismu — bylo v otázce osmihodinového pracovního dne slavně zvítězilo, byl by se tradeunionismus stal ustáleným a konečným dogmatem. Zatímco *polovičatý* výsledek jim lépe ukáže, že je třeba chtít víc než jen „vysoké mzdy a krátký pracovní den".

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

255

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do Curychu

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 3. června 1886

Vážená paní Wischnewetzká,

prohlédl jsem korektury* a opravil tužkou některé další chyby.

Hned jak jsem se dověděl, kdo se ujal vydání, tušil jsem, že kniha nebude nijak pěkně vybavena, a proto nejsem ani příliš překvapen. Obávám se ovšem, že se už nedá nic dělat a že je marné proto hubovat.

Přes všechny chyby a přes všechnu omezenost vůdců a zčásti také probouzejících se mas je jisté jedno: americká dělnická třída je v pohybu — o tom nelze pochybovat. Po několika nepodařených prvních krocích se brzy dostane do správných kolejí. Tento vstup Američanů na scénu pokládám za jednu z nejvýznamnějších událostí roku.[665] Totéž, co by pro velké vojenské mocnosti v Evropě znamenal pád ruského carismu — zhroucení jejich hlavní opory — to znamená pro buržoazii na celém světě propuknutí třídní války v Americe. Protože Amerika byla přece jen ideálem všech buržoů: bohatá, rozlehlá, rozvíjející se země s ryze buržoaznímí institucemi, nezatíženými feudálními přežitky nebo monarchickými tradicemi a bez trvalého a dědičného proletariátu. Tam se mohl každý stát když ne kapitalistou, tak přinejmenším nezávislým člověkem vyrábějícím či podnikajícím s vlastními prostředky a na vlastní

* anglického překladu Engelsova „Dodatku k americkému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii'".

účet. A protože tam *dosud* nebyly třídy s protichůdnými zájmy, naše — i Vaše — buržoazie se domnívala, že Amerika stojí *nad* třídními protiklady a boji. Tato iluze se teď rozplynula, poslední buržoazní ráj na zemi se rychle mění v očistec, a aby se nezměnil v peklo — jako v Evropě — tomu může zabránit jen rychlé tempo rozvoje amerického proletariátu, který se teprve chystá k rozletu. Způsob, jakým vstoupil na scénu, je naprosto nevídaný: před půl rokem nikdo nic netušil, a dnes je tu najednou v tak organizovaných masách, že se celé kapitalistické třídy zmocňuje hrůza. Přál bych si, aby se toho byl dožil Marx!

Jsem na pochybách, zda mám tento dopis poslat do Curychu nebo na pařížskou adresu, kterou jste uvedla na konci svého dopisu. Protože ale v případě omylu je Curych jistější, posílám tento dopis i obtahy panu Schlüterovi, který to jistě dopraví, kam bude třeba.

Váš upřímně oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

256

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 3. června 86

Milý pane Schlütere,

paní Wischnewetzká mi poslala obtahy*, které musím vrátit, a uvedla přitom pařížskou adresu, kterou nemohu dost dobře vyluštit; nenapsala mi také, zda mám obtahy poslat tam. Pro jistotu si dovoluji poslat odpověď i obtahy Vám a prosím Vás, abyste je laskavě dopravil dál. Pařížskou adresu patrně znáte nebo se ji můžete dovědět v pensionu Tiefenau — pokud ji přečtu, zní takto: c/Drexel, Harjes & Co., Paris. Prosím za odpuštění, že Vám přidělávám práci.

Váš chartismus[674] přijde teď také na řadu, jen co se trochu uvolním od anglického překladu „Kapitálu"**. Tisk už začal a rukopisu je připravena teprve polovina, a tak musím nejdřív stůj co stůj dodělat zbytek; tomu teď *nesmí* nic stát v cestě.

Pozdrav Edovi.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* anglického překladu Engelsova „Dodatku k americkému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii'".

** prvního dílu.

257

Engels Karlu Kautskému

do Londýna[675]

Srdečný dík za všechnu Tvou námahu! Neposílej mi prosím kromě „Nature“ už *žádné* anglické noviny, ani manchesterské, které chodí v sobotu, a od soboty už vůbec *žádné* kromě „Sozialdemokratu“, a od pondělka ani žádné dopisy, protože ve středu odpoledne už budeme zase zpátky. Počasí je pořád nádherné — jsem zvědav, jaké budou zítra ráno první výsledky voleb ve velkých městech.[676]

Mnoho pozdravů od nás všech Tvé rodině.

Tvůj
B. E.

[Eastbourne] pátek 2. 7. 86

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

258

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

[Eastbourne 4. července 1886]

Milý Kautsky,

bylo by mi ovšem milejší, kdybych tady[675] nemusel přijímat už žádné další návštěvy, protože zítra stejně asi přijede Schorlemmer, ale co dělat, když už se to nedá změnit. Budu ostatně ve středu* zase v Londýně a doufám, že paní Guillaumová-Schacková se do té doby v Londýně nějak zaměstná. Tady je od včerejška nesnesitelné horko, ale přece ještě trochu vane svěží větřík, v pátek bylo dokonce ještě chladno, večer se nedalo sedět venku bez svrchníku. Mnoho pozdravů Tvé ženě. Pumps, Percy a Moore si vyjeli na člunu nalovit ryby k večeři, jestli jim ovšem milý pánbůh odpustí, že nesvětí sabat, a nepošle na ně nějakou mořskou obludu. Plzeňské pivo je i tady dobré.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 7. července.

259

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

[Londýn 8. července 1886]

Šťastně jsme dorazili zpátky[675] — dnes jsem byl u té Guillaumové-Schackové, nebyla však doma — přišel jsem tedy zatím o potěšení ji poznat. — Je tu Schorlemmer — zajdete k nám zítra večer?

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

260

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 9. července 1886

Milý starý kamaráde,

odpověď na Tvůj dopis jsem několik dní odkládal, protože jsem chtěl počkat, zda se nenajde nějaká možnost, jak provést Tvůj pařížský plán.[677] Bohužel to nejde — a to proto, že

1) musím zůstat v Anglii, protože se musím postarat o korektury vydání anglického překladu „*Kapitálu*"*, který je v tisku; tuto práci nemohu nikomu svěřit, i kdybych nebyl vázán smlouvou;

2) navíc jsem už 3 měsíce zase invalida, ujdu nanejvýš 200 až 300 kroků a jsem závislý na všelijakých těch doktorech; není to nic hrozného, jen to člověku vadí, ale každou chvíli může nastat komplikace, nebudu-li v klidu, takže nějaké delší cestování nepřichází vůbec v úvahu. A jestli budu do podzimka — což doufám — zase mobilnější, budu tentokrát muset s touhle starou záležitostí, která ze mne už po tři roky udělá občas mrzáka, pokud možná skoncovat, a k tomu patří i to, že nebudu dělat nic, co by mě zas porazilo. Musím zkrátka zas dosáhnout toho, abych mohl 2 až 3 hodiny bez přestávky chodit, jinak je se mnou amen a nebudu s to delší dobu pracovat. Myslel jsem si, že se to za posledních 14 dní výrazně zlepší, ale jde to pomaleji, než jsem si představoval.

Doufám však, že se to dá zařídit jinak. Totiž budeš-li až v Paříži, mohl bys sem přece ten kousek přes moře dojet. Výdaje vezmu rád na sebe, a tady Tě nebude pobyt stát ani halíř. V srpnu

* prvního dílu.

mě posílají k moři, abych se vyléčil, v září mi přijede návštěva z venkova, z Německa, a pravděpodobně i Lafarguovi z Paříže, a protože mám volný jen jeden pokoj, dá mi dost práce, abych všechny ty hosty ubytoval. V říjnu budou ale všichni už pryč, a tak Ti mohu pokoj kdykoli rezervovat; budu mít velikou radost, když ke mně přijedeš. Měli bychom také víc klidu všechno projednat a popovídat si než v Paříži, kde člověk přece jen není nikdy sám.

Tak se rozhodni. Do října budu jakžtakž hotov s *neodkladnými* pracemi, takže budu moci všechno ostatní odložit, a doufejme že také budu už tak dalece v pořádku, abych si zas mohl zaflámovat. Kdybys ovšem raději přijel v září, napiš mi, dalo by se to už nějak zařídit. Máme spolu ještě všelicos projednat, a Ty mi můžeš zejména vyprávět mnoho věcí z dějin vývoje hnutí, co — jak sám říkáš — nikdo jiný neví, takže by opravdu nebylo správné, kdybychom neudělali všechno pro to, abychom se ještě jednou setkali a všechno to vyřídili.

Marxovy papíry jsem ještě vůbec nemohl uspořádat, je to práce přinejmenším na měsíc. Možná že to půjde na podzim — udělat se to musí, a to dřív, než se dny příliš zkrátí.

Dávám Ti zas poslat poštovní bon na 5 liber št., který doufejme dostaneš hned po tomto dopise nebo zároveň s ním.

Tak se rozhodni. Těším se nesmírně, že Tě zas uvidím a budu moci s Tebou jednat tváří v tvář. Kdybych byl ještě takový pašák na nohy jako Ty, tak bych přijel do Ženevy. Ale takhle! No tak čekám, že to pro mne uděláš a přijedeš sem.

Tvůj starý
B. Engels

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

261

Engels Karlu Kautskému

do Dealu[678]

Londýn 26. července 86

Milý Barone,

dnes jsem Ti poslal jeden výtisk „Volkszeitung"* a zítra Ti pošlu ten, co přijde dnes; dále „Deutsche Worte", kde je začátek článku o Gustavu Cohnovi,[679] zatím dá se říct, že výborný, toho chlápka** musíš ulovit pro „Neue Zeit".

Včera jsme byli skoro sami — Tussy byla také nemocná a Aveling musel proto brzy odejít — není to nic vážného, ale přece jen nepříjemné. Přitom déšť a zase déšť — doufám, že to tam v tom jihovýchodním cípu máte lepší, podnebí je tam z celé Anglie přece nejvíc podobné kontinentálnímu.

Dilke byl tedy šťastně poslán do politického exilu — requiescat in pace! Tam vede to protestantské pokrytectví. V katolických zemích by taková věc nebyla možná — ani ve Vídni, ani v Římě, ani v Paříži, dokonce ani v Petrohradě by se to nemohlo stát; takováhle zamaskovaná špína je možná jen ve dvou centrech: v Londýně a v Berlíně. Berlín se fakticky stává světovým velkoměstem jen proto, že Londýn stále víc klesá na jeho úroveň. To, že galantní kapitán Forster zavedl svou dámu do bordýlku, je ryze berlínské počínání.[680]

Jinak není celkem nic nového — Schorlemmer odjel do Německa, mně se vede den ode dne lépe. Nim právě dočetla „Märtyrer

* „New Yorker Volkszeitung".
** Julia Plattera.

der Phantasie“ (konečně konec!!) a plete punčochy. Oba co nejsrdečněji pozdravujeme Tebe i Tvou ženu.

Tvůj
B. E.

Nepotřebuješ něco zařídit v bytě — jsem teď na tom zas už tak dobře, že tu vzdálenost klidně ujdu, doufám, že mi to vydrží; potřebuješ-li tedy něco, v čem Ti mohu být užitečný, jsem Ti k službám.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

262

Engels Karlu Kautskému

do Dealu[678]

Londýn 31. července 86

Milý Kautsky,

ten poštovní bon nechávám u sebe, protože by bylo marné pokoušet se ho vyinkasovat u toho hňupa v Southampton Road. Máš ho tu k dispozici, nechávám ho tady, pokud se nevrátíš dřív, v obálce s Tvou adresou u paní Parkerové alias Sáry.

Zato jsem dal já, Frederick Engels, vystavit na Tvé jméno K. Kautsky přiložený poštovní bon na 4 libry št. Kdybys kromě toho potřeboval ještě nějakou tu libru šterlinků, rád Ti ji poskytnu.

Počasí se lepší — doufám že i tam. Abych nezmařil vyhlídku, že tento dopis dojde ještě dnes, končím s nejsrdečnějšími pozdravy Tvé ženě i Tobě od Nim a

Tvého
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

263

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Mount Desert[681]

Interview[682] jsem s díky obdržel, moc mě pobavil, ten mezek* samozřejmě vkládá *mně* do úst všechny pitomosti, které říkal *on sám*. „Commonweal", 1. května—17. července, následuje zítra ve 2 balících. Dostávám je teď přes Lessnera nepravidelně, ale kompletní. „*To-Day*" bude následovat, jakmile dostanu *červencové* číslo, dosud nepřišlo.

Rukopis překladu** bude hotov pozítří a pak dostane nakladatel*** konec. Je vytištěno 320 stran, skoro se to shoduje se 3. německým vydáním. Myslím, že budu hotov do konce září a že to v říjnu vyjde. V sobotu také jedu k moři[683], doufám, že nám oběma i Tvé ženě prospěje.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 3. 8. 86

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* John T. McEnnis.
** anglického překladu prvního dílu „Kapitálu".
*** William Swan Sonnenschein.

264

Engels Karlu Kautskému

do Dealu[678]

Londýn 6. srpna 86

Milý Kautsky,

zítra odjíždíme do Eastbournu[683], adresa jako dříve: 4, Cavendish Place.

Právě jsem Liebknechtovi zakoupil místo na parník firmy Cunard „Servia" a poslal jsem mu stvrzenku.[684]

Peněžní bon najdeš tady v obálce s Tvou adresou. Rovněž jsou tu pro Tebe různá čísla amerického „*Sozialistu*" a amerického „Volkszeitung"* včetně „Missouri Republican" s tím do nebe volajícím intervievem[682] — tyto „Volkszeitung" a „Republican" mi prosím schovej.

Smím Tě poprosit, abys za mnou — až se vrátíš — občas, tj. *nanejvýš* každý 2. den, průměrně však 2 × týdně, posílal zase dopisy atd. jako posledně?

Včera jsem definitivně dokončil rukopis překladu**, 23 archů je vysázeno a připraveno ke korektuře.

Liebknecht odjíždí 4. září, Avelingovi 31. srpna z Liverpoolu.[685] Zdržíme se určitě do 28. srpna, pokud možná ještě o týden déle, to záleží na tom, zda přijede Liebknecht a různí jiní návštěvníci.

Rozsudek ve Freibergu — Dietz, Heinzel, Müller 6 měsíců, ostatní 9 — jsi patrně četl.[686] Typicky německé.

Děkuji za zprávy z Vídně.[687] Jinak je svět v klidu a důkladně

* „New Yorker Volkszeitung".
** anglického překladu prvního dílu „Kapitálu".

se potí, jen Rusové v tichosti pilně fixlují. Giers má, jak se zdá, v úmyslu vyrazit z Bismarcka něco, co by už stálo za to, ale pochybuji, že se mu to podaří.

Srdečné pozdravy Tvé ženě.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

265

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

Eastbourne, 4, Cavendish Place
11. srpna 86

Milý Barone,

s Tvým rukopisem rád udělám všechno, co bude v mých silách.[688] Slíbit však nemohu v určité krátké lhůtě vůbec nic: 1) všechno závisí na tom, jak rychle budou přicházet vytištěné archy*, z nichž každý musím alespoň třikrát pozorně přečíst, při korektuře a při 1. a 2. náhledu; 2) nahromadil se mi takový stoh naléhavé korespondence — kterou jsem před 3 měsíci přerušil úplně — tu musím vyřídit nejdřív; 3) už 7 měsíců u mne leží 2 rukopisy, které mám přehlédnout,[689] ty bych však odložil, kdyby to muselo být.

Pošli mi tedy ten rukopis a uvidíme. Vždyť on** potřebuje zatím stejně jen *první* sešit — tak *ten* mi *pošli*.

O tom, že to reviduji, se Dietz nesmí *dovědět ani slovo*. Přesvědčil jsem se už nejednou o jeho způsobech: jakmile vytuší nějaký výhodný obchod, okamžitě odloží veškerou slušnost. Budeš si tedy muset pro nejhorší případ připravit nějakou jinou výmluvu.

Od včerejška je počasí proměnlivé.

Z novin atd. mi posílej prosím jen francouzské, španělské a německoamerické „socialisty“***, „Sozialdemokrat“, „Volkszeitung“†, „Volksfreund“ a „Nature“, všechno ostatní může počkat. Rovněž prospekty a zprávy průmyslových podniků mohou počkat.

* anglického překladu prvního dílu „Kapitálu“.
** J. H. W. Dietz.
*** „Le Socialiste“, „El Socialista“, „Der Sozialist“.
† „New Yorker Volkszeitung“.

Teď se dám znovu do té korektury. Doufám, že Vám oběma, a hlavně Tvé ženě, mořský vzduch prospěl. Tady se každý večer od 9 do 11 ze zoufalství hrají karty, měl jsem dosud úžasné štěstí na prohrávání. Nim a Rosherovi co nejsrdečněji pozdravují.

Pozdravuj ode mne svou ženu.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do Curychu

4, Cavendish Place
Eastbourne 13. srpna 1886

Vážená paní Wischnewetzká,

moje odpověď na Váš milý dopis z 9. června se zdržela z toho prostého důvodu, že jsem byl nucen pro příliš velký nával práce přerušit *všechnu* svou korespondenci (pokud nebylo nezbytné ji okamžitě vyřídit), dokud jsem úplně nedokončil rukopis překladu „*Kapitálu*"* pro tisk. Teď je však hotov, a tak se mohu konečně věnovat tomu stohu nezodpověděných dopisů, který mám před sebou; a Vy jste první na řadě. Kdybyste mi byla v onom dopise sdělila, že máte čas na stranickou práci, byl bych Vám ihned stručně odpověděl; mrzí mě, jestliže jsem zavinil, že jste nemohla vykonat nějakou prospěšnou věc.

Když jsem Vám navrhoval „Námezdní práci a kapitál"**, úplně jsem zapomněl, že anglický překlad už vyšel v Londýně. Protože se prodává i v New Yorku, bylo by zbytečné znovu to překládat.

A teď „*Původ*"***. Překlad tohoto spisu bude obtížnější než překlad „*Postavení*"†; bylo by třeba věnovat mu poměrně víc pozornosti a na každou stránku mnohem víc času. Kdybych měl dost

* anglického překladu prvního dílu.
** Viz tento svazek, str. 529.
*** „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".
† „Postavení dělnické třídy v Anglii".

času, abych to přehlédl, pak by to nevadilo, za předpokladu, že byste tomu mohla věnovat tolik času a pozornosti a nechávala mi na okraji víc místa, abych mohl navrhovat jiná řešení. Je však třeba uvážit ještě jednu věc. Má-li toto dílo vůbec vyjít anglicky, mělo by být vydáno tak, aby si je čtenáři mohli koupit v normálním knihkupectví. To právě, pokud tomu rozumím, *nebude* možné u „*Postavení*". Pokud se americké obchodní zvyklosti příliš neliší od evropských, nebudou chtít knihkupci rozšiřovat díla vydaná institucemi dělnické strany, které s nimi nejsou ve spojení. Z toho důvodu se nikde nedochovaly a nikde se nedostanou publikace chartistů a owenovců, *dokonce ani v Britském muzeu*, a proto také všechny naše německé stranické publikace nejsou — a nebyly už dlouho před zákonem proti socialistům[34] — k dostání v žádném knihkupectví, takže je mimo stranu nikdo nezná. Této situaci se někdy nedá zabránit, ale měli bychom jí zabránit všude, kde je to možné. Jistě mi nebudete zazlívat, že ji nechci připustit, pokud jde o anglické překlady mých děl, když jsem to musel snášet déle než 40 let v Německu. V Anglii je teď situace taková, že lze získat vydavatele — buď hned, anebo v nejbližší budoucnosti — pro socialistická díla, a nepochybuji o tom, že během příštího roku bude anglický překlad mého díla vydán tady a že překladatel dostane honorář. A protože jsem také už před delší dobou slíbil dr. Avelingovi překlad „Vývoje" a „Původu"[690], zajistí-li si *sám* honorář, uznáte jistě sama, že americké vydání, které by bylo vydáno mimo normální knižní trh, by jen zmařilo vyhlídky na londýnské vydání, které by přišlo na normální knižní trh a bylo by tudíž přístupné všude všem čtenářům.

Navíc si myslím, že tato kniha není právě to, co američtí dělníci v současné době potřebují. Do konce roku budou mít k dispozici „Kapitál", a to pro ně bude pièce de résistance*. Jako lehčí, populárnější literatura pro vlastní propagandu se moje knížka ani nehodí. V nynějším nerozvinutém stadiu hnutí by podle mého názoru snad lépe vyhovovala některá z francouzských popularizací. Deville a Lafargue vydali asi před dvěma roky dva cykly přednášek,

* pořádně velké sousto.

„Cours d'Economie Sociale"[190], přičemž Deville si vzal na starost ekonomickou[260] a Lafargue obecnější, historickou stránku Marxovy teorie. Bernstein Vám jistě může výtisk ukázat a opatřit Vám ho, a pak to můžete uvážit sama. Nemyslím samozřejmě Devillovo rozsáhlejší dílo, výtah z „Kapitálu", jehož druhá polovina je plná omylů.[136]

14. srpna. Ještě k „Původu". Nemohu říci, že jsem Avelingovi překlad najisto slíbil, ale pokládám svůj závazek vůči němu za pevný v případě, že by překlad měl vyjít v *Londýně*. Definitivní rozhodnutí by pak ovšem hodně záviselo na tom, jaké podmínky vydání byste dojednala v Americe. Jsem rozhodně proti tomu, aby se opakovalo něco takového, co udělala slečna Fosterová s „Postavením"*. Jestliže však mám vyhlídky na anglické vydání, které by opatřila firma známá v buržoazních obchodních kruzích, a to vydání nejen této knihy, ale pravděpodobně celého souboru různých jiných děl, s tou výhodou, že se bude překládat tady (což mi ušetří hodně času), uznáte jistě, že si to musím dobře rozmyslet, než svolím, aby byla v Americe vydána jen tato nevelká knížka, čímž by se celá ta možnost zmařila. A vzhledem k dnešní protisocialistické panice v Americe pochybuji, že tam normální nakladatelé budou příliš ochotni uvádět svá jména ve spojení se socialistickými díly.

Velmi dobrá věc by byla řada brožur, které by populární formou reprodukovaly obsah „Kapitálu". Teorie nadhodnoty jako čís. 1; dějiny různých forem nadhodnoty (kooperace, manufaktura, dnešní průmysl) jako čís. 2; akumulace a dějiny původní akumulace — čís. 3; vývoj tvorby nadhodnoty v koloniích *(poslední kapitola)* — čís. 4; zejména to by bylo velmi poučné v Americe, protože by to ukazovalo ekonomické dějiny této země, od země nezávislých rolníků až po centrum moderního průmyslu, a dalo by se to doplnit speciálními americkými fakty.

Prozatím můžete být ale ujištěna, že to bude ještě chvíli trvat, než američtí dělníci začnou *masově číst* socialistickou literaturu. A ti, kteří *čtou* a budou číst, mají k dispozici dost materiálu, a „Původ" jim bude ze všeho nejmíň chybět. Pro anglosaský způsob myšlení,

* Viz tento svazek, str. 528.

zejména s jeho eminentním sklonem k praktičnosti, který získal v Americe, neznamená teorie nic, dokud není absolutně nezbytná; nejvíc se spoléhám na to, že se naši přátelé poučí z vlastních chyb, a to je připraví na studium teorie.

Váš oddaný
B. Engels

Zůstanu tady do 27. t. m., pak se vrátím do Londýna.

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

267

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[691]

4, Cavendish Place
Eastbourne 14. 8. 86

Milý Edo,

před 14 dny jsem Ti poslal „Standard" s velmi důležitým příspěvkem z Bulharska o ruských intrikách na Balkáně.[692] Zatím se celá záležitost stále víc vyhrocuje, Alexandr III. potřebuje po svých četných porážkách nutně nějaký úspěch, a tak se při všech těch křížem krážem propletených intrikách může stát, že pánům přeroste celá ta záležitost přes hlavu a vypukne válka. V této souvislosti jsem Ti chtěl sdělit zprávu, kterou dopisovatel „Daily News" v Petrohradě vytrvale hájí proti všem dementi, že od 18. až do konce t. m. se budou u Vilna, tedy v blízkosti pruských hranic, konat manévry šesti ruských armádních sborů proti šesti jiným; to znamená soustředění 12 armádních sborů (celá německá armáda jich má jen 18), při velmi nízkém odhadu 240 000 mužů. Jisté je, že se ty obrovské výdaje nevyhazují z okna jen tak pro vychloubání. Navíc nedovolil Alexandr III., aby byl při manévrech přítomen *kdokoli* z cizích důstojníků, ani Prus *Werder*. V době, kdy bude na hranicích soustředěno těchto 240 000 mužů, přijede do Německa pan Giers jednat s Bismarckem. Je to velmi riskantní tah, zejména vůči staré mu Vilémovi, který je tím zasažen na nejcitlivějším místě. Může se to zvrtnout a začne válka. Stejně dobře se to může vyřídit v klidu, protože Giers se takových ztřeštěných kousků účastní jistě nerad. Myslel jsem si však, že bude lepší, když Tě na tuto pozoruhodnou záležitost upozorním.

Řekni Schlüterovi, že se pustím do jeho práce[674] ihned po návratu do Londýna. Možná že předtím ještě navštívím starého Harneyho, od toho se mohu dovědět leccos, co by Schlütera zajímalo.

Srdečné pozdravy. 28. t. m. budu opět v Londýně.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

268

Engels Augustu Bebelovi

do Borsdorfu u Lipska

4, Cavendish Place
Eastbourne 18. srpna 1886

Milý Bebele,

už dlouho jsem Ti nedal o sobě vědět, ale jednak se neudálo nic zvláštního, o čem by bylo nutné si vyměnit názory, a za druhé jsem měl takovou dřinu s rukopisem překladu „Kapitálu"*, že jsem asi před 10 týdny musel doslova a zásadně odložit veškerou korespondenci, která nemusela být okamžitě vyřízena. Teď je i tohle hotové, a tak mě sem k moři pronásledují už jen velmi pracné korektury; mohu tedy konečně dohánět to, co jsem zameškal, tím spíš, že se událo leccos, o čem stojí za to napsat.

Především freiberský rozsudek.[686] Německému soudci, především saskému, se patrně zdá, že stále ještě není dost velký padouch. Je to s ním jako v době Internacionály s Eccariem, o němž Pfänder jednou řekl: Vy Eccaria ještě vůbec neznáte, ten chce být ještě horší, než už je. A Sasové nejsou výjimkou. V Německu je všechno oficiální zkorumpováno, ale každý státeček má vypěstovaný svérázný druh korupce. Tam je plně nebo zpola dědičná úřednická vrstva tak málo početná a zároveň tak žárlivě střeží své kastovní výsady, že se tam justice, policie, veřejná správa, armáda, samí bratři a bratránkové, navzájem podporují a hrají si do rukou takovým způsobem, že přitom bere za své jakákoli právní norma, která se ve velkých zemích nedá obejít, a že jsou tam možné neuvěřitelné

* anglického překladu prvního dílu.

nemožnosti. Co je tam možné, to jsem viděl kromě v Německu také v Lucembursku, docela nedávno na Jersey a v době bonapartistických podfuků ve Švýcarsku. A jsem přesvědčen, že Bismarck by byl dosáhl stejného výsledku v kterémkoli jiném německém státečku od chvíle, kdy mu dvůr, vůdce té lupičské bandy, už neklade žádný odpor. V největším státečku, v samotném Prusku, tvoří takovou rodinku důstojnická a úřednická šlechta, schopná jakékoli sprostoty ve skutečném nebo domnělém zájmu své kasty.

V této chvíli má vládnoucí klika plné ruce práce. Smrtí starého Viléma pro ni nastává období nejistoty a kolísání, a tak se musí — podle jejího názoru — napřed vytvořit co nejstabilnější situace. Odtud najednou ta perzekuční zběsilost, vystupňovaná ještě vztekem nad tím, že všechna dosavadní činnost proti nám byla naprosto neúspěšná, a naděje, že dojde k malým výtržnostem, které umožní další zostřování zákonů.* A proto si musíte odsedět devět měsíců.

Doufám, že se Ti podaří posilnit se letním cestováním natolik, že Ti těch 9 měsíců nijak neuškodí na zdraví. Pro stranu bude tato Tvoje vynucená neúčast na práci znamenat velkou škodu; ti poddajní budou muset konečně pochopit, že je všechna jejich mírnost neuchrání před basou, ale povahově se sotva změní, a všechno, co našim masám ztěžuje organizaci, tedy i organizované vyjádření jejich vůle, jim usnadňuje, aby se vydávali za skutečné představitele strany. A až budou vědět, že jsi za mřížemi, to jim teprve naroste hřebínek. Hodně bude záviset na Liebknechtovi — ale na kom bude záviset on? Za 14 dní sem přijede a bude mi určitě vykládat spoustu drbů ze strany, totiž to, co bude pokládat za prospěšné mi povědět. Na jednu věc se ale můžeš spolehnout: můj názor na německé hnutí vcelku, na taktiku, kterou je třeba se řídit, i na jednotlivé osoby působící v hnutí, včetně samotného Liebknechta, se nijak nezmění, bude stejný jako předtím. Jinak se velmi těším, že ho zase uvidím, ačkoli ze zkušenosti už vím, že všechny moje argumenty budou málo platné — nanejvýš bude na moje mínění brát ohled v Americe, kde ho Tussy Avelingová také občas popostrčí, aby nevyjížděl ze správných kolejí. Co se týče finančního úspěchu té cesty, mám

* Viz tento svazek, str. 601.

určité pochybnosti. Od té doby, co se americké hnutí stává realitou, bude nutně čím dál tím menším zdrojem financí pro Německo. Tím mohlo být, dokud bylo čistě akademické. Teď však, když se podařilo vytrhnout angloamerické dělníky z letargie, je třeba podporovat mluveným slovem i tiskem jejich první, ještě váhavé kroky, vytvořit z jejich řad skutečně socialistické jádro, a to stojí peníze. Přesto i teď ještě něco „kápne".[684]

Tento vstup Američanů do hnutí a oživení francouzského hnutí zásluhou tří dělnických poslanců a Decazevillu[625] — to jsou dvě světodějné události letošního roku. V Americe se dělají všelijaké hlouposti — tu anarchisté, tam zas Rytíři práce[693] — to je ale jedno, hnutí je v pohybu a bude rychle postupovat. Přijde ještě lecjaké zklamání — zákulisní manipulátoři ze starých politických stran se už připravují na to, aby dostali klíčící dělnickou stranu pod své tajné vedení — a udělají se ještě obrovské chyby, ale přesto to tam bude pokračovat rychleji než kdekoli jinde.

Ve Francii bylo těch 108 000 hlasů pro Roche[660] důkazem, že kouzlo radikalismu je zlomeno, že pařížští dělníci se začínají radikálů[507] zříkat, a to masově. Naši lidé, aby zajistili tento úspěch, tuto nově získanou pozici, dokázali změnit dočasnou organizaci pro volbu Roche v trvalou,[694] a tak se stali teoretickými učiteli těch dělníků, kteří se odvracejí od radikálů. Tihle lidé si všichni říkají socialisté, ale teprve teď je trpká zkušenost poučila, že jejich vyrudlé haraburdí po Proudhonovi a L. Blancovi je pouhé buržoazní a maloburžoazní svinstvo, a tak jsou dost přístupní Marxově teorii. Je to důsledek toho, že radikálové jsou *napolo* u moci; jestliže se k ní dostanou úplně, odpadne od nich všechno dělnictvo, a já tvrdím: vítězství radikalismu, tj. vyrudlého starého francouzského socialismu, ve *sněmovně* znamená vítězství marxismu především v pařížské *městské radě*. Ach, kdyby se byl Marx ještě mohl dožít toho, jak se ve Francii a v Americe osvědčuje jeho teze, že demokratická republika dnes není nic jiného než aréna, na které bude svedena rozhodující bitva mezi buržoazií a proletariátem.

Tady se přes všechno tohle celkem nic neděje. Nedá se ani říci, že tu existuje nějaká socialistická *sekta* jako za dob Owenových. Kolik hlav, tolik sekt. Sociálně demokratická federace[342] má alespoň

program a jistou disciplínu, ale masy za ní vůbec nejdou. Její vůdci jsou političtí dobrodruzi a šplhouni nejhoršího druhu, jejich list „Justice" samá lež jako věž o světodějné síle a významu federace. Na to občas zapomíná i náš milý Eda a cituje tento list v nevhodnou dobu, takže působí zdejšímu *skutečnému* hnutí víc škody, než pak může napravit; nedovede si tam ani představit, jakým způsobem to tady „Justice" využívá. Liga[402] prodělává krizi. Morris, citlivka a snílek, vtělená dobrá vůle, která si připadá tak dobrá, že se z ní stává zlá vůle čemukoli se naučit, naletěl na frázi o revoluci a stal se obětí anarchistů. Bax je velmi nadaný a hodně zná — ale po způsobu všech filosofů si ukuchtil apartní socialismus, který pokládá za pravou Marxovu teorii, a působí s ním mnoho zla. Je to ovšem dětská nemoc, kterou prodělává a která přejde, škoda jen, že tento proces probíhá před očima veřejnosti. Aveling se musí tolik ohánět, aby si vydělal na živobytí, že se také nemůže moc učit; jedině s ním se pravidelně stýkám. Vydání „*Kapitálu*" v angličtině tady však ohromně mnoho vyjasní.

Tím ale musím končit, jestliže chci být se vším hotov. Je tři čtvrtě na sedm, za chvíli bude čaj a v 8 hodin odchází poslední pošta. Tak se drž a nesplať mi mé dlouhé mlčení stejnou mincí, ale hlavně: buď přesvědčen, že jakékoli drby, které by se Tě snad týkaly, na mne nijak nezapůsobí.

Tvůj starý
B. E.

Zůstanu tady jistě do 28. t. m.,[683] později piš pro jistotu do Londýna.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

269

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

4, Cavendish Place
Eastbourne 20. 8. 86

Milý Barone,

vracím dopis od Dietze.[695] Budeš-li mít záruku, že tam Blos nezařadí sebenepatrnější věc, kterou bys předem neschválil, můžeš mu tu mechanickou stránku svěřit. V nejhorším případě zajedeš na pár dní do Stuttgartu a dáš to do pořádku. To je pořád lepší, než kdyby ses pokusil odjet tam na půl roku, protože to by mohlo skončit tím, že bys byl po 3 týdnech vypovězen a pan Blos by pak měl teprve volné ruce. Bude ovšem nutné, abys po tu dobu prováděl sám cenzuru trochu přísněji, aby tam Blos pod touto záminkou nestrkal nějaké pitomosti.

Můžeš mě samozřejmě v prospektu uvést jako spolupracovníka, úvod k anglickému překladu „Postavení dělnické třídy“* Ti také rád dám k dispozici, jen co ho sám dostanu. Dlouhý není. Momentálně nejsem s to slíbit Ti pozitivně něco jiného, tím spíš, že podnikavý Schlüter chce znovu vydat „Bytovou otázku“, k tomu bude nutná revize a úvod**, také Borkheimovy „Hurávlastence“, k tomu mám napsat krátký Borkheimův životopis***. Jak vidíš, nouzi o práci nemám, o to se už postarají jiní.

Tvůj záměr najmout si nezařízený domek je velmi rozumný;

* „Dodatek k americkému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii‘“.
** „Předmluva k druhému vydání ‚K bytové otázce‘“.
*** „Úvod k brožuře Sigismunda Borkheima ‚Na paměť německých hurávlastenců z let 1806—1807‘“.

jenomže nakonec uvidíš, že večerní vlaky odjíždějí do Harrow příliš brzy, a proto bych Ti radil, aby ses poohlédl ještě jinde. Je to ale všude skoro stejné.

Náhlá recidiva perzekuční zběsilosti souvisí zřejmě s blížící se smrtí starého Viléma. Ta bude znamenat pro bandu, která dnes vládne, období nejistoty, a tak si chtějí pokud možná zajistit pevnou pozici; jednak hotovými fakty ve vnitřní politice, jednak — bude-li to možné — vyprovokovanými výtržnostmi a vystupňovaným strachem šosáků.* Ta banda by dala hodně za to, kdyby se v Berlíně chytali úhoři jako v Amsterodamu.[696] K tomu přistupuje ještě osobní vztek Puttkamera, který jako pravý Prušák vidí v každé hlouposti, která mu nevyjde, urážku své ctěné osoby.

Percy, Pumps a Lily odjeli v úterý do Walmeru u Dealu ke starým Rosherovým, dnes se mají vrátit, ale zatím tu nejsou. Včera bylo hrozně dusno, deštivo a mlhavo, dnes je krásně. Nim se vede dobře a posílá co nejsrdečnější pozdravy, já se připojuji. Doufám, že Tvé ženě se vede dobře.

Váš
B. E.

Děkuji za Sonnenscheina, balíček byl omylem adresován na Regent's Park Road, ale bylo v něm to, co mi tady chybí, a proto jsem ho už reklamoval.[697]

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 597.

270

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Milý Edo,

těch pár řádek prostřednictvím paní Schackové jsi doufám dostal. Rusové trochu zkrotli, vskrytu se švindluje dál, především proti Anglii v Asii — v Turkestánu a Číně. Tím je nebezpečí války pro tento rok zažehnáno. 240 000 mužů, o nichž píše dopisovatel „Daily News", se teď sotva dá na pochod*... Tolik k té zprávě. Aspekty se změnily tak rychle, že našinec většinou přichází se svými zprávami pozdě. Chudák Baron je zoufalý, že mu vůbec nepíšeš.[698]

Tvůj

B. E.

[Eastbourne] 20. 8. 86

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924.

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 594.

271

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

4, Cavendish Place
Eastbourne 20. srpna 86

Milý pane Schlütere,

teď jste konečně na řadě Vy. Nemohl jsem si dovolit jakoukoli korespondenci, dokud nebyl hotov anglický rukopis*.

Tedy předně Váš dopis z 10. března.

1. Zůstatek konta jsem konečně dostal, stvrzenku jsem vystavil dvojmo.**

2. Lexise jsem četl. Ten člověk vůbec není hloupý, ale je to velký darebák a je si toho vědom.

3. „*Původ*" — to, jakým způsobem Dietz jednal, bylo pro mne dalším důkazem, jak svévolně si počíná v obchodních záležitostech; příště se podle toho zařídím. Jinak celá záležitost proběhla dobře a ta věc se tímto způsobem dostala zase na knižní trh.

4. Adresy generální rady.[638] Zda je mám všecky, to zjistím, teprve až mi přátelé poskytnou dost času, abych mohl uspořádat Marxovy dopisy atd. Do té doby Vám nemohu nijak pomoci.

5. Rukopis o chartistech[674] bude dokončen, jakmile se vrátím do Londýna, *po 28. t. m.* Budu mít patrně příležitost konzultovat sporná místa s naším starým Harneyem, který má být teď v Londýně. Ten článek v „Rheinische Jahrbücher" je od Weertha, můžete ho jmenovat.

Dopisnice z 8. června. — Dopisy z Hessovy pozůstalosti mi

* překladu prvního dílu „Kapitálu".
** Viz tento svazek, str. 537.

můžete příležitostně poslat, sotva to bude něco víc než drby. Náš milý Moses stál po roce 1848 mimo celé skutečné hnutí a jen po určitou dobu si za Schweitzerova vedení trochu zalassalloval.

Dopis ze 16. srpna. — „Bytovou otázku" rád přehlédnu, vcelku se tato věc může otisknout tak, jak je (pokud to mohu zpaměti posoudit). Bude nutné doplnit pár slov úvodem.*

Vytisknout znovu „Hurávlastence" bude určitě moc dobré. Je to od Borkheima, napsal bych k tomu stručný životopis**. Protože však mám jen jeden výtisk, stejně tak od „Bytové otázky", a k oběma bude asi třeba doplnit poznámky, byl bych Vám velmi zavázán, kdybyste mi laskavě poslal (do Londýna) po jednom výtisku od každého.

Přikládám pár řádků pro Edu, prosím o laskavé doručení.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Předmluva k druhému vydání ‚K bytové otázce'".
** „Úvod k brožuře Sigismunda Borkheima ‚Na paměť německých hurávlastenců z let 1806—1807'".

272

Engels Karlu Kautskému

do Londýna[699]

Protože jsi mi napsal, že mi pošleš dopisy atd. v sobotu, chci Ti jen oznámit, že jsem ani v sobotu, ani včera, ani dnes v pondělí do 7 hod. večer nic nedostal, počítal jsem alespoň se „Sozialdemokratem".

Liebknecht píše, že přijede patrně do týdne,[684] zajedu na den do Londýna, abych ho sem odvezl, napíšu předem.

Pozdravuj ode mne a od Nim svou ženu.

Tvůj
B. E.

[Eastbourne] 23. 8. 86

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

273

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

4, Cavendish Place
Eastbourne 24. 8. 86

Milý Kautsky,

lavina dopisů, které jsi mi poslal, mě dnes ráno úplně zavalila, zdrtila, rozmačkala, omráčila. Snažím se z ní vymotat, tím že na dopisy odpovídám, jak se dá. Srdečné díky!

Liebknecht mi píše, že vyjede snad už zítra přímo do Londýna přes Vlissingen — čekám každý den pár řádek s přesnějšími zprávami. Jakmile budu vědět, kdy přijede, zajedu na den do Londýna a přivezu ho sem. Toho „osla“[700] bych mu nekupoval, na lodi může psát i bez osla. Anebo má v úmyslu mít pořád mořskou nemoc? Na mořskou nemoc je prozatím i osel krátký.

Na 12. až 13. si chce ke mně do Londýna zaskočit starý Becker* ze Ženevy.[701]

Na polovinu září ohlásila svůj příjezd do Londýna stará Schacková včetně Wischnewetzkých.

Jestli k tomu potom přibude ještě Schorlemmer a Lafarguovi — od Schorlemmera přišel lístek z Bellaggia, Lago di Como, ze 16. srpna — tak pozdrav pánbůh.

* Johann Philipp Becker.

Zůstaneme tu do 4. září[683] — od soboty za týden.
Nim a Pumpsovi pozdravují co nejsrdečněji Tvou ženu i Tebe.

Rovněž tak Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

274

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

4, Cavendish Place
Eastbourne 24. srpna 86

Moje milá Lauro,

dnes ráno jsem dostal z Londýna Tvůj dopis z 20. t. m. s celou lavinou jiných dopisů a novin. Dnes Ti tedy mohu poslat jen ten šek na 15 liber št.

Starý Becker* píše, že tady (v Londýně) bude s van Kolovými kolem 12. září.[701]

Hraběnka Guillaumová-Schacková, která tu byla teprve před měsícem, píše, že přijede asi 15. září, zároveň s Wischnewetzkými (on je Rus, ona Yankee).

Liebknecht píše, že odcestuje do Londýna pravděpodobně zítra. Jakmile mi oznámí den svého příjezdu, zajedu do Londýna, navštívím Edwarda a Tussy, než odjedou,[685] a odvezu Liebknechta na pár dní sem — do Londýna se vrátíme 4. září.[683]

Měl jsem radost, když jsem se dočetl, že Vierzon[702] je zas využíván jako Decazeville.**

Nedávno přišel lístek od Schorlemmera z Bellaggia, Lago di Como.

Srdečné pozdravy od Nim, Pumpsových a od

upřímně Tvého

B. Engelse

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Johann Philipp Becker.
** Viz tento svazek, str. 617.

275

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

4, Cavendish Place
Eastbourne 25. 8. 86

Milý Barone,

Tvůj dopis dojde do Offenbachu ještě včas, protože Liebknecht odjíždí z Borsdorfu teprve 26. večer, 27. bude tedy v Offenbachu a teprve 29. v poledne v 1 hod. 40 min. vyjede z Kolína n. R., jede-li přes Vlissingen, jak mi napsal.

Přijedu tedy do Londýna v neděli* večer mezi 9. a 10. hodinou a doufám, že Vás ještě ten den večer uvidím. Liebknechta jsem požádal, aby ke mně přijel ihned po příjezdu drožkou, co tedy ještě chce?

Byl bych Ti velmi vděčný, kdybys mohl v pátek večer zajít do mého bytu a podívat se, jestli tam jsou dopisy, zejména dopis od *londýnské banky Union*, a kdybys mi je sem poslal, abych mohl v sobotu pokud možná vyřídit některé obchodní záležitosti.

Srdečně zdravím.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 29. srpna.

276

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

Eastbourne 26. srpna 86

Milý Kautsky,

Liebknecht přijede v pondělí* — via Flushing** — na nádraží, které jsi mu měl označit; jestliže Tvůj dopis nedostal, pak na *Holbornské* nádraží. Nepotřebuje tedy žádnou radu. Když na nádraží nikdo nebude, pojede drožkou ke mně.[684]

Já přijedu do Londýna v sobotu odpoledne, nejpozději večer — chtěl bych být v Regent's Park Road mezi 4. a 5. hod. V neděli u mne bude patrně Harney. Bližší ústně. Kdyby byl v pátek u mne v bytě dopis od banky Union a kdybys ho mohl za mnou poslat *před* půl šestou, byl bych velmi rád, jinak ho tam nech, až přijedu. Také všechno ostatní tam nech, nespěchá to.

Co nejsrdečněji zdravím Tvou ženu.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 30. srpna.
** přes Vlissingen.

277

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[703]

Překlad „Kapitálu“* vyjde u W. Swana Sonnenscheina, Lowrey & Co., Paternoster Square, Londýn, už je vytištěno 23 archů a celý rukopis je v tiskárně. Zmíněný článek[704] jsem bohužel nemohl najít, jinak bych Ti mohl poskytnout ještě víc informací. S Liebknechtem se patrně setkáš, dříve než dostaneš tyto řádky, odjel předevčírem na „Servii“[684]. Jakmile vyřídím nejnutnější věci — ještě tento týden — napíšu víc.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 6. 9. 86

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus den Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* anglický překlad prvního dílu.

278

Engels
nakladatelství F. H. Nestler & Melle

do Hamburku

(Koncept)

[Londýn 11. září 1886]

Vážení pánové,

obvinění obsažené ve Vašem ctěném dopise z 9. t. m.[705] musím co nejrozhodněji odmítnout.

I kdyby Kautsky a jeho prostřednictvím Dietz byli teprve v důsledku nabídky, kterou jste mi učinili, přišli na myšlenku uspořádat podobný soubor výtahů, nemohli byste si stěžovat, protože na dopisnici z 15. května píšete:

„Musíme otevřeně přiznat, že **bez** Vás **ne**můžeme svou myšlenku uskutečnit."

Jestliže jste od toho ustoupili, pak měli oni bezpodmínečně právo se toho chopit. A co vlastně vytýkáte mně, to naprosto nechápu.

Kromě toho není Váš předpoklad vůbec správný. O potřebě takového souboru se mluví v socialistických kruzích už léta a jeho uskutečnění bylo už několikrát víceméně připraveno. Zejména o Dietzovi vím, že se takovým záměrem zabýval už od založení svého podniku. Když jsem o Vašem návrhu mluvil s Kautským, uvedl jako jeden z důvodů, proč odmítá, že o velmi podobné nabídce už jedná písemně s Dietzem a že se v této věci *Dietzovi* už *natolik zavázal*, že musí odmítnout každý takový podobný návrh z jiné strany. Snažil jsem se Vám to naznačit, *pokud to vůbec šlo*, v od-

povědi na Váš dopis*; neměl jsem právo prozradit něco víc. Ta věc byla tehdy fakticky už tak daleko, že v době, kdy jste mi psali, pracoval Kautsky už po týdny na prvních sešitech (o Marxovi) a nepotřeboval tedy nějaký podnět od Vás.

Také to, že Dietzova anonce vychází právě teď, není vůbec vyvoláno tím, co jste mi sdělili, neboť to — pokud je mi známo — ani neví. Stalo se to jedině proto, že po freiberském rozsudku[686] je Dietz nucen dovést celou řadu počinů tak daleko, aby se na nich mohlo dál pracovat i za jeho šestiměsíčního věznění.

Jsem z obchodního působení zvyklý slýchat takové ukvapené výtky, zakládající se na nedostatečných informacích. Patří to k německým šosáckým mravům, které Němcům téměř znemožňují, aby v obchodním světě hráli skutečně velkolepou úlohu. Musím však přiznat, že mě něco takového poněkud udivuje u firmy, která má tak dobrou pověst jako Vaše.

S úctou

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 568—569.

279

Engels Augustu Bebelovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 13. září 1886

Milý Bebele,

na celé té bulharské a východní historii[524] mě udivuje, že Rusové teprve teď přišli na to, že se díky anexi Alsaska atd. stali arbitrem v Evropě, jak prohlásil Marx členům Internacionály už v roce 1870.[706] Jediné možné vysvětlení pro to je, že po válce byl všude (v Rusku roku 1874) zaveden pruský systém zeměbrany, který vyžaduje 10—12 let, než se vycvičí příslušně silná armáda. Ta je teď připravena i v Rusku a ve Francii, tak to může začít. A právě proto naléhá ruská armáda, která tvoří jádro panslavismu, i teď tak silně na vládu, že car* musí překonat svou averzi k francouzské republice a musí prohlásit za dvě jedině možné eventuality buď alianci s ní, nebo Bismarckův souhlas s ruskou východní politikou. Pro Bismarcka a Viléma** byla alternativa taková: buď klást Rusku odpor, a pak vyhlídka na rusko-francouzskou alianci a světovou válku, anebo jistota, že dojde k ruské revoluci v důsledku aliance panslavistů a nihilistů, anebo konečně ustoupit Rusku, tj. zradit Rakousko. Že Bismarck a Vilém nemohli jednat jinak, než jednali — to se mi zdá z *jejich* hlediska jasné, a velký pokrok je právě v tom, že teď vychází jasně a pádně najevo, že zájmy Hohenzollernů jsou neslučitelné se zájmy Německa. Německá říše je smrtelně ohrožena svou pruskou základnou.

Prozatím se celá ta věc pravděpodobně přes zimu ještě nějak

* Alexandr III.
** Viléma I.

sflikuje, ale chuť panslavistů roste s jídlem, a tak výhodnou příležitost jako teď nebudou mít už nikdy. Jestliže se Rusům podaří obsadit Bulharsko, potáhnou i na Cařihrad, nezarazí-li je nějaké významnější překážky — například německo-rakousko-anglická aliance. Odtud Bismarckovo volání o pomoc — volání po aktivní antiruské politice Anglie, které se teď skoro denně na jeho příkaz ozývá ve „*Standardu*", aby *Anglie* zabránila světové válce.

V každém případě se antagonismus Rakouska a Ruska na Balkánském poloostrově tak vyhrocuje, že je válka pravděpodobnější než zachování míru. A to je konec s lokalizací války. Jak to však dopadne — kdo bude vítězem, to se nedá říci. Německá armáda je nesporně nejlepší a má nejlepší vedení, je ale jen jednou z mnohých. Rakušané jsou nevypočitatelní, i vojensky, jak co do počtu, tak zejména co do vedení, a vždycky dovedli posílat na smrt nejlepší vojáky. Rusové mají jako vždycky mylnou představu o svých silách, obrovských na papíře, jsou nesmírně slabí v ofenzívě, silní při obraně vlastního území. Jejich největší slabinou je kromě vrchního velení nedostatek důstojníků schopných vést ty obrovské masy, země neprodukuje takový počet vzdělaných lidí. Turci jsou výteční vojáci, ale vrchní velení je vždycky mizerné, ne-li zaprodané. Francouzi mají také — protože jsou příliš politicky vyspělí, než aby snášeli podobnou instituci, jako jsou jednoroční dobrovolníci, a protože francouzský buržoa je naprosto nebojovný (osobně) — nedostatek důstojníků. U všech kromě Němců nebyla konečně nová organizace ještě nikdy vyzkoušena. Tyto veličiny lze tedy — jak co do kvantity, tak co do kvality — velmi těžko propočítat. O Italech je bezpečně známo, že je porazí každá jiná, stejně početná armáda. Nedá se ale také odhadnout, jak se tyto různé veličiny ve světové válce navzájem anebo proti sobě seskupí. Váha Anglie — jak jejího loďstva, tak jejích obrovských pomocných zdrojů — poroste s trváním války, a jestliže bude zpočátku držet své vojáky stranou, může nakonec anglický sbor o 60 000 mužů válku rozhodnout.

To všechno za předpokladu, že se uvnitř jednotlivých zemí nebude nic dít. Ovšem např. ve Francii může válka přivést k moci revoluční elementy, v Německu může porážka nebo smrt starého*

* Viléma I.

vyvolat prudkou změnu režimu; to zas může vést k jinému seskupení válčících stran. Zkrátka, bude to chaos s jen *jedním* spolehlivým výsledkem: obrovský masakr v dosud nevídaném měřítku, vyčerpání celé Evropy v dosud nevídané míře, a konečně zhroucení celého starého systému.

Přímý úspěch by nám mohla přinést jen revoluce ve Francii, která by Francouzům svěřila úlohu osvoboditelů evropského proletariátu. Nevím, zda by to bylo pro evropský proletariát právě to nejlepší; vystupňovalo by to na nejvyšší míru *ideální* francouzský šovinismus. Převrat v Německu po porážce by mohl prospět jen tehdy, kdyby vedl k uzavření míru s Francií. Nejvýhodnější by byla ruská revoluce, která se však dá čekat jen po velmi těžkých porážkách ruské armády.

Jisté je jedno — válka by naše hnutí v celé Evropě zprvu zatlačila zpátky, v některých zemích by je úplně rozbila, roznítila by šovinismus a nacionální nenávist a jako *jistotu* mezi těmi četnými nejistými možnostmi by nám přinesla jen to, že bychom po válce museli začínat znovu, avšak na mnohem příznivější půdě než třeba i dnes.

Ať ale dojde k válce nebo nedojde, bude tu ta výhoda, že německý šosák bude vytržen ze své ospalosti a bude konečně zas donucen aktivně zasáhnout do politiky. Protože mezi socialistickou republikou, která bude naším prvním stupněm, a dnešním pruským bonapartismem na polofeudální základně je třeba rychle projít ještě mnoha mezistupni, může nám jen prospět, že německý buržoa bude konečně zas jednou donucen plnit svou politickou povinnost a postavit se do opozice proti dnešnímu režimu, aby se to přece jen trochu pohnulo. A proto jsem nesmírně zvědav na nové zasedání říšského sněmu. Protože teď nedostávám žádné německé noviny, byl bych Ti velmi vděčný, kdybys mi občas poslal německé noviny se zprávami o důležitých zasedáních, zejména o těch, která se týkají zahraniční politiky.

Liebknecht také hodně vypravoval o tom, jaké rozhořčení panuje v Německu nad tím, že Bismarck padl na kolena před Ruskem.[707] Byl několik dní u mne v Eastbournu u moře[683], velmi dobře naložen a jako vždycky „všechno šlo báječně"; protože

pánové z pravého křídla už nevyvolávají žádné významné hádky a museli se stáhnout, mohl Liebknecht zase mluvit docela revolučně a ukazovat se jako velmi rezolutní člověk. Dal jsem mu dostatečně na srozuměnou, že o těchhle záležitostech vím víc, než je mu možná milé, ale protože byl naprosto v linii, neměl jsem sebemenší důvod jednat s ním jinak než nanejvýš srdečně. Co Ti napsal o rozhovorech nás dvou, nevím a nejsem tedy za to také nijak odpovědný.

14. září. Zase jsem byl vyrušen; musím si pospíšit, abych skončil do večerní pošty a abys tento dopis dostal nejpozději ve čtvrtek dopoledne. V těchto dnech se schází také uherský sněm, tam se bude určitě také jednat o té bulharské patálii. Pro nás by bylo nejvýhodnější, kdyby bylo Rusko pokojným způsobem nebo vojenskou silou vytlačeno, pak by tam byla revoluce hotovou věcí. Podíleli by se na ní panslavisté, ale příštího dne by splakali nad výdělkem. Tohle byl jeden z bodů, o nichž se Marx vždycky vyslovoval naprosto určitě — neznám nikoho, kdo tak dobře chápal Rusko jak uvnitř, tak navenek: říkal, že jakmile bude v Rusku rozbit starý systém, ať to učiní kdokoli, a bude svolán zastupitelský sbor, lhostejno jaký, pak bude konec s ruskou politikou výbojů, pak všechno ovládnou vnitřní otázky. A zpětný odraz na Evropu, až tato poslední tvrz reakce bude rozbita, by byl obrovský; první bychom to pocítili my v Německu.

Liebknechtova loď dorazila do New Yorku včera ve 3 hod. ráno, loď s Avelingovými už o několik dní dříve.[684] Je-li tam tak horko jako tady — mám v pokoji ve 4 hod. odp. 25 stupňů Celsia —, pěkně se při tom řečnění zapotí.

Ve Francii pokračuje práce dobře. Agitační schéma vyzkoušené v Decazevillu se teď opakuje při stávce ve Vierzonu.[702] Vaillant, který je tam doma, tam vystupuje v prvních řadách. V Paříži pro nás pracují radikálové[507], stejně jako Bismarck v Německu. Jsou v pěkné bryndě s podvodnými burzovními společnostmi, a Clemenceau, který to sám nemá zapotřebí, se s těmihle lidmi přece jen příliš zapletl, než aby mohl dát ruce od toho úplně pryč. Tak se trhlina mezi ním a dosud radikálními dělníky stále víc prohlubuje, a co ztrácí on, to získáváme my. Naši si počínají velmi obratně, žasnu nad disciplinovaností, kterou Francouzi projevují. Právě

to jim chybělo, a tomu se teď učí, ale na pozadí skutečně revoluční tradice, která je tam samozřejmá a vůbec nic neví o všech těch šosáckých skrupulích, v nichž naši Geiserové a Viereckové vězí až po uši. Dokonce i s volbami podle kandidátních listin[437] dosáhneme ve Francii příště významných úspěchů. A právě proto, že všechno jde tak skvěle, jak tam, tak v Německu, a protože několik let nerušeného *vnitřního* vývoje s pomocí přitom nevyhnutelných událostí nám nutně pomůže obrovsky kupředu, právě proto si nemohu zrovna přát světovou válku — ale co je dějinám do toho? Jdou svou cestou a musíme je brát tak, jak jdou.

Jedné věci se můžete od Francouzů naučit. Už 50 let se tam všichni revolucionáři řídí pravidlem, že obžalovaný *odpírá* vyšetřujícímu soudci *jakoukoli informaci*. Ten má právo se ptát, obžalovaný má právo neodpovídat, neobviňovat sám sebe a své soudruhy. Tohle je obrovská výhoda při všech procesech, jakmile se to děje všeobecně, takže se jakákoli odchylka od toho považuje za poloviční zradu. Co chce obžalovaný vypovídat potom při veřejném procesu, je už jeho věc. Vždyť při předběžném vyšetřování se protokoly sepisují tak, že se výpovědi obžalovaného falšují a že se všemožnými triky na něho dělá nátlak, aby je podepsal. Přemýšlejte o tom.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

280

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 13. září 1886

Moje milá Lauro,

tak jsme zase v Londýně[683] — a zas už v jednom kole, čekaly tu všelijaké práce. Minulý týden jsem musel revidovat německý výtah z „Kapitálu", který pořídil Kautsky, bylo opravdu co revidovat.[688] V psacím stole mám dva další rukopisy, které tam leží už přes půl roku. Doufám, že je vyřídím tento týden. Naštěstí pro *mne* přicházely korektury* jen občas, jinak bych byl měl špatnou dovolenou. Rozhodně teď takovéhle práce vůbec nechám, jinak bych nikdy nedokončil svůj hlavní úkol.

Loď „City of Chicago", na které cestují Tussy a Edward, připlula do New Yorku desátého, „Servia", na které jede Liebknecht, tam musí teď už také být, protože vyplula 4. září. Čeká je tam těžká práce, všechno to cestování a řečnění.[684] Liebknecht strávil čtyři dny u nás v Eastbournu; je dost tlustý, strká před sebou pěkné panděro; Yankeeové mu od něho už trochu pomohou. Jinak byl velmi dobře naložen a pln důvěry jako obvykle: „Všechno jde báječně".

Psal jsem Ti, že jsem kolem 18. srpna dostal lístek od Schorlemmera z Lago di Como**; od té doby o něm nemám zprávy. Ale teď má už brzy přijet do Paříže, odkud — jak se zapřísáhl — přijede sem do Londýna s Tebou, a bude-li to možné, i s Paulem. Věřím pevně, že se mu to podaří; Nim si už dělá starosti s tou troškou nutných příprav, které opravdu nevyžadují žádnou zvláštní

* anglického překladu prvního dílu „Kapitálu".
** Viz tento svazek, str. 608.

námahu. Doufám, že soudní proces Paulovi neznemožní, aby sem přijel;[708] ten starý krámek, kde si tak rád kupuje spodky za jeden a půl šilinku, je tu stále — může-li ho to nějak zlákat. A jestliže nemůže odjet, tak si jistě musíš udělat dovolenou Ty a navštívit zas jednou své staré přátele v Londýně. Víš přece, co o Tobě řekl Meyer: „Když vejde do místnosti, je to, jako by vyšlo sluníčko" — tak se postarej, aby v Londýně zas jednou vyšlo sluníčko!

Nim se dala v Eastbournu vyfotografovat; snímek se povedl, kopie jsme zaplatili, a proto nám je asi dosud neposlali.

Poděkuj prosím Paulovi za dopis o vinařství — nejen že potvrdil, ale také *doplnil* to, co jsem už věděl z jiných pramenů. Člověk se s uspokojením dovídá, že teď na sklonku kapitalistické výroby zničil révokaz úplně Château Lafitte, Lagrange a jiné prvotřídní odrůdy vína, protože my, kdo je dovedeme ocenit, se k nim nedostaneme, a židé a povýšenci, kteří si je mohou opatřit, je nedovedou ocenit. Protože tato vína už nemohou plnit své poslání, může je docela dobře vzít čert; naši potomci je brzy obnoví, jakmile jich bude zapotřebí na velké lidové svátky.

Nyní se konečně stává zřejmým faktem to, co řekl Mouřenín v oběžníku členům Internacionály* z roku 1870, že anexe Alsaska atd. udělala z Ruska arbitra Evropy. Bismarck musel ustoupit na celé čáře a vůle Ruska musí být plněna.[707] Sen o německé říši, strážci evropského míru, bez jehož svolení by se nesměla vypálit jediná rána z děla, se rozplynul a německý šosák vidí, že je stejným otrokem cara, jako když Prusko bylo „pátým kolem u evropského vozu". A teď nadává na Bismarcka, který koneckonců dělá jen to, k čemu je donucen. V Německu zuří pořádně nejen šosáci, ale i armáda. Liebknecht říká, že od roku 1866 nebyla taková všeobecná nespokojenost s jednáním vlády. Ale tím to neskončí. Bude-li mít balkánské drama druhé dějství, vypukne válka mezi Ruskem a Rakouskem a pak vogue la galère** — celá Evropa bude možná najednou v plamenech. Byl bych dost nerad — byla by to nepochybně *poslední* válka, a není také pochyb o tom, že tohle, stejně jako všechno, musí nakonec vyústit v náš prospěch. Ale může

* „Druhá adresa generální rady o prusko-francouzské válce".
** ať se děje co chce.

to přece jen zdržet naše vítězství, a ta druhá cesta je bezpečnější. Neboť k tomuto vítězství vede sotva jiná cesta než revoluce v Rusku, a dokud je Alexandr* loutkou v rukou panslavistů, není pravděpodobné, že by k ní došlo. Rozhodující Giersův argument při jednání s Bismarckem byl: stojíme mezi panslavisty a nihilisty; jestliže zachováme mír, spojí se, a palácová revoluce bude fait accompli — a proto musíme táhnout na Cařihrad; to vám, Bismarckovi a Vilémovi**, uškodí míň než ruská revoluce. Tahle zima bude rozhodující, proto musím připravit 3. díl*** do příštího jara.

Nedávno mě několikrát navštívil Bax a jednou Morris. Bax vidí, do jaké slepé uličky se dostal, a chtěl by se z ní vymotat, kdyby to mohl udělat bez přímého odvolání, však jistě nějaký způsob najde. Morris je vyložený citový socialista; dal by se snadno ovlivnit, kdyby se s ním člověk viděl pravidelně párkrát za týden, ale kdo na to má čas, a když ho necháš měsíc být, určitě zas sejde ze správné cesty. A stojí vůbec za všechnu tu námahu, i kdyby člověk měl čas? Mezitím Hyndman stále víc upevňuje své pozice, protože má určitý program a určitou linii politické činnosti, a Morris je, jak se zdá, proti oběma; jeho ideálem je diskusní klub, který by sjednocoval všechny odstíny. Očekávám, že hlavní pomoc proti všemu tomu zmatku bude znamenat anglický „Kapitál"†. Už je vytištěno a zkorigováno 23 archů, ale s tiskařem to není nějak v pořádku; nedostávám žádné další korektury a nemohu se dovědět, co se děje, protože Sonnenschein odjel na dovolenou a nikdo neví nebo nechce říci, kde to vázne.

Dnes je báječné počasí — doufám, že to vydrží, než přijedeš.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Alexandr III.
** Vilémovi I.
*** „Kapitálu".
† anglický překlad prvního dílu.

281

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 16. září 1886

Milý Sorge,

násilím jsem se na hodinku odtrhl od práce, abych Ti napsal. Už po několik týdnů mi dává (trojnásobná) korektura překladu „Kapitálu“* tak zabrat, že jsem se k ničemu jinému nedostal, a teď mě s ní přímo zavalují. Mám dostávat 6 archů týdně (tj. zkorigovat 18 archů za týden) a za měsíc má být všechno hotové. No, uvidíme. Ale živo tu mám, protože zítra mě tak jako tak přijede navštívit staroušek Becker** ze Ženevy, příští týden Schorlemmer a pravděpodobně Lafarguovi, a kromě toho sem chtějí přijet ještě jiní lidé ze Švýcarska. Kdybych nenapsal dopis dnes, tak vím, že se k němu pak už nedostanu.

Srdečné díky za Tvou námahu s tím autorem interviewu***.[682] To bylo naposledy. Teď, když porušil dané slovo, mám důvod hnát je všechny svinským krokem, pokud nebudeme mít ovšem sami zájem, abychom takovému lháři něco nabulíkovali. Máš pravdu, že si celkem nemohu stěžovat, ten člověk se snaží být alespoň osobně slušný, a za svou hloupost nemůže, za tu může jen americká buržoazie.

Zdá se, že v New Yorku je v čele strany[629] povedená parta, „Sozialist“ je příkladem, jak *nemá* žádný list vypadat. Nemohu se však zastat ani Dietzgena s tím jeho článkem o anarchistech[709];

* anglického překladu prvního dílu.
** Johann Philipp Becker.
*** Johnem T. McEnnisem.

má svérázný způsob jednání. Když má někdo na nějakou věc možná trochu úzkoprsý názor, dovede Dietzgen neustále znovu a znovu zdůrazňovat, že ta věc má své dvě stránky. Teď ale, protože se Newyorští chovají mizerně, staví se z ničeho nic na druhou stranu a chce ukázat, že my všichni jsme anarchisté. Za dané situace se to dá snad omluvit, ale ani v rozhodující chvíli by neměl tak úplně zapomínat na všechnu svou dialektiku. Mezitím se to z něho asi už dávno vykouřilo, jistě už zas vklouzl do správných kolejí, o to nemám strach.

V tak svérázné zemi, jako je Amerika, jejíž vývoj byl čistě buržoazní, bez jakékoli feudální minulosti, v zemi, která ale přitom bezděčně převzala z Anglie spoustu ideologie zděděné z feudálních dob, jako je anglické zvykové právo, náboženství, sektářství, a kde nutnost prakticky pracovat a shromažďovat kapitál vedla k všeobecnému pohrdání jakoukoli teorií, z něhož se nejvzdělanější vrstvy začínají teprve teď vymaňovat — v takové zemi si musí lidé své vlastní *společenské* zájmy ujasňovat tím, že dělají jeden kopanec za druhým. Nevyhnou se tomu ani dělníci, propletenec tradeunionů, socialistů, Rytířů práce[693] atd. potrvá ještě nějakou dobu, a teprve napáchané škody je přivedou k rozumu. Ale hlavní věc je, že se dostali do pohybu, že to jde vůbec kupředu, že je zlomeno kouzlo, a půjde to rychle, rychleji než kdekoli jinde, i když svéráznou cestou, která se z teoretického hlediska jeví skoro nesmyslná.

Tvůj dopis přišel pozdě, takže jsem už nemohl s Avelingem promluvit o Brooksovi[710] — viděl jsem se s ním, s Avelingem, už jen pár hodin 30. srpna a Tvůj dopis jsem nechal v Eastbournu. Jistě ses s Avelingem ještě potom viděl v New Yorku a s Liebknechtem také.

Jak se zdá, Tvůj Adolph* se už zas rozešel se svým společníkem, s tím agentem v Rochesteru; doufám, že se přitom nespálil, to se v takových případech může stát každému.

V těchto dnech Ti pošlu chybějící čísla „To-Day", pokud jsem je vůbec dostal, a „Commonwealu". Odebírat je přímo není možné. Francouzské časopisy Ti pošlu, jakmile sám nějaké z Pa-

* Adolph Sorge ml.

říže dostanu, něco jsem poslal z Eastbournu. „Socialiste" bys tam přece měl dostávat, adresa redakce a administrace je 17, rue du Croissant, Paříž, je to týdeník. Předplatné do ciziny stojí 4 franky pololetně včetně poštovného. Já sám ho dostávám velmi nepravidelně, často si o něj musím napsat, musím si ho ale nechávat, abych se do něho mohl znovu podívat.

Posílám Ti také několik archů korektury překladu „Kapitálu", které mám navíc, abys viděl, jak to pokračuje a jak to vypadá.

Doufám, že s Tvým zdravím je to lepší, já jsem *zdánlivě* ještě chlapík, ale poslední tři roky se špatně pohybuji, je to nějaká vnitřní vada, někdy mě to trápí hodně, ale pořád tak *trochu*, takže si už bohužel nezavojančím.

Jakmile bude hotov překlad, musím se především zbavit některých méně důležitých prací, které mi byly vnuceny — jako revize prací jiných lidí, zejména překladů — a nesmím si už nechat *nic dalšího* vnutit, abych se zase mohl pustit do 3. dílu*. Už je přediktován, ale vyžádá si to ještě dobrých 6 měsíců těžké práce. Ten zatracený anglický překlad mě stál skoro rok práce. Ale bylo to absolutně nutné a ani toho nelituji.

17. září

Korektury byly odeslány včera, čísla „Commonwealu" do 18. září následují dnes. Ty „To-Day" musím teprve vyhledat.

Tady je hnutí nadále jednak v rukou dobrodruhů (Demokratická federace[342]), jednak v rukou fantastů a citových socialistů (Socialistická liga[402]), masy stojí ještě mimo, i když i tam lze pozorovat začátek pohybu. Bude to ale ještě nějakou chvíli trvat, než se masy rozproudí, a to je dobře, aspoň je čas, aby mohli vyrůst opravdoví vůdcové. — V Německu se snad zase trochu rozhýbá *buržoazie*, jejíž zbabělá stagnace nám škodí; jednak se všechno rozkolísá v souvislosti s brzkou změnou na trůně, jednak fakt, že se Bismarck sklonil před carem**, vyburcuje i ty nejospalejší peciváły.[707]

* „Kapitálu".
** Alexandrem III.

Ve Francii to jde výborně. Lidé se učí disciplíně, v provinciích při stávkách, v Paříži při opozici proti radikálům[507].

Srdečné pozdravy.

Tvůj

B. E.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

282

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

[Děkuji]* Vám za velkou trpělivost, kterou vůči mně projevujete* v souvislosti s Vaším rukopisem**. Jakmile bude hotov anglický překlad „Kapitálu" — doufám, že v říjnu —, bude Váš rukopis první prací, s kterou začnu. „Kalendář" jsem našel a vynechané místo doplním.***

S upřímnými pozdravy Váš

B. E.

[Londýn] 17. 9. 86

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani, 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Na tomto místě je rukopis poškozen.
** překladu Marxovy „Námezdní práce a kapitálu" do italštiny.
*** Viz tento svazek, str. 535.

283

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 24. září 1886

Moje milá Lauro,

předpokládám, že teď právě jsi u porotního soudu a sleduješ proces proti Paulovi; doufám, že skončí osvobozením.[708] Zatím Ti sdělím celkem příjemnou zprávu. Dnes ráno jsem dostal od Meissnera vyúčtování prodeje za poslední čtvrtletí, zisk pro nás dělá 2600 marek čili asi 130 liber št. po odečtení všech výdajů na druhý díl*; Tvůj podíl bude tedy víc než 40 liber št. Napsal jsem mu, aby peníze poukázal, a jakmile je dostanu, pošlu Ti šek na Tvůj podíl. Prodal 320 výtisků prvního dílu a 1260 druhého dílu.

Anglické vydání** už asi před Novým rokem nevyjde. Zdá se, že Sonnenschein má nějaké naléhavější věci jak na skladě, tak v práci u téhož tiskaře, a proto naši knihu odsunul. Pokračuje to, ale značně pomalu.

Tussy mi poslala dopis po příjezdu do New Yorku,[685] píše, že cesta byla velmi příjemná, ale zklamali prý ji poněkud živí američtí buržoové, s nimiž se setkala na lodi; trochu to zchladilo její nadšení pro Ameriku, zato ji to ale připravilo na realitu amerického života.

Už týden je tu u mne starý Becker***; je celkem veselý, ale tělesně začíná chátrat. Příští úterý† odcestuje do Paříže a doufá,

* „Kapitálu".
** prvního dílu „Kapitálu".
*** Johann Philipp Becker.
† 28. září.

že se tam s Tebou uvidí.[711] Posílá Ti plnou náruč krásných pozdravů. Je to skvělý staroch, osmasedmdesát, a stále drží krok s hnutím.

O Schorlemmerovi nemám zprávy. Jak to bude s Tvou cestou do Londýna? Budeš se moci rozhodnout, pokud se to ještě nestalo, po zítřejším rozsudku. Ale i kdyby Paula zase poslali do Pélagie, nebude to tak spěchat; jistě mu dají pár týdnů odklad, a tak sem můžete oba nakrátko přijet.

Upřímně vždy Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

284

Engels Natalii Liebknechtové

do Borsdorfu u Lipska

Londýn, 122, Regent's Park Road
25. září 1886

Milá paní Liebknechtová,

z Liebknechtova pověření Vám tímto posílám poukázku říšské banky na 100 marek, čís. 1236 179[d], Berlín 3. září 1883, kterou u mne nechal před odjezdem. Kromě toho ve mně vzbudil naději, že sem pravděpodobně v prosinci přijedete a setkáte se s ním tady u mne.* Byli bychom všichni velmi rádi, kdyby se to uskutečnilo a kdybyste se laskavě ubytovala u mne a cítila se tu jako doma.

Podle zpráv, které jsem dosud dostal, je cesta našich přátel velmi úspěšná.[684]

S upřímnými pozdravy Vám i dětem

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 676—677.

285

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 2. října 86

Moje milá Lauro,

abych to vzal od začátku: přikládám šek na 42 liber št., 13 šil., 4 penny, což je třetina částky 128 liber št. poukázané Meissnerem; doufám, že šek i peníze dostaneš v pořádku.

Škoda že nemůžeš přijet právě teď, protože je pěkné počasí, ale když se Ti vysloveně stýská po londýnských mlhách a naší krásné zimě, může se Ti vyhovět. Nim Tě ochotně ubytuje kdykoli, o vánocích nebo jindy, a i když budeme mít zároveň ještě jiné hosty, zařídí to, aby měli taky kde spát. Tedy dohodnuto, a tentokrát nás nezklam.

Posílám také dvoje „Volkszeitung"*, *ale prosím vrátit, protože patří Edwardovi*, který se spoléhá, že je tu najde, až se vrátí[685] (jeho noviny atd. chodí za jeho nepřítomnosti na mou adresu). V těchto novinách se dočteš, že la république cosaque** — Mouřenínovo řešení Napoleonovy alternativy: ou républicaine ou cosaque***[712] — prosperuje v New Yorku stejně výborně jako v Paříži. Mají štěstí, že k prvnímu pokusu o zastrašení došlo tak brzy a že byl tak neobratný.

Obávám se, že Paul přeceňuje význam pařížského rozsudku,

* „New Yorker Volkszeitung".
** kozácká republika.
*** buď republikánská, nebo kozácká.

považuje-li ho za příznak toho, že průmyslová buržoazie začíná být přístupná socialistickým idejím.[713] Boj mezi lichváři a průmyslovým kapitalistou je boj uvnitř buržoazie samé, a třebaže je nesporné, že jistá část maloburžoazie bude zatlačována k nám tím, že jí hrozí nevyhnutelné vyvlastnění de la part des boursiers*, nemůžeme nikdy očekávat, že na naši stranu přejde celá masa maloburžoazie. Navíc to ani není žádoucí, protože s sebou přinášejí své omezené třídní předsudky. V Německu jich máme příliš mnoho, a právě oni jsou tou přítěží, která brzdí postup strany kupředu. Údělem maloburžoazie — jako celku — bude vždycky nerozhodně kolísat mezi oběma velkými třídami, přičemž jedna část bude drcena koncentrací kapitálu, druhá vítězstvím proletariátu. V rozhodující den budou jako obvykle váhat, kolísat a bezradně se potácet, se laisseront faire**, a to je všechno, co chceme. I když dospějí k našemu stanovisku, řeknou: komunismus je samozřejmě konečným řešením, ale bude to trvat ještě dlouho, možná 100 let, než bude moci být uskutečněn — jinými slovy: nemíníme pracovat pro jeho uskutečnění ani za našeho života, ani za života našich dětí. Takové zkušenosti máme v Německu.

Jinak je rozsudek velkým vítězstvím a znamená rozhodný krok kupředu. Buržoazie, jakmile narazí na uvědomělý a organizovaný proletariát, se zaplétá do beznadějných rozporů mezi svými liberálními a demokratickými celkovými tendencemi *na jedné straně* a mezi nutnostmi represálií v zájmu svého boje na obranu proti proletariátu *na druhé straně*. Zbabělá buržoazie, jako je německá a ruská, obětuje své celkové třídní tendence chvilkovým výhodám surového potlačení. Ale buržoazie s vlastní revoluční historií, jako je např. anglická a zejména francouzská, to nemůže tak snadno udělat. Odtud boj uvnitř buržoazie samé, který ji přes všechny občasné projevy násilí a potlačování žene vcelku kupředu — viz různé Gladstonovy volební reformy v Anglii a šíření radikalismu ve Francii. Tento rozsudek znamená novou etapu. A tak buržoazie, tím že pracuje pro sebe, pracuje pro nás.

* ze strany burziánů.
** nechají se nést událostmi.

Teď ale musím končit. Chci tento dopis poslat doporučeně a ještě musím napsat Tussy první poštou.

Upřímně Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

286

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

Londýn 8. října 1886

Milý Bebele,

důvod, proč Ti dnes píšu, souvisí s mými rozmluvami se starým Joh. Phil. Beckerem, který byl tady u mne 10 dní na návštěvě a teď se asi zase už přes Paříž (kde mu nečekaně zemřela dcera!) vrátil do Ženevy.[711] Měl jsem velkou radost, že jsem se zas jednou viděl se starým rekem, i když už fyzicky zestárl, přece jen je pořád veselý a plný bojovnosti. Je to postava z naší rýnskofrancké hrdinské pověsti, jak je ztělesněna v Písni o Nibelunzích — hudec Volker z masa a krve.

Vyzýval jsem ho už po léta, aby sepsal své vzpomínky a zážitky*, a teď mi říkal, že jak Ty, tak jiní jste ho k tomu také vybízeli; sám má do toho velkou chuť, několikrát už začal, ale při uveřejňování úryvků se nesetkal s valným povzbuzením (tak např. u „Neue Welt", kam poslal před lety několik úplně skvělých věcí[574]; nebyly však shledány dost „novelistické", jak mu napsal Mottelerovým prostřednictvím Liebknecht). Víc mu v tom však bránilo to, že musí pracovat na výdělek, živí se dopisováním do vídeňských novin za 25 franků týdně.[714] K tomu musí číst spoustu novin a časopisů, a protože má od té doby, kdy při jeho pařížských pokusech došlo k explozi, slabý zrak,[715] je už to samo víc, než na kolik stačí. Slíbil jsem mu teď, že o té věci napřed napíšu Tobě a Edovi.

Myslím, že je povinností strany, jakmile to její prostředky

* Viz tento svazek, str. 470.

dovolí — a to teď dovolují, podle toho, co mi řekl Liebknecht a co se dovídám z Curychu —, aby tohoto starého veterána alespoň zčásti zabezpečila ze svého penzijního fondu a nepřipustila, aby kvůli 25 frankům týdně oslepl. Becker teď dostává 25 franků měsíčně od van Kola, stejnou částku od jednoho přítele z Basileje, a já jsem se zavázal posílat mu čtvrtletně 5 liber št. = 125 franků, ročně to dělá dohromady 1100 franků. Možná že se mýlím, pokud jde o cifry od těch dvou, je to možná jen 20 franků, pak by to bylo celkem 980 franků. Příplatek od strany, který by ještě potřeboval, by tedy nemusel být nijak veliký a dal by se třeba snadno opatřit soukromou subskripcí, takže by stranická pokladna jen zprostředkovávala výplatu. Kolik by měl příplatek dělat, to by mohl Eda dohodnout nejlépe přímo se starouškem.

Kdyby se to vyřídilo, měl by čas sepisovat, resp. diktovat své paměti, které jsou neobyčejně důležité pro dějiny revolučního hnutí v Německu, tedy pro předhistorii naší strany, a od roku 1860 částečně i přímo pro dějiny strany, a dodat do Volksbuchhandlung* neobyčejně cenný materiál k vydání a pro odbyt. Pokládám tuto práci za velmi potřebnou, protože jinak vezme starý Becker celou tu spoustu velmi cenného historického materiálu s sebou do hrobu, nebo v nejlepším případě uchovají a vylíčí tyto věci jen naši úplní nebo částeční protivníci, vulgární demokraté atd. Přitom náš staroušek sehrál významnou politickou a vojenskou úlohu. V tažení z roku 1849 byl jediným velitelem, který pocházel skutečně z lidu, a se svou starosvětskou a humpoláckou strategií a taktikou, které se naučil ve švýcarské armádě, dokázal víc než všichni ti bádenští a pruští oficíři, a přitom šel politicky docela správnou cestou. Je to ostatně rozený lidový vojevůdce, neobyčejně duchapřítomný a se vzácnou schopností vést mladé vojenské oddíly.

Chtěl jsem vlastně napsat nejdřív Edovi kvůli nakladatelské stránce té věci, protože bych podle jeho odpovědi mohl o lecčems mluvit pozitivněji, ale ten proklatý freiberský rozsudek[686] může kdykoli udělat čáru přes rozpočet, a tak se obracím rovnou na Tebe. Máš-li o tu věc zájem, sděl mi, na koho se mám obrátit, až budeš

* nakladatelství v Curychu.

na odpočinku, aby se ta věc dostala kupředu — vůči Liebknechtovi má náš staroušek jistou nedůvěru, a já ho také nepovažuji za toho pravého, i když si s ním, až se bude vracet, o tom promluvím; ale už proto, že je teď pryč, měl by celou tu záležitost vzít už teď do rukou někdo jiný.

Musím už končit, má-li dopis ještě odejít. Že mě rozsudek připravil o Tvou návštěvu a Tebe o cestu do Paříže, to soudcům neodpustím. Snad sem budeš moci přijet příští léto před volbami, pojedeš s námi k moři, aby ses posilnil na kampaň. Dá se s Tebou ve vězení udržovat nějaké spojení?

Liebknecht a Avelingovi byli angloamerickým tiskem přijati velmi slušně, dokonce lépe, než očekávali.[684]

Srdečné pozdravy.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa," sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

287

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 9. října 1886

Milý Edo,

když jsem s jistým podivem dočetl tři stránky Tvých obšírných úvah — s podivem nad tím, k čemu to vlastně směřuje —, musel jsem se hlasitě zasmát, když jsem konečně zjistil, v čem je ten zakopaný pes: že to všechno má vysvětlit Tvůj sňatek, který přece není absolutně třeba vysvětlovat.[716] Kdyby si to všichni proletáři tolik rozvažovali, tak by proletariát vymřel nebo by se rozmnožoval jen nemanželskými dětmi, a k tomuto způsobu hromadně dospějeme patrně tehdy, až už žádný proletariát nebude. Tak Ti tedy ze srdce blahopřeji, žes konečně překonal těžké pochybnosti a vydal se za hlasem svého srdce. Uvidíš, že i v době nezdaru se žije lépe ve dvou, než když je člověk sám, vyzkoušel jsem si to dost dlouho, občas za velmi skromných poměrů, a nikdy jsem toho nelitoval. Vyřiď tedy ode mne uctivé poručení své nevěstě* a skoč brzy oběma nohama do thalamu**.

Jsou už ale čtyři hodiny a dopis musí odejít před půl šestou, teď tedy k našim záležitostem.

Byl tu starý Becker,[711] a mluvili jsme spolu hodně o tom, že by bylo třeba, aby sepsal své vzpomínky a zážitky. Často jsem ho k tomu vybízel, a jak říká, jiní také, ale jak to má udělat? Kvůli živobytí píše za 25 franků týdně do Schneebergerovy vídeňské „Korrespondenz“[714] a musí si k tomu pracně shánět materiál. To vyčerpává

* Regině Schattnerové.
** Název manželského lože ve staré řečtině.

jeho síly a jeho slabý zrak natolik, že nemůže už nic jiného dělat.[715] Musel by tedy především být v takové situaci, aby měl z čeho žít a mohl všechen svůj čas věnovat psaní vzpomínek. Teď mu dává van Kol, jestli si to dobře pamatuji, 25 franků měsíčně. Jiný přítel tutéž částku. To je 600 franků ročně. Já jsem se zavázal, že mu budu posílat 5 liber št. = 125 franků čtvrtletně. To je celkem 1100 franků. Dodat zbytek je podle mého mínění povinností strany, jestliže má prostředky, a podle toho, co mi řekl Liebknecht, je má. Bylo by vlastně dokonce její povinností, aby tohoto starého veterána platila plně za svého penzijního fondu. Myslím si však, že nebude nijak těžké sehnat těch pár stovek franků, které jsou ještě zapotřebí, od dobře situovaných členů strany, takže strana by byla jen zprostředkovatelkou pravidelné výplaty.

Paměti samy by byly neobyčejně cenným přínosem pro Volksbuchhandlung*, novým pramenem předhistorie (revoluční hnutí v letech 1827—1860) a dějin (od padesátých let do dneška) naší strany, byl by to dokument, který by žádný opravdový historik nemohl přehlédnout. A přitom — podle ukázek, které přinesla před lety „Neue Welt"[574] — báječně živě vylíčeno, pravá lidová četba. A čím dřív se do toho dá, tím líp, protože když už má někdo na hřbetě 77 let, převažuje někdy spíš upovídanost nad schopností posoudit, co je důležité a co ne — tak už to v životě chodí.

Včera jsem o tom napsal Augustovi, chtěl jsem psát nejprve Tobě, abych se dověděl, jak se na to díváte vy z hlediska nakladatelství; protože však musí brzy do basy[686], nemohl jsem ztrácet čas. Pokládám tu věc samu za velmi důležitou. Vylíčení všech těch událostí jejich přímým účastníkem, a to *jediným člověkem třicátých let*, který zastává *naše* stanovisko, je absolutně nutné, ukáže celou dobu od roku 1827 do roku 1840 v novém světle, a když ji neukáže Becker, všechno úplně zapadne. Anebo — chopí se toho lidé, kteří jsou našimi nepřáteli, lidé z lidové strany a jiní vulgární demokraté, a tím se nám neposlouží. Je to příležitost, která se už nikdy znovu nenaskytne, a nechat si ji ujít, to bych pokládal za zločin.

Napsal jsem Augustovi, že by snad bylo nejlepší, kdyby se

* nakladatelství v Curychu.

podrobnosti o výši příplatku a také o podmínkách vydání — až to bude tak daleko — projednaly s Beckerem osobně Tvým prostřednictvím. Přitom by tu byla ještě jedna okolnost, o které jsem prozatím nepovažoval za nutné se zmínit Augustovi, a to: aby se příplatek považoval prostě za penzi, a ne za zálohu na honorář. Takhle to možná budou chtít někteří „vůdcové", ale byla by to úplná špinavost vůči starému bojovníkovi. Proto jsem také navrhl, aby se co nejvíc peněz na ten příplatek sehnalo soukromou subskripcí, pak by tento požadavek sám od sebe odpadl.

Kdyby se to dalo do pořádku a Ty bys jednal s Beckerem kvůli vydání, nesmíš se dát ovlivnit jeho představami o odbytu atd., prospektech apod. Žije ještě plně v představách čtyřicátých let o rozšiřování zakázaných knih a nemá představu, jaký jsme z toho teď udělali velký průmysl.

Uvaž to tedy a napiš mi, co o tom soudíš.

Bulhaři si fakticky vedou dosud nad očekávání dobře, a jestliže vydrží ještě 8—10 dní, pak buď prosadí svou, nebo budou Rusové moci proti nim zakročit jen s rizikem evropské války.[717] Vděčí za to tomu, že tak dlouho žili v područí *Turků*, kteří klidně zachovávali pozůstatky jejich starých rodových institucí a překáželi jen rozvíjející se buržoazii — vydíráním ze strany pašů. Naproti tomu Srbové, kteří se zbavili Turků už před 80 lety, zničili své staré rodové instituce s pomocí rakousky školené byrokracie a zákonodárství, a proto od Bulharů museli dostat výprask. Dopřejte Bulharům 60 let buržoazního vývoje — při němž to stejně nikam nepřivedou — a byrokratické vlády, a budou v háji stejně jako teď Srbové. Pro Bulhary, jakož i pro nás, by bylo daleko a daleko lepší, kdyby byli zůstali pod tureckým jhem až do evropské revoluce; rodové instituce by byly poskytly skvělý opěrný bod pro další vývoj ke komunismu, stejně jako ruský mir*, který se nám teď taky před očima rozpadá.

Podle mého názoru to teď vypadá takto:

1. Podporovat Jihoslovany, pokud a dokud jdou *proti Rusku*, pak půjdou *společně s* evropským revolučním hnutím.

* občina.

2. Půjdou-li však proti *Turkům*, tj. budou-li žádat stůj co stůj připojení malého počtu dosud tureckých Srbů a Bulharů, potom pracují, vědomě či nevědomě, pro Rusko, a pak nemůžeme být na jejich straně. Tohoto cíle lze dosáhnout jen s nebezpečím evropské války, a za to celá ta věc nestojí, pánové musí prostě počkat, stejně jako Alsasané a Lotrinčané, Tridenťané atd. Kromě toho by každý nový útok proti Turkům — za nynějších okolností — vedl jen k tomu, že by se vítězné malé nárůdky — zvítězit by mohly však jen s pomocí Rusů — dostaly buď přímo pod ruské jařmo, nebo — viz jazykovou mapu poloostrova — by se nevyhnutelně mezi sebou porvaly.

3. Jakmile však v Rusku propukne revoluce, mohou si pánové dělat, co chtějí. Pak ale také poznají, že s Turky nic nepořídí.

Pošta zavírá.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

288

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 22. října 86

Milý Edo,

tímto Ti oznamuji, že vás pravděpodobně koncem tohoto měsíce navštíví náš přítel Belfort Bax. Je to veskrze dobrý člověk, velmi vzdělaný, zejména v německé filosofii, mluví německy, ale ve všech politických věcech je tak dětinsky nezkušený, že si z toho člověk div nezoufá, je to ostatně také dobře vidět na „Commonwealu". Ale on a Aveling jsou ze zdejších „študovaných" jediní, kteří nejenže to myslí vážně, ale také něco studují.

Kautsky Ti už asi sdělil právní podrobnosti, pokud jde o sňatek tady, doufám, že to půjde.

Kvůli Beckerovi* píše August, že Tě pověřil, abys tu věc se starouškem vyřídil,** patrně jsi mu už napsal — starouškovi —, protože mu na tom velmi záleží. August píše, že Becker už dostává od strany roční příplatek 200 franků — věděl jsem, že jsem při výčtu peněz zapomněl jednu položku, byla to tahle; zmiňuji se o tom, aby to nevypadalo, jako kdyby mi to byl Becker zamlčel, to tak nebylo.

Je-li pravda to, co rozšiřují cankovovci v Sofii,[718] může Alexandr III. svého Kaulbarse, který si uřízl ostudu, klidně odvolat,[717] protože potom má všecko, co chce. Je to zlepšené vydání hünkjariskeleské smlouvy[719] (1839, viz Louis Blanc, „Dix ans", kde je otištěna v posledním svazku). Pak mu patří Černé moře, a Cařі-

* Johannu Philippu Beckerovi.
** Viz tento svazek, str. 633–634.

hrad bude jeho, jakmile se mu zachce. To by byl důsledek toho, že si Rakousko v Bosně a Anglie v Egyptě přivlastnily kusy Turecka, a tím Cařihradu ukázaly, že jsou stejně jako Rusové lupiči tureckého území. Proto tedy musel mírumilovný Gladstone bombardovat Alexandrii a válčit v Súdánu.[720] — Zatím se to popírá a není to možná ještě formálně uzavřeno; v každém případě se však musí dávat pozor na nové zprávy, které se toho týkají. Neboť i *když* je to pravda, pokusí se to zejména Rakousko zatušovat, aby nebylo nuceno udeřit, dokud se Rusové nebudou *doopravdy* chystat obsadit Dardanely, tj. až už bude pozdě.

Mezitím se Alexandr, jak se zdá, opravdu zbláznil — považoval prý jednoho pobočníka za nihilistu a zastřelil ho — a se starým Vilémem to jde rychle z kopce. Ruská revoluce — i když začne třeba palácovou revolucí — je teď nezbytnější než kdy dříve, vnesla by ihned jasno do celé té patálie.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

289

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 23. října 1886

Moje milá Lauro,

dneska mám něco jako svátek, tj. žádné korektury* a předmluvy jsou téměř hotové. Využívám toho a píšu Ti. Z korektur jsem zatím dostal 40 archů, čili po str. 644 třetího německého vydání. Ale zas už to někde vázne, jinak bych dnes na nich zas pilně pracoval. Je to strašná dřina, musím každý arch třikrát korigovat a provádět ještě hodně změn v textu; poslední část textu nebyla vůbec „vypilována", když jsme ji museli na naléhání tiskárny dát do tisku. Sam Moore mi prokazuje neocenitelnou pomoc při vybrušování textu, má báječný postřeh a dělá velmi pohotově opravy. Budu ale rád, až to bude hotové, takhle se nemohu pustit do ničeho jiného, a v mém psacím stole čeká asi pět prací.

Doufám pevně, že neodložíš znovu svou cestu na jindy, kdy bude třeba méně mlhavo z meteorologického hlediska, ale mohlo by nás to oba zahalit do mlhy nové nejistoty. Schorlemmer přijel, ale byl úplně vyčerpán, ležel týden doma, měl poruchu trávení (asi nemohl strávit Vaterland**)[356] a byl po celou tu dobu tady hrozně skleslý — od té doby od něho nemám ani řádek.

V příloze Ti posílám další dva dopisy od našich zámořských cestovatelů[685], přivez je všechny buď s sebou, až sem pojedeš, nebo mi je do té doby vrať. Včera byli v Providence (Rhode Island) a teď jsou na cestě z Nové Anglie k Velkým jezerům, zítra se zastaví

* anglického vydání prvního dílu „Kapitálu".
** vlast; v anglickém rukopise napsáno německy.

v půli cesty v Albany a Troy (stát New York) na Hudsonu. Tisk v průmyslových krajích Nové Anglie je přijal téměř srdečně, a tak prokázal nejen svou závislost na dělnictvu, ale také očividné sympatie dělnictva k socialismu. Mám z toho velkou radost a také z příznivého dojmu, jakým zapůsobili na buržoazní tisk vůbec, zejména vzhledem k jejich blížícímu se příjezdu do Chicaga, kde to před šesti týdny vypadalo, že buržoazie má chuť postavit při jejich příjezdu policejní kordóny. Něčeho takového se však sotva odváží vzhledem k rozhodné změně veřejného mínění ve východní části země.

Vídeňské anarchistické spiknutí je čistě policejní záležitost.[721] Nejlepším důkazem jsou samozápalné láhve, které prý ti ubožáci dávali do skladů dříví, aby tam způsobili požár. Láhev s kyselinou dusičnou, ucpaná bavlnou navlhčenou v kyselině sírové. Ta měla po prosáknutí a při doteku s kyselinou dusičnou způsobit výbuch a požár!! A tak právě policie, která anarchistické hlupáky k tomuto spiknutí sama navedla, si dala sakramentsky dobrý pozor, aby zápalné láhve byly úplně neškodné. Ale nynější protiproletářská justice už najde tentokrát, stejně jako jindy, způsob, jak je obžalovat ze žhářství.

Včera jsem dostal lístek z neznámého místa v Kanadě „Rolandrie, P. O. Whitewood": „Sňatek uzavřeli Dr. R. Meyer, Mathilde Meyerová, roz. Trautowová." Je to patrně jeho sestřenice, kterou loni v zimě nechal na své farmě, aby na ni dohlížela. Na rubu lístku pár řádek francouzsky od jakéhosi hraběte Ives de Rossignaca či Prossignaca, že Meyer utrpěl úraz a nemůže po kratší dobu nic dělat pravou rukou, takže nemůže sám psát. Tak skončil další z Tvých ctitelů. Když jsou hrozny kyselé, vezme se zavděk pouchletem.

O úspěšném průběhu lyonského sjezdu jsem se dočetl v „*Cri*", ale přesto mě Paulovy komentáře a podrobnosti velmi zajímaly.[722] Zdá se, že věci všude dozrávají pro nás, že potřebujeme jen sklízet plody; všechny zastaralé formy socialismu vzaly za své, zatímco naší teorie se nemůže nic dotknout, a tak je třeba jen dělnictvo trochu rozhýbat — a všude, kde se dostane do pohybu, jedno jak, přijde jistě nakonec k nám.

Celkem vzato, jde to ve Francii skvěle. Vierzon je pokračováním Decazevillu,[702] a to je v pořádku. Vláda musí dostat za vyučenou, aby respektovala své vlastní zákony a zvykla si na stávky. A z druhé strany je stávková disciplína velmi prospěšná francouzským dělníkům; hnutí, ve kterém je první podmínkou úspěchu přísná legalita a kde jakékoli revoluční frazérství a rámusení má nutně za následek porážku. Tato disciplína je první podmínkou úspěšné a pevné organizace a buržoazie se jí nejvíc bojí. A protože vedla k jedné vládní krizi,[723] může vést i k dalším. Jak se věci mají, vypadá to, že s dnešní sněmovnou to asi brzy nepůjde dál a bude muset být rozpuštěna. Myslím, že bude velmi nutné připravit se na tuto eventualitu, protože v příštích všeobecných volbách by měli socialisté donutit radikály[507], aby dali na kandidátku pro Paříž alespoň 20 našich lidí; a příští sněmovna by měla zrušit volby podle kandidátních listin.[437] Příště by se měl dostat do parlamentu Paul; držel se hodně v pozadí kvůli Guesdovi, Devillovi a dalším, dělal těžkou anonymní práci sám a druhým přenechal nejen všechen výtěžek, ale i větší část kreditu. Myslím, že je pomalu načase, aby se trochu víc prosazoval. Rozhodně dovede ze všech nejlépe psát — teď když našel to, co mu nejlépe vyhovuje a zůstává u toho — a také je nejpilnější. Kromě toho je daleko víc než ostatní ve stálém styku s mezinárodním hnutím. Přinejmenším on a Guesde by měli příště projít a od teďka se už na to připravovat. Guesde je možná brilantnější řečník, ale Paul by byl daleko lepší, neboť přichází s *fakty*.

Ovšem příští rok na jaře vypukne možná evropská válka, která zvrátí všechny naše výpočty, protože její výsledky jsou nevypočitatelné. Napíšu o tom Paulovi,* jakmile budu mít trochu času. Teď musím končit, protože mi už zbývá jen chvilka, abych napsal dnešní poštou pár slov Tussy.

Nim je velmi čilá a srdečně Tě pozdravuje.

Upřímně Tvůj

B. E.

* Viz tento svazek, str. 654—656.

Liebknechtova vinná revoluce není nijak skvělá, když se uváží, že prohlašuje o těch nejhorších vínech, jak jsou „báječná".

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

290

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

Londýn sobota 23. října 1886

Milý Bebele,

právě teď, v půl desáté večer, jsem dostal „Sozialdemokrat" s Vaším prohlášením[724] a hned Ti píšu, ačkoli dopis může odejít teprve v pondělí v půl šesté, jestliže ho pošlu doporučeně. Ale v pondělí možná dostanu zas hromadu archů ke korektuře*, kterou budu muset rychle udělat.

Vaše prohlášení je sestaveno tak, že se mu nedá naprosto nic vytknout — připustíme-li nutnost tohoto kroku. Tuto nutnost nemohu bezvýhradně posoudit, ale zdá se mi prokázána i bez Freytagova názoru.[725] Pro věc vůbec a pro list sám pokládám přímo za štěstí, že jste v důsledku rozsudku mohli ten krok podniknout ve vší slušnosti. Podle mého názoru byla velká chyba, že se listu vůbec dával oficiální charakter, což se ukázalo i v říšském sněmu; ale když už se to stalo, dalo se to těžko napravit, nemělo-li to vypadat jako dezavuování listu a ústup. Rozsudek vám poskytl příležitost to napravit, aniž se vzbudil takový dojem, a toho jste správně využili. O ústupu, jak se na to díval Liebknecht, tu nemůže být ani řeči, a list teď může mnohem volněji vyslovovat mínění stranických mas a mnohem méně se ohlížet na pány z pravého křídla.

„Neue Zeit" tu ještě není. Že si Bismarck zadal s Rusy mnohem víc, než potřebuje kvůli Francii, to je i moje mínění, a hlavní důvod — rozhodně nejdůležitější, kromě těch, které uvádíš Ty[726] — je, že mu Rusové řekli, a on ví, že je to pravda: „Potřebujeme rozhodně velké úspěchy, pokud jde o Cařihrad, nebo — bude

* anglického překladu prvního dílu „Kapitálu".

u nás *revoluce*.“ Alexandr III., a dokonce i ruská diplomacie nemohou zkrotit vyvolané panslavistické a šovinistické duchy bez obětí, jinak generálové oddělají Alexandra III., a pak bude svoláno Národní shromáždění, ať si to přejí nebo ne. A ruské revoluce se Bismarck bojí ze všeho nejvíc. S ruským carismem padne i prusko-bismarckovský režim. A proto se musí dělat všecko, aby se odvrátil krach, navzdory Rakousku, přes všechno rozhořčení buržoů v Německu, přestože Bismarck ví, že i tak koneckonců podkopává svůj systém, který přece spočívá na německé hegemonii nad Evropu; a že v den, kdy starý Vilém zemře, budou mluvit Rusko i Francie docela jinak.

Nejhorší je, že při tom padoušství vládnoucích osob nemůže nikdo říci, jak se síly seskupí, kdo půjde *s* kým a kdo *proti* komu. Že to nakonec povede k revoluci, je jasné, ale za cenu jakých obětí! jakého všeobecného vyčerpání — a po kolika obratech!

Zatím máme čas do jara a do té doby se může ještě leccos stát. V Rusku to může začít i bez toho, starý Vilém může jít pod drn a v Německu se může objevit nová politika — Turci (kteří teď, když jim Rakousko vzalo Bosnu a Anglie Egypt, vidí přirozeně v těchto svých starých spojencích vyslovené zrádce) se mohou zase vymanit z vleku Ruska atd.

O německé buržoazii nemůžeš mít horší mínění než já.[727] Je ale otázka, nebude-li historickými okolnostmi proti své vůli donucena znovu aktivně zasáhnout, stejně jako francouzská. Ta si také počíná dost bídně, naše by ji v tom ještě přetrumfla, musela by však znovu spoluvytvářet své vlastní dějiny. Bergerův výrok jsem si také svého času s potěšením přečetl, platí ale fakticky jen pro dobu Bismarckova života.[728] Že *mají v úmyslu* hodit přes palubu svoje vlastní „liberální“ fráze, o tom ani na chvíli nepochybuji. Je jen otázka, zda to budou moci udělat, až už tu nebude Bismarck, který za ně vládne, a až proti nim budou stát už jen omezení krautjunkeři a zabednění byrokraté — lidé stejného morálního kalibru jako oni sami. Protože ať válka nebo mír, v posledních měsících je konec s německou hegemonií, a jsme zase poslušný služebníček Ruska. A jen tahle šovinistická satisfakce, být arbitrem v Evropě, držela celý ten krám pohromadě. Jistě na tom má svůj podíl strach z proletariátu. A budou-li pánové přibráni k vládě,

budou zpočátku jistě vystupovat úplně tak, jak to líčíš, ale brzy budou nuceni promluvit jinak. A půjdu ještě dál: i kdyby, až bude smrtí starého zlomeno kouzlo, zůstali u vesla tíž lidé jako dnes, byli by novými — nejen palácovými — konflikty buď donuceni odstoupit, anebo by museli jednat v buržoazním duchu. Samozřejmě ne hned, ale dlouho by to netrvalo. Stagnace, která teď vládne v politickém Německu — pravé druhé císařství[729] —, může být jen přechodný výjimečný stav; velký průmysl si nedá diktovat své zákony zbabělostí průmyslníků, ekonomický vývoj bude plodit stále nové konflikty, zostřovat je do krajností a nestrpí, aby mu natrvalo vládli polofeudální junkeři s feudálními choutkami.

Je ostatně také možné, že na jaře se budou všichni připravovat na válku, budou stát až po zuby ozbrojeni proti sobě a každý se bude bát začít první — až se pak jeden z nich vytasí s plánem řešit to cestou vzájemných kompromisů a pohlcení malých států, a všichni se toho chopí. Je dost pravděpodobné, že Bismarck na takovémto spásném prostředku pracuje už teď.

25. října

To, co píšeš o Liebknechtových projevech, se týká patrně většinou jeho výroků před dopisovatelem „New Yorker Volkszeitung" (malým Cunem); nelze to brát tak doslova, ti, kdo dělají interview, reprodukují všechno překrouceně. Co jinak řekl o kulturním boji[657], to se zdálo úplně postavené na hlavu i mně, ale vždyť víš, že Liebknecht hodně podléhá náladám, rád spekuluje s posluchačstvem (a ne vždycky správně) a má vždycky na paletě jen dvě barvy, černou a bílou. Ostatně to nenadělá příliš škody, v Americe se na to už dávno zapomnělo.

Tak sbohem, buď zdráv a taky se někdy z vězení ozvi.[686] Nevěřím, že si to budeš muset celé odsedět, za 9 měsíců se může všechno změnit.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

291

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže[730]

Londýn 25. října 1886

Milý Lafarguu,

východní otázka je trochu dlouhá, musím se dotknout spousty detailů, protože francouzský tisk, „*Le Cri*" nevyjímaje, rozšířil pod rusko-patriotickým vlivem o této věci nesmyslné pitomosti.

V zimě 1878* poslal Disraeli do Bosporu čtyři obrněné lodě, které stačily, aby byl zastaven postup Rusů na Cařihrad a aby se ze sanstefanské smlouvy[731] stal cár papíru. Berlínský mír situaci na Východě na určitou dobu urovnal. Bismarckovi se podařilo dosáhnout dohody mezi Rusy a Rakušany, podle níž mělo Rakousko skrytě vládnout v Srbsku, zatímco Bulharsko a Východní Rumelie měly být ponechány pod převážným vlivem Ruska. Znamenalo to, že kdyby se Rusům později dovolilo, aby se zmocnili Cařihradu, dostalo by Rakousko Soluň a Makedonii.

Mimoto však dostalo Rakousko Bosnu, asi tak jako když Rusko v roce 1794 postoupilo Prusům a Rakušanům větší část vlastního Polska, aby si ji v roce 1814 zase vzalo nazpět.[732] Bosna znamenala pro Rakousko trvalé pouštění žilou, jablko sváru mezi Uhrami a západním Rakouskem a hlavně — *důkaz pro Turecko, že mu Rakušané, stejně jako Rusové, chystají osud Polska.*

Od této chvíle nemohlo Turecko Rakousku věřit — a to bylo obrovské vítězství pro Rusko.

V Srbsku se sice projevovaly slavjanofilské a tudíž rusofilské

* V orig.: 1879.

sympatie, ale od svého osvobození čerpalo všechny prostředky svého buržoazního vývoje z Rakouska. Mladí lidé odcházeli studovat do Rakouska, byrokratický systém, zákony, soudnictví, školy, všechno se upravovalo podle rakouských vzorů. To bylo přirozené. Rusko však potřebovalo zabránit, aby se to neopakovalo v Bulharsku, aby nemuselo i tam tahat za Rakousko kaštany z ohně. Proto bylo Bulharsko od začátku proměněno v ruskou satrapii. Správa, důstojníci i poddůstojníci, všichni úředníci a celý systém byly ruské, a Battenberg, kterého Bulharsko dostalo jako satrapu, byl bratranec Alexandra III.

Panství Rusů, zprvu přímé, a pak nepřímé, stačilo za necelé čtyři roky udusit všechny sympatie, které Bulharsko dříve mívalo k Rusku — a bývaly velké a nadšené. Lid se stavěl stále víc na odpor drzosti „osvoboditelů", a to takovým způsobem, že sám Battenberg, člověk bez politických idejí a slaboch, který netoužil po ničem jiném než sloužit carovi, který však vyžadoval, aby byl trochu respektován, byl čím dál vzpurnější.

Mezitím se události v Rusku vyvíjely dál. Vládě se podařilo násilnými opatřeními na čas rozprášit a dezorganizovat nihilisty. To však nestačilo natrvalo; bylo třeba získat oporu ve veřejném mínění, bylo třeba odvrátit pozornost od sociálních a politických obtíží v zemi — konečně bylo zapotřebí trochu šovinistické fantasmagorie. A tak jako za Ludvíka Napoleona sloužil levý břeh Rýna k odvracení revolučních vášní směrem za hranice, tak v Rusku předhazovali nespokojenému a pobouřenému lidu dobytí Cařihradu, „osvobození" potlačených tureckých Slovanů a jejich spojení ve velkou federaci pod vedením Ruska. Nestačilo však tuto fantasmagorii vyvolávat, bylo třeba něco udělat, aby se stala skutečností.

Okolnosti byly příznivé. Anexe Alsaska-Lotrinska vhodila mezi Francii a Německo jablko sváru, které, jak se zdálo, tyto dvě mocnosti navzájem neutralizovalo. Rakousko samo nemohlo vůbec bojovat proti Rusku, protože jeho nejúčinnější útočná zbraň — výzva k Polákům — by byla vždycky zneškodněna Pruskem. A okupace — uloupení — Bosny bylo druhým Alsaskem mezi Rakouskem a Tureckem. Itálie byla na straně toho, kdo nabízel víc,

to znamená na straně Ruska, které jí nabízelo Terst a Istrii, popřípadě i Dalmácii a Tripolsko. A Anglie? Mírumilovný rusofil Gladstone dal na svůdné řeči Ruska a v hlubokém míru *obsadil Egypt*[733]; to nejen zaručovalo trvalé spory mezi Anglií a Francií, ale navíc také *nemožnost spojenectví Turků s Angličany, kteří je právě oloupili*, když si přivlastnili turecké léno Egypt. Kromě toho postoupily ruské přípravy v Asii natolik, že v případě války by Angličané byli měli plné ruce práce v Indii. Nikdy neměli Rusové tak dobré vyhlídky; jejich diplomacie vítězila na celé čáře.

Vzpoura Bulharska proti ruské nadvládě poskytla důvod k zahájení válečného tažení. V létě roku 1885 se začala Bulharům na severu a na jihu lákavě stavět před oči možnost jejich spojení, které sliboval sanstefanský mír a které zhatil berlínský mír. Říkalo se jim, že vrhnou-li se znovu do náruče Ruska osvoboditele, Rusko splní své poslání tím, že toto spojení uskuteční; ale aby se to mohlo stát, musí prý Bulhaři napřed vyhnat Battenberga. Ten byl včas varován; proti svému zvyku jednal rychle a energicky; provedl, sám a ve svém zájmu, toto spojení, které Rusové chtěli uskutečnit proti němu. Od té chvíle začal mezi ním a Rusy neúprosný boj.

Zpočátku byl tento boj veden skrytě a nepřímo. Malým balkánským státům se připomínala krásná doktrína Ludvíka Bonaparta, hlásající, že když se nějaký národ do té doby rozdělený, dejme tomu Itálie nebo Německo, spojí a konstituuje v národ, mají druhé státy, dejme tomu Francie, právo na územní odškodnění. Srbsko sedlo na tuto vějičku a vyhlásilo Bulharům válku; navíc triumfovalo Rusko tím, že tato válka, kterou pomáhalo ve svém zájmu rozpoutat, se před zraky celého světa vedla pod záštitou Rakouska, které jí nezabránilo ze strachu, aby se v Srbsku nedostala k moci ruská strana. — Rusko také dezorganizovalo bulharskou armádu tím, že odvolalo všechny ruské důstojníky, tj. celý generální štáb a všechny vyšší důstojníky včetně velitelů praporů bulharské armády.

Jenže proti všemu očekávání Bulhaři bez ruských důstojníků a v poměru dva proti třem porazili Srby na hlavu a získali si respekt a obdiv ohromené Evropy. Tato vítězství měla dvě příčiny. Předně Alexander Battenberg je sice chabý politik, ale dobrý voják, a vedl válku tak, jak se tomu naučil v pruské škole, zatímco Srbové napo-

dobovali v strategii i taktice své rakouské vzory. Kromě toho žili Srbové šedesát let pod rakouským byrokratickým režimem, který jim sice nedal silnou buržoazii a nezávislé rolníky (už jsou všichni zadluženi), zato stačil podkopat a rozvrátit zbytky *rodového* komunismu, který jim dával sílu za bojů proti Turkům. U Bulharů naopak nechali Turci tyto víceméně komunistické instituce nedotčeny; tím se dá vysvětlit jejich neobyčejná chrabrost.[734]

To tedy byla pro Rusko další pohroma; muselo začít znovu. A slavjanofilský šovinismus, pěstovaný jako protiváha proti revolučnímu elementu, se den ode dne rozmáhal, stával se už pro vládu nebezpečím. Car odjíždí na Krym, kde podle ruských novin udělá něco opravdu velikého; snaží se získat sultána, aby s ním uzavřel spojenectví, tím že mu ukazuje, že jeho dřívější spojenci — Rakousko a Anglie — jsou zrádci a lupiči a Francie že je ve vleku Ruska a odkázána na jeho milost či nemilost. Ale sultán se nedostaví a obrovské zbrojení na západě a na jihu Ruska je zatím zbytečné.

Car se (v červnu loňského roku) vrací z Krymu. Mezitím se však vzedmula vlna šovinismu a vláda, místo aby vzrůstající hnutí potlačila, je do něho stále víc vtahována; do té míry, že při carově návratu do Moskvy si moskevský starosta může dovolit v uvítacím proslovu mluvit nadutě o dobytí Cařihradu.[735] Tisk, ovlivněný — *a protežovaný* — generály, otevřeně prohlašuje, že očekává od cara, že něco podnikne proti Rakousku a Německu, které mu házejí klacky pod nohy, a vláda nemá odvahu jej umlčet. Koneckonců slavjanofilský šovinismus je mocnější než car; car musí ustoupit, anebo — slavjanofilové rozpoutají revoluci.

K tomu přistupuje finanční tíseň. Nikdo nechce půjčit této vládě, která si od roku 1870 do roku 1875 vypůjčila v Londýně 70 miliónů liber št. (1750 miliónů franků) a která ohrožuje evropský mír. Před třemi roky jí Bismarck opatřil v Německu půjčku 375 miliónů franků, ale ta už je dávno pryč; a bez Bismarckova podpisu nedají Němci už ani krejcar. Tento podpis se však teď už získá jen za ponižujících podmínek. A uvnitř země bylo natištěno už příliš mnoho cenných papírů; stříbrný rubl = 3,80 franků, ale papírový má cenu jen 2,20 franku. A zbrojení je strašně drahé.

Je zkrátka třeba jednat. Buď úspěch směrem na Cařihrad, nebo revoluce. Proto jede Giers za Bismarckem, aby mu vyložil situaci. A Bismarck ji chápe velmi dobře. Chtěl by Rusy zadržet, předně protože se mu protiví jejich nenasytnost, a za druhé z ohledů na Rakousko. Ale revoluce v Rusku *znamená pád Bismarckova režimu v Německu*. Bez této velké záložní armády reakce by panství krautjunkerů v Prusku netrvalo ani den. Revoluce v Rusku by rázem změnila situaci v Německu, skoncovala by se slepou vírou v Bismarckovu všemocnost, která kolem něho shromažďuje všechny majetné třídy; uspíšila by revoluci v Německu.

Bismarck, který velmi dobře ví, že existence carismu v Rusku je základnou celého jeho systému, výborně pochopil; rychle odjel do Vídně, aby sdělil svým rakouským přátelům, že vzhledem k takovému nebezpečí není teď čas, aby jak on, tak oni stavěli do popředí otázky ješitnosti; že Rusové potřebují nějaké zdánlivé vítězství a že se Německo a Rakousko musí ve vlastním zájmu sklonit před carem. Ostatně, trvají-li páni Rakušané na tom, že se budou vměšovat do záležitostí Bulharska, on si myje ruce, ale oni něco zažijí. Nakonec Kálnoky povolí, Alexander Battenberg je obětován a Bismarck sám to jede oznámit Giersovi.

Následuje únos Battenberga vojenskými spiklenci za okolností, které musí zarážet každého konzervativního monarchistu a především knížata, *kteří také mají armády*. Ale Bismarck přesto přechází k dennímu pořadu šťasten, že se z toho tak lacino dostal.

Naneštěstí projevují Bulhaři politické schopnosti a energii nepřístojné za daných okolností a nesnesitelné u slovanského národa „osvobozeného" svatým Ruskem. Zatýkají spiklence, jmenují schopnou, energickou a neúplatnou (vlastnost naprosto neúnosná u národa, který se sotva osvobodil!) vládu, která znovu povolá Battenberga. Ten však ukáže celou svou slabost a uteče z boje. Jenže Bulhaři jsou nenapravitelní. S Battenbergem nebo bez něho, stavějí se proti svrchovaným carovým rozkazům a donutí dokonce hrdinného Kaulbarse, aby se zesměšnil před celou Evropou.[717]

Představte si, jak car zuří. Naklonil si Bismarcka, zlomil odpor Rakouska, a teď ho zarazil tenhle malý národ, který existuje teprve

od včerejška, který jemu či jeho otci* vděčí za svou „nezávislost" a který nechápe, že tato nezávislost neznamená nic jiného než slepou poslušnost vůči „osvoboditeli"! Řekové a Srbové byli hrozně nevděční, ale Bulhaři, to už překračuje všechny možné meze. Brát svou nezávislost vážně, kdo to jakživ viděl?

Aby se zachránil před revolucí, musí chudák car ještě o krok dál. Jenže každý další krok je nebezpečnější, protože zvyšuje nebezpečí evropské války — to, čemu se ruská diplomacie snažila vždycky vyhnout. Jisté je, že dojde-li k ruské intervenci v Bulharsku, povede-li tato intervence ke krajním komplikacím, nastane chvíle, kdy otevřeně propukne nepřátelství mezi ruskými a rakouskými zájmy. Tentokrát nebude možné celou záležitost lokalizovat. Rozpoutá se všeobecná válka. A protože teď vládnou Evropě darebáci, není možné předpovědět, jak se oba tábory seskupí. Bismarck je schopen spojit se s Rusy proti Rakousku, nenajde-li jiný prostředek, jak zadržet revoluci v Rusku. Ale pravděpodobnější je válka Rakouska proti Rusku a že Německo přijde na pomoc Rakousku jen v nejhorším případě, aby zabránilo jeho rozdrcení.

Rusové čekají na jaro — protože dřív než v dubnu nemohou zahájit velkou válku na Dunaji — a zároveň se všemožně snaží vlákat Turecko do svých tenat; zrada, které se na Turecku dopustily Rakousko a Anglie, vytvořila pro to příznivou půdu. Jejich cílem je získat právo obsadit Dardanely, a tak proměnit Černé moře v ruské jezero, v nepřístupný úkryt, kde by se připravovalo mohutné loďstvo, které by odtamtud vyplulo, aby ovládlo to, co Napoleon nazýval francouzským jezerem, Středozemní moře. Ještě toho však nedosáhli, a přitom jejich nepříliš početní stoupenci v Sofii jejich tajné přání vyzradili.[718]

Taková je situace. Má-li car odvrátit revoluci v Rusku, potřebuje Cařihrad. Bismarck váhá; chtěl by najít prostředek, jak odvrátit obě tyto eventuality. A Francie?

Pro ty Francouze, kteří už 16 let nemyslí na nic jiného než na odvetu, není nic přirozenějšího než se chopit této příležitosti, která se snad naskytne. Ale pro naši stranu není tato otázka tak

* Alexandru II.

jednoduchá; není jednoduchá ani pro pány šovinisty. Válka proti Německu, s Ruskem jako spojencem, by mohla vést k revoluci nebo ke kontrarevoluci ve Francii. Kdyby došlo k revoluci, při níž by se dostali k moci socialisté, spojenectví s Ruskem by se rozpadlo. Předně *by Rusové okamžitě uzavřeli mír s Bismarckem, aby se společně vrhli na revoluční Francii.* A pak, Francie by přece nepřivedla socialisty k moci proto, aby bojovali za to, aby se zabránilo revoluci v Rusku. Tato eventualita není však pravděpodobná. Pravděpodobnější je *monarchistická kontrarevoluce*, podporovaná ruským spojenectvím. Víte přece, jak si car přeje restauraci Orleánů a že jedině ona mu dovolí uzavřít upřímné a solidní spojenectví s Francií. A jakmile se rozpoutá válka, bude možné využít monarchistické důstojníky v armádě k přípravě této restaurace. Při sebemenší dílčí porážce — a k těm dojde — se řekne, že je tím vinna republika, a že má-li se dosáhnout úspěchů a bezvýhradné podpory spojeneckého Ruska, je zapotřebí mít stabilní, monarchistickou vládu, zkrátka Filipa VII.*; monarchističtí generálové budou sami jednat liknavě, aby mohli své nezdary přičíst na vrub republikánské vládě — a než se kdo naděje, bude tu monarchie. Jakmile bude nastolen Filip, všichni ti králové a císaři se hned dohodnou, a místo aby se navzájem pobíjeli, rozdělí si Evropu a zhltnou malé státy. Jakmile bude Francouzská republika mrtvá, bude se konat nový vídeňský kongres[736], kde možná přijdou vhod republikánské a socialistické hříchy Francie jako záminka, aby se jí odepřelo celé Alsasko-Lotrinsko nebo jeho část; a knížata se vysmějí hlouposti republikánů, kteří věřili v možnost upřímného spojenectví mezi carismem a anarchií.

Ostatně, je pravda, že generál Boulanger říká každému, kdo ho chce poslouchat, *že Francie potřebuje válku jako jediný prostředek, jak udusit sociální revoluci?* Je-li to pravda, nechť je to pro vás výstrahou. Tenhle Boulanger má chvastounské vystupování, které bych mu jako vojákovi odpustil, které však ukazuje, že má nevalné politické schopnosti. Ten republiku nezachrání. Octne-li se mezi socialisty a Orleány, dohodne se, bude-li to třeba, s Orleány, hlavně když mu zajistí ruské spojenectví. Ať tak či onak, *buržoazní republi-*

* Louis Philippe Alberta, vévodu Orleánského.

káni ve Francii jsou na tom stejně jako car v Rusku; vidí, jak se před nimi zvedá revoluce, a znají jen jediný prostředek záchrany: válku.

Ve Francii stejně jako v Německu se věci vyvíjejí pro nás tak dobře, že si nemůžeme přát nic jiného než zachování *statu quo*. A kdyby v Rusku vypukla revoluce, vytvořil by se tím souhrn nejpříznivějších podmínek. Naproti tomu všeobecná válka by nás vydala napospas nepředvídaným a nevypočitatelným okolnostem. Revoluce v Rusku a ve Francii by se oddálily, skvělý vývoj naší strany v Německu by byl násilím přerušen, ve Francii by byla pravděpodobně obnovena monarchie. Nakonec by se to bezpochyby všechno obrátilo v náš prospěch, jenže kolik by to stálo času, kolik obětí, kolik nových překážek by se muselo překonat!

Pokušení, které žene do války, je všude veliké. Především pruský militaristický systém, který byl všude převzat, potřebuje 12 až 16 let, aby se plně rozvinul; po uplynutí této doby tvoří kádry zálohy lidé vycvičení v zacházení se zbraní. Těchto 12 až 16 let už všude uplynulo; všude tedy mají 12 až 16 ročníků, které prodělaly vojenský výcvik. Všude jsou tedy připraveni, a Němci nemají po této stránce žádnou zvláštní výhodu. A potom, starý Vilém pravděpodobně zemře; dojde tedy k nějaké změně systému. Bismarck bude považovat svou pozici za víceméně otřesenou *a bude možná sám usilovat o válku jako jediný prostředek, aby se udržel*. Pro ostatní to bude novým pokušením, aby zaútočili na Německo, neboť si budou myslet, že ve chvíli vnitropolitických změn je méně silné a pevné. Na burzách fakticky všude panuje názor, že dojde k válce, jakmile starý zavře oči.

Pokud jde o mne, myslím si, že pro nás musí být rozhodující ta skutečnost, že se válka, jestliže k ní dojde, povede jen proto, aby se zabránilo revoluci: v Rusku, aby se odvrátila společná akce všech nespokojenců, slavjanofilů, konstitucionalistů, nihilistů a rolníků; v Německu, aby se udržel Bismarck; ve Francii, aby se potlačil vítězný postup socialistů a (jak si tajně přeje celá velkoburžoazie) znovu nastolila monarchie. Jsem proto pro „mír za každou cenu", protože tu cenu nebudeme platit my.

Se srdečnými pozdravy

B. E.

Vracím Vám „La France juive“.[737] To je ale otravná kniha!

Úterý 26. října, půl čtvrté *odpoledne* — dostanete tedy tento dopis zítra ráno.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

292

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 2. listopadu 86

Moje milá Lauro,

je mi líto, že ses namáhala s přepisováním Mengerových žvástů. Je to prostě „*štrébr*", který ví, že čím víc toho nažvaní, tím lepší má vyhlídky, že to někam dotáhne. Tu knihu jsme dostali, a dám Kautskému dost poznámek, aby byl s to toho drzého chlapa náležitě zpražit.[738] Postoj, který zaujímá, je tak dalece směšný, že ho nemohou akceptovat nikde jinde než v národně liberálních novinách, a tam — to můžeme čekat — to budou znovu a znovu omílat, ale to je naprosto lhostejné. Ten rodbertusovský strašák byl mnohem vážnější, a přesto jsme ho už tak dokonale rozbili, že si dnes na něj nikdo ani nevzpomene.[739]

Myslím, že ani Hyndman se neodváží vytloukat z toho kapitál, a když, tak velmi nepatrně.

Teď musím začít psát svou předmluvu*, protože Swan Sonnenschein a spol. se po ní ptají, a tak to vypadá, že se to chýlí ke konci!

Upřímně vždy Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Předmluva k anglickému vydání" prvního dílu „Kapitálu".

293

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 9. listopadu 1886

Vážený pane,

po celou dobu jsem měl mnoho práce s anglickým překladem I. dílu*, s nímž budu, doufám, za několik týdnů hotov, protože jsem provedl *první* korekturu celého díla a teď musím provést ještě druhou a třetí, posledních 10 archů. Byla to těžká práce, vždyť budu koneckonců za text odpovědný já. Nebyl jsem s to dělat v té době nic jiného, a tak se mi nakupila spousta menších prací, které teď musím vyřídit, a pak se vrátím k 3. dílu. Myslím, že jsem Vám už napsal, že jsem ho prediktoval z původního rukopisu do čitelného přepisu;** větší část nebude třeba mnoho revidovat, zato kapitola o přeměně míry nadhodnoty v míru zisku, dále kapitola o bankovním kapitálu a do jisté míry kapitola o pozemkové rentě musí být ještě z větší části vypracovány.[740] Doufám, že to celé budu moci vydat příští rok, nedám ovšem nic tiskárně, dokud to nebude celé hotové.

Druhého dílu se prodalo do března 1886 1300 výtisků.

Jakmile vyjde anglický překlad, pošlu Vám výtisk.

Recenze o II. dílu v německém tisku byly neobyčejně stupidní. Jedna, od nějakého dr. Grosse z Vídně, byla velmi slušná, ale on sám je hlupák. Jiná, od prof. Lexise z Vratislavi, je svým způsobem velmi chytrá, ten člověk rozumí knize dokonale a ví, že se proti ní nedá nic říci; je to ovšem „kariérista", a proto se tváří jako

* „Kapitálu".
** Viz tento svazek, str. 452.

vulgární ekonom. Vyšlo to v Hildebrandových „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", XI. svazek, 1885, 5. sešit (5. prosince 85).

Budu velmi šťasten, až se mi podaří dokončit 3. díl, protože, jak říkáte, teprve pak bude možné plně pochopit celý autorův systém, a mnoho stupidních námitek, s nimiž se teď přichází, samo sebou odpadne.

Váš oddaný

P. W. Rosher[422]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

294

Engels E. T.

do Londýna[741]

[Londýn před 13. listopadem 1886]

K Vašemu dotazu sděluji, že už mám překladatele* zmíněné brožury, a protože její překlad je značně obtížný, nepřál bych si rozhodně, aby vyšel nějaký překlad, který bych předtím nezrevidoval.

S úctou
B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „The Commonweal", čís. 44 z 13. listopadu 1886

Podle textu časopisu
Přeloženo z angličtiny

* Edwarda Avelinga.

295

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 23. listopadu 86

Moje milá Lauro,

chtěl jsem Ti dnes napsat, ale musel jsem napřed napsat Edwardovi,[36] aby dopis stihl parník, a to mi trvalo doteďka, do 5 hodin odpoledne. A tak to musím odložit na zítřek.

Předmluvy atd.* na 14 stranách zkorigovány, takže koncem týdne bude *můj* díl práce patrně hotov. Jsem strašně rád, dost jsem se s tím namořil. Jak rychle to teď S. S.** a spol. vydají, to nemohu říci.

Zatím přikládám oba dopisy z Ameriky, na které jsem právě odpověděl.[742]

Děkuji za „Ferguse“[743] — oni tedy odmítají přijmout jeho jméno?

Cion dostal příkaz začít v Paříži vydávat velké francouzské noviny (nebo zakoupit některé už vycházející) v zájmu Ruska, proto jel domů a přivezl na to peníze.

Upřímně Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* k anglickému vydání prvního dílu „Kapitálu“.
** Swan Sonnenschein.

296

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 24. listopadu 1886

Moje milá Lauro,

doufám, že jsi dostala dopisy z Ameriky[742], které jsem Ti včera poslal; dnes mohu dodržet slovo a napsat Ti. Naši si opravdu zvolili vhodnou chvíli pro svou cestu[685], spadá do doby prvního formování skutečné americké dělnické strany a do doby prvního opravdu obrovského úspěchu, závratného vzestupu Henry George v New Yorku.[744] Pan George je dosti zmatené individuum, a protože je to Yankee, má svůj vlastní zázračný prostředek, i když nijak skvělý; jeho zmatenost je však velmi jasným výrazem dnešního stadia vývoje smýšlení angloamerické dělnické třídy; nemůžeme přece očekávat ani od amerických mas, že by dospěly k teoretické dokonalosti za šest či osm měsíců — což je stáří tohoto hnutí. A vezme-li se v úvahu, že Němci v Americe rozhodně nejsou dobrou a výstižnou ukázkou německých dělníků, ale spíš těch elementů, které hnutí doma vyloučilo — lassallovců, zklamaných ctižádostivců, sektářů všeho druhu — pak mne osobně vůbec nemrzí, že Američané začínají nezávisle na nich nebo přinejmenším na jejich vůdcích. Němci mohou a budou působit jako ferment a zároveň sami projdou značně užitečným a potřebným procesem fermentace. Nevyhnutelným výchozím bodem jsou v Americe Rytíři práce[693], kteří znamenají reálnou sílu a určitě budou jakousi první formou hnutí. Jejich nesmyslná organizace a velmi nespolehliví vůdcové — zvyklí na metody úplatného amerického stranictví — vyvolají velmi brzy krizi přímo uvnitř tohoto spolku, a pak se z něho může vyvinout

účelnější a účinnější organizace. To všechno, myslím, nebude v zemi Yankeeů dlouho trvat; bylo dosaženo důležitého bodu, totiž toho, že je tam napříště samozřejmou věcí politická akce dělnické třídy jako nezávislé strany.

Z Ameriky je jen krůček do Ruska. Tussy mi loni v létě říkala, že ji Lavrov žádal, aby napsala něco o Lopatinovi a aby mě požádala, abych také něco napsal, že prý se chystá něco o něm publikovat. Řekl jsem jí, že pokud vím, čeká Lopatin stále ještě na svůj proces[421] a že za těchto okolností Lavrov nebude určitě nic publikovat, aby nezhoršil jeho postavení; aby tedy Lavrovovi znovu napsala a zjistila, jak to je (protože já jsem z toho málem usoudil, že Lavrov má patrně zprávy, že Lopatin je mrtev) a co si přeje, abych o Lopatinovi napsal. Od té doby jsem o této záležitosti už nic neslyšel. Teď jsem se dočetl v novinách, že v Petrohradě se připravuje nový proces proti nihilistům, a podle toho, jak je to formulováno, vypadá to, že se to týká i Lopatina, je-li dosud naživu. Buď tak hodná, až se příště uvidíš s Lavrovem, zeptej se ho, jak to všecko je a co si přeje, abych udělal, pokud jde o Lopatina, protože vždycky ochotně přispěji svým svědectvím k potvrzení a ocenění velkých služeb, které vykonal pro naši věc, jestliže budu vědět, co se ode mne žádá a jak na tom právě teď je.

Díky stupiditě všech svých soupeřů a protivníků se Sociálně demokratická federace[342] pozvolna stává silou. Vláda je zachránila před *fiaskem* tím, že zakázala jejich průvod v Lord Mayor's Day, a dopomohla jim k zdánlivému triumfu tím, že jim dovolila pořádat téhož odpoledne mítink, jak to nazvali, na Trafalgar Square.[745] A když pak Sociálně demokratická federace svolala na minulou neděli mítink na Trafalgar Square, udělala z toho táž vláda skutečný triumf, když napřed ohlásila, že v St. James' Parku bude rozestaveno dělostřelectvo připravené zasáhnout, a pak tento směšný záměr odvolala. A tak ten mítink — první, který měl, jak Sociálně demokratická federace ohlásila, probíhat spořádaně a klidně — byl díky vládě nafouknut ve velkou událost; a když proběhl v pořádku a klidu, buržoové a šosáci konstatovali, že ať je síla Sociálně demokratické federace velká nebo malá, má za sebou mocnou oporu. Ve skutečnosti je to tak, že Socialistická liga[402] je příliš pohroužena

do diskusí o svých stanovách se svými anarchistickými členy, takže nemá ani chvilku času, aby se podívala, co se děje venku před čís. 18 na Farringdon Road, a protože radikální kluby[746] v East Endu nepodnikají nic pro nezaměstnané, nemá Sociálně demokratická federace konkurenci, ovládá pole a počíná si v této otázce, která se znovu vynoří s počátkem zimy, úplně jak se jí zlíbí. A v poslední době si počínala určitě daleko rozumněji — v poslední době, tj. během posledních čtrnácti dnů. Jak dlouho to potrvá, nemůže ovšem nikdo říci. Hyndman je schopen všeho.

Ten profesor Menger, který svou nehoráznou nestoudností jak se zdá postrašil lidi v celé Evropě, je prachobyčejný štrébr, který si dělá zálusk na ministerstvo spravedlnosti. Dal jsem Kautskému potřebný materiál a zčásti jsem ho, pokud bylo třeba, sám zpracoval, a jestliže to stačíme, dostane co proto už v prvním čísle „Neue Zeit" z ledna 1887.[738] Liberální noviny spustily samozřejmě ohromný povyk kolem jeho objevů, stejně jako to dělaly s Vogtovými. Jenže doba se změnila, a my můžeme podniknout protiúder, a úspěšně. Spiknutí buržoazního tisku proti nám v roce 1859[747] bylo tisíckrát účinnější než Bismarckův opovrženíhodný zákon proti socialistům.

Nedovedeš si představit, jak jsem rád, že kniha* je konečně vytištěna. Dokud práce na ní pokračovala, nemohl jsem dělat nic jiného. Probíhalo to nutně velmi komplikovaně, korektury jsme dostávali Edward, Moore a já, čímž se to samozřejmě zdržovalo a Swan Sonnenschein a spol. nás ustavičně popoháněli. Přitom, jak jsem nedávno zjistil, se kniha tiskla v — *Perthu***! A k tomu značně lajdácká práce v kanceláři Swana Sonnenscheina a spol., kudy všechno muselo procházet. A konečně, jako obvykle: nedbalost a průtahy v tiskárně v létě a pak koncem září spěch a shon právě u té části rukopisu, na níž byla nutná zvlášť pečlivá konečná revize, a neustálé pokusy svést zdržení na nás. Velkovýroba ve vydavatelském oboru je snad výborná u periodik, románů a u běžné literatury, ale u děl, jako je toto, nevyhovuje, ledaže by rukopis byl perfektní až po tečku nad posledním i; jinak — běda autorovi!

* anglický překlad prvního dílu „Kapitálu".
** město ve Skotsku.

No, a teď, jak to vypadá s Tvou a Paulovou cestou do Londýna? Tussy vyjede z New Yorku 25. prosince, na Hod boží, takže sem přijede asi 6. ledna. To ale neznamená, že byste museli přijet tak pozdě; naopak, doufáme, že budete na Hod boží tady. A Paul tentokrát nemá žádnou omluvu, a také bych žádnou nepřijal; ve Francii je všechno v nejlepším pořádku a klidu, žádné procesy, žádná vězení, žádná velká shromáždění, žádné rozčilování a naprosto žádné vyhlídky, že by během svátků k něčemu došlo. A Ty, když jsi nechala uplynout léto a podzim, se musíš připravit na mlhy — nestýská se Ti trochu po nich? — mlhy jsou mimochodem vůči nám prozatím velice laskavé, neboť tady u nás je jasno a světlo, zatímco od pondělka je nejen v City, ale i v Kilburnu temno a šero. Tak se prosím rozhodněte a napište nám, kdy se tu před vánoci objevíte. Nim je už velmi netrpělivá a je s to zajet tam pro Vás, budete-li to ještě odkládat. A tím končím.

Upřímně Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

297

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 26. listopadu 1886

Milý pane Schlütere,

srdečné díky za sdělení týkající se J. Ph. Beckera. Pokud jde o jeho přestěhování do Curychu, to je věc, kterou Vám velice rád přenechám, abyste ji projednali přímo. Píšete, že nutnost tohoto přestěhování je naprosto zřejmá; Vám v Curychu to možná připadá docela správné, ale mně se to tady v Londýně, kde nemohu posoudit podrobnosti, tak nezdá. A pak, nemohu přece přemlouvat starého člověka, aby zaměnil Ženevu, v níž prožil víc než čtyřicet let a s níž — abych tak řekl — srostl, jen tak beze všeho za Curych. Proto jsem se o této věci dosud ani slovem nezmínil.[748]

S anglickým překladem* jsem teď celkem hotov, a až splatím nejnaléhavější dluhy v korespondenci, budu konečně s to pustit se do restů, které odpočívají v mém psacím stole. V tom platí podle stáří tato posloupnost:

1. italský překlad „Námezdní práce a kapitálu", starý deset měsíců,

2. francouzský překlad „Osmnáctého brumairu", starý 8 měsíců,

3. Váš rukopis o chartistech[639],

4. a 5. moje „Bytová otázka" atd. a „Hurávlastenci"**. K tomu teď ještě přidáváte 6. a 7.

* prvního dílu „Kapitálu".

** B. Engels, „Úvod k brožuře Sigismunda Borkheima ‚Na paměť německých hurávlastenců z let 1806—1807'".

6. „Teorie násilí".[749] Tu Vám dám s radostí k dispozici, ale co rozumíte slovy: „příslušně změněné"? To, co je v tom výhradně pozitivní, je jen pár stran, polemika proti Dühringovi je sama pozitivní a nelze se bez ní ani věcně, ani technicky obejít. Jestliže tedy míníte pouze to, aby se vyškrtly, resp. změnily jednotlivosti, které se netýkají speciálně otázky násilí, nýbrž slouží jako spojovací články s ostatními částmi knihy, pak s tím souhlasím. Je toho asi 25 stran a to je trochu málo. Podle mého názoru by se mohly stejně zpracovat a přidat k tomu dvě kapitoly o morálce a právu: *Věčné pravdy* a *Rovnost*, které se točí rovněž kolem materialisticko-ekonomického pojetí dějin, a to celé by se mohlo nazvat: O právu a násilí ve světových dějinách, nebo tak nějak.

7. „O sociálních poměrech v Rusku". Otisknete-li brožurku znovu tak jak je, nemám nic proti tomu; kdybych měl k tomu napsat předmluvu, musel bych znovu prostudovat situaci v Rusku, a na to nemám vůbec čas; předmluva *bez* nového studia by nepřinesla nic nového, to ať tam raději žádná není. Články z „Volksstaatu", které se toho týkají, by bylo lepší také vypustit. Čís. 3* bylo namířeno proti Lavrovovi, který nám od té doby nezavdal žádnou příčinu, abychom tu starou záležitost znovu vytahovali na světlo, a stejně jako začátek čís. 4** (proti Tkačovovi) neobsahuje kromě několika možná ucházejících vtipů naprosto nic, co by mohlo být dnes zajímavé nebo dokonce propagačně působivé.[750]

Jestli se Eda úplně nerozplynul ve věčném ženství, řekněte mu, prosím Vás, že podle mne by se teď se Sociálně demokratickou federací[342] mělo asi jednat trochu jinak. Hloupost vlády, nečinnost radikálních dělnických klubů[746] při enormně vzrůstajícím počtu „nezaměstnaných", a konečně moudrost Socialistické ligy[402], která nemá čas na nic jiného než na to, aby se nepřetržitě zabývala vlastními stanovami a nic jiného nevidí, — to všechno vytvořilo pro Sociálně demokratickou federaci tak skvělé pole činnosti, že se dosud ani Hyndmanovi a spol. nepodařilo to pokazit. Soc. dem. federace se začíná stávat jistou mocí, protože masy nenacházejí naprosto žádnou jinou organizaci, za kterou by mohly jít. Ta fakta je tedy

* V orig.: 1.
** V orig.: 2.

třeba nestranně registrovat, a zejména hlavní skutečnost, že tu začalo skutečné socialistické dělnické hnutí. Mělo by se však dobře rozlišovat mezi masami a jejich dočasnými vůdci, a zejména se střežit nějak se s nimi ztotožňovat; je totiž téměř absolutně jisté, že tito političtí dobrodruzi, hnáni svou ctižádostí, brzy zas provedou ty nejhorší kopance. Jakmile se hnutí upevní, bude tyto pány držet buď v určitých mezích, nebo dostanou vyhazov. Dosud masami hýbe jen nejasná neuvědomělá nespokojenost, ale tím je připravena půda pro setbu.

V Americe, *mimo New York*, jde skutečné hnutí vpřed bez účasti Němců. Skutečná organizace Američanů jsou Rytíři práce, kteří jsou stejně zmatení jako masy samy. Ale z tohoto chaosu se vyvine hnutí, a ne z německých sekcí, které nebyly s to za 20 let vyvodit z teorie nutné závěry pro Ameriku.[693] Ale hodně by mohli Němci přispět k vyjasnění právě teď, jen kdyby se — byli naučili anglicky!

Srdečné pozdravy všem.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

298

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

Londýn 29. listopadu 86

Milý Kautsky,

dnes dopoledne jsem dostal dopis od paní Liebknechtové, v němž mi na radu svého muže oznamuje, že přijede pozítří přes Vlissingen na Viktoriino nádraží. Protože jsme včera o tom mluvili, spěchám, abych Ti to oznámil, a ponechávám na Tvé úvaze, zda se cítíš povinen jít jí jako jediný, kdo ji osobně zná, naproti na nádraží v době nočního spánku, k čemuž Tě ale nechci rozhodně nikterak nutit, jen Ti dávám na vědomí onen důležitý viktoriánský fakt.

Zas přišlo pivo, kéž bych je směl pít! Pozdravuj svou ženu.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Friedrich Engels, Briefwechsel mit Karl Kautsky", Vídeň 1955

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

299

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 29. listopadu 86

Milý Sorge,

dnes ráno jsem zanesl poslední korekturu předmluvy* k nakladateli a tím jsem se konečně zbavil této noční můry. Doufám, že za 14 dní Ti budu moci poslat jeden výtisk překladu. Pozítří přijede paní Liebknechtová, aby tu počkala na svého muže, který teprve předevčírem vyjel z New Yorku.[684]

Ten závratný vzestup Henry George[744] vynesl samozřejmě na světlo obrovskou spoustu podvodů, a jsem rád, že jsem při tom nebyl. Ale přes to všechno to byl epochální den. Němci prostě neuměli udělat ze své teorie páku, která by uvedla americké masy do pohybu; sami většinou té teorii nerozumějí a přistupují k ní doktrinářsky a dogmaticky jako k něčemu, co je třeba se naučit nazpaměť, zato to pak ale beze všeho dalšího vystačí jednou provždy. Je to pro ně krédo, a ne návod k jednání. Navíc se zásadně neučí anglicky. Proto si musely americké masy hledat vlastní cestu a našly ji nejprve, jak se zdá, v Rytířích práce[693], jejichž zmatené zásady a směšná organizace odpovídají, jak se zdá, jejich vlastnímu zmatku. Ale podle všeho, co se dovídám, jsou Rytíři práce zejména v Nové Anglii a na Západě skutečnou silou a stávají se jí stále víc díky brutálnímu nepřátelství kapitalistů. Domnívám se, že je nutné pracovat uvnitř jejich řad, uvnitř této ještě docela tvárné masy vychovat jádro lidí, kteří by chápali hnutí a jeho cíle a mohli tudíž

* B. Engels, „Předmluva k anglickému vydání prvního dílu ‚Kapitálu'".

samočinně převzít vedení alespoň části dnešního „řádu", až dojde k nevyhnutelnému rozkolu. Nejpovážlivější stránkou Rytířů práce byla jejich politická neutralita, která končila vyslovenými podfuky takových Powderlyů apod.; této neutralitě však ulomil hrot postoj mas při listopadových volbách, a hlavně v New Yorku. První krok, na němž záleží v každé zemi, která nově vstupuje do hnutí, je vždycky konstituování dělníků v samostatnou politickou stranu, jedno jak, jen když je to zřetelně dělnická strana. A tento krok byl udělán mnohem rychleji, než jsme mohli očekávat, a to je to hlavní. Že první program této strany je ještě zmatený a krajně nedostatečný,[751] že jejím praporem je H. George, to jsou nevyhnutelné nedostatky, ale také jen přechodné. Masy musí mít čas a příležitost se rozvíjet, a tu příležitost budou mít, teprve až budou mít vlastní hnutí — jedno v jaké formě, jen když to bude *jejich vlastní* hnutí —, v němž je budou pohánět kupředu jejich vlastní chyby, a chybami se budou učit. V Americe je hnutí asi tak daleko, jako bylo u nás před rokem 48; tamější skutečně inteligentní lidé budou muset nejprve sehrát úlohu, kterou sehrál mezi dělnickými spolky před rokem 48 Svaz komunistů.[752] Jenže v Americe to teď půjde nesrovnatelně rychleji; že bylo po sotva osmiměsíční existenci hnutí dosaženo takových volebních úspěchů, to je něco naprosto neslýchaného. A co ještě chybí, to uskuteční buržoové, nikde na celém světě nevystupují tak nestoudně a tyransky jako tam, a vaši soudcové porazí rabulisty bismarckovské říše úplně na hlavu.[753] Kde buržoové vedou boj takovými prostředky, tam dospěje rychle do rozhodující fáze, a jestliže si tady v Evropě nepospíšíme, Američané nás brzy předhoní. Ale právě teď by to bylo dvojnásob nutné, aby na naší straně bylo pár lidí, kteří jsou pevní v teorii a staré osvědčené taktice a kteří také dovedou mluvit a psát anglicky, protože Američané jsou z pochopitelných historických důvodů ve všech teoretických věcech ohromně pozadu, nepřevzali sice z Evropy žádné středověké instituce, zato ale spousty středověkých tradic, náboženství, anglické zvykové (feudální) právo, pověry, spiritismus, zkrátka všechny pitomosti, které přímo neškodily obchodnímu podnikání a teď se dají velmi dobře použít k ohlupování mas. A jestliže tu budou hlavy s jasným teoretickým myšlením, které jim budou moci

předpovědět následky jejich vlastních chyb, vyložit jim, že každé hnutí, které nemá stále na zřeteli jako konečný cíl odstranění systému námezdní práce, musí zbloudit a ztroskotat — pak bude možné vyvarovat se leckterého nesmyslu a podstatně zkrátit celý proces. Musí se to však stát po anglickém způsobu, specificky německý charakter se musí odložit, a pánové ze „Sozialistu" k tomu mají sotva schopnosti, pánové z „Volkszeitung"* jsou chytřejší jen v *obchodních* věcech.

Účinky amerických listopadových voleb na Evropu byly nevídané. Že neměla Anglie, a zejména Amerika, dosud žádné dělnické hnutí, to byl velký triumf radikálních republikánů všude, zejména ve Francii. Teď těmto pánům totálně zatrhli tipec; 2. listopadu se speciálně panu Clemenceauovi zhroutila celá základna jeho politiky: podívejte se na Ameriku, opakoval donekonečna; kde je skutečná republika, tam není bída ani dělnické hnutí! A stejně se vede pokrokářům a „demokratům" v Německu i tady —, kde se právě také dožívají vlastního začínajícího hnutí. Právě to, že hnutí tak důrazně vystoupilo jako dělnické hnutí a že se objevilo tak náhle a v takové mohutnosti, to tyto lidi úplně omráčilo.

Tady jednak nedostatek jakékoli konkurence, jednak hloupost vlády umožnily pánům ze Sociálně demokratické federace[342], aby zaujali postoj, o němž si před 3 měsíci netroufali ještě ani snít. Rámus kolem plánu — který nikdy nebrali vážně — uspořádat 9. listopadu procesí za průvodem Lorda Mayora**, a pak 21. listopadu stejný rámus kolem mítinku na Trafalgar Square, kdy se mluvilo o rozestavení dělostřelectva a kdy se vláda nakonec přece jen schlíple stáhla — to všechno donutilo pány ze Sociálně demokratické federace, že 21. konečně zas jednou uspořádali docela obyčejný mítink, bez pustého holedbání a bez rádobyrevolučních demonstrací s obligátním doprovodem luzy — a filistři teď najednou dostali respekt z lidí, kteří nadělali tolik hluku, a přece se zachovali tak slušně.[745] A protože se kromě Sociálně demokratické federace nikdo nestará o nezaměstnané, jejichž počet každou zimu za chro-

* „New Yorker Volkszeitung".
** londýnského starosty.

nické stagnace obchodu vzrůstá a kteří trpí velmi akutní bídou, tak Sociálně demokratická federace vyhrála. Nastupuje tu teď dělnické hnutí, o tom není pochyb, a jestliže v první řadě sklízí plody Sociálně demokratická federace, je to důsledek zbabělosti radikálů a hlouposti Socialistické ligy[402], která se kočkuje s anarchisty a nemůže se jich zbavit, a proto nemá čas starat se o živé hnutí, které se jí tvoří přímo před nosem. Jak dlouho ostatně vytrvají Hyndman a spol. při svém nynějším relativně racionálním způsobu jednání, to je otázka. Čekám, že zas brzy nadělají spoustu vylomenin, mají moc naspěch. A pak poznají, že to ve vážně míněném hnutí takhle nejde.

V Německu je to čím dál hezčí. V Lipsku byl pro „pobuřování" vynesen rozsudek až na 4 roky *káznice*![754] Chtějí vší mocí vyprovokovat nějaký kravál.

Teď mám ve svém psacím stole ještě 7 menších prací — italský a francouzský překlad, předmluvy, nová vydání atd.* — a pak se dám neodvolatelně do III. dílu**.

Tvůj starý
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 667–668.
** „Kapitálu".

300

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu[755]

Prosím o zaslání jednoho výtisku „Bakuninovci při práci“[756], mám jen jeden, svázaný dohromady s jinými věcmi. Je to špatně vytištěno, musím se na to důkladněji podívat. V neděli* se tu najednou objevil Voják**, jeho žena tu byla už několik dní — je velmi spokojen se svými úspěchy[684] —, včera také dorazil Paul, ten z Berlína***. Protože se při nich těžko dostanu k větším pracím, podívám se, zda bych Vám jednu z těch dvou věcí mohl připravit pro tisk, předmluvy si ale píšu nejraději sám.

Srdečné pozdravy.

Váš

B. E.

[Londýn] 7. 12. 86

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 5. prosince.
** Wilhelm Liebknecht.
*** Paul Singer.

301

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 13. prosince 1886

Moje milá Lauro,

tak konečně jste pevně přislíbili určité datum, a doufám, že to bude 23., aby ses mohla s Nim ještě před vánoci vypravit do města a podívat se trochu po vánočních obchodech. A protože bych nerad slyšel jakékoli další omluvy, přikládám šek na 20 liber št., abys mohla dodržet svůj slib.

Přikládám také dopis od Tussy, která byla včera ve Williamsportu v Pennsylvánii a pak už bude mít schůze jen v Baltimore, Wilmingtonu a New Yorku[685] — ale v New Yorku hned celou řadu od 19. do 23. a odjede 25. Další dopis od Edwarda pošlu zítra; musím si z něho udělat pár poznámek. Přivez prosím Tě všechny ty dopisy s sebou, až sem pojedeš, protože mám silné podezření, že byly psány *zčásti* s určitým praktickým záměrem; zjistil jsem, že i Liebknecht psal své ženě téměř denně své dojmy z cesty, ani ne tak pro ni, ale aby to posloužilo jako materiál ke knize, na kterou už má smlouvu.

Ve středu* to bylo týden, kdy sem přijela paní Liebknechtová, veskrze německá panička, a než se den sešel se dnem, už si vylévala před Nim srdce tak horlivě, že to bylo málem příliš i pro Nim. Jejich domov je, jak se zdá, vzorná německá domácnost, sentimentalita a domácí hádky, mnohem víc toho druhého. Nim Ti potom poví víc. V neděli odpoledne se objevil Liebknecht, s ještě větší

* 1. prosince (viz tento svazek, str. 670).

chutí k jídlu než obvykle, naštěstí jsme měli vařenou skopovou kýtu, kterou se chudák hladový trochu nasytil. Je stejný jak vždycky, jenže Nim, která měla možnost nahlédnout velmi hluboko do tajů jeho domácnosti, tvrdí, že je teď trochu šosáčtější. Pravdu má Tussy, která o něm říká, že jeho vědomí vlastní důležitosti, schopností a naprosté nepřekonatelnosti musí každého zarážet; ale zároveň že je někde pod tím skryto nejasné tušení, že přece jen není tak báječný člověk, za jakého by si přál být považován ostatními lidmi; a toto nejasné tušení je důvodem, proč stojí o obdiv lidí víc, než by snad stál za jiných okolností; a aby tohoto obdivu dosáhl, že vždycky značně upravuje fakta, když mluví o sobě. Ale jeho žena má naprosto pravdu, když říká, že kdyby nebyl tak ohromně sám se sebou spokojen, že by nikdy nebyl s to vykonat všecku tu práci, kterou dělá. A tak ho musíme brát, jaký je, a spokojit se tím, že se v duchu zasmějeme lecčemu z toho, co říká; svým diplomatizováním pro aris et focis* způsobí mnoho zla v malém měřítku, ale v rozhodující chvíli se vždycky postaví na správnou stranu. V pátek odjeli do Lipska.

Percy je zas už úplně zdráv; má vždycky tyhle prudké záchvaty, ale jakmile přejde první nápor, je zas brzy v pořádku.

Kautských si najímají dům za Archway — ne za Archway Tavern, ale za skutečnou Archway, ještě o kus dál. To jest, Scheu najímá dům na tři roky a bere si ho část se svou dcerou, dost naivní asi 18letou dívkou, kterou si přivezl z Uher, a Kautských si berou druhou část. Začínají se tam stěhovat dnes a doufají, že se přestěhují do soboty.

Minulý týden jsem dostal dopis od starého Harneyho: odjel lodí 12. října, příliš pozdní doba vzhledem k jeho zdravotnímu stavu, a tak přijel samozřejmě prolezlý revmatismem a dnou. Ale nechtělo se mu opouštět Anglii, kterou miluje, zatímco v Americe se mu nelíbí, a bude-li živ, přijede prý sem zas příští rok na jaře a chce tu pak žít a umřít! Chudák — když se zhroutilo chartistické hnutí, zůstal na suchu a slavná doba rozmachu svobodného obchodu v Anglii opravdu stačila, aby člověka přivedla k zoufalství.

* pro potřeby veřejné i soukromé.

Odjel tehdy do Bostonu, ale tam našel — jenže v nabubřelé podobě a v naprosté převaze — všechny ty věci a vlastnosti, které v Anglii nejvíce nenáviděl. A teď, když na obou březích Atlantiku začíná u anglicky mluvících národů skutečné hnutí, je příliš starý, příliš sešlý, stojí příliš stranou a je — příliš patriot, než aby šel s sebou. V Americe se nenaučil ničemu než britskému šovinismu!

Přišla Nim a přinesla mi takové zvláštní známky, které se musí nalepit na tento příliš těžký dopis, zatímco Annie prostírá k obědu, a tak musím končit. Nim Vás oba pozdravuje a líbá. Snad se Ti nakonec podaří přivézt Paula 23. s sebou. Proč propánajána chce vysedávat v Paříži mezi vánoci a Novým rokem, kdy nezasedají dokonce ani sněmovny?

Jako vždy upřímně

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

302

Engels Emilu Engelsovi ml.

do Engelskirchenu

Londýn 22. prosince 1886

Milý Emile,

byl jsem velice rád, žes mi zas jednou napsal a že jsem se dověděl něco nejen o Tobě, ale i o Tvé mamince* a o Vás všech.

Pokud jde o Tvou prosbu, zdá se mi přece jen, že by to ode mne mohlo vypadat jako značná nedůslednost, kdybych *já* daroval ve prospěch Domu evangelického spolku v Barmenu 150 marek jen proto, že slouží mimochodem obecně prospěšným cílům.[757] Myslím, že by Tvůj tchán** také pokládal na nedůsledné, kdyby měl poskytnout vysloveně sociálně demokratické dělnické pokladně dar proto, že sleduje obecně prospěšné cíle. Leč s dobrou vůlí se dá leccos udělat, a protože mi stejně připadá vždycky trochu směšné, když v kontokorentu vidím, že patřím mezi akcionáře Domu evangelického spolku, daruji tímto obě akcie *Tobě* a můžeš s nimi naložit, jak chceš. Přikládám lístek pro Hermanna***, který tu věc doufám zařídí.

Jsem rád, že se Vám všem vede dobře a zejména že Tvá maminka při svých starostech o děti a vnoučata přijde zase na jiné myšlenky. Tatínka† budete všichni opravdu ještě dlouho postrádat, jak v rodině, tak v podniku. Byl to výborný člověk, a toho v rodině nemůže nahradit nikdo a v podniku jen těžko. Avšak Vám mla-

* Charlottě Engelsové.
** Friedrich Wilhelm Röhrig.
*** Hermanna Engelse ml.
† Emila Engelse st.

dým velmi prospěje, že se tak záhy dostáváte na odpovědná místa, za mých dob se to v Německu stávalo bohužel velmi zřídka, a přece je to naprosto nezbytné pro rozvoj rozumu, a zejména charakteru. Ať se staří pánové v Barmenu baví a v létě ať považují Engelskirchen spíš za letovisko než za pracoviště, tím lépe, budete-li moci řídit podnik sami, získáte větší sebedůvěru.

Teď ale musím končit, za chvíli přijede Schorlemmer z Manchesteru a zítra očekávám další návštěvu z Paříže*, bude tu plno lidí, a tak vezme za své nejen práce, ale i korespondence. Chtěl jsem však dát ještě napřed do pořádku tu záležitost s akciemi a využil jsem k tomu poslední volné chvíle.

Pozdravuj tedy ode mne zvlášť srdečně maminku, dále svou ženu a chlapce, Hermannovy a Moritze, a srdečný pozdrav i Tobě

od Tvého strýce
Bedřicha

Hlavně Vám všem přeji opravdu veselé vánoce a mnoho štěstí v novém roce!

Poprvé otištěno v časopise „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Paula a Lauru Lafarguovy.

303

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku[21]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 28. prosince 1886

Vážená paní Wischnewetzká,

velmi lituji, ale Váš dopis z 13. listopadu jsem vůbec nedostal; bylo by se mi daleko lépe hodilo, kdybych byl mohl napsat předmluvu *tehdy*, a nadto bych byl na ni měl víc času.[758]

Ale nejprve bych Vám rád blahopřál k radostné rodinné události, při níž jste hrála hlavní úlohu, a popřál Vám i tomu novorozeňátku hodně zdraví.

Dodatek* je samozřejmě teď poněkud neaktuální, a protože jsem něco takového předpokládal, navrhoval jsem, aby se to napsalo, až bude kniha vytištěna. Nyní bude velmi nutná předmluva, napíšu Vám ji, musím ale počkat, až se vrátí Avelingovi,[685] abych měl co nejúplnější zprávy o stavu věcí v Americe; mám ovšem dojem, že předmluva nebude docela taková, jak si představujete.

Předně se mi zdá, že považujete New York za jakousi americkou Paříž a že přeceňujete význam místního newyorského hnutí — s jeho typickými místními rysy — pro celou zemi. Má nesporně velký význam, ale severozápad s početným farmářským obyva-

* B. Engels, „Dodatek k americkému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii'".

telstvem a se samostatným hnutím stěží slepě přijme Georgeovu teorii.

Za druhé je předmluva k *této* knize sotva vhodnou příležitostí k důkladné kritice této teorie, a ani tam na to není dost místa.

Za třetí bych byl musel důkladně prostudovat různé spisy a projevy H. George (většinou je ani nemám), abych neumožnil jakékoli repliky opírající se o všelijaké vytáčky a vedlejší momenty.

Moje předmluva bude samozřejmě plně věnována obrovskému pokroku, který udělal americký dělník v posledních deseti měsících, a bude v ní přirozeně i zmínka o H. Georgeovi a jeho plánu pozemkové reformy. Nemůže si dělat nárok na to, že se s touto otázkou bude zabývat obšírně. Domnívám se ostatně, že pro to ještě není vhodná doba. Daleko důležitější je, aby se hnutí rozšířilo a harmonicky postupovalo, zapustilo kořeny a zahrnovalo pokud možná všechen americký proletariát, než aby začalo a od začátku postupovalo v teoreticky dokonale správné linii. Nejlepší cesta k teoretické jasnosti chápání je učit se z vlastních chyb, „durch Schaden klug werden". A je to jediná cesta pro celou velkou třídu, zejména pro národ tak eminentně praktický a tak pohrdající teorií, jako jsou Američané. Důležité je dostat do pohybu dělnickou třídu *jako třídu*; jakmile se toho dosáhne, najde si sama brzy správný směr a všichni, kdo se budou stavět na odpor, ať to bude Henry George nebo Powderly, se octnou mimo i se svými malými sektami. Proto si také myslím, že Rytíři práce[693] jsou nesmírně důležitý faktor v hnutí, který by se neměl zvenčí podceňovat, ale zevnitř revolucionovat, a domnívám se, že mnozí tamější Němci se dopustili vážné chyby, když se pokusili — jestliže tam existuje mohutné a proslulé hnutí, které sami nevytvořili — udělat ze své importované, a ne vždycky pochopené teorie jakési samospasitelné dogma a držet se stranou jakéhokoli hnutí, které toto dogma nepřijalo. Naše teorie není dogma, nýbrž výklad vývojového procesu, a tento proces zahrnuje řadu po sobě následujících fází. Očekává-li někdo, že Američané hned ze začátku plně pochopí teorii vypracovanou ve starších průmyslových zemích, očekává nemožné. Němci by měli udělat jednu věc — držet se své vlastní teorie — jestliže ji chápou,

jako jsme ji pochopili my v roce 1845 a 1848 — věnovat své síly jakémukoli skutečnému všeobecnému dělnickému hnutí, akceptovat jeho faktické východisko jako takové a přivést je postupně na teoretickou úroveň tím, že by poukazovali na to, jak každá chyba, které se dopustilo, každý neúspěch, který utrpělo, je nezbytným důsledkem chybných teoretických hledisek v původním programu; měli by, jak se říká v „Komunistickém manifestu",[759] v přítomnosti hnutí představovat budoucnost hnutí.* Ale především dejte hnutí čas, aby se konsolidovalo, nezhoršujte nevyhnutelný počáteční zmatek tím, že vnucujete lidem věci, kterým prozatím nemohou dobře rozumět, kterým se však brzy naučí. Jeden nebo dva milióny dělnických hlasů v listopadu příštího roku pro bona fide dělnickou stranu mají i dnes nekonečně větší význam než sto tisíc hlasů pro doktrinářsky dokonalý program. První pokus — mělo by k němu dojít brzy, bude-li hnutí postupovat — sjednotit masy v pohybu na celonárodní základně, postaví všechny proti sobě, Georgeovy stoupence, Rytíře práce, tradeunionisty a všechny ostatní; a jestliže se naši němečtí přátelé do té doby naučí dost anglicky, aby se mohli pustit do diskuse, pak přijde doba, kdy budou moci kritizovat názory druhých, a tak — tím že budou ukazovat neudržitelnost různých stanovisek — přivedou dělníky postupně k tomu, že pochopí své skutečné postavení, postavení, do něhož se dostali v důsledku vzájemného vztahu mezi kapitálem a námezdní prací. Avšak všecko, co by mohlo zdržet nebo zabránit této celonárodní konsolidaci dělnické strany — lhostejno na jaké platformě — bych považoval za velkou chybu, a proto se domnívám, že ještě nenastala doba, aby se promluvilo otevřeně a vyčerpávajícím způsobem ať už o Henry Georgovi, nebo o Rytířích práce.

Netelegrafoval jsem „ano", protože jsem dost dobře nevyrozuměl, co byste Vy z toho „ano" všecko vyrozuměla.

Pokud jde o název: *já* nemohu vypustit „v roce 1844", protože kdyby se to vynechalo, měl by čtenář naprosto falešnou představu o tom, co může od knihy očekávat. A protože — předmluvou a dodatkem — na sebe beru určitou odpovědnost, nemohu souhla-

* V anglickém dopise citováno německy.

sit, aby se to vynechalo. Můžete doplnit „S autorovou předmluvou a dodatkem", jestliže to pokládáte za vhodné.

Zkorigované obtahy vracím stejnou poštou.

S úctou Váš oddaný

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

304

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[618]

Zároveň s tímto dopisem Ti posílám doporučeně anglický překlad „*Kapitálu*“*. Minulý týden jsem poslal balíček — 2 „Commonwealy“, 1 „To-Day“ atd. Další zásilky budou následovat. „New York Herald“ s tím sprostým článkem o Avelingových jsem právě dostal, má to pro nás velkou cenu, protože jinak by se Avelingovi nebyli dověděli, jaké lži tamější buržoazní noviny rozšiřují.[760] Oba se vrátili před týdnem, v plném zdraví a dobré náladě. Lafarguovi jsou tu také, vzkazují srdečné pozdravy. „*Kapitál*“ tu jde velmi dobře na odbyt, zásilka pro Ameriku je zařízena. To Yankeeům brzy ujasní stanovisko.

Tvůj

B. E.

Šťastný nový rok!

[Londýn] 11. 1. 87

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* prvního dílu.

305

Engels
Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi

do Haagu

Londýn 11. ledna 1887

Milý příteli Nieuwenhuisi,

dovídám se z novin, že odvolací soud rozsudek proti Vám potvrdil, a tak budete muset už brzy putovat do vězení.[761] Než se tam odeberete, rád bych se s Vámi rozloučil a ujistil Vás, že Vás do vězení provázejí všechny moje sympatie, a doufám, že se ze samovazby vrátíte ke své práci a k nám bez úhony na zdraví a nezlomen na duchu. Dejte mi, prosím, zprávu, zda s Vámi můžeme být po dobu Vašeho věznění ve styku, posílat Vám dopisy nebo tiskoviny, a zda máte povoleny knihy a literární činnost.

Od vánoc jsou tu Lafarguovi z Paříže a právě před týdnem se vrátili také Avelingovi z Ameriky, přivezli mnoho potěšujících zpráv o tamější situaci.[685] Hnutí se tam výborně rozjelo a nezadržitelně roste. Rychlost, s jakou se z původního nevyhnutelého zmatku vytvořila politická dělnická strana, je překvapující. Program — či spíše různé programy v New Yorku, Chicagu atd. — je ovšem ještě velmi nejasný, což se ostatně dalo čekat. Ale akce jsou naprosto v pořádku, a to je hlavní věc. Když si pomyslím, jak dlouho trvalo, než dělníci ve Francii, v Belgii, ve Španělsku atd. pochopili, že k vítězství je může dovést jen politická organizace dělnické třídy, tj. strana, oddělená od všech ostatních stran a stojící proti nim, je tato akce Američanů obdivuhodná; šest měsíců po vzniku hnutí už vystupují jako organizovaná strana, v New Yorku dostali 68 000 hlasů a na Západě si ve volbách vybojovali významná vítězství.[744]

Jakmile se však proletariát některé země už zorganizoval v bojovnou stranu, žene ho sám průběh boje kupředu, k pochopení podmínek vlastního osvobození, a právě pro tak eminentně praktický a antiteoretický národ, jako jsou Američané, není jiné cesty, jak to pochopit, než zmoudřet v důsledku vlastních škod a poučit se z vlastních chyb. A to si odbudou poměrně rychle a budou to mít za sebou.

I jinak pokračuje hnutí všude výborně; doufám, že až vyjdete z vězení, uvidíte, že jsme zase o kus dál. V tom nám může zabránit jen evropská válka, která by nás dočasně vrhla ohromný kus zpátky, ale nakonec, jako kterákoli jiná událost, nutně vyústí v náš prospěch.

Právě vyšel anglický překlad „Kapitálu"*, v pravou chvíli právě pro Ameriku.

Ještě jednou: Buďte zdráv! Všichni Vám do té Vaší samoty přejeme všechno nejlepší. Za rok se doufejme opět shledáme v Londýně. Srdečné pozdravy od Lafarguových a Avelingových a od

Vašeho
B. Engelse

Poprvé otištěno rusky v časopise „Istorik-marxist", čís. 6 (40), 1934

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* prvního dílu.

306

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

(Fragment)

Londýn 18. ledna 1887

Caro Cittadino*,

Váš dopis z 9. tohoto měsíce[762] mě nijak zvlášť nepřekvapil, neboť jsem věděl, že jste vládní úředník a že toto Vaše postavení bude dříve či později neudržitelné. Nemohu Vám bohužel slíbit žádné příznivé vyhlídky, ani tady, ani v Americe. Jestliže nemluvíte dobře anglicky, nenajdete v žádné z těch dvou zemí dobře placené zaměstnání, dokud nebudete plynně ovládat jazyk. Pro vzdělané lidi je tu obvyklou, téměř jedinou možností kariéra učitele jazyků, ale právě proto je jich pořád nadbytek, jsou to i lidé, kteří plynně mluví i píší anglicky. Pokud jde o ostatní vyučování, je tak velká...**

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Milý občane.
** Konec dopisu chybí.

307

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 26. ledna 1887

Milý občane,

odpovídal jsem Vám 18. t. m. na Vaše milé psaní z 9. t. m.[762] a nato jsem dostal Váš dopis z 21.

Mohu jen potvrdit to, co jsem říkal už ve svém posledním dopise: kdo neumí anglicky, nemůže si v Anglii ani ve Spojených státech vydělat na obživu jinak než manuální prací.

Argentinská republika by snad byla přijatelnější; je tam silná italská kolonie a španělsky byste se naučil bez velkých obtíží. Ale je to daleko, cesta je nákladná a návrat obtížný. Ta země dělá pokroky, ale to je také všechno, co o ní mohu říci. Protože neznám argentinské zákony, nevím, jaké tam jsou podmínky, aby se člověk uživil vyučováním na obecné škole.

Co se obchodu týče, nezabývám se jím už 18 let a nemám žádné spojení s obchodními domy či továrnami; kromě toho by mé doporučení bylo v některých případech horší než vůbec žádné (pokud by se našel nějaký podnik, jehož spolupracovníci mě ještě znají); nejsem totiž znám jako obchodník z dřívějších dob, ale jako aktivní socialista přítomnosti. Kromě toho se velká města všude jen hemží obchodními zaměstnanci bez práce, kteří nejsou podezřelí ze socialismu a jimž se vzhledem k jejich obchodnímu vzdělání dá přednost. Dlouho jsem uvažoval, zda by se v této oblasti nedalo najít nějaké východisko, ale nic mě nenapadlo.

Píšu do Vídně v Rakousku a do Hamburku, snad by se tam dalo něco sehnat. Velká naděje ovšem není; ale zkusit to můžeme, výsledek Vám sdělím.

Udělal byste rovněž dobře, kdybyste napsal Lafarguovi; byl tady, když došlo Vaše psaní z 9. ledna, přečetl si je a řekl, že bohužel ani on nemá mnoho nadějí, že by pro Vás mohl najít v Paříži zaměstnání; přesto však není vyloučeno, že se po svém návratu dozví od přátel něco bližšího a změní názor. Také mu o Vás ještě jednou napíši.*

Velká potíž je v tom, že my socialisté jsme v opovržení nejen v politickém, ale i v občanském životě a že celá buržoazie pokládá za své potěšení i povinnost nechat nás vyhladovět. A toto opovržení se týká především učenců a vzdělaných lidí, jsou považováni za dezertéry, kteří zběhli z vlastní třídy do nepřátelského tábora. Na tuto potíž narážíme všude a my sami jsme ji v letech 1844 a 1849 pocítili na vlastní kůži; jak často jsme s Marxem litovali, že jsme se nevyučili nějakému řemeslu, bez kterého by se nemohla buržoazie obejít, protože bez výrobků manuální práce nemůže buržoazie existovat!

Nebylo by možné dostat zaměstnání v některém italském socialistickém listu, v Miláně nebo jinde? Já tyto listy nedostávám, takže jsem o současné situaci socialistické strany ve Vaší zemi málo informován. V každém případě by bylo výhodnější, kdybyste mohl zůstat v Itálii.

Opakuji, že rád udělám všechno, co bude v mých silách, abych nalezl východisko z Vašich nesnází, lituji jen, že nemohu nabídnout žádné lepší vyhlídky. Nezapomenu, co jste udělal pro šíření našich myšlenek a mých spisů v Itálii, a pokud bych někde něco pro Vás našel, nenechám si to ujít, tím si můžete být jist.

Srdečně Vás zdraví

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z italštiny

* Viz tento svazek, str. 694.

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku[21]

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 27. ledna 1887

Vážená paní Wischnewetzká,

konečně Vám tedy posílám slíbenou předmluvu.[758] Hned po návratu Avelingových[685] jsem dostal zánět spojivek, který byl sice lehký, ale přesto jsem nemohl vůbec pravidelně pracovat, tím spíš, že tu krátkou dobu, kterou jsem dokázal každý den věnovat psaní, zabrala nevyhnutelně naléhavá korespondence. Ačkoli mám oko stále ještě trochu zanícené, přece jen se mi podařilo dopsat předmluvu, a doufám, že Vám toto zdržení nezpůsobilo velké potíže.

Protože jsem si nemohl nechat opis, jsem nucen Vás požádat, abyste mi rukopis po skončení tisku vrátila. Předpokládám, že budete tak laskava a dohlédnete na něj během tisku.

Doufám, že dr. Wischnewetzky dojel v pořádku a že cesta byla příjemná. Lituji, že jsem si s ním nemohl pohovořit několik hodin o samotě, ale zašel sem právě ten večer, kdy tu byla na chvíli prakticky vzkříšena stará „Internacionála".

Hnutí v Americe je právě v této době podle mého názoru nejlépe vidět z druhé strany oceánu. Tam u Vás zastiňují jeho velikost do značné míry osobní hádky a místní rozepře, jinak to ani nejde. Jeho postup by však mohlo skutečně zdržet jedině to, že by tyto neshody trvaly, což by vedlo k vytvoření sekt. Do jisté míry to bude nevyhnutelné, ale čím méně, tím lépe. A nejvíc se toho musí

střežit Němci. Naše teorie je teorie vývoje, a ne dogma, které se má člověk naučit nazpaměť a mechanicky opakovat. Čím méně se bude Američanům vtloukat zvenčí a čím víc si ji vyzkoušejí — za pomoci Němců — z vlastní zkušenosti, tím hlouběji jim přejde do masa a krve. Když jsme se na jaře roku 1848 vrátili do Německa, přidali jsme se k demokratické straně, protože to byl jediný způsob, jak jsme mohli mluvit k dělnické třídě; tvořili jsme nejpokrokovější křídlo této strany, ale nicméně jen její křídlo. Když Marx zakládal Internacionálu, nastínil její stanovy tak, aby do ní mohli vstoupit *všichni* socialističtí dělníci té doby — proudhonovci, stoupenci Pierra Lerouxe, a dokonce i pokrokovější část anglických tradeunionů; a jedině díky této šíři se Internacionála stala tím, čím byla, nástrojem k postupnému rozpuštění a absorbování všech těchto menších sekt až na anarchisty, kteří se náhle vynořili z různých zemí především v důsledku surové reakce buržoazie po Komuně a které jsme tudíž mohli klidně nechat, aby sami vymřeli, což se také stalo. Kdybychom byli v letech 1864 až 1873 trvali na tom, že budeme spolupracovat jen s těmi, kdo otevřeně přistoupili na naši platformu — kde bychom dnes byli? Myslím, že celá naše praxe ukazuje, že je možné spolupracovat s všeobecným hnutím dělnické třídy v kterémkoli jeho stadiu, aniž se vzdáváme svého vyhraněného stanoviska či dokonce své organizace nebo je tajíme; obávám se, že se američtí Němci dopustí velké chyby, jestliže zvolí jinou cestu.

Doufám, že jste se zatím už plně zotavila a že také Váš muž i děti jsou zdrávi. Vyřiďte mé upřímné pozdravy dr. Wischnewetzkému.

S úctou Váš

B. Engels

V plném znění poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

309

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže[763]

Londýn 28. ledna 87

Milý Lafarguu,

konečně to mám s okem trochu lepší, ale zatím ještě ne tak dobré, abych dokázal vyřídit tu spoustu práce a korespondence, která se mi mezitím nakupila. Psát smím jen za denního světla, a to ještě jen po chvilkách, ale večer mohu dost dlouho alespoň číst.

Když se teď Pařížané dostali do bojovné nálady, udělali by líp, kdyby svůj hněv obrátili proti Rusku, které jich využilo, aby za ně tahali kaštany z ohně, a teď, když si spálili prsty, nechá je na holičkách. Cožpak nevidí, že právě Rusko je za pomoci zaprodaných pařížských plátků, z nichž snad nejnestoudnější je „*Débats*“*, vyprovokovalo k tomu, aby se revanšisticky naparovali, a že mělo jediný cíl — donutit Bismarcka, aby kapituloval před carem**? A teď už má, co chtělo; Bismarck se smířil s Ruskem, obětoval Rakousko, a Rusko zase obětovalo Bismarckovi pařížské prosťáčky.[764] Ruské spojenectví má zkrátka své půvaby!

Ostatně nemyslím, že Bismarck *chce* válku, vždyť kdyby byla rozpoutána, stala by se válkou evropskou. Jakmile by si Francie a Německo vjely do vlasů — a to by byl těžký a poměrně dlouhý boj — *musel* by car chtě nechtě táhnout na Balkán. A výsledek: rakousko-ruská válka. Od té chvíle by byl Bismarck vydán na pospas náhodě, a nemyslím, že by byl tak hloupý a klidně vyvolal

* „Journal des Débats politiques et littéraires“.
** Alexandrem III.

takovou situaci. Nicméně ruská agentura v Paříži bude dál neomezeně pokračovat ve své činnosti; Rusko má zájem na tom, aby zapletlo Francii a Německo do války; pak by mu zbývalo už jen porazit Rakousko a nanejvýš ještě Anglii, což by podle mínění ruských šovinistů, kteří podceňují jak Rakousko, tak Anglii, znamenalo, že by Rusko mělo volnou ruku na Východě. A v tom je právě nebezpečí. Podaří-li se pánům Cionovi a spol. vehnat Francii do této války, přinese to prostě oběma stranám záhubu v zájmu cara a v zájmu udržení despotismu v Rusku.

Pokud jdo o volby v Německu, máme výtečné vyhlídky: myslím, že dostaneme celkem 700 000 hlasů, možná i víc.[765] Ale pokud jde o většinu v novém říšském sněmu, musíme počítat s německým šosákem, a větší sketa se už nenajde.

Říká se tady, že ten podtrh „Daily News" byl Baringův burzovní úskok. Tenhle tah byl jistě Bismarckovi velmi nepříjemný, znamenal čáru přes rozpočet v jeho volebních manévrech; byl nucen podat dementi.[766]

Psal mi zase Martignetti.[762] Zdá se, že je na konci svých sil. Prosí mě, abych pro něho našel nějaké východisko, a navrhuje nejnemožnější věci. Psal jsem kvůli němu do Hamburku a do Vídně[36] a slíbil mu, že napíšu taky Vám, pravděpodobně dostanete dopis přímo od něho. Tady ani v Americe není pro něho nic, protože neumí ani slovo anglicky. Měl by ve Francii vyhlídky jako učitel italštiny? To je jediné, co by podle mého soudu mohl dělat. Nebo snad víte o něčem lepším? Bude propuštěn. Poohlédněte se, jestli by se v Paříži nebo na venkově nenaskytla pro toho chudáka nějaká příležitost.

Pumps se daří mnohem líp, vážný je u ní už jen ten mezižeberní revmatismus; dnes ráno jsem ji navštívil, byla docela veselá.

Mezi socialisty se tady pořád jen intrikuje a klikaří. Po Scheuovi se teď Hyndmanovi znelíbil i Champion a chtěl by ho odstranit; proto se zase sblížil s Baxem; nedávno potkal Avelinga a byl k němu mimořádně líbezný. Uvidíme, kam to všechno povede. Aveling chce mezitím dělníkům z East Endu názorně ukázat, jak Američané vytvořili dělnické hnutí nezávislé na starých stranách,

a to je agitační prostředek, který by mohl zapůsobit. Už minulý týden mluvil na schůzi ve Farringdon Street, Tussy předevčírem rovněž, a budou v tom ještě tam i jinde pokračovat.

Jakmile se trochu uvolním, napíšu Lauře. Zatím by Nim chtěla vědět, zda mluvila s Longuetem a co jí odpověděl.

„La Justice" dostala jeden výtisk anglického „*Kapitálu*"*; jestli si ho vzal Longuet, ušetřili bychom výtisk, který máme pro něho. Mohl byste to zjistit? Co se týče ostatních výtisků, které měl Sonnenschein poslat, nevíme ještě nic určitého, staví se na zadní.

Váš
B. E.

V plném znění otištěno poprvé v časopise „La Nouvelle Revue socialiste", čís. 20 z 15. září 1927—15. ledna 1928

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* prvního dílu.

310

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 2. února 87

Moje milá Lauro,

v pondělí večer* jsem dočetl „*Miláčka*" a zamyslel jsem se nad obrazem pařížského novinářského světa, jak ho tam autor líčí. Zdálo se mi, že je jistě přehnaný, a najednou v úterý ráno mi Tvůj a Paulův dopis předvede scénu z „Miláčka" — podle skutečnosti. A tak klobouk dolů před Guy de Maupassantem. Ale už dost o tom. Vždyť jenom darebák může mít v Paříži deník![767]

Už podruhé teď založili naši přátelé deník — pro jiné. A tentokrát je to horší než poprvé. Lissagaray byl nezávislý publicista, jednal na svou pěst a na vlastní riziko a klidně bylo možné nechat ho politicky umřít. Ale tady si posibilisté[259] přijdou pěkně k hotovému; získají nejen vlastní deník, ale získají ho vítězstvím nad námi. A protože se „Cri" kupuje jen kvůli klepům, skandálním historkám a fejetonům, a publikum, které rozhoduje o jeho úspěchu a neúspěchu, bere na milost úvodníky jen proto, že je nemusí číst, obstojí Pyatova nabubřelost, Labusquièrova smrtelná nuda a Marouckova vyslovená a drzá nevědomost stejně dobře jako Guesdovy úvodníky. Guebhard dostane za své parohy ještě dobře zaplaceno a Séverinová a Labruyère vždycky budou mít z čeho si dávat dobré svačinky.

Pokud jde o „Voie du Peuple", — to je ale vyhýbavý název! — půjde myslím stejnou cestou jako „Citoyen" po coup d'état a po

* 31. ledna.

několika křečovitých pokusech zase zanikne.[768] Pokud byla kdy nějaká naděje získat někoho, kdo by měl 100 000 fr., mělo se toho využít včas; obávám se, že teď, když naši lidé utrpěli porážku a ukazují se jim dveře, bude se někdo takový hledat ještě hůř.

Poučení z toho plyne stejné jako předtím — že totiž týdeník, který patří nám, je desetkrát cennější než deník, který děláme pro jiné a z něhož nás pak vyšoupnou, kdykoli se jim to hodí, abychom uvolnili místo panu Broussovi a spol. Takovou úlohu teď zřejmě všeobecně hrají naši lidé v denním tisku, a nepochybně se to bude opakovat potřetí a přesně se stejnými výsledky. Nicméně doufám, že naše exveličiny z velkého žurnálu se teď uráčí věnovat trochu víc pozornosti listu „Socialiste", kde nakonec v jednotlivých meziaktích svého velkého politického dramatu najdou útočiště.

Předal jsem Nim Tvůj vzkaz, mnohokrát Ti děkuje a je plna očekávání, jak říkávali šmokové před 30 lety.

Řekni Paulovi, že mi už napadlo, zda by nebylo dobré tu novou oční lázeň zředit, a po jeho dopise jsem dávku vody zdvojnásobil. Zdá se, že to má výborný účinek. Budu si taky dávat horké obklady, jak doporučuje, a doufám, že mě to obojí zbaví i posledních zbytků zánětu.

Edward měl dnes večer zase přednášet ve Farringdon Hall (pro clerkenwellskou odbočku ligy[402]) o své cestě po Americe[685]. On i Tussy tam měli po dva středeční večery nabito. Ale bolí ho v krku, a tak ho pravděpodobně bude muset zastoupit Tussy. Dnes večer chtěl otevřeně mluvit o anarchistech a čekal kritické chvíle. Jak to bude teď, to nevím. Pozval ho už radikální klub[746] v East Endu, aby tam udělal přednášku.

Ten případ s „Cri" donutí konečně Hyndmana a spol., aby se rozhodli, pokud v otázce podpory posibilistů byli vůbec kdy nerozhodní. Žvásty Séverinové o pokusech vyřadit všechny ostatní strany budou vykládány jako obvyklá nesnášenlivost marxistů a nepochybně se celá věc svede na „ruku, která rozbila Internacionálu", čímž mají na mysli, podle toho, co říká Eccarius, Tvého oddaného služebníka. Tady se nedá nic dělat a je mi to naprosto lhostejné. Ale takový byl náš osud vždycky — teď ho sdílejí i naši pařížští přátelé — čím víc dáváme najevo, že jsme ochotni spolu-

pracovat s poctivými a upřímnými lidmi, pokud stojí skutečně na dělnické platformě — byť byla sebenedokonalejší — tím víc nás rošťáci a dobrodruzi, jejichž společnost odmítáme, osočují jako nesnášenlivce, tyrany a podivíny. Doufám, že naši pařížští přátelé budou mít příležitost přesvědčit se, že Brousse není horší než Hyndman. Oba shromáždili kolem sebe všechny kandidáty, které mohli sehnat.

Pumps se vede mnohem líp, ovšem — nehledě na ty zvláštní potíže, které měla — má hrozně v nepořádku žaludek a trpí nespavostí. Ale přece jen už je daleko veselejší a včera i dnes ráno už seděla na pohovce.

Fortin píše, že s naším plánem naprosto souhlasí a že Ti pošle poslední dvě kapitoly „18. brumairu“[563]. Poslal mi rezoluci, kterou napsali k otázce války. Když se styl obchodních dopisů ještě navíc nabubří, vyjde z toho něco strašného.

Nim a malá Lili, která je tu na pár hodin — děti jsou u starých Rosherů — srdečně pozdravují a já také.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Pruské vládní noviny se hrozně rozčilují nad 6000 markami, které byly ze zisku „Sozialdemokratu“ odevzdány do volebního fondu; říkají, že to je lež: 1. prý se nikdy takového zisku nedosáhlo, 2. kdyby se ho bylo dosáhlo, rozkradli by ho ředitelé listu. Epur si muove.*

Přikládám šek na 12 liber št., o které si Paul psal.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* A přece se točí.

311

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku[21]

Londýn 9. února 1887

Vážená paní Wischnewetzká,

na Váš dopis s poštovním razítkem 28. ledna odpovídám ihned. Předmluvu* jsem odeslal 27. ledna a na Váš telegram, který jsem dostal v neděli 6. února, jsem okamžitě telegraficky odpověděl: „Odeslána doporučeně 27. ledna."

Co se týče zkomoleného výňatku z mého dopisu, jehož uveřejnění nemohl nezkrotný Eaton odolat, snaží se Rosenberg a spol. zbytečně svalovat to na Avelinga. To místo o 100 000 a o miliónech bylo v mém dopise Vám** a *v žádném jiném*. Takže musíte vědět, kdo je odpovědný za tuto indiskrétnost a za to, že se mi vkládá do úst ten nesmysl. Co se mne týče, nemám námitky proti tomu, abyste uveřejnila celé to místo, dokonce celý dopis.

Vaše obavy, že mé názory na americké hnutí jsou nemístně ovlivněny Avelingem, jsou neopodstatněné. Jakmile se objevilo národní americké dělnické hnutí nezávislé na Němcích, bylo mé stanovisko jasně dáno na základě faktů. Toto velké národní hnutí, ať je jeho první forma jakákoli, je skutečným východiskem vývoje americké dělnické třídy; jestliže se Němci k němu připojí, aby mu pomáhali nebo aby urychlili jeho rozvoj správným směrem, mohou vykonat kus dobré práce a sehrát v něm rozhodující úlohu; zůstanou-li stranou, nezbude z nich nic víc než dogmatická sekta a budou odvrženi jako lidé, kteří nechápou své vlastní zásady. Paní Avelingová, která viděla, jak pracoval její otec, to stejně dobře

* „Dělnické hnutí v Americe".
** Viz tento svazek, str. 682—683.

pochopila hned na začátku, a jestliže to Aveling také pochopil, tím lépe. A já jsem toto stanovisko stále znovu opakoval ve všech svých dopisech do Ameriky, Sorgovi, Vám i Avelingovým, od samého začátku. Přesto jsem byl rád, že jsem se setkal s Avelingovými, než jsem napsal předmluvu, protože mi sdělili některá nová fakta o vnitřních tajemstvích německé strany v New Yorku.

Zdá se, že berete jako hotovou věc, že Aveling si v Americe počínal prostě jako podvodník;[760] a nejen to; různá tvrzení a narážky obsažené ve Vašem dopise mě mají přesvědčit, že s ním mám jednat jako s podvodníkem a učinit všecko, co je v mých silách, aby byl vyloučen z literárních orgánů strany. Pro všechna tato tvrzení *nemůžete* mít žádné důkazy, protože jste nemohla vyslechnout nějakou obhajobu. Přesto jste na tom lépe než my tady, protože jste slyšela alespoň *jednu* stranu, kdežto my ani nevíme, z čeho je vlastně obviňován!

V prvním období dělnického hnutí, kdy ještě působí tajně, kdy dělníci dosud podléhají tradičním předsudkům, běda muži, který pochází z buržoazie nebo má vyšší vzdělání a naváže, když vstoupí do hnutí, ukvapeně nějaké styky s dělníky v peněžních záležitostech. Pak určitě dojde k rozepři o pokladní konto, a to se ihned zveličí jako pokus o vykořisťování. Zejména má-li ten „buržoa" náhodou jiné názory na některé teoretické nebo taktické otázky než většina nebo dokonce menšina. Pozoroval jsem to trvale po víc než čtyřicet let. Nejhorší byli Němci; v Německu vzrůst hnutí tuto slabinu už dávno odstranil, nevymřela však u Němců mimo Německo. Z tohoto důvodu jsme se s Marxem vždycky snažili vystříhat se jakýchkoli peněžních transakcí se stranou, ať šlo o kteroukoli zemi. A když Avelingovi jeli do Ameriky, měl jsem v této souvislosti velké obavy. Teprve když bylo dohodnuto, že budou cestovat společně s Liebknechtem, trochu jsem se uklidnil, protože Liebknecht jako starý praktik by si věděl rady s takovými nařčeními a jakékoli obvinění tohoto druhu vznesené proti němu by kromě toho v Německu a v Evropě vůbec jen zesměšnilo ty, kdo ho nařkli. Nu, a pak byla cesta zorganizována jinak, a takhle to dopadlo.

Z toho vidíte, že se na tu záležitost dívám mnohem střízlivěji, než se na ni dívají, jak se zdá, v New Yorku. A nejen to: znám Avelinga čtyři roky, vím, že už dvakrát obětoval své společenské a

hospodářské postavení pro své přesvědčení a že kdyby si nebyl takto počínal, mohl se třeba stát profesorem na některé anglické universitě a význačným fyziologem, a ne přepracovaným novinářem s velmi nejistými příjmy. Měl jsem možnost poznat jeho schopnosti, neboť jsem s ním pracoval, a jeho charakter, neboť jsem ho nejednou pozoroval, jak si počíná za velmi povážlivých okolností; bude tedy nutné daleko víc než pouhá tvrzení a narážky, než uvěřím tomu, co teď o něm říkají někteří lidé v New Yorku.

A pak. Kdyby se byl pokusil podvést stranu, jak by to byl mohl dělat po celou dobu zájezdu, aniž by o tom věděla jeho žena? A v tom případě se obvinění týká i jí. A pak je to už naprosto absurdní, alespoň pro mne. Ji znám od malička, posledních sedmnáct let jsem ji měl neustále kolem sebe. A nejen to. Zdědil jsem po Marxovi povinnost pomáhat jeho dětem, jako by jim pomáhal on sám, a starat se, pokud je to v mých silách, aby jim nikdo neubližoval. A to udělám, třeba proti padesáti výkonným výborům. Marxova dcera že by podváděla dělnickou třídu — to je tedy přespříliš!

Dále píšete: „Nikdo tady se nedomnívá, že dr. Aveling si ty peníze přivlastnil *nebo je vynaložil tak, jak je uvedeno v účtech.* Myslí si, že se jen snažil hradit výlohy své ženy." — To je jasné obvinění z padělku, a to Vy uvádíte jako zmírňující, polehčující okolnost. A jestliže je tohle už zmírněné obvinění, jak potom zní plné obvinění? A na čem se toto obvinění zakládá? „Směšné účty, které sem dr. Aveling posílal." Rád bych viděl několik těch „směšných" účtů. Po patnáct týdnů je posílal vždycky v neděli výkonnému výboru, který nijak nenaznačil, že něco nesouhlasí. A neozval se, ani když se 19. prosince Avelingovi vrátili do New Yorku. Teprve 23., když už se chystali odjet, když už se nemohli bránit proti obviněním, ať reálným či vykonstruovaným, výkonný výbor zjistil, že tyto účty, proti nimž jednotlivě neměl nikdy námitky, jsou směšné, když se *sečtou*! To znamená, že nemá námitky proti účtům, ale proti pravidlům sečítání. Tak proč se výkonný výbor snažil zájezd prodloužit, místo aby ho zkrátil, a proč právě na závěr zájezdu plánoval druhou návštěvu Avelingových v Chicagu, k níž naštěstí nedošlo? Mám dojem, že tu vůbec nejde o směšné účty, ale směšný že je výkonný výbor.

A tak na schůzi 23. prosince slyší Avelingovi poprvé, že jejich účty jsou směšné, a výkonný výbor jim předkládá vyúčtování, které udělal sám. Jakmile Aveling slyší, že jsou nějaké námitky proti vyúčtování, které předložil on, ihned přijímá výkaz výkonného výboru, podle kterého — jak jsem sám viděl napsáno Rosenbergovým rukopisem — vychází k jeho dobru částka 176 dolarů. — A pak, když ho Walther zase zažene do úzkých, odmítne tuto účetní bilanci, ihned vrací 76 dolarů a zbytek posílá z Londýna. A Vy pak napíšete, že „když dr. Aveling vrátil těch 100 dolarů, nijak si neprospěl". Tak co pro všechno na světě ti lidé *vlastně chtějí*? Je snad Aveling podvodník proto, že si výkonný výbor přisvojil 176 dolarů, které *podle jejich vlastního výkazu* patří *jemu*?

Pak se záhada, kterou výkonný výbor zahaluje tuto záležitost, stává stále nejasnější. Když vyšel článek v „New York *Herald*" a dostali jsme ho telegraficky sem, poslali Avelingovi připojený oběžník sekcím a zároveň *výkonnému výboru*. Tento oběžník — jestliže nepokládám Avelinga za lháře a podvodníka, což odmítám, dokud nedostanu další přesvědčivé důkazy — je podle mého přesvědčivým důkazem proti výkonnému výboru, alespoň dokud neuvidím odpověď. Co však udělá výkonný výbor? Dodá hanebné útoky do „Volkszeitung"[769], šíří pověsti a zvěsti za Avelingovými zády, svolává schůze sekcí, předkládá jim *svou* verzi a žádá na nich, aby odhlasovaly rezoluce v záležitosti, kterou nelze posoudit bez nezaujatého přezkoumání všech účtů a bez podrobné obhajoby nepřítomného obžalovaného. A zdá se, že se jim podařilo pošpinit Avelinga ve svém newyorském okruhu ne jako člověka, který rozhazoval jejich peníze (to může být — ať právem či neprávem — jejich poctivé přesvědčení), ale jako podvodníka a falzifikátora účtů. Ženou případ, který vytvořili svými vlastními výmysly, tak daleko, že slibují oběžník, který oznámí dělnické třídě celého světa, že Aveling je podvodník a falzifikátor! A to všechno, povšimněte si prosím, za zády a bez vědomí člověka, kterého obviňují a který se nejen nemůže bránit, ale ani nemůže zjistit přesná fakta, na kterých se obvinění zakládá! Je-li tohle metoda, jak soudit lidi v naší straně, pak je mi milejší lipský říšský soud a chicagská porota.

Tuto etapu máme ve starších stranách v Evropě naštěstí za se-

bou. Viděli jsme desítky výkonných výborů přicházet a odcházet, víme, že jsou omylné jako každý papež, a znali jsme dokonce výbory, které si báječně žily z dělnických grošů a měly ve svých řadách podvodníky a falzifikátory účtů. Výkonný výbor bude ve svém oběžníku muset nejen přesně formulovat své obvinění — a tak se je snad dozvíme — ale bude je muset také dokázat. Pro lidi na této straně oceánu nejsou slova jejich vlastních výborů evangeliem, a tím spíš ne slova pana Walthera a pana Rosenberga, ať jsou sebevíc „oficiální".

Podle mého názoru se výkonný výbor dostal do velmi nepříjemné situace. Když se mu nelíbily účty prostě jako přehnané, mohl se postarat, aby se to dostalo dál mimo jeho vlastní okruh; neboť to je víceméně věc názoru. Protože však nikdy nic nenamítali proti zasílaným účtům, cítili, že nemají pevnou půdu pod nohama, a udělali to, co dělají za určitých okolností slaboši: přehnali obvinění, aby se kryli. Tak docházejí k novému obvinění z podvádění a falšování, které nemohou nikdy prokázat, a musí se spokojit narážkami. Ale hanebnost naznačovaná jen proto, aby se kryla vlastní slabost, je zase jen hanebnost. A teď, když nafoukli otázku sporných účtů, která byla původně naprosto malicherná, v trestné provinění, cítí se samozřejmě povinni předložit je různým dělnickým stranám. A dělají to samozřejmě pokoutním způsobem, takže se obžalovaný ani nedoví, jak zní obvinění. Jeden chybný krok má za následek druhý, nakonec se dostanou do pěkné bryndy a chytí se do vlastních sítí. A to všecko ne z vrozené zlomyslnosti, ale z pouhé slabosti.

Teď snad chápete, že musím velmi kategoricky odmítnout Vaši radu, abych „dal Kautskému pokyn, aby neuveřejňoval už ohlášené dopisy dr. Avelinga", protože výkonný výbor se chystá rozeslat „oficiální oběžník" proti Avelingovi a „jeho jméno jako spolupracovníka může každému orgánu jen uškodit". Ani Kautsky, ani já jsme myslím nikdy nikomu neposkytli důvod k domněnce, že bychom vůbec mohli takto jednat s přáteli, s nimiž jsme po léta spolupracovali, a to na základě pouhých tvrzení a náznaků. A kdybych něco takového Kautskému řekl, asi by z toho prostě vyvodil, že buďto rychle propadám senilnosti, anebo že už na mne není sebemenší spolehnutí. Myslím si však, že Vás mrzelo, že jste tohle napsala, hned jak jste dopis odeslala.

Chápu, že jste ten dopis napsala, jak se domníváte, v zájmu strany a že Vás to přimělo vylíčit mi Avelingovu záležitost jako ztracenou a neodvolatelně rozhodnutou. Dosud však o ní nerozhodoval nikdo jiný než výkonný výbor, který je sám stranou, žalobcem, soudcem i porotou v jedné osobě; neboť rezoluce newyorských sekcí, ať je jakákoli, nic neznamená. Jak se vyjádří ostatní sekce, to se zatím neví, ale i ony, jsou-li nezaujaté, mohou jen prohlásit, že jsou nekompetentní, dokud neznají všechna fakta a dokud nebyl vyslechnut obžalovaný. A já především pokládám za krajně škodlivé pro stranu, jestliže se do ní zavádějí nebo jestliže se dokonce ještě překonávají justiční praktiky používané Bismarckem a americkými buržoy, kteří alespoň respektují formy a vyslechnou věcně před soudem — a pro nás, jestliže takto jednáme právě v době, kdy proti těmto hanebným metodám protestujeme.

Výkonnému výboru jistě bude vyhovovat, aby se pod záminkou, že je třeba zabránit veřejnému skandálu, vyhýbal zveřejňování. To ale nepůjde. Buď musí vzít zpátky urážlivé obvinění, omezit celý případ na pouhé sporné účty a důstojně a upřímně jej urovnat; anebo musí vystoupit veřejně s obviněním a dovést boj do konce. Už z toho příliš mnoho proniklo na veřejnost, a tak jak to vypadá teď, to nemůže zůstat; a také Aveling to tak nenechá. A protože nemohu připustit, aby Avelingovi byli za zády obviňováni z hanebností, pokládal jsem za svou povinnost ukázat Váš dopis paní Avelingové (Aveling je právě vážně nemocen) a přečíst jí svou odpověď. A kdyby někdy okolnosti vyžadovaly, aby tento můj dopis byl zveřejněn, můžete jej prosím uveřejnit, ale *celý*, přičemž si já vyhrazuji totéž právo, ovšem bez uvedení Vašeho jména, neučiní-li tak předem někdo jiný.

Zůstávám, vážená paní Wischnewetzká,

Váš oddaný
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

312

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 12. února 87

Milý Sorge,

Tvůj dopis z 30. ledna jsem dostal včera, a předevčírem jsem Ti zase poslal různý materiál. Další bude následovat za několik dní. Anglické vydání „*Kapitálu*“* jde velmi dobře na odbyt, ten hlupák nakladatel**, který ani netušil, co má v rukou, je velmi překvapen.

Doufám, že jsi na tom se zdravím už lépe. I já si musím leccos odříci, každý den se objeví nějaká menší zdravotní potíž, na kterou se musí brát ohled a která narušuje navyklý bezstarostný způsob života. Nu což, proti tomu není prostě léku.

Lafargue mi slíbil, když tu byl o vánocích, že Ti bude pravidelně posílat „Socialiste“. Od čísla s článkem „Situace atd.“ jsem dostal několik výtisků navíc až *po* jeho návratu![770] Tento článek otevřel Francouzům oči, pokud jde o to, že válka pro ně znamená zánik republiky — ledaže *zcela* výjimečně příznivé okolnosti způsobí, že z války vznikne evropská revoluce, ale to si buržoové, maloburžoové a rolníci vůbec nepřejí. Na to dřív nikdo nepomýšlel, teď to říkají všichni. Čtu teď ten článek rumunsky ve zmatené „Revista Socială“, která vychází v Jasech, a učím se na tom rumunsky.

Pánové z výkonného výboru Socialistické dělnické strany se chovají k Avelingovým velice sprostě.[760] Napřed vyšel díky jejich indiskreci, ne-li inspiraci, článek v „Heraldu“, a teď se objevil velice sprostý článek ve „Volkszeitung“[769], za který mohu zatím či-

* prvního dílu.
** William Swan Sonnenschein.

nit odpovědným jedině pana Douaie. Avelingovi odpověděli na skandální článek v „Heraldu" přiloženým oběžníkem, který byl odsud 18. ledna rozeslán všem sekcím, a také výkonnému výboru. Ten mi prostřednictvím jisté osoby*, kterou prozatím nemohu jmenovat a kterou tedy musíš uhodnout, poslal 28. ledna velmi rozpačitý dopis, v němž se jako fakt, jako nesporný fakt uvádí, že se je Aveling pokusil podvést, že prý posílal — předpokládá se, že z křesťanské lásky k bližnímu — falešné účty, aby kryl výdaje své ženy za ubytování v hotelu (za Tussy platila strana *jen* výdaje za dráhu), a že vrácení 176 dolarů na věci nic nemění, protože to vůbec není to, oč tu jde, atd. Samé insinuace, ani jediný fakt, vůbec žádné *určité obvinění*. A dále se tam píše: newyorské sekce přijaly už v té věci usnesení, které si dají potvrdit ostatními sekcemi, aby mohly vydat oběžník pro všechny evropské sekce, v němž bude Aveling pranýřován. A mne vybízejí, abych varoval Kautského, že nemá otiskovat nic od takového individua, jako je Aveling, kterého je třeba vyhodit ze všech stranických orgánů!

Dovedeš si jistě představit, jak jsem na všechny tyhle sprostoty odpověděl. Najdu-li někoho, kdo by ten dopis opsal, pošlu Ti ho — nemohu to potřetí opisovat, protože mám zanícené oko. Ti pánové nemají sebemenší záminku. Protože když se Aveling 23. prosince z Rosenbergova dopisu dověděl, že výkonný výbor má nějaké námitky proti některým položkám jeho účtu, ihned Rosenbergovi odepsal a dopis poslal po zvláštním poslovi: Nemohu se dohadovat se stranou o peněžních záležitostech a jsem ochoten přijmout bez diskuse všechno, co Národní výkonný výbor Socialistické dělnické strany bude pokládat za správné! A to napsal, ještě než věděl, co řeknou a s čím přijdou! A teď tihle lidé jednoduše shrábnou 176 dolarů, které podle jejich vlastního vyúčtování patří Avelingovým, a prohlásí *z tohoto důvodu* nikoli sebe, ale Avelinga za podvodníka!

Ale my jim to už vytmavíme. Nevíme tu bohužel o nikom v New Yorku kromě Tebe, na něhož by bylo spolehnutí, teď když se i „Volkszeitung" zachovala tak hanebně. Kdybys nám mohl sdělit, jak si vede Schewitsch a ti ostatní, zda se už dali obalamutit

* Florence Kelleyové-Wischnewetzké.

výmysly výkonného výboru nebo ne, velmi bych to uvítal. Věděli bychom aspoň, na koho bychom se mohli v New Yorku obrátit, a nemuseli bychom Tě s tím obtěžovat. Divím se ovšem, že tíž lidé v New Yorku, kteří se rozčilují nad chicagskou porotou[668], v tomto případě podlosti této poroty ještě překonávají a odsuzují lidi, aniž je vůbec vyslechnou, dokonce aniž jim řeknou, z čeho jsou obviňováni.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

313

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

Londýn 16. února 1887

Milý Lafarguu,

blahopřeji přátelům k obnovení „Voie"*, doufejme, že tentokrát to bude cesta vítězoslávy.[767] Ta čísla „*Cri*", která mi Laura poslala na ukázku, jsou opravdu smrtelně nudná; ani Bismarckovy německé reptilie nemají na nás tak uspávající účinek. Doufejme, že Pařížané nebudou ochotni spolknout tyto *vůdce* ani s omáčkou skandálních historek a fejetonů.

Přečetl jsem Tussy Lauřin dopis, pokud se týká Lavrova; Tussy to zařídí, ale má plné ruce práce. Nejdřív dostal Aveling *angínu* (hned si myslel, že to je záškrt), a coby pacient je zrovna tak nedůtklivý jako Pumps. Tussy kvůli tomu 3 nebo 4 noci nespala a musela se starat o jeho, Edwardovy záležitosti (vloudila se mi do pera rumunská vazba, protože se trošku zabývám tímto jazykem), neměla tedy čas shánět knihy pro Lavrova. A přišla do toho ještě další věc. Nejprve jsem dostal dlouhý dopis od Wischnewetzké, z něhož vysvítá, že ti pitomci z výkonného výboru Socialistické dělnické strany by rádi zorganizovali proti Avelingovi jakýsi proces; obviňují ho, že chtěl stranu okrást na cestovních výlohách[760], chtějí v sekcích prosadit, aby se proti němu posílaly rezoluce, a pak ho v oběžníku k evropským dělnickým stranám označit za *podvodníka*. Dokonce si troufala mi navrhnout, abych řekl Kautskému, že by od Avelinga raději už neměl nic tisknout. A při tom všem jí ani

* „La Voie du Peuple" („Cesta lidu").

na mysl nepřišlo, že obviněný má přinejmenším právo být vyslechnut! Můžete si představit, jakou jsem jí dal odpověď!* A teď došel předevčírem první oběžník výkonného výboru, plný absurdních obvinění vůči Avelingovi; vyvrátit je nebude těžké.[771] Ale nesmí se ztrácet čas; americké sekce mají poslat svá vóta do New Yorku 15. března a s odesláním oběžníku sem se dost otálelo, aby byla téměř znemožněna jakákoli obhajoba. Aveling je v Hastingsu, kam ho poslal lékař, přijede v pátek. Prozatím vydáváme oběžník, v němž oznamujeme, že se Aveling hodlá hájit, a žádáme, aby se hlasování do té doby odložilo. Jakmile se vrátí, zahájíme obranu. Posílám Vám Avelingův první oběžník o této věci, který je co do podstaty věci dost přesvědčivý.[772] Bylo by dobré vědět, zda výkonný výbor poslal svůj oběžník dělnické straně[667] nebo pařížským Němcům; v Curychu už Kautsky podnikl potřebné kroky. Ale z toho všeho také pochopíte, že má Tussy opravdu co dělat.

Nevzpomínám si už, zda jsem Vám napsal, že Fortin je spokojen s tím, co je o jeho rukopise dohodnuto s Laurou.[563] Zbývá tedy pouze oznámit Lavignovi, že jeho rukopis je u Vás; udělejte to, prosím Vás, nevím, zda jeho stará adresa je ještě správná, a tak mu napsat nemohu.

Nevím, zda jste viděl „Materialismul economical lui Karl Marx" od Lafargua, viděl jsem o něm anonci v prosincovém čísle jaské „Revista Socială", kde byl otištěn překlad mého článku ze „Socialiste"**, ostatně dost toporný.[773] Je to směšný jazyk, tahle rumunština. Pracovat se řekne „lucrare" = latinsky *přivlastňovat si nadhodnotu;* naproti tomu dělník je „muncitorul" — výraz slovanského původu, hláskovaně i etymologicky odpovídající ruskému „mučitel", což znamená *mučedník!* Pro vzpouru mají slovanský výraz răscoala, což je církevní schisma (ruské raskolnik = schizmatik, kacíř). Ostatně na románský jazyk je rumunština dost obtížná jak s latinou, tak i se slovanskými jazyky (z těch převzala hodně slov a hlásek) zachází s kouzelnou nonšalancí. Bulharština (Kautskému poslali bulharský časopis) je pro toho, kdo umí rusky nebo srbsky, mnohem snadnější.

* Viz tento svazek, str. 699—704.
** „Politická situace v Evropě".

Laura nepochybně viděla v únorové „Neue Zeit" naši odpověď profesoru Mengerovi.[738]

Podle všeho, co jsem viděl, reagovaly francouzské časopisy na Bismarckovy hloupé provokace jedinečně.[764] Vzhledem k jeho temperamentu se nedá říci, zda válku chce, nebo nechce. Ale všechno, co ho nutí, aby buď seděl mírumilovně doma, anebo se stal nepokrytým agresorem, je pro nás dobré. S Francií je na tom Bismarck dnes zrovna tak, jako na tom byl s Vilémem* v květnu 1866, když připravil válku s Rakouskem, které se Vilém děsil: „Podařilo se mi přivést toho starého koně až k samému příkopu, ale on ne a ne přeskočit." A budou-li se Francouzi držet, octne se Bismarck v zatraceně obtížné situaci. Očekává už, že dosáhne většiny s podporou lidu. Papež** mu nepochybně zajistí septenát (když mu už odhlasovali nové pluky na tři roky, povolí mu je i na sedm let);[774] ale zůstane-li většina říšského sněmu ve všech ostatních otázkách v opozici, nezískal Bismarck nic podstatného.[765] Prozatím každý přiznává, že všechny strany v Německu se právem obávají volební porážky, až na socialisty, kteří jsou si jisti velkým úspěchem.

Cetkin chce, abych pro shromáždění 19. t. m. napsal dopis. Pošlu Vám ho zítra, nevím ještě, co říci.[775]

Lauře dejte za mne pusu.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Vilémem I.
** Lev XIII.

314

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 19. února 1887

Vážený pane,

Váš dopis z 22.—23. t. m.* jsem uvítal, neboť jsem se z něho dověděl, že nakladatel**, místo aby Vám poslal výtisk anglického „Kapitálu", poslal jen prospekt. Takových omylů se stalo několik, a my z toho máme jen mrzutosti a nejsme si jisti, co se vlastně zařídilo. Poslal jsem Vám však ihned 12. února poštou *doporučeně* jeden výtisk, doufám, že jste ho v pořádku dostal. Mohu Vám s radostí sdělit, že kniha jde neobyčejně dobře na odbyt. Vysoká cena *prvního* vydání byla nevyhnutelným zlem, ale protože je kniha stereotypována, vyjde za čas levné vydání, které bude asi o $^2/_3$ levnější;*** *zde* není vysoká cena prozatím příliš velkou překážkou, zato v Americe do jisté míry ano.

Myslím, že uděláte záslužnou věc, ukážete-li čtenářům ve Vaší zemi, jak aplikovat teorii našeho autora na *tamější* poměry. Možná ale, že bude lepší, jestliže s tím počkáte, jak píšete, až bude jeho dílo kompletní. Kapitola o pozemkové rentě,[776] ačkoli ji napsal, ještě než začal studovat ruské ekonomické poměry a aniž k nim přihlížel, bude pro Vás přesto velmi užitečná. Třetí díl přijde na řadu, až vyřídím jinou práci, která se mi nahromadila; až na tři oddíly je většina téměř připravena pro tisk.

* V rukopise takto.
** William Swan Sonnenschein.
*** Viz tento svazek, str. 720.

Srdečně Vám děkuji za Ščedrinovy „сказки“*, které začnu číst, jakmile to jen trochu půjde; mám lehký zánět spojivek v levém oku, takže se nemohu pustit do čtení hned, protože čtení ruského písma mi velmi namáhá zrak.

Dosud nevyšla žádná recenze o anglickém vydání. Odborní recenzenti si zřejmě nevědí rady, jak k této knize přistupovat, a bojí se, aby se nespálili.

S upřímnými pozdravy
Váš
P. W. Rosher[422]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody“, čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* skazki.

315

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 24. února 1887

Moje milá Lauro,

revoluce v Německu — dobytí Berlína — se nevyvíjí přesně tak, jak to líčí „Voie du Peuple"*.[777] *Cesta lidu* na druhé straně Vogéz nevede právě po bulvárech krásné Paříže. Nemluvě ani o omylech, co se týče ztracených a získaných křesel atd., spočívá úspěch našich německých přátel v něčem jiném, než v čem ho hledá „Voie du Peuple".[778] Především jsme křesla prozatím ztratili, a žádná jsme nezískali, ale i když je to fakt, ještě to nic neznamená. Rozhodujícím faktem je toto: zatímco v saských krajích s *ručním tkalcovstvím* (které vymírá) — původně to byly naše bašty — pomaloučku ztrácíme půdu pod nohama, získáváme daleko rychleji nejen ve velkých městech, ale i ve všech venkovských průmyslových oblastech. Mám přesná čísla ze 43 okresů, každý po 1 poslanci, počítaje v to Berlín, Hamburk, Drážďany, Mnichov, Lipsko, Hannover, Magdeburk, Elberfeld, Kolín, Düsseldorf, Norimberk, Stuttgart, Frankfurt atd., samozřejmě většinou velká města.

Měli jsme tam celkem	408 360 hlasů
v roce 1884 v týchž místech	321 876
získáno	86 484

čili 27 procent od voleb z roku 1884 během 3 let; a to včetně 5 okresů, ve kterých jsme hlasy ztratili. Za pár dní dostanu další údaje a budu moci rozšířit svůj přehled, zahrnující všechny okresy,

* „Cesta lidu".

ze kterých znám čísla. Berlín dopadl skvěle, a tak nabývám trošku důvěry v toto jinak směšné město.

Tlak, jemuž byli vystaveni naši lidé, byl strašný. Nedovolili jim ani zveřejnit jména kandidátů. Každý, kdo se nějakým způsobem zúčastnil voleb, rozdával volební lístky atd., byl zanesen do evidence, což v mnoha městech, kde je stav obležení, znamená vyhoštění. Kde to jen bylo možné, šli s nimi továrníci k urnám a dohlédli si na to, aby hlasovali pro Bismarcka, pokud nechtějí okamžitě dostat vyhazov z práce. A tohle všechno se bude opakovat a stupňovat v užších volbách, kdy počítáme, že si většinu svých křesel uhájíme.

Singer je Lockroy[779] — první poslanec Německa. Dostal 32 227 hlasů, tím se nemůže pochlubit žádný jiný člen sněmovny; Bebel v Hamburku prošel, Liebknecht v Offenbachu* propadl, kdyby byl získal o 50 hlasů víc, mohl se dostat do užších voleb v Brémách a jeho zvolení bylo jisté. Ale určitě budou dodatečné volby, takže se už najde místo, kde dá spočinout své zadní části.[780] Přesný počet užších voleb, na nichž jsme zainteresováni, neznám; přinejmenším 16. Pokud to mohu posoudit, téměř ve všech to budeme mít dobré — jestliže nás střed[251] nebo pokrokáři[85] nenechají ve štychu, což se docela dobře může stát.

Zatímco obvykle odevzdalo hlasy pouze 55 až 65 % voličů, tentokrát se šosáci dostavili masově. 85 až 90 % lidí zapsaných v seznamech. Tím se dá vysvětlit leckterá porážka.

Obzvlášť velkou radost mám z voleb v Alsasku.[781] Pomohou nám snáze se zbavit těch nemastných neslaných, co nejsou ani ryba, ani rak.

V několika dnech dostaneš tištěný oběžník, v němž Aveling odpovídá na nařčení newyorského výkonného výboru.[772] Pokud nebyl tento oběžník poslán německému klubu v Paříži, nebyl do Paříže poslán vůbec. Jako obvykle jde o útoky nevzdělanců proti vzdělancům, že marnotratně žijí za dělnické groše. Naštěstí máme pádnou odpověď.

Řekni Paulovi, že jeho objev týkající se orientální obřízky má

* V orig.: v Offenburgu.

stejný osud jako mnoho mých objevů v přírodovědě — totiž že už byly objeveny. Četl jsem o té věci už dávno v německých knihách a nedivil bych se, kdyby se našla už ve staré Creuzerově „Symbolice", která je tak stará jako bitva u Waterloo.[782]

Chudák Edward měl z těch směšných obvinění hrozný šok, sotva se jen dostal z té své angíny. Není zrovna příliš odolný vůči nemocem, a tak ho to zase úplně sklátilo. Každou chvíli byl z Hastingsu tady a dnes večer se tam zase vrací.

Poslední stránka dnešní „Voie" vypadá dost divně, samý „Miláček" a žádné inzeráty.[783] Podle mne je toho trochu moc najednou.

Půl šesté — pošta se zavírá — a mám jít k večeři! Tak se pro dnešek měj hezky.

Upřímně Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

316

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 3. března 87

Milý Sorge,

zároveň s tímto dopisem odesílám balíček, kde je 1 „Commonweal", 1 „To-Day", 3 „Gleichheit" a 4 výt. německého a 4 výt. anglického Avelingova druhého oběžníku[772].

Tamější výkonný výbor dělá nejpodivuhodnější manévry, aby dosáhl schválení svých dětinských akcí proti Avelingovi. O jeho pokusech u sekcí se dočteš v Avelingově oběžníku (oběžník výkonného výboru si budeš jistě moci přečíst tam u Vás). Zatím však, *aniž* vyčkal, až to sekce odhlasují, postoupil celou záležitost revizní komisi, aby mu *ona* pomohla z bryndy. Aveling se teď samozřejmě také obrací na revizní komisi, posílá jí všechny dokumenty, a tak uvidíme, co z toho bude.

Výkonný výbor se obezřele omezuje na prastarou a u Němců v cizině věčně novou historii o prohýření dělnických peněz; ostatní obvinění kvůli pokusu o zpronevěru atd. se tedy patrně šíří jen potají. Snad se Ti naskytne nějaká příležitost, jak oběžníky využít.

S volbami v Německu můžeme být velmi spokojeni.[765] Přírůstek hlasů je báječný, zejména za panujícího tlaku nejen vlády, ale i továrníků, kteří všude, kde to bylo možné, stavěli před dělníky alternativu: buď propuštění, nebo povinné hlasování pro bismarckovce. Obávám se, že se to znovu projevilo při včerejších užších

volbách, jejichž výsledky tu ještě neznáme. Papež* zakazuje katolíkům, aby nás volili, páni pokrokáři[85] dávají dobrovolně přednost bismarckovcům před socialisty a továrníci vykonávají přímo nátlak — jestliže tady ještě získáme pár míst, pak budou poctivě vybojována.[784] Ale na počtu mandátů vůbec nezáleží, záleží jen na statistickém doložení nezadržitelného růstu strany.

Podle Tvého názoru se lidé volbou takových Geiserů, Frohmů, Vierecků atd. blamovali. To jinak nejde. Musejí brát kandidáty, kde se dá, a bez ohledu na to, jací jsou. To je všeobecný úděl všech dělnických stran v parlamentech, kde nejsou poslanecké diety. Také to nic neznamená. Lidé si o svých zástupcích nedělají žádné iluze; nejlepším důkazem toho byla úplná porážka „frakce" v boji se „Sozialdemokratem".[436] A páni poslanci to také vědí; pánové z pravého křídla vědí, že jsou tolerováni jen v důsledku zákona proti socialistům[34] a že v den, kdy strana znovu získá svobodu pohybu, okamžitě vyletí. I pak to bude se zastoupením vypadat ještě dost bídně, ale jak říkám, je mi milejší, když je strana lepší než její parlamentní hrdinové — než kdyby tomu bylo naopak.

I pokud jde o Liebknechta, můžeš být klidný. Toho v Německu všichni dobře znají. Nepoznal jsem snad nikdy člověka, o němž by se úsudky nejrůznějších lidí tak shodovaly jako o Liebknechtovi. Zatímco si namlouvá, že je má všecky v hrsti, posuzují ho oni celkem kriticky. Jeho nenapravitelný optimismus, zejména ve všech věcech, na nichž je nějakým způsobem zúčastněn, jeho pevná víra, že On je duší celého hnutí, že všechno dělá sám, všechno výborně zařizuje a jen ti ostatní „hlupáci" to kazí, jeho touha dávat všechno do pořádku a všechny protiklady rozmělňovat ve fráze, a tak je zastírat, jeho bažení po chvilkových vnějších úspěších — třeba za cenu trvalých ztrát — to všechno je velmi dobře známo. Ale lidé také vědí, že všechny tyto chyby jsou jen rubem velmi vzácných vlastností a že by bez těchto slabostí nemohl dokázat právě to, co skutečně dokáže. Dokud je s ním Bebel, bude sice vyvolávat spoustu zbytečných třenic a neshod, ale nebude dělat žádné velké chyby. A až bude třeba rozejít se se šosáky, bude je do poslední

* Lev XIII.

chvíle hájit, ale v rozhodujícím okamžiku bude stát na správném místě.

Doufám, že na tom budeš teď na jaře se zdravím lépe.

Tvůj
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

317

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 10. března 87

Milý Sorge,

dopisnici z 22. a dopis z 21. února jsem dostal. Hádal jsi správně. Posílat opis dlouhého dopisu by bylo zbytečné, protože formulace stížností v oběžníku výkonného výboru je v podstatě jiná a mírnější, a všechno ostatní, s čím dosud přišli, jsou jen soukromé drby.[785] Jak se na tu věc dívají lidé v Evropě, ukazuje Singerova odpověď na Avelingův oběžník[772], který mu byl zaslán: „Je to zas ta stará historie, škoda jen, že to postihlo i Avelingovy."[786] Tento oběžník, který jsem Ti poslal ve 4 výt. anglicky a ve 4 německy, a také můj dopis napsaný asi před týdnem, jsi patrně dostal.

Wischnewetzká nemůže překládat „Manifest".[787] To dokáže pouze jediný člověk, totiž Samuel Moore, a ten na tom právě pracuje; první oddíl mám už v rukopise. Přitom je však třeba připomenout, že jak „Manifest", tak skoro všechny menší věci od Marxe a ode mne jsou prozatím pro Ameriku ještě příliš těžko srozumitelné. Tamější dělníci teprve přicházejí do hnutí, jsou ještě naprosto nezpracovaní, tj. nesmírně pozadu v teorii díky všeobecně anglosaské a speciálně americké povaze a předběžnému vzdělání — tady se musí páka nasadit bezprostředně na praxi, a k tomu je nutná docela nová literatura. Navrhl jsem Wischnewetzké už dříve, aby populárně zpracovala hlavní věci z „Kapitálu" v menších samostatných brožurách.* Teprve až budou lidé do jisté míry na správné

* Viz tento svazek, str. 592.

cestě, pak se „Manifest" nemine účinkem, teď by však zapůsobil jen na malý počet lidí.

Tvoje poznámky týkající se anglického „Kapitálu"[788] jsem sdělil nakladateli*, který mi dal velmi praktickou odpověď: jeden příznivý článek v „North American Review" by stačil vzbudit zájem o přetištění v Americe, a proto chce napřed sám sebrat smetanu. Ostatně ta věc jde dobře na odbyt i v Americe, kromě Bordolla udělal pěknou objednávku ještě jeden velký knihkupec, a přitom probíhal prodej i tady tak rychle, že celé první vydání až na 50 výt. je už rozebráno, a druhé — ještě za stejnou cenu — je v tisku. A to přesto, že bylo velmi málo anoncí a že se o knize nezmínil snad ani jeden velký list! První vážnější článek byl v „Athenaeu", 5. března, velmi příznivý.[789] Teď budou následovat ostatní a pomohou nám prodat druhé vydání, a pak snad může přijít levné 3. vydání.[790]

Ať je Socialistická dělnická strana[629] jaká chce a třebaže si přisvojuje výsledky práce svých předchůdců, přece jen je to v Americe jediná dělnická organizace stojící vcelku na naší platformě. Je rozšířena ve víc než 70 sekcích po celém Severu a Západě, a jako takovou, pouze jako takovou ji uznávám. Že je to strana jen podle jména, to jsem výslovně řekl.[791] A jsem přesvědčen, že páni z výkonného výboru byli velmi zklamáni mou předmluvou a byli by raději, kdybych ji nebyl napsal. Oni sami patří ke směru, o němž říkám, že stranu zničí, jestliže nabude vrchu. A zdá se, že k tomu směřují. Rosenberg ve zdejší „Justice" kritizuje Rytíře práce v souvislosti se stávkou přístavních dělníků;[792] možná že v jednotlivostech nemá tak docela nepravdu, prokazuje však, že dost dobře nechápe průběh hnutí, který stranu brzy zničí, budou-li v ní ti lidé dál vládnout. Právě hlouposti šplhounských vůdců Rytířů práce a jejich nevyhnutelné konflikty s ústředními dělnickými svazy[793] ve východních velkoměstech musí nutně vyvolat a vyhrotit krizi uvnitř Rytířů práce, ale to ten dobytek nevidí.

Tady skončila agitace Sociálně demokratické federace mezi nezaměstnanými také fiaskem; církevní průvod ke katedrále sv.

* Williamu Swanu Sonnenscheinovi.

Pavla byl naivním opičením se po chartistech a rovněž neúspěšný, zkrátka, tady stále nic.[794] Příští podzim to snad půjde lépe, bylo by ovšem dobře, kdyby to ty darebáky v čele Sociálně demokratické federace do té doby omrzelo a kdyby zmizeli.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

318

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 10. března 87

Moje milá Lauro,

příjemná zpráva. První vydání „Kapitálu“*, 500 výtisků, je až asi na 50 kusů prodáno a připravuje se 2. vydání. Téměř polovina nákladu, pokud to mohu odhadnout, šla do Ameriky, a 2. vydání tam půjde ještě dobře na odbyt, nevyjde-li tam nějaké pirátské vydání; k tomu ale sotva může dojít, dokud nemá kniha v Americe skutečně pronikavý úspěch, a kromě toho to zabere nějaký čas. Protože sazba je k dispozici, bude 2. vydání brzy v prodeji, a dostaneme z něho 3 šilinky 9 pencí za 1 výtisk, a ne 3 jako při prvním vydání. Tohle vydání bude zase po 30 šilincích.[790]

Viděli jsme článek v „Athenaeu“[789], Tussy Ti jeden výtisk pošle. Je výborné, že se o knize začíná psát, právě když je první vydání rozebrané, a článek v „Athenaeu“ je pro nás velmi cenný. Páni žurnalisté zřejmě nevěděli, jak o knize psát, proto jim to tak dlouho trvalo. Ale teď, když jim „Athenaeum“ udalo tón, zachovají se ostatní po jeho příkladu.

Mezi předchozími a následujícími řádky jsem absolvoval nekonečnou návštěvu starého Jakinse, správce domu, který dostal činži, peníze za uhlí a k tomu dvě sklenky džinu a doutník. Několikrát se ozval zvonek k večeři, aby chlapíka zahnal — teprve potřetí se to podařilo. Pak následovala dosti těžká večeře. Zákusek Nim vyřídila bramborovým koláčem, a tím vyřídila taky mě, takže se mi do vy-

* anglického vydání prvního dílu.

řizování dopisů nechce. Myslím, že se nebudeš zlobit, když za těchto okolností zanechám všech dalších pokusů a přistoupím hned k podpisu.

Upřímně Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

319

Engels Julii Bebelové

do Plavna u Drážďan

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 12. března 1887

Milá paní Bebelová!

Dovoluji si Vám dnes napsat, protože doufám, že se Vaším prostřednictvím dovím, jak se vede příteli Bebelovi v cvikovském zaopatřovacím ústavu.[686] Od prosince, kdy tu byl Singer, už nemám o Bebelovi žádné zprávy. Nepochybuji, že vazba nebude mít žádný vliv na jeho duševní energii, ale velmi rád bych se také dověděl, že se to nepříznivě neodrazilo na jeho tělesném zdraví. Muselo být pro něj velmi těžké sedět v době volebního boje nečinně za mřížemi, ale tím víc ho jistě potěšil výsledek, který se tak do písmene shodoval s tím, co mi předpověděl už před několika měsíci: Velký přírůstek hlasů, ale ztráta mandátů.[765] Ty nejenže lehce oželíme — skutečnou ztrátou je jen Liebknechtova nepřítomnost — v nejednom směru je to pro nás výhoda.[780] Vždyť to teď připouštějí dokonce i lidé, od kterých se to sotva dalo čekat; lidé, kteří si sami v parlamentarismu tajně libovali, teď všude hlasitě prohlašují, jak je to dobře, že strana, a zejména frakce unikla nebezpečí, že by propadla parlamentarismu! Někdy je docela dobré, když jsou hrozny kyselé. Naproti tomu těch 225 000 nových hlasů, které jsme získali přes nejtvrdší nátlak, ty znamenají krok kupředu, který zapůsobil v celé Evropě a Americe a který i pánům regentům velmi ztrpčuje jejich dočasný triumf. Právě ten odměřený, ale jistý a nezadržitelný pokrok bez jakékoli ukvapenosti má v sobě cosi nesmírně imponujícího, co musí v pánech regentech vzbuzovat stejně tísnivý pocit,

jaký vzbuzovala ve věžních státní inkvizice v Benátkách místnost, jejíž zdi se denně o coul přibližovaly, takže si vězeň postupně mohl vypočítat den, kdy ho tyto zdi rozdrtí.

Ruská a pruská diplomacie pracovaly po celý podzim a zimu na tom, aby vyvolaly lokalizovanou válku a zabránily evropské válce. Rusové by byli rádi rozdrtili samotné Rakousko, Prusové zas samotnou Francii, přičemž ostatní měli přihlížet. Tyto blahovolné snahy se bohužel navzájem tak křížily, že by ten, kdo by první udeřil, byl vyvolal všeobecnou světovou válku. Že minuly doby lokalizovaných válek, vědělo ovšem každé dítě — kromě těch chytráků, kteří vládnou Evropě —, ale velcí státníci na to přišli teprve teď, a ze světového požáru mají přece jen trochu strach, protože ten se nedá předem odhadnout, a dokonce i pruská nebo ruská armáda by si s ním pak třeba nevěděly rady. A v tom vidím jedinou záruku míru, kterou ještě máme.

Vyřiďte laskavě Bebelovi, až ho uvidíte, že první vydání anglického překladu „*Kapitálu*“* se rozprodalo už za 2 měsíce a druhé je v tisku. A to dřív, než kterýkoli z větších listů přinesl o této knize článek!

Napište mi, prosím Vás, co nejdříve o tom, jak se vede Bebelovi.

V plné úctě Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* prvního dílu.

320

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 16. března 1887

Milý Sorge,

srdečné díky za Tvé dopisy z 28. února a 2. března včetně příloh a za všechnu Tvou námahu. Oběžník výkonného výboru[771] Ti vracím, protože ho máme. Na článek ve „Volkszeitung" (Avelingovu odpověď tedy ten povedený Jonas celý měsíc utajoval, než se odhodlal ji otisknout) jsme hned dnes poslali Jonasovi přiloženou odpověď[795]. Kdyby ji neotiskl, bylo by výborné, kdybys ho pak mohl nějakým způsobem donutit. Zdá se však, že jeho článek už naznačuje určitý ústup.

Základní sporná otázka kvůli pochybným položkám v Avelingově vyúčtování bude snad teď vyřešena naším oběžníkem z 26. února[772]. Člověk se nestačí divit, že lidé, kteří tropí skandál kvůli takovým jednotlivostem, které vytrženy ze souvislosti nejsou vůbec pochopitelné — že si tito lidé neřeknou: musíme přece v této souvislosti napřed také vyslechnout druhou stranu, dřív než si dovolíme vynést rozsudek. Všechny tyto položky by se byly vyskytovaly i v Liebknechtově vyúčtování, kdyby byl vůbec nějaké předložil. Ten však řekl: strana musí hradit všechny moje výdaje, a tak nebudu nic zapisovat. A oni se tím spokojili. Že Aveling např. v Bostonu platil všechny výdaje nejen za Liebknechta, ale také za jeho dceru*, o tom výkonný výbor mlčí, ačkoli to v účtech je, a my jsme byli tak slušní, že jsme to do oběžníku nedali. Liebknecht dával např., pokud cestovali společně, všechno víno atd. posílat do Avelingova pokoje, a tedy také psát na Avelingův účet. To všechno vý-

* Gertrud Liebknechtovou.

konný výbor ví a zamlčuje. Nejsprostší ale je to, že v Americe rozeslal výbor svůj oběžník *7. ledna*, nám ho však poslal teprve *3. února*, takže získal celý měsíc k nerušenému pomlouvání, než jsme se vůbec dověděli, z čeho je vlastně Aveling obviňován.

Že většina sekcí rezoluci schválila, tomu prozatím nevěřím. Způsob, jakým jednají s Rytíři práce,[792] je — podle zpráv Avelinga a Tussy — přímo protikladný smýšlení sekcí na celém Západě. Ale jestli tomu tak je, pak se může jít celá „strana" vycpat.

Je to přímo štěstí, že mi posíláš „Sozialist". Dosud jsem mohl druhý výtisk, který jsem dostával od výkonného výboru, dávat Kautskému nebo Avelingovým, takže se nějak využil. Tenhle týden mi ta povedená společnost list už neposlala. Z toho usuzuji, že v příštích číslech budou zas nějaké hanebnosti proti Avelingovi.

Müllerovi v Saint Paulu jsme napsali a požádali ho, aby otiskl i druhý oběžník z 26. února.[796] Zatímco výkonný výbor potají využívá tisk, jak se mu to hodí, chce zřejmě Avelingovi přisuzovat jako vinu, když on sám něco napřed uveřejní.

Nám tady se zdálo samozřejmé, že Aveling „New York Heraldu" neodpoví. Ten článek byl tak příšerně absurdní, a navíc oba říkali, že v Americe není zvykem vážně odpovídat na takové frašky. Pokud znám „Herald", byli by to také těžko přijali. A když byl článek přetištěn tady, Aveling okamžitě odpověděl. Ale i kdyby byl Aveling na článek „Heraldu" odpověděl, *co by mu to bylo pomohlo proti výkonnému výboru?* Zdá se mi proto, že je to od Schewitsche nejapná výmluva. Vůbec žasnu nad obrovskou nemohoucností většiny lidí v New Yorku, která se přitom ukázala. Výkonný výbor šíří lži jak hrom, a každý mu věří — od Jonase až po Schewitsche a po Wischnewetzké! To je tedy výkonný výbor v New Yorku velká autorita.

Nemám už bohužel čas poslat Ti dnes ještě nějaké noviny — pošlu je zítra — pošta zavírá.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels
Středofrancouzské socialistické revoluční federaci dělnické strany
v Paříži[797]

Londýn 18. března [1887]

Občané,
upřímně s Vámi dnes slavím osmnáctý březen.

B. Engels

Poprvé otištěno v listě „Le Socialiste", čís. 83 z 26. března 1887

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

322

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu[798]

(Fragment)

[Londýn 19. března 1887]

Je to přímo štěstí, že naši lidé netvoří už v říšském sněmu „frakci“[799], alespoň na několik roků to bude dobré. Je také moc hezké, jak teď najednou u tolika lidí upadl v nemilost „parlamentarismus“. Nezadržitelný, ustavičně se zrychlující přírůstek hlasů, to je to hlavní. Náš boj, to je obléhací válka, a dokud se zákopy neustále posunují kupředu, je to dobré. Teď už jsme blízko druhé paralely, kde můžeme postavit demontovací baterie a umlčet nepřátelská děla; a jakmile budeme tak daleko a obléhaný nebude dočasně vyproštěn světovou válkou, můžeme si také vypočítat dobu, kdy budeme moci postavit na hřebenu glacis brešovací baterie, prorazit děly průlom a podniknout zteč. Do té doby je však pomalý, klidný postup obléhacích prací nejlepší zárukou proti předčasnému podniknutí zteče a zbytečným obětem. Nejlepší na tom je, že obléhaní vyhlašují nad *námi*, nad obléhajícími, stav obležení!

Srdečné pozdravy všem.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Pionier. Illustrirter Volks-Kalender für 1902“, New York 1901

Podle faksimile
Přeloženo z němčiny

323

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 21. března 1887

Moje milá Lauro,

Fortinův rukopis[564] jsem dostal, ale obávám se, že se trochu pozdrží v mém psacím stole, protože si stále ještě musím léčit oko. Zánět byl samozřejmě jen příznakem skutečné choroby, slabosti vyvolané přílišným namáháním oka, zvláště večer, a to se nedá vyléčit jinak než tím, že se odstraní příčina; a tak teď po večerech hrajeme s Nim karty. Vidím, že to pomáhá, ovšem nějakou dobu v tom musím ještě pokračovat. Jestliže Paul i nadále pracuje v knihovně atd. tím svým obvyklým způsobem, obávám se, že za to také bude pykat, ale jeho lékař by to samozřejmě měl vědět.

Nejprve však musím vyřídit obchodní záležitosti: přikládám šek na 12 liber a dále Ti sděluji, že o sobě Longuet nedává vědět. Poslal jsem mu lístek[104], ptal jsem se ho, zda dostal výtisk „*Kapitálu*" poslaný na adresu „*La Justice*"; zase žádná odpověď.

Vzájemné ťafky listů „Voie" a „Cri" skýtají asi Pařížanům pěkné povyražení. Jenže bych hrozně nerad, aby naši tamější přátelé klesli na úroveň jarmarečních kejklířů, kteří musejí sahat k hádkám a rvačkám, chtějí-li přilákat pozornost publika. Snad to jakžtakž projde v Paříži, ale určitě ne nikde jinde, a v očích dělnické třídy za hranicemi Francie to našim pařížským přátelům

jistě nepřidá na vážnosti. Dovedu pochopit, že Goullé uštědřoval ťafky Labruyèrovi, když měli ještě „Voie" a mohli tam podat celou věc ve své verzi. Ale že k tomu Goullé a Deville sáhnou znovu, když noviny přestaly vycházet a oni se museli uchýlit k „*Radicalu*", to podle mne nemá sebemenší smysl. Verzi otištěnou v „*Cri*" dostanou všechny socialistické noviny v zahraničí, ale ne už verzi „Radicalu", ledaže by se jim poslala spěšně. Ale ať už ji dostanou, nebo nedostanou, z takového řešení sporů po způsobu německých omezenců před rokem 1848 si lidé v zahraničí neudělají příliš pěkný obrázek o vůdcích francouzského socialismu. A tak se člověku málem zasteskne po soubojích obvyklých mezi žurnalisty druhého císařství, protože ty byly jenom směšné. Čím dřív se na celou věc zapomene, tím líp pro naše lidi.[800]

Starý Vilém, pokud ještě není mrtev, je zřejmě na umření — viz přiložený výstřižek z „The Weekly Dispatch".[801] A dynamitové bomby v Petrohradu nakonec asi přece jen neminuly svůj cíl. Viz to ubohé prohlášení, které ruská vláda prostřednictvím Reutera (!) rozeslala po celé Evropě.[802] Car padá na kolena před revolucí, a dokonce i rusofilské „Daily News" říkají, že se ten ubohý dokument dá srovnat jen se stejně ubohým telegramem Alexandra Battenberga carovi[803]. Vypadá to fakticky jako začátek konce v Rusku, a to by byl začátek konce i v Evropě. Ten car je ale kus blázna! Nemluvě o tom, že jakmile dal pokyn zmocnit se komplotem toho ubožáka Alexandra Battenberga a v případě nutnosti ho zabít, ospravedlnil tím stejný postup i proti sobě a povzbudil své nepřátele, aby vůči němu uplatnili stejné metody!

Čekáme, že se Pumps vrátí z Eastbournu zítra. Edward měl včera ráno přednášku — poprvé po té své angíně — v radikálním klubu v East Endu[746]; vede velice užitečnou a pravděpodobně úspěšnou kampaň mezi radikály v East Endu a chce je přimět, aby se odtrhli od velké liberální strany a vytvořili dělnickou stranu podle amerického vzoru. Jestliže se mu to podaří, obě socialistická sdružení[428] půjdou za ním; má tady totiž vliv na opravdu živelně vzniklé dělnické organizace a dostává se tak přímo k srdci dělnické třídy. Prozatím má dobré vyhlídky. Tento týden se budou s Tussy stěhovat do nového bytu na Chancery Lane, ale z čísla 38 na St.

George's Square se musí vystěhovat zítra, a tak asi zůstanou několik dní u nás.

Pozdravuje Tě Nim.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

324

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 6. dubna 87

Milý Sorge,

dopisnici i výstřižek s Dietzgenem z 24. března a dopis z 25. m. m. jsem dostal. Hepner může na základě těch několika vytržených faktů sotva posoudit, zda měl být Aveling „otevřenější".[804] Já sám se to neodvažuji rozhodnout, vím jen, že jedná-li se o peníze, je Aveling stejný smolař jako sám Hepner. Oba mají záviděníhodný talent zaplétat se do nezaviněných peněžních nesrovnalostí.

Ten, kdo Ti řekl, že Kautsky dostal strach, buď lhal, anebo byl obelhán. Spoléhám se na Kautského jako na sebe samého, možná že si někdy jako většina mladých hraje na mudrce, ale kdyby byl měl nějaké pochybnosti, řekl by je nejprve mně. Ostatně dnes večer se ho zeptám, čeho — jestliže vůbec něčeho — se může toto tvrzení týkat.

Vilém*, který se napřed zahalil mlčením, se najednou úplně rozohnil. Píše mi (to jen mezi námi, nesděluj prosím dál doslovné znění, nýbrž jen obsah toho, co uznáš za vhodné): (25. března)

„Newyorští se patrně umoudří. Napsal jsem jim už před několika týdny — velmi ostře, že se za žádných okolností nenechám zneužít proti Avelingovi a Tussy. Kategoricky *jsem žádal zadostiučinění* a doufám, jak jsem už řekl, že se podvolí. Škoda jen, že mi Aveling nenapsal hned po svém návratu," (to je jen pustá výmluva,

* Wilhelm Liebknecht.

protože jsem mu základní fakta napsal už kolem 20. ledna,[36] pokud jsme je tehdy sami znali) — „dověděl jsem se o celé té záležitosti teprve od Tebe, a to už začal předvolební blázinec, který mě samozřejmě plně zaměstnal. A tak se ztratilo hodně času. Ale všechno bude zase v pořádku. Jestli se Newyorští budou stavět na zadní, *vystoupím proti nim veřejně*. Řekni to Avelingovi a Tussy."

Vůbec se teď karta obrací proti pánům z výkonného výboru. Aveling dostal od spousty jednotlivých osob z New Yorku sympatizující dopisy, americká sekce Rochester prohlašuje, že mu i nadále důvěřuje, německá sekce *Cleveland* (nebo *Buffalo*? nevzpomínám si už) se staví plně na jeho stranu. A to už před měsícem poslal výkonný výbor — aniž vyčkal hlasování sekcí — veškerý písemný materiál revizní komisi k rozhodnutí — odvolává se tedy znovu k novému tribunálu! My jsme tam samozřejmě také hned napsali, poslali materiál a trvali na tom, aby se nahlédlo do určitých dopisů atd.

Opis Avelingovy odpovědi na 2., fakticky ještě sprostší článek „Volkszeitung"[795] jsi doufám dostal.

Naši pařížští přátelé se zas už dostali do šlamastyky. „Cri du Peuple" ztratili,[767] a „Socialiste" teď také umírá na nedostatek peněz. Pařížští dělníci si za 50 let svým sektářským a frázovitým socialismem tak zkazili žaludek, že teď nesnesou žádnou zdravou stravu. Paris, le centre des lumières, la ville de l'idée est dégoûté d'idées.*

Naproti tomu se zdá, že v Rusku se schyluje ke krizi. Poslední atentáty[802] tomu nasadily korunu, všecko se tam mele, a navíc rozvrátila všeobecná branná povinnost za známých ruských poměrů ruskou armádu, což jsem už před 10 lety považoval za nevyhnutelné.[805]

Srdečné pozdravy.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Paříž, osvícené město, město idejí, si ideje zošklivilo.

325

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 9. dubna 87

Milý Sorge,

psal jsem Ti 6. a zároveň jsem obdržel Tvůj dopis z 29. března. Srdečné díky za Tvou námahu, pokud jde o Jonase.[806] Doufám, že výsledek se dostaví.

Výkonný výbor chce tedy odpovědět. To bude znamenat další zatajování skutečností. Ale samo toto rozhodnutí odpovědět dokazuje, jak pošetilé a podlé bylo, když chtěl na sekcích vymámit rozsudek jen na základě svých původních tvrzení. Nejprve mají rozhodnout sekce. Pak, ještě než uplyne lhůta, kterou dostaly, žádá výkonný výbor revizní komisi naléhavě o rozsudek. A teď sám přiznává, že je nutné vyjasnit další věci, než se bude moci rozhodnout!

Ať tak či onak, ti pánové se oddělali. A jestliže Wischnewetzkých, kteří se v celé té záležitosti chovali spíš jako Waschlapští, byli donuceni označit je za lháře atd., znamená to, že šlo do tuhého. Už to, že se Wischnewetzká odhodlala ukázat Ti můj dopis*, dokazuje, do jak nepříjemného postavení se oba dostali. Byl jsem ovšem tak „humánní", že jsem výkonný výbor už před rokem posuzoval jako pravé německé nevzdělance.

Jsem celkem rád, protože teď, jak doufám, budu mít pokoj od paní Wischnewetzké, která na mne stále naléhala a škemrala o překlady. Předně překládá řemeslně a vlastní práci přenechává

* Viz tento svazek, str. 699—704.

mně, a za druhé dovolila, aby se to vydání* žalostným způsobem protahovalo a dostalo do rukou těmhle nevzdělancům.** Tak špatně už teď na tom nejsme, abychom museli chodit se svými rukopisy po žebrotě. A teď, když jsem jí dodatečně napsal ještě předmluvu***, to zřejmě vázne právě proto, že tato předmluva nejde výkonnému výboru pod fousy!

Také ze Springfieldu, Massachusetts, dostali Avelingovi sympatizující přípisy a usnesení sekcí; další dojdou pravděpodobně v těchto dnech i ze Západu.

Švýcarská vláda připravuje, jak se zdá — podle anglického *konzervativního* tisku — opatření proti curyšskému „Sozialdemokratu".[807] Čekal jsem to od té doby, co začal válečný pokřik; jakmile je ohrožena švýcarská neutralita, stává se ze Švýcara sprosták. Možná že se to ještě přežene.

Naproti tomu všechno nasvědčuje, že 2 poslední atentáty v Rusku[802] nasadily všemu korunu. Víra ve vládu byla už dávno tatam, a teď i víra v cara. Armáda je plná nespokojených konspirujících důstojníků. Panslavisté chtějí dosadit na trůn nevlastního bratra† nynějšího cara††, nejstaršího syna Alexandra II. a Dolgoruké. A policie je bezmocná proti nihilistům. Podle „Frankfurter Zeitung" bylo posláno 482 důstojníků z Moskvy přes Oděsu do trestné kolonie na Sachalinu v Tichém oceánu. Nevěřím, že to vydrží ještě tento rok, změnit to může jedině válka, ale i ta přijde asi pozdě. A jakmile to začne v Rusku, pak hurá!

Avelingova kampaň ve zdejších radikálních klubech[746] v East Endu dobře pokračuje. Americké relativní volební úspěchy, teď zase v Chicagu a v Cincinnati, mu v tom velmi pomáhají[808] — John Bull se nechce nechat od tamtěch předstihnout, je to *jediný* zahraniční vliv, který tady působí. Pozítří na velkém mítinku v Hyde Parku — proti výjimečnému zákonu pro Irsko — bude Aveling mluvit na 2 a Tussy na jednom z 15 pódií.[809] Vypadá to, že to bude jeden z těch velkých mítinků, jimiž londýnští dělníci demonstrují

* americké vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii".
** Viz tento svazek, str. 528.
*** „Dělnické hnutí v Americe".
† Georgije Alexandroviče Jurjevského.
†† Alexandra III.

obrat v anglické politice. Ostatně i německé volby[765] tady zapůsobily.

Odjíždíš už do Rochesteru, nebo kam?

Tvůj

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

326

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 11. dubna 1887

Milý Lafarguu,

žádáte mě, abych Vám jako literární vykonavatel poslední vůle Karla Marxe dal oficiální svolení jednat o novém vydání „Bídy filosofie" a dalších Marxových děl ve francouzštině.[173] I když to snad mezi námi dvěma vůbec není zapotřebí, dávám Vám je samozřejmě velmi rád.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

327

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

Londýn 13. dubna 87

Milý Lafarguu,

přikládám dopis pro Vašeho nakladatele.* Doufám, že tentokrát Vám bude štěstí přát, v každém případě si ten výtisk vyžádejte zpátky, protože další Vám už poslat nemohu.[173] Vyjednejte pro nás také 20—25 výtisků gratis, budeme je moc potřebovat.

Pošlu Vám zprávu „Daily Telegraphu" o předvčerejším mítinku; hodně se v ní mluví o Tussy.[810] Schorlemmer tam byl, větší mítink jsme tady rozhodně ještě neměli.

Ta newyorská záležitost[760] se vyvíjí výborně. Pánové z výkonného výboru napáchali od té doby tolik hloupostí, že už se v tom topí. Je to hrozně dlouhá a hrozně zamotaná historie, ale teď už se z téhle strany nemáme čeho bát.

Udělal jste si krásnou představu o panu Sonnenscheinovi, když myslíte, že máme k dispozici výtisky článku od Avelinga a Tussy — viděl jsem ho jenom v obtazích, ale řeknu Tussy, aby pro Vás jeden výtisk opatřila.[811] Musejí ho koupit, Sonnenschein jedná se svými autory jako s pouhými námezdními pracovníky.

Velký anarchista Kropotkin požíval předevčírem pohostinství Sociálně demokratické federace[342], byl s nimi a s Davittem na jejich *tribuně*. A co je charakteristické: kdosi chtěl Davitta vzít s sebou k Avelingovi, ale Davitt řekl: Nemohu se s ním setkat, protože je ateista!

* Viz tento svazek, str. 738.

Otištění Vašeho článku v „Time" se nedá nijak urychlit — Price se chystá od Sonnenscheina odejít, Sonnenschein říká, že revue vede jeho společník Lowrey, a toho jsme nikdy neviděli. Kdybyste si dovedl představit, jaký zmatek a nepořádek panuje v téhle *branži*, byl byste rozhodně trochu trpělivější.

Kandidujte ihned, ať máte vyhlídky, nebo nemáte.[812] Je nutné to podstoupit, zejména v Paříži; a zvlášť když se Vám podařilo zase zabít všechny Vaše noviny, tak se nedá dělat nic jiného, protože v průběhu agitace je třeba zůstat lidem na očích.[813] S 10 000 franků můžete dost dlouho udržet čtrnáctideník, a tolik byste měli sehnat. Doufám ostatně, že revoluce v Rusku Vás zbaví nesnází a rozníti v Evropě požár. Tři atentáty v jednom měsíci, to je i na cara* až dost.[802] Podle anglického tisku, i rusofilského, je v Rusku všechno vzhůru nohama; důvěra ve vládní moc je tatam, v armádě je plno nihilistů — 482 důstojníků bylo posláno do vyhnanství na Sachalin (Tichý oceán) — a rolníkům zdeptaným osvobozením[814], daněmi a lichváři zasadila poslední ránu povinná vojenská služba podle pruského systému[805]. K tomu přistupuje permanentní finanční krize, kurs papírového rublu 2 fr. 8 až 9 centimů místo 4 franky, americká a indická konkurence v obchodě s obilím a ani jediný evropský bankéř, který by byl ochoten půjčit — to nemůže přetrvat tento rok!

Schorlemmer posílá pozdravy.

Polibte za mne Lauru, napíšu jí.

Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Alexandra III.

328

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 23. dubna 87

Milý Sorge,

psal jsem Ti 9. t. m.* — dopisnici i zásilky jsem s díky obdržel. Že uveřejnili ve „Volkszeitung" překlad mé předmluvy, který si tam pořídili,[815] to je dvojnásobná nestydatost. Předně proto, že s tímhle listem nechci mít nic společného, dokud se chová tak hanebně vůči Avelingovi. Za druhé také proto, že si nemohu nechat líbit, aby cizí lidé překládali mé anglické práce do němčiny, a navíc tak, že se překlad hemží chybami a nejdůležitější věci jsou pochopeny nesprávně. Ta osoba** měla mou předmluvu od začátku února (odesláno 27. ledna) a teď v dopise z 19. března, jediném, který jsem od té doby dostal, poštovní razítko *8. dubna*, mluví jen o chystaném německém vydání a žádá mě o souhlas — věděla, že tu nemám opis. Napsal jsem jí okamžitě[36], že mi má vrátit originál, abych ho mohl přeložit. Jsou tam místa, kde se musí vážit každé slovo. A ona mezitím za mými zády čachruje s Jonasem a spol.!

Okamžitě jsem protestoval. Jen ať Ti ukáže můj dopis[36].

Tím tomu všemu nasadila korunu. Je zhola nemožné spolupracovat s osobou, která bez ustání provádí takovéhle kousky.

Stejně to ode mne ještě slízne. Její poslední dlouhý dopis o Avelingově záležitosti[760] se dá charakterizovat jediným slovem: hnus. Pokus slabošské osoby, třtiny větrem se klátící, ospravedl-

* Viz tento svazek, str. 735—737.

** Florence Kelleyová-Wischnewetzká.

ňovat špatnou věc, o níž sama musí připustit, že je špatná. Na to jí odpovím příští týden con amore. Takovíhle lidé si nesmějí myslet, že si ze mne mohou dělat blázny.

Hyndmanův příspěvek ve „Standardu" je ubohý a zbabělý.[816] Chce si udržet přístup k Georgeovi, zatímco ten se denně stále víc zaplétá se svou směšnou teorií o půdě, a musí proto potlačovat všechno socialistické. I tady se mu vede špatně. Senzační efekty splaskly a nové se nedají dělat každý den. Bez nich však Hyndman nemůže dál hrát svou úlohu. Naproti tomu Avelingovi zahájili velmi účinnou agitaci v radikálních klubech[746] v East Endu, přičemž zvlášť vyzvedávají americký příklad nezávislé dělnické strany. A americký příklad je to jediné, co tady působí — kromě toho ještě německé volby[765]. Pokračuje to dobře, a než se rok s rokem sejde, může to stát liberály — půjde-li to v Americe tak dál — celý londýnský East End.

Také v Socialistické lize se pozvolna schyluje ke krizi. O svatodušních svátcích se koná konference delegátů a tam se snad rozhodne boj s anarchistickými elementy, které se k nim vloudily a které podporuje Morris.[817]

V Německu jedna perzekuce za druhou.[818] Zdá se, že Bismarck chce být se vším hotov, aby při vypuknutí revoluce v Rusku, která je teď patrně už jen otázkou měsíců, mohl ihned udeřit i v Německu.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

329

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 24. dubna 1887

Vážený pane

píšu Vám těchto pár řádek, abych Vás — ve chvatu — informoval, že došly v pořádku obě doporučené zásilky s dopisy[819] i Váš dopis ze 7. dubna podle starého kalendáře, v němž mě upozorňujete, že jste je odeslal. Nebylo třeba se zásilkami tak pospíchat, přesto jsem Vám vděčen, že mi svěřujete tyto cenné památky; přečtu si je s největším zájmem, budou se mi hodit pro pozdější účely a Vám budou vždycky k dispozici.

V úctě oddaný

P. W. Rosher[422]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

330

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 26. dubna 87

Moje milá Lauro,

blahopřeji Paulovi, kandidátu za Jardin des Plantes — et des animaux*.[812] Jako mulatovi je mu zbývající část živočišné říše o stupínek bližší než nám ostatním, a tak je nepochybně nejvhodnějším zástupcem tohoto obvodu. Doufejme, že zvířata úspěšně obstojí v tomto boji proti dravé zvěři. Dost mě překvapuje, že Basly tolik váhá, ale když to jistá skupina lidí doplete tak daleko, že se dá připravit úplně o všechen tisk, co ještě může očekávat?[813] Z Mesova dopisu ve španělském listu „Socialista" vídím, že i blanquisté mění postoj a přibližují se k posibilistům[259] — další zlé znamení. Drobný úspěch ve volbách — třeba relativní — by tedy přišel velmi vhod, když mají naši lidé momentálně takovou smůlu. Vím dobře, že ta smůla pomine, že stranický život v Paříži přináší ustavičné zvraty — jednou nahoru, podruhé dolů, ale přitom nemohu jinak než si přát, aby si tam napříště ten svůj týdeníček hlídali trochu líp než ty neslavné deníky; úporně se snaží vydobýt jim nějaký zvuk, a když se jim to podaří, nechají se z nich vytlačit.

Ten Tvůj Stanton je zřejmě Yankee tělem i duší. Ale i ten nejprohnanější Yankee je v Evropě často stejně málo ve svém živlu jako ten nejničemnější polský žid. Nedovedou odhadnout lidi, s nimiž mají co dělat.[820]

Newyorský výkonný výbor vydal ve svém zoufalství další

* Botanickou — a zoologickou zahradu.

oběžník proti Avelingovi, kde říká, že Avelingova prohlášení jsou lživá, nicméně v něm dospívá k důležitým ústupkům v náš prospěch. Samozřejmě odpovíme.[821] Ale celá aféra prakticky skončila, členové výkonného výboru se při jiné věci sami odhalili jako podvodníci a lháři a musejí se zodpovídat newyorským sekcím; a tak všechno, co řekli, říkají nebo snad ještě řeknou, ztrácí jakýkoli význam. Mezitím je (Edwarda a Tussy) žádá revizní komise americké strany, aby celou věc nechali plavat, a ze všech stran dostávají spoustu překrásných dopisů, od Američanů i Němců. Tím je fakticky celá věc vyřízena.

Edward i Tussy velice úspěšně rozvíjejí svou agitaci v klubech East Endu[746]. Americký příklad táhne; přinejmenším je to prostředek, jak anglické dělníky rozhýbat.

V lize ztrácejí anarchisté vliv jako všude, kde se s nimi vážně vypořádají a nebabrají se s nimi. Ve svém posledním návrhu včera v radě požadovali, aby se na konferenci delegátů[817] upustilo od jakéhokoli ověřování mandátů a aby na ni měl přístup každý, kdo prohlásí, že je delegát — tak by mohli provádět své obvyklé podfuky při hlasování. To ovšem bylo i pro Morrise příliš; a přesto se našla menšina pěti, která hlasovala pro takový nesmysl!

Pagnyská aféra mi stále ještě není dost jasná.[822] Jádro věci je v článku 4 čís. 1 německého trestního zákoníku: „Podle trestních zákonů německého císařství může být stíhán:

1. cizinec, který spáchá *v cizině* (v cizí zemi) *velezrádný čin* proti německému císařství nebo proti některému ze spolkových států nebo se dopustí penězokazectví."

Uplatnění tohoto článku proti někomu jinému než politickému emigrantu, který není v cizině naturalizován, musí nutně vyvolat konflikt se zemí stíhané osoby. Žádný rozumný národ netrpí takové jednání, a kdyby si troufli takhle jednat s Angličanem, byl by i ten nejmírumilovnější ministr nucen ihned vyslat britské loďstvo k německému pobřeží. Vypadá to, jako by Bismarck chtěl Francii donutit, aby si vybrala: buď válka, nebo pokoření. Že by nevěděl o zatykači na Schnaebelého, to není možné. A přece je situace v Evropě taková, že by válka znamenala pro Bismarcka *va banque*. Ten člověk je zřejmě úplný blázen, když takhle jedná.

Za pár dnů snad budeme chytřejší. Opravdu si nedovedu představit, že by byl tak dokonalý osel.

Přikládám šek, o který si píše Paul, 12 liber.

Nim je v pořádku; včera večer byla s Pumps v divadle — tento týden jde zase do Princeznina divadla na Edwardův lístek. Pivo teče proudem: spotřebuji dvě plné láhve denně, urazím 3 kilometry a o posledních několika nedělích jsem vypil po sklenici portského — to je pokrok!

Srdečně oba zdraví a líbá

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

331

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 4. května 87

Milý Sorge,

doufám, že se Ti vede lépe a že se nesplnily Tvé obavy, že vůbec nebudeš moci psát. Mně jde psaní také špatně, od Nového roku mám chronický zánět oka, musím čtení a hlavně psaní značně omezovat, příští týden jdu na konzultaci k jednomu ze zdejších předních očních lékařů.

To, co říkáš v dopise z 20. dubna o newyorských nevzdělancích,[823] je jistě docela správné, nesmíš však zapomínat, že mohu reagovat jen na ta stanoviska, která zdůrazňuješ, a ne na ta, o nichž nemluvíš.

„Manifest" je přeložen, a jen ty moje sakramentské oči mi brání, abych tu práci zrevidoval. V mém psacím stole čeká kromě toho na revizi ještě 1 francouzský, 1 italský a 1 dánský rukopis![824] Ostatně, před 40 lety jste byli Němci, s německým smyslem pro teorii, a proto tehdy „Manifest" zapůsobil, zatímco na ostatní národy zůstal zcela bez vlivu, přestože byl přeložen do francouzštiny, angličtiny, vlámštiny, dánštiny atd. A pro praktické Američany bez teoretického smyslu je podle mého názoru prospěšná jiná, prostší strava právě proto, že *my* jsme to, co se líčí v „Manifestu", zažili, kdežto oni ne.

Tu záležitost s mou knihou* zpackala jen a jen Wischnewetzká, která dala plnou moc slečně Fosterové, a slečna Fosterová to pak

* americkým vydáním „Postavení dělnické třídy v Anglii".

dala výkonnému výboru. — Hned jsem protestoval, ale už se stalo. Wischnewetzká zpackala dosud všecko, co vzala do rukou, nikdy už jí nic nedám, ať si dělá co chce; budu rád, když něco dokáže, ale mám doho dost a mne ať nechá napříště napokoji. Před týdnem jsem jí odpověděl na její poslední dopis.[36]

Liebknechtovi jsem na jeho žádost poslal výtisk oběžníku, který jsem dostal od Tebe, ale vymínil jsem si, že mi ho musí vrátit. Slíbil, že bude-li mít něco k uveřejnění, že nám to pošle.[821]

Aveling provádí v londýnském East Endu skvělou agitaci. Americký příklad tu táhne, radikální kluby[746] — jimž liberálové vděčí za 12 poslaneckých míst ze 69 v Londýně — se na něj obrátily kvůli přednáškám o americkém hnutí, a jak on, tak Tussy mají plné ruce práce. Jedná se přímo o založení anglické dělnické strany s nezávislým třídním programem. Podaří-li se to, zatlačí to do pozadí jak Sociálně demokratickou federaci[342], tak Socialistickou ligu[402], což by bylo nejlepší řešení nedořešených sporů. Hyndman vidí, že mu jde o krk, hlavně proto, že si rozlil ocet skoro u všech svých lidí. Umístil proto obvinění výkonného výboru proti Avelingovi v „Justice".[825] To je moc dobře, tím se zarazí to pomlouvání za zády, a Aveling bude moci všude o té věci mluvit. O svatodušních svátcích se, jak doufám, také vyjasní postavení Socialistické ligy, anarchisté musí vyletět, jinak bude se vším amen.[817]

Avelingovi Ti poslali „*Time*" se svými články o Americe[811], dostal jsi je? (Březnový, dubnový a květnový sešit.) Chválí je dokonce i toryovský „Standard"! Avelingovi tu teď právě dělají víc než všichni ostatní a působí daleko užitečněji, a to bych měl prosím odpovídat matce Wischnewetzké na její dětinské pochybnosti kvůli těžkému obvinění, které bude na dr. Avelingovi lpět tak dlouho, dokud Aveling *nevyvrátí* oběžník výkonného výboru! Madam mezi těmi svými německými drbnami zřejmě úplně zapomněla, že není na Avelingovi, aby vyvracel, ale na výkonném výboru, aby dokázal!

Dnešním parníkem Ti posílám „Commonweal", „Gleichheit" a „To-Day". V „Gleichheit" se patrně pobavíš chvástáním De Paepa o belgických socialistech.[826] Hnutí tam jde velmi dobře od té doby, co Vlámové vzali věc z rukou Valonům a Gentští

Bruselským — ale ten panáček se nepřestává vytahovat. Nejsměšnější na tom je, že zatímco by Bruselští rádi založili novou Internacionálu, ve které by *oni* tvořili generální radu, navrhl jim Powderly, aby vstoupili do Rytířů práce[693]. Tedy konkurence mezi papežem Powderlym a papežem De Paepem!

Srdečné pozdravy a brzké uzdravení. Včera jsem byl s Avelingovými v Americe, tj. v táboře Buffalo Billa[827] — moc pěkné.

Tvůj
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

332

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 5. května 87

Milý Edo,

jsi ten nejnepolepšitelnější Hamlet, kterého znám. Víš, že Kautsky i já se držíme úplně stranou zdejšího místního německého hemžení a že to musíme dělat, nechceme-li všechen svůj čas promarnit v té ubohé drbárně. Víš, že ve zdejším spolku[169] nemáme jediného spolehlivého člověka, protože se tam všichni vyžívají v tom nejmalichernějším klikaření. Kdybychom v té záležitosti podnikli sebemenší krok, vzbudí to rozruch, a lidé budou chtít vědět, co a jak, a zítra se už o tom budou šířit drby ve všech anarchistických klubech.[828] Kdybys sem přijel, mohl bys zajít do klubu, zařečnit si tam, a ihned by ses dostal tak daleko, že by ses během dvou až tří dnů všecko dověděl, a to bez jakéhokoli rozruchu. Takže tím, že jsi nepřijel, nejenže nás připravuješ o potěšení, ale navíc jsi splnil účel své cesty jen napolovic. Můžeme rozhýbat jen starého Lessnera, ale ten je tak zrezivělý, že jako diplomat dopadne špatně.

Pokud jde o tu Babeufovu záležitost, není v Avenelových „Lundis" a v „Anarchasis Cloots" ani slovo. — Přece jen: na str. 42 a 94. — [829] Posílám Ti tedy „Lundis" doporučeně poštou. Prosím o brzké vrácení, tj. asi za 14 dní, protože tu knihu potřebuji, často do ní nahlížím. Hlavní dílo, totiž Buonarrotiho „Conspiration de Babeuf", jsem měl také v anglickém překladu, který vydali chartisté, ale přišel jsem o něj, jako o tolik jiných knih; znovu jsem to usilovně hledal, ale marně.

Pokud jde o Rusy, je teď třeba zdůrazňovat jednu věc, kterou všude postrádám. Celá evropská reakce se rozčiluje nad nihilistickým vražděním panovníků, a zvlášť nad používáním dynamitu, a zejména pak proti ruským revolucionářům, a požaduje — s jistým úspěchem i v Americe — aby byli vydáni Rusku. Co ale dělá ruská vláda? Nechá padnout Alex. Battenberga v Sofii, a jestliže přitom nebyl zastřelen, může za to děkovat jen tomu, že je bačkora.[717] Dále nechá v Bukurešti páchat atentáty na bulharské prefekty. A nakonec nechá asi před 4 týdny v Sofii hodit *dynamitovou pumu* na dům majora Popova*, velitele či co to je.[830] Tedy všecko, co ruská vláda vytýká nihilistům a na základě čeho žádá, aby jí byli vydáni jako sprostí zločinci, *dělá sama* prostřednictvím svých notorických agentů v Bulharsku. Musíme žádat, aby se vzhledem k těmto specificky ruským metodám měřilo stejnou mírou revolucionářům i vládě. Už to začínají skoro všichni chápat, ale je důležité, aby se to řeklo, a hodně nahlas.[831]

Ta schnaebelovština[822] byla zřejmě zaranžována předem, aby se do toho mohl vložit Boulanger. Jediný člověk, který to už před 14 dny správně viděl, byla stará Crawfordová, pařížská dopisovatelka „Daily News" a „Weekly Dispatch". Bismarckova depeše to potvrzuje.

Zda Vás ve Švýcarsku začnou šikanovat, to záleží jedině na válečném pokřiku. Jestliže zmlkne, dostane spolková rada kuráž, jestliže se bude stupňovat, pak to odnesou jejich kalhoty.

Mezi námi. Přijede-li do Švýcarska zase Schacková, bude dobře moc se jí nesvěřovat. Překypuje touhou po nějaké činnosti, která nejde vždy správným směrem. Jednak chodí za liberály, s nimiž se zná od dřívějška, za druhé mezi zdejšími anglickými dělníky vyhledává s oblibou anarchisty. Osobně nemám nic proti tomu, že se pohybuje ve všech kruzích, které jsou jí sympatické; je to velmi příjemná, bystrá a zábavná osoba, ale musíme mít na paměti ten fakt, že se stýká nejraději s anarchisty, právě teď, kdy se v lize schyluje ke krizi s nimi (o svatodušních svátcích na konferenci delegátů[817]) — takže ji ostatní už nazývají anarchistická

* V orig.: Panova.

hraběnka. Ale docela mezi námi: jinak ji pokládám za naprosto neškodnou osobu.

Aveling a Tussy provádějí báječnou agitaci v East Endu v radikálních klubech[746], které vyburcoval americký příklad, a teď vážně pomýšlejí na to, založit nezávislou dělnickou stranu. Přišli za Avelingem *sami*, to je nejlepší znamení. Podaří-li se nám pevně se tam uchytit, budou jak Sociálně demokratická federace[342], tak Socialistická liga[402] zatlačeny do pozadí a začne dobývání Londýna. Jde tu hned o dvanáct míst v parlamentě — tyto kluby byly dosud oporou liberálů. A i Hyndman poznal, jaké nebezpečí mu hrozí, a proto teď přináší v „*Justice*" pomluvy newyorského výkonného výboru proti Avelingovi.[825] A právě to využijeme k rozvinutí agitace. Vidíš ale, jak nám tu ten bídný newyorský výkonný výbor svými ignorantskými pomluvami ztěžuje práci.

Pozdrav od Mummy*, je právě tady.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Louisy Kautské.

333

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku[21]

Londýn 7. května 1887

Vážená paní Wischnewetzká,

dostal jsem Váš dopis z 25. dubna, za nějž děkuji, *nedostal jsem však předmluvu*; dostanu-li ji příštím parníkem v pondělí, pošlu Vám ihned zprávu. Mezitím, protože jsem nedostal ani jeden výtisk knihy, buďte tak laskava a postarejte se, abych dostal alespoň *něco*, podle čeho bych mohl pracovat, nějaké obtahy nebo cokoli, protože překlad z „Volkszeitung“[815] je naprosto nepřijatelný. Na překladu budu pracovat co nejrychleji, pokud mi to jen dovolí oční zánět; škoda že jste neposlala rukopis nebo nějaký obtah, jakmile jste měla ten nápad s německým separátním vydáním.[832]

Sorge mi píše: „Wischnewetzkých velmi litují, že se dali strhnout k tomu známému dopisu — stalo se to proto, že výkonný výbor zatajil a zamlčoval určité okolnosti;* vynasnažili se ze všech sil, aby Avelinga v newyorské sekci ospravedlnili.“[833] — Jestliže to bylo — jak předpokládám — napsáno s Vaším souhlasem, jsem s tím naprosto spokojen a nemám nadále důvod vracet se k tomu jako ke sporné otázce.

Měl jsem opravdu velkou radost, když jsem se dověděl, že kniha se konečně dostala z rukou toho ničemného výkonného výboru a Socialistické dělnické strany[629] vůbec. Čtyřicetiletá zkušenost mě poučila, jak zbytečné a přímo zahozené jsou všechny publi-

* Viz tento svazek, str. 699 a 741—742.

kace vydané malými sektami; už pro způsob vydání nepřicházejí na normální knižní trh, a tím se o nich nedovídá čtenářská veřejnost. Právě tak tomu bylo i se stranickými publikacemi v Německu do roku 1878; překonalo se to teprve po vydání zákona proti socialistům[34], který naše lidi donutil, aby si zorganizovali vlastní knižní obchod* jako opozici vůči vládě i vůči oficiálně organizovanému lipskému knižnímu obchodu. A nechápu, proč by se v Americe, kde hnutí začíná s takovou gigantickou a impozantní silou, musely úplně zbytečně prodělat tytéž chyby s týmiž nepříjemnými důsledky. Celá socialistická a v Anglii chartistická literatura tím vzala zasvé, takže dnes si nemůže některý výtisk opatřit za jakoukoli cenu ani Britské muzeum!

Zůstávám, vážená paní Wischnewetzká, s upřímným pozdravem

Váš

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* curyšské nakladatelství „Volksbuchhandlung".

334

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 7. května 87

Milý Sorge,

psal jsem Ti 4. a dostal jsem Tvůj dopis z 26. dubna. Srdečné díky za zprávy, které jsi jistě psal za velkých zdravotních potíží. Tomu místu týkajícímu se Wischnewetzké a její lítosti nad urážlivým dopisem* mohu rozumět jen tak, že bylo napsáno po dohodě s ní, aby se jí rovnou ušetřilo pater peccavi. Dnes jsem jí poslal dopis, a tak jsem jí napsal: jestliže to bylo, jak předpokládám, napsáno s Vaším souhlasem, jsem s tím naprosto spokojen a nemám nadále důvod vracet se k tomu jako ke sporné otázce. Vidíš tedy, že jí to chci co nejvíc usnadnit. Je však popleta a smolařka, jakých je málo. Píše mi, že chce mou předmluvu vydat německy.[832] Proti tomu ovšem nic nemám. Ví však, že jsem si nenechal žádný opis, a přece mi neposílá současně rukopis, abych to mohl přeložit. Také mi neposlala ani knihu, či alespoň obtah s korekturou předmluvy — místo toho se předmluva dá k dispozici „Volkszeitung", kde se objeví ve velmi chabém překladu, v němž jsou navíc chyby, z nichž mohu div ne usuzovat, že i můj anglický rukopis opsala nesprávně.[815] A teď mi píše, že mi rukopis konečně poslala (o překladu ve „Volkszeitung" se vůbec nezmiňuje) — ale rukopis stále *nepřichází*!

Zvlášť mě těší, že pan Jonas musel zkrotnout.[834] Ten při své obchodní řevnivosti vůči výkonnému výboru neměl přece žádný důvod, aby výboru v té záležitosti horlivě sloužil, a po celou tu

* Viz tento svazek, str. 753.

dobu — právě *proto*, že poznal, že se spálil — si počínal tak sprostě, jak je to jen vůbec možné.

Také přítel Liebknecht se najednou nechce „rozejít s výkonným výborem". Tento výbor se pokouší použít zaslaných 8000 dolarů jako úplatek, proti takovým lidem by Němci přeci nemohli vystoupit! Já jsem však milému Liebknechtovi, který si teď najednou nechce se žádnou stranou rozlít ocet, položil nůž na krk, však už si dá říct. Kdyby nás nebyl takhle vodil za nos, byla by naše odpověď na druhý oběžník už hotová. Ale s odpovědí se nemusí tak spěchat, hlavně aby byla pádná. Vyhráli jsme, díky Tvé podpoře a Tvému působení, bez nichž bychom ještě dlouho nebyli tak daleko. Je to přece jen dobré, že se my staří můžeme ještě jeden na druhého spolehnout.

Tvůj

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

335

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 21. května 1887

Milý občane Martignetti,

jsem rád, že Vám mohu oznámit, že moje úsilí ve Vaší záležitosti nebylo zcela bez úspěchu.[762] Johannes Wedde, redaktor (soc.) „Bürger-Zeitung" v Hamburku, mi píše: „Jeden zdejší obchodník (obchod s bavlnou), můj osobní přítel, politicky bez předsudků, bude *snad* mít zaměstnání pro Martignettiho, i když zprvu jen skromné. Je však žádoucí, aby Martignetti předem poslal svou fotografii. Je to sice směšné — můj přítel si to také myslí — ale z praktických důvodů je to nutné. Bylo by dobře, kdyby Martignetti poslal fotografii s doporučujícím dopisem tomu pánovi sám. Je to pan Johannes Paul, u firmy Paul & Steinberg, Alterwall 58."

Chcete-li se tedy pokusit, zda by se tam našlo místo, udělal byste dobře, kdybyste panu Paulovi svou fotografii poslal. Na rubu tohoto listu najdete koncept dopisu formulovaného tak, jak je to v Německu obvyklé v obchodním styku. Upozorňuji Vás, že byste se v Hamburku musel zdržet jakékoli zjevné politické činnosti, protože jinak byste byl určitě vypovězen. Postavení socialistů v Německu je den ode dne horší, a chystají se nové výjimečné zákony. Naproti tomu se Vám možná nabízí příležitost získat místo v obchodním podniku, a tak nastoupit novou životní dráhu.

Moje oko se už konečně lepší, aspoň se to zdá. Přesto ale ještě nemohu pomýšlet na vážnou práci. Váš rukopis* tedy ještě leží.

Se srdečnými pozdravy

Váš

B. Engels

* italský překlad Marxovy práce „Námezdní práce a kapitál".

Panu Johannesu Paulovi v Hamburku.

Prostřednictvím pana Joh. Wedda se s potěšením dovídám, že se mi naskýtá možnost získat u Vaší ctěné firmy zaměstnání, že si však předem přejete mou fotografii. Přikládám ji tedy a dovoluji si poznamenat, že jsem po (počet roků)... let pracoval ve zdejším král. notářství. Budete-li tak laskav a sdělíte mi jakékoli podrobnosti o činnosti, která se ode mne očekává, a o ostatních podmínkách, budu Vám velmi zavázán. Jestliže se tato moje naděje splní, přičiním se rád ze všech sil, abych své nové povinnosti plnil podle Vašeho přání, a zůstávám s upřímnými díky za Vaši účast a ochotu.

V hluboké úctě a oddanosti

P. M.

Vnější adresa:
Panu Johannesu Paulovi
u firmy Paul & Steinberg
Alterwall 58
Hamburk
Německo

Poprvé otištěno v knize
„La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

336

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 21. května 87

Moje milá Lauro,

v rychlosti jen pár slov. Snad je naděje, že se pro Martignettiho najde místo v Hamburku — korespondence kolem toho mi zabrala celý dnešní den. Jistě jsi v „Justice" viděla, jak se Hyndman snažil vytáhnout na veřejnost tu Edwardovu americkou nepříjemnost[825], ale výsledek překročil zřejmě jeho očekávání — jeho ústup v čísle z tohoto týdne je dost nedůstojný.[835] Třetí oběžník k té záležitosti je v tisku.[836] Měl jsem s Liebknechtem trochu zvláštní korespondenci[36] o jeho dopise, který tam bude otištěn. V New Yorku jsme dobyli naprosté vítězství, a to je hlavní; a naším posledním oběžníkem, jak doufám, bude ta věc vyřízena.

Paulův výsledek, i když zdánlivě negativní, je přesto docela uspokojivý.[812] Zdá se jen, že při užších volbách se příliš uplatňovala pařížská hlediska. Ale aspoň mu to pro budoucnost zajistí lepší pozici.

Přiznávám, že úspěch Brousse a spol. je pro mne nepochopitelný.[837] Nemá smysl volat po novém „journal quotidien"*, když Vás už z tolika deníků vyhodili a když jste jich tak pramálo využívali, dokud byly v rukou našich přátel.[813] Ale stejně to nejlepší hned po vítězství našich lidí je vstup Brousse a spol. do městské rady — tam budou muset ukázat, co jsou zač. Cremer, Howell a spol. ne-

* deníku.

měli v Londýně nikdy tak malou váhu jako teď, když jsou v parlamentě.

Blahopřeji Paulovi k výprasku, který uštědřil jednomu ze svých voličů. Určitě to udělalo dojem.

Oko se mi hodně zlepšilo od té doby, co kouřím jiné doutníky. To byla hlavní příčina celé věci. Asi se mi vysměješ, ale jakmile budu mít čas, vysvětlím Paulovi z lékařského hlediska, že za všechno mohou tabáková pole ve Vuelta Abajo, kde se příliš silně hnojí guánem. Musím být samozřejmě ještě velice opatrný a omezovat psaní a čtení.

Jsem zvědav, jak skončí vládní krize ve Francii[838] — nepřivede-li k vládě Clemenceaua, zůstane zase všechno při starém, a pochybuji, že Clemenceau nastoupí zrovna teď. Je poslední oporou buržoazní republiky, a byl by hloupý, aby nastoupil, pokud by nebyla rozpuštěna vláda.

Edward a Tussy mluví dnes na táboru lidu ve Victoria Parku, Hackney; počasí bylo bouřlivé a deštivé, až do 4 hodin odpoledne pršelo, teď se to zlepšilo. Nevím, v kolik hodin je ten mítink, ale doufám, že až později odpoledne. Svou agitaci v East Endu provádějí klidně a vytrvale. Příští neděli je konference delegátů ligy.[817] Ta rozhodne o jejím osudu. Jak liga, tak federace[428] jsou na tom špatně; Hyndman má mezi svými lidmi zase hrozně špatnou pověst, se Championem se pohádal, a Burns chodí, káže o nezávislém sdružení dělníků obou organizací a nechává Hyndmana, Morrise, Avelinga a spol., aby si své spory vyřešili sami.

Pro dnešek dost — neodbytná Nim zvoní k obědu.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

337

Engels Karlu Kautskému

do Londýna[839]

Zítra dokončím překlad předmluvy k anglickému vydání „Postavení atd."[832] Jestliže ho chceš a můžeš si ho opsat do úterka večer, je Ti samozřejmě k dispozici. Je-li třeba, můžeš si odnést velkou část zítra ráno, v sobotu. Nim bude vědět co a jak, pokud bys přišel hodně brzy.

Tvůj
B. E.

[Londýn] pátek [27. května 1887]

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

338

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku[840]

Vážená paní Wischnewetzká,

jak v „*Justice*“, tak v „*Sozialdemokratu*“ z tohoto týdne nacházím noticku o anglickém vydání „Postavení“[841], sám jsem však dosud nedostal ani jediný výtisk, dokonce jsem knihu ani neviděl. Zdá se, že někde není něco v pořádku a že by bylo třeba, abyste se na to podívala. — Teď právě přichází Karl Kautsky a říká, že dostal krabici s 18 výtisky, a dává mi jich laskavě několik k dispozici, takže mám alespoň možnost se na knihu podívat.

Mám zprávy, že londýnským obchodním zástupcem pana Lovella je firma*, která v londýnském knižním obchodě reprezentuje zejména bismarckismus. Proti tomu se ovšem nedá nic dělat, ale je to pro nás nemilé. — Překlad předmluvy[832] jsem nestačil, takže jsem ho nemohl poslat tímto parníkem; příští poštou určitě.

Váš oddaný
B. E.

[Londýn] 28. 5. 87

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Trübner.

339

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[842]

Pro všecko na světě prosím, aby se v „Sozialdemokratu" *neotiskoval* ten mizerný *Jonasův* překlad mé předmluvy[815]. Právě jsem to sám přeložil, hned jak jsem po velké námaze dostal konečně z Ameriky rukopis anglického originálu. Nabídl jsem to ale zároveň Baronovi.* — Baron tu právě byl. Můj překlad předmluvy Ti přenechá a co nejrychleji obstará opis, protože můj rukopis musí okamžitě do Ameriky, aby se potlačila ta jonasiáda. Byl tu Singer, vypravoval o nejnovějším hrdinském činu C. A. Schramma vůči Tobě, to nám ještě chybělo. Zítra začíná konference delegátů Socialistické ligy, kde se rozhodne o jejich osudu.[817] — Z anglického vydání „Postavení"** jsem *já* nedostal ještě ani výtisk, K. Kautskému jich poslali 18, a tak zítra konečně jeden dostanu! Pěkný pořádek! Oko se mi pomalu lepší.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 28. 5. 87

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 761.
** „Postavení dělnické třídy v Anglii".

340

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku

Londýn 31. května 1887

Vážená paní Wischnewetzká,

právě jsem Vám poslal poštou *doporučeně* překlad předmluvy. Bude uveřejněna také v „Sozialdemokratu“.[832]

Dnes jsem dostal poštou 12 výtisků knihy; byl jsem velmi rád a srdečně Vám za ně děkuji. Kniha vypadá lépe, než jsem čekal, podívat se na obsah jsem dosud neměl čas.

Ve spěchu —

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u A. an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

341

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 4. června 1887

Milý Sorge,

s žádným hnutím není tolik zbytečné práce jako s tím, které je dosud na úrovni sekty. To víš stejně dobře jako já. Pak se všechno ještě točí kolem klepů! A tak taky tenhle dopis o anglických záležitostech.

Minulou neděli se tedy konala konference Socialistické ligy.[817] Zvítězily anarchistické živly, které se tam dostaly; podporoval je Morris, který k smrti nenávidí všechno parlamentární a je vůbec popleta, a jako básník stojí nad vědou. Rezoluce — sama o sobě dost nevinná, protože *dnes* tu nemůže být o parlamentní akci ani řeči — byla přijata 17 hlasy proti 11 (viz „Commonweal" ze 4. června). Z toho *jeden* za ad hoc znovu konstituovanou fiktivní sekci (3 muži, jejich 3 ženy a — paní Schacková!) a *tři* od londýnských delegátů s takovými mandáty z provincií, které jim ukládaly hlasovat proti jakékoli podobné abstenční rezoluci. Tedy tři *ukradené* hlasy a jeden neplatný.

Skutečně rozhodujícím důvodem bylo Morrisovo prohlášení, že vystoupí, bude-li uznána jakákoli parlamentní akce jako zásada. A protože Morris hradí deficit „Commonwealu", týdně 4 libry št., byl to pro mnohé důvod, který převážil.

Naši lidé chtějí teď zorganizovat provincii, právě na tom úspěšně pracují, a chtějí za 3—4 měsíce svolat mimořádnou konferenci, která by to zvrátila. To se asi nepodaří, protože anarchisté dovedou mnohem lépe než naši lidé fabrikovat sekce za účelem

získání hlasů, dovedou vytvořit ze 7 lidí 8 sekcí schopných hlasovat. Ale tahle komedie má přece jen jisté dobré stránky, nelze se jí vyhnout vzhledem k tomu, jaká je teď nálada *dělníků* v lize. Bax je samozřejmě na naší straně, z dělníků Donald, Binning, Mahon aj. — ti nejlepší. Nikdo z našich lidí se nedal zvolit do výkonného výboru rady. Ostatně je možné, že anarchisté naše lidi bez okolků vyházejí, a to by bylo nejlepší.

Důležité je, aby v budoucnu, až propukne skutečné dělnické hnutí, nebyli naši lidé spoutáni s organizací, která si dělá nároky na vedení celého hnutí — à la výkonný výbor v New Yorku a Sociálně demokratická federace[342] tady. Dělníci v provinciích organizují všude místní svazy (socialistické), nezávislé na Londýně. Nesmírně pohrdají vším, co přichází z Londýna.

Teď další drb. Sotva jsme se jakžtakž vypořádali s newyorským výkonným výborem, píše mi stará Schacková, že mě už nemůže navštěvovat, protože by se nerada setkala s Avelingem, o němž vyšly najevo závažné skutečnosti, mnohem závažnější než americká obvinění atd. Na mou výzvu, aby to upřesnila a uvedla důkazy, odpovídá tajuplnými insinuacemi, hodnými té nejhorší drbny, odmítá uvést jakékoli podrobnosti a důkazy, vyzývá mě, abych se v Londýně sám informoval o Avelingově dřívějším životě, a slibuje mi v tom pomoc! Samozřejmě jsem jí odpověděl[36], že *já* nemusím a ani nemám chuť shánět důkazy pro *její* tvrzení; to je její povinnost, a když se zdráhá to učinit, že jsem jí vděčen za její rozhodnutí už mě nenavštěvovat.

Obtěžuji Tě tím jen proto, že Schacková o tom určitě napíše sáhodlouhý dopis své důvěrné přítelkyni Wischnewetzké a že Tě s tím možná budou otravovat. Všechny ty pomluvy vycházejí od pánbíčkářů, kteří zuří, že Aveling jako syn proslulého pátera* (kongregacionalisty), který s ním ostatně až do své nedávné smrti dobře vycházel, se přidal k nikterak ctihodné bradlaughovské ateistické agitaci, a Bradlaugh a spol. ty pomluvy teď s potěšením rozšiřují, protože Aveling přešel k socialismu. Pomluvy se točí kolem dvou věcí: že jeho první žena s ním nežije a nadává na něj — utekla

* Thomase Avelinga.

mu s nějakým páterem — a že on je až po krk zadlužen. Tyto dluhy nadělal: 1) protože je natolik hloupý, že indosoval čistě z ochoty důležité směnky za Bradlaughova tiskaře, aniž věděl, že Bradlaugh dal tiskaři výpověď a tím ho přiměl k úpadku. 2) Protože společně s Bradlaughem založil v Newman Street školu a fyziologickou laboratoř a mazaný Bradlaugh — bývalý advokátní úředník — to zařídil tak, že právně odpovědný byl jen Aveling. Když to pak šlo špatně a Aveling se s Bradlaughem rozešel, bylo pro Bradlaugha hračkou svalit všechna pasíva na Avelinga, přičemž sám si bezostyšně přisvojil všechna aktiva. Tyhle dluhy musí teď Aveling splácet, i kdyby se měl udřít. V peněžních záležitostech se dá ošidit stejně snadno jako tříleté dítě, a stačí dotknout se jeho cti a už udělá víc, než se od něho žádá. A jako vždycky jsou pak tito lidé, kteří jsou v otázce peněz až přehnaně ušlechtilí, pomlouváni jako podvodníci. To všechno se mohla Schacková ode mne dovědět, stačilo, kdyby se mě byla zeptala. Ale to se jí nehodilo do krámu. Jí šlo o něco docela jiného.

Schacková — jinak docela příjemná a zábavná osoba — chce stůj co stůj hrát nějakou roli. Když byla policejním šikanováním za svou polemiku proti mravnostní policii zatlačena do naší strany, začala v Německu agitovat mezi ženami; tato agitace mohla mít za jiných okolností nějaký smysl, ale za zákona proti socialistům[34] měla, jak mi sděluje Singer, jen ten výsledek, že straně uvázala na krk tři procesy pro tajné spolčování, protože ty ženské, jakmile se pohádaly, vyžvanily, ne-li vyzradily činnost svých mužů ve stranické organizaci. Policie naštěstí zarazila i tento podnik.[843] A teď přijela sem, neustále se stýká s pobožnými buržoazními paničkami z Anti-Contagious-Diseases Acts Agitation (proti pokusům o zavedení státně koncesovaných a kontrolovaných nevěstinců a pro svobodný obchod s ženským masem, agitace, která má něco do sebe) a od těch čerpá všechny ty drby o Avelingovi atd.; na druhé straně se stýká s *anarchistickými* živly z ligy, které tyto drby s rozkoší jednak vyslechnou, jednak dávají dál; vrhá se stále víc do anarchistických rejdů. Protože teď v lize nastala krize, vidí, že mě už nemůže pravidelně navštěvovat, a tak hledala nějakou slušnou nebo neslušnou záminku, aby mohla *sama* přerušit styky, dříve než budou přerušeny

s ní. K tomu měl posloužit Aveling, a odtud všechny ty drby, které mě jen znovu donutily psát o všelijakých lapáliích, což mým očím nijak neprospívá.

A tím se pro dnešek s Tebou loučím. Posílám touž poštou balíček s 1 „To-Day", 2 „Commonweal", 1 „Gleichheit", 5 anglických a 5 německých Avelingových oběžníků[836].

Wischnewetzké jsem teď poslal doporučeně předmluvu německy (středečním* parníkem).[832]

Tvůj
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 1. června.

342

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 7. června 1887

Moje milá Lauro,

mám pro Tebe hromadu klepů — dokud je hnutí ještě na úrovni sekty, vyžívá se v samých klepech — a tak je to právě v Anglii.

Minulou neděli se konala konference delegátů ligy.[817] Morris a anarchisté prosadili usnesení, že má liga i nadále dělat protiparlamentní politiku; usnesení bylo přijato 17 hlasy proti 11. Z těch 17 je jeden za fiktivní anarchistickou sekci a tři delegáti hlasovali v rozporu s pokyny, které dostali. Pravým důvodem byly Morrisovy peníze, kterými se má i nadále hradit deficit za „Commonweal" 4 libry týdně. Kdyby byla rezoluce neprošla, Morris by byl rezignoval.

Naši přátelé se teď pokusí lépe zorganizovat své sekce v provinciích a svolat mimořádnou konferenci, která by toto usnesení zrušila. Nespoléhám na to, a Tussy taky ne, ale vzhledem k náladě mezi dělníky se to rozhodně musí zkusit.

Jedním z významných (svým způsobem) členů uvedené fiktivní anarchistické sekce byla matka Schacková (mimochodem je tak právě v Tvém věku!), která v poslední době anarchisty značně podporovala; zdálo se jí, že to je nejvhodnější způsob, jak tady sehrát nějakou úlohu. Dostala se do situace, kdy buď musí upustit od návštěv v mém domě, nebo by ji čekalo nepříjemné vysvětlování. Proto sama vyvolala roztržku. 29. byla konference. 30. mi píše dopis, že mě už nemůže navštěvovat, protože prý se nemůže stýkat s Avelingem, který jednal nepoctivě a kromě toho pomlouvá — víš

koho? Tussy! Ve své odpovědi[36] jsem žádal podrobnosti a důkazy a prohlásil jsem, že nedostanu-li je, předám její dopis Edwardovi. Odpověděla, že mi podrobnosti sdělit nemůže, ale vybízí mě, abych se informoval o Edwardově charakteru a vůbec o jeho dosavadním životě, a v tom prý mi bude pomáhat. To jsem pochopitelně odmítl a znovu jsem ji vyzval, aby uvedla podrobnosti a předložila důkazy, jinak že ponese následky. Znovu odmítá, varuje mě, že „utrpí pověst mého domu", jestliže na sebe vezmu odpovědnost za Edwarda atd. Samé pomluvy, narážky, podlosti. Z obvinění, že Edward pomlouvá Tussy, zbývá jen narážka, že Edward šíří pověsti o tom, jak Tussy neobyčejně žárlí! — Na to jsem jí odpověděl, že dobrá pověst mého domu vyžaduje, aby lidé, kteří se v něm scházejí, měli odvahu stát za tím, co jeden o druhém řeknou; a tak jí musím být jedině vděčný za její rozhodnutí, že mě už nebude navštěvovat. Všechny ty dopisy jsem samozřejmě přečetl Tussy a Edwardovi. Chtějí za ní zítra jít a v přítomnosti Kautských se pokusí donutit ji k nějakému určitému výroku. Nemyslím, že to bude k něčemu dobré, ale zkusit to mohou.

Jsem rád, že jsme se šťastně zbavili téhle dámy, která je doma v každém táboře, mezi náboženskými blouznivci, anarchisty atd., a k tomu je to dokonalá drbna. Ty tlachy o Edwardovi se nejdřív dověděla od svých zbožných přátel a dala si je potvrdit od staré Besantové, která má všechny důvody, aby byla hezky zticha, ale spoléhá na Edwardovu dojemnou velkodušnost. A všechny ty pomluvy se také jen proto mohly tak rozšířit, že chtěl mermomocí sehrát ctnostného hrdinu v dojímavém dramatu, kterého na všech stranách pomlouvají, ale on si v tom dokonce ještě libuje; vždyť to patří k jeho roli, a věčná spravedlnost vynese přece nakonec pravdu na povrch a on se pak zaskví v celé slávě své ctnosti. Ale my ho trošinku podpíchneme, a myslím, že zkušenost ho taky trochu naučila, a jak jen budeme mít v ruce něco podstatného, hned s tím vším skoncujeme.

Včera odtud odjel Sam Moore a dnes jsme dostali dopisnici, kterou se na dnes večer ohlašuje Schorlemmer. Je tady Pumps s dětmi, chlapec je opravdu skvělý kluk a má víc smyslu pro humor, než oba rodiče dohromady.

Konečně mohu sedět u otevřeného okna! To je něco.

Sam Moore by rád věděl, jestli Paul dostal Beckmannovu „*History of Inventions*“[844], kterou mu poslal.

Upřímně Tvůj
F. E.

Nim pozdravuje. Po té zimě ji trochu trápí astma.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

343

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 11. června 1887

Moje milá Lauro,

stará Schacková má, co si zasloužila. Včera zašla Tussy s Edwardem ke Kautským, kde Schacková bydlí. Zastihli ji doma. Setkat se s Edwardem odmítla, Tussy s paní Kautskou šly tedy za ní do její ložnice. Ptaly se jí, jaká fakta a jaké důkazy může uvést proti Edwardovi, ale zase odmítla odpovědět. Tussy jí po několika ostrých slovech řekla, že takové odmítání je sprosté. Ona: Nikomu nedovolím takhle se mnou mluvit. — Tussy: Musíte ale dovolit, abych Vám v přítomnosti Louisy Kautské znovu opakovala, že je sprosté, když někdo šíří taková obvinění a nechce za ně nést odpovědnost. — Nato stará Scheuem utekla z pokoje a nechala Tussy stát ve své ložnici!

Pokoušela se dokonce nachytat na své pomluvy starého Lessnera, ale se zlou se potázala. Tvrdí také, že Percy špatně nakládá s Pumps! Teď to teprve všechno vychází najevo, ale má to dvě výhody: Edward uvidí, kam to vede, když všechny tyto věci pohrdavě přehlíží, a bude se muset vyslovit k věcem, o kterých by byl měl mluvit na svou obranu; a za druhé to Kautským umožní vyřešit tu nešťastnou okolnost, že bydlí s Scheuem v jednom domě. Vystěhují se a najmou si samostatný byt.

Nevím, jestli jsem Ti říkal, že onehdy pozvala Besantovou na čaj a řekla v její přítomnosti, že *všichni* naši poslanci, Bebel, Liebknecht, Singer, a zkrátka všichni že jsou zaprodanci. Kautsky

vyskočil a div jí nedal pěstí do nosu, jak se rozčilil. Kdyby nebydlela u nich, byli bychom se jí už dávno zbavili.

Schorlemmer je ještě tady, jako místopředseda chemické sekce musí vyřídit nějaké věci pro schůzi Britského sdružení[845], která se má konat v srpnu v Manchesteru. Dnes ráno se dlouho bavil s Nim a Pumps, plánovali na září cestu do Paříže. Zatím to jsou vzdušné zámky. Oběma Vám posílá vřelé pozdravy.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

344

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

[Londýn] 15. června 87

Milý Kautsky,

kterého dne jsi psal Liebknechtovi kvůli té Schackové? Právě jsem dostal od paní Liebknechtové dopis, z něhož vyplývá, že při nejmenším *ona* o celé té věci nic neví. Chtěl bych tu záhadu vyjasnit.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

345

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[21]

Londýn 18. června 87

Milý Sorge,

tento dopis pošlu už do Rochesteru, nebo ještě lépe do Hobokenu, aby byla přesně splněna Tvoje instrukce.

Dopisnici jsem dostal. Hádal jsi správně. Celé zdržení způsobil Vilém*, kterému jsem musel napřed položit nůž na krk. Oběžníky (6 anglických, 6 německých) jsi patrně mezitím dostal v zásilce ze 4. června.

Konec historie se Schackovou:** Když jsem jí pěkně poděkoval za to, že už mě nemíní navštěvovat, zašli k ní v pátek 10. června Tussy a Aveling. Přijala jen Tussy, která jí žádala, aby řekla, jaká fakta a jaké důkazy může uvést proti Avelingovi. — Odpověď jí byla znovu odmítnuta. — Tussy jí prohlásila — paní Kautská byla přitom —, že je to sprosté. — Schacková: Nikomu nedovolím takhle se mnou mluvit. — Tussy: Musíte ale dovolit, abych Vám v přítomnosti Louisy Kautské znovu opakovala, že je to sprosté, když někdo šíří proti někomu taková obvinění a nechce za ně nést odpovědnost. — Nato Schacková vyběhla ze své ložnice, kde se to odehrávalo, a Tussy ji už nespatřila. Za pár dní nato odjela do Německa. Je to jedna z nejsprostších drben, které jsem kdy viděl, pravá pruská junkerská šlechta.

Posílám Ti zatím „Commonweal", protože je tam diskuse mezi Baxem a Bradlaughem.[846] Bax si s tím chytrákem Bradlaughem — před zraky širší veřejnosti — sotva poradí. Je velmi nadaný, hodně studuje, vězí ale ještě po uši v německé filosofii, kterou jistě časem překoná, zatím však ji ani zdaleka nestrávil.

* Wilhelm Liebknecht.
** Viz tento svazek, str. 766—770.

Abych byl naprosto korektní, musím opravit tvrzení, které jsem uvedl ve svém předešlém dopise, že Avelingova první žena utekla s nějakým páterem;* Aveling se s ní rozešel po vzájemné dohodě, a toho dotyčného pátera, který přitom také hrál nějakou úlohu, musím zatím ponechat stranou.

„Socialiste" vychází znovu. Deville dědil po otci a věnoval na to 12 000 franků. Píšu Lafarguovi, aby Ti ho posílali, zda tomu tak bude nebo ne, to se asi dovím až od Tebe; vím, jak to tam u nich chodí.

Včera večer vzali v Dolní sněmovně hopem během dvou minut irský výjimečný zákon, paragraf po paragrafu.[809] Důstojný protějšek zákona proti socialistům[34]. Úplná policejní zvůle. Co je v Anglii základním právem, je v Irsku zakázáno a pokládá se za zločin. Je to náhrobní kámen dnešních toryů, o nichž jsem si nemyslel, že jsou tak hloupí, a unionistických liberálů[508], o nichž jsem nepředpokládal, že by byli tak sprostí. Přitom nemá ten zákon platit po určitou dobu, ale trvale. Anglický parlament klesl na úroveň Německého říšského sněmu. Dlouho to samozřejmě nevydrží.

Teď už bude načase otisknout Marxův dopis, v kterém Ti psal o H. Georgeovi.[25] Možná *po* příštích listopadových volbách v New Yorku, jestliže se tam George bude zase naparovat.[847] Mělo by se mu ponechat na vůli, chce-li se buď vyvíjet dál, nebo se oddělat, a zdá se, že dává přednost tomu druhému.

Posílám Ti zase balíček. Poslední „Commonweal" jsem ještě nedostal, pošlu jej příště.

Doufám, že Ti odpočinek v Rochesteru pomůže zase brzy na nohy. Lenošení, k němuž mě stále ještě nutí to moje oko, mi jde díky skvělému počasí znamenitě k duhu. Doufejme, že počasí vydrží.

Tvůj
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 766–767.

346

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 20. června 87

Milý příteli Martignetti,

mlčení pana Paula je zaviněno tím, že je právě na cestách, jak mi píše Wedde, bylo by tedy zbytečné právě teď se dotazovat, zda dostal Vaši fotografii;* budu však mít brzy příležitost se to dovědět a doufám, že Vy mezitím dostanete zprávu přímo od Paula.

Srdečné pozdravy.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 757—758.

347

Engels Johnu Lincolnu Mahonovi

do Londýna

Londýn 22. června 1887

Milý Mahone,

přikládám Váš program s několika návrhy[848] — pokládám ho za velmi dobrý jako spontánní deklaraci zásad dělnické třídy — vyžaduje jen místy trochu přesnější vyjádření a několik doplňků.

Omluvte mě, že jsem ho neposlal dříve; mám nemocné oči, a tak nemohu dlouho číst a psát, také jsem byl několikrát vyrušen — zítra napíšu podrobněji.

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinĕnija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

348

Engels Johnu Lincolnu Mahonovi

do Londýna

Londýn 23. června 1887

Milý Mahone,

včera jsem Vám vrátil program s několika poznámkami[848], které se Vám třeba někdy v budoucnu budou hodit.

To, co říkáte o vůdcích tradeunionů, je naprosto správné. Museli jsme proti nim bojovat od začátku *Internacionály*. Z nich vyrostli Macdonaldové, Burtové, Cremerové a Howellové, a *jejich* úspěchy v parlamentu dodávají menším vůdcům odvahu, aby napodobovali jejich jednání. Podaří-li se Vám přivést členy tradeunionů ze severu k tomu, aby pohlíželi na své tradeuniony jako na významný organizační prostředek k dosažení *menších* výsledků a nepovažovali už za konečný cíl „spravedlivou denní mzdu za spravedlivou denní práci" — pak nebudou mít vůdcové co na práci.

Váš organizační plán pokládám za trochu ukvapený; bylo by třeba napřed důkladně rozhýbat venkov, a to se dosud zdaleka ještě nestalo. A dokud nebude na Londýn působit mohutná síla z venkova, nebudou londýnští šťouralové umlčeni, leda skutečným hnutím londýnských mas. Podle mého názoru se v tom, co se ze zdvořilosti nazývá socialistické hnutí v Anglii, projevovala a stále projevuje velká netrpělivost; experimentování s novými organizačními pokusy bude naprosto zbytečné, dokud nebude doopravdy co organizovat. A jakmile se masy dostanou do pohybu, brzy se zorganizují samy.

Co se týče ligy, bude-li se dál řídit podle rezolucí z poslední konference[817], pak v ní nemůže podle mého názoru zůstat ten, kdo

chce využívat dnešní politické mašinérie jako propagačního a akčního prostředku.

Prozatím je ovšem nutné pokračovat v propagandě a já sám jsem ochoten přispět svým dílem. Ale prostředky na ni musí shromažďovat a rozdělovat nějaký *anglický* výbor, a mají-li přicházet z Londýna, tak *londýnský*. Promluvím o tom s Avelingovými a dám jim svůj příspěvek.

Neznám žádné knihy, z nichž byste se mohl poučit o hnutí luddittů,[849] vyhledat spolehlivé prameny podle odkazů v historických dílech a brožurách z té doby bude velmi pracné.

S upřímnými pozdravy

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

349

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Mount Desert[21]

Londýn 30. června 87

Milý Sorge,

dopisy atd. až do 16. června jsem dostal.

Píšu Wischnewetzké[36], aby poznámku formulovala takto: „Odmítnout naivní pomluvy, jimž byl vystaven Aveling kvůli své agitační cestě po Americe." Nebudou-li chtít ani to, ať se obrátí na Tebe, a pak je můžeš v nejhorším případě pověřit, aby *celou poznámku škrtli*. Nemohu přece citovat Avelinga, aniž bych se zmínil o *té* patálii.[850]

Aveling píše kvůli „Time" v přiložené dopisnici. Sešity byly poslány patrně do Rochesteru.

Ta záležitost s anoncí „Kapitálu" u Scribnera vypadá jako úmyslné literární pirátství. Děkuji za informaci, postoupím ji Sonnenscheinovi.[851] Pokud vím, *není* Scribner Sonnenscheinovým prostředníkem v New Yorku.

Že si lidé z výkonného výboru mysleli, že si těmi penězi na volební výdaje vykoupili Liebknechtovo mlčení, to se dalo čekat, a celkem právem. Naštěstí jsem měl Liebknechta v důsledku jeho prvního vychloubačného dopisu úplně v rukou, a když chtěl couvnout, velmi energicky jsem toho využil.*

Hyndman ustavičně pomlouval Avelinga i tady a hodně mu

* Viz tento svazek, str. 759.

přitom nahrávalo i to, že se Aveling ostýchal o těch věcech mluvit. Kdyby se nám ten chlap někdy dostal do rukou, tak by na to asi nezapomněl, ale zatím se sám čím dál tím víc ruinuje. Je tak zoufale závistivý, že nesnese žádného soupeře a se všemi vede buď otevřenou, nebo tajnou válku. Aveling konečně dostal chuť bojovat, a Tussy se už postará, aby ho to nepřešlo.

Historii se Schackovou nesmíš zapomenout.* Ta ženská sem chce zase přijet a stůj co stůj tu hrát nějakou roli. Proto je lepší vědět, s kým máme tu čest. Ta historie mezi ní a Wischnewetzkou tady vyvolala velký jásot u Kautských a Avelingových; zřejmě to také mělo vliv na to, že se přiklonila k anarchistům, důkaz, že u nás už dohrála. Liebknecht píše, že napsala do Drážďan hroznou novinu, že Aveling má od dřívějška ženu, s níž není rozveden, a že žije s Tussy, aniž se s ní oženil! To je tady tak velké tajemství, že to Avelingovi *písemně* oznamují každému Angličanovi, který se chce s nimi seznámit a který by mohl mít v té věci nějaké pochybnosti, aby pak nemohl říci, že to nevěděl a že se mu předstíralo něco, co není pravda. Jednou se Schacková rozplývala v slzách před starou Lenkou, jak jsou Avelingovi zřejmě do sebe zamilovaní, kéž by to tak vydrželo — atd. „No jo," ujelo Lence, „když to nevydrží, tak holt zas půjdou od sebe a bude to." Načež paní drbna zmlkla — takový praktický přístup od Lenky nečekala.

Napsal jsem Lafarguovi[36], aby Ti poslal „*Socialiste*" do Rochesteru, nedostal jsem však odpověď.

Doufejme, že Ti letní počasí pomůže zas se zotavit. Mně to dělá velmi dobře. Už 4 týdny vedra, všechna okna dokořán, žiju takřka venku na vzduchu. Pomáhá mi to, skoro jako kdybych jel do lázní, a doufám, že to dá do pořádku i moje oči.

Otce Mc-Glynna mám už po krk, a z George se vyklubal pravý sektář.** Vlastně jsem nic jiného nečekal, protože však jde o nové hnutí, bylo těžké se této etapě vyhnout. Takovíhle lidé musí ukázat, čeho jsou schopni, a masy se učí právě z následků svých vlastních chyb.

* Viz tento svazek, str. 766—767 a 775.
** Viz tento svazek, str. 776.

Brzké uzdravení a dobré počasí v Mount Desert!

Tvůj

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

350

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 15. července 1887

Moje milá Lauro,

díky za dopisy. Schorlemmer je ještě u mne; zdržuje ho tu chronický katar žaludku, strašné vedro a také to, že nehoří zrovna touhou uvidět svou drahou zem. Přijel taky Fritz Beust z Curychu, kterého jsi tady viděla před osmi lety. A tak se musím omezit na nejnaléhavější věci.

Byl jsen nucen dát doporučení (k Paulovi) dr. Conradu Schmidtovi z Královce, který se trochu obírá *sociální otázkou*. Většího zelenáče jsem snad ještě neviděl; byl tady asi 3 měsíce a zdá se, že to je slušný hoch, stačí-li ke slušnosti to, že se nestaví na hlavu ani nechodí po rukou. Strčí-li ho Paul do Národní knihovny v rue Richelieu, nebude mu příliš na obtíž. Obdivuje Zolu, u něhož objevil „materialistické pojetí dějin".

Zuřivý výbuch boulangismu[852] měl naše lidi vyprovokovat, aby znovu a znovu požadovali ozbrojení lidu jako jedinou záruku proti césarským choutkám populárních generálů. To je jediný argument proti pokřiku roajalistického tisku, že Boulanger je nebezpečí — říkají pro republiku, ale myslí pro budoucí monarchii.

Od soboty za týden, 23. července, pojedeme zase jako minulý rok do Eastbournu, 4 Cavendish Place.[853] Uskuteční-li se Vaše cesta na Jersey, napište nám. Nedivil bych se, kdyby i Tussy a Edward zahořeli pro Jersey.

Nim a Jollymeier srdečně pozdravují.

Upřímně Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

351

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké
do New Yorku

[Londýn] 20. července 1887

Vážená paní Wischnewetzká,

dnešní poštou jsem Vám vrátil v obou balíčcích všechny recenze, které jste mi poslala; srdečné díky. Moc jsem se tomu zasmál. — Kritika se skoro všude drží na stejné úrovni, od Stockholmu a Londýna až po New York a San Francisco, a protože v Rusku dochází k rychlému vzestupu ošuntělé buržoazie, obávám se, že i tam recenze brzy klesnou na tuto všeobecnou úroveň.

S úctou Váš
B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

352

Engels Karlu Kautskému

do Ventnoru

Londýn 22. července 87

Milý Kautsky,

zítra odjíždíme. Adresa: 4, Cavendish Place, Eastbourne.[853] Zároveň posílám balík novin. Všem hodně pozdravů. Doufám, že tam není takové horko!

Tady je nesnesitelné vedro.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

353

Engels Johnu Lincolnu Mahonovi

do Londýna

4, Cavendish Place
Eastbourne 26. července 1887

Milý pane Mahone,

Vaše dopisnice s adresou přišla za mnou až sem, proto to zdržení.

Má-li Váš dopis nějaký smysl, pak ten, že zamýšlíte, pokud je to ve Vašich silách, odstranit Avelinga úplně z hnutí.[854] Jestliže odmítáte spolupracovat s Avelingem z *veřejných* pohnutek, je Vaší povinností oznámit je, tak aby se buď Aveling mohl ospravedlnit, anebo aby se hnutí zbavilo nebezpečného a nečestného spolupracovníka. Jestliže to neučiníte, je podle mého názoru Vaší povinností odsunout v zájmu hnutí osobní city stranou.

Ze všech různých socialistických skupin v Anglii byla ta, která nyní tvoří „opozici" v lize, jediná, s níž jsem mohl dosud plně sympatizovat. Jestliže se však připustí, aby se tato skupina rozpadla pro pouhé osobní vrtochy a hádky nebo pro vzájemné podezírání a obviňování, které se pečlivě tají, pak se nutně rozpadne na spoustu malých klik, které se budou udržovat pohromadě jedině z osobních pohnutek a které naprosto nebudou schopné ujmout se vedení skutečného národního hnutí. A nevím, proč bych měl sympatizovat s některou z těchto klik víc než s některou jinou nebo se Sociálně demokratickou federací[342] či s jinou organizací.

Nejsem oprávněn ptát se Vás, proč odmítáte spolupracovat s Avelingem. Ale protože jste s ním po léta spolupracoval, má na

to právo *on*, a proto pokládám za svou povinnost informovat ho o Vašem dopise.

S pozdravem Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

354

Engels Karlu Kautskému

do Ventnoru

Eastbourne 1. srpna 87

Milý Kautsky,

v příloze vracím Mandla[855], podpis je na druhé straně.[856] Jsem rád, že se Vám ve Ventnoru líbí. Tady je moc krásně, až na to, že dnes je bakovní svátek[857] a že si tu Bax na týden rozbil svůj hlavní stan a každé ráno mě 1—1 1/2 hodiny zpovídá se svědomitostí amerického interviewujícího novináře. Schorlemmer tu byl do soboty, pak odjel do Německa. F. Beust odjíždí ve čtvrtek.

Pokud si vzpomínám, nezdůraznil ani Mandl, ani L. Frankel u železného mzdového zákona správně ani ne tak železný, jako pružný charakter tohoto zákona. A pak, Lassalle sice zákon někdy dost správně *formuluje*, ale v praxi ho většinou uplatňuje tak, že za normální mzdu prohlašuje *minimum* mzdy.

Píše se tu moc špatně, když za Tebou sedí 4 lidé, popíjejí pivo a klábosí. Takže žijte blaze.

Všichni srdečně pozdravují.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

355

Engels Karlu Kautskému

do Ventnoru

Ohlásil se u mne jakýsi pan dr. Joseph Maria Baernreither, rakouský soudce a člen poslanecké sněmovny, skutečný autor knihy o anglických podpůrných spolcích a v budoucnu i ditto ditto o ditto tradeunionech. Můžeš mi něco říci o tomto medvědáři neboli líné kůži*? Mnoho pozdravů.

Tvůj
B. E.

[Eastbourne] 5. 8. 87

Zároveň vracím čísla „Bürger-Zeitung". Kdy pojedete domů?

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V originále slovní hříčka s obměnou jména Baernreither: Bärenreuter — medvědář, Bärenhäuter — líná kůže.

356

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Mount Desert

Eastbourne 8. srpna 87

Milý Sorge,

dopisnice, dopisy a zásilky, odeslané do 27. července, jsem s díky obdržel, až na některé noviny, které jsou dosud v Londýně a které denně čekám. Jsme tu už 14 dní a zůstaneme asi do 25. t. m.[853] Je strašné horko, od 1. června snad ani nezapršelo, pravé americké léto. Pro svou nohu potřebuješ jen jedno: klid a trpělivost, pak to snad zas bude v pořádku, ale v našem věku se takovéhle věci vždycky zatraceně táhnou.

Ať se tedy monsieur Grunzig pokusí sesmolit můj životopis, jak dovede, udělal jsi moc dobře, že jsi ho odkázal na jeho vlastní prameny, kdoví jaké pitomosti by nadělal z Tvých poznámek a pak by se na Tebe odvolával.[858] V „Österreichischer Arbeiter-Kalender" vyjde můj životopis od Kautského, který jsem prohlédl, opravil a doplnil, který se tedy může, pokud jde o fakta, použít v případě potřeby i později. Pošlu Ti ho. Za ostatní obsah nejsem ovšem odpovědný.

Korekturu I. dílu „Kapitálu", 3. vyd., jsem musel během své nemoci dělat většinou v posteli, tak tam leccos proklouzlo. Interpunkce je změněna záměrně, víc na způsob francouzské a anglické, to se teď v Německu často dělá. Vůbec se stará školská němčina z našich mladých let učí a používá už jen v Americe.

Aveling mi řekl, že Ti to číslo „Time" sám poslal.[811] Jestli ovšem dal jen o půl penny nižší známku, anglická pošta zásilku tiskovin do ciziny zadrží. Až se vrátím, znovu se na to přeptám. —

Aveling a Tussy tráví prázdniny ve Stratfordu nad Avonou, v Shakespearově rodišti.

Ta historie s Wischnewetzkými je čím dál zábavnější.[859] Takový výkonný výbor by byl v Německu už dávno sesazen. Ti lidé si asi myslí, že si mohou všecko dovolit a že strana půjde s nimi přes všechny překážky odměnou za to, že na Američanech chtějí, aby se nechali komandovat od hrstky Němců, u níž, jak se zdá, čím dál tím víc nabývá vrchu tupost a nevzdělanost. Jestliže to tam páni Němci budou klást jako podmínku své spolupráce, hnutí je brzy předežene. Teď se to tam u Vás konečně rozběhlo, a jak znám Američany, tak nás všechny překvapí velkorysostí svého hnutí, ale také velikostí chyb, kterých se dopustí a na základě kterých si konečně ujasní různé otázky. Prakticky přede všemi a teoreticky ještě v plenkách — tak to je a jinak to nemůže být. Přitom však země bez tradice (kromě náboženské), země, která vyšla z demokratické republiky, a lid plný energie jako žádný jiný. Průběh hnutí nepůjde rozhodně klasicky přímočaře, ale všelijak klikatě a občas zdánlivě nazpět, ale to tam má mnohem menší význam než u nás. H. George byl nevyhnutelné zlo, zmizí však už ze scény, stejně jako Powderly nebo dokonce Mc-Glynn, jehož dočasná popularita v té pobožné zemi je docela pochopitelná. Na podzim se tam leccos — nechci říci, že vyjasní, ale přece jen ještě víc zamotá a dospěje blíž ke krizi. Ty každoroční podzimní volby jsou skutečné štěstí, protože pokaždé znovu nutí masy, aby se sjednotily.

Mount Desert je jistě velmi krásné, tady to ale také není k zahození — velké staré jilmové a dubové aleje přímo u moře, křídový útes Beachy Head hned za městem, které vypadá úplně jako města na kontinentě, se stromořadím v ulicích — kéž bych zas mohl ujít 4 až 5 (anglických) mil!

Přibližně do 18.—20. srpna budu psát *odsud* ještě do Mount Desert, potom do Rochesteru, nedostanu-li jiné pokyny.

V „To-Day" ze srpna, který Ti posílám, je něco o Avelingových oběžnících, není to neodůvodněné.[860] Ten hoch si všecku svou smůlu zavinil sám svou naprostou neznalostí světa, lidí a obchodních záležitostí a svou zálibou v poetickém snění. Už jsem ho z toho vyburcoval a Tussy vykoná zbytek. Je to velmi nadaný a užitečný

mladík, přitom velmi hodný, ale přecitlivělý jako dívenka, a pořád mu to nedá a musí provádět hlouposti. No, však si vzpomínám, že jsem byl kdysi stejný hlupáček.

V Paříži vystupují teď naši lidé velmi statečně proti šovinistům a rusofilům, bez nich by se „Justice" nebyla odvážila napadnout kult Katkova.[861] To je důležité právě teď, protože Bismarck se ze všech sil snaží veštvat Francouze do války, ještě než starý Vilém natáhne bačkory.

Jinak se mi vede lépe a Tobě doufám také.

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

357

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Eastbourne 9. srpna 87
4, Cavendish Place

Moje milá Lauro,

jsme tady už víc než čtrnáct dní[853] a nemáme nač si stěžovat až na to vedro. Léto je opravdu výjimečné a patolízalové v „Nature" mu říkají „*jubilejní* anticyklón"[862]. Vzal jsem si s sebou nějakou lehkou práci pro případ, že by některý den pršelo, ale pršet stále nechce, a tak práce klidně odpočívá v zásuvce. Jollymeier tu byl s námi týden a Fritz Beust čtrnáct dní — předevčírem musel zase zahájit vyučování v Curychu. Pumps s ním dost flirtovala, a to docela otevřeně, a nikdo na to nebyl pyšnější než Percy. Ach tihle manželé!

Ten, kdo přeložil mou předmluvu pro „Socialiste"[863], to udělal výtečně; ještě nikdy mi do francouzštiny nepřeložili nic tak dobře. Podle jednoho nebo dvou míst bych řekl, že snad byla předmluva přeložena z němčiny, alespoň zčásti.

Rozhodný postoj našich lidí proti rusofilství a proti chvalozpěvům na Katkova zřejmě zapůsobil. Vidím, že „*Justice*" mění názor a Kropotkin si vzal na mušku Rocheforta. Z Guesdova článku v „L'Action" je vidět, že toho o ruské problematice zná víc, než jsem mohl doufat.[861]

Jinak je politika ve Francii, stejně jako všude jinde, pod vlivem veder. Všechno se hatí, dokonce i souboje. Když sejde z tak prvotřídních soubojů, jako byly souboje mezi Boulangerem a Ferrym

a mezi Laurem a Cassagnakem[864], pak je se vším konec, dokud se nezmění počasí, a Paříž opravdu spí.

Doufám, že tenhle velký polský okultista* bude poslední z Paulových zázračných prostředků a snad konečně bude i úspěšný. Když předtím psal o operacích, domníval jsem se, že by záležely v rozevření slzního kanálku, jak se to při všech lehkých operacích zevního oka nejčastěji dělá.[865] Ovšem tímto zúžením trpí většina starých lidí, kterým slzí oči, a jsem si téměř jist, že i mně se to stalo, alespoň na jednom oku. Ale to mohu dát do pořádku v Londýně, bude-li zapotřebí, a dřív než bych se odevzdal do rukou toho zázračného Poláka a svěřil se jeho nástrojům, počkám si na Paulovu konečnou zprávu. Nic tolik nepodporuje bezmeznou víru v jednotlivé lékaře jako všeobecný skepticismus vůči lékařské vědě.

Byl tady u mne týden Bax a s pravidelností hodin a zvídavostí amerického žurnalisty se mnou denně dělal interview. Aspoň jsem měl příležitost v klidu si s ním popovídat o řadě věcí, a když skončil se svou dávkou připravených otázek (které jako většina zdejších lidí klade tak, aby si ušetřil studium) a vyčerpal své bleskové nápady a originální myšlenky o tom, co bude druhý den po revoluci atd., začal mluvit rozumně, a dokonce rozumněji, než by se dalo po předchozím rozhovoru očekávat. Pak si člověk uvědomil, že má při tom všem takový rozhled, jaký je tady mezi sektáři, kteří si říkají socialisté, až příliš vzácný. Ale neznalostí okolního světa, přímo poustevnickou naivitou a pocitem cizince uprostřed největšího města světa překonává anglický katedrový vzdělanec dokonale i svého německého kolegu.

Paulův článek o veřejných službách byl velmi dobrý.[866] Byl by prospěšný i v Německu, kde Viereckové a spol. s nápadnou horlivostí aplikují „zestátnění" stejně falešně jako Brousse a spol. veřejné služby.

V neděli večer přijel náhle Charley Rosher — bylo už deset pryč. Vyjel z Londýna, a ten den bylo za celé léto největší vedro — na velocipedu, dorazil až do Hayward's Heath (asi 40 mil), úplně se vyčerpal a musel sednout na vlak. Na druhý den průjem a úplné

* Galezowski.

zhroucení. A další den, sotva se trochu sebral, dostal telegram, že mu onemocněla paní a aby se ihned vrátil. Z dalšího telegramu jsme vyrozuměli, že potratila.

Nim zpočátku, když sem přijela, trpěla lehkým svalovým revmatismem — bolelo ji celé tělo, jak říkávala chudák Lizzy* —, ale teď už je zdravá a ohromně veselá. Pumps a obě její děti také. Percy musí být skoro celý týden v Londýně. Já lenoším a lenosti se nebráním, protože za daných okolností nic lepšího dělat nemohu.

A už přichází celý ten regiment k obědu a děti chtějí, abych jim udělal papírové lodičky. S psaním je amen, a tak rychle končím.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Všichni srdečně pozdravují.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Lizzy Burnsová.

358

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

4, Cavendish Place
Eastbourne 13. srpna 1887

Milý Bebele,

zítra nebo pozítří přijdeš z vězení[686] a mně se snad podaří realizovat plán, který nosím v hlavě od té doby, co Ti saský král poskytl dočasné ubytování. Chci Tě totiž pozvat, aby sis na moje náklady vyjel do Londýna, kde by ses zotavil ze všeho toho strádání a soužení. Musíš mi ale udělat kvůli to, že přijmeš můj návrh se vším všudy, zejména: pojedeš na moje náklady, protože bych nemohl srovnat se svým svědomím, kdybych Tě tím přiměl k jakékoli, třeba sebemenší oběti. Zdá se mi, že takové zotavení velice potřebuješ — musíš se zas jednou nadýchat čerstvého vzduchu a tady je vzduch tak čerstvý, jak jen může být v kapitalistické společnosti. Bylo by přece jen kruté přejít z těsného vězení Cvikova hned rovnou do velkého vězení Německa. Tvé zdraví teď, pokud vím, stojí v popředí všech zájmů strany, a proto Tě prosím, dovol mi, abych poskytl straně příspěvek způsobem, který považuji za nejvhodnější.

Budu tady ještě 14 dní, tedy 27. t. m. se vrátím do Londýna.[853] Domnívám se, že asi tak dlouho Ti může trvat, než si vyřídíš různé záležitosti, já sám se nemohu do Londýna vrátit dřív, protože můj dům se celý opravuje a je tam všecko vzhůru nohama. Můžeš-li však přijet dřív a strávit ještě pár dní s námi u moře, tím lépe; pak přijeď co nejdříve. Můžeš jet nočním parníkem z Vlissingen na Viktoriino nádraží v Londýně; z téhož nádraží jezdí vlaky do

Eastbournu a jsou tu za 2 až 2 1/2 hodiny. Kautsky, který se v pondělí vrací z Ventnoru do Londýna (adresa: 35, Lady Somerset Road, Highgate, N. W., London), Ti bude rád v Londýně dělat průvodce. Taky tu byl vloni u nás Liebknecht a moc se mu tu líbilo.

Očekávám tedy netrpělivě Tvou odpověď; odpovíš-li kladně, i když nepřijedeš *hned*, pošlu Ti jako závdavek rimesu, abych Tě tím pevněji připoutal.

O všem ostatním se pak můžeme lépe domluvit ústně, přihodilo se tolik věcí, které mi nemůže nikdo lépe vysvětlit než Ty. Celkem jsem s během světa, jak se ubíral od doby Tvé izolace, spokojen, všude to jde kupředu.

Teď musím končit, pošta tu odchází v 1,15 odpoledne, a když ji zmeškám, půjde dopis z Londýna až v pondělí odpoledne. Pro jistotu posílám dopis na adresu Tvé ženy, kterou, prosím Tě, stejně jako svou dceru ode mne srdečně pozravuj.

Tvůj starý
B. E.

Kdybys v Londýně potřeboval najít Kautského, tak ještě další údaje k jeho adrese:

35, Lady Somerset Road, Highgate, nedaleko Kentish Town Station, Kentish Town Road. Na dopisech se to nemusí uvádět.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

359

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

4, Cavendish Place
Eastbourne 17. 8. 87

Milý Kautsky,

promiň, že opožděně vracím přílohu; přečetl jsem ji a děkuji.[867] „Mora“[868] si se zájmem přečtu ve vývěskách, i když nechápu, jak bych Ti přitom mohl být prospěšný.

Vrátíme se od soboty za týden, 27. srpna, do té doby se snad už dá v našem domě zas bydlet.

Kdybys šel náhodou kolem Regent's Park Road, byl bych Ti velmi zavázán, kdybys tam nechal asi 3 až 4 velké (podlouhlé) dopisní obálky s mou *zdejší* adresou; nechal jsem jich tam několik, ale zdá se, že už je všechny spotřebovali. Myslím takové obálky, v nichž by mi mohli odtamtud poslat 3—4 dopisy najednou.

Jinak si tu žijeme naprosto bezstarostně, dnes večer očekáváme S. Moora, v noci jsme konečně měli bouřku, teď je ale zase krásně.

Všechny pozdravujeme. Avelingovi se ve Stratfordu nad Avonou kochají Shakespearem in natura.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky“, Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

360

Engels Bruno Schoenlankovi

do Norimberka

Eastbourne 29. srpna 1887

Vážený pane Schoenlanku,

Váš dopis, který sem za mnou poslal Kautsky, mě uvedl do jistých rozpaků. Se zájmem jsem si přečetl v „Neue Zeit" výňatky z Vaší záslužné práce o výrobě zrcadel a v podstatě bych neměl nic proti tomu, kdybyste mě poctil tím, že byste mi tu knihu věnoval.[869] Věnování však vyšlo už dost z módy, to za prvé, a za druhé jsme Marx i já vždycky měli určitou nechuť k takovým okázalým projevům úcty. Právě teď jsem v takovém rozpoložení, že mám dojem, jako by se mé zásluhy v lecčems značně přeceňovaly. Když měl někdo to štěstí, že mohl po čtyřicet let spolupracovat s člověkem, který ho převyšoval, a mohl se s ním dennodenně porovnávat, pak má příležitost naučit se spravedlivě oceňovat svou vlastní práci. Každé přílišné vyzvedávání mé činnosti mi bezděčně připadá jako nedobrovolné snižování toho, zač všichni vděčíme Marxovi.

Nemohu s Vámi souhlasit ani v tom, že mě nazýváte zakladatelem deskriptivní ekonomie. Deskriptivní ekonomii najdete u Pettyho, Boisguilleberta, Vaubana, A. Smithe a mnoha dalších. Speciálně poměry proletářů vylíčili přede mnou Francouzi a Angličané. Já jsem měl jen to štěstí, že jsem se octl v centru moderního velkého průmyslu a že jsem byl první, kdo tam měl otevřené oči a viděl souvislosti — alespoň ty nejpovrchnější.

Tedy: *osobně* by mi bylo milejší, kdybyste od svého úmyslu

upustil, a to *jedině* z uvedených důvodů. Jestliže Vás to však nepřesvědčilo, nechci Vám nic předpisovat.

V hluboké úctě Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v listě
„Der Abend", čís. 344 z 25. července 1931

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

361

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

Eastbourne 30. srpna 1887

Milý Bebele,

mám ohromnou radost, že jsi tak ochotně přistoupil na můj krásný plán*, čekám Tě v Londýně v prvních dnech října; lituji jen, že nemůžeš přijet hned a strávit s námi tady týden na čerstvém vzduchu u moře. U nás doma je ještě všechno vzhůru nohama, a tak jsem si musel ještě týden přidat, vracíme se však v pátek 2. září.[853]

Všechno ostatní až ústně; teď jen pár slov, protože pojedeš do Hamburku. Dopisoval jsem si s Weddem kvůli plánu, který si tam vymysleli, nemohl jsem ale bohužel vyhovět jeho přání, protože se ten plán zakládal na naprosté neznalosti práva platného tady a zejména na naprosté neznalosti, jak postupovat v civilních záležitostech — alespoň pokud jsem mohl usoudit z Weddových sdělení.[870] Chtěl jsem Tě jen poprosit, až budeš v Hamburku, dej si od Wedda celý plán ještě jednou podrobně vyložit, abychom ho tu mohli důkladně prodiskutovat, protože jestliže se ta věc dá provést, udělám rád všecko, co budu moci, jak v zájmu věci, tak abych Weddovi vyhověl. V nejhorším případě, nedá-li se nic dělat, se doufám přesvědčíš, že to skutečně nejde, a to by pro mne také hodně znamenalo.

Očekávám tedy tak za 3 až 4 týdny zprávu o Tvém příjezdu;

* Viz tento svazek, str. 798–799.

prozatím vyřiď své ženě a dceři ode mne uctivé pozdravy a Tebe srdečně zdraví

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

362

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

Včera večer jsme se vrátili.[853] Zítra Vás bohužel ještě nemůžeme pozvat na oběd, ale potěší nás, navštívíte-li nás kolem 5. hodiny.

Tvůj
B. E.

[Londýn] v sobotu [3. září 1887]

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

363

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže[871]

Od D. ze S. Pb.* jsem dostal zprávu o smrti G. Lopatina.** Dostal jste potvrzení této zprávy? Doufám, že je to omyl. Kdyby to naneštěstí byla pravda, buďte tak laskav a sdělte mi to, poslal bych ihned некрологию do „С. Д." v Ц.***

Srdečně Váš
B. E.

Londýn 3. září 87

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Danielsona z Petrohradu.
** Tato věta je napsána rusky azbukou.
*** nekrolog do „Sozialdemokratu" v Curychu.

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké
do New Yorku

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 15. září 87

Vážená paní Wischnewetzká,

dostal jsem Váš dopis z 28. srpna.

Jsem rád, že brožura* jde tak dobře na odbyt. Výtisky, které jsem obdržel, předám Avelingovi, který se právě vrátil z venkova, jednak aby je rozdělil mezi socialistické časopisy, a jednak aby je rozdal při svých přednáškách o americkém hnutí na schůzích v East Endu. Pokusím se také získat jeho prostřednictvím nějakého obchodního zástupce, který by se ujal prodeje, a výsledek Vám sdělím.

Ukázalo se, že to, co jsem napsal o Trübnerovi,** je pravda a je to ještě horší, než jsem si myslel. Včera mi vyprávěl dr. Baernreither, poslanec rakouského parlamentu, že žádal Trübnera, s nímž je v pravidelném obchodním styku, aby mu opatřil jeden výtisk naší knihy***.

Trübner řekl, že *ani jeden nemá* a že by si jej měl dr. Baernreither *raději objednat u americké agentury, jejíž adresu mu dal;* dr. Baernreither si tam knihu objednal. Takže Trübner nejenže knihu bojkotuje, ale doslova ji pohřbívá.

Pokud jde o výtisky poslané Kautskému, mohl sotva jednat

* B. Engels, „Dělnické hnutí v Americe".
** Viz tento svazek, str. 762.
*** amerického vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii".

jinak, než jednal.[872] Vždyť ani Lovell, ani Vy jste mu nenapsali ani řádku s nějakými pokyny. Já sám jsem se nedověděl, zda došly nějaké výtisky zdejšímu tisku a kterým novinám. Nebyli jsme ani v nejmenším informováni, a jestliže se kniha nedostala do rukou anglickým novinářům a jestliže zůstala bez povšimnutí, zavinily to jen a jen chyby, jichž jste se dopustili na Vaší straně oceánu. Kdybych byl věděl, co se v té věci udělalo, nebo kdyby se mi bylo řeklo, že je to moje věc, byl bych podle toho jednal. Kniha se tady bude určitě prodávat, ale ne, dokud je to v Trübnerových rukou, a kdybych byl pověřen, abych tu našel obchodního zástupce, jistě bych ho dovedl najít; pak byste ovšem museli poslat určitý počet výtisků do komise.

To, že George vyloučil socialisty,[873] je podle mého názoru nezasloužené štěstí, jímž se do jisté míry napraví ten neodvratný omyl, že se George dostal do čela hnutí, kterému ani nerozuměl. George jako praporečník celého dělnického hnutí byl nebezpečný; George jako vůdce georgeovců bude brzy patřit minulosti, bude vůdcem sekty, jakých jsou v Americe tisíce.

Vaši brožuru o dobročinnosti jsem dosud nedostal.

Váš překlad Marxovy „Řeči o svobodě obchodu" rád přehlédnu a srovnám s francouzským originálem; mám snad jediný výtisk, který se zachoval. O předmluvě si pohovoříme později. Sedmá poznámka z „Bídy filosofie" by se k tomu velmi dobře hodila. Co se týče kapitoly o rentě, to už není tak jisté, protože obsahuje mnoho odkazů na Proudhonovy názory, a nemyslím si, že je třeba věnovat pozornost učeným záměrům pana Tuckera.[874]

Odpověď výkonného výboru na mou poznámku pod čarou je sama o sobě tak žalostná a bezvýznamná, že odpovídat na ni by byla zbytečná námaha.[875] Nestačím už odpovědět před sjezdem[876], a přitom se nic nemění na faktu, že jsem se v této záležitosti postavil otevřeně proti výkonnému výboru. Nová kontroverze přes Atlantský oceán nepovede k ničemu. To, že mě „Sozialist" a „Volkszeitung" bojkotují, mě mrzí jen kvůli prodeji knihy a brožury, jinak je mi to naprosto lhostejné, už mnohokrát jsem se přes takové šikany přenesl prostě tak, že jsem jen čekal a přihlížel.

O Vašem vyloučení jsem se tehdy dočetl hned ve „Volks-

zeitung“,[859] dalo se to čekat. Doufám, že Vaše brožura vyjde včas před sjezdem; bylo by bývalo dobře, kdyby byla vyšla před měsícem, takže by ji sekce měly, ještě než vybíraly delegáty. Jsem zvědav, co sjezd udělá, ale moc si od toho neslibuji.

S uctivými pozdravy Váš

B. Engels

Hnutí v Americe se naštěstí teď tak rozjelo, že je nemohou zmařit nebo zastavit ani George, ani Powderly, ani němečtí intrikáni. Vezme na sebe ovšem nečekané formy. Skutečné hnutí vždycky vypadá jinak, než jak by mělo vypadat podle představ těch, kdo je pomáhali připravovat.

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

365

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Rochesteru

Londýn 16. září 1887

Milý Sorge,

dopis z 1. září jsem dostal. Doufejme, že se Ti noha postupně uzdraví, hlavní je klid a trpělivost.

Já jsem neměl letos v létě ani chvilku klidu, pořád návštěvy ze všech koutů světa, a tak tomu bude až do poloviny října, protože za 14 dní čekám Bebela. Marxův dopis o Georgeovi[25] mohu vyhledat, až začnu dávat věci do pořádku, tj. jakmile dojde několik objednaných nových regálů na knihy, čímž se uvolní místo. Pak hned dostaneš překlad. Zatím to nespěchá. George se musí sám ještě trochu víc zostudit. Že zapudil socialisty[873], to je to nejlepší, co nás mohlo potkat. To, že byl loni v listopadu povýšen na praporečníka[744], byl nevyhnutelný omyl, který se musel vymstít. Masy lze uvést do pohybu jen cestou — a je to většinou oklika —, která vyhovuje té které zemi a daným okolnostem. Všechno ostatní je vedlejší, jen když se dosáhne skutečného probuzení ze spánku. Ale nevyhnutelné kopance, které se přitom nadělají, se vždycky vymstí. V tomto případě byly namístě obavy, že povýšení zakladatele sekty na štítonoše zatíží hnutí na léta sektářskými pošetilostmi. Tím, že George vyhazuje zakladatele hnutí, že konstituuje svou sektu jako speciální, ortodoxní Georgeovu sektu, že vyhlašuje svou omezenost za meze celého hnutí, tím hnutí zachraňuje a sebe ruinuje.

Hnutí samo prodělá ovšem ještě mnoho nepříjemných fází — nepříjemných zejména pro toho, kdo v této zemi žije a bude je muset prodělat s sebou. Věřím však skálopevně, že teď to u Vás půjde kupředu a možná rychleji než u nás; přestože se Američané

prozatím budou ještě učit výhradně z praxe, a ne příliš z teorie.

Odpověď newyorského výkonného výboru na mou poznámku je ubohá.[875] Do jejich sjezdu[876] také nevkládám příliš naděje. Lidé na Východě — sekce — nestojí jak se zdá za mnoho, přesto není příliš pravděpodobné, že těžiště sociálně demokratické strany bude přeneseno na Západ.

Sjezd zdejších tradeunionů přinesl další důkazy, že revoluce uvnitř starých tradeunionů pokračuje. Usnesli se — *proti* vůdcům, zejména proti Broadhurstovi a ostatním členům parlamentu z řad dělnictva — *založit zvláštní dělnickou stranu.*[877] Jeden katedrový socialista, poslanec rakouské říšské rady,* doslova žasl nad obratem, který nastal po roce 1883, kdy tu byl naposled.

Z Francie nemám žádné zprávy od té doby, co Lafargue odjel na několik týdnů na Jersey.

O Německu Ti napíšu, jakmile si tady promluvím s Bebelem.

Pokud jde o celkovou politiku, chystá se všechno na smrt starého Viléma, protože pak si Rusové budou na Východě víc troufat, a Bismarck je v tom bude podporovat, aby se udržel. Ale nemyslím, že dojde k válce. Nejistota, k čemu válka povede, je tak velká, vzájemný úmysl kabinetů jeden druhého zradit tak nepochybný a jistota, že válka bude jistě urputnější, krvavější, nákladnější a víc vyčerpávající než kterákoli dřívější válka (bude proti sobě stát 10—12 miliónů vojáků), tak nesporná, že všichni vyhrožují, ale nikdo nemá odvahu začít. Při této hře to ale může spustit, *aniž* si to budou přát, a to je nebezpečné.

Bylo už prodáno 5000 výtisků Kautského díla o Marxově teorii.[688]

A tím pro dnešek sbohem — pošta zavírá a blíží se doba oběda.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Joseph Maria Baernreither.

366

Engels Hugo Kochovi

do Londýna[878]

(Koncept)

[Londýn, kolem 22. září 1887]

Vážený pane K.,

v poslední době jsem promarnil tolik času odpovídáním na anonymní tlachy, že jsem si stanovil jako pravidlo odpovídat už jen na pověsti, za nimiž ten, kdo je pustil do světa, stojí. Než tedy odpovím na Váš dotaz, musím Vás požádat, abyste mi sdělil,

1. *komu* jsem měl příslušné výroky sdělit,
2. *kdo* Vám tyto výroky donesl.

S úctou Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

367

Engels Johannesu Weissovi

do Londýna[879]

(Koncept)

[Londýn kolem 10. října 1887]

Vážený pane,

po zralé úvaze jsem bohužel zjistil, že není v mých silách zapůjčit Vám žádanou částku, která by Vám umožnila dokončit studia. Obracejí se na mne, jak si jistě dovedete představit i bez mého výslovného ujištění, už po léta lidé z nejrůznějších stran — a nejen z Německa a z Anglie — ve stále větším počtu, a většinou v případech, kdy ze soukromých nebo stranických ohledů naprosto nemohu odmítnout. Tím mi vzniklo takové množství stálých pravidelných závazků, že jsem sám — a zejména právě teď — na rozpacích, jak je splním. A to do té míry, že kdybych chtěl teď mimoto investovat na 2—3 roky částku, kterou žádáte, zřejmě bych pak nemohl dostát závazkům, které jsem už na sebe vzal. Za těchto okolností musím proto zvažovat Váš návrh čistě z obchodního hlediska, a tu nemám bohužel jinou možnost než Vám opakovat, jak je mi líto, že splnění Vašeho přání je nad mé síly.

Doufám, že se Vám podaří opatřit si potřebnou půjčku jinde, a zůstávám

v plné úctě oddaný

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

368

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 11. října 1887

Moje milá Lauro,

byl jsem opravdu rád, že jsi šek řádně dostala — ztráta takové věci může být velice nepříjemná záležitost, a tak jsem dost netrpělivě čekal, co se o tom dovím.

Doufám, že ses teď už zase usadila a nedáš se příliš rušit těmi překrásnými skandály, které se vynořují kolem Vás. Caffarelovu aféru[880] vytáhla patrně na světlo klika kolem Rouviera a Ferryho, ale jestli je to pravda, byla to velká chyba. Velice se to podobá prvním skandálům, které odhalil Girardin v letech 1846—1847 a které se rozrostly mnohem víc, než vychytralý Emile očekával.[881] Lavina se už dala do pohybu a nepochybně vyjde najevo pěkná řádka dalších skandálů. Mnohé z nich se odehrávají za scénou a tato jediná aféra, která se dostala na veřejnost, nažene strach spoustě drobných darebáků stejného ražení. V horečné snaze uniknout nebezpečí budou zcela jistě volat po tom, aby paní Spravedlnost zasáhla, byť nerada, a přiměla k hovoru lidi, kteří budou označeni svými zastrašenými společníky. Ani tato jedna aféra nevěští nic dobrého pro vládnoucí kliku. Je-li v tom zapleten Wilson, co si počne starý Grévy?

Byla by to pěkná ironie dějin, kdyby byla buržoazní republika odsouzena k sebevraždě touž opovrhovanou revolucí, která smetla buržoazní monarchii v roce 1848.

S aférou v Raon-sur-Plaine[882] je to prostě takhle: V rámci

Bismarckovy říše je u vojáků takový způsob jednání s civilisty úplným pravidlem. *Školí* je k tomu a platí je za to; a zbabělý buržoazní tisk takové věci vychvaluje, když se páchají na dělnících, a omlouvá je, když se uplatňují proti buržoům. A potom je samozřejmě nesnadné týmž vojákům vštípit, že na hranicích si musejí počínat jinak a že s Francouzem, Rusem nebo Rakušanem je nutno jednat poněkud uváženěji. Toho ožralého hrubiána Kaufmanna buď osvobodí, anebo, jestliže ho naoko odsoudí k formálnímu trestu vězením, bude si tam žít jako prase v žitě, načež bude povýšen.

„*Socialiste*" je ve své nové podobě daleko lepší než ten starý.[883] Paul nemohl všechno zvládnout, a od té doby, co nemusí celé to břímě nést sám, zdají se jeho vlastní články propracovanější. Devillovi prospěje, když každý týden napíše článek; potřeboval větší žurnalistickou praxi, jeho články se už zbavují té těžkopádnosti.

Příští týden čekám, že sem přijede Bebel[884] a pravděpodobně i Singer. Jejich sjezd byl zřejmě velice úspěšný a pravé křídlo strany dopadlo opravdu zle: Geiser a Viereck byli příliš zbabělí, než aby podepsali provolání pro sjezd, a nebyli tedy uznáni za schopné nadále zastávat důvěryhodnou funkci ve straně.[885] Bax tam byl také, vezl svého chlapce do Curychu, kde si ho víceméně vezme na starost Bernstein a kde bude chodit do Beustovy školy.

Tady se věci vyvíjejí pomalu, ale vyvíjejí se. Znamenitě se to ukázalo na sjezdu tradeunionů.[877] Toryové nám tady pomáhají nejrůznějšími drobnými policejními šikanami kolem mítinků pod širým nebem — jsou to ale praštění pitomci, tady i v Irsku! Pitomci — ledaže mají v úmyslu zahájit příští parlament oznámením, že se pokusili o natlak, ale neuspěli, a že tedy zbývá jedině stanné právo — tak by Gladstonovi vzali vítr z plachet a předložili by návrh polovičatého zákona o autonomii ve své vlastní verzi. Ale nemohu si představit, že by Salisbury měl buď tolik rozumu, nebo tolik odvahy.

Mezitím Champion otevřeně napadl Hyndmana ve svém listu „Common Sense"* (spíš Uncommon Nonsence**),[886] a fabiáni[887] — diletantská hrstka neslýchaných ješitů, kteří se vzájemně obdivují a dívají se strašně svrchu na takové nevědomé lidi, jako je Marx —

* „Zdravý rozum".
** neobyčejná hloupost.

se snaží soustředit „hnutí" ve svých rukách. To bude velká zábava, až se dělnická třída dá do pohybu a smete všechny ty panáky a loutky (paní Besantová k nim taky patří).

Upřímně Tvůj
B. E.

Nim srdečně pozdravuje, dává právě nahoře v mém pokoji do pořádku koberec. Od Sonnenscheina jsem ještě nedostal vyúčtování. Připomenul jsem mu, že se to má udělat.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

369

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Rochesteru[888]

Dnešní poštou Ti posílám rakouský kalendář („Österreichischer Arbeiter-Kalender") s životopisem[889], rovněž „Commonweal". Bebel a Bernstein jsou tady, mj. také kvůli přípravě mezinárodního kongresu na příští rok.[890] Bebel je velmi spokojen jak se sjezdem v St. Gallenu, tak se situací v Německu.

Tady dokazují *obě* frakce[428] při živelné agitaci mezi nezaměstnanými, jak mají k masám daleko. „Commonweal", jak vidíš, je dokonce úplně bezradný a bezmocný.

[Londýn] 29. října 87

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an A. F. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

370

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže[891]

(Výňatek)

[Londýn koncem října 1887]

...Aby to překazil, říká: Republika je a bude stále v nebezpečí, dokud nebude mít každý dělník v rukou pušku lebelovku a 50 ostrých nábojů. Ale to se Clemenceau právě neodvažuje přiznat, natož navrhnout — a to mu právě musíte denně říkat přímo do očí. Republika bude stále v nebezpečí, dokud voják bude mít v rukou pušku, kdežto dělník ne. Ale Clemenceau je buržoa a jako takový má blíže k Ferrymu než k socialistům. Byl by z něho možná docela slušný radikál[507], kdyby neexistovali revoluční socialisté. A teď, když jeho ideál — republikánská Amerika, kde byla dělnická otázka něčím neznámým — už neexistuje, je mu asi dost divně. Proto zaujal takový postoj, podle toho, co píšete, a dovedu si představit, že vláda Ferryho a Clemenceaua se mu asi bude zdát přijatelným řešením...

Poprvé otištěno v listě „Le Populaire de Paris", čís. 948 z 29. listopadu 1920

Podle faksimile
Přeloženo z francouzštiny

371

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 12. listopadu 87

Moje milá Lauro,

tak tu máme zase rok 1847! Podobnost je skutečně nápadná; místo „Teste" čti: Wilson, místo Emile de Girardin čti: A. E. Portalis; a není-li Grévy věrným obrazem Ludvíka Filipa, pak je velice zdařilou kombinací Ludvíka Filipa a Guizota, spojuje hrabivost jednoho s falešnou důstojností druhého. Zhltl jsem dnes ráno noviny, které jsem dostal díky Paulově péči, a připadal jsem si o čtyřicet let mladší. Až na to, že buržoazní republika co do drzosti daleko překonává buržoazní monarchii. Girardinovi se nikdy nestalo, aby se mu vloupali do pracovny nebo aby mu rozbili hlavu, a tak rozsáhlé zabavení dokumentů provedené policií a státním návladnictvím nemá v roce 1847 obdoby.[892] Ale všechny tyhle triky budou bezcenné, jednou se to rozjelo a nikdo neví, kde se to zastaví. Teď se před našima očima rozvíjí pouze „expozice" dramatu, jež bude možná právě tak hodno dramatického génia francouzských dějin jako kterékoli dřívější.

Nejdůležitější je, že tento počátek konce buržoazní republiky nepřichází sám. V Rusku se to patrně rovněž chýlí ke konci. Věčné sliby zaručující ráznou a úspěšnou politiku vůči Bulharsku, po nichž přišly vždycky nové překážky a morální porážky, zřejmě znova sjednotily různé opoziční elementy. Vypadá to tak, jako by měla brzy propuknout krize. Potom je tu náš Bedřich* se svou rakovinou krku — o té už není sebemenších pochyb. Jestli se s ním něco stane,

* korunní princ Bedřich Vilém.

bude následníkem starého Viléma hloupý, zpupný mladík*, typický gardový poručík; v současné době zbožňuje Bismarcka, ale určitě se s ním brzy rozkmotří, protože bude chtít *sám* poroučet; tenhle chlapík brzy požene věci do krajnosti a udělá konec nynějšímu spojenectví mezi feudální šlechtou a buržoazií, přičemž buržoazii úplně obětuje šlechtě; a dokonce i ve vojenských otázkách se takřka jistě dostane do rozporu se starými zkušenými generály. A potom je krize jistá. Tak se všude blíží kritická chvíle, a doufám jen, že všude budou mít lidé dost svých vlastních starostí, než aby měli čas vrhnout se do války.

Krásná Limouzinová, alias Scharnetová,[893] je skutečně tak osobitá kráska, že může okouzlovat francouzské důstojníky. Jenže měla spadeno jen na generály, a generálové jsou lidé v takovém věku, kdy už leckterý člověk začíná ztrácet vkus. Jsou to jistě velice podivná vítězství a výboje francouzské armády v novém vydání — výboje u hrbaté, chromé, odporné staré čarodějnice z Karlsruhe! Vypadá ovšem energicky a Thibaudina nadchla opravdu mimořádně.

Historky, které mi vyprávíš o lidech z organizace, jsou taky charakteristické.[894] Když se Paříž za druhého císařství stala městem přepychu, nutně to mělo vliv i na dělnickou třídu. Ale každé seriózní hnutí se toho do značné míry zbaví. Obávám se však, že na intelektu mas to zanechá trvalejší stopy.

Zítřek tady bude také dost perný. Po určitém váhání a rozmýšlení zakázala nakonec policie všechny schůze na Trafalgar Square; radikální kluby na to odpověděly tím, že tam na zítřek odpoledne svolaly velký mítink.[895] Tussy a Edward tam samozřejmě musejí jít. Nemyslím, že dojde k vážné srážce. Ale je docela možné, že Matthews a jeho kolegové z toryovské vlády prokáží výjimečnou bojovnost, zvlášť když se liberální deníky postavily na stranu policie, a taky nejsou teď zrovna v dohledu žádné všeobecné volby, jako tomu bylo při aféře z Dod Street[521]. Dopadne-li to tak, strhne se možná nějaká rvačka a pár lidí bude zavřeno. Nezapomeň si proto zítra sehnat večerníky.

* Vilém, princ Pruský (pozdější Vilém II).

Musím teď končit, je pět hodin pryč a nesmím tedy ztratit ani minutu, máš-li dopis dostat zítra ráno. A tak se s Tebou loučím. Nim se každou chvíli řízne do prstu, hned tím, hned zas jiným kuchyňským náčiním. Percy byl v Drážďanech a v Brémách kvůli těm svým strojům na knoflíkové dírky a zkonzumoval neslýchaná kvanta ležáku. Pumps i děti jsou v pořádku.

Upřímně vždy Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

372

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

Londýn 16. listopadu 87

Milý Lafarguu,

je hustá mlha — nedají se napsat víc než dvě slova.

Nečetl jste Tussin dopis v pondělním* večerníku „Pall Mall", který jste asi dostal v úterý večer? Přišla k nám kolem sedmé, plášť samou trhlinu, klobouk pomačkaný a roztrhaný, jak dostala „pendrekem"; policajti ji zatkli, ale na příkaz inspektora ji zase pustili. Zatčen nebyl skoro nikdo. Edward vyvázl se zdravou kůží, protože skupina, s kterou šel, vyklidila pole, hned jak to začalo.[895]

Bude se to řešit soudně a uvidíme, zda porota vysloví souhlas s pověstnou Matthewsovou doktrínou, podle níž každý, kdo se prochází po Trafalgar Square bez povolení koruny, narušuje zákon. Liberálové, Gladstonem počínaje a Labouchèrem a Bradlaughem konče, prosí lid, aby se přestal tou věcí zabývat, protože bude vyřešena soudně. Ale dělníci jsou natolik rozhořčeni brutalitou policie, že možná příští neděli dojde k nové srážce. A to znamená — pokud nenastanou nepředvídané okolnosti — novou porážku, protože Trafalgar Square představuje pro vládu to nejpříznivější postavení; jeho obrana je snadná, od východu se sem dá projít pouze úzkými uličkami, je daleko od dělnického centra, uprostřed obchodní čtvrti; dva kroky od bitevního pole jsou kasárny a tři kroky St. James Park, kde je možno shromáždit vojenské rezervy. Protože šosák, ať buržoa, nebo dělník, je pro ústavní postup, dá se

* 14. listopadu.

očekávat, že příští demonstrace bude příliš slabá, než aby se pokusila o něco vážného. A pak, bylo by škoda, aby se nejlepší lidé obětovali a zachraňovali čest zbabělců, kteří se teď stahují zpátky.

A co tam u Vás? Dostanete-li Ferryho místo Grévyho, pak místo tchána, který je nanejvýš přechovávač, budete mít zetě, který je nejen taškář, ale taškář na druhou.[880] Wilson nenakradl za celý svůj život ani zdaleka tolik, kolik nakradl Ferry jen v souvislosti s Tuniskem. Takové řešení se mi zdá příliš v rozporu s dramatickým géniem francouzských dějin, než abych připouštěl jeho možnost — třeba dočasnou. Nebylo by to řešení, ale intrika nejvyššího stupně, která by vedla ke krizi. A z tohoto hlediska si dokonce můžeme přát, aby přišel k moci Ferry — aby přišel k moci šéf domu Roublard a spol. namísto pouhých příručích. Grévyho, který korupci pouze toleroval, by vystřídal Ferry, který ji provozuje otevřeně a ještě se tím vychloubá — to by bylo moc pěkné. Jenže Ferry jako president, to by byla výzva k revoluci, to by znamenalo, že buržoazie plivá lidu do tváře: *kašlu na vás!*

Pokud jde o mír, v této chvíli by ho mohl porušit leda blázen. Rakovina korunního prince* postačí, aby Bismarckovi zašla jakákoli chuť na válku; aliance ústředních mocností s Anglií v záloze je dost silná, aby takřka hračkou odrazila každý francouzsko-ruský útok; na druhé straně útočná válka proti Francii s jejími novými opevněnými tábory a proti ohromnému a chudému Rusku skýtá spíš nepříjemné než příjemné vyhlídky. Stále víc se ukazuje, že spojení mezi carem a republikou, jejíž vlády se očividně střídají, je nemožné. V Rusku se dokonce i slavjanofilové obracejí proti *vnitřnímu* systému vlády; Lamanskij, jeden z jejich vůdců, prohlašuje otevřeně, že překážku na cestě do Cařihradu nelze hledat ve Vídni nebo v Berlíně, ale ve vládním systému, který Rusům brání, aby se intelektuálně dostali na úroveň Západu a byli tak hodni úlohy vedoucího slovanského národa. A tak jsou coups de tête** možné stejně dobře v Petrohradě jako v Paříži. Uvidíme, co bude car***

* Bedřicha Viléma.
** náhlé převraty.
*** Alexandr III.

dělat v Berlíně po veřejné urážce, kterou utržil od Bismarcka prostřednictvím Německé říšské banky.[896]

Pokud jde o Vaši armádu, pak vojáci, kteří mají odslouženy 2 nebo 3 roky, nestáli ještě tváří v tvář lidu, a nedá se tedy říci, jak se zachovají. Ale není to už císařská soldateska. Bylo by třeba znát složení pluků, z kterých krajů pocházejí a zda je mezi nimi hodně Pařížanů.

Mimochodem, „Socialiste" už zase zvadl? Poslední číslo mám z *29. října.*

Váš
B. E.

Sledujte „Le XIXe Siècle" a pošlete mi je, budou-li v něm nějaké dokumenty a nová fakta.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

373

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

Londýn 23. listopadu 87

Milý Lafarguu,

jsem úplně bez peněz, bude nutné prodat cenné papíry, ale to mohu udělat až během dvou nebo tří dnů. Jakmile dostanu peníze, pošlu Vám šek. Mezitím došlo vyúčtování od Sonnenscheina za anglický „*Kapitál*" a je toho hrozně málo — jen *39* liber *12* šilinků. Z toho si beru 20 liber — jako náhradu za část z těch 80 liber půjčených na překlad, které byly vyplaceny překladatelům. Zbývá 19 liber 12 šilinků a ty rozděluji na 5 stejných dílů, 3 pro dědice a 2 pro překladatele (tak to bylo dohodnuto s Laurou a s Tussy), takže to vypadá takto:

Pro Longuetovy děti		£ 3.18.4
Pro Lauru		£ 3.18.4
Pro Tussy		£ 3.18.4
		£ 11.15.
pro Sama $^3/_5$	£ 4.14.2	
pro Edwarda $^2/_5$	3. 2.10	£ 7.17.
		£ 19.12.

Šek pro Lauru přikládám.

Sonnenschein říká, že vytiskl 1000 výtisků, z nichž 480 je na skladě a 78 volných jsme dostali jednak my, jednak tisk.

224 výtisků prodáno v Anglii za	336 liber;	10 % —	£ 33.12
200 výtisků prodáno v Americe	120 liber;	5 % —	£ 6.—
18 výtisků třináctých gratis[897]			
442			£ 39.12.—
558			
1000			

Porovnám vyúčtování se smlouvou, pokud jde o těch amerických 5 %, ale myslím, že nemůžeme nic dělat. Zřejmě ten člověk prodal daleko víc, ale tají to před námi, aby získal rok.

Camille Pelletan se v „Justice" přímo pyšní tím, v čem Vy vidíte příznak demoralizace — že totiž Pařížané na všechno kašlou. Těch dvacet liber se mi hned rozešlo na naléhavé platby, jsem teď momentálně opravdu na suchu. Jinak bych Vám poslal šek už dnes.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 36, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

374

Engels Conradu Schmidtovi

do Královce

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 26. listopadu 87

Vážený pane doktore,

potěšilo mě, že jsem se zas o Vás něco dověděl, a rád slyším, že jste se už z londýnských mlh a opojného pařížského vzduchu šťastně vrátil do ovzduší „čistého rozumu". O podivuhodných dobrodružstvích, spojených s příchodem Vaší bedny s knihami,[898] jsem se dověděl z novin; bylo mi, jako bych se znovu octl v těch dávno minulých dobách, kdy jsem žil v Berlíně a příležitostně spolupracoval s „Hartungsche Zeitung"*[899] a kdy bylo zakázáno všechno kromě „omezeného poddanského rozumu"[900]! Přijdou ale asi ještě lepší věci.

Pokud jde o ten Heinův dopis, nemohu Vám podat žádné spolehlivé vysvětlení.[901] Do roku 1848 nebyl Lassalle vůbec politickou osobností; byl znám jen z procesu Hatzfeldtové.[902] A v tomto procesu se na obou stranách využívaly všechny možné prostředky, jedno jaké, jen když slibovaly úspěch, přibíraly se všechny osoby, které mohly být nějak užitečné, kdy a jak se to hodilo. Naproti tomu Heine byl nucen vzhledem k tomu, že spolkový sněm zakázal jeho spisy, dokonce i ty nenapsané — využívat všechny reklamní prostředky, aby si zajistil odbyt, který by byl jinak samozřejmý. Za těchto okolností mohl být Lassalle pro Heina velmi užitečný; přitom mu imponoval svou energičností, bezohledností a znalostí světa, věcmi, které se tehdy stejně jako dnes u většiny mladých Němců musely hledat se svíčkou.

Je tedy velmi pravděpodobné, že se Lassalle snažil využít

* „Königsberger Hartungsche Zeitung".

v zájmu hraběnky i Heina, a dotyčný dopis se bezpochyby týká nějaké záležitosti souvisící s procesem; s největší pravděpodobností té záležitosti se skříňkou. Byla-li Meyendorfová začátkem roku 46 v Paříži, tím si nejsem jist, ale podle toho, co si pamatuji o přelíčení, myslím, že ano. Buď o tom musí něco být v protokolech z procesu kvůli skříňce z roku 1846, nebo v protokolech z Lassallova procesu z roku 1848 (nejlepším pramenem je „Kölnische Zeitung"). Jestliže byla v Paříži, pak šlo jistě o pokus zmocnit se skříňky. S Heinem jsem nikdy o Lassallovi nemluvil, ani Marx, ani já jsme Lassalla tehdy neznali.

Byl tu u mne Weiss, ten z těch Vašich končin, odjel do Bernu, chce tam dostudovat.*

Před 14 dny jsme tu taky měli kravál; paní Avelingová se při tom dostala do rvačky s policií, avšak bez významnější úhony.[895] Naše toryovská vláda se totiž vyznačuje hloupostí, která hraničí s hloupostí Puttkamerovou. Kdyby vstal starý Disraeli z hrobu, dostali by tihle školáčkové pár facek zprava i zleva.

Za přislíbené pojednání Vám předem srdečně děkuji.[903]

Nedávno mě navštívil Herkner, docela rozumný pán, když se s ním mluví, a mnohem radikálnější než jeho kniha. Zdálo se, že mu velmi záleží na tom, aby mě přesvědčil, že ve skutečnosti ani Brentano není potají tak mírný, za jakého se vydává ve svých knihách. Tak vida, kdyby pánové na německých universitách měli odvahu dát najevo své smýšlení, byli bychom alespoň zas tak daleko jako v letech 1837 a 1840. Ale zda by pak měli posluchače, to je jiná otázka.

Jinak je tu všechno při starém, nic nového, co by stálo za řeč.

Dejte zas někdy o sobě vědět, a jestliže Vám tady mohu nějakým způsobem prospět, jsem Vám milerád k službám.

S přátelskými pozdravy

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Sozialistische Monatshefte", čís. 15 a 16, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 813.

375

Engels Natalii Liebknechtové

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 29. listopadu 87

Milá paní Liebknechtová,

srdečné díky za Vaše a Liebknechtovo blahopřání k mým včerejším narozeninám. Včera se toho událo víc najednou: pro veřejnost byla na zkoušku uvedena divadelní hra, kterou zpracoval Aveling podle francouzské předlohy, Tussy i Aveling v ní také hráli, měli velký úspěch a hra také — ujala se jí jedna oblíbená herečka, a tak je úspěch hry téměř zajištěn. Potom přišla celá společnost ke mně, Lenka napekla berlínské koblihy a preclíky, paní Kautská vídeňský závin, a po půlnoci začaly Avelingovy narozeniny, které jsme pak oslavili zároveň s mými.

Percy by Vás byl v Lipsku určitě navštívil, ale byl jen na krátké obchodní cestě v Drážďanech a v Berlíně a musel se co nejrychleji vrátit, protože jeho stroj na knoflíkové dírky měl být předváděn tady na výstavě, která byla otevřena jen do minulé soboty. Do Lipska přijel v noci, a protože zmeškal přípoj, musel se tam pár hodin zdržet a hned ráno jel zase dál do Drážďan. Jinak by nebyl opomenul složit Vám svou poklonu.

Co se týče paní Schackové, prohlásila, pokud vím, při třech různých příležitostech, že všichni němečtí poslanci naší strany jsou zkorumpováni, a dvakrát do toho *výslovně zahrnula* Liebknechta a Bebela.* Po těchto jejích výrocích bylo pro *mne* nemožné, abych se s ní znovu setkal, i kdyby se o to byla pokusila, což se ovšem ne-

* Viz tento svazek, str. 772.

stalo. Bebel tu měl příležitost vidět ji v její nové úloze a nezdál se tím nikterak nadšen. Liebknecht měl tutéž příležitost v St. Gallenu[885]; že tam vůbec jela, je nestydatost, kterou nedovedu pochopit. Co mu tam napovídala, nevím, nemůže to však nic změnit na faktu, že se o něm tady vyjadřovala způsobem, který podle mého názoru znamená naprostý rozchod. Ta osoba chce stůj co stůj hrát nějakou úlohu, a kdyby jí k tomu Liebknecht po tom, co předcházelo, nějakým způsobem — ať přímo či nepřímo — dopomohl nebo kdyby s ní jednal tak mírně, jak jste mi to vylíčila Vy, pak by se vystavoval nebezpečí, že by v tom závistníci, a těch máme kolem sebe všichni dost, mohli vidět jiné pohnutky. Vy a Liebknecht musíte ovšem nejlépe vědět, jak se k ní máte zachovat, já jsem rád, že jsem se jí zbavil.

Tussy při své srážce s veřejnou mocí neutrpěla žádnou zvláštní úhonu, zato její plášť a klobouk to odnesly tak, že je může rovnou vyhodit.* Ostatně nebyla napadena, ale byla sama útočnicí. Teď je hlavní poprask celkem za námi, může snad dojít ještě k nějaké maličkosti na Trafalgar Square, ale jen tak pro legraci. Vláda si to ale bude pamatovat; kdyby starý Disraeli věděl, jak strašně hloupí jsou jeho následovníci, vstal by z hrobu a vlepil by jim pár facek zprava i zleva.

Mně se vede zas docela obstojně. Lenka je také v pořádku. Lenka a Rosherovi, rovněž Kautských a Avelingovi Vás a Vašeho muže srdečně pozdravují.

S upřímným pozdravem

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 822.

376

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Rochesteru

[Londýn listopad 1887]

Milý kamaráde,

přísl. dopis jsem dostal a spálil. Však jsem si myslel, že Ti samota v Rochesteru nesvědčí. V těchhle malých hnízdech nemá člověk dokonce ani příležitost rozčilovat se nad tím, jak neschopní šplhouni a spekulující kšeftmani zasviňují hnutí. Ale snad si na to zvykneš. Práce v podniku není koneckonců o nic otravnější než vyučovat hudbě líné a vzpurné žáky. Člověk si na tu účtárenskou písařinu zvykne, vždyť jsem to musel provozovat skoro 30 let, jsem ovšem rád, že to mám za sebou. No nic, zas mi jen *upřímně* napiš, jak to pokračuje.

Tvůj starý

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

377

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku[21]

Londýn 3. prosince 1887

Vážená paní Wischnewetzká,

jak jsem Vám sdělil na dopisnici zaslané předešlou poštou,[104] ujal se prodeje knihy William Reeves, vydavatel „To-Day" a většiny londýnské populární socialistické literatury. 1. prosince píše:

„Navazuje na naši rozmluvu z dnešního dne (středa), týkající se prodeje knihy

‚Postavení atd. od Engelse',

oznamuji Vám, že se toho rádi ujmeme a převezmeme od Vás nebo od amerického nakladatele výtisky za cenu 3 šil. *netto vázané* — další výtisky by měly být zasílány *nevázané*. Jediný výdaj vznikne nutným vytištěním titulních listů a jejich vlepováním, což bude činit asi 10 šilinků."

Dále píše 2. prosince: „Odpovídaje na Váš dotaz týkající se uzavírání účtů, dovolujeme si sdělit, že je budeme provádět vždy po šesti měsících a výplatu peněz o měsíc později. Pokládáme za samozřejmé, nebude-li dohodnuto jinak, že v této věci budeme jednat s *Vámi*."

To ustanovení uvedené v poslední větě jsem si vyhradil já, protože jinak by se Reeves mohl vyhýbat placení a odvolávat se na to, že neví, komu má platit, zda panu Lovellovi nebo mně, a tím placení zdržovat a odkládat. Při dalších transakcích se může uzavřít jiná dohoda. V této souvislosti píše 1. prosince:

„Ceny jiných děl podobného charakteru by mohly být stano-

veny s přibližně stejnými rabaty — to závisí do jisté míry na prodejní ceně, např. kniha za 6 šil. se dodává do knihkupectví s poněkud menším rabatem než kniha za 5 šil.“

Tak si ten pán chce nechat otevřená dvířka, aby mohl smlouvat, proto bude napříště dobré, budete-li mě včas informovat, abych s ním mohl definitivně dohodnout jeho rabat, ještě než bude na titulní list vytištěno jeho jméno jako londýnského obchodního zástupce. Tihle lidé jsou všichni stejní.

Uvedené podmínky jsou ovšem míněny za knihy včetně dopravného a bez jakýchkoli výdajů z jeho strany. Říká, že dopravné je velmi nízké. To možná platí pro *obchod* a pro *balíky*, vím však, že za balíčky posílané soukromým osobám je to dost mastné. Kautsky musel zaplatit za výtisky, které dostal, přes 10 šilinků, a mně liverpoolský zástupce (Wheatley) účtoval 2 a půl šilinku navíc za balíček s 1000 brožurkami*, ačkoli mi nebylo účtováno *žádné dopravné*.

Pošleme výtisky socialistickým časopisům (vyjma „*Justice*“, která už dostala jeden z Ameriky a přinesla jen asi dvouřádkovou noticku)[841], „Athenaeu“, „Academy“ a „*Pall Mall Gazette*“, dále „*Weekly Dispatch*“ a „*Reynolds's*“. „The Commonweal“ (poslal jsem výtisk Morrisovi) začal otiskovat z této knihy sérii výňatků,[904] první z nich jsem Vám dnes poslal. Vyhlídky jsou celkem velmi dobré. Jenže nesmíme posílat výtisky novinám před vánoci, to by bylo k ničemu.

Co se týče brožury*, jak jsem Vám sdělil, Reeves ji tady pirátským způsobem přetiskl a chce samozřejmě nejdřív prodat svůj náklad. Předám těch 1000 výtisků Avelingovi, aby s nimi naložil, jak nejlépe dovede — buď ať se prodávají na schůzích, nebo ať je postoupí Reevesovi, bude-li je potřebovat. Obávám se však, že valnou většinu budeme muset nakonec rozdávat zdarma na schůzích.

Vašemu překladu „*Svobody obchodu*“ se budu věnovat, jakmile to bude možné. Napíšu také předmluvu, jenže vím bezpečně, že to rozhodně nebude to, *co si přejete*.[905] Nemohu předem rozhodně rea-

* B. Engels, „Dělnické hnutí v Americe“.

govat na eventuální argumenty amerických protekcionistů. Tuto literaturu neznám a nemám čas se jí zabývat. Moje argumenty by se mohly v devíti případech z deseti minout cíle; a pak, ať řekneme cokoli, najdou si vždycky nějakou vytáčku a uvedou něco, co nemůžeme předvídat. Kdyby se někdo chtěl s nimi pouštět do přímé polemiky, musel by žít v Americe. A já jsem se vždycky přesvědčil, že dobrá kniha se prosadí a splní svůj účel, ať si soudobí pisálkové říkají co chtějí.

S uctivými pozdravy

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

378

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže[906]

Londýn 5. prosince 87

Milý Lafarguu,

stejně jako Vy, i já jsem včera ráno volal „*Sláva!*" Bylo jasné, že bez pařížského lidu by si pravice důkladně rozmyslela hlasovat pro kandidáta*, který nemá vyhlídky, a dohodla by se s oportunisty a burzovními spekulanty na Ferrym.[907] A potom — boj a pravděpodobně i porážka.

Drama se rozvíjí podle všech pravidel. V roce 1878 vítězství lidu a armády nad izolovanými monarchisty[546]; 1887 vítězství nad *spojenými* monarchisty a oportunisty. Příští vítězství musí být vítězstvím nad spojenými monarchisty, oportunisty a radikály[507].

Clemenceau koneckonců asi nemálo přispěl ke konečnému rozhodnutí, když se vzdal Freycineta ve prospěch Carnota. To je také to nejmenší, co mohl udělat, když tak slepě padl Ferrymu do léčky. Ale pořád to je alespoň něco. Vždyť všechno, co si za dnešních okolností můžeme přát, je právě takové *zákonné* řešení, jaké se uskutečnilo pod hrozivým tlakem pařížských dělníků. To je, tak jako většina dnů velké revoluce, vzestupné období.

Jaký byl postoj vojáků? Myslím *řadových?* Tato vítězství bez boje výtečně poslouží k tomu, aby si voják zvykl na převahu a neomylnost lidových mas. Ještě jeden nebo dva takové dny, a voják určitě obrátí pušku.

Sadi Carnot nedokáže nic velkého. Po tom, co se stalo, je pre-

* Félixe Gustava Saussiera.

sidentský úřad pro smích. Z presidenta se stala pouhá loutka, která jmenuje a odvolává ministry podle pokynů parlamentu.

Ale řetěz skandálů, doufám, ještě nekončí. Myslím, že věci zašly už příliš daleko, než aby se daly zastavit. Buržoové budou křičet, že už to stačí, že bychom měli být velkomyslní a tyhle staré historie smazat — ale doufejme, že pronásledování zlodějů bude pro radikály jediný prostředek, aby se dostali k moci.

Váš
B. E.

Sociálně demokratická federace měla večer táhnout na Trafalgar Square, ale „Daily News" se o tom nezmiňuje ani slovem, jisté je, že Hyndman neriskoval žádné nebezpečí.[908]

V plném znění otištěno poprvé v knize F. Engels, P. et L. Lafargue, „Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 7. prosince 87

Milý pane Schlütere,

nejlepší bude, když sestavíte sborníček: Kratší statě od B. Engelse z let 1871—1875, takto:

1. článek o Vogtovi*, 1871, čís. 38, 14. května
2. „Emigrantská literatura"
3. Dopis o Tkačovovi**
4. „O sociálních poměrech v Rusku"
5. „Bakuninovci při práci".[909]

Ten článek z „Neue Rheinische Zeitung"*** se musí vynechat, předně dnes by se k němu muselo dodat potřebné vysvětlení (kvůli ruským přátelům), a za druhé mám v úmyslu vydat Marxovy a svoje články z „Neue Rheinische Zeitung" později jako sborník. O tom bychom si mohli promluvit později.

Přikládám „Bakuninovce při práci"; odstavce v oddílu III jsou očíslovány tak, jak mají jít za sebou. Prosím, abyste mi *tento arch* laskavě poslal k náhledu, abych měl jistotu, že je to v pořádku. Ostatní korektura se může provést tam.

Můžete-li mi opatřit ještě 1 nebo 2 výtisky „*Revue* der Neuen Rheinischen Zeitung" (úplné), rád za ně zaplatím. Mám jen sešity 3, 5 a 6, takže 1, 2 a 4 by také přišly vhod.

* „Ještě jednou ‚Pan Vogt'".
** „Emigrantská literatura — IV".
*** „Demokratický panslavismus".

Ty „Hurávlastence“* už brzy dostanete, píšu úvod. „Teorii násilí“ se také pokusím připravit.**

Co se týče ostatních věcí, tak 1. stati z „Neue Rheinische Zeitung“ viz výše; 2. v „Revue der Neuen Rheinische Zeitung“ není nic, co by nepotřebovalo úvod a nevyžadovalo čas; 3. „Pruskou vojenskou otázku“ jsem prodal Meissnerovi, s nímž se nemohu pustit do sporů, a to, co je tam řečeno, by se dnes také bez vysvětlivek mohlo často nesprávně chápat.

Po Novém roce se musím pustit do III. dílu „Kapitálu“, a tak si na to musím šetřit zrak. Proto nemohu kromě práce, kterou jsem už převzal, udělat pro Vás v nejbližší době vůbec nic, velmi mě to mrzí, ale nedá se nic dělat. Jakmile bude tento rukopis v tisku a budou přicházet korektury, najdu si pro Vás čas, v případě, že budu mít oči zase v pořádku. Mějte ale na paměti, že stále ještě mohu psát jen několik hodin denně a jen při denním světle, které se tu často ani za peníze nekoupí, a k tomu ta obšírná korespondence!

S pozdravem

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Na paměť německých hurávlastenců z let 1806—1807“.
** Viz tento svazek, str. 667—668.

380

Engels Karlu Kautskému

do Londýna

Londýn 20. prosince 87

Milý Kautsky,

dnes musím odjet do Brightonu; vynasnažím se, abych byl zítra večer zpátky. Protože mi ale může do toho něco přijít, bylo by snad jistější, kdybyste místo zítra přišli ve čtvrtek* večer. Na Vaši návštěvu se už těšíme.

Srdečné pozdravy.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 22. prosince.

381

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 24. prosince 1887

Moje milá Lauro,

nikdo nemá větší radost z toho, že jsme dostali Vaši novou adresu, než Nim. Ukrutně se bála — ani ne snad o to, aby došel v pořádku pudink, ale o *jeden* z přibalených koláčů, který určila dětem. A protože neexistoval žádný spolehlivý a rychlý způsob, jak se s Vámi spojit, a přitom dobře ví, že Paul klidně sní dva koláče na posezení, měla opravdu hrozný strach. Doufá teď, že tenhle dopis přijde dřív, než bude koláč nakrojen, a že budeš tak hodná a dohlédneš, aby ho dostali ti, komu je určen.

Přikládám šek na 25 liber; těch pět navíc, to je pro Tebe dáreček k Ježíšku; nepochybně se pro něj najde rychle uplatnění.

Je u nás Schorlemmer, čekám ho každou minutu, a tak musím dopis ukončit, než se vrátí.

Minulé úterý jsem byl v Brightonu, je tam Gumpert, a tak jsem se jel na něho podívat — vcelku vypadá velmi dobře, ale morálně je stále ještě velice otřesen — úplně ztratil sebedůvěru a energii. Chudák jeho mladá žena tím určitě hrozně trpí. Snad se nám ho podaří vyburcovat, až přijde jaro.

„Pall Mall Gazette" nezbývá už pomalu špetka vtipu — buď permanentní nuda, nebo bohapustá senzace a hotové panoptikum. Stead je staromódní — takový puritánský fanatik, měl žít tak v roce 1648; dnes je z něho úplná starožitnost. Ale v jednom je užitečný a dobrý — nenávidí konvenčnost a buržoazní pokrytectví, ačkoli jim sám úplně propadl.

Pozítří Ti pošlu nějaké americké humoristické časopisy, nejdřív je ale musím ukázat tady. Parvenuové v celé své nádheře — jsou celí pryč, když se vidí ve večerních šatech! A vulgárnost z nich přímo čiší, zvlášť když hovoří o socialismu. Skoro by pak člověk dal přednost anglické dobré „společnosti".

Upřímně Tvůj

B. Engels

Jollymeier se včera večer „utrhl" a prohrál s Nim 5 penny.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

382

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

Londýn 29. prosince 87

Milý Lafarguu,

čekal jsem s odpovědí až do dneška, abych dostal od Kautského přesné podrobnosti o váženém Oberwinderovi. V hlavních rysech jsem tu historii znal, ale chtěl jsem raději mít jistotu.[910]

Po roce 1873 hrál Oberwinder dost významnou úlohu ve vídeňském hnutí. Byl starý lassallovec a redaktor týdeníku „Volkswille". Poslanci rakouské říšské rady byli tehdy voleni zemskými sněmy, a liberálové agitovali pro přímé volby po volebních obvodech. Oberwinder se postavil na jejich stranu s fanatismem tím nezištnějším, že mu liberálové platili — prostřednictvím jakéhosi Szepse z „Neues Wiener Tagblatt". Pod záminkou, že požadavek liberálů je prvním krokem k všeobecnému volebnímu právu, přesvědčoval dělníky, aby je podporovali. Scheu se proti tomu postavil; ve Vídni dostal Oberwinder většinu a donutil Scheue a jeho druhy, aby se odtrhli. A ti, protože měli většinu na venkově, založili ve Vídeňském Novém Městě „Gleichheit"; Oberwindera ve svém listě všemožně napadali, vyčítali mu uvedené věci a jiná provinění. Oberwinder žaloval Scheue pro pomluvu, ale porota prohlásila, že Scheu předložil svědectví, a osvobodila ho. V tomto procesu se kromě toho prokázalo, že Oberwinder utratil za svůj *týdeník* částku 10 000 zlatých (25 000 franků), vybranou ve sbírce na založení *deníku;* a ještě jiná podobná fakta. Nakonec proces podlomil Oberwinderovu pozici ve Vídni, liberálové už neměli, proč by mu platili; odešel do Hamburku a navázal spojení s Bräuerovou sekcí

lassallovců, jednou z těch sekt, ve kterých dožívalo skomírající lassallovství. Byli to čistočistí maloburžoové; je to už víc než deset let, co ta sekta zanikla. Oberwinder pak přišel do Paříže. Asi před rokem vydal brožuru, ve které se obrací na německé dělníky s tím, že by se měli přidat k Bismarckově politice a podporovat ji, aby jim za to poskytl sociální reformy.

Jak vidíte, je to lassallovec, který může říci, že nikdy nezradil *své* názory. 1. věří ve všemocnost všeobecného volebního práva, a proto podporoval rakouské liberály. 2. Lassalle žádal, aby se dělníci v boji mezi královskou mocí a buržoazií postavili na stranu královské moci — proto je Oberwinder přívržencem Bismarckovým. A když bylo v Německu lassallovství na vymření, proč by tento starý lassallovec nevzal peníze od Bismarcka, tak jako je bral od rakouských liberálů? Jenomže ledva se dotkl Bismarckových peněz, musel si povšimnout, že má co dělat s někým silnějším, než je sám, a že ho mají v rukou.

Odhalení, které se podařilo našim lidem ve Švýcarsku, může mít mimořádný význam — švýcarské úřady udělají všechno, co bude v jejich moci, aby Prusko zkompromitovaly, a ženevská aféra — nihilistické spiknutí — vyvolá velký ohlas. Jak je ta pruská policie hloupá! Haupt, přistižený při činu několika odvážnými dělníky, kteří u něho udělají prohlídku — on to strpí! — a najdou jeho korespondenci s Krügerem — tenhle Haupt je takový *packal*, že se přizná ke svému špiclovství, které provozuje pro policii už sedm let! A tomuhle člověku svěřili takový úkol! A pak se divte, že si platí Nonna a Oberwindera! Ale Heine vždycky říkal: pruští policejní špiclové jsou nejnebezpečnější, protože se jim nic neplatí. Doufají stále, že zaplaceno dostanou, a to je nutí, aby vyvíjeli aktivitu a obratnost; stačí, aby jim Prusko zaplatilo, a nebudou dělat nic.

Doufám, že Laura dostala výtisky „*Pucka*" a „*Judge*", které odešly včera.*

Váš chráněnec Stead je v této chvíli velice užitečný, to nikdo nepopírá; ale tím se nic nemění na faktu, že tento člověk, který

* Viz tento svazek, str. 841.

v Rusku hájí totéž, co v Irsku napadá, nežije v našem století. Pak můžete podporovat i Armádu spásy, protože bez ní by právo pořádat průvody a diskutovat přímo na ulici bylo v Anglii ještě chatrnější, než je teď.

Nim, Jollymeier, Pumps a děti jsou v divadle na „Lodníku Hansovi",* americké hře, ve které hraje plno dětí a velký pes.

Lauřiny malby budou při tom počasí špatně schnout.[911]

Všechno nejlepší v novém roce.

Váš
B. E.

Posílám pohlednici Mesovi, 36, rue du Bac, snad má ještě tuhle adresu? Cožpak „Le Socialiste" už nevychází?

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Hans the boatman".

POZNÁMKY

[1] 31. března 1883 psal Petr Lavrovič Lavrov Engelsovi mj.: „V příloze Vám posílám poštovní poukázku na 124,50 franku, jež jsem dostal jako P. Krantz ‚od studentů technologického institutu v Petrohradě a od ruských kursistek' na ‚věnec na hrob Karla Marxe'." Engels uveřejnil toto sdělení v „Sozialdemokratu" z 3. května 1883 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 376). — *23.*

[2] Podle Marxova plánu se měl druhý díl „Kapitálu" skládat ze II. a III. knihy. Když však Engels připravoval po Marxově smrti rukopisy k tisku, rozhodl se vydat je jako druhý a třetí díl „Kapitálu" (viz tento svazek, str. 169 a 171, a také Karel Marx, „Kapitál", díl II, čes. vyd. 1954, str. 11—15, a „Kapitál", díl III, část první, čes. vyd. 1955, str. 7—15). — *23, 26, 27, 29, 39, 42, 44, 52, 56, 69, 74, 76, 87, 92, 93, 130, 136, 149, 163.*

[3] 24. února 1883 uprchl German Alexandrovič Lopatin z carského vyhnanství ve vologdské gubernii. 14. března překročil hranice a odejel do Paříže. Odtud se pak v září 1883 přestěhoval do Londýna. — *23.*

[4] Zřejmě jde o sestru matky Paula Lafargua. Jak vyplývá z dopisu Laury Lafarguové Engelsovi ze 4. května 1883, žila Lafarguova matka u své sestry a jejích dětí v Bordeaux. — *25.*

[5] Na pařížském předměstí Argenteuil bydlel muž nejstarší Marxovy dcery Jenny, která zemřela v lednu 1883, a její čtyři děti — Jean, Edgar, Marcel a Jenny. — *25.*

[6] Koncem dubna 1883 se konal v Moulinsu před porotním soudem proces proti Paulu Lafarguovi, Julesu Guesdovi a Jeanu Dormoyovi, a to kvůli jejich vystupování v Montluçonu a na jiných místech na podzim 1882. Byli obžalováni ze „spiknutí a podněcování k občanské válce". Všichni byli odsouzeni k šesti měsícům vězení a pokutě. Guesde a Lafargue si odpykali trest od 21. května do listopadu 1883 v pařížské věznici Sainte-Pélagie (viz též poznámku 470). — *25, 47, 55, 58, 78, 79, 94, 97, 100, 162.*

[7] V dopise ze 17. března 1883 psal Ferdinand Domela Nieuwenhuis Engelsovi mj. toto o Marxově smrti: „Jeho ztráta zarmucuje všechny socialisty světa, přestože jeho díla a myšlenky zůstávají věčné a zanechaly památku v srdcích všech spravedlivých lidí, ale pro Vás osobně musí jistě být zvlášť velká. Marx a Engels, to byli takřka dvojčata, a kdo vyslovil jedno jméno, měl na mysli druhé. A po jakou už dobu! Proto jsem pověřen, abych jménem socialistické dělnické strany Holandska tlumočil jeho rodině a všem, kdo s námi truchlí u Mistrova hrobu, naši oddanost a vděčné uznání.“ Dále psal Nieuwenhuis, že by byl Marxe a Engelse rád navštívil a teď doufá, že bude moci vyhledat nebo u sebe uvítat alespoň Engelse. „Můj dům je mužům, jako jste Vy, vždy otevřen a velmi by mě těšilo, kdybych se s Vámi mohl osobně seznámit.“

24. března 1883 byl v „Recht voor Allen“ uveřejněn Nieuwenhuisův nekrolog „Karel Marx“. V květnu 1883 vyšel v „De Dageraadu“ jeho příspěvek „Karel Marx (In memoriam)“. — *27.*

[8] *Holandská dělnická strana* — Sociálně demokratický svaz Nizozemí — vznikla v roce 1881 z různých socialistických spolků. Ferdinand Domela Nieuwenhuis přitom sehrál velmi významnou úlohu. — *27.*

[9] V londýnském „Republicanu“ vyšel po Marxově skonu v dubnu 1883 stručný nekrolog. List zde mj. upozornil na své listopadové číslo z roku 1882, v němž byl na první stránce uveřejněn podrobný Marxův životopis s jeho portrétem. — *29.*

[10] 16. dubna 1884 psal Eduard Bernstein Engelsovi, že zmíněnou desku s dřevorytem Marxova portrétu má opravdu redakce „Sozialdemokratu“. — *29.*

[11] Engels má pravděpodobně na mysli první zprávu o kodaňském sjezdu (viz poznámku 23), která vyšla v „Sozialdemokratu“ z 12. dubna 1883. Další zprávy byly uveřejněny 19. a 26. dubna. — *29.*

[12] Vydavatel „Nineteenth Century“ James Knowles žádal v dopise ze 7. dubna 1883 Englse o zhuštěný výklad obsahu „Kapitálu“ v angličtině, aby mohl ve svém měsíčníku uveřejnit článek o „tomto tak pozoruhodném díle“. — *30.*

[13] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 277—324. — *30.*

[14] 2. dubna 1883 psal Philip Van Patten, tajemník newyorské Central Labor Union (viz poznámku 793), Engelsovi, že Johann Most a jeho přátelé několikrát otevřeně prohlásili u příležitosti uctění Marxovy památky, „že on, Most, byl Marxovým důvěrným přítelem, že *on* to byl, kdo zpopularizoval...

‚Kapitál' v Německu, a že Marx souhlasil s propagandou, jak ji Most řídil". Patten dále poznamenával, že nemůže věřit tomu, že by byl Marx sympatizoval s „Mostovým anarchistickým, dezorganizátorským způsobem myšlení a jednání", a žádal Engelse, aby mu sdělil, jaké bylo Marxovo stanovisko ke vztahu mezi anarchismem a sociální demokracií.

Odpověď Philippu Van Pattenovi napsal Engels anglicky. Později přeložil dopis do němčiny a uveřejnil jeho podstatnou část spolu s výňatkem z dopisu Van Pattena v článku „K úmrtí Karla Marxe" v „Sozialdemokratu" ze 17. května 1883 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 380 až 381). Český překlad dopisu je pořízen podle anglického konceptu dopisu, a proto se místy liší od verze v 19. svazku Spisů. Závažnější odchylky jsou uvedeny pod čarou. — *32.*

[15] Telegram se zprávou o Marxově skonu, který zaslal Engels 14. března 1883 Friedrichu Adolphu Sorgovi (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 35, čes. vyd. 1971, str. 504), otiskl 15. března list „New-Yorker Volkszeitung" s poznámkou: „Zvláštní kabelogram pro ‚N. Y. Volkszeitung' ". Další telegram, který dva dny nato poslal Engels skutečně redakci (viz tamtéž, str. 513), uveřejnil list 17. března v pozměněném znění s nesprávným údajem šířeným i jinými listy — že totiž Marx zemřel v Argenteuil. Ve skutečnosti zemřel v Londýně. — *35, 38.*

[16] James Knowles odpověděl 18. dubna 1883 na Engelsův dopis z předešlého dne (viz tento svazek, str. 30) a vyjádřil přitom přání uveřejnit v „Nineteenth Century" anglicky Engelsův „Konspekt prvního dílu Marxova ‚Kapitálu' " (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 277—324); měl vyjít s podpisem autora a navazovat na článek o Marxovi. — *36.*

[17] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa, psaná jeho rukopisem: Panu Ed. Bernsteinovi, 137, alte Landstrasse, *Riesbach-Zürich,* Switzerland. — *37.*

[18] Jde o Engelsovu práci „Vývoj socialismu od utopie k vědě" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 207—248), která měla v roce 1883 za sebou už tři německá vydání s celkovým nákladem 10 000 výtisků. Tento spis, který se skládá ze tří přepracovaných kapitol Engelsova díla „Pana Eugena Dühringa převrat vědy" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 27—318), byl hojně čten německými dělníky. Měl velký význam v ideologickém a teoretickém konfliktu, jenž probíhal v německé sociální demokracii v letech 1883—1887. Podstatně přispěl k překonání lassallovství i jiných oportunistických teorií a k prosazení vědeckého komunismu v německé dělnické straně. — *37, 94, 105, 220.*

[19] Engelsův článek „K úmrtí Karla Marxe" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 376—383) vyšel 3. května 1883 v „Sozialdemokratu". Byl odpovědí na útoky Paula Brousse (viz poznámku 20). — *37.*

[20] Engels pravděpodobně naráží na posibilisty (viz poznámku 259). Paul Brousse, bývalý anarchista, uveřejnil v listu „Prolétaire" z 24. března a 14. dubna 1883 články zaměřené proti Marxovi a Engelsovi. — *37.*

[21] Ve zkráceném znění otištěno poprvé v knize „Briefe und Auszüge aus den Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere" [„Dopisy a výňatky z dopisů Joh. Phil. Beckera, Jos. Dietzgena, Bedřicha Engelse, Karla Marxe a jiných F. A. Sorgovi a jiným"]. — *38, 491, 504, 516, 533, 622, 681, 691, 699, 705, 716, 719, 726, 733, 735, 741, 747, 753, 755, 765, 775, 781, 832.*

[22] 20. března 1883 referoval list „New Yorker Volkszeitung" v rubrice „Dopisy a depeše", že na závěr shromáždění, na němž předešlý den vzdali newyorští dělníci čest památce Karla Marxe, byl zaslán Engelsovi telegram tohoto znění: „Newyorský proletariát, shromážděný v Cooperově institutu, vzdává čest památce svého nesmrtelného Karla Marxe a volá ke svým bratřím: Proletáři všech zemí, spojte se!" — *38.*

[23] Od 29. března do 2. dubna 1883 zasedal v Kodani druhý ilegální sjezd německé sociální demokracie. Měl za úkol stanovit generální linii strany ve fázi takzvané mírné praxe. Pro zaměření sjezdu byla příznačná jednohlasně schválená rezoluce, ve které stálo: „Sjezd se vyslovuje rozhodně proti jakékoli povolnosti vůči vládnoucím třídám, jež nás pronásledují, jakož i proti veškerým ohledům spekulujícím se shovívavostí úřadů, a požaduje, aby strana postupovala nekompromisně..." Právě tak jednohlasně pranýřovalo 60 delegátů sjezdu podvodný manévr bismarckovské politiky sociálních reforem. Sjezd uložil konečně všem poslancům strany a těm, kdo budou za ni kandidovat ve volbách, aby se podřizovali stranické kázni a aktivně se účastnili všech akcí, na nichž se strana usnesla. — *39, 48.*

[24] K této cestě, jež byla naplánována na počátek roku 1884 a měla pomoci sehnat v USA peníze na kampaň k volbám do říšského sněmu, vypsaným na podzim téhož roku (viz poznámku 271), nedošlo; Wilhelm Liebknecht jel až na podzim 1886 (viz též poznámku 684). — *39, 162.*

[25] Friedrich Adolph Sorge poznamenal v dopise Engelsovi z 19. března 1883 mj.: „Marx mi před několika lety jednou napsal o Henry Georgeovi a o jeho knize — a protože tento pán dost zamotal dělníkům hlavu, chtěl bych to, co mi Marx napsal, zveřejnit — nemáš-li nic proti tomu." Marx se zmiňoval

kriticky o Georgeovi v dopise Sorgovi z 20. června 1881 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 35, čes. vyd. 1971, str. 233). Kromě toho si zatrhl v Georgeově knize „The Irish land question" [„Irská agrární otázka"], kterou používal, četná místa a vepsal do ní anglicky řadu glos, odpovídajících jeho kritickým poznámkám z dopisu Sorgovi. — *39, 162, 776, 810.*

[26] Engels reaguje na dopis Friedricha Adolpha Sorga z 19. března 1883, v němž Sorge mj. poznamenal: „Po Tvé brožuře, oznámené v ‚Sozialdemokratu', ani vidu ani slechu. Půjde-li to přeložit a bude-li Weydemeyer ochoten se do toho pustit, měl bych chuť vydat ji tady v angličtině." — *39.*

[27] Eduard Bernstein se zúčastnil jako delegát kodaňského sjezdu (viz poznámku 23). — *40.*

[28] Italský ekonom Achille Loria poslal Engelsovi separátní výtisk svého spisu „Karel Marx", který vyšel roku 1883 v Římě v „Nuova antologia di scienze, lettere ed arti" [„Nová antologie vědy, literatury a umění"], sv. 38, sešit 7, str. 509—542. Tento italsky psaný Engelsův koncept je odpovědí na Loriův pomlouvačný spis. Engels přeložil svou odpověď sám do němčiny a citoval ji s malými, nepodstatnými změnami v článku „K úmrtí Karla Marxe" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 376—383). S Loriovým elaborátem se vypořádal ještě i ve své předmluvě k třetímu dílu „Kapitálu" (viz Karel Marx, „Kapitál", díl III, část první, čes. vyd. 1955, str. 25—28). — *41.*

[29] Narážka na výrok Alfonse de Lamartina, který Lamartine použil ve své práci „Histoire de la révolution de 1848" [„Dějiny revoluce z roku 1848"] sv. I, Brusel 1849, str. 251, proti Pierru Josephu Proudhonovi a který Achille Loria cituje ve svém elaborátu „Karel Marx" (viz poznámku 28). — *42.*

[30] *Katedroví socialisté* — stoupenci buržoazního sociálně reformistického směru v národní ekonomii, který se vyvinul v poslední třetině 19. století na německých universitách jako opozice proti „manchesteriánství" (ekonomické škole, odrážející názory průmyslové buržoazie). Katedroví socialisté požadovali reformní zásahy buržoazního státu ke zmírnění sociálních protikladů, čímž chtěli zabránit rozšíření revolučního dělnického hnutí a odvrátit dělníky od politického třídního boje. Nejvýznamnějšími zastánci katedrového socialismu, kteří uveřejnili četné práce o sociální otázce, byli Lujo Brentano, Gustav Schmoller, Adolph Wagner a Albert Eberhard Friedrich Schäffle. V roce 1873 založili katedroví socialisté Spolek pro sociální politiku. — *42, 451, 494, 500, 530.*

[31] Po vyhlášení malého stavu obležení v Lipsku (viz poznámku 62) v roce 1881

museli Wilhelm Liebknecht a August Bebel i další sociální demokraté Lipsko opustit. Aby však zůstali poblíž, usadili se Liebknecht a Bebel zpočátku v Borsdorfu, malém místě nedaleko Lipska. — *43, 48.*

[32] 17. března napsal August Bebel z Borsdorfu u Lipska Engelsovi mj.: „Teď, když je Marx mrtev, zůstaneš v Anglii, nebo nechceš se raději přestěhovat do Německa či alespoň do Švýcarska, abychom mohli být s Tebou v těsnějším a častějším styku?" Dále se Bebel ptal: „Jak to vypadá s Marxovými nedokončenými pracemi ke ‚Kapitálu'? Francouzské listy už ohlašují a zdejší noviny to z nich přetiskují, že se dokončení ujímáš Ty... Protože předpokládám, žes o tom mluvil s Liebknechtem, jsem velmi zvědav, co o tom bude referovat. — — *43.*

[33] August Bebel informoval Engelse 17. března 1883 mj. o tom, že na blížícím se kodaňském sjezdu (viz poznámku 23) navrhne, aby „strana jako celek postavila Marxovi pomník. Nepůjde přitom samozřejmě o nějaký skvostný pomník, nýbrž o znamení vděčnosti a solidarity dělníků všech zemí." — *44.*

[34] *Výjimečný zákon* neboli zákon proti socialistům („Zákon proti společensky nebezpečné činnosti sociální demokracie") byl přijat říšským sněmem 19. října 1878 a vstoupil v platnost 21. října 1878. Záminkou k zákonu, který stát junkerů a velké buržoazie už dlouho chystal, byly dva atentáty na Viléma I., spáchané v květnu a červnu 1878. Ačkoli s tím sociální demokracie neměla nic společného, využil Bismarck atentátů a prosadil výjimečný zákon proti sociální demokracii. Když říšský sněm první návrh zákona zamítl, rozpustil Bismarck po druhém atentátu sněm, aby tak novými volbami získal poslušnou většinu.

Výjimečným zákonem byly zakázány všechny organizace strany a všechny odbory, pokud sledovaly socialistické cíle. Veškeré významné socialistické tiskové orgány byly zastaveny, jakákoli shromáždění socialistického charakteru byla zapovězena. Zákon proti socialistům umožňoval také vyhlásit tzv. malý stav obležení (viz poznámku 62). Měl připravit celé demokratické hnutí v Německu o vedení, a tím je paralyzovat.

Socialistická dělnická strana organizovala proti výjimečnému zákonu ilegální boj. Přitom se musela vypořádat s pravicovými oportunisty i s anarchistickou skupinou ve svých řadách. Marx a Engels jí pomáhali vypracovat a prosazovat revoluční strategii a politiku. Díky své revoluční taktice, spojující nejrůznější legální a ilegální formy boje, strana v této zkoušce obstála a stala se v boji se zákonem proti socialistům masovou stranou, v níž se prosadil marxismus. Ve volbách v únoru 1890 získala 19,7 % všech hlasů a stala se nejsilnější stranou v Německu. 25. ledna 1890 odmítl říšský sněm pod tlakem mas zákon proti socialistům prodloužit. Platnost zákona tím vypršela 30. září 1890. Engels napsal o zákonu proti socialistům řadu člán-

ků: „Výjimečný zákon proti socialistům v Německu. — Situace v Rusku", „Bismarck a německá dělnická strana" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 179—180 a 307—309), „Volby v Německu. v roce 1890", „Co teď?", „Dopis na rozloučenou se čtenáři listu ‚Sozialdemokrat' " (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 39—42, 43—46 a 113 až 117) aj. — *44, 53, 61, 84, 136, 139, 144, 162, 182, 198, 201, 220, 263, 281, 285, 289, 302, 347, 350, 356, 370, 375, 383, 388, 392, 394, 397, 409, 591, 717, 754, 767, 776.*

[35] Při lipském procesu (v březnu 1872), který soudil Wilhelma Liebknechta, Augusta Bebela a Adolfa Hepnera pro velezradu, byl na návrh prokurátora předčítán „Komunistický manifest". To umožnilo obžalovaným vydat v roce 1872 „Manifest" spolu s protokolem procesu. — *44.*

[36] O osudech tohoto dopisu nám není nic známo. — *44, 154, 183, 201, 457, 498, 554, 662, 694, 734, 741, 748, 759, 766, 770, 781, 782.*

[37] Engelsovo „Postavení dělnické třídy v Anglii" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1957, str. 233—508) vyšlo na jaře roku 1845 v lipském nakladatelství Otto Wiganda. O plánovaném novém vydání psal Engels v dopisech Wilhelmu Liebknechtovi a Adolfu Hepnerovi už v letech 1872 až 1873. 8. února 1873 napsal Liebknecht Engelsovi v souvislosti se sdělením, že redakce „Volksstaatu" má v úmyslu vydávat sociálně politickou knižnici (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 33, čes. vyd. 1971, str. 633). V této době zřejmě žádal Engels Liebknechta nebo Hepnera, aby se informovali u nějakého advokáta, jaký je po právní stránce jeho vztah k Wigandovu nakladatelství, protože Hepner se o tom zmiňuje v dopise, který poslal Engelsovi 24. března 1873: „Freytag si dal s tou právní stránkou smlouvy na čas. Vypadá to tak:

1. Smlouva, uzavřená v roce 1847 nebo 1848, ještě *platí.*
2. Jestliže Wigand nesplní podmínky stanovené smlouvou, máš ho *z krku.*
3. Co bys měl udělat: chtít na Wigandovi pozitivní prohlášení, je-li kniha rozebrána; v kladném případě mu dát ultimátum ohledně druhého vydání. Jestliže toto ultimátum nesplní, máš ho *také z krku.*"

Engelsův právní vztah k Wigandovu nakladatelství ve věci zmíněné práce nebyl patrně ani v následujících 10 letech definitivně vyjasněn, ačkoli se Engels na advokáta Freytaga několikrát obrátil. 19. ledna 1885 psal Engels Bebelovi (viz tento svazek, str. 327—328), který mu 7. února 1885 odpověděl: „V příloze dostáváš odborné dobrozdání od jednoho schopného saského právníka. Věc vypadá tedy tak, že Tě Wigand má v hrsti a druhé vydání nelze z něho vyrazit. Jediná možnost vydat knihu, a to tak, aby si ji mohli koupit i naši lidé, bude, že vyjde v zemi, se kterou nemá Německo žádnou úmluvu, tedy ve Spojených státech. Pak je ovšem pro knižní obchod

ztracená, protože se ji žádný knihkupec neodváží prodávat, bude-li Wigand protestovat...“

Druhé vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii“, které revidoval Engels, vyšlo v roce 1892 v nakladatelství J. H. W. Dietze ve Stuttgartu. — *46, 48, 321, 324, 328, 341.*

[38] Úryvky z tohoto dopisu byly poprvé uveřejněny v knize A. Bebel, „Aus meinem Leben“ [„Z mého života“], sv. III, Stuttgart 1914. — *48.*

[39] 6. června 1879 se vyjádřil Wilhelm Bracke v dopise Engelsovi: „Bebelovi se obdivuji; je z nás jediný, kdo se vyzná v parlamentním životě.“ — *48.*

[40] Při volbách do říšského sněmu roku 1881 se August Bebel v důsledku volebních machinací do sněmu nedostal; v roce 1883 si jej hamburští sociální demokraté vybrali za kandidáta na uprázdněné místo poslance v prvním hamburském volebním obvodu. Psal při této příležitosti 2. května 1883 Engelsovi: „Stále víc a víc se mě zmocňuje pocit, že veškeré agitování, zvlášť to v parlamentu, nestojí za dnešních poměrů za ty síly a čas, co na to člověk musí vynaložit. Pod dojmem tohoto pocitu jsem požádal Hamburské, aby mě nekandidovali, ale můj dopis přišel pozdě.“ Bebel byl 29. června 1883 zvolen 11 711 hlasy do říšského sněmu. — *48.*

[41] *Polovičatí* — tj. síly seskupené kolem Wilhelma Blose a Bruno Geisera, proti jejichž oportunistickým tendencím vedl boj hlavně August Bebel na kodaňském sjezdu (viz poznámku 23). — *48.*

[42] Než se na gothajském slučovacím sjezdu (22.—27. května 1877) sloučila Sociálně demokratická dělnická strana (eisenašští) s lassallovským Všeobecným německým dělnickým spolkem v Socialistickou dělnickou stranu Německa, protestovali Marx s Engelsem u Augusta Bebela a Wilhelma Liebknechta kategoricky proti předčasnému spojení s lassallovci. Podle jejich mínění měl sloučení předcházet akční program, respektive organizační plán společných akcí. Jejich námitky jsou formulovány v „Kritice gothajského programu“ a v Engelsově dopisu Bebelovi z 18.—28. března 1875 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 39—61 a 31—37). — *48.*

[43] Počátkem roku 1881 odjeli Friedrich Wilhelm Fritzsche a Louis Viereck z pověření Socialistické dělnické strany Německa do USA, aby zde získali peníze na volby, stanovené na podzim téhož roku. Cesta sice vynesla straně pozoruhodnou částku, avšak jejich vystupování v USA neodpovídalo proletářské třídní linii a škodilo německému i americkému dělnickému hnutí.

K plánovanému zájezdu Augusta Bebela a Wilhelma Liebknechta do Ameriky viz poznámku 24. — *49, 122.*

[44] Koncem dubna až začátkem května 1883 se v říšském sněmu projednávaly v druhém čtení osnovy zákonů o nemocenském pojištění dělnictva a změně živnostenského řádu. Oba zákony patřily k tzv. sociální reformě (viz poznámku 365), kterou vyhlásil Bismarck koncem roku 1881. 2. května, krátce před jejich schválením v říšském sněmu, napsal Bebel Engelsovi, že několik sociálně demokratických poslanců „chtělo hlasovat pro zákon o nemocenských pokladnách", a jmenoval především Moritze Rittinghausena a Maxe Kaysera, kteří se pokoušeli zatlačit stranu na cestu reformistické politiky. Při hlasování o návrzích (31. května a 2. června) se však podřídili stranické kázni a hlasovali s ostatními proti těmto zákonům. — *50.*

[45] Když byl v Hamburku-Altoně a okolí 28. října 1880 vyhlášen malý stav obležení (viz poznámku 62), byl z Hamburku vypovězen mj. také Wilhelm Blos, který napsal 4. října 1881 z Brém Engelsovi. Z dopisu bylo zřejmé, že vypovězení a jiná represívní opatření Blose dezorientovaly a vyvolaly v něm kapitulantské nálady. O osudech Engelsovy odpovědi Blosovi není nic známo. — *50.*

[46] August Bebel napsal Engelsovi 2. května 1883: „Náš hospodářský úpadek pokojně, ale spolehlivě pokračuje. Trh železa vykazuje všeobecnou stagnaci; kartelová smlouva českých železářských průmyslníků zcela nedávno také ztroskotala. V saském Vogtlandu se schyluje k velké krizi v pletárnách, protože přestaly chodit objednávky z Ameriky, a stejné je to ve výrobě hraček v Duryňském lese. Jiná odvětví, která jsou závislá na americkém trhu, se brzo dostanou do stejné situace." — *50.*

[47] 11. května 1883 se Johann Phillipp Becker dotazoval Engelse, zda by mohl mladému soudruhovi Ludwigu Klopferovi „sehnat literární práci, která by ho uživila" (viz též tento svazek, str. 54). — *52.*

[48] Krátce před nástupem do vězení (viz poznámku 6) napsal Paul Lafargue 16. května 1883 Engelsovi a prosil ho mj. o peníze, aby mohl zaplatit dlužné nájemné a koupit si pár drobností. — *55.*

[49] Marx studoval v roce 1873 dějiny občinového vlastnictví půdy v Rusku a pořizoval si výpisky z knih A. A. Golovačova, A. Skrebického, V. I. Sergejeviče, F. Skaldina a dalších autorů. Část těchto i později pořízených výpisků z ruských pramenů, které tvoří především přípravné práce ke třetímu dílu „Kapitálu" (srovnej Karel Marx, „Kapitál", díl III—1, čes. vyd. 1955,

str. 14), uveřejnil Institut marxismu-leninismu při ÚV KSSS v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. XI/1948, XII/1952 a XIII/1955. — *56, 131.*

[50] Jde o dva Marxovy ekonomické rukopisy. První pochází z let 1857—1858 a byl poprvé uveřejněn — v jazyce originálu — v letech 1939 —1941 Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS. Redakce jej nazvala „Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Rohentwurf 1875—1958". V roce 1953 vyšla v NDR fotokopie tohoto vydání. První část českého překladu tohoto rukopisu pod názvem „Rukopisy, Grundrüsse' " vyšla roku 1971. Další části překladu se připravují. Druhý rukopis napsal Marx v letech 1861—1863 a nazval ho „Ke kritice politické ekonomie". Jeho hlavní část tvoří „Teorie o nadhodnotě" — první a jediná verze čtvrtého dílu „Kapitálu" (viz Karel Marx, „Teorie o nadhodnotě", část první, druhá a třetí, čes. vyd. 1958, 1964, 1968.). — *56.*

[51] Francouzský překlad prvního dílu „Kapitálu" pořídil Joseph Roy. Ve své „Předmluvě a doslovu k francouzskému vydání" a v dopise Nikolaji Franceviči Danielsonovi z 28. května 1872 viz Marx-Engels, Spisy, sv. 33, čes. vyd. 1971, str. 533) hodnotí Marx tento překlad a vysvětluje, čím a jak se podílel na přípravě francouzského vydání. O změnách a dodatcích učiněných podle francouzského vydání píše Engels ve své předmluvě k třetímu německému vydání (viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 36—38). — *57, 73.*

[52] Z díla „Wilhelm Meisters Lehrjahre" [„Viléma Meistra léta učednická"] od Johanna Wolfganga von Goetha; třetí verš necitoval Engels úplně přesně. Český překlad Vojtěch Jirák a E. A. Saudek. — *58.*

[53] Zřejmě zde jde o čtvrtou kapitolu „Německé ideologie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 3, čes. vyd. 1958, str. 496—541) a Engelsův spis „Praví socialisté" (viz tamtéž, str. 552—594). Obě práce byly napsány v letech 1845—1847, kdy Marx s Engelsem žili v Bruselu. — *59, 65, 68.*

[54] „Protokoll über den Kongress der deutschen Sozialdemokratie in Kopenhagen. Abgehalten vom 29. März bis 2. April 1883" [„Protokol ze sjezdu německé sociální demokracie v Kodani. Konal se ve dnech 29. března—2. dubna 1883"], Hottingen-Curych, 1883. — *61.*

[55] Engelsův dopis Augustu Bebelovi z 21. června 1882 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 35, čes. vyd. 1971, str. 376—377). — *61.*

[56] List „Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats-und gelehrten Sachen" uveřejnil 24. května 1883 v „První příloze" článek o Marxovi, který

dával zkreslenou představu o jeho životě. Byl nadepsán „K hodnocení Karla Marxe" a podepsán H. V. T. — *62.*

[57] Reprodukci této jediné dochované stránky Marxova originálního konceptu k „Manifestu Komunistické strany" viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 445. — *62.*

[58] „Sozialdemokrat", čís. 24 ze 7. června 1883, uveřejnil v literární příloze „Handwerksburschenlied" [„Píseň tovaryšů"], kterou Engels našel mezi Marxovou pozůstalostí a která byla provázena skicou o Georgu Weerthovi (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 35—38). Weerthova báseň „Die rheinischen Weinbauern" [„Porýnští vinaři"], o níž se Engels v dopise zmiňuje a jež byla rovněž nalezena v Marxově pozůstalosti, vyšla v „Sozialdemokratu", čís. 29 z 12. července 1883. Byla napsána pravděpodobně v letech 1850—1852. — *62.*

[59] Když car Alexandr II. přišel 13. března 1881 o život při atentátu provedeném narodniky, očekávala ruská veřejnost všeobecně liberální reformy. Alexandr III. však prohlásil v manifestu vydaném 29. dubna 1881, že samoděržaví zachová a ještě je upevní.

Když se stal Bedřich Vilém IV. v roce 1840 pruským králem, očekávala marně liberální buržoazie v Německu, že provede ústavní reformy, jak to přislíbil jeho otec. — *62.*

[60] Narážka na koloniální politiku Francie v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století, a to na zřízení francouzského protektorátu nad *Tuniskem* (1881—1883); na francouzsko-anglickou finanční kontrolu nad *Egyptem* (1876—1882), provázenou vměšováním Anglie a Francie do správy této země, což vedlo posléze k tomu, že se z Egypta de facto stal v roce 1882 britský protektorát; na vpád na *Madagaskar*, vyprovokovaný v roce 1882, při němž bylo pobřeží ostřelováno z děl; na koloniální válku rozpoutanou v roce 1882 proti *Tonkinu*, jež přerostla ve válku proti Číně a vedla v červnu 1884 ke zřízení francouzského protektorátu nad Indočínou. — *63, 91.*

[61] Lassallovu tezi o „jediné reakční mase" převzal gothajský sjezd (1875) do programu Socialistické dělnické strany Německa. Stálo v něm: „Osvobození práce musí být dílem dělnické třídy, proti níž jsou všechny ostatní třídy jen jedinou reakční masou." Viz k tomu Marxovu „Kritiku gothajského programu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 39—61). — *63.*

[62] *Malý stav obležení* — výjimečné opatření, vyhlášené Bismarckovou vládou na základě § 28 zákona proti socialistům (viz poznámku 34) v centrech dělnického hnutí. S malým stavem obležení bylo spjato mj. vypovídání sociál-

ních demokratů z domovských obcí, jakož i jiná opatření omezující jejich osobní svobodu. — *64.*

[63] Pasquale Martignetti napsal Engelsovi 12. června 1883, že četl jeho práci „Vývoj socialismu od utopie k vědě" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 207—248) a že by ji rád rozšířil v Itálii. Proto prý pořídil na základě francouzského překladu Paula Lafargua překlad italský, který mu posílá k revizi a autorizaci. Bude-li si to Engels přát, pošle mu také korekturu. Zároveň požádal Engelse, aby mu sdělil, kolik vytištěných exemplářů bude potřebovat. — *66.*

[64] K italskému překladu „Vývoje socialismu od utopie k vědě", pořízenému Pasqualem Martignettim, připojil Engels vedle stručných doplňků i obsáhlé dodatky, které nebyly ve francouzském vydání obsaženy. — *66.*

[65] Zde je do rukopisu vepsáno neznámou rukou: „Benev. 22. 1. 94 Pasq. Martignetti"; jsou zde také dva nečitelné podpisy. — *67.*

[66] Od 27. srpna do 25. září 1882 strávila Laura Lafarguová několik týdnů se svým otcem ve švýcarských lázních Vevey. Vyprávěl jí hodně o svých tvůrčích plánech a navrhl jí, aby napsala dějiny Mezinárodního dělnického sdružení. Slíbil, že jí k tomu obstará všechny potřebné dokumenty. Požádal ji také, aby začala s překladem „Kapitálu" do angličtiny. Nemoc a smrt jeho nejstarší dcery Jenny a krátce nato i jeho skon však udělaly všem těmto plánům konec. O přáních a úmyslech, jež dal Marx najevo ve Vevey, psala Laura Lafarguová svému příteli Engelsovi 20. června 1883. — *69.*

[67] Zřejmě zde jde o část matematických rukopisů, které Marx poslal Engelsovi v roce 1881. O otázkách, o nichž se zde pojednávalo, se Engels zmiňuje podrobně ve svých dopisech z 18. srpna 1881 a 21. listopadu 1882 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 35, čes. vyd. 1971, str. 40—42 a 137). — *69, 74.*

[68] V článku „K úmrtí Karla Marxe" poznamenal Engels 28. dubna 1883, že Marx ustanovil ústní závětí svou nejmladší dceru Eleanor a jeho „vykonavateli svého literárního odkazu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 379). — *69.*

[69] Francouzská revolucionářka Louise Michelová byla 23. června 1883 odsouzena porotním soudem departementu Seine k 6 letům káznice a 10 letům policejního dozoru; byla obviněna z podílu na demonstraci pařížských nezaměstnaných, k níž došlo v březnu 1883 v Paříži. V roce 1886 byla Louise Michelová amnestována. — *71, 518.*

[70] Redaktor „New Yorker Volkszeitung" Adolf Hepner sdělil Engelsovi v dopise ze 7.—12. května 1883 toto: „Mostovci a Schewitsch — tj. Výbor pro uctění památky Karla Marxe — dali dohromady anglický překlad ‚Komunistického manifestu'... přirozeně aniž se Vás zeptali nebo Vám překlad předložili... Před několika dny jsem přišel náhodou do tiskárny a viděl korekturu ‚Úvodu'. Stojí tam: ‚Napsal K. Marx *za spolupráce* B. Engelse...' ". — *73.*

[71] První ruský překlad „Manifestu Komunistické strany" vydalo v roku 1869 v Ženevě nakladatelství „Volnaja russkaja tipografija". Druhé ruské vydání v překladu Georgije Valentinoviče Plechanova vyšlo roku 1882 v Ženevě v edici „Russkaja socialno-revoljucionnaja bibliotěka". — *73.*

[72] Tím se míní sedmý oddíl prvního dílu „Kapitálu": „Akumulační proces kapitálu" (viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 595—814). — *73.*

[73] Úryvek z tohoto dopisu vyšel poprvé v knize M. Dommangeta „Karel Marx et Frédéric Engels" [„Karel Marx a Bedřich Engels"], Paříž 1951. — *76.*

[74] Gabriel Deville měl už dávno v úmyslu pořídit populární výtah z francouzského vydání prvního dílu „Kapitálu", jenž vycházel v letech 1872—1875 v nakladatelství Maurice Lachâtra. 2. srpna 1882 se sešel Deville v Paříži s Marxem, který část jeho rukopisu ještě osobně zrevidoval. 10. srpna 1883 psal Deville Engelsovi, že se od Paula Lafargua dověděl, že je Engels ochoten pročíst zbytek jeho rukopisu. Poslal mu ho a požádal ho o připomínky, takže ještě téhož roku mohla vyjít jeho práce nazvaná „Le Capital de Karl Marx, résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique" [„Kapitál Karla Marxe. Stručný výtah s dodatkem o vědeckém socialismu"]. Jak píše Deville v předmluvě, ujal se této práce „na předchozí výzvu Karla Marxe a s jeho laskavým povzbuzením". Jeden výtisk této knihy s osobním věnováním od Devilla měl Engels ve své knihovně. Engelsovo hodnocení Devillovy práce viz tento svazek, str. 116—117, 132 a 137. — *76, 78, 83, 87, 93, 96.*

[75] Od 17. srpna do 14. září 1883 se Engels zotavoval v Eastbournu na jižním pobřeží Anglie. — *76,* 77, *79, 82, 83, 93.*

[76] Engels trávil část léta v Eastbournu už v roce 1879, a to od 5. do 27. srpna 1879. — 77.

[77] Narážka na naději ve výhru v loterii (viz též tento svazek, str. 238). — *78.*

[78] 10. srpna 1883 žádal Wilhelm Liebknecht Engelse o přesné datum úmrtí paní Jenny Marxové a její dcery Jenny Longuetové. Ptal se mj. i na to, zda měl Heinrich Heine něco společného s pařížským listem „Vorwärts!" a zda Marx psal do „Vorwärts!" a do „Deutsche-Brüsseler-Zeitung". Liebknecht potřeboval tyto údaje pro svůj článek „Karel Marx", který vyšel v „Neue Zeit", seš. 10 z roku 1883.

Engelsovy nekrology „Jenny Marxová, rozená von Westphalen" a „Jenny Longuetová, rozená Marxová" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 318—320 a 367—368). — *79.*

[79] Jak vyplývá z dopisu Heinricha Heina Marxovi z 21. září 1844, zaslal mu Heine týž den vytištěné archy politické části své knihy „Nové básně" — především báseň „Německo. Zimní pohádka", kterou v této době připravoval rovněž pro zvláštní vydání — „s trojím záměrem". „Totiž za prvé," psal Heine, „abyste se tím pobavil, za druhé, abyste mohl už teď pomoci té knize v německém tisku, a za třetí, abyste mohl dát otisknout, pokud to budete pokládat za vhodné, ve ‚Vorwärts!' nejlepší úryvky z nové básně." Heine Marxe zároveň žádal, aby napsal „úvodní slovo" speciálně k oněm výňatkům ze „Zimní pohádky", které měly vyjít ve „Vorwärts!". — *79.*

[80] 25. června 1883 děkoval Pasquale Martignetti Engelsovi za souhlas s italským překladem „Vývoje socialismu od utopie k vědě" a za jeho italsky formulované pokyny a připomínky. Základem Martignettiho italského překladu byla francouzská verze této práce, kterou pořídil Paul Lafargue. Martignetti ve svém dopise litoval, že nemohl překlad vypracovat podle německého znění. V souvislosti s tím se ptal Engelse, jak by si mohl rychle osvojit němčinu. Žádal i o informaci, kde by si mohl opatřit Marxova a Engelsova díla.

30. července sděloval Martignetti Engelsovi na dopisnici, že mu odeslal 12 požadovaných výtisků italského překladu (viz tento svazek, str. 66). — *81.*

[81] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé uveřejněn francouzsky v časopise „Le Mouvement socialiste" [„Socialistické hnutí"], Paříž, sv. IV, čís. 45 z 1. listopadu 1900. — *83.*

[82] Johann Philipp Becker v srpnu 1883 těžce onemocněl. V této souvislosti vzpomíná Engels na haagský kongres Internacionály (1872), kterého se Becker zúčastnil. — *83.*

[83] Protože vydání Marxova literárního odkazu Engelse pracovně značně zatěžovalo, doporučil mu Eduard Bernstein 20. června 1883 jako pomocníka rakouského sociálního demokrata Emila Kalera-Reinthala. — *83.*

[84] 28. června 1883 přinesl „Sozialdemokrat" článek „Louise Michel vor Gericht" [„Louise Michelová před soudem"]. Obsahoval výňatky z řeči, kterou se Louise Michelová hájila (viz poznámku 69), a pranýřoval třetí francouzskou republiku. 5. července 1883 zde vyšel úvodník „Republik oder Monarchie. Zum Jahrestag des Bastillesturmes" [„Republika nebo monarchie. K výročí útoku na Bastillu"], jenž se odvolával na článek z 28. června a pojednával obecně o otázkách republiky. — *84.*

[85] Buržoazní levicově liberální *Pokroková strana* byla založena v červnu 1861. Požadovala ve svém programu sjednocení Německa pod pruským vedením, svolání celoněmeckého parlamentu a vytvoření silné liberální vlády, odpovědné poslanecké sněmovně. Její pravé křídlo po vítězství Pruska nad Rakouskem v roce 1866 ze strany vystoupilo a vytvořilo Národně liberální stranu (viz poznámku 266), jež ve všech podstatných otázkách podporovala Bismarcka. Politikové, kteří zůstali v Pokrokové straně, zastávali převážně zájmy obchodní buržoazie, menších podnikatelů a městské maloburžoazie. Pokroková strana splynula v roce 1884 s levým křídlem Národně liberální strany v Německou svobodomyslnou stranu (viz poznámku 253). — *85, 193, 201, 714, 717.*

[86] Tato noticka byla uveřejněna v „Kölnische Zeitung", čís. 199, z 20. července 1883, druhý list, v rubrice „Kolínské místní zprávy". — *86.*

[87] Engels odpovídá na dopis Augusta Bebela ze 16. července 1883. — *87.*

[88] V předmluvě k druhému dílu „Kapitálu" podává Engels přehled těchto rukopisů a zmiňuje se o tom, že Marx krátce před smrtí řekl své dceři Eleanor, aby Engels z těch rukopisů „něco udělal" (viz Karel Marx, „Kapitál", díl II, čes. vyd. 1954, str. 11—15). — *87.*

[89] 29. června 1883 zvítězil August Bebel při doplňovacích volbách do říšského sněmu v prvním hamburském volebním obvodu s 11 711 hlasy nad kandidátem Pokrokové strany, který získal 11 608 hlasů. Dostal se tak do říšského sněmu jako třináctý sociálně demokratický poslanec (viz též poznámku 40). — *88.*

[90] Narážka na slova, která použil Otto Bismarck v souvislosti se svou agresívní politikou vůči Francii. — *88.*

[91] V lednu 1883 uzavřely Německo a *Srbsko* obchodní smlouvu a konzulární smlouvu. Obchodní a plavební smlouva mezi Německem a *Španělskem* byla podepsána v červenci 1882. V srpnu 1883 se jednalo o připojení *Rumunska* k Trojspolku, k němuž patřily Rakousko-Uhersko, Německo a Itálie; jed-

nání skončilo uzavřením tajné rakousko-rumunské obranné aliance, k níž přistoupilo v říjnu 1883 Německo. — *88.*

[92] *Demokratická federace* (Democratic Federation) — sdružení socialistických a radikálně demokratických dělníků, založené v červnu 1881; jeho předákem byl Henry Mayers Hyndman. Co do počtu členstva bylo slabé; v roce 1883 se z něho stala první stabilní socialistická strana země a v srpnu 1884 byla tato organizace přejmenována na Sociálně demokratickou federaci (viz poznámku 342). — Na výroční konferenci federace v červnu 1883 bylo přijato programové prohlášení (*Manifest*), jež krátce nato vyšlo jako brožura pod názvem „Socialism Made plain, being the Social and Political Manifesto of the Democratic Federation" [„Srozumitelný výklad socialismu — sociální a politický manifest Demokratické federace"]. — *88, 151, 161, 166, 171, 221.*

[93] V roce 1881 vydal Henry Mayers Hyndman knihu „England for All" [„Anglie pro všechny"], jež měla být podrobným výkladem programu Demokratické federace (viz poznámku 92). Ve dvou kapitolách přejímal ve zkreslené podobě myšlenky z prvního dílu „Kapitálu", aniž uvedl Marxovo jméno či se zmínil o jeho díle. Kniha nebyla sepsána v socialistickém duchu — mluvilo se v ní mj. o „démonu socialismu" a socialismus se zde odmítal jako něco, „co není v souladu s názory Angličanů". Marx protestoval proti Hyndmanovu postupu v dopise z 2. července 1881 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 35, čes. vyd. 1971, str. 236—238). — *89.*

[94] Myslí se chartistické hnutí. — *89.*

[95] Oportunistické křídlo německé sociální demokracie, k němuž Bruno Geiser patřil, vydalo leták, v němž propagovalo zákonné uznání práva na práci. Karl Kautsky poslal leták 14. září 1883 Engelsovi s touto poznámkou: „Podnětem k tomu, abych Vám napsal, byl přiložený leták... Ukazuje jasně, jak velice je hnutí v Německu povrchní... Hlavně je to právo na práci a minimální mzda, které teď nedávají lidem spát, které Geiser a spol. všude propagují a které také začínají spontánně strašit, např. v hlavách Berlíňanů. Hnutí by se mohlo kdykoli rozrůst, a je podle mého názoru bezpodmínečně nutné, aby se teď proti němu vystoupilo, a to v ‚Sozialdemokratu'. *Nikdo to ale nemůže udělat s lepším výsledkem než Vy.*"

Na leták a propagandu oportunistického křídla týkající se zákonného uznání práva na práci odpověděl Eduard Bernstein článkem „Das Recht auf Arbeit" [„Právo na práci"], který vyšel 25. října 1883 v „Sozialdemokratu". Zdůrazil v něm, že „právo na práci bez současné *organizace práce* je bezobsažná fráze" a že „se nesrovnává s buržoazní společností".

Od Kautského vyšel v „Neue Zeit", seš. 7 z roku 1884, ke stejné otázce

delší teoretický příspěvek nazvaný „Das Recht auf Arbeit" [„Právo na práci"] (viz tento svazek, str. 193—194). — *90, 123.*

[96] Jde o seriál Karla Kautského „Die Entstehung der Ehe und Familie" [„Původ manželství a rodiny"], uveřejňovaný v darwinovském časopise „Kosmos", Stuttgart, ročník VI, svazek XII (říjen 1822—březen 1883). K prvnímu článku seriálu, nazvanému „Häterismus" [„Hetérismus"], se Engels vyjádřil v dopisech Kautskému z 10. února a 2. března 1883 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 35, čes. vyd. 1971, str. 479—480 a 495—497). — *90.*

[97] Karl Kautsky „Auswanderung und Kolonisation" [„Emigrace a kolonizace"], v „Die Neue Zeit", Stuttgart 1883. — *91.*

[98] V dubnu 1883 vyhlásila vláda britské kolonie Queenslandu (Austrálie) anexi rozsáhlých částí Nové Guineje a vztyčila v Port Moresby britskou vlajku. Počátkem listopadu 1884 oznámil velitel anglické válečné lodi „Nelson", že Anglie zřizuje protektorát nad jihovýchodním pobřežím Nové Guineje.

Úvodník z „Daily News", na nějž se zde Engels odvolává, vyšel 12. září 1884. — *91.*

[99] Na *sjezdu tradeunionů v Nottinghamu* (10.—15. září 1883) předložil bývalý člen britské federální rady Mezinárodního dělnického asdružení Adam Weiler rezoluci, jež vyzývala parlamentní výbor tradeunionů (Trades Unions Congress Parliamentary Comittee), aby se zasadil o zákonné omezení pracovního dne na maximálně osm hodin. Sjezd, který se konal za účasti malého počtu delegátů, tuto rezoluci přijal, ale parlamentní výbor — vedoucí orgán tradeunionů — ji zamítl. Tajemník parlamentního výboru Henry Broadhurst byl od roku 1880 poslancem. — *91.*

[100] Jde o seriál „Die Trades Unions" [„Tradeuniony"], který uveřejnil Wilhelm Liebknecht počátkem roku 1883 v „Neue Zeit". Jméno autora nebylo u seriálu uvedeno. — *91.*

[101] Rakouský ekonom Emanuel Hans Sax uveřejnil pod pseudonymem Fritz Denhardt v prvních třech číslech „Neue Zeit" z roku 1883 dvě recenze a menší článek „Zur sozialen Statistik in Deutschland" [„K sociální statistice v Německu"].

3. října 1883 odpověděl Karl Kautsky na tuto Engelsovu otázku: „Jiní spolupracovníci, s nimiž jsem počítal, se drží ze zbabělosti zpátky. Že Braun a Fritz Denhardt už nic neposílají, mohu přičíst pouze tomu. Mám čím dál větší nedůvěru vůči ‚studovaným' socialistům, kteří za sebou nestrhali mosty." — *91.*

[102] Victor Adler, který měl v úmyslu stát se továrním inspektorem, cestoval v roce 1883 po Německu, Švýcarsku a Anglii, aby se seznámil s organizací inspekce. Při této příležitosti navštívil ve Stuttgartu Karla Kautského, který mu dal písemné doporučení na Engelse. — *92.*

[103] Míní se první kapitola prvního dílu „Kapitálu" „Zboží" (viz Karel Marx, „Kapitál", díl. I, čes. vyd. 1953, str. 51—101). — *93.*

[104] O osudech této dopisnice nám není nic známo. — *94, 730, 832.*

[105] German Alexandrovič Lopatin se setkal s Engelsem několik měsíců po svém útěku z carského vyhnanství (viz poznámku 3). Toto setkání líčí Lopatin v dopise Marii Nikolajevně Ošaninové (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 503—505). Podruhé navštívil Engelse 23. září 1883. — *94.*

[106] Třetí německé vydání prvního dílu „Kapitálu" (hamburské nakladatelství Otto Meissnera) vytiskl Otto Wigand v Lipsku. — *94.*

[107] 4. října 1883 psala Laura Lafarguová znepokojeně svému příteli Bedřichu Engelsovi: „Dostala jsem právě dopis od Schorlemmera, ze kterého jsem vyrozuměla, že Vám není dobře. A protože jsem dcerou svého otce, mám jistě právo Vás požádat, abyste ihned vyhledal nejlepšího lékaře... Jak jinak byste mohl vykonat práci, kterou Vám odkázal náš drahý Mouřenín." — *98.*

[108] Paul Lafargue pracoval ve vězení (viz poznámku 6) mj. na článku „Le Blé en Amérique" [„Obilí v Americe"], který vyšel v roce 1884 v „Journal des Economistes". — *99, 110.*

[109] Posibilisté (viz poznámku 259) svolali na 29. října 1883 do Paříže mezinárodní konferenci. Ta měla být úvodem k založení nové internacionály, v níž chtěli mít vedení. Zástupci francouzských revolučních socialistů ani zástupci německé sociální demokracie nebyli na konferenci pozváni. Zastoupeny byly anglické tradeuniony a socialistické strany Španělska a Itálie. V souladu s tímto složením měly rezoluce konference liberálně reformistický charakter. Na vývoj mezinárodního dělnického hnutí neměla konference prakticky žádný vliv. — *100, 139,*

[110] Engels má na mysli studii Maxe Quarcka „Kommerzienrath Adolf Fleischmann als Nationalökonom und die Thüringer Hausindustrie" [„Komerční rada Adolf Fleischmann jako národohospodář, a domácký průmysl v Durynsku"], která vyšla v roce 1883 v Lipsku. Byla to odpověď na Fleischman-

novu knihu „Die Sonneberger Spielwaren-Hausindustrie und ihr Handel" [„Sonneberská domácí výroba hraček a obchod s nimi"], která vyšla téhož roku v Berlíně. — *101, 105.*

[111] Věra Ivanovna Zasuličová se v říjnu—listopadu 1883 dotázala Engelse, zda se obrátil na ruské nakladatele v Petrohradě ohledně vydání druhého dílu „Kapitálu" v ruštině. Pokud se tak ještě nestalo, ruští emigranti v Ženevě (členové skupiny „Osvobození práce") by velmi rádi dostali od Engelse patřičné svolení k tomuto vydání. Pustili by se pak hned do ruského překladu. S tímto dopisem zaslala Zasuličová Engelsovi ruský překlad Marxovy „Námezdní práce a kapitálu", který právě v Ženevě vyšel. Kromě toho ho informovala, že jeho práce „Vývoj socialismu od utopie k vědě", kterou přeložila do ruštiny, je v tisku. Vyšla pak v roce 1884 v Ženevě. — *102, 105.*

[112] German Alexandrovič Lopatin začal překládat první díl „Kapitálu" do ruštiny v roce 1870 za svého pobytu v Londýně. Práci přerušil, když odjel do Ruska, kde pomáhal připravovat útěk Nikolaje Gavriloviče Černyševského z vyhnanství na Sibiři. Lopatin začal od druhé kapitoly (v následujících vydáních to byl druhý oddíl) a přeložil zhruba dvě třetiny prvního německého dílu. Překlad dokončil Nikolaj Francevič Danielson. — *102.*

[113] Eduard Bernstein odpověděl 10. listopadu 1883 Engelsovi na jeho dotaz ohledně Maxe Quarcka. V této souvislosti Engelsovi sdělil, že má v úmyslu přeložit s jeho pomocí „Bídu filosofie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 83—196), neboť je krajně žádoucí, aby tato práce vyšla německy. První německé vydání „Bídy filosofie", které vyšlo ve Stuttgartu v lednu 1885, pořídili Bernstein a Karl Kautsky. Engels zrevidoval jejich překlad, napsal předmluvu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 205—218) a připojil několik vlastních poznámek. — *105, 113.*

[114] Georgij Valentinovič Plechanov, „Socializm i političeskaja borba" [„Socialismus a politický boj"], Ženeva 1883. — *105.*

[115] Jde o druhé ruské vydání „Manifestu Komunistické strany" v překladu Georgije Valentinoviče Plechanova (viz poznámku 71), které vyšlo v roce 1882, a o první ruské vydání Marxova díla „Námezdní práce a kapitál", které vyšlo v Ženevě roku 1883; na titulní stránce tohoto druhého díla bylo poznamenáno, že překlad byl pořízen podle německého vydání z roku 1880 (viz poznámku 280). — *105.*

[116] Historickou skicu „Marka" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 349—366) napsal Engels koncem roku 1882 jako dodatek k prvnímu

německému vydání svého spisu „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ (tamtéž, str. 207—248).

„Marka“ vycházela od března do dubna 1883 v „Sozialdemokratu“ a pak vyšla ještě v Hottingen-Curychu jako „Leták pro rolníky“ (separát), Engelsem zvlášť zpracovaný, a to pod názvem „Der deutsche Bauer. Was war er? Was ist er? Was könnte er sein?“ [„Německý rolník. Čím byl? Čím je? Čím by mohl být?“]. — *105.*

[117] Eduard Bernstein sdělil Engelsovi 10. ledna 1883, že by chtěl uveřejnit Lafarguovu brožuru „Le droit à la paresse“ [„Právo na lenost“] jako fejeton v „Sozialdemokratu“. Lafargue připravoval v létě 1883 ve věznici Sainte-Pélagie (viz poznámku 6) separátní vydání této brožury. Ta vyšla poprvé v roce 1880 v „Egalité“. „Sozialdemokrat“ ji uveřejňoval v prosinci 1883—lednu 1884 na pokračování pod názvem „Das Recht auf Faulheit“ [„Právo na lenost“]. — *106, 128.*

[118] Přezdívka stoupenců buržoazní ústavy, pocházející z revoluce 1848—1849. Jako *vzdychalové* jsou zde označovány pravicově oportunistické elementy v německé sociální demokracii. — *106, 175, 193, 198.*

[119] Engels cituje z oznámení (vyšlo 25. září 1883 v Ženevě), podle něhož hodlala skupina ruských revolucionářů, členů organizace „Černyj pereděl“, vydávat knihovnu nazvanou „Bibliotěka sovremennovo socializma“ („Knihovna soudobého socialismu“). V tomto programovém prohlášení skupina oznamovala, že se definitivně rozešla s narodnictvím, a poukazovala na to, že se musí založit zvláštní strana ruské dělnické třídy. Dále dokument oznamoval, že organizace byla přeměněna ve skupinu „Osvoboždenije truda“ — první ruskou marxistickou organizaci. — *106.*

[120] Johann Philipp Becker, který byl delší dobu nemocen (viz poznámku 82), psal 26. listopadu 1883 mj. Engelsovi: „Nejdražší bratře a pomocníku v nouzi! ...Nemoc mě... hrozně zřídila a po čtyřech týdnech bezvědomí, kdy každou hodinu čekali mou smrt, ze mne zůstala jen kostra, takže... jsem se zase musel učit správně myslet a mluvit. A tak je pochopitelné, že to s mým úplným uzdravením jde kupředu jen velmi pomalu, zvlášť pro to mé proletářské postavení, ve kterém se, nehledě na pokročilý věk, nemohu také dostatečně chránit před onemocněním... A teď Ti chci ještě srdečně poděkovat za těch Tvých sto franků, které jsi dal v srpnu poslat mé ženě z Curychu a které spadly do té pouště naší nuzné domácnosti jako mana nebeská.“ — *107.*

[121] V dopise z 26. listopadu 1883 žádal Johann Philipp Becker Engelse, aby připomněl Lauře Lafarguové, co mu před lety slíbila v Marxově přítomnosti:

že totiž „vrátí svazek dopisů z let 1848 a 1849, které kdysi poslal" Johann Philipp Becker „Karlu Marxovi k práci na ‚*Karlu Vogtovi*'" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 421). Johann Philipp Becker je teď potřeboval pro svou práci a pro stranický archív v Curychu (viz poznámku 145). — *107, 142, 388.*

[122] Engels a Johann Philipp Becker se za bádensko-falckého povstání v roce 1849 společně zúčastnili bojů u *Durlachu* a *Vöhrenbachu.* Engels se zmiňuje o Beckerově účasti v bojích ve své práci „Německá kampaň za říšskou ústavu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 133). Činy svého přítele oceňuje Engels rovněž v nekrologu za Johanna Philippa Beckera (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 347—352). — *107.*

[123] Karl Kautsky pobýval od konce listopadu do počátku prosince 1883 v Londýně. 28. listopadu navštívil Engelse, který právě slavil narozeniny.

Tyto řádky napsal Engels na korespondenční lístek. Je na něm adresa, psaná jeho rukou: Karl Kautsky, Esq., Wedde's Hotel, Greek st. Soho, W. C. — *109.*

[124] Paul Lafargue, „Socialism and Darwinism" [„Socialismus a darwinismus"], vyšlo v měsíčníku „Progress", sv. II, str. 343—349, prosinec 1883. — *110.*

[125] 19. prosince 1883 uveřejnil list „Le Cri du Peuple" Lafarguovu noticku „L'Assassinat d' O'Donnell" [„Vražda spáchaná O'Donnellem"]. Lafargue v ní kritizoval postoj, který zaujal orgán tradeunionů „The Labour Standard" (redaktor George Shipton) k procesu proti Patricku O'Donnellovi, členu jedné irské tajné společnosti, jenž zabil v červenci 1883 jistého Jamese Careyho. Carey se jako člen irské tajné společnosti zúčastnil v roce 1882 atentátu na britského státního tajemníka pro Irsko lorda Fredericka Cavendishe a na státního podtajemníka Thomase Henryho Burka; při procesu, který pak následoval, vystupoval Carey jako zrádce a hlavní svědek obžaloby proti spoluobžalovaným. Široké kruhy anglické veřejnosti Careyho hanebné počínání odsoudily a O'Donnellův čin přijaly s určitým uspokojením. Na rozdíl od nich a pokrokového tisku vystoupil „Labour Standard" proti O'Donnellovi. — *112.*

[126] V „New Yorker Volkszeitung" (nedělní vydání z 2. prosince 1883) vyšel pod pseudonymem „von der Mark" článek redaktora Wilhelma Ludwiga Rosenberga, v kterém se tvrdilo, že stát je abstraktní pojem, svazek jedinců. 20. prosince 1883 uveřejnil Eduard Bernstein v „Sozialdemokratu" pod svým pseudonymem „Leo" repliku nazvanou „Der Sozialismus und der Staat" [„Socialismus a stát"]. Reprodukoval zde doslovně myšlenku o historické funkci státu, vyjádřenou Engelsem ve třetí části práce „Vývoj socialismu od utopie

k vědě", i Lassallovu frázi o „svobodném lidovém státu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 243) a zároveň polemizoval jak s lassallovským, tak s anarchistickým pojetím státu. Proti anarchistům Bernstein zdůrazňoval, že je nezbytné stát dobýt, „ne jej odstranit, jak neprávem tvrdí anarchisté". Článek končil provoláním: „Tedy žádný klam, pokud jde o náš konečný cíl, ale také žádný omyl, pokud jde o cestu k tomuto cíli! Touto cestou je: *dobýt moc ve státě.*"

3. ledna 1884 uveřejnil Rosenberg v „New Yorker Volkszeitung" pod nadpisem „Herr Leo" [„Pan Leo"] druhý článek, v němž se snažil dokázat, že prý Engels a August Bebel učinili anarchistům ústupek v jejich ideálu anarchie a odmítání státu, protože prý se vyslovili pro odumírání státu a ideu bezvládí. — *112, 128, 133.*

[127] Engels se odvolává na dopis, který zaslal 20. září 1871 Johann Karl Rodbertus (-Jagetzow) Rudolphu Meyerovi; dopis byl uveřejněn v publikaci „Briefe und Socialpolitische Aufsaetze von Dr. Rodbertus-Jagetzow. Herausgegeben von Dr. Rudolph Meyer" [„Dopisy a sociálně politické články dr. Rodbertuse-Jagetzowa. Vydal dr. Rudolph Meyer"], sv. I, Berlín [1882], str. 110—113. — *112.*

[128] Myslí se Engelsova poznámka k prvnímu německému vydání Marxovy práce „Bída filosofie. Odpověď na ‚Filosofii bídy' pana Proudhona", které vyšlo ve Stuttgartu roku 1885 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 150). — *113.*

[129] V „Předmluvě k německému vydání ‚Manifestu Komunistické strany' z roku 1872" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 125—126) odkazují Marx a Engels čtenáře na ono místo z „Občanské války ve Francii", v němž Marx vyvozuje ze zkušeností Pařížské komuny závěr, že „dělnická třída nemůže prostě převzít hotovou státní mašinérii a uvést ji do chodu pro své vlastní účely" (srovnej Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 370). — *114.*

[130] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 370—377. — *114.*

[131] V ruském vydání „Manifestu Komunistické strany" z roku 1882 bylo zmíněné místo z Marxovy práce „Občanská válka ve Francii" otištěno v dodatku.

Engels odkazuje dále na německé vydání „Manifestu" z roku 1883, k němuž napsal zvláštní předmluvu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 33—34). Toto vydání vyšlo bez dodatku v nakladatelství Schweizerische Volksbuchhandlung v Hottingen-Curychu. —*114.*

[132] 24. prosince 1883 referoval ruský tisk, že při lovu, který uspořádal carský dvůr

10. prosince, se splašilo spřežení a že se převrhly saně, v nichž seděl Alexandr III. — *114.*

[133] V prosinci 1883 byl v Petrohradu v bytě jistého Děgajeva zabit inspektor tajné policie G. P. Sudějkin. Tento teroristický čin byl proveden z rozhodnutí výkonného výboru organizace „Narodnaja Volja", který k němu donutil pod pohrůžkou trestu smrti provokatéra Děgajeva.

Londýnský „Standard" z 11. ledna 1884 uveřejnil v této souvislosti pod titulkem „The assassination by Nihilists" [„Vražda spáchaná nihilisty"] interview svého dopisovatele s jedním petrohradským policejním úředníkem. Úředník vyslovil domněnku, že podnět k této akci dali z Paříže Petr Lavrovič Lavrov a Lev Alexandrovič Tichomirov. — *114, 121.*

[134] *In partibus infidelium* (v zemích nevěřících) — jen podle jména; titulární příslušník katolických světících biskupů, kteří nemohou vykonávat svůj úřad, poněvadž jejich diecéze jsou v zemích ovládaných nekatolíky. — *114, 162.*

[135] 29. prosince 1883 sdělil Karl Kautsky Engelsovi následující informaci: V pražském ateliéru jeho otce Johanna Kautského si ruská státní rada objednala devět dekorací, znázorňujících různé výjevy z korunovace cara Alexandra III. v květnu 1883; dekorace měly být hotovy do května 1884 „a měly se ukazovat v ruských městech, aby tlumočily dojem z korunovace i lidu žijícímu mimo Moskvu". „Carismus tedy klesl už tak hluboko," píše Kautsky dále, „že sahá k takovému cirkusu... Dojemná historie. V každém případě potvrzuje Váš názor, že carismus je slabý." — *116.*

[136] Gabriel Deville, „Le Capital de Karl Marx, résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique" [„Kapitál Karla Marxe. Stručný výtah s dodatkem o vědeckém socialismu"], Paříž 1883 (viz poznámku 74). — *116, 137, 244, 494, 592.*

[137] V dopise Engelsovi (z 29. prosince 1883) uvedl Karl Kautsky mj., že by chtěl přeložit a vydat v Německu práci Gabriela Devilla „Le Capital de Karl Marx..." (viz poznámku 74), která právě vyšla v Paříži. Žádal Engelse o jeho názor na Devillovu práci. Na Engelsovu radu se Kautsky svého záměru — vydat zmíněný překlad — vzdal; napsal sám o Marxově díle knihu, v níž respektoval Engelsovy pokyny (viz tento svazek, str. 132). Kautského kniha vyšla ve Stuttgartu roku 1887 pod názvem „Karl Marx's Oekonomische Lehren. Gemeinverständlich dargestellt und erläutert von Karl Kautsky" [„Ekonomické učení Karla Marxe. S populárním výkladem a vysvětlivkami od Karla Kautského"]. V českém překladu vydalo Státní nakladatelství politické literatury v Praze v roce 1958. — *117, 119, 146.*

[138] August Bebel „Die Frau und der Sozialismus" [„Žena a socialismus"]. První vydání vyšlo roku 1879, druhé — ilegální — bylo vytištěno roku 1883 u Dietze ve Stuttgartu, avšak bylo označeno firmou curyšského vydavatele Jakoba Schabelitze. Vyšlo pod názvem „Die Frau in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft" [„Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti"]. V českém překladu vydalo „Ženu a socialismus" Státní nakladatelství politické literatury v Praze v roce 1962. — *117, 123, 182, 220, 269.*

[139] V prvním lednovém týdnu roku 1883 vyšla výjimečně dvě čísla „Sozialdemokratu", a to 1. a 4. ledna. Proto připadlo 52. číslo již na 20. prosince 1883; 27. prosince pak žádné nevyšlo. Další vyšlo až 3. ledna 1884. — *117.*

[140] V dopise Engelsovi ze 7. ledna 1844 se Paul Lafargue zmiňoval o „německém vkusu"; odvolával se na výrobky, jako jsou tisky s dětskými obrázky, hračky a umělé květiny, a zdůrazňoval, že Němci jsou v tomto ohledu s to „porazit Francouze i ve Francii samé", a dále, že „továrníci opatřují své zboží německými štítky, aby je uplatnili". — *120.*

[141] V dopise z 31. října 1883 se August Bebel ptal jménem svého společníka Ferdinanda Issleiba, zda by Engels neopatřil Issleibově dceři místo v nějaké anglické rodině. 1. listopadu 1883 se Engelsovi omlouval za to, že obtěžoval svého tolik zaneprázdněného přítele takovou žádostí, a sděloval mu důvod: Issleib trval na tom, že vezme Bebelův dopis Engelsovi ihned s sebou.

O osudech Engelsova „*tužkou... psaného dopisu*" není nic známo. — *122.*

[142] V dopise Engelsovi z 1. listopadu 1883 psal August Bebel mj. o tom, že sociální demokraté využívají s úspěchem veškerých možností k zákonné agitaci, čímž znemožňují německé policii, aby proti nim zasáhla. — *122.*

[143] August Bebel se v dopise Engelsovi z 1. listopadu 1883 vyjádřil, že zákon proti socialistům bude velmi pravděpodobně prodloužen, ale že paragraf o stavu obležení (viz poznámku 62) asi padne a strana tak získá větší volnost. — *123, 142.*

[144] Americký ekonom Henry George pobýval v roce 1882 a 1884 v Anglii a Irsku; měl zde přednášky, ve kterých propagoval zestátnění půdy jako prostředek k řešení všech sociálních rozporů kapitalismu. — *124.*

[145] Na konferenci německé sociální demokracie, která se konala ve dnech 19. až 21. srpna 1882 v Curychu, bylo jednomyslně usneseno zřídit *stranický archiv.* První materiály archívu shromáždil Eduard Bernstein v Curychu. Od dubna 1883 vedl archív Hermann Schlüter. Když v květnu 1888 museli redaktoři „Sozialdemokratu" opustit Švýcarsko a vydavatelství listu přesídlilo s Engel-

sovou pomocí do Londýna, byl převezen do Anglie i archív, který byl v červnu 1888 instalován v Londýně. Když přestal platit zákon proti socialistům, byl archív převezen do Berlína. V tomto stranickém archívu byla shromážděna literární pozůstalost předáků německého dělnického hnutí, v prvé řadě Marxe a Engelse, literatura k dějinám německého a mezinárodního dělnického hnutí a dělnický tisk. — *125, 127, 139, 152, 158.*

[146] Kniha Augusta Bebela „Die Frau und der Sozialismus" [„Žena a socialismus"] vyšla v anglickém překladu roku 1885 v Londýně pod názvem „Woman in the past, present and future" [„Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti"]. Přeložila ji dr. Adamsová-Waltherová. — *125.*

[147] Tyto řádky napsal Engels jako koncept odpovědi na dopis Charlese Fitzgeralda z 25. ledna 1884. Fitzgerald se obrátil jako redaktor „Justice" na Engelse s prosbou, aby podporoval nový týdeník příspěvky. Jeho dopis byl napsán na úředním papíře tohoto listu se záhlavím: The Editorial Office of „Justice", Palace Chambers, 9, Bridge Street, Westminster, S. W. — *126.*

[148] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 196. — *128.*

[149] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 450. — *128.*

[150] 23. ledna 1884 napsal Ludwik Krzywicki, který v té době bydlel v Lipsku, Blücherstrasse 23, Engelsovi mj. toto: „Před několika měsíci byl ‚Kapitál' ... přeložen do polštiny. Poměry v Polsku naprosto znemožňují, aby byl překlad vydán v Polsku. Bylo proto rozhodnuto vytisknout jej v Německu, a já jsem sem byl za tím účelem vyslán. Zde jsem narazil na překážku, že právo na překlad si vyhradil autor. V naději, že odstranění této překážky závisí na Vás jako na muži, do jehož rukou vložil Mistr Karel správu své pozůstalosti, obracím se na Vás s prosbou o zrušení této výhrady..."

První díl „Kapitálu" přeložili představitelé revoluční polské mládeže Stanislav Krusiński, Klementyna Plawińska, Mieczysław Brzeziński, Józef Siemaszko a Ludwik Krzywicki. Krzywicki překlad také zredigoval. Dílo vyšlo po částech: v roce 1884 vyšla první, v roce 1886 druhá a v roce 1889 třetí část. Jako celek vyšlo dílo v roce 1890 v Lipsku. — *129.*

[151] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl III, část 1, čes. vyd. 1955, str. 8—12. — *131.*

[152] Petr Lavrovič Lavrov odpověděl Engelsovi 30. ledna 1884, že Kazimira Sosnowského zná. Uvedl, že je to upřímný socialista a skvělý mladý člověk, ale že si neumí představit, kde chce tato poměrně chudá skupina vzít peníze, potřebné na vydání prvního dílu „Kapitálu" v polštině. — *131.*

[153] Karl Kautsky sděloval v dopise ze 2. února 1884 Engelsovi mj., že by chtěl přeložit Devillovu práci spolu s Eduardem Bernsteinem (viz poznámku 136), že by však velmi uvítal, kdyby Engels před tiskem celý text přehlédl. — *132.*

[154] Eduard Bernstein poznamenal 31. ledna 1884 v obšírném dopise Bedřichu Engelsovi ke svému překladu „Bídy filosofie": Pokud Engels dospěje k názoru, že na tuto práci Bernstein nestačí, přijme to a vyhledá spolu s ním vhodnějšího překladatele. — *133.*

[155] Jde o Marxův článek „O Proudhonovi" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 58—65). Eduard Bernstein se 31. ledna 1884 ptal Engelse, zda nebude tento článek potřebovat pro předmluvu k německému vydání „Bídy filosofie", a nabídl mu jej k dispozici. V prvním německém vydání (Stuttgart 1885) tohoto díla, které pořídili s Engelsovou pomocí Kautsky a Bernstein, byl tento článek otištěn jako příloha.

V druhém francouzském vydání (1896) vyšel článek jako dodatek pod názvem „Proudhon jugé par Karl Marx" [„Proudhon v hodnocení Karla Marxe"]. — *133, 147, 149, 152, 158.*

[156] V „New Yorker Volkszeitung" ze 14. ledna 1884 byl otištěn pod titulkem „Ein paar Muster" [„Pár příkladů"] stručný článek, v němž se zvláště německým a francouzským sociálním demokratům doporučovalo, aby si vzali příklad z irských a ruských revolucionářů, kteří zde byli líčeni jako vzor „svornosti" a „snášenlivosti".

„Sozialdemokrat" ze 7. února 1884 odpověděl na to článkem „Toleranz, aber keine Indifferenz" [„Snášenlivost, ale ne netečnost"]. — *134.*

[157] Jak je patrno z dopisu, který Eduard Bernstein poslal 2. února 1884 Engelsovi, hodlala redakce „Sozialdemokratu" věnovat v březnu 1884 celé jedno číslo listu výročí Marxovy smrti. Engels napsal do tohoto čísla článek „Marx a ‚Neue Rheinische Zeitung' 1848—1849" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 45—53), který vyšel v „Sozialdemokratu" ze 13. března 1884. — *134.*

[158] 2. února 1884 informoval Eduard Bernstein v dopise Engelse o záměru vydat sborník socialistických básní a ptal se ho, zda by neměl něco vhodného.

Báseň „*Král Pára*" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1957, str. 408—410) vyšla v původním anglickém znění pod názvem „The Steam King" v „The Northern Star" z 11. února 1843. Přeložil ji Engels; v „Sozialdemokratu" vyšla 28. února 1884. — *135.*

[159] Jde o události v Rakousku. V prosinci 1883 a lednu 1884 byli ve Vídni za-

vražděni dva agenti tajné policie — Hlubek a Blöch. Tato provokace, inscenovaná vládou, se obrátila proti socialistickému hnutí a stala se záminkou k mimořádným opatřením ve Vídni a okolí a k vydání tzv. zákona proti anarchistům. Na základě těchto zákonů byly policejně stíhány dělnické organizace; jejich předáci byli vypovězeni a tiskové orgány zakázány.

Pod tlakem rostoucího stávkového hnutí a masových akcí rakouského dělnictva byla 1. května 1890 zrušena mimořádná opatření a v červnu 1891 i zákon proti anarchistům. — *135.*

[160] Petr Lavrovič Lavrov zodpověděl 30. ledna 1884 Engelsův dopis z 28. ledna (viz tento svazek, str. 130—131) a poznamenal mj.: „Nejprve bych chtěl Vám a slečně Eleanor Marxové poděkovat za to, že jste na mne u ruské části knihovny našeho zemřelého přítele pamatovali. Pro přátelství k němu a velkou úctu, kterou jsem měl a mám k jeho pracím, mi budou knihy, jež mi chcete poslat, dvojnásob drahé." — *136.*

[161] V dopise z 30. ledna 1884 psal Petr Lavrovič Lavrov Engelsovi: „Potěšilo mě, když jsem se dověděl, že jste se pustil do přípravné práce k druhému dílu Kapitálu. Kdekdo se mě ptá, kdy tento díl vyjde. Nebylo by snad namístě vydávat jej po sešitech, než bude připraven k zveřejnění celý?" — *136.*

[162] V dopise z 30. ledna 1884 navrhoval Petr Lavrovič Lavrov, aby se opět vydala Marxova starší, již rozebraná díla. Kromě toho poznamenal, že dostal nabídku, aby přeložil „Třídní boje ve Francii" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 29—131), jež vycházely v roce 1850 v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" jako série článků pod názvem „1848—1849". Protože Lavrov tyto Marxovy články neznal, žádal Engelse o bližší informace o jejich obsahu a rozsahu, i o místě, jež jim přísluší v Marxově celkovém díle. — *137.*

[163] Jde o agitační zájezd po severní Francii, který podnikli koncem ledna 1884 Paul Lafargue, Jules Guesde, Simon Dereure a Jean Dormoy v rámci příprav sjezdu Francouzské dělnické strany v Roubaix (viz poznámku 200). Jak vyplývá z dopisu, který poslal 6. února 1884 Lafargue Engelsovi, čekali podle mylné informace na cestě ze St. Quentinu do St. Pierre-les-Calais několik hodin v Lille na vlak, takže se dostali na místo určení až asi v 10 hodin večer; účastníci shromáždění na ně už dlouho čekali, ale přesto mělo toto shromáždění úspěch. — *138.*

[164] Jde o článek „Daybreak" [„Svítání"] z pera Annie Besantové, uveřejněný v listu „National Reformer" z 3. února 1884; vydavateli tohoto listu byli Charles Bradlaugh a Annie Besantová. — *138.*

[165] Od března 1864 až do konce života bydlel Marx se svou rodinou v severozápadní části Londýna, v Maitland Park Road; nejprve v čís. 1, Modena Villas (v roce 1868 přejmenováno na č. 1, Maitland Park Road) a od března 1875 v č. 41, Maitland Park Road. — *138, 149, 166, 170, 344.*

[166] *Elisée Loustallot*, „Révolutions de Paris" (týdeník).

„Deux Amis de la liberté" („Dva přátelé svobody") — pravděpodobně jde o Kerverseaua a Clavelina, kteří pod tímto pseudonymem vydali v letech 1790 až 1803 v Paříži své mnohasvazkové dílo „Histoire de la révolution de France" [„Dějiny francouzské revoluce"]. — *139.*

[167] Na tento dotaz odpověděl Paul Lafargue 6. února 1884, že ho zajímají zejména americké zprávy o zemědělství. V Marxově knihovně — uvedl dále — jsou rovněž dějiny amerických indiánských kmenů, které by také rád dostal, stejně jako jiné anglické a francouzské knihy, které Engels nepotřebuje. — *139.*

[168] *Modré knihy* (Blue Books) — název pro publikace materiálů anglického parlamentu a diplomatických dokumentů ministerstva zahraničních věcí. Modré knihy, nazývané tak podle modrých desek, vycházejí v Anglii od 17. století a jsou hlavním oficiálním pramenem hospodářských a diplomatických dějin této země. — *139, 178.*

[169] Pravděpodobně jde o dělnický osvětový spolek, který založili v roce 1840 v Londýně členové Svazu spravedlivých. V jeho čele byli v prvních letech Karl Schapper, Joseph Moll, Heinrich Bauer a další předáci Svazu. Postupně dostal spolek mezinárodní charakter. V průběhu dalších desetiletí změnil několikrát název a jmenoval se dočasně mj. také Německý dělnický spolek v Londýně, Osvětová společnost pro dělníky, Komunistický dělnický vzdělávací spolek.

Krátce po vydání zákona proti socialistům (viz poznámku 34) vznikla ve spolku, který se v této době nazýval Komunistický dělnický vzdělávací spolek, anarchistická skupina, jež dočasně nabyla vrchu. Útočila na taktiku, kterou uplatňovali proti zmíněnému zákonu sociálně demokratičtí předáci v Německu, odsuzovala spojování legálních forem boje s ilegálními, vyžadovala, aby se strana vzdala veškeré činnosti v parlamentě, a vyslovovala se pro individuální teror. V březnu 1880 se podstatná část spolku distancovala od anarchistických elementů a konstituovala se pod jeho dosavadním názvem. Tyto síly si vytyčily za cíl působit na základě principů a taktiky německé sociální demokracie. Název Komunistický dělnický vzdělávací spolek si přitom ponechala i anarchistická skupina. — *139, 167, 278, 341, 750.*

[170] *Mezinárodní kroužek* (Cercle international) — dělnická organizace v V. paříž-

ském okrese, jež byla spjata s pařížským centrem posibilistů (viz poznámku 259). Jejím tajemníkem byl jeden z předáků posibilistů, Henri Alfred Albert (Adhémar) Leclère; spojení s kroužkem udržovali němečtí i ruští emigranti. — *139.*

171 *Tajuplnými dobrodružstvími na venkově* míní Engels příhody Paula Lafargua a jeho přátel na cestě do severní Francie (viz též poznámku 163). V odpovědi ze 6. února 1884 vylíčil Lafargue podrobně průběh cesty. — *140.*

172 Revoluční francouzská novinářka *Paule Minková* (Pauline A. Mekarska) podnikla s veškerou pravděpodobností přednáškový zájezd po jižní Francii. Později byla — jak to vyplývá z dopisu Paula Lafargua Engelsovi z 10. dubna 1884 — s Lafarguem a Julesem Guesdem v severní Francii, kde Lafargue měl v městečku Gand přednášku o významu Mezinárodního dělnického sdružení. — *140.*

173 Jde o druhé francouzské vydání „Bídy filosofie", jehož přípravou se tehdy Laura Lafarguová zabývala. Toto vydání však vyšlo v Paříži až v roce 1896, tedy po Engelsově smrti. — *140, 146, 149, 158, 163, 184, 738, 739.*

174 7. února 1884 psal Engelsovi z Paříže kandidát filosofie Heinrich Nonne (viz tento svazek, str. 139—140). Byl, jak se ukázalo v září téhož roku, ve službách pruské policie (viz poznámku 351). V dopise se Nonne zmiňoval o „navázání mezinárodních kontaktů... mezi několika málo opatrnými a pokud možno vlivnými, ale také spolehlivými osobami". Kromě toho se pokoušel získat od Engelse statistické záznamy a informace o tom, co se děje mezi socialisty jiných zemí. — *141.*

175 Tímto dopisem odpovídá Engels na dlouhé psaní, které mu poslal Johann Philipp Becker 5. února 1884. Becker se v něm Engelse ptal na zdraví a sděloval mu, jakou radost měl z novoročního blahopřání, které mu poslala Laura Lafarguová: „Udělalo mi to, mně, staré rebelantské palici, opravdu dobře, že mi přítelkyně Lafarguová poslala takové milé, namalovanou kytičkou zdobené blahopřání k Novému roku. Určitě by ji bylo potěšilo, kdyby byla viděla, jak vděčně jsem se při tom tvářil."

Beckerův dopis se týkal především stranických záležitostí. — *142.*

176 V dopise Engelsovi z 5. února 1884 vybízel Johann Philipp Becker k rozvíjení širší politické agitace v Německu, přičemž navrhoval, aby byl zahájen boj za všeobecné hlasovací a volební právo, především pro mladé, „a to jak pro volby do obecních rad a zemských sněmů, tak pro volby poslanců do říšského sněmu". „Jestliže se na to půjde šikovně," psal Becker dále, „nemohlo by být vůbec těžké dostat masově do pohybu dělnictvo, hlavně tu

věkovou třídu od 21 do 25 let, která je povinna nosit zbraně a kůži na trh na ochranu říše a za udržení pořádku, aniž má právo říci k tomu jediné slovo. To je jedinečná látka ke strhujícím manifestům k mladým ve městech i na vesnici; to je příležitost zanést hnutí masověji než kdy jindy do kasáren a zkazit vůbec militarismu jeho materiál... Všeobecné volební právo nám slouží, ať už je vybojujeme nebo ne, jako jedinečný agitační prostředek, a my je jako sociální **demokraté musíme** vyžadovat v celém jeho rozsahu... Řekni mi k tomu co nejdřív svůj názor." — *142.*

[177] Na Engelsovu poznámku o vydání druhého dílu „Kapitálu" v Rusku (viz tento svazek, str. 136) reagoval Petr Lavrovič Lavrov v odpovědi z 9. února mj. takto: „Pokud jde o ruský překlad, mám Vám především tlumočit Lopatinův dík za to, že jste na něho pamatoval, a říci Vám jeho jménem, že v Rusku existuje skupina rozhodnutá překlad druhého dílu ‚Kapitálu' *v každém případě* vytisknout. I kdyby měly úřady vytištěnou knihu konfiskovat, chtějí to riziko převzít a vydat ji pak v zahraničí, ale očekávané riziko jim nebrání v tisku. Je to dohodnuto, a peníze na tisk scházet nebudou."

První ruské vydání druhého dílu „Kapitálu" vyšlo roku 1885 v Petrohradě v překladu Nikolaje Franceviče Danielsona, který byl také autorem předmluvy. — *144.*

[178] K napsání předmluvy, plánované pro druhé francouzské vydání „Bídy filosofie", se Engels nedostal. Laura Lafarguová uveřejnila v roce 1896 v tomto vydání předmluvu, kterou Engels zpracoval pro německé vydání. — *146, 149, 173.*

[179] Narážka na knihu Rudolfa Meyera „Der Emancipationskampf des vierten Standes" [„Boj čtvrtého stavu za osvobození"], která vyšla v roce 1874. Ve své předmluvě k druhému dílu „Kapitálu" se o ní Engels několikrát zmiňoval (viz Karel Marx, „Kapitál", díl II, čes. vyd. 1954, str. 15—16). — *146.*

[180] 14. února 1884 psal Karl Kautsky Engelsovi mj., že v Německu se stává módou „stavět Rodbertuse proti Marxovi: socialismus v Německu vědecky zvítězil; aby upřela Marxovi vítězství, utíká se reakční vědecká pakáž za Rodbertuse. Je třeba zkazit jim radost z toho útočiště." Kautsky měl v úmyslu zaútočit ve své práci „především na Rodbertusovo historické stanovisko" a žádal Engelse o příslušné pokyny. — *146.*

[181] Jde o Marxův rukopis „Ke kritice politické ekonomie". Engels charakterizuje podrobně tuto práci v předmluvě k druhému dílu „Kapitálu" (viz Karel Marx, „Kapitál", díl II, čes. vyd. 1954, str. 12). Největší a zdaleka nejpropracovanější část tvoří „Teorie o nadhodnotě". Engels už nestačil uskutečnit

svůj záměr — vydat tuto hlavní část rukopisu jako čtvrtý díl „Kapitálu". „Teorie o nadhodnotě" vyšly poprvé až v letech 1905—1910 péčí Karla Kautského. Toto vydání obsahuje však řadu svévolných odchylek od Marxova rukopisu, materiál je v něm nesprávně seřazen a četné důležité úseky jsou vynechány. Nové vydání „Teorií o nadhodnotě", řídící se Marxovým rukopisem, vyšlo v letech 1954—1961 péčí Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS a v letech 1956—1962 péčí Institutu marxismu-leninismu při ÚV SED (viz Karel Marx, „Teorie o nahodnotě", část I—III, čes. vyd. 1958, 1964 a 1968). — *147, 149, 169, 171, 251, 316, 343, 359.*

[182] Jde o dopis Karla Kautského z 2. února 1884; Kautsky v něm prosil Engelse na žádost curyšského nakladatelství „Volksbuchhandlung" o oprávnění k novému vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1957, str. 233—508). — *147.*

[183] *Původní kantony* jsou horské švýcarské kantony, z nichž se ve 13. a 14. století vytvořilo původní jádro švýcarského spolku. — *147.*

[184] Na základě Marxových poznámek obsažených v jeho konspektu Morganovy knihy „Ancient Society" [„Pravěká společnost"] a na základě výsledků vlastního bádání napsal Engels od března do konce května 1884 svou práci „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 55—203). Původně chtěl tuto svou práci uveřejnit v legálním teoretickém časopise německé sociální demokracie, v „Neue Zeit"; tohoto záměru se však vzdal, když si uvědomil (viz tento svazek, str. 182—183), že by nemohla v době platnosti zákona proti socialistům v Německu vyjít.

Kritické poznámky k pracím Edwarda Burnetta Tylora a Johna Lubbocka obsahuje Engelsova předmluva ke čtvrtému německému vydání „Původu rodiny", jež vyšlo v roce 1891 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 252—263). — *148, 169, 173, 182.*

[185] Bedřich Engels a Karel Marx, „Svatá rodina aneb kritika kritické kritiky. Proti Bruno Bauerovi a spol." (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1957, str. 15—232).

Ve čtvrté kapitole, 4. oddíle, vyvracejí autoři názory, jež hlásal Pierre Joseph Proudhon ve svém spise „Qu'est-ce que la propriété?" [„Co je vlastnictví?"]. Při zmínce o Proudhonově „la propriété, c'est le vol" (vlastnictví je krádež) odvolává se Engels na odpověď, kterou dává sám Proudhon na otázku, jež je názvem jeho spisu. (Srovnej K. Marx, „O Proudhonovi", Marx-Engels, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 58—65.)

Engels zde zodpovídá otázku, kterou mu položil Paul Lafargue v dopise z 15. února 1884. V souvislosti s plánovaným druhým francouzským vydá-

ním „Bídy filosofie" Lafargue psal: „Bída... bude mít velký vliv; a předmluva jí dodá mimořádný význam... všechno, co se řekne o Proudhonovi, kterého buržoazní ekonomové citují stále víc, nebo proti němu, se čte s velkým zájmem. Máte ten Marxův kritický článek k Proudhonovu memorandu o vlastnictví?" — *150.*

[186] V dopise z 15. února 1884 sděloval Paul Lafargue Engelsovi, že první čísla londýnské „Justice", která dostal od Ernesta Belforta Baxe, se mu velmi líbila. — *150.*

[187] 17. února 1884 informoval John Darbyshire z Manchesteru Engelse o tom, že se už léta snaží oživit Internacionálu a že se mu podařilo založit v Manchesteru výbor složený z Angličanů, Irů, Walesanů a Skotů. V této souvislosti žádal o jména bývalých členů Internacionály a sliboval Engelsovi výtisk dokumentu se zásadami a cíli nové organizace.

Engels napsal body své odpovědi na Darbyshirův dopis. — *151.*

[188] *Bas-Empire* — v historické literatuře označení byzantské říše; bas-empire se stalo pojmem pro stát, který je v rozkladu. Marx často užívá tohoto pojmu pro Druhé císařství. — *153.*

[189] V první přednášce svého cyklu, nazvané „Idealismus a materialismus v dějinách" se vypořádal Paul Lafargue s idealistickým světovým názorem. Na historicko-filosofickém „Pojednání o světových dějinách", jež sepsal biskup Jacques Bénigue Bossuet (který označil božskou prozřetelnost za sílu určující dějiny a královskou moc za moc svěřenou Bohem), ukazoval Lafargue, že idealistickou metodou by se dalo dokázat také lehce to, že „Bůh způsobil hrůznou zkázu v dějinách jen proto, aby uctil cizoložství a napomohl kuplířství". Na citátech z Knihy Mojžíšovy dokazoval, že Abraham byl pasák. — *153.*

[190] Jde o přednáškový cyklus, uspořádaný kroužkem Socialistické knihovny při Francouzské dělnické straně, s cílem seznámit posluchače s Marxovou teorií. Tento „Cours d'Economie Sociale" („Kurs sociální ekonomie") byl zahájen 23. ledna 1884 a probíhal o nedělích. Přednášeli Paul Lafargue a Gabriel Deville. Lafargue nazval svůj cyklus „Le Matérialisme économique de Karl Marx" [„Ekonomický materialismus Karla Marxe"]. Druhou přednášku, kterou pronesl v rámci tohoto cyklu, nazval „Le Milieu naturel. Théorie darwinienne" [„Přírodní prostředí. Darwinova teorie"]. Deville referoval o Marxově „Kapitálu". Přednášky vyšly jako brožury a kromě toho v tisku. — *153, 163, 185, 197, 476, 592.*

[191] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 257—258, poznámka pod čarou 46. — *153.*

[192] Na druhém kongresu Ligy míru a svobody, konaném ve dnech 21.—25. září v Bernu, navrhl Michail Alexandrovič Bakunin rezoluci, která hlásala nezbytnost ekonomického a sociálního „vyrovnání tříd". Bakuninovi a jeho stoupencům se nedostalo podpory kongresu, když většina tuto rezoluci odmítla. Nato vystoupil Bakunin se svými přívrženci z ligy a založil v říjnu 1868 *Alianci socialistické demokracie*, sektu nepřátelskou dělnickému hnutí. K dějinám Aliance viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 359 až 489. — *154.*

[193] Engels se zde pravděpodobně odvolává na prohlášení z 21. března 1871, které podepsal Benoît Malon jako pomocník starosty XVII. pařížského arrondisementu spolu se starostou a dvěma zástupci. V tomto dokumentu bylo uvedeno, že v případě násilného sesazení starosty „přestávají okamžitě platit veškeré dispozice městské správy XVII. arrondisementu".

O tomto dokumentu se Marx s Engelsem zmiňují rovněž v práci „Domnělé rozkoly v Internacionále" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 35—79). Do opisu tohoto prohlášení, který měl Engels, se vloudila chyba — místo 1871 zde bylo uvedeno 1870. — *154.*

[194] V dubnu 1884 dostalo Rusko od Německa půjčku ve výši 300 miliónů marek. — *156, 160, 201, 439.*

[195] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa psaná jeho rukou: Monsieur Paul Lavroff, 328 rue St. Jacques, *Paris*, France. — *157.*

[196] 2. března 1884 se Věra Ivanovna Zasuličová obrátila jménem ruských revolučních emigrantů z Ženevy písemně na Engelse a požádala ho o svolení k vydání ruského překladu Marxovy „Bídy filosofie", který by pořídila sama (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 83—196); chtěla přitom vědět, zda Engels chce vidět korektury ruského překladu a udělat k tomu poznámky. Žádala ho kromě toho o předmluvu k prvnímu německému vydání (viz poznámku 113), kterou tehdy Engels připravoval. První ruské vydání „Bídy filosofie" vyšlo v roce 1886 v Ženevě. — *158.*

[197] Když přišel car Alexandr II. 13. března 1881 při atentátu o život, zdržoval se jeho nástupce car Alexandr III. ze strachu před novými atentáty na zámku Gatčině ve stejnojmenném místě jihozápadně od Petrohradu. — *159.*

[198] Engels se zde zmiňuje o dopisu, který Marx napsal (avšak neodeslal) v listopadu 1877 redakci časopisu „Otěčestvennyje zapiski" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 140—145); byla to odpověď na článek „Karel Marx před soudnou stolicí pana J. Žukovského", jejž napsal narodnický ideolog Nikolaj Konstantinovič Michajlovskij. — *160.*

[199] V dopise z 10. února 1884 psal Friedrich Adolph Sorge z Hobokenu (USA) Engelsovi: „Hepner mi stručně sdělil, že Stiebeling připravuje nějaký spis, v kterém chce bojovat proti Marxovu pojetí dějin nebo tak něco. Četl prý kus a ‚něco prý na tom je'. — Naplň tedy svůj toulec šípy! Že se takové věci občas najdou i v ‚New Yorker Volkszeitung', toho sis už určitě všiml v tom jejich týdeníku, který Ti posílají." — *162.*

[200] Ve dnech 29. března—7. dubna 1884 se konal v *Roubaix* sjezd Francouzské dělnické strany, který jednomyslně schválil program přijatý v roce 1880. Přítomni byli rovněž zástupci Demokratické federace (viz poznámku 92) Ernest Belfort Bax a Harry Quelch. Na sjezdu byla přečtena *Adresa Socialistické dělnické strany Německa*, v níž se poukazovalo na solidaritu dělníků všech zemí. V poselství, kterým sjezd odpověděl na tuto adresu, je vyjádřena lítost nad tím, že nemohla přijet německá delegace, a dále se konstatuje, že přes všechny intriky obou vlád „neexistují už pro francouzský a německý proletariát žádné národní hranice, že se oba věnují výhradně témuž třídnímu boji za politické a hospodářské vyvlastnění buržoazie". — *163, 166, 171, 175, 180.*

[201] Anglické vydání Engelsovy práce „Vývoj socialismu od utopie k vědě" vyšlo teprve v roce 1892 v Londýně pod názvem „Socialism utopian and scientific" [„Utopistický a vědecký socialismus"] v překladu Edwarda Avelinga. — *163, 529.*

[202] Engels žádal Lafarguovy (viz tento svazek, str. 152—153), aby zrevidovali jeho francouzský překlad Marxova článku „O Proudhonovi" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 58—65), protože jej chtěl začlenit do předmluvy k druhému francouzskému vydání „Bídy filosofie" (viz též poznámku 155).

Z tohoto dopisu se zachovala rovněž obálka s adresou, napsanou Engelsovým rukopisem: Monsieur P. Lafargue, 66, Boulevard de Port Royal, *Paris*, France. — *164.*

[203] Pierre Joseph Proudhon vystupoval ve svém spisu „Si les traités de 1815 ont cessé d'exister? Actes du futur congrès" [„Přestaly platit smlouvy z roku 1815? Akta budoucího kongresu"], vydaném v Paříži v roce 1863, proti revizi usnesení vídeňského kongresu z roku 1815 o Polsku a proti tomu, aby evropská demokracie podporovala polské národně osvobozenecké hnutí. Tím vlastně ospravedlňoval utlačovatelskou politiku ruského carismu. — *165, 248.*

[204] V neděli 16. března 1884 se konalo u příležitosti výročí Pařížské komuny a prvního výročí Marxova úmrtí v Londýně shromáždění. Asi 5000—6000

odebralo na hřbitov v Highgate, aby položilo věnce na Marxův
jim však zabránila v přístupu na hřbitov. Nato se účastníci
shromáždili na blízkém návrší, kde se shromáždění konalo. — *166.*

iňuje o recenzi březnového čísla „To-Day", která vyšla v tý-
ice" 8. března 1884. Její autor kritizoval, že „To-Day" uve-
Edwarda Avelinga, zaměřený proti křesťanství, neboť všechno,
hou říci ateisté i věřící, je již stejně známo. Také článek Elea-
„Dr. Marx and Dr. Gladstone's Budget speech of 1863" [„Dr.
v dr. Gladstona k rozpočtu z roku 1863"] se podle recenzen-
„sotva hodil pro měsíčník". Eleanor Marxová zde vyvrátila
ického ekonoma Sedleyho Taylora, podle něhož prý Marx
t ze zmíněného Gladstonova projevu. Tento Taylorův útok na
kračováním pomlouvačné kampaně, zahájené už v roce 1872 —
oti níž Engels vystoupil v roce 1891 spisem „Ve věci Brentano
o domnělém zfalšování citátu. (Vylíčení případu a dokumenty")
ngels, Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 131—222). — *166.*

dstva. — Touto ironickou přezdívkou obdařili Marx a Engels
ředsedu Všeobecného německého dělnického spolku Bernharda
o na základě článku „President lidstva" který Marx napsal
5 (viz Marx-Engles, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 125—129).

ist „Figaro", který se za Pařížské komuny a po ní přímo utápěl
zaměřených proti Mezinárodnímu dělnickému sdružení a proti
167.

884 byl v curyšském „Sozialdemokratu" uveřejněn Bernsteinův
m Gedenktage der Märzkämpfe" [„K výročí březnových bo-
zna 1884 vyšel v tomto listě úvodník „Zur Naturgeschichte der
[„K přírodopisu lidové strany"] od téhož autora. — *167.*

y se ptal 2. března 1884 Engelse, kde by se dala sehnat kniha
yho Morgana „Ancient Society" [„Pravěká společnost"] a kolik
sil také Engelse, aby knihu — pokud by měl čas — zrecenzoval
t". — *169.*

vděpodobně zmiňuje o pasáži v dopise Kautského z 12. března
ky psal, že špatně porozuměl jisté poznámce Eleanor Marxové
Morrisovi a že ho tudíž označil v jednom článku za „citového
Morrise to prý velmi rozzuřilo a tento výraz „striktně demento-

[211] Engels má na mysli týdeník „Révolutions de Paris", vydávaný Eliséem Loustallotem, a týdeník „Feuille Villageoise"; titul „Prisons de Paris pendant la Révolution" [„Pařížské věznice za revoluce"] se možná týká knihy Alhoye a Louise Lurina „Les prisons do Paris. Histoire, types, moeurs, mystères" [„Pařížské věznice. Dějiny, typy, obyčeje, tajemství"], jež vyšla roku 1845. — *171.*

[212] Časopis „To-Day" přinesl v dubnovém čísle článek „The Irish Social Problem" [„Irský sociální problém"] od Michaela Davitta, jakož i článek „Peasant Proprietary in France" [„Rolnické vlastnictví ve Francii"] od Paula Lafargua. „Justice" poznamenala 29. března 1884 k Lafarguovu článku, že jeho autor je „největší žijící autoritou" v otázkách francouzského rolnictva. — *171.*

[213] Engels má na mysli dopis Karla Kautského a Eduarda Bernsteina ze 7. dubna 1884. — *173.*

[214] Zmíněný Marxův dopis nemá Institut marxismu-leninismu k dispozici. Engels se ve svém díle „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" odvolává v jedné poznámce na určitá místa z tohoto dopisu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 72—73). — *173.*

[215] Jde o překlad Marxova díla „Bída filosofie", který pořídili Eduard Bernstein a Karl Kautsky (viz též poznámku 113). — *173, 176, 185, 190, 207, 236, 253, 255, 259, 260, 272.*

[216] 7. dubna 1884 sdělil Eduard Bernstein Engelsovi mj., že mu poslal „Anti-Dühringa", aby ho upozornil na to, že by se mělo začít s přípravou druhého vydání. Bernstein navrhoval nedělit druhé vydání do dvou dílů a vydat je jako ucelené dílo. Žádal také Engelse, aby toto vydání (vyšlo pak v Curychu 1886) přehlédl (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 27—318). — *173, 176, 181, 183, 195, 321, 479.*

[217] V dubnu 1884 uveřejnil Heinrich Wilhelm Fabian (německý emigrant žijící ve Spojených státech) ve „Freidenkeru" článek zaměřený proti Marxovu a Engelsovu učení o státu.

Dále se Engels odvolává na dopis, který zaslal Fabian Marxovi 11. října 1880. Žádal v něm Marxe a Engelse o spolupráci s listem, který chtěl vydávat od 1. ledna 1881 v USA. — *173.*

[218] Narážka na dopis, který poslal Marxovi Heinrich Wilhelm Fabian 6. listopadu 1880; vyslovil zde pochybnosti o matematickém příkladu $(\sqrt{-1})$, který uvedl Engels ve XII. kapitole první části „Anti-Dühringa" (viz

Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 133—134). O tomto faktu se zmiňuje Engels také v předmluvě k druhému vydání Anti-Dühringa, které vyšlo v roce 1886 v Curychu (viz tamtéž, str. 37). — *174, 383.*

219 Narážka na články sociálně demokratického poslance říšského sněmu Bruno Geisera; Geiser je uveřejňoval průběžně v zábavném časopise „Neue Welt", který vydával. — *174.*

220 Při přijetí delegace spolkové rady, říšského sněmu a pruského zemského sněmu, která navštívila císaře Viléma I. u příležitosti jeho narozenin (22. března 1884), prohlásil panovník, že nechápe, proč říšský sněm neschválil (v prvním čtení) předlohu zákona o prodloužení zákona proti socialistům; naznačil přitom, že to pokládá za opozici vůči sobě. — *174, 201.*

221 Karl Rodbertus, „Offener Brief an das Comité des Deutschen Arbeitervereins zu Leipzig" [„Otevřený dopis výboru Německého dělnického spolku v Lipsku"]. — *174.*

222 Jde o jednu poznámku k Rodbertusovi (viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 561, poznámka 17). — *174.*

223 V dopise, který poslal 7. dubna 1884 Engelsovi, hodnotil Eduard Bernstein mj. kriticky Karla Frohma a uváděl, že o Frohmově knize „Die Entwicklung der Eigentums-Verhältnisse" [„Vývoj vlastnických vztahů"] pomlčel v „Sozialdemokratu" jen z osobních důvodů. — *175.*

224 V rukopise je na tomto místě mezera. Engels chtěl patrně udat strany 49/50 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 118). — *175.*

225 Eduard Bernstein byl od konce února až do počátku března 1884 několik dní u Engelse v Londýně. 7. dubna 1884 psal Engelsovi, že by rád vyjádřil vděčnost Heleně Demuthové za laskavé přijetí, ale že ho nic moudrého nenapadá. Teď prý na něco přišel: malé olejotisky, které lze použít jako vizitky. Odešle je jako tiskopis. Žádal, aby byly předány Nim se srdečným pozdravem. — *176.*

226 Laura Lafarguová referovala Engelsovi 2. dubna 1884 o své návštěvě u Longuetových, v rodině své zemřelé sestry Jenny v Argenteuil u Paříže. Psala mu, že děti jsou zdravé a veselé, ale že se jí nelíbí nová hospodyně, zvlášť to, jak zachází s dětmi. Vracela se také k Engelsovu dopisu z 31. března 1884 (viz tento svazek, str. 170—172) a vyslovila se příznivě o Ernestu Belfortu Baxovi a Edwardu Avelingovi. — *177.*

[227] Paul Lafargue referoval 10. dubna 1884 Engelsovi o průběhu sjezdu Francouzské dělnické strany v Roubaix (viz též poznámku 200). Laura Lafarguová připojila na závěr dopisu ještě několik řádek, na něž Engels na tomto místě svého dopisu naráží. Přitom žádala o výtisk třetího vydání „Kapitálu"; delegát Demokratické federace Ernest Belfort Bax a reportér James Leigh Joynes jí řekli, že Edward Aveling překládá „Kapitál" do angličtiny. — *177.*

[228] V tomto odstavci jsou slovo oddíl (Abschnitt), jakož i tituly příslušných oddílů uvedeny v rukopise německy. — *178.*

[229] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 51—164; stránky druhého vydání prvního dílu „Kapitálu", jež Engels uvádí na následujících místech, odpovídají str. 64—85, 165—248, 244—326, 337—536 českého vydání. — *178.*

[230] Od 31. března do 9. dubna 1884 věnoval buržoazní list „Le Journal de Roubaix" sjezdu (viz poznámku 200) denně článek. — *180.*

[231] Paul Lafargue dal 10. dubna 1884 Engelsovi najevo svou lítost nad tím, že Wilhelm Liebknecht ani August Bebel se nemohli zúčastnit sjezdu — zvlášť proto, že nálada na něm byla německým socialistům příznivá a že zde mohli slavit velký triumf. — *180.*

[232] Engels měl v úmyslu svou „Německou selskou válku" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 357—443) přepracovat a rozšířit o rozsáhlý materiál k dějinám Německa. Vydání druhého a třetího dílu „Kapitálu" i další neodkladné úkoly mu však v uskutečnění tohoto záměru zabránily. Náčrtky a útržkovité poznámky k této nové verzi se však zachovaly (viz mj. Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 422—433). — *181, 183, 195, 286, 316, 322, 427, 470, 479, 483, 532.*

[233] Viz k tomu Engelsovu poznámku v Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 203. — *183.*

[234] Ludwig Kugelmann poslal zřejmě Engelsovi Leibnizovu korespondenci, která vyšla roku 1881 v Hannoveru v „Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen" [„Časopis dolnosaského historického spolku"]. V roce 1882 uveřejnil tento časopis Leibnizovu korespondenci jako separát pod názvem „Leibnizens Briefwechsel mit dem Minister von Bernstorff und andere Leibniz betreffende Briefe und Aktenstücke aus den Jahren 1705—1716" [„Leibnizova korepondence s ministrem von Bernstorffem a jiné dopisy a dokumenty, týkající se Leibnize, z let 1705—1716"]. V roce 1884

uveřejnil časopis jako zvláštní výtisk „Briefwechsel zwischen Leibniz und der Herzogin Elisabeth Charlotte v. Orleans in den Jahren 1715 und 1716" [„Leibnizova korespondence s vévodkyní Elisabethou Charlottou Orleánskou z let 1715 a 1716"]. — *184.*

[235] Z taktických důvodů a zvláště pro odvrácení útoků posibilistů (viz poznámku 259) rozhodla se Francouzská dělnická strana postavit při pařížských obecních volbách, stanovených na 4. května 1884, své kandidáty jenom v těch obvodech, v nichž nekandidovali zástupci jiných socialistických skupin. — *185.*

[236] Engels se zmiňuje o dopisu Eduarda Bernsteina z 30. dubna 1884. — *185.*

[237] Paul Lafargue informoval Engelse 9. května 1884 o výsledcích pařížských obecních voleb ze 4. května; kromě toho mu sděloval, že našel jeden jeho starý článek o „Kapitálu" a že mu ho pošle. Pravděpodobně jde o recenzi, kterou napsal Engels v roce 1868 pro „Fortnightly Review", která ale nebyla uveřejněna (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 325—347). — *185.*

[238] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 94—106. — *187.*

[239] V únoru 1876 napsal Engels článek „Pruská kořalka v německém Říšském sněmu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 67—83). Vyšel ve „Volksstaatu" a jako separát; jeho publikování velmi pohoršilo pruskou vládu. — *188, 189.*

[240] *Mudrcové (Weise Männer)* — narážka na maloburžoazní oportunistické elementy v německé sociální demokracii, jako byli např. Bruno Geiser (který byl mj. redaktorem stuttgartského časopisu „Neue Welt"), Karl Frohme, Wilhelm Blos, Louis Viereck aj. — *189, 207, 216, 224.*

[241] Eugen Richter, předák Německé svobodomyslné strany (viz poznámku 253), byl odpůrcem monopolu na kořalku, který přinášel junkerům tučné zisky. — *189.*

[242] V dopise z 29. dubna 1884 prosil Kautsky Engelse o rukopis práce „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu", aby ji mohl uveřejnit v „Neue Zeit". Domníval se, že je k tomu právě vhodná chvíle, protože vláda musí brát ohled na smýšlení lidu a neodváží se „Neue Zeit" — a tím i Engelsovu práci — zakázat. — *189.*

[243] 12. května 1884 dala většina říšského sněmu (při třetím čtení) souhlas k tomu, aby byl zákon proti socialistům (viz poznámku 34) prodloužen do roku 1886. — *189, 193.*

[244] Na základě § 11 zákona proti socialistům byl v květnu 1884 zakázán list „Süddeutsche Post", a to kvůli úvodníku „Recht auf Arbeit" [„Právo na práci"] uveřejněnému v čís. 57. — *189.*

[245] 29. dubna 1884 odpověděl Karl Kautsky Engelsovi na jeho dotaz z 26. dubna 1884, který se týkal padesáti výtisků „Anti-Dühringa" (viz tento svazek, str. 183), že dosud nenašel čas, aby si o tom s Juliem Mottelerem nebo Hermannem Schlüterem promluvil. — *190.*

[246] *Archívní věci* — myslí se „Offener Brief an das Comité des Deutschen Arbeitervereins zu Leipzig" [„Otevřený dopis výboru Německého dělnického spolku v Lipsku"], jehož autorem byl Johann Karl Rodbertus, a čísla „Social-Demokratu" z 1., 3. a 5. února 1865, obsahující Marxův článek „O Proudhonovi" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 58—65). Engels žádal Eduarda Bernsteina, resp. Karla Kautského o tyto materiály ze stranického archívu (viz poznámku 145) 5. a 16. února 1884 (viz tento svazek, str. 133 a 146). — *190.*

[247] Narážka na tvrzení Johanna Karla Rodbertuse, že Marx ho plagoval. Engels vyvrátil tuto pomluvu v „Předmluvě" k prvnímu německému vydání „Bídy filosofie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 205—218) a v předmluvě k druhému dílu „Kapitálu" (čes. vyd. 1955). — *190, 415.*

[248] Narážka na skupinu osob, které se podílely na vydání literární pozůstalosti Johanna Karla Rodbertuse. V roce 1884 vydali Adolph Wagner a Theophil Kozak spis „Das Kapital. Vierter socialer Brief an von Kirchmann von Dr. Carl Rodbertus-Jagetzow" [„Kapitál. Čtvrtý sociální dopis von Kirchmannovi od dr. Karla Rodbertuse-Jagetzowa"], k němuž napsali úvod a předmluvu. — *190.*

[249] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé uveřejněn v listu „Vorwärts", čís. 60 z 12. března 1912; zkráceně vyšel tento dopis poprvé v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924. — *192.*

[250] Protože byla zesílena ochrana míst na německo-švýcarských hranicích, z nichž byl „Sozialdemokrat", tištěný v Curychu, každý týden dopravován do Německa, bylo třeba najít nové „tranzitní metody". Podnět k zesílení pohraniční kontroly a policejního dozoru na nádražích a poštovních úřadech zavdal případ z velikonoc 1884, kdy policie zachytila velkou zásilku „Sozialdemokratu". Eduard Bernstein musel podniknout — jak o tom krátce předtím informoval Engelse — cestu, aby zorganizoval expedování „Sozialdemokratu" přes belgicko-německou hranici. — *192.*

[251] *Střed* — německá buržoazní převážně katolická strana založená v roce 1871; název dostala podle toho, že její poslanci seděli uprostřed říšského sněmu. Zastupovala partikulární zájmy vysokého katolického kléru a především třídní zájmy jihoněmecké buržoazie a statkářů. Měla masovou základnu mezi katolickou buržoazií, katolickými rolníky a dělníky. Různé třídní síly udržoval ve straně zpočátku jejich společný odpor vůči nadvládě Pruska v německé říši. Od devadesátých let vystupoval střed v základních otázkách převážně na straně vlády. Vzhledem k tomu, že měl poměrně velký vliv na masy a že jeho třídní, buržoazní povahu nebylo snadné prohlédnout, stal se vedoucí stranou německého imperialismu.

Podrobnou charakteristiku středu podal Engels ve své práci „Úloha násilí v dějinách" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 435—492) a v článku „Co teď?" (sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 43—46). — *192, 256, 291, 444, 714.*

[252] *Konzervativci* — byli především pruští junkeři, představitelé vojenské kamarily a byrokracie a zástupci velkého porýnského průmyslu. V říšském sněmu je politicky zastupovala konzervativní strana a pak tzv. strana svobodných konzervativců (říšská strana), která se od ní odštěpila v roce 1867. — *193, 201.*

[253] V březnu 1884 vznikla sloučením Pokrokové strany (viz poznámku 85) a levého křídla národních liberálů *Německá svobodomyslná strana.* Zastupovala zájmy liberální buržoazie a v některých otázkách vystupovala proti Bismarckově vnitřní politice; vůči sociální demokracii zaujímala nepřátelský postoj. Jedním z jejích předáků byl poslanec říšského sněmu Eugen Richter. — *193, 500.*

[254] Když se 10. května 1884 hlasovalo o návrhu zákona, jímž měl být prodloužen zákon proti socialistům (viz poznámku 34), hlasovala většina poslanců říšského sněmu — včetně členů Německé svobodomyslné strany (viz poznámku 253) a zhruba poloviny poslanců strany středu (viz poznámku 251) — pro prodloužení. Německá svobodomyslná strana a střed se tak vzdaly ze strachu před rostoucím dělnickým hnutím svého dosavadního záporného stanoviska k zákonu proti socialistům. — *193.*

[255] 9. května 1884, při rozpravě o předlohách týkajících se úrazového pojištění, vyslovil se Otto von Bismarck v říšském sněmu pro právo na práci. 17. května bylo toto heslo objasněno v Bismarckově orgánu, večerním vydání listu „Norddeutsche Allgemeine Zeitung", ve smyslu zákonů platných v Anglii. Podle těchto zákonů měly být práceschopné osoby, které by odmítly přikázanou práci, poslány na nucené práce nebo do vězení. V Německu měli být nezaměstnaní používáni „za přiměřenou odměnu nebo zaopatření" k práci na silnicích, roztloukání štěrku, kácení stromů atd. Bismarckovo heslo fak-

ticky znamenalo dát německému dělníkovi „právo" na chudobinec či nouzové práce. — *193, 203.*

[256] *Falanstéry* — označení socialistických kolonií, které plánoval Charles Fourier. — *193.*

[257] *Národní dílny* (les ateliers nationaux) zřídila po únorové revoluci z roku 1848 francouzská prozatímní vláda. Vláda tak chtěla zdiskreditovat mezi dělníky myšlenky Louis Blanca o organizaci práce a na druhé straně chtěla využít dělníků vojensky organizovaných v národních dílnách k boji proti revolučnímu proletariátu. Když však tento provokační plán na rozštěpení dělnické třídy ztroskotal a revoluční smýšlení dělníků z národních dílen stále sílilo, byla buržoazní vláda nucena učinit opatření k likvidaci národních dílen (snížila zde stavy dělnictva, posílala z nich dělníky na veřejné práce mimo hlavní město atd.). Tyto provokace vyvolaly mezi pařížským proletariátem velké pobouření a byly jedním z podnětů k červnovému povstání v Paříži. Po jeho potlačení vydala Cavaignacova vláda 3. července 1848 dekret o rozpuštění národních dílen. — *194.*

[258] *Oportunisty* byla ve Francii počátkem osmdesátých let nazývána strana umírněných republikánů, která zastupovala zájmy velké francouzské buržoazie. — *194, 409, 425, 429, 433, 564.*

[259] *Posibilisté (broussovci)* — oportunistický proud ve francouzském dělnickém hnutí, v čele s Paulem Broussem, Benoît Malonem aj., který vznikl po rozštěpení Francouzské dělnické strany v roce 1882. Předáci tohoto směru vyhlásili reformistickou zásadu: usilovat jen o to, co je možné („possible"); odtud také jejich název. Podrobněji k vývoji posibilistů viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 535—536, 540—541 a 554—556. — *194, 561, 696, 744.*

[260] Gabriel Deville nazval cyklus svých přednášek, proslovených v kroužku Socialistické knihovny (viz také poznámku 190), „L'Evolution du Capital" [„Vývoj kapitálu"]. Celkem zde měl pět přednášek: „Genèse du Capital" [„Zrod kapitálu"], „Formation du Prolétariat" [„Vznik proletariátu"], „Coopération et manufacture" [„Kooperace a manufaktura"], „Machinisme et grande industrie" [„Stroje a velký průmysl"] a „Fin du Capital" [„Konec kapitálu"]. — *197, 592.*

[261] Wilhelm Liebknecht jel v polovině května 1884 do Paříže. V souvislosti s tím se v německém tisku objevily kolem 20. května krajně rozporné zprávy o tom, že se v Paříži připravuje, respektive koná konference socialistů několika evropských zemí. — *197.*

[262] Od 29. května do 4. června byl Engels na návštěvě u Sigismunda Borkheima v Hastingsu (na jižním pobřeží Anglie). — *198, 205.*

[263] Karl Kautsky a Eduard Bernstein informovali 29. května 1884 Engelse o tom, že v redakci „Neue Zeit" došlo k rozepři mezi Kautským a nakladatelem J. H. W. Dietzem, který chtěl do funkce odpovědného redaktora dosadit Wilhelma Blose. Z tohoto důvodu — psali Kautsky a Bernstein — by bylo lépe s otištěním „Původu rodiny" v „Neue Zeit" počkat. — *198, 207.*

[264] Odkaz na program Socialistické dělnické strany Německa, přijatý v roce 1875 na slučovacím sjezdu v Gotě. Viz k tomu Karel Marx, „Kritika gothajského programu", Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 47—61. — *199.*

[265] Engels má na mysli systém policejních provokací, špionáže, vylhaných svědectví a podvodů, který používal náčelník pruské policie Wilhelm Stieber — jeden z organizátorů kolínského procesu proti komunistům v roce 1852. — *201.*

[266] *Národně liberální strana* zastupovala zájmy německé průmyslové a obchodní buržoazie. Byla ustavena v roce 1866 po rozkolu Pokrokové strany (viz poznámku 85). — *201, 545, 556.*

[267] Při rozpravě o prodloužení zákona proti socialistům pohrozil Otto von Bismarck 9. května 1884, že říšský sněm rozpustí, bude-li návrh zákona odmítnut. — *201.*

[268] Koncem února 1884 propukla v anzinském uhelném revíru (Denain, departement Nord) velká stávka, která trvala do poloviny dubna. Skončila tím, že majitelé šachet se museli vzdát chystaného opatření — zavedení nového pracovního režimu, jehož následkem by bylo ještě horší vykořisťování havířů. — *203.*

[269] Podle *chudinských zákonů*, které platily v Anglii od 17. století, vybírala se v každé farnosti zvláštní daň ve prospěch chudých. Ti obyvatelé farnosti, kteří neměli pro sebe a pro svou rodinu žádné prostředky, dostávali z této chudinské pokladny podporu. Chudinský zákon přijatý roku 1834 připouštěl jen jednu formu pomoci chudým — umístění v pracovních domech (workhouses) s vězeňským režimem, kterým lid říkal „bastily chudých". — *203.*

[270] *Dynamitový zákon* — jde o předlohu zákona „proti zločinnému používání trhavin", o níž se debatovalo v říšském sněmu v květnu 1884. Podle ní bylo k výrobě, odbytu, držbě i dovozu trhavin zapotřebí policejního povolení. Přestoupení zákona mohlo být trestáno káznicí, ba i smrtí. Při projednávání

předlohy prohlásili 13. května 1884 sociálně demokratičtí poslanci, že se nezúčastní rozpravy ani hlasování. 15. května byl zákon přijat. — *204.*

[271] Jde o volby do říšského sněmu z 28. října 1884, které přinesly velký úspěch pronásledované sociální demokracii. Takřka 550 000 voličů (přibližně 10 % platných hlasů) se přihlásilo k politice revoluční dělnické strany, která tak dostala v novém říšském sněmu 24 křesel (9 mandátů v hlavních volbách a 15 v užších a doplňovacích volbách, které se konaly v listopadu). Engels označil tyto volby za „událost evropského významu...", která „zapůsobí od Sibiře po Kalifornii a od Sicílie po Švédsko" (viz tento svazek, str. 262 až 263). — *204, 206, 246, 255, 262, 266, 289.*

[272] Životopis Sigismunda Borkheima vyšel po jeho smrti v „Neue Zeit" (čís. 3, 5, 6 a 7/1890) pod názvem „Erinnerungen eines deutschen Achtundvierzigers" [„Vzpomínky německého osmačtyřicátníka"]. — *205.*

[273] Karl Kautsky se setkal v Salcburku s rakouskými soudruhy. Psal o tom Engelsovi už v dopise z 28. května 1884 a 23. června mu pak o této schůzce zevrubně referoval. — *207.*

[274] 30. května 1884 došlo v Londýně k řadě dynamitových útoků, jejichž organizátory byli anarchisté. Jeden výbuch ve Scotland Yardu byl vyvolán dynamitovou náloží vhozenou do záchodku na rohu budovy. — *208, 330.*

[275] V Carouge u Ženevy vyšel v dubnu 1884 anarchistický plátek „L'Explosion". Jedním z iniciátorů byl někdejší bakuninovec Carlo Terzaghi, kterého Marx s Engelsem odhalili jako policejního agenta už v roce 1873 v brožuře „Aliance socialistické demokracie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 408—410). — *208.*

[276] 30. ledna 1884 byla ve Vídni a několika okolních místech vyhlášena mimořádná opatření (viz poznámku 159). V souvislosti s tím vypověděla policie řadu rakouských anarchistů z Vídně. Několik se jich usadilo v Londýně. — *208.*

[277] 23. června 1884 poslal Karl Kautsky Engelsovi k revizi první část své analýzy knihy Johanna Karla Rodbertuse „Das Kapital"; zároveň prosil Engelse o brzké navrácení. Tato Kautského analýza vyšla v „Neue Zeit", čís. 8 a 9 z roku 1884, pod názvem „Das ‚Kapital' von Rodbertus" [„Rodbertusův ‚Kapitál'"]. Byla jí zahájena polemika mezi Kautským a Carlem Augustem Schrammem (viz také tento svazek, str. 497). — *210.*

[278] Touto otázkou se Engels podrobně zabývá ve své „Předmluvě k prvnímu

německému vydání práce Karla Marxe ‚Bída filosofie'" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 205—218). — *211.*

[279] Zřejmě jde o dopis Eduarda Bernsteina z 20. června 1884. — *211.*

[280] Marxova „Námezdní práce a kapitál" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 6, čes. vyd. 1959, str. 400—430) byla uveřejněna poprvé v roce 1849 v „Neue Rheinische Zeitung", a to formou úvodníků. Jako separát vyšla bez Marxova přispění poprvé v roce 1880 ve „Schlesische Volksbuchhandlung" ve Vratislavi. Druhé vydání tohoto separátu vyšlo v roce 1881 tamtéž. V roce 1884 vyšla za Engelsovy pomoci a s jeho stručnou úvodní poznámkou v Hottingen-Curychu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 204). — *212, 215.*

[281] Jevgenija Eduardovna Papricová informovala 26. června 1884 Engelse, že v Moskvě začal vycházet litografovaný časopis „Socialističeskoje znanije". Měly se v něm uveřejňovat i práce evropských autorů a články o sociálně politických otázkách. Psala, že chce přeložit Engelsův „Nástin kritiky politické ekonomie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1956, str. 525 až 550) a žádala ho o jeho a Marxovy méně známé články, jež by měly být přeloženy a popularizovány v časopise.

„Socialističeskoje znanije" vydávala v roce 1884 ilegální studentská organizace Spolek překladatelů a vydavatelů. V prvním čísle časopisu vyšel „Vývoj socialismu od utopie k vědě" a také několik kapitol z „Postavení dělnické třídy v Anglii". — *213.*

[282] V první polovině osmdesátých let vyšla v Ženevě rusky řada Marxových a Engelsových prací: V roce 1882 „Manifest Komunistické strany", „Prozatímní stanovy Mezinárodního dělnického sdružení"; v roce 1883 vyšla „Námezdní práce a kapitál", v roce 1884 „Vývoj socialismu od utopie k vědě"; v Petrohradě vyšel v roce 1885 druhý díl „Kapitálu". — *213.*

[283] Eduard Bernstein požádal 20. června 1884 Engelse o nějakou dobrou Marxovu fotografii, protože jeden z curyšských soudruhů chtěl dát zhotovit Marxův portrét jako olejotisk. Nejvhodnější mu za tím účelem připadala křídová kresba, kterou viděl v Engelsově pracovně. — *215.*

[284] Curyšské nakladatelství Volksbuchhandlung mělo v úmyslu vydat sbírku socialistických básní, jak o tom Eduard Bernstein informoval Engelse 20. června 1884. V této souvislosti žádal o informaci, kde vyšly básně Georga Weertha.

Několik Weerthových básní vyšlo v „Jahrbuch für Kunst und Poesie" [„Ročenka pro umění a poezii"] v Barmenu, dále v „Album. Original-

poesieen von Georg Weerth" [„Album. Původní básně od Georga Weertha"] roku 1847 v Borně. Weerth kromě toho dokončil v roce 1848 sbírku básní, která už za jeho života nevyšla. Rukopisy se však zachovaly a staly se základem souborného vydání Weerthova díla, které vyšlo v Berlíně v letech 1956 až 1957. — *216.*

285 Hermann Schlüter, který byl správcem stranického archívu, požádal Eduarda Bernsteina, aby připomněl Engelsovi Schlüterovy požadavky. Bernstein k tomu 20. června 1884 poznamenal, že archivář je přímo posedlý sběratelskou vášní. — *216.*

286 Parafráze Weerthovy básně „Kein schöner Ding ist auf der Welt". — *216.*

287 Engels napsal koncept své odpovědi na rub dopisu, který mu paní Sarah Allenová poslala 5. července 1884. — *217.*

288 Výrok Maxe Schippela pochází z jeho recenze Hyndmanovy knihy „The historical basis of socialism in England" [„Historická základna socialismu v Anglii"], která vyšla v „Neue Zeit", čís. 7 z roku 1884. — *218.*

289 Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 118. — *219.*

290 Po dlouhých a bezvýsledných jednáních s nakladatelem J. H. W. Dietzem o vytištění Engelsova „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu" ve Stuttgartu sdělil Karl Kautsky 16. července 1884 Engelsovi, že vydání a vytištění jeho spisu převezme curyšské nakladatelství Volksbuchhandlung. Kautsky psal, že Volksbuchhandlung dá zatím vytisknout 5000 exemplářů, z toho 4000 v jednoduché úpravě pro dělníky a 1000 lépe vypravených pro buržoazii. Těch 1000 výtisků měl dostat k prodeji v Německu nakladatel Jakob Schabelitz. — *220, 229.*

291 Karl Kautsky a Eduard Bernstein informovali v dopisech ze 16. července 1884 Engelse, že vydavatel „Neue Zeit" J. H. W. Dietz zastaví vydávání časopisu pro finanční potíže. 18. srpna 1884 napsal Kautsky Engelsovi, že Dietz s ním projednal nový projekt, podle něhož „má ‚Neue Zeit' přejít do nakladatelství hamburského podniku". Tento plán však nebyl uskutečněn; časopis byl i nadále vydáván ve Stuttgartu. — *220, 251.*

292 Časopis „Die Neue Welt" otiskl v číslech 20, 21 a 22 z roku 1884 pojednání Karla du Prele „Der Somnambulismus". V příslušné redakční poznámce bylo uvedeno, že jde o „pojednání z pera jednoho z nejduchaplnějších současných přírodovědců". Odpovědným redaktorem „Neue Welt" byl Bruno Geiser. O této práci, v níž se hovořilo i o *jasnovidectví*, referoval Karl Kautsky

Engelsovi na dopisnici z 10. července a v dopise ze 16. července 1884. — *221, 224.*

[293] „Sozialdemokrat" z 10. července 1884 uveřejnil v rubrice „Sociálně politický přehled" noticku o tom, jak se mezi chudým obyvatelstvem šíří cholera. V poznámce k tomuto materiálu se polemizovalo s „učenci z ‚Volkszeitung' a jiných německých listů" o tom, jak se má psát slovo bacil (Bacillus). Polemika byla zaměřena proti Bruno Geiserovi, který zavedl tento tvar v „Neue Welt". — *222.*

[294] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 205—218, a K. Marx, „Kapitál", díl II, čes. vyd. 1954, str. 15—28, předmluva B. Engelse. — *222, 249.*

[295] V dopise Engelsovi z 16. července 1884 poznamenal Eduard Bernstein mj. s ohledem na blížící se volby (viz poznámku 271), že August Bebel nemá jistý ani jediný volební obvod a že je to velmi problematické i s volebním obvodem Wilhelma Liebknechta; naproti tomu prý nejlepší volební obvody mají v rukou velmi nespolehliví lidé (jmenoval přitom mj. Bruno Geisera a Louise Vierecka). — *223.*

[296] Narážka na Bruno Geisera, který psal v článku „Das Innere der Erde" [„Nitro Země"] („Die Neue Welt", čís. 14 a 15 z roku 1884) proti ateismu. — *224, 231.*

[297] Protože v létě 1884 hrozila Paříži epidemie cholery, dohodli se počátkem července Engels s Paulem Lafarguem, že Engels pozve Lauru Lafarguovou na návštěvu do Londýna. V této souvislosti psal Lafargue 4. července 1884 Engelsovi: „...Laura tu nesmí zůstat. Myslím si, že budete stejného názoru... Musel byste ji pozvat na návštěvu do Londýna, ale nesmí se jí říci ani slovo o choleře a vůbec už ne o našem spiknutí... Řekněte jí naopak, že byste ji rád viděl u sebe, abyste přišel na jiné myšlenky, že byste ji vzal s sebou k moři..." A 12. července se Lafargue o tom zmiňoval znova: „...chceme-li, aby Laura odjela z Paříže, nesmí nic tušit o našem spiknutí. Zahájil jste v dnešním ranním dopise to polní tažení velmi dobře, když jste ji pozval, aby s Vámi jela koncem měsíce k moři..." Laura Lafarguová však navštívila Engelse až na podzim 1884. — *225, 228.*

[298] Heinrich Heine, „Atta Troll", kapitola II, přeložil Pavel Eisner. — *225.*

[299] První část článku Paula Lafargua „Le Blé en Amérique" [„Obilí v Americe"] vyšla v červenci 1884 v „Journal des Economistes". Redakce vyslovila v poznámce politování, že Lafargue nedává „svého pozoruhodného badatelského ducha a svůj dobrý styl do služeb politické ekonomie". — *227.*

[300] Paul Lafargue psal 25. července 1884 v obšírném dopise Engelsovi, že si opatřil knihu „Le Collectivisme. Examen critique du nouveau socialisme" [„Kolektivismus. Kritický rozbor nového socialismu"] od Pierra Paula Leroye-Beaulieua a že ji chce zrecenzovat, protože Leroy-Beaulieu se na různých místech své knihy pokusil vyvrátit Marxovo ekonomické učení. Lafargue dále psal, že doufá, že Engels jeho práci zrevidiuje. Engelsovy poznámky k Lafarguově recenzi „La théorie de la plus-value de Karl Marx et la critique de M. Paul Leroy-Beaulieu" [„Teorie nadhodnoty Karla Marxe a kritika p. Paula Leroye-Beaulieua"], viz tento svazek, str. 240—244. — *228, 233.*

[301] Engels napsal koncept své odpovědi na rub dopisu, který mu poslal James Leigh Joynes 30. července 1884. Joynes ho žádal o souhlas k uveřejnění „Vývoje socialismu od utopie k vědě" v časopise „To-Day" a navrhoval za překladatele Bernarda Shawa (viz též tento svazek, str. 272). — *230.*

[302] Wilhelm Blos, „Die Götter in der Dichtung" [„Bohové v básnické tvorbě"], „Neue Welt", čís. 10, Stuttgart 1884. — *231.*

[303] Engels se zotavoval zhruba od 5. srpna do 1. září 1884 u moře ve Worthingu. — *233, 235, 236, 238, 253, 254.*

[304] Počátkem srpna 1884 se konala v Londýně čtvrtá výroční konference *Demokratické federace* (viz poznámku 92). Zároveň to byla ustavující konference *Sociálně demokratické federace* (viz poznámku 342). — *237.*

[305] Počátek tohoto dopisu nemá moskevský Institut marxismu-leninismu k dispozici.

V tomto dopise jde o Engelsovy poznámky k Lafarguově recenzi knihy Pierra Paula Leroye-Beaulieua „Le Collectivisme. Examen critique du nouveau socialisme" (viz též poznámku 300). — *240.*

[306] George Campbell, „Modern India: a sketch of the system of civil government. To which is prefixed some account of the natives and native institutions" [„Soudobá Indie; nástin systému civilní správy. Úvodem vylíčení domorodců a domorodých institucí"], Londýn 1852.

J. W. B. Money, „Java; or, how to manage a colony" [„Jáva; aneb jak spravovat kolonii"], Londýn 1861.

August Freiherr von Haxthausen, „Die ländliche Verfassung Russlands" [„Pozemkové zřízení Ruska"], Lipsko 1866. — *240.*

[307] Zřejmě narážka na Gastona Gervilla-Réache, jenž se zabýval koloniálními

otázkami; zastupoval jako poslanec ve francouzské sněmovně Guadeloupe (ostrov v Malých Antilách). — *241.*

[308] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 166 a následující. — *241.*

[309] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 623—631. — *243.*

[310] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 209—213. — *243.*

[311] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 341—346. — *243.*

[312] 25. července 1884 psal Paul Lafargue Engelsovi, že Pierre Paul Leroy-Beaulieu pravděpodobně odpoví na jeho recenzi (viz též poznámky 300 a 305). Gustave de Molinari, šéfredaktor „Journal des Economistes", mu (Lafarguovi) přislíbil, že mu dá v takovém případě svůj časopis ještě jednou k dispozici pro *repliku.* Vyhradil si však, že pak polemiku mezi nimi uzavře. Když pak Maurice Block vystoupil v zastoupení Leroye-Beaulieua v říjnu 1884 v „Journal des Economistes" s odpovědí nazvanou „Le Capital de Karl Marx, à propos d'une anticritique" [„Kapitál Karla Marxe, k zápornému ohlasu na kritiku"], vyšla v listopadovém čísle téhož časopisu pod názvem „Le Capital de Karl Marx et la critique de M. Block" [„Kapitál Karla Marxe a kritika p. Blocka"] plánovaná Lafarguova replika. — *244.*

[313] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé uveřejněn v knize Gustava Mayera „Friedrich Engels. Eine Biographie", sv. II, Haag 1934. — *245.*

[314] 6. srpna 1884 se ptal Georg von Vollmar Engelse, jakou vysokou školu by doporučil mladé Švédce, která se zajímá o socialismus a chce studovat sociální vědy. „Slečna Marxová," psal Vollmar, „se seznámila s dotyčnou slečnou Kjellbergovou loni na jaře v Londýně." — *245.*

[315] 12. srpna 1884 napsala představitelka jedné sociálně demokratické skupiny polských emigrantů v Ženevě Maria Jankowská-Mendelsonová pod pseudonymem *S(tefan) Leonowicz* Engelsovi a žádala ho o povolení k překladu „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu" do polštiny.

Koncept své odpovědi napsal Engels na rub dopisu paní Jankowské-Mendelsonové. — *247.*

[316] Jde o dopisy Karla Kautského a Eduarda Bernsteina z 18. srpna 1884. — *248.*

[317] V dopise z 18. srpna 1884 se Karl Kautsky ptal Engelse, zda by byl proti tomu, kdyby bylo v příštím čísle „Neue Zeit" oznámeno, že vyjde „Původ

rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 55—203), a kdyby se tu přetiskla předmluva. V čísle „Neue Zeit" ze září 1884 informoval pak Kautsky pod titulkem „Nová kniha Bedřicha Engelse" čtenáře o vydání této práce a uveřejnil v této souvislosti podstatnou část Engelsovy předmluvy. — *249.*

318 Karl Kautsky psal 18. srpna 1884 Engelsovi, že se při poslední Bebelově návštěvě v Curychu zhrozil toho, jak Bebel vypadá. Dále se Engels odvolává na Bebelův dopis z 8. června 1884. — *249.*

319 Engels přiložil patrně tyto řádky k svému dopisu Karlu Kautskému z 22. srpna 1884. — *251.*

320 18. srpna 1884 napsal Eduard Bernstein Engelsovi, že překlad „Bídy filosofie" (viz poznámku 113) je hotov. Navrhl mj., že začne spolu s Karlem Kautským pracovat na rejstříku ke „Kapitálu". — *251.*

321 Pravděpodobně jde o Rodbertusovy „Briefe und Socialpolitische Aufsaetze" [„Dopisy a sociálně politické články"], které vydal Rudolph Meyer v Berlíně roku 1882. — *251.*

322 Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa, psaná jeho rukou: Herrn K. Kautsky, 38, Berglistr., Riesbach-Zürich, Switzerland. — *253, 266, 271.*

323 V dopise datovaném 26. 6. 1884 upozorňoval Karl Kautsky Engelse na to, že Georg Adler odmítá ve své studii „Rodbertus, der Begründer des wissenschaftlichen Sozialismus" [„Rodbertus, zakladatel vědeckého socialismu"] jako mylné Engelsovo konstatování, že Johann Karl Rodbertus převzal svou teorii krizí od Sismondiho (viz Engelsovou poznámku v Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 283). — *253.*

324 Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 164, Engelsova poznámka. — *253.*

325 „Sozialdemokrat" z 3. září 1884 odpověděl ve svém úvodníku „Höheres Blech" [„Pustý nesmysl"] na článek rakouského publicisty Hermanna *Bahra*, který vyšel ve vídeňském časopisu „Deutsche Wochenschrift" (srpen 1884) a velebil Johanna Karla Rodbertuse.

V dubnu 1884 uveřejnil Heinrich Wilhelm *Fabian*, německý sociální demokrat žijící v USA, v časopise „Freidenker" článek namířený proti Marxově a Engelsově teorii státu. Když Fabian nedostal na článek žádnou odpověď, dal jej otisknout v „New Yorker Volkszeitung" jako otevřený dopis redakci

„Sozialdemokratu". Eduard Bernstein polemizoval s Fabianem v „Sozialdemokratu" ze 3. září v článku „Ein Ketzerriecher" [„Honba za bludy"] a poukázal přitom na brzké vydání Engelsova „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu".

11. září 1884 byla v „Sozialdemokratu" uveřejněna zpráva „Wie stellen wir uns zur Börsensteuer?" [„Jaké stanovisko zaujmeme k burzovní dani?"], kterou napsal patrně Abraham *Gumbel* a v které se zastával názor, že sociální demokracie by se měla k Bismarckovu návrhu burzovního zákona vyjádřit kladně. Redakce „Sozialdemokratu" se vyjádřila v polemice s dopisem v tom smyslu, že burzovní daň slouží jenom straně velkostatkářů. — *255.*

326 Jde o článek „Das Capital: A Criticism" [„Kapitál. Recenze"] z čís. 10 časopisu „To-Day" (říjen 1884) od Philipa H. Wicksteeda. — *255, 259.*

327 Pod titulkem „Professor Schweinfurth über den Congo" [„Profesor Schweinfurth o Kongu"] uveřejnil list „Kölnische Zeitung" 30. srpna 1884 pasáže z dopisu ke konžské otázce, jehož autorem byl znalec Afriky Georg Schweinfurth. V dopise byla objasněna kolonizační politika Mezinárodního konžského sdružení, vedeného Henry Mortonem Stanleyem — založil je roku 1876 belgický král Leopold II. pod názvem Africké mezinárodní sdružení (Association Internationale Africaine), roku 1878 bylo přejmenováno na Výbor pro studium Horního Konga (Comité d'Études du Haut-Congo.) Autor dopisu vyslovil pochybnosti o filantropických a vědeckých cílech bílých usedlíků v Africe a zdůraznil, že jejich „podnikatelský duch" se namnoze omezuje na „získávání otroků a obchodování slonovinou". — *256.*

328 Od roku 1884 šla Bismarckova vláda cestou koloniálních výbojů. V dubnu 1884 byla postavena „pod německou ochranu" území „získaná" brémským velkoobchodníkem F. A. E. Lüderitzem v jihozápadní Africe. V červenci téhož roku vyhlásil německý generální konzul v Tunisu, Gustav Nachtigal, z pověření říšské vlády „protektorát" nad Togem a Kamerunem, kde se uchytila především hamburská obchodní firma Adolfa Woermanna. Tím anektovalo Německo své první kolonie v Africe; v dalších bezohledných taženích proti Afričanům získalo pak kolonii Německou jihozápadní Afriku. — *256, 264.*

329 V srpnu a září 1884 uveřejnil Karl Kautsky v „Neue Zeit" svou kritiku „Das ‚Kapital' von Rodbertus" [„Rodbertusův ‚Kapitál' "]. Carl August Schramm mu k tomu poslal svoji odpověď s tím, aby ji „Neue Zeit" uveřejnila. Před uveřejněním odpovědi však Kautsky napsal „Repliku", kterou poslal zároveň se Schrammovým rukopisem Engelsovi k vyjádření. Schrammův článek „K. Kautsky a Rodbertus", jakož i Kautského „Replika" vyšly v listopadovém čísle „Neue Zeit" z roku 1884. — *257.*

[330] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 295—307. — *258.*

[331] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1953, str. 35—39. — *258.*

[332] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 118. — *258.*

[333] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 90—97. — *258.*

[334] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 753—804. — *258.*

[335] V článku „The State Remedy for Poverty" [„Státní pomoc chudým"] („To-Day", čís. 9 ze září 1884) psal novomalthusovec C. R. Drysdale, že Karl Kautsky je sice „horlivý socialista", ale že „plně" uznává „pravdivost" Malthusova učení o populaci. Odvolával se zřejmě na Kautského knihu „Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft" [„Vliv růstu obyvatelstva na pokrok společnosti"], která vyšla ve Vídni roku 1880. — *259.*

[336] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní tato adresa, psaná jeho rukou: Herrn H. Schlüter, Volksbuchhandlung, *Hottingen-Zürich,* Switzerland. — *260.*

[337] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní tato adresa, psaná jeho rukou: Herrn H. Schlüter, Volksbuchlandlung, Kasinostr., *Hottingen-Zürich,* Switzerland. — *261.*

[338] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé uveřejněn v knize B. Engels „Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen", [„Politický odkaz. Z neuveřejněných dopisů"] Berlín 1920. — *262, 311.*

[339] V září 1884 došlo v Czernevici k tzv. setkání tří císařů (Německo, Rakousko-Uhersko a Rusko). Cílem setkání bylo prodloužit o další tři roky alianci tří císařů z června 1881. Spojenecká smlouva zavazovala tyto tři mocnosti k blahovolné neutralitě pro případ, že by se některá ze smluvních stran dostala do konfliktu se čtvrtou velmocí. — *263.*

[340] Engels má zřejmě na mysli volby do říšského sněmu z ledna 1874, při nichž dosáhlo dělnické hnutí významného úspěchu: pro Sociálně demokratickou dělnickou stranu hlasovalo 171 351 voličů, pro Všeobecný německý dělnický spolek 180 319. Celkem to bylo 351 670 hlasů — 6,8 procenta platných hlasů. Dělnické hnutí tak získalo 9 mandátů. Engels o tom napsal 27. ledna 1874 Wilhelmu Liebknechtovi: „Volby v Německu stavějí německý proletariát do čela evropského dělnického hnutí. Dělníci poprvé volí masově vlastní

lidi, vystupují jako samostatná strana, a to v celém Německu." (Srovnej též Marx-Engels, Spisy, sv. 33, čes. vyd. 1971, str. 683.) — *263.*

[341] V červnu 1884 schválil anglický parlament třetí *návrh reformy*, který se pak stal v prosinci 1884 zákonem. Bylo jím přiznáno volební právo malým zemědělcům a části zemědělského dělnictva. První volby po přijetí zákona se konaly v listopadu—prosinci 1885. — *263, 350, 388, 392, 409, 413, 414, 417.*

[342] *Sociálně demokratická federace (Social Democratic Federation)* byla založena počátkem srpna 1884; byla vytvořena z Demokratické federace (viz poznámku 92 a 304) a spojovala velmi různorodé socialistické elementy, převážně z řad inteligence. Program federace počítal se „socializací prostředků výroby, rozdělování a směny" a s jejich kontrolou, kterou měl „provádět demokratický stát v zájmu veškerého společenství". Vedení federace bylo z větší části v rukou Henryho Mayerse Hyndmana, který prováděl velmi sektářskou politiku. Revoluční síly, které vstoupily do federace (Eleanor Marxová-Avelingová, Edward Aveling, Wiliam Morris aj.), bojovaly proti Hyndmanově škodlivé linii, za navázání těsného spojení federace s anglickým dělnickým hnutím. Hyndmanovo diktátorské počínání znemožnilo federaci nastoupit nový kurs, což vedlo v prosinci 1884 k jejímu rozkolu; skupina, která se stavěla proti Hyndmanovi, založila samostatnou organizaci, Socialistickou ligu (viz poznámku 402). — *263, 273, 307, 316, 443, 476, 486, 493, 505, 516, 517, 598, 624, 664, 668, 673, 739, 748, 752, 766, 788.*

[343] Jde o první německé vydání „Bídy filosofie" (viz poznámku 113).

Nakladatelství J. H. W. Dietze ve Stuttgartu, kde toto vydání vyšlo, zavedlo pravopis navržený Bruno Geiserem, proti němuž zde Engels protestuje. Dietz odpověděl na jeho protest 15. října 1884 těmito slovy: „Malá Kautského poznámka při zaslání rukopisu by Vám i mně ušetřila práci s těmi změnami... Vašemu přání ohledně pravopisu rád vyhovím... Osobně s tímto způsobem psaní nesouhlasím, ale přijal jsem jej, abych odstranil způsob ještě ohavnější — ten z ‚Neue Welt' z roku 1882." — *266, 269, 271.*

[344] Poprvé vyšel tento dopis zkráceně rusky v časopise „Prosveščenije", čís. 7—8 z roku 1913. — *267.*

[345] Engels se tu odvolává na dopis, který mu poslal 31. července 1884 Johann Phillipp Becker a ve kterém sděloval, že „August Bebel s ženou a dcerkou" jsou u něho zcela inkognito až do 1. srpna na návštěvě. Dále Becker poznamenal: Bebel „...je skvělý chlapík: jasný a pevný v zásadách, vřelý, prozíravý, neúnavný a vytrvalý v jednání..." — *267.*

[346] Johann Philipp Becker napsal 31. července 1884 Engelsovi mj.: „Ty papíry,

které jsou pro mne zvlášť důležité a které z pozůstalosti našeho Marxe reklamuji" (viz poznámku 121), „tvoří v podstatě soubor dopisů z let 1848 a 1849, svázaných ve velkém kvartovém formátu. Je možné, že se z nich něco, co šlo do tisku, vyndalo a dalo by se najít jinde." — *268.*

[347] Ve svém dopise Engelsovi z 11. října 1884 uvedl Karl Kautsky, že se podle toho, co si přečetl o práci Johanna Karla Rodbertuse „Zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes" [„K vysvětlení dnešních potíží s pozemkovým úvěrem a k nápravě v této věci"], zdá, že Rodbertus dává právě v této práci najevo „své třídní zájmy nejotevřeněji". — *269.*

[348] Odkaz na článek Carla Augusta Schramma „K. Kautsky a Rodbertus" v „Neue Zeit", čís. 11 z roku 1884 (viz též poznámku 329). — *270.*

[349] Polský překlad „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu" vyšel v roce 1885 v Paříži. Italský překlad (revidovaný Engelsem) pořídil Pasquale Martignetti; vyšel rozvněž v roce 1885 v Beneventu.

Věra Ivanovna Zasuličová uvedla v dopise Engelsovi z 5. října 1884, že má v úmyslu přeložit jeho „Původ rodiny..." do ruštiny; první ruské vydání této práce vyšlo však až roku 1894 v Petrohradě. — *270.*

[350] Johann Karl Rodbertus „Zur Erkenntniss unsrer staatswirthschaftlichen Zustände" [„K poznání našich národohospodářských poměrů"], Neubrandenburg a Friedland 1842. — *271.*

[351] Pařížský list „Cri du Peuple" sdělil 18. října 1884 v článku „Exécution d'un agent provocateur" [„Jak byl vyřízen agent provokatér], že profesor cizích řečí Heinrich Nonne, narozený v Hannoveru a žijící v Paříži, byl odhalen jako pruský policejní špión a vyloučen z německé socialistické strany. — *272.*

[352] Mommsenovo pojetí této otázky kritizoval Engels v „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu". (Srovnej Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 150—153.) — *273.*

[353] List „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt" ze 4. října 1884 přinesl ve „Fejetonu" pod nadpisem „Familie und Ehe" [„Rodina a manželství"] recenzi Hanse Kaltenboecka na knihu Julia Lipperta „Die Geschichte der Familie" [„Dějiny rodiny"]. — *273.*

[354] Fejeton Karla Kautského vyšel pod názvem „Aus dem Nachlasse von Carl Marx" [„Z pozůstalosti Karla Marxe"] ve „Frankfurter Zeitung und Han-

delsblatt" z 19. září 1883. Autor zde zdůraznil, jaký význam přisuzoval Marx zkoumání pravěku při vytváření svého materialistického pojetí dějin. Oznamoval zde také, že vyšel Engelsův „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 55—203) jako „výsledek Marxova a Engelsova zkoumání v oblasti dějin pravěku" a poukázal na to, že je to „nejvýznamnější dílo" socialistické litaratury „od vydání Marxova ‚Kapitálu' ". — *273.*

[355] Do prvního německého vydání Marxovy „Bídy filosofie" (viz poznámku 113) byl zařazen článek „O Proudhonovi" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 58—65). Příloha k tomuto vydání obsahuje pasáž o Johnu Grayovi z Marxovy práce „Ke kritice politické ekonomie" (viz tamtéž, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 95—98), jakož i „Řeč o svobodě obchodu" (sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 409—422). — *274, 284.*

[356] Engels má zřejmě na mysli to, že Carl Schorlemmer, který udržoval v době zákona proti socialistům spojení s německými soudruhy, byl při návštěvě svých příbuzných v Darmstadtu obviněn policií z dovážení ilegální literatury. U jeho příbuzných byly provedeny domovní prohlídky; on sám se vyhnul zatčení jen proto, že měl anglický pas (viz též Marx-Engels, Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 361—362). — *276, 642.*

[357] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl II, čes. vyd. 1954, str. 11—28, Engelsova předmluva. — *276, 279, 289.*

[358] Telegram Augusta Bebela (poštovní razítko: Drážďany 29. října 1884) zněl takto: „Devět vítězství. Třiadvacet užších voleb. Spousty hlasů" (viz též poznámku 271). — *278.*

[359] K podání návrhu nebo interpelace v říšském sněmu bylo zapotřebí vlastnoručního podpisu nejméně *panácti poslanců.* Vzhledem k výsledku voleb z 28. října 1884 (viz poznámku 271) tvořila teď sociální demokracie s 24 poslanci frakci, která mohla samostatně podávat návrhy a interpelovat. — *278.*

[360] O osudech onoho doporučeného dopisu a dopisnice nám není nic známo. — *279.*

[361] Při volbách do říšského sněmu v roce 1884 (viz poznámku 271) byl August Bebel zvolen v 1. hamburském a 1. drážďanském volebním obvodu. V Lipsku městě a Kolíně nad Rýnem se nedostal do užších voleb. — *279.*

[362] Pravděpodobně narážka na vítězství ve volbách, jehož dosáhla německá

sociální demokracie navzdory zákonu proti socialistům (viz poznámku 34) 28. října 1884 (viz poznámku 271). Ve srovnání s posledními volbami, které se konaly v červenci 1878, ještě než nabyl zákon platnosti, zaznamenala sociální demokracie přírůstek takřka 113 000 hlasů. — *280.*

[363] Při volbách do říšského sněmu v říjnu 1884 (viz poznámku 271) se dostal Wilhelm Liebknecht ve volebním obvodu Offenbach-Dieburg s 6950 hlasy do užších voleb, v kterých pak s 10 505 hlasy zvítězil. — *280.*

[364] V Kolíně nad Rýnem, kde byl August Bebel se 4251 hlasy poražen, se utkal v užších volbách kandidát národně liberální strany (viz poznámku 266) s kandidátem středu (viz poznámku 251). V úvodnících „Die Stichwahlen" [„Užší volby"] a „Die Reichstags-Stichwahl in Köln"" [„Užší volby do říšského sněmu v Kolíně "] ze 4. a 6. listopadu 1884 se „Kölnische Zeitung" ucházely o hlasy sociálně demokratických voličů, které chtěly získat pro národně liberálního kandidáta. — *281.*

[365] *Bismarckova sociální reforma* byla součástí boje, který vedly vládnoucí třídy proti revolučnímu dělnickému hnutí v době platnosti zákona proti socialistům. Protože se Bismarckovi nepodařilo zničit v prvních letech zákona sociální demokracii terorem, pokusil se koncem roku 1881 dosáhnout tohoto cíle tak, že „bič" (teror) doplňoval „cukrovím" v podobě korupce. Se sociálně politickými reformami, o nichž se 17. listopadu 1881 zmínil císař ve svém poselství (zákony o úrazovém, nemocenském, starobním a invalidním pojištění) spojoval Bismarck naději, že se mu podaří izolovat sociální demokracii od dělnické třídy, rozštěpit stranu a zabránit širokému protimilitaristickému, demokratickému lidovému hnutí. Jeho naděje ve zkorumpování dělnické třídy oznámenými sociálními opatřeními se však nesplnily. — *281.*

[366] K tomuto dopisu se zachoval také Engelsův koncept, psaný na rubu dopisu Pasquala Martignettiho. Martignetti napsal svůj dopis z 27. října 1884 německy, aby Engelsovi dokázal své pokroky v německém jazyce. — *283.*

[367] V dopise z 18. listopadu 1884 děkoval Pasquale Martignetti Engelsovi za jeho dopis z 8. listopadu 1884 a psal mj., že mluvil s tiskařem Gennarem, který vytiskl italský překlad „Vývoje socialismu od utopie k vědě" (viz Marx-Engels Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 207—248). Gennaro je prý ochoten ujmout se i tisku „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (tamtéž, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 55—203). Italský překlad „Původu atd.", zredigovaný Engelsem, vyšel roku 1885 v Beneventu. — *283.*

[368] V noticce „Ihre Bilanz" [„Vaše bilance"] v „Sozialdemokratu" ze 6. listopadu 1884 stálo mj.: Jestliže chtěl Bismarck rozbít střed, nebylo nic tak *nejapného*

jako povolat národní liberály. Jediný *vážnější* útok, jemuž byl střed vystaven, přišel ze *sociálně demokratické strany*."

Střed — viz poznámku 251. — *284.*

[369] Po hlavních volbách, které se konaly 28. října 1884, postoupila sociální demokracie ve 24 volebních obvodech do užších voleb; v 15 z nich zvítězila. „Sozialdemokrat" referoval o výsledku voleb podrobněji až 21. listopadu 1884. — *284.*

[370] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl II, čes. vyd. 1955, str. 367—545. — *286.*

[371] Na rubu dopisu je tato poznámka Hermanna Engelse: Londýn, 11. list. 1884, Bedřich odp. 13. list. jako vždycky. — *287.*

[372] Poprvé vyšel tento dopis zkráceně v knize B. Engelse „Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen", [„Politický odkaz. Z neuveřejněných dopisů"] Berlín 1920. — *289, 305.*

[373] V „Neue Zeit", sešit 1 z roku 1885, vyšla pod nadpisem „Marx a Rodbertus" Engelsova „Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie' " (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 205—218). (Srovnej též poznámku 113 a 294). — *289, 323.*

[374] Ve válce o rakouské dědictví (1740—1748) bojovalo Prusko ve spolku s Francií a Bavorskem proti Rakousku. Separátními mírovými smlouvami (1742 a 1745) s Rakouskem zradilo v průběhu války dvakrát své spojence.

V lednu 1756 uzavřelo Prusko s Anglií dohodu namířenou proti Francii; vedla k tomu, že Francie a Rakousko uzavřely spojenectví za účelem neutrality a obrany. Toho Prusko využilo a pod záminkou „obranné války" rozpoutalo sedmiletou válku (1756—1763).

Separátní mírovou smlouvou s Francouzskou republikou, uzavřenou 5. dubna 1795 v Basileji, zradilo Prusko feudální koalici namířenou proti francouzské buržoazní revoluci. — *290.*

[375] V prusko-rakouské válce z roku 1866 anektovalo Prusko království hannoverské, kurfiřství hesensko-kaselské, vévodství nasavské a svobodné město Frankfurt nad Mohanem, které stály na straně Rakouska. Po vítězství nad Rakouskem byla tato území zákonem z 20. září 1866 přičleněna k Prusku. — *290.*

[376] V listopadu 1848 došlo v Prusku ke kontrarevolučnímu státnímu převratu, který odstranil revoluční vymoženosti, jež si lid vybojoval v březnu 1848,

a vynesl k moci znova feudální reakci (viz též Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 100—104). — *291.*

[377] Když se Laura Lafarguová vracela ze své návštěvy u Engelse v Londýně do Paříže (viz poznámku 297), dala jí Helena Demuthová koláč pro Paula Lafargua. Lafargue 18. listopadu 1884 poděkoval a psal Engelsovi žertem, že koláč byl znamenitý, „až na tu velkou chybu, že se automaticky nerozmnožoval a že ho vůčihledně úbývalo". — *293.*

[378] S dopisem z 18. listopadu 1884 poslal Paul Lafargue Engelsovi i svou *repliku* „Le Capital de Karl Marx et la critique de M. Block" [„Kapitál Karla Marxe a kritika p. Blocka"] (viz též poznámku 312). Poznamenal k tomu, že se rozhodl přece jen odpovědět Blockovi a že nebude čekat na odpověď Leroye-Beaulieua. Psal: „Block a Beaulieu jsou nejvýznamnější ekonomové Francie... první je Němec, druhý Belgičan... Myslím, že bylo potřeba oběma těm veličinám zacpat zobák a vzbudit tak v ekonomech určitý respekt před marxistickou teorií." — *293.*

[379] Paul Lafargue, „La théorie de la plus-value de Karl Marx et la critique de M. Paul Leroy-Beaulieu" [„Teorie nadhodnoty Karla Marxe a kritika p. Paula Leroye-Beaulieua"] (viz též poznámky 300, 305 a 312). — *294.*

[380] 21. listopadu 1884 referoval „Sozialdemokrat" o mítinku, na němž francouzští socialisté vyjádřili svou solidaritu s německým dělnickým hnutím; konal se 15. listopadu a mezi řečníky byl i Paul Lafargue. V rubrice „Sociálně politický přehled" bylo kromě toho uvedeno, že list „Lyon-Socialiste" uvítal vítězství německé sociální demokracie ve volbách (viz poznámku 271). Byla zde dále přetištěna pozdravná adresa „Lyonská dělnická strana německým dělníkům" i výňatky z článků v „Lyon-Socialiste", jež se zabývaly volbami v Německu a závěry pro francouzské socialisty. — *299.*

[381] Po užších volbách v Darmstadtu (listopad 1884) odpověděl sociálně demokratický kandidát Philipp Heinrich Müller v letáku na výtky národních liberálů. Uvedl zde mj., proč milióny Němců usilují o republiku, a zdůvodnil historickými fakty, proč byl pro Pařížskou komunu a je pro revoluci. Jeho prohlášení bylo uveřejněno v „Sozialdemokratu" ze 14. listopadu 1884 v rubrice Sozialpolitische Rundschau [„Sociálně politický přehled"], a to pod mottem „Dobrá odpověď".

Jules Guesde citoval Müllerovo prohlášení v úvodníku „Nouvelle Victoire" [„Nové vítězství"] v „Cri du Peuple" z 18. listopadu 1884. — *299, 302.*

[382] *Hannoverským programem* je míněn volební leták, vydaný hannoverskými sociálními demokraty. Stálo v něm mj., že „reakce v Německu mohla tolik

zesílit" vinou „žalostné zbabělosti a bezcharakternosti" národních liberálů, kteří se od konzervativců liší jenom tím, „že ti klečí před Bismarckovými kyrysnickými holínkami na kolenou, zatímco národní liberálové lezou před nimi po břiše". (Srovnej „Sozialdemokrat" z 21. listopadu 1884, „Sozialpolitische Rundschau".) — *299, 302.*

[383] Eduard Bernstein žádal Paula Lafargua v dopise, který není k dispozici, aby se na shromáždění solidarity z 15. listopadu 1884 (viz poznámku 380) nevyslovoval příliš ostře o Ferdinandu Lassallovi. Lafargue o tom referoval Engelsovi 18. listopadu 1884. — *295.*

[384] V pařížském „Journal des Economistes" z října 1884 byl uveřeněn článek Achilla Loriy „La théorie de la valeur de Karl Marx" [„Teorie hodnoty Karla Marxe"]. Engels poslal Paulu Lafarguovi své kritické poznámky k článku, jež mu měly pomoci při polemice. — *295.*

[385] Viz Karel Marx, „Teorie o nadhodnotě", díl III, čes. vyd. 1968, str. 66. — *295.*

[386] Člen Sociálně demokratické federace (viz poznámku 342) John Lincoln Mahon psal Engelsovi 26. listopadu 1884 mj.: „Jsem mladý člen Socialistické strany Británie a velmi rád bych si jednou s Vámi... pohovořil o našem zdejším hnutí... Vím, že jste velmi zaneprázdněn velkou prací pro naši věc, věřte však, že má prosba navštívit Vás nevyvěrá z malicherného přání seznámit se s Vámi jako se slavným člověkem, nýbrž prostě z toho, že bych rád vyslechl Vaše mínění a radu k významné etapě našeho hnutí, kterou nyní prodělláváme." — *297.*

[387] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa, psaná jeho rukou: Herrn Karl Kautsky, Hungelbrunngasse 14, Wien IV, Austria.

2. prosince 1884 poslal Karl Kautsky, který pomýšlel na to přestěhovat se z Curychu do Londýna a zastavit se přitom ve Vídni a Berlíně, Engelsovi svou adresu; zároveň se Kautsky ptal, zda mohou být dopisy, které mu dojdou, odevzdávány v prvních dnech jeho londýnského pobytu Engelsovi. Dále žádal Engelse, aby rozhodl, zda má být Marxova „Řeč o svobodě obchodu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 409—422) vydána jako příloha k prvnímu německému vydání „Bídy filosofie" nebo jako zvláštní brožura. — *300.*

[388] V originálu tohoto dopisu jsou provedeny cizí rukou změny a vsuvky. Provedl je pravděpodobně August Bebel. Uveřejňujeme Engelsovo znění a odkazujeme na změny v poznámkách pod čarou. — *301.*

[389] 4., 6, a 8. listopadu vyjádřila „Kölnische Zeitung" ve svých úvodnících „Die Stichwahlen" [„Užší volby"], „Die Reichstags-Stichwahl in Köln" [„Užší volby do říšského sněmu v Kolíně"] a „Noch einmal die Kölner Stichwahl" [„Ještě jednou k užším volbám v Kolíně"], že národně liberální strana (viz poznámku 266) by se zasadila o zrušení zákona proti socialistům (viz poznámku 34), kdyby se německá sociální demokracie vzdala svého revolučního programu. — *301.*

[390] 10. května 1884 při debatě o prodloužení platnosti zákona proti socialistům (viz poznámku 34) zdůraznil Bruno Geiser, že sociálním demokratům nejde o násilné svržení současného státního a společenského zřízení; vysvětloval, co rozumí pod pojmem „revoluce", a vyslovil názor, že i „právo na práci", které proklamoval Otto von Bismarck 9. května 1884 v říšském sněmu (viz poznámku 255), je projevem probíhající revoluce. Naproti tomu prohlásil August Bebel 12. května 1884, kdy se o předloze tohoto zákona rokovalo potřetí, že prodloužení zákona proti socialistům, které bylo schváleno při druhém čtení, „nebude mít na tvářnost a rozvoj socialistických myšlenek absolutně žádný vliv" a že tyto myšlenky „dříve či později zcela určitě ve státě a společnosti převládnou". Bebelův a Geiserův projev vydalo v roce 1884 norimberské nakladatelství C. Grillenbergera jako brožuru „Aus den Verhandlungen über die Verlängerung des Socialistengesetzes" [„Z jednání o prodloužení zákona proti socialistům"]. — *301.*

[391] Po prusko-francouzské válce z let 1870—1871 musela Francie podle frankfurtské mírové smlouvy z 10. května 1871 zaplatit Německu kontribuci ve výši 5 miliard zlatých franků. — *303.*

[392] Strana „Nationalu", vedená Armandem Marrastem, sdružovala umírněné buržoazní republikány, kteří se opírali o průmyslovou buržoazii a s ní spojenou část liberální inteligence; orgánem této strany byl ve čtyřicátých letech list „Le National", který vycházel v Paříži v letech 1830—1851. — *304.*

[393] Tento výňatek z Engelsova dopisu Paulu Lafarguovi se zachoval jen jako část článku, jejž Lafargue uveřejnil 21. prosince 1884 v „Lyon-Socialiste". V článku nazvaném „Descendre dans la Rue" [„Jít do ulic"] se ohrazoval proti provokační výzvě anarchistů „jít do ulic", přičemž argumentoval tím, že lid nemá pušky ani střelivo. O tom, že uvedený výňatek citoval ve svém článku, informoval Engelse 23. prosince 1884. — *306.*

[394] Celý text dopisu nemá moskevský Institut marxismu-leninismu k dispozici. Otiskujeme výňatek, který citoval Wilhelm Liebknecht v článku „Zur Dampfersubvention" [„K subvencování paroplavby"] („Sozialdemokrat"

z 8. ledna 1885). Liebknecht zaujal v článku stanovisko k názorovým různostem v sociálně demokratické frakci v říšském sněmu, které se týkaly subvencování paroplavby (viz poznámku 395). — *310.*

[395] Koncem roku 1884 propukly v sociálně demokratické frakci v říšském sněmu konflikty ve věci předlohy zákona o subvencování paroplavby. Oportunistická většina (viz poznámku 436) prohlásila otevřeně, že je ochotna v říšském sněmu podporovat zavedení pravidelného paroplavebního spojení se zámořím, požadované vládou, a jeho financování. Schválit subvencování paroplavby znamenalo však podporovat koloniální expanzi německé velkoburžoazie. Politika oportunistů narazila na rozhodný odpor revolučních sil kolem Augusta Bebela. Organizovaný odpor proti oportunistům a postoj „Sozialdemokratu", který celé týdny uveřejňoval dopisy a rezoluce členů strany proti stanovisku pravice a jejímu prohlášení (viz poznámku 436), přinutily oportunisty k ústupu a vedly posléze k tomu, že sociální demokraté hlasovali v říšském sněmu jednotně proti veškerému subvencování paroplavby. — *310, 317, 327, 348, 383, 498.*

[396] August Bebel informoval 28. prosince 1884 Engelse zevrubně o svém názoru na subvencování paroplavby (viz poznámku 395). — *311.*

[397] Jde pravděpodobně o informaci uveřejněnou v „Sozialdemokratu" z 11. prosince 1884 v rubrice „Sozialpolitische Rundschau" [„Sociálně politický přehled"]. Podle ní se sociálně demokratická frakce v říšském sněmu rozhodla ponechat otázku hlasování o subvencování paroplavby otevřenou. — *311.*

[398] Jde o projev, který pronesl sociálně demokratický poslanec Max Kayser 17. května 1879 v říšském sněmu; obhajoval v něm se svolením sociálně demokratické frakce návrh zákona o ochranných clech, předložený Bismarckovou vládou (počítalo se zde se zavedením vysokých ochranných cel). Tato předloha, která pak byla schválena a stala se tak zákonem, odpovídala zájmům nejreakčnější části velkoburžoazie a junkerů. Marx a Engels odsoudili rozhodně Kayserovo vystoupení a jeho souhlas se zmíněným zákonem; neschvalovali také shovívavost několika předáků německé sociální demokracie vůči jeho postoji (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 34, čes. vyd. 1971, str. 452—454). Průběžnou kritikou oportunistického postoje různých sociálně demokratických předáků přispěli Marx s Engelsem rozhodující měrou k tomu, že revoluční síly strany přiměly oportunismus k ústupu a byly s to prosadit revoluční dělnickou politiku. — *312.*

[399] 18. listopadu 1884 se ptal Pasquale Martignetti Engelse, co by říkal tomu, kdyby v jednom svazku vyšel italský překlad „Původu rodiny, soukromého

vlastnictví a státu" (na kterém Martignetti pracoval) zároveň s „Německou selskou válkou" (viz poznámku 232), jejíž nové vydání oznamoval „Sozialdemokrat" z 6. listopadu 1884 v článku „Die neue Schrift von Fr. Engels" [„Nové dílo B. Engelse" (der Ursprung der Familié) („Původ rodiny...")]. — *315.*

[400] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl III, část první, čes. vyd. 1955, str. 11—12, Engelsova předmluva. — *316.*

[401] „*Justice*", orgán Sociálně demokratické federace (viz poznámku 342), uveřejnil 27. prosince 1884 dopis Adolpha Smithe Headingleyho pod názvem „France and the International Congress" [„Francie a mezinárodní kongres"]. Žádal, aby federace, která zamýšlela svolat mezinárodní socialistický kongres, uznala posibilisty (viz poznámku 259) za hlavní organizaci francouzských socialistů a aby vůbec neudržovala styky s Francouzskou dělnickou stranou, která zastávala marxistickou linii. — *319.*

[402] *Socialistickou ligu (Socialist League)* založili 30. prosince 1884 členové vedení Sociální demokratické federace (viz poznámku 342), kteří z federace vystoupili. K zakladatelům a předákům této organizace patřili mj. William Morris, Eleanor Marxová-Avelingová, Edward Aveling a Ernest Belfort Bax. Ačkoli liga měla mnoho kladných stránek, u mnoha členů převládaly od počátku ultralevé tendence, které nabyly vrchu. Socialistická liga se dostala v letech 1887—1888 do rukou anarchistů, a když z ní vystoupili manželé Avelingovi, Bax a ostatní, ztratila v letech 1889—1890 svůj význam. — *320, 355, 417, 505, 548, 562, 599, 624, 664, 668, 674, 697, 748, 752.*

[403] Florence Kelleyová-Wischnewetzká se ujala překladu Engelsova „Postavení dělnické třídy v Anglii" do angličtiny. Americké vydání díla vyšlo s Engelsovým dodatkem a předmluvou v květnu 1887 v New Yorku (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 280—281 a 363—371). — *321, 332, 483, 491.*

[404] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 34—40. — *321.*

[405] Studii Gustava Grosse „Karl Marx", která vyšla roku 1885 v Lipsku, recenzoval Karl Kautsky v „Neue Zeit", sešit 6 z roku 1885. — *323.*

[406] Karl Kautsky napsal 9. ledna 1885 Engelsovi, že mu Louis Viereck, vydavatel mnichovské „Süddeutsche Post", nabídl místo redaktora ve svém listu. Kautsky to odmítl, ačkoli nabídka byla finančně „značně lákavá", a napsal Engelsovi: „Kromě toho jsou mezi mnou a Viereckem tak hluboké zásadní a taktické rozdíly, že spolupráci s ním pokládám za nemožnou." — *323.*

[407] Eugen Karl Dühring se pokusil v třetím vydání své knihy „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus" [„Kritické dějiny národní ekonomie a socialismu"] (Lipsko 1879) vyvrátit Engelsovy kritické poznámky obsažené v díle „Pana Eugena Dühringa převrat vědy" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966). V předmluvě k druhému vydání tohoto díla se Engels k Dühringovým poznámkám vyjádřil (tamtéž, str. 34—40). — *324.*

[408] Hermann Schlüter zamýšlel vydat knižně některé Marxovy a Engelsovy práce z „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" z roku 1850. Proto požádal Engelse 10. ledna 1885, aby mu zaslal všechna čísla tohoto ročníku. — *343.*

[409] Myslí se recenze (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 226—241 a 284—321). — *324.*

[410] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 39—41. — *324.*

[411] Jak píše B. Engels v předmluvě k druhému vydání „Anti-Dühringa", doplnil nebo pozměnil text tohoto díla pouze ve třech kapitolách, které byly vydávány jako brožura pod názvem „Vývoj socialismu od utopie k vědě". Viz „Doplňky a změny v textu ‚Anti-Dühringa'", Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 620—636. — *326.*

[412] Úryvky z tohoto dopisu byly poprvé uveřejněny v knize: Th. Höhle, „Franz Mehring", Berlín 1956. — *327.*

[413] V dopise Engelsovi z 16. ledna 1885 opakoval Franz Mehring svou prosbu, kterou vyjádřil už v dopise z 3. července 1884, totiž aby mu Engels poslal materiály k Marxovu životopisu. Mehring psal mj.: „Dovoluji si zaslat jako tiskopis několik čísel ‚Demokratische Blätter', jejichž úvodníky, které jsem sám psal, Vám mohou přibližně ukázat, jak zamýšlím toto téma zpracovat." — *327.*

[414] Engelsovo zaujetí proti Franzi Mehringovi pramenilo z toho, že Mehring, který jako radikální demokrat sympatizoval se sociální demokracií, vystoupil koncem sedmdesátých let v národně liberálním tisku (viz poznámku 266) proti dělnické straně. Také August Bebel měl v této době stejný názor na Mehringa jako Engels a napsal Engelsovi 7. února 1885, že by na jeho místě Mehringovi vůbec neodpovídal. Avšak později, když se Mehring opět postavil po bok dělnické strany, začaly se upevňovat mezi Engelsem a Mehringem přátelské vztahy. — *327, 412.*

[415] Institut marxismu-leninismu nemá k dispozici úplný text dopisu. Úryvek z něho dal v lednu 1885 Paul Lafargue Jules Guesdovi, který jej vzal za podklad svého úvodníku „Cherchez le Russe" [„Hledejte Rusa"] v „Cri du Peuple" z 31. ledna 1885. Guesde citoval mimo jiné také větší úryvek z Engelsova dopisu a úvodem podotkl, aniž jmenoval Engelse, že dopis obdržel z Londýna od veterána velkých sociálních bojů. Engels použil obšírněji skutečností a myšlenek, obsažených v úryvku, také ve svém článku „Císařští ruští vpravdě tajní dynamitoví radové" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 219—221). — *330.*

[416] 13. ledna 1885 byla mezi Ruskem a Pruskem ratifikována dohoda o vydávání osob obviněných ze zločinů nebo přečinů proti hlavě státu nebo členům jeho rodiny, popřípadě z nedovolené přípravy a přechovávání dynamitu. — *330.*

[417] Florence Kelleyová-Wischnewetzká se řídila Engelsovou radou. Předmluva k prvnímu vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii" ani věnování „Dělnické třídě Velké Británie" (Marx-Engels, Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1958, str. 237—242) nebyly do prvního amerického vydání pojaty. — *332.*

[418] Začátkem roku 1886 napsal Engels článek, který měl být zařazen do prvního amerického vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii" jako předmluva nebo doslov (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 282—288). Poněvadž se vydání knihy zdrželo, pokládal Engels za nutné napsat novou předmluvu (viz tamtéž, str. 363—371). První článek byl připojen k tomuto vydání jako dodatek (srovnej poznámku 403). — *333, 335.*

[419] Viz „Manifest Komunistické strany", Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 454—456: „Německý aneb pravý socialismus". — *334.*

[420] Jak sdělil Nikolaj Francevič Danielson Paulu Lafarguovi v dopise z 26. prosince 1884 — 2. ledna 1885, slíbil mu Marx zasílat obtahy druhého dílu „Kapitálu", aby umožnil rychlý překlad a vydání díla v ruštině. Proto také — jak psal Danielson — vykonavatel pozůstalosti (Danielson tím myslel Engelse) jistě rád vyhoví Marxovu přání a bude mu obtahy zasílat. V této souvislosti žádal Danielson Engelsovu adresu. — *337, 345, 358.*

[421] German Alexandrovič Lopatin byl 6. října 1884 v Petrohradě zatčen. Po tříleté vyšetřovací vazbě v Petropavlovské pevnosti byl 4. června 1887 s 13 spoluobžalovanými odsouzen k smrti. Trest mu byl později změněn na doživotní pevnostní vězení. — *337, 453, 664.*

[422] Ve svých dopisech Nikolaji Franceviči Danielsonovi používal Engels z kon-

spirativních důvodů krycího jména Percy Rosher. (ev. F. Rosher). — *337, 359, 382, 415, 419, 453, 517, 660, 712, 743.*

[423] Petr Lavrovič Lavrov se ptal Engelse, zda určité údaje, které uváděl Gustav Gross ve své studii „Karl Marx" (viz poznámku 405), odpovídají skutečnosti. Současně jej žádal, aby mu sdělil, zda Engels něco měnil na německém vydání „Bídy filosofie" z roku 1885 nebo zda k němu něco dodal. — *338.*

[424] Viz K. Marx, „Kapitál", čes. vyd. 1956, díl III, část první, str. 15 an. — *339.*

[425] Karl Kautsky žil v letech 1885—1888 a od září 1889 do května 1890 v Londýně. — *340.*

[426] Jistou dobu se v Německu proslýchalo, že Engelsův „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 55—203) byl zakázán. Engels se v té záležitosti obrátil na Hermanna Schlütera a žádal vysvětlení (viz tento svazek, str. 326). Po rozmluvě s nakladatelem knihy Jakobem Schabelitzem mohl podat Schlüter Engelsovi 20. ledna 1885 toto vysvětlení: Před nedávnem zabavil lipský celní úřad větší množství výtisků tohoto spisu, avšak brzy nato byly vráceny komisionáři v Německu. Od té doby odmítá komisionář knihu distribuovat, protože „z toho má mnoho nepříjemností". Ale teď jako dříve vyřizuje Schabelitz každou objednávku z Německa a zasílá objednané exempláře na předchozí objednávku zájemcům jako tiskopis. Při vyřizování objednávek používá formule „Objednaná kniha může být zaslána pouze jako tiskopis", což pravděpodobně vyvolalo u německých knihkupců dojem, že je spis zakázán. Dále psal Schlüter: „Jisté je, že odbyt spisu těmito průtahy trpí, ale proti tomu se dá těžko co dělat... Od té doby, co vláda dostala protisocialistickým zákonem do rukou zbraň, které může eventuálně použít proti pánům knihkupcům... je tato sebranka tak zbabělá a ustrašená, že když zákazník nepožaduje dost energicky knihu, která nejde vládě pod fousy, snaží se ho knihkupec pod všelijakými záminkami odbýt. Před rokem 78 se mohla v Německu dostat v knihkupectví kterákoli zakázaná kniha, dnes nemusí být ani zakázaná, stačí jen, když není ‚přijatelná' a sežene se jen s obtížemi, pak se stává ze ziskuchtivého buržoy úzkostlivý šosák.

Jinak je odbyt i v drobném prodeji dobrý. Ovšemže dělníci kupují lépe než všechny ostatní třídy.

Pro Německo distribuuje spis Dietz, ... také on hlásí, že je odbyt uspokojivý." — *341.*

[427] Jde o knihu Georgije Valentinoviče Plechanova „Naši raznoglasija", [„Naše neshody"], Ženeva 1884.

14. února 1885 psala Věra Ivanovna Zasuličová Engelsovi: „Autor Vám

současně posílá naši novou publikaci, ‚Naši raznoglasija'. Rádi bychom znali Vaše mínění o této knize. Obírá se hlavně otázkou, která je stále ještě rozhodující: snahy ruského člověka nalézt samostatné cesty pro vývoj své vlasti. Tato kniha určitě rozpoutá bouři proti naší malé skupině." — *343, 360.*

[428] Míní se Sociálně demokratická federace (viz poznámku 342) a Socialistická liga (viz poznámku 402). — *344, 552, 567, 731, 760, 817.*

[429] Člen Sociálně demokratické federace (viz poznámku 342) Karl Varenholz uveřejnil 26. února 1885 v „Sozialdemokratu" dopis. Byl zaměřen proti přípisu uveřejněnému v „Sozialdemokratu" z 15. ledna, v němž bývalý člen výkonného výboru federace rozebíral příčiny rozkolu v této organizaci. Tento rozbor odpovídal stanovisku, které zaujal Engels k událostem ve federaci v dopise Eduardu Bernsteinovi (viz tento svazek, strana 307—309). Bernsteinova odpověď Engelsovi z 15. ledna 1885 naznačuje, že onen přípis psala Eleanor Marxová-Avelingová. Varenholz ve svém dopise líčil skutečnosti rozkolu zkresleně a hájil oportunistickou a sektářskou linii Henry Mayera Hyndmana. Edward Aveling vyvracel Varenholzova tvrzení v „Sozialdemokratu" 26. března 1885. — *344.*

[430] Na londýnském hřbitově Highgate jsou pochováni Jenny a Karel Marxovi. Sobota připadala na 14. března, kdy bylo druhé výročí Marxova úmrtí. — *344.*

[431] *Aféra Montceau — Brenin — Thévenin.* V listopadu 1884 byl v Montceau-les-Mines zatčen větší počet dělníků pod záminkou, že se podíleli na dynamitových atentátech. Byli zatčeni také aktivní účastníci dělnického hnutí, kteří neměli žádný vztah k výbuchům dynamitových náloží. Vlastním pachatelem, který jednal z návodu francouzské policie, byl policejní agent, který byl ve službách policejního inspektora Thévenina v Montceau-les-Mines. „Cri du Peuple" se zabýval těmito souvislostmi v několika článcích. Thévenin byl v únoru 1885 dopraven do ústavu choromyslných v Bourgu, kde v noci z 18. na 19. února zemřel za záhadných okolností.

Proces se zatčenými dělníky se konal koncem května 1885. Byli odsouzeni k několikaletým trestům v káznici a k nuceným pracím. — *345.*

[432] Richard Stegemann požádal 21. března 1885 písemně Engelse o Marxovu „autentickou charakteristiku", kterou by zařadil do úvodu k práci o „Kapitálu". Tento úvod by měl být podle Stegemanna — napsán „na téma Marx a jeho význam pro socialismus". Jestliže takový materiál neexistuje, ať mu Engels sdělí svůj názor na Marxe jako člověka. — *346.*

[433] Ve svém spise „Die Quintessenz des Socialismus" [„Podstata socialismu"]

napsal Albert Schäffle mj., že potřeboval celé roky na to, aby pronikl do prvního dílu „Kapitálu". — *346.*

[434] Vláda Jules Ferryho byla nucena 30. března 1885 odstoupit pro neúspěchy své koloniální politiky v Indočíně. — *347, 349.*

[435] Po volbách v říjnu 1884 se pokoušeli oportunisté, kteří měli dočasně v sociálně demokratické frakci říšského sněmu většinu, nahradit opět revoluční politiku strany maloměšťáckým reformismem. K oportunistické většině patřili Wilhelm Blos, Karl Frohme, Bruno Geiser, Wilhelm Hasenclever aj. Revoluční menšinu vedl Agust Bebel a Wilhelm Liebknecht. — *347.*

[436] Oportunistická většina sociálně demokratické frakce v říšském sněmu, která nebyla spokojena s tím, že „Sozialdemokrat" odsoudil její postoj v debatě o subvencování paroplavby (viz poznámku 395), uveřejnila v „Sozialdemokratu" z 2. dubna 1885 prohlášení, v němž upírala redakci ústředního orgánu právo kritizovat postoj frakce a žádala od ústředního orgánu, aby se frakci podřídil. Protesty sociálně demokratických dělníků, které nato „Sozialdemokrat" uveřejnil, přinutily oportunisty, aby vydali s redakcí společné prohlášení, které bylo uveřejněno 23. dubna 1885 v „Sozialdemokratu". Oportunisté se v něm zřekli svého dřívějšího prohlášení a uznali jej za „*orgán* celé strany" (viz pozn. 453). — *348, 349, 356, 375, 388, 390, 409, 420, 717.*

[437] V červnu 1855 byla ve Francii zavedena nová volební soustava s kandidátními listinami (*scrutin de liste*) v departementech (místo v arrondissementech). Podle této soustavy, která platila do r. 1899, byly malé volební obvody spojeny ve větší, shodné s departementy. Každý departement vysílal počet poslanců odpovídající počtu obyvatel (1 : 70 000) a volič hlasoval pro celkový počet kandidátů v departementu. Jednotlivé strany stavěly v departementech své kandidátky. Podle taktických úvah a s ohledem na průběh voleb sestavovaly buď kandidátky pouze ze svých straníků, nebo kandidátky smíšené z kandidátů několika politických směrů. — *349, 409, 412, 417, 424, 429, 618, 644.*

[438] Míní se liberální Gladstonova vláda, která byla u moci od roku 1880 (viz poznámku 488). — *350.*

[439] Jde o články a redakční poznámky, které uveřejnil „Sozialdemokrat" z 8., 15., 29. ledna a 12. února 1885. Kritizovaly stanovisko oportunistické frakční většiny k předloze zákona o subvencování paroplavby (viz poznámku 395). Autorem většiny článků byl Wilhelm Liebknecht. — *350, 368.*

[440] Těmito řádky odpovídá Engels na dopis, který mu zaslal Pasquale Martig-

netti 24. března 1885 spolu s rukopisem svého překladu „Původu rodiny" (viz poznámku 367). Martignetti chtěl svůj italský překlad uvést životopisnou črtou o Engelsovi, kterou mu poslal Lafargue. Lafargue také sděloval Martignettimu, že „Původ rodiny" bude pravděpodobně překládán do francouzštiny podle italské předlohy. Avšak francouzský překlad Henri Ravého, který redigovala Laura Lafarguová a přehlédl Engels, byl pořízen podle čtvrtého opraveného a doplněného německého vydání „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967) a vyšel teprve v roce 1893. — *352.*

441 V rubrice „Politische Korrespondenzen" [„Politické zpravodajství"] vyšel v pátém sešitu časopisu „Neue Zeit", ročník 1885, nepodepsaný článek „Die Krisis in Frankreich, der Krieg in Tongking" [„Krize ve Francii, válka v Tonkinu"]. V „Commonwealu" z května 1885 byl uveřejněn článek se jménem autora, Paula Lafargua, pod názvem „The Tonkin war and socialism" [„Tonkinská válka a socialismus"]. — *355.*

442 V březnu až dubnu 1885 došlo mezi Anglií a Ruskem v důsledku jejich dobyvačné velmocenské politiky ke konfliktu kvůli severozápadním hranicím Afghánistánu. Po připojení jižní Turkménie k Rusku se podařilo Angličanům vyprovokovat srážku mezi ruskými a afghánskými oddíly. Hrozilo nebezpečí vojenské zápletky mezi oběma velmocemi. Protože však Anglie byla diplomaticky izolována postojem Německa, byla Gladstonova vláda nucena v otázce vymezení sfér vlivu mezi Anglií a Ruskem ve Střední Asii ustoupit. — *355.*

443 Paul Lafargue psal 27. března 1885 Engelsovi, že zkoumá původ právních pojmů. Vycházel z částečně sporných zjištění Giovanniho Battisty Vica v díle „La science nouvelle" [„Nová věda"], a když při studiu řečtiny narazil na souvislosti mezi ekonomickými jevy a vývojem právních pojmů, požádal Engelse o jeho názor. — *356.*

444 Nikolaj Francevič Danielson poslal Engelsovi některé údaje o délce pracovní doby, o výši mezd a o proletarizaci rolnictva v Rusku a slíbil mu mimoto tyto knihy ruských ekonomů: N. I. Ziber, „David Rikardo i Karl Marx v ich obščestvenno-ekonomičeskich issledovanijach" [„David Ricardo a Karel Marx ve svých společensko-ekonomických studiích"], I. I. Janžul: „Fabričnyj byt Moskovskoj gubernii" [„Tovární podmínky v Moskevské gubernii"], P. A. Peskov, „Sanitarnoje issledovanije fabrik po obrabotke voloknistych veščestv v g. Moskve" [„Zdravotní průzkum továren na výrobu vláknitých hmot v Moskvě"]. — *358.*

445 Dochoval se také rukopisný koncept tohoto dopisu psaný Engelsem. Pod-

statná místa, v konceptu škrtnutá, jsou uvedena v poznámkách pod čarou. — *360.*

[446] Engels zřejmě míní ruskou marxistickou organizaci Osvoboždění truda [Osvobození práce], která byla založena v září 1883 v Ženevě malou skupinou revolučních narodniků, kteří žili v emigraci. Ve svém programovém prohlášení se tato skupina definitivně rozešla s narodnickým hnutím (viz poznámku 119). Své hlavní poslání spatřovala v šíření marxismu, v kritice narodnictví, převládajícího v revolučních kruzích, a ve zpracovávání a objasňování nejdůležitějších otázek společenského života ze stanoviska marxismu a zájmů ruských pracujících. K této první ruské marxistické skupině patřili mj. Georgij Valentinovič Plechanov, jenž sehrál významnou úlohu jako její vůdce, a Věra Ivanovna Zasuličová. — *363.*

[447] 13. března 1881 spáchali členové skupiny Narodnaja volja atentát na cara Alexandra II. — *363.*

[448] Georg Wilhelm Friedrich Hegel, „Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie" [„Přednášky o dějinách filosofie"], 2. díl. Hegel v nich poznamenává, když vysvětluje „sokratovskou ironii": „Všechna dialektika nechává v platnosti to, co má platit, jako by to platilo, nechává vnitřní rozrušení, aby se na tom samo vyvíjelo — všeobecná ironie světa." — *364, 451.*

[449] Richard Stegemann psal 29. března 1885 Engelsovi podruhé a opakoval svou žádost o Marxovu charakteristiku (viz poznámku 432), aby mohl rozptýlit „falešné představy" o Marxovi, které rozšiřovali v různých zemích buržoazní autoři. Neměla to být „beletristická", nýbrž „apologetická charakteristika". „Šlo by o to, ukázat v pravém světle jeho způsob myšlení, řeči a *jednání*, jeho poměr k přátelům — tvrdí se, že zemřel bez přátel — a k rodině...". — *365.*

[450] *Dokumenty z Tuilerií.* — Na listině, nalezené roku 1870 v Tuileriích a uveřejněné roku 1871 zářijovou vládou, byla pod písmenem V tato poznámka: „Vogt — v srpnu 1859 mu bylo vyplaceno ... 40 000 franků" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 133). Tím se potvrdilo, že Karl Vogt je bonapartistický agent, což o něm soudil Marx už v roce 1860 (viz „Pan Vogt", Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963). V květnu 1871 psal Engels o nálezu těchto dokumentů v článku „Ještě jednou ‚pan Vogt'" (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 340—347). — *366.*

[451] Míní se *Německá lidová strana*, která vznikla během let 1863—1866 z demokratického hnutí proti německé velmocenské politice a prusky orientovanému

liberalismu. Byla volně organizovanou stranou demokratické maloburžoazie, především v jihozápadním Německu. — *366.*

[452] Míní se původní text prohlášení sociálně demokratické frakce v říšském sněmu, které bylo uveřejněno v listu „Sozialdemokrat" z 2. dubna 1885 (viz poznámku 436). Toto znění — *„první reskript"* — obsahovalo větu, že frakce má plnou odpovědnost za obsah novin. Eduard Bernstein vyslovil o tom své pochyby, a proto Wilhelm Liebknecht, kterého frakce pověřila urovnáním konfliktu, text poněkud pozměnil. — *368.*

[453] Jde o společné prohlášení redakce „Sozialdemokratu" a sociálně demokratické frakce v říšském sněmu (viz poznámku 436), které bylo otištěno v „Sozialdemokratu" 23. dubna 1885. V prohlášení se pravilo, „že uvnitř strany musí panovat absolutní svoboda kritiky a že každý pokus omezit tuto svobodu znamená zradu na stranických zásadách a otřásá základy, na nichž strana stojí".

Pokud šlo o vzájemný vztah mezi frakcí a redakcí, bylo prohlášení kompromisnické; jednak se v něm tvrdilo: „‚Sozialdemokrat' patří celé straně a je *orgánem* celé strany." Na druhé straně se zdůrazňovalo: „Celou stranu ale *zastupuje* frakce, která v této funkci zastupitelského orgánu strany přirozeně kontroluje stranický orgán." — *368.*

[454] V roce 1871 dal Bismarck v zájmu velké buržoazie a junkerů *uzákonit ochranná cla.* Systém ochranných cel brzdil dovoz zboží, které bylo také vyráběno v tuzemsku; měl za následek zvyšování cen tuzemských výrobků a zvyšování zisků kapitalistů a junkerů. V osmdesátých letech byla zvýšena cla na zemědělské produkty a v důsledku toho se zhoršilo hospodářské postavení širokých mas. To vyvolalo vážnou nespokojenost nejen proletariátu, ale i středních vrstev a maloburžoazie. — *369.*

[455] 13. května napsal Hermann Schlüter Engelsovi, že hodlá ke sbírce básní „Vorwärts" [„Vpřed"] připojit jako dodatek několik básní, které sehrály svou úlohu v různých revolučních hnutích. Ptal se Engelse, zda zná básně z rolnických hnutí v 15. a 16. století a zda v anglickém chartistickém hnutí a v Německu v roce 1848 vznikly básně obecného významu.

Roku 1886 vyšla pak v Curychu „Vorwärts! Eine Sammlung von Gedichten für das arbeitende Volk" [„Vpřed! Sbírka básní pro pracující lid."]

Schlüter se pak dále zmiňoval, že má v plánu založit edici *„Sociálně demokratická knižnice"* a vydávat v ní mj. i menší práce a články Marxovy. Jako příklad jmenoval „Inaugurální adresu" a články o červnové revoluci z „Neue Rheinische Zeitung" apod. Byla to první sociálně demokratická knižnice ednotlivých marxistických spisů. — *371.*

[456] Engels má na mysli Lutherův chorál „Ein' feste Burg ist unser Gott" („Hrad přepevný je Pán Bůh náš"). Heinrich Heine nazývá tuto píseň „Marseillaisou reformace" ve svém díle „Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland" [„K dějinám náboženství a filosofie v Německu"], 1834, kniha druhá.

V úvodu k „Dialektice přírody" ji Engels jmenuje „Marseillaisou 16. století" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 326). — *371.*

[457] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 66—68. — *371.*

[458] „*Schleswig-Holstein, meerumschlungen*" [„Šlesvik-Holštýn v moře klínu"] — tak začíná píseň, kterou složil roku 1844 Matthäus Friedrich Chemnitz.

„*Píseň o Heckerovi*" je revoluční báseň o bádenském povstání z roku 1848, které vedl jeden z vůdců jihoněmecké maloburžoazní demokracie Friedrich Hecker. Citovanou variantu refrénu této písně uvádí Engels jako motto svého pamfletu „Německá kampaň za říšskou ústavu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 135). — *372.*

[459] Marseillaisu napsal a zhudebnil roku 1792 francouzský důstojník a básník Claude Joseph Rouget de Lisle jako „Chant de guerre pour l'armée du Rhin" [„Válečný zpěv pro rýnskou armádu"]; Marseillaisou se nazývá, poněvadž ji poprvé zpívali marseillští dobrovolníci. — *372.*

[460] Myslí se šest Engelsových článků o červnové revoluci z roku 1848 v Paříži (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 133—136, 139—153, 159—175). — *372.*

[461] Poprvé vyšel tento dopis zkráceně v časopise „Neue Zeit", sv. 1, 1918. — *373.*

[462] Paul Lafargue informoval v obšírném dopise z 12. května 1885 Engelse, že šéfredaktor listu „La Bataille", Prosper Oliver Lissagaray, se v květnu 1885 dostal pro peněžní otázky do konfliktu s nakladatelem Perinetem, který list finančně podporoval. Perinet se pokoušel vyloučit Lissagaraye z redakce novin za pomoci Paula Brousse a jeho stoupenců. V závěru dopisu Lafargue poznamenal: „Bude z toho proces, který jistě něco zajímavého prozradí. Všichni naši přátelé se na to těší, neboť Lissagaray a broussovci se budou navzájem kompromitovat." — *374.*

[463] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 98—99. — *374.*

[464] Paul Lafargue sděloval Engelsovi v dopise z 18. května 1885 mimo jiné, že francouzský chemik Louis Edouard Grimaux ve své přednášce „Les substances coloïdales et la coagulation" [„Koloidní látky a srážení"] citoval slova Carla

Schorlemmera: „Jestliže se někdy chemikům podaří získat uměle bílkoviny, pak je získají jako živou protoplasmu... Záhada života může být vyřešena jen na základě syntézy bílku." Grimaux, který se Schorlemmerovou hypotézou nesouhlasil, uveřejnil svou přednášku v pařížské „Revue scientifique", leden—červenec 1885. Citovaná místa jsou na str. 500. — *374.*

[465] Ernst Haeckel, „Die Perigenesis der Plastidule oder die Wellenzeugung der Lebenstheilchen" [„Perigeneze plastiduly neboli vlnový vznik živých částeček"], Berlín 1876. V této knize užívá autor také výrazu „plasson". — *375.*

[466] Engels posílal Nikolaji Franceviči Danielsonovi obtahy německého vydání druhého dílu „Kapitálu", aby urychlil vydání ruského překladu (viz poznámku 420). — *375, 392, 403.*

[467] Jde o pátý a šestý oddíl třetího dílu „Kapitálu" (viz díl III, část 1, čes. vyd. 1955, str. 357—482, a díl III, část 2, 1956, str. 7—361.) — *375.*

[468] V Mezinárodním Institutu pro sociální dějiny v Amsterodamu je uložen opis části tohoto dopisu s Engelsovým podpisem. Opis obsahuje první odstavec konceptu otištěného v tomto svazku se záhlavím: „Londýn 19. května 1885. 122, Regent's Park Road, NW." Pod ním je poznamenáno: „Originál tohoto dopisu byl odeslán 26. 5. 92 Nittimu do Neapole." („La Corrispondenza di Marx e Engels con italiani." Milán 1964.)

V dopise z 27. června 1885 děkoval Pasquale Martignetti Engelsovi za psaní z „19. minulého měsíce". — *377.*

[469] Engels vepsal do rukopisu italského překladu „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu" ke kapitole VII „La Gente nei Celti e nei Tedeschi" [„Rod u Keltů a Němců"] italsky poznámku k „*marce*", která nebyla pojata do českého vydání Marxových a Engelsových Spisů. Poznámka zní: „Marka znamená v němčině území, které bylo původně ve společné držbě obyvatelů vesnice nebo určitého okrsku. Orná půda a pastviny byly rozděleny mezi hlavy rodin, v dřívějších dobách se však tato půda po určité době rozdělovala znovu (což je ještě dnes obvyklé v některých vesnicích na Mosele); pak příděl každého jednotlivce přešel do jeho držby, ale obhospodařovaní půdy řídilo i nadále společenství. Pastviny, lesy a jiné neobdělané pozemky zůstávaly a v mnoha případech ještě dnes jsou společným majetkem. Způsob obhospodařování polí a užívání společného majetku určovali všichni členové společenství. Markovní zřízení je nejstarší zřízení Němců, o něž se opíraly všechny jejich středověké instituce." Touto poznámkou upozorňuje Engels na otázku, kterou se zabývá také ve své studii „Marka" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 350—366). — *377.*

[470] 21. května 1885 byl Paul Lafargue vzat do vazby v pařížském vězení Sainte-Pélagie, poněvadž se zdráhal zaplatit pokutu 100 franků, k níž ho odsoudil porotní soud v Moulins v dubnu 1883 (viz poznámku 6). Nejdříve byl umístěn v cele s kriminálními trestanci, později však byl přeložen do oddělení pro politické vězně.

Laura Lafarguová o tom psala Engelsovi 27. nebo 28. května 1885. — *379, 385, 402.*

[471] *Lord's Cricket Ground* je nejznámější londýnské kriketové hřiště. — *379.*

[472] Paul Lafargue se ve svém dopise z 3. dubna 1885 Engelsovi zmínil, že by spolu se svou ženou Laurou přeložil „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" z italštiny do francouzštiny. Zřejmě vzal později v úvahu výhrady, uváděné Engelsem v tomto dopise. (Viz také poznámku 440.) — *380.*

[473] 24. května 1885 se konala v Paříži k výročí zavraždění pařížských komunardů velká demonstrace. Její účastníci pochodovali s rudými prapory ke Zdi federovaných, kde 27. května 1871 bylo podle stanného práva zastřeleno 200 komunardů. Pod záminkou, že rudé prapory jsou při veřejných průvodech zakázány, napadla policie demonstranty a střílela do davu. Více osob bylo zabito a zraněno, mnoho účastníků bylo pozatýkáno.

Engels se pravděpodobně domníval, že při pohřbu Victora Huga (zemřel 22. května), který se měl konat 1. června, dojde k podobným policejním provokacím. — *380, 385.*

[474] O osudu obou těchto Engelsových dopisů nám není nic známo.

Cukrář z Kolmaru, který psal Engelsovi 28. května 1885, se jmenoval Wegmann. — *380.*

[475] Nikolaj Francevič Danielson odpovídal 6. května 1885 na Engelsův dopis z 23. dubna (viz tento svazek, str. 358—359) a děkoval za obtahy archů 9—20 druhého dílu „Kapitálu" (viz poznámky 420 a 466). Tázal se Engelse mimo jiné, zda údaje o hospodářských poměrech v Rusku, které Marx pokládal za velmi důležité, byly zapracovány do třetího dílu „Kapitálu".

V letech 1869 až 1873 si Marx s Danielsonem pravidelně korespondoval a dostal od něho různé publikace a statistické materiály o pozemkovém vlastnictví v Rusku.

Jak poznamenává Engels ve své předmluvě k třetímu dílu „Kapitálu", Marxovi „nebylo..." bohužel „dopřáno tento plán uskutečnit". — *381.*

[476] Engels má na mysli šestý oddíl třetího dílu Kapitálu.

Značná část Marxových výpisků o agrární otázce v Rusku (viz Karel Marx, „Kapitál", díl III, část 2, čes. vyd. 1956, str. 161—361), pořízených

z malých publikací, které mu poslal Nikolaj Francevič Danielson, je uveřejněna ve sborníku „Archiv Marxa i Engelsa", sv. XI, 1948, sv. XII, ročník 1952 a sv. XIII, ročník 1955. — *381.*

[477] Laurence Gronlund, „The Cooperative commonwealth in its outlines. An exposition of modern socialism." [„Zásady družstevního společenství. Výklad moderního socialismu"], Boston 1884.

Richard T. Ely, „French and German socialism in modern times" [„Francouzský a německý socialismus v současné době"], New York 1885. — *383.*

[478] Engels zde ironicky připomíná výrok slezského velkostatkáře knížete Lichnowského z jeho řeči 25. července 1848 ve frankfurtském Národním shromáždění (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 385). — *384.*

[479] 14. února 1885 uveřejnil newyorský „Sozialist" článek Georga Stiebelinga „Reform oder Revolution" [„Reforma nebo revoluce"]. 28. března 1885 vyšla v témž listu „Entgegnung auf Dr. Stiebeling's Artikel" [„Odpověď na článek dra Stiebelinga"] od Adolpha Douaie. — *384.*

[480] Míní se kniha „De origine actibusque Getarum" [„O původu a dějinách Gótů"], kterou sepsal gótský kronikář Jordanes *(Jornandes)*, přičemž čerpal z toho, co si pamatoval ze ztracených dějin Gótů od *Cassiodora*. Jordanes doplnil své dílo ústně tradovanými vyprávěními, pověstmi germánských kmenů a jinými prameny. — *384.*

[481] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl II, čes. vyd. 1955, str. 15—28. — *384.*

[482] Na tento dopis odpověděl Pasquale Martignetti 27. července 1885 mj. těmito řádky: „...s Vaším dopisem z 13. t. m. jsem obdržel ‚Manifest Komunistické strany' a děkuji Vám... Znal jsem jej už, ale poslední německé vydání tohoto velmi důležitého spisu jsem přečetl s neobyčejným zájmem. Dosud jsem měl možnost přečíst s obdivem, pokud mi to dovolují omezené znalosti, různá jiná cenná Marxova a Vaše díla, jako ‚Námezdní práce a kapitál', ‚Bakuninovci při práci' a ‚K bytové otázce'." — *386.*

[483] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé uveřejněn v knize: F. Engels, „Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichen Briefen", [„Politický odkaz. Z neuveřejněných dopisů"] Berlín 1920, a ve zkráceném znění v knize: F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)" [„Zapomenuté dopisy (dopisy Bedřicha Engelse Johannu Philippu Beckerovi)"], Berlín 1920. — *387.*

[484] Johann Philipp Becker začíná svůj dopis Engelsovi z 5. června 1885 těmito

slovy: „Starý brachu, nejmilejší ze všech! Čert aby to vzal, že bydlíme tak daleko od sebe; když se tak valí události dějinného vývoje, jak rád bych se Tě zeptal na Tvé mínění a řekl Ti své. Obšírný písemný styk události předbíhají a dávají samy odpověď na mnohé otázky, a abychom měli doma telefon, tak daleko ještě nejsme...". — *387.*

485 Bedřich Karel, princ Pruský, zemřel 15. června 1885. Od roku 1871 byl inspektorem pruského jezdectva. — *387, 390.*

486 Patrně jde o článek Paula Lafargua k úmrtí Victora Huga, který vyšel bez podpisu v „Neue Zeit", sešit 8/1885, v rubrice „Politické zpravodajství". — *391.*

487 Laura Lafarguová sdělila 11. června 1885 Engelsovi, že hamburští sociální demokraté poslali francouzským socialistům 1000 franků na volební fond. — *391.*

488 V červnu 1885 odstoupila liberální Gladstonova vláda, protože proti vládní předloze o zvýšení daní za alkoholické nápoje hlasovala většina prlamentu. Gladstonův pád způsobily fakticky neúspěchy jeho koloniální politiky ve Střední Asii a v Súdánu a zamítavý postoj vlády k požadavku, aby Irsku byla přiznána samospráva v rámci britského impéria. — *392.*

489 *Whigové* a *radikálové* tvořili dvě skupiny v *liberální straně.* Whigové zastávali zájmy pozemkové aristokracie, radikálové hlavně zájmy průmyslové buržoazie. Pomocí radikálů ovlivňovala buržoazie tradeuniony. — *392, 448, 475, 477, 500.*

490 Tímto dopisem odpovídá Engels na psaní Hermanna Schlütera z 21. května 1885. Schlüter sděloval Engelsovi své plány na nové vydání některých Marxových a Engelsových prací a žádal Engelse, aby mu k tomu sdělil své mínění. — *394.*

491 Engels píše o procesu proti „Neue Rheinische Zeitung" a o procesu proti porýnskému krajskému výboru demokratů. Procesy se konaly 7. a 8. února 1849 v Kolíně nad Rýnem.

V prvním procesu stáli před porotou: Marx jako šéfredaktor, Engels jako jeden z redaktorů a Hermann Korff jako odpovědný vydavatel novin.

V druhém procesu byli obžalováni Marx, Karl Schapper a právní zástupce Schneider II.

V obou procesech byli obžalovaní osvobozeni. Zprávy o přelíčení včetně Marxovy a Engelsovy obhajoby byly otištěny v „Neue Rheinische Zeitung" ze 14., 19., 25., 27. a 28. února 1849 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 6, čes. vyd.

1959, str. 236—271). Téhož roku vyšel tento materiál jako brožura pod názvem „Zwei politische Prozesse" [„Dva politické procesy"]. V říjnu 1885 byla v Hottingen-Curychu vydána brožura „Karl Marx vor den Kölner Geschwornen. Prozess gegen den Ausschuss der rheinischen Demokraten wegen Aufrufs zum bewaffneten Widerstand" [„Karel Marx před kolínskou porotou. Proces proti výboru porýnských demokratů pro výzvu k ozbrojenému povstání"] jako druhé číslo „Sociálně demokratické knižnice" s Engelsovou předmluvou (viz tamtéž, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 230—236). — *394.*

[402] Vydání souboru Marxových a Engelsových článků o červnové revoluci (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 133—136 a 139—175) jako separát se neuskutečnilo. — *395, 400, 432.*

[403] August Bebel psal 19. června Engelsovi mimo jiné: „O událostech ve straně budeš pravděpodobně informován už z Curychu nejrůznějšími cestami. Bezmála bych se byl rozešel s Liebknechtem, a to hlavně proto, že Liebknecht — podle mého názoru — aby měl pokoj, většině ve frakci nadmíru nadržuje a existující protiklady se snaží ze všech sil zastřít. Teď jsme se zas dohodli, rozličné události poslední doby — vystoupení Frohmovo, Geiserovo a jiných, veřejná nebo soukromá — mu přece jen otevřely oči, a silně to zviklalo jeho umíněnost v tom, že nechce vidět žádné protiklady a všecko svádí na osobní třenice a nedorozumění." Dále psal: „Jedno jsme v posledních měsících konstatovali, totiž že *strana je samostatná a nedá se vést vůdci,* ať už je to kdokoli. Zcela určitě si nikdo roztržku ve straně nepřeje; ale také je jisté, že velká většina nechce ani žádné parlamentní handrkování a kompromisnictví a požaduje co nejrozhodnější vystupování svých představitelů. V posledních týdnech jsem byl o tom tolikrát písemně i ústně ujištěn, takže věřím, že není ani jeden volební obvod, v němž by velká většina nebyla v tomto bodu zajedno. O tom si nedělá asi žádné iluze ani většina ve frakci." — *397.*

[404] „Sozialdemokrat" z 23. dubna 1885 otiskl „Provolání" sociálních demokratů ve Frankfurtu nad Mohanem, v němž byla podrobena ostré kritice linie oportunistické většiny sociálně demokratické frakce v říšském sněmu, jakož i pokusy vnutit tuto linii celé straně (viz poznámku 436). Karl Frohme odpověděl na provolání frankfurtských soudruhů prudkými útoky, které uveřejnil 7. května 1885 buržoazní „Frankfurter Journal". Už 8. května napsal August Bebel odpověď na tyto výpady. „Sozialdemokrat" ji uveřejnil 14. května 1885 na poslední stránce. Téhož dne vyšlo také druhé číslo „Sozialdemokratu", které se lišilo od předchozího pouze v tom, že místo Bebelovy odpovědi obsahovalo Frohmův článek. Stalo se tak, jak píše „Sozialdemokrat", „na žádost frankfurtských soudruhů". Patrně bylo rozšiřováno pouze toto druhé číslo. V nejbližším čísle, tj. 21. května, vyšla pak Bebelova odpověď znovu pod titulem „Auch ein ‚Protest'" [„Také jeden ‚protest'"]. Ze srovnání

obou čísel vyplývá, že Bebelův článek, tak jak vyšel 21. května, byl proti znění ze 14. května po formální stránce poněkud upraven; obsah zůstal nezměněn. — *397.*

[495] Ve svém dopise z 24. června 1885 upozorňoval Hermann Schlüter na to, že „by v současné době bylo záhodno znovu vydat „Slezskou miliardu" Wilhelma Wolffa. Navrhoval, aby se s touto prací počítalo při plánovaném novém vydání Marxových a Engelsových spisů (viz poznámku 490). — *400.*

[496] Soubor článků Wilhelma Wolffa „Slezská miliarda" z „Neue Rheinische Zeitung" (22. března až 22. dubna 1849) byl vydán roku 1886 v Hottingen-Curychu jako brožura. Engels k ní napsal úvod a jako první část použil své životopisné črty „Wilhelm Wolff" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 85—120), která vyšla už v roce 1876 v „Neue Welt". Druhou část úvodu, kapitolu „K dějinám pruských rolníků" (tamtéž, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 269—279), napsal Engels v listopadu 1885. — *400, 422, 426.*

[497] Hermann Schlüter si ve svém dopise z 24. června 1885 stěžoval, že ještě nedostal druhý díl „Kapitálu". Psal mj.: „Meissner klade velmi nesolidní podmínky. Při hotovém placení poskytuje rabat jenom 25% a na 10 výtisků dává jeden zdarma. Na objednávky do 1. července dává ještě nepatrnou slevu, účtuje totiž výtisk za 5 marek, kdežto prodejní cena je 8 marek. Rozprodej bude ztížen, protože nebudeme moci dávat žádný rabat. Musíme sem totiž platit zvlášť dopravu. Na 100 výtisků jsem mu poslal peníze předem." — *400.*

[498] Oznámení, že nakladatel William D. Reeves zamýšlí vydat práci Gabriela Devilla „Le Capital de Karl Marx" (viz poznámku 74) v anglickém překladu Johna Broadhouse (pseudonym Henry Mayerse Hyndmana), bylo uveřejněno 6. června 1885 v týdeníku „Justice". Laura Lafarguová sdělovala 18. června 1885 Engelsovi, že Gabrielu Devillovi není o anglickém překladu jeho knihy nic známo. Devillova kniha v angličtině nevyšla. — *402, 406.*

[499] Koncept této své odpovědi napsal Engels na dopis, který mu poslala Gertrud Guillaumová-Schacková 1. července 1885 z Bitomi nad Odrou. — *404.*

[500] Gertrud Guillaumová-Schacková napsala 1. července 1885 Engelsovi mj.: „V pramenech, který používám k článku o omezení práce žen, se praví, že program francouzských socialistů jste navrhl Vy a Marx. Je to dobře? Nerada bych uváděla něco nesprávného. S tím způsobem a metodami, jak se chce v Německu dosáhnout omezení práce žen pomocí zákazů, se nemohu dost dobře smířit. Požadavek ‚stejné mzdy pro muže a ženy', obsažený ve francouzském programu, nejen dosahuje téhož cíle přirozenou cestou, nýbrž

je i širšího a hlubšího dosahu.“ Program Francouzské dělnické strany (viz poznámku 667) se skládal z teoretické a praktické části. Teoretický úvod napsal v roce 1880 v Londýně Marx na přání francouzských socialistů a Jules Guesde jej přepsal (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 265). Pokud jde o další část programu, psal o tom Engels 25. října 1881 Eduardu Bernsteinovi: „... Pak jsme diskutovali o ostatním obsahu programu; leccos jsme doplnili leccos vyloučili...“ (viz tamtéž, sv. 35, čes. vyd. 1971, str. 267). — *404.*

501 Ve svém dopise z 18. července 1885 sdělovala Laura Lafarguová mj. Engelsovi, že Paul Lafargue, toho času ještě ve vězení Sainte Pélagie (viz poznámku 470), velmi dobře vypadá a že „pracuje jako negr, jí a pije jako hrdina, kouří jako londýnská fabrika a odmítá dělat mučedníka“. Přesto touží po „liberté, liberté chérie“ („drahé svobodě“). — *406.*

502 Engels už delší dobu jednal s nakladatelstvím Kegan Paul & spol. o anglickém vydání prvního dílu „Kapitálu“. Jednání bylo několikrát přerušeno, pak opět obnoveno a končilo bez závazné dohody. Nakonec vyšel tento díl roku 1887 v nakladatelství Swan Sonnenschein, Lowrey & spol. v Londýně. — *406, 518, 539.*

503 V „Edinburgh Review“, čís. 331 z července 1885, vyšel pod názvem „The Parting of the Waters“ [„Rozestoupení vod“] přehled parlamentních debat z let 1884—1885. Byla v něm kritizována politika radikálního křídla liberální strany a naznačovány cesty k usmíření s konzervativci. Konstatováním o „rozestoupení vod“ vyzýval pisatel liberály staré školy, aby se rozešli s radikálním křídlem strany. — *409.*

504 Ve svém dopise z 10. července 1885 soudruhům z Dělnického vzdělávacího spolku v Londýně (viz také poznámku 169) vyslovil se Wilhelm Liebknecht proti návrhu spolku, aby byl v souvislosti s konfliktem mezi oportunistickou většinou sociálně demokratické frakce v říšském sněmu a redakcí „Sozialdemokratu“ svolán mimořádný sjezd strany. Tvrdil, že názorové rozdíly, zvláště mezi frankfurtskou organizací a Karlem Frohmem (viz poznámku 494) budou v nejbližší době jeho prostřednictvím odstraněny, a prohlásil, že sice došlo ve straně ke sporu v otázce subvencování paroplavby, že však neexistují žádné zásadní názorové rozdíly. — *411.*

505 Na schůzi sociálně demokratických voličů v Offenbachu, která byla uspořádána 14. července 1885, polemizoval Wilhelm Liebknecht s „Provoláním“ („Aufruf“) frankfurtských sociálních demokratů v „Sozialdemokratu“ (viz poznámku 494). Poněvadž jeho řeč vyvolala ve frankfurtské sociálně demokratické organizaci nespokojenost, uveřejnil 6. srpna 1885 „Sozialde-

mokrat" Liebknechtovo prohlášení, v němž se vyjádřil, že jeho kritika platila pouze tónu dopisu frankfurtských sociálních demokratů, ale jejich boje proti výjimečnému zákonu že si velmi váží. — *411.*

[500] Engels má zřejmě na mysli knihu Karla Kautského „Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft" [„Vliv růstu obyvatelstva na pokrok společnosti"], kterou ostře kritizoval pro malthuzovské názory (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 35, čes. vyd. 1971, str. 178—180); a dále Kautského články „Die Entstehung der Ehe und Familie" [„Vznik manželství a rodiny"], které vycházely v časopise „Kosmos" a které Engels rovněž kritizoval (viz tamtéž, str. 479—480, 495—497 a tento svazek, str. 90). — *412.*

[507] *Radikálové* — v osmdesátých a devadesátých letech parlamentní skupina ve Francii, která se odštěpila od oportunistů (viz poznámku 258), strany umírněných republikánů. Jejich vůdcem byl Georges Benjamin Clemenceau. Skupina trvala pevně na řadě buržoazně demokratických požadavků, od kterých umírnění republikáni ustoupili: zrušení senátu, odluka církve od státu atd. Aby získali masu voličů, požadovali radikálové zavedení progresívní daně z příjmu a také některá sociálně ekonomická opatření. Roku 1901 se radikálové zorganizovali ve stranu, která především zastávala zájmy střední a drobné buržoazie. — *412, 425, 434, 445, 524, 526, 531, 540, 545, 547, 556, 560, 566, 598, 617, 625, 644, 818, 835.*

[508] Engels má na mysli názorové rozdíly uvnitř liberální strany (viz poznámku 489) a sbližování jejího jednoho křídla s konzervativci. Toto křídlo, které vystupovalo proti sebeurčení Irska, se 1866 odštěpilo a založilo liberálně unionistickou stranu pod vedením Josepha Chamberlaina. Liberální unionisté podporovali ve většině otázek konzervativce. — *413, 501, 776.*

[509] 4. října 1885 se konaly ve Francii volby do poslanecké sněmovny. Od 1879 byli u moci oportunisté (viz poznámku 258), strana umírněných republikánů, která zastupovala zájmy velké buržoazie, ale ztratila důvěru značné části svých voličů. Příčinou toho byly deficit státního rozpočtu, vzestup daní, nevyužití půjček, nesplněné volební sliby a výsledky koloniální politiky. Těchto faktů využili ve volební kampani monarchisté, kteří v prvním kole získali většinu. Avšak v druhém kole 18. října byla zvolena převážná většina republikánských kandidátů. V poslanecké sněmovně pak zasedalo 372 republikánů a 202 monarchistů. — *414, 429, 471, 547.*

[510] Dochovala se také obálka k tomuto dopisu, na kterou napsal Engels adresu: N. F. Danielson Esq., Moika 27, *St. Petersburg*, Russia. Nad ní je neznámým rukopisem napsáno jméno a ulice azbukou. — *415.*

[511] Nikolaj Francevič Danielson potvrzoval ve svém dopise Engelsovi z 13. (25.) června 1885 příjem předmluv k druhému dílu „Kapitálu" a k prvnímu německému vydání „Bídy filosofie". Vzhledem k tomu, že v Rusku nebyl Johann Karl Rodbertus takřka vůbec znám, žádal Engelse, aby předmluvu pro ruské vydání poněkud upravil, „to znamená z Vašeho skvělého výkladu, jaké místo zaujímá autor mezi ostatními ekonomy a co znamená pro vědu, vypustit polemiku".

Na základě pokynu, který dal Engels v tomto dopise, byla pro ruské vydání druhého dílu „Kapitálu" převzata předmluva německého vydání bez celé druhé části (viz K. Marx, „Kapitál", díl II, čes. vyd. 1954, str. 15—28). — *415.*

[512] Engels se v tomto dopise zabývá některými poznámkami, které mu sdělila Laura Lafarguová ve svém dopise ze 7. srpna 1885. Tak např. psala o ohlášeném anglickém překladu práce Gabriela Devilla „Le Capital de Karl Marx" (viz poznámku 498), že prý nakladatel Henri Oriol řekl, že může uveřejnění zabránit. — *416.*

[513] Minna Kautská, „Stefan vom Grillenhof", Lipsko 1881. — *417, 461.*

[514] Tyto řádky poslal Engels na dopisnici, na niž napsal také adresu: K. Kautsky Esq., care of Mrs. Huggetts' Dew House, Camden Road, Eastbourne. — *418.*

[515] Od 14. srpna do 14. září 1885 byl Engels na zotavené na ostrově Jersey. — *418.*

[516] Dopis redakci „Severnyj věstnik" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 237) napsal Engels, když ho o to Nikolaj Francevič Danielson 9. (21.) srpna 1885 písemně požádal. Danielson měl v úmyslu dát redakci k dispozici francouzsky psaný, dosud neuveřejněný Marxův dopis (viz tamtéž, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 140—145). Také Engels přišel na tento dopis při pořádání Marxovy pozůstalosti a poslal jej už 6. března 1884 Věře Ivanovně Zasuličové (viz tento svazek, str. 160). „Severnyj věstnik" však dopis neuveřejnil; v ruském překladu jej poprvé uveřejnil roku 1886 v Ženevě „Věstnik Narodnoj voli" v čísle 5. Německy jej otiskl 3. června 1887 „Sozialdemokrat". — *419, 451.*

[517] Tyto řádky poslal Engels na dopisnici, na kterou napsal tuto adresu: Herrn H. Schlüter, Volksbuchhandlung, Kasinostr. 3, Hottingen-Zürich, Switzerland. — *420, 422.*

[518] Narážka na to, že Louis Viereck byl pokládán za nelegitimního syna prince Viléma Pruského, pozdějšího Viléma I. Engels má na mysli dělnické shro-

máždění z 8. srpna 1885 v Mnichově, na němž se Viereck vyjádřil, že císař by jistě udělal pro dělnictvo víc, kdyby věděl, jak špatně dělníci žijí. Mnichovští sociální demokraté proti tomu protestovali v „Sozialdemokratu" z 20. srpna 1885. Viereck odpověděl v mnichovském „Deutsches Wochenblatt" z 30. srpna 1885 prohlášením, jímž se zabýval „Sozialdemokrat" z 3. září. — *421, 427.*

[519] V srpnu až září došlo mezi Německem a Španělskem ke konfliktu. Německo se pokusilo obsadit ostrovy Karolíny, na něž si činilo koloniální nároky také Španělsko. Konflikt se přiostřil, když německá vláda poslala na ostrov Jap dělový člun a vztyčila tam německou vlajku. Papež Lev XIII. v roli arbitra podporoval španělské požadavky. — *421.*

[520] Během pohřbu bývalého příslušníka Pařížské komuny Antoina Arnaulta 20. září 1885 snažila se pařížská policie odstranit z hrobu rudé prapory a rudou šerpu Komuny. Zaútočila přitom na dav, který se zúčastnil pohřbu. — *424.*

[521] Engels myslí „Daily News" z 22. září 1885. Od července do září 1885 pozatýkala londýnská policie několikrát socialistické řečníky, kteří pronášeli pod širým nebem agitační projevy. Střediskem takových manifestací na volném prostranství byla Dod Street v londýnském East Endu. 6. září 1885 byl zatčen a na 1 měsíc vězení odsouzen John Edward Williams, jeden z vedoucích činitelů Sociálně demokratické federace (viz poznámku 342). Sociálně demokratická federace, Socialistická liga (viz poznámku 402) a radikální kluby v Londýně (viz poznámku 746) zorganizovaly na 20. září společné protestní shromáždění na Dod Street, kterého se zúčastnilo několik tisíc občanů. Když se policie opět pokusila zatknout řečníky, postavili se účastníci shromáždění na odpor; několik osob bylo zatčeno, ale příštího dne byli propuštěni. Ještě větší účasti dosáhli socialisté a radikálové na demonstraci s hudbou a vlajkami nejbližší neděli 27. září, která se rovněž konala na Dod Street. Policie neměla možnost zasáhnout. Tyto události byly příkladem pro další velké boje o svobodu projevu v celé zemi. — *424, 820.*

[522] Francouzský překlad „Manifestu Komunistické strany", který pořídila Laura Lafarguová, vycházel od srpna do listopadu 1885 v „Le Socialiste". Byl také otištěn s úpravami navrženými Engelsem jako příloha v Mermeixově „La France Socialiste", Paříž 1886. — *425, 435, 444.*

[523] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 34—40. — *426.*

[524] V září 1885 vypuklo ve Východní Rumelii (jižní Bulharsko), která z rozhodnutí berlínského kongresu (1878) zůstala pod nadvládou Turecka, po-

vstání bulharských vlastenců. Byl svržen turecký guvernér, rozehnány úřady dosazené Portou a vyhlášeno sjednocení s Bulharskem. Kníže Alexander Battenberg se 8. září prohlásil vládcem sjednoceného Bulharska. Rusko, které nebylo spokojeno s tím, že se Battenberg už dříve začal sbližovat s Rakouskem-Uherskem, zaujalo rovněž k těmto událostem odmítavý postoj a odvolalo ruské důstojníky z bulharské armády. Zprávy o tom přinesla „Kölnische Zeitung" z 5., 6., 7. a 8. října 1885.

O dalším průběhu „bulharské krize" viz Engelsův článek „Politická situace v Evropě" (Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 339—346). — *428, 471, 489, 490, 530, 614.*

525 Od 28. do 30. září 1885 se před zemským soudem v Saské Kamenici konal proces proti Augustu Bebelovi, Ignazi Auerovi, J. H. W. Dietzovi, Philippu Heinrichu Müllerovi, Carlu Ulrichovi, Louisi Viereckovi, Georgu Heinrichu von Vollmarovi, Karlu Franzi Frohmovi a Stefanu Heinzelovi, kteří byli obžalováni z „tajného spolčování". Tohoto činu se měli podle obžaloby dopustit svou účastí na sjezdu sociálně demokratické strany v Kodani roku 1883 (viz poznámku 23). Soud však nepokládal toto odůvodnění za dostatečné a obžalované osvobodil. Státní zastupitelství se odvolalo k nejvyšší instanci. 23. prosince zrušil třetí trestní senát říšského soudu saskokamenický rozsudek a nařídil obnovu procesu, kterou prováděl zemský soud ve Freibergu (viz poznámku 686). — *429.*

526 Výsledek prvního kola voleb do poslanecké sněmovny 4. října 1885 (viz poznámku 509) vyvolal mezi francouzskými socialisty velké zklamání. Paul Lafargue psal Engelsovi 7. října 1885: „...jsme poraženi, sice jsme to očekávali, ale nepočítali jsme s tak hanebnou porážkou. Scrutin de liste je strašná zbraň proti chudým stranám. Volby dělají noviny a boháči. Spory a boje mezi posibilisty a spojenými revolučními socialisty bezpochyby přispěly k tomu, že se od nás odklonila indiferentní a třídně neuvědomělá masa a že byla vehnána do náručí radikalismu." — *430.*

527 Engelsových poznámek k francouzským volbám bylo použito v úvodníku „Sozialdemokratu" z 15. října 1885. — *430.*

528 Do nového vydání brožury „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům" v roce 1885 zařadil Engels kromě děl, o nichž se zmiňuje v dopisu, také čtvrtou přílohu („Kolínský proces proti komunistům") k Marxově práci „Pan Vogt" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 700 až 707) a Marxův doslov k druhému vydání této brožury (tamtéž, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 585—588), které vyšlo v Lipsku roku 1875. — *431.*

529 K. Marx a B. Engels, „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů.

Březen 1850"; „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů. Červen 1850" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 273—283 a 336 až 342) a „Ansprache der Kölner Zentralbehörde an den Bund" (viz Marx-Engels, Werke, sv. 7, Berlín 1960, str. 561—565). — *431.*

[530] Nálady, které vyjádřil Paul Lafargue ve svém dopise ze 7. října 1885 (viz poznámku 526), přiměly Engelse, aby mu odpověděl tímto dopisem, který vysvětluje podstatu situace vzniklé ve Francii. Pokud je vydavatelům známo, z dopisu se dochoval pouze výňatek, jak jej uveřejnil „Le Socialiste" 17. října 1885. Engels pokládal za nutné ještě dodatečně objasnit svůj dopis. Učinil tak přípisem „Redakčnímu kolegiu listu ‚Le Socialiste' " (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 259—260). — *433.*

[531] Jde o orleanisty, bonapartisty a legitimisty (přívržence Bourbonů). — *433.*

[532] „*Nejlepší republika*" — těmito slovy vyjádřila svůj souhlas s červencovou monarchii ve Francii pařížská municipální komise ve zprávě, kterou podávala novému králi Ludvíku Filipovi brzy po jeho nástupu na trůn v roce 1830. — *434.*

[533] Protože ve volbách ze 4. října 1885 neobdrželo mnoho kandidátů potřebný počet hlasů, probíhalo 18. října druhé kolo, v němž byla zvolena převážná většina republikánských kandidátů. Francouzská poslanecká sněmovna se tedy skládala z 372 republikánů a 202 monarchistů. — *434.*

[534] Tuto zprávu poslal Engels na dopisnici, na kterou napsal adresu: Monsieur P. Lavroff, 328 rue St. Jacques, *Paris,* France. — *438.*

[535] Petr Lavrovič Lavrov psal Engelsovi 19. října 1885 z Paříže, že by chtěl napsat malou práci o chartismu a že k tomu potřebuje literaturu do roku 1875. Žádal Engelse, aby mu obstaral literaturu nebo udal prameny. — *438.*

[536] Vratislavský sociální demokrat Salo Faerber požádal Engelse o článek o finanční situaci Ruska, aby se tak mohlo vystoupit proti vypsání ruské půjčky v Německu. Článek chtěl eventuálně uveřejnit v berlínské „Volks-Zeitung". Faerber dále psal, že kdyby Engels nemohl sám článek zpracovat pro pracovní přetížení, že by mu byl vděčný, kdyby mu uvedl prameny pro toto téma. — *439.*

[537] Přes ujišťování generálního ředitele pošt Heinricha von Stephana bylo v Německu listovní tajemství běžně porušováno (viz poznámku 567). — *439.*

[538] Válečné operace ruské armády v rusko-turecké válce v letech 1877—1878 popisuje Alexej Nikolajevič Kuropatkin v těchto pracích: „Lovča, Plevna i Šajnovo (iz istorii russko-tureckoj vojny 1877—1878 g.)", Petrohrad 1881, a „Dějstvija otrjadov generala Skobeleva v russko-tureckuju vojnu 1877 až 78 godov. Lovča i Plevna", Petrohrad 1885. — *441.*

[539] Jak vyplývá z Faerberova dopisu Engelsovi z 15. října 1885, vyzval Faerber v březnu 1885 Liebknechta, aby v říšském sněmu při třetím čtení rozpočtu na rok 1885—1886 kriticky osvětlil ve své řeči ruské finance. Ve své odpovědi, kterou Faerber dal Engelsovi k dispozici, se Liebknecht omlouval, že jeho vyzvání nevyhověl. Rovněž v dopise Engelsovi z 28. listopadu 1885 žádal Liebknecht o „anglický materiál o ruských financích", poněvadž o nich chtěl z Faerberova podnětu hovořit při druhém čtení rozpočtu. — *441.*

[540] V saských zemských volbách 15. září 1885 nedosáhl Wilhelm Liebknecht, který kandidoval ve volebním obvodu Lipsko-venkov dostatečného počtu hlasů. Volby do zemského sněmu se totiž na rozdíl od říšských voleb řídily volebním zákonem z roku 1868, podle něhož mohly volit pouze osoby starší 25 let, jestliže platily aspoň 3 marky daní. Zvoleny mohly být pouze osoby starší 30 let, jestliže platily nejméně 30 marek daní. — *442.*

[541] V anglických parlamentních volbách, které se konaly od 23. listopadu do 19. prosince 1885, bylo zvoleno 331 liberálů, 249 konzervativců a 86 členů Irské národní strany. Byly to první volby po parlamentní reformě z roku 1884 (viz poznámku 341).

Irská národní strana, jejímž vůdcem byl Charles Stewart Parnell, požadovala samosprávu (Home Rule), tj. irský parlament a národní nezávislost Irska. — *443, 448, 468, 471, 475, 550.*

[542] Myslí se báseň „Kratochvíle" ze sbírky lidových písní „Des Knaben Wunderhorn" [„Chlapcův kouzelný roh"], které vydali Achim von Arnim a Clemens Brentano v letech 1805—1808. — *444.*

[543] Narážka na pokus francouzského utopického socialisty Etienna Cabeta, který založil s několika sty svých stoupenců z řad francouzských dělníků komunistickou kolonii v Severní Americe. Kolonie trvala od roku 1848 do roku 1856; její zbytky se dochovaly až do poloviny osmdesátých let. — *444.*

[544] Na žádost Paula Lafargua přepracoval Engels roku 1880 tři kapitoly svého spisu „Pana Eugena Dühringa převrat vědy" (1. kapitolu Úvodu a 1. a 2. kapitolu třetího oddílu — viz Marx Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 41—51, 256—281) v samostatnou populární brožuru, která vyšla ještě téhož roku v Paříži pod názvem „Socialisme utopique et socialisme scientifique"

v „„Revue socialiste" z 20. března, 20. dubna a 5. května 1880. Úvod k francouzskému vydání (viz tamtéž, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 259—261) napsal Marx asi 4. nebo 5. května 1880. Jako autor úvodu byl však uveden Lafargue, který přeložil text do francouzštiny. — *444.*

[545] Podle zprávy Augusta Bebela charakterizoval tímto výrokem Ludwig Bamberger způsob, jakým zacházel Bismarck s národními liberály. — *444.*

[546] Když se francouzský president maršál Mac-Mahon pokusil roku 1877 o puč, aby obnovil monarchii, vypověděly mu poslušnost nejen široké masy, ale také značná část republikánsky smýšlejících vojáků a důstojníků. Z říjnových voleb 1877 vyšli vítězně republikáni v čele s Léonem Gambettou a Mac-Mahon se musel smířit s vládou složenou z buržoazních republikánů. V lednu 1879 odstoupil. — *445, 547, 835.*

[547] Georg Adler, „Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland mit besonderer Rücksicht auf die einwirkenden Theorieen" [„Dějiny prvního sociálně politického dělnického hnutí v Německu se zvláštním zřetelem k teoriím, které na ně působily"], Vratislav 1885.

Wermuth a Wilhelm Stieber, „Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts" [„Komunistická spiknutí v devatenáctém století"], Berlín 1853—1854. — *445, 449.*

[548] Jde o toto místo z „Předmluvy k německému vydání „Manifestu Komunistické strany' z roku 1872" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 126): „„...vzhledem k praktickým zkušenostem... Pařížské komuny, kdy měl proletariát poprvé po dva měsíce v rukou politickou moc, je dnes tento program místy zastaralý. Komuna podala zejména důkaz, že ‚dělnická třída nemůže prostě převzít hotovou státní mašinérii a uvést ji do chodu pro své vlastní účely'...". — *447.*

[549] Míní se divadelní hra „Olivia" od Williama Gormana Willse, která byla znovu uvedena v londýnském divadle Lyceum. Je to dramatizace románu Olivera Goldsmithe „The Vicar of Wakefield" [„Vikář wakefieldský"]. — *447.*

[550] Paul Lavigne sděloval Engelsovi 8. srpna 1885, že už v květnu 1884 zaslal Paulu Lafarguovi druhý rukopis svého překladu „Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960), aby jej předal Engelsovi. Lavigne vyslovil své politování, že se tak nestalo. Poslal proto s dopisem i rukopis překladu a prosil Engelse, aby jej přehlédl. — *448, 464.*

551 Tento počet hlasů dostal Paul Lafargue při sněmovních volbách v říjnu 1885 (viz poznámku 509). — *448.*

552 Engels má na mysli odstavec ve své práci „K dějinám svazu komunistů", kde se zabývá poněkud podrobněji vývojem Stephana Borna (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 251). V předmluvě ke knize Georga Adlera „Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland" [„Dějiny prvního sociálně politického dělnického hnutí v Německu"] není jmenován Born mezi osobami, jimž spisovatel děkuje za pomoc. — *449.*

553 K svému dopisu z 25. srpna (5. září) 1885 přiložil Nikolaj Francevič Danielson úryvky z dopisů, které mu psal Marx. Byly to dopisy z 12. prosince 1872, 15. a 28. listopadu 1878, 10. dubna 1879, 12. září 1880, 19. února a 13. prosince 1881 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 33, 34, 35). — *452.*

554 Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi z 10. dubna 1879 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 34, čes. vyd. 1971, str. 423). — *453.*

555 Paul Lafargue sděloval 13. listopadu 1885 Engelsovi, že „Le Socialiste" uveřejní 14. listopadu Marxův portrét s životopisem. Kromě toho žádal Engelse o podrobnosti o povstáních v Drážďanech a v Porýní v květnu 1849. Psal o tom: „Toto povstalecké hnutí bude naše čtenáře zajímat a dokáže jim, že němečtí socialisté dovedou právě tak dobře bojovat jako teoretizovat." Lafargue potřeboval tyto údaje pro Engelsův životopis, který měl v „Le Socialiste" rovněž vyjít. V rubrice „Mezinárodní socialistická galérie" přinesl tento časopis od 14. listopadu 1885 do 28. srpna 1886 životopisy Marxe, Engelse, Augusta Bebela, Wilhelma Liebknechta, Petra Lavroviče Lavrova, Emila Josepha Baslyho, Williama Morrise a jiných představitelů revolučního socialismu.

Tento Engelsův dopis byl podkladem pro druhý odstavec životopisné črty, kterou otiskl „Le Socialiste" 21. listopadu 1885 bez podpisu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 506—508). K textu byl připojen Engelsův portrét od malíře Claruse. Skicu této perokresby přiložil Lafargue ke svému dopisu Engelsovi z 13. listopadu 1885. — *454.*

556 Ve své práci „Německá kampaň za říšskou ústavu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 133—225) podává Engels podrobný rozbor příčin hnutí za říšskou ústavu a průběh bojů v Porýnském Prusku, Bádensku a Falci. — *456.*

557 Zasedání říšského sněmu začalo 19. listopadu 1885. — *457.*

558 Ve svém dopise Engelsovi ze 14. srpna 1885 se pokoušel sociálně demokratický

poslanec říšského sněmu Georg Schumacher odůvodnit oportunistický postoj většiny parlamentní skupiny v otázce subvencování paroplavby (viz poznámku 395). Mj. psal: „Poněvadž naše strana odjakživa hlasovala pro všechno..., co přispívá ke sblížení národů a odstranění rasové nenávisti, poněvadž dále vycházíme ze zásady, že nikdo jiný neposkytne německé buržoazii subvenci na zámořskou dopravu a ..10 000 osob v německých loděnicích nemá práci, byli jsme za určitých záruk ochotni pro tuto subvenci hlasovat." Engelsovo stanovisko k tomu viz v tomto svazku, str. 311—314. — *457.*

[559] Wilhelm Liebknecht byl od 29. září 1885 čtyři týdny v lipském vězení; v té době začal „Sozialdemokrat" otiskovat řadu článků „Ueber den Normalarbeitstag" [„O normálním pracovním dni"], které vyšly 22. a 29. října a 5. a 12. listopadu. — *457.*

[560] Sjednocení Východní Rumelie s Bulharskem (viz poznámku 524) vyvolalo 14. listopadu 1885 útok Srbska na bulharské území. První velkou bitvou v této srbsko-bulharské válce byl boj u *Dragomanu.* Příčiny a průběh války rozebral Engels ve svém článku „Politická situace v Evropě" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 339—346). — *458.*

[561] V létě 1885 se seznámila Minna Kautská, matka Karla Kautského, v Londýně s Engelsem. 15. října 1885 psala Engelsovi o svých dojmech z Londýna a děkovala za milé chvíle, strávené v jeho domě. — *460.*

[562] Z dopisu Paula Lafargua Engelsovi ze 4. listopadu 1885 vyplývá, že se asi Engels u Lafargua informoval o Paulu Lavignovi. Lafargue psal: „Těžko Vám mohu odpovědět, co vím o Lavignovi. Jednoho krásného dne se u nás objevil, řekl, že přeložil ‚18. brumaire' a ‚Svatou rodinu', že Fortin neumí ani slovo německy, že mu jenom zkazil jeho překlad tím, že jej údajně chtěl převést do literární franštiny... Lavigne se mi zdá trochu potrhlý... To jsou informace, které Vám mohu o tom muži podat, ostatně přichází na naše schůze velmi zřídka." — *464.*

[563] Paul Lavigne a Edouard Fortin se snažili dosáhnout toho, aby Engels prohlédl jejich překlady Marxova „Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960) do francouzštiny (viz tento svazek, str. 447—448). Engels mohl vyhovět pouze Fortinově žádosti, s nímž uzavřel dohodu o překladu dříve. Fortinův překlad vycházel od ledna do listopadu 1891 v listu „Le Socialiste" a téhož roku vyšel knižně v Lille. — *464, 698, 709, 730.*

[564] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 35, čes. vyd. 1971, str. 176. — *464.*

565 V dopise Engelsovi z 26. listopadu 1885 žádal Wilhelm Liebknecht mj. o „nějaký *anglický* materiál o ruských *financích*", poněvadž hodlá, jak psal, „dát na přetřes záležitost s ruskou půjčkou". Údajů a připomínek, které mu Engels sdělil, použil Liebknecht vydatně 8. února 1886 ve své řeči k říšskému rozpočtu na rok 1886—87, v níž analyzoval finanční situaci Ruska a odhalil pravé pozadí Bismarckových půjček carské vládě. — *466*, *472*, *488*.

566 Ruský ministr zahraničí Nikolaj Karlovič von Giers se setkal 13.—14. listopadu 1883 s Bismarckem ve Friedrichsruh. Jednalo se o zlepšení vztahů mezi Ruskem a Německem a byla uzavřena půjčka Rusku ve výši 300 miliónů marek, splatná v dubnu 1884 (viz také poznámku 194). — *467*, *472*.

567 26. listopadu 1875 dokázal Wilhelm Liebknecht v říšském sněmu na základě skutečností, že je v Německu porušováno listovní tajemství. Ve své výpovědi pronesl generální ředitel pošt, Heinrich von Stephan, výrok, na nějž tu Engels činí narážku: „Můžete být ujištěni, pánové, že listovní tajemství spočívá na svědomí poštovních úředníků německé říše se stejnou jistotou jako bible na oltáři." Liebknecht pohotově odpověděl: „To je to pravé slovo, neboť bible není na oltáři proto, aby zůstala zavřena, nýbrž aby se otvírala." — *467*.

568 Engels má na mysli Liebknechtovu řeč v říšském sněmu z 24. listopadu 1885 k říšskému rozpočtu na rok 1886—87, v níž zaútočil ostře na vnitřní a zahraniční Bismarckovu politiku. Protože mluvil proti vykazování nenémeckých obyvatel z východních provincií pruského státu (viz také poznámku 603) a prohlásil: „Byl spáchán čin, který nás v celé cizině .... zostudil", byl Liebknecht po skončení projevu volán předsedou říšského sněmu k pořádku. — *467*.

569 *Novým machesteriánstvím* míní Engels snahy po zavedení ochranných cel, které se projevovaly za vzrůstu severoamerické a německé konkurence na světovém trhu. Stará manchesterská škola zastávala zásadu svobodného obchodu. — *468*.

570 Heslo *The Church in danger!* (Církev v nebezpečí!) razili v Anglii konzervativci za volební kampaně na podzim 1885, poněvadž liberálové podporovali požadavek buržoazně radikálních skupin, jakož i irských katolíků, aby byla provedena odluka anglikánské církve od státu. Když agitace konzervativců nacházela příznivý ohlas u velkého počtu voličů, liberálové přestali tento požadavek podporovat. — *468*.

571 V tomto dopise dává Engels připomínky pro recenzi knihy Georga Adlera „Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutsch-

land" [„Dějiny prvního sociálně politického dělnického hnutí v Německu"]. Adler vylíčil ve své knize dějiny Svazu komunistů a Marxovu vedoucí roli zkresleně. Recenze Karla Kautského vyšla v únorovém čísle časopisu „Neue Zeit" z roku 1886. — *469.*

572 Georg Adler ve své knize „Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland" napsal, že Marx jako šéfredaktor „Neue Rheinische Zeitung" „byl neustále vystavován všem možným útokům, násilnostem, že byl dokonce vážně ohrožován na životě". Ve své recenzi této knihy se Karl Kautsky na základě Engelsovy připomínky tomuto tvrzení vysmívá a uvádí je na pravou míru: „Ve skutečnosti však byli protivníci ‚Neue Rheinische Zeitung' v Kolíně 1848 rádi, když se jim dal pokoj, a všichni do jednoho, i vojáci, měli strašný respekt před její redakcí, která platila za dobře vyzbrojenou, těžko dobytnou pevnost." Jako důkaz uváděl Kautsky událost, kterou mu vyprávěl Engels, že se totiž jednou u Marxe objevili dva ozbrojení poddůstojníci a žádali od Marxe zadostiučinění za jakousi „urážku" poddůstojnického stavu. „Marx je uvítal v županu, do jehož kapsy vložil nenabitou pistoli tak, že vyčnívala pažba. Pohled na ni postačil, aby páni poddůstojníci ztratili zájem na dalším dohadování a tiše se vytratili, ačkoli měli u sebe pobočni zbraně." (Viz o tom Marx-Engels, Spisy, sv. 27, čes. vyd. 1968, str. 558—561.) — *469.*

573 Georg Adler tvrdil ve své knize (viz poznámku 571), že se Moses Hess zúčastnil jihoněmeckého povstání v květnu 1849 a byl proto v nepřítomnosti odsouzen k smrti. Karl Kautsky ve své recenzi toto tvrzení vyvrátil v souhlase se skutečnostmi, které mu sdělil Engels. — *469.*

574 Paměti Johanna Philippa Beckera vyšly pod názvem „Abgerissene Bilder aus meinem Leben" [„Hrst obrázků z mého života"] v roce 1876 v číslech 17 až 20, 23, 24, 26, 28 a 29 lipském „Neue Welt". — *470, 633, 637.*

575 Za Engelsovy spolupráce vydalo curyšské nakladatelství „Volksbuchhandlung" roku 1885 znovu několik Marxových řečí a spisů. Mezi jiným vyšla jako brožura s Engelsovou předmluvou (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 230—236) a pod názvem „Karel Marx před kolínskou porotou" Marxova obhajovací řeč v procesu proti Porýnskému krajskému výboru demokratů z 8. února 1849 (tamtéž, sv. 6, čes. vyd. 1959, str. 254 až 271), dále třetí německé vydání Marxových „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům" (tamtéž, sv. 8, čes. vyd. 1960. str. 443—508) s Engelsovým úvodem „K dějinám Svazu komunistů" (tamtéž, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 238—256). Dále napsal Engels v lednu 1885 pro nové vydání „Slezské miliardy" Wilhelma Wolffa pojednání „K dějinám pruských rolníků" (viz poznámku 496). — *470.*

[576] V roce 1884 a následujících letech redigoval Engels německý překlad Marxovy „Bídy filosofie" (viz poznámku 113), anglický překlad „Postavení dělnické třídy v Anglii" (viz tento svazek, str. 332—333), italský překlad „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (viz poznámku 367), francouzský překlad Marxova „Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta" (viz poznámku 563) a „Komunistického manifestu", jakož i jiné překlady. Když vyšly roku 1885 dánské překlady „Komunistického manifestu" a „Vývoje socialismu od utopie k vědě", revidoval Engels také tato vydání (viz tento svazek, str. 505). Dánský překlad „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu", který Engels revidoval, vyšel roku 1888, italský překlad „Námezdní práce a kapitálu", revidovaný Engelsem (viz poznámku 586), vyšel roku 1893. — *470, 568.*

[577] „The Echo" uveřejnilo 5. a 7. prosince 1885 dokumenty, které potvrzovaly, že toryové financovali kandidatury Sociálně demokratické federace (viz poznámku 342). Mezi jiným vyšlo 5. prosince pod titulem „The Socialist Candidates" [„Socialističtí kandidáti"] prohlášení Johna Edwarda Williamse, který kandidoval za federaci, v němž ujišťoval, že nic nevěděl o záležitosti s toryovskými penězi. Narážeje na Henry Mayerse Hyndmana a na Henry Hyde Championa zdůrazňoval, „že už nemůžeme dále důvěřovat měšťákům v našem hnutí" (viz tento svazek, str. 476).

„Sozialdemokrat" ze 17. prosince 1885 přinesl o této záležitosti podrobnou zprávu na podkladě tohoto Engelsova dopisu a materiálů zaslaných Bernsteinovi. — *474, 486, 518.*

[578] V užších volbách do Německého říšského sněmu v listopadu 1881 nabízela antisemitsko-konzervativní aliance vedená Adolfem Stoeckerem a Adolphem Wagnerem sociální demokracii, že ji bude v užších volbách ve dvou berlínských volebních obvodech podporovat, jestliže August Bebel, Wilhelm Liebknecht a ostatní sociálně demokratičtí kandidáti budou ochotni prohlásit, že uznávají „přátelské úmysly říšské vlády vůči dělníkům v její politice reforem" a že se budou snažit „energickými sociálními reformami překonat revoluci". Bebel a Liebknecht jménem strany tyto návrhy „rozhodně a jednoznačně" odmítli. Svou odpověď uveřejnili 19. listopadu 1881 ve „Volks-Zeitung". — *474.*

[579] John Hunter Watts, pokladník Sociálně demokratické federace (viz poznámku 342), se pokoušel ve svém prohlášení „The Socialists and the general election" [„Socialisté a všeobecné volby"], které bylo otištěno v „Pall Mall Gazette" z 4. prosince 1885, omlouvat počínání „některých londýnských socialistů, kteří špatně pochodili", tím že „pokládali za správné přijmout od nepřítele munici, aby ji na něho vystříleli zpět". — *475.*

[580] Myšlenek, které Engels vyjádřil v tomto dopise, bylo použito 12. prosince 1885 v redakční zprávě „Angleterre" [„Anglie"] v listu „Le Socialiste". — *476.*

[581] *Republikánská společnost pro sociální ekonomii (Société Républicaine d'Economie sociale)* byla založena z podnětu Benoît Malona 7. listopadu 1885. — *476.*

[582] „Le Socialiste" z 5. prosince 1885 hodnotil ve svém úvodníku „En Angleterre" [„V Anglii"] výsledky anglických voleb do Dolní sněmovny. Citoval mj. z prohlášení Johna Edwarda Williamse, kandidáta Sociálně demokratické federace, a pojednával i o ostatních kandidátech federace. — *476.*

[583] Narážka na dvě malé zprávy Henryho Mayerse Hyndmana v „Justice" z 3. a 17. října 1885, v nichž byl Edward Aveling obviňován, že porušil dohodu sjednanou mezi různými socialistickými organizacemi o vystoupení socialistů na demonstraci v Dod Street 27. září 1885 (viz také poznámku 521). Prohlášení podepsané 31 členy různých socialistických organizací Hyndmanovo tvrzení vyvrátilo. Toto prohlášení bylo uveřejněno spolu s oběma zprávami „Justice" v článku „Free speech and the police" [„Svoboda projevu a policie"], který vyšel v listu „Commonweal" v listopadu 1885. — *478, 505.*

[584] 16. listopadu 1885 požádal Hermann Schlüter písemně Engelse o adresu někdejšího tajemníka generální rady Johanna Georga Eccaria, protože chtěl vydat jeho knihu „Eines Arbeiters Widerlegung der national-ökonomischen Lehren John Stuart Mill's" [„Dělník vyvrací národohospodářská učení Johna Stuarta Milla"] v curyšském nakladatelství Volksbuchhandlung. Schlüter se domníval, že Eccarius svou knihu přepracuje. Kniha vyšla v Hottingen-Curychu roku 1888 podle Engelsových pokynů. — *479.*

[585] Narážka na vpád pruských vojsk do Holandska r. 1787, kdy byl opět dosazen na trůn Vilém V., jejž holandská „vlastenecká" strana roku 1784 vypudila — využila přitom nepokojů, které zavládly v zemi po porážce Anglií. — *481.*

[586] Dne 9. prosince 1885 psal Pasquale Martignetti Engelsovi mj.: „ ‚Námezdní práce a kapitál', která vyšla poprvé v ‚Neue Rheinische Zeitung' a pak minulého roku v Curychu, a Marxův životopis, který byl teď uveřejněn v pařížském ‚Socialiste', by nám mohly podle mého mínění výborně pomáhat v naší propagandistické práci v Itálii... Dáte-li mi svolení k překladu a budete-li tak laskav a přečtete jako vždy mé rukopisy, ujmu se rád překladu do italštiny."

Poněvadž se Engels nemohl věnovat soustavné revizi přeložených prací,

vyšlo první italské vydání pod názvem „Capitale e salario" teprve roku 1893 v Milánu. — *482, 484.*

[587] Pařížský list „Le Socialiste" uveřejnil 14. listopadu 1885 Marxův životopis, jehož autorem byl pravděpodobně Paul Lafargue (viz poznámku 555). — *482, 484.*

[588] Hermann Schlüter sděloval 19. prosince 1885 Engelsovi, že Lothar Bucher tvrdí ve své brožuře „Der Parlamentarismus wie er ist", [„Parlamentarismus jaký jest"], že brožuru „Palmerstone what has he done?" [„Co vykonal Palmerston?"] napsal novinář, kterého Palmerston podplatil. Schlüter se dotazoval Engelse, zda snad Bucher nedělá narážku na Marxův pamflet „Lord Palmerston". — *483.*

[589] Paul Lafargue psal v dopise z 21. prosince 1885 Engelsovi, že četl 12. prosince 1885 v „Justice" prohlášení „Hyndmana a jeho bandy". Od té doby ale časopis nedostává, protože se mu chce Hyndman pomstít za zprávu „Angleterre" (viz poznámku 580).

V prohlášení „Tory Gold!" [„Toryovské peníze!"], podepsaném Hyndmanem a ostatními členy výkonného výboru Sociálně demokratické federace, byl učiněn pokus popřít, že dvě kandidatury federace v parlamentních volbách byly financovány toryi, avšak nepřímo se připouštělo, že peníze byly přijaty, přičemž se zdůrazňovalo, že zdroj peněz je lhostejný a že sloužil jen k účelům agitace. — *486.*

[590] Paul Lafargue poznamenal v dopise Engelsovi z 21. prosince 1885, že se momentálně všechno hroutí. Dříve říkávali Pařížané: *pevný jako Pont-Neuf* (Nový most v Paříži). Nyní rozvodněná Seina podemlela dokonce jeden pilíř Pont-Neufu. 13. listopadu 1885 psal Lafargue Engelsovi, že má na hýždích furunkl, který ho velice zlobí. — *486.*

[591] Nekrolog „In memoriam!" věnovaný Sigismundu Borkheimovi vyšel 15. ledna 1886 v „Sozialdemokratu". Zřejmě jej napsal Wilhelm Liebknecht. — *490.*

[592] Tím se myslí zprávy úřadů pro statistiku práce (Bureaus of Labor Statistics), které byly roku 1869 vytvořeny pod tlakem dělnických organizací v mnoha státech USA. — *491, 508.*

[593] Berlínští dělníci, zklamaní a rozhořčení tím, že pruské Národní shromáždění (dohodovací) zapřelo březnovou revoluci (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 82—96), vzali 14. června 1848 útokem berlínskou *zbrojnici* (Zeughaus), aby si opatřili zbraně a vynutili si všeobecné ozbrojení lidu,

kterému buržoazie dosud bránila. Tuto spontánní akci berlínských dělníků pruské vojsko rychle potlačilo. Avšak události 14. června byly v této fázi revoluce nejvýznamnějším pokusem urychlit vývoj revoluce a byly „prvními záblesky této druhé revoluce" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 99). — *492.*

[594] Údaje o Sigismundu Borkheimovi byly určeny pro nekrolog v „Sozialdemokratu" (viz poznámku 591). Engels sám zhodnotil Borkheimovu činnost ve svém „Úvodu k brožuře Sigismunda Borkheima ‚Na paměť německých hurávlastenců z let 1806—1807' " (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 374—379), která vyšla roku 1888 v Hottingen-Curychu. — *492.*

[595] Agitační cestu do USA podnikl v srpnu 1886 jen Wilhelm Liebknecht (viz také poznámku 684). August Bebel oznámil Engelsovi 9. března 1886 důvody, proč se nemůže cesty zúčastnit. Napsal: „Teprve agitace v 19. volebním obvodu mi znovu ukázala, že nemohu na své hlasové orgány klást už příliš velké nároky. Vydržím tak 5—6 schůzí, ale pak jsem vyřízen. Teď ale mám v Americe po několik týdnů skoro den co den mluvit k veřejnosti, k tomu to trmácení na cestách, všude spouta známých, kteří očekávají soukromé informace a rozhovory." — *492, 501, 546, 567.*

[596] 12. prosince 1885 byl v Německém říšském sněmu předložen návrh zákona o vybudování průplavu mezi Severním a Baltským mořem (Kielský průplav). Na schůzích říšského sněmu 9. ledna a 20. února 1886 byl tento návrh posouzen a 25. února 1886 při třetím čtení přijat (viz také tento svazek, str. 498). — *492.*

[597] Lístek Maxe Quarcka, adresovaný Engelsovi, nemá Institut marxismu-leninismu k dispozici. Z dopisu, který Quarck napsal 14. ledna 1886 Karlu Kautskému, vyplývá, že autorizaci k německému překladu od Gabriela Devilla nedostal. Quarck píše, že mu Deville doporučil, aby se v té věci obrátil na Kautského a Eduarda Bernsteina, kteří prý oprávnění k překladu dostali už před delší dobou (viz také poznámku 137). — *494, 531.*

[598] V roce 1884—1885 vyšlo v „Neue Zeit" několik článků Maxe Quarcka. O Quarckově spolupráci s „Neue Zeit" se Engels několikrát vyslovil negativně (viz tento svazek, str. 220—221 a 334). — *495.*

[599] Ve své knize „Karl Marx's Oekonomische Lehren" (Stutgart 1887) [„Ekonomické učení Karla Marxe", čes. vyd. Praha 1958] se Karl Kautsky řídil podle Engelsových pokynů. V předmluvě se s uznáním vyslovil o práci Gabriela Devilla a poděkoval mu za ochotu, s níž upustil od vydání němec-

kého překladu své knihy s ohledem na knihu Kautského (viz také poznámku 137). — *495.*

[600] Jde o knihu Carla Augusta Schramma „Rodbertus, Marx, Lassalle. Sozialwissenschaftliche Studie" [„Rodbertus, Marx, Lassalle. Sociálně vědecká studie"], která vyšla v Mnichově koncem roku 1885 a byla pokračováním polemiky mezi Karlem Kautským a Schrammem (viz poznámku 601). Byla anoncována v „Sozialdemokratu" z 10. prosince 1855 v rubrice „Sozialpolitische Rundschau" [„Sociálně politický přehled"] s nadpisem „Zur Aufklärung" [„Na vysvětlenou"]. Schramm se ve své „studii" znovu pokusil snížit Marxův význam pro teorii i praxi socialismu. Eduard Bernstein tuto Schrammovu „studii" podrobně kriticky rozebral v sérii článků „Ein moralischer Kritiker und seine kritische Moral" [„Morální kritik a jeho kritická morálka"], které vyšly v „Sozialdemokratu" 21. a 28. ledna a 5. a 12. února 1886; tato kritika se opírala o Engelsovy pokyny. — *497, 502.*

[601] Karl Kautsky a Carl August Schramm vedli od srpna do listopadu 1884 v „Neue Zeit" polemiku o významu Marxe a Rodbertuse (viz poznámku 329). Když pak v lednovém sešitě „Neue Zeit" z roku 1885 vyšla Engelsova předmluva k německému překladu Marxovy „Bídy filosofie" nadepsaná „Marx a Rodbertus", zahájil Schramm článkem „Odpověď panu K. Kautskému" tuto polemiku znovu. Schrammův článek a „Závěrečné slovo" Kautského vyšly v květnovém sešitě z roku 1885 s redakční poznámkou, že uveřejněním obou článků polemika v „Neue Zeit" končí. — *497.*

[602] August Bebel napsal Engelsovi v dopise ze 7. prosince 1885, že oportunistická většina sociálně demokratické frakce v říšském sněmu (viz poznámky 395 a 435) „je víceméně rozbita". Odvolával se přitom na různé výpady frakce v říšském sněmu, např. na návrh ve věci vypovídání Poláků (viz poznámku 603) a jiné, a vyslovil naději, že díky postoji členských mas nebude frakce moci opakovat „hlouposti z posledního zasedání". — *497.*

[603] V listopadu 1885 podala frakce polské menšiny v říšském sněmu interpelaci proti vypovídání osob neněmecké národnosti z východních provincií pruského státu. Interpelaci podepsali i sociálně demokratičtí poslanci. Na schůzi říšského sněmu z 1. prosince 1885 přednesl Bismarck poselství Viléma I., v němž se říšskému sněmu upírala kompetence v této otázce. Nakonec došlo k rozpravě, v níž vystoupil i Bebel. Na téže schůzi říšského sněmu vyložil, proč sociálně demokratická frakce podporuje tuto interpelaci, a zdůraznil, že říšský sněm je v této otázce kompetentní a že musí žádat, aby mohl tuto otázku posoudit. Zároveň podala sociálně demokratická frakce vlastní návrh, v němž žádala, aby bylo hromadné vypovídání Neněmců z východních

provincií odvoláno. O tomto návrhu se jednalo v souvislosti s interpelací na schůzích říšského sněmu 15. a 16. ledna 1886. — *500.*

[604] Jde o koncept odpovědi členu výkonného výboru a pozdějšímu tajemníkovi Fabiánské společnosti Edwardu R. Peasovi, který Engelse požádal, aby mu napsal pro jeden z traktátů Fabiánské společnosti (viz poznámku 887), který vyšel roku 1886 pod názvem „What socialism is" [„Co je to socialismus"], stručný výklad ekonomických, sociálních a politických požadavků socialistů. — *503.*

[605] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 265—281. — *503.*

[606] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 230—248. — *503.*

[607] Pro překlad prvního dílu „Kapitálu", plánovaný v Americe, vepsal Marx celou řadu dodatků a změn do německého rukopisu, který 19. října 1877 poslal Friedrichu Adolphu Sorgovi (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 34, čes. vyd. 1971, str. 340 a 349). Sorge upozornil Engelse na tento rukopis v dopise z 3. srpna 1885 a nabídl se, že mu jej pošle. — *504, 558.*

[608] Od října 1885 vycházel v časopise „To-Day" na pokračování anglický překlad prvního dílu „Kapitálu", který pořídil Henry Mayers Hyndman (pseudonym: John Broadhouse). Začátek tohoto překladu, uveřejněný v „To-Day", sv. 4, čís. 22, kritizoval Engels v článku „Jak se nemá překládat Marx" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 261—268). Přes tuto Engelsovu kritiku Hyndman v překladu pokračoval. Celkem vyšlo v „To-Day" do května 1889 sedm kapitol a větší část osmé kapitoly prvního dílu „Kapitálu". — *504, 532, 540, 558.*

[609] Joseph Dietzgen byl spolupracovníkem obou německých orgánů Socialistické dělnické strany v Severní Americe (viz poznámku 629), „Der Sozialist" a „New Yorker Volkszeitung", které tehdy řídili lassallovští emigranti. Lassallovské vedení ztěžovalo Dietzgenovi jeho osvětovou práci. Jak vyplývá z dopisů Friedricha Adolpha Sorga Engelsovi, spolupracovníci těchto novin libovolně měnili a komolili Dietzgenovy články. — *505, 560.*

[610] Tento dopis obsahuje odpovědi na některé otázky, s nimiž se Ferdinand Domela Nieuwenhuis obrátil na Engelse v souvislosti s překladem jeho „Vývoje socialismu od utopie k vědě" do holandštiny. Brožura obsahovala jako dodatek i Engelsovu stať „Marka" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 349—366). — *509.*

[611] O vesnicích „rundale" v Irsku mluví Engels ve svém spisu „Původ rodiny,

soukromého vlastnictví a státu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 160). — *510.*

[612] John Rae, „The Scotch Village Community" [„Vesnické společenství ve Skotsku"], v „The Fortnightly Review", čís. CCXXVII, nová série, 1. listopadu, 1885. — *510.*

[613] Uvedenými spisy jsou míněny: F. A. Mignet, „Histoire de la révolution française, depuis 1789 jusqu'en 1814" [„Dějiny francouzské revoluce od roku 1789 do roku 1814"], Brusel 1828; A. Thiers a Félix Bodin, „Histoire de la révolution française etc.", Paříž 1823—1827; F. Chèvremont, „Jean-Paul Marat", Paříž 1880. — *510.*

[614] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa, napsaná Engelsovou rukou, zní: Monsieur P. Lavroff, 328 rue St. Jacques, *Paris*, France. Byla to odpověď na Lavrovův přípis z 23. ledna 1886, jímž Engelse žádal, aby mu doporučil knihu, která by obsahovala informace o „vzhledu, zvycích atd. nejznámějších vznešených osob v Anglii". — *512.*

[615] Nikolaj Francevič Danielson oznámil Engelsovi 19. (31.) prosince 1885, že má hotový překlad druhého dílu „Kapitálu", který se mu neobyčejně líbil, a že je teď jeho překlad u cenzury. „Velmi netrpělivě," psal Danielson, „očekávám třetí díl." — *513.*

[616] Tím se míní Danielsonova předmluva k prvnímu ruskému vydání druhého dílu „Kapitálu", Petrohrad 1886 (na titulním listě 1885). — *513.*

[617] *Greenbackovci* — členové Greenback Party, která byla založena roku 1874 v západních státech USA a sdružovala hlavně farmáře. Byla proti stažení papírových státovek se zeleným rubem, tzv. greenbacků, které byly vydány ve velkém množství za občanské války; při stahování byly státovky znehodnoceny. Farmáři se mylně domnívali, že je-li v oběhu větší množství papírových peněz, zvyšuje se tím cena zemědělských produktů a zlepšuje se i postavení farmářů. Greenback Party se rozpadla po roce 1884. — *514.*

[618] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa, napsaná Engelsovou rukou, zní: F. A. Sorge Esq., Hoboken N. J., U. S. America. — *516, 685.*

[619] O událostech z 8. února 1886 psal Kautsky 19. února v „Sozialdemokratu" v článku „Der ‚anarchistisch-sozialistische Aufruhr in London' " [„Anarchisticko-socialistické nepokoje v Londýně"]. Lži, které šířil reakční německý tisk, jako by šlo o „socialistické nepokoje", vyvrátil slovy: „... ‚anarchisticko socialistické nepokoje v Londýně' ' je *hanebná a podlá lež* — puš-

těná do světa proto, aby urovnala cestu *zákonu proti socialistům*, který má v těchto dnech přijít do říšského sněmu, a aby se německého šosáka zmocnila hrůza, tak prospěšná pro cíle panující reakce."

Další zpráva Kautského o těchto událostech vyšla 21. února 1886 ve vídeňské „Deutsche Wochenschrift" (viz poznámku 648). — *517*, *521*.

620 Po událostech z 8. února 1886 byli předáci Sociálně demokratické federace Henry Mayers Hyndman, John Burns, Henry Hyde Champion a John Edward Williams zatčeni a obžalováni z pobuřování. Při procesu, který se konal od 5. do 10. dubna 1886, byli obžalovaní zproštěni viny. — *518*, *522*, *552*.

621 Počátkem května 1848 byli Ernest Jones a další vůdcové chartistického hnutí zatčeni pro přípravu chartistické demonstrace v Londýně. Při soudním přelíčení v červenci byli Jones a pět spoluobžalovaných odsouzeni na 2 roky do vězení. George Julian Harney mezi zatčenými nebyl. — *518*.

622 Bebel se 12. února 1886 obrátil na Engelse a dotazoval se na podrobnosti o „londýnských skandálech", protože v části německého tisku — jak psal — „je zřejmě značně zveličují a snaží se jich využít ve prospěch prodloužení zákona proti socialistům" (viz také poznámku 619). — *520*.

623 Konzervativní kabinet v čele s Robertem Arthurem Salisburym byl svržen 26. ledna 1886. Počátkem února byla vytvořena liberální vláda v čele s Williamem Ewartem Gladstonem. — *521*.

624 *Fair trade* (spravedlivý obchod) — heslo, pod nímž byla v Anglii v osmdesátých letech vedena kampaň za zavedení ochranných cel. Konzervativní kruhy založily roku 1881 ligu pro „fair trade" a tím dočasně získaly stoupence i mezi částí dělnické třídy. — *521*.

625 V lednu 1886 vypukla v Decazevillu v jižní Francii stávka horníků. Přitom stávkující shodili s okna správce dolů Watrina, kterého dělníci nenáviděli, protože neustále snižoval mzdy a nezajišťoval dostatečná bezpečnostní opatření. Pod dojmem ze stávky se v parlamentu vytvořila dělnická frakce, která požadovala pro horníky mzdové minimum. Stávka trvala až do června a vyvolala velké hnutí sympatií a solidarity mezi francouzským a mezinárodním dělnictvem. — *523*, *526*, *540*, *552*, *555*, *560*, *598*.

626 Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Herrn A. Bernstein, Asylstr. 43, Hottingen-Zürich, Switzerland.

Engelsových sdělení bylo využito v článku „Aus Frankreich" [„Z Francie"], který přinesl „Sozialdemokrat" z 5. března 1886. — *526*.

[627] Eduard Bernstein, „Ein moralischer Kritiker und seine kritische Moral" (viz poznámku 600). — *526.*

[628] Mítink obchodu *(Meeting du Commerce)*, shromáždění obchodních činitelů, se konal 21. února 1886 v Château d'Eau za čestného předsednictví francouzského ministra obchodu Lockroye. Měl údajně posoudit, které veřejné práce v zájmu nezaměstnaných by se měly podniknout nejdřív. Organizátoři však měli ve skutečnosti v úmyslu vyslovit vótum nedůvěry voličů dělnickým poslancům Emilu Josephu Baslymu, Antoinu Boyerovi a Zéphirinu Camélinatovi, kteří se za decazevillské stávky (viz poznámku 625) odtrhli od frakce radikálů a vytvořili v parlamentu dělnickou frakci. Aby se mítinku nemohli zúčastnit dělníci, vybíralo se vstupné. Přesto se dostavil takový počet dělníků, že se organizátoři neodvážili shromáždění zahájit. Nato byl za bouřlivého potlesku zvolen za předsedu Basly. Šovinistický projev hlavního referenta objednaného pořadateli odmítli účastníci shromáždění tím, že ho přerušovali různými výkřiky. Vrcholem mítinku byl projev Jules Guesda, který prohlásil, že krizi nelze čelit novou výrobou. Zdůraznil, že „... tyto práce, plánované v době krize,... slouží jen k tomu, aby z podnikatelů a spekulantů nadělaly milionáře. Za kus suchého chleba budou tito pánové ze stále početnější armády hladovějících ždímat 11 a 12 hodin práce denně. Jinak řečeno: Nižší mzdy a vyšší zisky..." Aby byli dělníci proti tomu chráněni, požadoval „... snížit pracovní den na 8 hodin, respektovat městský mzdový sazebník a nezadávat práce podnikatelům-zprostředkovatelům". — *526, 531.*

[629] *Socialistická dělnická strana Severní Ameriky (Socialist Labor Party of North America)* byla založena roku 1876 na slučovacím sjezdu ve Filadelfii; vznikla spojením marxistických sil Mezinárodního dělnického sdružení v čele s Friedrichem Adolphem Sorgem a Otto Weydemeyerem, s lassallovci z Labor Party of Illinois a ze Social Democratic Party v čele s Adolphem Strasserem, A. Gabrielem a Peterem J. McGuirem. Program přijatý na sjezdu přejímal v podstatě stanovisko Internacionály. Neshody mezi marxisty a lassallovci trvaly však i v nové straně. Už roku 1877 se lassallovcům podařilo dostat stranu pod svůj vliv, prosazovat svou protiodborovou politiku a mobilizovat dělníky hlavně k účasti na volebním hnutí. Za těchto okolností se zvlášť nepříznivě projevila ta skutečnost, že valnou většinu členů strany tvořili němečtí emigranti, kteří neměli celkem žádné spojení s americkými dělníky. Protože strana prováděla sektářskou politiku, odmítala pracovat v masových organizacích amerického proletariátu, nepodařilo se jí stát se skutečně revoluční masovou marxistickou stranou. — *528, 560, 622, 720, 753.*

[630] Na žádost Florence Kelleyové-Wischnewetzké, překladatelky Engelsovy práce „Postavení dělnické třídy v Anglii", vyjednávala americká bojovnice za ženská práva Rachel Fosterová o vydání tohoto díla s americkým nakla-

datelstvím. V souvislosti s tím se obrátila i na národní výkonný výbor Socialistické dělnické strany Severní Ameriky. Výbor diskutoval o této otázce 8. února 1886 a pověřil jednáním, které se příliš protahovalo, komisi. Americké vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii" vyšlo v květnu 1887 bez přispění této komise. — *528.*

[631] Tím se myslí řeč Wilhelma Liebknechta v říšském sněmu dne 8. února 1886 (viz poznámku 565). — *530.*

[632] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 282. — *533.*

[633] Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS není známo, zda se dochoval rukopis tohoto dopisu. Uveřejněný text byl porovnán s konceptem dopisu. — *535.*

[634] 8. února 1886 poslal Pasquale Martignetti Engelsovi k revizi 90 stran svého italského překladu Marxova díla „Námezdní práce a kapitál". — *535.*

[635] Protože Engels někdy adresoval dopisy místo Pasqualu Martignettimu mylně *Paolu* Martignettimu (např. dopis z 21. prosince 1885, viz tento svazek, str. 482), připomněl mu Martignetti v dopise z 8. února 1886, že se jmenuje *Pasquale*, a ne Paolo. Tento omyl způsobil zdržení na poště. — *535.*

[636] V brunšvickém „Volks-Kalender" z roku 1878 vyšel Engelsův životopisný článek „Karel Marx" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 129 až 139). Pasquale Martignetti ho později přeložil do italštiny a chtěl ho zařadit jako úvod ke svému italskému překladu „Námezdní práce a kapitál" (viz tento svazek, str. 482). Ve zmíněném dopise z 8. února 1886 Martignetti Engelsovi psal, že nemohl přeložit některá místa Marxova životopisu, protože ve výtisku „Volks-Kalender", který dostal z Curychu, jsou dvě stránky slepené. Žádal Engelse, aby chybějící text doplnil. — *535.*

[637] Hermann Schlüter napsal Engelsovi v dopise z 10. března 1886, že už dříve pověřil jednoho svého známého v Londýně, aby Engelsovi vyplatil zůstatek účtu z Curychu. Dále Schlüter upozorňoval na recenzi druhého dílu „Kapitálu", kterou uveřejnil její autor Wilhelm Lexis v „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik". K druhému vydání „Původu rodiny" Schlüter psal, že dodal 1000 výtisků J. H. W. Dietzovi, který dal vytisknout nový titulní list s poznámkou, že je to druhé vydání. Tak bylo oznámeno nové vydání tohoto díla bez předběžného Engelsova svolení. — *537.*

[638] V dopise z 10. března 1886 napsal Schlüter Engelsovi mimo jiné, že zamýšlí vydat v „Sociálně demokratické knižnici" všechny zprávy generální rady

Mezinárodního dělnického sdružení kongresům. V souvislosti s tím se dotazoval Engelse, zda byly ze všech kongresů Internacionály podány výroční zprávy generální radě. — *537*, *603*.

639 Engels se tu vyslovuje k otázkám, které mu Hermann Schlüter položil ve zmíněném dopise z 10. března 1886: „V Püttmannových ‚Rheinische Jahrbücher' z roku 1846 jsem našel pojednání o chartistickém hnutí; jeho obsah tvoří hlavně Stephensova řeč. Článek je podepsán G. W. (patrně Georg Weerth?). Protože podle mého názoru je pro naše německé hnutí prospěšné, když si naši dělníci osvojí trochu revoluční vřelosti, a protože vylíčení revolučního hnutí dělnické třídy v jiných zemích... je nesporně povzbudivým příkladem, napadlo mě dát tuto Stephensovu řeč do ‚Soc. dem. knižnice'... Byl bych Vás požádal, abyste tento úvod napsal, kdybych nevěděl, že všechen Váš čas je plně zabrán důležitými pracemi... napsal jsem ten úvod sám. Při nedostatku pramenů o chartismu, zejména v německé literatuře... se neodvažuji... pustit to na veřejnost... A tak se obracím na Vás jako na jediného člověka, který je o tom informován. Smím Vám někdy... poslat rukopis? Podíval byste se na něj laskavě a sdělil mi svůj názor...

Ve Vašem ‚Postavení děln. třídy' se píše, že charta byla sepsána roku 1835. Brentano a jiní píší 1838... byla charta skutečně už roku 1835 sestavena jako program?" Dále Schlüter psal, zřejmě s přihlédnutím k Brentanově přednášce „Die englische Chartistenbewegung" [„Anglické chartistické hnutí"]: „Brentano píše, že po 10. dubnu 1848 se podpisy na petici, odevzdané tohoto dne Dolní sněmovně, *přepočítávaly* a přitom se ukázalo, že velký počet podpisů byl zfalšován." — *537*, *667*.

640 V souvislosti s odevzdáním petice, požadující přijetí Lidové charty, svolali chartisté na 10. dubna 1848 masovou demonstraci. Protože vůdcové chartistů zaujímali kolísavé stanovisko, byli chartisté při demonstraci poraženi, a tím začal úpadek chartistického hnutí v Anglii. — *538*.

641 Zřejmě odkaz na článek „French socialists at the ballot box" [„Francouzští socialisté u volební urny"] od Adolpha Smithe Headingleyho, uveřejněný 13. března 1886 v „The Justice", v němž byli posibilisté (viz poznámku 259) nazváni „vedoucí socialistickou organizací ve Francii". O faktu, že se ve francouzském parlamentu konstituovala dělnická frakce (viz tento svazek, str. 522—523), nebyla v článku ani zmínka. — *540*.

642 18. března 1886 se v Paříži konal velký mítink k 15. výročí Pařížské komuny, na kterém promluvili Paul Lafargue, Jules Guesde a jiní. Engelsův přípis účastníkům mítinku „K výročí Pařížské komuny" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 289—290) byl 27. března 1886 otištěn v „Le Socialiste" pod názvem „Lettre d'Engels" [„Dopis od Engelse"]. — *541*.

643 K 60. narozeninám Wilhelma Liebknechta (29. března 1886) dali někteří sociálně demokratičtí poslanci v říšském sněmu podnět k vytvoření fondu, z něhož měla být podporována Liebknechtova rodina, zejména výchova Liebknechtových dětí. August Bebel přiložil ke svému dopisu Engelsovi z 9. března 1886 oběžník, který byl rozesílán jubilantovým přátelům a v němž stálo mj.: „Liebknecht patří k nejstarším a nejzasloužilejším bojovníkům naší strany, působí už téměř 40 let v předních liniích politického boje a dosud mu bylo odměnou jen pronásledování, strádání a ustavičné ztráty. Jako literát chudé, těžce pronásledované strany si nemohl nashromáždit žádné poklady; musel být rád, když sehnal to nejnutnější pro obživu své početné rodiny.

Liebknecht má pět synů ve věku od šestnácti do šesti let, jejich výchova mu působí velké starosti. To nás, podepsané, přivedlo na myšlenku založit fond na výchovné účely, který mu má být odevzdán jako výraz našeho uznání v den jeho 60. narozenin."

Oběžník z pověření sociálně demokratické frakce v říšském sněmu podepsali Ignaz Auer, August Bebel, Karl Grillenberger, Wilhelm Hasenclever a Paul Singer. — *543.*

644 Prodloužení platnosti zákona proti socialistům (viz poznámku 34) se projednávalo v říšském sněmu při prvním čtení 18. a 19. února 1886; návrh zákona o monopolu na pálení kořalky (viz poznámku 646) byl předmětem rozpravy 4., 5. a 6. března. — *543.*

645 V rozpravě říšského sněmu o nutnosti stavu obležení (viz poznámku 62) 18. února 1886 odhalil Paul Singer činnost agentů-provokatérů pruské policie na případu příslušníka politické policie Ferdinanda Ihringa. Ihring se koncem roku 1885 vetřel pod jménem Mahlow do dělnického spolku pro obvod východního Berlína a naváděl dělníky z této organizace k rozpoutání individuálního teroru, k atentátu na císaře a k donašečství. Nakonec byl začátkem února jako policejní agent s hanbou z dělnického spolku vyhnán. Singer se zúčastnil schůze, na které byl Ihring odhalen. Po tomto odvážném vystoupení v říšském sněmu zahájila reakce proti Singerovi štvanici, která vyvrcholila jeho vypovězením. Když Singer 8. července 1886 opouštěl Berlín, uspořádali dělníci na jeho počest mohutnou manifestaci na rozloučenou. Jeho pozdrav na rozloučenou s berlínskými dělníky byl 8. července 1886 rozšířen v 20 000 výtiscích. — *543.*

646 4. března 1886 poukázal poslanec Německé svobodomyslné strany (viz poznámku 253) Eugen Richter v rozpravě říšského sněmu k osnově zákona o monopolu na pálení kořalky na základě statistických materiálů na to, že přijetí tohoto zákona zajistí junkerským palírnám roční příjem 60 miliónů marek a bude tudíž znamenat zvýšení hodnoty majetku těchto junkerů.

K téže osnově zákona promluvil 5. března 1886 sociálně demokratický poslanec říšského sněmu Georg Schumacher, který jménem frakce tuto osnovu odmítl. Zároveň se vyslovil pro podporu opatření, která by umožňovala zestátnit „všeobecně prospěšné instituce" (lékárny, železnice atd.). — *544.*

[647] Podle zprávy v hamburské „Bürger-Zeitung" z 11. března 1886 se prý Wilhelm Liebknecht v projevu na schůzi dělníků v Berlíně 8. března 1886 vyjádřil, že sociální demokraté jsou revolucionáři v tom smyslu, že usilují o jiné společenské zřízení, je prý však nesmysl nazývat je, jak to činí jejich odpůrci, krvavými revolucionáři. Dále se ve zprávě uvádělo, že se Liebknecht ohradil proti tomu, aby se zavedení monopolu na pálení kořalky (viz poznámku 646) nazývalo socialistickým opatřením. Dále prý se ohradil i proti tomu, aby byli sociální demokraté ztotožňováni s anarchisty. — *544.*

[648] 9. března 1886 napsal August Bebel Engelsovi, že má dojem, že se Karl Kautsky ve své zprávě o dělnických nepokojích v Londýně, uveřejněné ve vídeňské „Deutsche Wochenschrift" z 21. února 1886, příliš angažoval proti Henry Mayersu Hyndmanovi (viz také poznámku 619). — *544.*

[649] Zéphirin Camélinat žádal ve své interpelaci týkající se decazevillské stávky (viz poznámku 625), aby vláda odňala důlní společnosti koncesi a navázala spojení s dělníky k jednání o provozu dolů státem.

V rezoluci, o které se Engels zmiňuje a kterou sněmovna přijala 379 hlasy proti 100, se vláda vybízela, aby otázku dolů urovnala způsobem, který „zajistí práva státu a zájmy práce". — *545.*

[650] Paul Lafargue poznamenal v delším dopise Engelsovi ze 17. března 1886 mimo jiné: „Ten nebezpečný člověk je Malon; jeho ctižádostí je vytvořit v parlamentu skupinu, ve které by láskyplně splynuly všechny nuance a z níž by byly vyloučeny všechny příliš rudé názory." — *547.*

[651] V „Nouvelle Revue" z 1. března 1886 vyšel článek Paula Lafargua „Le Matriarcat. Etude sur les origines de la famille" [„Matriarchát. Studie o původu rodiny"]. Šéfredaktorkou tohoto časopisu byla Juliette Adamová. 17. března 1886 napsal Lafargue Engelsovi: „‚Nouvelle Revue', kterou jsem Vám včera poslal, jste patrně už dostal. Abych se přizpůsobil úrovni čtenářů tohoto časopisu, vypustil jsem hodně teoretických pasáží... Paní Adamová škrtla ještě další... Přesto se jí musím zastat, protože propustila věci, které jsou trochu silné a budou šokovat ctihodné filistry, předplatitele časopisu. Prudérie pařížských časopisů je neuvěřitelná." — *548.*

[652] V „Journal des Economistes" z roku 1884 vyšlo několik článků Paula Lafar-

gua, mimo jiné „Le Blé en Amérique. Production et commerce" [„Obilí v Americe. Pěstování a obchod"], „La theorie de la plus-value de Karl Marx et la critique de M. Paul Leroy-Beaulieu" [„Marxova teorie nadhodnoty a kritika p. Paula Leroye-Beaulieua"], „Le Capital de Karl Marx et la critique de M. Block" [„Kapitál Karla Marxe a kritika p. Blocka"]. Jeho pojednání „Recherches sur les origines de l'idée du bien et du juste" [„Esej o původu ideje dobra a spravedlnosti"] vyšla v září 1885 v „Revue philosophique de la France et de l'étranger". — *548.*

[653] Juliette Adamová uveřejňovala v každém čísle svého časopisu „La Nouvelle Revue" příspěvky o zahraniční politice. — *548.*

[654] K 15. výročí Pařížské komuny byl 18. března 1886 v Londýně uspořádán slavnostní mítink. Promluvili na něm vedoucí činitelé Socialistické ligy (Eleanor Marxová-Avelingová, Frank Kitz aj.), Sociálně demokratické federace (Tom Mann, Harry Quelch aj.), Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně (Friedrich Lessner) a také někteří anarchisté. — *548.*

[655] Prodloužení zákona proti socialistům se v říšském sněmu projednávalo 30. a 31. března a 2. dubna 1886. August Bebel promluvil 30. a 31. března. Ve své řeči 31. března prohlásil: „...vážení pánové, jste-li s to zabránit proletarizaci mas, jste-li s to ukázat konkrétní prostředky a cesty k tomuto cíli a uvést je v život, pak není zákon proti socialistům vůbec nutný, pak sociální demokracii sprovodíte postupně ze světa bez tohoto zákona. Jestliže to však nejste s to učinit, pak vás jakýkoli váš zákon proti socialistům před sociální demokracií nezachrání." Bebelovy vývody vyvolaly prudké útoky reakce (viz také poznámku 658), Bebel je však během rozpravy několikrát energicky a výstižně odrazil. Ohradil se mimo jiné proti pomluvám, které šířil Bismarck a reakční poslanci, že prý ve svých projevech vychvaloval teror a vraždění panovníků. Proti tomuto a jiným obviněním vystoupil také Wilhelm Liebknecht ve svém projevu v říšském sněmu 2. dubna. Na závěr svého projevu řekl: „Pánové, kostky o zákon proti socialistům jsou vrženy — většina si zajistila prodloužení... Chci vás jen upozornit — vašeho soucitu se nedovoláváme, výsledek je nám lhostejný, stejně zvítězíme — že sebevětší špatnost z vaší strany nám jenom poslouží! A čím zběsileji si počínáte, tím rychleji to s vámi spěje ke konci; tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne!"

Antisemitská štvanice proti Paulu Singerovi, kterou reakce vystupňovala po jeho vystoupení, v němž odhalil působení agentů-provokatérů pruské policie (viz poznámku 645), se projevila zejména ve sprostých útocích Adolfa Stoeckera na zasedání říšského sněmu z 30. března. Singer na to odpověděl mimo jiné takto: „Jestliže pan Stoecker soudí, že jsem si nalepil na záda vizitku přítele dělníků, pak mu mohu za sebe odpovědět jen tolik,

že on ovšem takovou vizitku nenosí na zádech, zato má na čele vypálené znamení, pro které by mu vlastně neměl být dovolen přístup mezi slušné lidi."

2. dubna 1886 byl zákon proti socialistům prodloužen na další dva roky 169 hlasy proti 137. — *551, 555, 561.*

[656] Engels nazval tyto dvě satirické písničky, které vznikly v letech 1844 a 1845, „dvěma nejlepšími politickými lidovými písněmi od dob 16. století" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 453).

První z nich vznikla po nezdařeném atentátu na Bedřicha Viléma IV., který spáchal 26. června 1844 storkowský *starosta Tschech.*

Píseň o baronce von Droste-Vischeringové je parodie na „svatou suknici" trevírskou, k níž se konala procesí. — *551.*

[657] V létě roku 1871 zahájila Bismarckova vláda tzv. *kulturní boj* proti partikularistickým a protipruským snahám katolického duchovenstva a strany středu (viz poznámku 251). Řadou zákonných opatření měla být zkrocena katolická partikularistická opozice proti pruskoněmeckému státu. V souvislosti s tím, že sílila sociální demokracie, zrušil Bismarck na počátku osmdesátých let většinu těchto opatření, aby se reakční síly mohly pevněji semknout proti revolučnímu dělnickému hnutí. — *551, 648.*

[658] Při rozpravě o prodloužení zákona proti socialistům 31. března 1886 se Bismarck obrátil k Augustu Bebelovi a prohlásil: „Ten se také odvolával na Marxe. Nevím, zda Marx skutečně odchovával vrahy; ale slyšel jsem, že člověk, jehož výstřely zanechaly na mém těle jizvy, Blind, byl také Marxův odchovanec." Na Engelsův popud napsaly Laura Lafarguová a Eleanor Marxová-Avelingová jako odpověď toto prohlášení: „1. Ferdinand Blind od svých 12 či 13 let Marxe neviděl ani s ním nemluvil. 2. Jestliže Ferdinand Blind vystřelil na pana von Bismarcka a šel za to statečně na smrt, pak mu mohla být motivem jen láska k německé vlasti, aby uchránil Německo před občanskou válkou a aby německou liberální, pokrokovou a demokratickou veřejnost, zkrátka německou buržoazii, osvobodil od Bismarckových násilností. To obojí bylo našemu otci v krajní míře lhostejné. 3. Stejně jako učitel a vzor pana von Bismarcka, Ludvík Napoleon, a všichni ti ostatní ‚velikáni' zanikajícího kapitalistického panství, byl i pan von Bismarck pro Marxe jen zábavnou figurou a nanejvýš ještě občas bezděčným pomahačem proletářské revoluce. Marx neměl ani v nejmenším zájem na tom, aby takoví lidé byli předčasnou smrtí zachráněni před svým nevyhnutelným vnitřním nebo vnějším Sedanem. 4. Představa hodná strašidelných románů, že se snad člověk jako Marx mohl zabývat ‚odchováváním vrahů', dokazuje znovu, jak měl Marx pravdu, když v panu von Bismarckovi viděl jen omezeného, i když

lstivého pruského junkera, naprosto neschopného pochopit nějaké velké historické hnutí.

Paříž a *Londýn* 14. dubna 1886.

Laura Lafarguová.
Eleanor Marxová-Avelingová."

Toto prohlášení bylo uveřejněno 15. dubna 1886 v „Sozialdemokratu" a 24. dubna 1886 v „Le Socialiste". — *553*, *555*.

659 V dubnu 1886 byli socialisté Ernest Roche a Albert Duc-Quercy, kteří sledovali stávku v Decazevillu (viz poznámku 625) jako pozorovatelé „Intransigeantu" a „Cri du Peuple", zatčeni a obviněni z podněcování k násilným činům a k organizovanému zastavení práce. Soud ve Villefranche odsoudil jak Roche, tak Duc-Quercyho k 15 měsícům vězení. — *555*, *561*.

660 Doplňovací volby do poslanecké sněmovny se konaly v Paříži 2. května 1886. Socialistické strany a skupiny (s výjimkou posibilistů) kandidovaly Ernesta Roche, radikálové Alfreda Nicolase Gauliera. Roche dostal přes 100 000 hlasů, Gaulier 146 000. Ve volbách z 4. října 1885 dostali socialističtí kandidáti v Paříži přes 35 000 hlasů.

Při volbách do pařížské městské rady 31. října 1886 dostal kandidát socialistů Albert Duc-Quercy 901 hlas a Faillet, kandidát posibilistů, 988 hlasů. — *556*, *561*, *564*, *566*, *598*.

661 „The Commonweal" nevycházel od května 1886 jako měsíčník, nýbrž jako týdeník. Edward Aveling využil této příležitosti a vystoupil z redakce tohoto listu, v němž stále víc sílil vliv anarchistických idejí. 1. května 1886 vyšlo v listě prohlášení, v němž Aveling oznamoval, že vystupuje z redakce „pro nedostatek času". Aveling ještě nějakou dobu působil jako externí spolupracovník listu. — *556*, *562*.

662 15. dubna 1886 přinesl „Sozialdemokrat" pod názvem „Ein Musterbourgeois" [„Vzorný buržoa"] zprávu o vystoupení Fritze Kalleho, předsedy svazu továrníků, který zasáhl do rozpravy v říšském sněmu, když se 2. dubna 1886 jednalo o prodloužení zákona proti socialistům (viz také poznámku 655). Kalleho tvrzení, že sociální demokraté usilují o společenství žen, kterým chtěl zdůvodnit prodloužení zákona proti socialistům, pranýřoval Wilhelm Liebknecht okamžitě jako lež a pomluvu. Liebknecht na základě dokumentů dokázal, že Kalle při svých pomluvách vycházel z překrouceného citátu z „Komunistického manifestu"; který zfalšoval jakýsi pastor Schuster. — *556*.

663 Tím se míní newyorský „Pionier. Illustrirter Volks-Kalender für 1886", v němž byl pod názvem „Aus dem Leben eines alten Sozialdemokraten"

[„Ze života starého sociálního demokrata"] uveřejněn životopis Carla Daniela Adolpha Douaie. — *559*.

[664] Friedrich Adolph Sorge poslal Engelsovi s dopisem z 28. února 1886 poznámky jednoho německého emigranta-sociálního demokrata o stylu druhého dílu „Kapitálu". Psal tam mimo jiné: „...neněmecké konstrukce musí nezbytně uškodit autoritě knihy v Německu. Vždyť víte, jak malicherný je učený německý šosák. Engels se tomu možná usměje, ale ten tyto kruhy opustil už před 40 lety." — *559*.

[665] Na jaře roku 1886 se v USA rozvinulo masové hnutí amerických dělníků za zavedení osmihodinového pracovního dne. Vyvrcholilo několikadenní generální stávkou, která začala 1. května 1886 a jíž se zúčastnilo víc než 350 000 dělníků v mnoha částech země, především v největších průmyslových centrech — New Yorku, Filadelfii, Chicagu, Louisvillu, Milwaukee, Saint-Louis a Baltimoru. Touto mohutnou stávkou dosáhlo asi 200 000 dělníků zkrácení pracovní doby. — *560*, *574*.

[666] Protože Engelsovy obavy byly oprávněné (viz tento svazek, str. 585, 586 a 622), odevzdal Friedrich Adolph Sorge Engelsovo prohlášení redakci „New Yorker Volkszeitung", která je otiskla 8. července 1886 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 337). — *562*.

[667] *Francouzskou dělnickou stranu (Parti Ouvrier français)* založili roku 1879 na marseillském dělnickém sjezdu stoupenci marxistického (kolektivistického) směru. Program vypracovali v květnu 1880 Jules Guesde a Paul Lafargue za rozhodující účasti Marxe a Engelse; Marx formuloval teoretickou část, úvod k programu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 265). Tento program byl schválen roku 1880 na sjezdu v Le Havre, kde byla formálně ustavena Francouzská dělnická strana. Od jejího založení docházelo v jejích řadách k ostrým ideologickým sporům, které roku 1882 vyvrcholily rozštěpením strany na marxisty (guesdovce) a posibilisty (viz poznámku 259). — *564*, *709*.

[668] Na generální stávku amerických dělníků (viz poznámku 665) odpověděli podnikatelé okamžitě protiofenzívou. V *Chicagu* střílela 3. května 1886 do demonstrujících dělníků policie. Při protestní manifestaci proti tomuto teroru, svolané na 4. května na Haymarket Square, byla s provokatérským záměrem vržena puma do skupiny policistů. To si vzala policie za záminku, zakročila proti dělníkům zbraněmi, zatkla několik set osob, mimo jiné i vůdce chicagského dělnického hnutí. Byli postaveni před soud, odsouzeni k vysokým trestům a čtyři z nich v listopadu 1887 popraveni. Úspěchy, které si vybojovali američtí dělníci, podnikatelé v následujících letech zase zmařili.

Na památku událostí v Chicagu roku 1886 se usnesl mezinárodní socialis-

tický kongres konaný roku 1889 v Paříži, aby se 1. máj každoročně slavil jako mezinárodní bojový svátek dělnictva. — *567*, *571*, *573*, *707*.

669 V dopise, který zaslalo Engelsovi 10. května 1885 nakladatelství F. H. Nestler & Melle, se psalo mimo jiné: „Tímto Vám předkládáme námět *Příruční knižnice sociální ekonomie (Handbibliothek der Social-Oekonomie)*, jež má ve *vázaných* svazečcích = *50 feniků* (3—4 archy) přinášet ve stručných výtazích nejvýznačnější autory, kteří se zabývali sociální otázkou. Pomýšleli jsme na Vás jako na redaktora a tážeme se Vás, zda byste se chtěl do toho pustit... Domníváme se, že sama nabídka znamená, — a snad Vám nepotřebujeme nijak lichotit, že Vás pokládáme za dnes *jediné* kompetentního pro vydávání takovéto knižnice.“ — *568*.

670 O rozpravě, k níž došlo v anglické Dolní sněmovně 20. května 1886 o *irském zbrojním zákonu (Arms Bill of Ireland)*, přinesly zprávu 21. května 1886 „The Daily News“. Engelsovy informace a poznámky k této otázce posloužily jako podklad k úvodníku „Das Recht zur Rebellion“ [„Právo na vzpouru“] v „Sozialdemokratu“ z 27. května 1886. — *570*.

671 Den před doplňovacími volbami do francouzské poslanecké sněmovny (viz poznámku 660) ospravedlňovala „Justice“ postoj posibilistů (viz poznámku 259), kteří odmítli podporovat kandidaturu Ernesta Roche, jehož kandidovala Francouzská dělnická strana společně se všemi ostatními socialistickými skupinami, a kandidovali samostatně horníka Soubrieho. V krátké noticce, uveřejněné v „Commonwealth“ 15. května 1886, ohlásila Eleanor Marxová-Avelingová pro jedno z příštích čísel článek Paula Lafargua o stávce v Decazevillu (viz poznámku 625) a o pařížských volbách. Tento článek přinesl „The Commonwealth“ 12. června 1886 pod názvem „The Decazeville Strike“ [„Stávka v Decazevillu“]. Lafargue v něm vysvětloval, proč postoj posibilistů fakticky přispěl k vítězství kandidáta buržoazie. — *573*.

672 Na druhé výroční konferenci Socialistické ligy (viz poznámku 402) 13. června 1886 se projevilo další prohloubení názorových neshod mezi stoupenci „přímých akcí“, kteří byli pod vlivem anarchistů, a mezi stoupenci parlamentního boje. — *573*.

673 Engels měl v té době pravděpodobně k dispozici jen mylné zprávy o decazevillské stávce (viz poznámku 625) z buržoazních novin. Vycházel možná také ze zprávy v „Le Socialiste“ (15. května 1886), že se stávka chýlí ke konci. Ve skutečnosti skončila teprve v polovině června 1886. — *573*.

674 Tím se myslí úvod, který napsal Hermann Schlüter k zamýšlenému novému vydání projevu kazatele Josepha Raynera Stephense z roku 1839 a o němž

se zmínil v dopise Engelsovi z 10. března 1886 (viz poznámku 639). Schlüter tento úvod později přepracoval na samostatnou práci, která vyšla jako brožura v Hottingen-Curychu roku 1887 pod názvem „Die Chartistenbewegung in England" [„Chartistické hnutí v Anglii"]; Stephensův projev byl připojen jako dodatek. V jedné poznámce pod čarou stálo, že autor, jehož jméno nebylo uvedeno, použil pro svou práci vedle jiných pramenů hlavně novinové články z „Neue Rheinische Zeitung" a některá písemná sdělení Engelsova. — *576*, *595*, *603*.

675 Engels byl asi od 25. června do 7. července 1886 na zotavené v Eastbournu (na jižním pobřeží Anglie). — *577*, *579*.

676 Volby do anglické Dolní sněmovny se konaly roku 1886 od 2. července do poloviny tohoto měsíce. Liberální unionisté (viz poznámku 508), kteří se odštěpili od liberálů, získali 78 a Irská národní strana (viz poznámku 541) 85 mandátů. — *577*.

677 V dopise z 22. června 1886 napsal Johann Philipp Becker Engelsovi, že cítí hlubokou potřebu setkat se s Engelsem a ústně se s ním poradit o provedení svého plánu, který se týká jeho závěti. Aby vzhledem k jeho vysokému věku nebylo najednou „příliš pozdě", navrhl Engelsovi, že by se mohli ještě roku 1886 sejít na poloviční cestě, v Paříži. — *580*.

678 Karl Kautsky byl tehdy tři týdny na zotavené v Dealu u Doveru. — *582*, *584*, *586*.

679 V měsíčně vycházejících sešitech „*Deutsche Worte*", které vydával Engelbert Pernerstorfer, byl roku 1886 otištěn článek „Die Kathederweisheit der ‚christlich-ethischen' National-ökonomie" [„Katedrová moudrost ‚křesťansko-etické' národní ekonomie"]. Autor, který zprvu raději neprozradil své jméno, v tomto článku kriticky hodnotil knihu Gustava Cohna „System der Nationalökonomie" [„Systém národní ekonomie"] (1. díl). Autorem článku byl curyšský ekonom Julius Platter. — *582*.

680 Anglický liberál Charles Dilke, náměstek ministra zahraničních věcí v Gladstonově kabinetu, byl zapleten do rozvodové pře; musel se v červenci 1886 vzdát poslaneckého mandátu a zanechat politické činnosti. Mezi osobami zapletenými do procesu byl i jakýsi kapitán H. Forster. — *582*.

681 Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa na ní je napsána Engelsovou rukou: F. A. Sorge, Esq., *in Hoboken, N. J.*, U. S. America. Místo uvedené v adrese je škrtnuto a neznámou rukou přepsáno na: Mt. Desert, Maine. Jak vyplývá z dopisu, který F. A. Sorge napsal Engelsovi 10. srpna 1886, byl

Sorge v té době se svou ženou na zotavené na Mount Desert (ve státě Maine), což je ostrov na severovýchodě USA. — *585.*

[682] Jde o interview, který poskytl Engels v dubnu 1886 dopisovateli „Missouri Republican" Johnu T. McEnnisovi (viz tento svazek, str. 561—562), a poznámku 666). Text interviewu nemá Institut marxismu-leninismu k dispozici. — *585, 622.*

[683] Po recidivě svého starého neduhu (viz tento svazek, str. 580) se Engels od 7. srpna do 4. září 1886 zotavoval v Eastbournu na jižním pobřeží Anglie. — *585, 586, 599, 607, 608, 616, 619.*

[684] Wilhelma Liebknechta pozval národní výkonný výbor Socialistické dělnické strany Severní Ameriky (viz poznámku 629), aby podnikl agitační cestu po USA ve prospěch volebního fondu německé sociální demokracie. Přibližně ve stejnou dobu podnikli přednáškové turné po Americe i Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling (viz poznámku 685). Liebknecht strávil čtyři dny jako host u Engelse v Eastbournu, 4. září 1886 odplul na „Servii" z Liverpoolu a 13. září přijel do New Yorku. V celé řadě měst upořádal přednášky a školení o teorii a dějinách socialismu, o stavu dělnického hnutí v Evropě aj. 27. listopadu se vydal na zpáteční cestu z New Yorku na „Auranii". Pak se od 5. do 10. prosince 1886 zdržel u Engelse v Londýně a nato cestoval dál do Borsdorfu u Lipska. — *586, 598, 605, 610, 611, 617, 619, 629, 635, 671, 675.*

[685] Stejně jako Wilhelma Liebknechta (viz poznámku 684) pozval výkonný výbor Socialistické dělnické strany Severní Ameriky (viz poznámku 629) také Eleanor Marxovou-Avelingovou a Edwarda Avelinga na přednáškové turné po USA. Avelingovi vypluli z Liverpoolu 31. srpna 1886 lodí „City of Chicago" a přijeli do New Yorku 10. září. Součinnost Liebknechtova a Avelingových zvýšila úspěch jejich zájezdů. Tak mohl Paul Lafargue už 30. září 1886 napsat Engelsovi z Paříže, že přicházejí telegrafické zprávy o triumfální cestě tří socialistů, že zájezdy jsou velmi úspěšné a velmi přispějí k rozvoji amerického socialistického hnutí. Po skončení své cesty odjeli Avelingovi 25. prosince 1886 z New Yorku a 4. ledna 1887 se vrátili do Londýna. Počátkem roku 1887 pořádali pak Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling na různých místech přednášky o americkém dělnickém hnutí pro londýnské dělníky. — *586, 608, 627, 630, 642, 663, 676, 681, 686, 691, 697.*

[686] Po revizi kamenického rozsudku (viz poznámku 525) odsoudil freiberský zemský soud 4. srpna 1886 pro „tajné spolčování" vedoucí sociální demokraty Ignaze Auera, Augusta Bebela, Carla Ulricha, Louise Vierecka, Georga Heinricha von Vollmara, Karla Franze Egona Frohma k devíti měsícům

vězení, J. H. W. Dietze, Philippa Heinricha Müllera, Stefana Heinzela k šesti měsícům vězení. Bebel byl ve vazbě ve Cvikově od poloviny prosince 1886 do 14. srpna 1887.

Po tomto procesu následovalo 55 dalších procesů pro tajné spolčování, při nichž bylo odsouzeno celkem 236 socialistů. — *586, 596, 613, 634, 637, 648, 724, 798.*

[687] 3. srpna 1886 napsal Karl Kautsky Engelsovi, že Victor Adler zamýšlí vydávat socialistický týdeník, který chce dát k dispozici straně. Brzy nato, od prosince 1886, začal Adler vydávat sociálně demokratický týdeník „Gleichheit", který vycházel do června 1887. — *586.*

[688] Jde o rukopis díla Karla Kautského „Karl Marx's oekonomische Lehren" [„Ekonomické učení Karla Marxe"], které tehdy připravoval do tisku (viz poznámku 137). Kautsky požádal Engelse v dopise z 9. srpna 1886, aby rukopis přehlédl. Engels přečetl rukopis v první polovině září a navrhl Kautskému různé změny; Kautsky jeho návrhy respektoval. — *588, 619, 811.*

[689] Engels má patrně na mysli italský překlad Marxovy „Námezdní práce a kapitálu" (viz poznámku 586) a práci Hermanna Schlütera „Die Chartistenbewegung in England" [„Chartistické hnutí v Anglii"] (viz poznámku 674). — *588.*

[690] Anglický překlad „Vývoje socialismu od utopie k vědě", který pořídil Edward Aveling, vyšel roku 1892; anglický překlad „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu" za Engelsova života nevyšel. — *591.*

[691] Obsah tohoto dopisu se stal podkladem k redakční noticce v „Sozialdemokratu" z 18. srpna 1886. — *594.*

[692] 30. července 1886 vyšel v londýnském „Standard" příspěvek nazvaný „Russia and Bulgaria" [„Rusko a Bulharsko"]. — *594.*

[693] *Rytíři práce (Knights of Labor)*, zkrácený název pro Vznešený řád Rytířů práce (The Noble Order of the Knights of Labor) — tak se nazývala tajná organizace založená roku 1869 ve Filadelfii, která se roku 1878 zřekla tajných organizačních forem a postupně se vyvinula v celonárodní masovou organizaci amerických dělníků. Většinu členstva tvořili polovyučení a nevyučení dělníci, zejména mnoho černochů a žen. Cílem organizace bylo zřizování družstev a organizování vzájemné pomoci. Ačkoli její vedení bylo proti stávkovému boji a místo toho doporučovalo třídní spolupráci jako způsob řešení konfliktů mezi dělníky a zaměstnavateli, přesto dosahovala tato organizace

největších úspěchů právě četnými energickými stávkami. Význam této organizace byl především v tom, že její platforma — přes zmatenost v mnoha otázkách — směřovala k semknutí celé dělnické třídy v celonárodní organizaci. (Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 368—369.)

Roku 1886 odmítlo vedení této organizace zúčastnit se hnutí za osmihodinový pracovní den a zakázalo svým členům účastnit se stávky. Přesto se mnoho členů podílelo na přípravách a provádění akcí tohoto hnutí. Pro nesprávný postoj vedení ztratila organizace po masovém hnutí z roku 1886 svou vedoucí úlohu v americkém odborovém hnutí a její vliv na dělnické masy stále slábl. — *598, 623, 663, 669, 671, 682, 749.*

[694] Během příprav doplňovacích voleb do francouzské poslanecké sněmovny v Paříži 2. května 1886 (viz poznámku 660) vytvořily socialistické organizace a skupiny, které společně kandidovaly Ernesta Rocheho, volební výbor. Po volbách oznámilo 9. května 1886 vedení Socialistické federace v departementu Seine, že se volební výbor usnesl udržet spojení těchto organizací a skupin; byla vytvořena stálá komise, jejímž členem byl i Paul Lafargue. — *598.*

[695] Ve zmíněném dopise navrhoval J. H. W. Dietz, aby po dobu jeho šestiměsíční vazby (viz poznámku 686) vedl redakci „Neue Zeit" ve Stuttgartu Wilhelm Blos. Karl Kautsky, který redigoval „Neue Zeit" z Londýna, poslal 19. srpna 1886 Dietzův dopis Engelsovi se žádostí, aby se k tomu vyjádřil. Zároveň se dotazoval, smí-li Engelse uvést v prospektu na rok 1887 jako stálého spolupracovníka „Neue Zeit". — *600.*

[696] Výnosem o stávkách z dubna 1886 vyzval pruský ministr vnitra Robert von Puttkammer policii k nezákonnému teroru proti dělnickým organizacím, a tím zahájil rozsáhlá perzekuční opatření proti těmto organizacím a jejich členům. Výnos dával policii i při sebenepatrnějších příhodách záminku k zákrokům. Engels naráží v této souvislosti na události, k nimž došlo 25. července 1886 v Amsterodamu, kde policie z nicotného důvodu — pro tzv. výchyt úhořů — surově zakročila proti obyvatelstvu a tím je vyprovokovala k rozhodnému odporu; víc než 20 osob bylo zabito a ještě větší počet byl raněných. Holandské vládnoucí kruhy využily události k hromadnému pronásledování členů Sociálně demokratického svazu Nizozemí (viz poznámku 8). Mezinárodní kapitalistický tisk zahájil na základě odporu amsterodamského obyvatelstva štvanici proti sociální demokracii, jak o tom pojednával úvodník „Sozialdemokratu" z 4. srpna 1886 pod názvem „Zu den Amsterdamer Unruhen [„K amsterodamským nepokojům"]. — *601.*

[697] Jde o balíček z nakladatelství Swan Sonnenschein & Co., odeslaný na Engelsovu londýnskou adresu a poslaný za ním do Eastbournu. — *601.*

[698] Věta, která na tomto místě v dopise následovala, je škrtnuta cizí rukou tak, že je nečitelná. — *602.*

[699] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa, napsaná Engelsovou rukou, zní: K. Kautsky Esq., 50, Maitland Park Road, N. W. London. — *605.*

[700] Jedna londýnská firma anoncovala tehdy jakési rýsovací prkno zavěšené na řemeni (angl. „easel"), na němž se dalo psát ve stoje a v chůzi. Wilhelm Liebknecht žádal Karla Kautského, aby mu koupil tohoto „*osla*" (něm. „Esel"). Kautsky to napsal Engelsovi v dopise z 23. srpna 1886. — *606.*

[701] Johann Philipp Becker sdělil Engelsovi 18. srpna 1886, že ho navštíví 12. září (viz také tento svazek, str. 580—581 a poznámku 711). — *606, 608.*

[702] Po decazevillské stávce (viz poznámku 625) vstoupili 4. srpna 1886 do stávky kovodělníci v továrně na zemědělské stroje firmy Merlin ve *Vierzonu.* Laura Lafarguová poslala Engelsovi zároveň s dopisem z 20. srpna pařížské deníky, které psaly o průběhu stávky. 21. srpna 1886 oznámil „Cri du peuple" výsledek třetí sbírky na podporu stávkujících. Stávka trvala několik měsíců. — *608, 617, 644.*

[703] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa, napsaná Engelsovou rukou, zní: F. A. Sorge Esq., *Hoboken, N. J.,* U. S. America. — *611.*

[704] Pod názvem „Ein Bedürfniss und eine Schmach" [„Potřeba a ostuda"] se v „New Yorker Volkszeitung" z 21. srpna 1886 psalo: „Je to ostuda, že dosud neexistuje anglický překlad díla ‚Kapitál' od *Karla Marxe* a že se teprve objevil začátek překladu na stránkách malého londýnského časopisu ‚To-Day'... Překlad, uveřejňovaný takto po malých částech, působí odpudivě. Kdopak se bude vážně zabývat studiem velkého díla, které se mu podává měsíčně v homeopatických dávkách... Tady by si mohl některý zámožný sociální demokrat získat velkou zásluhu, kdyby poskytl finanční prostředky na rychlý překlad této knihy."

O překladu „Kapitálu" v „To-Day" viz poznámku 608. — *611.*

[705] V dopise z 9. září 1886 vytýkalo nakladatelství F. H. Nestler & Melle Engelsovi, že oznámení o vydávání „Příruční knižnice sociální ekonomie" (viz poznámku 669) sdělil dál Karlu Kautskému a tím „Neue Zeit". Nakladatelství se odvolávalo na to, že v zářijovém čísle „Neue Zeit" bylo oznámeno vydávání řady „Klasikové národní ekonomie a socialismu". Vydávání takové řady plánoval Kautsky už dávno. — *612.*

[706] Viz K. Marx, „Druhá adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdru-

žení o prusko-francouzské válce," Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1956, str. 308. — *614.*

[707] Politické souvislosti, charakterizující fakt, že *Bismarck padl na kolena před Rusy,* líčí Engels ve své stati „Politická situace v Evropě" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 339—346). — *616, 620, 624.*

[708] Proces proti Jules Guesdovi, Paulu Lafarguovi, Etiennu Susinimu a Louise Michelové se konal 12. srpna 1886, a to pro projevy, které pronesli na mítinku v sále divadla Château d'Eau (viz poznámku 628). Guesde, Lafargue a Susini odmítli dostavit se k soudu, přítomna byla jen Louise Michelová. Všichni čtyři obžalovaní byli odsouzeni ke 4 až 6 měsícům vězení a k pokutě 100 franků. Guesde, Lafargue a Susini se odvolali. 24. září byli obžalovaní zproštěni viny. — *620, 627.*

[709] Engels má zřejmě na mysli článek Josepha Dietzgena „Haben wir etwas mit den Anarchisten gemein?" [„Máme něco společného s anarchisty?"], uveřejněný v týdenním vydání „Chicagoer Arbeiter Zeitung" z 9. června 1886. Dietzgen v něm polemizoval proti newyorskému orgánu „Der Sozialist", který se v souvislosti s událostmi v Chicagu (viz poznámku 668) vyslovil ve stejně nazvaném článku proti jakémukoli společenství s anarchisty. Friedrich Adolph Sorge o tom napsal Engelsovi v dopise z 10.—11. srpna 1886: „Dietzgen, který teď působí v Chicagu v tamějším anarchistickém listu ‚Arbeiter Zeitung', zasadil newyorským eunuchům několik dobře mířených ran." (Viz také poznámku 609.) — *622.*

[710] V dopise z 10.—11. srpna 1886 napsal Friedrich Adolph Sorge Engelsovi mimo jiné: „Zde na Mount Desert jsem se seznámil s jistým panem J. G. Brooksem, unitářským duchovním, který dělá do socialismu a který se v Londýně setkal s Avelingem a s Tussy. Zve je oba k sobě na návštěvu a chce Avelingovi umožnit přednášky před početným dělnickým publikem. Bydlí v Brocktonu v Massachusetts, nedaleko Bostonu, jsou tam obrovské továrny na obuv." — *623.*

[711] Johann Philipp Becker byl u Engelse v Londýně od 17. do 28. září 1886 a u Paula a Laury Lafarguových v Paříži od 29. září do 4. října. — *628, 633, 636.*

[712] Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 226. — *630.*

[713] V dopise z 30. září 1886 napsal Paul Lafargue Engelsovi o svém osvobození v procesu (viz poznámku 708) mimo jiné toto: „Naše osvobození byl obrovský úspěch. Bylo to poprvé, kdy buržoové vynesli osvobozující rozsudek nad

socialisty, protože jsou to socialisté... To dokazuje do jisté míry, že buržoové jsou zralí pro část našich teorií." — *631.*

[714] Johann Philipp Becker tehdy spolupracoval s „Deutsch-italienische Korrespondenz" [„Německo-italská korespondence"], kterou vydával Franz Schneeberger ve Vídni. — *633, 636.*

[715] Johann Philipp Becker se už od mládí zajímal o chemické a fyzikální pokusy. Za své emigrace v roce 1856—1857 v Paříži se znovu zabýval užitou chemií. Když se mu podařilo zdokonalit postup při postříbřování různých předmětů, při pokládání zrcadel a zdobení porcelánu kovem, prováděl pokusy k získání třaskavého zlata. Při jednom z těchto pokusů na jaře 1857 nastal výbuch, který Beckerovi značně poškodil zrak. — *633, 637.*

[716] Eduard Bernstein napsal Engelsovi 17. září 1886 mimo jiné, že má v úmyslu se oženit. — *636.*

[717] Když byl palácovou revolucí svržen Alexander von Battenberg, který v Bulharsku prosazoval německou a rakousko-uherskou zahraniční politiku, a když nově dosazená regentská rada v této politice pokračovala, poslala carská vláda v září 1886 do Bulharska jako válečného komisaře generála N. V. Kaulbarse. Měl obnovit ruský vliv a připravit půdu pro volbu ruského pretendenta na bulharský trůn. Kaulbarsova mise ztroskotala. Jednou z příčin byl postoj západoevropských mocností, především Anglie, k bulharské otázce. V listopadu téhož roku byl Kaulbars odvolán a carská vláda přerušila s Bulharskem diplomatické styky. Tyto události zhodnotil Engels ve svém článku „Politická situace v Evropě" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 339—346). — *638, 640, 653, 751.*

[718] Různé noviny tehdy oznámily, že stoupenci Dragana Cankova v Sofii rozšířili zprávy, že mezi Ruskem a Tureckem byla uzavřena takováto tajná dohoda: Car zaručuje sultánovi nedotknutelnost jeho držav, snižuje válečnou náhradu a za to získává právo opevnit Dardanely a zřídit tam posádky. — *640, 654.*

[719] *Hünkjar-iskelesská smlouva* byla uzavřena mezi Ruskem a Tureckem roku 1833. Stanovila vzájemnou pomoc obou zemí v případě války s třetí mocností. V této smlouvě se Turecko zejména zavazovalo, že na žádost Ruska uzavře průjezd černomořskými úžinami pro lodi cizích mocností. — *640.*

[720] Přímé vměšování velmocí do egyptských záležitostí a s tím spojené zvýšení vykořisťování a protinárodní politika vládnoucí feudální třídy vedly v Egyptě koncem sedmdesátých a na začátku osmdesátých let ke vzniku národně osvo-

bozovacího hnutí. Na úspěchy egyptských vlastenců odpověděla Velká Británie 11. a 12. července 1882 bombardováním *Alexandrie* a nezastřenou intervencí. Angličané obsadili Káhiru a vyhlásili své panství nad územím Suezského průplavu a pak nad celou zemí. Egypt zůstal sice nominálně autonomní provincií Osmanské říše, ale de facto se stal britským protektorátem.

V sedmdesátých letech začal anglický kolonialismus pronikat i do *Súdánu*. Narazil na rozhořčený odpor súdánského lidu. Došlo k lidovým povstáním. Národně osvobozovací hnutí, které vzplanulo roku 1883, bylo namířeno proti egyptské nadvládě a proti dobyvačným záměrům Velké Británie. Výsledkem boje bylo zřízení centralizovaného mahdistického státu, který se však brzy zase rozpadl. Teprve roku 1899 se britským interventům podařilo pomocí egyptských peněz a oddílů po surově vedeném tažení zlomit odpor súdánského lidu a Súdán dobýt (anglo-egyptské „kondominium"). — *641.*

[721] Začátkem října 1886 odhalila vídeňská policie „anarchistické spiknutí". „Spiklenci" prý „soustavně připravovali a zčásti dokonce už spáchali žhářství, loupeže, padělání peněz a jiné zločiny", aby vyvolali paniku mezi obyvatelstvem — tvrdil tisk. Údajně byly objeveny i skrýše s výbušninami, zápalnými lahvemi, dýkami apod. V souvislosti s touto policejní aférou bylo zatčeno asi 20 osob. — *643.*

[722] Ve dnech 11. až 17. října 1886 se konal v Lyonu první národní sjezd dělnických syndikátů (odborů) z celé Francie, jehož se zúčastnili představitelé víc než 700 dělnických organizací. Ačkoli větší část těchto organizací patřila k tradeunionistickému nebo posibilistickému směru, jednal sjezd pod vlivem marxistického směru ve Francouzské dělnické straně (viz poznámku 667). Sjezd prohlásil, že skutečného osvobození proletariátu není možno dosáhnout kooperací, podílem dělníků na zisku apod. opatřeními, která navrhovala buržoazie, nýbrž přeměnou soukromého vlastnictví výrobních prostředků v kolektivní, společenské vlastnictví. Sjezd přijal usnesení o nutnosti boje za osmihodinový pracovní den a o vytvoření Národní federace syndikátů.

V dopise Engelsovi z 22. října 1886 soudil Paul Lafargue, který v něm komentoval výsledky sjezdu, mj. že „lyonský sjezd se stane rozhodujícím prostředkem, který přivede francouzské dělníky ke komunismu". — *643.*

[723] V souvislosti s událostmi ve Vierzonu (viz poznámku 702) a s interpelací dělnických poslanců ve sněmovně (viz poznámku 649) byl ministr vnitra Jean Marie Ferdinand Sarrien nucen podat 18. října 1886 demisi. Protože přišla zároveň s odstoupením ministra financí Marie François Sadiho Carnota, hrozila vládní krize. Avšak presidentovi François Paulu Jules Grévymu a ministerskému předsedovi Charles Louis de Freycinetovi se podařilo oba ministry přemluvit, aby svou demisi odvolali. — *644.*

[724] V „Sozialdemokratu" z 21. října 1886 uveřejnila sociálně demokratická frakce v říšském sněmu prohlášení, že se usnesla „1. zrušit charakter ‚Sozialdemokratu' jako oficiálního orgánu sociálně demokratické strany, 2. vrátit plné moci, které majitelé listu kdysi *vyhradili* sociálně demokratické frakci v říšském sněmu".

Podnět k tomuto usnesení dalo potvrzení rozsudku, který vynesl 4. srpna 1886 zemský soud ve Freibergu proti skupině vedoucích sociálních demokratů (viz poznámku 686). Obžaloba z „tajného spolčování" byla motivována mimo jiné také tím, že obžalovaní byli ve spojení se „Sozialdemokratem". — *646.*

[725] V dopise Engelsovi z 12. října 1886 psal August Bebel mimo jiné, že z rozsudku freiberského procesu (viz poznámku 686), který se teď stal pravoplatným, vyplývají pro stranu, a zejména pro frakci, rozličné důsledky, k nimž je třeba přihlížet. „Liebknecht a různí jiní... se sice nechtěli vyslovit nebo tvrdili, že se toho nemůžeme uchránit. Já jsem opačného mínění a můj návrh, ...abychom vydali veřejné prohlášení, kterým se formálně zříkáme jakéhokoli spojení se ‚Sozialdemokratem', byl přijat. Před několika dny se mi dostalo také zadostiučinění, když advokát Otto Freytag prohlásil, že takový krok, jaký jsem navrhl, je *naprosto nutný*, protože jinak by mohl kterýkoli soud ihned zahájit nový proces." — *646.*

[726] V „Neue Zeit", 4. ročník, 1886, sešit 11, vyšel článek Augusta Bebela „Deutschland, Russland und die orientalische Frage" [„Německo, Rusko a východní otázka"]. V dopise z 12. října 1886 psal Bebel Engelsovi mimo jiné: „Jsem toho názoru, že si Bismarck zadal s Ruskem víc, než potřeboval s ohledem na Francii... Zdá se mi, že Rusko postupuje tak, aby si mohlo samo něco začít s Rakouskem. Jestliže Rusko donutí Rakousko, aby udeřilo, nebude Bismarck povinen přijít Rakousku na pomoc... Kdyby došlo k evropské válce, jsem si jist, že vypukne evropská revoluce... Dále jsem toho názoru, že právě tato okolnost... daleko víc než strach, že na Rusko a Francii nestačí, zdržuje Bismarcka, aby se pustil do boje." — *646.*

[727] O německé buržoazii napsal August Bebel v dopise Engelsovi z 12. října 1886: „Německý buržoa je největší zbabělec a slaboch na světě, strach z nás mu proniká až do morku kostí." — *647.*

[728] Národní liberál Louis Konstanz Berger prohlásil 20. května 1886 v pruské poslanecké sněmovně, že už nečeká a nedoufá v liberální vládu podle svého vkusu a vkusu svých přátel, že by se za daných okolností museli v nejhorším případě spokojit s umírněně konzervativním režimem. Tuto věc připomněl August Bebel Engelsovi v dopise z 12. října 1886. — *647.*

[720] Tím se myslí politické poměry ve Francii za vlády Napoleona III. — *648.*

[730] Tento dopis byl uveřejněn ve zkráceném znění a redakčně zpracován pod názvem „Politická situace v Evropě" 6. listopadu 1886 v „Le Socialiste", Paříž (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 339—346). — *649.*

[731] *Sanstefanská mírová smlouva* byla uzavřena mezi Ruskem a Tureckem 3. března 1878 po rusko-turecké válce z roku 1877 až 1878, v níž Rusko zvítězilo. Spojila všechna bulharská území v jednotný samostatný stát, byla však na nátlak západních velmocí revidována v neprospěch Ruska na berlínském kongresu (červen až červenec 1878). — *649.*

[732] Po porážce polského národně osvobozovacího povstání z roku 1794 došlo roku 1795 k třetímu dělení Polska mezi Prusko, Rusko a Rakousko. V roce 1814 až 1815 byla podle smluv vídeňského kongresu vytvořena personální unie Království polského (Kongresovky) s Ruskem; toto Polsko zahrnovalo velkou část území, kterých se Prusko a Rakousko zmocnily při třetím dělení Polska. — *649.*

[733] V sedmdesátých letech 19. století využily Anglie a Francie finančních potíží Egypta a zavedly nad Egyptem finanční kontrolu. Egypťané se bránili proti této expanzi zahraničního kapitálu a bránili svou národní samostatnost. Roku 1882 vyprovokovala Anglie s Egyptem konflikt, zahájila vojenské operace, nakonec zemi dobyla a přeměnila ji fakticky v britskou kolonii (viz také poznámku 720). — *651.*

[734] Bulharsko-srbská válka začala 2. listopadu 1885 (viz poznámku 524); hned v prvním měsíci války zvítězily bulharské oddíly nad srbskou armádou a pronikly na srbské území. Avšak na nátlak Rakouska-Uherska zastavilo Bulharsko další postup svých vojsk a 3. března 1886 byl v Bukurešti uzavřen mír, který vycházel z uznání hranic sjednoceného Bulharska. — *652.*

[735] Při uvítání cara Alexandra III., který se vracel z Krymu, prohlásil 13. května 1886 starosta města Moskvy, Nikolaj Alexandrovič Alexej v uvítacím proslovu: „Sílí naše víra, že Kristův kříž zazáří nad Svatou Sofií" (na chrámu Haghia Sofia v Cařihradě). — *652.*

[736] Na *vídeňském kongresu* (18. září 1814 až 9. června 1815) se sešli vítězové nad Napoleonem I. Na tomto kongresu změnily Rakousko, Anglie a carské Rusko mapu Evropy, aby mohly proti zájmům národního sjednocení a nezávislosti národů znovu nastolit monarchie. — *655.*

[737] Edouard Drumont, „La France juive. Essai d'histoire contemporaine" [„Židovská Francie. Studie ze současných dějin"]. — *657.*

[738] 30. října 1886 napsala Laura Lafarguová Engelsovi, že vyšla kniha rakouského sociologa a právníka Antona Mengera „Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag in geschichtlicher Darstellung" [„Právo na plný výtěžek práce z historického pohledu"]. Menger se pokoušel prokázat, že Marx „své ekonomické teorie opsal od anglických utopických socialistů ricardovské školy, zejména od Thompsona, aniž uvedl prameny". Protože Engels nemohl nechat tuto pomluvu a rovněž Mengerovo překrucování Marxova učení bez povšimnutí, zamýšlel zprvu odpovědět v tisku. Protože ale mohl předpokládat, že jeho vystoupení proti Mengerovi by mohlo být využito k reklamě pro tohoto bezvýznamného člověka, pokládal za vhodnější, aby se to vyřídilo redakčním článkem v „Neue Zeit" nebo recenzí redaktora tohoto časopisu Karla Kautského. Vyzval Kautského, aby takový článek napsal. Hlavní část článku chtěl napsat sám, ale pro nemoc nemohl článek dokončit. Učinil to Kautsky podle Engelsových pokynů; článek vyšel bez podpisu v „Neue Zeit", 5. ročník, 1887, sešit 2, pod názvem „Právnický socialismus" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 509—528). — *658, 665, 710.*

[739] Engels má na mysli svou předmluvu k prvnímu německému vydání Marxova díla „Bída filosofie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 205—218) a svou předmluvu k prvnímu německému vydání druhého dílu Marxova „Kapitálu" (viz Karel Marx, „Kapitál", díl II, čes. vyd. 1954, str. 11—28). — *658.*

[740] Engels má na mysli první, pátý a šestý oddíl třetího dílu „Kapitálu" (viz Karel Marx, „Kapitál", díl III—I, čes. vyd. 1955, str. 35—156, díl III—2, čes. vyd. 1956, str. 7—160 a 161—361). — *659.*

[741] Tyto řádky jsou odpovědí na dotaz redakci listu „Commonweal", podepsaný E. T., zda existuje anglický překlad Engelsovy brožury „Vývoj socialismu od utopie k vědě" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 207 až 248) nebo zda brzy vyjde, popř. zda je kdokoli oprávněn pořídit překlad. — *661.*

[742] Engels tím pravděpodobně myslí dopisy od Eleanor Marxové-Avelingové a Edwarda Avelinga, kteří byli v té době stejně jako Wilhelm Liebknecht na agitační cestě po USA (viz poznámku 685). — *662, 663.*

[743] Pod pseudonymem Fergus psal Paul Lafargue do časopisu „La Nouvelle Revue". — *662.*

[744] Ve volbách z 2. listopadu 1886 byl Henry George nominován jako dělnický kandidát na funkci newyorského vrchního starosty. Dostal téměř 70 000

hlasů, tj. 31 % všech hlasů. V Chicagu, Milwaukee, Stantonu a jiných městech byli zvoleni dělničtí kandidáti.

Aby bylo možno zajistit společné politické akce dělníků, vznikla v létě 1886 při přípravě voleb v New Yorku *United Labor Party* (Sjednocená dělnická strana). Iniciativu k založení strany dala Central Labor Union (odborové sdružení), založená v New Yorku roku 1882. Po příkladu New Yorku byly takové strany vytvořeny také v řadě jiných měst USA (Baltimore, Milwaukee, Detroit, Chicago aj.). — *663, 671, 686, 810.*

[745] V druhé polovině října 1886 oznámilo vedení Sociálně demokratické federace, že na 9. listopadu, v tradiční Lord Mayor's Day, kdy se v Londýně obvykle konaly slavnostní průvody, svolalo demonstraci a mítink nezaměstnaných. Úřady zakázaly demonstrace v ulicích, kudy procházel slavnostní průvod, a soustředily tam silné policejní oddíly. Uspořádat mítink proti zákazu se nezdařilo. Nato se federace rozhodla svolat mítink na 21. listopadu na Trafalgar Square. Tohoto mítinku se zúčastnilo několik tisíc lidí; proběhl klidně. — *664, 673.*

[746] *Radikální kluby* se nazývaly v Anglii v druhé polovině 19. století radikálně demokratická sdružení, skládající se převážně z dělníků a volně spojená s liberální stranou. V souvislosti s rozvojem dělnického hnutí koncem osmdesátých let se množily i tyto kluby. Staly se důležitou půdou pro šíření socialistických idejí. — *665, 668, 697, 731, 736, 742, 745, 748, 752.*

[747] Bezprostředním podnětem ke spiknutí bružoazního tisku v roce 1859—1860 proti Marxovi a proletářským revolucionářům, v jejichž čele stál, byla pomlouvačná kniha vulgárního demokrata a bonapartistického agenta Karla Vogta „Mein Prozess gegen die Allgemeine Zeitung" [„Můj proces proti Allgemeine Zeitung"], která vyšla v prosinci 1859. Marx odhalil tyto pomluvy ve své knize „Pan Vogt" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 421—728). — *665.*

[748] Na žádost Augusta Bebela informoval Hermann Schlüter 4. listopadu 1886 Engelse, že strana zajistí Johannu Philippu Beckerovi roční příjem 2000 franků. Honorář za Beckerovy spisy a výdaje na ně se vyúčtují zvlášť. Kromě toho prý Beckerovi navrhli, aby se přestěhoval do Curychu. Engels by měl Beckerovi domluvit, aby na tento návrh přistoupil.

Všechny tyto plány nemohly však být uskutečněny, protože Becker zemřel v Ženevě 7. prosince 1886. — *667.*

[749] V dopise ze 4. listopadu 1866 napsal Hermann Schlüter Engelsovi mimo jiné: „Měl byste něco proti tomu, kdybychom zařadili do naší ‚Sociálně demokratické knižnice' jako separátní sešit tři kapitoly ‚Teorie násilí' z Vašeho

‚Dühringa', které by byly příslušně změněné — a také Vaše malé ‚Sociální poměry v Rusku'; snad je rovněž znovu vydat s připojením první série Vašich dopisů ve ‚Volksstaatu', které se týkají téhož předmětu?"

Tento plán Engels později změnil a rozhodl se, že do separátu zařadí jen ony tři kapitoly o „Teorii násilí" a připojí k nim novou, čtvrtou kapitolu, která bude konkretizovat základní teze těchto tří kapitol na příkladu dějin Německa v letech 1848 až 1888, a to z hlediska kritiky „celé bismarckovské politiky". Brožura se měla nazývat „Úloha násilí v dějinách". Engels začal na čtvrté kapitole pracovat koncem roku 1887, musel však tuto práci v březnu 1888 pro jiné naléhavé úkoly přerušit a zřejmě se k ní už nedostal. Nedokončená práce, náčrt předmluvy a rozvržení čtvrté kapitoly byly uveřejněny až po Engelsově smrti. (Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 435—496.) — *668.*

[750] Engelsův článek „O sociálních poměrech v Rusku" vyšel v Lipsku roku 1875 jako brožura. Byl součástí série „Emigrantská literatura" (článek I—V), napsané speciálně pro „Volksstaat" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 539—584).

Vydání brožury „O sociálních poměrech v Rusku", které plánoval Hermann Schlüter, se tehdy neuskutečnilo. Články I, II a V ze série „Emigrantská literatura" byly zařazeny do sborníku „Internationales aus dem ‚Volksstaat' (1871—1875)" [„K mezinárodním problémům z ‚Volksstaatu' (1871 až 1875)"], který vyšel v Berlíně v roce 1894. K článku „O sociálních poměrech v Rusku" napsal Engels pro tento sborník také zvláštní doslov (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 474—488). — *668.*

[751] Program United Labor Party (viz poznámku 744), která vznikla v New Yorku a v řadě jiných měst za příprav k listopadovým volbám z roku 1886, obsahoval tuto závěrečnou větu: „Prohlašujeme dále, že osvobození dělníků musí přivodit dělníci sami", a omezoval se v jednotlivostech na nejasné reformní požadavky. Byl uveřejněn v newyorském „Sozialistu" z 2. října 1886. — *672.*

[752] O poměru Svazu komunistů k jiným dělnickým organizacím viz „Manifest Komunistické strany", Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 461 an. — *672.*

[753] V roce 1886 byly v USA stále častěji vedeny procesy proti vůdcům a členům různých dělnických organizací, kteří byli pro účast na stávkách nebo demonstracích za osmihodinový pracovní den a za jiné demokratické požadavky protiústavně odsuzováni na mnoho let do káznice. Nejvíc rozruchu vyvolal proces konaný v létě 1886 v Chicagu (viz také poznámku 668). — *672.*

[754] Koncem listopadu 1886 odsoudil lipský porotní soud dělníka Karla Richarda Schumanna ke 4 rokům káznice a řadu dalších sociálních demokratů rovněž k mnohaletým trestům vězení a káznice. Schumann byl na základě „malého stavu obležení" (viz poznámku 62) 25. září 1886 vypovězen, a když 26. září odcházel z města, provázel ho velký zástup dělníků s rudým praporem. V tomto pokojném průvodu vyvolali čtyři policisté v občanském obleku rvačku, při které byli dva z nich povaleni, ale neutrpěli zranění. Tato příhoda se stala důvodem k obžalobě pro „pobuřování". — *674.*

[755] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici; adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Pan H. Schlüter, Volksbuchhandlung, Casinostrasse, Hottingen-Zürich, Switzerland. — *675.*

[756] Hermann Schlüter v dopise ze 4. prosince 1886 navrhl Engelsovi, že znovu vydá brožuru „Bakuninovci při práci" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 494—511) společně s článkem „O sociálních poměrech v Rusku" (viz tamtéž, str. 573—584) v řadě „Sociálně demokratická knižnice" a že k této publikaci napíše předmluvu vydavatele. (Srov. také tento svazek, str. 837, a poznámku 750.) — *675.*

[757] V druhé polovině 19. století existovalo ve stále rostoucím průmyslovém městě Barmenu množství církevních spolků; mnoho z nich působilo ke zmírnění nejhorší bídy pracujících. Tyto spolky financovali téměř výhradně místní zámožní měšťané. — *679.*

[758] 10. prosince 1886 se obrátila na Engelse Florence Kelleyová-Wischnewetzká s prosbou, aby napsal předmluvu k americkému vydání svého díla „Postavení dělnické třídy v Anglii v roce 1844", které přeložila. Odůvodňovala to tím, že doslov „Dodatek k americkému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii' " (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 282—288), který Engels napsal v únoru 1886, je už zastaralý. Navrhovala, aby se nová předmluva zabývala hlavně kritikou teorie Henry George. Zároveň se Engelse ptala, zda souhlasí s tím, aby v názvu knihy byla vynechána nebo změněna slova „v roce 1844'. Engels napsal požadovanou předmluvu v lednu 1887; je známa pod názvem „Dělnické hnutí v Americe" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 363—371). — *681, 691.*

[759] Engels míní tuto větu z „Manifestu Komunistické strany": „Komunisté bojují za dosažení nejbližších cílů a zájmů dělnické třídy, ale v hnutí přítomnosti představují zároveň budoucnost hnutí" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 461). — *683.*

[760] Když v prosinci 1886 skončila cesta Eleanor Marxové-Avelingové a Edwarda

Avelinga po USA (viz poznámku 685), obvinil Národní výkonný výbor Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, který tuto cestu financoval, Avelinga, že chtěl stranu podvést, pokud jde o cestovní výdaje. Tohoto obvinění se ihned chopil buržoazní tisk a využil je k protisocialistické propagandě. Následovala delší výměna názorů mezi Avelingem a výkonným výborem. (Viz také poznámky 771, 795, 821, 825, 834 a 836.) Engels napsal celou řadu dopisů, aby pomohl tuto záležitost vyjasnit. — *685, 700, 705, 708, 739, 741.*

[761] Ferdinand Domela Nieuwenhuis byl v červnu 1886 odsouzen haagským soudem pro „urážku krále" a „tiskový přestupek" k jednomu roku vězení a k 50 zlatým pokuty. Obžaloba se zakládala na článku, který vyšel bez udání autora v Nieuwenhuisových novinách „Recht voor Allen". Přestože se autor článku během procesu přihlásil, potvrdil nejvyšší soud počátkem ledna 1887 rozsudek proti Nieuwenhuisovi. 18. ledna 1887 byl zatčen na veřejné schůzi a uvězněn. 1. září 1887 byl z vězení propuštěn; dělníci ho uvítali s velkými ovacemi. — *686.*

[762] Pasquale Martignetti napsal Engelsovi 9. ledna 1887, že jeho život je teď přímo nesnesitelný. Hrozí prý mu jako úředníkovi státního notářského archívu, který spadá pod ministerstvo spravedlnosti, propuštění pro politické přesvědčení a možná i soudní proces. „Nemohu být socialista a zároveň vládní úředník," psal Martignetti. „V Itálii nemohu nic najít. Snad byste mi mohl opatřit nějaké místo v Americe nebo někde jinde..." — *688, 689, 694, 757.*

[763] Poprvé vyšel tento dopis zkráceně v listu „Le Populaire de Paris", čís. 948 z 29. listopadu 1920. — *693.*

[764] Mezi Ruskem a Německem došlo začátkem roku 1887 ke sblížení. Měly na něm zájem oba státy: Německo vzhledem k narůstání protiněmeckých nálad ve Francii, Rusko pro své napjaté vztahy s Rakouskem-Uherskem po „bulharské krizi" (viz poznámku 524 a 717). Bismarck mluvil 11. ledna 1887 v říšském sněmu o nutnosti přátelských vztahů s Ruskem a o nepřátelském postoji Francie, která se nechce zříci Alsaska-Lotrinska. Šovinismus podněcovaný v letech 1886—1887 Bismarckem a válečná panika, kterou šířil, měly svůj protějšek v revanšistických snahách francouzského ministra války Georgese Ernesta Boulangera, v Rusku však nenašly podporu, a tak bylo bezprostřední nebezpečí války zažehnáno. — *693, 710.*

[765] 14. ledna 1887 rozpustil Bismarck říšský sněm, protože mu po čtyřdenní debatě byl zamítnut septenát, který žádal pro svoji vojenskou předlohu; říšský sněm stanovil kontingent jen na tři roky. Volby do nového říšského sněmu se konaly 21. února 1887. Přes teror, který se kolem voleb vystupňoval až

k otevřeným štvanicím proti dělnické straně, dostala německá sociální demokracie 763 128 hlasů. Tím se 10,1 % všech voličů vyslovilo pro antimilitaristické zásady, zastávané stranou. Přestože získala větší počet hlasů, klesl počet jejích mandátů proti posledním volbám z 24 na 11, a to v důsledku reakčního rozdělení volebních obvodů a taktiky užších voleb, kterou prováděly kartelové strany. Nový říšský sněm pak proti sociálně demokratickým hlasům schválil Bismarckovi septenát 11. března 1887. — *694*, *710*, *716*, *724*, *737*, *742*.

766 V lednu 1887 přinesly „Daily News" zprávu, že se Prusko rozhodlo žádat od francouzské vlády vysvětlení o pohybech vojsk na německo-francouzské hranici. Oficiózní „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" z 25. ledna 1885 tuto zprávu dementovala. — *694*.

767 1. února 1887 napsala Laura Lafarguová Engelsovi, že mezi vydavatelkou listu „Le Cri du Peuple" Carolinou Remy Séverinovou-Guebhardovou a redaktory listu Jules Guesdem, Gabrielem Devillem, Albertem Goullém a dalšími došlo ke konfliktu. Redaktoři ostře odmítli článek Séverinové na obranu anarchisty Duvala, který byl odsouzen k smrti pro vloupání, a dále protiněmecký úvodník jistého Bienvenuho. Žádali kromě toho, aby z redakce odešel žurnalista Georges de Labruyère, známý svým boulangistickým smýšlením. Guesde, Deville a další odešli nakonec z redakce „Le Cri du Peuple" a založili časopis „La Voie du Peuple", jehož první číslo vyšlo 2. února 1887. List měl od samého začátku finanční obtíže, poslední číslo vyšlo 17. března 1887. — *696*, *708*, *734*.

768 „Le Citoyen" vycházel od 1. října 1881 do 8. března 1884. Na jeho založení se podílel Jules Guesde; „Le Citoyen" se později spojil s „La Bataille", vydávanou za redakce Prospera Oliviera Lissagaraye. Francouzská dělnická strana (viz poznámku 667) tím ztratila vliv na tento list. — *697*.

769 „Wochenblatt der New Yorker Volkszeitung" uveřejnil 22. ledna 1887 článek „Aveling und die Sozialisten" [„Aveling a socialisté"], který, jak je zřejmé z dopisu Friedricha Adolpha Sorga Engelsovi z 28. února 1887, napsal Alexander Jonas. — *702*, *705*.

770 Článek „Situation politique de l'Europe" [„Politická situace v Evropě"] vyšel v „Le Socialiste" z 6. listopadu 1886. Německý překlad tohoto článku vyšel pod názvem „Die politische Lage Europas" 20. a 27. listopadu a 4. prosince 1886 v newyorských novinách „Der Sozialist" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 339—346). Je to zkrácené a redakčně zpracované znění dopisu, který Engels napsal 25. října 1886 Paulu Lafarguovi (viz tento svazek, str. 649—657). — *705*.

[771] První oběžník výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, adresovaný jejím sekcím a obsahující obvinění proti Avelingovi (viz poznámku 760), měl datum 7. ledna 1887 a podepsali jej Wilhelm Ludwig Rosenberg, Hermann Walther a další. — *709, 726.*

[772] Oběžník Edwarda Avelinga z 26. února 1887 byl poslán sekcím Socialistické dělnické strany Severní Ameriky a jiným socialistickým organizacím. Aveling v něm zevrubně odpověděl na obvinění vznesená v oběžníku výkonného výboru této strany ze 7. ledna 1887 (viz pozn. 771). — *709, 714, 716, 719.*

[773] „Revista Socială" oznámila v čís. 2 z prosince 1886, že vyjde rumunský překlad Lafarguova cyklu přednášek „Le Matérialisme économique de Karl Marx. Cours d'économie sociale" [„Ekonomický materialismus Karla Marxe. Přednášky ze sociální ekonomie"]. V témž čísle vyšel v rumunštině Engelsův článek „Politická situace v Evropě" (viz poznámku 770). — *709.*

[774] Tím se míní střed (viz poznámku 251). — *710.*

[775] 19. února 1887 byla z podnětu řady zahraničních socialistů uspořádána v Paříži mezinárodní slavnost, které se zúčastnili němečtí, skandinávští, polští a ruští socialisté. Slavnost byla výrazem protestu proti závodům ve zbrojení a přípravám války v Evropě. Jedním z jejích organizátorů byl ruský socialista v emigraci Osip Cetkin. Na jeho žádost napsal Engels „Dopis organizačnímu výboru mezinárodní slavnosti v Paříži" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 372—373). — *710.*

[776] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl III - 2, čes. vyd. 1956, oddíl šestý, str. 161 až 361. — *711.*

[777] 24. února 1887 přinesla „La Voie du Peuple" na první stránce obšírnou zprávu pod souhrnným titulem „La Révolution en Allemagne — Prise de Berlin" [„Revoluce v Německu — dobytí Berlína"] a kromě toho úvodník „Victoire" [„Vítězství"]. Líčila v nich výsledky voleb do Německého říšského sněmu (viz poznámku 765) a oslavovala úspěchy sociálních demokratů. — *713.*

[778] Ve volbách do říšského sněmu dostali sociální demokraté 774 000 hlasů, o 225 000 víc než ve volbách z roku 1884. Ovšem po užších volbách měli v důsledku nedemokratického volebního zákona pouze 11 poslanců. — *713.*

[779] Engels srovnává volební vítězství Paula Singera s volebním úspěchem francouzského radikála Edouarda Lockroye, který v parlamentních volbách roku

1885 dostal v departementu Seine nejvíc hlasů. Mluvilo se o něm jako o „prvním poslanci Francie" („le premier élu de la France").

Jak vyplývá z dopisu Paula Singera Engelsovi s datem 7. března 1887, blahopřál mu Engels k tomuto velkému volebnímu úspěchu. — *714.*

[780] Při volbách do říšského sněmu 21. února 1887 na VII. legislativní období kandidoval Wilhelm Liebknecht v Offenbachu (7957 hlasů), Brémách (7742 hlasů) a Mittweidě (7655 hlasů). Ve všech třech místech byl proti volbám v roce 1884 zaznamenán zřetelný přírůstek hlasů, přesto však nedostal Liebknecht potřebnou většinu. Po dodatečných volbách ve volebním obvodě Berlín VI 30. srpna 1888 mohl opět zaujmout své místo v poslanecké frakci říšského sněmu. — *714, 724.*

[781] Přes protifrancouzskou kampaň v tisku, podněcovanou Bismarckem a podporovanou alsasko-lotrinským klérem, byli v Alsasku téměř výlučně zvoleni poslanci, o nichž bylo známo, že budou hlasovat proti Bismarckově vojenské předloze. Všech 15 zvolených patřilo ke straně „Alsasanů". — *714.*

[782] Ze studia této problematiky vznikl článek Paula Lafargua „Die Beschneidung, ihre soziale und religiöse Bedeutung" [„Obřízka, její sociální a náboženský význam"], otištěný v „Neue Zeit", 6. roč., 1888, str. 496—505. — *715.*

[783] „La Voie du Peuple" začala 8. února 1887 otiskovat román Guy de Maupassanta „Miláček". — *715.*

[784] V 18 užších volbách, v nichž kandidovali sociálně demokratičtí představitelé, zvítězili sociální demokraté ještě v 5 případech (Vratislav-západ, Elberfeld, Frankfurt nad Moh., Hannover, Solingen). — *717.*

[785] Na Engelsův dopis z 12. února 1887 (viz tento svazek, str. 705—707) odpověděl Friedrich Adolph Sorge dopisnicí, kde mimo jiné psal: „Vynasnažím se v té věci ze všech sil a podám brzy zprávu. Nemusíš se bát, že mě obtěžuješ. — Slíbený opis dopisu bych velmi rád měl. Pisatele jsem uhodl ihned."

Sorge Engelse účinně podporoval v úsilí vyvrátit obvinění proti Edwardu Avelingovi (viz poznámku 760) a také Florence Kelleyová-Wischnewetzká změnila svůj názor na tuto záležitost, jak se o tom zmiňuje Sorge v dopisech Engelsovi z 2. a 30. března 1887. — *719.*

[786] Engels cituje z dopisu Paula Singera ze 7. března 1887. — *719.*

[787] Friedrich Adolph Sorge napsal Engelsovi 20. února 1887 mimo jiné: „...Paní W. překládá výstižně... Nechtěl bys jí svěřit překlad ‚Komunistického manifestu'? Máš u sebe několik špatných tištěných překladů ‚Manifestu' a kromě

toho máš k dispozici (z Marxovy pozůstalosti) rukopis překladu, který tady pořídil H. Meyer. Tento rukopis bys sem mohl se svými připomínkami poslat; paní W. by to přepracovala, poslala by Ti to k revizi a pak by se to tady mohlo vydat." — *719.*

[788] Ve zmíněném dopise z 20. února 1887 poznamenal Friedrich Adolph Sorge mimo jiné: „Zdá se, že rozšiřování anglického překladu ‚Kapitálu' není tady ve správných rukou... Podle mého názoru jej měl zdejší agent poslat do ‚North American Review'... a do větších deníků v New Yorku, Chicagu a Bostonu k recenzi. Pak by se o něm bylo jistě mluvilo a byli by se našli kupci i čtenáři. Obávám se, že tak, jak se to provádí teď, dojde sluchu jen pomalu." — *720.*

[789] „The Athenaeum" uveřejnilo 5. března 1887 nepodepsanou recenzi o 1. vydání prvního dílu „Kapitálu" v angličtině. — *720, 722.*

[790] 1. a 2. vydání prvního dílu „Kapitálu" v angličtině (1887 a 1888) se prodávalo po 30 šil., kdežto 3. vydání (1889) stálo už jen 10 šil. 6 pencí. — *720, 722.*

[791] Engels má na mysli své hodnocení Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, obsažené v předmluvě k americkému vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 369).

Friedrich Adolph Sorge, který měl možnost přečíst si předmluvu ještě před uveřejněním, napsal k tomu Engelsovi 20. února 1887: „A jak přišla Socialistická dělnická strana k hodnosti, kterou jsi jí přisoudil, k hodnosti činitele, s nímž je třeba počítat? Hodnotíš ji tak jen na úkor odborů, které tu skutečně mají vliv a moc a dobývají si úspěchy většinou *proti* Socialistické dělnické straně." — *720.*

[792] Tajemník Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, Wilhelm Ludwig Rosenberg, uveřejnil v „Justice" z 5. března 1887 dopis, v němž tvrdil, že vůdcové Rytířů práce (viz poznámku 693) zavinili nezdar stávky přístavních dělníků v New Jersey. Dále psal, že jeho strana sympatizuje s každým legitimním hnutím organizovaných dělníků, nemůže prý však podporovat organizaci, kterou vedou neschopní a arogantní vůdcové. — *720, 727.*

[793] *Ústřední dělnické svazy* (Central Labor Unions) — sdružení odborů — existovaly v osmdesátých letech v řadě velkých průmyslových měst v USA. První byl založen roku 1882 v New Yorku. Mnoho těchto sdružení se připojilo k Americké dělnické federaci (American Federation of Labor), založené v prosinci 1886. — *720.*

[794] V letech 1886—1887 prováděla Sociálně demokratická federace (viz poznám-

ku 342) rozsáhlou agitaci mezi nezaměstnanými *(Unemployed Agitation)* v Londýně. Počátkem roku 1887 pořádala mimo jiné takzvané „církevní průvody" (church parades), „aby veřejně ukázala, jak veliká chudoba skutečně panuje, a aby tím protestovala proti zavrženíhodnému pokrytectví těch tříd, které klamou lid, pokud jde o vysoké příjmy církve". Jeden takový průvod, jehož se kromě nezaměstnaných zúčastnily i jejich rodiny, se konal 27. února 1887 do katedrály sv. Pavla. Při kázání vyjádřili účastníci několikrát svůj protest proti „štěstí chudoby", tak jak je chápal kazatel. Po mši uspořádala Sociálně demokratická federace v ulicích mítinky, jichž se zúčastnily tisíce lidí a na nichž promluvili známí vůdcové federace. — *721.*

[795] Odpověď Edwarda Avelinga na článek „New Yorker Volkszeitung" (viz poznámku 769) byla v těchto novinách uveřejněna 2. března 1887 společně s novým redakčním článkem „Affaire Aveling noch einmal" [„Ještě jednou Avelingova aféra"]. Avelingovu odpověď na tento druhý článek, o níž se zmiňuje tento dopis, uveřejnila „New Yorker Volkszeitung" 30. března 1887. — *726, 734.*

[796] Friedrich Adolph Sorge informoval Engelse v dopise z 28. února 1887, že v „Arbeiterzeitung" (Chicago) vyšlo od K. H. Müllera delší prohlášení příznivé pro Avelinga. Sorge toto prohlášení Engelsovi poslal.

O druhém oběžníku viz poznámku 772. — *727.*

[797] Tyto řádky napsal Engels pařížské organizaci Francouzské dělnické strany (Fedération socialiste révolutionnaire du centre du Parti Ouvrier), která uspořádala v Salle des Mille-Colonnes velkou slavnost k 16. výročí Pařížské komuny. — *728.*

[798] Tento text je poslední stránka dopisu, o němž není známo, zda se dochoval. Text přinášíme podle faksimile rukopisu v „Pionier. Illustrirter Volks-Kalender für 1902", New York 1901. — *729.*

[799] Sociální demokracie měla po volbách z 21. února 1887 (viz poznámku 765) v říšském sněmu pouze 11 poslanců. K podávání samostatných návrhů a interpelací by muselo být 15 poslanců. — *729.*

[800] Pomluvami, které otiskla „La Voie du Peuple" 17. března 1887, byl vyvolán spor mezi žurnalisty Albertem Goullém a Georges de Labruyèrem. Oba se vzájemně obviňovali, že se vyhnuli souboji. „Le Cri du Peuple" otiskl svou vlastní verzi tohoto případu, aniž „La Voie du Peuple" jmenoval.

„Le Radical" z 20. března 1887 dal Goullému a Gabrielu Devillovi k dispozici své stránky, aby mohli listu „Cri du Peuple" odpovědět. — *731.*

[801] „Weekly Dispatch" dementoval 20. března 1887 pověsti o smrti Viléma I. — *731.*

[802] 13. března 1887 spáchala skupina narodovolců pod vedením A. I. Uljanova atentát na Alexandra III. 13 osob bylo zatčeno a předáno soudu; 5 z nich bylo popraveno, ostatní odsouzeni k dlouholetým trestům vězením. V oficiálním prohlášení carské vlády se tvrdilo, že „některé zahraniční noviny" zveličují úlohu konstituční strany v Rusku a že „vlivné kruhy se nedomnívají, že ... by už nadešel čas k zavedení konstituční vlády". Dále se tam prohlašovalo, že ruská vláda „pozorně studuje státní socialismus, který v Německu úspěšně uskutečňuje kníže Bismarck," a car „vyslovuje politování nad tím, že pro jeho osobní bezpečnost jsou nutná tak nákladná bezpečnostní opatření".

V následujících týdnech se v tisku znovu objevily pověsti o nových atentátech na cara Alexandra III. — *731, 734, 736, 740.*

[803] Telegram Alexandra Battenberga z 30. srpna 1886 byl odeslán caru Alexandru III., když se Battenberg — který byl několik dní předtím sesazen (viz poznámku 717), znovu pokoušel o návrat na trůn. Telegram byl napsán v duchu nejhlubší poníženosti a obsahoval slib, že bude Battenberg všemožně podporovat „carovy velkodušné plány", jak „vyvést Bulharsko z těžké krize". Končil slovy: „Protože Rusko mi dalo korunu, jsem připraven vrátit ji do rukou jeho vládce." — *731.*

[804] Friedrich Adolph Sorge napsal 25. března 1887 Engelsovi mimo jiné, že Adolf Hepner označil obvinění výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky vůči Edwardu Avelingovi (viz poznámku 760) za podlá, že je však toho názoru, že „Aveling by byl mohl všemu zabránit, kdyby byl *vůči* těm lidem *od počátku otevřenější*". Dále psal Sorge: „Podle náznaků, které jsem slyšel, dostal Kautsky, jak se zdá, strach. A starý Vilém (Liebknecht) k tomu mlčí jako ryba!!" — *733.*

[805] Všeobecná branná povinnost byla v Rusku zavedena v lednu 1874. Už 9. ledna 1877, za rusko-turecké války, Engels konstatoval, že to „dezorganizovalo" ruskou armádu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 34, čes. vyd. 1971, str. 278). — *734, 740.*

[806] Na Engelsovu žádost (viz tento svazek, str. 726) se Friedrich Adolph Sorge 29. března 1887 obrátil na redaktora „New Yorker Volkszeitung", Alexandra Jonase, a napsal mu — jak téhož dne sdělil Engelsovi — toto: „Pokud vím, poslal Vám dr. E. Aveling 16. března t. r. odpověď na Váš článek z 2. března t. r., která je patrně už několik dní ve Vašich rukou. Žádám Vás o laskavé

sdělení, kdy tato odpověď bude na vhodném místě uveřejněna..." Avelingova odpověď byla uveřejněna v listě 30. března 1887. — *735.*

807 Tyto domněnky se potvrdily, když švýcarská spolková rada 18. dubna 1888 vypověděla ze Švýcarska na naléhání německé vlády Eduarda Bernsteina, Julia Mottelera, Hermanna Schlütera a Leonharda Tauschera, vedení redakce, expedice a tiskárny „Sozialdemokratu". Noviny vycházely dál pod vedením švýcarského sociálního demokrata Conrada Conzetta až do 22. září 1888 zprvu ještě ve Švýcarsku a pak v Londýně. — *736.*

808 Na jaře 1887 se konaly v USA obecní volby. Téměř v 60 městech byli kandidováni zástupci dělnických organizací a ve 20 městech byli zvoleni; v některých jiných, zejména v Cincinnati, Milwaukee a v Chicagu chybělo k vítězství dělnických kandidátů jen málo hlasů. — *736.*

809 23. března 1887 byl v anglické Dolní sněmovně předložen návrh Crimes Bill, trestního zákona pro Irsko, který byl namířen jednoznačně proti boji irského lidu za svobodu; debata o něm probíhala na několika zasedáních sněmovny. Tímto zákonem byla rozšířena kompetence policejních soudců, určitá sdružení mohla být veřejně prohlášena za nezákonná, pro spiknutí, bojkot, protivení se úřadům apod. byly zrušeny porotní soudy, v určitých případech mohla být soudní příslušnost přeložena z Irska do Anglie. Proti návrhu zákona přicházely masové protesty z řad dělnického hnutí. 11. dubna 1887 se asi 150 000 lidí zúčastnilo protestních mítinků v Hyde Parku. Na pódiích zřízených různými organizacemi mluvili řečníci liberální strany (William Stuart Gladstone aj. poslanci), Sociálně demokratické federace (Bateman, Burns, Michael Davitt aj.), Socialistické ligy (Eleanor Marxová-Avelingová, Edward Aveling aj., viz o tom poznámku 810) a jiných organizací. Na všech mítincích byly přijaty rezoluce proti Crimes Bill.

Přes tyto protesty Dolní i Horní sněmovna návrh zákona v červenci 1887 schválily. Už 23. července 1887 byl podle těchto výjimečných zákonů vyhlášen v některých irských hrabstvích (nejprve ve 4, později ve 30) výjimečný stav. — *736, 776.*

819 Ve své zprávě o mítinku proti irským výjimečným zákonům (viz poznámku 809), který se konal 11. dubna 1887, napsal „Daily Telegraph" 12. dubna 1887 pod titulem „Irish crimes bill. Great demonstration on Hyde Park, processions and speeches" [„Irský trestní zákon. Velká demonstrace v Hyde Parku, průvody a proslovy"], že řeč Eleanor Marxové-Avelingové vzbudila velkou pozornost a byla nadšeně přijata. — *739.*

811 Jedná se zřejmě o sérii článků Edwarda Avelinga a Eleanor Marxové-Avelingové „The Labor Movement in America" [„Dělnické hnutí v Americe"].

Série vycházela v březnu, dubnu a květnu 1887 v měsíčníku „Time", který vydávalo nakladatelství Swan Sonnenschein. — *739, 748, 792.*

[812] V Paříži se 8. května 1887 konaly volby do obecní rady. Paul Lafargue kandidoval v V. arrondissementu Jardin des Plantes (Botanická zahrada, která je v Paříži spojena se zoologickou zahradou). Po prvním kole byl Lafargue s 568 hlasy na třetím místě, v užších volbách 15. května 1887 se dostal se 685 hlasy na druhé místo. — *740, 744, 759.*

[813] Jules Guesde, Gabriel Deville a další vůdci Francouzské dělnické strany byli vyloučeni z redakce „Cri du Peuple"; hned nato založili list „La Voie du Peuple" (viz poznámku 767), který se však udržel jen několik týdnů. Týdeník „Le Socialiste", který strana vydávala, musel rovněž na přechodnou dobu přestat vycházet (poslední číslo vyšlo 26. března, další až 11. června 1887). — *740, 744, 759.*

[814] Takzvané osvobození rolníků v Rusku bylo vlastně zrušení nevolnictví, k němuž došlo v roce 1861. Tato reforma se týkala asi 22,5 miliónu rolníků, kteří se museli od statkářů vykoupit penězi nebo pracovními povinnostmi. — *740.*

[815] Engelsovu předmluvu k americkému vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 363—371) přeložil ještě před vyjitím knihy bez vědomí a svolení autorova Alexander Jonas do němčiny a uveřejnil ji 10. dubna 1887 v nedělním vydání „New Yorker Volkszeitung". Překlad byl nepřesný a text byl místy zkomolen. — *741, 753, 755, 763.*

[816] Příspěvek Henryho Mayerse Hyndmana vyšel 9. dubna 1887 v týdeníku „The Standard", který vydával Henry George v New Yorku. — *742.*

[817] Třetí výroční konference Socialistické ligy (viz poznámku 402) se konala v Londýně 29. května 1887. Konference se zúčastnili delegáti 23 sekcí. V rezoluci přijaté většinou hlasů se pravilo, že „konference podporuje politiku neúčasti na parlamentní činnosti, kterou až dosud liga prováděla, a neshledává žádné významné důvody ji měnit". A tak zvítězily anarchistické elementy, což mělo brzy za následek rozpad ligy. — *742, 745, 748, 751, 760, 763, 765, 769, 779.*

[818] 11. dubna zahájila vláda protistávkovým výnosem pruského ministerstva vnitra novou etapu zákona proti socialistům. Dělnická shromáždění byla zakázána, odborová sdružení byla rozpuštěna. Hojnější vypovídání a četné procesy pro spolčování měly zlomit bojovnost dělníků. Franz Mehring charakterizoval období 1886—1888 jako „smrtelné křeče výjimečného zákona,

při nichž netvor, kterého uchopila za hrdlo mocná pěst proletariátu, ještě divoce kolem sebe kopal". — *742.*

[819] Jde o Marxovy dopisy N. F. Danielsonovi. — *743.*

[820] Laura Lafarguová napsala Engelsovi 24. dubna 1887 mimo jiné, že Theodore Stanton, spolumajitel listu „European Correspondent", jí zdržuje výplatu honorářů za články, které přeložila. — *744.*

[821] Zmíněný oběžník výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky proti Edwardu Avelingovi poslal Engelsovi 18. dubna Friedrich Adolph Sorge. O Avelingově záležitosti viz také poznámku 771.

Wilhelm Liebknecht vystoupil 16. května 1887 s prohlášením ve prospěch Avelinga. — *745, 748.*

[822] *Pagnyská aféra*, takzvaná Schnaebelého aféra, byl jeden z konfliktů vyprovokovaných mezi Německem a Francií. 20. dubna 1887 se francouzský komisař pohraniční policie v Pagny-sur-Moselle, Guillaume Schnaebelé, odebral na německé území k služebnímu rozhovoru s německými pohraničními úředníky a byl zadržen pro „špionáž". Případ vyvolal velký rozruch a oživil protifrancouzskou tiskovou kampaň německých vládnoucích kruhů i protiněmeckou propagandu francouzských revanšistů. Hrozil vojenský konflikt. Rusko a Rakousko-Uhersko se však v této věci nepostavily za Bismarcka, a tak musel Schnaebelého 30. dubna propustit. 28. dubna 1887 zdůvodnil Bismarck francouzskému vyslanci v Berlíně propuštění Schnaebelého tím, že při překročení hranic za účelem služebních dohovorů mezi úředníky sousedících států má být vždy zajištěn volný průchod. — *745, 751.*

[823] Friedrich Adolph Sorge odpověděl 20. dubna 1887 na Engelsovu poznámku, že si Socialistická dělnická strana Severní Ameriky přisvojuje výsledky práce svých předchůdců (viz tento svazek, str. 720): „Co těm chlapům vyčítáme a co jim nikdy nemůžeme odpustit, není snad to, že si ‚přisvojili úspěchy atd.', ale *že tyto úspěchy* **zkazili, zmařili, zničili**. Ať si jen po libosti ‚přisvojují', co bylo vydobyto, ale ať jen rozumně pokračují v práci a dál na tom budují." — *747.*

[824] Jde o anglický překlad „Manifestu Komunistické strany" od Samuela Moora, který vyšel roku 1888.

U rukopisů jde o francouzský překlad Marxovy práce „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta", o italský překlad jeho spisu „Námezdní práce a kapitál" a o dánský překlad Engelsovy práce „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (viz také poznámku 576). — *747.*

[825] Londýnská „Justice" z 30. dubna 1887 přinesla pod názvem „A Costly Apostle" [„Drahý apoštol"] oběžník výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky proti Edwardu Avelingovi (viz poznámky 771 a 821). Aveling odpověděl redakci dopisem, který redakce uveřejnila 14. května 1887. — *748, 752, 759.*

[826] César De Paepe, „Der Kongress von Charleroi" [„Sjezd v Charleroi"], „Gleichheit" z 23. dubna 1887. — *748.*

[827] V květnu 1887 byla v Londýně uspořádána americká výstava, na níž se mimo jiné předváděl život Buffalo Billa na Divokém západě; výstavu navštívilo mnoho lidí. — *749.*

[828] Eduard Bernstein žádal 29. dubna 1887 Engelse a Kautského, aby nenápadně vyzkoumali, zda je oprávněná jeho domněnka, že rakouský anarchista žijící v Londýně, Josef Peukert, je policejní donašeč. Koncem roku 1887 se fakticky podařilo Peukerta odhalit. — *750.*

[829] Jde o údaje o „poměrech v republice v době spiknutí rovných", které Eduard Bernstein potřeboval pro svůj doslov ke knize Gabriela Devilla „Gracchus Babeuf und die Verschwörung der Gleichen" [„Gracchus Babeuf a spiknutí rovných"]. Knihu přeložil Bernstein z francouzštiny a vyšla roku 1887 s jeho doslovem v „Sociálně demokratické knižnici" v Hottingen-Curychu. — *750.*

[830] 31. března 1887 spáchali v Bukurešti rusofilští bulharští emigranti atentát na Mantova, prefekta bulharského města Ruščuku; Mantov přijel do Bukurešti jednat s ruským vyslancem; při atentátu byl zraněn. — Výbuch pumy v domě velitele sofijské posádky majora Popova způsobili 24. dubna 1887 rusofilsky orientovaní příslušníci liberální strany. Důstojník Olimpi Panov byl členem rusofilsky orientované strany a byl v únoru 1887 v Bulharsku zastřelen. — *751.*

[831] Curyšský „Sozialdemokrat" využil náměty obsažené v tomto odstavci Engelsova dopisu ve svém „Sociálně politickém přehledu" ze 13. května 1887. — *751.*

[832] Florence Kelleyová-Wischnewetzká navrhla Engelsovi, že vydá předmluvu k americkému vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 363—371) německy a anglicky jako brožuru. Také Friedrich Adolph Sorge k tomu 26. dubna 1887 psal: „Tvoje předmluva k ‚Postavení' má teď vyjít jako brožura německy a anglicky. Doufejme, že proti tomu nebudeš nic mít." Engels přeložil v květnu 1887 sám předmluvu

do němčiny. Vyšla 10. a 17. června 1887 v „Sozialdemokratu" a v červenci 1887 v New Yorku. — *753, 755, 761, 762, 764, 768.*

833 Engels cituje z dopisu Friedricha Adolpha Sorga z 26. dubna 1887. Sorge poslal Engelsovi zároveň s tímto dopisem výstřižek z „New Yorker Volkszeitung" z 25. dubna 1887 se zprávou o schůzi newyorské sekce, na níž se jednalo o Avelingově záležitosti. — *753.*

834 26. dubna 1887 napsal Friedrich Adolph Sorge Engelsovi, že redaktor „New Yorker Volkszeitung" Alexander Jonas se nedostavil na schůzi výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, na které se probírala „Avelingova záležitost" (viz poznámku 760); Sorge mimo jiné poznamenal, že výkonný výbor si svým druhým oběžníkem v této věci (viz poznámku 821) „zasadil sám smrtelnou ránu". — *755.*

835 21. května 1887 přinesla londýnská „Justice" tuto redakční zprávu: „Dostali jsme opět od dr. Avelinga dlouhý dopis, který pro nedostatek místa nemůžeme otisknout. V podstatě Aveling říká, že kontrolní komise v Americe ho očišťuje od jakékoli viny a že pan Bedřich Engels, pan F. A. Sorge a pan Wilhelm Liebknecht (který v tomto smyslu napsal dopis) jsou ochotni zaručit se za korektní jednání dr. Avelinga v otázce výdajů, které měl během své americké cesty." — *759.*

836 Odpověď Edwarda Avelinga na druhý oběžník výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky (viz poznámku 821) vyšla jako brožura. Mimo Avelingovu podrobnou odpověď z 27. května 1887 na obvinění vznesená proti němu obsahovala brožura prohlášení Eleanor Marxové-Avelingové z 24. května. V tomto prohlášení potvrzuje správnost důkazů uvedených jejím mužem a doplňuje několik drobností. Dále bylo v brožuře otištěno prohlášení Wilhelma Liebknechta z 16. května; Liebknecht v něm hájí Avelinga a odsuzuje obvinění proti němu jako bezpředmětné. — *759, 768.*

837 V užších volbách 15. května 1887 bylo v Paříži zvoleno šest posibilistů (viz poznámku 259), jedním z nich byl Paul Brousse. — *759.*

838 Zvýšením vojenských výdajů a státních dluhů se ve Francii vyhrotily finanční obtíže a vyvolaly konflikt mezi rozpočtovým výborem a vládou. 17. května 1887 odmítl rozpočtový výbor rozpočet na rok 1888, předložený vládou radikálů (viz poznámku 507) v čele s jejím předsedou René Gobletem. Vláda musela odstoupit. Vládní krize trvala 13 dní. 30. května 1887 byl vytvořen umírněně republikánský kabinet v čele s Mauricem Rouvierem. — *760.*

839 Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa napsaná Engelsovou rukou zní: K. Kautsky Esq., 54 Langdon Park Road, Highgate. N. — *761.*

[840] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Mrs. Kelley-Wischnewetzky, 110, East 76th st., *New York*, U. S. America. — *762.*

[841] V „Justice z 28. května 1887 vyšla tato noticka: „Dostali jsme překlad dnes už vzácné knihy Bedřicha Engelse ‚Postavení dělnické třídy v Anglii', která vyšla poprvé roku 1845. Anglický překlad byl vytištěn a vydán v Americe u Lovella."

„Sozialdemokrat" přinesl podobnou noticku 27. května 1887, navíc k tomu doplnil, že Engels k této knize napsal dodatek a předmluvu, a ohlásil, že předmluvu otiskne v příštích číslech. Stať „Dělnické hnutí v Americe" vyšla v „Sozialdemokratu" 10. a 17. června 1887. — *762, 833.*

[842] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Herrn E. Bernstein, Florstr. 10, *Riesbach-Zürich*, Switzerland. — *763.*

[843] O této záležitosti přinesl „Sozialdemokrat" 21. července 1886 tuto noticku: „Hesenská vláda *vypověděla* náhle *bez udání důvodu* paní Guillaumovou-Schackovou, rozenou v *Prusku*,... z velkovévodství Hesenska. Krátce předtím, než paní Schackovou postihlo toto opatření, zúčastnila se konference britsko-kontinentálního svazu k *potírání legální prostituce*. Je snad v tom její provinění? Kde by pak byla v Německu mravnost a klid, když by už se prostituce nesměla legálně ‚ochraňovat'!?" — *767.*

[844] Jde o anglický překlad knihy Johanna Beckmanna „Beiträge zur Geschichte der Erfindungen" [„Příspěvky k dějinám vynálezů"], která vyšla už roku 1780 v Lipsku. — *771.*

[845] Jde o výroční schůzi *Britského sdružení pro vědecký pokrok* (British Association for the Advancement of Science). Tato společnost byla založena v roce 1831 a existuje v Anglii dodnes. — *773.*

[846] V „Commonwealu" z 21. a 28. května, 11. a 25. června, 16. a 23. července 1887 byla uveřejněna polemika mezi socialistou Ernestem Belfortem Baxem a buržoazním radikálem Charlesem Bradlaughem o prospěšnosti socialismu pro anglický lid. Bax byl pro socialismus, Bradlaugh byl proti socialismu. Od každého z obou autorů vyšly vždy tři články, všechny pod stejným názvem „A written debate between Mr. C. Bradlaugh, M. P., and E. Belfort Bax. Subject: Will socialism benefit the English people?" [„Písemná diskuse mezi p. Ch. Bradlaughem, poslancem, a E. Belfortem Baxem. Námět: Prospěje socialismus anglickému lidu?"]. — *775.*

[847] 8. listopadu 1887 se ve 12 státech USA konaly volby do zákonodárných shro-

máždění. Henryho George kandidovala United Labor Party na místo státního sekretáře (ministra) ve státě New York. Během kampaně se Henry George rozešel se socialisty. George obdržel v celém státu New York jen tolik hlasů jako rok předtím ve městě New York (viz poznámku 744) a nebyl zvolen — *776.*

[848] John Lincoln Mahon poslal Engelsovi 14. června 1887 *program* Severoanglické socialistické federace a žádal ho, aby mu sdělil, co o něm soudí. Engels vepsal do tohoto exempláře své připomínky (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 529—530).

Severoanglická socialistická federace (North of England Socialist Federation) byla založena 30. dubna 1887 v Northumberlandu za velké hornické stávky (od konce ledna do konce května 1887); existovala jen krátkou dobu. Iniciátory jejího založení byli John Lincoln Mahon, Thomas Binning, Alexander Donald aj. pokrokoví dělníci ze Socialistické ligy (viz poznámku 443).

Existenci takovýchto místních socialistických sdružení považoval Mahon, jak napsal ve zmíněném dopise Engelsovi, za předpoklad založení jednotné socialistické strany v Anglii; socialistickou revoluci pokládal za nezbytnou a reformistické vůdce tradeunionů za hlavního nepřítele; socialisté je musí vytlačit tím, že budou pracovat v odborech. Další úspěch dělnického hnutí v Anglii závisel podle jeho názoru na sjednocení různých malých socialistických organizací na široké společné platformě. Někteří vlivní představitelé všech organizací by měli svolat sjezd socialistů a poradit se o této platformě. K přípravě sjezdu navrhoval Mahon širokou socialistickou agitaci, sám agitoval ve Skotsku a Donald v severní Anglii. Žádal Engelse, aby tento záměr materiálně podpořil. — *778, 779.*

[849] John Lincoln Mahon napsal Engelsovi 14. června 1887, že studuje hnutí luddittů. Protože se tomuto hnutí věnovala dosud malá pozornost, chce o něm napsat skicu. Dotazoval se Engelse, zda mu může doporučit příslušnou literaturu nebo vůbec dát k tomu nějaké pokyny. — *780.*

[850] Co se týče poznámky k separátnímu vydání Engelsovy předmluvy „Dělnické hnutí v Americe" (viz poznámku 832), kterou si Engels přál, napsal Friedrich Adolph Sorge 16. července 1887 Engelsovi, že Wischnewetzkých „se teď už zbavili jakýchkoli pochybností a dají Tvou předmluvu vytisknout s poznámkou tak, jak jsi ji formuloval". Poznámka není obsažena v anglickém separátním vydání. Vyšla v německém separátním vydání (viz také Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 363). Místo uvedené v Engelsově dopise tam zní takto: „Odvolávám se na tyto výborné články tím spíše, že mi to skýtá příležitost vyvrátit zároveň hnusnou pomluvu o Avelingovi, kterou se nestydí rozšiřovat výkonný výbor Socialistické dělnické strany Ameriky." — *781.*

[851] Friedrich Adolph Sorge informoval Engelse 16. června 1887, že v „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", Jena 1887, bylo ohlášeno dvousvazkové vydání Marxova „Kapitálu" v anglickém překladu Samuela Moora a Edwarda Avelinga a že toto vydání vyšlo u Scribnera a Welforda v New Yorku. — *781.*

[852] Generál Boulanger, známý svými revanšistickými snahami, byl po svém odstoupení z funkce ministra války jmenován velitelem 13. sboru v Clermont-Ferrandu. Když 8. července 1887 opouštěl Paříž, aby nastoupil svou funkci, uspořádali jeho stoupenci na Lyonském nádraží bouřlivou šovinistickou demonstraci, kterou si chtěli vynutit, aby zůstal v Paříži. — *784.*

[853] Od 23. července do 2. září 1887 byl Engels na zotavené v Eastbournu. — *784, 787, 792, 795, 798, 803, 805.*

[854] John Lincoln Mahon napsal 21. července 1887 v dopise Engelsovi, že odmítá spolupracovat s Edwardem Avelingem a důvěřovat mu. Důvody svého postoje Mahon nesdělil. — *788.*

[855] Rakouský sociální demokrat Heinrich Mandl uveřejnil v „Gleichheit" ze 14. května 1887 článek „Ist das eherne Lohngesetz richtig?" [„Je železný mzdový zákon správný?"]. Leo Frankel mu odpověděl článkem „Zur Kritik des ‚ehernen' Lohngesetzes" [„Ke kritice ‚železného' mzdového zákona"], který byl otištěn rovněž v „Gleichheit" 2., 9. a 16. července 1887. — *790.*

[856] 30. července 1887 žádal Karl Kautsky Engelse o podpis, jehož faksimile spolu s Engelsovým portrétem mělo být uveřejněno v Kautského článku „Friedrich Engels" v „Österreichischer Arbeiter-Kalender für das Jahr 1888" (viz také tento svazek, str. 792). — *790.*

[857] Bankovní svátky *(Bank Holidays)* byly v Anglii zavedeny zákonem roku 1871. O velikonočním a svatodušním pondělí, dále první pondělí v srpnu a 26. prosince jsou všechny anglické banky zavřeny. — *790.*

[858] 27. července 1887 napsal Friedrich Adolph Sorge Engelsovi: „Minulý týden jsem dostal dopis od J. Grunziga, redaktora ‚Volkszeitung', v němž mi oznamuje, že převzal redakci kalendáře ‚Volkszeitung' (‚Pionier'), v němž má být Tvůj portrét a Tvůj životopis. Naléhavě mě žádal, abych mu ‚*pokud možno obratem*' poslal Tvá životopisná data a abych si opravdu pospíšil, protože ‚*je velmi málo času*'. Odpověděl jsem mu, že za takových okolností musím odmítnout, protože nemám po ruce své písemnosti. Znám příliš dobře ledabylý a povrchní způsob pánů žurnalistů, než abych mu mohl nabídnout po-

mocnou ruku. Za jiných okolností bych to patrně rád udělal, tím spíš, kdybys mi poslal autobiografická data, *což by* mimochodem *nemohlo škodit.*" — *792.*

[859] Florence Kelleyová-Wischnewetzká a její muž Lazar Wischnewetzky byli 16. července 1887 vyloučeni z newyorské sekce Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, protože se v Avelingově záležitosti (viz poznámku 760) postavili na stranu Avelinga. Friedrich Adolph Sorge o tom informoval Engelse 20. a 27. července 1887. — *793, 809.*

[860] „To-Day" ze srpna 1887 informoval v redakční noticce o obsahu oběžníků Edwarda Avelinga, jež byly odpovědí na obvinění, která proti němu vznesla Socialistická dělnická strana Severní Ameriky (viz poznámku 760). Noticka byla napsána přátelským tónem. — *793.*

[861] 1. srpna 1887 zemřel ruský publicista Michail Nikiforovič Katkov, který prosazoval spojenectví Ruska s Francií proti Německu. Po jeho smrti vyšlo ve francouzském tisku několik článků, které vychvalovaly Katkova jako „velkého přítele Francie". Socialistický tisk na to reagoval tím, že osvětlil skutečnou úlohu Katkova a odhalil ho jako ultrareakčního a fanatického stoupence absolutismu. Zejména Jules Guesde konstatoval ve svém článku „Républicains et cosaques" [„Republikáni a kozáci"] ze 4. srpna 1887 v „L'Action", že Katkov byl odpovědný za represálie carské vlády vůči polským vlastencům, a zdůraznil, že revoluční Francie by měla stát na straně ruského lidu, který bojuje za svou svobodu, a ne na straně carského Ruska. — *794, 795.*

[862] V letních měsících 1887 byly v Anglii uspořádány pompézní oslavy a „lidové slavnosti" na počest 50. výročí nastoupení královny Viktorie na trůn. Oslavy, inscenované vládnoucími kruhy, měly šovinistickými frázemi a vynášením monarchie odvést pozornost lidu od nezaměstnanosti, vyvolané hospodářskou depresí. — *795.*

[863] Překlad stati „Dělnické hnutí v Americe", kterou Engels napsal jako předmluvu k americkému vydání své práce „Postavení dělnické třídy v Anglii", byl otištěn v časopise „Socialiste", čís. 88, 89 a 90 z 9., 16. a 23. července 1887. — *795.*

[864] Bývalý předseda francouzské vlády Jules Ferry ve své řeči v Épinalu 24. července 1887 nazval generála Boulangera „kavárenským generálem" („général de café concert"). Uražený Boulanger vyzval Ferryho na souboj, k tomu však nedošlo, protože se sekundanti nemohli dohodnout na podmínkách.

List „La France", jehož redaktorem byl boulangista Francis Laur, otiskl 22. července 1887 článek, ve kterém se tvrdilo, že v době Schnaebelého aféry (viz poznámku 822) se skupina monarchistických generálů obrátila na Bou-

langera s návrhem na provedení státního převratu. 24. července dementoval Paul de Cassagnac, jeden z vedoucích bonapartistů, toto tvrzení v listu „L'Autorité" a prohlásil, že je lživé. Laur vyzval Cassagnaca na souboj, ze kterého rovněž sešlo. — *796.*

[865] Paul Lafargue napsal Engelsovi 27. července 1887, že se musel znovu podrobit oční operaci. „...Loris Melikov, Armén, mě dovedl k polskému očnímu lékaři Xavieru Galezowskému, kterého mi ostatně doporučil i Lavrov. Galezowski je jeden z nejznámějších očních lékařů v Paříži; říká se, že už dokázal divy. Galezowski mi vyšetřoval oko lupou a došel k diagnóze, že zánět a cysty na očním víčku jsou následky zúžení slzního kanálku... Jestli se vyléčím, doporučuji Vám, abyste přijel do Paříže a poradil se s ním..." — *796.*

[866] Engels má na mysli článek Paula Lafargua „Les Services publics" [„Veřejné služby"] otištěný v časopise „Socialiste" z 6. srpna 1887. — *796.*

[867] Jde pravděpodobně o Engelsův životopis, který napsal Karl Kautsky pro „Österreichischer Arbeiter-Kalender für das Jahr 1888" (viz tento svazek, str. 792). — *800.*

[868] Karl Kautsky, „Thomas More und seine Utopie" [„Thomas More a jeho Utopie"], Stuttgart 1888. — *800.*

[869] 20. srpna 1887 se na Engelse obrátil Bruno Schoenlank s prosbou, aby směl Engelsovi připsat svůj spis „Die Fürther Quecksilber-Spiegelbelegen und ihre Arbeiter" [„Amalgamování zrcadel v závodech ve Fürthu a jejich zaměstnanci"], který měl vyjít u Dietze ve Stuttgartu. Psal: „Jsem pyšný na to, že jsem z Vašich a Marxových spisů získal socialistické názory, bez nichž není možná kritika ekonomických poměrů. A Vám chci připsat svůj spis, ... Vám, zakladateli deskriptivní národní ekonomie ... Přítel Kautsky bude s to ... sdělit Vám bližší podrobnosti. Měl v rukou první nástin a vybral z některých kapitol výňatky pro ‚Neue Zeit' a otiskl je..."

Engelsova odpověď byla poprvé uveřejněna v „Der Abend", večerním vydání listu „Vorwärts", 25. července 1931. — *801.*

[870] Redaktor hamburské „Bürger-Zeitung", Johannes Wedde, s nímž si Engels dopisoval, ho požádal, aby pomohl odborovému sdružení dělníků tabákového průmyslu umístit peníze, které naspořilo, v Anglické bance, aby tak byly zabezpečeny pro případ eventuální úřední konfiskace. Johannes Wedde navrhoval, aby Engels buď uložil peníze na své jméno, nebo našel nějakého prostředníka, který by tuto operaci realizoval. — *803.*

[871] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa, napsaná Engelsovou rukou, zní: Monsieur P. Lavroff, 328 rue St. Jacques, *Paris*, France.

Zpráva o úmrtí Germana Alexandroviče Lopatina byla, jak se ukázalo, nepravdivá. — *806.*

872 V dopise z 28. srpna 1887 napsala Florence Kelleyová-Wischnewetzká Engelsovi mimo jiné, že doufala, že se Karl Kautsky, který dostal od Johna Lovella, amerického nakladatele „Postavení dělnické třídy v Anglii", omylem větší počet výtisků, postará, aby v londýnském tisku vyšly o knize anonce a aby se kniha dostala do prodeje v socialistických podnicích, s nimiž nemá Trübner spojení. — *808.*

873 Henry George předložil na shromáždění delegátů Sjednocené dělnické strany (United Labor Party) státu New York (viz poznámku 744), které zasedalo v Syracuse od 17. do 19. srpna 1887, obšírný program. Program se naprosto zříká všech politických a sociálních požadavků dělnictva a třídního boje, dokonce i Georgeových vlastních plánů pozemkové reformy. Protože většina delegátů byli Georgeovi stoupenci, přijali tento program a navíc usnesení, jímž se členům Sjednocené dělnické strany zakazovalo, aby byli současně členy jiné politické strany. To znamenalo vyloučení Socialistické dělnické strany Severní Ameriky (viz poznámku 629). Ze Sjednocené dělnické strany se stala buržoazní reformní strana. — *808, 810.*

874 Americké vydání Marxovy „Řeči o svobodě obchodu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 409—422) vyšlo v září 1888 v Bostonu v překladu Florence Kelleyové-Wischnewetzké. Engels napsal k tomuto vydání zvláštní předmluvu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 389 až 406). Jako příloha byla do brožury zařazena nepatrně zkrácená „Poznámka sedmá a poslední" z druhé kapitoly „Metafyzika politické ekonomie" z Marxovy „Bídy filosofie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 157). Paní Kelleyová-Wischnewetzká navrhla Engelsovi v dopise z 28. srpna 1887, aby se jako příloha zařadil také § IV této kapitoly „Vlastnictví čili renta" (viz tamtéž, str. 180). Svůj návrh odůvodňovala tím, že američtí anarchisté, zejména Benjamin Tucker, mají v úmyslu vydat Proudhonova díla. — *808.*

875 V souvislosti s Engelsovou poznámkou k separátnímu vydání jeho stati „Dělnické hnutí v Americe" (viz poznámku 850) prohlásil newyorský výkonný výbor Socialistické dělnické strany Severní Ameriky 27. srpna 1887 v listu „Sozialist", že by nebyl „od soudruha v tak exponovaném postavení, jako je Engels, očekával takové ... obvinění vůči celé řadě osob, které ... v dotyčné záležitosti zaujaly stanovisko..." Dále se tam tvrdilo, že se žádná sekce strany „v otázce *finanční* stránky té záležitosti neusnesla proti Nár. výkonnému výboru". — *808, 811.*

876 Pravděpodobně je míněn sjezd Socialistické dělnické strany Severní Ameriky

(viz poznámku 629), který se konal ve dnech 17. až 20. září 1887 v Buffalo. — *808, 811.*

[877] Na výročním sjezdu tradeunionů ve dnech 5. až 12. září 1887 ve Swansea bylo přijato usnesení o vytvoření samostatné dělnické organizace nezávislé na všech kapitalistických stranách. Na zvláštní schůzi byl navržen program tohoto Národního dělnického sdružení, které mělo plnit úlohu dělnického volebního výboru (Labour Electorial Committee). Sjezd se zabýval mimo jiné těmito otázkami: konáním mezinárodního kongresu v roce 1888 v Londýně, nacionalizací půdy, provedením hlasování mezi členy tradeunionů a uzákoněním osmihodinového pracovního dne. — *811, 815.*

[878] Tento koncept napsal Engels na dopis Hugo Kocha. Koch byl tajemníkem redakce „Londoner Arbeiter-Zeitung". 21. září 1887 se Engelse dotázal, zda se skutečně vyjádřil, že „Arbeiter-Zeitung" nestojí za čtení, „nebo zda jsou to jen povídačky lidí, jimž jsou tyto noviny trnem v oku..." — *812.*

[879] Tento koncept napsal Engels na dopis, v kterém ho Johannes Weiss 9. října 1887 žádal o půjčku. — *813.*

[880] 6. října 1887 byl generál Louis Charles Caffarel, zástupce náčelníka francouzského generálního štábu, zbaven svého úřadu a následujícího dne zatčen na základě obvinění, že prodal řád Čestné legie. Při vyšetřování vyšlo najevo, že jeden z jeho pomahačů byl poslanec Daniel Wilson, zeť francouzského presidenta Jules Grévyho. Caffarel byl degradován a propuštěn z armády. Grévy byl nucen podat 1. prosince 1887 demisi. — *814, 823.*

[881] Narážka na senzační odhalení o korupci řady politiků červencové monarchie a Guizotovy vlády, která učinil v letech 1846—1847 vydavatel pařížského deníku „La Presse" Emile de Girardin (viz též Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 198—200). — *814.*

[882] 25. září 1887 byli nějací Francouzi na lovu poblíž hranic v *Raon-sur-Plaine* (Vexaincourt). Z německého území je ostřeloval vojín R. Kaufmann, jehož pluk ležel v Zabern; jeden z Francouzů byl zraněn, druhý zabit. Kaufmann uvedl, že pokládal oba Francouze za pytláky. Německá vláda vyslovila oficiální politování nad touto událostí a vyjádřila ochotu vyplatit rodinám obětí odškodné. — *814.*

[883] „Le Socialiste", který 26. března 1887 přestal vycházet, byl od 11. června 1887 (2. série) vydáván ve větším formátu. — *815.*

[884] August Bebel byl v druhé polovině října 1887 na návštěvě u Engelse v Londýně. — *815.*

[885] V době platnosti zákona proti socialistům se v St. Gallenu ve Švýcarsku konal od 2. do 6. října 1887 třetí sjezd německých sociálních demokratů. 79 delegátů se radilo o politice a taktice strany v období od kodaňského sjezdu (1883) a o úkolech pro budoucnost. Důkladně se zabývali mj. také činností sociálně demokratické parlamentní frakce. August Bebel se ve své velké řeči o principech revoluční parlamentní taktiky jasně distancoval od jakéhokoli přeceňování parlamentní činnosti a vystoupil proti oportunismu některých sociálně demokratických poslanců, kteří zastávali názor, že kapitalismus může za pomoci parlamentu pokojně vrůstat do socialismu. V rezoluci k parlamentní taktice strany potvrdil sjezd Bebelovo principiální stanovisko. Několik poslanců, kteří zastávali oportunistickou politiku, bylo jednomyslně odsouzeno. Bývalým poslancům Bruno Geiserovi a Louisi Viereckovi bylo výslovně odepřeno právo zastávat ve straně odpovědné funkce. Tím byly dále zatlačeny oportunistické síly v německé sociální demokracii. — *815, 830.*

[886] Henry Hyde Champion, „The Future of socialism in England" [„Budoucnost socialismu v Anglii"], v „The Common Sense", čís. 5 z 15. září 1887. — *815.*

[887] *Fabiáni* — členové Fabiánské společnosti. Byla založena 4. ledna 1884 skupinou buržoazních intelektuálů, kteří se zasazovali o řešení společenských zlořádů v buržoazní společnosti, ale nekladli si větší cíle než reformy. Fabiáni uveřejnili sérii „Fabiánských traktátů" a „Fabiánských esejů". K nejvlivnějším činitelům patřili Sidney a Beatrice Webbovi a George Bernard Shaw. Fabiánské ideje vytvořily základ pro reformismus v anglickém dělnickém hnutí. — *815.*

[888] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa, napsaná Engelsovou rukou, zní: F. A. Sorge Esq., *Rochester N. Y.*, U. S. America. — *817.*

[889] Jde o Engelsův životopis „Friedrich Engels", který napsal Karl Kautsky pro „Österreichischer Arbeiter-Kalender für das Jahr 1888" (viz tento svazek, str. 792). — *817.*

[890] Sjezd německé sociální demokracie v St. Gallenu (viz poznámku 885) se usnesl svolat roku 1888 mezinárodní dělnický kongres. Protože se krátce předtím výroční sjezd tradeunionů ve Swansea (viz poznámku 877) rovněž usnesl svolat mezinárodní odborový kongres, začala německá strana vyjednávat s vůdci tradeunionů, avšak bezvýsledně. Na kongres byli pozváni pouze představitelé odborů, což znemožnilo účast německých sociálních demokratů, protože podle ustanovení zákona proti socialistům byla legálnost odborových organizací vážně ohrožena. Mezinárodní dělnický kongres, který se usnesla svolat německá strana, se neuskutečnil. Teprve 14. července 1889, v den

100. výročí dobytí Bastilly, se sešel v Paříži pod heslem „Proletáři všech zemí, spojte se!" mezinárodní socialistický kongres, na němž byla založena II. Internacionála. — *817.*

[891] Institut marxismu-leninismu nemá úplný text tohoto dopisu k disposici. „Le Populaire de Paris" přinesl tento výňatek a faksimile Engelsova rukopisu pod titulem „Un autographe d'Engels" [„Engelsův rukopis"]. — *818.*

[892] Narážka na aféru Caffarelovu a Wilsonovu (viz poznámku 880) a odhalení francouzského žurnalisty Emila de Girardina (viz poznámku 881). Albert Edouard Portalis byl vydavatelem časopisu „Le XIXe Siècle", který velice ostře napadl Daniela Wilsona, zetě francouzského presidenta Jules Grévyho. Otiskl také některé materiály, které ho kompromitovaly. Během procesu došlo u Portalise k vloupání a akta k procesu byla odcizena. Na druhý den po loupeži byl Portalis při odchodu z domova přepaden a sražen k zemi. — *819.*

[893] Paní Limouzinová, rozená Scharnetová, milenka bývalého francouzského ministra války Jeana Thibaudina, byla v souvislosti s Caffarelovou aférou (viz poznámku 880) zatčena, protože pomáhala Caffarelovi při jeho podvodech. — *820.*

[894] Začátkem listopadu 1887 poslala Laura Lafarguová Engelsovi dopis, kde mu mimo jiné psala také o hádkách mezi členy pařížské organizace (agglomération parisienne) Francouzské dělnické strany. — *820.*

[895] Na podzim a v zimě 1886 docházelo v Londýně velice často k demonstracím nezaměstnaných. Začátkem podzimu 1887 jich ještě přibylo a v říjnu a listopadu se téměř denně konala shromáždění, většinou na Trafalgar Square. Demonstranti byli napadáni policií, došlo i k zatýkání. 8. listopadu 1887 zakázal policejní ředitel Charles Warren jakékoli schůze na Trafalgar Square. Metropolitain Radical Federation, vrcholná organizace radikálních klubů (viz poznámku 746), odpověděla tím, že svolala na 13. listopad na Trafalgar Square masovou demonstraci. Na 100 000 dělníků proudilo ten den ze všech stran směrem k náměstí, jež bylo obsazeno 4000 policisty, kteří měli zabránit demonstrantům v přístupu na náměstí. Došlo k řadě pouličních střetnutí, mnoho lidí bylo raněno a někteří z nich později svému zranění podlehli. Také Eleanor Marxová-Avelingová šla s demonstranty. „Nikdy jsem neviděla nic podobného, co by se dalo srovnat s brutalitou policie," psala Eleanor Marxová-Avelingová příští den v „Pall Mall Gazette". „Dostala jsem se doprostřed vřavy... Kabát a klobouk ... mám na kusy roztrhané; utržila jsem ošklivou ránu do paže a úder do hlavy mě srazil

k zemi... Ale to není nic ve srovnání s tím, co jsem viděla u jiných..." Dělníci od té doby nazývali 13. listopad 1887 „krvavou nedělí". — *820, 822, 828.*

[896] 10. listopadu 1887 prohlásila Německá říšská banka na pokyn Otto Bismarcka, že napříště odmítá poskytovat půjčky na ruské cenné papíry. — *824.*

[897] V knižním obchodu bylo zvykem knihkupcům, kteří si brali knihy do prodeje, poskytovat z nákladu rabat podle množství prodaných knih, a to na každých 12 výtisků třináctý výtisk zdarma. *„18 třináctých výtisků gratis"*, které uvádí Engels, připadá na 234 výtisků prodaných v Anglii. — *826.*

[898] Conrad Schmidt napsal Engelsovi 22. listopadu 1887, že u jeho příbuzných v Královci byla provedena domovní prohlídka kvůli bedně s knihami, kterou poslal do Královce za svého pobytu v Paříži. Ačkoli nebylo objeveno celkem nic kromě několika čísel „Sozialdemokratu", byl učiněn pokus sestavit obžalobu pod záminkou, že je trestné „nejen šíření socialistických spisů, ale i podněcování k němu (tedy bezmála každé předplatné.)". „Avšak" — jak napsal Schmidt — „tentokrát se to nepodařilo a vyšetřování muselo být před časem zastaveno pro nedostatek důkazů." — *827.*

[899] V polovině září 1841 přijel Engels do Berlína, aby nastoupil jako jednoroční dobrovolník vojenskou službu u dělostřelectva, kde sloužil do 15. srpna 1842. Z Berlína se vrátil do Barmenu kolem 10. října 1842. Za svého berlínského pobytu navázal, jak je prokázáno, užší styky s představiteli východopruského liberalismu, mimo jiné s Eduardem Flottwellem a Johannem Jacobym. Tímto způsobem mohlo snadno dojít ke spolupráci s tehdy pokrokovým buržoazním listem „Königl. Preuss. Staats-Kriegs-und Friedens-Zeitung", avšak příslušné články nebyly dosud nalezeny. — *827.*

[900] „Omezený poddanský rozum" („beschränkter Untertanenverstand") — ve své době proslulý výrok pruského ministra vnitra von Rochowa. — *827.*

[901] V zájmu Ernsta Elstera, vydavatele díla Heinricha Heina, požádal Conrad Schmidt Engelse v dopise z 22. listopadu 1887, aby mu vysvětlil některé „tajemné narážky" obsažené v Heinově dopisu Ferdinandu Lassallovi ze 7. března 1846. Elster chtěl tento Heinův dopis, který nebyl dosud uveřejněn, zařadit do svého nového vydání Heinových prací. Dopis vyšel ve 2. svazku Heinovy korespondence (Mnichov-Berlín 1917), kterou vydal Friedrich Hirth. — *827.*

[902] V letech 1846 až 1854 vedl Ferdinand Lassalle rozvodový proces hraběnky Sophie von Hatzfeldtové. V únoru 1848 byl uvězněn a obviněn, že dal podnět

ke krádeži skříňky s dokumenty, kterých prý chtěl v procesu použít; Lassalle zůstal ve vazbě do srpna 1848, kdy ho porota osvobodila. — *827.*

[903] V Schmidtově dopisu Engelsovi z 22. listopadu se praví mj.: „Druhý díl ‚Kapitálu' jsem přečetl s velkým zájmem a myslím, že zvlášť za poslední dobu jsem dospěl k lepšímu pochopení Marxova systému. Jestliže některý ekonomický list uveřejní článek, který právě píšu a v němž se odvolávám speciálně na tento Marxův systém, dovolím si Vám ho poslat." Jedná se zřejmě o Schmidtův spis „Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes" [„Průměrná míra zisku podle Marxova zákona hodnoty"], Stuttgart 1889; (viz také Marx-Engels, Spisy, sv. 37). — *828.*

[904] 3. prosince vyšel v „Commonweal" článek „The Condition of the Working Classes. I" [„Postavení dělnické třídy. I"] od H. A. Barkera. Autor v něm podal stručný výklad první kapitoly Engelsova „Postavení dělnické třídy v Anglii". Další pokračování nevyšlo. — *833.*

[905] Florence Kelleyová-Wischnewetzká přeložila Marxovu „Řeč o svobodě obchodu" (viz poznámku 874) a prosila Engelse v dopise z 24. října 1887, aby v předmluvě k tomuto překladu podrobil kritice názory amerických stoupenců systému ochranných cel. — *833.*

[906] Poprvé vyšlo zkráceně v listu „Le Socialiste", čís. 110 z 10. října 1817. — *835.*

[907] Odhalení spekulačních machinací Daniela Wilsona (viz poznámku 880) vedlo k politické krizi. Pod tlakem veřejného mínění musel J. P. Jules Grévy, president republiky, 1. prosince 1887 odstoupit. Jako kandidáti na funkci presidenta byli navrženi mj. umírnění republikáni M. F. Sadi Carnot, Jules F. C. Ferry, Charles Louis de Freycinet a z krajní pravice Félix Gustave Saussier. Ferryho kandidatura vyvolala prudký odpor levicových organizací a pařížských dělníků; konaly se protestní demonstrace proti této kandidatuře Ferryho. Po prvním hlasování vzali Ferry a Freycinet svou kandidaturu zpět ve prospěch Carnota, který byl zvolen velkou většinou. — *835.*

[908] 4. prosince 1887 se konaly v Londýně demonstrace nezaměstnaných, zorganizované Sociálně demokratickou federací (viz poznámku 342). Přes značnou pohotovost policie nedošlo ke srážkám. — *836.*

[909] Vydání tohoto sborníčku se neuskutečnilo. Teprve roku 1894 uveřejnilo sociálně demokratické nakladatelství „Vorwärts" sborník Engelsových prací pod názvem „Internationales aus dem ‚Volksstaat' (1871—1875)" [„K mezinárodním problémům z ‚Volksstaatu' (1871—1875)"]. Tento sborník obsahoval

kromě „Emigrantské literatury — IV" všechny články, o nichž se Engels v dopise zmiňuje. — *837.*

910 Engels odpovídá na obšírný dopis Paula Lafargua z Le Perreux s datem 25. prosince 1887, ve kterém se mj. říká: „Právě jsme otevřeli ‚Sozialdemokrat' a přímo nás omráčila zpráva, že Oberwinder je špicl..." „Sozialdemokrat" přinesl 24. prosince 1887 seznam osob, které „*v současné době zaměstnává berlínské policejní presidium* jako *tajné agenty*". Mezi dvanácti agenty, které odhalili ženevští socialisté, byli Christian Haupt, agent v Ženevě, Heinrich Nonne, učitel řečí v Paříži, a Heinrich Oberwinder, spisovatel v Paříži. Dále se ve zprávě udávalo, že Haupt dostával 450 a Nonne 250 marek měsíčně. Haupt a další tři agenti byli koncem ledna 1887 vypovězeni švýcarskou spolkovou radou pro „anarchistické rejdy ve službách německé policie". — *842.*

911 Paul Lafargue psal Engelsovi 25. prosince 1887 žertem také o nově objevených schopnostech své ženy Laury. „Už dva dny osvědčuje Laura talent jako malířka; protože nemáme koberce a podlahy máme ze světlého dřeva, musíme je natřít: Měli byste vidět Lauru, v jedné ruce štětec, ve druhé hrnek s barvou... prostě pohled pro bohy." — *844.*

JMENNÝ REJSTŘÍK*

Abd-ul-Hámid II. (1842—1918), turecký sultán (1876—1909). — 652

Adam, Jean Victor Vincent (1801 až 1867), francouzský malíř a litograf. — 120

Adamová, Juliette (roz. Lamberová) (1836—1936), francouzská spisovatelka a publicistka; založila a vedla časopis „La Nouvelle Revue" (1879 až 1886). — 548

Adler, Georg (1863—1908), buržoazní ekonom a publicista, katedrový socialista, autor řady prací o sociálně politických otázkách. — 253, 445, 449, 469

Adler, Victor (1852—1918), jeden ze zakladatelů a vůdců rakouské sociálně demokratické strany; v letech 1889—1895 si dopisoval s Engelsem; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů z let 1889, 1891 a 1893; redaktor „Gleichheit" a „Arbeiter-Zeitung" ve Vídni; později představitel oportunistického křídla v rakouské sociálně demokratické straně a v II. internacionále. — 92

Ahn, Johann Franz (1796—1865), německý pedagog, autor učebnic různých evropských řečí (metoda Ahnova). — 81

Aischylos (525—456 před. n. l.), vynikající řecký dramatik, autor klasických tragédií. — 462

Alexander Karl, vévoda *anhaltskobernburský* (1805—1863), duševně chorý, vládl 1834—1863. — 264

Alexandr II. (1818—1881), ruský car (1855—1881). — 440, 654, 736

Alexandr III. (1845—1894), ruský car (1881—1894). — 62, 71, 88, 114, 159, 331, 364, 594, 614, 621, 624, 640, 641, 647, 650, 652—654, 693, 731, 736, 740, 823

Alexejev, Nikolaj Alexandrovič (1852 až 1893), moskevský starosta (1886 až 1893). — 652

**Allenová*, Sarah, majitelka domu v Londýně. — 217

Althorp, John Charles, *Spencer*, vikomt (1782—1845), anglický státník, whig, člen parlamentu, kancléř pokladu (ministr financí) (1830 až 1834). — 570

Alžběta I. (1533—1603), anglická královna (1558—1603). — 203

Anderfuhren, v osmdesátých letech student práv v Bernu. — 270

Ariosto, Lodovico (1474—1533), italský renesanční básník, autor básně „Zuřivý Roland". — 81

Aristofanes (asi 446—asi 385 před n. l.),

* Hvězdičkou jsou označena jména osob, jimž jsou adresovány dopisy zařazené v tomto svazku.

významný řecký dramatik, autor politických komedií. — 462

Arnim, Ludwig Achim *von* (1781 až 1831), německý básník, vedle Clemense Brentana hlavní představitel mladšího (tzv. heidelberského) romantismu. — 371

Auer, Ignaz (1846—1907), německý publicista, povoláním sedlář; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, 1874 tajemník stranického výboru, 1875—1877 jeden ze dvou tajemníků Sociálně demokratické dělnické strany Německa, redaktor listu „Berliner Freie Presse" (1877), poslanec říšského sněmu (1877—1878, 1880 a 1881, 1884 až 1887 a 1890—1907); při vnitrostranických rozporech podporoval do 1893 Bebela, v následujících letech stále více zastával oportunistické stanovisko. — 218, 223, 561

August, viz *Bebel*, August

Aveling, Edward (1851—1898), anglický socialista, lékař, spisovatel, publicista; podílel se na překladu prvního dílu „Kapitálu" do angličtiny; od roku 1884 člen Sociálně demokratické federace, spoluzakladatel Socialistické ligy (1884); od 1889 přestal s ligou, kde narůstaly anarchistické tendence, spolupracovat; koncem osmdesátých až začátkem devadesátých let jeden z organizátorů masového hnutí nekvalifikovaných dělníků a nezaměstnaných; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů v roce 1889, 1891 a 1893; od 1884 muž Marxovy dcery Eleanor. — 29, 114, 119, 138, 163, 166, 171, 177—179, 196, 209, 217, 221, 226, 230, 233, 237, 254, 268, 272, 273, 282, 293, 308, 316, 317, 319, 320, 338, 344, 355, 385, 391, 416, 420, 424, 447, 462, 474, 477, 478, 486, 489, 495, 501, 505, 506, 511, 514, 518, 519, 529, 540, 554, 556, 562, 567, 570, 572, 582, 586, 591, 592, 599, 608, 617, 619, 623, 630, 635, 640, 642, 661, 662, 665, 676, 681, 685—687, 691, 694, 697, 699—706, 708, 709, 714—716, 719, 726, 727, 731—734, 736, 739, 741, 742, 745, 746, 748, 749, 752, 753, 759, 760, 766—770, 772, 775, 776, 780, 781, 784, 788, 792—794, 800, 807, 820, 822, 825, 829, 830, 833

Aveling, Thomas William Baxter (zemř. 1884), anglický duchovní, otec Edwarda Avelinga. — 766

Avelingová, Eleanor, viz *Marxová-Avelingová*, Eleanor

Babeuf, François Noël (Gracchus) (1760—1797), francouzský revolucionář, představitel rovnostářského utopického komunismu, organizátor Spiknutí rovných (1796); spolu s Buonarrotim a Darthém 1797 popraven. — 750

Bærnreither, Joseph Maria (1845 až 1925), rakouský politik, právník a publicista; 1878 poslanec českého zemského sněmu, od 1885 rakouského parlamentu. — 791, 807, 811

Bahr, Hermann (1863—1934), rakouský historik umění a literatury, spisovatel a dramaturg. — 255

Bachofen, Johann Jakob (1815—1887), švýcarský kulturní historik a právník, zakladatel srovnávací právní vědy; hlavní dílo „Das Mutterrecht". — 253, 271, 273

Bakunin, Michail Alexandrovič (1814 až 1876), ruský revolucionář a pub-

licista; jeden z ideologů narodnictví a anarchismu; účastník revoluce z let 1848—1849 v Německu; v I. internacionále vystupoval jako zapřisáhlý odpůrce marxismu a na haagském kongresu roku 1872 byl z I. internacionály pro svou rozbíječskou činnost vyloučen. — 33, 154, 372, 547

Balzac, Honoré *de* (1799—1850), francouzský spisovatel. — 110, 417

Bamberger, Ludwig (1823—1899), německý politik, ekonom a publicista, demokrat; 1849 účastník bádensko-falckého povstání, emigrant ve Švýcarsku, Anglii a Holandsku, od 1853 ve Francii; 1866 se vrátil do Německa, do 1880 jeden z vedoucích členů národních liberálů, od 1884 Německé svobodomyslné strany, člen říšského sněmu (1871 až 1893). — 544

Baring, Edward Charles (1828—1897), anglický bankéř. — 694

Barker, Henry Ambrose, anglický socialista, do 1888 tajemník Socialistické ligy. — 833

Baron, viz *Kautsky*, Karl

Basly, Emile Joseph (1854—1928), francouzský socialista a odborový pracovník, povoláním horník; organizoval stávky horníků 1880 a 1884, 1885 poslanec na republikánské kandidátce a 1891 zvolen jako socialistický poslanec, za stávky v Decazevillu 1886 mluvčí a zastánce zájmů horníků, předseda odborového svazu horníků. — 522, 523, 526, 531, 540, 541, 546—548, 560, 744

Bastiat, Claude Frédéric (1801—1850), francouzský vulgární ekonom, hlásal harmonii třídních zájmů v buržoazní společnosti. — 245

Battenberg, Alexander (1857—1893), syn prince hesenského, jako Alexander I. kníže bulharský (1879—1886), stoupenec prorakouské politiky. — 428, 650, 651, 731, 751

Bax, Ernest Belfort (1854—1926), anglický historik, filosof a novinář, socialista, jeden z prvních propagátorů marxismu v Anglii; aktivní člen levého křídla Sociálně demokratické federace, jeden ze zakladatelů Socialistické ligy (1884), od 1883 udržoval přátelské styky s Engelsem; 1911 spoluzakladatel a jeden z vůdců Britské socialistické strany; za první světové války sociálšovinista. — 114, 150, 162, 171, 177, 179, 209, 221, 230, 236, 273, 293, 307, 308, 317, 320, 355, 519, 548, 549, 556, 562, 567, 599, 621, 640, 694, 766, 775, 790, 796, 815

**Bebel*, August (1840—1913), významný představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním soustružník; Marxův a Engelsův přítel a žák, 1863 spoluzakladatel a jeden z vůdců Svazu německých dělnických spolků, od 1867 jeho předseda, člen I. internacionály od 1866; 1869 spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany; člen Severoněmeckého říšského sněmu (1867—1870) a Německého říšského sněmu (1871—1881 a 1883—1913); za prusko-francouzské války bojoval aktivně proti pruským anekčním plánům a na obranu Pařížské komuny; jako rozhodný odpůrce pruského militarismu usiloval o sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou. — 9, 10, 13, 15, 18, 39, 43, 44, 48—51, 61, 79, 80, 87—90, 106, 117, 122—125, 143, 162, 199

až 204, 207, 218, 220, 223, 249, 259, 262—265, 267, 269, 271, 276, 278 až 280, 289—292, 295, 301—305, 311 až 314, 317, 327—329, 348—351, 367, 370, 397—399, 411—414, 429, 442 až 446, 457—459, 467, 492, 497—502, 506, 520—523, 541, 543—546, 551—553, 555, 561, 566, 567, 596—599, 614—618, 633—635, 637, 638, 640, 646—648, 714, 717, 724, 725, 772, 798—799, 803—804, 810, 811, 815, 817, 829, 830

Bebelová, Frieda (1869—1948), dcera Augusta Bebela. — 799, 804

**Bebelová*, Julie (1843—1910), od 1866 žena a spolubojovnice Augusta Bebela, aktivně se zúčastnila boje proti zákonu proti socialistům. — 724 až 725, 799, 804

Becker, Bernhard (1826—1882), německý spisovatel a redaktor; účastník revoluce 1848—1849; delegát zakládajícího sjezdu Všeobecného německého dělnického spolku, 1864 až 1865 jeho předseda, 1870 vstoupil do Sociálně demokratické dělnické strany, 1872 delegát haagského kongresu I. internacionály; po 1874 přestal pracovat v dělnickém hnutí a uveřejnil pomlouvačný spis proti Pařížské komuně. — 167

**Becker*, Johann Philipp (1809—1886), německý novinář, povoláním kartáčník; vyvíjel se od buržoazního demokrata k proletářskému socialistovi; řečník na hambašské slavnosti 1832, 1849 velel bádenské domobraně; od 1860 Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; 1864 spoluzakladatel ženevské sekce I. internacionály, 1865 předseda německého oddělení ústředního výboru I. internacionály pro Švýcarsko, od 1866 předseda skupiny sekcí německého jazyka; 1866—1871 vydavatel a redaktor měsíčníku „Der Vorbote", delegát všech konferencí a kongresů I. internacionály; do konce života neúnavně pracoval ve švýcarském a mezinárodním dělnickém hnutí. — 15, 52—54, 83, 107, 108, 142, 143, 205, 206, 267, 268, 347, 348, 387 až 389, 470—471, 490, 580—581, 606, 608, 622, 627, 628, 633, 634, 636 až 638, 640, 667

Beckerová, Elisabeth (zemř. 1884), žena Johanna Philippa Beckera. — 142

Beckmann, Johann (1739—1811), německý vědec, zakladatel technologické vědy; autor prací z oboru zemědělství, ekonomie, technologie aj. — 771

Bedřich Karel, princ Pruský (1828—1885), pruský generál, od 1870 generál polní maršál. — 387, 390, 392

Bedřich Vilém (1831—1888), korunní princ Pruský (1861—1888), jako Bedřich III. německý císař a pruský král (1888). — 63, 202, 348, 553, 819, 823

Bedřich Vilém III. (1770—1840), pruský král (1797—1840). — 202

Bedřich Vilém IV. (1795—1861), pruský král (1840—1861), od 1857 duševně chorý. — 62

Behrens, inženýr, Bismarckův společník v papírně ve Varzinu. — 264, 267

Berger, Louis Konstanz (1829—1891), německý průmyslník a politik; od 1865 člen pruské poslanecké sněmovny a 1873—1881 říšského sněmu, člen Pokrokové strany; od 1874 stál v čele parlamentní skupiny, která

stála mezi Pokrokovou stranou a Národně liberální stranou. — 647

**Bernstein, Eduard* (1850—1932), německý redaktor a publicista, od 1872 člen Sociálně demokratické dělnické strany; 1878 odešel jako literární tajemník Karla Höchberga do Curychu; koncem roku 1880 se seznámil s Marxem a Engelsem a byl s nimi, zvláště s Engelsem, ve stálém písemném styku; pod jejich vlivem se vyvíjel ve stoupence marxismu; redaktor listu „Sozialdemokrat" (1881—1890); v druhé polovině devadesátých let vystoupil s otevřenou revizí marxismu z reformistických pozic; jeden z vůdců oportunistického křídla v německé sociální demokracii a II. internacionále. — 12, 15, 18, 29, 37, 40, 45, 49, 53, 61—65, 68, 83—86, 100, 104—106, 112—115, 117, 127, 128, 133—135, 147, 149, 152, 156, 158, 166—168, 172—176, 185, 187, 188, 191—195, 198—200, 207—209, 211, 215, 216, 218, 220, 223, 224, 231, 232, 235—237, 249—256, 259, 260, 266, 269—271, 273—277, 282, 284—286, 295, 296, 307—309, 321, 325, 326, 342, 350, 355, 367—370, 390, 396, 398, 414, 420, 428—431, 449, 474—475, 495, 497, 501—502, 518, 519, 526, 570—571, 576, 592, 594—595, 599, 602, 604, 633—641, 668, 750—752, 763, 815, 817

Bernstein, Jakob (zemř. 1884), otec Eduarda Bernsteina; klempíř, strojvedoucí. — 307

Bernsteinová Caroline (provdaná Bambergerová) (1855—1884), sestra Eduarda Bernsteina. — 307

Besantová, Annie (1847—1933), anglická politická pracovnice buržoazně radikálního zaměření; po nějakou dobu se přikláněla k socialistickému hnutí; v osmdesátých letech členka Fabiánské společnosti a Sociálně demokratické federace, 1874—1888 podporovala Charlese Bradlaugha; podílela se na organizaci tradeunionistického hnutí nekvalifikovaných dělníků; 1907—1933 předsedkyně teosofické společnosti. — 138, 770, 772, 816

Beust, Friedrich *von* (1817—1899), pruský důstojník, 1848 byl dán pro své politické přesvědčení do výslužby; 1848 člen výboru kolínského Dělnického spolku; spoluvydavatel a redaktor „Neue Kölnische Zeitung", jeden z vojenských vůdců bádensko-falckého povstání 1849, emigrant ve Švýcarsku, kde působil jako uznávaný pokrokový pedagog; člen curyšské německé sekce I. internacionály, 1869 přestal pracovat v dělnickém hnutí. — 784, 790, 795, 815

Binning, Thomas, představitel anglického dělnického hnutí, povoláním sazeč; vedoucí představitel a propagátor tradeunionů, jeden z hlavních členů Socialistické ligy a organizátor Severoanglické socialistické federace (1887). — 766

Bismarck, Otto, kníže *von* (1815—1898), pruský a německý státník, představitel pruských junkerů; pruský ministerský předseda (1862—1872 a 1873—1890), kancléř německé říše (1871—1890); sjednotil Německo protidemokratickou cestou za pomoci dynastických válek; vnitropolitickými opatřeními zajišťoval spolek junkerů s velkoburžoazií a usiloval o posílení prušáckého militarismu;

jako nepřítel dělnického hnutí prosadil roku 1878 zákon proti socialistům, který v roce 1890 padl zásluhou boje dělnické třídy; to byla také hlavní příčina Bismarckova pádu. — 50, 63, 64, 88, 107, 124, 135, 156, 159, 174, 181, 182, 189, 190, 193, 201, 203, 204, 253, 256, 264, 267, 276, 278, 281, 284, 294, 305, 307, 347, 364, 428, 433, 439, 440, 445, 451, 467, 472, 481, 489, 530, 545, 553, 555, 559, 587, 594, 597, 614—617, 620, 621, 624, 646—649, 652—656, 665, 672, 693, 694, 704, 708, 710, 714, 716, 717, 742, 745, 751, 762, 794, 811, 815, 820, 823, 824, 843

Blanc, Jean Joseph Louis (1811—1882), francouzský maloburžoazní socialista, novinář a historik; 1848 člen prozatímní vlády a předseda lucemburské komise; byl pro smír a dohodu s buržoazií; v srpnu 1848 emigroval do Anglie, byl jedním z vůdců maloburžoazní emigrace v Londýně; 1870 se vrátil do Francie; člen Národního shromáždění, byl proti Pařížské komuně. — 110, 444, 458, 524, 545, 598, 640

Bland, Hubert (1856—1914), anglický novinář, člen Sociálně demokratické federace, jeden ze zakladatelů Fabiánské společnosti, do 1911 její pokladník a člen výkonného výboru. — 474, 475, 477, 505

Bleichröder, Gerson *von* (1822—1893), německý finančník, ředitel velké berlínské banky a osobní bankéř Bismarckův, jeho neoficiální poradce ve finančních otázkách a prostředník v různých finančních machinacích. — 156, 160, 488

Blenker, Ludwig (Louis) (1812—1863), německý důstojník, buržoazní demokrat, 1849 účastník bádensko-falckého povstání, emigroval do USA a bojoval v občanské válce (1861—1865) na straně Severu. — 372

Blind, Karl (1826—1907), německý novinář, maloburžoazní demokrat, účastník bádensko-falckého povstání 1848—1849, v padesátých letech jeden z vůdců německé maloburžoazní emigrace v Londýně, od 1869 národní liberál. — 476

Block, Maurice (1816—1901), francouzský ekonom a statistik, člen Akademie morálních a politických věd. — 293, 294

Blos, Wilhelm (1849—1927), německý novinář a historik, od 1872 člen Sociálně demokratické dělnické strany, redaktor listu „Volksstaat" (1872 až 1874); 1874 se seznámil s Marxem; spolupracovník listů „Neue Zeit" a „Neue Welt", člen říšského sněmu (1877—1878, 1881—1887, 1890—1906 a 1912—1918); vedoucí představitel pravého křídla sociálně demokratické frakce v říšském sněmu, za první světové války sociálšovinista; po listopadové revoluci 1918 předseda prozatímní vlády a 1919 až 1920 president Württemberska. — 49, 50, 63, 203, 231, 232, 384, 600

Blowitz, Henri Georges Stephan Adolphe Opper *de* (1825—1903), francouzský buržoazní novinář, narozený v Čechách, 1870 získal francouzskou státní příslušnost; od 1871 pařížský dopisovatel „Times"; publikoval interview s významnými politiky. — 548

Blum, Robert (1807—1848), německý

maloburžoazní demokrat, novinář; vůdce levého křídla ve frankfurtském Národním shromáždění; v říjnu 1848 se zúčastnil povstání ve Vídni, po vítězství kontrarevoluce zastřelen. — 372

Bödiker, Tonio (Anton) Wilhelm Laurenz Karl Maria (1843—1907), německý vládní úředník, od 1881 rada na říšském ministerstvu vnitra, zabýval se průmyslovým a pojišťovacím zákonodárstvím, jako představitel ministerstva mluvil o těchto otázkách v říšském sněmu, 1884 až 1897 v čele říšského pojišťovacího úřadu. — 63

Boellingová, Hedwig (rozená Engelsová) (1830—1904), sestra Bedřicha Engelse. — 288

Boisguillebert, Pierre Le Pesant, sieur *de* (1646—1714), francouzský ekonom feudálního absolutismu, předchůdce fyziokratů; rozvíjel prvky klasické buržoazní ekonomie v rámci feudální celkové koncepce; byl pro odstranění bídy mas. — 801

Bonaparte, viz *Napoleon III.*

Borde, Frédéric, francouzský novinář, maloburžoazní socialista. — 65

Bordollo, Julius, americký vydavatel a knihkupec, člen Socialistické dělnické strany Severní Ameriky. — 720

Borkheim, Sigismund Ludwig (1825 až 1855), německý kupec a spisovatel; revoluční demokrat; účastnil se revolučního hnutí 1848—1849 (útoku na berlínskou zbrojnici a bádensko-falckého povstání); emigroval do Švýcarska a Francie; od 1851 žil v Londýně a od 1860 se přátelil s Marxem a Engelsem; překládal spisy ruských revolucionářů. — 205, 268, 348, 488, 490, 492, 493, 600, 604

Born, Stephan (vlastním jménem Simon *Buttermilch*) (1824—1898), německý sazeč, redaktor, člen Svazu komunistů, účastník revoluce 1848 až 1849 v Německu; organizátor a jeden z vůdců Dělnického bratrstva; jeden z prvních představitelů reformismu v německém dělnickém hnutí; 1850 ze Svazu komunistů vyloučen; v dělnickém hnutí už pak nepracoval. — 449

Bougeart, Alfred (1815—1882), francouzský publicista levého zaměření, autor řady prací o dějinách Francouzské revoluce. — 510

Boulanger, Georges Ernest Jean Marie (1837—1891), francouzský generál, bojoval proti Pařížské komuně, s podporou Clemenceaua se dostal do Freycinetovy vlády jako ministr války (1886—1887); pokoušel se za pomoci šovinistické protiněmecké propagandy a politické demagogie nastolit ve Francii vojenskou diktaturu. — 655, 751, 784, 795

Boyer, Antoine (Antide) (1850 až 1918), francouzský dělník, socialista, účastník Komuny v Marseille, 1885 kandidoval za republikány a byl pak stále volen za člena poslanecké sněmovny; iniciátor socialistického hnutí v Les Bouches-du-Rhóne. — 523, 526, 531

Bracke, Wilhelm (1842—1880), německý nakladatel, knihkupec, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869) a jeden z jejích vedoucích marxistických představitelů; 1865 zakladatel brunšvické obce Všeobecného německého dělnického spolku, vedl ve spolku

opozici v bebelovsko-liebknechtovském duchu; na eisenašském kongresu 1869 zvolen do stranického výboru, obžalován v brunšvickém procesu s velezrádci 1871, člen říšského sněmu (1877—1879); jeho spisy byly důležitým přínosem k překonání lassallovství a prosazení marxismu v Německu; jeden z důvěrných přátel Marxe a Engelse. — 48, 484

Bradlaugh, Charles (1833—1891), anglický novinář, buržoazní radikál, sociální reformista, nepřítel socialismu, redaktor týdeníku „The National Reformer" (1860); člen parlamentu za Northampton. — 138, 163, 519, 766, 767, 775, 822

Bräuer, německý krejčí, lassallovec, pracoval ve Všeobecném německém dělnickém spolku; v polovině sedmdesátých let byl ze spolku vyloučen, později byl v čele sekty, která se stavěla proti sjednocení s Eisenašskými. — 842

Bray, John Francis (1809—1897), anglický ekonom, povoláním typograf; utopický socialista, stoupenec Owenův; rozvíjel teorii „pracovních peněz." — 211

Brenin, Claude (nar. asi 1851), francouzský horník, provokatér, 1884 organizoval z pověření policie explozi v Montceau-les-Mines. — 345

Brentano, Clemens (1778—1842), německý básník, vedle Ludwiga Achima von Arnima hlavní představitel mladšího (tzv. heidelberského) romantismu. — 371

Brentano, Lujo (Ludwig Joseph) (1844 až 1931), německý buržoazní ekonom mladší historické školy; katedrový socialista; buržoazní reformista. — 538, 828

Bright, John (1811—1889), anglický továrník, vůdce radikální buržoazie, jeden z předáků freetraderů a zakladatelů Ligy proti obilním zákonům; na počátku šedesátých let vůdce levého křídla liberální strany, byl několikrát ministrem v liberálních vládách. — 500

Broadhouse, John, viz *Hyndman*, Henry Mayers

Broadhurst, Henry (1840—1911), anglický politik, povoláním zedník; vůdce liberální frakce, která převládala ve starých tradeunionech; tajemník parlamentního výboru Kongresu tradeunionů 1875; 1840 člen parlamentu (za liberální stranu), 1886 náměstek ministra v Gladstonově vládě. — 91, 811

Brocher, Gustave (1850—asi 1924), francouzský učitel, pracovník mezinárodního revolučního hnutí, ateista; od konce šedesátých do začátku sedmdesátých let žil v Rusku (stoupenec narodnického hnutí), od 1874 až 1893 v Londýně, kde poznal Marxe a Engelse; nějakou dobu byl anarchista; od 1893 žil ve Švýcarsku; sympatizoval s Velkou říjnovou socialistickou revolucí. — 38

Brooks, J. G., americký duchovní, sympatizoval se socialistickým hnutím. — 623

Brousse, Paul Louis Marie (1844 až 1912), francouzský maloburžoazní socialista, lékař, účastník Pařížské komuny; po její porážce žil ve Španělsku a Švýcarsku, přimkl se k anarchistům; jeden ze zakladatelů Francouzské dělnické strany; na sjezdu v Saint-Etienne 1882 napomohl rozkolu ve straně; později jeden z vůdců a ideologů posibilistů,

oportunistického směru ve francouzském socialistickém hnutí. — 106, 139, 153, 171, 294, 374, 540, 541, 697, 698, 759, 796

Bückler, Johann (asi 1780—1803), vůdce loupežníků v Porýnském Hesensku; měl přezdívku Schinderhannes (Janek Hrdlořez), v německé literatuře byla jeho postava po dlouhou dobu obklopena romantickou aureolou „šlechetného loupežníka", bojovníka proti nespravedlivosti, ochránce chudých. — 263

Bucher, Lothar (1817—1892), pruský soudní úředník a publicista; roku 1848 poslanec pruského Národního shromáždění, po porážce revoluce 1848—1849 emigroval do Londýna, dopisovatel berlínské „National-Zeitung"; od 1864 spolupracovník Bismarckův v ministerstvu zahraničních věcí. — 483

Bunge, Nikolaj Christianovič (1823 až 1895), ruský právník, ekonom a státník, ministr financí (1881 až 1886). — 467

Buonarroti, Filippo Michale (1761—1837), italský revolucionář, účastník revolučního hnutí ve Francii na konci 18. a na začátku 19. století, utopický komunista, Babeufův spolubojovník; Buonarrotiho kniha „Historie de la Conspiration de l'Egalité (dite de Babeuf)" (1828) napomohla obrození babeufovských tradic v revolučním dělnickém hnutí. — 295, 296, 750

Burdettová-Couttsová, Angela Georgina, baronka (1814—1906), anglická aristokratka, filantropka. — 512

Burns, John (1858—1943), představitel anglického dělnického hnutí; v osmdesátých letech jeden z předáků nových tradeunionů nekvalifikovaných dělníků, vůdce stávky londýnských dokařů (1889); v devadesátých letech přešel na pozice liberálního tradeunionismu a vystupoval proti socialistickému hnutí; člen parlamentu (od 1892), ministr obchodu (1914), ministr pro obecní samosprávu (1905—1914) v liberálních vládách; na počátku války odešel z ministerské funkce. — 474, 476, 760

Burnsová, Lydia (Lizzy, Lizzie) (1827 až 1878), irská dělnice, účastnila se irského národně osvobozeneckého hnutí; druhá žena Bedřicha Engelse, sestra jeho první ženy Mary. — 797

Burrows, Herbert (1845—1922), anglický úředník, buržoazní radikál, přimkl se k socialistickému hnutí; jeden ze zakladatelů Sociálně demokratické federace; jeden z organizátorů nového tradeunionistického hnutí nekvalifikovaných dělníků; vůdce socialistického křídla v hnutí žen za hlasovací právo; od 1914 na straně šovinistů. — 259, 309, 317, 477

Burt, Thomas (1837—1922), anglický tradeunionista, horník; tajemník Svazu horníků v Northumberlandu, člen parlamentu (1874—1918), prováděl politiku liberální strany. — 779

Cabet, Etienne (1788—1856), francouzský právník a publicista, utopický komunista; 1834 emigroval do Anglie, byl silně ovlivněn Owenovými myšlenkami; redaktor „Le Populaire" (1841—1849); autor uto-

pického románu „Voyage en Icarie", jehož myšlenky se pokoušel realizovat v USA, kde 1848—1856 zakládal vzorné komunistické osady. — 164, 444

Caffarel, Louis Charles (1829—1907), francouzský generál, náčelník generálního štábu na ministerstvu války (1887), pro podvody zbaven úřadu. — 814

Calderón de la Barca, Pedro (1600—1681), významný španělský dramatik. — 81

Camélinat, Zéphirin (1840—1932), představitel francouzského socialistického a dělnického hnutí, povoláním bronzař; jeden z vůdců pařížských sekcí I. internacionály, účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie; po amnestii se vrátil zpět do Francie, 1885 jako republikánský kandidát zvolen do sněmovny, hájil stávkující dělníky v Decazevillu (1886). — 523, 526, 531, 541, 545, 548, 560

Campbell, sir George (1824—1892), britský koloniální úředník v Indii; liberál, autor prací o Indii, člen parlamentu. — 240

Cankov, Dragan (1828—1911), bulharský politik a státník, spoluzakladatel liberální strany; ministerský předseda (1880 a 1883—1884), vůdce strany cankovců, která prosazovala rusofilskou politiku. —640

Capefigue, Jean Baptiste Honoré Raymond (1802—1872), francouzský publicista a historik, monarchista. — 110

Carnot, Marie François Sadi (1837 až 1894), francouzský státník, umírněný buržoazní republikán; několikrát byl ministrem, po demisi Jules Grévyho president republiky (1887 až 1894). — 835

Carpenter, Edwar (1844—1929), anglický publicista; v osmdesátých letech se přiklonil k socialistickému hnutí. — 307, 309

Cassagnac, Paul Granier *de* (1843 až 1904), francouzský novinář a politik, pověstný svými souboji a ostrým polemikami. — 796

Cassiodorus, Flavius Magnus Aurelius (asi 490—asi 580), římský státník, učenec a spisovatel; napsal dějiny Gótů. — 384

Cave, sir Lewis William (1832—1897), anglický právník, od 1881 člen Nejvyššího soudu. — 552

Cerioli, italský socialista. — 270

Cervantes Saavedra, Miguel *de* (1547—1616), významný španělský spisovatel. — 81, 462

Cetkin (*Zetkin*), Ossip (1852—1889), ruský novinář, revolucionář, 1874 za revoluční činnost vypovězen z Ruska, pracoval v německém a francouzském dělnickém hnutí; muž Clary Zetkinové. — 710

Cion, Ilja Fadějevič (1842—1912), ruský fyziolog, reakční publicista; profesor na petrohradské universitě a lékařské chirurgické akademii; 1875 se musel vzdát profesury pod tlakem veřejného mínění, odešel jako zástupce ruského ministerstva financí do Paříže (1875—1891). — 662, 694

Clarus, francouzský umělec, spolupracoval s „Le Socialiste". — 456

Clemenceau, Georges Benjamin (1841 až 1929), francouzský publicista a politik, 1871 člen Národního shromáždění; od 1876 patřil v parlamentu k radikální skupině, jejímž

vůdcem se později stal; zakladatel a šéfredaktor „La Justice"; ministerský předseda (1906—1909 a 1917 až 1920); dělal imperialistickou politiku. — 141, 203, 296, 347, 350, 387, 409, 412, 413, 417, 430, 433, 434, 523, 525, 531, 546, 561, 566, 617, 673, 760, 818, 835

Cloots, Jean Baptiste du Val-de-Grâce, baron *de* (zvaný Anacharsis C.) (1755—1794), francouzský spisovatel a politik, původem Němec, na počátku Francouzské revoluce se přiklonil k jakobínům, člen Konventu. — 510, 750

Cohn, Gustav (1840—1919), německý ekonom, od 1875 profesor v Curychu, později v Göttingen. — 582

Crawfordová, Emily (1831—1915), anglická žurnalistka, pařížská dopisovatelka řady anglických novin. — 530, 751

Cremer, William Randall (1838—1908), povoláním tesař, představitel anglického tradeunionismu a pacifického hnutí, reformista; jeden ze zakladatelů a předáků Spojeného svazu tesařů a truhlářů, člen londýnské odborové rady (London Trades Council), anglické Národní ligy pro nezávislost Polska a Ligy půdy a práce; jeden z organizátorů shromáždění v St. Martin's Hallu k založení I. internacionály z 28. září 1864; člen ústřední rady I. internacionály a její generální tajemník (1864—1866), delegát londýnské konference (1865) a ženevského kongresu (1866); člen výkonného výboru Reformní ligy; odpůrce revoluční taktiky, v době boje za reformu volebního práva dělal kompromisní politiku; později člen liberální strany; člen parlamentu (1885—1895 a 1900—1908). — 417, 759, 760, 779

Creuzer, Georg Friedrich (1771—1858), německý znalec starověku, psal o starověké mytologii, umění a literatuře. — 715

Cumberland, Ernst August, vévoda *von* (1845—1923), syn Jiřího V., krále hannoverského, dělal si nárok na hannoverský (od 1878) a brunšvický (od 1884) trůn. — 290, 291

Cuno, Theodor Friedrich (1847—1934), představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním strojní inženýr a novinář; 1870 člen Dělnického vzdělávacího spolku ve Vídni, 1871 zakladatel milánské sekce I. internacionály, delegát haagského kongresu 1872, kde aktivně zastával politiku generální rady v boji proti bakuninovcům; od 1872 pracoval pro Internacionálu v USA, jeden z vůdců americké organizace Rytíři práce (The Knights of Labor); spolupracoval s „New Yorker Volkszeitung". — 38, 648

Černyševskij, Nikolaj Gavrilovič (1828 až 1889), ruský revoluční demokrat a materialistický filosof, učenec, spisovatel a literární kritik; jeden z předchůdců marxismu v Rusku. — 213

Daniels, Roland (1819—1855), německý lékař, od 1844 přítel a spolubojovník Marxův; spoluzakladatel kolínské obce Svazu komunistů; od 1850 člen kolínského ústředního výboru Svazu komunistů; jako jeden z prvních se pokoušel aplikovat dialektický materialismus v oblasti přírodních věd; obžalován v kolínském procesu proti komunistům

(1852), porota jej zprostila viny, zemřel na následky zacházení ve vyšetřovací vazbě. — 455

**Danielson*, Nikolaj Francevič (pseudonym — Nikolaj-on) (1844—1918), ruský publicista a ekonom, jeden z ideologů narodnictví v osmdesátých a devadesátých letech, řadu let si dopisoval s Marxem a Engelsem; přeložil do ruštiny Marxův „Kapitál" (I. díl společně s G. A. Lopatinem; II. a III. díl sám). — 17, 130, 139, 144, 179, 337, 345, 358, 359, 381, 415, 419, 451—453, 513—515, 659—660, 711—712, 743, 806

Dante Alighieri (1265—1321), velký italský básník. — 81, 462

**Darbyshire*, John, člen manchesterské sekce I. internacionály. — 151

Darwin, Charles Robert (1809—1882), významný anglický přírodovědec, zakladatel nauky o původu a vývoji druhů rostlin a živočichů. — 148, 185, 295, 296

Davitt, Michael (1846—1906), irský dělník, revoluční demokrat, jeden z vůdců národně osvobozeneckého hnutí v Irsku, jeden z organizátorů (1879) a vůdců Irské ligy půdy, stoupenec irské samosprávy (Home Rule); člen parlamentu (1895 až 1899), měl blízko k Sociálně demokratické federaci. — 171, 476, 739

Davout, Louis Nicolas, vévoda *d'Auerstaedt* (1770—1823), francouzský maršál, jeden z nejbližších rádců Napoleona I., účastník válek napoleonské Francie. — 431

Defoe, Daniel (asi 1660—1731), anglický spisovatel a publicista, zabýval se ekonomickými, politickými, historickými a náboženskými otázkami; autor slavného románu „Robinson Crusoe". — 258

Démosthenes (384—322 před n. l.), vynikající řečník a politik antického Řecka. — 267

Demuthová, Helena (Lenka, Nim) (1823—1890), hospodyně a věrná přítelkyně Marxovyrodiny, po Marxově smrti žila v Engelsově domácnosti. — 55, 56, 59, 71, 77, 78, 92, 94, 97, 99, 116, 119, 121, 138, 149, 150, 152, 153, 163, 165, 168, 170, 172, 176, 181, 186, 197, 225, 226, 234, 238, 293, 295, 320, 344, 345, 353, 355, 357, 375, 379, 380, 410, 418, 425, 447, 454, 462, 486, 489, 511, 539, 556, 582, 584, 589, 601, 605, 607, 608, 619, 620, 630, 644, 666, 676—678, 695, 697, 698, 722, 730, 732, 746, 760, 761, 771, 773, 782, 785, 797, 816, 821, 829, 830, 840, 841, 844

Denhardt, Fritz, viz *Sax*, Emanuel Hans

De Paepe, César (1842—1890), významný představitel belgického dělnického a socialistického hnutí, povoláním typograf, později lékař; jeden ze zakladatelů belgické sekce I. internacionály, člen belgické federální rady; delegát londýnských konferencí 1865 a 1871, kongresů v Lausanne 1867, v Bruselu 1868 a v Basileji 1869; po haagském kongresu 1872 podporoval nějaký čas bakuninovce; 1885 spoluzakladatel belgické Dělnické strany. — 748, 749

Dereure, Simon (1838—1900), představitel francouzského a mezinárodního dělnického hnutí, blanquista; povoláním obuvník; člen pařížské sekce I. internacionály; člen redakce „La Marseillaise"; člen Pařížské

komuny, po její porážce emigroval do Švýcarska, později do USA; delegát basilejského (1869) a haagského kongresu (1872) I. internacionály, člen generální rady zvolené na haagském kongresu; po amnestii se vrátil do Francie; od 1882 člen Francouzské dělnické strany. — 194

**Deville*, Gabriel (nar. roku 1854), francouzský publicista, socialista, člen Francouzské dělnické strany; autor populárního výkladu prvního dílu „Kapitálu" a různých filosofických, ekonomických a historických prací; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu z roku 1889; počátkem dvacátých let přestal pracovat v dělnickém hnutí. — 76, 78, 83, 93, 96, 98, 99, 116, 117, 119, 132, 137, 140, 146, 159, 161, 163, 185, 197, 244, 402, 406, 416, 494, 495, 519, 530, 561, 591, 592, 644, 731, 776, 815

Dietz, Johann Heinrich Wilhelm (1843 až 1922), německý nakladatel, sociální demokrat; zakladatel nakladatelství J. H. W. Dietz, pozdějšího nakladatelství sociálně demokratické strany ve Stuttgartu; člen říšského sněmu (1881—1918), v posledních letech života zaujímal smířlivé stanovisko vůči oportunismu a revizionismu. — 44, 46, 47, 54, 64, 65, 92, 117, 147, 218, 220, 266, 269, 271, 272, 274, 277, 280, 300, 321, 325, 449, 537, 586, 588, 600, 603, 612, 613

Dietzgen, Joseph (1828—1888), německý sociální demokrat, povoláním koželuh; významný propagátor marxismu; účastník revoluce 1848 až 1849; 1852 člen Svazu komunistů, filosof-samouk, samostatně dospěl k dialektickému materialismu, v polovině šedesátých let si dopisoval s Marxem; zakladatel siegburské sekce I. internacionály, člen Sociálně demokratické dělnické strany; delegát haagského kongresu 1872; přestěhoval se do USA, redaktor newyorského „Sozialist" a chicagské „Arbeiter-Zeitung". — 385, 505, 560, 622, 623, 733

Dilke, sir Charles Wentworth (1843 až 1911), anglický politik a spisovatel, jeden z vůdců radikálního křídla liberální strany, náměstek ministra zahraničních věcí (1880—1882), předseda úřadu pro místní správu. — 347, 582

Disraeli, Benjamin, od 1876 hrabě *Beaconsfield* (1804—1881), anglický státník a spisovatel, jeden z předáků toryů, později vůdce konzervativní strany; kancléř pokladu (ministr financí) (1852, 1858—1859 a 1866 až 1868), ministerský předseda (1868 a 1874—1880). — 649, 828, 830

Dobroljubov, Nikolaj Alexandrovič (1836—1861), velký ruský revoluční demokrat a materialistický filosof; jeden z nejvýznamnějších předchůdců ruské sociální demokracie. — 213

Dolgorukaja, Jekatěrina Michajlovna, kněžna *Jurevská* (1846—1922), od 1880 žena cara Alexandra II. — 736

Donald, Alexander Karley (zemř. asi 1915), pracovník anglického dělnického hnutí, člen Socialistické ligy; v polovině devadesátých let z dělnického hnutí odešel. — 766

Donkin, anglický lékař, léčil Marxovu rodinu v letech 1881—1883. — 355

Dormoy, Jean (1851—1898), aktivní člen Francouzské dělnické strany, povoláním kovodělník; 1883 zatčen

společně s Julesem Guesdem a Paulem Lafarguem, 1888 obecní rada, 1889 rada departementu, starosta Montluçonu, delegát téměř všech sjezdů Francouzské dělnické strany a kongresů II. internacionály 1889 a 1896. — 162

Douai, Karl Daniel Adolph (1819 až 1888), učitel a žurnalista francouzského původu, maloburžoazní demokrat, později socialista; 1848 až 1849 se zúčastnil revoluce v Německu, 1852 se přestěhoval do USA, zakládal různá školská zařízení v Německu a USA, redaktor „New Yorker Volkszeitung" (1878—1888), spolupracovník berlínského „Vorwärts". — 38, 384, 559

Drumont, Edouard Adolphe (1844 až 1917), francouzský reakční publicista; autor různých antisemitských knih a statí. — 657

Drysdale, Charles Robert, anglický lékař, novomalthuzián. — 259

Duc-Quercy, Albert (nar. kolem 1856), francouzský novinář, socialista; spoluzakladatel Francouzské dělnické strany (1879), jako redaktor „L'Intransigeant" podporoval stávky v Anzinu a Decazevillu, redaktor „Cri du Peuple", do 1914 redakční tajemník „Humanité", za první světové války přešel na sociálšovinistické pozice. — 561

Dühring, Eugen Karl (1833—1921), německý vulgární materialista, ideolog reakčního maloburžoazního socialismu, od 1863 soukromý docent na berlínské universitě, 1877 disciplinárně potrestán za opozici proti vládě; v sedmdesátých letech měl silný vliv na část německé sociální demokracie; jeho eklektické filosofické a ekonomické názory podrobil Engels drtivé kritice v díle „Pana Eugena Dühringa převrat vědy". — 176, 258, 324, 374, 668

Dupont, Anthime Eugène (asi 1831 až 1881), francouzský hudební nástrojař, účastník pařížského červnového povstání 1848, emigroval do Londýna, člen generální rady I. internacionály (1864—1872), dopisující tajemník pro Francii (1865—1871), delegát londýnských konferencí 1865 a 1871, ženevského (1866), lausannského (1867), bruselského (1868) a haagského (1872) kongresu, bojoval za prosazení Marxovy a Engelsovy politiky; v červenci 1870 odešel do Manchesteru a založil tam sekci I. internacionály, člen britské federální rady I. internacionály (1872—1873), 1874 se přestěhoval do USA. — 402

Eaton, americký socialista, 1886—1887 člen výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky. — 699

Eccarius, Johann Georg (1818—1889), německý krejčovský dělník, spolubojovník Marxův a Engelsův, propagátor vědeckého komunismu; člen Svazu spravedlivých, od 1847 Svazu komunistů a ústředního výboru Svazu, jeden z vůdců Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, měl projev na shromáždění I. internacionály 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (1864—1872), generální tajemník (1867—1871), dopisující tajemník pro Ameriku (1870—1872), delegát generální rady na všech kongresech a konfe-

rencích I. internacionály do 1872, do 1872 zastával Marxovu linii, později se přiklonil k liberálním vůdcům anglických tradeunionů. — — 479, 596, 697

Eda, viz *Bernstein*, Eduard

Edward (Edouard), viz Aveling, Edward

Eisengarten, Oskar, sazeč, sociální demokrat, emigrant v Londýně, tajemník Bedřicha Engelse (1884 až 1885). — 207, 208, 216, 228, 236, 254, 360

Ely, Richard Theodore (1854—1943), americký ekonom. — 383

Engels, Emil (1828—1884), bratr Bedřicha Engelse, spolumajitel firmy „Ermen a Engels" v Engelskirchenu. — 287, 288, 298, 299

**Engels*, Emil (1858—1907), synovec Bedřicha Engelse, syn Emila Engelse, spolumajitel firmy „Ermen a Engels" v Engelskirchenu. — 679, 680

Engels, Emil (nar. 1885), syn Engelsova synovce Emila Engelse. — 679, 680

Engels, Friedrich (1796—1860), otec Bedřicha Engelse, založil spolu s Gottfriedem Ermenem přádelnu bavlny Ermen & Engels v Manchesteru v roce 1837 a v roce 1841 odbočku firmy v Engelskirchenu. — 288, 298

**Engels*, Hermann (1822—1905), bratr Bedřicha Engelse; továrník v Barmenu; spolumajitel firmy „Ermen a Engels" v Engelskirchenu. — 287, 288, 298

Engels, Hermann Friedrich Theodor (1858—1910), synovec Bedřicha Engelse, syn Hermanna Engelse, továrník, spolumajitel firmy „Ermen a Engels" v Engelskirchenu. — 287, 288, 679, 680

Engels, Rudolf (1831—1903), bratr Bedřicha Engelse, továrník v Barmenu, spolumajitel firmy „Ermen & Engels" v Engelskirchenu. — 288

Engels, Rudolf Moritz (1858—1893), synovec Bedřicha Engelse, syn Rudolfa Engelse, továrník, spolumajitel firmy „Ermen a Engels" v Engelskirchenu. — 680

Engelsová, Elisabeth Franciska Mauritia (1797—1873) matka Bedřicha Engelse. — 298

Engelsová, Emma (rozená Croonová) (nar. 1834), žena Hermanna Engelse. — 288

Engelsová, Hedwig, viz *Boellingová*, Hedwig

**Engelsová*, Charlotte (rozená Bredtová) (1833—1912), žena Engelsova bratra Emila Engelse. — 298, 299, 679, 680

Engelsová, Johanna Klara (rozená Röhrigová) (nar. 1862), žena Engelsova synovce Emila Engelse. — 680

Fabian, Heinrich Wilhelm, německý sociální demokrat, emigroval do USA. — 173, 255, 383

**Faerber*, Salo, obchodník ve Vratislavi, sociální demokrat. — 439—441, 530

Faraday, Michael (1791—1867), jeden z nejvýznamnějších anglických přírodovědců, samouk; v roce 1831 objevil elektromagnetickou indukci. — 512

Ferry, Jules François Camille (1832 až 1893), francouzský advokát, publicista a politik, jeden z vůdců umírněných buržoazních republikánů, člen vlády národní obrany, starosta Paříže (1870—1871), bojoval proti

revolučnímu hnutí; předseda vlády (1880—1881 a 1883—1885), vedl dobyvačnou koloniální politiku. — 156, 347, 349, 434, 795, 814, 818, 823, 835

Fielding, John, anglický socialista, člen Sociálně demokratické federace. — 474, 476

**Fitzgerald*, Charles L., anglický novinář, v osmdesátých letech se přiklonil k socialistickému hnutí, zastupující tajemník Sociálně demokratické federace (1884—1885), redaktor „Justice". — 126, 307—309, 317

Fleischmann, Adolf, německý velkoobchodník, obchodní rada. — 101

Flügel, Johann Gottfried (1788—1855), německý lexikograf. — 485

Fock. — 260

Forster, Henry, anglický důstojník. — 582

Fortin, Edouard, francouzský publicista, člen Francouzské dělnické strany, překládal do francouzštiny Marxova díla, mj. „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" (1891). — 99, 402, 436, 448, 464, 698, 709, 730

Fosterová, Rachel. — 507, 528, 559, 592, 747—748

Fourier, François Marie Charles (1772 až 1837), francouzský utopický socialista. — 183, 193, 246

Frankel, Leo (1844—1896), představitel maďarského a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním zlatník; člen Pařížské komuny, vedl komisi pro práci a obchod, člen generální rady I. internacionály (1871—1872) a dopisující tajemník pro Rakousko-Uhersko; delegát londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872) I. internacionály; 1880 spoluzakladatel Všeobecné dělnické strany Uher; účastník mezinárodních socialistických dělnických kongresů a konferencí; Marxův a Engelsův spolubojovník. — 116, 323, 790

Freiligrath, Ferdinand (1810—1876), německý buržoazně demokratický básník revoluce 1848—1849, dlouholetý Marxův přítel; 1848—1849 jeden z redaktorů „Neue Rheinische Zeitung", člen Svazu komunistů; 1851—1868 emigrant v Londýně, během doby zanechal revoluční činnosti. — 62, 85

Freiwald Thüringer, viz *Quarck*, Max

Freycinet, Charles Louis *de Saulces de* (1828—1923), francouzský státník a diplomat, umírněný buržoazní republikán; několikrát byl ministrem, předseda vlády (1879—1880, 1882, 1886, 1890—1892); v souvislosti s panamskou aférou 1892 musel podat demisi a vzdát se na určitou dobu aktivní politické činnosti. — 542, 835

Freytag, Otto, lipský advokát, sociální demokrat, obhajoval Bebela, Liebknechta a jiné sociální demokraty v různých procesech, mj. v procesu s velezrádci 1872, poslanec za sociální demokracii v saském zemském sněmu (1877—1879). — 147, 174, 321, 324, 328, 646

Fritzsche, Friedrich Wilhelm (1825 až 1905), německý dělník v tabákovém průmyslu, účastník revoluce 1848 až 1849, spoluzakladatel Všeobecného německého dělnického spolku 1863 a Všeobecného německého spolku dělníků doutníkářského průmyslu 1865, předseda odborového

svazu dělníků doutníkářského průmyslu do 1878, delegát eisenašského kongresu 1869 a gothajského slučovacího sjezdu 1875, člen Severoněmeckého říšského sněmu (1868 až 1871) a Německého říšského sněmu (1877—1881); 1881 odešel do USA a přestal pracovat v dělnickém hnutí. — 49, 122

Frohme, Karl Franz Egon (1850—1933), německý sociální demokrat, redaktor a publicista, v sedmdesátých letech lassallovec, spolupracoval s různými sociálně demokratickými novinami, poslanec říšského sněmu (1881—1918), patřil k pravému křídlu sociálně demokratické frakce, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889, po 1896 podporoval Bernsteina, popularizoval revizionistické názory. — 166, 167, 175, 384, 397, 411, 543, 717

Galezowski, Xavier (nar. 1883), polský oční lékař, žil v Paříži, 1870 přijal francouzské státní občanství. — 796

Gambetta, Léon (1838—1882), francouzský advokát a politik, umírněný buržoazní republikán, člen vlády národní obrany (1870—1871), v provinciích organizoval ozbrojené povstání proti německým vojskům; předseda vlády a ministr zahraničních věcí (1881—1882). — 412, 525

Gaulier, Alfred Nicolas (nar. 1829), francouzský politik a publicista, radikál, 1886 poslanec. — 556, 566

Geiser, Bruno (1846—1898), německý novinář, od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, agitátor ve Slezsku, 1872 člen I. internacionály, 1875 redaktor „Volksstaat", 1877—1886 redaktor „Neue Welt", člen říšského sněmu (1881 až 1887), vedoucí představitel pravého křídla sociálně demokratické frakce; usnesením sjezdu v St. Gallen 1887 zbaven všech funkcí ve straně. — 49, 63, 90, 123, 174, 193, 203, 222, 231, 249, 255, 269, 285, 286, 301, 384, 397, 561, 618, 717, 815

George, Henry (1839—1897), americký publicista a maloburžoazní ekonom, propagoval ideu znárodnění půdy buržoazním státem jako prostředek k řešení všech sociálních rozporů kapitalistické společnosti; snažil se dostat do čela amerického dělnického hnutí a vést je cestou buržoazního reformismu. — 39, 73, 114, 124, 162, 307, 663, 671, 672, 682, 683, 742, 776, 782, 793, 808—810

Gerville-Réache, Gaston Marie Sidoine Théonile (nar. 1854), francouzský advokát a politik, poslanec za Guadeloupe (ostrov v Malých Antilách). — 241

Giers, Nikolaj Karlovič (1820—1895), ruský diplomat, vyslanec v Teheránu (od 1863), v Bernu (od 1869), ve Stockholmu (od 1872), spolupracovník ministerstva zahraničních věcí (1875—1882), ministr zahraničních věcí (1882—1895). — 467, 587, 594, 621, 653

Giffen, sir Robert (1837—1910), anglický národní ekonom a statistik, finanční odborník; vedoucí statistického oddělení v Board of Trade [ministerstvo obchodu] (1876 až 1897). — 26

Girardin, Emile *de* (1806—1881), francouzský publicista a politik, ve třicátých až padesátých letech byl

s přestávkami redaktorem „La Presse", později „Liberté"; v politice naprosto bezzásadový; před revolucí 1848 byl v opozici proti Guizotově vládě, za revoluce buržoazní republikán, poslanec Zákonodárného shromáždění (1850 až 1851), později bonapartista. — 814, 819

Gladstone, William Ewart (1809 až 1898), anglický státník, tory, později peelovec, v druhé polovině devatenáctého století předák liberální strany; kancléř pokladu (ministr financí) (1852—1855 a 1859—1866) a ministerský předseda (1868—1874, 1880—1885, 1886, 1892—1894). — 156, 296, 347, 364, 392, 468, 570, 631, 641, 651, 815, 822

Goethe, Johann Wolfgang *von* (1749 až 1832), německý spisovatel a myslitel. — 81, 135

Goullé, Albert, francouzský novinář, socialista, spolupracoval s „Cri du Peuple" a „Voie du Peuple". — 731

Gray, John (1798—1850), anglický ekonom, utopický socialista, pokračovatel Roberta Owena; jeden z autorů teorie „pracovních peněz". — 274

Grévy, François Paul Jules (1807 až 1891), francouzský státník, umírněný buržoazní republikán; president republiky (1879—1887); 1887 musel pro podvody svého zetě Daniela Wilsona odstoupit. — 71, 392, 814, 819, 823

Grillenberger, Karl (1848—1897), německý redaktor a vydavatel; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, vydavatel a redaktor různých sociálně demokratických místních novin a spoluorganizátor ilegálního vydávání „Sozialdemokratu" v jižním Německu; člen říšského sněmu (1881—1897), mluvčí pravého křídla sociálně demokratické frakce. — 301

Grimaux, Louis Edouard (1835—1900), francouzský chemik. — 374, 375

Gronlund, Laurence (1846—1899), americký publicista, socialista, reformista, původem Dán; od 1888 člen výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky. — 255, 383

Gross, Gustav (1856—1935), rakouský buržoazní politik, ekonom a publicista, soukromý docent pro národohospodářství na vídeňské universitě (1885). — 323, 338, 659

Grunzig, Julius (nar. 1855), student v Berlíně, sociální demokrat; v době platnosti zákona proti socialistům vypovězen z Berlína, emigroval do USA, spolupracovník „New Yorker Volkszeitung". — 792

Guebhard, francouzský chemik, vydával „Cri du Peuple", muž Caroline Rémy Séverinové. — 696

Guesde, Jules (Mathieu Basile) (1845 až 1922), představitel francouzského a mezinárodního dělnického hnutí, zpočátku buržoazní republikán; v první polovině sedmdesátých let se přiklonil k anarchistům; s Paulem Lafarguem zakladatel Francouzské dělnické strany (1879) a propagátor marxistických idejí ve Francii; řadu let byl vůdcem revolučního křídla francouzského socialistického hnutí; bojoval proti oportunismu; za první světové války sociálšovinista. — 55, 58, 71, 97, 100, 114, 138, 162, 194, 294, 523, 526, 561, 644, 696, 795

*Guillaumová-Schacková, Gertrud (roz. hraběnka *Schacková*) (1845—1905), německá socialistka, v osmdesátých letech přešla od buržoazního hnutí za ženská práva k proletářskému ženskému hnutí, které v Berlíně po určitou dobu vedla; 1866 odešla do Anglie, krátkou dobu bydlela v Engelsově domě, později se přiklonila k anarchismu. — 404, 578, 579, 602, 606, 608, 751, 765—767, 769, 772, 774, 775, 782, 829

Guizot, François Pierre Guillaume (1787—1874), francouzský historik a státník, orleanista; v letech 1840 až 1848 řídil vnitřní i zahraniční politiku Francie, vyjadřoval zájmy velké finanční buržoazie. — 139, 813

Gumbel, Abraham, německý sociální demokrat, počátkem osmdesátých let 19. století emigroval do Francie, 1883 bankovní úředník v Paříži. — 255

Gumpert, Eduard (zemř. 1893), německý lékař v Manchesteru, Marxův a Engelsův přítel. — 98, 840

Haeckel, Ernst (1834—1919), německý přírodovědec, filosof, darwinista; formuloval základní biogenetický zákon, který určuje vztah mezi fylogenezí (kmenový vývoj) a ontogenezí (zárodečný vývoj); svým dílem „Die Welträtsel" (1899) přispěl k rozšíření materialistického názoru. — 374

Hamel, Ernst (1826—1898), francouzský historik a publicista, demokrat, autor prací o dějinách Francouzské revoluce. — 510

Hänel, Albert (1833—1918), německý právník a politik, jeden z vůdců Pokrokové strany, později Německé svobodomyslné strany, člen pruské poslanecké sněmovny a Německého říšského sněmu. — 553

Harney, George Julian (1817—1897), významný představitel anglického dělnického hnutí, jeden z vůdců levého chartistického křídla; revoluční publicista, redaktor listů „Northern Star", „Democratic Review" a „Red Republican", člen bruselského korespondenčního výboru, spoluzakladatel Bratrských demokratů (Fraternal Democrats), činný ve Svazu komunistů, člen I. internacionály; do počátku padesátých let byl nejprve v těsném a později ve volnějším spojení s Marxem a Engelsem; dočasně podlehl maloburžoazním vlivům; 1863—1888 žil v USA. — 354, 375, 379, 380, 438, 518, 537, 595, 603, 610, 677, 678

Hartmann, Lev Nikolajevič (1850 až 1908), ruský revolucionář, narodnik; 1870 se podílel na atentátu na Alexandra II., emigroval potom do Francie, později do Anglie a do USA. — 38, 330

Hasenclever, Wilhelm (1837—1889), německý novinář, lassallovec, povoláním koželuh; od 1864 člen, 1866 tajemník, 1870 pokladník a 1871 předseda Všeobecného německého dělnického spolku; od 1870 jeden z redaktorů „Social-Demokratu", delegát gothajského ustavujícího sjezdu 1875, jeden ze dvou předsedů Socialistické dělnické strany Německa (1875—1876), spolu s Liebknechtem řídil stranický orgán „Vorwärts" (1876—1878); člen Severoněmeckého říšského sněmu (1869 až

1871) a Německého říšského sněmu (1874—1878 a 1879—1888), patřil k nemarxistickému křídlu sociálně demokratické frakce. — 48

Hasselmann, Wilhelm (nar. 1844), redaktor, jeden z předáků Všeobecného německého dělnického spolku; redaktor listu „Neuer Social-Demokrat" (1871—1875); od 1875 člen Socialistické dělnické strany Německa, člen říšského sněmu (1874 až 1876 a 1878—1880); 1880 byl vyloučen ze sociálně demokratické strany jako anarchista; přestěhoval se do USA. — 48

Hatzfeldtová, Sophie, hraběnka *von* (1805—1881), Lassallova přítelkyně a stoupenkyně, 1867 založila lassallovský Všeobecný německý dělnický spolek. — 827, 828

Haug, německý sociální demokrat. — 276

Haupt, Christian, německý slevač, od 1880 pruský policejní špicl v Ženevě, 1887 odhalen. — 843

Haxthausen, August, baron *von* (1792 až 1866), pruský úředník a spisovatel, autor několika děl o pruských a ruských agrárních vztazích; obhájce nevolnictví. — 240

Hecker, Friedrich Karl Franz (1811 až 1881), mannheimský advokát, maloburžoazní demokrat, radikální republikán; jeden z vůdců bádenského povstání v dubnu 1848; po jeho porážce emigroval do Švýcarska, později do USA, jako plukovník se zúčastnil občanské války na straně Severu (1861—1865). — 372

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770 až 1831), význačný představitel německé klasické filosofie, objektivní idealista; v jeho systému je celý přírodní, historický i duchovní svět poprvé znázorněn jako proces. — 63, 176, 248, 253, 364, 451, 461, 529, 556

Heine, Heinrich (1797—1856), velký německý básník a patriot, který bojoval proti absolutismu a feudálně klerikální reakci; průkopník demokratické německé literatury a poezie spjaté s revolučním hnutím; blízký přítel Marxovy rodiny. — 59, 62, 79, 119, 225, 295, 827, 828, 843

Heinzel, Stefan (1841—1899), německý sociální demokrat, povoláním krejčí; za účast na kodaňském sjezdu (1883) odsouzen ve freiberském procesu (1886) k trestu vězení, do konce života aktivní sociální demokrat. — 586

Heinzen, Karl (1809—1880), německý radikální publicista, maloburžoazní pučista, od 1847 vystupoval proti Marxovi a Engelsovi; 1849 se krátce účastnil bádensko-falckého povstání, emigroval do Švýcarska, později do Anglie, na podzim 1850 odjel natrvalo do USA. — 79, 162, 263

Hepner, Adolf (1846—1923), německý sociální demokrat, redaktor, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), redaktor „Volksstaatu" (1869—1873), obžalovaný v lipském procesu s velezrádci 1872, delegát haagského kongresu I. inernacionály 1872; 1882 přesídlil do USA, 1908 se vrátil do Německa, od první světové války zastával stanovisko pravých vůdců Sociálně demokratické strany Německa. — 38, 75, 733

Herkner, Heinrich (1863—1932), německý ekonom, katedrový socialista. — 828

Hermann, francouzský socialista. — 541

Hess, Moses (1812—1875), německý maloburžoazní publicista a filosof, spoluzakladatel a spolupracovník listu „Rheinische Zeitung", jeden z hlavních představitelů „pravého socialismu"; člen Svazu spravedlivých, později Svazu komunistů, od 1846 byl v otevřené politické opozici proti Marxovi a Engelsovi; 1850 při rozkolu ve Svazu komunistů stoupenec Willichovy a Schapperovy maloburžoazní frakce; člen Všeobecného německého dělnického spolku (1863—1866); účastník bruselského (1868) a basilejského (1869) kongresu I. internacionály. — 216, 469, 603, 604

Hessová, Sybille (rozená Peschová) (1820—1903), žena Mosese Hesse. — 295

Hildebrand, Bruno (1812—1878), německý národní ekonom a statistik, jeden z hlavních představitelů starší historické školy v politické ekonomii, katedrový socialista. — 660

Hirsch, Carl (1841—1900), německý sociální demokrat, novinář, člen Všeobecného německého dělnického spolku, z něhož 1868 vystoupil a pomáhal založit Demokratický dělnický spolek v Berlíně; spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), pracoval pro I. internacionálu, redaktor „Crimmitschauer Bürger- und Bauernfreund" (1870 až 1871), od prosince 1870 do března 1871 vedl „Volksstaat", po 1872 pařížský dopisovatel německého sociálně demokratického tisku, vydavatel „Laterne" v Bruselu (1878 až 1879); od 1879 žil v Londýně, stýkal se s Marxem; vrátil se nejprve do Francie a 1896 do Německa; později zanechal aktivní politické činnosti. — 273, 327

Hohenzollernové, dynastie braniborských kurfiřtů (1415—1701), pruských králů (1701—1918) a německých císařů (1871—1918). — 105, 494

Howell, George (1833—1910), jeden z vůdců anglických tradeunionů, povoláním zedník, bývalý chartista, vůdce liberálního směru v britském dělnickém hnutí; tajemník londýnské odborové rady (London Trades Council) (1861—1862), účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu, člen generální rady I. internacionály (1864—1869), delegát londýnské konference (1865); tajemník Reformní ligy a parlamentního výboru britského Kongresu tradeunionů (Trades Union Congress) (1871—1875); falšoval dějiny I. internacionály. — 30, 759, 760, 779

Hugo, Victor (1802—1885), významný francouzský spisovatel a vůdce demokratického křídla romantiků v boji proti reakčnímu klasicismu (1827—1843); člen Académie française (1841); po únorové revoluci 1848 poslanec demokratické levice Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění; jako nepřítel Napoleona III. vypovězen po státním převratu z 2. prosince 1851 z Francie; 20 let žil v exilu v Bruselu a na ostrovech Jersey a Guernsey. — 380, 385

Hugues, Clovis (1851—1907), francouzský publicista a politik, radikál; účastník Komuny v Marseille, po její porážce do 1875 vězněn; od 1881 poslanec. — 523, 526, 531

Hutten, Ulrich *von* (1488—1523), německý humanistický básník a publicista, jeden z ideologů německého rytířstva; bojoval proti reakčnímu římsko-katolickému kléru, jeho díla měla velký vliv na rozvoj národního vědomí Němců; 1521 se s Franzem von Sickingenem účastnil rytířského povstání. — 231

Hyndman, Henry Mayers (1842—1921), (v osmdesátých letech vystupoval pod pseudonymem *John Broadhouse*), anglický socialista, reformista; jeden ze zakladatelů a vůdců Demokratické federace (1881), která se později změnila na Sociálně demokratickou federaci (1884); zastával oportunistickou a sektářskou linii v dělnickém hnutí, později jeden z vůdců Britské socialistické strany, s níž se v roce 1916 rozešel pro sociálšovinistické názory. — 89, 114, 127, 128, 150, 161, 166, 171, 177, 178, 209, 221, 236, 255, 272, 307 až 309, 316, 317, 319, 344, 406, 417, 443, 447, 474—477, 486, 493, 504, 505, 517, 518, 520—522, 540, 544, 548, 552, 562, 567, 621, 658, 665, 668, 674, 694, 697, 698, 742, 748, 752, 759, 760, 781, 815, 836

Chamberlain, Joseph (1836—1914), anglický státník a politik; jeden z vůdců radikálního křídla liberální strany, starosta Birminghamu (1873—1875), byl několikrát ministrem, ideolog britského imperialismu. — 347, 468, 475, 477, 520

Champion, Henry Hyde (1857—1928), anglický vydavatel a publicista; do 1887 člen Sociálně demokratické federace, později jeden z vůdců dělnického volebního sdružení (Labour Electoral Association) tradeunionů v Londýně; redaktor a vydavatel „Labour Elector"; udržoval nějakou dobu tajné spojení s konzervativci, v devadesátých letech emigroval do Austrálie. — 236, 307, 309, 317, 475, 477, 517, 694, 760, 815

Chemnitz, Matthäus Friedrich (1815 až 1870), německý právník, autor písně „Schleswig-Holstein meerumschlungen". — 372

Chèvremont, François, autor práce o Jeanu Paulu Maratovi. — 510

Churchill, George Charles Spencer, vévoda *of Marlborough* (1844—1892), anglický šlechtic, bratr Randolpha Henryho Spencera Churchilla. — 570

Churchill, Randolph Henry Spencer, lord, vévoda *of Marlborough* (1849 až 1895), anglický státník, vůdce konzervativců; státní tajemník pro Indii (1885—1886), kancléř pokladu (1886), obhájce koloniální expanze, odpůrce nezávislosti Irska, zastával státně socialistické ideje. — 309, 570

Ihring, Ferdinand, spolupracovník politické policie; 1885 se vetřel pod jménem Mahlow do Dělnického krajského spolku pro východní Berlín, aby sváděl organizované dělníky k individuálnímu teroru; v únoru 1886 odhalen jako policejní agent. — 543

Irving, sir Henry (John Henry Brodribb) (1838—1905), známý anglický režisér a herec; vytvořil řadu postav Shakespearových her. — 447

Issleibová, dcera Ferdinanda Issleiba, obchodního společníka Augusta Bebela. — 122

Jagemann, Christian Joseph (1735 až 1804), německý filolog, psal o dějinách italskéliteratury a umění. — 127

Jakins. — 722

**Jankowská-Mendelsonová*, Marie (pseudonymy: *Stefan Leonowicz*, *Maria Schopar*, *Sofia Schopar*) (rozená Zaleská) (1850—1909), polská publicistka, socialistka; členka I. internacionály, v osmdesátých a devadesátých letech žila v emigraci, delegátka mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893; účastnila se ustavujícího shromáždění Polské socialistické strany v Paříži (1892); od 1889 žena polského socialisty Stanisława Mendelsona. — 247

Janson, Julij Eduardovič (1835—1893), ruský pokrokový statistik a ekonom, profesor na petrohradské universitě, od 1881 vedl statistické oddělení petrohradské městské správy; autor prací o teorii a dějinách statistiky. — 440

Joffrin, Jules François Alexandre (1846 až 1890), francouzský mechanik, socialista, zakladatel syndikátu mechaniků v Paříži, účastnil se Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie (1871—1881), po návratu do Francie člen Francouzské dělnické strany, jeden z vůdců oportunistického (posibilistického) křídla. — 185, 194

Johnny, viz *Longuet*, Jean Laurent Frederick

Jollymeier, viz *Schorlemmer*, Carl

Jonas, Alexander (zemř. 1912), americký socialista, knihkupec a novinář, původem Němec, od 1878 redaktor „New Yorker Volkszeitung". — 726, 727, 735, 741, 755, 763

Jones, Ernest Charles (1819—1869), anglický proletářský básník a publicista, právník, do padesátých let se stýkal s Marxem a Engelsem; vůdce levého křídla chartistů, redaktor „Northern Star", vydavatel chartistických listů „Notes to the People" a „The People's Paper"; 1858 dělal politické a ideologické ústupky radikální buržoazii, což vedlo k dočasnému rozchodu s Marxem a Engelsem. — 518

Jordanes (Jornandes) (nar. asi 500), gótský dějepisec, autor díla „De origine actibusgue Getarum", to je výtah z Cassiodorových dějin Gótů, které se nedochovaly. — 384

Jornandes, viz *Jordanes*

**Joynes*, James Leigh (1853—1893), anglický socialista, vysokoškolský učitel a novinář, autor socialistických písní; jeden z vůdců Sociálně demokratické federace, spoluzakladatel a redaktor „To-Day", spolupracovník „Justice" a „Commonweal", přeložil do angličtiny Marxovo dílo „Námezdní práce a kapitál". — 114, 150, 177, 179, 230, 272, 307

Jurjevskij, Georgij Alexandrovič, kníže (nar. 1872), starší syn cara Alexandra II. a kněžny Jekatěriny Michajlovny Dolgoruké. — 736

Juta, Johan Carel (1824—1886), holandský obchodník, knihkupec a nakladatel v Kapském Městě; muž Marxovy sestry Louisy. — 111

Jutová, Louise (1821—asi 1893), Marxova sestra, žena Johana Carla Juty. — 111

Kaler-Reinthal, Emil (1850—1897), rakouský sociální demokrat, koncem

osmdesátých let se odklonil od dělnického hnutí a aktivně vystupoval proti sociální demokracii. — 83

Kalle, Fritz (nar. 1837), německý podnikatel, národní liberál, člen říšského sněmu (1884—1890). — 556

Kálnoky, Gustav (1832—1898), rakouský státník, velvyslanec v Petrohradě (1880—1881), předseda císařské ministerské rady a ministr zahraničních věcí (1881—1895). — 653

Kant, Immanuel (1724—1904), zakladatel klasické německé filosofie. — 162, 171, 173

Karel X. (1757—1836), francouzský král (1824—1830). — 290

Katkov, Michail Nikiforovič (1818 až 1887), ruský reakční publicista, redaktor listu „Moskovskije vedomosti" (1850—1855, 1863—1887). — 794, 795

Kaulbars, Nikolaj Vasiljevič, baron *von* (1842—1905), ruský generál, 1886 vojenský komisař carské vlády v Bulharsku. — 640, 653

Kautská, Louise (roz. Strasserová) (1860 až 1950), rakouská socialistka, první žena Karla Kautského; od 1890 byla Engelsovou sekretářkou. — 340, 344, 353, 417, 418, 420, 421, 423, 462, 489, 495, 511, 578, 583, 584, 586, 587, 589, 601, 605, 607, 610, 670, 677, 752, 770, 772, 775, 782, 829, 830

**Kautská*, Minna (1837—1912), německá spisovatelka, matka Karla Kautského, znala se s Engelsem. — 417, 418, 460—463

**Kautsky* Karl (1854—1938), publicista, jeden z vůdců a teoretiků německé sociální demokracie a II. internacionály; pražský rodák, žil později ve Vídni, Curychu a v letech 1881 až 1890 v Londýně; 1883—1917 redaktor „Neue Zeit"; v osmdesátých letech se přikláněl k marxismu, napsal řadu teoretických prací, v kterých byly sice omyly, ale které přesto sehrály kladnou úlohu při šíření marxismu; později přešel naprosto na oportunistické pozice a stal se ideologem centrismu v německé sociální demokracii a II. internacionále; po VŘSR vystupoval otevřeně proti diktatuře proletariátu a proti sovětské moci. — 12, 13, 15, 43, 54, 90—92, 100, 106, 109, 112, 113, 116—119, 122, 123, 127, 128, 132, 140, 146—148, 156, 169, 173, 182, 183, 187—191, 198, 200, 207 až 212, 216, 218—222, 224, 232, 235, 237, 248—250, 253, 256—259, 266, 269—273, 276, 279—282, 286, 300, 307, 323, 340, 344, 350, 353, 355, 368, 370, 390, 391, 398, 411, 412, 417, 418, 420, 421, 423, 428, 437, 445, 449, 462, 467, 469, 474, 489, 495, 497, 511, 517, 521, 531, 537, 541, 544, 569, 577—579, 582—584, 586—589, 600—602, 605—607, 609, 610, 612, 613, 619, 640, 658, 665, 670, 677, 703, 706, 708, 709, 727, 733, 750, 761—763, 770, 772—774, 782, 787, 790—792, 799—801, 805, 807, 811, 830, 833, 839, 842

Kayser, Max (1853—1888) německý sociální demokrat, novinář; od 1878 v říšském sněmu, kde patřil k pravému křídlu sociálně demokratické parlamentní frakce. — 49

**Kelleyová-Wischnewetzká*, Florence (1859—1932), americká socialistka, později buržaozní reformistka, přeložila do angličtiny Engelsovu knihu „Postavení dělnické třídy v Anglii";

žena polského lékaře Lazara Wischnewetzkého, který emigroval do USA. — 321, 332—333, 335, 336, 483, 491, 504, 507—508, 518, 528 až 529, 532—534, 559, 560, 574—576, 590—593, 606, 608, 681—684, 691 až 692, 699—704, 706, 708, 719, 727, 735, 741, 747, 748, 753—755, 762, 764, 766, 768, 781, 782, 786, 793, 807—809, 832—834

Kjellbergová, Julia, dcera švédského velkoprůmyslníka, později žena Heinricha von Vollmara. — 246

**Klopfer*, Ludwig, německý sociální demokrat, emigrant ve Švýcarsku. — 52, 54

**Knowles*, James (1831—1908), anglický architekt a nakladatel, založil a od 1877 redigoval časopis „Nineteenth Century". — 30, 31, 36

Kock, Paul *de* (1794—1871), francouzský buržoazní spisovatel. — 224

**Koch*, Hugo, německý sociální demokrat, emigroval do Londýna, tajemník redakce „Londoner-Arbeiter-Zeitung". — 812

Kol, H. H. *van* (pseudonym *Rienze*) (1852—1925), představitel nizozemského dělnického hnutí; spoluzakladatel a jeden z vůdců Sociálně demokratického svazu a později Sociálně demokratické dělnické strany Nizozemska; od konce devadesátých let reformista; na mezinárodních socialistických dělnických kongresech hájil koloniální politiku imperialismu, nepřítel Velké říjnové socialistické revoluce. — 608, 634, 637

Kolb, Georg Friedrich (1808—1884), německý politik, publicista a statistik, buržoazní demokrat. — 466

Krantz, viz *Lavrov*, Petr Lavrovič

Kravčinskij, Sergej Michajlovič (literární pseudonym *Stěpňak*) (1851 až 1895), ruský publicista a spisovatel, významný představitel revolučního narodnictví v sedmdesátých letech; 1878 spáchal v Petrohradě atentát na náčelníka četnictva, potom emigroval a od 1884 žil v Anglii. — 330, 562

Kropotkin, Petr Alexejevič, kníže (1842 až 1921), ruský revolucionář, geograf a cestovatel, jeden z ideologů anarchismu, odpůrce marxismu; 1876—1917 v emigraci. — 548, 739, 795

Krüger, Adolf Hermann (nar. asi 1836), německý policejní úředník (1866 až 1890), v osmdesátých letech jeden z vůdců politické policie. — 843

**Krzywicki*, Ludwik Joachim Franciszek (pseudonym Żywicki, Wolski, K. R.) (1859—1941), polský sociolog, ekonom a publicista; měl velký podíl na rozšíření marxismu v Polsku, v osmdesátých letech se účastnil socialistického hnutí, jeden z překladatelů I. dílu „Kapitálu" do polštiny. — 129, 131

**Kugelmann*, Ludwig (1828—1902) německý lékař, demokrat, blízký přítel Marxův a Engelsův; účastník revoluce 1848—1849, 1862—1874 si dopisoval s Marxem, aktivní člen I. internacionály v Hannoveru, 1867 delegát lausannského a 1872 haagského kongresu; přispěl k rozšíření „Kapitálu" v Německu. — 184

Kuropatkin, Alexej Nikolajevič (1848 až 1925), ruský generál, účastník rusko-turecké války (1877—1878), ministr války (1898—1904), vrchní velitel v rusko-japonské válce (1904 až 1905). — 441

Labouchère, Henry (1831—1912), anglický politik, diplomat a novinář, liberál; člen parlamentu, od konce šedesátých let jeden z majitelů „Daily News". — 822

Labruyère, Georges *de*, francouzský novinář, spolupracovník „Cri du Peuple"; koncem osmdesátých let boulangista, zakladatel „La Cocarde" (1888). — 486, 696, 731

Labusquière, Jean (nar. 1852), francouzský novinář, socialista, člen I. internacionály, patřil k broussistickému zaměření v redakci „La Bataille", později nezávislý socialista. — 696

**Lafargue*, *Paul* (1842—1911), význačný představitel mezinárodního a francouzského dělnického hnutí a známý propagátor marxismu, Marxův a Engelsův žák a spolubojovník; člen generální rady I. internacionály, dopisující tajemník pro Španělsko (1866—1869), spoluzakladatel sekcí I. internacionály ve Francii (1869—1870), ve Španělsku a Portugalsku (1871 až 1872), delegát haagského kongresu 1872; spolu s Jules Guesdem zakladatel Francouzské dělnické strany, delegát takřka všech jejích sjezdů; od 1868 muž Marxovy dcery Laury. — 12, 16, 25, 26, 47, 55, 56, 58, 60, 69, 71, 78, 80, 94, 95, 97, 99, 100, 106, 110—112, 120, 121, 128, 138—140, 150, 152, 153, 162 až 165, 170, 171, 179—181, 185, 186, 192, 197, 225, 227, 228, 233, 234, 238, 240—244, 254, 293—296, 306, 320, 330—331, 345, 356, 357, 374 až 376, 379, 380, 385, 388, 391, 392, 402, 406, 410, 416, 430, 433—435, 448, 454—456, 476—478, 485—487, 495, 519, 523—525, 541, 547—449, 556, 557, 561, 564—565, 572, 573, 581, 591, 592, 606, 619, 620, 622, 628, 630—631, 643, 644, 649—657, 666, 675, 678, 680, 685—687, 690, 693—697, 705, 708—710, 714, 730, 738—740, 744, 746, 759, 760, 771, 776, 782, 784, 796, 811, 815, 818, 819, 822—826, 835—836, 840, 842 až 844

Lafarguová (nar. 1803), matka Paula Lafargua. — 25

**Lafarguová*, Laura (1846—1911), druhá dcera Karla Marxe, představitelka francouzského dělnického hnutí; 1868 se provdala za Paula Lafargua. — 16, 25, 55—60, 68—72, 77, 78, 83, 96—99, 107, 110, 111, 119 až 121, 138—140, 142, 149—150, 152 až 153, 158, 165, 170—172, 177 až 179, 186, 196, 197, 225—128, 233 až 234, 238—239, 244, 254, 268, 272, 273, 279, 293—296, 308, 319, 320, 323, 343—345, 354—357, 376, 379 až 380, 388, 391—393, 402—403, 406—410, 416—417, 424—425, 435 až 436, 444, 447—448, 456, 478, 485—487, 494—496, 517—519, 539 až 542, 553—557, 572—573, 581, 606, 608, 619—622, 627—628, 630 až 632, 642—645, 658, 662—666, 676 až 678, 680, 685—687, 695—698, 708 až 710, 713—715, 722—723, 730—732, 740, 744—746, 759—760, 769—773, 784—785, 795—797, 814—816, 819 až 821, 825, 840—841, 843, 844

Lamanskij, Vladimir Ivanovič (1833 až 1914), ruský vědec, slavista, profesor na petrohradské universitě, panslavista. — 823

Lamartine, Alphonse, Marie Louis *de* (1790—1869), francouzský básník, historik a politik, ve čtyřicátých le-

tech umírněný republikán; 1848 ministr zahraničních věcí, fakticky řídil prozatímní vládu. — 42

Lasker, Eduard (1829—1884), německý právník a politik; člen Severoněmeckého a Německého říšského sněmu, do 1866 člen Pokrokové strany, potom spoluzakladatel a vůdce Národně liberální strany, která podporovala Bismarckovu reakční politiku; odmítl Bismarckovu ochranářskou politiku a 1880 se rozešel s Národně liberální stranou. — 559

Lassalle, Ferdinand (1825—1864), německý spisovatel a maloburžoazní dělnický agitátor, účastník revoluce 1848—1849, od té doby ve styku s Marxem a Engelsem (korespondence do 1862); jeho historická zásluha spočívá v tom, že založením Všeobecného německého dělnického spolku v květnu 1863 splnil snahy pokrokových dělníků vymanit se organizačně z vlivu liberální buržoazie; neobracel však pozornost dělnické třídy k revolučním perspektivám, ale naopak vytvářel ideji, že je možné za pomoci junkerského pruského státu mírovou cestou vrůst do socialismu; tato ideologie „královského pruského státního socialismu" vedla Lassalla k paktování s Bismarckem a pruským velkoburžoazním junkerským militarismem, proto také byl zastáncem vytváření jednotného Německa „shora" pod hegemonií Pruska. — 63, 64, 233, 251, 255, 295, 312, 394, 444, 475, 477, 499, 663, 790, 827, 828, 842, 845

Laur, Francis (nar. 1844), francouzský politik, umírněný republikán, později boulangista, od 1885 poslanec. — 796

**Lavigne*, Paul, francouzský socialista. — 448, 464, 465, 709

**Lavrov*, Petr Lavrovič (1823—1900), ruský sociolog a publicista, jeden z ideologů narodnictví, od 1870 žil v emigraci; člen I. internacionály, účastník Pařížské komuny; redaktor časopisu „Vperjod!" (1873 až 1876) a stejnojmenných novin (1875 až 1876); jeden z místopředsedů Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; Marxův a Engelsův přítel. — 17, 23, 106, 120, 130, 136, 137, 139, 144, 152, 157, 338, 339, 343, 354, 391, 407, 438, 512, 513, 664, 668, 708, 806

Leclère, Henri Alfred Albert (Adhémar) (1853—1917), francouzský knihtiskař, orientalista, v sedmdesátých a osmdesátých letech účastník socialistického hnutí, posibilista; spolupracovník různých socialistických a radikálních novin, spoluzakladatel „Prolétaire"; od 1886 úředník v koloniální správě v Kambodži. — 139, 197

Leibniz, Gottfried Wilhelm, svobodný pán *von* (1646—1716), německý filosof, matematik, fyzik, diplomat, zakladatel Akademie věd v Berlíně a její první president. — 184

Lenka, viz *Demuthová*, Helena

**Leonowicz*, Stefan, viz *Jankowská-Mendelsonová*, Marie

Leopold II. (1835—1909), belgický král (1865—1909), známý svou krutou koloniální politikou. — 256

Leopold Karl Friedrich (1790—1852), velkovévoda bádenský (1830—1852). — 454

Leroux, Pierre (1797—1871), francouz-

ský publicista, utopický socialista a stoupenec křesťanského socialismu, 1851—1852 v emigraci v Londýně. — 444, 692

Leroy-Beaulieu, Pierre Paul (1843 až 1916), francouzský ekonom, člen redakce „Journal des Débats", odpůrce marxismu. — 233, 238, 240, 242—244, 294

Lessing, Gotthold Ephraim (1729 až 1781), německý dramatik, kritik literatury a umění, jeden z významných osvícenců 18. století, zakladatel realistické estetiky a klasické německé národní literatury, odpůrce absolutismu. — 559

Lessner, Friedrich (1825—1910), představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, krejčí, Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; člen Svazu spravedlivých a Svazu komunistů, účastník revoluce 1848 až 1849, v kolínském procesu proti komunistům 1852 odsouzen ke třem letům vězení; od 1856 emigrant v Londýně, člen generální rady I. internacionály (1864—1872), delegát londýnských konferencí 1865 a 1871 a všech kongresů od 1867—1872, aktivně bojoval za prosazování Marxovy a Engelsovy politiky; člen britské federální rady, spoluzakladatel Nezávislé labouristické strany (1893). — 192, 479, 537, 585, 750, 772

Lev XIII. (Gioacchino Pecci) (1810 až 1903), římský papež (1878—1903). — 710, 717

Lexis, Wilhelm (1837—1914), německý ekonom a statistik, universitní profesor. — 537, 603, 659

Library, viz *Liebknecht*, Wilhelm

Liebig, Justus, svobodný pán *von* (1803 až 1873), významný německý vědec, průkopník v mnoha odvětvích chemie, zvláště organické, jeden ze zakladatelů agrochemie. — 153

**Liebknecht* Wilhelm (1826—1900), významný představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, publicista, Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; účastník revoluce 1848—1849, emigroval do Švýcarska, potom do Anglie, kde byl členem Svazu komunistů; 1862 se vrátil do Německa, 1863 do začátku 1865 člen Všeobecného německého dělnického spolku; člen I. internacionály, propagátor a agitátor vědeckého komunismu, 1866 zakladatel a vůdce Saské lidové strany, 1869 spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany, odpovědný redaktor listů „Demokratisches Wochenblatt", „Volksstaat" a „Vorwärts"; jako rozhodný odpůrce pruského militarismu se zasazoval o sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou; člen Severoněmeckého říšského sněmu (1867—1870) a Německého říšského sněmu (1874 až 1900); za prusko-francouzské války vystupoval proti pruským anekčním plánům a na podporu Pařížské komuny; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů. — 15, 25, 39, 40, 44—50, 52, 54, 61, 64, 65, 68, 79—80, 89, 91, 122, 125, 143, 147, 162, 172, 174, 197, 199, 223, 280, 310—312, 314, 317, 328, 334, 356, 369, 375, 376, 391, 397, 409, 411, 441, 442, 457, 466—469, 472—473, 488—490, 492—494, 498, 501, 506, 530—531, 543, 544, 551, 555, 561, 566—567, 586, 597, 605, 606, 608—611, 616, 617, 619, 620, 623, 629, 633—635, 637, 642, 645,

646, 648, 670, 671, 675—677, 700, 714, 717, 724, 726, 733, 748, 756, 759, 772, 774, 775, 781, 782, 799, 829, 830

Liebknechtová, Gertrud, dcera Wilhelma Liebknechta. — 726

**Liebknechtová*, Natalie (1835—1909), od 1868 druhá žena Wilhelma Liebknechta; matka Karla Liebknechta. — 617, 619, 629, 670, 671, 676, 677, 829—830

Lili (Lily), viz *Rosherová*, Lilian

Limouzinová, Adelaide Elise (rozená Scharnetová) (nar. 1846), milenka generála Jeana Thibaudina, zprostředkovatelka při jeho podvodech. — 820

Lippert, Julius (1839—1909), rakouský kulturní historik. — 273

Lissagaray, Prosper Olivier (1839 až 1901), francouzský novinář a historik, účastník a historik Pařížské komuny, přiklonil se k buržoazně demokratické skupině novojakobínů, emigroval po porážce Komuny do Anglie, autor „Histoire de la Commune 1871" (1876); 1880 se vrátil do Francie, zakladatel (1882) a redaktor „La Bataille", postavil se proti marxistickým vůdcům Francouzské dělnické strany. — 374, 486, 696

Lockroy, Edouard Etienne Antoine Simon (1840—1913), francouzský novinář a politik, radikál, v osmdesátých a devadesátých letech několikrát ministrem. — 714

Longuet, Edgar (1879—1950), představitel francouzského dělnického hnutí, člen Socialistické strany, od roku 1938 člen Komunistické strany Francie; povoláním lékař; účastnil se boje proti fašistům; Marxův vnuk, syn Jenny Marxové. — 96, 138, 150, 152, 177, 320, 825

Longuet, Henri (Harry) (1878—1883), Marxův vnuk, syn Jenny Marxové. — 44

Longuet, Charles (1839—1903), představitel francouzského dělnického hnutí, novinář, proudhonovec; člen generální rady I. internacionály (1866—1867 a 1871—1872), dopisující tajemník pro Belgii (1866), delegát lausannského (1867), bruselského (1868) kongresu, londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872); člen Pařížské komuny, emigroval do Anglie, přiklonil se později k posibilistům, v osmdesátých a devadesátých letech člen pařížské obecní rady; od 1872 muž Marxovy dcery Jenny. — 25, 150, 152, 177, 523, 525, 530, 541, 566, 695, 730

Longuet, Jean Laurent Frederick (Johnny) (1876—1938), Marxův vnuk, syn Jenny Marxové, později jeden z vůdců Socialistické strany Francie. — 25, 96, 138, 150, 152, 177, 380, 435, 485, 487, 496, 825

Longuet, Marcel (1881—1949), Marxův vnuk, syn Jenny Marxové. — 96, 138, 150, 152, 177, 320, 825

Longuetová, Jenny (1844—1883), nejstarší dcera Karla Marxe, novinářka, představitelka mezinárodního dělnického hnutí; publicisticky podporovala boj irského lidu za nezávislost; od 1872 žena Charlese Longueta. — 27, 79, 177, 295

Longuetová, Jenny (1882—1952), Marxova vnučka, dcera Jenny Marxové. — 96, 138, 150, 152, 177, 320, 825

Lopatin, German Alexandrovič (1845 až 1918), ruský revolucionář, na-

rodnik, Marxův a Engelsův přítel; člen generální rady I. internacionály (1870); přeložil do ruštiny velkou část I. dílu „Kapitálu". — 23, 94, 95, 102, 136, 144, 179, 337, 415, 452, 453, 514, 664, 806

**Loria*, Achille (asi 1857—asi 1943), italský sociolog a ekonom, vulgarizátor marxismu. — 41, 42, 295

Loustallot, Elisée (1762—1790), francouzský advokát a publicista, revoluční demokrat, vydavatel časopisu „Les Révolutions de Paris". — 139, 171

Lovell, John W., americký nakladatel, 1887 vydal Engelsovu knihu „Postavení dělnické třídy v Anglii". — 762, 808, 832

Lowrey, spolumajitel firmy „William Swan Sonnenschein a spol.". — 611, 740

Lubbock, sir John (od roku 1899 lord *Avebury*) (1834—1915), anglický biolog, darwinista, známý svými pracemi v oblasti zoologie; etnolog a archeolog; finanční politik, liberál; autor prací o dějinách prvobytných společností. — 148

Lüderitz, Franz Adolf Eduard (1834 až 1886), brémský velkoobchodník, jeden z iniciátorů koloniální expanze Německa v Africe. — 264

Ludvík Bonaparte, viz *Napoleon III.*

Ludvík Filip, vévoda *Orleánský* (1773 až 1850), francouzský král (1830 až 1848). — 434, 819

Ludvík Filip Albert, vévoda *Orleánský*, hrabě *Pařížský* (1838—1894), vnuk krále Ludvíka Filipa, pretendent na francouzský trůn. — 655

Ludvík Napoleon, viz *Napoleon III.*

Luther, Martin (1483—1546), významný reformátor, zakladatel protestantismu (luteránství) v Německu; jeho literární dílo, hlavně překlad bible, mělo významný vliv na vývoj jednotného německého spisovného jazyka; ideolog německého měšťanstva; za selské války 1525 se postavil na stranu knížat proti vzbouřeným sedlákům a městské chudině. — 182

Mably, Gabriel Bonnot *de* (1709—1785), francouzský sociolog, představitel utopického, rovnostářského komunismu. — 139

Macdonald, Alexander (1821—1881), jeden z reformistických vůdců anglických tradeunionů, tajemník Národního svazu horníků; od 1874 člen parlamentu, zastával politiku liberální strany. — 779

Mac-Mahon, Marie Edme Patrice Maurice, hrabě *de*, vévoda *Magentský* (1808—1893), francouzský reakční politik a generál, od 1859 maršál, bonapartista; účastník krymské války, války v Itálii 1859; vrchní velitel armády versailleské vlády, jeden z katů Pařížské komuny, president třetí republiky (1873—1879). — 547

**Mahon*, John Lincoln (1865—1933), představitel anglického dělnického hnutí, povoláním mechanik; člen výkonného výboru Sociálně demokratické federace (1884), od prosince 1884 člen Socialistické ligy a 1885 její tajemník; jeden z organizátorů Severoanglické socialistické federace (1887), autor díla „A Labour Programme" (1888), psal si s Engelsem. — 297, 766, 778—780, 788—789

Maine, sir Henry James Sumner (1822—1888), anglický právník a historik práva, člen rady generálního guvernéra pro Indii (1862 až

1869) a člen Indické rady při ministerstvu pro Indii (1871—1888). — 240

Malon, Benoît (1841—1893), francouzský dělník, maloburžoazní socialista; člen I. internacionály, delegát ženevského kongresu (1866); člen ústředního výboru národní gardy a Pařížské komuny; po porážce Komuny emigroval do Itálie, potom do Švýcarska, kde se připojil k anarchistům, později jeden z vůdců a ideologů posibilistů. — 100, 106, 114, 139, 154, 476, 547

Malthus, Thomas Robert (1766—1834), anglický duchovní, ekonom, ideolog zburžoaznělé pozemkové aristokracie, obhájce kapitalismu, hlasatel reakční populační teorie, která měla ospravedlnit bídu pracujících. — 92, 139

Mandl, Heinrich, rakouský obchodník a publicista, sociální demokrat, spolupracovník „Neue Zeit". — 790

Manz, Karl (1856—1917), německý sociální demokrat, povoláním knihař, po vyhlášení zákona proti socialistům emigroval do Vídně, později do Curychu. — 224, 270

Marat, Jean Paul (1743—1793), francouzský lékař, fyzik, publicista, původem Švýcar, významný účastník Francouzské revoluce, jeden z vůdců jakobínů a Hory, byl pro další důsledné vedení revoluce pod diktaturou jakobínů, zavražděn girondistickou kontrarevolucionářkou Charlottou Cordayovou. — 510

Mark (Marck) *von der*, viz *Rosenberg*, Wilhelm Ludwig

Marlborough, viz *Churchill*, George Charles Spencer, vévoda *of Marlborough*

Marouck, Victor, francouzský advokát a novinář, socialista; koncem osmdesátých let se přiklonil k posibilistům. — 696

**Martignetti*, Pasquale (1844—1920), italský socialista, povoláním úředník, překladatel Marxových a Engelsových děl do italštiny; do konce života zůstal věrný revolučnímu socialismu. 66, 81, 283, 315, 352, 377, 380, 386, 482, 484, 535, 626, 688—691, 694, 757, 759, 777

Marx, Heinrich (1782—1838), otec Karla Marxe, advokát, později justiční rada v Trevíru. — 56

Marxová, Jenny, rozená *von Westphalen* (1814—1881), od 1843 žena a spolupracovnice Karla Marxe. — 44, 62, 69, 79, 206

Marxová, Laura, viz *Lafarguová*, Laura

Marxová-Avelingová, Eleanor (Tussy) (1855—1898), nejmladší Marxova dcera, představitelka anglického a mezinárodního dělnického hnutí, publicistka, členka Sociálně demokratické federace (1884), spoluzakladatelka Socialistické ligy (1884), 1889 se účastnila organizování masového hnutí nekvalifikovaných dělníků a odborů plynárenských a dokařských dělníků v Londýně, přispívala do různých novin a časopisů; od 1884 žena Edwarda Avelinga. — 23, 25, 27, 28, 39, 58, 59, 69 až 72, 87, 92, 94, 96, 99, 107, 109, 111, 114, 116—119, 125, 130, 134, 138, 158, 163, 168, 173, 178, 226, 234, 237, 259, 268, 282, 293, 308, 316, 319, 323, 338, 344, 355, 356, 385, 388, 391, 416, 420, 424, 462, 476, 485, 486, 489, 492, 495, 501, 506, 511, 514, 540, 553—555, 562, 582, 586, 597, 608, 617, 619, 627, 632, 635, 642,

644, 664, 666, 676, 677, 681, 685 až 687, 691, 697, 699—702, 704—706, 708, 709, 716, 719, 722, 727, 731 až 734, 736, 739, 742, 745, 748, 749, 752, 760, 769, 770, 772, 775, 780 až 782, 784, 793, 800, 820, 822, 825, 828—830

Matthews, Henry (1826—1913), anglický právník a politik, konzervativec; 1886—1892 ministr vnitra. — 820, 822

Maupassant, Henri René Albert Guy *de* (1850—1893), významný francouzský realistický spisovatel. — 696

Maurer, Georg Ludwig, rytíř *von* (1790 až 1872), německý historik práva, zkoumal společenské zřízení Německa v raných dobách a ve středověku. — 240, 510

May, Elie, francouzský posibilista, později boulangista. — 476

Mayall, fotograf v Londýně. — 40, 45

McEnnis, J. T., dopisovatel listu „The Missouri Republican" v Saint Louis (USA). — 561, 562, 585, 622

Mc-Glynn, Edward (1837—1900), americký katolický duchovní; 1886 až 1887 stoupenec Henryho George a jeden z vůdců Sjednocené dělnické strany (strana Henryho George), 1887 byl exkomunikován; později se rozešel s Georgem a 1888—1889 stál sám v čele strany. — 782, 793

Mead, Edward P., anglický dělnický básník; uveřejňoval své verše v chartistickém časopise „The Northern Star". — 135

Mehring, Franz (1846—1919), z buržoazního radikála se stal významným představitelem německého dělnického hnutí; německý historik a publicista; v osmdesátých letech už stál na pozicích marxismu; napsal řadu děl o dějinách Německa a o německé sociální demokracii, též autor Marxova životopisu; jeden z redaktorů časopisu „Neue Zeit", vůdce a teoretik levého křídla německé sociální demokracie. — 327, 329, 412

Meissner, Otto Karl (1819—1902), hamburský nakladatel; vydal Marxův „Kapitál" a řadu dalších Marxových a Engelsových děl. — 44, 46, 52, 70, 96, 117, 120, 132, 134, 140, 146, 169, 171, 254, 400, 416, 427, 494, 513, 531, 627, 630, 838

Mendelssohn, vedoucí banky v Berlíně. — 439, 467

Menger, Anton (1841—1906), rakouský právník, profesor vídeňské university. — 658, 665, 710

Mesa y Leompart, José (1840—1904), španělský socialista, povoláním tiskař; jeden z organizátorů sekcí I. internacionály ve Španělsku, člen španělské federální rady (1871 až 1872), redaktor „La Emancipación' (1871—1873) a člen Nové madridské federace (1872—1873); bojoval proti anarchismu; jeden z prvních propagátorů marxismu ve Španělsku; 1879 spoluzakladatel Socialistické dělnické strany Španělska; přeložil do španělštiny řadu Marxových a Engelsových děl. — 744, 844

Meyendorfová, baronka *von*, ve čtyřicátých letech byla zapletena do rozvodového procesu Hatzfeldtových, přítelkyně hraběte Edmunda von Hatzfeldta. — 828

Meyer, Rudolph Hermann (1839 až 1899), německý ekonom a publicista, konzervativec, Rodbertusův životopisec. — 89, 121, 146, 190, 323, 486, 629, 643

Meyerová, Mathilde, žena Rudolpha Hermanna Meyera. — 643

Mignet, François Auguste Marie (1796 až 1884), francouzský liberální historik v období restaurace. — 510, 511

Michajlovskij, Nikolaj Konstantinovič (1842—1904), ruský sociolog, publicista a literární kritik, významný ideolog liberálních narodniků, odpůrce marxismu, zastánce nevědecké subjektivní metody v sociologii; jeden z redaktorů časopisů „Otěčestvennyje zapisky" a „Russkoje bogatstvo". — 160

Michelová, Louise (1830—1905), francouzská učitelka a básnířka, významná revolucionářka, za Pařížské komuny bojovala na barikádách, po porážce Komuny vypovězena na Novou Kaledonii, 1880 amnestována, 1883—1886 ve vězení za revoluční činnost, byla ve spojení s anarchistickými kruhy; 1890 emigrovala do Anglie. — 71, 518

Minková, Paule (Mekarská, Pauline Adèle) (1840—1901), francouzská novinářka, dcera polského emigranta, účastnice Pařížské komuny, emigrovala do Švýcarska, ovlivněna myšlenkami bakuninismu; 1880 amnestována a vrátila se do Francie; připojila se k socialistickému hnutí, účastnice sjezdů Francouzské dělnické strany, podnikala propagační cesty po Francii. — 140

Mirbach, Otto *von*, původně pruský záložní dělostřelecký důstojník, maloburžoazní demokrat, účastník revoluce 1848—1849; za květnového povstání 1849 velitel Elberfeldu; po porážce povstání emigroval. — 455

Molinari, Gustave *de* (1819—1912), belgický ekonom, šéfredaktor „Journal des Economistes". — 294

Moltke, Helmuth Karl Bernhard, hrabě *von* (1800—1891), pruský důstojník, později generál polní maršál, vojenský spisovatel, jeden z ideologů pruského militarismu a šovinismu; 1835—1839 sloužil v turecké armádě, náčelník pruského (1857—1871) a císařského (1871—1888) generálního štábu. — 278

Mommsen, Theodor (1817—1903), německý historik starověku a právník, 1848—1849 se zúčastnil demokratického hnutí v Lipsku, jako národní liberál poslanec pruské poslanecké sněmovny (1873—1879), člen Německého říšského sněmu (1881 až 1884); autor „Römische Geschichte", které jsou příkladem liberálního nazírání dějin. — 273

Money, J.W.B. — 147, 240

Moore, Samuel (asi 1830—1911), anglický právník, člen I. internacionály, přeložil do angličtiny „Manifest Komunistické strany" a s Edwardem Avelingem první díl „Kapitálu"; Marxův a Engelsův přítel. — 31, 41, 55, 56, 59, 62, 70, 78, 93, 121, 139, 171, 173, 177—179, 196, 316, 319, 338, 375, 379, 514, 540, 554, 578, 642, 665, 719, 770, 771, 800, 825

Morgan, Lewis Henry (1818—1881), významný americký učenec, etnolog, archeolog a historik prvobytné společnosti; živelný materialista. — 14, 148, 163, 169, 173, 182, 183, 273

Morley, John, vikomt (1838—1923), anglický publicista, historik a státník, liberál, šéfredaktor „Fortnightly Review" (1867—1882), státní tajemník pro Irsko (1886 a 1892—1895). — 570

Morris, William (1834—1896), anglický básník, spisovatel a umělec, socialista; člen Sociálně demokratické

federace, od 1884 vedoucí představitel Socialistické ligy, 1889 se odklonil od ligy pro narůstající anarchistické praktiky a přiklonil se zase k Sociálně demokratické federaci, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 150, 169, 209, 221, 282, 293, 307 až 309, 317, 320, 486, 544, 548, 556, 562, 567, 599, 621, 742, 745, 760, 765, 769, 833

Most, Johann Joseph (1846—1906), německý redaktor, sociální demokrat, později anarchista; povoláním knihař; od 1871 člen Sociálně demokratické dělnické strany, člen říšského sněmu (1874—1878), 1876 až 1878 redaktor „Berliner Freie Presse"; 1878 vypovězen z Berlína, emigroval do Londýna; od 1879 vydavatel a redaktor „Freiheit", 1880 jako anarchista vyloučen ze Socialistické dělnické strany Německa; 1882 přesídlil do USA, kde pokračoval v propagaci anarchismu. — 32—34, 39, 40, 75, 134, 162, 263

Motteler, Julius (1838—1907), německý sociální demokrat, povoláním soukeník a účetní; od 1863 člen Svazu německých dělnických spolků, spoluzakladatel Saské lidové strany (1866), člen I. internacionály, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), člen říšského sněmu (1874—1878 a od 1903); v době platnosti výjimečného zákona proti socialistům řídil z Curychu ilegální rozšiřování „Sozialdemokratu" a jiné socialistické literatury, dostal čestné jméno „Rudý polní poštmistr", 1888 vypovězen ze Švýcarska, až do 1901 žil v Londýně a potom v Lipsku; za rozkolu s revizionismem stál na straně Bebela. — 117, 633

Mozin (1769—1840), francouzský abbé; po Francouzské revoluci emigroval do Německa, kde vyučoval francouzštinu; vydal několik německo-francouzských slovníků a učebnic francouzštiny. — 127, 485

Müller, K. H., německý sociální demokrat, emigrant v USA, spolupracovník chicagské „Arbeiter Zeitung". — 727

Müller, Philipp Heinrich, německý sociální demokrat, za účast na ilegálním sjezdu sociálně demokratické strany v Kodani (1883) odsouzen ve freiberském procesu. — 294, 586

Napoleon, viz *Napoleon III.*

Napoleon I. Bonaparte (1769—1821), francouzský císař (1804—1814 a 1815). — 573, 630

Napoleon III. (Ludvík Napoleon Bonaparte) (1808—1873), synovec Napoleona I., president druhé republiky (1848—1851), francouzský císař (1852—1870), — 85, 304, 430, 597, 650, 651, 654

Nelson, Haratio, vikomt (1758—1805), anglický admirál. — 521

**Nestler*, F. H. a *Melle*, německé vydavatelství v Hamburku. — 568—569, 612—613

**Nieuwenhuis*, Ferdinand Domela (1846 až 1919), představitel nizozemského dělnického hnutí, jeden ze zakladatelů a vůdců Sociálně demokratického svazu a později Sociálně demokratické dělnické strany Nizozemí; od 1888 poslanec v parlamentě; účastník mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893; od devadesátých

let anarchista. — 9, 27, 28, 481, 509—511, 686, 687

Nikitina, Varvara Nikolajevna (rozená Gendreová) (1842—1884), ruská publicistka, od konce šedesátých let žila v Itálii, později ve Francii, spolupracovala s francouzskými časopisy. — 26

Nim, viz *Demuthová*, Helena

**Nonne*, Heinrich, pruský policejní agent v Paříži, 1884 odhalen. — 139—141, 154, 272, 843

Norgate, knihkupec v Londýně. — 485, 532

Novikovová, Olga Alexejevna (1840 až 1925), ruská publicistka, delší dobu žila v Anglii, v sedmdesátých letech byla u Gladstona diplomatickou agentkou ruské vlády. — 330

Oberwinder, Heinrich (1846—1914), rakouský novinář, zpočátku lassallovec, později se přiklonil k eisenašským; delegát eisenašského a basilejského kongresu (1869), redaktor vídeňských dělnických novin „Volksstimme" a „Volkswille"; v sedmdesátých letech hrál obojakou roli v dělnickém hnutí, koncem osmdesátých let odhalen jako pruský policejní agent. — 842, 843

O'Connell, Daniel (1775—1847), irský advokát a buržoazní politik, vůdce pravého liberálního křídla irského národně osvobozeneckého hnutí (Repeal-Association). — 538

Oriol, Henri, pařížský nakladatel, zeť Maurice Lachâtra; od počátku osmdesátých let majitel nakladatelství Lachâtre, kde vycházela socialistická literatura. — 150, 416

Orleáni, královská dynastie ve Francii (1830—1848). — 429, 655

Owen, Robert (1771—1858), anglický utopický socialista. — 246, 538, 598

Palmerston, Henry John *Temple*, vikomt (1784—1865), anglický státník, zpočátku tory, od 1830 jeden z předáků whigů, opíral se o pravicové živly této strany; ministr zahraničních věcí (1830—1834, 1835—1841 a 1846—1851), ministr vnitra (1852 až 1855) a ministerský předseda (1855—1858 a 1859—1865). — 483

**Papricová*, Jevgenija Eduardovna (1854—1919), ruská zpěvačka, sbírala, rozšiřovala a studovala lidové písně, členka ilegální moskevské „Společnosti překladatelů a vydavatelů" (1882—1884), přeložila do ruštiny některá Marxova a Engelsova díla, 1884—1886 žila v emigraci; žena ruského revolučního narodnika A. L. Linjova. — 213, 214

Paquet, Just, autor prací o provinčních a obecních institucích a korporacích ve Francii na počátku vlády Ludvíka XI. — 295, 296

Parkerová, Sarah, hospodyně Bedřicha Engelse. — 584

Parnell, Charles Stewart (1846—1891), irský politik a státník, buržoazní nacionalista; od 1875 člen parlamentu, od 1877 předák strany stoupenců irské samosprávy (Home Rule), spoluzakladatel (1879) a vůdce irské Ligy půdy (1880—1881). — 468, 474, 475, 477

Paul, viz *Lafargue*, Paul

Paul, Johannes, obchodník s bavlnou v Hamburku. — 757, 758, 777

Paul, Kegan (1828—1902), anglický nakladatel. — 59, 62, 70, 178, 196, 406, 518, 539, 540, 554, 572

Peabody, George (1795—1869), ame-

rický filantrop, od 1837 vedl velký bankovní závod v Londýně. — 512

**Pease*, Edward R. (1857—1955), anglický socialista, jeden ze zakladatelů a tajemník Fabiánské společnosti (1884—1912), spoluzakladatel Labouristické strany. — 503

Peel, sir Robert (1788—1850), anglický státník, vůdce umírněných toryů, kteří se po něm nazývají peelovci; ministr vnitra (1822—1827 a 1828 až 1830); ministerský předseda (1834 až 1835 a 1841—1846); s podporou liberálů prosadil zrušení obilních zákonů (1846). — 483, 570

Pelletan, Charles Camille (1846—1915), francouzský novinář a politik, radikál, od 1880 šéfredaktor „La Justice", ministr námořnictva (1902 až 1905). — 826

Percy, viz *Rosher*, Percy

Peschier, Adolphe (Charles Jaques) (1805—1878), profesor romanistiky na tübingenské universitě, původem Švýcar. — 127, 485

Petrarca, Francesco (1304—1374), italský básník, předchůdce evropského humanismu. — 81

Petty, sir William (1623—1687), anglický ekonom a statistik, zakladatel klasické buržoazní politické ekonomie v Anglii. — 801

Pfänder, Carl (1818—1876), německý malíř miniatur, od 1845 emigrant v Londýně, přítel a spolubojovník Marxův a Engelsův; člen Svazu spravedlivých a Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, člen ústředního výboru Svazu komunistů, pokladník Sociálně demokratického podpůrného výboru pro německé emigranty, člen generální rady I. internacionály (1864 až 1867 a 1870—1872). — 596

Pfänderová, žena Carla Pfändera. — 567

Planteau, François Edouard (nar. 1838), francouzský radikální politik; od 1885 člen poslanecké sněmovny; 1887—1889 socialista, od 1889 boulangista. — 523, 526

Platter, Julius (1844—1923), švýcarský ekonom, publicista. — 582

Plechanov, Georgij Valentinovič (1856 až 1918), představitel ruského a mezinárodního dělnického hnutí; filosof a propagátor marxismu v Rusku, 1880 emigroval do Švýcarska; zakladatel první ruské marxistické organizace — skupiny Osvobození práce; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889 a jiných kongresů II. internacionály; v osmdesátých a devadesátých letech bojoval proti narodníkům a vystupoval proti oportunismu a revizionismu v mezinárodním dělnickém hnutí; později menševik; za první světové války sociálšovinista. — 105, 343, 360, 364

Popov, bulharský major, 1887 velitel posádky v Sofii. —751

Portalis, Albert Edouard (1841—1918), francouzský publicista, od 1886 majitel listu „XIXe Siècle", 1886 až 1888 podporoval generála Boulangera. — 819

Potter, George (1832—1893), jeden z vůdců anglických tradeunionů, povoláním tesař; člen londýnské odborové rady (London Trades Council), jeden z vůdců Spojeného svazu stavebních dělníků, zakladatel a vydavatel „Bee-Hive", prosazoval politiku kompromisu s liberální buržoazií. — 417

Powderly, Terence Vincent (1849 až 1924), v sedmdesátých až devadesátých letech vůdce amerického dělnického hnutí, povoláním mechanik; předák „Rytířů práce" (Knights of Labor), později se přidal k republikánům. — 672, 682, 749, 793, 809

Price, spolupracovník Williama Swana Sonnenscheina. — 740

Proudhon, Pierre Joseph (1809—1865), francouzský publicista, ekonom a sociolog; ideolog maloburžoazie; jeden z duchovních otců anarchismu. — 133, 147, 149, 150, 158, 164, 165, 211, 274, 284, 444, 458, 523, 524, 545, 598, 808

Pumps, viz *Rosherová*, Mary Ellen

Puškin, Alexandr Sergejevič (1799 až 1837), velký ruský básník. — 81

Putnam, George Haven (1844—1930), americký nakladatel. — 335

Puttkamer, Robert Victor *von* (1828 až 1900), pruský reakční státník a politik, ministr vnitra (1881—1888); byl proslulý svým brutálním postupem proti dělnickému hnutí. — 189, 601, 828

Pyat, Félix (1810—1889), francouzský novinář a politik, maloburžoazní demokrat; účastník revolučních událostí 1848—1849, po kterých emigroval, odpůrce samostatného dělnického hnutí, po řadu let vedl pomlouvačnou kampaň proti Marxovi a I. internacionále a využíval k tomu Francouzské sekce v Londýně; poslanec Národního shromáždění (1871), člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie, při amnestii 1880 se vrátil do Francie. — 696

**Quarck*, Max (pseudonym *Freiwald Thüringer*) (1860—1930), německý advokát a publicista, pravý sociální demokrat, za první světové války sociálšovinista. — 100, 104, 105, 190, 220, 324, 494, 495, 518, 519, 530

Quelch, Harry (1858—1913), významný pracovník anglického dělnického hnutí, jeden z vůdců nových tradeunionů a levého křídla anglických socialistů; vydavatel „Justice" a „Twentieth Century Press"; bojoval proti oportunismu a liberální politice v anglickém dělnickém hnutí, podporoval levé tendence ve stranách II. internacionály, delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893. — 171

Rackow, Heinrich (zemř. 1916), německý sociální demokrat, knihkupec, člen Všeobecného německého dělnického spolku; expedient „Neuer Social-Demokrat", 1878 vypovězen z Berlína, emigroval do Londýna, člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně. — 166

Radford, Ernest, anglický právník, přítel Eleanor Marxové-Avelingové. — 70

Rae, John (1845—1915), anglický buržoazní ekonom a sociolog, v osmdesátých letech pracoval v časopise „Contemporary Review". — 510

Ranc, Arthur (1831—1908), francouzský politik a publicista, umírněný buržoazní republikán, člen Pařížské komuny, v osmdesátých letech spolupracovník různých buržoazně republikánských novin, člen poslanecké sněmovny (1881—1885), senátor (1891—1900). — 525

Réache, viz *Gerville-Réache*, Gaston Marie Sidoine Théonile

Redgrave, Alexander, anglický tovární inspektor. — 437

Reeves, William Dobson (asi 1827 až 1907), anglický nakladatel a knihkupec. — 70, 402, 416, 447, 832, 833

Reties, Alexander, francouzský dělník, posibilista. — 194

Reuchlin, Johann (1455—1522), německý učenec, filolog, významný humanista; zakladatel klasické filologie v Německu. — 231

Révillon, Antoine (řečený *Tony*) (1832 až 1898), francouzský novinář a politik, radikál, od 1881 člen poslanecké sněmovny. — 379

Ribot, Alexandre Félix Joseph (1842 až 1923), francouzský advokát a politik; od 1878 člen poslanecké sněmovny (levý střed), odpůrce boulangismu, ministr zahraničních věcí (1890—1893), předseda vlády (1893 až 1895). — 429

Ricardo, David (1772—1823), anglický ekonom, jeden z nejvýznamnějších představitelů klasické buržoazní politické ekonomie. — 124, 175, 218, 219, 222, 242, 245, 258, 276, 295

Richter, Eugen (1838—1906), německý levý liberální politik, poslanec Severoněmeckého říšského sněmu (1867), 1871—1906 poslanec Německého říšského sněmu; vůdce Pokrokové strany, 1884 jeden ze zakladatelů a vůdců Německé svobodomyslné strany; odpůrce Bismarckův, stoupenec svobodného obchodu, odpůrce sociální demokracie. — 189, 347, 544

Rittinghausen, Moritz (1814—1890), německý publicista, maloburžoazní demokrat; účastník revoluce 1848 až 1849; spolupracovník „Neue Rheinische Zeitung" (1848—1849); člen I. internacionály; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, delegát eisenašského kongresu 1869, člen říšského sněmu (1877—1878 a 1881—1884), skrytý pravý oportunista, 1884 vyloučen ze strany. — 49, 276

Robelet, Gustave, francouzský socialista, úředník, kandidát Francouzské dělnické strany při městských volbách v červenci 1887. — 140

Rodbertus-Jagetzow, Johann Karl (1805 až 1875), pruský velkostatkář, ekonom, ideolog zburžoaznělého junkerstva; 1848—1849 vůdce levého středu v pruském Národním shromáždění; teoretik reakčních idejí pruského „státního socialismu". — 12, 13, 112, 146, 147, 158, 174—176, 190, 192, 208, 210, 211, 218, 219, 222, 235, 249, 251, 257—260, 269, 270, 274, 276, 279, 289, 323, 339, 384, 390, 415, 494, 658

Rodrigo (Roderich) (8. století), pololegendární západogótský král ve Španělsku. — 74

Röhrig, Friedrich Wilhelm (nar. 1826), továrník v Barmenu. — 679

Roche, Ernest (nar. 1850), francouzský řezbář, pozdějinovinář, socialista; jako redaktor „L'Intransigeant" podporoval stávky v Anzinu a Decazevillu, od 1889 člen poslanecké sněmovny, koncem osmdesátých let stoupenec Boulangera. — 556, 561, 598

Rochefort, Victor Henri, markýz *de Rochefort-Luçay* (1830—1913), francouzský publicista, spisovatel a politik, levý republikán; vydavatel časo-

pisu „La Lanterne“ (1868—1869) a listu „La Marseillaise“ (1869 až 1870), člen vlády národní obrany (září—listopad 1870), po porážce Komuny deportován na Novou Kaledonii, uprchl do Anglie a po amnestii 1880 se vrátil do Francie, vydavatel „L'Intransigeant“; koncem osmdesátých let monarchista. — 553, 795

Rosenberg, Wilhelm Ludwig (pseudonym *von der Mark*) (nar. kolem 1850), americký novinář, socialista, původem Němec; v osmdesátých letech tajemník výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, vůdce lassallovské frakce ve straně; 1889 ze strany vyloučen. — 112, 113, 128, 133, 173, 174, 699, 702, 703, 706, 720

Rosher, Charley. — 357, 796

Rosher, Percy, anglický obchodník, od 1881 muž Mary Ellen Burnsové. — 26, 77, 94, 111, 119, 196, 228, 233, 238, 344, 354, 357, 391, 393, 410, 462, 489, 495, 539, 578, 589, 601, 607, 608, 677, 772, 795, 797, 821, 829, 830

Rosherová, Emily, příbuzná Engelsovy ženy. — 78, 601, 698

Rosherová, Lilian (Lili, Lily) (nar. 1882), dcera Mary Ellen a Percy Rosherových. — 77, 78, 92, 234, 282, 319, 344, 393, 418, 556, 601, 698, 796, 821, 844

Rosherová, Mary Ellen (Pumps) (rozená Burnsová) (nar. asi 1860), neteř Engelsovy ženy, od 1881 žena Percy Roshera. — 26, 59, 77, 92, 94, 111, 138, 187, 188, 196, 226, 228, 233, 238, 282, 319, 344, 357, 379, 393, 410, 413, 447, 462, 486, 489, 495, 539, 556, 578, 601, 607, 608, 694, 698, 708, 731, 746, 770, 772, 773, 795, 797, 821, 830, 844

Rouvier, Pierre Maurice (1842—1911), francouzský státník a politik, umírněný buržoazní republikán, byl několikrát ministrem a 1887 předsedou vlády; odstranil Boulangera z vlády. — 814

Russell, John, lord (1792—1878), anglický státník, vůdce whigů, ministerský předseda (1846—1852 a 1865 až 1866), ministr zahraničních věcí (1852—1853 a 1859—1865). — 285

Sabor, Adolf (1841—1907), německý učitel, sociální demokrat, člen Německého říšského sněmu (1884 až 1890). — 295

Saint-Simon, Claude Henri *de Rouveroy*, hrabě *de* (1760—1825), francouzský utopický socialista. — 246

Salisbury, Robert Arthur Talbot Gascoyne Cecil, markýz *of* (1830 až 1903), britský státník, vůdce konzervativců, ministr pro Indii (1866 až 1867 a 1874—1878), ministr zahraničních věcí (1878—1880), ministerský předseda (1885—1886, 1886 až 1892 a 1895—1902). — 815

Saltykov-Ščedrin, Michail Jevgrafovič (1826—1889), satirický spisovatel ruského kritického realismu, revoluční demokrat. — 712

Sam, viz *Moore*, Samuel

Saussier, Félix Gustave (1828—1905), francouzský generál, reakční politik, účastnil se několika koloniálních expedicí v Africe, guvernér Paříže (1884—1888). — 835

Sax, Emanuel Hans (pseudonym *Fritz Denhardt*) (1857—1896), rakouský ekonom a básník, spolupracovník „Neue Zeit“, profesor na vysoké

škole zemědělské ve Vídni. — 91, 120

Scribner, americký nakladatel. — 781

Séverinová, Caroline Rémy (provdaná Guebhardová) (1855—1929), francouzská novinářka, v osmdesátých letech se přiklonila k socialistickému hnutí; šéfredaktorka „Cri du Peuple" (1886—1888), koncem osmdesátých let boulangistka; od 1918 členka Socialistické a od 1920 Komunistické strany Francie, spolupracovnice „Humanité". — 486, 696, 697

Shakespeare, William (1564—1616), anglický spisovatel a dramatik. — 793, 800

Shaw, George Bernard (1856—1950), anglický spisovatel a dramatik, původem Ir, od 1884 vedoucí člen Fabiánské společnosti. — 272, 309

Shipton, George (1839—1911), zakladatel a tajemník Spojené společnosti malířů pokojů a dekoratérů, tajemník londýnské odborové rady (London Trades Council) (1872 až 1896), redaktor „Labour Standard", reformista. — 112

Schabelitz, Jakob (1827—1899), švýcarský nakladatel a knihkupec, buržoazní radikál; koncem čtyřicátých a počátkem padesátých let byl ve styku s Marxem a Engelsem. — 220, 326, 341, 449

Schacková, viz *Guillaumová-Schacková*, Gertrud

Schäffle, Albert Eberhard Friedrich (1831—1903), německý ekonom a sociolog, katedrový socialista, hlásal odklon od třídního boje. — 240, 346

Scharnetová, viz *Limouzinová*, Adelaide Elise

Schattnerová, Regine (Gina), od 1866 žena Eduarda Bernsteina. — 636

Scheu, Andreas (1844—1927), představitel rakouského a anglického socialistického hnutí; redaktor vídeňské „Gleichheit" (1870—1874), emigroval do Anglie; spoluzakladatel Sociálně demokratické federace. — 308, 677, 694, 772, 842

Schewitsch, Sergej, americký socialista, původem Rus, v sedmdesátých a osmdesátých letech redaktor „New Yorker Volkszeitung" — 38, 75, 134, 706, 727

Schiller, Friedrich *von* (1759—1805), německý básník a dramatik. — 462

Schinderhannes, viz *Bückler*, Johann

Schippel, Max (1859—1928), německý ekonom a publicista, zpočátku stoupenec Rodbertusův, od 1886 sociální demokrat, mluvčí levé oportunistické skupiny „mladých", později revizionista, za první světové války sociálšovinista. — 218, 220

**Schlüter*, Hermann (zemř. 1919), představitel německého a amerického socialistického hnutí; v osmdesátých letech vedoucí sociálně demokratického nakladatelství v Curychu, první organizátor archívu německé sociální demokracie, 1888 vypovězen ze Švýcarska, 1889 emigroval do USA, kde se účastnil socialistického hnutí; autor prací o dějinách anglického a amerického dělnického hnutí; dopisoval si s Engelsem. — 15, 216, 229, 260, 261, 321, 322, 324—326, 341, 342, 371 až 373, 394—396, 400, 420, 422, 426 až 428, 431, 432, 449, 450, 479—480, 483—484, 532, 537, 538, 571, 575, 576, 595, 600, 603, 604, 667—669, 675, 729, 837—838

*Schmidt, Conrad (1863—1932), německý sociální demokrat, ekonom a filosof; dopisoval si s Engelsem, redaktor „Vorwärts", člen levé oportunistické skupiny „mladých", 1890 redigoval „Die Berliner Volkstribüne"; později revizionista; redaktor „Sozialistische Monatshefte" (1808—1930). — 784, 827—828

*Schnaebelé, Guillaume (1831—1900), francouzský komisař pohraniční stráže, 1887 byl zatčen na francouzsko-německých hranicích německými úřady pro podezření ze špionáže, musel být propuštěn. — 745, 751

Schneeberger, Franz Julius (1827—1892), rakouský spisovatel a dramatik, vydavatel a redaktor „Deutsch-Italienische Korrespondenz". — 636

*Schoenlank, Bruno (1859—1901), německý novinář, sociální demokrat; redaktor různých sociálně demokratických novin v době platnosti zákona proti socialistům; redaktor „Vorwärts" (1891—1893), šéfredaktor „Leipziger Volkszeitung" (1894 až 1901), člen říšského sněmu (1893 až 1901); marxista, při roztržce s Bernsteinovým revizionismem stál na straně marxistických sil. — 801 až 802

Schorlemmer, Carl (1834—1892), německý chemik, profesor v Manchesteru, dialektický materialista, od počátku šedesátých let Marxův a Engelsův blízký přítel a spolubojovník; člen I. internacionály, aktivně se podílel na revoluční práci za ztížených podmínek v době platnosti zákona proti socialistům; využíval svých cest do Německa na přírodovědecké kongresy k převážení informací pro německé dělnické hnutí; doprovázel Engelse na cestě do USA (1888) a do Norska (1890); od 1874 profesor na první katedře organické chemie v Anglii (Manchester), člen vědeckých společností v Anglii, USA a Německu. — 26, 58, 62, 77, 78, 80, 89, 96, 98, 111, 114—116, 118, 121, 134, 173, 179, 182, 215, 224—226, 228, 233, 276, 299, 316, 319, 374, 409, 410, 414, 416, 424, 485, 486, 489, 493, 556, 578, 579, 582, 606, 608, 619, 622, 628, 642, 680, 739, 740, 770, 773, 784, 785, 790, 795, 840, 841, 844

Schorlemmer, Ludwig, bratr Carla Schorlemmera. — 215, 276

Schramm, Carl August, německý sociální demokrat, reformista, redaktor ročenky „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik"; v osmdesátých letech vystoupil ze strany. — 257, 258, 270, 279, 497, 502, 526, 763

Schuberth, Julius, německý nakladatel v Hamburku, 1850 vydával „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue". — 338

Schulze-Delitzsch, Franz Hermann (1808 až 1883), německý maloburžoazní ekonom a politik; 1848 poslanec pruského Národního shromáždění (levý střed), zakladatel německého družstevnictví, pokoušel se organizací družstev odvrátit dělníky od revolučního boje; jeden z vůdců Pokrokové strany; od 1861 člen pruské poslanecké sněmovny, od 1867 člen Severoněmeckého a Německého říšského sněmu. — 499

Schumacher, Georg (nar. 1844), německý sociální demokrat, povoláním

koželuh, později podnikatel; poslanec říšského sněmu (1884—1898), delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; v roce 1898 při volbách do říšského sněmu se odtrhl od sociální demokracie a přešel k liberálům. — 276, 457, 544

Schweichel, Robert (pseudonym *Rosus*) (1821—1907), německý novinář a spisovatel, demokrat, později sociální demokrat, přítel Liebknechta, Bebela, Mehringa; účastník revoluce 1848—1849 v Královci, 1850 až 1852 emigrant ve Švýcarsku, redaktor různých německých novin, od 1868 spoluredaktor „Demokratisches Wochenblatt"; psal historické romány a vesnické povídky, v nichž se vypořádával s třídní společností. — 220

Schweitzer, Johann Baptist *von* (1834 až 1875), německý advokát, později novinář a spisovatel; spolumajitel a redaktor „Social-Demokratu" (1864 až 1867), od 1868 samostatný majitel; od 1863 člen, od 1867—1871 předseda Všeobecného německého dělnického spolku, podporoval Bismarckovu politiku sjednocení Německa shora pod hegemonií Pruska, brzdil připojení německých dělníků k I. internacionále a nastolení jednoty v německém dělnickém hnutí na podkladě vědeckého komunismu; 1872 ze Všeobecného německého dělnického spolku vyloučen. — 604

Simoneau, kandidát radikálů ve volbách do pařížské městské správy v květnu 1884. — 194

Simrock, Karl Joseph (1802—1876), německý básník a germanista; překládal staro- a středohornoněmecké písemnictví do novohornoněmecké řeči. — 295

Singer, Paul (1844—1911), vedoucí představitel německé sociální demokracie, v sedmdesátých letech podporoval sociálně demokratickou stranu nejprve finančně, na počátku platnosti zákona proti socialistům vstoupil do strany, 1886 vypovězen z Berlína, od 1887 člen výboru a od 1890 spolu s Bebelem člen představenstva sociálně demokratické strany, poslanec říšského sněmu (1884 až 1911), bojoval proti oportunismu a revizionismu. — 192, 286, 302, 311, 314, 368, 369, 543, 551, 675, 714, 719, 724, 763, 767, 772, 815

Sketchley, John (nar. 1822), publicista, představitel anglického chartistického a dělnického hnutí; člen I. internacionály, Sociálně demokratické federace a Socialistické ligy. — 309

Skrebickij, Alexandr Iljič (1827—1915), ruský liberální historik. — 440

Smith, Adam (1723—1790), anglický ekonom, jeden z nejvýznamnějších představitelů klasické buržoazní politické ekonomie před Ricardem; zevšeobecnil poznatky kapitalistické manufakturní výroby a počínajícího továrního systému a dal klasické buržoazní politické ekonomii její rozvinutou podobu. — 139, 222, 245, 801

Smith, Adolphe (Smith Headingley), anglický novinář, v osmdesátých letech člen Sociálně demokratické federace, měl blízko k francouzským posibilistům, uveřejňoval články proti Marxovi a jeho stoupencům. — 319

Sonnenschein, William Swan (1855—po 1917), anglický nakladatel, 1887 vydal první anglické vydání I. dílu Marxova „Kapitálu". — 571, 572, 585, 601, 611, 621, 627, 658, 662, 665, 695, 705, 711, 720, 739, 740, 781, 816, 825

Sorge, Adolph, syn Friedricha Adolpha Sorga. — 74, 163, 317, 385, 504, 506, 516, 623

**Sorge*, Friedrich Adolph (1828—1906), významný představitel mezinárodního dělnického hnutí, blízký přítel a spolubojovník Marxův a Engelsův; účastník bádensko-falckého povstání 1849, 1852 emigroval do USA, spoluzakladatel newyorského Komunistického klubu (1857), sekce I. internacionály (1867), Sociální strany pro New York a okolí (1868), Všeobecného německého dělnického spolku v New Yorku (1868) a Severoamerického ústředního výboru I. internacionály (1870), delegát haagského kongresu 1872, generální tajemník generální rady po jejím přeložení do New Yorku (1872 až 1874); do konce života pracoval v dělnickém hnutí. — 8, 17, 33, 35, 38—40, 45, 73—75, 133, 161—163, 255, 316—318, 383—385, 504—506, 516, 558—563, 585, 611, 622—625, 671—674, 685, 700, 705—707, 716—721, 726—727, 733—737, 741 až 742, 747—749, 753, 755—756, 765 až 768, 775—776, 781—783, 792—794, 810—811, 817, 831

Sorgová, Katharina, žena Friedricha Adolpha Sorga. — 161, 585

Sosnowski, Kazimir (1857—1930), polský elektroinženýr, socialista, koncem sedmdesátých let jeden z organizátorů socialistických kroužků ve Varšavě; 1881 emigroval do Ženevy, potom do Paříže; jeden z překladatelů I. dílu „Kapitálu" do polštiny; později zanechal politické činnosti. — 131

Stanley, sir Henry Morton (vlastním jménem *John Rowlands*) (1841 až 1904), anglický novinář a cestovatel po Africe, organizátor belgické kolonizace Konga (1879—1884), vedoucí anglické koloniální expedice v rovníkové Africe (1887 až 1889), známý svými krutými koloniálními metodami. — 256

Stanton, Theodore (1851—1925), americký novinář a publicista, od 1880 berlínský dopisovatel „New York Tribune", 1886—1887 vydával v Paříži bulletin „European Correspondent". — 744

starý Vilém, viz *Vilém I.*

Stead, William Thomas (1849—1912), anglický novinář a publicista, buržoazní liberál, redaktor „Pall Mall Gazette" (1883—1889). — 840, 843

**Stegemann*, Richard, německý ekonom. — 346, 365, 366

Stephan, Heinrich *von* (1831—1897), generální poštovní ředitel německé říše, od 1880 státní sekretář říšského poštovního úřadu. — 439

Stephens, Joseph Rayner (1805—1879), anglický duchovní, aktivně se účastnil chartistického hnutí, ve svých projevech vyzýval k násilnému povstání proti vládě; 1839 obžalován a odsouzen, později z hnutí odešel. — 537

Stěpňak, viz *Kravčinskij*, Sergej Michajlovič

Stiebeling, George, americký statistik a maloburžoazní publicista, původem Němec; člen ústředního výbo-

ru sekce I. internacionály v USA, později pro rozbíječskou činnost vyloučen; člen Socialistické dělnické strany Severní Ameriky; autor řady článků o ekonomických a hospodářských otázkách. — 162, 384

Stieber, Wilhelm (1818—1882), pruský policejní rada (od 1851), náčelník pruské politické policie (1852 až 1860); jeden z organizátorů a hlavní svědek kolínského procesu proti komunistům (1852), připravoval falešné podklady pro žalobu; 1866 za prusko-rakouské války a 1870—1871 za prusko-francouzské války náčelník vojenské policie; 1870—1871 náčelník německé špionáže a kontrašpionáže ve Francii. — 201, 394, 428, 445, 449

Stoecker, Adolf (1835—1909), německý duchovní a reakční politik, 1878 zakladatel a vůdce antisemitské křesťansko-sociální strany, která měla blízko ke krajně pravému křídlu konzervativní strany, nepřítel socialistického dělnického hnutí a obhájce antisemitismu; od 1881 člen říšského sněmu. — 474

Struve, Gustav (1805—1870), německý maloburžoazní demokrat, povoláním advokát a novinář; aktivní účastník revoluce 1848—1849; po porážce revoluce vůdce maloburžoazní emigrace v Anglii; bojoval v americké občanské válce (1861 až 1865) na straně Severu. — 372, 492

Sudějkin, Georgij Porfijevič (zemř. 1883), ruský četnický důstojník, inspektor petrohradské tajné policie, provokatér, byl zastřelen. — 114

Szeps, Moriz (1834—1902), rakouský novinář, buržoazní literát, šéfredaktor vídeňské „Morgenpost" (1858—1867), od 1867 vydavatel a redaktor „Neues Wiener Tagblatt". — 842

Ščedrin, viz *Saltykov*, Michail Jevgrafovič

Terryová, Ellen Alicia (1848—1929), anglická herečka, slavná interpretka shakespearovských postav. — 447

Terzaghi, Carlo (nar. asi 1845), italský advokát, tajemník turínské dělnické federace; 1872 se stal policejním agentem. — 208

Teste, Jean Baptiste (1780—1852), francouzský advokát a politik, orleanista, za červencové monarchie ministr obchodu, soudnictví a veřejných prací, souzen pro úplatkářství a zneužití úřadu. — 819

Thévenin (zemř. 1885), francouzský policejní inspektor, organizátor provokační exploze dynamitu v Montceau-les-Mines. — 345

Thibaudin, Jean (1822—1905), francouzský generál, ministr války (1883), velitel Paříže (1886—1887), pro podvody zbaven úřadu. — 820

Thierry, Jacques Nicolas Augustin (1795—1856), francouzský literární historik období restaurace. — 295, 296

Thiers, Louis Adolphe (1797—1877), francouzský státník a politik, orleanista, předseda vlády (1836 a 1840); 1848 poslanec Ústavodárného a 1849—1851 Zákonodárného národního shromáždění, první president třetí republiky (1871—1873), kat Pařížské komuny. — 165, 510, 547

Tichomirov, Lev Alexandrovič (1850 až 1923), ruský publicista, významný člen strany Narodnaja volja; koncem

osmdesátých let zradil revoluční hnutí a stal se monarchistou. — 343

Tkačov, Petr Nikitič (1844—1885), ruský publicista a revolucionář, jeden z ideologů narodnictví. — 668, 837

Trübner, německý nakladatel. — 762, 807, 808

Tschech, Heinrich Ludwig (1789 až 1844), pruský úředník, starosta pruského města Storkowa (1837 až 1841), demokrat; za pokus o atentát na krále Bedřicha Viléma IV. byl popraven. — 551

Tucker, londýnský nakladatel. — 483

Tucker, Benjamin R. (1854—1939), americký novinář, anarchista, vydavatel a redaktor anarchistického časopisu „Liberty" v Bostonu. — 808

Tussy, viz *Marxová-Avelingová*, Eleanor

Tylor, sir Edward Burnett (1832—1917), anglický etnograf, zakladatel evoluční teorie v antropologii a etnografii. — 148

Vaillant, Marie Edouard (1840—1915), francouzský lékař, socialista, blanquista; člen I. internacionály, delegát lausannského kongresu 1867, londýnské konference 1871 a haagského kongresu 1872, člen Pařížské komuny, emigroval do Anglie, sblížil se s Marxem a Engelsem; člen generální rady I. internacionály (1871—1872); po amestii 1880 se vrátil do Francie a založil Ústřední revoluční výbor, od 1884 člen pařížské městské rady, místopředseda Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; v boji proti millerandismu se sblížil s guesdovci, spoluzakladatel Socialistické strany Francie (1902), později pod vlivem Jeana Jaurès přešel za první světové války na pozice sociálšovinismu. — 185, 194, 444, 617

Vaillantová, Marie Anne Cécile Ambroisine (rozená Lachouillová), matka Marie Edouarda Vaillanta. — 416

**Van Patten*, Philip, americký buržoa, přimkl se k socialistickému hnutí; od 1876 tajemník Dělnické strany Ameriky a od 1879 Socialistické strany Severní Ameriky; 1883 zanechal své funkce a stal se státním úředníkem. — 32—34, 38, 39

Varenholz, Karl (1858—1930), anglický socialista, člen Sociálně demokratické federace (1884—1885), původem Němec. — 344

Varnhagenová von Ense, Rahel (1771 až 1833), žena spisovatele Karla Augusta Varnhagena von Ense, její literární salón byl střediskem berlínského romantismu. — 461

Vauban, Sébastien le Prêtre (Prestre), markýz *de* (1633—1707), francouzský maršál, vojenský inženýr, autor četných děl o opevňovacích pracích a obléhání. — 801

Vaulabelle, Achille Tenaille *de* (1799 až 1879), francouzský historik a politik, umírněný buržoazní republikán, 1848—1849 člen Ústavodárného národního shromáždění a ministr pro vyučování v Cavaignacově vládě. — 110

Vergilius (Publius Vergilius Maro) (70—19 před n.l.) — římský básník. — 525

Vico, Giovanni Battista (1668—1744), italský filosof a historiograf, snažil se dokázat objektivní zákonitosti historického vývoje. — 356

Viereck, Louis (1851—1921), německý referendář, nakladatel a redaktor, sociální demokrat; člen říšského

sněmu (1884—1887), představitel pravého křídla sociálně demokratické parlamentní frakce; usnesením sjezdu strany v St. Gallen 1887 zbaven všech odpovědných funkcí ve straně; na to se odklonil od sociální demokracie a 1890 se odstěhoval do USA. — 49, 122, 249, 285, 286, 323, 334, 421, 427, 561, 570, 618, 717, 796, 815

Viktorie (1819—1901), anglická a irská královna (1837—1901). — 348, 437

Viktorie Adelaide Mary Louise (1840 až 1901), nejstarší dcera anglické královny Viktorie, žena pruského korunního prince Bedřicha Viléma. — 348

Vilém, princ *Pruský* (1859—1941), jako Vilém II. německý císař a pruský král (1888—1918). — 820

Vilém I. (1797—1888), pruský princ, princ regent (1858—1861), pruský král (1861—1888), německý císař (1871—1888). — 63, 123, 174, 181, 193, 201, 202, 347, 348, 387, 392, 413, 414, 417, 428, 493, 594, 597, 601, 614, 615, 621, 641, 647, 656, 710, 731, 811, 820

Vogt, Karl (1817—1895), německý přírodovědec, vulgární materialista, maloburžoazní demokrat; 1848 až 1849 člen frankfurtského Národního shromáždění (levé křídlo); v červnu 1849 jeden z pěti říšských regentů; 1849 emigroval do Švýcarska; v padesátých a šedesátých letech placený tajný agent Napoleona III., jeden z nejaktivnějších účastníků pomlouvačné štvanice proti proletářským revolucionářům; odhalen v Marxově pamfletu „Pan Vogt". — 365, 366, 666, 837

**Vollmar*, Georg Heinrich *von* (1850 až 1922), bavorský důstojník, sociální demokrat; redaktor „Dresdner Volksbote" (1877) a „Sozialdemokratu" (1879—1860), člen říšského sněmu (1881—1887 a 1890 — 1918) a bavorského zemského sněmu (1893 až 1913); od devadesátých let vlivný mluvčí oportunistů v německé sociální demokracii, za první světové války sociálšovinista. — 245, 246, 551

Wagner, Adolph (1835—1917), německý ekonom, představitel tzv. sociálně právní školy v politické ekonomii, katedrový socialista. — 190

Wagner, Richard (1813—1883) — německý skladatel. — 173, 232, 368

Walther, německý lékař, známý Bebelovy rodiny. — 412

Walther, Hermann, německý sociální demokrat, od osmdesátých let emigrant v USA, člen výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky. — 702, 703

Watrin (zemř. 1886), francouzský inženýr, ředitel dolů v Decazevillu, známý krutými vyšetřovatelskými metodami, zabit při stávce horníků v Decazevillu. — 523

Watts, John Hunter (zemř. 1924), anglický socialista, jeden z vůdců Sociálně demokratické federace, později člen Britské socialistické strany. — 475

Wedde, Friedrich Christoph Johannes (1843—1890), německý novinář a spisovatel, sociální demokrat; spoluzakladatel a vydavatel sociálně demokratické „Bürger-Zeitung" (1881—1887), 1887 vypovězen z Hamburku. — 757, 758, 777, 803

Weerth, Georg (1822—1856), německý

proletářský básník a publicista, obchodník; 1843 přesídlil do Anglie, 1843—1845 se stýkal s Marxem a Engelsem a patřil k jejich nejbližším přátelům; slovem i písmem hájil ideje socialismu; člen Svazu komunistů, 1848—1849 redaktor „Neue Rheinische Zeitung", 1849 odešel do Paříže, od 1850 podnikal daleké obchodní cesty, zemřel v Havaně. — 62, 216, 537, 603

Wegmann. — *380*

Wehner, J. G., emigrant v Manchesteru, v šedesátých letech pokladník Schillerova ústavu, Engelsův známý. — 269

Weiler, Adam, německý emigrant v Londýně, truhlář, člen britské federální rady I. internacionály (1872—1873); podporoval Marxe a Engelse v boji proti anglickým reformistům; později člen Sociálně demokratické federace. — 91

**Weiss*, Johannes, německý student medicíny, přítel Conrada Schmidta, vystěhoval se do Jižní Ameriky. — 813, 828

Werder, Bernhard Franz Wilhelm *von* (1823—1907), pruský generál a diplomat, vojenský zmocněnec u carského dvora v Petrohradě (1869 až 1886), guvernér v Berlíně (1886 až 1888), velvyslanec v Petrohradě (1892—1895). — 594

Wermuth, policejní ředitel v Hannoveru, svědek při kolínském procesu proti komunistům 1852, spolu se Stieberem napsal knihu „Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts". — 394

Westphalen, Ludwig *von* (1770—1842), tajný rada v Trevíru, otec Jenny Marxové. — 431

Weydemeyer, Otto, syn Josepha Weydemeyera, účastník amerického dělnického hnutí. — 39

Wheatley. — 833

Wicksteed, Philipp Henry (nar. 1844), anglický duchovní a ekonom, připojil se k „dělnické církvi", křesťansko-socialistické organizaci v Anglii. — 255, 259

Wigand, německý nakladatel v Lipsku, vydával díla pokrokových autorů. — 46, 147, 174, 321, 324, 327, 341

Williams, John Edward (Jack) (1854 až 1917), anglický dělník, socialista, významný propagátor dělnického hnutí, spoluzakladatel a jeden z vůdců Sociálně demokratické federace. — 474—476, 485, 532

Willich, August (1810—1878), pruský důstojník, který pro své politické názory vystoupil z vojenské služby, později tesař; člen Svazu komunistů, 1849 vůdce sboru v bádensko-falckém povstání; 1850 při rozkolu ve Svazu komunistů spolu se Schapperem vůdce protimarxovské maloburžoazní frakce, 1853 se vystěhoval do USA, redaktor „Cincinnati-Republikaner" (1858—1861), za občanské války (1861—1865) brigádní generál na straně Severu. — 456

Willis, Edwin. — 170

Wilson, Daniel (1840—1919), francouzský politik, umírněný buržoazní republikán; zeť presidenta republiky Jules Grévyho, zapleten do řady finančních afér. — 434, 814, 819, 823

Wischnewetzká, viz *Kelleyová-Wischnewetzká*, Florence

Wischnewetzky, Lazar, polský lékař, 1886 emigroval do USA, člen Socialistické dělnické strany Severní

Ameriky; muž Florence Kelleyové-Wischnewetzké. — 606, 608, 691, 692, 727, 735, 753, 782, 793

Woermann, Adolf (1847—1911), německý velkoobchodník, jeden z iniciátorů expanze Německa v Africe; jako národní liberál člen říšského sněmu (1884—1890). — 264

Wolff, Wilhelm (Lupus) (1809—1864), německý proletářský revolucionář, učitel a publicista, syn slezského poddaného rolníka; od 1831 politicky činný ve studentském hnutí, 1834—1838 vězněn v pruských kasematech: od jara 1846 v Bruselu, jeden z prvních spolubojovníků Marxe a Engelse a jejich blízký přítel; 1846 aktivně pracoval v Bruselském komunistickém korespondenčním výboru; člen Svazu spravedlivých, spoluzakladatel Svazu komunistů a od března 1848 člen ústředního výboru Svazu, 1848 až 1849 redaktor „Neue Rheinische Zeitung", člen frankfurtského Národního shromáždění (krajní levice), v červnu 1849 emigroval do Švýcarska, v polovině 1851 do Anglie; do konce života byl v nejbližším styku s Marxem a Engelsem. — 400, 422, 426

Wrightová, anglická socialistka, členka Sociálně demokratické federace. — 293

**Zasuličová*, Věra Ivanovna (1851 až 1919), aktivní pracovnice narodnického, později sociálně demokratického hnutí v Rusku; spoluzakladatelka marxistické skupiny Osvobození práce; později se přidala k menševikům. — 17, 102, 103, 105, 136, 158—160, 270, 343, 360, 361, 363, 364, 513, 550

Zitz, Franz Heinrich (1803—1877), německý advokát, maloburžoazní demokrat; 1848 člen frankfurtského Národního shromáždění (levé křídlo), účastník bádensko-falckého povstání 1849, emigroval do USA. — 372

Zola, Emile (1840—1902), francouzský spisovatel, zakladatel naturalistického francouzského románu. — 784

Žukovskij, Julij Galaktionovič (1822 až 1907), ruský vulgární ekonom a publicista, ředitel státní banky, autor článku „Karl Marx i jego kniga o kapitale", který obsahuje nenávistné útoky proti Marxovi. — 160

POSTAVY Z MYTOLOGIE A KRÁSNÉ LITERATURY

Ahriman, řecký název staroperského boha zosobňujícího princip zla; je ve věčném a nesmiřitelném nepřátelství s Ormuzdem zosobňujícím princip dobra. — 37

Arnold, hrdina z románu Minny Kautské „Die Alten und die Neuen". — 461, 462

Brunhilda, postava ze staroněmecké pověsti o Nibelunzích; v nordické verzi valkýra, zakletá Odinem pro neposlušnost; osvobozená Sigurdem (Siegfriedem). — 293

Droste-Vischeringová, postava z jedné satirické německé lidové písně. — 551

Elsa, hrdinka z románu Minny Kautské „Die Alten und die Neuen". — 462

Frigg (*Freia*), v severské mytologii bohyně lásky a plodnosti, žena boha Odina. — 232

Hamlet, hlavní hrdina stejnojmenné Shakespearovy tragédie. — 750

John Bull, anglická přezdívka pro typického Angličana. — 209, 221, 331, 392, 736

Maria, biblická postava, matka Kristova. — 64

Meleagros, v řeckém bájesloví syn legendárního kalydónského krále Oinea z Althaie; zabil bratry své matky. — 253

Michael, podle bible jeden z archandělů. — 387, 392

Odin, nejvyšší bůh v nordické mytologii. — 232

Ormuzd, řecký název staroperského boha zosobňujícího princip dobra. — 37

Pátek, hrdina románu Daniela Defoea „Robinson Crusoe". — 258

Prokrustes, v řecké mytologii zbojník, který lákal pocestné a kladl je na lože a nohy jim buď usekával, nebo natahoval, aby se na lože vešli. — 269

Rinaldo Rinaldini, hrdina stejnojmenného románu německého spisovatele Christiana Augusta Vulpia. — 263

Robinson Crusoe, hlavní postava stej-

nojmenného románu Daniela Defoea. — 258

Saucissard, postava z románu Paula de Kocka „L'Amant de la Lune". — 224

Sigurd (*Siegfried*), jeden z hrdinů germánského a nordického bájesloví. — 293

Volker, hudec v Nibelunzích. — 633

Waschlapski, postava z Heinovy básně „Zwei Ritter". — 735

Ziu, jeden z germánských bohů. — 232

SEZNAM LITERATURY*

A. VLASTNÍ DÍLA K. MARXE A B. ENGELSE

Marx, Karel, „Bída filosofie. Odpověď na ‚Filosofii bídy' pana Proudhona" (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 83—196).

— „Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon", Paříž-Brusel 1847. — 101, 104, 105, 128, 140, 146, 149, 152, 158, 163, 175, 213, 219, 248, 255, 258, 272, 738, 739, 808

— „Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons ‚Philosophie des Elends'". Německy od E. Bernsteina a K. Kautského. S předmluvou a poznámkami Bedřicha Engelse. Stuttgart 1885. — 113, 158, 163, 173, 175, 176, 180, 184, 185, 190, 207, 208, 236, 255, 259, 260, 266, 271, 272, 274, 279, 284, 323, 338 (pozn. 113)

— „Нищета философии. Ответ на ‚Философию нищеты' г. Прудона. С предисловием и примечаниями Фридриха Энгельса и двумя приложениями", Ženeva 1868. — 158, 163, 550 (pozn. 196)

— „Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Avec une préface de Friedrich Engels", Paříž 1896. — 163—165, 184

Marx, Karel, *„Červnová revoluce" (viz Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 154 až 158).

— „Französische Republik", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie", čís. 29 z 29. června 1848. — 65, 372, 395, 431—432

Marx, Karel, „Dějiny Mezinárodního dělnického sdružení z pera pana George Howella" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 173—178).

— „Mr. George Howell's history of the International Working-Men's Association", vyšlo v „The Secular Chronicle", sv. X, čís. 5 ze 4. srpna 1878. — 30

Marx, Karel, „Dopis redakci listu ‚Otěčestvennyje zapiski'" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 140—145). — 160, 419

* Názvy článků, resp. děl, které doplnila redakce Marxových a Engelsových Spisů podle 2. ruského vydání, jsou označeny hvězdičkou.

Marx, Karel, „Doslov k druhému vydání ‚Odhalení o kolínském procesu proti komunistům'" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 585–588).
— „Nachwort", vyšlo v Karl Marx, „Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Neuer Abdruck", Lipsko 1875. — 394

Marx, Karel, „Druhá adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení o prusko-francouzské válce" (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 304–312).
— „Second Address of the General Council of the International Working-Men's Association on the War. To the members of the International Working-Men's Association in Europe and the United States", [Londýn 1870]. — 614, 620

Marx, Karel, „Illustrationen zu der neuesten Cabinetsstilübung Friedrich Wilhelm IV.", vyšlo ve „Vorwärts!" ze 17. srpna 1844. — 79

Marx, Karel, „Inaugurální adresa Mezinárodního dělnického sdružení, založeného dne 28. září 1864 na veřejném shromáždění ve St. Martin's Hallu, Long Acre, v Londýně" (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 37–45).
— „Address", vyšlo v „Address and Provisional Rules of the Working Men's International Association, Established September 28, 1864, at a Public Meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London", [Londýn] 1864. — 372

Marx, Karel, „Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl I, kniha 1. Výrobní proces kapitálu" (čes. vyd. 1953).
— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 1, Buch 1: Der Produktionsprocess des Kapitals", Hamburk 1867. — 8–11, 13, 17, 30, 31, 34, 52, 56, 59, 91, 93, 146, 153, 158, 159, 177, 207, 246, 251, 258, 294, 343, 346, 358, 447, 494, 495, 592
— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 1, Buch 1: Der Produktionsprocess des Kapitals. 2. verb. Aufl.", Hamburk 1872. –96, 174, 178
— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Band 1, Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals. Dritte vermehrte Auflage", Hamburk 1883. — 39, 46, 56, 61, 69, 71, 73, 74, 76, 79, 81, 83, 87, 94, 99, 102, 111, 116, 117, 125, 131, 137, 161, 174, 176, 179, 208, 243, 457, 558, 572, 585, 627, 649, 792
– „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Band 1. Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals. Vierte, durchgesehene Auflage", Hamburk 1890. — 558
— „Le Capital. Traduction de M. J. Roy, entièrement revisée par l'auteur", Paříž [1872–1875]. — 30, 57, 61, 72, 73, 243, 406, 444, 558
— „Capital. Translated by J. Broadhouse", vyšlo v „To-Day", sv. 4–5, čís. 22–26, říjen 1885 — únor 1886. — 406, 447, 504, 532, 540, 558
— „Capital: a critical analysis of capitalist production. Translated from the 3rd German edition, by Samuel Moore and Edward Aveling and edited by Frederick Engels. Vol. I-II", Londýn 1887. — 12, 61–62, 70, 78, 83, 87, 93, 125, 139, 171, 173, 177, 180, 184, 196, 207, 254, 262, 267, 316, 338,

375, 378, 395, 452, 483, 504, 512, 514, 518, 529, 532, 533, 535, 539, 549, 552, 554, 561, 568, 570, 572, 576, 580, 585, 586, 588, 590, 591, 596, 599, 603, 611, 619, 621, 624, 626, 627, 642, 646, 659, 665, 667, 671, 685, 687, 695, 705, 711, 712, 719, 720, 722, 725, 730, 825

— „Kapitał. Krytyka ekonomii politycznej. Tom I", Lipsko 1884—1889. — 129, 131 (pozn. 150)

— „Капитал. Критика политической экономии. Перевод с немецкого. Том первый. Книга I. Процесс производства капитала", Petrohrad 1872. — 30, 102

Marx, Karel, „Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl II, kniha 2: Proces oběhu kapitálu" (čes. vyd. 1954).

— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Band 2, Buch 2: Der Cirkulationsprocess des Kapitals", Hamburk 1885. — 9—11, 23, 26, 27, 29, 33, 42—44, 52, 56, 62, 69, 74, 76, 87, 91—93, 102, 130, 131, 136, 144, 163, 169, 171, 173, 181, 184, 190, 197, 205, 207, 208, 211, 215, 246, 248, 251, 254, 262, 267, 271, 276, 277, 279, 286, 316, 322, 337, 341, 343, 344, 346, 347, 350, 358, 359, 375, 379, 381, 384, 385, 388, 399, 400, 402, 404, 412, 416, 427, 451, 464, 627, 659

— „Капитал. Критика политической экономии. Перевод с немецкого. Том второй. Книга II. Процесс обращения капитала", Petrohrad 1885. — 144, 392, 403, 415, 513, 550

Marx, Karel, „Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl III, kniha 3: Celkový proces kapitalistické výroby" část 1, čes. vyd. 1955; část 2, čes. vyd. 1956).

— „Das Kapital, Kritik der politischen Oekonomie. Dritter Band, Theile I—II, Buch III: Der Gesamtprocess der kapitalistischen Produktion", Hamburk 1894. — 9—11, 23, 56, 91, 131, 136, 169, 171, 205, 216, 240, 246, 251, 294, 316, 322, 338, 341, 343, 344, 346, 347, 350, 359, 370, 375, 381, 384, 388, 392, 395, 399, 402, 412, 452, 463, 470, 483, 505, 512, 514, 518, 529, 552, 621, 624, 660, 674, 711, 838

Marx, Karel, „Ke kritice politické ekonomie" (viz Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 31—189).

— „Zur Kritik der Politischen Oekonomie", Erstes Heft, Berlín 1859. — 56, 274, 284

— [Výňatek z II. kapitoly], vyšlo v Karl Marx, „Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhon's ‚Philosophie des Elends'", Stuttgart 1885. Anhang, I. —258

Marx, Karel, *„Konspekt knihy L. H. Morgana ‚Pravěká společnost' ", vyšlo v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. IX, str. 1—192. — 148, 169

Marx, Karel, „Kritické poznámky k ‚Prusovu' článku ‚Pruský král a sociální reforma' " (viz Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1956, str. 415—432).

— „Kritische Randglossen zu dem Artikel ‚Der König von Preussen und die Socialreform. Von einem Preussen' ", vyšlo ve „Vorwärts!" (Paříž) ze 7. a 10. srpna 1844. — 79

Marx, Karel, „Lord Palmerston" (viz Spisy, sv. 9, čes. vyd. 1960, str. 371—435).
— „Palmerston and Russia. Palmerston, what has he done?", vyšlo v „Tucker's Political Fly-Sheets", čís. I a II, Londýn 1855. — 483
Marx, Karel, *„Matematické rukopisy" (částečně publikováno v časopise „Под знаменем марксизма", čís. 1. z r. 1933). — 69, 74
Marx, Karel, „Moralizující kritika a kritizující morálka. Příspěvek k německým kulturním dějinám. Proti Karlu Heinzenovi" (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 299—327).
— „Die moralisierende Kritik und die kritisierende Moral. Beitrag zur deutschen Kulturgeschichte. Gegen Carl Heinzen", vyšlo v „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", čís. 86, 87, 90, 92 a 94 z 28. a 31. října, 11., 18. a 25. listopadu 1847. — 79
Marx, Karel, „Námezdní práce a kapitál" (viz Spisy, sv. 6, čes. vyd. 1959, str. 400—430).
— „Lohnarbeit und Kapital", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung", čís. 264 až 267 a 269 z 5.—8. a 11. dubna 1849. — 212, 213, 215
— „Lohnarbeit und Kapital", Separat-Abdruck aus der Rheinischen Zeitung vom Jahre 1849, Vratislav 1880. — 105, 215
— „Lohnarbeit und Kapital", Separat-Abdruck aus der Rheinischen Zeitung vom Jahre 1849, Vratislav 1881. — 215
— „Lohnarbeit und Kapital", Separat-Abdruck aus der Rheinischen Zeitung vom Jahre 1849, Hottingen-Curych 1884. — 212, 395, 529
— „Wage-Labour and Capital", Londýn 1886. — 590
— „Capitale e salario. Prima traduzione italiana di P. Martignetti", Milán 1893. — 482, 484, 504—505, 529, 535, 536, 588, 626, 667, 674, 757 (poz. 586)
— „Наемый труд и капитал. Перевод с немецкого издания 1880 г. с двумя приложениями", Ženeva 1883. — 105
Marx, Karel, „Občanská válka ve Francii. Adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení" (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 349—402).
— „Der Bürgerkrieg in Frankreich. Adresse des Generalraths der Internationalen Arbeiter-Assoziation an alle Mitglieder in Europa und den Vereinigten Staaten", separátní výtisk z „Volksstaatu", Lipsko 1871. — 113, 114, 372
— „The Civil War in France. Address of the General Council of the International Working-Men's Association", [Londýn] 1871. — 214
— [Úryvek ze III. kapitoly], vyšlo v Маркс, К. и Енгельс, Ф. Манифест Коммунистической партии. Перевод с немецкого издания 1872. С предисловем авторов. Ženeva 1882. — 114
Marx, Karel, „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům" (viz Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 443—508).
— „Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln", Basilej 1853. — 373, 394, 395, 400, 426.
— „Enthüllungen über der Kommunisten-Prozess zu Köln. Neuer Abdruck", Lipsko 1875. — 394, 395, 431

— „Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Neuer Abdruck, mit Einleitung von Friedrich Engels und Dokumenten", Hottingen-Curych 1885. — 373, 400, 426, 428, 431, 516

Marx, Karel, „O Proudhonovi" (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 58—65).

— „Ueber P. J. Proudhon", vyšlo v „Der Social-Demokrat", čís. 16—18 z 1., 3. a 5. února 1865. — 133, 143, 152, 158, 190, 192, 272, 274

— a v Karl Marx, „Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons ‚Philosophie des Elends'. Mit Vorwort und Noten von Friedrich Engels", Stuttgart 1885. — 272, 274, 284, 338

— „Карл Маркс о Прудоне," vyšlo v Маркс, К. „Нищета философии. Ответ на ‚Философию нищеты' г. Прудона", Ženeva 1886. — 158

— „Proudhon jugé par Karl Marx", vyšlo v Karl Marx, „Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Avec une préface de Friedrich Engels", Paříž 1896. — 164, 165, 180

Marx, Karel, „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" (viz Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 137—238).

— „Der 18te Brumaire des Louis Napoleon", vyšlo v „Die Revolution", 1. sešit, New York 1852. — 84, 137, 448

— „Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte", druhé vydání, Hamburk 1869. — 134, 324

— „Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte", třetí vydání, Hamburk 1885. — 380

— „Le dix-huit Brumaire de Louis Bonaparte", Lille 1891. — 99, 436, 448, 464, 504, 667, 674, 698, 703, 730, 747 (pozn. 563)

Marx, Karel, „Pan Vogt" (viz Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 421—728).

— „Herr Vogt", Londýn 1860. — 366

Marx, Karel, „Prozatímní stanovy Sdružení" (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 46—49).

— „Provisional Rules of the Association", vyšlo v „Address and Provisional Rules of the Working Men's International Association, Established September 28, 1864, at a Public Meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London", [Londýn] 1864. — 692

Marx, Karel, „Rukopisy ‚Grundrisse'. Ekonomické rukopisy z let 1857—1858." čes. vyd. část 1, Praha 1971 — 56

— *Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie (Rohentwurf), 1. a 2. díl Moskva 1939 a 1941

Marx, Karel, „Řeč o svobodě obchodu, pronesená 9. ledna 1848 na veřejné schůzi bruselského Demokratického sdružení" (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1858, str. 409—422).

— „Discours sur la question du libre échange prononcé à l'Association Démocratique de Bruxelles, dans la séance publique du 9 Janvier 1848", [Brusel 1848]. — 260, 274, 276, 284, 300, 808

— „Rede über die Frage des Freihandels, gehalten am 9. Januar 1849 in der

demokratischen Gesellschaft zu Brüssel", vyšlo v Karl Marx, „Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons ‚Philosophie des Elends'", Stuttgart 1885, dodatek II. — 260, 300, 338

— „Free Trade. A Speech Delivered before the Democratic club, Brussels, Belgium, Jan. 9, 1848. Translated into English by Florence Kelley Wischnewetzky. With Preface by Frederick Engels", Boston 1888. — 808, 833 (pozn. 874)

Marx, Karel, „Teorie o nadhodnotě" (čtvrtý díl „Kapitálu") (část první, čes. vyd, 1958; část druhá, čes. vyd. 1964; část třetí, čes. vyd. 1968). — 147, 149, 169, 171, 251, 295, 316, 343, 359

Marx, Karel, „Třídní boje ve Francii 1848—1850" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 29—131).

— „1848 bis 1850", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", čís. 1—3 a 5—6, Hamburk 1850. — 137, 324, 338, 395

Marx, Karel, *„Úvod k programu francouzské Dělnické strany" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 265), vyšlo v „L'Égalité", čís. 24 z 30. června 1880, 2. série. — 404 (pozn. 500)

Marx, Karel, „Zpráva generální rady pátému výročnímu kongresu Mezinárodního dělnického sdružení, konaném v Haagu ve dnech 2.—7. září 1872" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 161—169).

— „Offizieller Bericht des Londoner Generalraths, verlesen in öffentlicher Sitzung des Internationalen Kongresses", Brunšvik 1872. — 372

Engels, Bedřich, „Bakuninovci při práci. Pamětní spis o povstání ve Španělsku v létě 1873" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 494—510).

— „Die Bakunisten an der Arbeit. Denkschrift über den letzen Aufstand in Spanien", Lipsko 1874. — 675, 837

Engels, Bedřich, „Červnová revoluce" (viz Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 154 až 158).

— „Die Junirevolution", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung", čís. 31 a 32 z 1. a 2. července 1848. — 372, 395, 431—432

Engels, Bedřich, „Dělnické hnutí v Americe. Předmluva k americkému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii'" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 363—371). (pozn. 758)

— „Preface", vyšlo v F. Engels, „The Condition of the Working Class in England in 1844", New York 1887. — 681, 682, 684, 691, 699, 700, 720, 736, 741, 753, 755, 761, 763, 764, 833

— „Die Arbeiterbewegung in Amerika", vyšlo v „New Yorker Volkszeitung" z 10. dubna 1887. — 741, 753, 755, 763

— „Die Arbeiterbewegung in Amerika", vyšlo v „Der Sozialdemokrat", čís. 24 a 25 z 10. a 17. června 1887. — 763, 764

— „Die Arbeiterbewegung in Amerika. Vorwort zur englischen Ausgabe der ‚Lage der arbeitenden Klasse in England'", New York 1887. — 753, 755, 761—764, 768 (pozn. 832)

— „The Labour movement in America", Londýn, New York 1887. — 753, 755, 807, 833

— „Le mouvement ouvrier en Amérique", vyšlo v „Le Socialiste", čís. 88—90 z 9., 16. a 23. července 1887. — 795

Engels, Bedřich, „Demokratický panslavismus" (viz sborník, „K dějinám Československa a československého dělnického hnutí", díl II, 1963, str. 153 až 174).

— „Der demokratische Panslavismus", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung", čís. 222 a 223 z 15. a 16. února 1849. — 372, 837

Engels, Bedřich, „Dodatek k americkému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii' " (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 282—288).

— „Appendix" vyšlo v Friedrich Engels, „The Condition of the Working Class in England in 1844", New York 1887. — 322, 335, 483, 507, 508, 528, 533, 574, 576, 600, 681, 684

Engels, Bedřich, „23. červen" (viz Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 139—143).

— „Der 23. Juni", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung", čís. 28 z 28. června 1848. — 372, 395, 431—432

Engels, Bedřich, „24. červen" (viz Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 144—148).

— „Der 24. Juni", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung", čís. 28 z 28. června 1848. — 372, 395, 431—432

Engels, Bedřich, „25. červen" (viz Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 149—153).

— „Der 25. Juni", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung", čís. 29 z 29. června 1848. — 372, 395, 431—432

Engels, Bedřich, „Emigrantská literatura" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 539—584).

— „Flüchtlings-Literatur", vyšlo v „Der Volksstaat" čís. 69, 73, 117 a 118 ze 17. a 26. června, 6. a 8. října 1874; čís. 36, 37, 43—45 z 28. března, 2., 16., 18. a 21. dubna 1875. — 668, 837

Engels, Bedřich, „Engelsovy korektury k programu Severoanglické socialistické federace" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 529—530). — 778, 779

Engels, Bedřich, „Jenny Longuetová, rozená Marxová" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 367—368).

— „Jenny Longuet, geb. Marx", vyšlo v „Der Sozialdemokrat", čís. 4 z 18. ledna 1883. — 79

Engels, Bedřich, „Jenny Marxová, rozená von Westphalen" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 318—320).

— „Jenny Marx, geb. v. Westphalen", vyšlo v „Der Sozialdemokrat", čís. 50 z 8. prosince 1881. — 79

Engels, Bedřich, „Ještě jednou ‚Pan Vogt' " (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 340—347).

— „Abermals ‚Herr Vogt' ", vyšlo v „Der Volksstaat", čís. 38 z 10. května 1871. — 837

Engels, Bedřich, „Karel Marx", (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 126—139).

— „Karl Marx", vyšlo ve „Volks-Kalender", Brunšvik 1878. — 482, 484, 535, *nE*626

gels, Bedřich, „K bytové otázce" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 241—317).

— „Zur Wohnungsfrage", vyšlo v „Der Volksstaat", čís. 51—53, 103 a 104 z 26. a 29. června, 3. července, 25. a 28. prosince 1872; čís. 2, 3, 12, 13, 15 a 16 ze 4. a 8. ledna, 8., 12., 19. a 22. února 1873. — 84

— „Zur Wohnungsfrage", separátní výtisk z „Der Volksstaat", Lipsko, 1872 až 1873. — 600, 604

— „Zur Wohnungsfrage", separátní výtisk z „Der Volksstaat" 1872, 2. přehlédnuté vydání, Hottingen-Curych 1887. — 600, 604, 667, 674

Engels, Bedřich, „K dějinám pruských rolníků. Úvod k brožuře Wilhelma Wolffa ‚Slezská miliarda' " (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 269—279).

— „Zur Geschichte der preussischen Bauern", vyšlo v W. Wolff, „Die schlesische Miliarde", Hottingen-Curych 1886. — 422, 431—432, 449, 470 (pozn. 496)

Engels, Bedřich, „K dějinám Svazu komunistů" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 238—256).

— „Zur Geschichte des ‚Bundes der Kommunisten' ", vyšlo v „Der Sozialdemokrat", čís. 46—48 z 12., 19. a 26. listopadu 1885. — 373, 394, 428, 431—432

— „Zur Geschichte des ‚Bundes der Kommunisten' ", vyšlo v Karl Marx, „Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln", Hottingen-Curych 1885. — 400, 426, 431, 449, 470

Engels, Bedřich, „ ‚Kölnische Zeitung' o červnové revoluci" (viz Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 159—165).

— „Die ‚Kölnische Zeitung' über die Junirevolution", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung", čís. 31 z 1. července 1848. — 373, 394

Engels, Bedřich, „Konspekt prvního dílu Marxova ‚Kapitálu' " (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 277—324).

— „Das Kapital von K. Marx. I. Band. I. Buch. Produktionsprozess des Kapitals". — 30, 36

Engels, Bedřich, „K úmrtí Karla Marxe" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 376—383).

— „Zum Tode von Karl Marx", vyšlo v „Der Sozialdemokrat", čís. 19 a 21 z 3. a 17. května 1883. — 23, 37, 42

Engels, Bedřich, *„K výročí Pařížské komuny" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 289—290). (pozn. 642).

— „Lettre d'Engels", vyšlo v „Le Socialiste", čís. 31 z 27. března 1886. — 541

Engels, Bedřich, „Marka" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 349—366).

— „Die Mark", vyšlo v „Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft", 3. nezměněnné vyd., Hottingen-Curych 1883. — 105—106

— „Der deutsche Bauer. Was war er? Was ist er? Was könnte er sein?", [Hottingen-Curych 1883]. — 105—106 (pozn. 116)

Engels, Bedřich, „Marx a ‚Neue Rheinische Zeitung' 1848—1849" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 45—53).
— „Marx und die ‚Neue Rheinische Zeitung' 1848—1849", vyšlo v „Der Sozialdemokrat" ze 13. března 1884. — 134 (pozn. 157)
Engels, Bedřich, „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie'" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 205—218).
— „Marx und Rodbertus", vyšlo v „Die Neue Zeit", 3. roč., čís. 1 z ledna 1885. — 284
— „Vorwort", vyšlo v K. Marx, „Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons ‚Philosophie des Elends'. Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky", Stuttgart 1885. — 113, 133, 146, 158, 175, 190, 208, 249, 266, 269, 271, 272, 274, 276, 279, 280, 284, 289, 658
Engels, Bedřich, „Nástin kritiky politické ekonomie" (viz Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1956, str. 525—550).
— „Umrisse zu einer Kritik der Nationaloekonomie", vyšlo v „Deutsch-Französische Jahrbücher", 1. a 2. sešit, Paříž 1844. — 9, 214
Engels, Bedřich, „Německá kampaň za říšskou ústavu" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 133—225).
— „Die deutsche Reichsverfassungs-Campagne", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", čís. 1—3, Hamburk 1850. — 324
Engels, Bedřich, „Německá selská válka" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 357—443).
— „Der deutsche Bauernkrieg", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", čís. 5—6 z roku 1850. — 181, 183, 184, 195, 286, 315, 316, 322, 324, 427, 470, 479, 483, 532
— „Der deutsche Bauernkrieg. Dritter Abdruck", Lipsko 1875. — 479,483
Engels, Bedřich, „O sociálních poměrech v Rusku" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 573—584).
— „Soziales aus Russland", Lipsko 1875. — 668, 674, 837
Engels, Bedřich, „Pana Eugena Dühringa převrat vědy (‚Anti-Dühring')" (viz Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 27—318).
— „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. I. Philosophie", Lipsko 1877. — 176
— „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. II. Politische Oekonomie. Sozialismus", Lipsko 1878. — 176
— „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. Philosophie. Politische Oekonomie. Sozialismus", Lipsko 1878. — 176, 183, 190, 214, 215, 374, 383
— „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. Zweite Auflage", Curych 1886. — 173, 176, 181, 183, 195, 286, 321, 325, 326, 341, 373, 401, 420, 422, 426, 449, 450, 479—481, 483, 503, 529, 668
Engels, Bedřich, „Pan Tidmann. Starodánská lidová píseň" (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 66—68).

— „Herr Tidmann. Altdänisches Volkslied", vyšlo v „Der Social-Demokrat", čís. 18 z 5. února 1865. — 371

Engels, Bedřich, „Podrobnosti o událostech 23. června" (viz Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 133—136).

— „Détails über den 23. Juni", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung" jako zvláštní příloha k čís. 26 z 26. června 1848. — 372, 395

Engels, Bedřich, „Politická situace v Evropě" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 339—346).

— „Situation politique de l'Europe", vyšlo v „Le Socialiste", čís. 63 ze 6. listopadu 1886. — 705, 709

— „Starea politica socială", vyšlo v „Revista Socială", čís. 2 z 1. prosince 1886. — 705, 709

Engels, Bedřich, „Postavení dělnické třídy v Anglii. Podle vlastních poznatků a autentických pramenů" (viz Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1957, str. 223—508).

— „Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigner Anschauung und authentischen Quellen", Lipsko 1845. — 135, 147, 321, 322, 528—529, 533, 559

— „Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigner Anschauung und authentischen Quellen. Zweite durchgesehene Auflage", Stuttgart 1892. — 46, 321, 324, 327, 335, 483

— „The Condition of the Working Class in England in 1844", New York 1887. — 321, 332, 335, 483, 491, 504, 507, 518, 528, 532, 533, 559, 574, 590 až 592, 681—684, 735—736, 747, 753, 755, 761—764, 807, 832

Engels, Bedřich, „Praví socialisté" (viz Spisy, sv. 3, čes. vyd. 1958, str. 552—594). — 59, 65, 68, 84

Engels, Bedřich, „Právnický socialismus" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 509—528).

— „Juristen-Sozialismus", vyšlo v „Die Neue Zeit", 5. roč., čís. 2 z února 1887. — 663, 710

Engels, Bedřich, „Prohlášení redakci ‚New Yorker Volkszeitung' " (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 337).

— „An die Redaktion der ‚N. Y. Volkszeitung' ", vyšlo v „New Yorker Volkszeitung", čís. 162 z 8. července 1886. — 562

Engels, Bedřich, „Pruská kořalka v německém Říšském sněmu" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 68—83) (pozn. 239).

— „Preussischer Schnaps im deutschen Reichstag", vyšlo v „Der Volksstaat", čís. 23—25 z 25. a 27. února a 1. března 1876. — 188, 189

Engels, Bedřich, „Předmluva" (viz Kapitál, díl II, kniha 2, čes. vyd. 1954, str. 11—29).

— „Vorwort", vyšlo v K. Marx, „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Zweiter Band. Buch 2: Der Cirkulationsprocess des Kapitals", Hamburk 1885. — 12, 289, 339, 375, 379, 381, 384, 385, 415, 427, 658

Engels, Bedřich, „Předmluva k anglickému vydání" (viz Kapitál, díl I, kniha 1, čes. vyd. 1953, str. 39—42).

— „Editor's preface", vyšlo v K. Marx, „Capital: a critical analysis of capitalist production. Translated from the third German edition by Samuel Moore and Edward Aveling. Vol. I—II", Londýn 1887. — 658, 662, 671

Engels, Bedřich, „Předmluva k brožuře ‚Karel Marx před kolínskou porotou' " (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 230—236) (pozn. 575).

— „Vorwort", vyšlo v „Karl Marx vor den Kölner Geschwornen. Prozess gegen den Ausschuss der rheinischen Demokraten wegen Aufrufs zum bewaffneten Widerstand. (9. Februar 1849)", Hottingen-Curych 1885. — 394, 400, 403, 426, 470

Engels, Bedřich, „Předmluva k druhému vydání ‚K bytové otázce' " (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 353—362).

— „Vorwort", vyšlo v Friedrich Engels, „Zur Wohnungsfrage", Hottingen-Curych 1887. — 600, 604

Engels, Bedřich, „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu. V souvislosti s výzkumy Lewise H. Morgana" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 55 až 203).

— „Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats. Im Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen", Hottingen-Curych 1884. — 14, 169, 173, 182, 185—190, 196, 197, 204, 205, 207, 218, 229, 247, 249, 253, 254, 260—262, 267, 270, 283, 315, 326, 449, 537, 590—592

— „Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats. Im Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen", druhé vydání, Stuttgart 1886. — 537, 603

— „L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato. In relazione alle richere di Luigi H. Morgan. Versione riveduta dell' autore, di Pasquale Martignetti", Benevento 1885. — 315, 352, 377, 380, 386, 535 (pozn. 367)

— „Familjens, Privatejendommens og Statens Oprindelse. Dansk, af Forfatteren gennemgaaet Udgave, besørget af Gerson Trier", Kodaň 1888. — 343, 360, 378, 505, 747

— „Początki cywilizacyi. Na zasadzie i jako uzupełnienie badań Lewisa H. Morgana", Paříž, Lipsko 1885. — 247, 270

Engels, Bedřich, „Redakci časopisu ‚Severnyj věstnik' " (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 237). — 419

Engels, Bedřich, „Systém ochranných cel a svoboda obchodu. Předmluva k brožuře Karel Marx, ‚Řeč o svobodě obchodu' " (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 389—406).

— „Preface", vyšlo v K. Marx, „Free Trade. A Speech Delivered before the Democratic Club, Brussels, Belgium, Jan. 9, 1848. Translated into English by Florence Kelley Wischnewetzky. With Preface by Frederick Engels", Boston 1888. — 808, 833

Engels, Bedřich, „Úloha násilí v dějinách" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 435—492). — 668, 838

Engels, Bedřich, „Úvod k brožuře Sigismunda Borkheima, ‚Na paměť německých

hurávlastenců z let 1806—1807' " (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 374—379).
— „Einleitung", vyšlo v S. Borkheim, „Zur Erinnerung für die deutschen Mordspatrioten. 1806—1807", Hottingen-Curych 1888. — 600, 604, 667, 674, 838

Engels, Bedřich, „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana" (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 71—112).
— „Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei", Hamburk 1865. — 838

Engels, Bedřich, „Vývoj socialismu od utopie k vědě" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 207—248).
— „Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft", Hottingen-Curych 1882. — 14, 66, 67, 94, 103, 183, 220, 230, 254, 272, 373
— „Socialisme utopique et socialisme scientifique. Traduction française par Paul Lafargue", Paříž 1880. — 66, 163, 444
— „Socyjalizm utopijny a naukowy", Ženeva 1882. — 163
— „Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft". 2. unveränd. Aufl., Hottingen-Curych 1883. — 37, 39, 66, 94, 163
— „Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft", 3. unveränd. Aufl., Hottingen-Curych 1883. — 94, 105, 163, 503, 532
— „Il socialismo utopico e il socialismo scientifico", Benevento 1883. — 66, 81, 163
— „Развитие научного социализма. Перевод с 2-го немецкого издания 1883", Ženeva 1884. — 103, 160, 163
— „Socialismens Udvikling fra Utopi til Videnskab", Kodaň 1885. — 505
— „De Ontwikkeling van het Socialisme van Utopie tot Wetenschap", Gravenhage 1886. — 509
— „Socialism utopian and scientific. Translated by Edward Aveling", Londýn 1892. — 254, 272, 505, 529, 591, 661

Engels, Bedřich, „Wilhelm Wolff" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 85 až 120).
— „Wilhelm Wolff", vyšlo v „Die Neue Welt", čís. 27, 28, 30, 31, 40—45 a 47 z 1., 8., 22. a 29. července, 30. září, 7., 14., 21. a 28. října, 4. a 25. listopadu 1876. — 400, 426
— „Wilhelm Wolff", vyšlo ve W. Wolff, „Die schlesische Milliarde", Hottingen-Curych 1886. — 400

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení. Zpráva a dokumenty uveřejněné z příkazu haagského kongresu Internacionály" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 359—489).
— „L'Alliance de la Démocratie socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs. Rapport et documents publiés par ordre du Congrès International de la Haye", Londýn a Hamburk 1873. — 208

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Druhý mezinárodní přehled" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 322—325).
— „Revue", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", čís. 4, Hamburk 1850. — 324
Marx, Karel a Bedřich Engels, „Manifest Komunistické strany" (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 423—462).
—„Manifest der Kommunistischen Partei. Veröffentlicht im Februar 1848", Londýn. — 26, 32, 44, 62, 73, 128, 334, 372, 386, 388, 447, 683, 747
— „Manifest der Kommunistischen Partei", vyšlo v „Leipziger Hochverrathsprozess", Lipsko 1872. — 44
—„Das Kommunistische Manifest. Dritte authorisirte deutsche Ausgabe. Mit Vorworten der Verfasser", Hottingen-Curych 1883. — 105, 386, 395
— „Manifeste du Parti Communiste", Paříž 1848, — 747
— „Manifeste du Parti communiste", vyšlo v „Le Socialiste", čís. 1, 2, 4—11 z 29. srpna, 5., 19., 26. září, 3., 10., 17., 24., 31. října a 7. listopadu 1885. — — 425, 435, 436, 444, 447
— „Manifesto of the German Communist Party (Published in February 1848)", vyšlo v „The Red Republican", čís. 21—24 z 9., 16., 23. a 30. listopadu 1850. — 747
—„Manifesto of the Communisto", 2. vyd., New York 1883. — 73—74
— „Manifesto of the Communist Party. Authorized English Translation. Edited and Annotated by Frederick Engels", Londýn 1888. — 719, 747
— „Det kommunistiske Partis Manifest", Londýn 1848. — 747
— „Kommunistisch Manifest", Londýn 1848. — 747
— „Det Kommunistiske Manifest", Kodaň 1885. — 505
— „Манифест Коммунистической партии", [Ženeva 1869]. — 73
— „Манифест коммунистической партии. Перевод с немецкого издания 1872. С предисловием авторов", Ženeva 1882. — 73, 105, 114, 131
Marx, Karel a Bedřich Engels, „Německá ideologie. Kritika nejnovější německé filosofie v jejích představitelích Feuerbachovi, B. Bauerovi a Stirnerovi a kritika německého socialismu v jeho různých prorocích" (viz Spisy, sv. 3, čes. vyd. 1958, str. 23—551). — 59, 65, 68, 84
Marx, Karel a Bedřich Engels, „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů. Březen 1850" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 273—283).
— „Die Centralbehörde an den Bund", vyšlo ve Wermuth und Stieber, „Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts. Im amtl. Auftr. zur Benutzung der Polizei-Behörden der sämmtl. deutschen Bundesstaaten... dargest. Th. I", Berlín 1853. — 395, 428
— „Die Zentralbehörde an den Bund", vyšlo v Karl Marx, „Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Neuer Abdruck, mit Einleitung von Friedrich Engels, und Dokumenten", Hottingen-Curych 1885. — 428, 431
Marx, Karel a Bedřich Engels, „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů. Červen 1850" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 336—342).

— „Die Centralbehörde an den Bund", vyšlo ve Wermuth und Stieber, „Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts, Th. I", Berlín 1853. — 395, 428

— „Die Zentralbehörde an den Bund", vyšlo v Karl Marx, „Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln", Hottingen-Currych 1885. — 395, 428, 431

Marx, Karel a Bedřich Engels, „První mezinárodní přehled" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 242—254).

— „Revue", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", čís. 2, Hamburk 1850. — 324

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Předmluva k německému vydání ‚Manifestu Komunistické strany' z roku 1872" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 125 až 126).

— „Vorwort", vyšlo v K. Marx, F. Engels, „Das kommunistische Manifest. Neue Ausgabe mit einem Vorwort der Verfasser", Lipsko 1872. — 114, 447

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Recenze z ‚Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue', čís. 2" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 226—240). — 324

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Recenze z ‚Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", čís. 4" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 284—321). — 324

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Svatá rodina aneb kritika kritické kritiky. Proti Brunovi Bauerovi a spol." (viz Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1957, str. 15—230).

— „Die heilige Familie, oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und Consorten", Frankfurt nad Mohanem 1845. — 150

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Třetí mezinárodní přehled. Od května do října" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 451—494).

– „Revue. Mai bis Oktober", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", čís. 5—6, Hamburk 1850. — 324

B. PRÁCE JINÝCH AUTORŮ

Pokud to bylo možno zjistit, jsou v tomto seznamu uvedena ta vydání, jichž Marx a Engels pravděpodobně používali. V některých případech, zejména u všeobecných odkazů na prameny a literaturu, se neuvádí žádné určité vydání. Zákony a dokumenty jsou do seznamu zařazeny jen v tom případě, jsou-li citovány. Některé prameny se nepodařilo zjistit.

I. Spisy, časopisecké články a dokumenty

Adler, Georg, „Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland mit besonderer Rücksicht auf die einwirkenden Theorien. Ein

Beitrag zur Entwickelungsgeschichte der Sozialen Frage" [„Dějiny prvního sociálně politického dělnického hnutí v Německu se zvláštním zřetelem k teoriím, které na ně působily. Příspěvek k dějinám vývoje sociální otázky"], Vratislav 1885 (pozn. 547, 571, 572). — 445, 449, 469

— „Rodbertus, der Begründer des wissenschaftlichen Sozialismus. Eine sozial-ökonomische Studie" [„Rodbertus, zakladatel vědeckého socialismu. Sociálně ekonomická studie"], Lipsko 1884 (pozn. 323). — 253

Arniem, Achim von a *Clemens Brentano*, „Des Knaben Wunderhorn" [„Chlapcův kouzelný roh"]. — 371

„Aus den Verhandlungen über die Verlängerung des Sozialistengesetzes" [„Z jednání o prodloužení zákona proti socialistům"], Norimberk 1884 (pozn. 390). — 301

Aveling, Edward, „An die Redaktion der ‚N. Y. Volkszeitung'" [„Redakci ‚N. Y. Volkszeitung'"], v „New Yorker Volkszeitung" z 2. března 1887 (pozn. 795). — 745

— „An die Redaktion der ‚New Yorker Volkszeitung'" [„Redakci ‚New Yorker Volkszeitung'"], v „New Yorker Volkszeitung" z 30. března 1887 (pozn. 795). — 726, 734, 745

— „An explanation" [„Prohlášení"], v „The Commonweal" z 1. května 1886 (pozn. 661). — 562

— Oběžník, 26. února 1887 (pozn. 772). — 709, 714, 716, 719, 726

— Odpověď datovaná: Londýn 3. března 1885, v „Der Sozialdemokrat" z 26. března 1885 (pozn. 429). — 344

— Odpověď na druhý oběžník výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, 27. května 1887 (pozn. 836). — 756, 768, 775, 793

Aveling, Edw[ard] a *Eleanor Marxová-Avelingová*, „The labor movement in America" [„Dělnické hnutí v Americe"], v „Time", březen, duben a květen 1887 (pozn. 811). — 739, 748

Avenel, Georges, „Anacharsis Cloots l'orateur du genre humain" [„Anacharsis Cloots, řečník lidského rodu"], sv. 1—2, Paříž 1865. — 510, 750

— „Lundis révolutionnaires 1871—1874" [„Revoluční pondělí 1871—1874"], Paříž 1875. — 510, 750

Baernreither, J[oseph] M[aria], „Die Englischen Arbeiterverbände und ihr Recht. Ein Beitrag zur Geschichte der sozialen Bewegung in der Gegenwart" [„Anglické dělnické svazy a jejich právo. Příspěvek k dějinám sociálního hnutí v současnosti"], sv. 1, Tübingen 1886. — 791

Bachofen, J[ohann] J[akob], „Antiquarische Briefe vornehmlich zur Kentniss der ältesten Verwandtschaftsbegriffe" [„Dopisy o starověku. K poznání nejstarších pojmů o příbuzenství"], sv. 1, Štrasburk 1880. — 253

— „Das Mutterrecht. Eine Untersuchung über die Gynaikokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur" [„Mateřské právo. Studie o vládě žen ve starověku na podkladě náboženském a právním"], Stuttgart 1861. — 253

Camélinat, S. [*Zéphirin*], řeč v poslanecké sněmovně 11. března 1886, v „Annales de la Chambre des députés. 4me législature. Débats parlamentaires. Session ordinaire de 1886. Tome I. Séance du 11 mars 1886", Paříž 1886. — 541

Campbell, George, „Modern India: a sketch of the system of civil government" [„Soudobá Indie: nástin systému civilní správy"], Londýn 1852 (pozn. 306). — 240

„*Die Centralbehörde an den Bund*" [„Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů"], v „Dresdner Journal und Anzeiger" z 22. června 1851 (pozn. 529). — 431

Creuzer, Friedrich, „Symbolik und Mythologie der alten Völker besonders der Griechen. In Vorträgen und Entwürfen" [„Symbolika a mytologie starých národů, zvláště Řeků. V přednáškách a náčrtech"], sv. 1—4, Lipsko a Darmstadt 1810—1812. — 715

Danielson, Nikolaj Francevič, předmluva k ruskému vydání II. dílu „Kapitálu", v Маркс, К. „Капитал. Критика политической экономии. Перевод с немецкого. Том второй. Книга II. Процесс обращения капитала" [„Kapitál. Kritika politické ekonomie. Přeloženo z němčiny. Díl druhý. Kniha 2. ‚Proces oběhu kapitálu'"], Petrohrad 1885 (pozn. 616). — 513

Darwin, Charles, „On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life" [„O vzniku druhů přírodním výběrem neboli uchování prospěšných plemen v boji o život"], Londýn 1859, — 148, 295, 296

Davitt, Michael, „The Irish Social Problem" [„Irský sociální problém"], v „To-Day", sv. 1, duben 1884 (pozn. 212). — 171

Defoe, Daniel, „The life and strange surprising adventures of Robinson Crusoe of York" [„Život a podivuhodné příhody Robinsona Crusoe z Yorku"], Londýn 1719. — 258

De Paepe, C[*ésar*], „Der Kongress von Charleroi" [„Sjezd v Charleroi"], v „Gleichheit" z 23. dubna 1887. — 748

Deville, Gabriel, „Le Capital de Karl Marx, résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique" [„Kapitál Karla Marxe. Stručný výtah s dodatkem o vědeckém socialismu"], Paříž [1883] (pozn. 74). — 76, 78, 83, 87, 93, 96, 99, 116, 117, 119, 132, 137, 140, 146, 159, 161, 185, 244, 402, 406, 416, 494, 495, 531, 591

— „L'Evolution du capital. Cours d'Economie Sociale. II" [„Vývoj kapitálu. Kurs sociální ekonomie. II"], Paříž [1884] (pozn. 190, 260). — 163, 197,592

Dietzgen, Joseph, „Haben wir etwas mit den Anarchisten gemein?" [„Máme něco společného s anarchisty?"], v „Chicagoer Arbeiter Zeitung" z 9. června 1886 (pozn. 709). — 622

Douai, Adolph, „Eine Entgegnung auf Dr. Stiebeling's Artikel" [„Odpověď na článek dra Stiebelinga"], v „Der Sozialist" z 28. března 1885 (pozn. 479). — 384

Drumont Edouard, „La France Juive. Essai d'histoire contemporaine" [„Židovská Francie. Studie ze současných dějin"], sv. 1—2, Paříž [1886]. — 657

Drysdale, Charles Robert, „The State Remedy for Poverty" [„Státní pomoc chudým"], v „To-Day", čís. 9, září 1884 (pozn. 335). — 259

Dühring, Eugen, „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus" [„Kritické dějiny národní ekonomie a socialismu"], 3., zčásti přepracované vydání, Lipsko 1879 (pozn. 407). — 324

Du Prel, Karl, „Der Somnambulismus" [„Jasnovidectví"], v „Die Neue Welt", sv. IX, čís. 20—22, Stuttgart 1884 (pozn. 292). — 221, 224

Eccarius, Johann Georg, „Eines Arbeiters Widerlegung der national-ökonomischen Lehren John Stuart Mill's [„Dělník vyvrací národohospodářské učení Johna Stuarta Milla"], Berlín 1869 (pozn. 584). — 479

„*Edda*", sbírka islandských mytologických a hrdinských básní z 6.—12. století, zapsaných v 13. století. Do hornoněmčiny přeložil a vysvětlivkami opatřil dr. Karl Simrock. — 293, 295, 296

Ely, Richard Theodore, „French and german socialism in modern times" [„Francouzský a německý socialismus v současné době"], New York 1883. — 383

„*Epistolae obscurorum virorum*" [„Dopisy tmářů"]. — 231

Fleischmann, A[dolf], „Die Sonneberger Spielwaaren-Hausindustrie und ihr Handel. Zur Abwehr gegen die fahrenden Schüler des Katheder-Sozialismus in der National-Oekonomie" [„Sonneberská domácí výroba hraček a obchod s nimi. Na ochranu proti potulným žákům katedrového socialismu v národním hospodářství"], Berlín 1883 (pozn. 110). — 101

Flügel, J[ohann] G[ottfried], „A complete Dictionary of the English and German and German and English languages containing all the words in general use. In two volumes. Vollständiges English-Deutsches und Deutsch-Engliches Wörterbuch, enthaltend alle in beiden Sprachen allgemein gebräuchliche Wörter. In zwei Theilen" [„Úplný anglicko-německý a německo-anglický slovník, obsahující slova obecně užívaná v obou řečech. Ve dvou dílech"], Lipsko 1830. — 485, 494

F[rankel], L[eo], „Zur Kritik des ‚ehernen' Lohngesetzes" [„Ke kritice ‚železného' mzdového zákona"], v „Gleichheit" z 2., 9. a 16. července 1887 (pozn. 858). — 790

Freiligrath, Ferdinand, „Abschiedswort der Neuen Rheinischen Zeitung" [„Slovo na rozloučenou listu ‚Neue Rheinische Zeitung'"], v „Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie" z 19. května 1849. — 85

Frohme, Karl, dopis redakci „Frankfurter Journal" 7. května 1885, v rubrice: Zprávy, „Der Sozialdemokrat" z 14. května 1885. — 397

— „Die Entwicklung der Eigentums-Verhältnisse" [„Vývoj vlastnických vztahů"], Bockenheim 1883. — 175

Geiser, Bruno, „Das Innere der Erde" [„Nitro země"], v „Die Neue Welt", sv. 9, sešit 14 a 15, Stuttgart 1884 (pozn. 296). — 224, 231

George Henry, „The Irish land question. What it involves, and how alone it can be settled. An appeal to the land leagues" [„Irská agrární otázka. Co to představuje a jak se jedině dá řešit. Výzva pozemkovým ligám"], New York 1881 (pozn. 25). — 39, 73

— „Progress and poverty: an inquiry into the cause of industrial depressions, and of increase of want with increase of wealth. The Remedy" [„Pokrok a chudoba: zkoumání příčiny průmyslových krizí a narůstání chudoby s narůstáním blahobytu. Prostředek k nápravě"], New York 1880. — 39, 73

Goethe, Johann Wolfgang von, „Faust". — 81

— „Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga" [„Žalozpěv o vznešené paní Asana Agy"]. — 135

— „Wilhelm Meisters Lehrjahre" [„Viléma Meistra léta učednická"] (pozn. 52). — 58

Grimaux, Edouard, „Les substances colloidales et la coagulation" [„Koloidní látky a srážení"], v „Revue scientifique", sv. IX, leden až červenec 1885, Paříž 1885 (pozn. 464). — 374

Gronlund, Laurence, „The Cooperative commonwealth in its outlines. An exposition of modern socialism" [„Zásady družstevního společenství. Výklad moderního socialismu"], Boston 1884. — 255, 383

Gross, Gustav, „Karl Marx. Eine Studie" [„Karel Marx. Studie"], Lipsko 1885. — 323, 338

Guesde, Jules, „Nouvelle Victoire" [„Nové vítězství"], v „Le Cri du Peuple" z 18. listopadu 1884 (pozn. 381). — 294, 302

— „Républicains et cosaques" [„Republikáni a kozáci"], v „L'Action" ze 4. srpna 1887 (pozn. 861). — 795

Guizot, [François Pierre Guillaume], „Histoire de la civilisation en France, depuis la chute de l'Empire romain jusqu'en 1789. Cours d'histoire moderne" [„Dějiny civilizace ve Francii od pádu říše římské až do 1789. Kurs moderních dějin"], sv. 1—5, Paříž 1829—1832. — 139

Haeckel, Ernst, „Die Perigenesis der Plastidule oder die Wellenzeugung der Lebenstheilchen. Ein Versuch zur mechanischen Erklärung der elementaren Entwickelungs-Vorgänge" [„Perigeneze plastiduly neboli vlnový vznik živých částeček. Pokus o mechanické vysvětlení elementárních vývojových pochodů"], Berlín 1876. — 374

Hamel Ernest, „Historie de Saint-Just, député à la Convention nationale" [„Historie Saint-Justa, poslance Konventu"], Paříž 1859. — 510

Haxthausen, August, svobodný pán von, „Die ländliche Verfassung Russlands. Ihre Entwickelungen und ihre Feststellung in der Gesetzgebung von 1861" [„Pozemkové zřízení Ruska. Jeho vývoj a jeho zákonodárná úprava z roku 1861"], Lipsko 1866. — 240

Headingley, Adolphe Smith, „French socialists at the ballot box" [„Francouzští socialisté u volební urny"], v „Justice" z 13. března 1886 (pozn. 641). — 540

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, „Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie", Bd. 2 [„Přednášky o dějinách filosofie", sv. 2], ve „Werke. Vollständige Ausgabe durch einen Verein von Freuden des Verewigten", Bd. 14 [„Spisy. Úplné vydání pořízené kroužkem přátel zvěčnělého", sv. 14], Berlín 1833 (pozn. 448). — 364, 451

Heine, Heinrich, „Atta Troll". — 225

— „Deutschland. Ein Wintermärchen" [„Německo. Zimní pohádka"]. — 79

— „Die schlesischen Weber" [„Slezští tkalci"]. — 295

Herkner, Heinrich, „Die oberelsässische Baumwollindustrie und ihre Arbeiter. Auf Grund der Thatsachen dargestellt" [„Hornoalsaský bavlnářský průmysl a jeho dělníci. Sestaveno na podkladě faktického materiálu"], Štrasburk 1887. — 828

Howell, George, „The history of the International Association" [„Dějiny mezinárodního sdružení"], v „The Nineteenth Century", sv. IV, čís. 17, červenec 1878. — 30

Hyndman, Henry Mayers, „A sad anniversary. To the Editor of ‚Justice'" [„Smutné výročí. Vydavateli ‚Justice'"], v „Justice" z 8. března 1884. — 165

— „England for All" [„Anglie pro všechny"], Londýn 1881 (pozn. 93). — 89

— „The historical basis of socialism in England" [„Historická základna socialismu v Anglii"], Londýn 1883 (pozn. 288). — 221

— „Karl Marx: Capital. Translated by J. Broadhouse (d. i. H. M. Hyndman)" [„Karel Marx: ‚Kapitál'. Přeložil J. Broadhouse (tj. H. M. Hyndman)"], v „To-Day", sv. 4—5, říjen 1885—květen 1889 (pozn. 608). — 504, 532, 540

Champion, Henry Hyde, „The Future of socialism in England" [„Budoucnost socialismu v Anglii"], v „Common Sense" z 15. září 1887. — 815

[*Chemnitz, Mathäus Friedrich*,] „Schleswig-Holstein" [„Šlesvik-Holštýn"], v „Kleine deutsche Liederhalle", Lipsko 1849 (pozn. 458). — 372

Chèvremont, François, „Jean Paul Marat", sv. 1—2, Paříž 1880. — 510

Jagemann, Cristiano Giuseppe, „Dizionario italiano-tedesco e tedesco-italiano" [„Slovník italsko-německý a německo-italský"], sv. 1—2, Weissenfels a Lipsko 1790—1791. — 127

[*Janson, Julij Eduardovič*,] „Сравнительная статистика России и западно-европейских государств" [„Srovnávací statistika Ruska a západoevropských států"], sv. 1—2, Petrohrad 1878—1880. — 440

Jordanes (*Jornandes*), „De origine actibusque Getarum" [„O původu a dějinách Gótů"] (pozn. 480) — 384

Kaltenboeck, Hans, „Familie und Ehe" [„Rodina a manželství"], ve „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt" z 4. října 1884 (pozn. 353). — 273

Kautská, Minna, „Die Alten und die Neuen" [„Staří a noví"], román, 1. díl Lipsko 1885. — 461

— *„Stefan von Grillenhof"* [„Stefan z Grillenhofu"], román, 1. díl, Lipsko 1881. — 417, 461

Kautsky, Karl, „Aus dem Nachlasse von Carl Marx" [„Z pozůstalosti Karla Marxe"], ve „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt" z 19. září 1884 (pozn. 354). — 273

— „Auswanderung und Kolonisation" [„Emigrace a kolonizace"], v „Die Neue Zeit", 1. ročník, 1883, sešit 8 a 9. — 91

— „„Das Kapital' von Rodbertus" [„Rodbertusův ‚Kapitál'"], v „Die Neue Zeit", 2. ročník, sešit 8 a 9, 1884 (pozn. 277). — 210, 257

— „Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft" [„Vliv růstu obyvatelstva na pokrok společnosti"], Vídeň 1880 (pozn. 335, 506). — 259, 412

— „Die Entstehung der biblischen Urgeschichte" [„Vznik biblické prehistorie"], v „Kosmos. Zeitschrift für Entwickelungslehre und einheitliche Weltanschauung", 7. ročník, sv. 13 (duben 1883—prosinec 1883), Stuttgart 1883. — 91

— „Die Entstehung der Ehe und Familie" [„Původ manželství a rodiny"], v „Kosmos. Zeitschrift für Entwickelungslehre und einheitliche Weltanschauung", 6. ročník, sv. 12 (říjen 1882 — březen 1883), Stuttgart 1882; 7. ročník, sv. 13 (duben 1883 — prosinec 1883), Stuttgart 1883 (pozn. 96, 506). — 90, 412

— „Eine Replik" [„Replika"], v ‚Die Neue Zeit", 2. ročník, sešit 11, 1884 (pozn. 329). — 257, 258

— „Friedrich Engels", v „Österreichischer Arbeiter-Kalender für das Jahr 1888", Brno 1888. — 792, 800, 817

— „Karl Marx's Oekonomische Lehren. Gemeinverständlich dargestellt und erläutert" [„Ekonomické učení Karla Marxe. S populárním výkladem a vysvětlivkami"], Stuttgart 1887 (pozn. 137). — 588, 619, 811

— Recenze knihy Georga Adlera: „Die Geschichte der ersten sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland. Breslau 1885" [„Dějiny prvního sociálně politického dělnického hnutí v Německu. Vratislav 1885"], v „Die Neue Zeit", 4. ročník, sešit 2, 1886 (pozn. 572). — 469

— „Thomas More und seine Utopie. Mit einer historischen Einleitung" [„Thomas More a jeho ‚Utopie'. S historickým úvodem"], Stuttgart 1888. — 800

Kelleyová-Wischnewetzká, Florence, „The Need of Theoretical Preparation for Philanthropic Work" [„Potřeba teoretické přípravy pro filantropickou práci"], [New York 1887]. — 808

[*Kerverseau, F. M.* a *G. Clavelin,*] „Histoire de la révolution de 1789, et de l'établissement d'une constitution en France. Par deux Amis de la Liberté" [„Dě-

jiny revoluce 1789 a zavedení ústavy ve Francii. Napsali dva přátelé svobody"], první vydání vyšlo ve 20 svazcích v Paříži 1790—1803. — 139

Kock, Paul de, „L'amant de la lune" [„Milenec luny"], Paříž, bez vročení. — 224

Kolb, Georg Friedrich, „Handbuch der vergleichenden Statistik der Völkerzustands und Staatenkunde" [„Příručka srovnávací statistiky stavu národů a jejich politického života"], 7. přepracované vydání, Lipsko 1875. — 466

Lafargue, Paul, „Das Recht auf Faulheit" [„Právo na lenost"], v „Der Sozialdemokrat" z 13. a 20. prosince 1883 a z 3., 10., 17. a 24. ledna 1884. — 128

— (anonymně) „Die Krisis in Frankreich, der Krieg in Tongking" [„Krize ve Francii, válka v Tonkinu"], v „Die Neue Zeit", 3. ročník, 1885, sešit 5, Politische Korrespondenz" (pozn. 441). — 355

— (anonymně) „Karl Marx", v „Le Socialiste" ze 14. listopadu 1885 (pozn. 587). — 482

— „L'Assassinat d'O'Donnell" [„Vražda spáchaná O'Donnellem"], v „Le Cri du Peuple" z 19. prosince 1883 (pozn. 125). — 112

— „La théorie de la plus-value de Karl Marx et la critique de M. Paul Leroy-Beaulieu" [„Teorie nadhodnoty Karla Marxe a kritika p. Paula Leroye-Beaulieua"], v „Journal des Economistes", sv. 27, čís. 9, Paříž 1884 (pozn. 300). — 228, 233, 244, 294, 548

— „Le Blé en Amérique. Production et commerce" [„Obilí v Americe. Výroba a obchod"], v „Journal des Economistes", sv. 27, čís. 7 a 8, Paříž 1884 (pozn. 108). — 110, 226, 233, 548

— „Le Capital de Karl Marx et la critique de M. Block" [„Kapitál Karla Marxe a kritika p. Blocka"] v „Journal des Economistes" sv. 28, čís. 11, Paříž 1884 (pozn. 312). — 293, 294, 548

„Le droit à la paresse. Réfutation du Droit au Travail de 1848" [„Právo na lenost. Vyvrácení ‚Práva na práci' z 1848"], [Paříž] 1883 (pozn. 117). — 106

— „Le Matérialisme économique de Karl Marx. Cours d'Economie sociale" [„Ekonomický materialismus Karla Marxe. Kurs sociální ekonomie"], sv. I, Paříž 1884 (pozn. 190). — 163, 185, 197, 591, 592

— „Le Matriarcat. Etude sur les origines de la famille" [„Matriarchát. Studie o původu rodiny"], v „La Nouvelle Revue" z 1. března 1886 (pozn. 651). — 548

— „Les Services publics" [„Veřejné služby"], v „Le Socialiste" z 6. srpna 1887 (pozn. 866). — 796

— (anonymně) Nekrology o Victoru Hugovi v rubrice „Politische Korrespondenz", v „Die Neue Zeit", 3. ročník, 1885, sešit 8 (pozn. 486). — 391

— „Peasant Proprietary in France" [„Rolnické vlastnictví ve Francii"], v „To-Day", sv. 1, čís. 4, duben 1884 (pozn. 212). — 171

— „Recherches sur les origines de l'idée du bien et du juste" [„Esej o původu ideje dobra a spravedlnosti"], v „Revue philosophique de la France et de l'étranger", sv. XX (červenec až prosinec 1885)(pozn. 652). — 548

— „Socialism and Darwinism" [„Socialismus a darwinismus"], v „Progress", sv. 2, prosinec 1883 (pozn. 124). — 110
— „The Decazeville Strike" [„Stávka v Decazevillu"], v „The Commonweal" z 12. června 1886 (pozn. 671). — 573
— „The Tonkin war and socialism" [„Tonkinská válka a socialismus"], v „The Commonweal", čís. 4, květen 1885 (pozn. 441). — 355
Lafarguová, Laura a *Eleanor Marxová-Avelingová*, dopis redakci „Sozialdemokrat", v „Der Sozialdemokrat" z 15. dubna 1886, v „Le Socialiste" z 24. dubna 1886. — 553, 555
Lamartine, Alphonse de, „Histoire de la révolution de 1848" [„Dějiny revoluce z roku 1848"], Brusel 1849 (pozn. 29). — 42
Lassalle, Ferdinand, „Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder Capital und Arbeit" [„Pan Bastiat-Schulze von Delitzsch, ekonomický Julián, aneb Kapitál a práce"], Berlín 1864. — 251
„Leibnizens Briefwechsel mit dem Minister von Bernstorff und andere Leibniz betreffende Briefe und Aktenstücke aus den Jahren 1705—1716" [„Leibnizova korespondence s ministrem von Bernstorffem a jiné dopisy a dokumenty týkající se Leibnize, z let 1705—1716"], vydal dr. R. Doebner, Hannover 1882 (pozn. 234). — 184
Leroy-Beaulieu, Pierre Paul, „Le Collectivisme. Examen critique du nouveau socialisme" [„Kolektivismus. Kritický rozbor nového socialismu"], Paříž 1884 (pozn. 300). — 228, 233, 238, 240, 244
Lexis, Wilhelm, „Die Marx'sche Kapitaltheorie" [„Marxova teorie kapitálu"], v „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", nová série, sv. 10, Jena 1885. — 537, 603, 659
Liebig, Justus von, „Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agricultur und Physiologie" [„Použití chemie v zemědělství a ve fyziologii"], sv. 1, 7. vydání, Brunšvik 1862. — 153
Liebknecht, Wilhelm, „Ein Blick in die Neue Welt" [„Pohled do Nového světa"], Stuttgart 1887. — 676
Lippert, Julius, „Die Geschichte der Familie" [„Dějiny rodiny"], Stuttgart 1884 (pozn. 353). — 273
Loria, Achille, „Karl Marx", v „Nuova antologia di scienze, lettere ed arti", druhá série, sv. 38, Řím 1883 (pozn. 28). — 41
— „La teoria del valore negli economisti italiani" [„Teorie hodnoty u italských ekonomů"], Bologna 1882. — 41
Luther, Martin, „Ein' feste Burg ist unser Gott" [„Hrad přepevný je Pán Bůh náš"] (pozn. 456). — 371

Mably, L'Abbé de, Oeuvres complètes [Sebrané spisy], Londýn 1789. — 139
Malthus, Thomas Robert, „Essai sur le principe de population, ou exposé des effets passés et présents de l'action de cette cause sur le bonheur du genre humain; suivi de quelques recherches relatives à l'espérance de guérir ou d' adoucir les maux qu'elle enbrîne" [„Pojednání o populačním principu, aneb výklad

o minulém a současném vlivu této otázky na blaho lidstva; s několika zkoumáními o vyhlídkách, jak zhojit nebo zmírnit zlo, které působí"], 3. značně rozšířené vydání, Paříž 1836. — 139

Mandl, Heinrich, „Ist das eherne Lohngesetz richtig?" [„Je železný mzdový zákon správný?"], v „Gleichheit" ze 14. května 1887 (pozn. 855). — 790

Манифест [*Manifest Alexandra III. z 29. dubna 1881*], v „Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье" [„Úplná sbírka zákonů ruské říše. Sbírka třetí"], sv. 1, čís. 118, Petrohrad 1885 (pozn. 59). — 62

Maupassant, Guy de, „Bel Ami" [„Miláček"]. — 696, 715

Maurer, Georg Ludwig von, „Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadt-Verfassung und der öffentlichen Gewalt" [„Úvod do dějin markovního, dvorcového, vesnického a městského zřízení a veřejné moci"], Mnichov 1854. — 510

— „Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland" [„Dějiny vesnického zřízení v Německu"], sv. 1—2, Erlangen 1865—1866. — 510

— Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland" [„Dějiny robotních dvorů, selských dvorů a dvorcového zřízení v Německu"], sv. 1—4, Erlangen 1862—1863. — 510

— Geschichte der Markenverfassung in Deutschland" [„Dějiny markovního zřízení v Německu"], Erlangen 1856. — 510

— „Geschichte der Städteverfassung in Deutschland" [„Dějiny městského zřízení v Německu"], sv. 1—4, Erlangen 1869—1871. — 510

Mead, Edward P., „The Steam King" [„Král Pára"], v „The Northern Star" z 11. února 1843 (pozn. 158). — 135

Menger, Anton, „Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag in geschichtlicher Darstellung" [„Právo na plný výtěžek práce z historického pohledu"], Stuttgart 1886 (pozn. 738). — 658, 665

Meyer Rudolph, „Der Emancipationskampf des vierten Standes" [„Boj čtvrtého stavu za osvobození"], sv. 1, Berlín 1874 (pozn. 179). — 146

Mignet, François Auguste, „Histoire de la révolution française, depuis 1789 jusqu'en 1814" [„Dějiny francouzské revoluce od roku 1789 do roku 1814"], sv. 1—2, Brusel 1828. — 510

Michajlovskij, Nikolaj Konstantinovič, „Карл Маркс перед судом г. Ю. Жуковского" [„Karel Marx před soudnou stolicí pana J. Žukovského"], v „Otěčestvennyje zapiski", čís. 10, říjen 1877 (pozn. 198). — 160

Mommsen, Theodor, „Römische Forschungen" [„Římské výzkumy"], 2. vydání, sv. 1, Berlín 1864 (pozn. 352). — 273

Money, J. W. B., „Jawa; or, how to manage a colony. Showing a practical solution of the questions now affecting British India" [„Jáva aneb jak spravovat kolonii. Návrh na praktická řešení otázek, které nyní znepokojují Britskou Indii"], sv. 1—2, Londýn 1861 (pozn. 306). — 92, 124, 147, 240

Morgan, Lewis Henry, „Ancient society, or Researches in the lines of human progress from savagery, through barbarism to civilization" [„Pravěká společnost,

výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštství přes barbarství k civilizaci"], Londýn 1877. — 148, 163, 169, 173, 182

Morris, William, „The story of Sigurd the Volsung and the fall of the Nibelungs" [„Příběh Sigurda Volsunga a pád Nibelungů"], 1877. — 293

Most, Johann, „Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus ‚Das Kapital' von Karl Marx" [„Kapitál a práce. Populární výtah z ‚Kapitálu' Karla Marxe"], Saská Kamenice [1873]. — 34

— Totéž, 2. rozšířené vydání, Saská Kamenice [1876]. — 34

Mozin-Peschier, „Dictionnaire complet des langues française et allemande. Vollständiges Wörterbuch der deutschen und französischen Sprache" [„Úplný francouzský a německý slovník"], sv. 1—4, 4. vydání, Stuttgart 1863. — 127, 485, 494

Müller, Philipp, „Prohlášení" v „Der Sozialdemokrat" ze 14. listopadu 1884, v rubrice „Sozialpolitische Rundschau" (pozn. 381). — 294, 302

Nieuwenhuis, Ferdinand Domela, „Hoe ons land geregeerd wordt of papier en in de werkelijkheid" [„Jak se v naší zemi vládne na papíře a jak ve skutečnosti"], Gravenhage 1885. — 509

— „Karl Marx", v „Recht voor Allen" z 24. března 1883. — 27

Novikovová, Olga, „The Russification of England" [„Rusifikace Anglie"], v „The Pall Mall Gazette" z 15. ledna 1885. — 330

Oberwinder, Heinrich, „Sozialismus und Sozialpolitik. Ein Beitrag zur Geschichte der sozialpolitischen Kämpfe unserer Zeit" [„Socialismus a sociální politika. Příspěvek k dějinám sociálně politických bojů naší doby"], Berlín 1887. — 842

Paquet, Just, „Des Institutions provinciales et communales et des corporations des pays de l'ancienne France à l'avènement de Louis XI." [„Provinční a komunální instituce a korporace na území staré Francie v době nástupu Ludvíka XI."], Paříž 1860. — 295, 296

„Píseň o Nibelunzích" („Das Nibelungenlied"). — 633

[*Platter, Julius,*] „Die Kathederweisheit der ‚christlich-ethischen' Nationalökonomie" [„Katedrová moudrost ‚křesťansko-etické' národní ekonomie"], v „Deutsche Worte", 6. ročník, 1886 (pozn. 679). — 582

[*Plechanov, Georgij Valentinovič,*] „Наши разногласия" [„Naše neshody"], Ženeva 1884 (pozn. 427). — 343, 360

— „Социализм и политическая борьба" [„Socialismus a politický boj"], Ženeva 1883 (pozn. 114). — 105

„Protokoll über den Kongress der deutschen Sozialdemokratie in Kopenhagen. Abgehalten vom 29. März bis 2. April 1883" [„Protokol o sjezdu německé sociální demokracie v Kodani, konaném od 29. března do 2. dubna 1883"]. Hottingen-Curych 1883. — 29, 48, 61

[*Quarck, Max,*] „Kommerzienrath Adolf Fleischmann als Nationalökonom und die Thüringer Hausindustrie. Soziale Studie in kritischen Anmerkungen" [„Komerční rada Adolf Fleischmann jako národohospodář a domácký průmysl v Durynsku. Sociální studie v kritických poznámkách"], Lipsko 1883 (pozn. 110). — 100, 105

Rae, John, „The Scotch village community" [„Vesnické společenství ve Skotsku"], v „The Fortnightly Review", sv. XXXVIII, čís. CCXXVII z 1. listopadu 1885 (pozn. 612). — 510

Redgrave, Alexander, „The Facotry and workshop act, 1878, with introduction, copious notes, and an elaborate index" [„Tovární a dílenský zákon z 1878, s úvodem, poznámkami a rejstříkem"], 2. vydání, Londýn 1879. — 437

Rodbertus-Jagetzow, [*Johann Karl*], „Briefe und Socialpolitische Aufsaetze von Dr. Rodbertus-Jagetzow. Herausgegeben von Dr. Rudolph Meyer" [„Dopisy a sociálně politické články od dr. Rodbertuse-Jagetzowa. Vydal dr. Rudolph Meyer"], sv. I, Berlín [1882] (pozn. 321). — 251

— Dopis Rudolphu Meyerovi z 20. září 1871, v „Briefe und Socialpolitische Aufsaetze von Dr. Rodbertus-Jagetzow", sv. I, Berlín [1882] (pozn. 127). — 112

— Dopis Rudolphu Meyerovi z 21. listopadu 1871, tamtéž, sv. I, Berlín [1882]. — 249

— Dopis J. Zellerovi ze 14. března 1875, v „Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft" [„Časopis pro veškerou státovědu"], ročník 35, sešit 2, Tübingen 1879. — 222, 249

— „Das Kapital. Vierter socialer Brief an von Kirchmann" [„Kapitál. Čtvrtý sociální dopis von Kirchmannovi"], vydal a předmluvu napsal Theophil Kozak, v „Aus dem literarischen Nachlass von Dr. Carl Rodbertus-Jagetzow. II" [„Z literární pozůstalosti dr. Carla Rodbertuse-Jagetzowa. II"], Berlín 1884 (pozn. 248). — 190

— „*Der Normal-Arbeitstag.* (Separat-Abdruck aus der ‚Berliner Revue')" [„Normální pracovní den. (Přetisk z ‚Berliner Revue')"], Berlín 1871. — 192, 222

— „Offener Brief an das Comité des Deutschen Arbeitervereins zu Leipzig" [„Otevřený dopis výboru Německého dělnického spolku v Lipsku"], Lipsko 1863. — 147, 174, 190, 251

— „Sociale Briefe an von Kirchmann" [„Sociální dopisy von Kirchmannovi"], dopis 1—3, Berlín 1850—1851. — 158

— „Zur Erkenntniss unsrer staatswirthschaftlichen Zustände" [„K poznání našich národohospodářských poměrů"], Neubrandenburg a Friedland 1842. — 219, 222, 235, 271

— „Zur Erkenntniss unsrer staatswirthschaftlichen Zustände" [„K poznání našich národohospodářských poměrů"], 2., značně rozšířené vydání, vyd. J. Zeller, Berlín 1885. — 260

— „Zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes“ [„K vysvětlení dnešních potíží s pozemkovým úvěrem a k nápravě v této věci“], Jena 1869 (pozn. 347). — 269

Rosenberg, Wilhelm Ludwig, „Letter from America. — The great strike“ [„Dopis z Ameriky. — Velká stávka“], v „Justice“, sv. 4 z 5. března 1887 (pozn. 792). — 720

Rouget de Lisle, Claude Joseph, „La Marseillaise“ (pozn. 459). — 372

Saltykov-Ščedrin, Michail Jevgrafovič, „Skazki“ [„Pohádky“]. — 712

Sax, Emanuel, „Die Hausindustrie in Thüringen. Wirtschaftsgeschichtliche Studien“ [„Domácký průmysl v Durynsku. Národohospodářské studie“], díl 1, Jena 1882. — 120

„Сборник статистических сведений по Московской губернии“ [„Sborník statistických údajů o Moskevské gubernii“], sv. 1—10, Moskva 1877—1885. — 440

[*Schäffle, Albert,*] „Die Quintessenz des Socialismus. Von einem Volkswirth. Separatabdruck aus den ‚Deutschen Blättern‘“ [„Podstata socialismu. Od národohospodáře. Přetisk z ‚Deutsche Blätter‘“], Gotha 1875 (pozn. 433). — 346

Schiller, Friedrich, „Kabale und Liebe“ [„Úklady a láska“]. — 462

Schippel Max, recenze o H. M. Hyndmanově knize „The historical basis of socialism in England“, v „Die Neue Zeit“, 2. ročník, 1884, sešit 7 (pozn. 288). — 218

[*Schlüter, Hermann,*] „Die Chartistenbewegung in England“ [„Chartistické hnutí v Anglii“], Hottingen-Curych 1887 (pozn. 674). — 537, 576, 595, 603, 667, 674

Schmidt, Conrad, „Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes“ [„Průměrná míra zisku podle Marxova zákona hodnoty“], Stuttgart 1889 (pozn. 903). — 828

Schoenlank, Bruno, „Die Fürther Quecksilber-Spiegelbelegen und ihre Arbeiter. Wirthschaftsgeschichtliche Untersuchungen“ [„Amalgamování zrcadel v závodech ve Fürthu a jejich zaměstnanci. Historicko-ekonomická zkoumání“], v „Die Neue Zeit“, 5. ročník, čís. 4—6, duben—červen 1887 (pozn. 869). — 801 — Totéž, Stuttgart 1888. — 801

Schramm, Carl August, „K. Kautsky und Rodbertus“ [„K. Kautsky a Rodbertus“], v „Die Neue Zeit“, 2. ročník, 1884, sešit 11. — 257, 270

— „Rodbertus, Marx, Lassalle. Sozialwissenschaftliche Studie“ [„Rodbertus, Marx, Lassalle. Sociálně vědecká studie“], Mnichov 1885 (pozn. 600). — 497, 526

Skrebickij, Alexandr, „Крестьянское дело в царствование императора Александра II. Материалы для истории освобождения крестьян“ [„Rolnická otázka za vlády cara Alexandra II. Materiály pro dějiny osvobození rolníků“], sv. 1—4, Bonn nad Rýnem 1862—1868. — 440

Smith, Adam, „Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations. Traduction nouvelle, avec des notes et observations, par Germain Garnier" [„Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Nový překlad s poznámkami a vysvětlivkami Germaina Garniera"], sv. 1—5, Paříž 1802. — 139

Smith A[dolphe], „France and the International Congress. To the Editor of ‚Justice' " [Francie a mezinárodní kongres. Vydavateli ‚Justice' "], v „Justice", sv. I, čís. 50 z 27. prosince 1884. — 319

„Socialism made plain, being the Social and Political Manifesto of the Democratic Federation" [„Srozumitelný výklad socialismu — sociální a politický manifest Demokratické federace"], [Londýn] červen 1883 (pozn. 92). — 88

Stiebeling, Georg C., „Reform oder Revolution" [„Reforma nebo revoluce"], v „Der Sozialist" ze 14. února 1885 (pozn. 479). — 384

„Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich nebst dem Einführungs-Gesetze vom 31. Mai 1870 und dem Gesetze vom 15. Mai 1871" [„Trestní zákoník pro německou říši spolu s uváděcím zákonem z 31. května 1870 a zákonem z 15. května 1871"], Berlín 1871. — 745

Štědrin, viz *Saltykov-Štědrin*

Thierry, Augustin, „Essai sur l'histoire de la formation et des progrès du tiers état" [„Dějiny vzniku a vývoje třetího stavu"], 2. vydání, sv. 1—2, Paříž 1853. — 295, 296

Thiers, Adolphe, „De la propriété" [„O vlastnictví"], Paříž 1848. — 165

Thiers, Adolphe a *Félix Bodin*, „Histoire de la révolution française, accompagnée d'une histoire de la révolution de 1355, ou des Etats généraux sous le roi Jean" [„Dějiny francouzské revoluce spolu s dějinami revoluce z roku 1355, nebolistavovský sněm za krále Jana"], sv. 1—10, Paříž 1823—1827. — 510

«Труды экспедиции, снаряженной императорскими Вольным экономическим и Русским географическим обществами, для исследования хлебной торговли и производительности в России» [„Práce expedice, kterou vypravila carská Svobodná ekonomická společnost a Ruská geografická společnost s cílem zkoumat obchod obilím a výrobu obilí v Rusku"], sv. II, Petrohrad 1870. — 144

Varenholz, Carl, dopis v rubrice „Zprávy", datovaný Londýn 2. února, v „Sozialdemokrat" z 26. února 1885 (pozn. 429). — 344

Vergilius (Publius Vergilius Maro), „Aeneis", zpěv 7. — 525

Vico, [Giovanni Battista], „La science nouvelle" [„Nová věda"], Paříž 1844 (pozn. 443). — 356

«Военно-статистический сборник. Выпуск IV. Россия» [„Vojenskostatistický sborník. Sešit IV. Rusko"], Petrohrad 1871. — 440

Watts, John Hunter, „The Socialists and the general election" [„Socialisté a vše-

obecné volby"], v „The Pall Mall Gazette" ze 4. prosince 1885 (pozn. 579). — 475

Weerth, Georg, „Handwerksburschenlied" [„Píseň tovaryšů"] (pozn. 58). — 216

— „Joseph Rayner Stephens, Prediger zu Staleybridge, und die Bewegung der englischen Arbeiter im Jahre 1839" [„Joseph Rayner Stephens, kazatel ve Staleybridge, a anglické dělnické hnutí v roce 1839"], v „Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform", sv. 2, Belle-Vue 1846 (pozn. 639). — 537, 603

— „Kein schöner Ding ist auf der Welt" [Na světě není nic krásného"]. — 216

— „Die rheinischen Weinbauern" [„Porýnští vinaři"], v „Der Sozialdemokrat" z 12. července 1883 (pozn. 58). — 62

Wermuth-Stieber, „Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts" [„Komunistická spiknutí v devatenáctém století"], díl 1—2, Berlín 1853—1854. — 394—395, 428, 445, 449

Wicksteed, Philip Henry, „Das Kapital. A Criticism" [„Kapitál. Recenze"], v „To-Day", čís. 10, říjen 1884. — 255, 259

Williams, John Edward, „The Socialist candidates" [„Socialističtí kandidáti"], v „Echo" z 5. prosince 1885. — 475, 476

Wills, William Gorman, „Olivia". — 447

Wolff, Wilhelm, „Die schlesische Milliarde" [„Slezská miliarda"], Hottingen-Curych 1886 (pozn. 496). — 400, 426, 449

„Zwei politische Prozesse. Verhandelt vor dem Februar-Assisen in Köln. I. Der erste Pressprozess der Neuen Rheinischen Zeitung. II. Prozess des Kreis-Ausschusses der rheinischen Demokraten" [„Dva politické procesy. Konané na únorovém zasedání poroty v Kolíně. I. První proces listu ‚Neue Rheinische Zeitung'. II. Proces Porýnského krajského výboru demokratů"], Kolín 1849 (pozn. 491). — 394

II. Časopisecké články bez udání autora

„*The Athenaeum. Journal of Literature, Science, and the Fine Arts*"

— 5. března 1887. „Capital: a Critical Analysis of Capitalist production. By Karl Marx. Translated from the Third German Edition by S. Moore and E. Aveling, and edited by Frederick Engels" [„Kapitál: kritický rozbor kapitalistické výroby. Od Karla Marxe. Podle třetího německého vydání přeložil S. Moore a E. Aveling, zredigoval Bedřich Engels"], 2 sv. (Sonnenschein & Co.). — 720, 722

„*Bürger-Zeitung*"

— 11. března 1886. — 544

„*The Commonweal*"

— čís. 10, listopad 1885. „Free speech and the police" [„Svoboda projevu a policie"] (pozn. 583). — 505

— 4. června 1887. „The Socialist League" [„Socialistická liga"]. —505, 765, 768
— 3. prosince 1887. „The Condition of the Working Classes" [„Postavení dělnické třídy"]. — 833
„*Le Cri de Peuple*"
— 18. října 1884. „Exécution d'un agent provocateur" [„Jak byl vyřízen agent provokatér"]. — 272
— 12. února 1886. — 523
— 23. února 1886. — 526
— 4. dubna 1886. — 552
„*The Daily News*"
— 22. září 1885. „The Socialists and the Free Speech Question" [„Socialisté a otázka svobody projevu"], úvodník. — 427
— 1. května 1886. „Last night in parliament" [„Včerejší večerní zasedání v parlamentu"]. — 570
— 21. března 1887. „The Nihilist Conspiracy" [„Spiknutí nihilistů]. — 731
„*The Daily Telegraph*"
— 12. dubna 1887. „Irish crimes bill. Great demonstration on Hyde Park, processions and speeches" [„Irský trestní zákon. Velká demonstrace v Hyde Parku, průvody a proslovy"]. — 739
„*The Edingurgh Review, or Critical Journal*"
— červenec 1885. „The Parting of the Waters. Parliamentary Debates, 1884—85" [„Rozestoupení vod. Parlamentní debaty, 1884—85"]. — 409
„*The Echo*"
— 5. prosince 1885. — 475, 476
— 7. prosince 1885 (pozn. 577). — 475
„*Freiheit*"
— 4. ledna 1879. — 33
„*Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*"
— nová série, sv. 14, Jena 1887, str. 477. Oznámení o vydání „Kapitálu" v newyorském nakladatelství Scribner & Welford. — 660
„*Justice*"
— 8. března 1884. „To-Day" [„Dnešek"]. — 166
— 29. března 1884. „Peasant proprietary in France" [„Rolnické vlastnictví ve Francii"]. — 171
— 27. prosince 1884. „France and the International Congress" [„Francie a Mezinárodní kongres"]. — 319
— 6. června 1885. — 402
— 3. října 1885. — 478, 505
— 17. října 1885. — 478, 505
— 12. prosince 1885. „Tory gold!" [„Toryovské peníze!"] (pozn. 589). — 486
— 30. dubna 1887. „A Costly Apostle" [„Drahý apoštol"]. — 748, 752
— 14. května 1887. „Dr. Aveling and the socialist Labour Party in America" [„Dr. Aveling a socialistická Dělnická strana v Americe"]. — 759

„*The Standard*“ (Londýn)
— 11. ledna 1884. „The assassination by nihilists. (From our correspondent.) St. Petersburg. Jan. 5“ [„Vražda spáchaná nihilisty. (Od našeho dopisovatele.) Petrohrad 5. ledna“]. — 121, 130
— 12. dubna 1886. — 552
— 30. července 1886. „Russia and Bulgaria“ [„Rusko a Bulharsko“]. — 594
„*The Standard*“ (New York)
— 9. dubna 1887. — 742
„*To-Day*“
— sv. 8, čís. 45, srpen 1887. Poznámka v rubrice Editorial Notes (Redakční poznámky). — 793
„*La Voie du Peuple*“
— 24. února 1887. „La Revolution en Allemagne — Prise de Berlin“ [„Revoluce v Německu — dobytí Berlína“]. — 711
„*Weekly Dispatch*“
— 20. března 1887. „Topics of the day“ [„O čem se dnes mluví“]. — 731
„*Wochenblatt der N. Y. Volkszeitung*“
— 23. ledna 1886. — 516

REJSTŘÍK PERIODICKÝCH PUBLIKACÍ

„*Academy. A Monthly Record of Literature, Learning, Science and Art*" [„Akademie. Měsíční přehled literatury, vzdělání, vědy a umění"] — měsíčník, vycházel v Londýně pod tímto názvem 1869—1902. — 833

„*L'Action politique et sociale*" [„Politické a sociální dění"] — socialistický deník; vycházel v Paříži 1886 až 1892. — 795

„*The Athenaeum. Journal of Literature, Science, and the Fine Arts*" [„Athenaeum. List pro literaturu, vědu a krásné umění"] — literárně kritický týdeník, vycházel v Londýně 1828—1921. — 720, 722, 833

„*La Bataille*" [„Boj"] — deník levých radikálů, vycházel s přestávkami v Paříži 1882—1906, založen P. Lissagarayem. — 374

„*Berliner Volksblatt*" [„Berlínské lidové noviny"] — sociálně demokratický deník založený 1884; vycházel od 1891 jako ústřední orgán Sociálně demokratické strany Německa pod názvem „Vorwärts. Berliner Volksblatt" [„Vpřed. Berlínské lidové noviny"]; šéfredaktorem byl Wilhelm Liebknecht. — 174

„*Bullionist. A Weekly Financial and Commercial Journal for Bankers, Merchants and Investors*" [„Bullionista. Týdeník o financích a obchodu pro bankéře, obchodníky a akcionáře"] — týdeník; vycházel pod tímto názvem v Londýně 1866—1899, 1899 pod názvem „Daily Bullionist" [„Denní bullionista"] a od 1900 pod názvem „Financier and Bullionist" [„Finančník a bullionista"]. — 467, 472

„*Bürger-Zeitung*" [„Občanské noviny"] — sociálně demokratický deník; vycházel v Hamburku 1881—1887 za redakce Johannese Wedda. — 543, 544, 757, 791

„*Le Citoyen*" [„Občan"] — socialistický deník; vycházel pod různými názvy v Paříži 1881—1884. Členy redakce byli J. Guesde, P. Lafargue, B. Malon, E. Massard aj. — 139, 696

„*Common Sense*" [„Zdravý rozum"] — měsíčník socialistického zaměření; vycházel v Londýně od května 1887 do března 1888. — 815

„*The Commonweal*" [„Obecní blaho"] — týdeník; vycházel v Londýně 1885—1891 a 1893—1894; orgán Socialistické ligy; 1885—1886 publikoval v tomto časopise Engels

několik článků. — 309, 317, 383, 447, 505, 519, 530, 552, 556, 558, 562, 567, 572, 585, 623, 624, 640, 685, 716, 748, 765, 768, 769, 775, 776, 817, 833

„*Le Cri du peuple*" [„Hlas lidu"] — socialistický deník, vycházel v Paříži od února do května 1871 a od října 1883 do začátku 1889. Redakci tvořili mj.: J. Guesde, G. Deville, A. Duc-Quercy. — 112, 272, 294, 345, 523, 526, 552, 553, 555, 556, 566, 573, 643, 649, 696, 697, 708, 730, 731, 734

„*The Daily News*" [Denní zprávy"] — liberální deník, orgán průmyslové buržoazie; vycházel pod tímto názvem v Londýně 1846—1930. — 91, 100, 296, 424, 530, 570, 594, 602, 694, 731, 751, 836

„*The Daily Telegraph*" [„Denní telegraf"] — deník, vycházel v Londýně 1855—1937; zprvu byl liberální, od osmdesátých let konzervativní; od 1937 po splynutí s „The Morning Post" [„Ranní pošta"] vychází pod názvem „Daily Telegraph and Morning Post". — 739

„*La Défense des travailleurs*" [„Obrana dělníků"] — socialistický týdeník; vycházel v Remeši od 2. prosince 1883 do 1885. — 163

„*La Démocratie pacifique*" [„Mírumilovná demokracie"] — deník fourierovců; vycházel v Paříži 1843—1851 pod vedením Victora Considéranta. — 193

„*Demokratische Blätter*" [„Demokratické listy"] — týdeník; orgán Pokrokové strany; vycházel v Berlíně 1884 až 1886. — 329

„*Deutsche-Brüsseler-Zeitung*" [„Německé bruselské noviny"] — noviny založené německými politickými emigranty v Bruselu; vycházely od 3. ledna 1847 do února 1848 dvakrát týdně; od září 1847 byli jejich stálými spolupracovníky Marx a Engels; pod jejich vlivem se list stal orgánem tvořící se revoluční proletářské strany Svazu komunistů. — 79

„*Deutsches Tageblatt*" [„Německý deník"] — konzervativní list, vycházel v Berlíně 1881—1891. — 167

„*Deutsche Worte*" [„Německá slova"] — rakouský společensko-politický časopis; vycházel ve Vídni 1881—1904; od 1881 do července 1883 týdeník, pak měsíčník. — 582

„*Le XIXe [dix-neuvième] Siècle*" [„Devatenácté století"] — deník republikánského zaměření; vycházel v Paříži od 1871. — 824

„*The Economist*. Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor: a political, literary, and general newspaper" [„Ekonom. Komerční týdeník, bankovní noviny a železniční zpravodaj: list pro politické, literární a všeobecné otázky"] — týdeník pro ekonomické a politické otázky, založený v Londýně 1843; orgán průmyslové velkoburžoazie. — 467, 472

„*The Edinburgh Review, or Critical Journal*" [„Edinburský přehled aneb Kritické noviny"] — liberální, literárně politický časopis; vycházel v Edinburghu a Londýně 1802 až 1829. — 409

„*L'Egalité*" [„Rovnost"] — socialistický list založený v Paříži 1877 J. Guesdem, 1880—1883 orgán Francouzské dělnické strany; vy-

cházel v šesti sériích: 1., 2. a 3. série vycházely týdně (celkem 113 čísel), 4. a 5. série denně (celkem 56 čísel), z 6. série, která měla vycházet týdně, vyšlo v dubnu 1886 jen jedno číslo; na počátku osmdesátých let s listem spolupracovali Marx a Engels. — 296

„*The Echo*" [„Ozvěna"] — buržoazně liberální list, vycházel v Londýně 1868—1907. — 474—476.

„*L'Explosion*" [„Výbuch"] — anarchistický list; vycházel v Carouge (u Ženevy) v dubnu 1884. — 208.

„*Feuille Villageoise, adressée chaque semaine à tous les villages de la France, pour le instruire des lois, des événements, des découvertes qui intéressent tout Citoyen*" [„Vesnický list, adresovaný každý týden všem francouzským vesnicím, pro informace o věcech právních, o událostech a objevech, které zajímají každého občana"] — týdeník, vycházel v Paříži 1790 až 1795. — 171

„*The Fortnightly Review*" [„Čtrnáctidenní přehled"] — časopis k otázkám historie, filosofie a literatury, založený 1865 skupinou buržoazních radikálů; vycházel v Londýně čtrnáctidenně, později měsíčně, od května 1865 do června 1934; 1934 až 1954 vycházel pod názvem „Fortnightly" [„Čtrnáctideník"]. — 510

„*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*" [„Frankfurtské noviny a obchodní list"] — maloburžoazně demokratický deník; vycházel ve Frankfurtu nad Mohanem 1856—1943 (od 1866 pod tímto názvem). — 273, 390, 736

„*Freiheit*" [„Svoboda"] — německý týdeník, který založil v Londýně počátkem 1879 Johann Most; orgán anarchistické skupiny kolem Mosta a Wilhelma Hasselmanna; vycházel v Londýně 1879—1882, ve Švýcarsku 1882 a v New Yorku 1882 až 1908. Marx a Engels podrobovali list neustále kritice. — 33

„*Gesellschaftsspiegel*. Organ zur Vertretung der besitzlosen Volksklassen und zur Beleuchtung der gesellschaftlichen Zustände der Gegenwart" [„Zrcadlo společnosti. Orgán hájící zájmy nemajetných lidových vrstev a osvětlující současné společenské poměry"] — měsíčník „pravých" socialistů; vycházel v Elberfeldu 1845—1846 za vedení Mosese Hesse; celkem vyšlo 12 sešitů. — 216

„*Gleichheit. Politische Zeitschrift für Jedermann*" [„Rovnost. Politický časopis pro každého"] — socialistický list; vycházel ve Wiener Neustadt 1870 až 1877 zpočátku dvakrát týdně, později týdně; od 1874 oficiální orgán rakouské sociální demokracie. — 842

„*Gleichheit. Sozial-demokratisches Wochenblatt*" [„Rovnost. Sociálně demokratický týdeník"] — list, který založil Victor Adler; vycházel ve Vídni od prosince 1886 do července 1889, od 1889 pod názvem „Arbeiter-Zeitung" [„Dělnické noviny"]. — 716, 748, 768

„*Hartungsche Zeitung*", viz „*Königl. Preuss. Staats-Kriegs- und Friedens-Zeitung*"

„*L'Intransigeant*" [„Nesmiřitelný"] — vycházel v Paříži 1880—1948; zakladatelem a šéfredaktorem listu byl

Henri Rochefort (1880–1910); v osmdesátých letech zastával list radikálně republikánské stanovisko. — 553, 555, 566

„*Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*“ [„Ročenky pro politickou ekonomii a statistiku“] — časopis, vycházel dvakrát týdně v Jeně 1863—1897. — 660, 781

„*Journal de Roubaix*“ [„Roubaixský časopis“] — deník republikánského zaměření; vycházel v Roubaix od 1856; vyjadřoval zájmy textilních průmyslníků. — 180

„*Journal des Débats politiques et littéraires*“ [„Noviny pro politické a literární diskuse“] — buržoazní deník založený v Paříži 1789; v sedmdesátých a osmdesátých letech byl konzervativního zaměření. — 429, 693

„*Journal des Economistes*. Revue de la science économique et de la statistique“ [„Časopis pro ekonomy. Revue o otázkách ekonomie a statistiky“] — liberální měsíčník, vycházel v Paříži 1841—1843. — 227, 233, 548

„*The Judge*“ [„Soudce“] — humoristický týdeník; vycházel v New Yorku od 1881 do září 1938 a od prosince 1938 do ledna 1939. — 843

„*Justice*“ [„Spravedlnost“] — týdeník, orgán Sociálně demokratické federace; vycházel v Londýně 1884 až 1925. — 126, 127, 150, 151, 161, 166, 171, 194, 221, 270, 307, 309, 317, 319, 402, 417, 486, 505, 540, 552, 573, 599, 720, 748, 752, 759, 831

„*La Justice*“ [„Spravedlnost“] — deník, vycházel v Paříži 1880—1930; 1880 až 1897, kdy stál v čele listu jeho zakladatel Clemenceau, byl orgánem tzv. „krajní levice“ — strany radikálů; po amnestii z 11. července 1880 se stal členem redakce Charles Longuet. — 319, 566, 695, 730, 762, 794, 795, 826

„*Kölnische Zeitung*“ [„Kolínské noviny“] — deník, vycházel 1802 až 1945; orgán rýnské velkoburžoazie a národně liberální strany; v sedmdesátých letech hlásná trouba O. Bismarcka. — 256, 280, 281, 301, 329, 428, 501, 828

„*Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats-und gelehrten Sachen*“ [„Královsky privilegované berlínské noviny pro záležitosti státu a vědy“] — deník, vycházel v Berlíně od 1785; znám též pod jménem svého majitele Ch. F. Vosse jako „Vossische Zeitung“ [„Vossovy noviny“]. — 62

„*Königl. Preuss. Staats-Kriegs- und Friedens-Zeitung*“ [„Královské pruské noviny o otázkách státu, války a míru“] — vycházely (pod tímto názvem) v Královci 1752—1850, od 1850 jako „Königsberger Hartungsche Zeitung“ [„Královské Hartungovy noviny“]; ve čtyřicátých letech to byl pokrokový buržoazní list. — 827

„*The Labour Standard*“ [„Prapor práce“] — týdeník, orgán tradeunionů; vycházel v Londýně 1881—1885 za redakce George Shiptona; od 7. května do 6. srpna 1881 spolupracoval s listem Engels. — 112

„*Missouri Republican*“ [„Missourský re-

publikán"] — deník demokratické strany USA; vycházel pod tímto názvem v St. Louis 1812—1888, pak do 1919 pod titulem „St. Louis Republic" [„St. Louiská republika"]. — 562, 586

„*The Money Market Review. A Weekly Commercial and Financial Journal*" [„Přehled peněžního trhu. Obchodní a finanční týdeník"] — vycházel v Londýně 1860—1921. — 467

„*Le National*" [„Národní noviny"] — deník, vycházel v Paříži 1830 až 1851; ve čtyřicátých letech orgán umírněných buržoazních republikánů. — 304

„*Nature. A Weekly Illustrated Journal of Science*" [„Příroda. Ilustrovaný vědecký týdeník"] — přírodovědný časopis; vychází v Londýně od 1869. — 577, 588

„*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*" [„Nové porýnské noviny. Orgán demokracie"] — deník, který byl vydáván za Marxova vedení v Kolíně od 1. června 1848 do 19. května 1849. Jako bojový orgán proletářského křídla demokracie se stal vychovatelem lidových mas v boji proti kontrarevoluci. — 52, 65, 85, 134, 372, 373, 394, 395, 431, 455, 837

„*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*" [„Nové porýnské noviny. Politicko-ekonomická revue"] — časopis, který založili Marx a Engels v prosinci 1849 a vydávali do listopadu 1850. Byl teoretickým a politickým orgánem Svazu komunistů, pokračováním kolínských novin „Neue Rheinische Zeitung", které Marx a Engels vydávali za revoluce 1848—1849. — 137, 324, 338, 401, 837

„*Neues Wiener Tagblatt. Demokratisches Organ*" [„Nový vídeňský deník. Demokratický orgán"] — demokraticko-liberální deník, vycházel ve Vídni 1867—1945. — 842

„*Die Neue Welt. Illustriertes Unterhaltungsblatt für das Volk*" [„Nový svět. Ilustrovaný zábavný list pro lid"] — socialistický časopis; vycházel v Lipsku 1876—1883, pak ve Stuttgartu a Hamburku do 1919; nejprve jej řídil Wilhelm Liebknecht, později Bruno Geiser. — 29, 216, 221, 231, 232, 422, 440, 470, 633, 637

„*Die Neue Zeit*" [„Nová doba"] — teoretický časopis německé sociální demokracie; vycházel ve Stuttgartu 1883—1923, do října 1890 měsíčně, pak do podzimu 1923 týdně; od 1883 do října 1917 jej redigoval Karl Kautsky; 1885—1894 s ním spolupracoval Engels, po jeho smrti už neodpovídala úroveň časopisu daným úkolům; před první světovou válkou a během ní přešel list na pozice centristů a podporoval tak fakticky sociálšovinisty. — 52, 54, 91, 148, 169, 182, 187, 189, 198, 207, 218, 220, 251, 269, 280, 289, 323, 355, 398, 495, 569, 582, 646, 665, 710, 801

„*New Yorker Volkszeitung*" [„Newyorské noviny"] — deník německých sociálních demokratů v USA; vycházel v New Yorku 1878—1932. — 35, 38, 133, 197, 221, 317, 505, 516, 558, 560, 562, 582, 586, 588, 630, 648, 673, 702, 705, 706, 726, 734, 741, 753, 755, 808—809

„*The New York Herald*" [„Newyorský

hlasatel"] — deník, vycházel v New Yorku 1835—1924; orgán republikánské strany. — 685, 702, 705, 706, 727

„*The Nineteenth Century*" [„Devatenácté století"] — liberální měsíčník, vycházel pod tímto názvem v Londýně 1877—1900; od 1900 měl titul „The Nineteenth Century & After" [„Na přelomu devatenáctého a dvacátého století"], od 1951 vychází pod názvem „The Twentieth Century" [„Dvacáté století"]. — 30

„*The North American Review*" [„Severoamerická revue"] — měsíčník, vycházel v Bostonu 1815—1940. — 720

„*The Northern Star*" [„Severní hvězda"] — týdeník, ústřední orgán chartistů; vycházel 1837—1852, zprvu v Leedsu a od listopadu 1844 v Londýně; zakladatelem a redaktorem listu byl Feargues Edward O'Connor; ve čtyřicátých letech jej redigoval George Julian Harney; 1843—1850 spolupracoval s listem Engels. — 438, 538

„*La Nouvelle Revue*" [„Nová revue"] — buržoazně republikánský časopis, který založila Juliette Adamová v Paříži 1879. — 548

„*Österreichischer Arbeiter-Kalender*" [„*Rakouský dělnický kalendář*"] — socialistická ročenka, vycházela ve Wiener Neustadtu, Vídni a Brně 1874 až 1930. — 792, 817

„*Otěčestvennyje zapiski*" [„Vlastenecké zápisky"] — literárně politický časopis; vycházel v Petrohradě 1820 až 1884, carskou vládou byl zakázán. K redakci patřil mj. V. G. Belinskij (do 1846); také A. I. Gercen s listem spolupracoval; 1868 převzali redakci N. A. Někrasov a M. J. Saltykov-Ščedrin, kteří kolem sebe shromáždili revoluční demokratickou inteligenci; po Někrasovově smrti (1877) se stal list orgánem narodniků. — 160

„*The Pall Mall Gazette*" [„Noviny z Pall Mallu"] — deník, vycházel v Londýně od února 1865 do 1920; převážně konzervativního zaměření; Marx a Engels s ním byli ve spojení od července 1870 do června 1871. — 330, 475, 822, 833, 840

„*Pionier. Illustrirter Volks-Kalender*" [„Průkopník. Ilustrovaný lidový kalendář"] — ročenka, kterou vydávala německy v New Yorku 1883 až 1904 Socialistická strana Severní Ameriky. — 559

„*Progress*" [„Pokrok"] — měsíčník pro otázky vědy, politiky a literatury; vycházel v Londýně 1883—1887. Určitou dobu měl blízko k socialistickým kruhům. Spolupracovali s ním Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling. — 29, 110, 114, 115

„*Puck*" [„Šotek"] — humoristický týdeník, vycházel v New Yorku 1877 až 1918. — 843

„*Le Radical*" [„Radikál"] — buržoazně radikální deník; vycházel v Paříži 1881—1928. — 731

„*Recht voor Allen*" [„Právo pro všechny"] — holandský socialistický list, který založil 1879 Ferdinand Domela Nieuwenhuis. — 27

„*The Republican*" [„Republikán"] — buržoazně radikální měsíčník; vycházel pod tímto názvem v Londýně 1880—1886. — 29, 586

„*La République Française*“ [„Francouzská republika“] — buržoazně radikální deník, který založil Léon Gambetta; vycházel v Paříži 1871 až 1924. — 510

„*Revista Socială*“ [„Sociální revue“] — rumunský časopis, vycházel v Jasech 1884—1887. — 705, 709

„*Révolutions de Paris*“ [„Pařížské revoluce“] — týdeník, vycházel v Paříži od července 1789 do února 1794; do září 1790 jej redigoval revoluční publicista a demokrat Elisée Loustallot. — 139, 171

„*Revue philosophique de la France et de l'étranger*“ [„Francouzská a zahraniční filosofická revue“] — měsíčník, vycházel v Paříži od 1876. — 548

„*Reynolds's Newspaper*“ [„Reynoldsovy noviny“] — dělnický týdeník, vychází v Londýně od srpna 1850; založil jej jako „Reynolds's Weekly Newspaper“ [„Reynoldsův týdeník“] maloburžoazní demokrat George William MacArthur Reynolds, který podporoval chartisty. — 833

„*Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform*“ [„Porýnské ročenky k otázkám společenské reformy“] — časopis, který vydával radikální publicista Hermann Püttmann; vyšly jen dva svazky, první v Darmstadtu v srpnu 1845, druhý koncem 1846 v městečku Belle-Vue poblíž Kostnice. Časopis uveřejnil dva Engelsovy články. Celkové zaměření však určovali spolupracovníci z řad představitelů „pravého“ socialismu. — 603

„*Severnyj věstnik*“ [„Severní věstník“] — literárně vědný a politický měsíčník; vycházel v Petrohradě 1885 až 1898; do poloviny 1891 měl liberálně narodnické zaměření. — 419, 451

„*Slovo*“ — ruský literární a populárně vědecký měsíčník liberálního zaměření; vycházel v Petrohradě od 1878 do dubna 1881. — 160

„*Der Social-Demokrat*“ [„Sociální demokrat“] — vycházel třikrát týdně v Berlíně od 15. prosince 1864 do 1871 za redakce Johanna Baptisty von Schweitzera a Gustava von Hofstettena; orgán lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku, uveřejnil některé Marxovy a Engelsovy články. — 133, 147, 149, 158, 192, 272, 275, 371

„*El Socialista*“ [„Socialista“] — deník, později týdeník; ústřední orgán Socialistické dělnické strany Španělska; založil jej v Madridu 1885 Pablo Iglesias. — 588, 744

„*Le Socialiste*“ [„Socialista“] — týdeník, který založil v Paříži 1885 Jules Guesde, do redakce patřili mj. Paul Lafargue a Gabriel Deville; do 1902 orgán Francouzské dělnické strany, 1902—1905 orgán Socialistické strany Francie; od 1905 orgán Socialistické strany S. F. I. O.; v osmdesátých a devadesátých letech spolupracoval s listem Engels. — 476, 482, 484, 540, 555, 588, 624, 697, 705, 709, 734, 744, 776, 782, 795, 815, 824, 844

„*Le Soir*“ [„Večer“] — buržoazní deník republikánského zaměření; vycházel v Paříži od 1867. — 88

„*Der Sozialdemokrat*“ [„Sociální demokrat“] — německý týdeník, ústřední orgán německé sociální demokracie; vycházel od září 1879 do září 1888 v době zákona proti socialis-

tům v Curychu a od října 1888 do 27. září 1890 v Londýně. 1879 až 1880 vycházel za redakce G. Vollmara a 1881—1890 za redakce E. Bernsteina. Marx a Engels, kteří s listem spolupracovali po celou dobu jeho vydávání, pomáhali aktivně redakci listu prosazovat proletářskou linii strany, kritizovali a napravovali jeho chyby a názorové nedůslednosti. — 13, 15, 23, 29, 37, 38, 42, 44, 53, 65, 79, 81, 84, 90, 106, 113, 117—119, 123, 127, 128, 134, 140, 148, 198, 199, 215, 223, 224, 236, 259, 276, 284, 286, 294, 296, 311, 316, 344, 348—349, 356, 369, 375, 398, 428, 429, 431, 488, 490, 497, 556, 570, 577, 588, 605, 646, 698, 717, 736, 762—764, 806

„*Der Sozialist*" [„Socialista"] — týdeník, orgán Socialistické dělnické strany Severní Ameriky; vycházel německy v New Yorku 1885 až 1892. — 383—385, 392, 528, 558, 562, 586, 588, 622, 673, 727, 808

„*The Standard*" [„Prapor"] — konzervativní deník založený v Londýně 1827. — 100, 120, 130, 185, 530, 552, 594, 615, 748

„*The Standard*" [„Prapor"] — týdeník, který vydával v New Yorku Henry George. — 742

„*The Statist*" [„Statistik"] — konzervativní týdeník pro ekonomické a politické otázky; vycházel v Londýně od 1878. — 467

„*Süddeutsche Post. Unabhängiges demokratisches Organ für jedermann aus dem Volk*" [„Jihoněmecká pošta. Nezávislý demokratický orgán pro každého občana"] — demokratický list, vycházel v Mnichově 1869—1884. — 189

„*Time*" [„Čas"] — měsíčník socialistického zaměření, vycházel v Londýně 1879—1891. — 740, 748, 781, 792

„*The Times*" [„Doba"] — největší anglický konzervativní deník založený v Londýně 1. ledna 1785; první tři roky vycházel pod názvem „Daily Universal Register" [„Denní všeobecný přehled"]. — 100

„*To-Day*" [„Dnešek"] — měsíčník socialistického zaměření; vycházel v Londýně od dubna 1883 do června 1889; od července 1884 do 1886 byl redaktorem Henry Mayers Hyndman. — 114, 115, 119, 126 až 128, 134, 151, 161, 162, 166, 171, 209, 221, 230, 236, 255, 259, 270, 272, 307, 309, 317, 319, 383, 417, 447, 504, 505, 516, 532, 540, 558, 585, 623, 624, 685, 716, 748, 768, 793, 832

„*Le Travailleur*" [„Dělník"] — socialistický týdeník; vycházel v St. Pierre-les-Calais 1884 za spolupráce Jules Guesda, Paula Lafargua a Gabriela Devilla. — 134, 138, 163

„*Voice of the People*" [„Hlas lidu"] — týdeník Socialistické dělnické strany Severní Ameriky; vycházel v New Yorku od počátku 1883. — 34

„*La Voie du Peuple*" [„Cesta lidu"] — socialistický deník; vycházel v Paříži od 2. do 8. února 1887 a od 18. února do 17. března 1887; k redakci patřili mj. Gabriel Deville, Jules Guesde a Albert Duc-Quercy. — 696, 708, 713, 715, 730, 731

„*Volksfreund*" [„Přítel lidu"] — rakouský socialistický list, byl založen v Brně 1881. — 588

„*Volks-Kalender*“ [„Lidový kalendář“] — sociálně demokratická ročenka; vycházela v Brunšviku 1874—1878; šéfredaktorem a vydavatelem byl Wilhelm Bracke. — 482, 484, 626

„*Der Volksstaat*“ [„Lidový stát“] — ústřední orgán německé Sociálně demokratické dělnické strany (eisenašské); vycházel v Lipsku od 2. října 1869 do 29. září 1876 (zpočátku dvakrát, od července 1873 třikrát týdně); list vyjadřoval názory revolučního zaměření v německém dělnickém hnutí; byl neustále vystaven pronásledování ze strany policie a vlády; složení redakce se často měnilo, protože redaktoři byli zatýkáni; vedení však zůstalo v rukou Wilhelma Liebknechta; velký vliv na charakter listu měl August Bebel, ředitel nakladatelství „Volksstaat“; Marx a Engels spolupracovali s listem od jeho založení a přispívali k revolučnímu zaměření listu. — 327, 668

„*Volkswille*“ [„Vůle lidu“] — dělnické noviny, vycházely ve Vídni od ledna 1870 do června 1874. — 842

„*Volks-Zeitung*“ [„Lidové noviny“] — deník, orgán opozičně smýšlející liberální buržoazie; vycházel v Berlíně 1853—1889. — 412, 421

„*Vörwärts*“ [„Vpřed“] — ústřední orgán Socialistické dělnické strany Německa; vycházel v Lipsku třikrát týdně od 1. října 1876; Marx a Engels listu všestranně pomáhali; v důsledku zákona proti socialistům přestal list koncem října 1878 vycházet. — 327

„*Vorwärts!*“ [„Vpřed!“] — německé noviny, které vycházely dvakrát týdně v Paříži od ledna do prosince 1844. Byly tu uveřejňovány Marxovy a Engelsovy články. Od léta 1844 pracoval Marx v redakci a pod jeho vlivem začal „Vorwärts!“ nabývat komunistického charakteru. Na žádost pruské vlády vypověděla Guizotova vláda v lednu 1845 Marxe a některé další spolupracovníky listu z Francie, takže list přestal vycházet. — 79

„*Vossische Zeitung*“, viz „*Königlich privilegirte Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*“

„*Weekly Dispatch*“ [„Týdenní zpravodaj“] — týdeník, vycházel v Londýně 1801—1928; v osmdesátých letech zastával radikální stanovisko. — 751, 833

„*Wochenblatt der N. Y. Volkszeitung*“ [„Týdeník 'New Yorker Volkszeitung'“] — příloha „New Yorker Volkszeitung“. — 162, 318

VYSVĚTLENÍ CIZÍCH SLOV A ODBORNÝCH TERMÍNŮ

ad hoc — jen k tomu účelu, pro tento případ
albuminoidy — chemické látky, podobné bílkovinám
al pari — v účetnictví výraz znamenající, že dvě různá vyjádření hodnoty, např. cenného papíru n. měny, jsou rovnocenná
anexe — násilné připojení cizího státního území k jinému státu; zabrání
apodikticky — s naprostou jistotou, nezvratně, nepochybně
apologeta — obhájce, obránce
arbitr — rozhodčí
avanturista — dobrodružně jednající člověk

bona fide — v dobré víře
brešovací baterie — v pevnostní válce minulého století baterie těžkých (obléhacích) děl, která měla palbou prolomit hradby obléhané pevnosti
bullionisté — předchůdci merkantilistů, spatřovali bohatství národa v drahých kovech a usilovali o aktivní obchodní bilanci

con amore — láskyplně, líbezně
considérant — odůvodnění (zákona), motivace

coup d'état — státní převrat, puč

de haut en bas — shora dolů, svrchu
demontovací baterie — baterie určené k ničení (demontování) dělostřelectva a hradeb obležené pevnosti
diskont — srážka z účtu při hotovém placení; úroková srážka při placení nedospělou směnkou
ditto — totéž, rovněž

eklekticismus — bezzásadové spojování různých nesourodých, protikladných názorů
epididymis — nadvarle
eskontovat — vypočítávat úrokovou srážku za dobu ode dne výpočtu do dne splatnosti peněžní částky; vypočítávat
exploatovat — těžit z něčeho, vykořisťovat

fait accompli — hotová věc, fakt
fantasmagorie — přelud, vidina
frazér — člověk používající s oblibou frází, planý mluvka
fyziokraté — stoupenci ekonomické nauky 18. století, hlásající svobodu podnikání a prvenství zemědělství i v národním hospodářství

glacis — šikmý ochranný násep před vnějším okrajem pevnostního příkopu
gratis — zdarma
guáno — ztuhlý trus mořských ptáků nebo jiných živočichů užívaný jako hnojivo

indosovat směnku — převést rubopisem směnku na jinou osobu
in extremis — v posledním tažení
in natura — v přírodním stavu, v hmotné podobě
insinuace — bezdůvodné nařčení, podezření

kinetická energie — pohybová energie
koncese — úřední povolení k provozování nějaké činnosti
kongregacionalisté — v USA a Velké Británii církev, v níž každý sbor je samostatný celek (u nás Jednota bratrská)
konstitucionalisté — stoupenci hnutí za zavedení ústavy
kontokorent — běžný účet
krautjunker — v Německu posměšné pojmenování statkáře ve východních provinciích Pruska

locum tenens — náhrada
luddisté — (v začátcích kapitalismu) účastníci hnutí proti zavádění strojů ve výrobě (nazv. podle iniciátora Angličana Ludda)

meritum — podstata, jádro
merkantilista — (v 16.—18. stol.) stoupenec státní hospodářské politiky usilující, zejm. podporováním vývozu, o hromadění kapitálu uvnitř státu
modus operandi — způsob jednání

novum — nová věc, novinka
okultista — přívrženec pavědecké teorie o působení domnělých tajemných, neznámých sil

par excellence — po výtce, v pravém slova smyslu
pater peccavi — otče, zhřešil jsem
potencionální energie — energie polohy
proteiny — jednoduché bílkoviny
protekcionisté — zastánci protekcionismu (ochranářství), tj. směru kapitalistické politiky zahraničního obchodu, který sleduje ochranu tuzemské výroby proti zahraniční konkurenci
protoplazma — základní mimojaderná živá hmota živočišné a rostlinné buňky
rabulista — překrucovač pravdy, chvastoun, tlachal
reptilie — plaz; přeneseně podlézavý, patolízalský kritik
reauiescat in pace — odpočívej v pokoji
resumé — stručný obsah, závěrečný přehled
rimesa — směnka použitá k placení

sabat — v židovském náboženství 7. den, který podle Starého zákona je dnem pracovního klidu; sobota
satrapie — území v bývalé perské říši spravované satrapou; přeneseně: samovláda
sipho, siphony — mlži
status quo — dosavadní stav
subvencovat —poskytovat peněžní podporu (z veřejných prostředků)
suma sumárum — celkem, úhrnem

tory — člen konzervativní strany velkých a středních pozemkových vlastníků v Anglii

tutti quanti — všichni takoví; jim podobní

ukaz — carské nebo vládní nařízení (v carském Rusku); nařízení vůbec

vabank — sázka o všechno, hazard

variabilní — proměnný, proměnlivý

vótum — slib, projevení názoru hlasováním

ZMĚNĚNÉ DATOVÁNÍ DOPISŮ

číslo dopisu	*datum v Marx-Engels, Gesamtausgabe nebo v jiných vydáních*	*datum ve Spisech, sv. 36 podle Marx-Engels, Werke, sv. 36*
4 Engels Bernsteinovi	18. dubna 1883	14. dubna 1883
12 Engels Loriovi	[květen 1883]	[koncem dubna 1883]
41 Engels Kautskému	[23. května 1886]	[1. prosince 1883]
49 Engels Fitzgeraldovi	[kolem 28. ledna 1884]	[mezi 26. a 28. lednem 1884]
57 Engels Nonnovi	[kolem 12. února 1884]	[mezi 9. a 21. únorem 1884]
95 Engels Bernsteinovi	[září 1884]	[po 21. červenci 1884]
100 Engels Bernsteinovi	[září 1884]	[červenec 1884]
107 Engels-Jankowské-Mendelsonové	[září 1884]	[v polovině srpna 1884]
109 Engels Bernsteinovi	[srpen 1884]	[22. srpna 1884]
113 Engels Schlüterovi	[4. října 1884]	[1. října 1884]
164 Engels Bernsteinovi	[počátkem června 1885]	[před 15. květnem 1885]
168 Engels Martignettimu	[1885]	[19. května 1885]
186 Engels Kautskému	[23. srpna 1885]	[16. srpna 1885]
242 Engels Schlüterovi	12. května 1886	12. března 1886
278 Engels nakladatelství Nestler & Melle	[září] 1886	[11. září 1886]
298 Engels Kautskému	19. listopadu 1886	29. listopadu 1886
302 Engels E. Engelsovi	22. října 1886	22. prosince 1886

18 — Engels Ludwigu Klopferovi — 22. května 54
19 — Engels Lauře Lafarguové — 22. května 55—57
20 — Engels Lauře Lafarguové — 2. června 58—60
21 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 12. června 61—65
22 — Engels Pasqualu Martignettimu — 19. června 66—67
23 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 22. června 68
24 — Engels Lauře Lafarguové — 24. června 69—72
25 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 29. června 73—75
26 — Engels Gabrielu Devillovi — 12. srpna 76
27 — Engels Lauře Lafarguové — 19. srpna 77—78
28 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 21. srpna 79—80
29 — Engels Pasqualu Martignettimu — 22. srpna 81—82
30 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 27. srpna 83—86
31 — Engels Augustu Bebelovi — 30. srpna 87—89
32 — Engels Karlu Kautskému — 18. září 90—92
33 — Engels Lauře Lafarguové — 19. září 93—95
34 — Engels Lauře Lafarguové — 3. října 96—97
35 — Engels Lauře Lafarguové — 15. října 98—99
36 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 8. listopadu 100—101
37 — Engels Věře Ivanovně Zasuličové — 13. listopadu 102—103
38 — Engels Maxi Quarckovi — 13. listopadu 104
39 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 13. listopadu 105—106
40 — Engels Johannu Phillippu Beckerovi — 30. listopadu 107—108
41 — Engels Karlu Kautskému — 1. prosince 109
42 — Engels Lauře Lafarguové — 13. prosince 110—111
43 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 22. prosince 112

1884

44 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 1. ledna 113—115
45 — Engels Karlu Kautskému — 9. ledna 116—118
46 — Engels Lauře Lafarguové — 14. ledna 119—121
47 — Engels Augustu Bebelovi — 18. ledna 122—124
48 — Engels Augustu Bebelovi — 23. ledna 125
49 — Engels Charlesi Fitzgeraldovi — mezi 26. a 28. lednem 126

50 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 28. ledna 127—128
51 — Engels Ludwiku Krzywickému — 28. ledna 129
52 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 28. ledna 130—131
53 — Engels Karlu Kautskému — 4. února 132
54 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 5. února 133—135
55 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 5. února 136—137
56 — Engels Lauře Lafarguové — 5. února 138—140
57 — Engels Heinrichu Nonnovi — mezi 9. a 21. únorem 141
58 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 14. února 142—143
59 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 14. února 144—145
60 — Engels Karlu Kautskému — 16. února 146—148
61 — Engels Lauře Lafarguové — 16. února 149—150
62 — Engels Johnu Darbyshirovi — po 17. únoru 151
63 — Engels Lauře Lafarguové — 21. února 152—153
64 — Engels Heinrichu Nonnovi — kolem 26. února 154—155
65 — Engels Karlu Kautskému — 3. března 156
66 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 3. března 157
67 — Engels Věře Ivanovně Zasuličové — 6. března 158—160
68 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 7. března 161—163
69 — Engels Paulu Lafarguovi — 11. března 164—165
70 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 24. března 166—168
71 — Engels Karlu Kautskému — 24. března 169
72 — Engels Lauře Lafarguové — 31. března 170—172
73 — Engels Karlu Kautskému — 11. dubna 173—174
74 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 11. dubna 175—176
75 — Engels Lauře Lafarguové — 18. dubna 177—179
76 — Engels Paulu Lafarguovi — 18. dubna 180—181
77 — Engels Karlu Kautskému — 26. dubna 182—183
78 — Engels Ludwigu Kugelmannovi — 4. května 184
79 — Engels Paulu Lafarguovi — 10. května 185—186
80 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 17. května 187
81 — Engels Eduardu Bernsteinovi a Karlu Kautskému — 22. května 188
82 — Engels Karlu Kautskému — 23. května 189—191
83 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 23. května 192—195
84 — Engels Lauře Lafarguové — 26. května 196—197
85 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 5. června 198—200

86 — Engels Augustu Bebelovi — 6. června 201—204
87 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 20. června 205—206
88 — Engels Karlu Kautskému — 21. června 207—209
89 — Engels Karlu Kautskému — 26. června 210—212
90 — Engels Jevgenii Eduardovně Papricové — 26. června 213—214
91 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 29. června 215—216
92 — Engels Sarah Allenové — po 6. červenci 217
93 — Engels Karlu Kautskému — 11. července 218—219
94 — Engels Karlu Kautskému — 19. července 220—222
95 — Engels Eduardu Bernsteinovi — po 21. červenci 223—224
96 — Engels Laure Lafarguové — 22. července 225—227
97 — Engels Laure Lafarguové — 26. července 228
98 — Engels Hermannu Schlüterovi — 28. července 229
99 — Engels Jamesu Leighovi Joynesovi — 30. července 230
100 — Engels Eduardu Bernsteinovi — červenec 231—232
101 — Engels Laure Lafarguové — 1. srpna 233—234
102 — Engels Karlu Kautskému — 1. srpna 235
103 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 6. srpna 236—237
104 — Engels Laure Lafarguové — 6. srpna 238—239
105 — Engels Paulu Lafarguovi — 11. srpna 240—244
106 — Engels Georgu Heinrichu von Vollmarovi — 13. srpna 245—246
107 — Engels Marii Jankowské-Mendelsonové (S. Leonowiczovi) — v polovině srpna 247
108 — Engels Karlu Kautskému — 22. srpna 248—250
109 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 22. srpna 251—252
110 — Engels Karlu Kautskému — 30. srpna 253
111 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 13. září 254—256
112 — Engels Karlu Kautskému — 20. září 257—259
113 — Engels Hermannu Schlüterovi — 1. října 260
114 — Engels Hermannu Schlüterovi — 3. října 261
115 — Engels Augustu Bebelovi — 11. října 262—265
116 — Engels Karlu Kautskému — 13. října 266
117 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 15. října 267—268
118 — Engels Karlu Kautskému — 15. října 269—270
119 — Engels Karlu Kautskému — 17. října 271

120 — Engels Karlu Kautskému — 20. října 272—273
121 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 22. října 274—275
122 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 23. října 276—277
123 — Engels Augustu Bebelovi — 29. října 278—279
124 — Engels Karlu Kautskému — 8. listopadu 280—282
125 — Engels Pasqualu Martignettimu — 8. listopadu 283
126 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 11. listopadu 284—286
127 — Engels Hermannu Engelsovi — 11. listopadu 287—288
128 — Engels Augustu Bebelovi — 18. listopadu 289—292
129 — Engels Lauře Lafarguové — 23. listopadu 293—296
130 — Engels Johnu Lincolnu Mahonovi — 28. listopadu 297
131 — Engels Charlottě Engelsové — 1. prosince 298—299
132 — Engels Karlu Kautskému — 9. prosince 300
133 — Engels Augustu Bebelovi — 11. prosince 301—305
134 — Engels Paulu Lafarguovi — v polovině prosince 306
135 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 29. prosince 307—309
136 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 29. prosince 310
137 — Engels Augustu Bebelovi — 30. prosince 311—314
138 — Engels Pasqualu Martignettimu — 30. prosince 315
139 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 31. prosince 316—318

1885

140 — Engels Lauře Lafarguové — 1. ledna 319—320
141 — Engels Hermannu Schlüterovi — 1. ledna 321—322
142 — Engels Karlu Kautskému — 13. ledna 323
143 — Engels Hermannu Schlüterovi — 13. ledna 324—325
144 — Engels Hermannu Schlüterovi — 17. ledna 326
145 — Engels Augustu Bebelovi — 19. ledna 327—329
146 — Engels Paulu Lafarguovi — kolem 25. ledna 330—331
147 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 4. února 332—333
148 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 4. února 334
149 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 10. února 335—336

150 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 11. února 337
151 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 12. února 338—339
152 — Engels Karlu Kautskému — 14. února 340
153 — Engels Hermannu Schlüterovi — 22. února 341—342
154 — Engels Lauře Lafarguové — 8. března 343—345
155 — Engels Richardu Stegemannovi — 26. března 346
156 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 2. dubna 347—348
157 — Engels Augustu Bebelovi — 4. dubna 349—351
158 — Engels Pasqualu Martignettimu — 11. dubna 352
159 — Engels Karlu Kautskému — 16. dubna 353
160 — Engels Lauře Lafarguové — 16. dubna 354—357
161 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 23. dubna 358—359
162 — Engels Věře Ivanovně Zasuličové — 23. dubna 360—364
163 — Engels Richardu Stegemannovi — 5. května 365—366
164 — Engels Eduardu Bernsteinovi — před 15. květnem 367
165 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 15. května 368—370
166 — Engels Hermannu Schlüterovi — 15. května 371—373
167 — Engels Paulu Lafarguovi — 19. května 374—376
168 — Engels Pasqualu Martignettimu — 19. května 377—378
169 — Engels Lauře Lafarguové — 29. května 379—380
170 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 3. června 381—382
171 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 3. června 383—385
172 — Engels Pasqualu Martignettimu — 13. června 386
173 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 15. června 387—389
174 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 16. června 390
175 — Engels Lauře Lafarguové — 16. června 391—393
176 — Engels Hermannu Schlüterovi — 16. června 394—396
177 — Engels Augustu Bebelovi — 22. června 397—399
178 — Engels Hermannu Schlüterovi — 1. července 400—401
179 — Engels Lauře Lafarguové — 4. července 402—403
180 — Engels Gertrudě Guillaumové-Schackové — kolem 5. července 404—405
181 — Engels Lauře Lafarguové — 23. července 406—410

182 — Engels Augustu Bebelovi — 24. července 411—413
183 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 24. července 414
184 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 8. srpna 415
185 — Engels Lauře Lafarguové — 8. srpna 416—417
186 — Engels Karlu Kautskému — 16. srpna 418
187 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 25. srpna 419
188 — Engels Hermannu Schlüterovi — 26. srpna 420
189 — Engels Karlu Kautskému — 6. září 421
190 — Engels Hermannu Schlüterovi — 9. září 422
191 — Engels Karlu Kautskému — 10. září 423
192 — Engels Lauře Lafarguové — 22. září 424—425
193 — Engels Hermannu Schlüterovi — 23. září 426—427
194 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 8. října 428—430
195 — Engels Hermannu Schlüterovi — 9. října 431—432
196 — Engels Paulu Lafarguovi — 12. října 433—434
197 — Engels Lauře Lafarguové — 13. října 435—436
198 — Engels Karlu Kautskému — 14. října 437
199 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 20. října 438
200 — Engels Salo Faerberovi — 22. října 439—441
201 — Engels Augustu Bebelovi — 28. října 442—446
202 — Engels Lauře Lafarguové — 7. listopadu 447—448
203 — Engels Hermannu Schlüterovi — 11. listopadu 449—450
204 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 13. listopadu 451—453
205 — Engels Paulu Lafarguovi — 14. listopadu 454—456
206 — Engels Augustu Bebelovi — 17. listopadu 457—459
207 — Engels Minně Kautské — 26. listopadu 460—463
208 — Engels Paulu Lavignovi — 1. prosince 464—465
209 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 1. prosince 466—468
210 — Engels Karlu Kautskému — 2. prosince 469
211 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 5. prosince 470—471
212 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 5. prosince 472—473
213 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 7. prosince 474—475
214 — Engels Paulu Lafarguovi — 7. prosince 476—478
215 — Engels Hermannu Schlüterovi — 7. prosince 479—480

216 — Engels Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi — 19. prosince 481
217 — Engels Pasqualu Martignettimu — 21. prosince 482
218 — Engels Hermannu Schlüterovi — 21. prosince 483—484
219 — Engels Lauře Lafarguové — 22. prosince 485—487
220 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 28. prosince 488—489
221 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 28. prosince 490

1886

222 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 7. ledna 491
223 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 7. ledna 492—493
224 — Engels Lauře Lafarguové — 17. ledna 494—496
225 — Engels Augustu Bebelovi — 20.—23. ledna 497—502
226 — Engels Edwardu R. Peasovi — 27. ledna 503
227 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 29. ledna 504—506
228 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 3. února 507—508
229 — Engels Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi — 4. února 509—511
230 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 7. února 512
231 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 8. února 513—515
232 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 9. února 516
233 — Engels Lauře Lafarguové — 9. února 517—519
234 — Engels Augustu Bebelovi — 15. února 520—523
235 — Engels Paulu Lafarguovi — 16. února 524—525
236 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 24. února 526—527
237 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 25. února 528—529
238 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 25. února 530—531
239 — Engels Hermannu Schlüterovi — 3. března 532
240 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 12. března 533—534
241 — Engels Pasqualu Martignettimu — 12. března 535—536

242 — Engels Hermannu Schlüterovi — 12. března 537—538
243 — Engels Lauře Lafarguové — 15. března 539—542
244 — Engels Augustu Bebelovi — 18. března 543—546
245 — Engels Paulu Lafarguovi — 20. března 547—549
246 — Engels Věře Ivanovně Zasuličové — 31. března 550
247 — Engels Augustu Bebelovi — 12. dubna 551—553
248 — Engels Lauře Lafarguové — 28. dubna 554—557
249 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 29. dubna 558—563
250 — Engels Paulu Lafarguovi — 7. května 564—565
251 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 12. května 566—567
252 — Engels nakladatelství F. H. Nestler & Melle — 13. května 568—569
253 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 22. května 570—571
254 — Engels Lauře Lafarguové — 23. května 572—573
255 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 3. června 574—575
256 — Engels Hermannu Schlüterovi — 3. června 576
257 — Engels Karlu Kautskému — 2. července 577
258 — Engels Karlu Kautskému — 4. července 578
259 — Engels Karlu Kautskému — 8. července 579
260 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 9. července 580—581
261 — Engels Karlu Kautskému — 26. července 582—583
262 — Engels Karlu Kautskému — 31. července 584
263 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 3. srpna 585
264 — Engels Karlu Kautskému — 6. srpna 586—587
265 — Engels Karlu Kautskému — 11. srpna 588—589
266 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 13. srpna 590—593
267 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 14. srpna 594—595
268 — Engels Augustu Bebelovi — 18. srpna 596—599
269 — Engels Karlu Kautskému — 20. srpna 600—601
270 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 20. srpna 602
271 — Engels Hermannu Schlüterovi — 20. srpna 603—604
272 — Engels Karlu Kautskému — 23. srpna 605
273 — Engels Karlu Kautskému — 24. srpna 606—607
274 — Engels Lauře Lafarguové — 24. srpna 608

275 — Engels Karlu Kautskému — 25. srpna 609
276 — Engels Karlu Kautskému — 26. srpna 610
277 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 6. září 611
278 — Engels nakladatelství F. H. Nestler & Melle — 11. září 612—613
279 — Engels Augustu Bebelovi — 13. září 614—618
280 — Engels Lauře Lafarguové — 13. září 619—621
281 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 16. září 622—625
282 — Engels Pasqualu Martignettimu — 17. září 626
283 — Engels Lauře Lafarguové — 24. září 627—628
284 — Engels Natalii Liebknechtové — 25. září 629
285 — Engels Lauře Lafarguové — 2. října 630—632
286 — Engels Augustu Bebelovi — 8. října 633—635
287 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 9. října 636—639
288 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 22. října 640—641
289 — Engels Lauře Lafarguové — 23. října 642—645
290 — Engels Augustu Bebelovi — 23. října 646—648
291 — Engels Paulu Lafarguovi — 25. října 649—657
292 — Engels Lauře Lafarguové — 2. listopadu 658
293 — Engels N. F. Danielsonovi — 9. listopadu 659—660
294 — Engels E. T. — před 13. listopadem 661
295 — Engels Lauře Lafarguové — 23. listopadu 662
296 — Engels Lauře Lafarguové — 24. listopadu 663—666
297 — Engels Hermannu Schlüterovi — 26. listopadu 667—669
298 — Engels Karlu Kautskému — 29. listopadu 670
299 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 29. listopadu 671—674
300 — Engels Hermannu Schlüterovi — 7. prosince 675
301 — Engels Lauře Lafarguové — 13. prosince 676—678
302 — Engels Emilu Engelsovi ml. — 22. prosince 679—680
303 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 28. prosince 681—684

1887

304 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 11. ledna 685
305 — Engels Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi — 11. ledna 686—687

306 — Engels Pasqualu Martignettimu — 18. ledna 688
307 — Engels Pasqualu Martignettimu — 26. ledna 689—690
308 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 27. ledna 691—692
309 — Engels Paulu Lafarguovi — 28. ledna 693—695
310 — Engels Lauře Lafarguové — 2. února 696—698
311 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 9. února 699—704
312 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 12. února 705—707
313 — Engels Paulu Lafarguovi — 16. února 708—710
314 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 19. února 711—712
315 — Engels Lauře Lafarguové — 24. února 713—715
316 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 3. března 716—718
317 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 10. března 719—721
318 — Engels Lauře Lafarguové — 10. března 722—723
319 — Engels Julii Bebelové — 12. března 724—725
320 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 16. března 726—727
321 — Engels Středofrancouzské socialistické revoluční federaci dělnické strany — 18. března 728
322 — Engels Hermannu Schlüterovi — 19. března 729
323 — Engels Lauře Lafarguové — 21. března 730—732
324 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 6. dubna 733—734
325 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 9. dubna 735—737
326 — Engels Paulu Lafarguovi — 11. dubna 738
327 — Engels Paulu Lafarguovi — 13. dubna 739—740
328 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 23. dubna 741—742
329 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 24. dubna 743
330 — Engels Lauře Lafarguové — 26. dubna 744—746
331 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 4. května 747—749
332 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 5. května 750—752
333 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 7. května 753—754
334 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 7. května 755—756
335 — Engels Pasqualu Martignettimu — 21. května 757—758
336 — Engels Lauře Lafarguové — 21. května 759—760

337 — Engels Karlu Kautskému — 27. května 761
338 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 28. května 762
339 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 28. května 763
340 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 31. května 764
341 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 4. června 765—768
342 — Engels Lauře Lafarguové — 7. června 769—771
343 — Engels Lauře Lafarguové — 11. června 772—773
344 — Engels Karlu Kautskému — 15. června 774
345 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 18. června 775—776
346 — Engels Pasqualu Martignettimu — 20. června 777
347 — Engels Johnu Lincolnu Mahonovi — 22. června 778
348 — Engels Johnu Lincolnu Mahonovi — 23. června 779—780
349 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 30. června 781—783
350 — Engels Lauře Lafarguové — 15. července 784—785
351 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 20. července 786
352 — Engels Karlu Kautskému — 22. července 787
353 — Engels Johnu Lincolnu Mahonovi — 26. července 788—789
354 — Engels Karlu Kautskému — 1. srpna 790
355 — Engels Karlu Kautskému — 5. srpna 791
356 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 8. srpna 792—794
357 — Engels Lauře Lafarguové — 9. srpna 795—797
358 — Engels Augustu Bebelovi — 13. srpna 798—799
359 — Engels Karlu Kautskému — 17. srpna 800
360 — Engels Bruno Schoenlankovi — 29. srpna 801—802
361 — Engels Augustu Bebelovi — 30. srpna 803—804
362 — Engels Karlu Kautskému — 3. září 805
363 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 3. září 806
364 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 15. září 807—809
365 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 16. září 810—811
366 — Engels Hugo Kochovi — kolem 22. září 812
367 — Engels Johannesu Weissovi — kolem 10. října 813
368 — Engels Lauře Lafarguové — 11. října 814—816
369 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 29. října 817

370 — Engels Paulu Lafarguovi — koncem října 818
371 — Engels Lauře Lafarguové — 12. listopadu 819—821
372 — Engels Paulu Lafarguovi — 16. listopadu 822—824
373 — Engels Paulu Lafarguovi — 23. listopadu 825—826
374 — Engels Conradu Schmidtovi — 26. listopadu 827—828
375 — Engels Natalii Liebknechtové — 29. listopadu 829—830
376 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — listopad 831
377 — Engels Florence Kelleyové-Wischnewetzké — 3. prosince 832—834
378 — Engels Paulu Lafarguovi — 5. prosince 835—836
379 — Engels Hermannu Schlüterovi — 7. prosince 837—838
380 — Engels Karlu Kautskému — 20. prosince 839
381 — Engels Lauře Lafarguové — 24. prosince 840—841
382 — Engels Paulu Lafarguovi — 29. prosince 842—844

Poznámky 845—989
Jmenný rejstřík 991—1038
Postavy z mytologie a krásné literatury 1039—1040
Seznam literatury 1041—1074
A. Vlastní díla K. Marxe a B. Engelse 1041—1054
B. Práce jiných autorů 1055—1074
I. Spisy, časopisecké články a dokumenty 1055—1070
II. Časopisecké články bez udání autora 1071—1074
Rejstřík periodických publikací 1075—1083
Vysvětlení cizích slov a odborných termínů 1084—1086
Změněné datování dopisů 1087

Ilustrace

Bedřich Engels (1888) za str. 32
První strana Engelsova dopisu Věře Ivanovně Zasuličové 23. dubna 1885 str. 361
Titulní list prvního vydání druhého dílu „Kapitálu“ s Engelsovým věnováním Petru Lavroviči Lavrovovi str. 407
Laura Lafarguová za str. 512

K. MARX — B. ENGELS

SPISY

Svazek 36

Odpovědné redaktorky
Olga Fialová a Jana Šustrová
Text překladu přehlédla Miluše Svatošová

Vydalo nakladatelství Svoboda v Praze
jako svou 3436. publikaci

Graficky upravil Milan Hegar

Z nové sazby písmem Baskerville, s dvěma přílohami. Vytisklo Rudé právo, tiskařské závody, Praha. Formát papíru 95 × 126 cm. AA 58,16, VA 61,30. Náklad 4000, Tematická skupina 00/1. Vydání I.

Cena brož. výt. 18,50 Kčs,
váz. výt. 23,— Kčs. 66/202-21-8.6

25—054—73 Kčs 23,—